

श्रीभारतमन्त्रसंन्यासः—१२.

ॐ नमः प्रवचनाय ।

संविप्रशाखीय—आचार्य—श्रीमद्विजयानन्दसूरिशेखरपट्टालङ्करणश्रीमद्विजयवल्लभसूरिपादपदोभ्यो नमः ।
बृहद्ब्रह्मीय—श्रीमन्नेमिसिचन्द्राचार्यविरचितसुखवोधानाश्रया वृत्त्या समलङ्कृतानि—
पूर्वोद्धृतनिम्नापितश्रुतस्यविरसन्दन्धानि

श्रीउत्तराध्ययनानि ।

अस्य सम्पादकः संशोधकश्च—

संविप्रशाखीय—आश्रमनाचार्य—न्यायाभ्योनिधि—श्रीमद्विजयानन्दसूरिशेखरपट्टालङ्करणश्रीमद्विजयवल्लभसूरि—
दृढशिष्यरत्नतपोनिधि—श्रीमद्विजयान्तविवेकान्तसच्छ्रीमद्विजयोर्मङ्गसूरिः ।

मुद्रणकारकः—यालापुर(बल्लार)गारबालाख्यश्रीमालीज्ञातीयश्रेष्ठि—क्षेमचन्द्रात्मजः पुष्पचन्द्रः । तेन चेदं पुस्तकं
निर्णयसागरमुद्रणालये फोल्डभाट्टीर्यां रामचन्द्र येष्ट रोडगे द्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

प्रतीना-पञ्चगती]

वीरसेवत् २४६३.

[एण्यम्-पञ्चरूप्यकाः ।

विक्रमसेवत् १९९३.

आगतसेवत् ४१.

ईस्वीसन् १९१७.

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the Nirnaya Sagar Press, 26-28,
Kolbhat Street, Bombay.

Published by Sheth Pushpachandra Khemchandra, Valad (via Ahmedabad).

अस्य ग्रन्थस्य प्राप्तस्थानम्—

- १ साह फूलचंद रीमचंद, मु० वलाद. (स्टे. भेदरा. ए. पी. आर.)
- २ साह भूरालाल फूलचंद, मु० अमदावाद (शाहपुर भंगलपारेसरगांचा रेवादासनी पोल)
- ३ साह नागरदास प्रागजी, मु० अमदावाद (डोशीयाडानी पोल)
- ४ मास्तर छोदालाल नानचंद, मु० अमदावाद (सवेरीवाटा कोठारीपोलना नाके)

प्रस्तावना ।

विद्यादुर्वन्तु हंसो मनीषिणः !— परमपवित्रीभूताद्यमङ्गल्याद्यलोकोत्तमाद्यशरण्यपञ्चमदेवश्रीमदहं द्वक्त्रप्रसूतस्य अनेक-
 लब्धिसम्पन्नश्रुतस्थविराणधरयुनिमधितस्य अनाद्यनिधनापारसंसारपारावारपरिभ्रमणपरिश्रान्तानेकभव्याङ्गिगणसंवेगरङ्ग-
 कारणस्य सद्बोधरम्यतापन्नस्य विबुधजनपरमपदसाधनकारणीभूतस्य लैनर्धर्मैकसारभूतसकलगुणमूलविनयप्रभृतिपदत्रि-
 शदभ्यनरूपस्य मूलागमस्य श्रीमत उत्तराध्ययनाभिधानसूत्रस्योपरि अनेकैः सुविहितगीतार्थोचार्यप्रवरैर्भिन्नभिन्नरचना-
 लम्कतया रचिता भूयो धृतयः सन्ति । ताम्यः काश्चन मुद्रिता अपि दृष्टिपथमापन्ति । तन्मध्यगता या पुनर्ग-
 म्भीरार्थसङ्कलिता निपुणगणगम्या शिष्यहितानाम्नी बृहद्दृष्टिः थारापद्रगच्छीर्यैर्वादिवेतालेत्याख्यविरुद्विभ्रानैः
 श्रीमद्भिः शान्त्याचार्यैर्विहिताऽस्ति, ततश्च दृत्तेरेया सुगमप्राकृतगद्यमयकथागर्भिता एकपाठगता सुखबोधानाम्नी
 लघुदृष्टिरेवंपुगीनमन्दबुद्धिसत्त्वहितकाम्यया समुद्धृता देवेन्द्रगण्यपरनामधैयैः पूज्यप्रवरैः श्रीमन्नेमिचन्द्राचार्यैर्गुरु-
 ध्राष्टश्रीमन्मुनिचन्द्राचार्योपरोधेनेति ।

सूत्रस्यास्य दृष्टिकारका एते आचार्याः कदाऽभूवन् ? किमच्छीयाः ? केऽमीपां गुरवः ? कदा कुत्र पवित्रस्थले कृता च
 दृष्टिरियम् ? इत्येतत्प्रश्नभिर्णिंयस्तु एतद्दृष्टिप्रान्तप्रशस्त्यवलोकनाद् भवति । तथा चात्र प्रशस्त्यन्तर्गतकतिपयपद्यानामुल्लेखः—

“विश्रुतस्य मदीपीठे, बृहद्गच्छस्य मण्डनम् । श्रीमान् विहारुकप्रभः, सूरिरुद्योतनाभिधः ॥ १ ॥

“शिष्यस्वत्साऽऽम्नदेवोऽभूदुपाध्यायः सतां मतः । यत्रैकान्तगुणापूर्णं, दोषैर्लभे पदं न तु ॥ २ ॥

“श्रीनेमिचन्द्रसूरिरुद्धतवान् वृत्तिका तद्विनेयः । गुरुसोदर्यश्रीमन्मुनिचन्द्राचार्यवचनेन ॥ ३ ॥
 “शोधयतु बृहदनुग्रहयुद्धि मयि विधाय विह्वजनः । तत्र च मिथ्यादुष्कृतमस्तु कृतमसद्गतं यद्विह ॥ ४ ॥
 “अणहिलपाटकनगरे, दोहडिसच्छ्रेष्ठिसत्कवसतौ च । सन्तिप्रता कृतेयं, नर्वकरहर्वत्सरे चैव ॥ ५ ॥”
 इत्येतेभ्यः स्पष्टार्थेभ्यः पद्येभ्यः प्रस्तुतवृत्तिकृतां श्रीमतां नेमिचन्द्राचार्याणां स्पष्टमेव सत्तादि प्रतीयते ।

तत्र सत्ता तु अमीपामाचार्याणां प्रशस्त्यन्तिमपद्योक्ताभ्यां वृत्तिकरणस्य नगर-कालाभ्यां विक्रमार्कायस्य द्वादशशतकस्य पूर्वार्धादर्थोक्तं स्फुटैव । एते ह्याचार्याः प्राचुर्येणाऽणहिलपत्तने दोहडिश्राद्धवसतौ स्थितवन्त इत्यपि प्रतीयते, यतस्तत्र स्थितरमीभिः प्रथममेवा वृत्तिः कृता एकोनत्रिंशदधिके एकादशशते विक्रमसवत्सरे (११२९) ।

२ तदनु प्राकृतपद्यात्मकं श्रीमहावीरचरित्रं द्वितीय ग्रन्थखं तन्नगरे तच्छ्रेष्ठिसत्कोपाश्रयस्थैरेवामीभिः कृतमेक-
 चत्वारिंशदधिके एकादशशतके (११४१) वैक्रमीये । तथा च श्रीमहावीरचरित्रान्तर्गतान्तिमगाथायुगलम्—

“अणहिलवाडपुरस्मी, सिरिकन्नराहिवम्मि विजयंते । दोहडिकारियाए, वसहीए सठिणं च ॥ ८४ ॥

याससयाणं एकारसण्ह विक्रमनिवसस विगयाणं । अगुयालीसे सवच्छरम्मि एवं निवद्धं ति ॥ ८५ ॥”
 अनेन श्रीवीरचरित्रप्रशक्तिगतगाथायुग्मेनास्य चरित्रस्य निर्माणकालः स्पष्ट एव । एतच्चरित्रमपि श्रीमद्भिनेमिचन्द्र-
 सूरिभिः श्रीउत्तराध्ययनवृत्तेर्विचनानन्तरं ततो विह्वल पुनरागत्य तत्र स्थितैरेव व्यधायीत्यपि निश्चीयते ।

यत्पुनः श्रीप्रवचनसारोद्धारनामकस्य ग्रन्थखस्य कृतिकारा एते एव पूर्वोद्धितसूरिवरा इति श्रीसागरानन्दसूरि-
 भिरुद्धग्रन्थप्रस्तावनायामलेलि तत्र समीचीनम् । यद्यप्युक्तग्रन्थकारा तन्नामान एव गुरवोऽप्येषां आम्रदेवाः तथाप्येते
 पूर्वोक्तग्रन्थद्वयकर्तृभ्यो भिन्ना एव तत्प्रशस्तितोऽवसीयन्ते । तथा च तत्प्रशस्तिः—

- “धम्मथराधरणमहावरहजिणचंदसूरिसिस्ताणं । सिरिअम्मएवसूरीण पायपंक्यपराएहिं ॥ १ ॥
- “सिरिविजयसेणगणहरकणिठजसदेवसूरिजिहेहिं । सिरिनेसिचंदसूरीहिं सविणयं सिस्समणिएहिं ॥ २ ॥
- “समयएयणापरओ, रयणाणं पिय समत्थदाराइं । निउणनिहालणपुवं, गहिउ संजत्तिएहिं च ॥ ३ ॥
- “पययणसारुद्धारो, रइओ सपरावबोद्धएज्जम्मि । जं क्विचि इह अजुत्तं, बहूसुया त विसोहंतु ॥ ४ ॥
- “जा विजयइ गुवणत्तयमेयं रविससिसुमेरुसिरिउत्त । पवययणसारुद्धारो, ता नंदउ बुहपडिजंतो ॥ ५ ॥

अनेन प्रशस्त्युद्धेतेन प्रवचनसारोद्धारग्रन्थकारका अन्ये एव नेमिचन्द्राचार्याः स्पष्टतया निश्चीयन्ते । यत एतेषां गुग्गुरूपसतो भिन्ननामानाः, श्रीआश्वदेवसूरयो गुरवोऽपि परे एव, यतः पूर्वोक्तनेमिचन्द्राणां तु श्रीआश्वदेवा उपाध्याया एव गुरवः कथितास्सन्ति । वैहारुक-इहद्वच्छ-रचनासमय-नगर-वसत्याबुहेखोऽप्यत्र नास्ति, अत एव प्रवचनसारोद्धारग्रन्थकर्तार उक्तग्रन्थद्वयकर्तृभिन्ना एव श्रीनेमिचन्द्राः । यदुत उक्तवृत्तिकरणकाले अन्येषां कृतिपया-नामेतन्नाम्नामाचार्याणामपि सत्ताऽभूदिति । किञ्च यदुत्तराध्ययनलघुवृत्तिकृदाचार्याणां गुरुभ्रातृत्वापन्नानां श्रीमुनिचन्द्रा-चार्याणा पितृव्यगुरुता लिखिताऽमीभिस्त्वदपि न सम्यगिति ज्ञायते । गच्छोऽप्येतेषा “बुद्धरच्छस्य मण्डनमि” हनेन स्पष्ट एव । गुरुरस्परऽप्यमीषां प्रशस्तितः स्पष्टैव, यतो गुरुगुत्वः श्रीमन्त उद्योतनाचार्याः, श्रीआश्वदेवोपाध्याया गुरुवर्याः, श्रीमुनिचन्द्रसूरयो गुरुभ्रातरः, श्रीनेमिचन्द्रसूरीणामिति गुर्वावलिः ।

मुद्रणानसरे सदृत्तिकस्यास्मागमस्य सशोधनार्थमुपलब्धानां दशसप्तशतिकाणामादर्शहस्तलिखितप्रतीनां क्रमस्त्वेवम्—
तत्रागौचा प्रतिः गुर्जरदेशान्तर्बर्षिवालापुर(वलाद)नगरसस्थापित्वाअद्भुतवर्धतपोनिधि श्रीमद्विवेकविजयमुनिपुङ्गवज्ञान-

भाण्डागारसत्का चत्वारिंशदधिकद्विशतपत्रमाना जीर्णपर्णां शुद्धा लिपिसुन्दरा, एतत्प्रान्ते प्रशस्तिसत्क एक एवान्तिम-
श्लोको दृश्यते च, प्रेसक्रीपी चैतदुपरित एव कारिताऽभूदिति । किञ्चित्द्वयप्रत्ययद्रुणकारणमसद्गुरुवर्षाणां प्रेरणैव ।
पुनश्च प्रतीनां पट्टकमकम्बरशाहप्रतिबोधविधायिजगद्विख्यातजगद्गुरुश्रीमद्विजयहीरसूरिजन्मभूम्युत्तरगुर्जरप्रदेशा-
न्तःस्थप्रह्लादनपुरेत्याख्यनगरमध्य‘दायरा’इतिनामस्थानसंस्थसवेगिगच्छोपाश्रयज्ञानागारसत्कम् ।

तासु प्रथमा—नवनवत्युत्तरत्रिंशत्(३९९)पत्रमयी प्राचीना शुद्धप्राया, प्रान्तविभागे—“संवत् १५४५ वर्षे
कार्तिकसुदि ३ दिने श्रीधर्मघोषगच्छे मूलपट्टे श्रीधर्मसूरिसन्ताने श्रीपद्मशेखरसूरिपट्टालङ्करणगच्छाधिराजश्रीपद्मा-
नन्दसूरिशिष्यवाचकश्रीभावशेखरयाचनार्थं लिखितमिदं मुनिना क्षमारत्नेन श्रुतज्ञानपृद्धये ॥ शुभं भवतु श्रीपार्श्व-
प्रसादात् ॥” इतिकृतोद्देशश्च वर्तते ।

द्वितीया—चतुर्विंशोत्तरशतत्रय(३१४)पत्रालिका नातिप्राचीना नातिशुद्धा मूलपाठविरहिता अन्तिमपत्रात्पूर्वपत्रन्यूना,
सा च प्रान्तवर्तिना “अथ संवत् श्रीनृपविक्रमकालातीतसंवत् १६१८ वर्षे माघमासे शुक्लपक्षे ५ शुके अदेहउत्समापुरे
श्रीउत्तराध्ययनटीकायां दो० लड्डीयादिसप्तसत्तहैन लिखापिते गुणिश्रीलङ्कृते शास्त्रमिदं सुधासमं श्रीउत्तराध्ययनपृत्ति-
रियम् ॥ यादृशं पुस्तके दृष्टं, तादृशं लिखितं मया । यदि शुद्धमशुद्धं वा, मम दोषो न दीयते ॥ १ ॥ लेखकपाठकयोर्भाङ्गल्यं
वदातु ॥ तैलाक्षेत्रेजलाक्षेत्रे रक्षेच्छिथिलवन्धनात् । परहस्तगताक्षेत्रेदेवं वदति पुस्तकम् ॥ २ ॥ इत्युल्लेखेन सङ्गताऽस्ति ।

तृतीया पुनः—पद्मविंशत्युत्तरत्रिंशत्(३२६)पत्रप्रमाणा सूक्ष्माक्षरा अनतिजीर्णा प्रायः शुद्धा विंशतितमपत्रविकला
च, अन्ते च “यादृशं पुस्तके दृष्टं, तादृशं लिखितं मया । यदि शुद्धमशुद्धं वा, मम दोषो न दीयते ॥ १ ॥ संवत्
१५६३ वर्षे लिखितम् ॥” इत्युल्लेखवती ।

पुण्यां च—पद्मविंशत्यधिकशत(४२६)पत्रयुक्ता स्थूललिपिका अनतिप्राचीना शुद्धाशुद्धा च, अवसाने “संवत् १६६१ वर्षे फाल्गुणमासे कृष्णपक्षे ५ दिने भौमवारे पं० हस्ती लिखितं शुभं भूयात् ॥ यादृशं पुस्तके दृष्टं, तादृशं लिखितं मया । यदि शुद्धमशुद्धं वा, मम दोषो न दीयते ॥ १ ॥” इति लेखकपुष्पिका चास्ति ॥

पत्राग्नी—त्रिचत्वारिंशत्त्रिंशत्(३४३)पत्ररूपा न प्रायो जीर्णा न च प्रायोऽशुद्धा आद्यपत्रद्वयविरहिता च, प्रान्ते लेखकपुष्पिकाविहीना च ।

पत्री पुनः—एकसप्तत्युत्तरत्रिंशत्(३७१)पत्राञ्चिता नूतना न प्रायः शुद्धा लिपितोऽशोभना त्रिपाठी चैयम् । पृष्ठे “सप्त १६६२ वर्षे कार्तिकमासे शुदि ३ दिने सोमे लिखितम् ॥ श्रीआदिनाथप्रसादात् शुभं भवतु । लेखकपाठकयोः शुभं भवतु ॥ श्री ॥” इति पुष्पिका लेखकस्य ।

तदगु प्रतीनां त्रयी गुर्जरप्रान्तान्तर्गतडभोडाइत्याख्यनगरसंस्थापितश्रीमद्विजयानन्दसूत्रसन्तानीयश्रीमन्मान-
विजयमुनीचितकोपसत्का ।

तत्रैवा—एक्योनादीत्यधिकशतद्वय(२७९)पत्रवती दिव्याक्षरा परमशुद्धा, अन्ते च “संवत् १६१२ वर्षे भाद्रपदवदि १२ रतियारे श्रीसागरसूरिसन्ताने श्रीसमयभक्तमहोपाध्यायशिष्यश्रीपुण्यनन्दिउपाध्यायशिष्यश्रीरत्नरत्नोपाध्याय-
गच्छिष्ययाचकाऽमरगिरिगणिना स्वयन्चार्यं लिपीकृता । लिखिता श्रीफलवर्द्धिकानगरे । पाच्यमाना चिरं नन्धात् ॥
शुभं भवतु कल्याणमस्तु लेखकपाठकयोः । यादृशं पुस्तके दृष्टं, तादृशं लिखितं मया । यदि शुद्धमशुद्धं वा, मम दोषो
न दीयते ॥ १ ॥” इति लेखकपुष्पिका ।

द्वितीया—पत्रोत्तरशतद्वय(२०५)पत्रयुता प्राचीनपर्णा शुद्धा, प्रान्तभागे लेखकस्य पुष्पिका चैयम्—“संवत् १५५२

वर्षे श्रीपत्तनगरे श्रीखरतरगच्छे श्रीजिनराजसूरयस्त्वष्ट्रे श्रीजिनवर्धनसूरयस्त्वेपां षष्टे श्रीजिनचन्द्रसूरयस्त्वदीयान्यये श्रीजिनसागरसूरयस्त्वदन्यये श्रीजिनचन्द्रसूरयस्त्वत्पूर्वाचलसहस्रकरावतारश्रीपूज्यराजश्रीजिनहर्षसूरीणामुपदेशेन श्रीउपकेशवेशे छाशहडगोत्रे स० खीमाभार्यो स० खेतलदेपुर सं० कडझकेन सं० कर्पूरदेपुर सं० देवदत्तपोत्र स० नाकरप्रमुखपरिवारसहितेन श्रीउत्तराध्ययनलघुदृष्टिरलेलि पं० कमलसंयममुनिपठनार्थम् ॥” इति ।

तृतीया च—एकपशुत्तरद्विशत(२६१)पत्रात्मिका प्राचीनप्राया शुद्धप्राया च, अस्या (१-१७३-१७४-१७५-१७६-१७७-१७८) मेतावन्ति पत्राणि न सन्ति । प्रान्ते वृत्तिकुं: प्रशस्तिरपि नास्ति, परं पुस्तकलेखकस्य महती पुष्पिका त्वेम्—“आसीत् श्रीराजगच्छे सदसि नरपतेरल्हणाख्यस्य साङ्ख्यमन्यव्याख्याविधाताऽन्नलघुपतिपुरो वादिगर्वाप-हर्ता । जैनावज्ञापसकं जिनमतमुदुढं विप्रहेश विधाय, श्रीमज्जेनेन्द्रधर्मोत्ततिकरणपटुर्धर्मसूरिमुनीन्द्रः ॥ १ ॥ वादीन्द्रः किल धर्मसूरिरभवच्छ्रीरत्नसिंहाभियो, देवेन्द्रोऽपि गुरुस्ततोऽप्युद्भवद्ब्रह्मप्रभः सूरिराट् । आचार्यो विजयीश्वरः प्रगुरभूद्विद्वज्जने स्वस्थधीः, सूरीशोऽपि च रत्नचन्द्रसुगुराणन्दसूरिस्ततः ॥ २ ॥ ततोऽप्यभूवन्नमरममेन्द्रा, विनो-धिता येर्वहुशो नरेन्द्राः । तेषां क्रमोत्सासनभाजुमाली, पुरा भवति स्म ज्ञानेन्दुशाली ॥ ३ ॥ श्रीसागरेन्द्रसूरीशाः, सत्क्रियासु विशारदाः । तत्पटुभूषणाध्यासन्, सूर्यो मलयेन्दवः ॥ ४ ॥ सकलवादिमदद्विपकेशरी, स पद्मशेखरसूरि-गुरुस्ततः । बहुविनेयवरेष्वपि वाचकः, समभयदुवि भावशशी मुनिः ॥ ५ ॥ सुशिष्यो भावचन्द्रस्य, कर्मसागर-पाठकः । विद्युतः शास्त्रनैपुण्यात्कलाकेलिकुवूहली ॥ ६ ॥ तेषां सुश्रावकाध्याय, भूरयः सूरवंशजाः । सद्गुणाढ्यस्य वंशस्य, प्रपूर्तिर्धिस्तरा न किम् ॥७॥ सुराणवंशस्य पटुप्रदीपः, श्रीसूरदेवो मुवि सुप्रतापः । तदन्वयेऽभूद्भूरदेवकाल्यः, पुत्रः पवित्रो ननु पद्मसिंहः ॥८॥ मोपाको रत्नसिंहश्च, कमलरूपा तथैव च । मुनिचन्द्रः सोमदेवश्च, पद्मसिंहस्य

पुत्राः ॥ ९ ॥ पुरुगार्पो द्रव चत्वारः, सोमदेवस्य पुत्रकाः । डूङ्गरः पर्वतश्रेय, शिखरश्चाचाकलथा ॥ १० ॥
मनुषीपदं प्राप्य, श्रीमद्रागकोटके । तीर्थयात्रां जयी चके, शिखरः कीर्तिभूषितः ॥ ११ ॥ सिरियादेवी प्रथमा,
लाछलेदेवी तथा परा तस्य । सद्यते द्वे दयिते, रतिप्रीतीय मदनस्य ॥ १२ ॥ प्रथमायालयः पुत्रा, जज्ञिरे स्वगुणो-
न्नतलाः । शिरपतिः श्रीपालश्च, सहस्रवीरस्त्वथैव च ॥ १३ ॥ तथा परस्या द्वौ पुत्रौ, जज्ञाते यशःशालिनौ ।
सहस्रराज-भामंही, मूर्त्तविय यशोजयौ ॥ १४ ॥ भर्तुः पुण्यार्थमर्थेन, लाछिनाङ्गा लिखापितम् । पुस्तकं वाच्यमानं हि,
विरं नन्दगु शासने ॥ १५ ॥ उत्तराध्ययनदृष्टेः, पुलकोड्यं प्रशस्तकृत् । वाचनाचार्यकर्मसागरस्य प्रददे मुद्रा ॥ १६ ॥
योगेन्द्रैर्पयोर्धन्दुमिते (१४९५) विक्रमवत्सरे । पुलकं लेखयामास सा स्वकीयधनव्ययात् ॥ १७ ॥ यावत्पूर्वोक्तौ-
ऽग्निप्रनमनमते गोगयलेपनादौ, सायंसन्ध्यापुरन्धी स्फुरदुडुसुमे मुञ्जतीन्दुप्रदीपम् । प्रातः श्रीसान्ध्यरागप्रस्तुमर-
पुरगे भानुहुम्भञ्ज सुष्टौ, धर्माधीशस्य ताचजिनवचनमिदं विश्वलोके मुदे स्थात् ॥ १८ ॥" इति ।

अस्य संशोधनसमये युगपत्सम्पूर्णैतत्पुस्तकप्रदानामुक्तमहाशयानां विशालोदारता धन्यवादास्पदीभूता एव । किञ्च
यदस्य प्रत्यग्यान्तिसमुक्तनिरीक्षणे गुणियर्थैः श्रीमत्पुण्यविजयैर्महाशयैः परिश्रमोऽकारि तदर्थं तेषामप्यनुग्रहः स्मृतिपथात्
वशमि विम्वर्यतेऽस्माभिः । अन्यथैतद्वृत्तिगतानि कथान्वर्गतानि वा यानि कानिचित् पाठत-अपत्रंशभाषामयानि प्रस्ता-
रिचयनानि तेषां संरक्षतच्छायाप्यधः कृतावलोकनीयेति ।

पूर्वोक्तदत्तपुनाकारेण सायानीभूय संशोधितेऽप्यस्मिन् प्रन्थे प्रमादवशाद् दृष्टिदोषवशाद्वा यत्र कुत्रचित् स्थले वा
षाप्यनुद्विष्यांश्चकानां दृष्टिपथमवतरेत्तत्र संशोध्य वाचनीयं कोविदमहाशयैरिति प्रार्थयते—

संवत् १९९३ वीरगुला प्रतिपत्त
गु० राजनगर (लुणसाबादा)
नैवेनाध्रय ।

विजयोमङ्गसूरिः ।

अस्यागमस सुद्रणकार्ये आर्थिकसाहाय्यप्रदावृणां भाग्यवृतां श्रमणोपासकानां

नामावलि:—

राजनगरान्तर्गतशाहपुरसत्का द्रव्यसहायता—

- ५०० मन्त्रलपरेतलांबा हत्यस उपाश्रयसत्कशानम्व्यम् ।
- १५१ शाह-शाशाभाई साकरचंद.
- १०१ शाह-नानालाल हीरालाल.
- ५१ शाह-भुलामाई बलाखीदास.
- ४१ शाह-बकाभाई उमैदचंद.
- ३१ शाह-मणिलाल मगनलाल.
- ३१ शाह-नगौनदास दोलतराम.
- ३१ शाह-कैसाबलाल जेचंद.
- ३५ शाह-फुलचंद छलुभाई.
- २५ शाह-साकरचंद बैचरदास.
- २५ शाह-शिवकाळ मनसुलराम.
- २५ शाह-बुलीलाल रामचंद.
- २५ शाह-खोडीदास छोडालाल.
- २५ शाह-उमैतराम भुराभाई.
- २५ शाह-सांकरचंद चक्रुभाई.

- २५ शाह-हीरालाल माणेककाळ.
  - २५ शाह-सकरचंद दोळतचंद.
  - २५ शाह-छोटालाल भाईचंद.
  - २५ शाह-नगौनदास मगनलाल.
- प्रह्लादिनपुरसत्का द्रव्यसहायता—
- २०५ श्रीतपागच्छोपाश्रयसत्कशानम्व्यम् ।
  - १५१ शाह-अमृतकाळ गयुचंद.
  - १०१ परिल-दाशाभाई नगौनदास.
  - १०१ शाह-गोददभाई दोसची.
  - ५१ कोठारी-रिलवचंद उजमचंद.
  - ५१ परिल-मलुकचंद बादरमळ.
  - ५० (कमळाभाई)दास देसाई-कालीदास पीतोबरदास.
  - ५० शाह-छलुभाई हरिचंदल विथवा. (गव)
  - २५ मेता-जयंतीलाल कालीदास.
  - १०० शाह-कस्तरचंद मनसुलराम. (यकाववास्तव्य)
  - ५१ कोचर-संपतकाळस मातृ धानीबाई.

लघुशुद्धिपत्रकम् ।

पृष्ठम्	निरुद्धपङ्क्तिः	सादृशपङ्क्तिः	अशुद्धिः	शुद्धिः
७	१	०	मुञ्जतो	मुञ्जतो
७ थी ९६ सुधी	०	हेडिंग	श्रीनेमिचन्द्रीयवृत्तिः ।	श्रीनेमिचन्द्रीयया सुखबोधाय लघुवृत्तिः ।
९	०	८	विद्वपयिष्यति	विद्वपयिष्यति,
१३	०	हेडिंग	ध्ययन्सूत्रे श्रीनेमि	ध्ययन्सूत्रे श्रीनेमि
१९-२०-२१	०	हेडिंग	प्रथमं विनयाध्ययनम्	द्वितीयं परिपहाध्ययनम् ।
५०	६	०	अयं	'अयं'
५५	२	०	वेद्धारिय	वेद्धारिय
६१	१३	०	पिय ?	पिय !
६३	०	७	क्रमेण,	क्रमेण
९७ थी १०८ सुधी	०	हेडिंग	श्रीनेमि	श्रीनेमि
११५	१४	०	गौरसखद्	गौरसखद्
१२०	०	१६	निषील्यन्ते	निषील्यन्ते
१२२	०	१६	संगम	संगम

पृष्ठम्	निरुद्धपङ्क्तिः हेङिग	साङ्गपङ्क्तिः	अशुद्धिः तयो दुर्गुत्प- जगरक्त्वण ! किविणासण !, शिल्पेनशिल्पिकः नेइ हे ! महाभाग ! निमद्धा	शुद्धिः तनिवृत्तयो द्वियुत्त- जगरक्त्वण !, विणासण !, शिल्पेन शिल्पिकः नेइ, हे महाभाग ! निबद्धा अणट्टाकित्ति पषए निर्ग्रन्थ सुगममेव । लंछणो त्रिसप्तति- ध्यायन्
१२३	०	०		
१२५-१२६	हेङिग	हेङिग		
१५५	०	१		
१५५	०	२		
१७८	३	०		
१९२	६	०		
१९४	०	५		
१९८	०	१२		
२३३	१	०		
२७१	४	०		
२७१	७	०		
२९४	०	६		
३३१धी३३६ सुधी	हेङिग	०		
३३६	२	०		

श्रीआरमवल्लभग्रन्थाङ्कः—१२.

ॐ नमः प्रवचनाय ।

न्यायान्मोनिधि—श्रीमद्विजयानन्दसूरीन्द्रपट्टालङ्कारश्रीमद्विजयवल्लभसूरिपादपद्मेभ्यो नमः ।

पूर्वोद्धृतजिनभाषितश्रुतस्यविरसन्हन्धानि—
श्रीमन्नेमिचन्द्रसूरिविहितसुखबोधोऽऽख्यवृत्तियुतानि—

श्रीउत्तराध्ययनानि ।

प्रणम्य विप्रसद्वात-घातिनस्तीर्थनायकान् । सिद्धांश्च सर्वसाधूंश्च, सुत्वा च श्रुतदेवताम् ॥ १ ॥ आत्मसृष्टये वक्ष्ये,
जडमत्तिसङ्घेपरुचिहितार्थं च । एकैकार्थनिवद्धां, वृत्तिं सूत्रस्य सुखबोधोऽयम् ॥२॥ बहार्थाद् वृद्धकृताद्, गम्भीराद् विवरणात्
समुद्भूय । 'अध्ययनानामुत्तर-पूर्वोणांमेकपाठगताम् ॥ ३ ॥ [त्रिभिर्विशेषकम्] । अर्थान्तराणि पाठान्तराणि सूत्रे च
शुद्धीकृतः । बोद्धव्यानि यतोऽयं, प्रारम्भो गमनिकामात्रम् ॥ ४ ॥ तानि च पटुत्रिशद् भवन्ति । तत्र विनयमूलत्वाद्
धर्मस्य प्रथमं विनयाध्ययनम्, तस्य चेदमादिसूत्रम्—

संजोगा विष्णुसुक्तरस, अणगारसस भिक्खुणो । विणयं पाउकरिस्सामि, आणुपुधिं सुणेह मे ॥१॥

व्याख्या—'संयोगात्' सम्बन्धाद् वाह्याभ्यन्तरभेदमिन्नात्, तत्र मात्रादिविषयाद् वाह्यात् कपायादिविषयाद्यान्तरात्,
विविधैः प्रकारैः—ज्ञानभावनादिभिः प्रकर्षेण मुक्तः—स्यको विप्रमुक्त्वस्य, "अन्योऽन्यं भवचक्रे, जाताः सर्वेऽत्यन्तशो

जीवाः । मात्राविकथ्युभावं, स्यूदासीनभावं च ॥ १ ॥” अतः कोऽत्र वन्धुः ? को वा परः ? तथा—“कोहो य मणो य अणि-
गहीया, माया य लोमो य पवडुमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया, तिच्चन्ति मूलाइं पुण्णभयरस ॥ १ ॥” अतो न द्वेषः क्रो-
धादिरियुवर्गस्याऽयकाश इत्यादिपरिभावनान्नादिभिः स्वजनादिसम्बन्धरहितस्येत्यभिप्रायः, ‘अनगरस्व’ परकृतवृहनिवासित्वात्-
त्राऽपि ममत्वमुक्त्यात् सङ्गरहितस्य ‘भिक्षोः’ साधोः ‘विनयं’ साधुजनसेवितरमाचारं उपचारं वा अभ्युत्थानादि ‘प्रादुःक-
रिष्यन्ति’ प्रकटयिष्यन्ति, कथम् ? इत्याह—‘आतुपूव्या’ परिपात्र्या, प्राकृतत्वान्तृतीयार्थे द्वितीया, ‘शृणुत’ आकर्णयत, अनेन
च श्रोतुरभियुक्तीकरणेन पराङ्मुखमपि प्रतिबोधयतो व्याख्यातुर्वर्म्म एवेति क्यापितं भवति । तथा च वाचकः—“न भवति
धर्मः श्रोतुः, सर्वसैकान्ततो हितशयणात् । द्रुवतोऽनुग्रहबुद्ध्या, वक्तुत्वेकान्ततो भवति ॥ १ ॥” ‘मम’ कथयत इति गम्यत
इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ चतुर्कं विनयं प्रादुःकरिष्यामीति तत्र विनीतरूपे कथिते विनयस्वरूपमुक्त्वास्त्वस्मादिति तत्स्वरूपमाह—

आणाणि देसकरे, गुरुणमुववायकारए । इंगियाकारसंपण्णे, से विणीए त्ति बुचइ ॥ २ ॥

व्याख्या—आज्ञा-सौम्य ! इदं कुरु इदञ्च मा कार्णीरिति गुरुवचनं तस्य निर्देशः—इत्थमेव करोमीति निश्चयाभिधान-
माज्ञानिर्देशत्वं करोतीत्याज्ञानिर्देशकरो गुरुणाग्र-आचार्यादीनामुपातः—समीपस्थानं तत्कारकः—तदनुष्ठाता, न त्वयोदेश-
भयाद् दूरस्थायी, इक्षितं—निपुणगतिगम्यं प्रवृत्तिनिवृत्तिसूचकमीपद्भूसिरःकम्पादि आकारः—स्थूलधीसंबन्धः प्रस्थानादि-
भावसूचको दिगवलोकनादिः, आह च—“अंधलोक्यं दिसाणं, विंयमणं साढगस्स संवरणं । आसणसिद्धिलीकरणं,
पट्टियट्ठिगाइं एयाइं ॥ १ ॥” अनयोर्द्वन्द्वे इक्षित्वाकारौ ताभ्यां गुरुगताभ्यां सम्पन्नः—युक्तस्वहेदितया कथिते विनयस्वरूपे

१ “कोधश्च मानश्चानिमिहीता माया च लोभश्च प्रवर्धमानाः । चत्वार पृते कृत्वाः कथायाः, तिच्चन्ति मूलाणि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥”

२ “अवलोकने दितां विदुमणं शाटकस संवरणम् । आसन्नधिधीकरणं प्रस्थितलिङ्गान्येतानि ॥ १ ॥”

इति तान्तरसम्पन्नः 'सः' इति विशेषणान्वितः 'विनीतः' विनयान्वितः 'इतिः' सूत्रपरामर्शे उच्यते तीर्थकरणधरादि-
भिरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अविनीतत्वपरिहारेण विनीतो भवतीत्यतोऽविनीतस्वरूपमाह—

आणाऽग्निद्वैसकरे, गुरूणमणुववायकारए । पडिणीए असंबुद्धे, अविणीए त्ति बुच्चई ॥ ३ ॥
व्याख्या—आज्ञाऽग्निद्वैशकरो गुरूणामणुपपातकारकः 'प्रत्यनीकः' प्रतिकूलवर्त्ता, किमित्येवंविधोऽसौ ? इत्याह—
'असंबुद्धः' अनयगततत्त्वोऽविनीत इत्युच्यते, कूलवालकश्रमणवत् । तथाहि—एगरस आयरियरस चेह्लओ अविणीओ,
तं आइरिओ अंवाडेइ । सो एतारं वहति । अत्रया आइरिया सिद्धसेलं तेण समं वंदगा विलग्गा । ओयंस्तणं वद्दाय सिळा
सुष्ठा । दिट्टा आयरिएणं, पाया ओसारिया, इथरहा मारिओ हंतो । सबो दिट्टो—दुरत्तन् इत्थीओ विणस्सिहिसि त्ति ।
'सिच्छत्ताई एलो भवउ' त्ति काउं तावसासमे वेव अच्छइ । नईए कूले आतावेइ । पंथव्भासे सत्यो जो एइ तओ आहारो
होइ । नईए कूले आयावेमाणरस सा नई अन्नओ पवूढा तेण कूलवालओ नामं कयं । इओ य सेणियपुत्तो कोणिय-
राया चेडयपयाहिट्टियं हल्लविहल्लवेरेण वेसालिं नगरिं रोहेइ । न य सा तीरए धेत्तुं मुणिसुवयसामिथूमत्पभावाओ,
तओ विसत्तो कोणिओ । चिरकालेणं देवयाए आगासे भणितं—“संमणे जइ कूलवालए, मागहियं गणियं गभिरसए ।
राया य असो गचन्दए, वेसालिं नगरिं गहिरसए ॥१॥” सो मग्गिजइ । तत्थ अच्छंतो आगमिओ । गणियाओ सदावि-
याओ । एगा मणति—अहं आणेमि । कवडसाविया जाया, सत्थेण गया वंदइ, मणइ य—'उदौणे भोईयम्भि चेइयांइ
वंदामि, तुंहे य सुया एत्थ अओ वंदणत्थमागया, ता करेसु अणुगहं, गेणहसु फासुएसणिल्लं मत्तं' ति भणिकुण पारणमे
नोयगा संजोइया दिन्ना । अईसारो जाओ । ओसहृप्पओगोणं पन्नविओ । उवत्तणाईहिं संभिनं चित्तं । आणिओ कोणिय-

१ "धम्मणे यदि कूलवालको मागधिकं गमिष्यति । राजा चाशोकचन्द्रो वैशालीं नगरीं ग्रहीष्यति ॥ १ ॥" २ इत्यतः ।

३ एते । ४ सर्वे ।

समीयं । भणिओ—तद्वा करोहि जहा वेसाली धिष्णइ । ततो तेण अब्भंतरं गंतूण नेमिच्चियेसो कओ । सुणिओ सुणिमु-
घयथूमप्पभायो । एसो लोणेण पुच्छिओ—कहिं नगररोहो अवगच्छिस्सइ ? । तेण भणियं—जइ एयं थूरं अवणेह ।
अचणीयं । भग्गा तयरी हलेहिं वाहिय चि ॥ ३ ॥ साम्प्रतं दृष्टान्तपूर्वकमविनीतस्यैव सदोपतामाह—

जहा सुणी पूइकणी, निक्कस्सिजइ सवसो । एवं दुस्सीलपडिणीए, सुहरी निक्कस्सिजति ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘यथा’ यद्वा द्युनी स्त्रीनिदेशोऽल्वन्तकुरसोपदर्शकः, पूती—परिपाकतः कुथितगन्धो कुमिकुलाकुलव्याधुपल-
क्षणमेतत् कर्णो—द्युती यस्याः सा पूतिकर्णा ‘निष्कास्यते’ निर्वाच्यते ‘सर्वतः’ सर्वेभ्यो गृहाङ्गणादिभ्यः लोट्लुक्टादिभिः, प्राकृत-
त्वाच्च ‘सवसो’ चि शसुप्रत्ययः, उपनयमाह—‘एवम्’ अनुना प्रकारेण दुष्टं—रागाद्युपहतं शौलं—स्वभावो यस्य स दुःशीलः प्रत्य-
नीकः प्राग्यद् अनयोर्विशेषणसमासः, ‘सुखरः’ बहुविधाऽसम्बद्धभापी ‘निष्कास्यते’ सर्वतः कुलगणसङ्घादेरिति सूत्रार्थः ॥४॥
आह—अनर्थहेतो दौःशील्ये किमित्यसौ रमते ? उच्यते—पाणोपहतमतित्वात्तत्रैवास्य रतिः, एतदेव दृष्टान्तपूर्वकमाह—

कणकुंडगं चइत्ता णं, विट्ठं मुंजइ सूयरो । एवं सीलं चइत्ता णं, दुस्सीले रमई सिए ॥ ५ ॥

व्याख्या—कणाः—कणकुण्डलेपां तन्मिश्रो वा कुण्डकः—कुक्कुसः कणकुण्डकस्तं लक्त्वा ‘विष्ठां’ पुरीपं ‘मुक्के’ अभ्यवहरति
‘सूकरः’ गर्त्तसूकरो यथेति गम्यते, एवं ‘शीलं’ प्रस्तावाच्छोभनं लक्त्वा दुष्टं शीलं दुःशीलं तत्र ‘रमते’ धृतिमाधत्ते मृग
इय ‘मृगः’ अज्ञत्वाद्द्विनीत इति योगः । इदमत्र हृदयम्—यथा मृगो मरणापायमपश्यन् अज्ञतया गौरीगानाकुष्ठो
व्याधमनुसरति तथेयोऽपि दुःखाकीर्णभयभ्रमणमनवगच्छत् निर्विकेतया विद्रव्यानीये दुःशीले रमत इति सूत्रार्थः ॥५॥
उक्तोपसंहारपूर्वं कृतोपदेशमाह—

सुणियाऽभावं साणस्स, सूयस्स नरस्स य । विणए ठविज्ज अप्पाणं, इच्छंतो हियमप्पणो ॥ ६ ॥

व्याख्या—‘द्युत्वा’ आकर्ष्य ‘अभावं’ कुत्सार्थत्वात्तत्रलः अज्ञोभनं भावं सर्वतो निःकासलक्ष्णं “साणस्स” चि प्राकृत-

त्यात् शुन्याः 'सूकरस्य च' दृष्टान्तस्य 'नरस्य च' दाष्टीन्तिकस्य 'विनये' धक्ष्यमाणस्वरूपे स्थापयेदात्मानम् आत्मनैवेति गम्यते, इच्छन् 'द्वितम्' रेदिकमाऽऽमुष्मिकमात्मनः, विनयादेच द्वि तत्सम्भवात् । आह च—“विणयां जाणं जाणाओ दंसणं दंसणाओ चरणं च । चरणाहितो मोक्खो, मोक्खे सोक्खं निरावाहं ॥१॥” इति सूत्रार्थः ॥६॥ यतश्चैयमतः किम् ? इत्याह— तद्गद्वा विणयमेसिज्जा, सीलं पडिलभेज्जाओ । बुद्धपुत्ते नियागद्दी, ण णिक्खसिज्जइ कण्डुइ ॥ ७ ॥

व्याख्या—तस्माद् विनयम् 'एपयेत्' अनेकार्थत्वेन धातूनां कुर्यात् । किं पुनर्विनयस्य फलं येनैवमुपदिश्यते ? इत्याह—'शीलम्' उक्तस्वरूपं 'प्रतिलभेत' प्राप्तुयात् 'यतः' विनयात्, अनेन विनयस्य शीलवाप्तिः फलमुक्तम् । अस्याऽपि किम् ? इत्याह—बुद्धानाम्—आचार्यादीनां पुत्र इव पुत्रो बुद्धपुत्रः, 'पुत्ता य सीसा य समं विभत्ता' इतिवचनात्, स्वरूप-विशेषणमेतत्, 'नियागार्थी' मोक्षार्थी सन् 'न निष्कास्यते' न वहिःक्रियते 'कुतश्चिद्' गच्छगणदेः, किन्तु विनीतरत्वेन सर्वगुणाधारतया सर्वत्र मुख्यः कियत इति भाव इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ कथं पुनर्विनय एपयितव्यः ? इत्याह—

णिसंते सिया अमुद्दरी, बुद्धाणं अंतिए सया । अत्थजुत्ताणि सिक्खिज्जा, णिरट्ठाणि उ वज्जए ॥८॥

व्याख्या—'निशान्तः' नितरमुपशमवान् अन्तः क्रोधपरिहारेण वहिश्च प्रशान्ताक्रूरतया 'स्यात्' भवेद् असुखरः सन् 'बुद्धानाम्' आचार्यादीनाम् । 'अन्तिके' समीपे 'सदा' सर्वकालम्, किम् ? इत्याह—'अर्थयुक्तानि' हेयोपादेयार्थोभिधायकानि अर्थोदागमवचांसि 'शिक्षेत' अभ्यस्येत् 'निरर्थकानि' उक्तविपरीतानि पुनर्वैशेषिक-वात्स्यायनादीनि स्त्रीकथादीनि वा 'तुः' पुनरर्थे 'वर्जयेत्' परिहरेत् । आह च—“सिगौरसुत्तुइया, मोहमई पुंफुमा हसहसेइ । जं सुणमाणस्स कंढं, समणेण न सा कदेयघा ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ कथं पुनरर्थयुक्तानि शिक्षेत ? इत्याह—

१ "विनयाज्ज्ञान ज्ञानादर्शन दर्शनधारणं च । चरणान्मोक्षो मोक्षे तोह्यं निराबाधम् ॥१॥" २ "पुत्राद्य क्षिप्याश्च समं विभक्तः" । ३ "शुक्राररसेत्तेजित्वा मोहमयी करीपाप्ति. हसहसायति । यो शृण्वतः कथां श्रमणेन न सा कथयितव्या ॥ १ ॥"

अणुसासिओ न कुप्पेज्जा, खंतिं सेवेज्ज पंडिए । खुद्धेहिं सह संसग्गिं, हासं कीडं च वज्जए ॥ ९ ॥
 व्याख्या—‘अनुशिष्टः’ कथञ्चित् परुषोक्त्याऽपि शिक्षितः ‘न कुप्येत्’ न कोपं गच्छेत्, किं तर्हि कुर्यात् ? ‘क्षान्ति’
 परुषमापणादिसहनात्मिकां ‘सेवेत्’ भजेत्, यतः—“घन्यस्योपरि निपतत्यहितसमाचरणघर्मनिर्वापी । गुरुवदनमल-
 यनिःसृतो, वचनरसश्चन्दनस्पर्शः ॥ १ ॥” ‘पण्डितः’ बुद्धिमान् । तथा ‘कुट्टेः’ शीलहीनैः पार्श्वस्थादिभिः ‘सह’ समं
 “संसग्गिं” ति प्राकृतत्वात् संसर्गं ‘हासं’ हसनं ‘कीडां च’ अन्याक्षरिका-प्रहेलिकादानादिरूपां वर्जयेत्, लोकागम-
 विरुद्धत्वाद् गुरुकर्मवन्धहेतुत्वाद्येषामिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ पुनरप्यन्यथा विनयमाह—

मा य चंडालियं कासी, बहुयं मा य आलवे । कालेण य अहिज्जिता, तओ झाएज्ज एकओ ॥ १० ॥
 व्याख्या—‘मा’ निषेधे, ‘चः’ समुच्चये, चण्डः—क्रोधस्तद्वशाद् अलीकम्—अनृतभाषणं चण्डालीकं, लोभाद्यलीकोप-
 लक्षणमेतत्, ‘मा कार्पिः’ मा विषासीः, आह च—“मुसांवाओ य लोगम्मि, सबसाहुहिं गरहिओ । अविस्सासो य भूयाणं,
 तग्हा मोसं विवज्जए ॥ ११ ॥” यद्देव ‘बहुकम्’ अपरिमितमालजालरूपं मा च ‘आलपेत्’ भाषेत् । उक्तं च—“महुरं निउणं थोवं,
 कज्जावडियं अगधियममुच्छं । पुधिं मइसंकलियं, भणंति जं धम्मसंजुत्तं ॥ ११ ॥” बह्वालपनादध्ययनादिक्षतिर्योतक्षोमादिसम्भ-
 वारिति । किं पुनः कुर्यात् ? इत्याह—‘कालेन’ प्रथमपौरुष्यादिलक्षणेन ‘चः’ पुनरर्थे ‘अधीत्य’ पठित्वा पृच्छाद्युपलक्षण-
 नेतत्, ‘ततः’ अध्ययनादनन्तरमिति गम्यते ‘ध्यायेत्’ चिन्तयेत् ‘एककः’ भावतो रागादिरहितो द्रव्यतो विविक्तशयनास-
 नादिसंस्थ इति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ इत्थमकृत्यनिषेधः कृत्यविधिश्चोपदिष्टः । कदाचिदेतद्विपर्ययसम्भवे किं करणीयम् ? इत्याह—
 आह च चंडालियं कट्टु, न निण्हविज्ज कयाइ वि । कडं कडेत्ति भासिज्जा, अकडं नो कडित्ति य ॥ ११ ॥

१ “मृषावाद्” लोके सर्वसाधुभिर्गोहितः । अविश्वासश्च भूतानां तस्मान्मृषां विवर्जयेत् ॥ १ ॥ २ “मधुरं निपुणं कार्यापतितम-
 गर्हितमनुष्ठम् । पूर्वं नतिसंकलितं भगवति यद् धर्मसंयुक्तम् ॥ १ ॥”

व्याख्या—“आह्व” क्वाचित् ‘चण्डालीकम्’ उक्तस्वरूपं ‘कृत्वा’ विधाय ‘न निहुवीत’ न कृतमिति नाऽपलपेत् ‘कदाचिद्भि’ यद्वाऽपि परेनोपलक्षितस्तदापीत्यर्थः, तर्हि किं कुर्यात्? इत्याह—‘कृतं’ विहितं चण्डालीकादि ‘कृतमि’ति कृतमेव ‘भायेत’ म्र्याद् न भयलज्जादिभिरकृतमपि, तथा ‘अकृतं’ तदेव ‘नो कृतमिति’ अकृतमेव भायेत, न तु मायोपरोधादिना कृतमपि, अन्यथा मृपावादादिदोषसम्भवात् । इदं चात्राऽऽकृतम्—कथञ्चिदतिचारसम्भवे लज्जाद्यकुर्वन् स्वयं गुरुसमीपमागम्य—“जहै वालो जर्पतो, कज्जमकज्जं च उज्जुयं भणति । तं तह आलोएजा, मायामयविप्पमुक्को उ ॥ १ ॥” इत्याद्यागममनुसरन् मनःशल्यं यथाबदालोचयेदिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ इद्वैवं पुनः पुनरुपदेशश्रवणाद् यदैव गुरुपदेशस्तदैव प्रयत्नित्वं निवर्तित्वं चेति स्यादाशङ्का तदपनोदायाऽऽह—

मा गलियरसेव कसं, वयणमिच्छे पुणो पुणो । कसं च दट्टुमाइत्ते, पावगं परिवज्जए ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘मा’ नियेधे, ‘गल्यश्च इव’ अविनीततुरङ्गम इव ‘कसं’ कसप्रहारं ‘वचनं’ प्रवृत्तिनिवृत्तिविषयमुपदेशं प्रस्तावाद् गुरुणात् ‘इच्छेत्’ अभिलषेत् ‘पुनः पुनः’ वारं वारं, किं पुनः कुर्यात्? इत्याह—‘कसं’ चर्मयष्टिं दृष्ट्वा ‘आकीर्ण इव’ विनीताश्च इव स्यात्, सम्यन्थान् प्रस्तावाच्छिष्यो गुरोराकारादि दृष्ट्वा ‘पापकं’ गम्यमानत्वाद्बुद्धानं ‘परिवर्जेयेत्’ सर्वप्रकारैः परिहरेत्, उपलक्षणत्वादितरच्चाऽनुतिष्ठेत्, किमुक्तं भवति?—यथाऽऽकीर्णोऽश्वः कसप्रहणादिनाऽऽरोहकाशयमुपलभ्य फसेनाऽऽशतित एव तदभिप्रायानुरूपं चेष्टते तथा मुशिष्योऽभ्याकारादिभिराचार्याशयमवगम्य वचनेनाऽप्रेरित एव, मा भूदाचार्यस्य वचनायास इति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ गल्याकीर्णतुल्ययोः शिष्ययोर्दोषगुणावाह—

अणासवा थूलवया कुसीला, मिडं पि चंडं पकरंति सीसा ।
चित्ताणुया लहु दक्खोवयेया, पसायए ते हु दुरासयं पि ॥ १३ ॥

१ “यथा वालो जरूपन् कार्यमकार्यं चरुं कं भणति । तत्तथाऽऽलोचयेन्मायामद्विप्रमुक्त्वु ॥ १ ॥”

व्याख्या—‘अनाश्रवाः’ वचस्वक्षिताः ‘स्थूलवचसः’ असुनिरूपितभाषिणः ‘कुशीलाः’ दुःशीलाः ‘शृदुमपि’ अकोप-
नमपि ‘चण्डे’ कोपनं ‘शकुर्वन्ति’ प्रकर्षेण विदधति ‘शिष्याः’ विनेयाः, सम्भवति हेवंविधशिष्याऽशुशासनाय पुनःपुन-
र्वचनखेदमनुभवतो शृदोरपि गुरोः कोप इति । ‘चित्तानुगाः’ हृदयानुवर्तिनः ‘लघु’ शीघ्रं ‘दाक्ष्योपेताः’ अविलम्बित-
कारित्वयुक्ताः ‘प्रसादेयुः’ सप्रसादं कुर्युः ‘ते’ शिष्याः ‘हुः’ पुनरर्थे ‘दुराशयमपि’ आशुकोपनमपि प्रकृमादुरुं, किं पुन-
रनुरक्तकपायमिति । अत्रोदाहरणं चण्डरुद्राचार्यशिष्यः, तत्र सम्प्रदायः—अवंतीजणवए उज्जेणीए नयरीए ण्हवणु-
ज्जाणे साहुणे समोसरिया । तेसिं च आयरिओ चंडरुद्राभिहाणे अईवरोसणो ‘साहूणं ऊणाइरित्ताइदोसदुष्टमणुहाणं
पासंतो अईवरोसमुवगच्छइ’ त्ति तइंसणपरिहरणत्थं आयहियट्टयाए एगंते सञ्ज्ञायञ्जाणं कुणंतो अच्छइ । एत्थंतरे
उज्जेणिवत्थवओ अहिणवत्तिवाहो इन्मपुत्तो कयंहुंकुमंगराओ पवनेवत्थो नियवयंसयसमेओ एगो जुवाणो तेसिं
साहूण पासमागओ । उवहासेण पणमिऊण भणियं तेण—कहेह मे घम्मं । ते य ‘केलीकिलो एस्’ त्ति न किंपि जंपंति,
सञ्ज्ञायंता अच्छंति । तेण परिहासेण भणियं—देहि मे भयवं ! दिक्खं, णिविण्णोऽइं घरवासेणं, भारियाए वि अहं दोहग्गत्त-
णेण परिचत्तो, ता करेह पसायं, उत्तारेह संसाराओ । साहूहि वि ‘एस उहंठो अम्हे पवंचेइ’ त्ति काऊण “घृप्यतां कल्लिना
कलिः” इति चंडरुद्रं उवइसंति—एत्थ अम्ह गुरू अच्छइ सो पषावेही, वयमणहिगारिणो दिक्खादाणस्स, ता गच्छह
एयसमीवे । परिहासेण चेव ते गया सूरिसमीवे । सो य सहावेण चेव फरुसो । तेण पणमिऊण भणियं—भयवं !
पषावेह ममं जेण सुहेण अच्छामि, भग्गो घरवावारेण परलयं च साहेमि । तेण वि ‘विप्पावगो’ त्ति नाऊण संजाय-
माणकोवेण भणियं—छारमाणेहि । आणिओ एणेण । उवविट्ठो एस ‘नमोद्धारं’ ति भणिऊण । काउमारुद्धो सूरी लोयं ।
वयंसया विसण्णा । ‘मित्त ! नाससु’ त्ति भणिओ तेहिं । सो वि भवियघयावसेण लहुकम्मयाए य ‘कहं संपइ कयलोचो

निययायाए अच्युवगयपद्यञ्जो गच्छामि गेहं ? ति ज्ञाओ भावसमणो । अधिहं काञ्ज गथा वयंसथा । ते वि उवस्सयं गया । सेहेण भणियं—अयवं ! अन्नत्थ वद्यामो, उप्पट्ठावित्ससति मम वंधुणो साहू य अणत्थं पाविस्संति, अप्पविइज्जया नेव गच्छामो, महंतं साहुवंदं नज्जद वधमाणं । सूरिणा भणियं—पंथं पडिलेहेहि जेण रयणीए वचामो । सो वि पंथं पडिलेहिज्जण आगओ । रयणीए णिगया । ‘पुरओ वचमु’ त्ति भणिओ सेहो गच्छइ अगओ । खंडरुहो वि रयणीए अचेच्छंतो ताणुए पत्तल्लिओ वेयणावसेण ‘हा डुट्ठसेह ! न सोहणो मगो पडिलेहिओ’ त्ति रूसिएण मत्थए दंडएण आहओ, तिरं फोडियं तथा वि सम्मं सहइ, चित्तइ य—अहो ! मे अहन्नया जेण एस सुहमच्छंतो नियसाहुमज्जे वसणभायणं कओ त्ति, वहमेयं सम्मक्खलियं नेमि ?, कहमेयस्स समाहिं उप्पाएमि ?—त्ति पयत्तेण गच्छंतरस सुहभायणोयगयस्स केवल्लणमुप्पन्न । पहाया रयणी । विट्ठो रहिरोएलियसिरो । तओ पचागयदढसवेगो ‘अहो ! एयस्स सेहस्स वि खंती, अहो ! मम चिरपद्यस्स वि पत्तगणिपयस्स वि उक्कडरोसय’ त्ति एसाइभावणापरिगओ अप्पाणं त्तिउत्तमारद्धो सूती, उप्पणं च केवलं नाणं ॥ एवं सुशिष्यश्चण्डमपि मृदुं करोति गुरुमिति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥

कयं पुनरुचित्तमुगमनीयम् ? इत्याह—
 नाऽपुट्ठो वागरे किंचि, पुट्ठो वा नालियं चए । कोहं असचं कुवेज्जा, धारिज्जा पियमप्पियं ॥ १४ ॥

व्याख्या—न ‘अपुट्ठः’ कथमिदमित्याद्यजल्पितो गुरुरेति गम्यते ‘व्यागृणीयात्’ वदेत् तथविधिकारणं चिना ‘किञ्चित्’ सौपमपि, पुट्ठो वा न ‘अलीकम्’ अनृतं वदेत्, कारणान्तरेण गुरुभिरतिनिर्भस्सितोऽपि न तावत्कुध्येत्, कथञ्चिदुत्पन्नं वा क्रोधम् ‘असत्वं’ तदुत्थविकल्पविक्लीकरणेन ‘कुर्वति’ विदध्यात् तद्विपाकमालोचयन्, यथा—“क्रोधः परितापकरः, सर्वस्वोद्देगकारकः क्रोधः । वैरागुपद्रवजनकः, क्रोधः सुगतिहन्ता ॥ १ ॥” उदाहरणञ्चाऽन—कस्सइ कुलपुत्तयस्स

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवीधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ ५ ॥

भाया वीरिण्य वाधाइओ । सो जणणीए भन्नइ—पुत्त ! पुत्तथायंगं घायसु त्ति । तओ सो तेण नियपोत्तसाओ जीवगाहं निण्हिऊण जणणीसमीवमुबणीओ, भणिओ य—भाइथायग ! कहिं आहणासि ? त्ति । तेण वि रगगमुग्गामियं ददूण भयमीएण भणियं—जहिं सरणागया आहम्मंति । इमं च सोऊण तेण जणणीमुहमवलोइयं । तीए महासत्तणमव-
लंबंतीए उप्पन्नकरुणए भणियं—न पुत्त ! सरणागया आहम्मंति । जओ—“सरणागयाण विस्संमियाण पणयाण वसणपत्ताणं । रोगियअजंगमाणं, सप्पुरिसा नेय पहरंति ॥ १ ॥” तेण भणियं—कहं रोसं सफलं करेमि ? । तीए भन्नइ—न पुत्त ! सबत्थ रोसो सफलो करेयवो । पच्छा सो तेण विसज्जिओ चलणेसु निवडिऊण रामेऊण य गओ ॥ एवं क्रोधमसत्तं कुर्यात्, तथा ‘धारयेत्’ स्वरूपेणाऽवधारयेत् ‘प्रियं’ प्रीत्युत्पादकं खुत्थादि ‘अप्रियं’ तद्विपरीतं तिन्दादि, न तयो रागं द्वेषं च कुर्यादित्यर्थः । उक्तं च—“लाभाऽलाभे मुखे दुःखे, जीविते मरणे तथा । खुत्तौ निन्दाविधाने च, साधवः समचेतसः ॥ १ ॥” उदाहरणं चाऽत्र—असिवोवहवे नयरे आवन्नरस सपुरजणवयस्स राइणो समीवं त्तिन्नि भूयवाइया आगया भणंति—अन्दे असिवं उवसमावेमो त्ति । राइणा भणियं—मुणेमो केणुवाएणं ? त्ति । तत्येगो भणइ—अत्थि मम मंतसिद्धमेगं भूयं अलंकियविभूसियं, तं सधजणमणहरं रूवं विउच्चिऊण गोपुरत्थासु लीलयांतं परियडइ तं न निहालेयव्वं, तं निहालियं रूसइ, जो पुण तं निहालेइ सो विणरसइ, जो पुण तं पेच्छिऊण अहोमुहो ठाइ सो रोगाओ मुच्चइ । राया भणइ—अलाहि मे एएण अइरुसणेण । वीओ भणइ—महच्चयं भूयं महइ महालयं रूवं विउच्चइ लंबोयरं चिप्पिटं विवृत्तकुच्छि पंचसिरं एगपायं विसिहं विमत्सरूवं अट्टट्टहासं मुयंतं गायंतं पणचमाणं, तं च विवृत्तरूपं परिभ्रमंतं ददूण जो पओसइ उवहसइ पवंचेइ वा तस्स सत्तहा सिरं सुट्टइ, जो पुण तं सुहाहिं चायाहि

१ “शरणागतानां विश्रब्धानां प्रणतानां व्यसनप्राप्तानाम् । रोगिताजङ्गमानां सत्पुरुषा नैव प्रहरन्ति ॥ १ ॥”

प्रथमं विन-
याध्यय-
नम् ।

॥ ५ ॥

अहिनंदइ धूयपुष्पाइएहि पूरइ सो सवामयाणं मुचइ । राया भणइ—अलाहि एणं पि । तइओ भणइ—ममावि एवं-
विहं चैव नाइवेसकरं भूयमत्थि, प्रियाप्रियकारिणं दर्शनादेव रोगेहितो मोयइ । एवं होउ ति । तेण तहाकए असिवं
उवसंतं । तुटो राया । आणंदिया नायरया । पूइओ सो भूयवाई सवेहिं पि । एवं साहू वि मुंडियसिरमलमलिणवत्थत्त-
णाईहिं परेहिं पडिणीएहिं परिभूयमाणो, एवं चंचिजमाणो हसिजमाणो वा, भत्तिमंतेहि य शुबमाणो पूइजमाणो
प्रियाप्रियं सहेत इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ आह—ज्ञोथाद्यसत्यताकरणादिना किमात्मन एव दमनमुपदिश्यते न
बाह्यदमनीयस्य ? अत्रोच्यते—

अप्पा चैव दमेयधो, अप्पा हु खलु दुइमो । अप्पा दंतो सुही होइ, अस्सि लोए परत्थ च ॥१५॥

व्याख्या—आत्मैव 'दान्तव्यः' इन्द्रियनोइन्द्रियदमनेन मनोक्षेत्रविषयेषु रागद्वेषवशत उन्मार्गगामी उपशमं
नेतव्यः । उक्तं च—“इतश्चेतश्च धायन्तं, मनोमत्तमतद्गजम् । झानाङ्कुशवशं कृत्वा, पुनः पन्थानमानयेत् ॥ १ ॥”
किमित्येवमुपदिश्यते ? इत्याह—आत्मैव हुशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, 'खत्वि'ति यस्मात् 'दुर्जयः, तद्दमने दमिता
एव बाह्यदमनीया इति न तद्दमनमुपदिश्यत इति भावः, उक्तं च—“सर्वमप्ये जिए जियं” । कः पुनरेवं गुणः ? इत्याह—
आत्मा दान्तः सुखीभवति 'अस्सिंल्लोके' इह भवे 'परत्र च' परलोके । दान्तात्मानो हि परमर्षय इहैव सुरैरपि पूज्यन्ते
मोक्षं च साधयन्ति । अदान्तात्मानस्तु चौरपारदारिका इहैव विनश्यन्ति । तथा—“सदेण मओ ख्वेण पयंगो महुयरो
य गंधेणं । आहारेण य मच्छो, वज्झइ फरिसेण य गइंदो ॥ १ ॥” परत्र च दुर्गतिपातादि प्राप्नुवन्ति । तत्र चोदा
इरणम्—एगम्मि सन्निवेशे दो भायरो चोरा । तस्य य सत्थेण वचंताणं साहूणं यासारत्तो पत्तो । 'न य कोइ अत्थि

१ "एवंमाममि जित्ते वित्तम्" । २ "शब्देन मृगो रूपेण पतङ्गो मधुकरश्च गन्धेन । आहारेण च मत्स्यो वध्यते स्पर्शेन च भजेन्द्रः ॥१॥”

साह्रुमद्गो' स्ति तेसिं चोरतायगाणं सयासमुवगया साहू । तदंसणेण आणंदिया ते, पणमिऊण य भणिया—मुणी ! भणह पओयणं । साहूहिं भणियं—अम्हं न कप्पइ वासारत्ते विहरिं, अओ वासावासपाउगमुवस्सयं जाणमो । सहसिं च विन्नो तेहिं—चिद्धह एत्थ वीसत्था । ठिया तथ्य साहू, भणिया य—अम्ह गेहेसु चैव पज्जत्तं गेण्हेयवं । मुणीहिं भणियं— न कप्पइ एगत्थ चैव पिण्डगहणं, ता विहरिस्सामो सब्बत्थोचियघरेसु, तुम्ह वसहिदाणेण चैव महापुण्णवंधो, जओ— “जो देइ उवस्सयं जइवराण तव नियमजोगजुत्ताणं । तेणं विन्ना वत्थउन्नपाणसयणासणविगप्पा ॥२॥ तवसंजमसज्झाओ, नाणट्ठमासो जणोवयारो य । जो साहूणमुवगहकारी सेज्जायरो तस्स ॥ ३ ॥ पावइ सुरनरिद्धी, सुकुलुप्पत्ती य भोगसामिद्धी । नित्थरइ भवमगारी, सेज्जादाणेण साहूणं ॥ ४ ॥ इमं च सोऊण सुहुयरं ते परितुट्ठा । तओ सकम्मर- यणं मुणीणोवद्दवं रक्खंताणं पल्लुवासणपरण य तेसिं साहूणं च तवसंजमरयाणमदकंतो वासारत्तो । गच्छं- तेहिं अन्नवयगहणअसमत्थाणं तेसिं विन्नं राइभोयणवयं । साहियं च जहा—मौलिति महियलं जामिणीसु रयणीयरा समंतेण । ते विट्ठालिति कुंडं, राईए भुंजमाणे उ ॥ ५ ॥ मेहं विपीलियाओ, हणंति वमणं च मच्छिया कुणइ । जूया जलोयरत्तं, कोलियओ कोटरोगं च ॥ ६ ॥ वालो सरस्स भंगं, कंटो लगइ गलम्मि दाहं च ।

१ यो इदमिति उपाध्यं यतिवरेभ्यस्तपोनियमयोगयुक्तेभ्यः । तेन दत्ता वस्त्राद्यपानदायनारसनविकल्प्याः ॥ २ ॥ तपःसंयमस्ताभ्यापो ज्ञानाभ्यासो जनोपकारश्च । यः साधूनामुपग्रहकारी शय्यातरो तस्य ॥ ३ ॥ प्राप्नोति सुरनरर्द्धीः सुकुलोत्पत्तिं च भोगसमृद्धिम् । निस्सरति भवम- गारी शय्यादानेन ताधुभ्यः ॥ ४ ॥ २ “मालयन्ति महीतलं यामिनीषु रजनीचराः समन्तात् । ते विट्ठालयन्ति स्फुटं रात्रौ भुञ्जानांस्तु ॥ ५ ॥ भेष्यां विपीलिका म्रन्ति वमनञ्च मक्षिका करोति । यूक्ता जलोदरत्वं स्युता कुष्ठरोगश्च ॥ ६ ॥ वालः स्वरस्य भङ्गं कण्डको लगति गले दाह च । तालौ विध्वयति अलिः व्यञ्जनमभ्ये मुग्ध्ययानः ॥ ७ ॥” जीवानां कुन्ध्यादीनां घातनं पानभोजनादिषु । पृवमादिरजनी- भोजनदोषान् कः कथयितुं शक्नोति ॥ ८ ॥

ताडुम्नि विंघइ अली, वंजणमञ्जम्भि भुंजंतो ॥७॥ जीवण कुंभुमाईण वायगं पाणभोयणाईसु । एमाइरयणिसुंजणइते को साहिउं तरंइ ॥८॥ इमम्भि वयम्भि दढपयत्तेहिं होयवं ति भणिऊण गया ते साहुणो । ते वि अणुवइऊण नियत्ता मुणिसेयाए कयत्यमत्ताणं मत्तंता चिहंति । अन्नया तेहिं घाडीए गएहिं वहुयं गोमहिंसकमाणीयं । तय तेसि मञ्जे एगे अंतरा य पढे महिसं चायाइऊण पइउमारुद्धा । अन्ने मञ्जे गामस्स मज्जस्स गया । मंसइत्ता संपहरंति—अद्धगे मंसे विसं पक्खि-वानो, तो तं मज्जइत्ताण दाहामो । तओ अन्हं यहुयं गोमहिंसकं भागेणमागमिरसइ । भवियवयावसेण मज्जइत्तेहिं वि एवं चेव सामच्छियं । पक्खित्तं च विसं । आइओ य अत्थं गओ । ते भायते न युत्ता वयमंगो ति काउं, इयरे परोप्परविइन्नविससंजुत्तमज्जमंसेण उवयुत्तेण मया कुगइं च गया । इयरे इहपरलोए य सुहमागिणो जाया । एवं ताप निदिभदियं दमेयवं । एवं सेसेसु वि इंदिएसु ‘अप्पा दंतो सुही होइ इहपरत्थ य’ इति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ किं पुनः परिभावयन्नात्मानं दमेत् ? इत्याह—

चरं मे अप्पा दंतो, संजमेण तवेण य । माऽहं परेहिं दम्मन्तो, वंधणेहिं वहेहि य ॥ १६ ॥
 व्याख्या—चरं-प्रधानं मे-मया आत्मा-जीवन्तदाधाररूपो वा देहो दान्तो-दमं प्राहितो असमञ्जसचेष्टतो व्यावर्तितः, येन हेतुना ? संयमेन-पञ्चाश्रवविरमणादिना तपसा च । चः-समुच्चये । विपर्यये दोषमाह-मा-निषेधे, अहमित्यात्मनिर्देशः, परेः-आत्मव्यतिरिक्तैः ‘दम्मन्तो’ ति आर्पत्वाद् दमितः-खेदितः, कैः ? वन्धनैः-वध्रादिविरचितैर्मयूर-यन्थादिभिः बधैः-लत्तालकुटादिताडनैः ॥ अत्रोदाहरणं सेयणओ हत्थी—एगाए अडवीए हत्थियजूहं महल्लं परिवसइ । तत्थ जूहवई जाए जाए गयकलहए विणासेइ । तत्थेगा करिणी आवन्नसत्ता थितेइ—जइ कहवि गयकलहओ जायइ मे सोएएण विणासिज्जिहि ति काउं लंयंती ओसरइ । जूहाहिवेण जूहं छुम्भइ, पुणो ओसरइ, ताहे वीयतइयदियसे जूहेण

मिलइ । ताए एगं रिसिआसमपयं दिहं, सा तथ लीणा, संचणिया य अणाए रिसओ । सा पसूया गयकलहयं । सो तेहि रिसिकुमारेहिं सहिओ आरामे सिंचइ, सेयणउ त्ति से णामं कयं । वयत्यो सो जाओ, जूहं ददूण जूहवई हंतूण जूहवई जाओ । गंतूण य देण सो आसमो विणासिओ, मा अन्नवि कवि एवं काहि त्ति । ताहे ते रिसओ रुसिआ पुण्यफलअहियहत्था सेणियस्सः पुणो पासं उवगया, कहियं च णेहिं—एरिसओ सघलकरणसंपन्नो गंयहत्थी सेयणओ नाम वणे चिहइ । गंतूण गहिंओ सेणिएण । आणिक्कण वद्धो रंभे । ते य तावसा आगंतूण उप्पासिंति—किह ते सोडीरया ? पत्तं च ताए अविणयस्स फलं । सो तं सोऊणं आसुरुत्तो घाविओ खंभं भंजिऊण ताण पिहओ । ते हयविहए य करंतो पत्तो अन्नं, मग्गा पुणो तयासमा । पुणो सेणिओ हत्थियगहणाय गओ । सो य हत्थी देवयापरि-
गहितो ताहे(ए) ओहिणा आमोइयं—जहा अवस्सं घेप्पइ, ताहे ताए सो भन्नइ—पुत्त ! वरं ते अप्पा दंतो न य स्ति परेहिं इम्मंतो वंधणेहिं वदेहि य । सो एवं भणिओ सयमेव रत्तीए गंतूण आलाणरंभमस्सिओ । यथाऽस्य स्वयं दमनाइ महागुणस्तथा मुत्तत्यर्थिनोऽपि विशिष्टनिर्जरातः, इतरथा त्वकामनिर्जराणान्न तथेति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ विनयान्तरमाह—
पडिणीयं च बुद्धानां, धाया अट्टु व कम्ममुणा । आवी या जइ वा रहस्से, नेवं कुब्जा कयाइ वि ॥ १७ ॥

व्याख्या—प्रदानीकं—प्रसिद्धं, चः—पूरेण, चेष्टितमिति गम्यते । बुद्धानां—आचार्याणां वाचा—किं त्वमपि किञ्चिद् जानीये ? इत्येवंरूपया, विपरीतरूपणायां प्रेरितस्त्वयैवेतदित्यमस्माकं प्ररूपितमित्याद्यात्मिकया या गिरा, अथवा कर्मणा—संस्तारकातिक्रमणकरणसंस्पर्शादिना, आविः—जनसमंथां, यदि वा रहस्ये—भिविकोपाश्रयादौ, नेति—निषेधे, एव—अवधारणे, स च—“शत्रोरपि गुणा ग्राह्या दोषा धाच्यो गुरोरपि ।” इति कुमतरिणकरणार्थः । कुर्यात्—विदध्यात् कदाचित्—परुभाषणादावपीति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ विनयमेवाह—

न पयस्वओ न पुरओ, नेव किचाण पिट्ठओ । न जुंजे ऊरुणा ऊरुं, सयणे ण पडिस्सुणे ॥ १८ ॥

व्याख्या—न पक्षतो—दक्षिणादिपक्षमाश्रित्य, उपविशेदिति श्लेषः, तयोपवेशने तत्पङ्क्तिसमावेशतस्तत्त्वान्यायाथाने-
नाऽविनयामावाद् शुरोरपि वक्रावलोकने स्कन्धकन्धरादिवाधासंभवात् । न पुरतो—अप्रतः, तत्र वन्द्यकजनस्य गुरुवद्-
नाऽन्यलोकानि अप्रीतिभावात् । नैव कृत्यानां—कृतिकर्माहोर्णां गुरूणां पृष्टतः—पृष्टमाश्रित्य, द्वयोरपि गुलाऽदर्शने तथा-
विधरसवचामावात् । न युड्याद्—न संघट्टयेत्त्यासन्नोपवेशनादिभिरुणा—आत्मीयेन उरुं—गुरुसम्बन्धिना, तथाकरणे
कृत्वाविनयसद्भावात् । उपलक्षणं चैतत् शोपाङ्गस्पर्शपरिहारस्य । शयने—शय्यायां शयित आसीनो वेति शेषः, किम् ?
इत्याह—न प्रतिगृणुयात् । किमुक्तं भवति ?—शय्यागतो गुरुणाऽऽकारित उक्तो वा कृत्यं प्रति न तथास्थित एवाऽवहाय
कुर्म एवमित्यादिवचनतः प्रतिजानीयात्, किन्तु गुरुवचनसमन्तरमेव संभ्रान्तचेता विनयविरचिताञ्जलिः समीपमागम्य
पादपतनपुरस्सरमनुगृहीतोऽहमिति मन्यमानो भगवन् ! इच्छामोऽनुशिष्टिमिति वदेदिति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ तथा—

नेव पल्हत्थियं कुज्जा, पक्खपिंडं व संजए । पाए पसारए वा वि, ण चिट्ठे गुरुणंतिए ॥ १९ ॥

व्याख्या—नैव पर्यस्त्रिषां—जातुजहोपरि वक्रवेषनरूपां कुर्यात्, पक्षपिण्डं वा—याद्गुद्वयकायपिण्डनाल्पकं संयतः—
साधुः, तथा पादौ प्रसारयेद् वापि नैव । वा—समुच्चये । अपि—किं पुनरित इतो विश्विपेदिति दर्शनार्थः । अन्यच्च न
तिष्ठेत्—नाऽऽसीत् गुरूणामन्तिके—प्रक्रममादतिसन्निधौ, किन्तुचितदेश एव, अन्यथाऽविनयदोषसंभवात् । उपलक्षणं चैत-
दुपटम्भादीनामिति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ तथा—

आयरिपह्दि वाहिंतो, तुस्सिणीओ ण कयाइ वि । पसायपेही णियागद्धी, उवचिट्ठे गुहं सया ॥ २० ॥

व्याख्या—आचार्यैः—गुरुभिः 'वाहितो' ति व्याहृतः—शब्दितस्तुष्णीकः—तुष्णीशीलो न कदाचिदपि—गलनाद्यवस्था-
यामपि भवेदिति गम्यते । किञ्च—“धन्नाण चैव गुरुणो, आदेसं देति गुणमहोयहिणो । चंदणरसो अउन्नाण निवडए नेय
अंगम्मि ॥ १ ॥” इति चिन्तयन् प्रसादश्रेणी—प्रसादोऽयं यदन्यसद्भावेऽपि मामादिशन्ति गुरव इति प्रसादाकाङ्क्षी, नियो-
गार्थी—मोक्षार्थी उपतिष्ठेत्—मत्तकेन वन्द इति वदन् सविनयमुपसर्पेद् गुरुं सदा—सर्वदेति सूत्रार्थः ॥ २० ॥

आलवन्ते लवन्ते वा, ण निसिज्जा कयाइ वि । चइऊण आसणं धीरो, जओ जत्तं पडिस्सुणे ॥ २१ ॥

व्याख्या—आलपति—सकृद् वदति, लपति वा—वारंवारं गुरुरावितिगम्यते, न निपीदेत्—न निपण्णो भवेत् कदा-
चिदपि—व्याख्यानादिना व्याकुलतायामपि, किन्तु त्यक्त्वा—अपहाय आसनं—पादपुञ्जनादि धीरो—बुद्धिमान् यतः—
यन्नवान् 'जत्तं' ति प्राकृतत्वाद् विन्दुलोपे तकारस्य च द्वित्वे यद् गुरव आदिशन्ति तत् प्रतिशृणुयात्—अवश्यंविधेय-
तयाऽभ्युपगच्छेदिति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥

आसणगओ न पुच्छेज्जा, नेव सेज्जागओ कयाइ वि । आगम्मुक्कुओ संतो, पुच्छिज्जा पंजलिउडो २२

व्याख्या—आसनगतः—आसनाऽऽसीनो न पृच्छेत् सूत्रादिकमिति गम्यते । नेव शय्यागतः—संस्तरकक्षितः, तथा-
विधाऽवस्थां विनेत्युपस्कारः, कदाचिदपि—बहुश्रुतत्वेऽपि । किमुक्तं भवति ?—बहुश्रुतेनाऽपि संशये सति प्रष्टव्यम्, पृच्छ-
ताऽपि च नाऽवज्ञया, सदा गुरुविनयस्याऽनतिकमणीयत्वात् । तथा चागमः—जहाहिअग्गी जलणं नमंसे, नाणाहुईमंत-

१ धन्येभ्यश्चैव गुरव आदेशं ददति गुणमहोदययः । चंदनरतोऽपुण्यानो निपत्तति नेवाऽङ्गे ॥ १ ॥

२ यथाऽऽहितमिग्नंल्वं नमस्यति नानाहुतिमन्नपदाभिरधिकम् । पृवमाचार्यमुपतिष्ठेतानन्तज्ञानोपगतोऽपि सत् ॥ १ ॥

पयाभिसिक्तं । एवायरियं ज्वचिद्वएजा, अंगतनाणोवगओऽवि संतो ॥ १ ॥ किं तर्हि कुर्यात् ? इत्याह—आगम्य-
 गुर्वन्तिकमेत्योक्तुकुडुकः—सुखाऽऽसनः, कारणतः पादपुञ्जनादिगतः सन् पृच्छेत्, सूत्रादिकमिति गम्यते । प्राञ्जलिपुटः—
 प्रकृष्टाञ्जलिपुट इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ ईदृशस्य शिष्यस्य गुरुणा यत् कृतं तदाह—
 एवं विणयजुत्तस्त, सुत्तं अत्थं च तदुभयं । पुच्छमाणस्त सीसस्त, वागरेज्ज जहासुयं ॥ २३ ॥

व्याख्या—एवं—इत्युक्तप्रकारेण विनययुक्तस्य—विनयान्वितस्य सूत्रं—कालिहोत्कालिकदि अर्थञ्च—तस्यैवाऽभिधेयं
 तदुभयं—सूत्राऽर्थोभयं पृच्छतो—ज्ञातुमिच्छतः शिष्यस्य—स्वयं दीक्षितस्योपसंपन्नस्य वा व्यागृणीयात्—व्याकुर्याद् यथा—
 धेन प्रकारेण धृतं—आकर्णितं गुरुभ्यः सकाशादिति गम्यते, न तु स्वबुद्धैवोत्प्रेक्षितमित्यभिप्रायः । अनेन च—आचारै-
 सुय विणए, विविक्तवर्णे चेष होइ बोधवै । दोसस्त य णिग्घाए विणए चउहेस पडिवत्ती ॥ १ ॥ इति चतुर्विधाचार्य-
 विनयान्तर्गतस्य “सुत्तं अत्थं च तथा हियकर नीसेसयं च वाएइ । एसो चउविहो ललु सुयविणओ होइ बोद्धवो ॥ २ ॥
 सुत्तं गाहेइ ललुत्तो अत्थं च सुणाएए पयत्तेणं । जं जस्त होइ जोगं परिणामगाइ तं तु सुयं ॥ ३ ॥ निर्रसेसम-
 परिसेसं जाव समत्तं तु ताव वाएइ । एसो सुयविणओ खलु, निदिहो पुब्बनसूरीहिं ॥ ४ ॥” इत्यागमाऽभिहितस्य श्रुत-
 विनयस्याऽभिधानं कृतमिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ पुनः शिष्यस्य वाग्विनयमाह—

- १ आचारै श्रुते वित्तयः विश्लेषणे चैव भवति बोद्धव्यः । दोषस्य च निर्घाते चित्तये चतुर्थेया प्रतिपत्तिः ॥ ३ ॥
- २ सूत्रमर्थं च तथा हितकरं नि शेषं च वाचयति । एव चतुर्विधः खलु, श्रुतविनयो भवति बोद्धव्यः ॥ २ ॥
- ३ सूत्रं ग्राहयत्युपुत्तोऽर्थं च भावयति प्रयत्नेन । यद् यस्य भवति योग्यं परिणामकादि तत्तु श्रुतम् ॥ ३ ॥
- ४ निर्रसेपमपरिशेषं यावत्समाप्तं तु तावद्वाचयति । एव श्रुतविनयः खलु निर्दिष्टः पूर्वसुरिभिः ॥ ४ ॥

सुसं परिहरे भिक्खू, न य ओहारिणिं वदे । भासादोसं परिहरे, मायं च वज्जए सया ॥ २४ ॥
 व्याख्या—मृपेति—असत्यं मूतनिह्ववादि परिहरेत्—“धर्महानिरविधासो, देहार्यव्यसनं तथा । असत्यभाषिणां निन्दा,
 दुर्गतिश्चोपजायते ॥ १ ॥” इति विभाव्य सर्वप्रकारमपि त्यजेद् मिद्दुः न च—नैवाऽवधारिणी—गम्यमानत्वाद्वाचं गमिष्याम
 एवंलेवमाद्यधारणात्मिकां वदेत्—भायेत, यतः—अन्नह परिचिञ्चिद्, कञ्जं परिणमइ अन्नहा चेव । विहिवसयाण
 नियाणं सुहृत्मेत्तं पि बहुविग्यं ॥ २ ॥ किं बहुना ? भापादोपं असत्यभाषणादिकं सावद्याऽनुमोदनादिकं च परिहरेत् ।
 मायां चशब्दात् क्रोधादींश्च मृपाहेतून् यजेयेत् सदा—सर्वकालम् । दृश्यते हि वणिगादीनां मायादिभ्यः क्रयिकागमनादौ
 ‘युष्माकमस्माकं चाऽन्वयेन स्वाजन्यमतो यथा गृहीतमेव गृह्णातु, भवतु, अलं मे त्वदीयलभकेन, अन्यः कोऽपि मां
 रूपकमेकं विटपयिष्यति’ इत्याद्यलीकभाषणमिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ किञ्च—

न लवेज्ज पुटो सावज्जं, ण निरुटं न मम्मयं । अप्पणटो परटो वा उभयस्संतरेण वा ॥ २५ ॥

व्याख्या—न लपेत्—न वदेत् पुटः—केनाऽपि सावचं—सपापं, न निरर्थं—निःप्रयोजनं निरभिधेयं वा, यथा—एष
 वन्ध्यामुतो याति, रसुप्पकृतशेसरः । मृगतृणांभसि स्नातः, शशशृङ्गयनुर्धरः ॥ १ ॥ न—नैव मर्मगं—मर्मवाचकं वचन-
 मिति शेषः, अतिसंकेतोत्पादकत्वाद्दस्य । आह च—तदेव काणं काणं ति, पंडगं पंडगं ति वा । वाहियं वाऽवि रोगि ति,
 तेणं चोरे ति नो चए ॥ २ ॥ तथा—मैम्मं जम्मं कम्मं, तिन्नि वि एयाइं परिहरिज्जासि । मा मम्माइसु विद्धो, मारेज परं

१ अथवा परिचिन्त्यते कार्यं परिणमत्वव्या धैव । विधिवशरानां जीवानां सुहृत्तमात्रमपि बहुविधम् ॥ १ ॥
 २ मर्मं जग्म कर्म त्रीण्यप्येतानि परिहरेः । मा मर्मादिषु विद्धो मारयेत् परं त्रियेत वा ॥ २ ॥

मरिजा वा ॥ ३ ॥ आत्मार्यं—स्वप्रयोजनम्, परार्थं वा—परप्रयोजनम्, उभयस्य—आत्मनः परस्य च प्रयोजन इति गम्यम्, अन्तरेण या-विना वा प्रयोजनमेवेति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ इत्थं स्वगतद्वेषपरिहारमभिधायोपाधिकृतद्वेषपरिहारमाह—

समरेसु अगारेसु, संधिसु य महापहे । एगो एगित्थीए सद्धिं, नेव चिट्ठे न संलवे ॥ २६ ॥

व्याख्या—समरेषु—तरुट्टीषु, तथा च चूर्णिकृत्—‘संमरं नाम जल्य लोहारा हेडाकम्मं करेति’ । नीचास्पदानामुपलक्षणमेवत् । अगारेषु—गृहेषु गृहसंधिषु—गृहद्वयापान्तरालेषु महापथे—राजपथादौ, एकः—असहायः एकस्त्रिया सार्थं—सह भैव तिष्ठेत्—नैवोन्मुखानस्थो भवेत्, न संलेपत्—न तथैव सह संभाषं कुर्यात् । अत्यन्तदुष्टतोद्भावनपरं चैकग्रहणम्, अन्यथा ससहायस्याऽपि ससहाययाऽपि स्त्रिया सहाऽवस्थानं संभाषणं चैवंविधास्पदेषु दोषार्थैश्च, प्रवचनमालिन्यादिदोषसंभवात् । उक्तञ्च—माना हला दुहिना वा, न विविक्तासनो भवेत् । बलवानिन्द्रियप्रागः, पण्डितोऽप्यत्र मुहति ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कदाचित् स्वलिते च गुरुभिः शिक्षितो यत् कुर्यात् तदाह—

जं मे बुद्धाऽणुसासंति, सीएण फरुसेण वा । मम लासु त्ति पेहाए, पयओ तं पडिस्सुणे ॥ २७ ॥

व्याख्या—यन्मां बुद्धा अनुशासन्ति—शिक्षयन्ति, शीतेन—उपचाराच्छीतलेनाऽऽह्लादकेनेत्यर्थः, परुषेण वा—कर्कशेन वचसेति गम्यते, मम लामः—अप्राप्तार्थप्रसिक्तोऽयं यन्मामनाचारफारिणममी शासन्तीति प्रेक्षया—एवंविधबुद्ध्या, प्रयत्नः—प्रयत्नवासात्—अनुशासनं प्रतिशृणुयात्—विधेयतया अङ्गीकुर्यादिति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ किमिह परत्र चाऽत्यन्तोपपारि गुरुवचनमपि कस्यचिदनिष्टं स्याद् येनैवमुपदिश्यते इत्याह—

अणुसासणमोवायं, दृक्कडस्त य चोषणं । हियं तं मत्तर पत्तो, वेस्सं होइ असाहुणो ॥ २८ ॥
 व्याख्या—अणुशासनं—शिक्षणं 'ओवायं' ति उपाये—मृदुपरुपभाषणादौ भवमौपायं, दुःकृतस्य च—कुत्सिताचरितस्य
 च चोदनं—प्रेरणं हा किमिदमाचरितमित्यादिरूपं गुरुकृतमिति दृश्यं, हितं—इहपरलोकोपकारि तत्—अणुशासनादि मन्यते
 प्रायाः—प्रस्तावान् । द्वेष्यं—द्वेषोत्पादकं भयसाधोः—असाधुभावस्य तत् । अनेनासाधोर्गुरुवचनमप्यनिष्टं भवतीत्युक्तमिति
 सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ अणुमेवायं व्यक्तीकुर्यन्नाह—

हियं विगयभया बुद्धा, फरुसं पि अणुसासणं । वेस्सं तं होइ मूढाणं, खंति सोहिकरं पदं ॥ २९ ॥
 व्याख्या—हितं—पथ्यं विगतभयाः—इहलोकपरलोकसाक्षादाजीविकोमरणश्लोकं भयरहिता बुद्धाः—अवगततत्त्वा
 मन्यन्त इति शेषः, परुपमप्यणुशासनं गुरुविहितमिति दृश्यं । द्वेष्यं तत्—अणुशासनं भवति मूढानां अज्ञानां, क्षान्तिः—
 क्षमा युद्धिः—आशययुद्धता तत्करम्, उपलक्षणत्पान्माहर्वादिवादिकरमपि, क्षान्त्यादिदेतुत्वाद् गुर्वणुशासनस्य, पदं—
 शानादिगुणानां स्थानम् । यतः—सद्बोधं विदधाति हन्ति कुमतिं मिव्याहशं वाधते, धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे, संवेग-
 निर्वेदने । रागादीन् विमिहन्ति नीतिममलां पुष्पाति हन्त्युत्पयं, यद्वा किं न करोति सद्वृत्तुत्पदभ्युद्गता भारती ॥ १ ॥
 इति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ पुनर्विनयमेवाह—

आसणे उवचिद्वेज्जा, अणुचे अकुए थिरे । अप्पुत्थाई णिरुत्थाई, निसीज्जा अप्पकुक्कुई ॥ ३० ॥
 व्याख्या—आसने—पीठेण वर्षाणु ऋतुवद्धे तु पादपुच्छेने उपविशेत् । अणुचे—द्रव्यतो नीचे भावतः स्वल्पमूल्यादौ
 गुण्यासनादिति गम्यते । अकुचे—असन्दमाने, न तु तिमिशफलकवत् किञ्चिच्चलति तस्य गृह्णाराऽङ्गत्वात् । स्थिरे—समपाद-

प्रीतिरुक्त्या निग्रहे, उन्मत्ता सत्त्वरिप्राथनासंभवात् । ईदृशेऽप्यात्मनेऽन्तोऽध्यायी-प्रयोजनेऽपि न पुनः पुनरुक्त्यानिशीलः ;
 शिक्षणानी-नितितं विना नोत्थानशीलः ; उभयनाऽन्यथाऽनवस्थितत्वात् । एवंविषयश्च किम् ? इत्याह-निरीदेत्-आसीत्,
 'अप्यमुदं' अह्यपरदत्तः-कदादिभिरल्पमेव चलद्विति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ संप्रत्येवणाविषयं धिनयमाह—

काठेण निरामे भिन्नम्, काठेण य पडिकसे । अकालं च वियजेत्ता, काले कालं समायरे ॥ ३१ ॥

व्याख्या—गठे-प्रकावे, सप्तम्यर्थे तृतीया, निष्कामेत्-गच्छेद् मिथुः, अकाले निर्गमे आत्मछामनादिदोषसंभवात् ।
 तथा काले च प्रतिग्रामेत्-प्रतिनिवर्त्तैव, भिष्ठादनादिति शेषः । इदमुक्तं भवति—अलभे अल्पं मया लब्धं न लब्धमिति
 पा लाभार्थी नादन्नेव विद्येत्, आह य—'अलभो सि न सोदजा तवो सि अहियासद' । किमिलेयम् ? अत आह—
 अकालं य-वत्तद्विषयान्नाडाऽसामयं चेति यस्माद् विमज्ये काले-प्रख्याये कालं-तत्तत्कालोचिनं प्रत्युपेक्षणायनुष्ठानं समा-
 परेत्-दुर्गतं, यतः—'काठमि कीररमाणं, किसिकम्मं बहुकलं जहा होइ । इय सत्त धिय किरिया, निग्रतिय कालमि

विमेया ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ निर्गतत्र यत् कुर्पात् तदाह—
 परियाशीत् न चिद्विज्ञा, भिक्खू दत्तेसणं चरे । पडिरूवेण एसिता, मियं कालेण भक्खए ॥ ३२ ॥

व्याख्या—परियाश्रीत्-पद्भ्यां भोक्तुमुपविष्टुरुपसंयन्विन्यो न विद्येद् भिक्षार्थं नास्ते, अशीलदृष्टकल्याणतादिदोष-
 संभवात् । किञ्च भिदुर्दत्तं-दानं तस्मिन् गृह्णिता दीयमाने एषणा-तद्गतदोषान्येषणात्मिका इत्सेषणा तां चरेत्-आसेवेतेति,
 जनेन प्रदणेषणोपा । हि विषाय दरेपणां चरेत् ? प्रतिरूपेण-प्रतिविम्बं चिरन्तनमुनीनां यद् रूपं तेन पतद्ब्रह्मादिधारणा-

१ भवता इति न शीघ्रम् 'तप इत्यध्वयातीव । २ काले किप्रमाणं कृत्विर्कर्म बहुकलं यथा भवति । इति सर्वेषु क्रिया, निजनिज-
 काठे विधेया ॥ ३ ॥

त्सकेन सफलान्यघार्मिकविलक्षणेन न तु “बखं छत्रं छात्रं पात्रं याष्टं च चर्षयेद्भिक्षुः । वेपेण परिकरेण च कियताऽपि विना न भिक्षाऽपि ॥ १ ॥” इत्यादिवचनाऽऽकर्णनाद् विभूषणात्मकेन एपित्वा-गवेपयित्वा, अनेन च गवेपणोक्ता । प्राप्तेपणामाह—मितं-परिमितं, अमितभोजनान् स्वाध्यायवियतादिवहुदोषसंभवात्, कालेन—“नमोकारेण पारित्ता, करित्ता जिणसंघं । सद्ग्रायं पट्टवित्ता णं, वीसमेज्ज खणं सुणी ॥ ३ ॥” इत्याद्यागमोक्तप्रस्तावेनाऽहुताऽविलम्बितरूपेण वा मध्येद्-सुखीतेति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ भिक्षाचर्यां कुर्वता पुराप्रविष्टाऽन्यभिक्षुकसंभवे यत् कृत्यं तदाह—

नाइट्टरमणासन्ने, नन्नेसिं चवखुफासओ । एगो चिट्टेज्ज भत्तट्ठं, लंघित्ता तं नऽइक्कमे ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘नाइट्टरं’ वि भिक्षिव्यत्याद् नाऽतिदूरे-विभ्रकर्ययति देशे, तत्र निर्गमाऽनवगमादेपणाशुद्ध्यसंभवाच्च । तथा नासन्ने-प्रस्तावान्नाऽतिनिकटे तत्र पुराप्रविष्टाऽपरभिक्षुकाऽप्रीतिसंभवात् । नाऽन्येषां-भिक्षुकाऽपेक्षया अपरेषां गृहस्थानां, चक्षुःस्पर्शे-संस्तम्यर्थे तस्, दृष्टिगोचरे, तिष्ठेदिति सर्वत्र योग्यम् । किन्तु विविक्तप्रदेशे यथा गृहिणो न विदन्ति, यदुत्पेपे भिक्षुकनिःक्रमणं प्रतीक्षत इति । एकः—ममाऽमी भिक्षाचर्याविभ्रं दुर्बन्तीति तदुपरि द्वेपरहितो भक्तार्थ-भोजन-निमित्तं ‘लंघित्ते’ चि उहह्वन तमिति-भिक्षुकं नाऽतिक्रमेत्, तदश्रीत्यपवादादिसंभवात् । इह च मितं कालेन भक्ष-वेदिति भोजनविधिमभिधाय यत् पुनर्भिक्षाटनाऽभिधानं तद् ग्लानादिनिमित्तं स्वयं वा बुभुक्षान्वेदनीयमसहिष्णोः पुनर्भ-मणमपि न दोषयेति ज्ञापनार्थम् । उच्यञ्च—जैइ तेण न संघरे । तन्नो कारणमुपपन्ने भत्तपाणं गवेसए ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ पुनस्तद्व्रतमेव विधिमाह—

१ नमस्कारेण पारयित्वा कृत्वा त्रिनसंस्तवम् । स्वाध्यायं प्रस्थाप्य विश्राग्येत् क्षणं मुनिः ॥ ३ ॥ २ यदि तेन न संस्तरेत् । ततः कारण उत्पद्ये, मक्षयानं गवेपयेत् ।

नाइउधे च णीग वा, पासन्ने नाइदूरओ । फासुयं परकडं पिंडं, पडिगाहेज्ज संजए ॥ ३४ ॥

व्याख्या—नालुभे—प्रासादोपरिभूमिकादौ नीचे वा—भूमिगृहादौ, तत्रोत्थेपनिक्षेपनिरीक्षणऽसंभवात् दायकाऽपाय-
संभवाग । यत्र नाऽलुभः—ऊर्ध्वोक्तकन्यरतया द्रव्यतो भावतोऽहोऽहं लब्धिमानिति मदाध्मातमानसः, नीचोऽल्यन्ताऽ-
पगतपन्यरो द्रव्यतो भावतरतु न मयाऽद्य किञ्चित् हुन्नचिदवाप्तमिति दैन्यवान् । उभयत्र वा समुच्चये । तथा नासन्ने-
नाऽतिदूरे प्रेक्षे स्थित इति गम्यते । यथायोगं जुगुप्सादाद्वैपणाशुद्धयसंभवादयो दोषाः । प्रासुकं-सहज-संसकिल-
जनुरहितं, परकृतं-परेण गृहिणाऽऽत्मायं परार्थस्य कृतं निर्वर्तितं पिण्डं-आहारं प्रतिगृहीयात्-स्वीकुर्यात् संयतः—यति-
रिति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ पुनर्मत्सैपणाविधिमाह—

अप्पपाणेऽप्पवीयम्मि, पडिच्छन्नं ति संबुडे । समयं संजए सुंजे, जयं अप्परिसाडियं ॥ ३५ ॥

व्याख्या—अल्पशब्दोऽमाययाची, ततश्चाल्पप्राणे-अवस्थिताऽगन्तुकज्जमप्राणिविरहिते उपाश्रयादाविति गम्यते ।
अल्पवीजे-शाल्यादिवीजवर्जिते, उपलक्षणत्वात् सकलस्यापरजननुचिकले । प्रतिच्छन्ने-उपरिप्रावरणाऽन्विते, अन्यथा
सप्तवि मसत्त्वसंपातसंभवात् । संबुटे-पार्श्वतः कट्टदुड्यादिना सङ्कटद्वारे, अटव्यां कुडङ्गादियु वा, अन्यथा.दीनादियाचने
शान्ताशनयोः पुण्यवन्धप्रद्वेषादिदोषदर्शनात् । समयं-अन्यैः सह न त्वेकाग्रयेव रसलम्पटतया समूहाऽसहिष्णुतया वा ।
आए प-साहयो तो चियसेणं, निमंतेज जहफमं । जइ तत्य केइ इच्छिज्जा, वेहिं सद्धि तु सुंजए ॥ १ ॥ गच्छस्थित-

१ साधूर वषः मीत्सा निमप्रयेत् यथाऽनमम् । यदि तत्र केचिदिष्टियुल्लः सार्धं तु गुज्जीत ॥ १ ॥

मामागरी चैवं । संननः-सायुः सुधीत-अश्रीयात् 'सयं' ति यतमानः-सुसुर-चयचन क-सुगडुक-कुरुडुक-सुरुडुकादि-
शब्दानुपेक्षं 'अपरिसाडियं' परिमाटरहितमिति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥ यदुक्तम्-यतमान इति तत्र चायतनामाह-
सुरुतं ति सुपकं ति, सुच्छिन्नं गुरुडे मडे । सुणिट्टिप सुलट्टि ति, सावज्जं वज्जण सुणी ॥ ३६ ॥
च्याख्या-सुरुतं-सुपु निर्मितमज्जादि, सुपकं-घृतपूर्णादि, इतिः-उभयत्रोपदर्शने, सुच्छिन्नं-शाकपत्रादि, सुहृतं-
मृत्तिश्रेणिषाडरिणाडमत्रकान्देष्टृणावि, सुयतं-घृतायेव सकुसुपादी, सुनिष्ठितं-सुनु निष्ठां-रसप्रकर्षात्मिकां गतं, सुलट्टं-
मोभनमोदनादि, अण्डोऽज्जलमुखादुत्सिस्थयदिना इत्येवंप्रकारमन्यदपि सावयं वर्जयेद् मुनिः । यद्वा सुपु कृतं यदने-
नाडरातेः प्रविष्टनं, सुपकं पूर्णत्वं, सुच्छिन्नोऽयं न्यभोयदुमादिः, सुहृतं कर्तव्य धनं चौरादिभिः, सुपुतोऽयं प्रत्यनीक-
पिप्यर्गादिः, सुनिष्ठितोऽयं प्रासादादिः, सुलट्टोऽयं करिणुरगादिरिति सामान्येनेव सावयं वचो वर्जयेद् मुनिः । निरययं तु
सुपुत्रमनेन परमंथ्यानादि, सुपकमस्य वचनविज्ञानादि, सुच्छिन्नं केहनिगडादि, सुहृतोऽयमुत्पन्नान्नयितुकामेभ्यो निजकेभ्यः
नेष्टकः, सुपुगमस्य पण्डितंमरणेन, सुनिष्ठितोऽयं साध्याचारे, सुलट्टोऽयं दारको व्रतमहगखेत्यादिरूपं । कारणतो वा
प्रचत्रफमित्यादि यदेदपि ति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ संप्रति विनीतेतरयोरुपदेशदाने 'गुरोर्येद् भवति' तद् दर्शयितुमाह-

रमा? पंडिण सासं, ह्यं भइं व याहण । वालं सम्मइ सासंतो, गलिअरसं व वाहण ॥ ३७ ॥
च्याख्या-रमते-अभिरविमान् भवति पण्डितान्-विनीतविनेयान् शासन-आह्वापयन् प्रमादस्खलिते शिक्षयन्
पा गुररिति शेषः । ह्यमिव-अधमिव मद्रं-कल्याणवहं वाहकः-अर्थदमः । वालमज्ञं श्राम्यति-खियते शासन, स.हि
सकडुक एव क्लेषु न प्रवर्तते, वलभेदं कुरु इदञ्च मा इति पुनः पुनस्तच्छासनेन खियते । गत्यश्चमिन वाहक इति
सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥ गुरुनिश्चणे वालस्याऽभिसन्धिमार्द-

राद्रुया मे चवेडा मे, अफोसा य वहा य मे । कल्लाणमणुसासंतो, पावदिट्ठि त्ति मन्नइ ॥ ३८ ॥
 व्याख्या—‘राद्रुयाः’ टपरः ‘मे’ मम ‘वेपटाः’ करतलघाता मे ‘अन्कोशाश्च’ निद्रुरभाषणानि मे ‘वधाश्च’ दण्डादि-
 याग मे अनुशासनमिति प्रक्रमः । कल्याणं “अणुसासंतु” ति अनुशास्यमानः ‘पापदृष्टिः’ प्रक्रमात् कुशिल्यः ‘इति’ एवं
 नन्त इति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ विनीताभिसन्धियमाह—

पुत्तो मे भाय नाइ त्ति, साह् कल्लाण मन्नइ । पावदिट्ठी उ अप्पाणं, सासं दासं व मन्नइ ॥ ३९ ॥

व्याख्या—श्वार्थस्य गम्यमानत्वात् सुबुव्यस्यया पुत्रमिव भ्रातरमिव ज्ञातिमिव “मे” ति मां अयमाचार्योऽनु-
 ज्ञामीति गम्यते, ‘इति’ एते ‘साधुः’ शिष्यः कन्याणं मन्यते । स हि विवेचयति शिष्यः—‘सौहादृदिप मां शास्ति,
 दुर्गिनीतले हि मम मिमस्य परिहीयते ? ममेव त्वर्थभ्रंश इति । बालस्त्वेवं किं न मन्यते ? इत्याह—‘पापदृष्टिस्तु
 कुशिल्यः पुनः आत्मानं “सासं” ति प्राकृतत्वाच्छास्यमाज्ञं दासमिव मन्यते, यथैप दासवद् मामाज्ञापयतीति सूत्रार्थः
 ॥ ३९ ॥ विनयसर्वस्वमुपदेष्टुमाह—

न कोवण आयरियं, अप्पाणं पि ण कोवण । बुद्धोपघाई ण सिया, ण सिया तोत्तगवेसंए ॥ ४० ॥

व्याख्या—न ‘कोपयेत्’ कोपोपेतं कुर्याद् आचार्यम् उपलक्षणत्वात्परमपि विनयार्हम् आत्मानमपि गुरुभिरतिपर-
 मभाषणादिनाऽनुशिष्यमाणं न कोपयेत् । यतः—मासोपवासनितोऽस्तु तनोतु सत्यं, ध्यानं करोतु विदधातु वहि-
 निवासम् । प्रह्वन्तं धत्तु भैक्षरतोऽस्तु नित्यं, रोपं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत् ॥ १ ॥ कथञ्चित् सकोपतायामपि
 ‘बुद्धोपपाती’ ‘आचार्योपघातकृत्’ ‘न स्याद्’ न भवेत्, तथा न स्यात् लुचते—व्यथ्यतेऽनेनेति तोत्रं—द्रव्यतः प्राजनको

भावतस्तु दोषाविर्भावकं वचनमेव तद्रूपेपकः—किमहममीपां जाल्यादिदूषणं वच्चीति सर्गकः प्रक्रमद् गुरूणाम् ॥ यदुकं “बुद्धोपपाती न स्वात्” तत्रोदाहरणम्—केइ आयाराइअट्टविहगणिसंपइसंपडत्ता जुगप्पहाणा बहुसुया पगईए उवसंता आयरिया अनिययविहारेण विहरिउकामा वि परिहीणजंघावला एगम्मि सन्निवसे बुद्धावासेण ठिया-। तस्य सावगा ‘इमेहि भगवतेहि संपइ तित्थं सणाहं’ ति चिंतिकुण ते वयोवत्यासमुच्चिहिं- निद्धमदुराऽऽहारेहि ओस- हवत्याईहि य पइदिणं सहायरेण पडियरंति । तेसिं सीत्ता गुरुकम्मयाए अजोगयाए सुगुरुसंजोगस्स मंदयाए गुणाणु- रागस्स “त्तिण्हं दुप्पडियारं, तंजहा—अम्मापिउस्स भट्टिस्स धम्मायरियस्स ।” इमं आगमवयणमपरिभाविता धित्ति— ‘केधिरं कालं एस्स अजंगमो अग्हेहिं चारपक्खिचेहिं व परिपालियधो ? ता केणइ उवाएण अणसणं गेण्हावेमो इमं’ ति सावयगिदेहितो न किंचि पाउगमोसहाइ वा गेण्हंति । निव्वंधेण सावएहिं गिण्हाविज्जंता भणंति—संलेहणं अग्हें आयरिया कुणंति, अजो अंतपंतमाहारं भुंजंति तवं च कुवंति । आयरियाणं पुरओ भणंति—किं करेमो अग्हे ? जइ एरिसाण वि तुग्धं आगमघरणं चिरावत्याणेणं निबिन्ना निव्वियेत्तणओ मंदघम्मा न दित्ति किंचि सोहणं । सावया साविया वि ‘सूरिणो संलेहणं कुणंति’ त्ति सोऊणं मञ्जुभरनिव्वरमाणसा सूरिसयासमुवगम्म सविसाया सगगायक्खारं भणंति—भयवं ! सयलमुयणभावावभासमाणेहिं तिहुयणचिंतामणीहिं चिरं परमपयमुवगएहिं तित्थयेरेहिं तुग्हेहिं चेव चिट्ठतेहिं सणाहं भुवणमाभाइ, तो किमयंढे चेव तुग्हे संलेहणं काउमाढत्ता ? । न य ‘इमेसिं अग्हे निव्वियेहेड’ त्ति मुविणे वि चित्तियधं, जओ सिरट्टिया वि तुग्हे न भारकरा अग्धं, एएसिं वा साहूणं । इमं च सोऊण इंगियवियाणएहिं अवगयं सूरिहिं—‘मम सिस्सजणविलसियमेयं, ता किं इमिणा एएसिं अप्पीइहेउणा निव्वियनिबंधेण पाणधारणेण ? न तल्लु धम्मत्थिणा कंस्सइ अण्णत्तियमुप्यायणीयं भयवंतमहावीरोदाहरणमवगच्छंतेणं ।’ इइ चिंतिकुण अदसिय-

विचारमेव भगिन्यं—‘किञ्चित् अजंगनेहिं अन्धेहिं बुद्धेहिं बुद्धे साङ्गुणो य इयरोहणीया ? ता वरं उत्तमपुरिसाणुचरिचं उत्तमं दुमेव पहिवन्नातो’ ति म्दुरव्ययेहिं तेसिं संठविय मत्तं पणप्सायं । सावयहिं मईला अधिई फइ ति ॥ इत्येवं बुद्धोपचाती न स्वादिहि मूर्तार्थः ॥ ४० ॥ एवं तावत् ‘आचार्यं न कोपयेत्’ इत्युक्तम् । कथञ्चित् कुपिताय यत् कृत्यं तदाह—

आपरियं कुविणं नवा, पत्तिण्ण पसादप । विज्झविज्जा पंजलिउडो, वदेज्जा ण पुणो स्ति य ॥ ४१ ॥

व्याख्या—‘आचार्यम्’ गुरुं ‘कुपितं’सकोपं अन्तुशासनादिभिः—‘पुंरिसज्जाए वि तद्वा विणीयविणयम्मि नत्थि अन्निओगो । सेसम्मि उ अमिओगो जणवयजाए जहा आसे ॥ १ ॥’ इत्यागमात् कृतयदिःकोपं वाऽदृष्टिदानादिना ‘ज्ञात्वा’ अपगम्य “पत्तिण्णं” ति प्रीत्या सान्निव प्रियवचोभाषणादिना न भेदवण्डानुपपत्तीनेन ‘प्रसादयेत्’ प्रसादं प्राहयेत् । एतदेवाह—‘विध्यापयेत्’ कथञ्चिदुदीरितकोपाऽन्तलमप्युपशमयेत् ‘प्राञ्जलिपुटः’ कृतकरकुब्जालः । इत्थं कायिकं मानसं च विध्यापनोपायमभियाय याचिकं वक्तुमाह—‘पदेय’ श्रूयाय, चसब्दो भिन्नश्रमः, न पुनरिति । कथञ्चित् कृतकोपमपि विध्यापयेत् वदेय, यथा—भगवन् ! प्रमादाचरितमिदं मम क्षमितव्यम्, न पुनरिस्थमाचरिष्यामीति सूत्रार्थः ॥ ४१ ॥ सम्प्रति यथा निरपराधतया आप्तार्थकोप एव न स्यात् तथाऽह—

धम्मज्जियं च चवहारं, बुद्धेहाऽऽपरियं सया । तमापरंतो चवहारं, गरहं नाऽभिगच्छइ ॥ ४२ ॥

व्याख्या—यत्तदोर्निलासिस्वन्धात् सुबुध्यत्याय धर्मेण—क्षान्यादिना अर्जितः—उपाक्षितः, न हि क्षान्यादिधर्मविरहित इगं प्राप्नोति । ‘यः’ पूर्ये, यः ‘व्यवहारः’ प्रत्युपेक्षणादिर्यतिकर्तव्यत्वरूपः ‘बुद्धैः’ अवगतवत्त्वैः ‘आचरितः’

१ “पुरज्जातेऽपि तथा विनीतविगये नास्त्वभियोगः । दोषे खभियोगो, तनपदजाते यथाऽथे ॥ १ ॥”

सन्तः 'सदा सचकालं तन्माचरन् 'व्यवहारं' विशेषेणापहारकारिणम्, अथोपस्था पापकर्मणः 'गर्हा' अविनीतोऽव-
मितेवंधियां निन्दां 'नाभिगच्छति' न प्राप्नोति यतिरिति गम्यत इति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥ किं बहुना ?—

मणोगतं यक्कगतं, जाणित्ताऽऽयरियस्स उ । तं परिणिउञ्ज वायाए, कम्मणुणा उववायए ॥ ४३ ॥

व्याख्या—मनसि-चित्ते गतं-स्थितं मनोगतम् तथा वाक्यगतं कृत्यमिति शेषः 'ज्ञात्वा' दुष्का 'आचार्यस्व' गुरोः,
तुराब्दः कायगतकृत्यपरिग्रहार्थः, तं मनोगतादि 'परिगृह्य' अङ्गीकृत्य 'वाचा' वचसा इदमित्थं करोमीत्यादि, केन ? 'कर्मणा'
क्रियया तन्निर्वर्तनात्मिकया 'उपपादयेत्' विदधीतेति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ स चैवंविनीतविनयतया यादृक् स्यात् तदाऽऽह—

चित्ते अचोइण् निचं, खिण्णं हवइ सुचोदए । जहोवइटं सुकयं, किचाइं कुवई सया ॥ ४४ ॥

व्याख्या—'वित्तः' विनीतविनयतयेव सकलगुणाश्रयतया प्रतीतः, "अचोइड" त्ति यथा हि बलवद्विनीतधुर्यः प्रतो-
दोत्क्षेपमपि न सहेत कुतोऽधःपतनम् ? एवमयमनुक्त एव प्रतिप्रस्तावं गुरुकृत्येषु प्रवर्त्तते अतः 'अचोदितः' अप्रेरितः 'नित्यं'
सदा न फदाचिदेव । स्वयं प्रवर्त्तमानोऽपि प्रेरितोऽनुशयवानपि स्यादिति कदाशङ्कापनोदायाऽऽह—'खिण्णं' शीघ्रं भवति
सति 'सुचोदके' शोभने प्रेरयितरि गुराविति गम्यते, 'यथोपदिष्ट' उपदिष्टानतिक्रमेण 'सुकृतं' सुसुकृतं यथा भवति
एवं कृत्यानि 'करोति' निर्वर्त्तयति 'सदा' सर्वदेति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ सम्प्रत्युपसंहर्तुमाह—

नचा नमइ मेहावी, लोए कित्ती से जायइ । भवइ किचाणं सरणं, भूयाणं जगई जहा ॥ ४५ ॥

व्याख्या—'ज्ञात्वा' अनन्तरोक्तमखिलमध्ययनार्थमवगम्य 'नमति' तत्तत्कृत्यकरणं प्रति प्रह्वीभवति 'मेघावी' मर्यादा-
वर्त्ता । तद्रूपं वक्तुमाह—लोके 'कीर्त्तिः' 'सुलब्धमस्य जन्म, निस्तीर्णरूपो भवोदधिरत्नेन' इत्यादिका 'से' तस्य 'जायते'

नादुर्भवा । गया म एष भवति 'कृत्यानां' उचितागुणानां कडुपान्तःकरणशुचिभिरविनीतविनेयैरतिदूरमुत्सादितानां
 'नात्' आभवाः, 'भूतानां' शान्तिनां 'उगती' पृथ्वी यथेति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥ ननु विनयः पूज्यप्रसादनफलः, ततोऽपि
 न विनयान्ते ? इत्याह—

पुत्रा जरस पसीर्यन्ति, संबुद्धा पुषसंयुया । पसन्ना लाभइत्संति, विउलं अड्डियं सुयं ॥ ४६ ॥
 व्याख्या—'पूयाः' आचार्योदयः 'यस्य' शिक्षकस्य 'पसीर्यन्ति' सन्तुष्यन्ति 'संबुद्धाः' सम्यगवगततरवाः, पूर्व-याच-
 नादिघटादारलो न तु पाचनारिहाल एव, तत्कालविनयस्य कृतप्रतिक्रियारूपत्वेन तथाविधप्रसादानजनकत्वात्, संस्तुताः—
 तिनगरिपत्येन परिचिताः समग्रं स्तुता वा सद्भूतगुणोत्तीर्त्तनादिभिः पूर्वसंस्तुताः, 'प्रसन्नाः' सप्रसादाः 'लाभयिष्यन्ति'
 प्रापयिष्यन्ति, 'विपुले' विस्तीर्णं 'अर्थः—मोक्षः स एव प्रयोजनमस्यैस्वर्धिकं 'धृतं' अङ्गीपाद्नादिभेदमागमम्, अनेन पूज्य-
 प्रागदभ्यगनन्तरफले दुर्गयुक्तं, व्यवहितफलं तु मुक्तिरिति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥ सम्प्रति धृतावाप्तौ तस्यैहिकं फलमाह—

स पुत्रसत्थे सुविणीयसंसप्त, मणोरुई चिट्टइ कम्मसंपया ।
 तवोसमायारिसमाहिसंबुडे, महजुई पंचवयाई पालिया ॥ ४७ ॥

व्याख्या—'स इति शिष्यः प्रसारितयुरोरधिगतधृतः 'पूज्यशास्त्रः' श्राद्धशास्त्रः विनीतस्य हि शास्त्रं विशेषेण सर्वत्र
 पूज्यते । पुत्र-अतिशयेन विनीतः—अपनीतः प्रसादितगुरुणेव शास्त्रपरमार्थसमर्पणेन संशयः—सूक्ष्मपदार्थविषयः
 सदेहो यस्य मगुचिनीतसंशयः, मनसः—चेतसः प्रसावाद् गुरुसम्बन्धिनो रुचिः—अभिलाषोऽसिन्निति मनोरुचिः 'विष्टति'
 आक्षे, निनयाधिगतशास्त्रो हि न कथञ्चिद् गुरुणामप्रीतिहेतुर्भवति । कया हेतुभूतया मनोरुचिः ? कर्म—क्रिया दशविध-
 यत्रयाऽसामाचारीप्रभृतियतिकर्षव्यता तस्याः संपत् संपन्नता कर्मसंपत् तया । तपसः—अन्तर्शनार्देः सामाचारी—समा-

चरणं समाधिः—चेतसः स्वारूपं ताभ्यां संयुतः—निरुद्धाश्रवः तपःसामाचारीसमाधिसंयुतः । महती युतिः—सपत्नेजो
यस्य स तथा भवतीति गम्यते । किं कृत्वा ? ‘पंचम्रतानि’ ग्राणतिपातविरमणादीनि ‘पालयित्वा’ निरतिचारं संरक्षयेति
सूतार्यः ॥ ४७ ॥ पुनरस्यैवैदिकमास्तुष्टिकं च फलं विशेषेणाह—
स देवगंधमणुस्सप्तद्वयं, चतस्रु देहं मलयंकपुष्यं ।

सिद्धे वा ह्यइ सासप, देवे चाऽप्यप ए महिद्विप ति चेभि ॥ ४८ ॥
व्याख्या—‘स’ तादृग्विनीतविनयः देवैः—वैमानिकज्योतिष्केः गन्धर्वैश्च—गन्धर्वनिकायोपलक्षितैर्व्यन्तरभवतपतिभिः
मनुष्यैः—महाराजादिभिः पूजितः—अर्चितो देवगन्धर्वमनुष्यपूजितः, ‘सक्त्या’ अपहृय ‘देहं’ शरीरं “मलयंकपुष्यं” ति
मलयद्वी—रक्तशुके तत्पूर्वकं—तत्प्रथमकारणम्, सिद्धो वा भवति ‘शाश्वतः’ सर्वकालावस्थावी, न तु परपरिकल्पिततीर्थनि-
कारतः पुनरिच्छामयान् । सावशेषकर्मवांस्तु देवो वा भवति, ‘अल्परजाः’ प्रतनुबुद्ध्यमानकर्मा, महती—विलुर्वणादिरूपा
कृष्णादपि हिरण्यकोटिरित्यादिरूपा वा ऋद्धिरस्य महर्द्धिकः । उक्तञ्च—“छन्दमर्थसंज्ञयाणं, उववाडकोसञ्जो उ सध्वटे ।
सोहम्मन्भि जहन्तो अविरादियसंज्ञयाणं तु ॥ १ ॥” इतिः परिसमाप्तौ, त्रवीमि गणधरायुपदेतेन न तु खोलेश्वयेति ॥४८॥

॥ इत्युत्तराध्ययनटीकायां विनयश्रुताख्यं प्रथममध्ययनम् ॥

अथ द्वितीयं परीपहाध्ययनम् ।

व्याख्यातं विनयधृताख्यं प्रथममध्ययनम्, इदानीं द्वितीयमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने विनयः सप्रपञ्च उक्तः, स च किं स्वस्वावस्थैरेव समाचरितव्यः ? उत परीपहमहासैन्यव्याकुलितमनोभिरपि ? उभयावस्थैरपीति श्रुमः । अथ क एते परीपहाः ? इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्य परीपहाऽध्ययनस्य व्याख्या प्रस्तूयते । तस्य चेदमादिसूत्रम्—

सुयं मे आजसं ! तेणं भगवया एवमक्खायं—इह खलु बावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिच्चयंतो पुट्ठो नो विहण्णेज्जा ॥

व्याख्या—‘धृतम्’ आकर्णितं ‘मे’ मया, ‘आयुष्मन् !’ इति शिष्यामन्त्रणम्, इदञ्च सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनं प्रत्याह—‘तेने’ति त्रिजगत्प्रतीतेन ‘भगवता’ अष्टमहाप्रातिहार्यरूपसमग्रेश्वर्यादियुक्तेन ‘एवं’ अमुना वक्ष्यमाणप्रकारेण ‘आख्यातं’ सकलजन्तुभाषाभिर्व्याख्या कथितम् । उक्तञ्च—‘देवा देवीं नरा नारीं, शबराश्चापि शाबरीम् । तिर्यञ्चोऽपि द्वि तैरस्थी, मेनिरे भगवद्विरम् ॥ १ ॥ किमाख्यातम् ? अत आह—‘इहैव’ प्रवचने खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वाद् द्वाविंशतिः परीपहाः सन्तीति गम्यते । यदि वा “आवसतेणं” ति मयेत्यस्य विशेषणम्, ततः ‘आवसता’ आगमोक्तमर्यादया वसता

श्रीउत्तरा-
ध्ययनश्रे-
श्रीनिमिच-
न्द्रीयवृत्तिः
॥ १६ ॥

गुरुकुलवास इति गम्यते, अनेन गुरुकुलनास एव सर्वथा बलव्यमित्याह । उक्तञ्च—“नौणस्स होइ भागी, थिरयरलो इंसणे चरिते य । धम्मा आवकहाए, गुरुकुलवासं न सुंचंति ॥ २ ॥” यदुक्तं ‘भगवताऽऽख्यातं द्वाविंशतिः परीपहाः सन्ति’ इति तत्र किं भगवताऽन्यतः पुरुपविशेषात् स्वतो वा अवगताः ? इत्याह—“श्रमणेन’ तपस्विना ‘भगवता’ महा-
वीरेण वदंमानस्वामिना ‘काश्यपेन’ कारयपगोत्रेण “पवेइय” त्ति मूत्थान् प्रकवेणोत्पन्नकेवलज्ञानतया स्वयं साक्षात्कारित्व-
लश्रणेन ज्ञाताः । ते च कीदृशाः ? इत्याह—यान् परीपहान् ‘भिच्छुः’ साधुः ‘श्रुत्वा’ आकर्ण्यं गुर्वन्तिक इति गम्यते,
‘ज्ञात्वा’ यथानदवबुध्य ‘जित्वा’ पुनः पुनरभ्यासेन परिचितान् विधाय ‘अभिभूय’ सर्वथा तत्सामर्थ्यमुपहृत्य ‘भिक्षा-
चर्यायां’ भिक्षाटने ‘परिजलन्’ समन्ताद् विचरन् ‘शृष्टः’ आश्रितः प्रक्रमात् परीपहैरेव, ‘नो’ नैव ‘क्विन्हन्वेत’ संयम-
शरीरोपपातेन विनागं प्राप्नुयात्, उदीर्यन्ते-हि भिक्षाटने प्रायः परीपहा इति तद्वहणम् । उक्तञ्च—“भिक्षयायरियाए
वावीसं परीसहा उदीरिजंति” इति । उक्त उद्देशः, पृच्छामाह—

कथरे ते खलु यावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया ।
जे भिक्खू सोचा णचा जिचा अभिभूय भिक्खायरियाए परिधयंतो पुट्ठो णो विहण्णेज्जा ? ॥
व्याख्या—‘कथरे’ किंनमानः ‘ते’ अनन्तरसूत्रोद्दिष्टाः, ‘खलु’ वाक्यालङ्कारे, शेषं प्राग्वदिति । निर्देशमाह—
इमे खलु ते यावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया ।
जे भिक्खू सोचा णचा जिचा अभिभूय भिक्खायरियाए परिधयंतो पुट्ठो णो विहण्णेज्जा ॥

१ “ज्ञानस्य भवति भागी, स्थिरतरको इति चारित्रे च । धम्मा वावकथं, गुरुकुलवासं न सुचन्ति ॥ २ ॥”

द्वितीयं
परीपहा-
ध्ययनम् ।

॥ १६ ॥

व्याख्या—'इने' अनन्तरं वक्ष्यमाणत्वाद् हेति परिवर्त्तमानतया प्रत्यक्षाः 'ते' इति ये त्वया वृष्टाः, शेषं प्राग्वत् ।
तंजहा—दिगिञ्छापरीसहे १ पिवासापरीसहे २ सीअपरीसहे ३ उसिणपरीसहे ४ दंसमसय-
परीसहे ५ अचेलपरीसहे ६ अरइपरीसहे ७ इत्थीपरीसहे ८ चरिआपरीसहे ९ णिसीहिआपरी-
सहे १० सिञ्जापरीसहे ११ अक्कोसपरीसहे १२ वहपरीसहे १३ जायणापरीसहे १४ अलाभपरीसहे
१५ रोगपरीसहे १६ तणफासपरीसहे १७ जह्यपरीसहे १८ सक्कारपुरक्कारपरीसहे १९ पण्णापरी-
सहे २० अण्णाणपरीसहे २१ दंसणपरीसहे २२ ॥

व्याख्या—'तद्यथा' इत्युपन्यासार्थः । दिगिञ्छा—देशीपरिभाषया बुभुक्षा, सेवात्यन्तव्याकुलताहेतु रप्यसंयमभीरुतया
आहारपाकप्राप्तुकानेपणीयमुक्तियाञ्छाविनिवर्त्तनेन परि—समन्तात् सद्यत इति परीपहो दिगिञ्छापरीपहः । पिपासा-
तृण्णा सैव परीपहः पिपासापरीपहः, एमन्यत्राऽपि । नवरं शीतं—शीतस्पर्शः, तृण्णं—विदाघादितापात्मकं, दंशेमशकाः—
प्रतीताः यूकानुपलक्षणं चेत, अचेलं—चेलगावी जिनकल्पिकावीनाम् अन्येषां तु भिन्नम् अल्पमूल्यञ्च चेलमप्यचेलम्,
रंतिः—सयमविषया धृतिः तद्विपरीता त्वरतिः, खी—रामा सैव तद्रतरागहेतुगतिविभ्रमेन्निताकारविलोक्नेऽपि तदभि-
लापनिवर्त्तनेन परीपहमाणत्वात् परीपहः स्त्रीपरीपहः, चेर्या—ग्रामानुग्रामविहरणात्मिका, नैपेधिंकी—इमशानादिका
स्वाध्यायभूमिः, शंख्या—उपाश्रयः, अक्कोशः—सत्यभाषणात्मकः, वैधः—ताडनं, यौचना—प्रार्थना, अलोभः—
अभिलषितविषयाऽप्राप्तिः, रोगैः— कष्टादिरूपः, तृणंस्पर्शः—दुर्भादिसर्शः, जंल्लः—मलः, संत्कारः—बलादिभिः
पूजनं पुरस्कारः—अभ्युत्थानाऽऽसनादिसपादनम्, प्रंज्ञा—स्वयंविमर्शपूर्वको वस्तुपरिच्छेदः, ज्ञानं—मत्यादि तदभावस्तु

अंज्ञानं, दर्शनं—सम्यग्दर्शनं हृदेय क्रियादियादिनां विचित्रमतश्रवणेऽपि सम्यक् परिपह्यमाणं परीपहो दूशोनपरीपहः ॥ इत्थं नामतः परीपहानभिधाय तानेव स्वरूपतोऽमिधिसुः सम्बन्धार्थत्वमाह—

परीसहाणं पविमत्ती, कासचेणं पवेइया । तं भे उदाहरिस्सामि, आणुपुढिं सुणेह मे ॥ १ ॥

व्याख्या—‘परीपह्याणम्’ अन्तरोक्तानां ‘प्रविभक्तिः’ पृथक्स्वरूपतारूपः प्रविभागः ‘काश्येपेन’ महावीरेण ‘प्रदेदिता’ प्ररूपिता, तां ‘भे’ भवतां ‘उदाहरिष्यामि’ प्रतिपादयिष्यामि ‘आणुपूण्या’ क्रमेण शृणुत ‘भे’ मम प्रकमाहु-
दाहरत इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इह चाशेषपरीपहणां क्षुत्परीपह एव दुःसहः, उक्तञ्च—“पंधसमा नलिय जरा, दारिद-
समो य परिभवो नलिय । मरणसमं नलिय भयं, खुहासमा वेयणा नलिय ॥ १ ॥” इति आदितस्तमाह—

दिग्निच्छापरिगए देहे, तवस्सी भिक्खू धामचं । ण छिंदे ण छिंदावए, न पए न पयावए ॥ २ ॥

व्याख्या—‘दिग्निच्छापरिगते’ क्षुधाव्याप्ते ‘देहे’ शरीरे सति ‘तवस्सी’ विह्वष्टाष्टमादितपोऽनुष्ठानवान् ‘भिक्खुः’ यतिः ‘स्यामवान्’ संयमे बलवान् न छिन्यात् स्वयं, न छेदयेदन्यैः फलादिकमिति शेषः; तथा न पचेत्, न चाऽन्यैः पाचयेत्, उपलक्षणत्वाच्च नान्यं छिन्दन्तं पचन्तं वाऽनुमन्येत; तत् एव न स्वयं क्रीणीयाद् नाऽपि क्राययेदन्यैः न चापरं क्रीणन्तमनुमन्येत, क्षुत्पीडितोऽपि न नचकोटिशुद्धिवाधां विषत्त इतिभाव इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ किञ्च—

कालीपधंगसंकासे, किसे धमणिसंतए । मायत्ते असणपाणस्स, अदीणमणसो चरे ॥ ३ ॥

१ पयः समा नास्ति जरा, दारिद्र्यसमश्च परिभवो नास्ति । मरणसमं नास्ति भयं, क्षुधासमा वेदना नास्ति ॥ १ ॥

द्वार्या—“कालीपतंगमंगसे” चि त्रातृत्यात् ‘कालीपर्धसंकाशाङ्गः’ तपःकर्पिततया कारुज्जपपर्वसदृशयाहु-
 ज्जापङ्गः, अत एव ‘पृशः’ कृततनुः, ‘धमनीसन्तवः’ शिराव्याप्तः, एवंविधावस्थोऽपि ‘मान्नाः’ परिमाणवेदी
 नाशिल्यादधियोपभोगी, कस्य ? इति आह—अशनम्—ओदनादि पार्त—सौवीरादि तयोः समाहारेऽशनपानं तस्य
 ‘अदीगमनाः’ अनागुलचित्तः ‘चरेत्’ संयममार्गे यायात् । इद्युक्तं भवति—अतिवाधितोऽपि क्षुधा नवकोटीशुद्ध-
 मन्नाहारगपाप्य न लौल्यतोऽतिमात्रोपभोजी तदग्रामो वा न दैन्यवानित्येवं क्षुत्परीपहः सोढो भवतीति सूत्रार्थः ॥३॥

उदाहरणमत्र—वेणं कलेणं तेणं सम्माणं उज्जोणीए नयरीए हत्थिमित्तो नाम गाहावई । तस्सऽचंतवह्हा भज्जा
 अयंढे येव कालं गया । तओ सो ‘अहो ! असारया संसारस्स, अणिचया जीवलीयस्स, खणमंगुरत्तणं पियसं-
 जोगत्त, धम्मो चेवेत्य सरणं’ ति वेरगगुवगओ हत्थिमूइनामेण दारणेण सह पवइओ । ते य अन्नया कयाइ
 उज्जोणीओ ताह्हिं समं भोगकडं नयरं परियाया । अडविमज्जे य वचंती सो संतो पायतले विद्धो सयक्काए,
 वेणगाए न सफेइ पयं पि गंतु, भणिया य तेण साहुणो—वचह तुब्भे, नित्थरह कंतांरं, अहयं महादुक्खेण
 अभिगूओ न तरामि गंतुं, पयक्खामि एत्थेव मत्तं । साह्हिं सणियं—वहिस्सामो चारणण तुमं अम्हे, मा करेसु
 विसायं ति, गिल्लणवेयावचमेवेत्य पवयणे सारं, “ओ गिल्लणं जाणइ सो मं दंसणेणं पडिवज्जइ” ति भगवंतवय-
 णाओ । तेण भणियं—‘एवमेयं, तह्मावि कालपत्तो चेव अहं, ता मा तुब्भे निरत्थयं मम, वहणेण परिकिलिस्सह,
 मा मणसंतावमुघहरं’ ति भणिऊण रामिऊण य साहुणो कयमणसणं । लग्गिऊण निवन्धेण न जुत्तमेत्थ बहुसाव-
 याइउवइवपउरे अरन्ने चिरमवत्थाणं ति पेसिया सधे साहुणो । ठिओ, अप्पणा एगाए गिरिकंदराए । पट्टिया
 साहुणो । उइओ संतयमोइेण निच्छइ गंतुं । सो तेहिं बला नीओ । जाहे दूरं गओ ताहे वीसंभेऊण साहुणो सधे

एषोनिग्नो आग्नौ ग्रन्थसर्गासं । रंतगेण भणियं—हा! न सोहणं क्यं जं तुममेत्थमागओ, मरिहिसि तुमं पि छुहा-
इपरएयो । नुइगेण भणियं—जं होइ तं होउ, मए तुइ सयसे चिट्ठियवं । सो वि धेरो तदिवसं चैव वेयणट्ठो पंचत-
मोकरपरो समाहीए कालाओ । खुइओ न चेन जाणइ कालगंयं । सो देवलोए उवंचओ । पच्छा तेण ओही पडत्तो—
किं मया दत्तं वा चित्रं वा तथाइ ? जाव सरीरं पेच्छइ खुइयं च । सो खुइगंस्स अणुंणए तं चैव सरीरमणुपविसित्ता
नुइगेण सह उहवेइ, भणियं चं—पुत्त ! वय भिक्खाए । सो भणइ—कहिं ? । तेण भवइ—एएसु धवनगोहाइपयवेसु
तत्रियासिणो जणा तव भिक्खं द्वाहिति । 'तह' ति भणितं सो गओ धम्मलाभेइ रुक्खहेट्ठेसु । तओ सालंकारो
हट्ठो निग्गच्छित्तं भिक्खं देइ । एवं दिवसे दिवसे भिक्खं गिण्हंतो अच्छिओ, जाव ते साहुणो तस्मिं देसे दुट्ठिक्खे
जाए पुणो पि उज्जेणिदेसमागच्छंता तेणेव मगेण आगया वीए संवच्छरे, जाव ते तं खुइगं पेच्छंति । पुच्छिओ वत्तं
मणइ, गंतो वि अच्छइ । कहिओ च भिक्खसाळागो, गया साहुणो, जाव सुकं सरीरं पेच्छंति, नायं—देवेण होइऊण
अणुंणपा कयहिंया होइ ति—रंतगेण अहियासिओ परीसदो न खुइण । अहवा खुइगेण वि अहियासिओ, जओ न
तस्स एं भारो—जदा हं न लहिस्सामि भिक्खं, तओ फलाइं गिण्हस्सं । पच्छा सो साहहिं खुइओ नीओ । यथा च
ताभ्यामयं परीपहः मोढसया साम्यतं मुनिभिरपि सोढव्य इति तात्पर्यार्थः । उक्तः क्षुत्परीपहः ॥ एनं च विपहमानस्य
न्यूनगुणितया न्यनीयाऽऽहारार्थं पर्येततः श्रमादेः पिपासा स्यात् सा च सम्यक् सोढयेति तत्परीपहमाह—

तओ पुट्ठो पिवासाए, दोगुंठी लज्जसंजए । सीओवगं न सेवेज्जा, वियडस्सेसणं चरे ॥ ४ ॥

व्याख्या—'ततः' क्षुत्परीपहात् 'स्पृष्टः' अभिदुतः पिपासया 'जुगुप्सी' सामर्थ्यादनाचारस्य जुगुप्सकः लज्जायां-
मंयने सम्यग्यतते लज्जासंयतः 'शीतोदकं स्वरूपस्यजलं' न सेवेत' न पानादिना मजेत, किन्तु "वियडस्स" ति विकृतस्य

बहयादिना विकारं प्रापितस्व 'दृषणाम्' एषणासमिति 'चरेत्' पुनः पुनः सेवेत । किमुक्तं भवति ?—एकवारमेपणाया
अनुत्पत्त्यपि न विपासातिरेकतोऽनेपणीयं गृहंस्त्रायुह्येदिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ किञ्च—

छिन्नायाएसु पंथेसु, आउरे सुषियासिए । परिसुक्कसुहदीणे, तं तितिकखे परीसहं ॥ ५ ॥
व्याख्या—'छिन्नायातेसु' अपगतजनसञ्चारेसु 'पथिसु' मार्गेषु गच्छन्निवति गम्यते, 'आतुरः' अत्यन्ताकुलतनुः, किमि-
ति ? यतः सुप्तु—अतिशयेन विपासितः—दृषितः सुषिपासितः, परिसुक्कसुखः—विगतनिष्ठीवनतयाऽनार्द्रबदनः स चासाव-
दीनस्य परिसुक्कयुलादीनः, 'तं' वृद्धपरीपहं 'तितिक्षेत' सहेत । अयमर्थः—विविक्रदेशस्योऽप्यत्यन्तविपासातोऽत्यास्थ-
सुरगतोऽपि च नोपविधिसुह्येत् ततः विपासापरीपहोऽध्यासितो भवतीति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥

दृष्टान्तगाह—उज्ज्वणी नयरी, ततथ धणमित्तो नाम वाणियओ, तस्स पुत्तो धणसम्मो नाम । सो धणमित्तो
पुत्तेण सह पयइओ । अन्नया य ते साहू विहरता मज्झणहसमए एलगच्छपुरपदे पट्टिया । सो वि खुट्टओ तिसाए
अभिभूओ सणियं सणियमेइ । सो वि से संतओ सिणेहाणुराणेण पच्छओ एइ । साहुणो वि पुरओ वंचति । अन्तर
य नई सुगायधिया । संतएण भणियं—एहि पुत्त !, पियसु पाणियं, नित्यरेसु आवहं, पच्छा आलोएज्जासि । सो न
इच्छइ । तंतो नई उत्तिओ, धितेइ य—'ओत्तरामि मणागं जावेस खुट्टुओ पाणियं विवरइ, मा ममाऽऽसंकाए न पाहि'
ति एगंते पडिच्छइ, जाव खुट्टो पत्तो नई । ददधयाए सत्तसारयाए ण भीयं । अन्ने भणंति—'अईव वाहिओ हं तं
भियामि पाणियं, पच्छा गुरुमूले पायच्छित्तं पडिवल्लिसामि' ति उत्तिसत्तो जलंजली । अह से धित्ता जाया—
वदमेए हलाहलए जीवे विवामि ? । जओ—एकम्म उदगधिदुग्गिम, जे जीवांःजिणवरेहि पन्नत्ता । ते पारेवयमेत्ता,

१ पक्खिसुद्धकविन्दी, ये जीपा तिनवरेः मइष्ठाः । ते पारपत्तमाया, जम्बूदीपे न मायेसुः ॥ १ ॥

जंबुद्वीपे ण माएजा ॥ १ ॥ जंत्य जलं तस्य वणं, जंत्य वणं तस्य निच्छिओ तेऊ । तेऊ वाउसहगओ, तसा य पयसया येव ॥ २ ॥ ता हंतूण परएणे, अप्पणं जो करेइ सप्पणं । अप्पणं दिवसाणं, कएण नासेइ सप्पणं ॥ ३ ॥ अइसंविगेण न पीयं, उच्चिओ नइं, आसाए छिन्नाए नमोक्कारं शायतो सुहपरिणामो कालगओ देवेसु उचयज्जो । ओही पउत्तो जाय बुद्धगसरीरं पासइ, तहिमणुपविट्ठो संतंमणुगच्छइ । खंतो वि 'एइ' त्ति पत्थिओ । पच्छा देवेण अणुकंपए साहूण गोकुळणि विउवियाणि । साहू वि तासु बइगासु तक्काईणि निण्हंति । एवं बइयापरंपरणेण जणवयं पत्ता । पच्छिमाए बइयाए देवेण विट्ठिया पैन्दुसाविया जाणाएणमिचित्तं । एणो य साहू नियत्तो तयवत्थं पेच्छइ विट्ठियं, नत्थि बइया । आगंतूण साहियं तेण । पच्छा नायं वेहि 'साविधं' ति, एत्थंतरे देवेण साहू बंदिया, खंतो न बंदिओ । तेहि पुच्छिओ—किमेयं न बंदसि ? । तओ सधं परिकेइइ नियवइयरं, भणइ य—अहं एण परिचत्तो, ययलोवेण रोगईए भायणं कओ आसि 'तुममेयं पाणियं पियाहि' त्ति जंपतेण । जइ तं पाणियं पियंतो तो संसारं भमंतो । देवो पट्ठिओ । एवमहियासियधं ॥ उक्कः विपासासाहूनकदर्थिततनोर्नितरां शीतकाले शीतसंभय इति तत्परीपहमाह—

चरंतं विरयं उ्हं, सीतं कुसइ एगया । नाइवेलं सुणी गच्छे, सोधा णं लिणसासणं ॥ ६ ॥

व्याख्या—'चरन्तं' मामानुप्रामं मुक्तिपथे वा ब्रजन्तं 'विरतं' सावद्ययोगाद् लिपृत्तं "उ्हं" ति ज्ञानस्त्रिग्यभोजनादि-

१ यत्र जलं सत्र वन, यत्र वनं तत्र निश्चितं तेजः । तेजो वायुसहगतं, ब्रह्माद्य प्रत्यक्षका एव ॥ २ ॥

२ तस्मात्तथा परमाणुना, आरामानं यः कर्तेति समाजम् । अत्पानो ईवसानो, कृते नासयति स्वात्मानम् ॥ ३ ॥

३ विस्मरिता । ४ देयका अनुग्रह—साक्षियम् ।

परिहारेण रुध्रं 'शीतं' किं 'दृशति' अमित्रयति 'एकदा' शीतकालादौ । ततः किम् ? 'न' नैव 'अतिवेलं' चेलां-
 स्याप्यवारिसमयादिभिरुक्तमतिक्रम्य 'दतिनाभिभूतोऽहम्' इति 'मुनिः' साधुः 'गच्छेत्' स्थानान्तरमभिसर्पेत्, ध्रुवा
 "जग्नि"ति वाक्यालङ्कारे 'जिनशासनं' जिनागमं 'अन्यो जीवोऽन्यथ्य देहः, तीव्रतराश्च नरकादियु शीतवेदनाः प्राणि-
 निरुगूणपूर्वाः' इत्यादिकमिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ अन्यथा—

न मे निवारणं अत्थि, छवित्ताणं न विज्झह । अहं तु अग्निं सेवामि, इह भिवस्सू न चित्तए ॥७॥
 व्याख्या—न 'मे' मम 'निवारणं' शीतवातादेर्निवारकं सौधादि 'अस्ति' विद्यते, "छवित्ताणं" त्वक्त्राणं वख-
 क्कषलादि न विद्यते, अतोऽहं 'तुः' पुनरर्थः, तस्मादना चेयं—येषां निवारणं छवित्राणं वा समस्ति ते किमित्यग्निं
 सेवेयुः ? अहं तु तदभावात्प्राणस्तत् किमन्यत् करोमि ? इत्यादि सेवे इति मिथुः 'न चिन्तयेत्' न ध्यायेत् । चिन्ता-
 निषेधेन सेवनं दूरपक्षमिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥

उदाहरणमाह—रायगिह्णे नयरे चत्तारि वयंसा वाणियगा सहवट्टिया । ते भद्दवाहुस्त अत्तिए धम्मं सुथा पवइया ।
 ते सुयं पट्टयं अहिच्चित्ता दढसत्ता एगल्लविहारपडिभं पडिथन्ना । ते य समावत्तीए विहरंता पुणो वि रायगिहं नयरं संपत्ता ।
 हेमंतो य तथा पट्टइ । जो य केरिस्सो ?—याइंति दंतवीणं, दरिद्रिणो जत्थ कंप्पिरसरीरा । सधसिलीभूयज्जला, जायंति सरा
 वि रयणीसु ॥ १ ॥ जेत्य अइसीयमारुयनिहया सउणाइणो विणरसंति । पुप्फफलदलसमिद्धा, सुकंति दुमा वि सहस त्ति
 ॥ २ ॥ ते य भिक्खयावरियं काउं तइयाए पोरिस्सीए पडिनियत्ता । तेसिं च वेवभारगिरित्तेण गंतधं । तत्थैगरस्स गिरिगुहादारे

१ वादपन्ति रुग्णवीणा, दरिद्रिणो यत्र कम्पशरीराः । सर्वशिलीभूतजलानि, जायन्ते सरांस्यपि रजनीपु ॥ १ ॥

२ यत्राऽनिनीषमारणनिहताः शकुनादिका विनश्यन्ति । पुष्पफलदलसमृद्धाः, शुष्यन्ति दुमा अपि सहसेति ॥ २ ॥

चरिमा पोरिसी ओगाढा । सो तथेव ठिओ । वीयस्स णयरुज्जाणे, तइयस्स उज्जाणसमीचे, चउत्थरस नयरब्भासे चेव, ते तथेव ठिया । तेसि कप्पो एस—ज्जथ चरिमा पोरिसी ओगाहइ तथेव पडिमाए ठाइयवं । तत्थ जो गिरिगुहब्भासे तस्स निरायं सीयं । सो गिरिमारुएण वेविरसरीरो वि मंदरो ध मणसा निष्कंपो सम्मं सहंतो रयणीए पढमे चेव जामे कालगओ । उज्जाणत्थो वीए, उज्जाणसमीवत्थो तइए, जो नगरब्भासे तस्स नगरुण्हाए न तथा सीयं, तेण स चउत्थे जामे कालगओ । सध्वे वि देवलोगे उववन्ना । एवमन्नेहिं वि सम्ममहियासेयवं, जहा तेहिं अहियासियं ॥ इदानीं शीत-
विपक्षमुष्णमिति यदि वा शीतकाले शीतं तदनन्तरं प्रीष्मे उष्णमिति तत्परीपहमाह—

उसिणप्परियावेणं, परिदाहेण तज्जिए । धिंसु वा परितावेणं, सायं नो परिदेवए ॥ ८ ॥

व्याख्या—उष्णम्—उष्णस्पर्शवद् भूरेणुशिलादि तत्परितापेन तथा 'परिदाहेन' बहिःस्वेदमलाभ्यां बहिना वा अन्तश्च तृष्णाजनितदाघस्वरूपेण 'तज्जितः' अत्यन्तपीडितः तथा प्रीष्मे वाशब्दात् शरदि वा 'परितापेन' रविक्रि-
णादिजनितेन तज्जित इति योज्यम्, 'सातं' सुखं प्रतीति शेषः, 'नो परिदेवेत्' 'हा! कदा शीतकालः शीतांशुकरकलापा-
दयो वा मम सुयोत्पादकाः संपत्स्यन्ते ?' इति न प्रलपेदिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ उपदेशान्तरमाह—

उण्हाहितत्तो मेहावी, सिणाणं नो वि पत्थए । गायं नो परिसिंचिज्जा, ण वीएज्जा य अप्पयं ॥९॥

व्याख्या—उष्णाभितप्तः 'मेघावी' मर्यादावर्त्ती 'ह्यानं' जलाभियेकं "नो वि पत्थए" त्ति 'नो' नैव 'प्रार्थयेदपि' अभिलषेदपि । किं पुनः कुर्यात् ? अपेः भिन्नक्रमत्वात् तथा 'गात्रं' देहं 'नो परिपिञ्चेत्' न सूक्ष्मोदकविन्दुभिरात्री-
कुर्यात्, न वीजयेच्च तालवृन्तादिना, अल्पकमपि किं पुनर्बहु ? स्वार्थे क इति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥

अरहन्नओ ? । एवं विलयंती रुयंती अं किञ्चि ददुं 'एस अरहन्नउ' ति हरिसमुद्धंती दिद्वा अन्नया तेण ओल्लोचण-
गएण अरहन्नएण पच्चभिन्नाया । तयवत्थं पेच्छिञ्जण संवेगमुक्कओ । वित्थियं च गेण—अहो मे अहसया ! अहो मे अक-
अकारित्तणं ! अं एरिस्सम्मि वसणे पाटिया जणणी, वयलोवेणं संसारमायणं कओ अप्पा । किञ्च—हित्येए त्तिपाण अप्पा,
चरियं मन एरिसं अहन्नस । एवं आलणालं, अद्यो दूरं विसंययइ ॥ ३ ॥ तद्वेव ओयरित्ता पाएसु पड्डिओ, धाहोहओ-
यणेणं सगगयक्खरं भणियं—अंवे ! एस अहं कुलकुंसणो मायाए उव्वेयकारओ दुप्पुत्तो तुह अरहन्नगो ति । पेच्छिञ्जण
जाया समासत्थचित्ता । पुच्छिओ वइयरं । निवेइओ तेण जहट्ठिओ । तीए भणियं—पुत्त ! पद्ययाहि पुणो, मा उंठियवओ
संसारं गमिहिसि । सो भणइ—अंवे ! पावकम्मो अहं न तरामि संजमं काठं, जइ परमणसणं करेमि । ताए भन्नइ—एवं
करेहि । मा असंजओ दोठ तुच्छविसयसुहोदमणंतं दुक्खसंघायमावज्जसु । किञ्च—यं प्रवेपुं ज्वलितं हुवासनं, न
चापि भयं चिरसंचितं व्रतम् । वरं हि मृत्युः सुविशुद्धकर्मणो, न चापि शीलस्सलित्तस्य जीवितम् ॥ ३ ॥ पच्छा सो
सधं सावजं जोगं पच्चित्ता कयदुक्कहगरिहो खामियसयलसत्तो कयचउसरणगमणो दोसिरियसवसंगो पुणो पुणो कय-
पंचनगोफारो फाज्जणमणसणं सुहज्जाणोवगओ तत्तसिहाए पाओवगमणेणं ठिओ सुहुत्तेण सुहुमालसरीसे नवणीयधिदो
ध उण्णेण विलीणो गओ सुरलीयं । पुबि तेण नाहियासियं । पच्छा अहियासियं । एवमन्नेहि अहियासियवंधं ॥ उण्णं
प्रीप्पे तदनन्तरं वर्षा, तत्र च दंशमशकसंभव इति तत्परीपदसाह—

पुडो य दंसमसएहिं, समरेव महासुणी । नागो संगामसीसे वा, सूरो अभिहणे परं ॥ १० ॥

व्याख्या—'सृष्टः' अमिदुतः चः पूरणे, 'दंशमशकैः' उपलक्षणत्वाद् यूकादिभिश्च, "समरेव" ति सस एव उपकार्य-

ः इदमे त्रिनामानां, चरित्रं ममेवामघन्यस्य । पुत्रदालजालमहो दूरं विसंवदते ॥ २ ॥

पश्चात्पु पुन्यविषय एव प्राट्यलक्षणत्वाद् विसर्जनीयस्य रेफः, महासुनिः । किम् ? इत्याह—'नाग इव' करीव याशब्दस्य
 इकार्यन्त्यात् गन्ध्यात्, 'संप्रामशिरसि' रणमस्तके 'शूरः' पराक्रमवान् 'अमिहन्यात्' जयेत् 'परं' शत्रुम् । अयमभि-
 प्रायः—एषा शूरः करी शरैरुद्यमानोऽपि तद्गणनया रणशिरसि शत्रुं जयति एवमयमपि दंशादिभिरुपद्रयमाणोऽपि
 भाषसाजुं शोचतिर्हं जयेदिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ कथं जयेद् भावशत्रुम् ? इत्याह—

न संतसे न धारिज्ञा, मणं पि ण पओसाए । उवेहे न हणे पाणे, भुंजंते मंस-सोणियं ॥ ११ ॥

व्याख्या—'न संतसेत्' नोद्धिजेद् दंशादिभ्य इति गम्यते । न 'वारयेत्' निषेधेत् दंशादीनेव तुदतो मा भूदन्तराय
 इति । 'गताः' विसं तदपि आस्तां पचनावि 'न प्रद्रूपयेत्' न प्रद्रुष्टं कुर्यात् किन्तु 'उवेहे'ति 'उवेहे'ति औदासीन्येन पश्येद्
 भव ण्व न हन्यात् 'प्राजान्' प्राणिनः 'मुञ्चानान्' आहारयतो मांसशोणितम् । अपि चासंक्षिप्त एते आहारार्थिनश्च
 भोग्यनेतेषां मच्छरीरं यदुसाधारणं यदि भक्षयन्ति किमत्र प्रद्वेषेण ? इति विचिन्तयेदिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥

उदाहरणम्—चंपाए नयरीए जियसतुस्त रओ पुत्तो समणभइो जुवराया धम्मघोसस्त अतिए धम्मं सोचा
 णितिमकामभोगो पएइओ । अहिजियसुत्तो ददसत्तयाए एण्हविहारपडिमं पडियओ । अत्रया द्विद्वाम्भीए विहरंतो
 सरएणाले अदवीए पडिमं ठिओ रत्तीए मसएहिं रज्जइ । अउला वेयणा जाया । सो ते ण पमज्जइ चितेइ य—केवइ-
 यमेयं दुम्मं ?, पत्तोऽजंतगुणं नएण्यु होज्जा । तथाहि—युगाल्लुकहूथीश्च, चित्रकाऽऽकारधारकैः । आक्षेपत्रोटित-
 त्तागुर्गंधयन्ते श्विरोधिवाः ॥ १ ॥ श्वरूपैः कोलरूपैश्च, नारका भयविह्वलाः । सण्डशः प्रविलुप्यन्ते, क्रन्दन्तः शवला-
 रिभिः ॥ २ ॥ वाक्यधारिरूपैश्च, लोहदण्डैर्ध्वलाग्निपैः । विनिकृष्टाधिनिहात्रा, विचेष्टन्ते महीतले ॥ ३ ॥ प्राणोपनमनै-

अरहन्नओ ? । एवं विलवंती रुयंती जं किन्नि वट्ठु 'एस अरहन्नउ' ति हरिसमुहंती दिट्ठा अन्नया तेण ओलोयण-
गण अरहन्नएण पचमिन्नाया । तयवथं पेच्छिऊण संवेगमुवगओ । चित्तिं च गेण—अहो मे अहन्नया ! अहो मे अक-
ञ्जाकरित्तणं ! जं एरिसम्मि वसणे पाडिया जणणी, वयलोवेणं संसारभायणं कओ अप्पा । किञ्च—दियेए जिणाण आणा,
चरियं मम एरिसं अहन्नस । एयं आलपाळं, अब्बो दूरं विसंबयइ ॥ ३ ॥ तदेव ओयरित्ता पाएसु पडिओ, वाहोइलो-
यणेणं सगगयक्खरं भणियं—अंबे ! एस अहं कुलकुंसणो मायाए उबेयकारओ दुप्पुत्तो तुह अरहन्नगो त्ति । पेच्छिऊण
जाया समासत्थचित्ता । पुच्छिओ वइयं । निवेइओ तेण जहट्ठिओ । तीए भणियं—पुच ! पवयाहि पुणो, मा संडियवओ
संसारं भमिहिसि । सो भणइ—अंब ! पावकम्मो अहं न तरानि संजमं काउं, जइ परमणसणं करेमि । ताए भन्नइ—एवं
करेहि । मा असंजओ होउ तुच्छविसयसुहदेउमणंतं दुक्खसंथायमावज्जसु । किञ्च—वरं प्रवेपुं ज्वलितं हुवाशनं, न
चापि भद्रं चिरसचित्तं व्रतम् । वरं हि मृत्युः सुविशुद्धकर्मणो, न चापि शीलस्खलितस्य जीवितम् ॥ ३ ॥ पच्छा सो
सधं साधजं जोगं पच्चकिरचा कयदुकुडगरिहो खामियसयलसत्तो कयचउत्तरणगमणो वोसिरियसधसंगो पुणो पुणो कय-
पचनमोकारो काऊणमणसणं सुहञ्जाणोवगओ तत्तसिहाए पाओवगणेणं ठिओ सुहुत्तेण सुकुमालसरीरो नवणीयपिंडो
ध इण्हेण विलीणो गओ सुरलोयं । पुढिं तेण नाहियासियं । पच्छा अहियासियं । एवमन्नेहि अहियासियधं ॥ उण्णं
मीप्पे तदनन्तरं वर्षा, तत्र च दंशमशकसंभव इति तत्परीपहमाह—

पुडो य दंसमसएहिं, समरेव महासुणी । नागो संगामसीसे वा, सरो अभिहणे परं ॥ १० ॥
व्याख्या—'सृष्टः' अमित्तुतः चः पूरणे, 'दंशमशकैः' उपलक्षणत्वाद् यूकादिभिश्च, "समरेव" त्ति सम एव उपकार्य-

। हृदये विनातामात्रा, धरितं ममेत्समघन्यस्य । एतदालजालमहो दूरं विसंबवते ॥ ३ ॥

पद्मसिंहात् तुल्यसिंहात् एव प्राणाल्लक्षणत्वाद् विसर्जनीयत्व रैकः, महायुनिः । किम् ? इत्याह—‘नाग इव’ करीव वासाच्चत्स्य इषार्पण्णात् गणन्यात्, ‘सामामशिरसि’ रणमस्त्रके ‘शूरः’ पराक्रमवान् ‘अभिहन्त्यात्’ जयेत् ‘परं’ शत्रुम् । अयमभि-
प्रायाः—यथा दूरः इती शैरेत्युपमानोऽपि तद्गणनया रणशिरसि शत्रुं जयति एवमयमपि दंशादिभिरुपद्रवमाणोऽपि
भाष्यशत्रुं श्लोकार्थिकं जयेदिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ कथं जयेद् भाष्यशत्रुम् ? इत्याह—

न संतसे न वारिञ्जा, मणं पि ण पओसए । उवेहे न हणे पाणे, सुंजंते मंस-सोणियं ॥ ११ ॥

व्याख्या—‘न संतसेत्’ नोद्विजेद् दंशादिभ्य इति गम्यते । न ‘वारयेत्’ निषेधेत् दंशादीनेव तुदतो मा भूदन्तराय
इति । ‘मनः’ चित्तं तदपि आत्मां पचनानि ‘न प्रदूषयेत्’ न प्रदुष्टं कुर्यात् किन्तु “उवेहे”ति ‘उपेक्षेत’ औदासीन्येन पश्येद्
आ एव न हन्यात् ‘प्रगान्’ प्राणिनः ‘मुञ्जानान्’ आहारयतो मांसशोणितम् । अपि चासंक्षिप्त एते आहारार्थिनश्च
भोग्यन्तेषां गच्छतीरं बहुमाधारणं यदि भक्षयन्ति किमत्र प्रद्वेषेण ? इति विचिन्तयेदिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥

उदाहरणम्—चंपाप नवरीणं लियसत्तुत्स रत्तो पुत्तो समंणभद्दो जुवणया धम्मघोसत्स अतिए धम्मं सोषा
निगिप्रफामभोगो पयइओ । अहिजियसुत्तो दडसत्तयाए एगल्लविहारपडिमं पडिबन्नो । अन्नया हिट्ठाम्भुमीए विहरंतो
सरणणले अठवीण पडिमं ठिओ रत्तीए मसएहि सज्जइ । अउला वेयणा जाया । सो ते ण पमज्जइ चित्तेइ य—केवइ-
रमेयं तुसग्गं ?, पत्तोऽणंतणुणं नरणु होजा । तथाहि—ऽग्गाल्लकल्पीश्च, चित्रकाऽऽकारधारकैः । आक्षेपत्रोऽटित-
त्रायुर्भक्षयन्ते रुधिरोधिनाः ॥ १ ॥ शरूपैः कोलरूपैश्च, नारका भयविह्वलाः । सण्डशः प्रविष्टुष्यन्ते, क्रन्दन्तः शवला-
रिभिः ॥ २ ॥ काकगृध्रादिरूपैश्च, लोहपुण्ड्रैर्वलान्वितैः । विनिकृष्टाश्चिजिहावा, विचेष्टन्ते महीतले ॥ ३ ॥ प्राणोपक्रमणै-

घोरं दुःखं तैरेवंविधैरपि । आयुष्यक्षपिते नैव, म्रियन्ते दुःखभागिनः ॥ ४ ॥ तथा—अन्नं इमं सरीरं, अन्नो जीवो स्ति एव कयबुद्धी । दुःखरकरं जीव ! तुमं, छिद्रं ममत्तं सरीरमि ॥ ५ ॥ इमं भावितो सम्मं सहइ ति पीयसोणिओ, रतिं चैव कालगणो । एवमहियासियधं ॥ इति दंशमशकपरीपहः ॥ अधुनाऽचेलः सन् तुयमानो दंशमशकैर्वखाद्यन्वेपणपरो न स्यादित्यचेलपरीपहमाह—

परिजुनेहिं वत्थेहिं, होक्खामि ति अचेलए । अधुवां सचेलए होक्खं, इति भिक्खू न चिंतए ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘परिजीर्णः’ दुर्बलैः ‘वह्नैः’ कल्पादिभिः “होक्खामि” ति भविष्यामि ‘अचेलकः’ चेलकविकलः अल्पदिन-भावित्वादेपाम्, इतिशब्दस्यात्र सम्बन्धात् ‘इति’ एतद् भिक्षुर्न चिन्तयेद् इति योगः । अथवा सचेलको भविष्यामि, परिजीर्णवन्नं हि मां दृष्ट्वा कश्चिच्छूद्रः सुन्दरतराणि वखाणि दास्यति इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् । इदमुक्तं भवति—न जीर्ण-चेलोऽन्यचेललाभासंभावनया दैन्यं लाभसंभावनया वा प्रमोदं गच्छेदिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ इत्थं स्थविरकल्पिकमा-श्रित्याचेलकपरीपह उक्तः ॥ सम्प्रति सामान्यतस्तमेवाह—

एगया अचेलए होइ, सचेले यावि एगया । एयं धम्महिंयं नच्चा, नाणी णो परिदेवए ॥ १३ ॥

व्याख्या—‘एकदा’ जिनकल्पिकाद्यवस्थायां सर्वथा चेलाभावेन जीर्णादिवक्ष्यताया वा अचेलको भवति सचेलश्च ‘एकदा’ स्थविरकल्पिकाद्यवस्थायाम् । ततः किम् ? इत्याह—‘एतत्’ इत्यवस्थौचित्येन सचेलत्वमचेलत्वं च ‘धर्महितं’ साधु-धर्मोपकारकं ‘ज्ञात्वा’ अथबुध्य, तत्राचेलकत्वस्य धर्महितत्वमल्पप्रत्युपेक्षणादिभिः । यथोक्तम्—पंचहिं ठणेहिं पुरिम-

१ भान्यदिदं शरीरमन्यो जीव इत्येवदृष्टबुद्धिः । दुःखकरं जीव ! खं छिद्रं ममत्वं शरीरे ॥ ५ ॥

परिउनां नरदंगानं भगयंताणं अचेष्टए पत्तथे भवइ । तंजहा—‘अप्पा पडिलेहो वेत्तासिए रूये तवे अणुमए छापवे
 पत्तथे विग्ळे रंरियणिगदे’ ति ॥ सचेष्टकृत्यस्य तु धर्महितरत्नमध्याचारभनिवारकत्वेन संयमफलत्वात् । ज्ञात्री ‘नो
 परिषेवेणं अचेष्टस्य सताः फिमिसानी शीवादिक्कीडितस्य मम शरणम् ? इति न दैन्यमालम्बेत इति सूतार्थः ॥ १३ ॥

उदाहरणम्—तेणं फालेजं तेणं समाणं जीयंतस्सामिपडिमावइयेरेण सयुप्पन्नं अत्थि दसपुरं नाम नयरं । तत्थ
 मोमदेयो माइओ, गस रुइसोमा भारिया, तीसे पुत्तो रक्खिओ, तस्साणुजो फगुरक्खिओ । सो य रक्खिओ जं
 रिया से जानइ तं तथेय अदिच्चिंतं पन्ना ‘घरे न तीरइ पटिंतं’ ति गतो पाडलिपुत्तं । तत्थ चत्तारि वेए संगोवंगे अयीउ
 ममपपासयजो साग्गाभारओ जाओ । किं यटुणा ? चोदस विज्जाठाणणि गहियणि तेण । ताहे आगओ दसपुरं । ते य
 रायउउयेपणा नन्ति रायउले, ठेण सविदियं रत्तो कयं, जहा—एमि । ताहे ऊसियपडागं नगरं कयं । राया सयमेव
 नग्गोगइयाए निग्गओ, रिद्धो सफारिओ अग्गाहारो य से दिन्नो । एवं सो नगरेण सघेण अभिणंदिजंतो हत्थियंघपरगओ
 अण्णो परं पत्तो । तत्थ रि पाहिरुअंतारिया परिसा आढाइ पच्छा घरं गओ । तं पि चंदणकलसाइसोहियं । तत्थ पाहिरि-
 याए उपढाणगालए ठिओ लोयसस अणं पडिन्टइ । ताहे वयंसगे थंयू य सघे आगए पेच्छइ । विद्धो परियणेण जणेण
 अण्णेण पूइओ, परं य से पुप्पयवउप्पयहिरत्तपुवत्ताइणा भरियं । ताहे चितेइ—अम्मं न पेच्छामि । ताहे घरं अइगओ
 गारगगिपाणइ । ताए मअइ—सागयं पुत्त ! ति । पुणरवि मग्गत्था चेव अच्छइ । सो भणइ—किं न अम्मो !
 गुअं गुठी ? , जेण मए सयं नयरं विग्गइयं चोदसाणं विज्जाठाणणं आगमे कए । सा भणइ—कहं पुत्त ! मम
 गुठी भरिस्तइ ? जेण तुमं घट्टणं सत्ताणं वइकरणं अहिविज्जाणओ, जेण संसारो वडिच्चइ, तेण कहं तुत्तामि ? ,
 किं तुमं विद्धियायं पडिउमागओ ? । पन्ना सो चितेइ—कित्तिओ सो होही ? तं पि अहिविज्जाणि जेण माउतुठी भवइ,

किं मम लोकेणं तोसिणं ? । ताहे भणइ—अम्मो ! कहिं सो दिट्ठिवाओ ? । सा भणइ—साहूणं दिट्ठिवाओ । ताहे सो नामस्स अक्खरत्थं चित्तिउमारद्धो दृष्टीनां वादो दृष्टिवादः । ताहे चित्तेइ—नामं चैव सुंदरं, जइ कोइ अज्जावेइ तो अज्जामि, माया वि तोसिया भवइ । ताहे भणइ—कहिं ते दिट्ठिवायजाणंतगा ? सा भणइ—अम्मं उच्छुघरे तोसलिपुत्तां नामाऽऽयरिया । सो मणइ—कलं अज्जामि मा तुब्भे उस्सुगा होइ । ताहे सो दिट्ठिवायनामत्थं चैव चित्तित्तो न सुत्तो रत्ति । विइयदिवसे अप्पमाए चैव पट्ठिओ । तस्स य पियमित्तो वंभणो उवनगरगामे परिवसइ । तेण 'हिज्जो न दिट्ठो अज्ज पेच्छामि णं' ति उच्छुल्लट्ठीओ गहाय नव पडिपुण्णाओ एरां त्व खंडं सम्युहमेइ । इमो य नीइ, सो पत्तो पुच्छइ—को तुमं ? । एसो मणइ—अज्जरक्खिओ हं । ताहे सो तुट्ठो उववूहइ—सागयं ? अहं तुब्भे वट्ठुमागओ । ताहे सो भणइ—अईहि, अहं सरीरचित्ताए जामि, एयाओ उच्छुल्लट्ठीओ अयाए पणामिज्जासि, भणेज्जासु य—दिट्ठो मए अज्जरक्खिओ, अहमेव पढमं दिट्ठो । तेण तहेव सिट्ठं । सा तुट्ठा चित्तेइ—मम पुत्तेणं सुंदरं मंगलं दिट्ठं, नव पुवा पेत्तवा संडं च । सो चित्तेइ—मए दिट्ठिवायस्स नव अंगाणि अज्जयणाणि वा घेत्तवाणि वसमं न सर्वं । ताहे गओ उच्छुघरं । तत्थ चित्तेइ—'किह एमेव अतीमि मोहो जहा अयाणंती ? जो एएसिं सावगो भविस्सइ तेण समं पविस्सामि' ति एगपासे अच्छइ पलीणो । तत्थ य ट्ठुरो नाम सावओ, सो सरीरचित्तं काज्जण पडिस्सयं वचइ । ताहे तेण दूरट्ठिण तिन्नि निसिहियाओ कयओ । एवं सो इरियाइ ट्ठुरेण सरेण करेइ । सो पुण भेदावी ते अवघरेइ । सो वि तेणेव कमेण उवगओ । सर्वेसिं साहूणं वंदणं कयं, सो सावगो न वदिओ । ताहे आयरिएहिं णायं—एस नव सड्ढो । पच्छा पुच्छइ—कओ धम्मामो ? । तेण भणियं—एयस्स सावगस्स मूलाओ । साहूहिं य कहियं—जेहस सड्ढीए सुओ, जो सो कलं हत्थिखेधेण अइणीओ । कहं ति ? । ताहे सबं साहेइ—अहं दिट्ठिवायं अज्जाइवं तुब्भं

पागमागजो । आयरिया भणंति—अम्हदिक्खाअच्छुयगमेण अज्झाइज्झइ । मणइ—पधयाभि । सो वि परिवारीए अज्झाइ-
 ज्झइ । लयं होउ चि परिवारीए अज्झाभि, किंनु मम एतय न जीइ पधइउं । अन्नत्थ वधामो, एस रायो ममाणुरत्तो, अन्नो
 य ढोगो पच्छा ममं यला वि नेजा, तम्हा अन्नहिं वधामो । ताहे तं गहाय अन्नत्थ गया । एस पढमां सेहनिष्केडिया ।
 एवं तेण अचिरेण कलेण एकारस अंगणि अहिज्जियाणि । जो दिट्ठिचाओ तोसलिपुत्ताणं आयरियाणं सो अणेण
 गहिओ । तत्थ य अज्जावइरा सुवंति जुगण्णहाणा, तेसि दिट्ठिचाओ यहुओ अत्थि । ताहे सो तत्थ यच्चइ उज्जेणि-
 मग्गेणं । तत्थ य मद्दगुत्ताणं धेराणं अंतियं उयगओ । तेहिं अपुबूहिओ—धत्तो कयत्थो सि, अन्नं च अहं संलिहि-
 यत्तरीरो, नरिय मग निज्जामओ होहि । तेण 'तह' सि पडिवन्नं । तेहिं कालं करंतेहिं भन्नइ—मा यइरसा-
 भिणा ममं अच्छेज्जासि, वीयुं पडिस्सए ठिओ पदेज्जासि, जो तेहिं ससं एगमवि रत्ति संवसइ सो तेण सहं मरइ ।
 तेण पडिस्सुयं । पाळणए गओ वइरसासिसगासं याहि ठिओ । ते वि सुविणयं सिच्छंति—जहा किर मम खीरपडिगहो
 भरिओ जांगुण्ण पीओ समासासिओ य, अवसिठं च धेवखीरं । पभाए साहूणं साद्धिंति । ते अन्नमन्नाणि वागरेति ।
 गुरु भणंति—न याणह तुब्भे, अज्जा मम पाडिच्छओ एहिंति सो किचूणं सुत्तं अहिज्जिहिंति । पभाए आगओ अज्जर-
 विसओ पुन्ठिओ—कत्तो ? । तोसलिपुत्ताणं सयासाओ । अज्जरक्खिओ ? । आमं । साहु सागयं, कहिं ठिओ ? ।
 याहिं । ताहे आयरिया भणंति—वहिट्ठियाणं किं जायइ अज्झाइउं ? , किं तुमं न याणसि ? । ताहे सो भणइ—एमासभणेहिं
 अहं भद्दगुत्तेहिं धेरेहिं भणिओ याहिं अएज्जासि । ताहे उवउत्ता जाणति—सुंदरं, न निक्कारणे भणंति आयरिया, अच्छह ।
 ताहे अज्झाइउं पवत्तो । अचिरेण कलेण नव पुष्पा अहीया, दसमं आढत्तो घेत्तुं । ताहे अज्जावइरा भणंति—जवियं ति
 करेहिं, एवं परिकम्मं एयस्स । ताइं पि सुद्धुमाणि चउधीसं जवियाणि गहियाणि अणेण, सो वि ताव अज्झाइ । इओ य

से मायापियरो सोगेण गहिया 'उज्जोयं करिससामि अंधकारतरं कयं' । ताहे ताणि अप्पाहिति तह वि न एइ । तओ उहरओ से भाया फगगुरक्खिओ सो पट्टविओ । एहि सघाण वि पवयंति जइ आवह । सो तस्स ण पत्तियइ । जइ ताणि पवयंति तो तुमं पवयाहि । सो पवइओ अज्जाइओ य । अज्जरक्खिओ जविण्णु अईव घोळिओ पुच्छइ—भयवं ! दसमस्स पुवस्स किं सेसं ? । तत्थ विंदुसमुइ-सरिसयमंदरेहिं दिट्ठंतं करेति—विंदुमेत्तं गहियं ते, समुहो अच्छइ । जाहे सो विसायमावन्नो 'कत्तो मे सत्ती एयस्स पारं गंतुं ?' ताहे आपुच्छइ—भयवं ! अहं वचामि, एस मम भाया आगओ । ते भणंति—अज्जाहि वाव एयं सो निचमेव आपुच्छइ । तओ अज्जवइरां उवउत्ता—किं ममाओ चेव वोच्छिजंतं ? ताहे ताणेणं नायं—जहा मम धोवमाउं, न य पुणो एस एहिंति । अओ ममाहितो वोच्छिज्जिहिति दसमपुत्रं । तओ तेण विसज्जिओ दसपुरं गओ । तत्थ सवो सयणवगो पव्वाविओ माया भाया भगिणी । जो सो तस्स संतओ सो वि तेसिं अणुरागेणं तेहिं समं चेव अच्छइ । न पुण लिगं गिण्हइ लज्जाए । किह समणउ पघइस्सं ? एत्थ मम धूयाओ सुण्हाओ नउईओ, तासिं पुरओ न तरामि नगओ अच्छइ । सो तत्थ अच्छइ । बहुसो आयरिया भणंति ताहे सो भणइ—जइ ममं जुवलएणं कुंडियाए छत्तएणं उवाहणाहिं जन्नोवइएण च समं पव्वावेह तो पवयामि । पव्वाविओ । सो पुण चरणकरणसज्जायं अणुयत्तेहिं गिण्हावियवो, ताहे ते भणंति—अच्छइ तुम्हे कडिपट्टएणं । सो वि धेरो भणइ—छत्तएण विणा न तरामि । ताहे ते भणंति—अच्छउ एयं पि । करगेण विणा दुक्कतं उचारपासवणं वोसिरिउं, तहा वंभसुत्तगं वंभणचिंधं अच्छउ त्ति । अवसेसं सधं परिहरइ । अन्नया चेइयाणं चंदया गया आयरिया चेहरूवाणि गाहिंजंति, भणइ—सधे साहुणो वंदामो एयं छत्तइस्सं मोत्तुं । एवं भणिओ ताहे सो जाणेइ—इमे मम पुत्ता ननुया य वंदिजंति अहं कीस न वंदिजामि ? । ताहे भणइ—किमहमपघइउ ? त्ति । ताणि भणंति—किं

पपरगणं उवाहणकरगंभमुत्तलत्तगाईणि भवंति ? । ताहे सो जाणइ—एयाणि मं पडिचोइंति वा छड्ढेमि । ताहे
 पुं भणइ—अलहि पुत्तगा ! छत्तेण । ताहे ते भणंति—अलाहि, जाहे उण्हं होहिइ ताहे कप्पो उवर्दि करिहि ति ।
 एवं ताणि 'मोतुं करइहं' तत्थ से पुत्तो भणइ—मत्तएण चैव सन्नाभूमिं गम्मइ । एवं जन्नोवइयं पि मुयइ ताहे
 आयरिया भणंति—सो वा अग्दे न याणइ जहा वंभणा ? । एवं तेण ताणि मुक्काणि । पच्छा ताणि पुणो भणंति—सधे
 वंभामो मोत्तूण कडिपट्टइहं । ताहे सो रुढो भणइ—सह अजयपज्जएहिं मा वंदेह, अन्ने वंदिहिंति मं, एयं कडिपट्टयं
 न छेइमि । अन्नया तत्थ साहू भत्तं पथक्खाइत्ता कालगओ ताहे तस्स निमित्तं कडिपट्टयवोस्सिरणट्टयाए आयरिया
 भणंति—एयं महाफलं भवइ-लो साहुं वइइ । तत्थ य पढमपवइया सन्निया—तुढे भणेज्जाह, अग्दे एयं वहामो । एवं ते
 उवट्टिया । तत्थाऽऽयरिया भणंति—अग्दं सयणयगो मा निज्जरं पावउ, जं तुढे चैव सधे भणइ, अग्दे चैव वहामो ।
 ताहे सो धेरो भणइ—किं पुत्ता ! एत्थ वहुतरिया निज्जरा ? । आयरिया भणंति—धाढं, किमेत्थ भणियवं ? । ताहे सो
 भणइ—तो रीइ अहं पि वहामि । आयरिया भणंति—एत्थ उवसग्गा उप्पज्जंति, चेडरूवाणि लग्गंति, जइ तत्थि अहिया-
 तेउं तो वट्टहि, अह नाहियासेसि ताहे अग्दं न सुंदरं भवइ । एवं सो थिरो कओ । ताहे सो उविस्वत्तो । साहू पुरओ
 वणंति, पच्छओ संजईओ ठियाओ । ताहे सुइएहिं भणियपुवेहिं कडिपट्टओ तस्स कडिओ । सो तं मयगं लज्जाए मोत्तु-
 मारओ, ताहे अन्नेहिं मणिओ—मा मोचिहिसि । तत्थ से अन्नेण कडिपट्टओ काऊण पुरओ दोरेण वड्ढो । ताहे सो
 छम्मिओ तं वट्टति—मग्गओ मं पेच्छंति सुण्हाओ । एवं तेण वि 'उवसग्गो उट्टिउ' ति काऊण वूढं । पच्छा आगओ
 गेटे । ताहे आयरिया भणंति—किं अज रंता ! इमं ? । ताहे सो भणइ—सो एस अज पुत्त ! उवसग्गो उट्टिओ ।

‘आणेह साढयं’ ति सूत्रिणा भणिए सो भणइ—किमित्थ साढएणं?, जं दढवं तं दिढं, चोलपट्टओ चेव मे भवउ । एवं ता सो चोलपट्टयं गिण्हाविओ । तेण पुढिं अचेलपरीसहो नाऽहियासिओ, पच्छा अहियासिउ त्ति ॥ अचेलस्य चाप्रति-
वद्धविहारिणः शीतादिभिरभिद्रयमाणत्वेनारतिरप्युत्पद्येत अतस्तत्परीपहमाह—

गामानुगामं रीयंतं, अणगारं अकिंचणं । अरई अणुप्पविसे, तं तितिव्वखे परीसहं ॥ १४ ॥

व्याख्या—ग्रामः—प्रसिद्धः, स च जिगमिपितः, अनुग्रामश्च—तन्मार्गावुद्धलो ग्रामानुग्रामस्तम्, नगराद्युपलक्षणमेतद्, “रीयंतं” रीयमाणं—विहरमाणं ‘अनगारं’ मुनिं ‘अकिञ्चनं’ निःपरिग्रहं, ‘अरतिः’ संयमाद्युतिः ‘अनुप्रविशेत्’ मनसि लब्धास्पदा भवेत्, ‘तं’ अरतिरूपं ‘तितिक्षेत’ सहेत्, परीपहमिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ तत्सहनोपायमाह—

अरइं पिट्टओ किचा, विरओ आयरक्खिए । धम्मारामे निरारंभे, उवसंते मुणी चरे ॥ १५ ॥

व्याख्या—अरतिं ‘पृष्ठतः कृत्वा’ धर्मविघ्नहेतुरियमिति तिरस्कृत्य ‘विरतः’ उपरतो हिंसादिभ्यः आत्मा रक्षितो दुर्गतिहेतोरपध्यानादेरनेनाऽऽत्मरक्षितः । धर्मे—धृतधर्मादौ आरमते धर्मारामः, ‘निरारम्भः’ असत्क्रियानिवृत्तः, ‘उपशान्तः’ क्रोधघ्राद्युपशमवाच् मुनिः ‘चरेत्’ “न मे चिरं दुक्खमिणुं भविस्सइ, असासया भोगपिवास जंतुणो । न मे सरीरेण इमेण वेसई, अवेसई जीवियपज्जवेण मे ॥ १ ॥” इति विचिन्तयन् संयमं परिपालयेत्, न पुनरुत्पन्नारति-
रप्यवधानानुप्रेक्षी भवेत् । इह च विरतादिविशेषणान्यरतितिररकरणफलतया नेयानीति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥

उदाहरणमत्र—अचलपुरं नाम पइट्टाणं, तथ जियसच्चा राया, तत्स पुत्तो अपराजिओ जुवराया । सो य राहा-

“१ न मे चिरं दुक्खमिदं भविष्यति, अशाश्वता भोगपिपासा जन्तोः । न मे सरीरेणानेनापेप्यति, अपेप्यति जीवित्तपयवेण मे ॥ १ ॥”

परियां अथि पयइओ । अत्रया विहरंतो गओ तगरं नगरं सूरी । राहायरियरत सखंतेवासी अजराहा नाम आय-
 रिया उजेणीए विहरंति, तेति सयासाओ साहुणो तगरं गया राहायरियसमीवं । ते पुच्छिया 'मिठवसगं' ति भणंति—
 पुतेःइयुणो रायपुत्तो य वादिति । तस्स य जुबरायपघइयगस्स सो य रायपुत्तो भत्तिजओ 'मा संसारं भमिहि' ति
 पुत्तिऊण आयरिए गओ उजेणिं । फयमुचियकरणिजं । मिक्खावेलाए उगाहेऊण पट्टिओ । आयरिएहिं भणिओ—
 अण्णहि । मो भणइ—न अच्छामि, नवरं तं दाएइ पडणीयपरं । चेह्मो भणिओ यच्च, दाएहिं । तेण दाइयं । सो तत्थ
 गओ वीगत्यो य पविट्ठो । तत्थ य रायपरियाणो ससंभमो तं पेच्छिऊण भणइ—'नीहरसु लहुं साहू', मा कुमारा खलीगरी-
 दिपि । तेण नि म्हात्तरेण धम्मलामियं । तेहिं सुयं, भणंति—अहो ! लहं पघइयगो अण्हत्तेणमागओ, वंदामो ति ।
 भणंति—आरिया ! तुन्हे नचिउं जाणह ? । तेण भणइ—आमं जाणामो, तुन्हे वाएह । ते वाइउमाढत्ता जाव न याणंति ।
 तेण भणइ—एरिसाणा चेय तुन्हे कोलिया न किंचि जाणह ? । ते रुद्धा उद्धाइया । तेण पेत्तुं तेसिं निजुद्धजाणएण सवे
 मंभी गोएया पत्रमं ताव पिट्ठिया । ते हम्मंता राडिं करंति । परियाणो जाणइ—सो एस पघइओ हम्मंतो राडिं
 करेइ । मो वि गओ । पच्छा दिट्ठा न वि जीवंति न वि मरंति, नवरं निरिक्खंति एक्केमंकिं दिट्ठीए । पच्छा रत्तो सिट्ठं पुरो
 दिरत्त य, जहा—को वि पघइयगो, तेण दो वि जणा वि संत्तलेऊण मुक्का । पच्छा राया सधवल्लेणं आगओ पघइयगण
 मूळं । मो रि साहू एणपासे अच्छइ परियट्ठो । राया आयरियाण पाएसु पडिओ—पसायमावज्जह । आयरिओ भणइ—
 अहं न यानामि म्हात्ताय !, एत्थ एणो साहू आगओ पाहुणगो, जइ परं तेण कयं होज्जा । राया तस्स मूलमागओ पच्चमिन्नाओ
 य । तओ तेण साहुणा भणियं—धिरत्थु ते रायत्तणस्स, जो तुमं अत्तणो पुत्तमंढाणऽवि निगहं न करेसि । पच्छा
 राया भणइ—पसायं फरेइ । भणइ—जइ परं पघयंति तो दोणहं मोक्खो, अत्रहा नत्थि । राहणा पुरोहिण य भन्नइ—

एवं होउ, पव्यंतु । पुच्छिया भणति—पव्यामो । एवं लोओ कओ, पच्छा मुक्का पवइया । सो रायपुत्तो नित्संकिओ
 चैव धम्मं करेइ । पुरोहियपुत्तस्स पुण जाइमओ गुरुपओसो य—अम्हे मङ्गाए पव्वाविया । एवं ते दोऽवि कालं काऊण
 देवलोने उववन्ना । इओ य कोसंचीए णयीए तावसो नाम सेट्ठी । सो मरिऊण निययचरे सूयरो जाओ जाइस्सरो ।
 सो य तस्स चैव दिवसे पुत्तेहिं मारिओ । पच्छा तहिं चैव चरे उरगो जाओ, तहिं पि जाईसरो जाओ । तस्य वि अंतोयरे
 ‘मा राहि’ ति मारिओ । पच्छा पुत्तस्स पुत्तो जाओ । तस्य वि जाईसरणमावन्नो धितेइ—‘कहमं अप्पणो सुणं अंवं
 वाहरीहामि ? पुत्तं वा तायं ?’ ति मूयत्तणं करेइ । अइत्तेहिं अम्मापिईहिं कया उवाया तहा वि न जंपइ । अन्नया चउत्ताणी
 थेरा तस्य समोसढा । आभोयंतेहिं णायं जहा—मूयगो संबुद्धिही । साहू भणिया—असुगचरे गंतूण भूयगस्स पुरओ
 इमं पवह—‘तावत्त ! किमिणा मूयवण्ण पडिवज्ज जाणिउं धम्मं । मरिऊण सूयरोरग, जाओ पुत्तस्स पुत्तो ति ॥ १ ॥’
 तेहिं गंतुं पडियं । सो तं सोउं विम्बिओ ‘कहमेए इमं जाणति ?’ पणमिऊण पुच्छिया—फहं तुच्चे जाणह ? । तेहिं
 भणियं—अम्हं गुरु जाणह । सो कहिं ? । उज्जाणे । सो गओ, तस्य चंदिया गुरु, निमुओ धम्मो, जाओ सावगो । तस्स
 य ‘असोगदत्तो’ ति पुबनानं पच्छा ‘मूयगो’ ति जायं । इओ य सो धिज्जाइयेदो महाविदेहे तित्थयरं पुच्छइ—
 किमहं सुलहयोहिओ ? दुलहयोहिओ ? ति । तओ सामिणा भणिओ—दुलहयोहिओ सि । पुणो पुच्छइ—कत्थाहं उव-
 वज्जिठकामो ? । भगवया भन्नइ—कोसंचीए मूयस्स भाया भविस्ससि, सो य मूयओ पवइस्सइ । सो देवो भययंतं
 वंदिऊण गओ मूयगस्स सगासं । तस्स वहुयं सो दवजायं दाऊण भणइ—अहं तुहू माऊए उयरे उववज्जिस्सामि, तीसे य
 दोहलो अंवपहिं भविस्सइ, असुगे य पव्वाए अंवगो माए सयापुणफलो कओ, ता तुमं ताए पुरओ अत्तखरे लिट्ति-

‘१ तापत्त ! किमनेन मूरुयतेन ! नतिपवत्त जाल्हा धम्मम् । मृत्वा दूकर उरगो जातः पुत्रस्त पुत्र इति ॥ १ ॥’

नमि, नर—गुण पुणो मग्निद, नर तं ममं देसि ता आणेसि अंवफलाणि सि, तओ मग्ं जायं संतं ताए कदे-
 तासि नरा एमे संगुणानि सि । तेण वडिपथे गओ देवो । अन्नया कइवयदियसेसु चइऊण तीए गब्भे उववओ ।
 नगो अंररोहो जाओ । गो मुगो अग्गरे लिहइ—जइ ममं गब्भं देसि ता आणेसि अंवाणि । ताए भणइ—दिण्णो ।
 तेणअग्गिगानि अंररुत्तनि । अग्गीओ दोहलो । कालेण दारगो जाओ । सो तं सुइगं होतं साहूणं पाएसु पाडेइ ।
 गो भाइओ करेइ, प य पंइ । पच्छा संतपरित्तो मूयगो पवइओ । सामअं काऊण देवलोगं गओ । तेण ओही
 एणो नार देण गो रिहो । पच्छा अणेण तरस जलोयरं कयं, जेण न सफेइ उट्टेउं । सधविज्जेहिं पधक्कलाओ ।
 गो देवो तपरत्तं पाऊण पोसंतो पोसंतो हिडइ—अहं विज्जो सधवाही उवसमेमि । सो भणइ—मज्झ पोहं
 मग्गंइ । तेण भग्ग—गुत्तं असग्गो वाही, जइ परं तुमं ममं चेव ओलगसि तो ते सज्जवेमि । सो भणइ—वचामि ।
 तेण मग्गविओ । गओ तेण सद्धि । तेण तरस सत्थकोत्थलओ अहविओ । सो ताए देवमायाए अईवमारिओ, ज्जाव
 एएण एग्गिण एपेते पंगि । विज्जेण भग्गइ—जइ पद्ययसि ता मुयानि । सो तेण भारेण अईवपरिताविज्जंतो वितेइ—
 वरं ने एएरं । भग्गइ—एएयानि । एएइओ । देवे गए नाइचिरस्स उप्पघइओ । तेण देवेण ओहिणा पेच्छिऊण सो चेव
 वाही कओ । गो तेजेण एमेण पुणो पद्यविओ । एयमेकसि दो तित्ति घाराउ पद्याविओ, तइयवाराए गच्छइ देवो
 व तेजेण ममं, तणभारगं गहाय पलित्तं गामं पविसइ । तेण भग्गइ—किं तणभारणं पलित्तं पविससि ? । तेण भग्गइ—
 वरं गुं कोट्ठानमागओभसंपलित्तं गिहवासं पविससि ? । तथा पि न संवुज्जइ । पच्छा दो वि गच्छति । नवरं देवो
 नररीए एग्गेण मंपट्टिओ । तेण भग्गइ—कहमेत्तो पंथं मोचूण अडधि पविससि ? । देवेण भग्गइ—कहं तुमं मोक्ख-
 वरं मोचूण मंगगावधि पविससि ? । तथा पि न संवुज्जइ । पुणो वि एग्गिभ देवकुले वाणमंतरो अविओ अविओ

१ देहाहुतो पडइ । सो भणइ—अहो ! बाणमंतरो अहरो अमुन्नो य, जो उवरिहुत्तो कओ अचिओ य हेदाहुतो पडइ ।
 २ देवेण भन्नइ—तुमं पि अहन्नो जो उवरिहुत्तो ठविओ अचणिल्ले य ठणे पुणो उणवयसि । तेण भन्नइ—को सि
 ३ तुमं ? । तेण य मूयगरूवं दंसियं, पुढभवो से कहिओ । सो भणइ—को पचओ जहा हं देवो आसि ? । पच्छा सो देवो
 ४ तं गहाव गओ वेयडूपवयं सिद्धायणकूडं च । तत्थ तेण पुवं चेव संगारो कएइओ, जहा—जइ हं न संबुज्जेजा तो
 ५ एयं ममच्चयं कुंडलजुयलं नामंकिंयं सिद्धायणपुक्खरिणीए दरिसिज्जासि । तेण से दंसियं । सो तं कुंडलं सनामंके
 ६ पेच्छिऊण जाईसरो जाओ । संयमे य से रई जाया । पुवं अरई से आसि, पच्छा रई से जाया ॥ उत्पन्नसंयमारतेअ
 ७ श्रीभिरुपनिमक्यमाणस्य तदभिलाषः प्रादुष्यादवस्तत्परीपहमाह—

॥ २७ ॥

संगो एस मणूसाणं, जाओ लोगम्मि इत्थिओ । जस्स एया परित्राया सुकडं तस्स सामण्णं ॥ १६ ॥

व्याख्या—सङ्गः 'एयः' वक्ष्यमाणो मनुष्याणां मनुष्याणां मक्षिकाणामिव श्लेष्मा, तमेवाह—याः काञ्चन मनुष्याद्याः 'लोके'
 जगति 'स्त्रियः' नार्थ एताश्च हावभावादिभिरत्यन्तमासक्तिदेतवो मनुष्याणामिलेवसुकुम्, अन्यथा गीताद्यापि संगहेतुः ।
 मनुष्यग्रहणं च तेषामेव मैथुनसंज्ञातिरेकात् । ततः किम् ? । इत्याह—'यस्य' यतेः 'एताः' स्त्रियः 'परिष्ठाताः' इपरि-
 ष्ठाया इह परत्र च महानर्थहेतुतया विदिताः । तथा चाऽऽगमः—'विभूसा इत्थिसंसग्गी, पणीयं रसभोयणं । नरस्सऽ-
 चगवेसिस्स, विसं तालवडं जहा ॥ १ ॥ तथा—महिला आलकुलहरं, महिला लोयम्मि दुबरियखेतं । महिला दुग्गइ-

“१ विभूषा स्त्रीसंसर्गः प्रणीतं रसभोजनम् । नरस्ताऽऽसगवेपिणो, विपं तालपुटं यथा ॥ १ ॥
 २ महिला आलकुलगृहं, महिला लोके दुबरियक्षेत्रम् । महिला दुर्गतिद्वारं, महिला योनिरनयोनाम् ॥ २ ॥”

सति, मद्रिन्ना जेनी जाल्यां ॥ २ ॥” प्रत्यान्यानपरिसया च प्रत्याख्याताः । ‘सुखं’ सुप्रवृष्टितं ‘तरस’ त्ति विभ-
 श्चिन्त्यगत्तेन’ ‘भ्रामण्यं’ प्रतम् तदयमेव हि प्रायः सावद्यप्रवृत्तिरिति सूगार्थः ॥ १६ ॥ अतः किं विधेयम् ? इत्याह—

पुत्रमात्राय मेदार्वी, पंरुभ्याउ इत्थिओ । नो ताहिं विणिहन्नेजा, चरेज्जस्तगवेसए ॥ १७ ॥

‘पुत्रमात्राय मेदार्वी,’ अन्तरं षड्यमाणं ‘अदाय’ बुद्ध्या गृहीत्वा मेधावी, तदेवाह—पङ्कः—कर्मसक्तभूता एव
 व्याख्या—‘एवं’ अन्तरं षड्यमाणं ‘अदाय’ बुद्ध्या गृहीत्वा मेधावी, तदेवाह—पङ्कः—कर्मसक्तभूता एव
 बुद्धिस्यप्रवृत्तानो विपश्यकृतेन मालिन्यहेतुत्वेन च तदुपमा एव । ‘तुः’ अवधारणे । ‘नो’ नैव ‘ताभिः’ स्त्रीभिः
 ‘निदन्ना’ सुंपमजीविषोपघतेनाविपत्तयेत् आत्मानमिति गम्यते । कृत्यमाह—‘चरेत्’ धर्मानुष्ठानं सेवेत ‘आत्मगवेषकः’
 रूपं मयाऽऽज्ञा संसारमिच्छारणीय इत्यभिप्रायवानिति सूगार्थः ॥ १७ ॥

उदाहरणमाह—पुति रिइप्पइठ्ठियं नगरमासी । तस्स वल्लुम्मि खीणे चणगपुरं निविहं । तओ उसभपुरं ।
 मओ कुसगपुरं । तओ रायगिहं । तओ चंपा । तओ पाडलिपुचं । तत्तयड्ठि नंदवंसे नवमो नंद-
 राण । तस्सड्ठि कप्पगवंससंभूओ बुप्पत्थियाइचवधिह्ठुद्धिसमिद्धो सगडालो मंती । तस्स डुवे पुत्ता थूलभदो
 सिंठीत्थि । इओ य पररुई ताम भट्टपुत्तो । सो अणुदिवसं थुणइ रायाणं अउवेहिं अट्टत्तरसयपमाणेहिं
 पाइत्तिसिहोरोहिं । त्थए राया । पत्तोएइ सगडालमुहं । न य सो पसंसए । तओ न देइ किं पि राया ।
 मओ पररुइत्ता अयगपरत्तयेणं सगडालभज्जा ओल्लिगिया, जाव भणियं—तुमं सगडालं भणसु जेण पसंसइ
 मम पट्ठियं । इयीए पि इक्किमप्रवन्नाए भणिओ सगडालो । तेण वि ‘अणुत्तमेयं’ ति तद्वा वि उवरोहमावन्नेण
 पट्ठियं, मणियं च—मुमासियं ति । विन्ना य कट्ठोडिया । ताहे दिअं रत्ता दीणाराणमट्टसयं । पच्छा दिणं विणं

पदित्रो । सगडालो चित्तइ—निट्टिओ रायकोसो त्ति । नंदं भणइ—भट्टारगा ! किं एयस्स तुब्भे देह ? । तुमे पसंसिड
त्ति । भणइ—अहं पसंसामि ळोइयकव्वाणि अविणट्टाणि पढइ । राया भणइ—कहं ळोइयकव्वाणि ? । सगडालो
भणइ—मम धूयाओ जक्खां—जक्खंदिन्ना—भूयां—भूयंदिन्ना—सेणा—सेणा—वेणा—रेणांभिहाणाओ सत्त वि पढंति, किमंग
पुण अन्नो, लोको ? । तासिं च पढमा एक्कसिं सुयं गिण्हइ, वीया देहिं, तइया तीहिं, जाव सत्तमा सत्तहिं वाराहिं । तांओ
अन्नम्मि दिणे राइणा आणावियाओ अंतवटं ठवियाओ जवणियंतरियाओ । आगओ वररुई । पढियाणि चाइणि ।
पच्छा जक्खाए राइणो आएसेण पढियाणि । वीयाए दोन्नि वारा सुयाणि, तइयाए तिन्नि वारा, पढियाणि य । एवं
सत्तहिं वि । राइणा पचीयं । वररुइस्स दाणं, वारियं । इयरो वि तमेव दीणारट्टसयंपोट्टलियं जंतं विजइयि गंगामज्जे
ठवेइ—फिल कणगमयहत्थेण गंगा पयच्छइ । एवंविहेण विहाणेण पयडेइ अट्टसयं । जाव लोको तं तारिस्सं पेच्छिय
आउट्टो । 'गंगा वि से देइ' त्ति सुया य राइणा वत्ता । कहियं मंतिणो । 'जंतपओणेण जणमज्जे अलियंपसिद्धि करेइ' त्ति
नाऊण भणियं मंतिणा—जइ अह्द पक्कतं देइ तो पत्तियामो । तओ संक्षाए पेसिओ पचइगो पुरिसो पच्छन्नं मंतिणा
गंगं । वररुइणा वि गंगं थुणिकुण दिसावलेगं काऊण ठविया जंते पोट्टलिया । गओ सट्टाणं । इयरेण वि अवहरिऊण
समप्पिया मंतिस्स । पमाए मंसिहाओ सपुरंजणवओ गओ गंगं राया । वररुइणा वि संथुया गंगा, आहयं हत्थेहिं
पाएहिं य जंतं, नं किंचि ल्हइ, विंक्खलीभूओ रायपुरओ 'दंभगो त्ति निब्भत्थिओ राइणा । दंसिया मंतिणा पोट्टलिया ।
कहिंओ संहावइयरो' हीलिओ लोगेहिं । पओसमावन्नो मंतिस्स वररुई छिइणि मगइ । पुणरवि ओलगिगज्जा-
रद्धो नंदं कहेइ छिइणि । न पडिवज्जाए राया । अत्रया सिरियस्स वीवाहे रत्तो आओगो सज्जिज्जइ । वररुइणा तस्स
दासी ओलगिया । तीए कहियं—रत्तो भत्तं सज्जिज्जइ आओगो य । ताहे तेण चित्तियं—एयं छिइं । डिंभरूयाणि मोयने

हाडा इमं पादेर—'रायं नंदु न नि पाणइ, जं सगडालु करेसइ । राय णंबु गोरेत्ता, सिरियं रज्जि ठवेसइ ॥१॥' ताई
 पांणी । राइणा सुयं, गनेसावियं, दिट्ठा आओगसामगी । कुविओ राया । जओ जओ सगडालो पाएसु पडइ तओ तओ राया
 पाट्टुणो दाद । नायं च सगडालेणं—अईय अनियन्तिओपट्ठाविओ कोवो देवस्स, ता एयं एत्थ पत्तयाळं—मम एगस्स बहे
 अगच्छइ कुडुंयवहो । एणं चित्थिय गओ सभयणं । राइणो अंगरक्यो नियपुत्तो भणिओ सिरियओ—भो सिरियय !
 ईरओ नुपंतो ता एत्थ एयं पत्तयाळं—मम राइणो पायवडियस्स सिरं छिदिज्जाह । एवंभणिओ अकंदिउभाडत्तो
 सिरियओ—हा ताय ! किमहं कुलक्खयंकरो उण्णओ जेण ईइसं आइससि ममं ? ता किं बहुणा ?—ममं चेव तरस पुरओ
 पायाण्ह, देइ यल्लि कुलोवसगगरस । मंतिणा भणियं—न कुलक्खयंकरो तुमं किंतु कुलक्खयंतकरो, न य ममं मत्तियमंतरेण
 गुट्टक्खयंको हवइ तो कुणह एयं । कुमारेण भणियं—ताय ! जं होउ तं होउ, नाडहं गुरुवहं करोमि । मंतिणा भणियं—
 अहं मयमेव जत्ताणयं ताळउडविसम्भवहोरेण वावाइस्सं, तुमं वावन्नस्स रागं वाहेज्जसु, अलंघणीया गुरवो भवंति
 ता संपाडेयं एयं, न एस अवसरो अकंदिक्खओ, उद्वरह कुलं अइवसण्णुवाओ, अवणेह मज्झ अयसपंकं । एयं सुणि-
 ऊज—'अहो ! संकडं समावडियं' ति एगत्तो गुरुवयणलंपणं अन्नत्तो गुरुसरिरपहरणं ता न याणामो किं पि कहामो,
 अइया पायाणमि अत्ताणयं किंतु वावाइए अत्तए कुलक्खओ अयस्सो य तहंदिओ चेव, जओ भणिससंति लोया—फलियं
 से पावं वि, एवं उभयपासरजू । इमं चिंततो 'गुरुवयणमलंघणीयं' ति भणिय पडिवज्जाविओ सिरिओ तं सव्वं । तओ गओ
 सिरिओ रायसमीवं पिट्ठओ सगडालो । तं च ददूण अन्नाभिमुहो ठिओ राया । आसीणो सगडालो । भणियाइं दो तिञ्चि
 पयणारं जहोचियाइं । न जंषियं इइणा । तओ नियडिओ रायचलणेसु । रोसेण य अन्नओहुत्तो जाओ राया । तओ अट्ठम-

पदरियत्तलवडस्त छिन्नं सीसं सिरिएणं । जाओ हाहारवो । रंयणा भणियं—किमेवं भो! ? । सिरिएण भणियं—देव !
 शुद्ध सासणाऽऽकमकारी पंस, तेण देवो नं पायवडियस्त वि पसीयइ त्ति, ता किं एइणा दुरायारेण ? , अहं खु देवस्त
 सरीररक्खणो, वा जो देवस्त आणं अइकमइ तेण पिउणा वि न कळं, एत्थ द्वियस्त ममं चेव अवसरो नऽअस्त, जओ
 एयंविदे चेव पर पिउत्तो हं देवेण । भणियं च—‘भोत्तुण सयणकळं, साभियं कळं करंति चरमिष्ठा । अत्रह चंचलमेहा,
 आराहिजंति कइ पट्टणो ? ॥२॥’ राइणा धितियं—एवं पि निपिहायं लोओ अत्रहा मंतेइ, ता नूणं वररुइपडत्तो हंओ एत्तो
 त्ति, वा अकजकारी अहं, जो एवंविहुवेक्खंतो टिट त्ति, ता संपय परिसंठेवेमि एवं । तओ भणियं—कुमार ! जं अन्धं
 पुनपकळमेरिसं जायं तत्य मा विसायं गच्छसि, अहं ते सवं संपाडेमि । एवमासासिय सयमेव महाविभूईए अगिमि
 मकारिओ सगडालो । भणिओ सिरिओ—कुमाराऽमचत्तणं पिण्हसु । सो भणइ—मम भाया जेहो थूलभदो, तस्त
 पारतं धरिसं गणियापरं पविट्टस्त तस्त विजउ । सो सहाविउ राइणा भुणिओ य—पडिबज्जसु कमागयममचपयं । सो
 भणइ—धितेमि । एत्थ एसोगणियाए धितेसु । सो सत्य अइगओ धितिवमांडत्तो—‘केरिसं भोगकळं रत्नकळवक्खित्तणं ?
 पडुसावज्जयागारणं जमचत्तणं परिपालिऊण तरणं जांइयवं, दोही, एए थ परिणामदुस्तहा विसया, को एयकारणे
 दुअइं नुत्तं उरुं हारेइ ? , भणियं च—‘वेहुविहुजम्भकुंडंगदणि संसारवणि, उद्धइ माणुसलंमि रम्मि तक्खणसरणि ।
 जे विवरज्जनिरिउ इंदियसुहु महकिं, ते इह उद्धी कोडि वररुडिय हारवहिं ॥ ३ ॥’ तम्हा विसयसुहुनियंथणपियज्जणाओ
 परमत्पओ न किंचि सुहं, अवि य—‘इंदियाहु वीसंभु नाइ जुयहिउ रमंतहं, माणट्टिउ दुयवहसमाणु विसससु पव-

‘१’ बहुविधजन्मकुडङ्गान्ते संसारवने, लब्धे गनुष्यजन्मनि रम्ये तादृशसरणे । ये विधेकिजन्मनिद्वितं इन्द्रियसुखं कांक्षन्ते, ते इह
 एत्थी कोटि वररुडिका हारवन्ति ॥ ३ ॥’

२ ‘इन्द्रजाळं इयमानमिच युवहृदये रमतां, मालार्थिनां दुत्तवहस्तमायः विपत्तमः प्रयसताम् । अन्यासक्तानां विपत्तं शल्यं ज्वरो

संतर्हं । अत्रासत्तर्हं विसम सधु जरु घोढ विमुक्कहं, पित षडिया केहिं वि दलेहिं जाणेवि न सक्कहं ॥ ४ ॥ इय विसम-
 सहायद यहहइ, जो रागाउठ रइ करहिं । सुहपसइहिं कारणि मूढमइ, दुरियरतारि सो उरि धरइ ॥ ५ ॥ तथा—अज्ज
 न रिट्ठं अज्ज रुद्धु सच्चमाउ न बोहइ, पवसित अज्जु न रमिडं अज्ज अणुरत्तु न चहइ । अज्ज विरत्तउ अवरु अज्जु
 नज्जइ उद्विगगं, इय यहहिं युहु गरुयचित्तसंताविहिं लगगं ॥ ६ ॥ इय सुणिवि न रज्जइ जो कहवि, न य जो
 विमपदि आरमइ । मुकयत्थु विपकरणु सो सुहिउ, तसु समाहि पर परिणमइ ॥ ७ ॥ ताः सवहा उच्चिऊण भोगसंगं
 छिदिऊण मोहपासं—जाव न जरकडपूयणि सवंगित गसइ, जाव न रोगमुयंगु उग्गु निहउ डसइ । ताव धम्मि मणु
 रिज्जउ किज्जउ अप्पहिउ, अज्जु कि फलु पयाणउ विउ निषप्पहिउ ॥ ८ ॥ एवं चितिय पंचमुट्टियं लोयं कारूण पांडयं
 पंन्दरयणं, तमेव छिदिता रयहरणं करेत्ता रत्तो पसमागओ—धम्मणेण वट्ठाहि, एयं चितियं । रायां भणइ—सुचियं ।
 निगओ । पेच्छह कवडत्तेण गणियापरं पविसइ न घ ? ति । आगासत्तले गओ पेच्छइ—मयकलेवरस्स जणो अव-
 सरइ युहाणि य ठपइ, सो भयवं तदेव जाइ । राया भणइ—निविण्णकामभोगो भगवं ति । सिरिओ ठविओ । सो
 संभूइविजयसूरिस्स पासे पयइओ । सिरिओ वि किरि भायनेहेण कोसाए गणियाए घरमहियइ । सा य अणुरत्ता

पोते निगुत्तमां, मिथो षटितः कैरपि दैलेः शानुं न शक्यते ॥ ४ ॥ इति विपमस्वभावे वहभे, यो रागातुरो रतिं करोति । सुखप्रसूतेः
 कारणेन मूढमतिः, दुरितपारां स उरसि धरति ॥ ५ ॥ अप न इहोऽप रष्टः सद्भावं न म्रूते, प्रोपितोऽप न रमितोऽपानुरक्तो न चलति ।
 भय विरष्टोऽपर आर्थः ज्ञायते उद्विगः, इति यलभे मुहुगुंरुचिन्तासन्तापे लभे ॥ ६ ॥ इति ज्ञावा न रज्यते यः कथमपि, न च यः
 विपयेणु कारमते । गुहृगार्थो विपश्चनः स मुखितस्तस्य समाधिः परा परिणमते ॥ ७ ॥ यावन्न जराकटपूतना सर्वाङ्गमुद्धसते, यावन्न रोग-
 गुञ्ज उभो निर्दिव इत्यपि । तावद्धर्मं मनो दीयतां क्रियतामात्महितमद्य किं वा कल्पे प्रयाणं जीवो नित्यपथिकः ॥ ८ ॥

धूलभद्रे अत्रं मणुस्सं नेच्छइ । तीसे कोसाए डहरिया भगिणी उवकोसा तीए सह वररुई परिवसइ । सो सिरिओ वररुइस्स छिइणनि मग्गइ । सो भाउज्जायामूले भणइ—एयस्स निमित्तेण अग्हे पिउमरणं भाइवियोगं च पत्ता, तुब्ब वि विओणो जाओ, एयं सुरं पाएहि । तीए भगिणी भणियाँ—तुमं सुरामत्तिया एस अमत्तओ, जं वा तं वा भणिहिसि, एयं पि पाएहि । सा पाएइ । सो नेच्छइ । सा भणइ—अंलाहि मब्ब तुमे । ताहे सो तीए अवियोगं मगंतो चंदप्पभं सुरं पियइ । जोगो जाणइ—खीरं ति । कोसाए सिरियस्स कहियं । अन्नया राया भणइ सिरियं—एरिसो मम हिओ तव पिया आसि । सिरिओ भणइ—सथं सामि ! परमेयं मत्तवालएण अग्हकयं । राया मणइ—किं गजं पियइ वररुई ? आमं । एहं ? पेच्छइ । सो राउलं आगओ । ततो तेणुपलं मयणफलेण भावियं मणुस्सहत्ये दिन्नं । एयं वररुइस्स देज्जाहि, इमानि अत्तेसि । तेणं अत्थणीए समागयस्स तं वररुइस्स दिन्नं । तेण उरस्सियं भिणारेण आगयं । निच्छूढो तिसिसिओ चाउ-वेजेण पायच्छित्तं से दिन्नं । तत्तउयं पिज्जाविओ मओ । धूलभदसागी वि संभूयविजयाणं सयासे घोरागारं तवं करेइ । विहरंतो पाडलिपुत्तमागओ । तिन्नि अणगारा अभिगहे गिण्हति । एगो सीहगुहाए, तं पेच्छंतो सीहो उवसंतो । अन्नो संपपयसहीए, सोऽवि द्विटीविसो उवसंतो । अन्नो यं कूवफलए, धूलभदो कोसाए घरे, सा बुढा । ‘परीसहपरानिओ आगओ’ त्ति भणियं—किं करेमि ?, उज्जाणगिहे ठाणयं देहि, दिन्नं । रत्ति सवालंकारविभूसिया आगया । चाडुं पुकया । सो मंदरो इय निपंपो न सकइ लोभेवं । ताहे सत्त्मावेणं पज्जुवासइ । भगवया वि पडियोहिया । कहं ?—‘सरिल्लखेहिं समुदो, वट्टहिं कट्टाऽस्सणेहिं जइ जलणो । तोसिज्जइ ता जीवो, विसएहिं अतित्तपुढो त्ति ॥९॥ सुइरं वसिओ सह वंधवेहिं रमिज्जण हियइहेहिं । सुइरं च सरिरं लालियं पि छट्टेवि गंतवं ॥१०॥ इट्ठणं घणपन्नं, विसया पंचंगवलहं देहं । एकपए मोत्तवं, वहा वि दीहाऽऽसजीवाणं ॥११॥’ एवमाइ सोऽग साविगा जाया । भणइ—जइ रायवसेणं अत्तेणं समं वसेज्जा । इरहा

वंभचारिणी । पुत्रे य अभिगद्दे तादे सीहगुहाओ साहू आगओ चत्तारि मासे उववासं काऊण । आयरिएहिं 'इत्ति' ति
 अच्युद्धियो, भनियं—सागयं दुफरमारयत्त ति । एनं सप्पइत्तो वि, कुयफलगइत्तो वि । थूलभइसामी वि तत्येव
 गणियापरे पइत्तिणं मपमानगुणियमाहारं गेणइति । सो वि चउसु मासेसु पुत्रेसु आगओ । आयरिया संभमेण अच्युद्धिया,
 भनियो य—सागयं ते लइदुफरअइदुफरकारयस्स । ते भणंति तिन्नि वि—पेच्छहू आयरिया रागं करंति 'अमचपुत्तो' ति
 मांडं, एत्थ विलोइओ ववहारो, एत्थ सुहंसुदेण तत्थद्धिओ तो वि पसंसिज्जइ । वीए चरिसे सीहगुहाखमणो 'गणिया-
 परं यमासि' ति अभिगहं गिणइ । आयरिया उवउत्ता । वारिओ । अप्पडिसुणंतो गओ । वसही मगिया । दिन्ना । सा
 म्हायेण ओराळियसरीरा विभूसिया अविभूसिया या धम्मं सुणेइ । तीसे सरीरे सो अज्जोववन्नो ओभासइ । सा नेच्छइ ।
 पडियोहणत्थं भणइ—जइ पिंयि नवरि देसि । किं देमि ? सयसहस्सं । सो मगिउमारओ । नेपालविसए सावगो राया ।
 नो तहिं जाइ तस्स सयसहससमोहं कंयलगं देइ । सो तहिं गओ । दिन्नो राणएण । वंसदंडविबरे छोडूण एति ।
 एत्थ चोरेहिं पंयो वद्धो । सउणो वासइ—सयसहस्सं एइ । सो चोरसेणावई जाणइ । नवरं एज्जंतं संजयं पेच्छइ ।
 चोलीणे पुणो वि वासइ—सयसहस्सं गयं । तेण सेणावइणा गंतूण पलोइओ पुच्छिओ य । अभए दिन्ने कहियं—अत्थि
 कंयलो, गणियाए नेमि । सुणो, गओ, तओ तीसे दिन्नो । ताए चंदेणियाए छूढो । सो वारेइ—मा विण्णासेहिं । सा भणइ—
 'तुमं एयं सोयसि, अप्पयं न सोयसि, तुमं पि एरिसो चेवु होहिसि' ति उवसासिओ । कहं ?—'सील्ल सुनिम्मल्लु दीह-

१ एतत्तोत्ति । २ "शील्ल सुनिर्मल्ल दीर्घकालं तरणवे पालित्त, ध्यानाऽध्ययनगम्यां पापपद्धः तपश्चरणगम्यां क्षालित्तः । इति
 शास्त्रविशतत्त्वां विरवाऽन्तां निवारय, उग्रखलवणं सुवर्णं ध्मातं मा पृच्छतेन हारय ॥ १ ॥ अस्म्यस्त पीर ! त्वया ज्ञानं नर आवर्जितो
 सुनिपुणानो गग । एस्माए संवति उपनामे धर मनः, आपतितं त्वरितं जरामरणम् ॥ २ ॥"

फाल्गु तरुणतृणि पालिउ, क्षाणञ्जयणिहिं पावपंक्तु तवचरणिहिं र्नालिउ । इय हाहाहलविससरिच्छ विसयाऽऽस निवारहिं, उज्जलवन्नु सुयन्नु घम्मिउ म पुंऊइ हारहिं ॥ १ ॥ अब्भसिउ धीर' पइं नाण वरु, आवज्जिउ मुणिगुणहं गणु । ता सपइ उयसमि धरहि मणु, आवइउ तुरियं जरमणु ॥ २ ॥" एवमाइ अणुसासिओ सवेगमावन्नो अत्ताणं निदंतो—'पेच्छह अहं परमनिगुणाण वि पससणपियत्तं, अहवा—“संतगुणकित्तेणवि, पुरिसा लज्जंति जे महासत्ता । इयरा पुण अलियपससणे वि हियए न मायंति ॥ ३ ॥" ता कि कयाइ समो वि वन्नेण वगो कलहंसचरियाइं अणुगरेइ?, कि खज्जोओ तुलेइ तरणिमडलं?' ति पससतो थूलभइमहासुणिं 'इच्छामि अणुसट्ठि' ति भणिऊण गओ गुरुमूलं । आलोइय-पडिक्तो विहरइ । आयरिएहिं वि—वग्यो वा सण्यो वा, सरिरीपीढाकरा मुणेयवा । नाणं व दंसणं वा, चरणं व न पयला भेत्तुं ॥ ४ ॥ भयव पि थूलभदो, तिक्खे चंक्खिमिओ न पुण छिन्नो । अगिसिहाए बुच्छो, चाउम्मासे न पुण दड्ढो ॥ ५ ॥ एवं दुक्खदुक्खकारओ थूलभदो । 'पुवं परिचिया उक्खडरागा आसि इयाणि सट्ठी जाया, अदिट्ठेजेसा य तुमे पत्थिय' चि उवालदो । एवं ते विहरंति । सा य गणिया जहा रहगारस्स दिण्णा, जहा य थूलभइस्स गुणे पसंसेइ तथा कहरणयं आवस्सए दड्ढं । जहा थूलभदेणित्थीपरीसहो अहियासिओ तथा अहियासियवो । न उण जहा तेण नाहियासिउ चि ॥ अयं चैकन वसतस्सयाविधञ्जीजनसंसर्गतो मन्दस्सत्त्वस्य भवति अतो नैकस्थानस्थितेन भाव्यम्, किन्तु चर्यापरीपहः सोढव्य इति तमाह—

एग एव चरे लाढे, अभिभूय परीसहे । गामे वा नगरे वावि, निगमे वा रायहाणिए ॥ १८ ॥

व्याख्या—'एक एव' रागद्वेषविरहितः 'चरेत्' अप्रतिबद्धविहारेण विहरेत्, लढयति—आत्मानं प्राप्तुकैपणीयाहारेण चापयतीति लाढः 'अभिभूय' निर्जित्य 'परीपहान्' क्षुधादीन्, क चरेत्? ग्रामे वा नगरे वा 'अपिः' पूरणे 'निगमे

वा' वणिप्रियासे 'राजधान्यां' वा प्रसिद्धायाम् । उभयत्र वाशब्दाऽनुदृत्तेर्मंडम्बाद्युपलक्षणमेतदिति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥
 पुनः प्रस्तुतमेवाह—

असमाणो चरे भिवस्तु, नेव कुज्जा परिगहं । असंसत्तो गिहत्थेहिं, अणिपओ परिघप ॥ १९ ॥
 व्याख्या—'असमानः' गृहिभिराथयामूर्च्छितत्वेनाऽन्यतीर्थिकैश्चाऽनियतविहारदिना असदृशः 'चरेत्' विहरेत्
 'भिद्युः' यतिः, कथमेतत्स्याद् ? इत्याह—'नैव कुर्यात्' 'परिमहं' ग्रामादिषु ममत्वबुद्ध्यात्मकम् । आह च—'ग्रामे कुले वा
 नगरे व देसे ममत्तभावं न कहिचि कुज्जा ॥" इदमपि कथं स्याद् ? इत्याह—'असंसक्तः' असम्बद्धः 'गृहस्यैः' गृहिभिः
 'अनिकेतः' गृहरहितः 'परिव्रजेत्' सर्वतो विहरेद्, गृहिसम्बन्धादेरेव ममत्वं स्यादिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥

दृष्टान्तमाह—कोल्लहरे नगरे वत्थवा संगमथेरा बहुसुया उल्लयविहारिणो आणाऽऽराहणुज्जया जहट्टियउत्सग्गा-
 यवायनउणा आयरिया । दुब्भक्खे तेहि संजया विसज्जिया सधे । अप्पणा वि तं नयरं नंवभागे काऊण विहरंति ।
 थंडिलाइं परिवत्तंति भावओ अविययविहारत्थं । भणियं च—“कालाइदोसओ पुण, न द्दवओ एस होइ नियमेण । भावेण
 होइ धिय, संथारगवच्चयाईहि ॥ १ ॥” नगरदेवया य तेसि गुणेहिं आवज्जिया । अन्नया तेसिं सीसो दत्तो नाम आहि-
 डओ चिरेण उदंतवाहओ आगओ । भवियधयावसेण परिवाडीए ते तस्मि उवत्सए विट्ठा । अबो 'नीयवासि' चि तेसिं
 उवत्सए न पविट्ठो, ठिओ अदूरसन्नवत्तिणि कुडीए । वंदिया भत्तिवहुमाणवज्जं । पुच्चिओ तेहिं साहूण सुहविहाराइ-
 पउत्ती । कहिया अबन्नाए । भिक्खसावेलाए उग्गाहिरूण पत्तयं लमो गुरूणं पिट्ठओ । ते य निरसंगा अडंति उवनीयकुलाइं ।
 कालदोसेण य अंतपंताइं पायंति । सो संकिलिस्सइ—कुंठो सट्ठुकुलाइं न दंसेइ । तेहि उच्चुडंकिणमुहत्तणओ ररदिट्ठि-

१ “ग्रामे कुले वा नगरे वा देसे ममत्वभावं न कथञ्चित् कुर्यात् ॥” २ स्वय क्षीणजहायलावात् । ३ मूर्खः ।

तणओ नाओ संकिलिट्टो । संकिलेसरक्खणट्टा पविट्टो ईसरसेट्टिकुले । रेवईया—गहिओ तत्थ दारओ । छम्मासा रोवंतस्स अईया । आयरिएहिं चप्पुडिया कया 'मा रोव' ति । तेसि तं वयणं सोऊण नट्टा वाणमंतरी । ठिओ रोवंतो । तेहिं उट्टेहिं पडिलामिया परमन्नमोयगार्हहिं । तं दाउं विसज्जिओ । सो 'चिरस्स दावियं ममेगं कुलं, अप्पणा विसिट्टतरेसु जाहि' ति चिंतंतो गओ उवस्सयं । आयरिया सुइरं हिंडिऊण अंतं पंतं गहाय आगया, समुदिट्टा । आवस्सए 'आलोएहि' भणिओ । तुब्भेहिं चेव समं हिंडिओ, किमालोएमि ? । धाईपिंडो तुमे सुत्तो । भणइ—'अइसुहुमाइं पि परच्छिड्डाइं पेच्छसि' ति पवट्टो । भणियं च तेण—अहो ! अविताहमेयं—“एकं पि नत्थि लोयस्स लोयणं जेण नियइ नियदोसे । परदोसपेच्छणे पुण, लोयणलक्खाइं जायंति ॥२॥” नियकुडीरंगं गओ । 'एस्स गुरं हीलइ' ति रट्टाए देवयाए सिक्खावणनिमित्तं अट्टुरत्ते वासं अंधयारं च विउव्वियं । सककरो रेणू खरमारुवसेण तस्सोवरिं निवडइ । मीओ आयरिए वाहरइ । तेहिं भणिओ—इओ एहिं । सो भणइ—न पेच्छामि अंधयारो ति । तेहिं आसुसिऊण अंगुली दाइया । दीवयसिह व्व सा पज्जलि-उमाढत्ता । 'दीवओ विं इमेसिं अत्थि' ति चिंतंतो देवयाए भणिओ—'हा ! पावट्टुइसहा ! विणट्टो सि तुमं अज्ज ममाहितो, इंसेमि गुरुपडणीयत्तणफलं' ति जंपतीए तज्जिओ निट्टुरं देवयाए । भयमीओ निवडिओ चळणेषु आयरियाणं सुज्जो सुज्जो खामेति । मिच्छामि दुक्कडं करेइ । 'न पुणो काहं' ति सरणं ते चेव पडिबज्जइ । सूरीहिं 'मा भायसु' ति धीरविओ । उवसंता देवया । आयरिया नवविभागोहिं अप्पणो विहारं कहंयति । तथा—निम्मम निरहंकारा, उज्जुत्ता संजमे तवे चरणे । एगक्खेत्ते वि ठिया, तवंति पोरणयं कम्मं ॥ ३ ॥ एवमाइणा पन्नविंति । ततच्च यथा महात्मभिरमीमिः संगमस्थविरः चर्यापरीपहः सोढस्तथाऽन्यैरपि सोढव्य इति ॥ यथा चायं भ्रामादिष्वप्रतिबद्धेनाऽतिसहते, एवं नैपेधिकीपरीपहोऽपि शरीरादिष्वप्रतिबद्धेनाधिसहनीय इति तस्माह—

सुसाणे सुन्नगारे वा, रुक्खमूले च एगओ । अकुक्खओ निसीएज्जा, ण य वित्तासए परं ॥२०॥
 व्याख्या—‘सदाने’ पितृवने ‘शून्यागारे वा’ शून्यगृहे वा ‘वृक्षमूले वा’ वृक्षाधोभूभागे ‘एककः’ उक्तरूपः ‘अकुक्खुचः’
 अशिष्टवेष्टारहितो निपीदेत् ‘न च’ नैव विद्वांसयेत् ‘परं’ अन्यम् । किमुक्तं भवति?—“पंडिमं पडिवज्जिया मसाणे, नो
 भायए भयभेरवाइं दिस्स । विविहरुणतपोरए य निच्चं, न सरीरं चाऽभिकंलए स भिक्खू ॥ १ ॥” इत्यागममनुसरन्
 लशानादौ एककोऽप्यनेकमयानकोपलम्भेऽपि न स्वयं विभीयात् । न च विकृतस्वरसुखविकारादिभिरन्येषां भयमुत्पाद-
 येविति सूतार्थः ॥ २० ॥ तत्र तिष्ठतः कदाचिदुपसर्गोत्पत्तौ किं कृत्यम् ? इत्याह—

तत्थ से चिट्ठमाणस्स, उवसग्गाभिधारए । संकाभीओ ण गच्छेज्जा, उट्ठेत्ता अन्नमासणं ॥२१॥
 व्याख्या—‘तत्र’ स्मशानादौ ‘से’ तस्य तिष्ठतः ‘उपसर्गाः’ दिव्याद्याः सोपस्कारत्वात् सूत्राणां संभवेयुः तान्
 ‘अभिधारयेत्’ किं ममैतेऽविवलचेतसः करिष्यन्ति ? इति चिन्तयेत् । ‘शङ्कामीतः’ तत्कृतापकारशङ्कातत्त्वतः ‘न गच्छेत्’
 न यायात् ‘उत्थाय’ तत्स्थानमपहाय ‘अन्यत्’ परं ‘आसनं’ स्थानमिति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥

उदाहरणमाह—दृत्थिणाउरे कुरुदत्तसुओ नाम इत्थमुत्तो । तहारूयाणं थेराणं अंतिए पवइओ । बहुस्सुओ
 समणो कयाइ एगहविहारपडिमं पडिवन्नो । सो साएयस्स नयरस्स अदूरसामंते चरिमा ओगाढा पोरिसी, तत्थेव पडिमं
 ठिओ चधरे । तत्थ य एगाओ गामाओ हरियाओ तेण ओगासेण नीयाओ । जाव मग्गमाणा कुट्टिया
 आगया । दिट्ठो साहू । तत्थ दुवे पंधा । ते न जाणंति—कयरेण मग्गेण नीयाओ ? । ते साहुं पुच्छंति । सो भयवं न

१ “अतिमो प्रतिपद्य स्मदाने, न विभीयात् मयभैरव्याणि दृष्ट्वा । विविधयुजतपोरतश्च तिलं, न शरीरे चाभिकाङ्क्षते संमिश्रुः ॥१॥”
 २ इत्यगवैपकाः ।

वाहरइ । तेहिं पड्ढेहिं तस्स सीसे मट्टियाए पालि वंचेऊण चियगाओ अंगारा घेचूण सीसे दूढा, गया य । सो भयवं सम्मं सहइ, चित्तेइ य—सह कलेवर ! खेदमचिन्तयन्, स्वयशता हि पुनस्तव दुर्लभा । बहुतरश्च सहिष्यसि जीव ! हे, परवशो न च तत्र गुणोऽस्ति ते ॥ १ ॥ तेन यथा सम्यक् सोढो नैपेधिकीपरीपहस्तथाऽन्यैरपि सोढव्य इति ॥ नैपेधिकीतश्च स्वाध्यायादि कृत्वा शय्यामागच्छेत्, तत्परीपहमाह—

उच्चावयाहिं सेज्जाहिं, तवस्सी भिक्खु धामवं । नाइवेलं विहन्नेज्जा, पावदिट्ठी विहन्नइ ॥ २२ ॥

व्याख्या—उच्चाः—शीताऽऽत्तपनिवारकत्वादिभिर्गुणैरुत्कृष्टाः तद्विपरीतास्तु अवचाः, द्वन्द्वे च उच्चावचास्ताभिः 'शय्याभिः' वसतिभिः 'तपस्वी' तपःकर्त्ता भिक्षुः 'स्यामवान्' शीताऽऽत्तपादिसहनं प्रति सामर्थ्यवान् 'न' नैव 'अतिवेलां' अन्यसमयातिशयिनीं मर्यादां समतारूपां, उच्चां शय्यामवाप्या—'अहो ! सभाग्योऽहं यस्येदृशी सर्वचतुसुलोत्पादिनी मम शय्या' इति; अवचाऽवामौ धा—'अहो ! मम मन्दभाग्यता येन शय्यामपि शीतादिनिवारिको न लभे' इति हर्षविपादादिना 'विहन्यात्' लब्धयेत् । किमित्येवमुपदिश्यते ? इत्याह—'पापदष्टिः' दुर्बुद्धिः 'विहन्यते' इति प्राकृतत्वान् विहन्ति इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ किं पुनः कुर्यात् ? इत्याह—

पइरिक्कमुवस्सयं लद्धुं, कल्ल्हाणं अदुव पावगं । किमेगरायं करिस्सइ, एवं तत्थऽहियासए ॥ २३ ॥

व्याख्या—“पइरिक्कं” ति रुधादिविरहितं 'उपाश्रयं' वसतिं लब्ध्वा 'कल्याणं' शोभनं "अदुव" ति अथवा 'पापकं' अशोभनं 'किं' न किंचित्सुखं दुःखं वा इति गम्यते, 'एकरात्रं' एकां रात्रिं 'करिष्यति' विधास्यति कल्याणः पापको वोपाश्रय इति प्रक्रमः । कोऽभिप्रायः ?—केचित्सुकृतिनो मणिमयस्तम्भासु सौवर्णोदिभित्तिषु विचित्रचित्रासु, तदन्ये तु जीर्णवृणपर्णादिमयीषु कोलौदुरादिघूलीकलितासु यावज्जीवं वसतिषु वसन्ति, मम तु अथैव इयमीदृशी श्योऽन्या भविष्यति, किमत्र

ह्येन विषयेन वा ? मया हि समभाषार्थमेव प्रतमाहृतम् । 'एवं' अमुना प्रकारेण 'तत्र' कल्याणे यापके वा उपाध्ये
 'अध्यासीत्' गुरुं दुःखं वा सहेतु । निनकल्पिकापेक्षं चैकतन्मिति, इतरापेक्षया तु कतिपयरात्रोरिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥
 उदाहरणम्—कोसंबीण नयरीए जन्मदत्तो नाम धिजाइओ । तस्स दो पुत्ता, सोमदत्तो सोमदेवो य । ते दो
 नि निविप्रकामभोगा पयइया सोमभूइअणगारस्स अंतिए । बहुरसुया जाया । ते अन्नया सन्नायपह्णिमागया । तेसिं च
 सिपरो उज्जेणिं गणइया । तहिं च विसए धिजाइणीओ वियडंमावियंति । ताहिं तोसिं वियडं अन्नेण वेषेणं नेलेऊण दिन्नं ।
 के नि भगंति—वियडं चेव अयाणंताण दिन्नं । तेहिं ते विसेसमयाणंतेहिं पीयं । पच्छा वियडत्ता आया ते चिंतिंति—
 अग्देहिं अजुजं फयं, पमाओ एस, वरं भत्तं पबक्खावं ति । ते एगाए नदीए तीरे कट्ठाणसुवरि पाओयगया । तत्थ
 अणाले परिसं जावं, नइपूरो आगओ । हरिया पुञ्जमाणा य उदणेण समुदं नीया । ते य लहरीपेहणं पूराडवहरिय-
 कट्ठाइभियावं दुट्टजलयरगसणं सम्मं सइति । अहाइयं पालियं । सेजापरीसहो अहियासिओ समविसमाहिं सेजाहिं ।
 एवमहियासियो ति ॥ शय्यास्थितस्स कदाचित्तथाविधशय्यातरोऽन्यो वा कञ्चिदाक्रोशेद् अतस्तत्परीपहमाह—

अफोसेज्ज परो भिक्खुं, ण तेसिं पइ संजले । सरिसो होइ धालाणं, तम्हा भिक्खु न संजले ॥ २४ ॥
 व्याख्या—'आक्रोशेत्' तिरच्छुर्यात् 'परः' अन्यो भिहुं यथा 'धिग् मुण्ड !, किमिह त्वनागतोऽसीति ?' न 'तेसि' ति
 गुरो एपनल ए व्यत्ययात् तस्यै प्रति 'संज्यलेत्' निर्यतनार्थं आक्रोशदानादिभिर्द्वेष्येत, भावयेथ—आक्रुष्टेन मतिमता,
 मत्स्यार्थोऽड्योत्तने मतिः कार्या । यदि सत्यं कः कोपः ? स्यादनुत् किं तु कोपेन ? ॥ १॥ किमित्येवमुपदिश्यते ? इत्याह—
 'मट्ठो भमति' तुल्यो ज्ञापते संज्यलन् 'धालानां' अज्ञानानाम्, तथाविधक्षपकवत्—यथा कञ्चित् क्षपको वेवतया

गुणैरावर्जिता सततमभिवन्द्यते, उच्यते च—मम कार्यमावेदनीयम् । अन्यदैकेन धिगज्ञातिना सह योदुमारब्धः । तेन च बलवता धुरक्षामशरीरो भुवि पातितस्ताडितश्च । रात्रौ देवता वन्दितुमायाता । क्षपकस्तूष्णीमास्ते । ततश्चाऽसौ देवतयाऽभिहितः—भगवन् ! किं मयाऽपराद्धम् ? । स प्राह—न त्वया दुरात्मनो ममाऽपकारिणः किञ्चित् कृतम् । साऽधादीत्—न मया विशेषः कोऽप्युपलब्धो यथाऽयं श्रमणोऽयञ्च धिगजातिरिति, यतः कोपाविष्टो द्वावपि समानौ संपन्नान्विति । ततः 'सती प्रेरणा' इति प्रतिपन्नं क्षपकेणेति । उक्त्मेवायं निगमयितुमाह—“तम्ह” चि यस्मात् सदृशो भवति बालानां तस्मान्न प्रतिसज्वलेदिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ कृलोपदेशमाह—

सोचा णं फरुसा भासा, दारुणा गामकंटगा । तुसिणीओ उवेहेज्जा, ण ताओ मणसी करे ॥२५॥

व्याख्या—‘श्रुत्वा’ आकर्ण्य “णमि”ति वाक्याऽलङ्कारे, ‘परुयाः’ कर्कशाः ‘भापाः’ गिरः, दारयन्ति मन्दसत्त्वानां संयमविषयां धृतमिति दारुणाः ताः, ग्रामः—इन्द्रियग्रामः तस्य कण्टका इव ग्रामकण्टकाः—अतिदुःखोत्पादकत्वेन । तथा चाऽऽगमः—“मुहंत्तदुक्त्वाओ भवंति कंटया, अओमया ते वि तओ सुडदरा । वाया दुरुत्तणि दुरुद्धराणि, वेराणुवंधीणि महाभयाणि चि ॥ १ ॥” “तुसिणीड” चि तूर्णोशीलो न कोपात् परुपभापी, एवंविधश्च—“जो सहइ हु गामकंटए, अक्कोस पहार तज्जणाओ य ॥” इत्यागमं परिभावयन् ‘उपेक्षेत’ अवधीर्येत प्रकृमात् परुपभापा एव । कथम् ? इत्याह—न ता मनसि कुर्यात्, तन्नापिणि द्वेषाकरेणेति भाव इति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥

उदाहरणमाह—रायणिहे नयरे अज्जुणओ नाम मालगारो परिवसइ । तस्स भज्जा खंदसिरी नाम । तस्स

१ “मुहंत्तुं हा भवन्ति कण्टका, अयोमयास्तेऽपि ततः सुडुंरंरा । वाचा दुरुत्तानि दुरुद्धराणि, वेराणुवन्धीनि महाभयाणि इति ॥१॥”
२ “यः सहते खलु ग्रामकण्टकान्, आक्कोसान् महारान् तर्जनाश्च ॥”

रायगिरम नगरम षडिया मोगरपाणी जक्त्तो । अञ्जुणयत्त कुलदेवया तरसंतियाऽऽरामस्स पंधे चैव । अन्नया
 नंदसिरी गत्तं भचारम दाउं गया । अगाइं कुमुमाइं पेउं षरं गच्छइ । मोगरपाणिपरे ठिएहिं दुहलियगोद्विसंतिएहिं
 एहिं जेहिं रिद्धा । ते भणंति—एमा अञ्जुणस्स भज्जा पडिरूवा, गेण्हामो णं । तेहिं सा गहिया । छ वि जणा तस्स
 जग्गम पुरओ गुंजंति । सो वि मालागारो निचमेव अगोहिं वरेहिं पुप्फेहिं जक्खममेइ । तदिवसं च अचेउकामो तत्थ
 आगउइ । गाए भणियं—एत्तो मालागारो आगच्छइ तो तुब्भे ममं किं विसज्जिहइ ? । तेहिं नायं—एयाए इमं पियं । तेहिं
 मनियं—मालागारं यंचामो । तेहिं सो बद्धो । अवहोइएण जक्खत्तसेव पुरओ वंधेऊण पुरओ चैव से भारियं सुंजंति । सा
 य तम्म भचारमम मोट्टुप्पायवाइं इत्थिसइइं करेइ । पच्छा सो मालागारो चित्तेइ—एयमहं जक्खं निचमेव अगोहिं
 परेहिं पुप्फेहिं अचेनि तथा वि अहमेयस्स पुरओ एवं कीरामि, जइ इत्थ जक्खो कोइ हुंतो तो अहं एवं न कीरंतो
 वंधिऊण । गुप्पयं एयं—णत्थिय इत्थ कोइ जक्खो । ताहे सो जक्खो अणुकंपंतो मालागारस्स सरीरमणुपविट्ठो । तओ सो
 तट्ठगडरम वंधे ऐएण लोहमयं पलसहरस्सत्थिपन्नं मोगारं गहाय अन्नाइहो समाणो ते छ वि इत्थिसत्तमे पुरिसे घाएइ । एवं
 रिसे रिसे छ इत्थिसत्तमे पुरिसे पाण्णमाणो विहरइ । जणवजो वि रायगिहाओ ताव न निगगच्छइ जाव सत्त न घाइया ।

तेणं फालेणं तेणं समणं समणे भगवं महावीरे समोसरिए । न कोइ भएण वंदणवडियाए निगगच्छइ । सुदंसणो
 सेट्ठी भवयओ गदयभत्तिरण्ण ‘जं होइ तं होउ’ त्ति पत्थियओ वंदणत्थं । दिट्ठो अञ्जुणगेण । धाविओ उग्गामियमोगरो ।
 सुदंसणो वि—‘अरहंता सिद्धा साहू केवल्लिपन्नत्तो धम्मो य मे सरणं, सुवणगुरुमहावीरो य गइ’ त्ति भणिऊण—“जइ मे
 तुम्म पमाओ, इमस्स देहस्सिमाए वेलाए । आहासुवदिदेदं, सधं त्तिविहेण चोत्थिरियं ॥ १ ॥” ति काऊण सागारमण-
 त्तनं ठिओ पंचनमोफारं चित्तितो काउत्तगं । न तरइ अफसिउं । परिपेरेत्तेहिं भमित्ता परिस्संतो अञ्जुणओ सुदंसण-

मणिमिसाए दिट्ठीए पलोएइ । जकसो वि सोगरं गहाय पडिगओ । पडिओ अज्जुणओ, उट्ठिओ तं पुच्छइ—कहिं अहं ठिओ ? किं मए एवं कयं ? का मम अवत्था ? न जाणामि नियसख्यं, ता भो ! कहेसु तुसं सुदंसणा ! । कहिओ णेण पुव्ववइयरो—‘अहो ! महापावकम्मकासी अहं’ ति गओ वेरगं । पुणो वि पुच्छिओ—कहिं तुमं पत्थिओ ? । भणइ—सामि वंदिं । सो वि गओ । वंदिओ भयवं । निसुओ धम्मो । अभिवंदिऊण य भणियं—भयवं ! कहां मम विसोही भवइ ? । भयवया भणियं—तवचरणओ । जओ—‘हुयासणेण तत्तरत्त, कणगस्स जहा मलो । विद्धंसइ तथा पावं, तवेण खलु जंतुणो ॥ २ ॥’ इमं सोऊण गहिया भयवओ समीवे दिक्खा । रायगिहे चैव विहरंतो ‘सयणमारगो वेरिड’ ति अकौसिज्जइ लोगेहिं । सो वि सम्मं सहइ । अवि य—अकौस-दृणण-मारण-धम्मदंसाण वालमुलभाणं । खानं मन्नइ धीरो, जहुत्तराणं अभावमि ॥ ३ ॥’ सुहपरिणामेण केवलनाणमुपपन्नं ति । एवमन्यैरपि साधुभिराक्रोशप-रीपहः सोढव्यः ॥ कथिदाऽऽक्रोशसोनेणातुप्यन्नधमाथपो वधमपि विदध्यादिति वधपरीपहमाह—

हओ न संजले भिवखू, मणं पि न पओसए । तितिकखं परमं णचा, भिक्खुधम्मं विचिंतए ॥२६॥

व्याख्या—‘हतः’ यथादिभिः ताडितः ‘न संज्वलेत्’ कायतः कम्पनप्रत्याहतनादिना वचनतश्च प्रत्याक्रोशदाना-दिना धृशं ज्वलन्तमिवात्मानं नोपदर्शयेद् भिक्षुः ‘मनः’ चित्तं तवपि ‘न प्रदूषयेत्’ न कोपतो विदुतं कुर्वत । किन्तु ‘तितिक्षां’ क्षमाम्—‘धर्मस्य दया मूलं, न चाक्षमावान् दयां समादत्ते । तस्माद् यः क्षान्तिपरः, स साधयत्युत्तमं धर्मम् ॥ १ ॥’ इत्यादिवचनतः ‘परमां’ धर्मसाधनं प्रति प्रकल्पयतीं ‘ज्ञात्यां’ अवगम्य ‘भिक्षुधर्मं’ यतिधम्मं यद्वा ‘भिक्षुधम्मं’ क्षान्त्यादिकं वस्तुस्वरूपं वा ‘विचिन्तयेत्’ भावयेद्, यथा—धमामूल एव धर्मः, यथास्त्रान्निमित्तं अयं कर्म उपचिनोत्सस-शेष एवाऽयम्, अतो नैनं प्रति कोप उचित इति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ अमुमेव प्रकारान्तरेणाह—

समर्णं मंजयं दंतं, हृणोज्जा कोइ कत्यई । नत्थि जीवस्स नासो स्ति, एवं पेहेज्ज संजए ॥ २७ ॥
 ध्याएया—‘धम्मजं’ तपस्सिनं ‘संयतं’ पृथिव्यादिहृन्ननिवृत्तं, एतच्च लामापर्थं बालपृथैव संभवेद्, अत आह—
 ‘दानं’ इन्द्रियनोदन्दिप्रदमेन ‘हृन्त्यात्’ ताडयेत् ‘कोऽपि’ इति तथाविधानार्थः ‘कुत्रापि’ प्रामादी, तत्र किं विधेयम् ?
 नाम्नि ‘नीपल्ल’ आत्मन उपयोगरूपस्य ‘नाशः’ अभावः शरीरस्यैव नाशत्, ‘इतिः’ पूरणे । ‘एवं’ स्वरूपार्थे । ‘प्रेक्षेत’
 विन्त्येत् ‘संयतः’ साधुरिति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥

उदाहरणम्—सावरीण नयरीए जियसत्तू राया, धारिणी देवी, तीसे पुत्तो खंदओ नाम कुमारो । तस्स भगिणी
 पुरंदरजसा । मा कुंभकारकडे नयेरे दंडकी नाम राया तस्स दिजा । तस्स य दंडगिस्स रओ पालगो नाम मरुओ
 पुरोहिओ । जत्तया सावरीणीए मुणिसुपयत्तामी समोसडो । परिसा निग्गया । खंदओ वि निग्गओ । धम्मं सोचा
 साग्गो जग्गो । अत्तया सो पालगमरुओ दूयत्ताए आगओ सावत्थिं नगरिं, अत्थाणमग्गै साहूणमवन्नं वयमाणो
 नंदएयं निपट्टपत्तिणयारणो कओ, पओसमावओ विहरइ, जाय खंदओ पंचहिं जणसएहिं कुमारोलग्गएहिं सद्धिं
 मुणिसुपयत्तमिग्गारे पपइओ यट्टसुओ जाओ । ताणि चैव पंपसयाणि सीसत्ताए अयुत्तायाणि । अत्तया खंदओ
 ताणि आपुट्टइ—ययासि मगिणिसयासं ? । सामिणा भणियं—उवसग्गो मारणंतिओ । भणइ—आराहगा विराहगा ?
 सामिणा भणियं—सपे आराहगा तुमं मोत्तुं । सो भणइ—एट्ठं जइ एत्तिया आराहगा । गओ कुंभकारकडं । मरुएण
 उद्धि उन्नाणे ठिओ तद्धि आउट्ठाणि नूमियाणि । राया बुग्गाहिओ, जहा—एस कुमारो परीसहपरंजिओ एएण उवाएण
 तुगं मारेणा रत्तं निष्पिद्धिस्सि, जइ ते न पषओ ता उज्जाणं पलोएहि । आउट्ठाणि पलोइयाणि । ते वंधेज्ज तस्स

चेव पुरोहितस्स समस्त्विया । तेण सवे दिन्नाऽऽलोचना सामियसवसत्ता आऋरियसुहब्ब्याणा पुरिसज्जेण पीलिया । तेहिं सम्ममहियासियं, तेसि केवलनाणुप्पन्नं, सिद्धा य । खंदओ वि पासे धरिओ । लोहियचिरिकाहिं भरिजंतो सघपच्छिमं खुद्दगुदिसिय भणियं खंदगेण—इमं बालमणुंकंपणिज्जं न सकुणोमि पीलिज्जंतं पेच्छिं ता पढमं मं पीलेह । तेण च तस्स गुरुतरदुह्णपायणत्थं पेच्छंतस्सेव सो खुद्दुगो पीलिओ सिद्धो य । खंदगो आसुकत्तो पच्छा जंतो पीलिओ नियणं काऊणं अगिगुमारैसु डववन्नो । तं पि से रयहरणं रुहिरलित्तं 'पुरिसहत्थो' ति कां गिद्धेहिं पुरंदरजसाए पुरओ पाडियं । सा वि तदिवसमधिइं करेइ—जहा साहू न वीसंति । तं चऽणाए दिट्ठं, पच्चभिन्नोयं कंचलगं, निसिज्जाहिं छिन्नो, ताए चेव दिन्नो । ताए नायं—जहा ते मारिया । ताए रिसिओ राया—पाव ! निणट्ठोऽसि । ताए चिंतियं—पघयासि । देवेहिं मुणिसुवयसगासं नीया । तेण वि देवेण नगरं दढुं सज्जणवयं, अज्जवि 'दंडगारद्वं' ति भन्नइ । एत्थ तेहिं साहूहिं चहपरीसहो अहियासिओ सम्मं । एवमहियासियधं । न जहा खंदएण नाहियासियं ॥ पौरमिहत्तस्य च तथा-विधीयथादि प्रतिदिवसोपयोगि यदेर्योचितमेव भवति इति याज्ञापरीपहमाह—

दुधरं खल्ल भो ! निचं, अणगारस्स भिक्खुणो । सधं से जाइयं होइ, णत्थि किंचि अजाइयं ॥२८॥
व्याख्या—दुःखेन त्रियत इति 'दुष्करं' दुलुपटानं, 'खल्लुः' विशेषेण निरुपकारिण इति विशेषं द्योतयति । 'भो' इति आमन्त्रणे 'निदं' सर्वकालं यावजीवमित्यर्थः, अन्तगात्स्य भिक्षोः किं तद् दुष्करम् ? इत्याह—यात् 'सर्वम्' आहारोपकरणादि, 'से' तस्य याचित भवति, नास्ति 'किञ्चित्' दन्तशोधनाद्यपि अयान्वितमिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ ततश्च—
गोयरग्गपविट्ठस्स पाणी णो सुप्पसारए । सेओ आगारवासो स्ति इति भिक्खू न चिंतए ॥२९॥
व्याख्या—गोचरः—भिक्षाचर्यो तस्यामं—गोचरान्त्रम्, एषणाद्युद्धमहितया प्रधानगोचर इत्यर्थः, तत्र्यविष्टस्य 'पाणिः'

भाया वसुदेवस्स जरादेवीए जाओ जरकुमारो नाम, एयाओ ते मच्चू भविस्सइ । ततो जायवाणं जरकुमारम्मि सयिसाया सोएण निवडिया दिट्ठी । जरकुमारेण चितियं—‘अहो ! कट्ठं कट्ठयरं ति, कहमहं वसुदेवपुत्तो होइऊण सयमेव कणीयसं भायरं विणावैहामि ?, अहो !!! महापावं ति चितिऊण आपुच्छिऊण पणमिऊणं च जायवजणं जणहण-रस्सत्तयं जरकुमारो गओ वणवासं । तओ गए जरकुमारे हरिपसुहा जायवा सुन्नमिव मन्नंति अप्पाणं । तओ पणमिऊण भययंतं रिट्टनेमिं संघे वि जायवा संसारस्स चिंतताणिचयं विसेसओ चारवईए जायवकुलस्स य पविट्ठा पुरिं । पविसि-ऊणं च नयरे घोसावियं वासुदेवेण—जहा सिग्गं सुराइयं मज्जं कायंववणगुहाए नीणेह । भगवया रिट्टनेमिसामिणा पहियं—जहा मज्जप्पसंगेण कुमारो दीचायणरिसिं रालियारिहंति, सो कुवित्थो चारवईं विणासेहि ति । तओ जहा-णत्तं किं करेहिं कयं सधं । असेससुराइजायं कायंववणे सिलकुंडेसु पक्खित्तं कयंववणसंच्छन्नं ति तेण कायंवरी-गुहा । सुरा वि कायंवरी तेण भन्नइ । एवं च वट्टमाणे काले वलदेवस्स भाया सिद्धत्थो नाम, सिणेहेण य तस्सेव सारही महुरं भणिउमाढत्तो—जहा भयवया कहियं—जम्मजरामरणारो एस संसारो ग्गणपरिणामो य विसेसओ अग्घाणं ति, ता विमज्जेह भगवओ समीवे सामन्नमणुचरामि ति । वलदेवेण य निच्छयं नाऊण भणियं—एवं ति, किंतु पत्तणे कंहंचि अहं तए पडिचोदियघो ति । ‘एवं’ ति सिद्धत्थो भणिऊणं आपुच्छिऊण य सयणवग्गं गंतूणं च भगवओ समीवे प्पञ्चमन्नुवगओ । काऊणं च महातवचरणं छम्मासमेत्तेण गओ देवलोणं । इओ य कायंवरीगुहाए सिलकुंडे सुरा सा हेमंताइणा छम्मासेण सुट्टुपफरसा जाया । सच्छा साउरसा पवरा हिययसुहकरा ककेयणसमप्पभा । इओ य संवकुमारसतिओ लोद्धयपुरिसो हिंडंतो गओ, तत्थ पेच्छए य तं सुरं । तुट्ठो य आसाइइं पयत्तो । जाव अइसा-उरस ति अंजलीहिं घुंटिया तेण । पलोइया मयगणा । जाव ते वि तेण सीयलसच्छसुसायमज्जरसेण मत्ता निब्भया

क्षीणी । तत्रो तेन संवकुमारस्म निवेदयं । तत्रो गत्रो संवकुमारो । दिद्धा य तेण वारुणी । पाऊणं च संवेण चित्तिं—
 हि मे लुणं वं पुनारोहिं विणा क्किचि सुहं अणुहविच्चइ ? , ता मुए आणेमि कुमारे । आणिया तेणं दुइंतकुमारा कायं वरी-
 गुहासनीपं । दिद्धा य तेहिं सुंदरा मुए, दिन्ना य तेहिं क्किंकराण आणत्ती—जहा एयं आणेह वारुणं । आणीया य तेहिं ।
 गगा य निरिहत्तएमुमाऽऽमोचमोहिंयं रमणिज्जुञ्जणं । भणियं च संवेण—भो भो कुमारा ! कह कह वि छम्मासेण
 ण्णा मुए आमाइया ता जहिच्छं पियह ति । पीया य तेहिं । तत्रो तीए मएण गायंति नचंति परोप्परमाल्लिगंति ।
 शीलंजा य गगा गिरियद्रेसं । तत्थ परिसफंतेहिं दिद्धो तवमणुचरतो दीवायणो रिस्सी । तत्रो भणित्तमारुद्धा—अहो !
 ण्णम मो दुरप्पा जो भगवयाऽरिट्ठनेमित्तमिणा जिणिं देण चारवइविणासगो समाइडो, तत्रो इमं पायं निक्कारणवेरियं
 कि न नायेमो ? । तत्रो ते रोसेण इंतदद्दाधरोद्दा पायतलमुट्टिचवेडापाएहिं निरवराहं दीवायणरिसिं घाइउमारुद्धा
 गात्र गात्र किण्ठणगोवाओ पडिओ घरणीयले । घाएऊणं च गया चारवइ । वासुदेवस्त वीसंभणीयनियपुरिसेहिं जहा-
 यत्तं गत्तं फहियं । कण्ठेण चित्तिं—अहो ! दुइंतया कुमाराणं, अहो ! अदीहनिरुवित्तणं जोद्धणस्त, ता किंभंग ! जीवि-
 यणूयाण इमाण शीरइ ? ति । गत्रो चलेदेवसहिओ अणुणेउं दीवायणमुणं । दिद्धो य दीवायणो कोवेण फुरियाहरोडो ।
 घाडोविण्णं प मग्गाणेणं सम्माणिऊण भणियो—भो भो महातावसरिसि ! कोहो सधगुणविणासो, अत्रो महासत्ता
 इनेरगा न कोणस्स पममुविंति, तहा अन्नाणमज्जप्पमतयालावराहं न महासत्ता गणित्ति, ता अग्घाण सत्तमसु कुमार-
 दुणेदियं ति । इय भणिए वि दीवायणो जाहे रोसं न सुंचइ ताहे चलेदेवेण संलत्तं—भो नराहिव ! अलं पयत्तेणं, जं
 इत्तिना चित्तिं किं सि तं करेउ, किमत्तहा होइ जिणिं वमसियं ? । तत्रो दीवायणेण पलत्तं—भो नरीसर ! तालिज्जमाणेण
 मग मंती पइत्ता कया, जहा दो दुत्थे मोत्तूण सुणयस्त वि चारवइविणासे ण मोत्तससंभवो अत्थि, ता न जिण-

वयणमलियं, नावि मम पदत्रा अत्रह त्ति, ता गच्छह किं वो विचारिणं ? । तओ महासोयसंतत्ता विमणसा वासुदेव-
वडदेवा गया नयरिं । दीवायणवयणं च सयलाए नयरीए वित्थरिडमारद्धं । वीयदिवसे य घोसावियं—भो भो नय-
रीजणा ! तवोनचासतिरया वलिपुष्पगंधपूर्यहत्था जिणवंदणनमंसणरया होह, नयरीए परिणामो एरिसो भयवया
फहिओ त्ति । एत्थंतरे य भयवं पुणरवि अरिट्ठनेमिसामी विहरंतो आगओ रेवयन्मि समोसढो । जायवा गंतूण
भयवंतं वंदिऊण नियएसु ठाणेसु सन्नविद्धा । धम्मकहाडवसाणे य अणिच्चयाए संसारस्स संवेगमावत्ता पज्जुन्न-निसढ-
सुय-सारण-संचपसुहा कुमारा भयवओ सयासे पवइया । रुप्पिणी वि पुवकम्मभवच्चिग्गा वासुदेवं भणिडमा-
रुहा—महानरिद ! एरिसी संसारपरिणई विसेसओ जायवकुलस्स, ता विसल्लेह ममं पवयामि त्ति । तओ कन्हेण
याहसमुपुन्ननयणजुरलेण ऱ्हकहपि किच्छेण रुप्पिणी विसज्जिया, अवरहिं पवररायदुद्धियाहिं सह पवइया । जायवा
वंदिऊण रिट्ठनेमिं सामिं महासोयगहिया पविद्धा चारवइं । वासुदेवो वि रुप्पिणिविरहें विगयसिरिं पिव मन्नइ अप्पाणं ।
भयनं पि सधन्नू गओ भवियविवोहणत्थं अन्नत्थ । वसुदेवनंदणेण वि वीयवारं पि घोसावियं नयरीए, जहा—भो
जायना ! भो पुरजणा ! सुहलालिया ! महंतं दीवायणभयं समुट्ठियं ता विसेसेण धम्मनिरया होह, पाणाइवाय-मुत्ता-
याय-पैरदधहरण-पँगदास्संग-पैरिगहे जहसत्तिओ विवज्जेह, आयंविच्चउत्थच्छट्टुडमदसमदुवालसाइतवमणुट्ठह, पयत्तेण
य देवसाडूयापरायणा होह । तेहिं वि 'तह' त्ति पडिवन्नं हरिवयणं । दीवायणो वि दुम्मई अईवदुकरं बालतवमणु-
परिऊण चारवइविणासे कयनियणो मरिऊण समुप्पन्नो भवणवासी देवो अग्गिकुमारोसु । संभरियं च जायववइरं ।
जागओ य चारवइविणासणनिमित्तं जाव न सो पवइ । जओ सबो चैव जणवओ तवोवहाणनिरओ देवयावंवण-
उग्गणपरो मंतजावपरायणो न परिभविडं चाइज्जइ । एवं दीवायणो छिद्वेस्सी अंतरट्ठिओ अच्छइ ताव जाव गयाइं

वारस वरिसाई । तओ लोएण थितियं—अहो ! निजिओ निप्पहो पडिहयतवो दीवायणो कओ ? त्ति । निच्चओ वार-
 यईजणो पुणरवि कीलिउमाडत्तो । कायंवरीपाणमत्तो रहपरायणो जाओ । तओ सो अगिगुमारहमो छिइं ल्हिऊण
 विणासेउमारद्धो । उप्पाया य थहुरूवा समुप्पन्ना । तओ सो अगिगुमारो संवत्तयवायं विउच्चिऊण जुयंतसरिसं कट्टवण-
 पत्तसंभाए पलायंतजणवए य महारवं करिते पुरीए अळिभतरे पक्खिवइ । पज्जालिओ महंतो भीसणो जलणो । पुणो पुणो
 देवहम्मो उज्जाणेहिंतो तरककट्टलावद्धितणाईणि पक्खिवइ । धरंधराओ धूमगिणा मीसणेणं गंतुं न तीरए । सद्यपएसेसु य
 पुती दीवायणखित्तपाचएणमणाहा उड्ढए । समंता पासाया नाणामगिरयणकणयसोहिया य फुट्टंता तडत्ति विसट्टंति
 महीयले । भेस-गय-वसह-तुरय-खरोट्टपुपक्खिवगणाणं च अगिणा उड्ढमाणाणं महंतो दारुणो सहो संभूओ । जायव-
 जणा य पिययमाचहुसमालिगिया उड्ढंति । हाहारवं सुदारुणं कुणंति रोयंतीओ तयंगणाओ । तओ वलदेव-वासुदेवा
 इद्धणं उड्ढमाणि वारवइं अकंदकयरवा पिउणो धरमुवागया । सिग्घं च रोहिणिं देवइं पियरं च रहं समारोवेऊण
 जया तुरयवसमा जुत्ता हुयासणेण परिउड्ढमाणा न सक्कंति रहवरं समाकरिसिउं, तथा सयमेवाऽऽयद्धिउं पयत्ता ।
 एत्थंतरे 'हा महाराय कण्ह ! हा राम ! हा पुत्त ! हा वच्छ ! हा नाह ! हा नाह !' त्ति पयत्ता सद्यघरेसु करुणा समुहावा । तओ
 वलदेव-कण्ठेहिं तुरियतुरियं गोपुरहरं जाव नीया दो वि रहा इंदकीलेणं च संरुद्धा । तओ तम्मिंदकीलं पाएण
 वलदेवो जाव चुन्नेइ ताव जलणेणं तं दुवारं जलिउमाडत्तं । एत्थंतरे दीवायणेण संलत्तं—भो ! मया पुधमेव
 भणियं—'जहा दो हुब्भे मोत्तूण अन्नस्स मोक्खो नत्थि' त्ति मे पइन्ना । तओ वासुदेवेण पायतलाहयं कवाडमेकं धरणी-
 यले निवाडियं धीयं च जालायलीपलित्तं रामेण । तओ वसुदेवेण रोहिणीए देवईए य मणिया—पुत्तया ! तुव्भेहिं
 जीवमाणेहिं जायवकुलस्स पुणरवि समुत्तइं भविसइ, ता तुरियं तुरियं निगच्छह त्ति । तओ मायापिउवयणेण कळुणं

रुयंता विणिग्गया जायवुत्तमा । वाहिरियाए भग्गुज्जाणे ठिया पेच्छंति वारवइयं डब्बमाणिं पुरवरिं । दीवायणेण वि सयलाइं दुयाराइं देवसत्तीए षट्ठेऊण विसेसेण पज्जालिया नयरी । एत्थंतरम्मि रामस्स पाणवह्हो पुत्तो कुज्जवारओ नाम वालुकुमारो चरिमदेहधरो, सो य निययभयणुत्तमगे समारुहिऊण भणइ—भो भो सुणंतु समासन्नदेवयजणा ! रिट्ठनेमित्तामिणो जिणंदस्स सीसो हं समणो निम्ममो दंतो सवभूयदयावरो, तं भयवओ जइ सच्चं वयणं—‘जहा तुमं चरिमदेहो मोम्मं गमिस्ससि’ त्ति, ता किमेयं ? ति भणिए उवट्ठिया जंभया देवा । तेहिं उक्खित्तो जलंतभवणाओ नीओ य पैल्हवदेसं जिणसमीवम्मि । कण्हस्स य सोलसेद्वीसहस्सेहिं कयं समभावेण अणसणं तथा । तथा सव्वासिमेव जायवमहिलणं जलणभएण धम्मपरायणाण भत्तपचक्खणमासी । एवं सट्ठि वावत्तरिं च कुलकोडीओ दीवायणेण नयरीए दद्दुओ । एवं किल उम्मासेहिं द्दुडा तेण वारवई । पुणो वि पच्छिमसमुद्दिम्मि परिष्पाविया । इयरे दो वि बलदेव-यासुदेवा महासोयसमाउलमणा डब्बंति वारवइं पुरिं पिच्छंता परोप्परं । वाहपप्पुयच्छा पलोयंता चिंतति य—अहो ! असारया संसारस्स, अणिचया जीवलयस्स, दारुणया विधिपरिणामस्स, अवि य—धारिज्जइ इंतो सायरो वि फ्फोलमिन्नउलसेलो । न हु अन्नजन्मनियकम्मनिम्मिओ दिघपरिणामो ॥१॥ विहिणो वसेण कज्जं, जयम्मि तं किं पि दारुणं पडइ । जं न कहिं न सहिं, न चेव पच्छाइं तरइ ॥ २ ॥ बुद्धीए पुरिसयारेण मंतंतोहिं देवसंघेहिं । न य केणइ इहं सुण्णे, वारिज्जइ दिघपरिणामो ॥ ३ ॥ तओ कण्हेण भणियं—कत्थइ सोयाउरा सव्वबंधवसयणदारविप्पमुक्का मया इव भयणुण्लोयणा गच्छामो ? । रामेण भणियं—अम्ह बंधवा सइसव्वविक्रमधणा पंडुसुया अत्थि, ताण दक्खिणसमुद्दि-सठियं महुरापुट्ठिं गच्छामो । कण्हेण भणियं—ते मया दोवइसमाणयणकाले महागंगासमुत्तरेणे अग्गओ गएहिं ‘रहो न

। धत्तायंदेशं ।

वेसिओ' ति रोसेण सधस्सहरणा काऊण निद्धाडिआ, ता कहमियाणिं ताण पुरिं गच्छामो ? । बलदेवेण भणियं—हे
 महापुरिआ अग्घाणमेव दुल्ले समुप्पन्ना परमबंधवा न ते परिभवदुद्धीए पलोएहिंति, न नीयकम्मो वि घरे समागयाण
 निट्ठरं समायएइ । तओ कण्हेण 'एवं' ति पडिबन्नं । पत्थिया ते पाएहिं चेव पुघविसिमंगीकाऊण गूहमाणा सरीरकंतिं ।
 सुरद्धादेसं च समुत्तरिऊणं सोइंता वारवइं बंधवजणं च पत्ता हत्थिकप्पपुरवरस्स वाहिं । भणिओ य कण्हेण
 बलदेवो—जहा तण्हाच्छुद्धाओ मसं वाहिंति । तओ बलदेवेण भणियं—एस गच्छामि तुरियं तुह भत्तपाणनिमित्तं,
 तुमे वि अप्पमत्तेण इह अच्छियद्धं, जइ मम गयस्स कोइ अवाओ होल्ल एयम्मि पुरे ता महासद्धं सोऊण तए आगं-
 तद्धं । एवं भणिऊण गओ बलदेवो हियण समुद्धंतो वासुदेवं, पत्तो य हत्थिकप्पं नयरं । तत्थ य धयरट्ठुत्तो
 अच्छदंतो नाम राया परिवसइ । पविट्ठो बलो सिरिवच्छं नियवत्थेण समोच्छाइऊणं । जाओ य तत्थ लोयवाओ—
 जहा उप्पायगिणा वारवइं सवलदेव-केसवबंधवजणा समंतओ द्ढु । तओ बलदेवं पमाणेणाहियं सुल्लवं च दट्ठूणं
 जणो परं विन्धियमुवगओ भणइ—अहो ! पमाणं, अहो ! रुवसंपया, अहो ! मयलंछणस्स विय कंतिसोमया । एवं
 सलाहिजंतो बलो गओ पूइयावणं । अंगुलेयगं दाऊण गहियं पहाणभक्कं, हत्थकडयं च दाऊण गहिया पंसन्ना ।
 तओ निगंतुं पयट्ठो । गओ सो पुरइरं । इओ य चारारविखयपुरिसेहिं निवेइयं रत्तो—जहा को वि बलदेवाणु-
 कारी पुरिसो चोरो च परधणवियण्हो दाऊण कडयं अंगुलेयं च भक्कपाणं गहेऊण निग्गच्छइ ति । तओ
 अच्छदंतेण राइणा तुरियतुरियं ससंकेण नियवलं पेसिडं जुच्चिडं च रामेण सममारद्धं । कया रामेण कण्हस्स महा-
 सरूया जुद्धसन्ना । भक्कपाणं च मोत्तूण समासन्नहत्थि समासन्नहिऊणाऽच्छदंतवलं चुण्णेउमारद्धो । ताव च जणहणो

वि क्षति समागओ । भंजिऊणं च गोपुरकवाढाई गिण्हिऊण महाफलहं तं अच्छदंतवलं चुन्नेऊण कओ अच्छदंतो
पसे । भणियं च गेहिं—अरे दुरायार ! किमग्हाण वाहुवलं पि गयं ? ता खुंजसु निहुओ सरलं ति परिचत्तो अग्हेहिं ।
'एस वइयो' ति भणिऊण गया वणसंडमडियमुज्जाणं । तस्य य समागलंतमुपपुयलोयणा 'नसो जिणाणं' ति भणिऊण
समासाइउमारद्धा तमत्रपाणं । चितियं च गेहिं—अहो ! तहनाम भुंजिऊण एवं पि परिसुंजिइ च्चि, परं दुद्धराओ
दुदापियासाओ, अहवा कित्तिय सोएण ? जओ वच्चियं भगवया चैव—भवस्मि सवभावाणमणिच्चत्तणं । तओ किंचि
निमिऊण कयापमणकम्मा दकिरणामिसुहं गंतुं पयत्ता । पत्ता य कोसुंवारद्धं नाम वणं । तओ मज्जापाणाओ सलवण-
भगाओ गिग्हरालओ महासेयसंभवाओ महासोयाइसयाओ पुत्रकरयाओ य वासुदेवो महातण्हाए गहिओ । भणियं
प णेण—भाय ! भाइवच्छल ! तण्हाए मम मुहं परिसुसइ, न ससत्थो सीयलवणं जाव गंतुं । तओ वलदेवेण भणियं—
अइपाणवहह ! तुमं ताव पायवच्छायाए वीसममाणो इह चिट्ट जाव अहं तुह निमित्तं जलमाणेमि । तओ कोसेयवत्थेण
अपाणं सगोच्छाइऊण जणइणो पायं च जाणुवरि फाऊण सोविउमारद्धो । भणियं च वलदेवेण—हियवहह ! अप्प-
नत्तेण तुने अरिउययं । भणियाओ य यणदेवयाओ—'एस मे भाया सयलजणवहहो, विसेसओ मम दुहियहिययस्स,
गा रनिग्यपो तुग्घाणं सरणात्ताओ' ति भणिऊण गओ सल्लिनिमित्तं हली । एत्थंतेरे य वाहवेसाणुकारी धणुवावहहत्थो
दीहरपलंतदुग्घरो वग्गपम्मपाउओ मयमाणनिमित्तं तसुइसमागओ जरकुमारो । तेणं च समारोविऊण धणुवरं
समायदुऊण निसियवाणं दूरओ चैव 'हरिणजुवा एस चिट्ठति' ति पायतले मम्मपसे विद्धो जणइणो वेणेणं च समुट्टि-
ऊणमिणं भणितमारद्धो—केण भो ! विणाडवराहेण पायतले एवमहं विद्धो ? न मए अवित्रायवंसो को वि हयपुवो

! बोसेप० कोसेय- रेसमीवह ।

पुरितो त्ति, ता सिग्घयेव गोत्तमप्पणो क्कहेउ । तओ जरकुमारेण कुडंगतरट्टिएणं चित्थियं—न एस हरिणो, पुरिससि-
 सेसो कोइ एत्तो गोत्तं च महं पुच्छइ, ता क्कहेमि से नियगोत्तं । तओ भणियं कुमारेण—भो ! अहं हरिवंससंभवो
 वसुदेवस्स जराए देवीए पुत्तो पुहवीए एकवीरस्स हरिणो जेहो भाया जरकुमारो नाम, भयवओ रिट्ठनेमिज्जिण-
 दाओ सोऊण 'जणइणस्स जराकुमाराओ मधु' त्ति वयणमहं बंधुवगं परिषएऊण वणंवेण परिहिंडामि, गयाइं च
 वारस्स वरिसाइं त्ति, तं तुब्भे वि परिक्कहेइ के तुब्भे ? त्ति । तओ कण्हेण भणियं—एहि एहि पियसहोयर ! सो हं
 जणइणो भाया तुह वलदेवस्स य वासुदेवो कणीयसो, तुमं च मह पाणसंखणत्थमिहमागओ जाव निफ्फलो एस
 परिससओ जाओ, ता इुरियमागच्छ । तओ जराकुमारो जणइणं समासंकतो समागओ । दिट्ठो तहाविहो कण्हो ।
 तओ सो अंसुसमुफुन्नलोयणो जरकुमारो हाहारवं करंतो—हा हउ त्ति, धी डुरप्पा हं, कुओ तमिह पुरिससहूल ! आगओ
 त्ति ? कि दीवायणेण इड्ढा वारवई ? नट्ठा न व त्ति जायवजणा ? । तओ कण्हेण सयलं जहादिट्ठसुयं से क्हियं । ततो
 जरकुमारो पलावे काउमारद्धो—अहो ! मए पावेण कयं कण्हस्स आतिथकरणिज्जं, तं कत्थ गच्छामि ?, कत्थ गओ
 मुगओ भविस्सामि ?, भायघाययं को मं पेच्छिउं पि सक्केहिति ? जाव एस लोगो धरइ नामं च तुह केसव ! ताव महं
 पापकारिणो गरहा सुट्ठु होहिति त्ति वणघासो अब्भुवगओ जाव मए निग्घिणेण विवरीयं समायरियं, कत्थ ते राइणो ?
 कत्थ या वाइं विळासिणिसहस्साइं ? क्हिं वा जणइण ! ते कुमारसमूहा ? । तओ कण्हेण भणियं—भो नरिंइ !
 जरानंदण ! क्हियमेव भगवया रिट्ठनेमिसामिणा जिणिंदेण—जहा संसारे सघाणं सत्ताणं नियकम्मदोसेण सुलहाइं चैव
 वसणसहस्साइं, अवि य—जं जेण किं पि विहियं, सुहं च दुक्खं च पुव्वजम्ममि । तं सो पावइ जीवो, वचइ दीयंतं
 जइ पि ॥ १ ॥ जं जेण कयं कम्मं, अन्नभवे इहभवे व सुहमसुहं । तं तेण पावियवं, निमित्तमित्तं परो होइ ॥ ८ ॥ ता

मा कुण उवेयं, न तुममेत्यमवरञ्जसि, कम्भं चेयाऽपरब्दाह, न य भवइ अत्रहा जिणभासियं ति, ता तुमं कोत्युममाणं मह
वच्छत्यलसंठियं गदेऊण गच्छ पंडवसयासं, साहेयवो तए एस बुचंतो, भणियवा य मम ययेणेण—जहा दोवइसमाण-
यणकाले अगओ समागएहिं, मह सामत्यपरिक्खणनिमित्तं र्हो न पेसिओ ति मए सधस्सहरणा काऊण निद्धाडिया
तं समियवो ममापराहो, रमापहाणा हि सुपुरिसा हवंति विसेसओ वंधयजण ति । तओ सुहु गंतुं न ईहए जरकु-
मारो । तओ कण्ठेण भणियं पुणो—महाभाग ! गच्छ सिग्घं, जाणासि चेव ममोवरि सिणेहपरायणं वलदेवं, मम तण्हा-
युच्छेयनिमित्तं सल्लिमत्तेसिउं गतो, आगतो य नं पेच्छिऊण मरणावत्यं तुमं वावाएहि ति, ता गच्छ गच्छ तेहिं चेव
पएहिं तुरियं तुरियं । तओ पायतलाओ थाणसुद्धरिऊण गतो जरकुमारो । चासुदेवो वि वेयणासमुत्थायं गतो नमोक्कारं
करेउमाएद्धो—नमो परमपूयाऽरहाणं अरहंताणं, नमो सुहसमिद्धाणं सिद्धाणं, नमो पंचविहायारमायरंताणं आयरियाणं,
नमो सन्नायत्ताणरयाणं उवञ्जायाणं, नमो मोक्खसाहयाणं साहूणं, नमो रिदुनेमिणो जिणिंदस्स, जो सयलसंगप-
रिषयणं काऊण निक्खंतो महापुणी । तओ तणसंथारं रइऊण समोच्छाइऊण बत्थेण सरीरमप्पणो वीरसयणिज्जमुवागओ
धिविउमारद्धो—पत्ता ते संब-पज्जुन्न-निरुद्ध-सारणपसुहा कुमारा जायवजणा य रुय्णिणियसुहाओ देवीओ, जे
सपसंगपरियायं काऊण भगवओ समीवे निक्खंता, अहं पुण दुक्खतभागी अकयतवचरणो मरामि ति । आउथपज्जवसाणे य
विगुमारियसुहभाओ—‘अहो ! अकारणवेरिणा दीवायणेण नयरीए जायवकुलस्स य एक्कपए धिय खओ कओ ति, ता महा-
पाओ तु सो निहंतवो’ ति असुहपरिणामपरिणओ कालं काऊण वरिससहस्समेगं जीविऊण गओ तइयाए पुढवीए नारओ
समुप्पणो । वलदेवो वि वेगेण सलिलं नलिणीपत्तुडए गहिऊण विवरीयसउणपप्परलिज्जंतो कण्हसमीवमागओ । ठविऊण

१ कामारवे षोडशाब्दानि विष्णोः, पद्मपञ्चासत्तमपञ्चलिने जये शु । वर्षोण्यष्टाऽथो नवाऽगुः शतानि, विंशत्युत्तरैर्बृचक्रित्काले ॥१॥

मलिलं निन्दे—'पसुतो एतो' ति सुयत्र ताव एस मे हियनन्दणो, पच्छा सुहविबुद्धस्स पयच्छिस्सामो से जल। नेहेण
 समाडमणो न याणइ मथो स्ति। तओ क्विचि काल पडिवाल्लिक्खण वलदेवो समासन्नो नियच्छए कण्हं कसिणमण्डि-
 यादि परिगयं। दइणं च मीओ हली सुहाओ वत्थमवणेइ। तओ 'हा' मओ' ति मुच्छए पडिओ धस ति धरणीयलम्मि।
 पद्दागयचेयेणेण च महतो सीहनाओ कओ तथा जहा सावयकुलं वणं च कपिउमारद्ध। सलविऊणं चाऽऽरद्धो—जेण मे एस
 भाया हिययवल्हो पुहईए एक्कीरो निग्घिणेण दुररपणा यावाइओ सो मे जइ सच्च सुहडो तो देउ दसणं। क्हं वा सुत्ते
 पमत्ते वाउले वा पहरिज्जइ? ता नूणं सो पुरिसाहमो न सप्पुरिसो। एवमुच्चसदेणं भणतो वलो वणं समंतओ हिंडेऊण
 पुणो पि गोविंदपासमुवागओ। समागतूणं च उच्चसदेण रोविउं पयत्तो—हा मह भाउय! हा जणइण! हा सुहड
 हा महारइ! हरियइ! किं किं ते रोयामि?, किं सोहणं? किं वा धीरत्तणं वलं धत्तं रूव वा?, भणसि य पिओ
 मे वलो भाया ता किमेय विवरीयत्तणं? जेण मे वायं पि न वेसि, किं वा तए विरहिओ एगाणी करेनि मंदम्मगो?
 ता कत्थ गच्छामि? कत्थ चिहामि? कस्स कहेमि? कं पुच्छामि? कं सरणमुवेमि? कसुवल्लममि? कस्स रुत्सामि?
 सधहा समत्तो मे नियलोओ, भो भो वणदेवयाओ! किं तुम्हाण समप्पिए जणइणे एवमुवेक्खित्तमुचियं? ए! एहि
 जणइण! किमककसुय करेसि? किं मे तुहाऽवरद्ध?, भययईओ! देवयाओ एह ममोवरि कुवियं पसाएह कारुणयाए
 वसुदेवनन्दणं, सहोपर! एस विवसयरो अत्थसेलं समुवगच्छइ ता समुडेहिं सङ्घीयासणवेला समुट्टिया, उत्तमपुरिसा
 न सोयति सहाए। तणमेत्ते य गए भणइ—रयणी य धहलंधयारा समागया, कूरसत्ता परिभमंति समंतओ,
 सिवा य भेरेवे सरे करेमाणी वियरति। एवं च पलंबंतस्स पभाया रयणी। पुणो भणइ—भाउय! समुडेहि, सूरु

१ सन्ध्यावन्दनवेला जाता।

मनुगओ । जादे न अडेइ ताहे नेहमोहियमणो चलदेवो मयणं अत्तणो संघे समारोविय पयट्ठो गिरिकाणणेषु हिडिडं ।
 तान य समाणओ से वरिसयालो । एतंतरम्मि सो सिद्धत्थो सारही देवत्तं पत्तो ओहिनाणेण बलं पेच्छिञ्जण महंतडु-
 वरमायत्तो चित्तिउमारद्धो—अहो ! नेहणुराएण कण्हं कंहं चलदेवो वोढुमाढत्तो ? , ता वोहेमि णं माडवन्धलं बलदेवं ।
 नओ देवेणं पवयम्मि रव्वरं समुत्तारितो पुरिसो विउद्धिओ । सो य रहो असमंजसं अभिसरंतो न पवयम्मि भगगो मूसीए
 समाए सयसिक्करं गओ सो संघेउमाढत्तो । चलदेवेण भणियं—मो मुद्धपुरिस ! जो एस रहो गिरियडे न भगगो चुण्णिओ
 य समे पवम्मि, तं कंहं तुमं खंडातंडगयमियाणिं संघेउमिच्छसि ? । देवेण भणियं—जो एस कण्हो अणेणेषु जुञ्जस-
 यमहस्सेसु जुञ्जमाणो न निचाइओ, सो य इयाणिं जुद्धं विणा वि मओ, जया जीविस्सइ तथा रहो वि पुणन्नवो भविस्सइ ।
 पुणरवि य पुरिसो सिलापट्टेषु पउमिणीओ रोविउमारद्धो । वट्ठेण भणिओ—सिलापट्टेषु रोविया कंहं पउमिणीओ रोहंति ? ।
 देवेण भणियं—जया एयं तुह संघट्टियं महयं जीविस्सइ तथा पउमिणीओ रोहिस्संति । तओ थोवंतरं गओ गोवं
 गारिकोडीणं हरियवणाइं देतं पेच्छइ । भणियं च चलदेवेण—अट्टिमूया इमा गावी कया हरिएण पुणो जीविस्सति ? ।
 देवेण भणियं—जया एत कण्हो तुह भाया जीविस्सइ । तओ लद्धसत्तेण चट्ठेण चितियं—किं मे भाया अपराइयपुत्तो
 नओ ? त्ति, जेण वणंतरट्टिओ ममं को वि एवमुद्धवइ । तओ देवेण सिद्धत्थरूवं काञ्ज भणियं—अहं सो महाभाग !
 सिद्धत्थो जो तुह पुवभवे सारही आसि, रिट्ठनेमिसामिणो पसायाओ देवो समुपपन्नो, भणियं च तुमे पुवमासि—
 जहा इं आनइसु पडिनोहणीओ तुमे त्ति, तओ इं तुह पडिवोहणत्थमागओ, ता परिचय सोयं अवलंबेहि धीरयं,
 जओ—तुग्हारिमा वि पुरिसा, जइ विदुरिजंति इडुसोएणं । ता कत्थ थिरं होही, धीरत्तमणिदियं भुवणे ? ॥ २ ॥
 किंच—अनिवारियपत्तरो मसू, जओ—गुरपरफमऽहरियनरनाहवलकेसय !, संहरियचफवट्टिवलवंतवंडिय !,

जयबंधव अतुल्यल निणवरिंद हयविहिं विर्हाडिय । सुर दानु लयरिंदु गडु, चंडु दिणिंडु न युक्तु । दुडकयंतवह केसरहि,
विदुयणि कोइ न युक्तु ॥ ३ ॥ अवि य—सो नत्थि चिय भुवणम्मि को वि जो खलइ तस्स माहूपं । सच्छंदचारिणो
सघवेरिणो इयकयंतस्स ॥ ४ ॥ सीर्यति सघसत्थाइं, नत्थ न कम्मंति संतंतताइं । अदिट्ठपहरय्यमी, तम्मि उ को पोरुसं
कुणइ ? ॥ ५ ॥ ता संठवेसु अप्पयं । अन्नं च जं सामिणा पुच्चमेव भणियं—जहा जरकुमाराओ जणइणस्स मरणं तं तह
चेव जायं । वलेण भणियं—कया उण जरकुमारेण कण्हो विणिवाइओ ? । तओ देवेण जरकुमारवइयरो सघो से
परिकहिओ ताव जाव पेसिओ जरकुमारो पंडवाणं समीवम्मि । तओ वलेण भणियं नेहेण सिद्धत्थमाल्लिगिऊण—भो !
किमियाणि कायवं ? ति । देवेण भणियं—सघसंगपरिचायं काऊण सामन्नमणुचिद्वसु, संभरेसु अरिट्टुनेमिजिणिंदवयणाइं
ति । तओ वलेण भणियं—सुदु मे पडिवन्नं जं तुमे भणियं, संभरियाइं च भयवओ वयणाइं, ता कत्थमेयं हरिणो
कलेवरं करिस्सामि ? ति । देवेण भणियं—दोण्हं नईण मज्झे पुलिणम्मि हामेमो, तित्थयर-चक्कि-वलदेव-चासुदेवा
य पूयमरिहंति ति पूयं करेमो । तओ तेहिं नईसंगमपुलिणम्मि ठवियं हरिकलेवरं, कया पुप्फगंधधूवाइणा पूया दड्डं
च । एत्थंतरम्मि भागवया अरिट्टुनेमिसामिणा नाऊण वलदेवस्स पच्चजासमयं विज्जाहरसमणो पेसिओ । तम्मूले य
रामो पच्चजं सम्मं पडिवन्नो, उगं च तवच्चरणं तुंगियागिरिसिहरे करेउमारद्धो । सिद्धत्थो वि पुवनेहेण रक्खणं करंतो
तम्मि चेव चिट्ठइ । इयरो वि जरकुमारो दक्खिणमहुरं संपत्तो, दिट्ठा पंडवा, समप्पिओ कोत्थुभमणी । वारवइविणा-
साइ सघं पंडवाण कहियं ताव जाव इहं संपत्तो ति । पंडवा वि महाअक्कंइं काऊण वरिसमेत्तं पेयकरणिज्जं काऊण जर-
कुमारस्स रज्जं दाऊण भयवओ समीवे पत्थिया । एत्थंतरे भयवया समणपरिवुडो चउनाणी धम्मघोसो नाम अण-

1 "सुरो दानवः सेचरेन्द्रो महन्नद्रो दिनेन्द्रो न युक्तः । दुष्टकृतान्ताव केदारिणः त्रिसुवने कोऽपि न विस्मृतः ॥ ३ ॥"

गारो पंडवाण भिक्त्वासाणं पेसिओ, पद्माविया य । पंडवा पयद्वा भयवओ समीचं, छट्ट-ऽट्टम-दसम-दुधालस-ऽद्धमास-
मास-छन्नासाइयाइं खमणाइं करेता ताव गया जाव भगवं वारसहिं जोयेणेहिं चिद्धइ त्ति । चितियं च णेहिं—
कडं रिद्धनेमिसासिं पेच्छिस्साओ त्ति, तत्थेव रथणी गमिया । पमायाए रथणीए तेहिं जणवयाओ निसुयं—जहा
भयवं उज्जितपवयस्मि मोअरं गओ त्ति । ता ते महंतदुक्खमुवगया पुंडरीयपवयस्मि पाओवगमणं काऊण
मोअरं गय त्ति । आइए य नवदसारा समुद्धविज्जयाइ भयवओ जणणी गयसुकुमालपवज्जाकाले पवज्जं काऊण
देवलोगं गया । रुप्पिणीपमुहाओ नोअरं गयाओ । दोवइं वि रायमईसयासे पवज्जं काऊण अञ्चुयकप्पं गया ।
चारवइबाहे वंसुदेवो रोहिणी देवइं य देवलोगं गयाइं । इओ भगवं वलदेवरिसी तुंगियागिरिसिहरे महाकडं
तवषरणं करेतो विहरइ । तवं च सत्तसत्तमियाह्वं । तत्थ सत्तसत्तमिया पडिमा इमा—पढमे सत्तए एकेकं दत्ति
भोयणस्स पडिगाहेइ, एकेकं पाणगस्स । दोचे सत्तए दो दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहेइ, दो पाणगस्स । तचे सत्तए
तिन्नि दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहेइ, तिन्नि पाणगस्स । जाव सत्तमे सत्तए सत्त दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहेइ, सत्त
पाणगस्स । एवं एसा सत्तसत्तमिया भिक्खुपडिमा एणूणपन्नासाए राइंदिएहिं एकेण य छन्नइणं भिक्त्वासाणं अहासुत्तं
आराहिया इवइ ॥ इयाणि अट्टमिया भिक्खुपडिमा—पढमे अट्टए एकेकं दत्तिं भोयणस्स पडिगाहेइ, इकेकं पाणगस्स ।
वीनए अट्टए दो दत्तीओ भोयणस्स जाव अट्टमे अट्टए अट्ट दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहेइ, अट्ट पाणगस्स । एवं
एसा अट्टमिया भिक्खुपडिमा चउत्तडीए राइंदिएहिं दोहि य अट्टासिएहिं भिक्त्वासाएहिं आराहिया भवइ ॥ एवं एएण
कणेण नयनवमियाओ दसदममियाओ करइ ॥ एवं पाएण पक्खाओ मासाओ तणकट्टहारएहिं वणछिंदएहिं च दिअं

१ वसुदेवो देवकी च रोहिणी चाय ते त्रयः । मनस्ता सखिओ नेमेअकिरेऽनसनें तदा ॥ ३ ॥

पायुयं एसाणियं च पारेइ । तेहिं च कट्टहारएहिं जणवरस राईणं च कहियं—जहा कोइ महासत्तो दिखरूवो पुरिसो
 तवं करैतो वणे चिह्णइ । तओ ते नराहिया संखुद्धा चितंति—कोइ अग्हाणयुवरि तवं करेइ विजं वा साहेइ रज्जकंखी,
 वा गंतूण तं चिह्णसेमो । तओ सन्नद्धवडकवया नाणाविहगहियपहरणा विविहजाणवाहणसमारूढा गया रामरिसिसमा-
 तन्नं । इओ य तेण सिद्धत्थदेवेण भगवओ रामरिसिणो पायमूले महाकरालमुहा वीभत्थदंसणा तिकखनहरगगदारुणसमु-
 ज्जया विहुयकेतरसणुप्पाया विठविया सीहसंघाया । तओ ते नारिंदा दूराओ चैव मीया पणमिऊण महप्पभावं बलदेवरिसि
 दुयं पडिनियत्ता गया नियनियथामाईं । ‘लोए नरसीहो’ ति लाईं गओ बलदेवो ति । एवं सो भगवं अणुदियहं उवस-
 मरओ तं करेइ । तस्त य सज्जायज्जाणधम्मकदाहिं अक्खित्तचित्ता वग्घ-सीह-चित्तय-सस-सरह-संवर-हरिणाइणो यहवे
 उवसमं गया । के वि सावयत्तणं पत्ता, केइ भइया जाया, केइ अणसणं पडिवत्ता, केइ काउस्सगणेण ट्टियं उवविट्ठं वा
 पासपरिवत्तिणो परिचत्तमंसाहारा रामरिसिं पज्जुवासंति । तत्थ य हरिणजुवाणो एगो भगवओ राममुणिणो पुधभव-
 संबद्धो जाईसरो य अईवसंवेगमावन्नो जत्थ भगवं राममुणी भिक्खाइकजे विहरइ तत्थ तत्थ मग्गओ पहावइ । अन्नया
 बलदेवो वि मासपारणए भिक्खट्ठा एगम्मि नगरे पविसंतो एगाए तरुणीए कूवतडट्टियाए कूवजलं कट्टिउकामाए दिट्ठि-
 गोरं गओ । तओ तीए बलदेवरूवाइसयत्तित्तहियथाए तगयचित्तणओ कुडयकंठंतीए नियफडियलुत्तारिययुत्तस्स
 कंठे पात्तो दिन्नो, तओ ओवारिओ कूवे । एवं च बलदेवेण दिट्ठं, तओ संवेगमुवगओ—‘अहो ! मे देहो वि अणट्ठेऊ
 पाणिणं’ ति चित्तिय तं च बालयमणुंकाए मोयावेऊण ता ‘संपयं जइ तत्थट्ठिओ इत्थियाहिं अदिस्समाणो भिक्खं लभिस्सामि
 ता गिण्हस्सं न अन्नहा’ एवमभिगाहं गिण्हिय इओ चैव नियत्तिय तं चैव वणं गओ । अन्नया य पहाणदारुनिमित्तं रह-
 यारा तत्थ वणे आगया खसे छिंदंति । बलदेवो वि मासपारणए मोयणुज्जएसु तेसु भिक्खट्ठा गओ । हरिणओ वि मग्ग-

मण्डलमो गओ । तओ वलदेवं वद्धुणं रह्यारसामिणा चितियं—अहो ! अहं पुण्णोदओ जं मरुत्थलीए वि कप्पपायवो पत्तो, अहो ! से रुवोवसमतेयाइसंपयाओ, ता कयत्थो पुत्तमणोरहो अहं जेण मे रिसी भिक्खानिमित्तमारओ, ता करे-
सि एयस्स भिक्खवाणेण विगयकलुसम्पणं ति चितिरूण सिरम्मि कयकरंजलिउडो धरणियलनिहित्तजानुजुयलं पणमिऊण भत्तपणं गहेऊण समुट्ठिओ । मुंणिणा वि 'दुव्व-खेत्त-काल-भावपरिसुद्धं' ति नाऊण पडिगाहियं । ततो तेण दाणफलेण देवलो-
याव्यमणुवद्धं रहगारेण । हरिणओ वि गरुयमुणिभत्तिनिगयवाहसमुपुत्रलोयणजुयलो वणछिदए मुणिम्मि य पुणो पुणो पत्तमंथरनिवद्धदिट्ठी चितिउमारद्धो—अहो ! धन्नो कयत्थो एस वणछिदओ, मुलद्धमेयस्स माणुसत्तं जेण एस मुणि-
यो पडिलाभिओ त्ति, अहं पुण मंदंभागी कम्मदोसेण तिरियजाईए जाओ, असमत्थो एरिसं महातवस्सि पडिलाभेउं, ता धिरत्थु मे जाईए ! । एत्थंतरे महावायविहुओ अद्धच्छिन्नपायवो वणछिद-वलदेव-हरिणाणमुवरि निचडिओ । विमु-
क्कपाणा य त्तिन्नि वि ते वंभलोयकप्पम्मि पउमुत्तरे विमाणे वेवा समुप्पन्ना । वलदेवो वि वरिससयसामन्नाणुपालणेण विसिद्धतररुवसंपयाभोग्यसमुदओ जाओ । तओ वलदेवो ओहिणा कण्हं नेहेण पलोइउमारद्धो—जाव तइयाए नरयपुड-
वीए समुप्पन्नो महादुक्खमणुहवंतो दिट्ठो । सिग्घं वेउच्चियसरीरं काऊण गओ कण्हसमीवं । तत्थ विधमणिप्पभासमुत्तोय काऊण दिट्ठो जणहणो, भणियं च वलेण—अइ भाउवच्छल ! कण्ह ! किमियाणिं करेमि ते ? । कण्हेण भणियं—पुघ-
कम्मदोससमुत्तमं दुक्खं अणुभवामो, न एत्थ कोइ पडियारं करेउं समत्थो । तओ वलेण दोहिं वि वाहाहिं समुप्पा-
डिओ कण्हो, समुद्धरिजमाणो य नवणीयमिवायवेण विलिज्जाए । तओ कण्हेण भणियं—मुंच मुंच मम सुहुवरं दुक्खं ससु-
प्पज्जइ, ता गच्छ तुमं भरहवासं, तत्थ गंतूण गया-खग्ग-चक्क-संतघारिणं पीयवासपरिहाणं गरुलद्धयं ममं अप्पाणं च हल्लमुसलघारिणं नीलंघरपरिहाणं तालच्चिंघं सवलोए उवदंसेसु । तओ वलेण 'तह' ति पडिचन्नं । आगंतूणं च विधवि-

माणारूढो तस्य दामोयर-वलदेवरूपं विउधिऊण लोयम्मि दसेइ, विसेसओ वइरियाण पुरओ । भणियं च वलदेवेण—
जहा तिय-चउक्क-चपराइसु अग्हेरूवं करेइ, अग्हे सग्ग-संहारकारिणो देवलोयाओ समागच्छामो, पुणो गच्छामो,
नाणापगारेहिं षीलामो, चारवई अग्हेहिं निम्मिया, पुणो अग्हेहिं चेष संहरिया समुदे पक्खत्ता, ता अग्हेत्थ कारण-
पुरिसा । तओ लोएण ससंभमेण 'तह' त्ति पडियन्नं, कयं च सबं समाइहं । तओ परंपरण एसा पसिद्धी जाया ।
वलदेवो वि एवं काउं गओ देवल्लोयं । तओ चुओ वारसमअममत्तित्थयरकण्हजीवत्तित्थे सिञ्जिहिइ । नयरइसु समिद्ध-
कुत्तेसु न तथा दुक्कं भिक्खजायणं जहा रत्ते कट्टणहारयाइसु । अओ इमेण जहा अहियासिओ तहा अहियासियवो
जायणापरीसहो ति ॥ याच्चाप्रवृत्तश्च कदाचिद् लाभान्तरायदोपान्न लभेत इति तत्परीपमाह—

परेसु घासमेसेज्जा, भोयणे परिनिट्ठिए । लद्धे पिंडे अलद्धे वा, नाणुत्तप्पेज्ज संजए ॥ ३० ॥

व्याख्या—'परेसु' गृहस्थेषु 'घासं' कवलम्, अनेन मधुकरवृत्तिमाह, 'एपयेत्' गवेपयेत् 'भोजने' ओदनादौ 'परि-
निष्ठिते' सिद्धे मा भूत् प्रथमगमने तदर्थं पाकादिप्रवृत्तिः, ततश्च 'लब्धे' प्राप्ते स्वल्पेऽनिष्टे वा इत्युपरकारः, अलब्धे वा
नाऽनुत्प्लेत संयतः, यथा—अहो ! ममाधन्यता यदहं न किञ्चिद् लभे इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ किमालम्बनमालम्ब्य
नाऽनुत्प्लेत इत्याह—

अज्जेवाहं न लब्भामि, अवि लाभो सुए सिया । जो एवं पडिसंचिक्खे, अलाभो तं न तज्जए ॥ ३१ ॥
व्याख्या—'अथैव' अस्मिन्नेवाऽहनि अहं 'न लभे' न प्राप्नोमि, 'अपिः' सम्भावने किं सम्भाव्यते, एतत् ? 'लाभः'
प्राप्तिः "सुए" 'श्वः' आगामिनि दिने 'स्यात्' भवेद्, उपलक्षणत्वादन्येधुरन्यतरेधुर्वा, मा वा भूत्, यः 'एवम्' उक्तप्रकारेण
"पडिसंचिक्खे" त्ति 'प्रतिसमीक्षते' अदीनमनाः सन् अलाभमाश्रित्याऽऽलोचयति, 'अलाभः' अलाभपरीपहः तं 'न

तर्जयेत्' नाऽभिभवेद्, अन्यथाभूतश्चाभिभूयत इति भावः । जहा कोहपिसाएण वासुदेवो पसंतप्पा न जिओ । दारुगाइ अप्पसंता जिय त्ति । तथा हि लौकिकमुदाहरणम्—वासुदेव-वलदेव-सच्चग-दारुगा अस्सावहिया अडवीए नग्गेहपायवस्स अहे रात्ते वासोवगया जामगहणं करेति । दारुगस्स पडमे जामे कोहो पिसायरूवं काऊणं आगओ दारुगं भणइ—आहारत्थी हं उवागओ, एए सुत्ते भक्कसयामि जुद्धं वा देहि । दारुगेण भणियं—वाढं । तेण सह संप-
ल्लगो । दारुगो य तं पिसायं जहा जहा न सक्केइ निहणित्तं तथा तथा से कोहो वडुइ । एवं सो दारुगो किच्छप्पाणो तं जामगं निघावेइ, पच्छा सच्चगं उट्ठावेइ । सच्चगो वि त्तेव पिसाएण किच्छप्पाणो कओ । तइए जामे वलदेवं उट्ठवेइ । एवं वलदेवो वि चउत्थे जामे वासुदेवं उट्ठवेइ । वासुदेवो वि तेण पिसाएण त्तेव भणिओ । वासुदेवो वि भणइ—ममं अणिल्लिणित्तं क्हं मम सहाए साहिसि ? । जुद्धं संपल्लगं । जहा जहा जुञ्जए पिसाओ तथा तथा वासुदेवो 'अहो वलसंपन्नो अयं मल्लो' इति तुस्सए । जहा जहा तुस्सए तथा तथा पिसाओ परिहायति त्ति । सो तेण एवं सविओ जेण घेतुं ओयंढीए छुट्ठो । पभाए पस्सए ते भिन्नजाणुकोप्परे । 'केणयं तुम्ह कयं ?' ति पुट्ठा भणंति—पिसाएण । वासुदेवो भणइ—स एस्स कोवो पिसायरूवधारी मया पसंतयाए जिओ, ओयंढियाए कट्ठेऊण दरिसिओ इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥

उदाहरणम्—एगम्मि गामे एगो पारासरो नाम गाहावई । तम्मि य अत्रे वि पारासरा अत्थि । सो पुण किसीए कुसलो, तेण किसिपारासरो । सो य तम्मि गामे निउत्तओ राउलियं चरिं वाहावेइ । अत्रया भोयणवेलाए भत्ते वि आणिए वसभे मोएउकामे भणइ—करिसए एक्केकं हलचंभं देह, ममावि चरी होउ त्ति, ता पच्छा मुंजह । तेसिं छहिं वि हलस-
एहिं बहुयं वाहियं, तेण त्तिं बहुयमंतराइयं वद्धं । मरिऊण य सो संसारं भमिऊण अत्रेण सुकयविसेसेण वासुदेवस्स

१ अपकृष्टया पाँउंसे घसीटके ।

पुतो जाओ 'ढंढो' ति नामेणं । सो य पत्तलोघणो सुणिज्जण चउमहइइयं समणधम्मं परिचइय उदारे कामभोगे संसार-
 विरतो भगवओ अरिद्धनेमिस्स सगासे निकलंतो । ता गहियदुविहसिक्खो विहरए भगवया सर्मं । अन्नया उइयं तं
 पुणोवज्जियमंतइयं कम्मं । समिद्धेसु गामनगरेसु हिंढंतो न लहइ कहिचि भिक्खं, जया वि लहइ तथा वि जं वा तं
 वा, अन्नस्स वि साहुत्स लद्धि उवहणइ । तओ तेण सामी पुच्छओ, तेहिं कहियं जहावत्तं । पच्छा तेण अभिग्गहो
 गहिओ—जहा परस्स लाभो न मए निण्हियवो । आगओ भययं वारवइ । गओ वासुदेवो वंदणत्थं । पुच्छइ तित्थ-
 यरं—एयाभि अट्टारसण्हं समणसा हरसीणं को दुक्करकारओ ? । भयवया भणियं—जहा ढंढणो अणगारो । केण पुण
 कारेण ? । भगवया अलाभपरीसहो कहिओ । सो कहिं ? । सामी भणइ—नयरिं पविसंतो पेच्छहिस्सि । दिट्ठो य
 नुणो निम्मंसपरीरो पसत्तप्पा अक्खलियसत्तो अलाभपरीसहेण ढंढो अणगारो नयरिं पविसतेणं । तओ भत्तिनिग्गरम-
 णेण ओवरिज्जण करियएओ वंदिओ सविययं, पमब्बिया सहत्थेण चळणा, पुच्छिओ य पंजलिउडेण सुहविहारं । सो एकेण
 इग्गसेट्ठिणा दिट्ठो, चितियं य—जहा सहप्पा एस कोइ तयरसी, जो वासुदेवेण वि एवं सम्माणिज्जइ । सो य भवि-
 यपयापत्तेण तस्सेव धरं पविट्ठो । तेण परमाए सद्धाए मोयोगेहिं पडिळाभिओ । आगओ सामिस्स दावइ पुच्छइ य—जहा
 मम लाभंतएइयं खीणं ? । पच्छा सासिणा भणणइ—न खीणं, एस वासुदेवस्स लाभो ति । कहं ? । कहिओ सेट्ठिभत्ति-
 करणवइयरो । तओ 'न परलाभं उवजीवामि, न वा अन्नस्स देमि' ति अमुच्छियस्स परिट्ठवंतस्स अक्खलियपरिणामस्स
 सुहभावणोवगयस्स अपुद्धकरणएवगसेटीकमेण तस्स केवलनाणं समुपन्नं, अंतगढो जाओ । एवमहियासियवो अलाभ-
 परीसहो जहा ढंढेण अणगारेण ॥ अलमाथान्तप्रान्ताशिनं कदाचिइ रोगाः समुत्पथेरन् इति रोगपपीपहमाह—
 नया उप्पइयं कुवलं, वैयणाए दुहट्ठिए । अदीणो ठावए पन्नं, पुट्ठो तत्थइहियासए ॥ ३२ ॥

व्याख्या—‘ज्ञात्या’ अधिगम्य ‘उत्पत्तितं’ उद्धृतं दुःखयतीति दुःखः—ज्वरादिरोगः तं ‘वेदनया’ स्फोटकपृष्ठप्रहायानु-
भयरूपया दुःखेन आर्त्तः क्रियते स दुःखार्त्तितः ‘अदीनः’ अविष्टवः ‘स्वापयेत्’ दुःखार्त्तितत्वेन चलन्तीं स्थिरीकुर्यात्
‘प्रज्ञां’ ‘स्यकर्मकलमेव एतत्’ इति तत्त्वधियम्, अपेक्षितत्वाद् यदा पुष्टव्योधिभिः ‘सृष्टोऽपि’ न्यातोऽपि राजमन्द्यादिभिः ।
‘तत्र’ प्रज्ञास्थापने ‘अध्यासीत’ अधिसहेत, प्रकामाद् रोगजं दुःखमिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ स्यादेतत् चिकित्सया किं न
तदपनोदः क्रियते ? इत्याह—

तिगिच्छं नाभिणंदेजा, संचिक्खत्तगवेसए। एयं खु तस्स सामणं, जं ण कुज्जा ण कारवे ॥ ३३ ॥
व्याख्या—‘चिकित्सां’ रोगप्रतीकाररूपां ‘नाऽभितन्देत्’ नाऽनुमन्येत, अनुमतिनिषेधाच्च दूरापास्ते करणकारणे ।
“संचिक्खत्त” इति प्राकृतत्वादेकारलोपे ‘संचिक्खेत’ समाधिना तिष्ठेत, न कूजितकर्कराधित्वादि कुर्यात् । आत्मानं—चारित्र्या-
त्मानं गवेपयति—तदपायरक्षणं मार्गयतीति आत्मगवेपकः । किमित्येषम् ? अत आह—‘एतत्’ अनन्तरमभिधास्यमानं “खु”
इति यस्मादर्थे वतो यस्मादेतत् ‘तस्य’ श्रमणस्य ‘श्रमण्यं’ श्रमणभावो यत्र कुर्यात् न कारयेद् उपलक्षणत्वान्नाऽनुमन्येत
प्रक्रमार्थिक्खत्ताम्, जिनकल्पिकापेक्षं चैतत्, स्वविरकल्पिकास्तु अपवादे पुष्टालम्बिनो यतनया कारयन्त्यपि । यदुक्तम्—
“कहं अछिंति अदुवा अहीहं, तवोवहाणेसु य उज्जमिस्सं । गणं च नीईए वि सारविस्सं, सालंयसेवी ससुवेइ मोक्खं
॥ १ ॥ तथा—आ कुणठ जइ तिगिच्छं, अहियासेअण जइ तरइ सम्मं । अहियासित्तस पुणो, जइ से जोगा
न हायंति ॥ २ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥

१ “करियेऽच्छित्तिमयवाऽप्येव्ये एएउपधानेसु चोचंसे । गणं च नीत्वाऽपि सारवित्थे सालम्बसेवी ससुपेति मोक्खम् ॥ १ ॥”

२ “आ कतेसु यदि चिकित्सां, अथासित्तं यदि शक्कोति सम्पक् । अथासमानस्य पुन्यंदि तस्य योगा न हीयन्ते ॥ २ ॥”

उदाहरणम्—महुराए जियसत्तुणा रत्ता काला नाम वेसा 'पडिह्व' ति काळं ओरोहे इळा । तीसे पुतो 'कालनेसिउ' ति इमारो । सो तहारूवाणं थेराणं अंतिए धम्मं सोऊण पधइओ, एगल्लविहारपडिमं पडिवन्नो गओ मुग्गसेलपुरं । वदि तस्स भगिणी हयसत्तुस्स रओ नहिला । तस्स साहुस्स अरिसियाओ । तओ तीए भिक्खवाए सह ओसहं द्विअं । सो य 'अहिगरणं' ति भत्तं पच्चक्खाइ । तेण य कुमारेत्ते सियालणं सइं सोऊण पुच्छिया ओलगाया—केसि एस सहो सुवति ? । ते भणंति—एए सियाला अडविवासिणो । तेण भन्नइ—एए ममं वंधेऊण आणेह । तेहि सियालो वंधेऊण आपिओ । सो तं हणइ । सो हम्मंतो खिखेइ । तओ सो रइं विंदइ । सो सियालो हम्मंतो नओ अकामनिज्जराए वाणमंतरो जाओ । तेण वाणमंतरेण सो भत्तपच्चक्खाओ दिट्ठो ओहिणा आभोइओ । 'इमो सो' चि आगंतुं सपिहियं सियालिं विडविऊण रिखियंतो खाइ । राया तं साहुं 'भत्तं पच्चक्खाययं' ति काउं रक्खावेइ 'मा को वि से उवसगं करेस्सइ' ति । जाव ते पुरिसा तं थाणं रक्खंति ताव सा सियाली न खाइ । जाहे ते पुरिसा ओसरिया होति ताहे सइं करंती खाइ । जाहे आगया ताहे न दीसइ । सो वि उवसगं सम्मं सहइ समइ य । एवमहियासियवं ॥ रोगपरीतस्य शयनाविपु दुस्सहतरः वृणस्पर्श इत्येतदनन्तरं तत्परीपहमाह—

अचेलगरस तूहस्स, संजयस्स तवस्सिणो । तणेसु सुयमाणस्स, होज्जा गायविराहणा ॥ ३४ ॥

व्याख्या—अचेलकस्य रूक्षस्य सयतस्य तपस्विनः 'वृणेपु' दर्भादिपु शयानस्य भवेत् 'गात्रविराधना' शरीरविदारणा । अचेलन्त्यादीनि तु तपस्विविशेषणानि । मा भूत् सचेलस्य वृणस्पर्शाऽसम्भवेन अरूक्षस्य तत्सम्भवेऽपि स्निग्धत्वेन असंयतस्य शुषिरहरितवृणोपादानेन तथाविधगात्रविराधनाया असंभव इति ॥ ३४ ॥ ततः किम् ? इत्याह—

आयस्स निवाएणं, अतुला हवइ वेयणा । एयं णचा ण सेवंति, तंतुजं तणतज्जिया ॥ ३५ ॥

व्याख्या—‘आतपस्य’ घर्मस्य ‘निपातेन’ सम्पातेन ‘अतुला’ महती भवति वैदना । एवं च किम् ? इत्याह—
‘एताए’ अनन्तरोक्तं ज्ञात्वा ‘न सेवन्ते’ न भजन्ते ‘तन्तुजं’ वस्त्रं केवलं वा ‘तृणतर्जिताः’ तृणरुद्धर्जिताः । किमुक्तं
भवति ?—यद्यदि दृगैरत्यन्तविलिखितशरीरस्याऽऽतपसमुत्पन्नस्वेदवशतः क्षतधारनिक्षेपरूपैव पीडा भवति तथापि कर्मक्ष-
यार्थिमिमुनिभिर्वस्त्राद्यवृद्धिद्वारात्तं ध्यानमकुर्वानैः सम्यक् सहनीया । जिनकल्पिक्रापेक्षं चैतत् । स्वविरकल्पिक्रास्तु सापेक्ष-
संयमत्वाद् वस्त्रादि सेवन्तेऽपीति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥

उदाहरणम्—सायत्थीनयरीनिवासिणो जियसत्तुस्त रत्तो पुत्तो भद्दो नाम । सो लडुकम्मयाए—‘माणुसजन्नु
दुळंभउ पुणरवि एत्थ जणा !, जिणवरधम्म पयत्तिहि लग्गह एक्कमणा । पुत्तकलत्तपसत्तहं विसएहि भोलियहं,
दोसिहिं कुडुऽच्छ दंत मुट्टु पोहउ जोवणि वोलियहं ॥ १ ॥’ एमाइयम्मोवएसं सोऊण निधिण्णकामभोगो तहाल-
याणं थेराणं अंतिए पवइओ, गहियकिरियाकळावो बहुसुओ जाओ, कालेण एगह्जविहारपडिमं पडिवन्नो । अन्नया
विहरतो वेरत्ते ‘चारिउ’ ति काऊण गहियो रायपुरिसेहिं पुच्छिओ—को तुमं ? केण वा चारियत्ते निउत्तो ? । सो
भयवं न जंपइ । पवइहेहि य अणत्तेहिं, वंधावेऊण लुरेण वच्छियदब्भेहिं वेढिऊण मुक्को । सो दब्भेहिं विलिहिज्जंतमसो
तं सम्मं सहइ वेयणं, वितेइ य—अदीसाङ्गारपूणेंणु, वअकुण्ठेप्पवसन्धियु । कुंजन्तः करुणं केचिद् दहन्ते नरकामिना ॥ १ ॥
अमिमीताः प्रयावन्तो, गत्वा वैतरणीं नदीम् । शीततोयामिमां ज्ञात्वा, क्षाराम्भसि पतन्ति ते ॥ २ ॥ क्षारदग्धशरी-
राश्च, मृगवेगोत्थिताः पुनः । असिपत्रवनं यान्ति, छायायां कृतबुद्धयः ॥ ३ ॥ शक्त्यष्टिप्रासकुन्तैश्च, खड्गतोमरपट्टिभैः ।

१ “मातुपजम्म दुल्लंभं पुनरप्यथ जताः !, जिनवरधर्मं प्रयत्नैः कर्तैकमनसः । पुत्रकलत्रप्रसक्तानां विपर्ययैर्व्यथितानां, भविष्यन्ति स्फुटं
अक्षिणी दन्वा सुखं शुक्तिराणि चैवने गते ॥ १ ॥”

ठिनन्ते कृपणास्तन, पतद्भिर्वातकम्पितैः ॥ ४ ॥ इत्यादिका यौद्रतरा नरकेषु परवशेन मयाऽनुभूता वेदनाः, तत् क्रियतीयम् ? गूयांश्च लाभः स्ववदास्य सम्यक् सहने ऽ भणियं च—“असासए सरीरम्भि, वित्राए जिणसासणे । कम्मे वेइज्जमाणम्भि, लाभो दुक्कलड्हियासणे ॥ ५ ॥” एवमन्यैरपि सोढव्यवृणंपरीपहः । वृणानि मलिनान्यपि कानिचित् द्युरिति तत्संपर्कान्ते खेदेन जलसम्भव इति तत्परीपहमाह—

क्रिलिन्नगातो मेहायी, पंकेणु व रएण वा । धिंसु वा परितावेणं, सायं नो परिदेवण ॥ ३६ ॥

व्याख्या—‘छिन्नगातः’ व्याघ्रदेहः ‘मेहायी’ “घांहिजो वा अरोगी वा, सिणारं जो उ पत्थए । वोक्कतो होइ आयारो, जजो हवइ संजमो ॥ १ ॥” इत्यागमवेदितया अस्नानरूपमर्यादावर्त्तो ‘पंकेन वा’ सेवार्द्रमलरूपेण ‘रजसा वा’ पांशुना प्रीप्ते याशब्दान् शरदि ‘परितापेन’ हेतुभूतेन, किमुक्तं भवति ?—परितापात् खेदः, खेदाच्च पङ्कजसी, ततः छिन्नगात्रता भवति । ‘सातं’ सुप्तम् आश्रित्येति शेषः ‘नो परिदेवयेत्’ ‘कथं कदा वा मे मलस्यास्थापगमो भविष्यति ?’ इति न प्रलभेति सूतार्थः ॥ ३६ ॥ किं तर्हि कुर्यात् ? इत्याह—

वेइज्ज निज्जरापेही, आरियं धंम्मऽणुत्तरं । जाव सरीरभेओ त्ति, जहलं काएण धारए ॥ ३७ ॥

व्याख्या—‘वेवयेत्’ सहेत प्रकृमात् जहजनिवं दुःखं ‘निजरापेक्षी’ आत्यन्तिककर्मक्षयामिलापी ‘आर्यं धर्मं’ श्रुत-
पारिरूपम् ‘अणुत्तरं’ सर्वोत्तमं प्रपन्न इति गम्यते । सामर्थ्योक्तमप्यर्थमादरव्यापनाय पुनराह—‘धावत्त’ इति मर्यादायाम्,
‘शरीरभेदः’ वेहविनाशः तं मर्यादीकृत्य ‘जहलं’ मलं कायेन धारयेत् । दूरयन्ते हि केचिद् इवदग्धस्याणुवद् विच्छायाकृष्ण-

३ “प्याथितो वाऽरोगी वा, ज्ञानं चरुु माधयेत् । द्युल्लाम्बो भवत्याचारः शक्ते भवति संयमः ॥ ३ ॥”

श्रेयाः शीतयाताऽऽनपादिभिरुपहृत्यमाना रजोवगुण्ठिता मलाविलकलेवर अकामनिर्जरात्तश्च न किञ्चित् तेषां गुणः, मम तु मम्यद् सदमानस्य महान्न गुण इति मत्वा न मलापनोदनाव स्नानादि कुर्यात् । यतः—न शक्यं निर्मलीकुर्वं, गात्रं स्नानवैरपि । अधान्वमेव स्नोतीभि—रुद्रिरन्नवभिर्मलम् ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥

उदाहरणम्—चंपार नवरीण सुनंदो नाम यागियगो सावगो । अवन्नाए जो जं मगइ सांहू तस्स तं देइ ओसह-
भेगन्नाइयं सनुगाइयं च । सधमंडिओ सो । तस्स अन्नया गिन्हासु साहुणो जल्लपरिदिद्धंगा आवणं आगया, तेसिं
गंधो जइत्तस ताग ओसहाणं गंधमभिर्मविज्ज उक्कइ । तेण सुयंधदधभाविण्ण धितियं—सधं लट्ठं साहुणं जइ नाम
जइत्तुपट्ठिक्ख तो सुंदरं होतं । एवं सो तस्स अणालोइयपडिक्कतो कालगओ, देवलोए उववन्नो । तओ चुओ क्रोसुंवीए
नवरीण इत्थमुल्ले पुत्ताए आगओ । निधिवकामभोगो धम्मं सोऊण पघइओ । तस्स तं कम्मसुइत्तं, दुरमिगंधो
जाओ, जओ जओ ययइ तओ तओ उइहो । पच्छा साहूहिं भणिओ—मा तुमं निगच्छ, उइहो, पडिस्सए
अच्छादि । रत्ति देवयाए सो काउत्तगं करेइ । पच्छा देवयाए मुगंधो कओ, से जहानामए कोट्टपुढाण वा अन्नेसिं
या विसिट्ठइयाण जुरिसो गंधो जाओ । पुणो वि उइहो, पुणो वि देवयाराहणं । सामायियगंधो जाओ ।
तेण नादियासिओ जइपरीसहो । एवं रेपसायुत्तिं करणीयम् ॥ जल्लोपल्लिसइ सुचीन्, सत्तिकयमाणान्, पुरस्सिक्य-
मानांथापरानुपलन्च सत्कारपुरस्काराभ्यां सुहयेद् अतस्तपरीपहमाह—

अभियापणममुट्ठाणं, सामी कुब्जाः निमंतणं । जे ताइं पडिसेवंति, ण तेसिं पीहए सुणी ॥ ३८ ॥
व्याख्या—‘अभियादनं’ शिरोमनचरणरङ्गनादिपूर्वमभियादये इत्यादियचनम्, ‘अभ्युत्थानं’ ससम्भ्रममासजमोच-
नम्, ‘सानी’ राजादिः ‘कुर्यात्’ विदधीत ‘निमन्त्रणम्’ अथ भवद्भिर्भिक्षां मदीयगृहे गृहीतव्या इत्यादिरूपम् । ‘ये’ इति

स्वपूव्याः परतीर्थिणा वा 'तानि' अभिवादनादीनि. 'प्रतिसेवन्ते' आंगमनिषिद्धान्यपि भजन्ते न तेभ्यः स्पृश्येत्—यथा
 सुलङ्घ्यजन्मानोऽपी ये एवंविधैरभिवादानादिभिः सत्कृत्यन्त इति । 'मुनिः' अनगर इति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ किञ्च—
 'अणुक्कसाई अपिपच्छे, अन्नाणसी अलोछुए' । रसेषु नाणुगिज्जेज्जा, नाणुतप्पेज्ज पन्नवं. ॥ ३९ ॥
 व्याख्या—'अणुकपायी' अल्पकपायी, कोऽर्थः?—सत्कारादिकमकुर्वते न कुर्वति, तत्संपत्तौ वा नाऽहंकारवान् भवति ।
 यत उक्तम्—'पेलिमथ महे वियाणिया, जा वि ये वंदणं पूयणा इह' । 'मुहुमे सहे हुंरुद्धरे', इह संताय मुणी न भज्जइ
 ॥ १ ॥" न या तदैर्थमातापत्तदि 'छिमा' कुरते, न च तत्र गुंदि विधत्ते । अत एव 'अल्पेच्छः' धर्मोपकरणश्रामिमात्राभिलाषी,
 न सत्काराद्यापांक्षी । यत उक्तम्—'सिगोरमेत्त संपय सयल, नवी न वेरी इत्थ तहि । इय जाणिवि जिय ! संतोसु करि,
 पावइ अप्पा सोक्ख जहि ॥ १ ॥" अत एव अज्ञातो जातिश्रुतादिभिः एयति—उच्छति पिण्डादि इति अज्ञातैपी, कुंजाः
 पुनरेवम् ? यतः 'अलोछुपः' सरसोदनादिषु न लग्नपटयवान् । एवंविधोऽपि सरसाहारभोजिनो वीक्ष्य परान् कदाचि-
 दन्यथां स्याद् अत आह—'रसेषु' मसुरादिषु 'नाऽणुगुच्छेत्' नाऽसिकान्नां कुर्वति, रसगुच्छिर्वर्जनेपवेशश्च तद्दुद्धित एव
 बालिशानामभिवादनादिसृष्ट्यासम्भवाद् । तथा 'नाऽहुंत्प्येत्' तीर्थान्तरीयान् सृपत्यादिभिः सत्क्रियमाणानवेदय 'किमहमेयां
 मध्ये न प्रज्जितः ? किं मया कतिपयजनपूरया इतरजनस्यापि परिसवनीयाः श्रेतभिक्षवोऽङ्गीकृताः ?' इति न पश्चात्तापं
 नियत्ते 'प्राज्ञान्' हेयोपादेयविवेचननिपुणबुद्धिमान् । अनेन सत्कारे प्रमोदं न्यकारे च विपादमकुर्वताऽयं परीपहोऽ-
 ध्यासितव्य इत्युक्तं भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३९ ॥

१ "विज्ञ महव् विजानीयाव्, याऽपि च वन्दना पूजनेह । सूक्ष्मे शब्दे दुग्धरमिति संख्याय मुनिं माचति ॥ १ ॥"
 २ "शुद्रारमात्रं सम्भत् सकला, नाऽपि न वैती अत्र तत्र । इति ज्ञात्वा जीव ! सन्तोयं कुरु, मासेति आत्मा सौख्यं यत्र ॥ २ ॥"

उदाहरणम्—चिरयालपरिट्टियाप महुराप नयरीप इंद्रदत्तेणं पुरोहिणं पासायणणं हेहा साहुस्स वचंतस्स प्राओ ओलविओ 'सीसे कउ' चि वाउं । सो साणण सेट्टिणा दिहो, तस्सामरिसो जाओ—दिहं भो ! एण पायेणं साहुस्स उवरि पाओ कओ ति । तेण पइत्ता कया—अवस्स मए एयस्स पाओ छिदियवो । तस्स छिट्ठणि मग्गइ । अलभमाणो अन्नया आयरियाण सागासं गंतूण वंदिता परिकहेइ । तेहिं भन्नइ—अहियासियवो सक्कारपुर-
कारपूसो । तेण भणियं—मए पइत्ता कएहिया । आयरिएहिं भन्नइ—एयस्स पुरोहियस्स किं चरे वट्टइ ? । तेण भन्नइ—एयस्स पुरोहियस्स पासाओ कएहओ तस्स पवेस्सणे भत्तं रत्तो फीरहि चि । तेहिं भन्नइ—जाहे राया तं पवि-
मए पासायं ताहे तुणं रायं हएयेण गहिऊण अवसरिजासि, जहा हं पासायं विजाए पाडिस्सं । तेण कदा कयं । सेट्टिणा राया भणियो—एण तुव्भे मारेउमाढत्ता । आसुवट्टेण रत्ता पुरोहिओ सागास्स अप्पिओ ।
तेण तस्स इंद्रनीले पाओ पवेसिओ । पच्छा छिन्न एव काउं लोदुमओ काऊण सो छिओ । इयरो विसज्जिओ । तेण नाहियासियो सक्कारपुरकारपूसो ति । यथा तेन श्रद्धेनासौ न सोढो न तथा विधेयं किन्तु साधुयत् सोढव्यः ॥ इह पूर्वत्र च श्रावणपरीपद्यभिधानमाधुनयमतेन भावनीयम् । इच्छ—“तिण्हं पि नेगमनओ, परीसहो जाय उज्जुसु-
घाउ” चि ॥ तिण्हं पि—त्रयाणां सर्वविरतदेशविरतविरतानामिति । साम्प्रतमनन्तरोक्तपरीपद्यान् जयतोऽपि कुल्यचिद्-
शानावर्णीयस्योदयात् प्रसाया अपकर्षे तदपगमे वा तदुत्कर्षे वैकुण्ठोत्सेकसम्भव इति मन्त्रापरीपद्यमाह—
से नूनं मए पुवं, कम्माऽणाणफला कडा । जेणाहं नाभिजाणामि, पुट्ठो केणइ कण्हुई ॥ ४० ॥
अह पच्छा उदिजंति, कम्माऽणाणफला कडा । एवमासासि अप्पाणं, पाचा कम्ममविवागणं ॥४१॥
व्याख्या—‘से’ शब्दोऽधश्चद्वार्यं उपन्यासे, ‘नूनं’ निश्चितं मया ‘पूर्वं’ प्राय कर्मणि ‘अज्ञानफलानि’ ज्ञानावरण-

रूपाणि 'कृतानि' ज्ञाननिन्दादिभिः उपार्जितानि । यदुक्तम्—“ज्ञानस्य ज्ञानिनां वाऽपि, निन्दाप्रद्वेषमत्सरैः । उपघातैश्च विभ्रैश्च, ज्ञानप्रं कर्म बध्यते ॥ १ ॥” मया इत्यभिधानञ्च स्वयमकृतस्योपभोगासम्भवात् । उक्तञ्च—“शुभाऽशुभानि कर्माणि, हायं कुर्मन्ति देहिनः । स्वयमेवोपपुज्यन्ते, दुःखानि च सुखानि च ॥ २ ॥” कुत एवमेतद् ? इत्याह—‘येन’ हेतुना अहं ‘नाभिजानामि’ नावयुष्ये, घृष्टः ‘केनचित्’ स्वयमजानता जानता वा ‘कण्डुइ’ त्ति ‘कस्मिंश्चित्’ जीवादौ बलुनि सुगमेऽपि ॥

आह—यदि पूर्वं कृतानि कर्माणि किं न तदैव वेदितानि ? उच्यते—

अथ' इति वक्तव्यान्तरोपन्यासे, 'पञ्चात्' अवाधोचरकालम् 'उदीर्यन्ते' विपच्यन्ते कर्माणि अज्ञानफलानि कृतानि, द्रव्यादिसाचिव्यादेव वेपां विपाकदानात्, ततस्तद्विधातायैव यन्नो विधेयो न तु विपादः, 'एवं' अयुना प्रकारेण 'आश्रयस्य' स्वस्थीकृत आत्मानं मा वैकुण्ठ्यं कृया इत्यर्थः । उक्तमेव हेतुं निगमयति—ज्ञात्वा 'कर्मविपाकं' कर्मणां कुत्सित्वविपाकमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४०-४१ ॥ उपलक्षणत्वाच्च अस्य ज्ञानावरणक्षयोपशान्नात् प्रज्ञोत्कर्षे नोत्सेको विधेय इत्यपि दृश्यम् । यतः—पूर्वपुरुषसिद्धानां, विज्ञानाऽतिशयसागपनन्त्यम् । श्रुत्वा साम्प्रतपुरुषाः, कथं स्वबुद्ध्या मदं यान्ति ॥ १ ॥

उदाहरणम्—उज्ज्वेणीए अज्जकालगा आयरिया उज्जयविहारिणो चरणकरणाऽऽराहणतप्परा बहुसुया समागया । तेसि सीसा कम्मवसतो मंदसद्धा सुत्तथे नाहिल्लति, साहुसामायारीए वि अलसायंति । सारिजंता वि मिडवाणीए वि न सम्मं पयटंति । कहिंचि निब्भत्थिया कलुसयं वहंति । ततो सूरिणा 'पुणो पुणो इमेसिं सारणाए सुत्तथहाणी कम्मबंधो य ह्वइ' त्ति साहिरुण सेज्जायरस्स परमतथं राईए निग्गया नयरओ । गया थ सुयन्नभूमीए विहरमाणरस्स बहुगच्छपरिवारस्स नियर्यंनयुयसीसस्स बहुसुत्तथरस्स सागरस्समणस्स सयासं । अपरियणंतंण थ न अब्भुट्ठिया तेण ।

उपविष्टा तयंति ए । पुच्छिया य कुओ खंता ! तुमं ? ति । तेहि कहियं—उज्जेणीओ । सागररत्नणो य अणुओगं फाउ-
मारद्धो । भणइ य—खंता ! गओ तुह एस सुयवखंधो ? । तेहि भन्नइ—गओ त्ति । तो सुयपत्रागारेण सुणायेउं
पयत्तो । ते य सीसा पहाए आयरियमपेच्छंता संभंता चिलिया सेज्जारं पुच्छंति । तेण साणुसयं भणिया—ईइसा
पमत्तचित्ता अकयन्नुया दुष्णिपीया तुब्भे नियगुठं पि न याणह । कहिं पि गयं, किमहं जाणामि ? । निच्चंयै य कए 'न
पुणो काहामो' त्ति पडिबन्ने साहियं । ते सुवन्नभूमिं जत्तो चलिया । लोगो पुच्छइ—को एस आयरिओ गच्छइ ? । तेण
भन्नइ—कालगायरिया । तं जणपरंपराए सागररत्नणेण सुयं, पुच्छइ—किं संता ! सयं मम पियामहो आगच्छइ ? ।
तेण भणियं—न जाणे, मया वि सुयं । आगया य साहुणो, सागररत्नणो अच्चुट्टिओ । सो तेहिं साहूहिं भन्नइ—
रत्नासमणा केइ इहागया ? । पच्छा सो संकिओ भणइ—एतो परं एणो आगओ, न उण जाणामि । रत्नासमणा दाइया
तेण । 'आयरिया एस खंतो' त्ति ते वंदंति यामंति । पच्छा सो वि संभंतो वंदित्ता भणइ—मिच्छामि दुफडं जं च मए
अयाणंतेण आसाइया । पुणो पुणो रामेइ । पच्छा पुच्छिया—रत्नासमणा ! केरिसमहं वक्खणेमि ? । तेहिं भन्नइ—
लडं, परं मा गवं करेहि, को जाणइ ? कस्स को आगमो त्ति ? । पच्छा धूलिनाएण चिन्निरलपिंडेण य आहरणं करेइ
भणइ य—मा बहउ कोइ गवं, एत्थ जए पंडिओ अहं चेव । आसधनुमयाओ, तरतमजोएण मइविभया ॥ १ ॥
न तथा कायवं जहा सागररत्नणेण कयं । अज्जकालगाणं च समीवं गंतुं सको निओयजीवे पुच्छइ । जहा अज्जर-
विखयाणं तदेव जाव सादिक्करणं । इदं च प्रज्ञासद्भावमङ्गीकृत्योदाहरणमुक्कम् । तदभावे तु स्वयमभ्यूहमिति ॥ इदानीं
प्रज्ञाया ज्ञानविशेषरूपत्वाद् विपक्षभूतत्वाच्चाज्ञानस्य तत्परीपहमाह, सोऽप्यज्ञानभावाभावाभ्यां द्विधैव भवति । तत्र
भावपक्षमधिकृत्याह—

निरट्टगम्भि विरओ, मेष्टुणाओ सुसंबुडो । जो सक्खं णाभिजाणामि, घम्मं कट्टाण पावगं ॥४२॥

“निरट्टगम्भि” सि अर्थः—प्रयोजनं तदभासो निरर्थं तदेव निरर्थकं तस्मिन् सति ‘विरतः’ निवृत्तः ‘मेष्टुणा’ अत्रक्षणः, दिग्गाथापयान्तरविद्यायपि अन्येवोपादानं गृह्णित्वेत्याहुः दुस्तजत्वात्, उक्तं हि—“अर्कसाणऽसणी कम्माण मोहणी तह वयान पंभं च । गुत्तीण य मणगुत्ती, चउरो दुक्खेण निपंति ॥ १ ॥” ‘सुसंबुत्तः’ इन्द्रियनोदन्द्रियसंबन्धेन यः ‘साक्षात्’ वरिण्डं नाप्रतिजानाति ‘धर्म’ यत्पुण्यभावं ‘कल्याणं’ शुभम्, विन्दुल्लेखेऽत्र द्रष्टव्यः ‘प्रापकं च तद्विपरीतम्, चकारस्य गम्यमानत्वात् । अयमाशयः—यदि विरतौ कश्चिदर्थः सिद्धयेन्नैवं ममाऽज्ञानं भवेत्, कदाचित् सामान्यचर्येणैव न फलाऽप्याप्तिः, अत आह—

तयोवहाणमादाय, पडिमं पडिवज्जओ । एवं पि विहरओ मे, छउमं न नियट्टई ॥ ४३ ॥

व्याख्या—तपः—भद्रमहाभद्रादि उपधानम्—आगमोपचाररूपमाचाम्लादि ‘आदाय’ चरित्वा, ‘प्रतिमां’ मासिक्या-
रिक्त्या ‘प्रतिपत्तमानस्य’ अभ्युपगच्छतः, ‘एवमपि’ विशेषचर्यया ‘विहरतः’ निःप्रतिबन्धत्वेनाऽनियतं विचरतः मम
‘एष’ ज्ञानापरणारिकर्म ‘न निर्वर्तते’ नाऽपैतीति न चिन्तयेद् इत्युत्तरेण संबन्ध इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४२—४३ ॥ इत्थं
ज्ञानाऽभावे न विद्युवता कार्या, ज्ञानभावे च नोत्सेको विधेय इत्यप्युपलक्षणत्वादवसेयम् । यतः—“ज्ञानं मददर्पहरं,
मायति यत्नेन तस्य को वेद्यः ? । अमृतं यत्न विषायति तस्य चिकित्सा कथं क्रियते ? ॥ १ ॥”

उदाहरणम्—गंगाशूले दो भायरो पद्यइया । तथेगो बहुसुओ, एगो अप्पसुओ । जो बहुसुओ सो आयरिओ ।
जो सत्तेहिं सुत्तथाणं निमित्तसुवसपत्तेहिं दिवसओ विरसामं न लभइ । रत्तिं पि परिपुच्छणाईहिं सुविउं न लहइ ।

१ “अज्ञानान्तनी कर्मणा मोहनी तथा प्रतानां मल च । गुप्तीनां च मनोगुप्तिश्चरतरो दुःखेन जीयन्ते ॥ १ ॥”

जो सो अप्सुओ सो दिवसओ रचीए य सेच्छाए अच्छइ । अत्रया सो आयरिओ निदापरिवेइओ चितेइ—अहो !
मे भाया पुत्रवंतो जो सुहं जेमेऊण सुहेण सुयइ, अहं पुण मंदपुत्राणं रत्तं पि निदा नत्थि, वा सुदु केणइ
भणियं—“मूर्खत्वं हि सखे ! ममाऽपि क्वचितं तस्मिन् यदष्टौ गुणा, निश्चिन्तो बहुभोजनोऽनपमना नक्तंदिवा शायकः ।
कार्याकार्यविचारणान्धवधिरौ मानाऽपमाने समः, प्रायेणाऽऽमयवर्जितो दृढवपुर्मूर्खः सुप्तं जीवति ॥ १ ॥” न पुनर्भाव-
यति यथा—“नानाशास्त्रसुभाषिताऽऽमृतसैः श्रोत्रोत्सवं कुर्वतां, येषां यान्ति दिनानि पण्डितजनव्यायामरित्नात्मनाम् ।
तेषां जन्म च जीवितं च सफलं तैरेव भूर्भूषिता, श्रेयैः किं पशुवद्विवेकरहितैर्भूभारभूतैर्नरैः ॥ २ ॥” एवं च नाणपओ-
सओ तेण नाणावरणिज्जं कम्मं वद्धं । सो तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंतो कालमासे कालं किञ्चा देवलोएसु
उववन्नो । वओ पुओ इहेव भारदे वासे आहीरघरे दारओ जाओ । कमेण वड्डिओ जोघणत्थो जाओ विवाहिओ य ।
दारिया जाया अतीवरुवई । सा य भइकन्नया । कयाइ ताणि पियापुत्तानि अत्रेहि आभीरेहि समं सगहं घयस्स
भरेऊणं नगरं विक्किण्णट्टं पट्टियाणि । सा य कन्नया सारहित्तं सगढस्स करेइ । ततो ते गोयदारया तीए रुवेणऽक्खिरत्ता
तीसे सगढस्स अब्भासगयाइं सगढाइं उप्पहेण सेडंति तं पलोइंता । ताइं सघाइं सगढाइं उप्पहेणं भुग्गाइं । तओ
तीए नामकं कयं ‘असगढ’ त्ति, इयरस्स ‘असगढपिय’ त्ति । तस्स तं चेव वेरगं जायं । तं दारियं परिणावेडं
सव्वं च परसारं वाऊण पघइओ । तेण तित्ति उत्तरज्झयणाणि ज्ञाव अहीयाणि ताव असंखे उदिट्ठे तं नाणावरणं
कम्मसुइन्नं । गया दो वि दिवसा आर्यविलच्छेण, न एगो वि आलावगो पइ । आयरियहिं भन्नइ—जइ न उट्ठेइ
ता एयमज्झयणमसंस्तरयमणुण्णविल्लइ । सो भणइ—एयस्स केरिखो जोगो ? । आयरिया भणंति—जाय न उट्ठेइ ताव
आर्यविलं । सो भणइ—अलाहिं मे अणुत्राए णं । एवं तेण अधियणेण आर्यविलाहारेणं वारसहिं संवच्छरेहिमहिज्जि-

यमःप्रयत्नसंग्रहं । निम्नस्थं च तं क्रमं । ततो सेसमुपं लिप्सं चैव अहिलियं । केचलनाणं समुत्पन्नं । एवमज्ञान-
परिग्रहः गोवर्ज्यः ॥

प्रतिपद्ये च उदाहरणम्—धूलभक्षो आयरिओ पउइसपुधी कयाइ गओ एगस्स पुवषियनिचस्स घरं महिलं
पुच्छेइ—ओ अमुगो फहि गओ ? ति । सा भणइ—यागिजेणं । तं च घरं पुधिं लडं आसि, पच्छा सडिय-
पडियं जायं । वरस पुधिल्लण्हि एगस्स रंभगस्स देहा दधं निहिल्यं । तं सो आयरिओ नाणेण जाणइ । पच्छा तत्तोहुत्तं
इत्यं काऊण भणइ—“इमं च एरिसं तं च, तारिसं पेच्छ केरिसं जायं ? । इय भणइ थूलभक्षो, सन्नायुधरं गओ संतो
॥१॥ इमं च एरिसं इयजायं, सो अन्नणेण भमइ । एवं च भणमाणे जणो जाणइ, जहा—धरमेव पुधिं लडं, इयाणि
तु सडियपडियं इहुं अणिययापरुवणत्वं भयवं निदंसेइ । सो आगओ । महिलाए सिटं—जहा थूलभक्षो आगओ
आसि । सो भणइ—धूलभक्षेण क्वि भणियं ? । न क्वि, नवरं खंभहुत्तं इत्यं दावितो भणियाइओ—“इमं च
एरिसगित्वादि’ । तेण पंडिण्ण नायं—जहा एत्थ अक्खं क्वि अत्थि । तेण रणियं जाव नाणापगारुण रयणाण भरियं
फलं पेच्छइ । तेण नाणपरीसहो नाहियासिओ । नैवं शेपसाधुभिः कर्त्तव्यम् । साम्प्रतमज्ञानाद् दर्शनेऽपि संशयीत
कश्चिदिति तत्परीग्रहमाह—

नरिय नूणं परे लोए, इही वा वि तवस्सिणो । अट्टुवा वंचिओ मि ति, इति भिक्खू न चित्तए ॥४४॥

व्याख्या—‘नालि’ न विद्यते ‘नूनं’ निश्चितं ‘परलोकः’ जन्मान्तरम्, भूतचतुष्टयात्मकत्वात् शरीरस्य, तस्य चेद्देव पाताद्,
आत्मनश्च प्रत्यक्षतोऽनुपलभ्यमानत्वात् । ‘शुद्धिर्वा’ तपोमाहात्म्यरूपा ‘अपि’ पूरणे, तपस्विनः सा चाऽऽमर्षोपध्यादिः,
‘पादरज्ज्वा प्रशमनं, सर्वरज्जां साधवः क्षणात् कुर्युः । त्रिभुवनविसलयजननान्, वयुः कामांस्टृणाम्नाद्वा ॥ १ ॥ धर्माद्रत्नो-

निमिश्रितकाञ्चनवर्षादिसर्गसामर्थ्यम् । अद्भुतमीमोरुशिलासहस्रसम्पातशक्तिश्च ॥ २ ॥” इत्यादिका च, तस्या अप्यनुपलभ्यमानत्वादिति भावः । “अदुव” इति अथवा किं बहुना ? वञ्चितोऽस्मि भोगानामिति गम्यते । ‘इति’ अमुना शिरस्तु-
ण्डमुण्डनोपवासादिना यातनात्मकेन घर्मानुष्ठानेन, उक्तञ्च—“तपांसि यातनाश्चित्राः, संयमो भोगवञ्चना” इत्यादि,
‘इति’ एतद् मिथुर्न चिन्तयेत् । यतः—आत्मा आत्मीयः स्वप्रत्यक्ष एव चैतन्यादितद्गुणानामनुभवात्, केवलानां तु सर्वेऽ-
प्यात्मानः प्रत्यक्षाः । ऋद्धयोऽप्यत्र कालानुभावेन न सन्ति, महाविदेहेषु सन्त्येव सर्वदा । वञ्चनाकल्पनमप्ययुक्तम्,
भोगानां दुःखात्मकत्वात् । उक्तञ्च—“आपातमात्रमधुरा, विपाककटवो विपोपमा विपयाः । अविवेकिजनाचरिता,
विवेकिजनवर्जिताः पापाः ॥ ३ ॥” तयोऽपि न यातना, दुःखनिवन्धनकर्मक्षयहेतुत्वाद् यथाशक्तिविधानाच्च । भणियं च—
“सो ङु तवो कायधो, जेण मणो मंगुलं न चित्तेद् । जेण न इंदियहाणी, जेण य जोगा न हायंति ॥ ४ ॥”
इति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ तथा—

अत्र जिणा अत्थि जिणा, अदुवा वि भविस्सई । मुसं ते एवमाहंसु, इति भिक्खू न चिंतए ॥ ४५ ॥
व्याख्या—‘अभूवन्’ आसन् ‘जिनाः’ केवलिनः “अत्थि” इति निपातः, ततश्च वियन्ते जिना विदेहेषु, अथवा
भविष्यन्ति जिनाः ‘मृषा’ अलीकं ‘ते’ जिनास्त्वित्वादिनः ‘एवम्’ अनन्तरोक्तन्यायेन ‘आहुः’ युवते इति मिथुर्न
चिन्तयेत् । अनुमानादिप्रमाणसिद्धत्वात् सर्वज्ञस्येति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥

उदाहरणम्—अत्थि वच्छाभूमीए अज्जासाढा नाम आयरिया बहुसुया बहुसीसपरिवारा य । तत्थ य गच्छे
जो जो कालं करेइ तं तं निज्जाधिति ते भत्तपच्चक्खाणाइणा । भणंति य—देवत्तं पत्तो दंसणं देज्जासु ममं ति । न
य केणइ दित्रं । बहवे य निज्जाभिया । अन्नया य एगो, उईयवहुमओ अप्पणओ, सीसो, आयरतरएणमच्चभत्थिओ—

मित्रमेव देवयोगो आगतूँ दंसणं दायधं न पमाइयधं । सो वि नागओ वक्खित्तत्तणओ सुरकिंसेसु । आयरिओ
 धितेइ—नूनं नत्थि परलोगो जेण न को वि आगओ, पडिवज्जिऊण य गया वहवे, ता निफला एसा कट्ठा
 ययपरिण । धंविओ मि एसियं कालं भोगणं ति मिच्छं पडिवन्नो । सल्लिगो चेव गच्छं परिचइऊण ओहाविडकामो
 पदविओ, एयंतरे तेण सीसेण देवलोगं गएण आमोइओ । पेच्छइ ओहावंतं । तप्पडिवोहणत्थं पदे गामो
 रिउपिओ । नइपेच्छा य रमणीयतरा । तत्थ छम्मासे पेच्छंतो अच्छिओ । न दुइं न तण्हं न परिस्समं न य कालं
 दिपप्पभायेण जाणइ । पच्छा तं साहरियं । अडवीए गच्छंतस्स संजमञ्जवसायपरिक्खणत्थं छज्जीवनिकायनामए
 नपाळंठारिभूसिए छइएए विउघइ । दिट्ठो पढमं पुढविकायदारगो । गिण्हामि एयस्स आभरणणि वरं सुहेण
 जीयामि सि । भणिओ दारगो—समप्पेसु आभरणणि । सो न समप्पेइ । पच्छा तेण कोट्टाए गहिओ । सो भयमीओ
 भणइ—भयवं ! एत्थ मीसणाए अडवीए अहं तुइ सरणमागओ, ता रक्खेहि मं । जओ—“विहलं जो अवलंबइ,
 आयइपडियं च जो समुद्धरइ । सरणागयं च रक्खइ, तिसु तेसु अलंकिया पुइवी ॥ १ ॥” ता सुंच ममं । सो लग्गो
 गलमावलित्तं । पुणो भणियं दारणेण—भगवं ! एगं ताव मे अक्खाणयं सुणेहि पच्छा जं जाणिसि तं करेज्जसु ।
 भणइ—गुणेमि, दारणेण भणियं—एगो कुंभकारो सो मट्ठियं रणंतो तडीए अकंतो । लोगो भणइ—किमेयं ? । पच्छा
 सो भणइ—जेण भिस्सं वल्लि देमि, जेण पोसेमि नायए । सा मं मही अक्कमइ, जायं सरणओ भयं ॥ २ ॥ ‘जेण’ ति
 शशुवत्थाइ ययो । एवं तुमं पि मम सरणागयस्स पहरसि । तेण भन्नइ—अइपंडिओ सि । वला य घेत्तूण आभर-
 णणाणि पडिगगे हूढाणि ॥ येवंतरे धीओ आउक्कायदारगो सो वि तेहेव अक्खाणयं कहेइ—जहा कोइ, तालायरो
 विचिक्खइइइइओ गाहापडओ य पाडलो नाम । सो अन्नया गंगं उत्तरंतो उवरिखुडोदएण हीरइ । तं पांसिय जणो

भणइ—बहुसुखं चित्तकहं, गंगा बहइ पाडलं । बुद्धमाणग ! भहं ते, लव ता किंचि सुभासियं ॥ ३ ॥ तेण भन्नइ—
जेण रोहंति वीयाणि, जेण जीवंति कासगा । तस्स मज्झे विवज्जामि, जायं सरणओ भयं ॥ ४ ॥ तस्स वि त्हेव
गिण्हइ ॥ पुणो^५ वि तइओ तेउक्कायदारओ त्हेन अक्खाणयं क्हेइ—एगस्स तायसस्स अग्गिणा उडवो दट्ठो । पच्छा
सो भणइ—जमहं दिया य राओ य, तप्पेमि महुसप्पिसा । तेण मे उडवो दट्ठो, जायं सरणओ भयं ॥ ५ ॥ अथवा—
वग्गस्स मए मीएण, पावओ सरणं कओ । तेण अंगं महं दहं, जायं सरणओ भयं ॥ ६ ॥ तस्स वि त्हेव गिण्हइ ॥
पुणो चउत्थो वाउक्कायदारो त्हेव अक्खाणयं क्हेइ—जहा एगो जुवाणो षण्णनिचियसरीरो, सो पच्छा वाएण
गहिओ । अन्नेण भन्नइ—लंघणपवणसमत्थो, पुब्बि होऊण सपयं कीस ? । दंडलइयगाहत्थो, वैयंस ! किं णामओ
वाही ? ॥ ७ ॥ सो भणइ—जेट्ठासाढेसु मासेसु, जो सुहो वाइ मारुओ । तेण मे भज्जए अंगं, जायं सरणओ भयं
॥ ८ ॥ तस्स वि त्हेव गिण्हइ ॥ पुणो यणस्तइकाइओ पंचमो त्हेव अक्खाणयं क्हेइ—जहा एगस्मि रुक्खे
केसिं पि सव्वाणमावासो । तहिं च ताणं चेह्मगणि जायणि । पच्छा रुक्खज्जमासाओ वही उट्ठिया रुक्खं वेढेउं उबारिं
विलग्गा फलसमिद्धा जाया । तदणुसारेण सप्पेण विलगिगऊण ते चिह्मगा रइया । पच्छा सेसगा भणंति—जाव युत्थं
सुहं बुच्छं, पायवे निरुवइवे । मूलाओ उट्ठिया वही, जायं सरणओ भयं ॥ ९ ॥ तस्स वि त्हेव गिण्हइ ॥ पुणो वि छट्ठो
तसक्कायदारओ त्हेव अक्खाणयं क्हेइ—जहा एगं नगरं परचक्केण रोहियं । तस्स वाहिरियाए मायंगा भणण अट्ठिभ-
तरम्मणुप्पविट्ठा । अट्ठिभतरएहिं नीगिज्जति वाहिं, परचक्केण घेप्पंति । पच्छा केणइ भन्नइ—अट्ठिभतरया खुट्ठिया, पेहंति
वाहिरा जणा । दिसं भयह मायंगा !, जायं सरणओ भयं ॥ १० ॥ तथा वि न सुंचइ एसो । इयरो वि वीयमक्खाणयं

पदेर—एगल नयई गयनेव राया चोगे, पुरोदिओ भंडेइ । तओ दो वि हूरंति । लोगे इमं जाणेत्ता भणेइ, जहा—
 जय गग नयं चोरो, भंडिओ य पुरोदिओ । वण भयह नंगरया', जाय सरणओ भयं ॥ ११ ॥ अमुंचंतो पुणो
 मद्रयं पदेइ—एगल थिन्नाइयस धूया, सा य जोघगत्या अइयवसणिजा । सो वि थिन्नाइओ तं पासिऊण अब्जो-
 वयओ । तीगे वण अइयपु उलीहूओ । वभणीण पुच्छिओ—निन्धे कए कहियं । ताए भन्नइ—मा अधिइं करेसु,
 तदा करेसि जहा वेणइ पओण सपत्ती एवइ । पच्छा धूयं भगइ—अम्ह पुघ दारियं जक्ता सुंजति, पच्छा वरस
 रिन्ना, ना गुए कालपरत्तइसीण जक्को एही, मा तं विमाणेसु, मा य तत्य उज्जोयं काहिसि । तीए वि जक्क
 पोउकेण दीवओ मगोण टवेऊण नीओ । जक्कहरं भट्टो आगओ । सो तं परिसुंजिऊण रइकिलंतो पमुत्तो । इमाए
 पोउगेण सगयं नेहियं, नयर पेच्छइ पियर । थितेइ य—जणणीए माया कय त्ति, ता सपय होउ एसेव दइओ, किं
 नन्नाए ? । किंच—सेवेसि निविसकं, इण्ह जणयं पि कि वियपेण ? । रंगम्मि नथियाए, अलाहि अंगुट्टिकरणेणं
 ॥ १२ ॥ पच्छा ताई रइकिलताइं उगए वि सूरे न पडियुज्जंति । पच्छा वंभणी मागहियं भणइ—‘अइरुगयए वि
 मुरिण, वेइयमूभगए य यायसे । भिचीण य आयवे, सहि ! सुहिओ हु जणो न बुज्जइ ॥ १३ ॥’ सा तीए धूया
 तं मुनित्ता पडिभणइ—तुममेय य अज हे ! लवे, मा हु विमाणय जक्कसमागयं । जक्कसाहडए हु तायाए, अण्णं दाणि
 गवेस तागयं ॥ १४ ॥ पच्छा थिन्नाइणी भणइ—नवमासा कुच्छीइ धारिया, पासवणे पुलिसे य मदिए । धूया ! मे
 नेदिए हडे, मल्लणए असलणए मे जायण ॥ १५ ॥ पुणो वि अन्नं कदेइ—एणेण थिन्नाइण तलागं, लणावियं । तत्येव
 पालीए धेयउटमारामो य यओ । तत्य तेण जन्नो पवत्तिओ छगलया जत्य मारिजंति । अन्नया कयाइ सो थिन्नाइओ
 मरिऊण छगलगो चेष जाओ । सो य धेत्तुण अप्पणिजेहि पुत्तेहि तस्स चेष तलाए मारिज्जिउं जन्ने निज्जइ । सो य

जाइस्सरो निज्जमाणो अप्पणिज्जियाए भासाए दुब्बुयइ । अप्पणा चेव सोयंतो, जहा—मए चेव, पवत्तियं । एवं सो वेवमाणो साहुणा अतिसयनणिणा एणेण दीसइ । तेण भन्नइ—सयमेव य लुक्क लोविया, अप्पणिया य विर्यंदि राणिया । ओवाइयलद्धओ य सि, किं छेला ! वेवें ति वाससे ॥ १६ ॥ तो सो 'छंगल'गो तेण पट्टिण तुण्हको ठिओ । तेण धिज्जाइएण चित्तियं—किं पि पइइयणेण पट्टियं, तेण एस तुण्हको ठिओ । तओ सो तं तवस्स भणइ— किं भयवं ! एस छगल'गो तुब्भेहिं पट्टियमेसे चेव तुण्हको ठिओ ? । तेण साहुणा तस्स कहियं—जहा एस तय पिया । विमभिन्नाणं ? । तेण भणियं—अहं पि जाणामि, किं पुणो एसो चेव कहिहिति ? । तेण छगल'गेण पुव्वभवे पुत्तेण समं निहाणगं निहियं । तं गंतूण पाएहिं सरवडेइ, एयमभिन्नाणं । पच्छा तेण गुको, साहुसमीचे धम्मं सोरूण भंतं पच्चक्खाइरूण देव'लोगं गओ । एवं तेण सरणमिति काउं तडागारामे जन्नो पवत्तिओ तमेव असरणयं जायं । अइपंडिओ सि । लग्गो सिरोहरं मोडेउं । सो भणइ—सुणसु लोइयं सुइसियमेगं—नेयणहीणहं दीणवयणहं कर- चरणपरिवज्जियहं, वालुडुहुपहुत्तं वंतहं वेसासियहं वाहियहं । रमणि समणवणि सरणपत्तहं दुहियहं दीणहं दुत्थियहं, निइयं जे पहरंति ते सत्त वि कुल सत्तमइ फुउं पायालहि नंति ॥ १७ ॥ अइवायालो सि ति तस्स वि गहियाणि ॥ गंतुं च पयत्तो । चित्तियं च देवेण—'अवगओ ताव चरणपरिणामो एयस्स, ता सम्मत्तं परिवक्खामि' ति विउच्चिया आवन्नसत्ता मंडियटिक्किद्विभूसिया एगा साहुणी । सो तं दइएण भणइ—कइए ते कुंडले य ते, अंजियच्छि ! तिलए य ते कए । पवयणस्स उइइकारिए !, दुइडा सेहि ! कतो सि आगया ॥ १८ ॥ तीए खुस्सिरूण भणइ—राईस-

३ तडागिका । २ "सयनहीनेम्यो दीणवचुनेम्यः करचरणपरिवर्जितेभ्यः, वालुडुइयमुक्खानितमदूम्यो वैथासिकेभ्यो व्याधितेभ्यः । रमणे धमणवने शरणमाहेभ्यः, दु-खितेभ्यो दीनेम्यो दुखितेभ्यः । निर्दयं ये प्रहरन्ति ते सहावि कुलाति ससमे खुउं पाताले नयन्ति ॥ १७ ॥"

रिमरनेमानि, पररिच्छुगनि वेच्छते । अप्पणो विहनेत्तलि, विच्छंतो वि न पिच्छसे ॥ १९ ॥ तथा—समणो सि य
 संजओ ७ शि, वंमगादि समलेदुपंणो । चेहांरियवायओ च ते, जेहत्ता ! कि ते पडिगहे ? ॥ २० ॥ एवं ताए सो
 उइओ समणो विलिओ अगओ गच्छइ, जाय वेच्छइ वेउवियरंधावारमागच्छंतं । सो तत्स निवट्टमाणो
 दडिगयोय संवट्टुषो गओ । तेण द्दट्ठिरांपाओ ओरुद्धिचा वंरिओ, भणिओ य—अहो ! मम परमसंगलं जं साह
 मए अत्त रिट्ठो, ता भयवं ! मगाथुगाइत्वं फामुयएसणिजं इमं मोयगाइसंबलं घेप्पउ । सो नेच्छइ । नाहं अज्ज
 सुंत्तिमानि । मारणे आमरणगणि द्दट्ठलि मा कीसिद्धिंति । तेण वंढिएण बलामोडिए पडिगहो गहिओ, जा मोयगे
 पुभर, ता वेच्छइ आभरणगणि । पत्ता आसुरेण मिजडिं फाऊण सरंठिओ—हा अणज्ज ! मम पुत्तगणं इमानि आभ-
 रणगणि, गुणे ते वापाइया, ता कत्थ वससि संपयं तुमं ? ति । सो भयमीओ न किंचि जंपइ । एत्थंतरे उवसंहरिऊण
 मायाजालं पयईदुओ देवो । संवोदिओ एसो—हा ! न जुज्जइ तुहं विसिद्धागमधरणं एवंविहपरिणामो, मज्झं च अणा-
 ममणं परमाणंनिचरणा ण याणति देवलोए देवा फालमइफमंतं, तुमं पि ठिओ देवपेच्छणएण अवहरियदियओ
 उट्ठाणेण छग्गाये । अत्रं च—जाणंति चेष भयवंतो, जहा—संकंतदिषपेमा, विसयपसत्ताऽसमत्तकत्तथा । अणहीण-
 मणुयकत्ता, नरभयमसुहं न इति सुरा ॥ २१ ॥ पच्छा अज्जासाठसूरी चेरग्गमुवगओ निदिबमाढत्तो अचाणयं, जहा—
 “हेउ तुह संतिउ दियय ! नाणु इउ तु-इ नरत्तणु । हय तुह मइ इउ पुरिसयारु इउ तुह धीरत्तणु ॥ ११ ॥ हय निहज्जिम

१ छत्तिमः । २ सन्तुपं ।
 ३ “इतं तत्र सत्कं हृदय ! ज्ञानं इतं तत्र नरत्वम् । हतो त्व मतिः इतः सुखकारो इतं तत्र धीरत्वम् ॥ १ ॥ हा ! निर्लेजत्वं पाप !
 तत्र हा हा ! तत्र एष्टमम् । जानतोऽपि त्रिनाशं यदेतद् दुःखेष्टमम् ॥ २ ॥ किं रे मानस ! त्वं घत्तुरितं ? किं वा सक्षिपतेन आपू-
 रितम् ? । किं वा पाप ! भयस्यैव तुष्टय यजानन्नपि मार्गाद् भ्रष्टम् ॥ ३ ॥ विपयैर्भ्रष्टम् इन्द्रय ! किं परमार्थं जानत् । उत्तमगुणस्थानात् भ्रष्टं
 उत्तमाये निररुष्टम् ॥ ४ ॥ सम्यति शान्तं भूत्वा सुखं सुखकर्मक्षयद्वरं । निर्मलं संपमं तपो विशिष्टं बालमम्यन्तरम् ॥ ५ ॥”

पाव ! तुल्य हय हय तुह धिद्विम । जाणंतह वि जिणण वयणु जं एह दुचिद्विम ॥२॥ किं रे माणस ! तुहुं धत्तूरिड ? किं वा सन्नियाइं आऊरिड ? । किं वा पाव ! अभवह तुहउ जं जाणंतु वि मगाहं मुहउ ॥३॥ विसएहिं मुहउ हियय ! काइं परमत्थु सुणंतउ ? । उत्तमगुणठाणह पभट्टु जणमञ्जि विगुत्तउ ॥४॥ संपइ संतउ होवि करहि गुरुकम्मखयंकउ । निम्मलु संजसु त्थु विसिट्ठु बाहिरु अठिभतरु ॥५॥” तओ ‘इच्छामो अणुसंठिं, सम्मं चोयण’ त्ति भणिऊण अभिनिंदिऊण य देयं गओ सहाणं सूरी । पणमिऊण य तं सुरो गओ सुरलोयं । आलोइयपडिक्तो विहरइ सूरी । तेण पुधिं दंसणपरीसहो नाहि-यासिओ पच्छाऽहियासिओ । एवं शेषसाधुभिरपि सहनीय इति ॥ इत्युक्त्वा द्वाविंशतिपरीपहाः । नन्वेते कस्मिन् कर्मणि अवतरन्ति ? उच्यते—दंसणमोहे दंसणपरीसहो पन्ननाण पढमस्मि । चरिमेऽलाभपरीसह सत्सेय चरित्तमोहस्मि ॥ १ ॥ अक्कोस-अरइ-इत्थी-तिसीहिया-ऽचेल-जायणा चेव । सकारपुरकारो, इकारस वेयणिज्जस्मि ॥ २ ॥ पंचेव आणुपुवी, चरिया सेज्जा तदेव जले य । वह-दोग-त्तणप्फासा, सेसेसुं नत्थि अवयारो ॥ ३ ॥ सांप्रतमध्ययनोपसंहारार्थमाह—

एए परीसहा सवे, कासवेण पवेइया । जे भिवखू ण विहनेज्जा, पुटो केणइ कण्डुइ ॥४६॥ त्ति वेमि ॥
व्याख्या—एते परीपहाः सर्वे काश्यपेन प्रवेदिताः, यान् ज्ञात्वा इति शेषः, भिक्षुर्न ‘विहन्त्येत’ पराजयेत, ‘सृष्टः’ बाधितः ‘केनाऽपि’ द्वाविंशतेरेकतरेणाऽपि ‘कस्मिञ्चिन्’ देशे काले वा इति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तो ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इत्युत्तराध्ययनदीकायां परीपहाख्यं द्वितीयमध्ययनम् ॥

अथ तृतीयं चतुरह्वीयाध्ययनम् ।

मङ्कं परीपहाच्ययनम्, मन्त्रि पतुरनीरगारभ्यते, अस्य पायमभिसम्बन्धः—इहाऽनन्तराऽध्ययने परीपहासहनमुक्तं,
'अथ किमाश्रयनगुरीष्टा कर्ष्यम्' इति प्रथमसम्बन्धे मानुपत्तारिचतुरह्वीयाध्ययनम्, अनेनोच्यते, इत्यनेन
मन्त्रेणाऽऽगात्याऽन्वेदगारिद्ययम्—

नरत्तारि परमंगाणि, इल्लहाणीह जंतुणो । माणुसत्तं सुई सद्धा, संजमम्मि य वीरियं ॥ १ ॥
ध्यात्या—'पत्तारि' पतुःसदयानि 'परमानानि' प्रधानकारणानि प्रक्रमद् धर्मस्य 'दुर्लभानि' दुःप्राव्याणि 'इह'
मंगारे 'जन्तोः' देहिनाः । तान्येपाद्—'मानुपत्वं' नरजन्म । उक्तं हि—'क्षम्मजरामरणजले, नाणाविहवाहिलयरा-
श्रे । भगमारे अपारे, दुल्लदं मलु माणुसं जन्मं ॥ १ ॥' 'धुतिः' धवणं धर्मस्य इति गम्यते । यतः—'आलसं
भोहऽयं प्रा धर्मो कोदा र्माय किंजत्ता । भव सोयो अंत्राणा, येक्खेव कोऽहल्लया र्मिणा ॥ १ ॥ एएहि कारणेहि,
ल्लूण गुडुदं पि माणुसं । न लहइ गुई हियकरि, संसारत्तारणि जीवो ॥२॥' 'श्रद्धा' श्रद्धानं धर्मस्यैव । तथा हि—
युयोहनिष्ठाहिनियेसजोगओ, पुसत्थपासंडिविमोहिया जणा । न सव्हंते जिणनाहदेसियं, चइंति वोहि पुण के वि
पारियं ॥ १ ॥ 'संजमे' विल्लो 'चः' समुच्चये 'वीर्यं' सामर्थ्यम् इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥

१ "जन्म-त्रा-मालजले, नानाविधपयापिनलचराऽऽक्षीर्णे । भवसगरे अपारे, दुर्लभं मलु मानुवं जन्म ॥ १ ॥"

२ "श्रद्धास्य मोहात् अवज्ञायाः स्वभावात् शोभात् प्रमादात् कृपणत्वात् । भवात् तोकात् अज्ञानात्, व्यासेपाद् कुतूहलात्
रमणात् ॥ १ ॥ एतेः कारणेभ्यश्च मुदुर्लभमपि मानुष्यम् । न लभते धुतिं हितकर्ता, संसारोच्चारिणि जीवः ॥ २ ॥"

३ युयोधमित्यथाऽभितियेरायोगतः, कुताश्रयान्निष्ठविमोहिता जनाः । न ध्रुवपते निननाथदेशितं, त्यजन्ति योधं पुनः केऽपि प्राप्ताम् ॥ १ ॥

मानुषत्वादीनां च दुर्लभत्वमुपदर्शयता चोहकादयो दृष्टान्ताः सूचिताः । ते चाऽस्मी—*चोहङ्ग पासग धैत्रे, जूरे
रयेणे य सुमिण चक्रे य । चम्म जुरं परंभाणू इत्त दिहंता मणुयलंभे ॥ १ ॥

तत्र 'चोहङ्गो' भोजनं, तदुपलब्धितमुदाहरणम्—अत्रि कंषिहं नाम नयरं । तत्र वंभो राया, तस्स चुलणी-
गारिया, तेसिं पुत्तो वारससो चक्की वंभदत्तो । सो कुमारस्से वट्टमाणो वंभराय उवरए परोपरदढासत्तुलणी-
दीहृरायमएणं वरघणुमित्तसहिओ पढाणो । सो पुहइसंडले मसंतो विसिठ्ठागिइ त्ति काऊण वहुयासु आवइसु
अवत्थासु समदुक्खसुहचणं कुणतेण विणएण आराहिओ एणेण धिज्जाइयकप्पडिएणं । चितियं च कुमारेण—अहो !
ममावइसहाओ एत्त, ता सब्बहा परमोवयारासिहो । जओ—“दो पुरिसे धरउ धरा, अहवा दोहिं पि धारिया धरणी ।
उवयारे जत्त मई, उवयरियं जो न पम्हुसइ ॥ १ ॥” भणियो य सो—वंभदत्तं रत्ते त्तिविट्ठं सुणिऊणांतवं । कालेण
य महाराया जाओ वंभदत्तो । कथो वारसवरिसिओ रज्जाभिसेओ । सो धिज्जाइथो तं सोऊणागओ । न लभइ
अहियावं पि रायउले । तओ अणेण उवाओ चितियो । उवाहणाओ धए पम्भूयाओ वंधिऊण धयवादेहिं समं पद्दा-
विओ । दिट्ठो राइणा, पुच्छिओ य पक्खासन्नपरियणो—ओ ! कस्सेस धओ ? । तेण भणियं—देव ! ण याणामो । राइणा
वाहराविओ, समागओ, पक्खिओ, पक्खिओ—इमो सो वराओ मम सुहदुक्खसहायणो । ओथरिऊण करिवराओ सत्तिणेह-
सवगूहिओ, पुच्छिओ कुसलवत्तं, भणियो य—गगसु जहिच्छियं । देव ! नियमारियं पुच्छिय मग्गामि । गओ सगामं ।
पुच्छिया भज्जा—सुट्ठो राया देइ जं मग्गियं, किं मग्गामि ? । तीए वि 'एत्त महिद्धिमुवगओ मं न आडाइस्सइ' त्ति चित्तिऊण
भणियो—किं वट्टुणा परिग्गेण ? चोहकादं सबभरहे मग्गाहि दीणाजुयलं च इक्खिणाए । 'आमं' ति गओ रायसगसं ।

* “चोहङ्गं पासगै पान्यं, दूतं रत्तं च खमसङ्कं च । चर्म युगं परमाणुंश्च दृष्टान्ता मनुजलाते ॥ १ ॥” ३ आश्रयणस्यपि ।

मणिपत्रो य पौडगद्वयो—जगद्देष ! पदमं तुम्ह परे सुनिस्सं, तज्जो तुह पउसट्टोए भारियासाइरसीणं, बचीसाए महापय-
 पादगां, पुजो सार्वल-मंति-मदंयंग-पुरोदिया-सरवरमाईणं, तज्जो परय सयरे सिट्टि-सत्यवाह-माहण-यणिय-कोडुवियमा-
 इण, एवं तातनगर-मानागउरुसु जाय सप्तमरहे, तस्मि निट्टिए पुजो वि तुम्ह नेदि ति । राइणा ईसि हसिकण भणियं—
 भो ! तिनेइना सिठ्ठणपाण्य तुच्छमगणेण ?; वेतं बंधारं च वेमि, तो सुहं छत्तछायए हत्थियंघवरगाओ हिडिहिसि ।
 तो भनए—कि मम एरहमहेणेण परिगहेणं ?; एत्तिण चय ने संतोसो । तज्जो 'जो जसियस्स अत्थस्स, भायणं
 त्थम तथियं दोइ । पुंठे वि दोजमेइ, न इंगरे पणियं ठाइ ॥ १ ॥' इइ चित्तिऊण पडिवन्नं राइणा । सुत्तो पढ-
 मरिपसे राइजो तिइ, रिन्नं दीणारजुवलंयं च । एवं परिवाडीए आढत्तो सुंजिदं । तस्मि य पुरे जणेगाओ कुलको-
 दीजो, एस्स वि अंतं न जाहि ति किं पुण भरहस्स ? । अवि य सो देवयाणुभावेण वचेज्जा, न य मणुयत्तणाओ

मतो अट्ठयपम्भो मणुसत्तणं टहइ ति ॥ १ ॥
 'पासग' सि चाणफो—गोइविसए चणयगाभो, तत्थ चणगो माहणो सो य सावओ । तस्स परे साइ ठिया ।
 पुजो ने जाओ मइ दाहादि । साहणं पाएसु पाडिओ । कहियं च—राया भविस्सइ ति । 'भा दोगाइं जाइरसइ'
 सि देता पढा । पुजो वि जायरियाण कहियं—किं किज्जव ? । एत्तादे वि थिंवंतरिओ राया भविस्सइ । उम्मुक्कवाल-
 भायेण पोइस विज्जठान्णवि आगमियणि—अंगाइं चउरो वेया, भीमांसा नायवित्थरो । पुराणं धम्मसत्थं च,
 ठाणा पोइस आदिया ॥ १ ॥ सिक्खा वागरणं चैव, निरुतं छंद जोइसं । कप्पो य अवरो होइ, छइ अंगा विआ-
 दिया ॥ २ ॥ सो सावओ संतुहो । एगाओ वरिभइसाहणकुलाओ भज्जा परिणीया । अत्रथा माइविवादे सा माइवंरं
 गया । सीसे य भणिणीओ अत्रेहि संदादाणियाण विज्जाओ । ताओ अलंकियविभूसियाओ आगयाओ । सब्बो परि-

यणो तर्हि समं संलवइ, आयरं च करेइ । सा एगागिणी अवगीया अच्छइ । अद्धिती य जाया । घरं आगया । दिट्ठा य ससोगा चाणकेण, पुच्छिया सोगकारणं । न जंपए, केवलं अंसुधाराहिं सिंचंती कवोले नीससइ दीहं । ताहे निच्वंधेणं लग्गो । कइयं सगगयवाणीए जहट्टियं । चितियं च तेण—अहो ! अवमाणणाहेउ निद्धणत्तणं जेण माइपरे वि एवं परिभवो ?, अहया—अलियं पि जणो घणइत्तयस्स सयणत्तणं पयासेइ । परमत्थयंधवेण वि, लज्जिइ हीणविहवेण ॥ १ ॥ तहा—कजेण विणा नेहो, अत्थविहूणण गउरवं लोए । पडियन्ने निवहणं, कुणंति जे ते जए विरला ॥ २ ॥ ता घणं उवञ्जिणामि केणइ उवाएण, नंदो पाडल्लिपुत्ते दियाईणं घणं वेई तत्थ वच्चामि । तओ गंतूण कच्चियपुत्रिमाए पुत्रप्रत्ये आसणे पढमे निसन्नो । तं च तस्स पहीवइस्स राउलस्स सया ठविज्जइ । सिद्धपुत्तो य नंदेण समं तत्थ आगओ भणइ—एस वंभणो नंदवंसरस छायं अक्कमिज्जण ट्ठिओ । भणिओ दासीए—भयवं ! वीए आसणे निवेसाहि । ‘एवं होउ’ विइए आसणे कुंडियं ठवेइ, एवं तइए वंडयं, चउत्थे गणेत्तियं, पंचमे जन्नोवइयं । ‘घट्टो’ त्ति निच्छट्टो । पदोसमावन्नो भणइ—कोशेन श्रुत्येअ निवट्टमूलं, पुत्रैअ भिन्नैअ विवृद्धशाखम् । उत्पाअ्य नंदं परिवर्तयामि, महाहुमं पापुरियोपवेगः ॥ १ ॥ निग्गओ मग्गइ पुरिसं । सुयं च णेण—विंवतरिओ राया होहामि त्ति । नंदस्स मोरपोसगा तेसिं गामे गओ परिवायगल्लिणेण । तेसिं च मयहरधूयाए चंदपियणम्मि दोहलो । सो संसुयार्णित्तो गओ । पुच्छंति । सो भणइ—मम दारणं देह तो णं पाएमि चंदं । पडिसुणंति । पडमंडवो कओ, तद्विसं पुत्रिमा, मज्जे छिड्डुं कयं, मन्सण्हगाए चदे सधरसात्थहिं देव्हहिं संजोइत्ता खीरस्स थालं भरियं । सदाविया पेच्छइ पिवइ य । उवरि पुरिसो उच्छाडेइ । अवणीए डोहले कालकमेण पुत्तो जाओ । चंदगुत्तो से नामं कयं । सो वि ताव संवडुइ । चाणको वि घाउ-

१ मिशमन्व ।

रिञ्जलि मग्नइ । सो य दारण्हि समं रमइ । रायनीईए विभासा । चाणको य पडिपइ । पेच्छइ । तेण वि मग्गिओ—
 अइ रि रिन्त । भणइ—गायीओ लण्हि । मा मारिजा कोइ ? । भणइ—वीरभोजा पुइइ । नायं—जहा विघ्नाणं पि
 ते अथि । पुच्छिओ—यस्त ? ति । दारणेहि कहियं—परिघायगुत्तो एत्त । अहं सो परिघायगो, जासु जा ते रायाणं
 करेनि । मो तेन समं पडाइओ । लोगो भेलिओ । पाडलिपुत्तं रोहियं । नंदेण भग्गो परिघायगो पलाणो । अस्सेहि
 पणुओ लगा पुरिमा । चंदगुत्तं पउमिणीसंडे छुभेत्ता रयओ जाओ चाणको । नंदसंतिएण जचवल्हीगकिसोरग-
 णमागवारेण पुच्छिओ—कहिं चंदगुत्तो ? । भणइ—एत्त पउमसरे पविट्ठो चिट्ठइ । सो आसवारेण दिट्ठो । तओ गेण
 पोइगो चाणकल अप्पिओ, रग्गं मुक्कं । जाय निगुडिओ जलोयरणट्टयाए कंचुंगं मेहइ ताय गेण रग्गं वेत्तूण दुहा कओ ।
 पच्छा चंदगुत्तो हकारिय चटाविओ । पुणो पलाणो । पुच्छिओ गेण चंदगुत्तो—जं वेळं सि सिट्ठो तं वेळं किं चितियं
 तए ? । तेन भणियं—हंरि ! एवं चेष सोहणं भवइ, अज्जो चेष जाणइ ति । तओ गेण जाणियं—जोगो, न एस
 विरलिगइ । पच्छा चंदउत्तो छुदाइओ । चाणको तं ठवेत्ता भत्तस्स अइगओ, धीइइ—मा एत्थ नज्जेज्जामो । डोडरस
 पादि निगयत्तय पोट्टं फाडियं द्हिफूरं गहाय गओ । जिमिओ दारगो । अन्नत्थ समुयाणितो गामे परिभमइ । एगम्मि
 गिरे धेरीण पुत्तभंडाणं विलेनी पयइिया । एणेण हत्थो मग्गं दूढो । सो दूढो रोवइ । ताए भन्नइ—चाणकमंगल ! भोत्तुं पि
 न यानति । तेण पुच्छिया भणइ—पासाणि पढमं घेप्पंति । तं परिभाविय गओ हिमवंतकूडं । तत्थ पव्वयओ राया
 तेण ममं मेत्ती कया । भणइ—नंदरजं समं समेण विभज्जयामो । पडिवन्नं च तेण । ओयविउमाडत्ता । एगत्थ नयरं
 न पडइ । पविट्ठो निदंठी यत्थूणि जोणइ । इंदकुमारियाओ दिट्ठाओ । तासिं तेएण न पडइ । मायाए नीणावियाओ ।

गदियं नयरं । पाडलिपुत्तं तओ रोहियं । नंदो धम्मदारं मग्गइ । एणेण रवेण जं तरसि तं नीणेहि । दो भज्जाओ एणा कन्ना दवं च नीणेइ । कन्ना निग्गच्छंती पुणो पुणो चंदगुत्तं पलोएइ । नंदेण भणियं—जाहिं चि । गया । ताए विलगंतीए चंदगुत्तरहे नव अरगा भग्गा । 'अमंगलं' ति निवारिया तेण । तिदंडी भणइ—मा निवारोहि । नव पुरिसजुगणि बुग्ग वंसो होही । पडिवन्नं । राउलमाइगया । दो भागा कयं रज्जं । तत्थ एणा विसकन्ना आसि, तत्थ पधयगस्स इच्छा जाया । सा तस्स दिन्ना । अग्गिपरियंचणेण विसपरिगओ मरिउमारब्धो । भणइ—वयंस ! मरिजाइ । चंदगुत्तो 'रुंभामि' ति ववसिओ । चाणक्केण मिउडी कया इमं नीतिं संतेण—'तुल्याथं तुल्यसामर्थ्यं, मर्मज्ञं न्यव-सायिन्म् । अर्द्धराज्यहरं मूलं, यो न हन्यात्स हन्यते ॥ १ ॥' ठिओ चंदगुत्तो । दो वि रज्जानि तस्स जायाणि । नंद-मणुस्सा य चोरियाए जीवति । देसं अभिदवंति । चाणक्को अन्नं उगततरं चोरगाहं मग्गइ । गओ नयरवाहिरियं । दिट्ठो तत्थ नलदामो दुयिदो । पुत्तयडसणामरिसिओ रणिऊण विळं जलणपज्जालेणेण मूलाओ उच्छायंतो मणोडए । तओ 'सोहणे एस्स चोरगाहो' ति वाहराविओ । सम्माणिऊण य दिण्णं तस्साऽऽरक्खं । तेण चोरा भत्तदाणा-इणा फओवयारा वीसत्या सवे सकुडुंवा वावाइया । जायं निकटयं रज्जं । कोसनिमिचं च चाणक्केण महिड्डियकोडुंवि-एहिं सद्धिं आढत्तं मज्जपाणं । वायावेइ होळं । उट्टिऊण य तेसिं उक्फेसणत्थं गाएइ इमं पणचंतो गीइयं—दो मज्झ धाउरत्ताइं, कंचणहुंडिया तिदंडं च । राया वि मे वसवत्ती, एत्थ वि ता मे होळं वाएहि ॥ १ ॥ इमं सोऊण अन्नो असहमाणो कस्सइ अपयडियपुदं नियरिद्धिं पयदंतो नच्चिउमारब्धो । जओ—कुवियस्स आउरस्स य, वसणं पत्तस्स रागरत्तस्स । मत्तस्स मरंतस्स य, सबभावा पायडा होति ॥ २ ॥ पडियं च तेण—गयपोययस्स मत्तस्स, उप्प-

१ शमित्तर्पनेन । २ भयोत्पादनायम् ।

रान्त न जोरनगहनं । पर वद मयमदसं, एतय वि ता मे होलं वापदि ॥ ३ ॥ अत्रो भणइ—तिलआडयस्त
 दुगग, मित्रप्रग्न वदुगदयस । तिले तिले सयसहसं, एतय वि ता मे होलं वापदि ॥ ४ ॥ अत्रो भणइ—गवपाउसम्भि
 पुप्रा, तिलित्तिव्याए सिग्गमेगाए । एगाहमहियमेचेण, नवणीएण पाळिं वंधामि एतय वि ता मे होलं वापदि ॥ ५ ॥
 अत्रो भनइ—जषात्र नवमित्तोरण, वरियसेण जायमेत्ताण । फेसेदि नभं छाएमि, एतय वि ता मे होलं वापदि ॥ ६ ॥
 अत्रो भनइ—यो मन्त अत्ति खणाइं, सालिपसुइं य गरमीया य । छिन्ना छिन्ना वि रुहंति, एतय वि ता मे होलं
 वापदि ॥ ७ ॥ अत्रो भणइ—सय सुक्किल निगसुयंथो, भज्ज अणुवय णत्थि पयासो । निरिणो य दुपंचसओ, एतय वि
 ता मे होलं वापदि ॥ ८ ॥ एवं नाऊण दवं मगियं जहोचियं । कोट्टरा भरिया सालीणं, ताओ छिन्ना छिन्ना पुणो
 जायंति । आरा एगरियसजाया मगिया । एग्देवसियं नवणीयं । सुवच्चुप्पायणत्थं च चाणकेण जंतपासया कया ।
 वेइं भंजंति—परमिप्रया । तओ एगो इवलो पुरिसो सिक्खतविओ । दीणारथाळं भरियं । सो भणइ—जइ ममं
 दोइ जिणइ, तो थाळं गिण्टउ । अए अहं जिणामि तो एगं दीणारं गिण्डामि । तस्स इच्छाए पासा पडंति । अओ
 न तीएए मिलिउं । जइ सो न जिणइ एवं माणुसलंभो वि । अवि ताम सो जिण्जेजा, न य माणुसाओ भइस्स
 पुणो माणुसणं ॥ २ ॥

'पत्ते' इति तस्य—पत्रारं पञ्चीलं, जय-गोद्धम-सालि-वीहि-सट्टिका । कोइव-अणुया-कंगूर-रालग-तिल-सुग्ग-मासा
 य ॥ १ ॥ अयसि-हरिगंय-तिउडग-निक्खव-सिल्लिद-रायमासा य । उच्छू-मासूर-नुयरी-कुलत्थ तह धन्नग-कलाया ॥ २ ॥
 एयाणि नक्षियाणि भरदे यन्नाणि ताणि सघाणि विडियाणि, तत्थ पत्थो सरिसवाणं इहो, ताणि सघाणि करंवि-

याणि, तत्येगा जुद्धथेरी मुष्पं गहाय ते किं वीणेज्जा ? , पुणो वि पत्थं पूरिज्जा ? । अवि सा देवयापसाएण पूरेज्जा ण य माणुसत्तणं ॥ ३ ॥

‘जुए’ जहा—एगो राया, तस्स सभा अट्टोत्तरसयलंभसन्निविट्ठा’ जत्थ अत्थणियं देइ । एकेको य संभो अट्ट-सयंसिओ [सर्वांशाः ११६६४] । तस्स रओ पुत्तो रत्तोकली चित्तेइ—थेरो राया, मारेऊण रत्तं गिण्हामि । तं चामयेण नायं । तेण रओ सिट्ठं । तओ राया भणइ—अहो ! नत्थि लोभमहागह्गहियणं किंचि अकरणिज्जं । भणियं च—“नावेक्खइ कुलजाई, पेसं सुक्कयं च गणइ ण य अयसं । लुट्ठो कुणइ अकज्जं, मारइ पहुवंधुमित्तं पि ॥ १ ॥” एमार परिचित्तिऊण राया तं पुत्तं भणइ—अम्हं जो न सहइ अणुक्कमं सो जूयं खेळइ, जइ जिणइ रत्तं से दिज्जइ, कइं पुण जिणियधं ?—तुज्जं एगो आओ, अवसेसा मज्झं आया, जइ तुममेगेण आपण अट्टस-यस्स तंभाणं इक्केणं असियं अट्टसयवारा जिणसि तो तुज्जा रत्तं । अवि देवयाविभासा ॥ ४ ॥

‘रयणे’ जहा—एगो वाणियगो बुढो, रयणाणि से अत्थि । तय य महे अन्ने वाणियगा कोडिपडाया उट्ठिमति । सो न उब्भेइ । तस्स पुत्तेहिं थेरे पउत्थे ताणि रयणाणि देसीवणियाण हत्थे विक्कीयाणि । ‘धरं अम्हे वि कोडिपडागाओ उब्भा-वेमो’ । ते वि वाणियगा समंतओ पडिगया पारसकूलाईणि । थेरो आगओ, सुयं—जहा विक्कीयाणि । ते अंवाडेइ—लहुं रयणाणि अणेह । ताहे ते सबओ हिडिउमाडत्ता । किं ते सधरयणाणि पिडेज्जा ? । अवि य देवयप्पभावेण विभासा ॥ ५ ॥

संपयं ‘सुविणे’ चि—अत्थि उज्जेणी नयरी । तीए य असेसकलाकुसलो अणेगविन्नाणनिउणो उदारचित्तो कयन्नू पडि-वन्नसूरो गुणाणुराई पियंवओ इक्कतो रुव-लावन्न-त्तारुत्तकलिओ मूलदेवो नाम रायपुत्तो पाडलिपुत्ताओ जूयवसणा-सत्तो जणगायमाणेण पुहविपरिब्भमंतो समागओ । तत्थ गुलियापअगेण परावत्तियवेसो यामणयागारो विग्घावेइ

विश्वेश्वरदेहि गंधर्वाहृष्ट्यादि पात्राभ्योऽप्येदि य पापरजनं । पसिद्धो जाओ । अस्थि य तस्य रूचलायन्नविभ्राणगधिया
 देवदत्ता नाम प्रधानगधिया । सुरं च तेन—न रंजिन्नर एसा केणइ मामन्नपुरिसेण अत्तगधिया । तओ कोउणेण तीए
 गोहन्तं पयूमनए आगप्रतयेन आउत्तं सुमदुरस्यं चदुभंगियोल्लिरकंठं अन्नध्रषधसंवेहरसणिजं गंधधं । सुयं च तं
 देवदत्ताए, विीचं च—अहो ! अत्रया पाणी, ता दियो एस कोइ, न मणुरसमेत्तो । गवेसाविओ वेडीहिं । गविद्धो,
 दिट्ठो मूढदेवो पाननरूओ । गादियं जहद्वियमेईए । पेसिया तीए तस्म वाहरणत्थं माहवाभिहाणा सुज्जेडी । गंतूण विण-
 न्तुरयं मनिओ तीए—भो महासत्ता ! अहं सामिणी देवदत्ता विप्रवेइ—कुणह पसायं, एह अम्ह घरं । तेण वियहुयाए
 मणियं—न पजोचनं ने गनियान्नगंगेण, निवारिओ विसिद्धाण वेसासंजोगो । भणियं च—या विचित्रविटकोटिनिघृष्टा,
 नपमंमभित्ताऽभिविष्टा । कोगडा वचसि चेतसि दुष्टा, तां भजन्ति गणिकां न विसिष्टाः ॥ १ ॥ ओपत्तापत्तपराऽभि-
 निग्नेय, पिप्पमोहनघरी मदिरेय । देहदारणघरी छुरिकेय, गहिता हि गणिका सलिकेय ॥ २ ॥ अओ नत्थि मे गमणा-
 भिन्नगो । तीए पि अणेगादि भेनिदभंगीहिं आराहिऊण चित्तं महानिवंधेण कने पेत्तूण नीओ घरं । वधतेण य सा खुज्जा
 क्यारोमहेन य निज्जापओणेन य अफालिऊण कया पउगा । विग्ध्यकिंरत्तमणए पवेसिओ सो भवणे । दिट्ठो देवदत्ताए
 गानयस्यो जउत्तलायप्रधाती । विग्धियाए, देवदत्ताए दवायियमासणं । निसन्नो य सो । दिन्नो तंबोलो । वंसियं च
 माएयीए अणनो स्यं, कहिओ च पइयो । सुहुयरं विन्धिया । पारद्धो आलावो मडुराहिं वियहुभणिईहिं । आग-
 धिरियं च तेण तीए दिययं । भणियं च—अणुणयकुसलं परिहासपेसलं लडहवाणिदुद्धलियं । आलवणं पि हु छेया-
 ण कम्मणं किं च मूलीहिं ? ॥ १ ॥ एत्थंतरे आगओ तत्थेगो वीणावायगो । वाइया तेण वीणा । रंजिया देवदत्ता ।

भणियं च—साहु भो वीणावायग ! साहु सोहणा ते कला । मूलदेवेण भणियं—अहो ! अइतिउणो उज्जेणीज्जो जाणइ सुंदरासुंदरविसेसं । देवदत्ताए भणियं—भो ! किमेत्य खूं ? । तेण भणियं—वंसो चैव असुद्धो, सगब्भा य तंती । तीए भणियं—फहं जाणिज्जइ ? । इंसेसि अहं । समप्पिया धीणां । कट्ठिओ वंसाओ पाहणगो । तंतीए वालो ममारिऊण वाइउं पयत्तो । कया पराहीणमाणसा सपरियणा देवदत्तो । पञ्चासन्नं करेणुया सया रवणसीला आसि, मा पि ठिया पुम्मंती ओलंघियकक्का । अईव विच्छिया देवदत्ता वीणावायगो य । चितियं च—अहो ! पच्छन्नवेसो विरमकम्मा एस । पूइऊण तीए पेसिओ वीणावायगो । आगया भोयणवेला । भणियं देवदत्ताए—वाहरह अंगमइयं जेण दो वि अन्दे मज्जामो । मूलदेवेण भणियं—अणुमन्नह, अहं चैव करेमि तुम्ह अब्भंगणकम्मं । किमेयं पि जागसि ? । ण याणामि सम्मं परं ठिओ जाणगण सयासे । आणियं चंपगतेहं । आढत्तो अब्भंगिउं । कया पराहीण-मणा । चितियं च णए—अहो ! विन्नाणाइसओ, अहो ! अउवो करयलकासो, ता भवियवं केणइ इमिणा सिद्धपुरिसेण पच्छन्नत्त्सेण, न पयईए एवंरुरस्स इमो पगरिसो त्ति, ता पयडीकरावेमि रुवं । निवडिया चलणेसु, भणियो, य—भो महापुभार ! असरिसगुणेहिं चैव नाओ उत्तमपुरिसो पडियन्नवच्छलो दक्खिसन्नपहाणो य तुमं, ता इंसेहि मे अत्ताणयं, पाउं उक्कंठियं तुह इंसणस्स मे हिययं ति । मूलदेवेण पुणो पुणो निव्वंथे फए ईसि हसिऊण अवणीया वैसंपरंयवत्तिणी गुलिया । जाओ सहावत्थो । दिट्ठो दिणनाहो ध दिप्पंतवेओ अणंगो ध मोइयंतो रुक्केणं सयलज्जणं नवजोद्धणलावन्न-संपुन्नदेहो । हरिसवसुत्तिभन्नरोमंचा पुणो निवडिया चलणेसु, भणियं च—महापसाओ त्ति अब्भंगिओ सहत्थेहिं । मज्जियाइं दो वि जिमियाइं महाविभूइए, परिहाविओ देवदूसे, !ठियाइं विसिद्धगोहीए । भणियं च—तीए—महा-भाग ! तुमं मोत्तूण ण केणइ अपुरंजियं मे अवरपुरिसेण माणसं, ता सचमेयं—नयणेहिं को न दीसइ ?, केण समाणं

न होति ललावा ? । हिययागंदं जं पुण, जणेइ तं माणुसं विरलं ॥ १ ॥ ता ममाणुरोहेण. प्पथ घरे निचमेवागं-
तवं । मूलदेवेण भणियं—गुणराइणि ! अन्नदेसिप्पु निदणेसु च अम्हारिसेसु न रेहए पडिंबंधो, न यं थिरीहवइ,
पाएण सघस्स वि कज्जवसेण चेष नेहो । भणियं च—दृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं सरः सारसाः, पुष्पं
पयुं पितं त्यजन्ति मधुपा दग्धं वनान्तं मृगाः । निर्द्वंब्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिका भ्रष्टं नृपं सेवकाः; सर्वः कार्यवशा-
ज्जनोऽभिरमते कः कस्य को बह्वभः ? ॥ १ ॥ तीए भणियं—सदेसो परदेसो वा अकारणं सप्पुरिस्ताणं । भणियं च—
जलहिविसंधडिण वि, निवसिज्जइ हरिसिरम्मि चंदेण । जत्थ गया तत्थ गया, गुणिओ सीसेण तुज्झंति ॥ २ ॥ अत्थो वि
असारो, न तम्मि वियक्कएणाण बहुमाणो, अवि य गुणेसु चेवाणुराओ हवइ त्ति । किञ्च—वाया संहस्समइया,
सिणेइनिग्गाइयं सयसहस्सं । सत्भावो तज्जणमाणुसस्स कोडिं विसेसेइ ॥ ३ ॥ ता सव्वाहा पडिवज्ज इमं पत्थणं ति ।
पडिवन्नं तेण । जाओ तेत्ति नेहनिम्भरो संजोगो । अन्नया रायपुरओ पणबिया देवदत्ता । धाइओ मूलदेवेण पडहो ।
तुद्धो तीए राया । दिन्नो वरो । नासीकओ तीए । सो य अईवजूयपसंगी निवसणमेत्तं पि न रेहए । भणिओ य साणुणयं तीए
पियवाणीए—पिययम ! को तुह इमं मयंकस्सेव हरिणपडिंबंधं ? तुह सयलगुणालयाण कलंकं चेष जूअवसणं, बहुदो-
सविहाणं च एयं । तहा हि—“कुलकलंकणु सच्चपडिवक्खु गुरुल्लासोयहरु धम्मविग्गु अत्थह पणासणु । जं द्वाणभोगिहि
रहिउ पुत्त-दार-पिइ-माइमोसणु । जहिं न गणिज्जइ देउ गुरु जहिं नवि कज्जु अकज्जु । तणुसंतावणु कुगइपहु तहिं पिय ? जूय

१ जलधेः पृथग्भूतेनापि । २

२ “कुलकलङ्कनं सत्यप्रतिपक्षं गुरुल्लासाशोकगृहं धर्मविषं अर्थस्य प्रणाशनम् । यद् दानभोगान्भयो रहितं पुत्र-द्वारा-पितृ-मात्रादिभो-
पणम् । यत्र न. गणयेते देवगुरु, यत्र नापि कार्यमकार्यम् । तनुसन्तापनं कुगतिपथः तत्र प्रिय ! धूते मा इज्यताम् ॥ १ ॥”

म रज्जु ॥१॥" ता सधद्या परिश्रयसु इमं । अइरसेण ये न सकाप मूलदेवो परिहरिडं । अत्थि य देवदत्ताए गाढानुरतो
मूलिहो मित्तसेणो अयलनामा सत्यवाहपुचो । देइ सो जंमगियं । संपाडेइ पत्ताभरणाईयं । वहइ य सो मूलदेवोवरि
पयोसं, मगाइ य छिद्युणि । तस्स संकाए न गच्छइ मूलदेवो तीए घरं अबसरंतरेण । भणिया य देवदत्ता जणणी-
ए—पुत्ति ! परिश्रय मूलदेवं; न किंचि निद्वणेण पओयणमेएण, सो महाणुभावो दाया अयलो पेसेइ पुणो पुणो
यहुयं दयजायं, ता तं चेव अंगीकरेसु सधप्पणयाए, न एकम्मि - पडियारे दोन्नि करवालाइं मायंति, न य अलोणियं
सिखं को वि चेट्ठेइ, ता मुंच जूयारियमिमं ति । तीए भणियं—नाहं अंब ! एंतेण धणाणुरागिणी, गुणेसु चेव
मे पडियंथो । जणणीए भणियं—केरिसा तस्स जूयारास्स गुणा ? । तीए भणियं—अंब ! केवल्लुणुमओ खु सो ।
जओ 'पीरो उदारचरियो, दक्खिणमहोयही कलानिज्जो । पियभासी य कयन्नू, गुणाणुरागी विसेसण्णू ॥ १ ॥'
अओ न परिश्रयामि एयं । तओ सा अणेगेहिं दिट्ठेहिं आढत्ता पडिचोहेइं—अलत्ताए मग्गिए नीरसं पेणामेइ, उच्छुबडे,
पत्थिए छोइयं पणामेइ, कुमुमेहिं जाइएहिं विटमित्ताइं पणामेइ । चोइया य पडिभणति—आरिसमेयं तारिसो एस
ते पियमो, तहापि तुमं न परिश्रयसि । देवदत्ताए चितियं—मूढा एसा तेणेवंविहे दिट्ठते देइ । तओ अन्नया
भणिया जणणी—अम्मो ! मग्गेहिं अयलं उच्छुं । कहियं च तीए तस्स । तेण वि सगढं भरेऊणं पेसियं । तीए
भणियं—किमाहं करेणुया जेण एवंविहं सपत्तडालं उच्छुं पमूयं पेसिज्जइ । तीए भणियं—पुत्ति ! उदारो खु सो तेण एयं
पेसियं ति, चितियं च जेण—अत्राणं पि सा दाहि ति । अवरदियहे देवदत्ताए भणिया माहवी—हला ! भणाहि
मूलदेवं जहा उच्छूणसुवरि सद्धा, ता पेसेहि मे । तीए विगंतूण कहियं । तेण गहियाओ दुन्नि उच्छुल्लहीओ, निच्छोल्लिऊण

१ नपयति ।

कथाओ दुयंगुलममणाओ गंडियाओ, चांउजाएण य अवचुत्रियाओ, कणूरेण य मणगं वासियाओ, सूलाहि य मणागं
 सिद्धाओ, गहियाइं अमिणवमहगाइं, भरिऊण य ताणि ढक्किऊणं पेसियाणि । दोइपाइं च गंतूण माहवीए । दंसियाणि
 तीए पि जणणीए । भगिया य—पेच्छ अम्मो ! पुरिसाणमंतरं ति, ता अहं एएसि गुणाणमणुरत्ता । जणणीए चितियं—
 'अयंतमोहिया एसा न परिषयइ अत्तणा इमं, ता करेमि किं पि उवायं जेण एसो कासुओ गच्छइ विदेसं, तओ सुत्थं
 हवइ' ति चित्तिज्ज भगिओ तीए अयलो—कहसु एईए पुरओ अलियगामंतरगमणं, पच्छा पविट्ठे माणुस्ससामग्गीए
 आगच्छेज्जइ विमाणेज्जइ य तं, जेण विमाणिओ संतो देसच्चयं करेइ, ता संजुत्ता विट्ठेज्जइ, अहं ते वचं दाहामि । पडिंबन्नं
 च तेण । अन्नम्मि दिणे कयं तहैव तेण । निगओ अलियगामंतरगमणमिसेण । निबभएण पविट्ठो य मूलदेवो । जाणा-
 विओ जणणीए अयलो आगओ महासामग्गीए । विट्ठो य पविसमाणो देवदत्ताए, भणिओ य मूलदेवो—इइसो
 चेव अवसरो, पडिच्छियं च जणणीए एयं पेसियं दधं, ता तुमं पल्लंकेहइओ सुहुत्तगं चिट्ठइ । ताव ठिओ सो पल्लंकेहइओ ।
 लस्मिरओ अयलेणं । निसन्नो य पल्लंके अयलो, भगिया य सा तेण—करेइ न्हाणसामग्गिं । देवदत्ताए भणियं—एवं ति,
 ता उट्ठइ नियंसह पोत्ति जेण अब्भंगिज्जइ । अयलेण भणियं—मए विट्ठो अज्ज सुमिणओ, जहा—'नियत्थिओ चेव
 अब्भंगियगत्तो एत्थ पल्लंके आरुढो ण्हाओ' चि, तो सचं सुमिणयं करेसु । देवदत्ताए भणियं—नणु विणासिज्जए महग्गं
 तूलिगंडुयमाईयं । तेण भणियं—अन्नं ते विसिट्ठतरं दाहामि । जणणीए भणियं—एवं ति । तओ तत्थट्ठिओ चेव
 अब्भंगिवट्ठिओ उण्हसलउदगेहि य मज्जिओ । भरिओ तेण हेइट्ठिओ मूलदेवो । गहियाउहा पविट्ठा पुरिसा ।
 सन्निओ जणणीए अयलो । गहियो तेण मूलदेवो बालेहि, भणिओ य—रे ! संपयं निरुवेहि जइ कोइ अत्थि ते

सरणं । मूलदेवेण निरुक्त्यादं पासाई, जाव दिट्ठं निसियाऽसिहत्थेहिं वेडियमत्ताणयं मणूसेहिं । चितियं च—‘नाहमे-
पसिं उधयमि, कायघं च मए वयरनिजायणं, निराज्जो संपयं, ता न पोरसस्सावसरो त्ति’ चितिय भणियं—जं ते रोयइ
तं करेहि । अयलेण चितियं—उत्तमपुरिसो कोई एत्तो आगिईए चैव नज्जइ, सुलभाणि य संसारे महापुरिसाण वसणाइं ।
भणियं च—‘को एत्थ सया सुद्धिओ ? , कस्स व लच्छी थिराइं पेम्माइं ? । कस्स व न होइ सलियं ? , मण को वि ण संहिओ
विहिणा ? ॥ १ ॥’ भणिओ मूलदेवो—भो ! एवंविहावत्थागओ सुको संपयं तुमं, ममं पि विहिवसेण कयाइ वसण-
पत्तरस एयं चैव करेज्जइ । तओ विमणटुम्मणो निगओ नयराओ मूलदेवो ‘पेच्छ, कइं एएण छलियो ?’ ति चितियं ।
तो ण्हाओ सरोवरे, कया पाणवत्ती, चितियं च—गच्छामो विदेसं, तत्थ गंतूण करेमि किं पि इमस्स पडिविप्पिउवायं ।
पट्ठिओ वेद्दायडस्स सम्मुहं । गामनगराइमग्गेण वधंतो पत्तो दुवालसजोयणपमाणाए अडवीए मुहं । चितियं च तत्थ—जइ
कोइ वधंतो वायासाहेज्जो वि दुइओ लब्भइ ता सुहं चैव छिज्जए अडवी । जाव थेववेलाए आगओ विसिद्धाकारदंस-
णीओ संबलथइयासणाहो टक्कंभणो, पुच्छिओ य सो—भट्ट ! के दूरे गंतव्वं ? । तेण भणियं—अत्थि अडवीए परओ
वीरनिहाणं नाम यामं, तं गमिस्सामि, तुमं पुण कत्थ पत्थिओ ? । इयरेण भणियं—वेन्नायडं । भट्टेण भणियं—
ता ण्ह गच्छम्म । तओ पयट्ठा दो वि । मब्बण्हसमए वधंतेहिं दिट्ठं सरोवरं । टक्केण भणियं—भो ! वीसगामो सण-
मेगं ति । गया उदगसमीयं । घोया हत्थपाया । गओ मूलदेवो पालिसंठियरुक्खच्छायं । टक्केण छोडिया संबलथइया,
गहिया पट्टयम्मि सत्तुया । ते जलेण ओलित्ता लगओ साइं । मूलदेवेण चितियं—एरिसा चैव वंभणजाई सुक्खा-
पहाणा हवइ, ता पन्ना मे दांही । भट्टो वि सुंजित्ता वंधिऊण थइयं पयट्ठो । मूलदेवो वि ‘नूणं अवरण्हे दाहि’ ति
चित्तो अनुपयट्ठो । तत्थ वि तदेव सुत्तं, न दिन्नं तस्स । ‘कहं दाहि’ ति आसाए गच्छइ एत्तो । वधंताण य आगया

रयणी । तत्रो वट्टाओ ओसरिऊण वडपायवद्देठओ पसुत्ता । पञ्चसे पुणो पत्थिया, मञ्जण्हे तद्देव थफा, तद्देव सुत्तं
 टकेण, न दिन्नं एयस्सं । जाव तद्दयदिये चितियं मूलदेवेण—नित्थिन्नप्पाया अडवी, तां अज्ज अवस्सं ममं दाही
 एस । जाव तत्थ वि नं दिन्नं । नित्थिन्ना य तेहिं अडवी । जायाओ दोण्ह वि अन्नवट्टाओ । तओ मट्टेण भणियं—भो !
 तुञ्ज एसा पट्टा ममं पुण एसा, ता वच तुमं एयाए । मूलदेवेण भणियं—भो भट्ट ! आगओ अहं तुञ्ज ल्पभावेणं,
 ता मञ्ज मूलदेवो नामं, जइ कयाइ किं पि पओयणं मे सिञ्जइ ता आगच्छेज्ज वेन्नायडे, किं च तुञ्ज नामं ? । टकेण भणि-
 यं—सद्धडो, जणकयावडकेण य निग्घिणसम्मो नाम । तओ पत्थियो भट्टो सगगमं । मूलदेवो वि विन्नायडसग्गुहं ति ।
 अंतराले य दिट्ठं वसिमं । तत्थ पविट्टो मिक्खतानिमित्तं । हिडियं असेसं गमं । लड्ढा कुम्मासा, न किं पि अन्नं । गओ
 जलासयाभिमुहं । एत्थंतरम्मि य तवसुत्तियेद्देहो महाणुभावो महातवस्सी मासोपवासपारणयनिमित्तं दिट्टो पविसमाणो । तं
 च पेच्छिय हरिसवसुत्तिमन्नपुलएण चितियं च मूलदेवेण—अहो ! धन्नो कयत्थो अहं, जरस इमम्मि काले एस महातवस्सी
 दंसणपहमागओ, ता अवस्सं भवियधं मम कहाणेण । अवि य—मरुथलीए जह कप्परुत्तो, दरिद्दगेहे जह हेमवुट्टो ।
 मायंगगेहे जह हत्थिरया, सुणी महप्पा तह एत्थ एसो ॥ १ ॥ किञ्च—दंसणत्तणविसुद्धं, पंचमहब्बयसमाहियं धीरं ।
 संती-मइव-अज्जव-जुत्तं मुत्तिप्पहाणं च ॥ २ ॥ सञ्जायञ्जाणतवोवहाणनिरयं विसुद्धलेसागं । पंचसमियं तिगुत्तं, अकिं-
 चणं चत्तगिहिसंगं ॥ ३ ॥ सुपत्तं एस साहू । ता—एरिसपत्तसुखित्तं, विसुद्धसद्धानलेण संसित्तं । निहियं तु दव्वसस्सं,
 इहपरलोए अणंतफलं ॥ ४ ॥ ता एत्थ फालोचिया देमि एयस्स चेव कुम्मासा, जओ अदायगो एस गामो, एसो
 य महप्पा कइययधरेसु दरिसावं दाऊण पडिनियत्तइ, अहं पुण दो तिन्नि वारे हिंढामि तो पुणो लभिस्सं, आसन्नो अवरो
 वित्तिओ गामो ता पयच्छामि सवे इमे स्ति । पणमिऊण तओ समप्पिया भगवओ कुम्मासा । साहुणा वि तस्स परि-

णामपरिसंश्रुतेण दद्याद्भुद्धिं च विद्याणिङ्गण—‘धम्मसील ! शोवे देज्जह’ त्ति भणिङ्गण धरियं पत्तणं । दिन्ना य तेण पवहु-
माणाऽऽसएण, भणियं च तेण—‘धन्नाणं सु नराणं, कुम्मासा होंति साहुपारणए ।’ एत्थंतरम्मि गयणंतरगयाए रिसिभत्ताए
मूलदेवमचिरंजियाए भणियं देवयाए—पुत्त ! मूलदेव ! सुंदरम्मणुचिद्धियं तुमे, ता एयाए गाहाए पच्छद्धेण मग्गह जं
रोएएणेण संपाडेमि सधं । मूलदेवेण भणियं—‘भणियं च देवदत्तं, इंतिसहस्सं च रज्जं च ॥१॥’ देवयाए भणियं—पुत्त !
निश्चितो विहरसु, अयस्सं रिसिचलणानुगायेण अइरेण चैव संपज्जिस्सइ एयं । मूलदेवेण भणियं—भयवइ ! एवमेयं ति ।
धओ यंदिय रिसि पडिनियसो । रिसी वि गओ उज्जाणं । लद्धा अयर भिक्खा मूलदेवेण । जेमिओ पत्थिओ य विन्नाय-
उत्तमुहं । पत्तो य कमेणं, तत्थ । पमुत्तो रयणीए वाहिं पहियसालाए । विट्ठो य धरिमज्जामे सुमिणओ—‘पडिपुत्तमंडलो
निम्मलपट्ठो मयंको उयरम्मि पविट्ठो’ । अन्नेण वि कप्पडिण्ण सो चैव विट्ठो । कहिओ तेण कप्पडियाणं । तत्थेणेण भणियं—
लभिहिसि तुगं अत्त पयगुलसंपुत्तं महंतं रोट्टं । ‘ण याणंति एए सुमिणस्स परमत्थं’ ति न कहिंयं मूलदेवेण । लद्धो
कप्पडिण्ण भिक्खाएण परल्लयणियाए जहोवट्ठो रोट्टो । तुट्ठो य एत्तो । निवेइओ य कप्पडियाणं । मूलदेवो वि गओ
एगमारामं । आवज्जिओ तत्थ सुसुगोययत्ताहजेण मालागारो । दिन्नाइं तेण पुक्कफलाइं । ताइं घेतुं सुइमूओ गओ सुमि-
णं । मूलदेवेण जोडिङ्गण करजुयलं कहिओ सुविणगवइयरो । उवज्जाएण वि भणियं सहरिसेणं—कहिस्सामि सुहसुहुत्ते
य मणिओ उवज्जाएण—पुत्त ! पत्तवत्ता मे एसा कन्नंगो, तां परिणेषु मम्मोवरोहेणं, एयं तुमं ति । मूलदेवेण भणियं—
ताय ! कइं अन्नायदुलंत्तलं जामाउयं करोसि ? । उवज्जाएण भणियं—पुत्त ! आवारेणं चैव नज्जइ अफहियं पि कुलं ।

भणियं च—आचारः कुलमाल्याति, देसमाल्याति जल्पितम् । सम्भ्रमः स्नेहमाल्याति, घपुराल्याति भोजनम् ॥ १ ॥
 तद्वा—को कुवर्त्तयाण गंधं, करेइ मंदुत्तणं च उच्छृणं ? वरहरथीण य लीलं, विणयं च कुलपसूयाणं ? ॥ २ ॥ अहवा—
 जइ हुति गुणा ता किं, हुलेण ? गुणैणो हुलेण न हुं कजं । कुलमकलंकं गुणवॉलियाण गरुयं चिय कलंकं ॥ ३ ॥ एवमाइ-
 भणिईहि पडिबजाविय सुइसुहुत्तेण परिणाविओ । कहियं सुविणगफलं—सत्तदिणभंतरे राया होहिसि । तं च सोऊण
 जाओ पइहमणो, अच्छइ य तत्थ सुहेणं । पचमे य विचसे गओ नयरवाहिं, निसन्नो चंपगच्छायाए । इओ य—तीए
 नयरीए अपुत्तो राया कालगओ । तत्थ अहियासियाणि पंच दिधानि । ताणि आहिडिय नयरमज्जे निगायाणि याहिं पत्ताणि
 मूलदेवसयासं । विटो य सो अपरियत्तमाणच्छायाए हिट्ठओ । तं पेच्छिय गुल्लुगुलियं हत्थिणा, देसियं सुरेण,
 अहिसित्तो भिगारेणं, वीइओ चामरेहिं, ठियसुचरि पुंडरियं । तओ कओ लोपहिं जयजयारवो । चढाविओ गएण रंधे
 पइसारिओ य नयरिं । अभिसित्तो य मंतिसामंतैहिं । भणियं च गयणतलगायाए देवयाए—ओ ! ओ ! एत्त महापुभावो अस्से-
 सकलापारगओ देवयाहिट्ठियत्तीरो विकमराओ नाम राया, ता एयत्स सासणे जो न वट्टइ तत्स नाहं खमाभि.त्ति । आढत्तो
 तओ सवो सामंत-मति-पुरोहियाइओ परियणो आणाविहेओ जाओ । तओ उदारं विसयसुइमणुहवंतो चिइइ । आढत्तो
 उंज्जेणिसामिणा वियारधवल्लेण सह संबवबारो, जाव जाया परोप्परं निरंतरा पीई । इओ य देवदत्ता तारिसं विडं-
 वणं मूलदेवत्स पेच्छिय विरत्ता अईव अयलोवरि । ततो निम्मच्छिओ अयलो—‘ओ ! अहं वेसा, न उण अहं तुग्ग
 कुलपरिणी, तद्वा वि मज्झ गेहत्थो एवंविहं वचहरसि, ता मसिच्छाए ण पुणो रिख्लियधं’ ति भणिय गया राइणो सयासं ।
 भणियो य निवडिय चल्लेणसु राया—सामि ! तेण वरेण कीरउ पसाओ । राइणा भणियं—भण, कओ चेव तुग्ग पसा-
 ओ ? किमवरं भणीयइ ? । देवदत्ताए भणियं—ता सामि ! मूलदेवं वल्लिय ण अत्तो पुरिसो मम आणावेयवो, एत्तो

अयलो मम धरागमणे नियारेयधो । राइणा भणियं—एवं, जहा तुञ्ज रोयए, परं कहेह को पुण एस बुत्ततो ? । तओ फहओ माहवीए । र्हो राया अयलोवरि । भणियं च—भो ! मम एईए नयरीए एयाइं दोन्नि रयणाइं ताहं पि खलीफेरेइ ? । एसो तओ हकारिय अंवाडिओ भणिओ—रे ! तुमं एत्य रायाजेण एवंविहं ववहरसि ? ता निरुवेहिं संपयं सरणं, फरेमि तुह पाणविणासं । देवदत्ताए भणियं—साम्मि ! किमेइणा सुणहपाएण पंडिररुद्धेणं ? ति, ता मुंचह एयं । राइणा भणिओ—रे ! एईए महाणुभायाए वयणेणं छुटो संपयं, सुद्धी उण तेणेवेह आणिएणं भविस्सई । तओ चलणेसु निवडिऊण निगाओ रायउलाओ । आढत्तो गवेसिउं दिसोदिसिं । तहावि न लद्धो । तओ तीए चैव ऊणिमाए भरिऊण भंडस्स वहणाइं पत्थिओ पारसउलं । इओ य मूलदेवेण पेसिओ लेहो कोसलियाइं च देवदत्ताए तस्स राइणो य । भणिओ य राया—मम पर्यईए देवदत्ताए उवरि महंतो पडिबंधो, ता जइ एईए अभिरुचियं तुम्ह वा रोयए ता कुणह पमायं, पेसेह एयं । ततो राइणा भणिया रायदोवारिणा—भो ! किमेयमेवंविहं लिहियं विक्रमराएणं ?, किं अम्हणं तस्स य कोइ अतिय विसेसो ?, रत्तं पि सबं तस्सेयं किं पुण देवदत्ता ?, परं इच्छउ सा । तओ हकारिया देवदत्ता फडिओ युत्ततो—वा जइ तुम्ह रोयए ताहे गम्मउ तस्स सगासं । तीए भणियं—महापसाओ, तुम्हाऽणुन्नायाण मणोरहा एए अग्गं । तओ महाविभवेणं पूहऊण पेसिया गया य । तेण वि महाविभूईए चैव पवेसिया । जायं च परोप्परमेगरत्तं । अच्छए-मूलदेवो तीए सह विसयसुहमणुहवंतो जिणभवणविंकरणपूयणतप्परो ति । इओ य सो अयलो पारसउले विदयिय यटुयदं पवरं भंडं भरेऊण आगओ विन्नायउं । आवासिओ य चाहिं । पुच्छिओ लोगो—किं नामाभिहाणो एत्य राया ? । फहियं च—विक्रमराओ ति । तओ हिरत्रसुवन्नमोत्तियाणं थालं भरेऊण गओ राइणो पेक्खगो । दवा-

१ मूत्तेन । २ कोसलिकामि-उपहराः ।

विर्यं राइणा आसणं, निसम्नो पचमिन्नाओ य । अयलेण य न नाओ एसो । रत्ना पुच्छिओ—कुओ सेही ! आगओ ? ।
 देण भणियं—पारसउलाओ । रत्ना पूइणण अयलेण भणियं—सामि ! येसेह उवरिगो जो भंडं निरुवेइ । तओ राइणा
 भणियं—अहं सयमेवागच्छामि । तओ पंचउलसहिओ गओ राया । इत्तियं वहेणसु संख-फोफ्फल-वंदणा-उगरु-मंजिइइयं
 भंडं । पुच्छियं पंचउलसमखं राइणा—भो सेट्टि ! इत्तियं चैव इमं ? । तेण भणियं—देव ! एत्तियं चैव । राइणा भणि-
 यं—करेह सेट्टिस्स अद्धदाणं परं मम समखं तोलेह चोहंप । तोलियाइं समंतओ, जाव दिहं कथइ सुवन्नं कथइ
 य लक्खियं मंजिइमाइमज्जगयं सारभंडं । राइणा उकेहावियाइं चोहयाइं निरुवियाइं समंतओ, जाव दिहं कथइ सुवन्नं कथइ
 रुण्यं कथइ मणि-मोत्तिय-पवालाइ महग्यं भंडं । तं च इहूण रुट्टेण नियपुरिसाण दिन्नो आपसो—अरे ! वंधह पचकखं
 चोरं इमं ति । पद्धो य थगथगंतदियओ तेहि । दाऊण रक्खवाले जाणिसु गओ राया भवणं । सो वि आणिओ आरक्खि-
 लेण रायसमीयं । गाढं वढं च इहूण भणियं राइणा—रे ! छोडेह छोडेह । छोडिओ अणेहिं । पुच्छिओ । राइणा—परिया-
 नेसि ममं ? । तेण भणियं—देव ! सयलपुहविविक्खाए महाणरिदे को न थाणइ ? । राइणा भणियं—अलं उवयारभास-
 नेहिं, फुडं साहसु जइ जाणसि । अयलेण भणियं—देव ! ग थाणामि सम्मं । तओ राइणा बाहराविया देवदत्ता ।
 आगया चरच्छर ध सधंगभूसणधरा विन्नाया अयलेण । लज्जिओ मणम्मि वाढं । भणियं च तीए—भो ! एस सो मूलदेवो
 जो तुमे भणिओ तम्मि काले—ममावि कयाइ विहिलोणेण वसणं पत्तस्स उवयारं करेज्जह, ता एस सो अवसरो, सुको य तुमं
 अत्थसरीरसंसयमावन्नो वि पणयदीणजणवच्छलेण राइणा संपयं । इमं च सोऊण विलक्खमाणसो 'महापसाओ' चि
 मणिऊण निवडिओ राइणो देवदत्ताए य चलणेसु । भणियं च—कयं माए जं तया सयलजणनिवुइकरस्स नीसेसक-

छासोद्दियस्त देवस्त निम्मलसहावस्त पुत्रिमाचन्दसेव राहुणा कथथणं ता तं स्वमउ मम सामी, तुम्ह कयत्यणामरिसेण महाराओ वि न देइ मे उज्जेणीए पवेसं । मूलदेवेण भणियं—रामियं चेष मए जस्त तुह देवीए कओ पसाओ । तओ सो पुणो वि निवडिओ दोण्ह वि चल्णेसु । परमायरेण ण्हाविओ जेमाविओ य देवदत्ताए परिहाविओ महग्गवत्थे । राइणा मुकं दाणं । पेत्तिओ उज्जेणिं । मूलदेवराइणो अन्भत्थणाए रामियं वियारधवलेण । निग्घिणसम्मो वि रजे निविहं सोऊण मूलदेवं आगओ विन्नायडं । दिट्ठो राया । दिओ सो चेष अदिट्ठसेवाए गामो तस्स रजा । पणमिऊण 'महापसाओ' त्ति भणिऊण य सो गओ गामं । इओ य तेण कप्पडिएण सुयं—जहा मूलदेवेण वि एरिसो सुमिणो दिट्ठो जारिसो मए, परं सो आपसफलेण राया जाओ । सो चित्तेइ—वच्चामि जत्थ गोरसो, तं पिपित्ता सुवामि जाव तं सुविणं पुणो पेच्चामि । अवि सो तं पुण पेच्छेज्ज । न य माणुसाओ विभासा ॥

'चकिं' त्ति दारं—इंदपुरं नयरं, इंददत्तो राया । तस्स इट्ठानं वरणं वावीसं पुत्ता । अन्ने भणंति—एक्काए चेव देवीए ते पुत्ता राइणो पाणसमा । अन्ना य अमषथूया, सा परं परिणतेण दिट्ठिहिया । सा अन्नया कयाइ रिउण्हाया समाणी अच्छद । राइणा दिट्ठा, 'कस्स एस ?' त्ति पुट्ठा आसन्नवत्तिणो पुरिसा । तेहिं भणियं—तुम्ह देवी एसा । ताहे सो वाए समं एक्करत्ति वसिओ । सा य रिउण्हाया । तीसे गळो लणो । सा य अमषेण भणिहिया—जया तुह गन्भो आहूओ होइ तथा मम साहेजसु । ताए तस्स कहियं दिवसो सुट्ठो जं च राएण उह्ववियं । सामिन्नाणं तं तेण पत्तए लिहियं । सो तं सारवेद । णवण्हं मासाणं दारणो जाओ । चउरो य दासचेडाणि तदिवसं जायणि । तंजहा—अग्गियओ पंढइओ चहुलिओ सांगरओ य । सुरिंददत्तो त्ति कयं तस्स नामं । अट्ठवरिसो य सो अमषेण कलायरियस्स

१ परिगफ्फता—बाहर निकलवे ।

उपणीओ । तेण लेहाइयाओ गणियप्पहाणाओ^२ सडणकयपज्जवसाणाओ कलाओ गाहिओ । जाहे तं गाहेइ आयरिओ ताहे ताणि कट्टति विउड्हिति । पुधपरिचएण ताणि रोलंति । तेण ताणि न चैव गणियाणि । गहिआओ कलाओ । ते असे वावीसं कुमारा गाहिजंता आयरियं पिट्टंति अवयणाणि य भणंति । जइ सो आयरिओ पिट्टेइ ताहे गंवूणं गाऊणं साहेति । ताहे ताओ आयरियं खिसंति—कीस आहणसि ? , न सुलभाणि पुत्तभंडगणि । अबो ते न सिक्खिया ॥

इओ य महुराए जियसन्नु राया, तस्स सुया निछुई नाम दारियां । सा रण्णो अलंकिया उवणीया । राया भणइ— नेण्ढ जो ते रोचइ भत्तारो । तो ताए मन्नइ—जो सूरो वीरो राहं च विंधइ सो मम भत्ता होउ, से पुण रज्जं दिज्जा । ताहे सा पिउवयेण महासामग्गियाए गया इंदपुरं सोउं इंददत्तस्स बहवे पुसे । इंददत्तो उट्ठो चितेइ— नूनं अन्नराईहितो लट्टयरो अहं । आवाहिया य तेण संघे रायाणो । महाविमूईय आगया । तओ तेण उसिय-पडागं नयरं कारियं । रंगमंडवो वाहिं कओ । तत्थेकम्मि अक्खे अट्ट चक्काणमुवरिं उविया धीउल्लिया सा अरिच्छम्मि विधेयघा । तओ इंददत्तो राया सन्नद्धो निग्गओ सह पुत्तेहिं । सा वि कन्ना सवालंकारविभूसिया आगया । उवविट्ठो मंचेसु सघो नरिंदपसुहो निवजणो । तारिसो य संयंवरो जाओ जारिसो दोवईए । तत्थ एआ जेट्ठो पुत्तो सिरिमाली नाम पढमं सहरिसं भणिओ—पुत्त ! एसा दारिया रज्जं च घेत्तवं, अबो विधे एयं पुत्तलियं वामे अच्छिम्मि । ताहे सो अकयन्भासो तस्स समूहस्स मज्जे धणुं चैव न गिण्हिउं तरइ । कइ कहवि अणेण गहियं कंपतेण । 'उओ वचउ तओ वचउ' ति मुक्को सरो । सो वकेण अन्भिडिऊण भगो । एवं कस्सइ एगं अररांतरं वौलीणो, कस्सइ दोन्नि, कस्सइ तिन्नि, अन्नेसिं वाहियेणं चैव नीई । ताहे राया अधिइं पकओ—अहो ! अह-मेएहिं धरिसिओ ति । तओ अमचेण भणियं—कीस अधिइं करेसि ? । राया भणइ—एएहिं अहमप्पहाणो कओ ।

अमथो भणइ—अस्थि अन्नो तुम्ह पुत्तो मम धूयाए तणओ सुरिंदत्तो नाम सो समत्थो विधिउं । अहिण्णाणाणि य से कहियाणि । फहिं सो ? । दरिसिओ । तओ राइणा अवगूहिओ भणिओ य—सेयं तव पुत्ता ! अट्ट रहक्के भेत्तूण पुत्तलियं अच्छिम्मि विधित्ता रज्जं सुकलत्तं निष्ठुईदारियं संपावित्तए । ततो कुमारो ‘जहा आणवेहि’ त्ति भणिऊण य ठाणं ठाइऊण धणुं गेण्हइ । ताणि य दासरूवाणि चउद्धिसिं ठियाणि रोडंति । अन्ने य उभयपासे गहियखग्गा दो जणा भयं दाइंति—जइ कहवि लक्खसस्स चुक्कसित्तो सीसं छिंदियच्चं ति । सो वि य से उवज्झाओ पासे ठिओ भयं देइ—मारिज्जसिं जइ चुक्कसि । ते य वावीसं पि कुमारा ‘मा एस विधिस्सइ’ त्ति उहंठवयणा विग्घाणि करंति । तओ ताणि चत्तारि ते य दो पुरिसे वावीसं च कुमारे अगणित्तो ताणं अट्टण्हं रहक्काणं अंतरं जाणिऊणं तम्मि लक्खे निरुद्धाए दिट्ठीए अन्नमइं अकुणमाणेण सा धीउद्धिया यामे अच्छिम्मि विद्धा । तओ लोगेण उक्कट्टिनायकलयलमिरसो साहुक्कारो कओ । जहा तं चकं दुक्करं भेतुं एवं माणुसत्तणं ति ॥

‘चग्गे’ त्ति—एगो दहो जोयणसहस्सवित्थिओ सेयाल्वम्मोवणद्धो । एणं से मज्जे छिइं जत्थ कच्छभस्स गीवा मायइ । तत्थ कच्छभो वाससए वाससए गीवं पसारेइ । तेण कहवि गीवा पसारिया । जाव तेण छिइेण गीवा निग्गया । तेण जोइसचकं दिट्ठं कोमुईए पुप्फफलाणि य । सो गओ ‘सयणिज्जगाणं दावेमि’ । आणित्ता ताणि सबओ पलोएइ तं ठिरं न पेच्छइ । अवि सो लभेज्ज विभासा ॥ १ ॥

‘जुगे’ त्ति—‘पुवंते होज्ज जुगं, अवर्ते तस्स होज्ज समिलाओ । जुगछिइम्मि पवेसो, इय संसइओ मणुयलंभो ॥ १ ॥ जह समिला पच्चमट्ठा सागरत्तलिले अणोरपारम्मि । पविसिज्जा जुगछिइं, कह वि भमंती भमंतम्मि ॥ २ ॥

१ इहंपयनिककलमिश्रः ।

सा चंडघायवीईपणोद्विया अवि लभेज्ज जुगछिई । न य माणुसाओ भट्टो, जीवो पडिमाणुसं लहइ ॥ ३ ॥”
इद्विगायाओ युगोदाहरणमवसेयम् ॥

इयाणि ‘परमाणू’ जहा—एगो संभो महप्पमाणो । सो देवेणं चुन्नेज्जणं अविभागिमाणि खंडाणि काऊण नलि-
याए पक्खित्तो । पच्छा मंदरचूलियाए ठिएण फूमिओ सो । सवओ पणट्टो सो यंमचुन्नो । अत्थि को वि वेहिं चेव
पुगलेहिं तमेव तंभं निवत्तेज्जा ? । नो इण्टे समट्टे । एस अभावो । एवं भट्टो माणुसाओ न पुणो लभेज्ज तं ॥

अहवा—सभा एगा अणेगलंभसयसन्निविट्ठा । सा कालंतरे झामिया पडिया । अत्थि पुणो को वि वेहिं चेव
पोगलेहिं करेज्जा ? । नो इण्टे समट्टे । एवं माणुसत्तं दुहहं ॥ तत्र यथा मानुपत्वं दुर्लभं तथा दर्शयितुमाह—

समावज्ञा ण संसारे, णाणायुत्तासु जाइसु । कम्मा णाणाविहा कट्टु, पुढो विस्संभिया पया ॥२॥
व्याख्या—‘समापन्नाः’ समन्तात् प्राप्ताः प्रजा इति योगः । “ण” इति वाक्यालङ्कारे । क ? इत्याह—
संसारे । तत्राऽपि क ? ‘नानागोत्रासु’ अनेकाभिधानासु ‘जातिपु’ क्षत्रियादिजातिपु । अत्र हेतुमाह—‘कर्माणि’ ज्ञाना-
वर्णीयादीनि ‘नानाविधानि’ अनेकप्रकाराणि ‘कृत्वा’ निर्वर्त्य, ‘पुढो’ त्ति ‘पृथक्’ भेदेन एकैकश इत्यर्थः, “विस्संभिय”
त्ति प्राकृतत्वाद् अनुस्वारः ‘विश्वभृतः’ जगत्पूरका वर्तन्त इति गम्यते, क्वचित् कदाचिद् उत्पत्त्या सर्वजगद्भ्यापनात् ।
उक्तञ्च—‘नेत्थि किर सो पएसो, लोए बालगकोडिभेत्तो वि । जम्मणसरणावाहा, जत्थ जिएहिं न संपत्ता
॥ १ ॥” इदमुक्तं भवति—अवाप्यापि मानुपं जन्म स्वकृतविचित्रकर्मानुभावतोऽन्यान्यगतिभ्रगिन्य एव भवन्ति
‘प्रजाः’ जनसमूहरूपा इति । अतो दुर्लभं मानुपत्वमिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अमुमेवार्थं प्रकटयन्नाह—

इ कूटुकः । - ३ “नास्ति किल स प्रदेशो, लोके बालाप्रकोटिमात्रोऽपि । जन्ममरणावाधा, यत्र जीवैनं सम्प्राप्त ॥ १ ॥”

एगया देवलोएसु, नरएसु वि एगयां । एगया आसुरं कायं, अहाकम्महि गच्छइ ॥ ३ ॥
 व्याख्या—'एकदा' एकस्मिन् काले 'देवलोकेषु' सोधमादिषु, उपरितनैवोपलक्षणमेतत् । 'नरकेषु' रत्नप्रमादिषु
 'अपि' चार्थे, एकदा । एकदा 'आसुरे' असुरसर्वान्धिनं 'काय' निकायम्; औपस्थदैवोपलक्षणमेतत् । "अहाकम्महि" ति
 'यथाकर्मभिः' तत्तद्गत्यतुल्यचेष्टितैः सरागस्यममहारम्भवालयैः प्रयुक्तिकैः "गच्छइ" ति वचनव्यययाद् गच्छन्ति प्राणिनि
 इत्युत्तरेण योगः । तथाहि—'देवालयं निर्वधइ, सरागतवसंजमो । अणुघयधरो दंतो, संतो बालतवस्मिं य ॥ १ ॥
 जीवपायरओं दूर्ये, संहारंभपरिगंहो । मिच्छदिद्वी महोपावो, वधंए नरयाउयं ॥ ३ ॥ बालतवे पंडिबद्धा, उकडरोसां
 तवेणं गारवियां । वेरेणं य पंडिबद्धां, मरिज्जं जंति असुरेषु ॥ ३ ॥ रज्जुगहणे विसम्बखणे ये जलणे ये जलपवेसे ये ।
 तण्हड्डिहाकिलतां, मरिज्जं हुंति वंतरिया ॥ ४ ॥" इत्यादि सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ तथा—

एगयां खत्तिओ होइ, तओ चंडाल वोक्कसो । तओ कीड पयगो य, तओ कुयू पिपीलिया ॥४॥
 व्याख्या—'एकदा' 'क्षत्रियः' राजा भवति प्राणी, सूत्रवैचित्र्याच्च बहुवचनप्रकोऽप्येकवचनम् । 'ततः' तदनन्तरं
 'चाण्डालः' मातङ्गः यदि वा शूद्रेण ब्राह्मण्यां जातश्चाण्डालः । 'वोक्कसः' वर्णान्तरजन्मा । तथा च वृद्धोः—'वग्ग्णेण सुदीए
 जाओ निसाओ च्चि, वग्ग्णेण वेसीए जाओ अबट्ठो ति बुच्चइ, तथ निसाएणं अयट्ठीए जाओ जो सो वोक्कसो भन्तइ । इए च

१ "देवयुक्तं निषेष्णाति; सरागतपःसंयमः । अणुव्रतार्थो दान्तो, सक्तो बालकपति च ॥ १ ॥ जीवघातकः क्रूरो, महारंभपरिग्रहः ।
 मिय्यादिर्महापणो; यत्नाति नरकायुक्तम् ॥ २ ॥ अज्ञानतपसि प्रतिबद्धां, उत्कटरोषास्त्रापसा गौरविताः । वैरेण च प्रतिबद्धा, मृतया
 यान्ति असुरेषु ॥ ३ ॥ रज्जुगहणे विषभक्षणे च ज्वलने च जलप्रवेशे च । तृणासुखान्ताः, सुखा भवन्ति स्यन्तरकाः ॥ ४ ॥"
 २ ब्राह्मणेन शूद्रो जातो निपावं इति, ब्राह्मणेन वैश्यायो जातोऽम्बष्ठ इति उच्यते । तत्र निपावदेन अम्बष्ठा जातो यः स बोद्धेतो भण्यते ।

क्षत्रियमहणाद् उत्तमजातीयः चाण्डालप्रहणात् नीचजातयो वोकसप्रहणात् सङ्कीर्णजातयं उपलक्षितोः । ततः 'कीटः' प्रतीतः 'पतङ्गः' शलमः 'चैः' समुच्चये । ततः कुन्धुः पिपीलिको च । चकारस्य लुप्तत्वाद् भवतीति योज्यम् । अशेषतिर्यग्भेदोपलक्षणमेतदिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ आह—किमित्थं पर्यटन्तस्ते निर्विद्यन्ते ने वा ? इत्याह—

एवमावद्वजोणीसु, पाणिणौ कर्मकिञ्चिदसा । न निर्विज्जति संसारे; सर्वदेसु च खसियाँ ॥ ५ ॥
 कम्मसंगेहि सम्मूढा, दुक्खियां बहुवेयणां । अमाणुसांसु जोणीसु; विणिहम्मंति पाणिणो ॥ ६ ॥
 व्याख्यौ—'एवम्' अनुना न्ययेन आचर्त्तः—परिवर्त्तः—चतुरशीतिलक्षप्रमाणानि जीवोत्पत्तिसाध्याख्या-
 नानि आचर्त्तयोनयस्तासु 'प्राणिनः' जन्तवः 'कम्मकिञ्चिदसा' ति प्राकृतत्वात् किञ्चिदपकर्मणः—अधमकर्मणः 'न निर्विद्यन्ते' कदाएतन्मुक्तिः इति नोद्दिजन्ते । कदा आचर्त्तयोनयः ? संसारे । केष्विदं के ? सर्वे च ते अर्थोच्च—धनकनकादयः तेष्विदं 'क्षत्रियाः' राजानः । किमुक्तं भवति ?—यथा मनोज्ञानं शब्दादीन् भुञ्जीमानो तेषां तेषां वर्द्धते; एवं तासु तासु योनिषु पुनः पुनरुत्पत्तिमनुभवतामपि भवाभिनन्दिनाम् । कथमन्यथा न तत्रप्रतिघातार्थमुद्यच्छेयुः ? इति भावः । अनिर्विद्यमानाश्च 'कर्मसङ्घः' ज्ञानविरणोयादिसम्बन्धैः 'सम्मूढाः' मृशं वैचित्यमुपगताः 'दुःखिताः' असातयुक्ताः, कदाचित् सन्मानसमेव स्याद् अत आह—'बहुवेदनाः' प्रचुरशरीरव्यथाः । 'अमानुषीणु' नरकतिर्यग्गाडभियोग्यादिदेवदुर्गतिस्मिन्विद्यनीषु योनिषु 'विनिहन्त्यन्ते' विशेषेण निपात्यन्ते अर्थात् कर्मभिः । कौडर्थः—ने तंत उत्तारं लभन्ते प्राणिनः । तदनेन सख्यपत्तं निर्वेदाभावाद् दुःखंव्याकुलनरकादिगाल्यनुत्तरणेन जन्तवो मनुजत्वं न लभन्ते इत्युक्तम् । इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ कथं तद्दि तद्वोक्तिः ? इत्याह—

कम्ममाणं तु पहाणाए, आणुपुवी कयाइ उ । जीवां सोहिमणुप्पत्ता, आयणंति मणुस्सयं ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘कर्मणां’ मनुजगतिविवन्धकानाम् अनन्तानुबन्ध्यादीनां ‘तुः’ पूर्वस्माद्धिशेषचोक्तः “पहाणाए” त्ति प्रहाण्या-अपगमेन, कथं प्रहाणिः ? इत्याह—‘आनुपूर्व्यां’ क्रमेण न तु झगित्येव । तथापि “कयाइ उ” त्ति तुशब्द एवकारार्थे कदाचिदेव न सर्वदा ‘जीवाः’ प्राणिनः ‘शुद्धिः’ छिष्टकर्मविगमात्मिकाम् ‘अनुप्राप्ताः’ सम्प्राप्ताः ‘आददते’ स्वीकुर्वन्ति ‘मनुष्यतां’ मनुजत्वम्, विशिष्टशुद्धिनिवन्धनैः तनुकपायत्वादिभिरेव तदायुर्वन्ध्यात् । उक्तञ्च—“पर्यईए तणुकसाओ, दाणरओ सीलसंजमविहूणो । मञ्जिमणुणेहिं जुत्तो, मणुयावं बंधए जीवो ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ एवं मानुष्यं दुर्लभमुक्तं । साम्प्रतं श्रुतिदुर्लभतामाह—

माणुस्सं विगहं लडुं, सुई धम्मस्स दुल्लहा । जं सोचा पडिवजंति, तवं खंतिमहिंसयं ॥ ८ ॥
व्याख्या—“माणुस्सं” ति सूत्रत्वात् मानुष्यकं-मनुष्यसम्बन्धिनं ‘विग्रहं’ औदारिकशरीरं लब्ध्वाऽपि, अपेर्गोन्यमान-त्वात्, ‘श्रुतिः’ श्रवणं ‘धर्मस्य’—‘दुर्गतिप्रसृतान् जीवान्, यस्माद्धारयते ततः । धत्ते चैतान् शुभे स्थाने, तस्माद्धर्म इति स्मृतः ॥ १ ॥’ इत्यन्वर्थनाम्नः ‘दुर्लभा’ दुःप्रापा प्रागुक्ताऽऽलस्यादिहेतुतः । स च—‘श्रुद्धी शब्द्या प्रातरुत्थाय पेया, भक्तं मध्ये पानकं चापराहे । द्राक्षा खण्डं शर्करा चार्द्धरात्रे, मोक्षश्चान्ते शाक्यपुत्रेण दृष्टः ॥ १ ॥’ इत्यादिः सुगतादिकल्पितोऽपि स्याद् अतस्तदपोहायाऽऽह—‘धं’ धर्मं श्रुत्वा ‘प्रतिपद्यन्ते’ अङ्गीकुर्वन्ति ‘तपः’ अनशनान्दि द्वादशविधं, ‘क्षान्ति’ क्रोध-जयलक्षणां मानादिजयोपलक्षणं चैषा, ‘अहिंसताम्’ अहिंसनशीलताम्, अनेन प्रथमव्रतमुक्तम् । शेषव्रतोपलक्षणमेतत्, एतद्वृत्तितुल्यानि हि शेषव्रतानि । एवं च तपसः क्षान्त्यादिचतुष्टयस्य महाव्रतपञ्चकस्य चाभिधानाद् दशविधस्यापि धर्म-साभिधानमिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ श्रुत्यवाप्तावपि श्रद्धादुर्लभतामाह—

१ “प्रकृत्या षणुक्पायो, दानरतः नीलसंयमविहीनः । मध्यमणुणैर्युक्तो, मनुजायुर्व्रतगति जीवः ॥ १ ॥”

आहच सयणं लडुं, सद्वा परमदुल्लहा । सोचा नेयाडयं मगं, बहवे परिभस्सई ॥ ९ ॥

व्याख्या—“आहचे”ति कदाचित् ‘श्रवणं’ प्रक्रमाद् धर्मस्याऽऽकर्णनम्, उपलक्षणत्वाद् मनुष्यत्वं च, अपिशब्दस्य गम्यमानत्वात् ‘लब्ध्वाऽपि’ अवाप्यापि ‘श्रद्धा’ रुचिरूपा प्रक्रमाद् धर्मविषयैव ‘परमदुर्लभा’ अतिशयदुरापा । कुतः परमदुर्लभत्वमस्याः ? इत्याह—‘श्रुत्वा’ आकर्ण्य ‘नैवायिकं’ न्यायोपपन्नं ‘मार्गं’ सम्यग्दर्शनाद्यात्मकं सुक्किपथं ‘बहवः’ नैक एव, “परिभस्सई” ति ‘परिभ्रश्यन्ति’ ज्यवन्ते प्रक्रमात् नैयायिकमार्गादेव । यथा जमालिप्रभृतयः । यच्च प्राप्तमप्यपैति तच्चिन्तामणिवत् परमदुर्लभमेव इति भावः ॥ ९ ॥

के च ते जमालिप्रभृतयः ? तद्वत्त्वयतमेवाह—बहुरय जमालिप्रभवा, जीवपएसा य तीसंगुत्ताओ । अद्यत्ताऽऽसाढाओ, सामुच्छेयाऽऽस्तमिँचाओ ॥ १ ॥ गंगोओ दो किरिया, ईडुगा तेरासियाणमुपपत्ती । थेरा य गोईमाहिल, पुढमयदं परूयंति ॥ २ ॥

तथ जमाली चोदसहि वासेहि सामिणो नाणुपत्तीए पढमनिहवो जाओ ॥
तंजहा—तेणं कालेणं तेणं समएणं कुंडपुरं नयरं । तथ सामिस्त जेढा भगिणी सुदंसणा नाम । तीए पुत्तो जमाली । सो सामिस्त मूले पवइओ पंचहि सएहि समं । तस्त य भज्जा सामिणो धूया अणुजंगी नाम, वीयं नाम पियदंसणा । सा वि समणुपवइया सहस्सपरिवारा । तहा भणियबं जहा पन्नत्तीए । एक्कात्स अंगा अहीया । सामिणा अणुण्णाओ सावत्थिं गओ पंचसयपरिवारो । तथ तेंदुगे उज्जाणे कोट्टुगे चेइए समोसढो । तथ से अंतपंतेहि दाहज्जरो उप्पओ, न तरइ वइढओ अच्छिउं । ताहे सो समणे भणइ—मम संथारणं करेह । तेहिं काउमारढो । पुणो भणइ—कओ

श्रद्धायाः
परमदुर्लभ-
त्वम् ।

कज्जद वा ? (ते भणंति—न कञ्चो, अज्जं विं कज्जदं । ताहे तस्सं चित्तां जेतियां—जणं संमणे भंगवं एवमाइक्खदं—
“चलमाणे चल्लिएं जीव निज्जिज्जमाणे निज्जिजे” तन्नं मिच्छां, पुणो इम्मं पबबकत्तमेव दीसदं—सेज्जासंघारणे कज्जमाणे
अकट्ठे, संघरिज्जमाणे असंघरिएं, जन्हां णं एव तन्हां चलमाणे वि अचल्लिएं जावं निज्जिज्जमाणे वि, अणिज्जिजे । एवं
संपेहेइ; एवं संपेहित्तां निगथे सइवेइ; संदावित्ता एवं वैयासीं—जणं संमणे मेहावीरे एवमाइक्खदं—“चलमाणे
चल्लिएं जीव निज्जिज्जमाणे निज्जिज्जिएं” तं णं मिच्छां, इम्मं पबबकत्तमेव दीसदं—सेज्जासंघारणे कज्जमाणे अकट्ठे जावं
अणिज्जिजे । तए णं जमालिस्स एवमाइक्खमाणस्सं जाव पल्लेवमाणस्स अथेगइया निगंथा एयमट्ठं सदहंति अथेगइया
नो सदहंति । जे णं सदहंति से णं जमालिं चेव अणगारं उवसंपज्जित्ताणं विहरति । तल्य णं जे न सदहंति ते तं
इइवदिट्ठेहिं, पडिचोदंति । जाहे न ठाइ ताहे निगंथा जमालिस्स अतियाओ जहा पन्नत्तीए जाव सामि उवसं-
पज्जित्ताणं विहरंति । सा वि यं णं पियदंसणां ठकस्स कुंभारस्स घरे ठियां सा आगया वंदिया । ताहे तं पि पन्नवेइ ।
सा वि विपंडियजा तस्स नेइणुरेणेण । पच्छां आगया अज्जाणं पारिकहेइ । तं च ठकं भणइ । सो जाणइ—जहा एस
विपंडियजा नाहवतेणं । ताहे सो भणइ—अहं नं याणेसि एयं विसेसं । तओ तीसे अन्नया कयाइ सज्जायपोरिसि
करितीएं तेणं भायणाणि उवत्तेतेणं तत्तोदुत्तो इगालो इठ्ठो, जहां तीसे संधाडी एगवेसम्मिं दह्वा । सा भणइ—इमा
अज्ज ! संधाडी इवा । ताहे सो भणइ—तुब्भे चेव पन्नवेहं—जहां इज्जमाणे अडब्भो, केणं तुमं संधाडी इवा ?, जओ
इज्जसुणयनयाओ धीरिणिंइवयणावल्कीणं जुज्जिजा इज्जमाणं ददुं’ वोत्तुं नं दुब्बं ति । तओ ‘तदुं’ चि पडिसुणेइ—
इच्छामो अज्जो ! सम्मे पडिचोयणां । ताहे सां गंतूण जमालिं पन्नवेइ । सो जाहे नं गिण्ठइ ताहे सहस्सपरिवारा
सेसां सोहू य सांकिं उवसंपज्जित्ताणं विहरति । इमो वि ठंहुं चेव गेओ वंपं नयरि । सकिस्स अदूरस्सोमंते ठियां सामि

वृतीयं
चतुरङ्गीया-
ऽध्ययनम् ।

प्रथमनि-
द्वयः, अने-
कसमये-
त्वेव क्रिया-
निष्पत्ति-
वादी ज-
मालिः ।

॥ ६९ ॥

मण्ड—जहां नं देयाणुपियाणे वाहवे संमणां निगंधां भवित्तां छउमत्थां उवकमणेणं अंवकतां, नो खलु अहं तथा छउम
 मवित्तां छउमत्थां उवकमणेणं अंवकते, अहंने उवपन्नानं दसणं अरे अरहां जिणे केवलीं मवित्तां केवल्लिअचं कम्मणेणं अ
 क्कते । तन्न भयं गोयंमसांसी जंमालिं एवं वयासीं—नो ललु जंमालीं ! केवल्लिस्स नाणे वा दसणे वा सेल्लेसि
 जांव कट्टेसि वा आवीरिज्जंइ; जइ नं तुमं जंमालीं ! उवपन्नानं दसणं धरे तो नं इमींइ दो वागणांइ वागरेहिं
 सासंए छेए असासए ? १ ससिए ज्वि असासए ? २ । तए नं से जंमालीं भयं वया गोयंमेणं एवं बुत्ते संमाणे ससि
 वल्लिं जांव नो संचांइ भयं वजा गोयंमसं किंचिं वि पनो कंमवखाइसंए च्चिं बुसिणीए संचिइइ । तओ स
 मगंयं महावीरं जंमालिं एवं वयासीं—अथिं नं जंमालीं ! ममं वइवे अतेवासीं छउमत्थां जे नं पइ एयं वागं
 वागंरित्तं जहां नं अहं; नो वेवे नं एयप्यंत्तं मोसं भासित्तंए जहां नं तुमं; सासंए लेए जंमालीं !; जन्न क
 नासीं नं कयांइ नं भयंति न कयांइ नं भविस्सइ; सुवं च भवइ यं भविस्सइ यं पुवे जावं निचे; असासए ह
 जंमालीं !; जन्न उस्तंप्पिणीं भवित्तां ओसपिणीं भवइ ओसपिणीं मवित्तां उस्तंप्पिणीं भवइ; सासंए जीवे जंमालीं
 जंमं कयांइ नासीं जावं निचे; असासए, जे नं नेरइइं भवित्तां विरिक्खजोणीए भवइ त्तिरिक्खजोणीए भवित्तां मणु
 मयंइ; मणुस्सजोणीए भवित्तां देवे भवइ । तए नं से जंमालीं साभिस्स एवमाइकंमणंस्स एयमं नं सरहइ, अ
 इहते साभिस्सं अत्तिवाओ अयकंमंइ, अवंकमित्तां वहुहिं अत्तंमं वुब्भावागंणंहिं मिच्छंतां भिनिवेसेहिं यं अप्पाणं च परं
 बुग्गाइमाणे वुप्पांमाणे वहुहिं वासाइं सामंनपरियागं पाउणंइ, वहुहिं छट्ठं-डट्ठं मांइहिं अप्पाणं भावेइ, भावित्तां अट्ठं
 सियांएं संलुंणाएं अप्पाणे सोसेइ; सोसित्तां तीसं भत्तांइ अणसणयाए छेदेइ, छेदेत्तां तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्

कालमासे कालं किञ्चालं कल्पे तेरससागरोर्वमर्थाईणसु देवकिञ्चिसिणसु देवेषु देवचाए उववन्ने । एवं जहा पन्न-
त्तीए । जाव अंतं काहिइ । गतः प्रथमनिह्ववः ॥ १ ॥

साग्रतं द्वितीयमाह—वीओ सामिणो सोलस वासाइं उप्पाडियिंस्स नाणस उप्पन्नो । तेणं कालेणं तेणं समएणं
रायणिहे नयरे गुणसिलए चेइए वसू नाम भयवंतो आयरिया चोइसपुवी समोसढा । तस्स सीसो तीसगुतो
नाम । सो आयप्पवायपुवे इममालावगं अब्बाएइ—एणे अंते ! जीवप्पएसे जीवे त्ति वत्तं सिया ?, नो इण्णहे समहे ।
एवं दो जीवप्पएसा तिन्नि संखेज्जा असंखेज्जा वा जाव एगप्पसूणे वि य णं जीवे त्ति वत्तं सिया ? । जग्हा कस्सिणे
पडिपुत्रे लोगागासपएससुहपएसे जीवे त्ति वत्तंमित्थादि । एत्थ सो विपडिवन्नो । जइ सवे जीवपएसा एगपएसहीणा
जीवववएसं न लहंति, तो णं से चैव एणे सधंतिभे जीवपएसे जीवि त्ति, तन्नावभावित्वात् जीवववएसस । धेरेहिं पन्न-
विओ जाहे न ठाइ ताहे काउस्सगो से कओ । एवं सो व्हूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्तामिनिवेसेहि य अप्पाणं
परं च दुग्गाहेमाणो गओ आमलकप्पं नयरिं । तत्थ अंवसालवणे ठिओ । तत्थ मित्तसिरी नाम समणोवासओ
अन्नेहिं सावएहिं सहिओ गओ तमुज्जाणं 'आगया साहुणो' त्ति । सो वि जाणइ—जहा एए निण्हग त्ति । तहावि माइ-
ट्ठाणेण वंदिय धम्मं सुणेइ । सो ते ण विरोहेइ पन्नवेहाभि णं । एवं सो कमं पडिच्छइ । जाव तस्स संतडी विडला
वित्थिन्ना जाया ताहे ते निमंतिया—तुब्भे चैव मम धरे पायाकमणं करेइ । ते आगया । ताहे तस्स निविट्टस्स तं
विपुलं रज्जागइ णीणियं । ताहे सो एकेक्काओ खंडं रंडं देइ कूरस्स कुसणस्स वत्थस्स । ते जाणंति—एस पुण पच्छा
दाहि त्ति । पच्छा पाएसु पडिओ । सयणं च भणइ—वंदेइ, साहू पडिलाभिया, अहो ! हं धन्नो जं तुब्भे चैव मम
परमागया । ताहे भणंति—किह धरिसिया अग्हे ? । ताहे सो भणइ—किह धरिसिया तुब्भे ? नणु तुब्भं सिद्धंतेतो

पन्नंताऱययेत्तओ अवयवी, जइ सथं तो या विद्धंसणा ? तुब्भे मए तुग्घयएण सिद्धंतेण पडिळाभिया, जइ नवरि यद्धमाणानामिस्स तणएण सिद्धंतेण न पडिळाभेस्सि । इत्थं संबुद्धा—इच्छामो अब्भो ! सम्मं पडिचोयणा । ताहे पच्छा सपेण पडिळाभिया । मिच्छादुक्खं च णं कयं । एवं ते सबे बोहिया । आलोइयपडिक्कंता विहरंति ॥ २ ॥

तृतीयनिहवोत्पत्तिमाह—तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ दो वाससयाणि बोददुत्तराणि सिद्धि गयरस तइयनिहवदिट्ठी उप्पन्ना । सेयविया नयरी । पोलासं उज्जाणं । तत्थ अज्जासाढा नाम आयरिया । तेसिं च बहवे सीसा आगाज्जेणपडिवयया अज्जायंति । तेसिं च रत्ति विसूइया जाया । निरुद्धा वाएण । न चेव कोइ उट्टविओ । जाव कालगया सोहम्मे णलिणिगुम्मे देवतेण उययन्ना । ओहिं च पउंजइ, सो देवो जाव पेच्छइ तं सरिरगं, ते य साहुणो आगाढ-जोगपडिवयए । ताहे तं चेव सरिरगं अणुपविट्ठो साहुणो उट्टवेइ । वेरत्तियं करेह । एवं तेण तेसिं दिव्वप्पभावेण लहुं चेव समाणियं । पच्छा निप्फत्तेसु तेसु भणइ—समह भंते ! जमेत्थ मए असंजएण वंदाविया, अहं अमुगदिवसे कालगओ । एवं सो रामित्ता गओ । ते वि तं सरिरगं छडेऊण इमेण अब्भरिथएण सबे विपडिवन्ना—‘एच्चिरं कालं असंजओ वंविओ स्सि ताहे इमो वि साह वा देवो वा न नज्जइ स्सि न राइणिवं पि वंदंति । अवत्तभावं च भाविति—जहा सधं अघत्तं भणिज्जाह, संजओ पि वा देवो वि वा, मा सुत्तावाओ हवेज्जा असंजयवंदणं च, जहा तुमं ममं न पत्तियस्सि—जहा संजओ न या ? तुमं पि एवं भाणियवो, एवं संजइ वा देवी वा एवं विभासा । एवं ते असब्भभावेणं अप्पाणं च परं च युग्गा-हेमणा विहरंति । अणुत्तासिया वि थेरेहिं जाहे न पडिवज्जंति ताहे काउस्समेण उग्घाडिया । जाहे रायगिहं नयरं गया, तत्थ मोरियवंत्तपसूओ बलभदो नाम राया समणोवासओ । तेण ते आगभिया—जहा इहमाणय स्सि । ताहे तेणं गोहा आणसा—चचह गुणसिलए पवइयगा ते इहमाणेह । ताहे तेहिं आणीया । भणिया य—लहुं कडगमेहणं मदेह । ताहे हत्थीहिं

कडगेहिं य आणिएहिं भणंति—अग्धे जाणोमो जहां तुम सावओ, परमेत्तिए संजए विणसेहिं । सो भणइ—तुभे स्व के विं चोरा पु चारिणो पुं अभिसरां पुं ? । ते भणंति—अग्धे समणा निर्गथां । सो भणइ—किह तुभे समणां ? तुभे अंबत्ती, तो तुभे समणा वां न यो ? को जाणइ ? तहो अहं पि सम्णोवासओ वां न वां ? जइ उणं न एवं ता पडिंबज्जहं वंवाहारत्तंयं । तओ ते संबुद्धा लज्जियां पडिंबन्ना—निस्सकियं समणां निर्गथां मो तिं । तोहं अंबाडियां सररहिं य मउएहिं य । मएं तुम्हं संबोहणंटाए कयं । सुक्कां योमियां यं ॥ ३ ॥

चतुर्थमाह—सामिस्स दो चाससयाणि वीसुत्तराणि सिद्धि गयंस्स तो चउत्थो उप्पन्नो—मिहिलो नयरी, लच्छिधरं चेइयं, महागिरी आयरियां । तत्थं तेसिं सोसो कोडिन्नो । तस्स वि ओसमेत्तो सोसो । सो पुण अणुप्पवाए पुढे नेउणियवत्थुं अहिज्जति । तत्थं विच्छिन्नच्छेयणयवत्थयाएं आलोवओ । जहो—संवे पडुप्पन्न-नेरइया वोच्छिज्जिस्संति, एवं जाव वेमाणिय तिं । एवं तस्स वित्तिगिच्छा जायां—जहो संवे संजया वोच्छि-ज्जिस्संति, एवं संवेसिं समुच्छेओ भविस्सइ । ताहं तस्संडथिरं चित्तं जायं । ताहं थेरहिं पन्नविओ वि न ठाइ ताहं फाउस्सगेणं निण्हवो ति नाऊण उग्घाडिओ । सो समुच्छेयणवयं वोगारितो हिंडइ—जहो सुन्नो लोगो भवि-स्सइ । असच्चभावभावाहिं भावितो बुग्गाहियसीससमेओ रायगिहं गओ । तत्थं खंडक्खां आरक्खित्तो सम-णोवासयां, ते य सुक्कपाला । तेहिं आगंमियंछियां । तेहिं मारिउमाराद्धां । ताहं ते मीया भणंति—अग्धेहिं सुयं—जहा तुभे सद्धा, तहावि एत्तिए संजए मारेह । ते भणंति—जे ते पद्धया ते वोच्छिण्णा, तुभे अत्रे चोरा वा चारिया वा, सयमेव य विणस्सिद्धिह, को तुभे विणासेइ ?, अग्धे वि अत्रे तुभं चैव सिद्धतेण; जइ परं

१ गुल्फा पर्यायरूपेणैवेदमुक्तं न तु द्रव्यरूपेणाप्युच्छिच्छि । २ शुक्करपालाः ।

पञ्चमनि-
 द्वयः, एकस-
 मये क्रिया-
 द्वयवादी
 गङ्गदेवा-
 ऽऽचार्यः।

साक्षिण्य सिद्धिर्ना ते देय गुण्ये तेहि नेत्र अम्हेहि विणासेज्जदं, जज्यो तं चेत्त वल्लु कालाइसामग्गि पंप्य पढमत्तम-
 दग्गेण वोच्चिञ्जद दुग्गमग्गत्तेण उप्पज्जद, दुग्गमग्गत्तेण वोच्चिञ्जद तिसमयग्गत्तेण उप्पज्जद, एवमाइ; एवं पढमत्तम-
 यनेरएवा वोच्चिञ्जंति वीयसमया उप्पज्जंति, वीयसमया वोच्चिञ्जंति तिसमया उप्पज्जंति । एवंमाइखणिंगंवाए पन्नंविए
 ते संयुजा भग्गी—इउमो अज्जो । सम्मं पडिचोयणा, ग्यमेयं तद स्ति । एवं तेहि संबोहिया गुणा ख्यंमिया य ॥४॥

पंचममाह—साक्षिण्य अट्टापीमाइं दोयाससयाइं सिद्धि गयस्स तो पंचमो उप्पन्नो—उल्लुगा नाम नई, तीसे
 तीरे उल्लुगतीरं नगरं । पीए तीरे सेडत्थामं । तत्थ महागिरीणं आयरियाणं सीसो धणंगुत्तो नाम, तस्स सीसो
 गंगदेयो नाम आयरिओ, सो पुत्तिहे तडे उल्लुगतीरे चिट्ठइ । आयरिया से अवरिमें तडे । ताहे सो सत्यकाले आय-
 रिअंरज्जो उप्पत्तिओ । सो च रसीडो । तस्स उल्लुगं नई उत्तरंतस्स सा रसी उण्हेण उण्हाइ, देहा य सीयलेण
 पाणिण सीयं । ताहे नो चित्तेइ—जहा मुत्ते भणियं—एगा किरिया वेइज्जइ—सीया उप्पिणा वा, अहं दो किरि-
 गाज्जो रेण्णि, तज्जो दो वि किरियाज्जो एणेण समण्ण वेइज्जंति । ताहे आयरियाण साहेइ । तेहिं भणियं—अज्जो !
 ना पन्नवेदि, नत्थि एणेण समण्ण दो मिरियाओ वेइज्जंति । तमसइहतो अंसवभावणाए अप्पणं परं उभयं च बुग्गा-
 देइ । ताण्णो पन्नवेइ । परंपरेण सुयं आयरिएहिं । वारिओ । जाहे न ठाइ ताहे उग्घाडिओ । सो हिंढतो रायंगिहं
 गओ महात्तयोतीरप्पमे पांसयणे । तत्थ मणिनागो नाम नागो । तस्स चेइएं ठाइ सो । तत्थ परिसांमज्जे कहेइ—
 जहा एवं रल्लु जीया एगत्तमएण दो मिरियाओ वेयंति । ताहे तेण नांगेण तीसे चेव परिसाए मज्जे मोगरसुग्गा-
 निज्जण भणिओ—मा एवं पन्नवणं पन्नवेदि, न एसा पन्नवणा सुट्टु दुट्टसेहा ! अहंमेचिर कालं वच्चमाणसामिस्स
 गूले गुणानि—जहा एगा किरिया वेइज्जद, तुमं विसिट्ठतरओ जाओ ?, ता छेइसु इमं वायं, मा ते देसे न सेहामि,

एवं ते ण सुंदरं, भयवया एत्थ चेव समोसरिण्ण वागारियं । एवं सो पंन्नविओ अब्भुवगओ उवट्ठिओ मिच्छामि दुक्कडं ॥५॥

पष्ठमाह—पंचसया चोयाला सिद्धिं गयस्स वीरस्स तो तेरासियदिढी उप्पन्ना । अंतरंजिया नाम नयरी, तत्य भूयगुहं नामं चेइयं । तत्य सिरिगुत्ता नाम आयरिया ठिया । तत्य वलसिरी नाम राया । तेसिं पुण सिरिगुत्ताणं सड्डीअरो रोहगुत्तो नाम । सो पुण अन्नगामे ठियहओ पच्छा तत्तो एइ । तत्य य एगो परिघायगो पोट्टं लोहपट्टेण वंघिऊण जंबुसाहं च गिण्हिय हिंडइ । पुच्छओ भणइ—नाणेणं पोट्टं फुट्टइ तो लोहपट्टेण वडं, जंबुसाहा य जहा एत्थ जंबुदीवे नत्थि मम पडिवाई । ताहे तेण पडहओ नीणाविओ—जहा सुन्ना परप्पवाया । तस्स य लोणेणं पोट्ट-सालो नामं कयं । पच्छा तेण रोहगुत्तेण वारियं—मा वाएह पडहयं, अहं से वायं देमि । एवं सो पडिसेहेत्ता आगओ आयरियसगासं आलोएइ—एवं मे पडहगो खोमिओ । आयरिया भणंति—दुट्ठु कयं, सो विज्जावलिओ वाए पराजिओ विज्जाहिं उट्टेइ । आह च—विच्छुय सप्पे मूसग, मिई वराही य काइ पोयाई । एयाहिं विज्जाहिं, सो य परिघायओ कुसलो ॥ १ ॥ सो भणइ—किं सक्का एत्ताहे मिलुक्किडं ? । ताहे तस्स आयरिया इमाओ विज्जाओ सिद्धि-द्धियाओ देंति तासिं पडिवक्खा—मोरी नउलि विराली, वग्धी सीही य उलुगि ओवाई । एयाओ विज्जाओ, गिण्ह परिघायमहणीओ ॥ २ ॥ रयहरणं च से अभिमंतिऊण दिन्नं—जइ अन्नं पि उट्टेइ तो रयहरणं भग्गडिय तेण चेव इणेज्जह, अज्जो होहिसि, इदेणावि न सक्का जेउं । तओ एयाओ विज्जाओ गहाय गओ सभं, भणियं च णेणं—एस किं जाणेइ ? एयस्सेव पुव्वपक्खो होउ । परिघायगो चित्तेइ—एए निउणा, अओ एयाण चेव सिद्धंतं गिण्हमि । ताहे भणइ—मम दो रासी—जीवरासी अजीवरासी य । ताहे इयरेण चितियं—एएण मम सिद्धंतो गहिओ । तेण तस्स बुद्धिं परिभूय तिमि रासी ठविया—जीवा अजीवा नोजीवा य, जीवा—संसारत्थाई, अजीवा—घडाई, नोजीवा—

परोक्षप्रियुजार्ह, रिद्वेगो रंशो—जहा इंदग्म जाई मन्सो अंत च, एवं सायभाया वि तिविहा । एवं सो
 सिद्धमगिनसागानो दओ । गादे मो परिचायगो रदो रिन्दुण मुण्ड । इयरो पडिमले मोरे मुयइ । तेहि विन्दुणहि
 एण्डे पण्डा मने मुण्ड । तेहि नउले । गादे उंडुरे, तेसि मजारे । ताहे मिए, तेसि यग्ने । ताहे सूयरे, तेसि
 मीदे । गादे पाणे, तेहि उंडुरे । गादे पोयागी मडलिया, तीसे उंवाई ओलावि ति तुतं भवइ । एवं जाहे
 न नगर गादे गरनी सुषा । तेण च सा रयहरणेण आहया । ताहे परिचायगस उवरिं छेरित्ता गया । ताहे
 मो परिचायगो हीन्दिओ निन्दुओ । एवं सो तेण परिचायगो परात्रिओ । ताहे आगओ आयरियसगसे आलोण्ड ।
 गादे आरिण्डि मनिं—रीम ते उद्विण न भणियं ?—नरिय तिमि रासी, एयस्स चैव बुद्धि परिभूय मए
 पमरिया, वा इगनि सि गुंजु भणादि । मो नेन्डइ 'मा ओहायणा होदि' ति । पुणो पुणो भणिओ मणइ—को
 प न्य देगो ?, फि च जारं जर तिमि रासी भणिया ?, अरिय चैव तिमि रासी । अज्जो ! असब्भावो तित्थ-
 यणा च आमायणा । तहावि न पडियज्जइ । एवं सो आयरिण्डि समं संपलगो ताहे आयरिया राउलं गया
 धरंति—ते न मन नीयेण अयमिद्धतो मणिओ, अरुं दो चैव रासी, इयाणं सो विष्पडिवओ, ता बुब्भे
 अरुं पां गुंजज्जइ । ते पडिसुणंति । तत्थ रायसभाण मज्जे रओ पुरओ आवडियं तस्स गुरुहिं सह । एवं जहा
 मगरियसं तदा एग्गमाया गया । ताहे राया भणइ—मग रजं सीयइ । आयरिण्डि भणियं—सिच्छा मए एशिं कालं
 परिओ, इणादे पं पाणह, फलं दियसे आण समाने निग्गहामि । ताहे पभाए भणइ—कुत्तियावणे परिवित्तज्जउ, तत्थ
 मायरापानि अथि । ताहे गया ते गुनियानं । मगिया राइणो समरुं देवया—आणेह जीवे अजीवे नो जीवे । ताहे

१ पोणसि-वाइसीमे रायस फलेमली विषा । २ उल्लसवी-पोटाकी नामक विषा की प्रतिपक्षभूतविषा । ३ इयेनी विषा ।

देवयाण जीवा अर्जीया व दिव्या, 'नोवीधे णत्थि' ति भणइ । अजीधे वा पुणो देइ । एवमाइगाणं चोयालसएण पुच्छाणं
निग्गहिओ सो । णत्थरे य योस्सियं—अथइ महावीरवद्धमाणसाप्पि ति । आयरिण्हि ख्हेहिं भूइखेलमहो सिरे पक्खित्तो ।
तेण म येव भूई अंगीकया । सो य निधिसओ कओ । पच्छा 'निण्ढवो' ति काऊण उग्गाहिओ । छट्ठओ एसो । तेण वइइसे-
सियमुत्था कया । छउत्तुगो य गोत्तेणं, तेण छत्तुगो ति जाओ । चोयालसयं पुण पुच्छाण आवस्सयाओ सुणेयव ॥ ६ ॥

सप्तमभाइ—पचसया पुलसीया, तइया सिद्धिं गयस्स वीरस्स । अयद्वियाण विही, दसपुरणवरे तसुप्पला
॥ १ ॥ देविंदेरिया रक्खियज्जा दसपुरं गया । महुराए य अक्खियचाई उट्ठिओ । जहा—'णत्थि माया णत्थि पिया'
ण्यमाइनादियचाई । तत्थ सपसययाओ कओ । तत्थ पुण चाई णत्थि । ताहे 'अज्जरक्खिया जुगप्पहाण' ति तेस्सि
मनीधे साट्ठणो पेसिया । ते य आवया । तेस्सि साहिति । ते य महला । ताहे तेहिं गोट्टामाहिलो पयट्ठिओ । तत्थ य वाय-
ट्ठी अत्थि । सो गओ । तेण सो चाण पराजिओ । सो वि वाव तत्थ सट्ठेहिं आभट्ठो वरिसारत्ते ठिओ । इओ य आव-
रिया मनिस्रंस्सि—ए गणहरो हविज्जा ? । वितियं च—वूढो गणहरसइ, गोयमसाईहिं धीरपुरिसेहिं । जो तं ठवइ
अप्पे, जाणंतो मो भइपावो ॥२॥ ताहे दुब्बलियापूसमित्तो समिक्खिओ । जो पुण तेस्सि सयणवग्गो सो वहुओ, तत्थ
य गोट्टामाहिलो वा फग्गुरक्खिओ वा अणुमओ । गोट्टामाहिलो आयरियाण माडलओ । तत्थ आयरिया सधे सदा-
विया दिट्ठं करेति निप्पाववुडो वेह्खुडो यक्खुडो य—ते पुण देह्हाहुत्ता कया निष्फवा सब्बे निति, तेह्मवि गेति
तत्थ पुण अवयवा लग्गति, ययवुडे यहुं चैव लग्गइ; एयमेवाहमज्जो ! दुब्बलियापुरसमित्तं पइ सुत्तयततुभएसु
निप्पाववुडसमाणो जाओ, फग्गुरक्खियं पइ वेह्खुडसमाणो, गोट्टामाहिलं पइ ययवुडसमाणो, एयमेस सुत्तेण अत्थेण

१ सिउठ ।

चतुर्हीया-
ध्वयनम् ।
सप्तमनि-
हवो
जीवप्रदे-
शबद्धक-
र्मादी
गोष्ठामा-
हिलः ।
॥ ७३ ॥

आयरिया । तेहिं भणियं—जं तुमं परुवेसि तं सचं, जं गोठ्टामाहिलो पन्नवेइ तं सिच्छा । तेण गंतूण सिहं, एत्तियं भणियमायरिण्हिं । एवं पुणरवि सो संलीणो अच्छइ । समप्पउ पुणो वि सोभेहासि । अन्नया णवमे पुवे पच्चक्खणो साहूणं 'जावजीयाए तिविहं तिविहेणं पाणाइवायं पच्चस्सामि' एवं पच्चक्खणं वच्चिइ, ताहे सो भणइ—अवसिद्धंतो होइ एवं । कइं पुण कायधं ? । सुणेह—सधं पच्चक्खामि पाणाइवायं अपरिमाणए तिविहं तिविहेण, किंनिमित्तं परिमाणं न कीरइ ? । जो सो आसंसादोसो सो णियत्तिओ भवइ, जावजीयाए पुण भणंतेण परिमाणेण परओ अब्भुवगयं भवइ, जहा—इं हणिसामि पाणे, तन्निमित्तं अपरिमाणए कायधं । एवं भणंतो विंझेण आगमजुचीहिं पडिवोहितो न पडियुत्सइ । सधे वि भणंति—जहा एत्तियं भणियमायरिण्हिं । जे वि अन्ने थेरा वडुस्सुया अन्नगच्छेहा ते वि पुच्छिया एत्तियं चेय भणंति । ताहे भणइ—तुब्भे किं जाणह ? तित्थयेरेहिं एत्तियं भणियं । तेहिं भणियं—तुमं न याणसि । जाहे न ठाइ ताहे संयसमयाओ कओ । देवयाए काउत्सगो कओ । जा सद्धिया सा आगया, भणइ—संदिसह त्ति । ताहे भणिया—यच्च तित्थयरं पुच्छ—किं जं गोठ्टामाहिलो भणइ तं सचं ? उवाहु दुब्बलियापुस्समित्तपमुहो संपो जं भणइ तं सचं ? । ताहे सा भणइ—मम अनुवलं देह । काउत्सगो दिव्वो । ताहे सा गया, तित्थयरो पुच्छिओ । तेहिं यागरियं—जहा संयो सम्मावाइ, इयरो सिच्छावाइ, निण्हवो एस सत्तमो । ताहे आगया, भणि-यं—उत्तारेइ काउत्सगं, संपो सम्मावाइ, एस सिच्छावाइ निण्हवो । ताहे सो भणइ—अप्पिद्धिया वराइ, का एयाए सची गंतूण ? । तीसे वि न सदहइ । ताहे पुस्समित्ता भणंति—जंहा अज्जो ! पडिवल्ल, मा उग्घाडिज्जिहिसि । निच्छइ । ताहे संघेण वज्जिओ वारसविहेणं संमोणं, तंजहा—उवंहिं सुय भंत्तणो, अंजेलीपगहे इ य । दायणा य निक्काए य, अब्भुंटाणे त्ति आनरे ॥ १ ॥ किइक्कम्मस य करणे, वेयावच्चकरणे इ य । संमोसरणसन्निसेज्जा, कंहाए

य निमंने ॥ ३ ॥ गम पारगविशो मन्तरभेओ जहा पंचकल्प्ये इति । उष्ठा अल्पतरविसंयादिनो विण्हयाः ॥ ७ ॥
 मंत्रिं प्रगन्न एष पटुतरमिंयारिन चोटिकमाह—छदाससगृहि नयोत्तरेहि तहया सिद्धिं गयस्स वीरस्स । तो योडि-
 दान रिही, रहवीरपुरे मनुषसा ॥ १ ॥ तेषं पालेणं तेषं समणं रहवीरपुरं नाम कब्बडं । तत्थ दीवगं णाम उज्जाणं ।
 तप अत्तरुण्हा आयरिया ममोमत्ता । तत्थ एणो सियभूई नाम साहस्समहो । सो रायाणं उवगओ 'तुमं ओलगागामि'
 णि । एत्ता भनियं—परिकग्गति ताव । रायाए अन्नया भणिओ—वय माइघरे सुसाणे कण्हचउइसीए वलि देहि । सुरा
 पगुओ य रिण्णे । अन्ने य पुरिसा भनिया—एयं वीहावेत्तइ । सो गंत्तण माइवल्लि दाऊण 'छुहिओ मि' सि तत्थेव
 सुगानं तं पगुं पत्तेणा ग्गाद । ते य गोहां सियातावेहि भेरयं रवं करेति । तस्स रोमुच्चेओ वि न कज्जइ । ताहे उद्धट्टिओ
 गओ । वेहिं मिढं । विभी रिप्पा । अण्णया सो राया जोहे आणवेइ—जहा महुंरं नेण्हइ । ते सबयलेण उद्दाइया । तओ
 अट्टगामेणं गंत्तु भन्ति—अग्देहि त पुच्छियं—करं महुंरं वचामो ? । राया अवित्रवणिज्जे । सुंगुयंता अच्छंति ।
 गियभूई आगओ भणइ—किं भो ! अच्छइ ? । तेहिं सिद्धं । सो भणइ—दो वि णिण्हामो समयं वेव । ते भणंति—
 न मत्ता दो भागिण्हि पेणुं, एवेत्ताए य दहू कालो लग्गइ । सो भणइ—लं दुज्जयं तं ममं देह । भणिओ—जाणिज्जाहि
 भणइ—'घरे त्तामिनि विदुपि य, वसति जन्तः स य जनाहुणी भवति । गुणवति धनं धनाच्छीः श्रीमत्याद्या ततो
 रागम् ॥ १ ॥' एयं भलिसा पहायिओ पंडुमहुंरं । तत्थ पयंताणि ताविज्जारब्धो दुग्गे ठिओ । एवं ताव जाव नगरसेसं
 जारं । पत्ता नगरमपि गहियं ओवइत्ता । तओ निवेइयं तेण रत्तो । बुट्टेण भणियं—किं देमि ? । सो चित्तिडं भणइ—
 नं माए गहियं तं सुगहियं, जदिच्छओ भविस्सामि सि । एवं होउ ति । एवं सो वाहिं हिंडंतो अट्टरत्ते आगच्छइ वा न

१ वोलिनीपुदे । २ पुरगाः । ३ काम्बिनीकाः ।

श्रीउत्तरा-
प्यनसूत्रे
श्रीनिमिच-
न्त्रीयश्रुतिः

॥ ७५ ॥

या । तस्म भज्या ताव न जेमेइ सुणइ वा जाव नागबो भवति । सा निविन्ना । अन्नया मायरं सा चेइइ—तुम्ह पुत्तो दियदे दियदे अहुरसे एइ, अह जग्गामि छुहाइया य अच्छामि । ताहे ताए भण्णइ—मा वारं देजाहि, अहमज्ज जग्गामि । सो वारं मग्गइ । इयरीए अंथाडिओ भणिओ य—जत्थ इमाए वेलाए उग्ग्याडियाणि द्वाराणि तत्थ वच्च । भवियघपाए तेण मग्गतेण उग्ग्याडिओ साहुपडिस्सओ दिट्ठो । तत्थ गवो । वंदइ साहु । भणइ य—पव्वावेह ममं । नेच्छंति । सममेव लोओ कओ । ताहे से लिंगं दिन्नं । ते विहरिया । पुणो वि आगयाणं रत्ता कंबलरयणं से दिन्नं । आयरिए-णावि 'किमेण्ण जईणं ? किं गहियं ?' ति भणिज्जण तस्स य अणापुच्छाए फालियं, णिसिज्जाओ कयाओ । तओ कस्सा-इओ । अत्तया जिणकप्पिया वत्तिज्जंति, जहा—“जिणकप्पिया य दुविहा, पाणीपाया पडिग्गहधरा य । पाउरणमपाउरणा, पण्णसा ते भये दुविहा ॥ १ ॥” इत्थादि । सो भणइ—किं एस् एवं न कीरइ ? । तेहिं भणियं—एस् वोच्छिन्नो । तेण भणियं—ममं न वोच्छिज्जइ ति सो चेव परलोअस्थिणा कायबो ॥ तत्रापि सर्वथा निःपरिग्रहत्वेनेव श्रेयः । सूरिभिरुत्तम्—धर्मोपकरणमेवतत्र न तु परिग्रहः । तथा हि—जन्तवो बहवः सन्ति, दुर्दशो मांसचक्षुषाम् । तेभ्यः स्मृतं दयार्थं तु, रत्नोद्धारणधारणम् ॥ १ ॥ आसने शयने स्थाने, निक्षेपे ग्रहणे तथा । गात्रसङ्कोचने चेष्टं, तेन पूर्वं प्रमार्ज-नम् ॥ २ ॥ तथा च—सन्ति सम्पातिनाः सत्त्वाः, सूक्ष्माश्च ज्यपिनोऽपरे । तेषां रक्षानिमित्तं च, विज्ञेया मुखवस्त्रिका ॥ ३ ॥ किञ्च—भवन्ति जन्तवो यस्माद्भ्रुकुपानेषु केयुचित् । तस्मात्तेषां परीक्षार्थं, पात्रग्रहणमिष्यते ॥ ४ ॥ अपरञ्च—सम्यक्त्वज्ञानशीलानि, तपश्चेतीह सिद्धये । तेषामुपग्रहार्थीदं, स्मृतं चीवरधारणम् ॥ ५ ॥ शीतवातातपैर्दशै—मैशकैश्चापि रेवितः । सा सम्यक्त्वादिषु ध्यानं, न सम्यक् संविधासति ॥ ६ ॥ तस्य त्वग्रहणे यत्स्यात्, क्षुद्रमणिचिनाशनम् । ज्ञान-ध्यानोपपातो वा, महान् दोषस्तदैव तत् ॥ ७ ॥ यः पुनरतिसहिष्णुतयेतदन्वरेणापि न धर्मवाधकस्तस्य नैतदस्ति । तथा

तृतीयं
चतुरङ्गीया-
ऽध्ययनम् ।

अष्टमनि-
हवो
वोटिक-
दिगम्बर-
मतस्थापकः
शिवभूतिः ।

॥ ७५ ॥

य—य एतन् प्रत्येरोयान्, धर्मोपरलगाटो । तस्य त्प्रहणं युक्तं, यः स्वाञ्जित इव प्रयुः ॥ ८ ॥ स च प्रथमसंहन्त
एव, न शेरानी तद्वन्ति । इत्यादिकया गुणया उच्यमानोऽप्यसौ कम्मदोसेण वीर्याइयं छद्देता गओ । तस्स उत्तरा भगिणी ।
इत्याने टिरान्न वंरिया गया । तं य ददूण तीए वि चीवरायं सतं छद्दियं । ताहे भिक्खाए पविट्ठा । गणियाए दिट्ठा । 'मा
अए होणो विग्गिहि' नि जे ने बोली यत्ता । सा नेच्छइ । तेण भणियं—अच्छउ एसा तव देवथाए विआ । तेण
य रो रीया एपरिया —कोडिओ कोट्ठीरो य । तओ सीसाण परंपरफासो जाओ । एवं केऽपि लब्धयामपि बोधि

विषयाचोरयाए नामयन्तीति मृतार्थः ॥ ९ ॥ एतप्रयाकातरपि संयमेवीर्यदुर्लभत्वमाह—

सुइं य लढुं सद्धं च, वीरियं पुण दुद्धहं । महवे रोयमाणा वि, नो य णं पडिबज्जाए ॥ १० ॥

सुइं य लढुं सद्धं च, वीरियं पुण दुद्धहं । महवे रोयमाणा वि, नो य णं पडिबज्जाए ॥ १० ॥
व्याख्या—पुति यत्तराए मागुएत्वं 'लब्धया' प्राय श्रद्धां च 'वीर्यं' प्रक्रमात् संयमेविषयं पुनःशब्दस्य विशेष-
नोपलक्षणे विक्षेपेण दुर्लभं, यतो यद्वयः 'रोयमाना अपि' श्रद्धयाना अपि "नो य णं" ति सूत्रत्वात् नो एतं—धर्मं
'प्रीयन्ते' पारिप्रमोहनीकरम्मोदयतः सत्यकि-श्रेणिकादिवत् कर्तुं नाभ्युपगच्छन्तीति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ सम्प्रति
इतिधर्म्याय एतुराज्जन्त फलमाह—

माणुसत्ताग्मि आयाओ, जो धम्मं सुच सद्दहे । तवस्सी वीरियं लढुं, संबुडो णिडुणे रयं ॥ ११ ॥

माणुसत्ताग्मि आयाओ, जो धम्मं सुच सद्दहे । तवस्सी वीरियं लढुं, संबुडो णिडुणे रयं ॥ ११ ॥
व्याख्या—माणुएत्ते आयातो यो धम्मं धुत्वा श्रद्धते, 'तपस्वी' निदानादिरहिततया प्रशस्यतपोऽन्वितः 'वीर्यं' संय-
मोयोगं लब्ध्या 'संतुतः' स्वगिताभयः, स किम् ? इत्याह—'निडुंनोति' नितरामपनयति 'रजः' वद्ध-बध्यमानकर्मरूपम्,
तदपननाय पुष्पिमात्रोतीति भाव इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ इत्यमासुम्भिकं फलमुक्तम् । इदानीमैहिकं फलमाह—
सोही उज्जुगभूयस्स, धम्मो सुद्धस्स चिट्ठइ । तिवाणं परमं जाइ, धयसिस्सि च पावए ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘शुद्धिः’ कपायकालुष्यापगमो भवतीति गम्यते, ‘ऋजुभूतस्य’ चतुरङ्गप्रात्या मुक्तिं प्रति प्रगुणीभूतस्य । तथा च ‘धर्मः’ क्षान्त्यादिः शुद्धस्य ‘तिष्ठति’ अविचलिततयाऽऽस्ते, अशुद्धस्य तु कदाचित् कपायोदयादसौ विचलत्यपि । तदवस्थितौ च ‘निर्वाणं’ जीवन्मुक्तिं ‘परमं’ प्रकृष्टं ‘याति’ गच्छति । उक्तञ्च—“निर्जितमदमदनानां, वाकायमनो-
विकाररहितानाम् । विनिवृत्तपरशाना-मिद्वैव मोक्षः सुविहितानाम् ॥ १ ॥” अत्यन्तप्रशमसुखानुभावात् । तथा हि—
“दणसंथारनिवन्नो, वि मुणिवरो भट्टरायमयमोहो । जं पावइ मुत्तिसुहं, कतो तं चकवट्ठी वि ॥ २ ॥” कथम्भूतः
सन् ? ‘घृतसिक्कः पायक इव’ तपस्तेजोज्वलितत्वेन घृततर्पिताग्निसमान इति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ इत्यमामुष्मिकमैहिकं च
फलमुपदिश्य शिष्योपदेशमाह—

विगिंच कम्पुणो हेउं, जसं संचिणु खंतिए । पाढवं सरीरं हिचा, उहं पक्कमई दिसं ॥ १३ ॥

व्याख्या—‘वेविधि’ पृथक् कुरु ‘कर्मणः’ प्रस्तावात् मानुपत्वादिविवन्धकस्य ‘हेतुम्’ उपादानकारणं सिध्यात्वाविर-
त्यादिकम् । तथा यशोहेतुत्वात् ‘यशः’ संयमो विनयो वा । यदुक्तम्—“एवं धम्मस्स विणओ, मूलं परमो से मोक्खो ।
जेण कितिं सुयं सिग्घं, निस्सेसं चाभिगच्छइ ॥ १ ॥” तत् ‘सच्चित्तु’ उपचितं कुरु, कया ?—क्षान्त्या, उपलक्षणत्वात्
मादंवादिभिश्च । एवं कुर्वतः किं स्यात् ? इत्याह—‘पार्थिवं’ परप्रसिद्ध्या पृथिवीविकारं ‘शरीरं’ तनुं ‘हित्वा’ मुक्त्वा
ऊर्वां दिशमिति सम्बन्धः, ‘प्रक्रामति’ प्रकरणेण गच्छतीति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ इत्थं येषां तद्भव एव मुक्त्यवाप्तिः तान्
प्रत्युक्तम् । येषां तु न तथा तान् प्रत्याह—

१ “वृणसंत्थारनिपन्नोऽपि मुणिवरो अष्टरागमदमोहः । यत् प्रामोति मुक्तिमुलं, कुतस्सत् चकवर्यपि ? ॥ २ ॥”

२ “एवं धर्मस्य विनयो, मूलं परमोऽसौ मोक्षः । येन कीरिं युतं शीघ्रं, नि-धेयसं चाभिगच्छति ॥ १ ॥”

विसालिसेहिं सीलेहिं, जक्खा उत्तरउत्तरा । महासुक्खा व दिप्पंता, मन्नंतां अपुणच्चवं ॥ १४ ॥
 अरिपया देवकामाणं, कामरूचविउधिणो । उहुं कल्पे चिट्ठंति, पुवा वाससया वहु ॥ १५ ॥

व्याख्या—“विसालिसेहिं” ति मागधदेशीयभाषया विसदृशैः—विभिन्नैः ‘शीलैः’ त्रतपालनात्मकैः अनुष्ठानविशेषैः
 ‘पक्षाः’ देवा ऊङ्गु कल्पेषु तिष्ठन्तीति उत्तरेण सम्बन्धः । ‘उत्तरोत्तराः’ यथोत्तरप्रधानाः ‘महासुक्खाः’ अतिशयोक्त्वलतया
 पन्द्रारिन्नादयः ते इव ‘दीव्यमानाः’ प्रकाशमानाः, ‘मन्यमानाः’ मत्सि अवधारयन्तो विशिष्टकामावात्सिसुत्पन्न-
 रतिमागरानगादतया ‘अपुनश्चयवं’ अपुनश्चयनम् । अर्पिता इव ‘अर्पिताः’ ढौकिताः प्रक्रमात् प्राक् सुकृतेन ‘देवकामानां’
 दिव्याङ्गनापदर्शनाम् । ‘रामरूपविकरणाः’ यथेष्टरूपादिनिर्वर्चनशक्तिसमन्विताः ‘ऊङ्गुम्’ उपरि ‘कल्पेषु’ सौधमोविपु
 उपलभ्यन्तान् प्राग् प्रवेयकलुत्तरेषु च ‘तिष्ठन्ति’ आयुःस्थितिमनुभवन्ति । ‘पूर्वाणि’ धर्मसप्ततिकोटिलक्षपद्पञ्चाशत्कोटिसहस्र-
 परिमितानि ‘धर्मदत्तानि’ प्रतीतानि ‘धर्मुनि’ असंख्येयानि, पूर्व-वर्षशतायुषामेव चरणयोग्यत्वेन विशेषतो देशनौचियम्
 इति ख्यापनार्थमित्यमुपन्यास इति सूत्रार्थः ॥ १४-१५ ॥ तत्किमेवम् एतावदेव फलम् ? इत्याऽऽशङ्क्याऽऽह—

तत्थ ठिचा जहाठाणं, जक्खा आउक्खए चुया । उवेंति माणुसं जोणिं, से द्दसंगेऽभिजायइ ॥१६॥

व्याख्या—‘तत्र’ तेषु कल्पेषु ‘स्थित्वा’ आसित्वा ‘यथास्थानं’ यद् यस्य स्वानुष्ठानानुरूपं इन्द्रादिपदं तस्मिन् यक्षाः
 ‘आयुःक्षये’ स्वजीवितावसाने ‘च्युताः’ भ्रष्टाः ‘उपयाप्ति’ गच्छन्ति मानुषीं योनिम् । तत्र च ‘से’ इति सः—सावशेषपक्षशल-
 कर्मो जन्तुः दशाहानि भोगोपकरणानि यक्ष्यमाणानि अस्येति दशाहः अभिजायते । एकवचननिर्देशस्तु विसदृशशीलतया
 कश्चिद् दशाहः कश्चित् नवाह्नादिरपि जायत इति वैचित्र्यसूचनार्थं इति सूत्रार्थः ॥१६॥ कानि पुनर्देशानि ? इत्याह—

खेतं वत्थुं हिरण्यं च, पसवो दासपोरुसं । चत्तारि कामखंधाणि, तत्थ से उववज्जइ ॥ १७ ॥
मित्तवं नाइवं होइ, उचागोत्ते य वल्लवं । अप्पायंके महापन्ने, अभिजाए जसो थले ॥ १८ ॥
व्याख्या—'क्षेत्र' ग्रामाऽऽरामादि 'सेतुकेतूभयात्मकं वा, 'वास्तु' स्वातोच्छ्रितोभयात्मकम् 'हिरण्यं' सुवर्णम्, उपल-
क्षणत्वाद् रूप्यादि च, 'पशवः' गोमहिष्यादयः, दासाश्च-प्रेष्यरूपाः 'पोरुस' ति प्राकृतत्वात् पौरुषेयं च-पदातिसमूहः
दासपौरुषेयं, 'चत्वारः' चतुःसख्याः । अत्र हि क्षेत्रवास्त्विति चैकः, हिरण्यमिति द्वितीयः, पशव इति तृतीयः,
दासपौरुषेयमिति चतुर्थः । एते कामा.-मनोद्वेषशब्दादयः तद्धेतवः संधाः-तत्तत्पुद्गलसमूहाः कामस्कन्धा यत्र भवन्तीति
गम्यते । प्राकृतत्वाच्च नपुंसकनिर्देशः । 'तत्र' तेषु कुलेषु सः 'उपपद्यते' जायते । अनेन च एकं अङ्गमुक्तम् । शेषाणि तु
नवाङ्गान्याह—'सिंवान्' वयस्यवान्, 'ज्ञातिमान्' बन्धुमान् भवति, 'वैश्वेगोत्रः' उत्तमकुलः, 'चः' समुच्चये, 'वर्णवान्'
प्रशस्तशरीरच्छविः, 'अल्पतङ्कः' आतङ्कविरहितो नीरोग इत्यर्थः, 'महाप्राज्ञः' पण्डितः, 'अभिजातः' विनीतः, स हि सर्वज-
नाभिगमनीयो भवति, ततश्च विशिष्टविभूतिमान्, 'वैश्वी' कार्याकरणं प्रति सामर्थ्यवान्, उभयत्र सूत्र-
त्वात् मत्वर्थीयलोप इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १७-१८ ॥ तत् किं एवंविधगुणसम्पत्समन्वितं मानुषत्वमेव तत्फलम् ? इत्याह—

'भोचा माणुस्सए भोए, अप्पडिरूवे अहाउयं। पुंवं विसुद्धसद्धम्मै, केवलं बोहि बुज्झया ॥ १९ ॥
व्याख्या—'भुक्त्वा' आसेव्य 'माणुषकान्' मनुष्यसम्बन्धिनः 'भोगान्' मनोद्वेषशब्दादीन् 'अप्रतिरूपान्' अन-

१ "सत्यात्पत्तिभूमि क्षेत्र, तच्च सेतुवेद्युगयभेदात् त्रिविधम्, तत्र सेतुक्षेत्रम्-अरहद्वादिसेव्यम्, केतुक्षेत्रं पुन -आकाशापतितोद-
कनिष्याद्यम्, उभयक्षेत्रं तु-उभयनिष्पाद्यम् । २ वास्तु-आगार, तदपि त्रिविधम्, खातम्, उच्छ्रितम्, खातोच्छ्रितम् । तत्र खातम्-
भूमिपृष्ठकादि, उच्छ्रितम्-प्रासादादि, खातोच्छ्रितम्-भूमिपृष्ठस्योपरि प्रासादम् ।

न्यनुन्यात् 'यथातुः' आयुषः अनतिप्रमेग 'पूर्व' पूर्वजन्मैसु 'विशुद्धसद्धर्मा' निदानादिपहितत्वेन शुद्धशोभनधर्मः,
 'केपलात्' अथलदां 'योधि' जिनप्रणीतधर्ममासिद्धिगणां 'बुद्धा' अनुभूय प्राप्येति यावत् ॥ १ ॥ ततोऽपि किम् ? इत्याह—
 चउरंगं बुद्धहं मया, संजमं पडिवज्जिया । तवसा धुतकम्मंसे, सिद्धे भवति सासए ॥ २० ॥ त्ति वेमि ॥
 व्याख्या—'चतुरङ्गीम्' अभिहितस्वरूपां दुःप्रापां 'मत्वा' ज्ञात्वा 'संयमं' सर्वसावयविरतिरूपं 'प्रतिपद्य' आसेव्य
 'तपसा' धारयेनाऽऽन्तरेण च 'धुतकम्मांशः' अपनीतसर्वकर्मभागः सिद्धो भवति 'शाश्वतः' शश्वद्भवनात् । शश्वद्भवनं च
 पुनंगरनियन्धनकर्मवीजाऽऽत्यन्तिकोच्छेदात् । तथा चाह—'दग्धे धीजे यथाऽत्यन्तं, प्रादुर्भवति नङ्कुरः । कम्मर्वीजे
 तथा दग्धे, न रोहति भवाङ्कुरः ॥ १ ॥' इति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ प्रवीमीति प्राग्वत् ॥

॥ इति उत्तराध्ययनटीकायां चतुरङ्गीयाख्यं तृतीयमध्ययनम् ॥

अथ चतुर्थं असंस्कृताख्यमध्ययनम् ।

उक्तं वृत्तीयमध्ययनम् । अधुना चतुर्थावसरः । तस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने षट्यारि मातुपत्वादीनि अङ्गानि दुर्लभानीत्युक्तम् । इह 'वत्याप्तावपि महते दोषाय प्रमादः, महते च गुणाय अप्रमादः' इति मन्यमानः प्रमादा-प्रमादौ द्वेयोषाद्वेयतयाऽऽह, इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽध्यातस्यास्य प्रमादाऽप्रमादनाम इदं आदिसूत्रम्—

असंख्यं जीविय मा पमायण, जरोवणीयस्त हु णस्थि ताणं ।
एयं वियाणाहि जणे पमत्ते, कञ्चु विहिंसा अजया गर्हिंति ॥ १ ॥

व्याख्या—'असंस्कृतं' असंस्करणीयं 'जीवितं' प्राणधारणम् यत्रशतैरपि सतो यद्व्ययितुं श्रुतितस्य च कर्णपाशयद् अस्य सन्धातुमशक्यत्वात् । यत्र उक्तम्—“धासादं दो व तिञ्चि च, वाहिञ्चिइ जरणरे पि सीडिचि । सा का वि नलिय नीई, सीडिज्जइ जीवियं जीए ॥ १ ॥” महल्लेः कौतुकयोगैर्विद्यामन्त्रैस्तथोपधैः । न शका मरणान् प्राप्तुं, सेन्द्रा देवगणा अपि ॥ २ ॥ ततः किम् ? इत्याह—'मा प्रमादीः' क्रियुक्तं भवति ?—यदादं कथञ्चित्संस्कृतुं शक्यं स्यात् चतुरङ्गा-चाप्तावपि न प्रमादो दोषाय, यदा तु नैवं तदा चतुरङ्गी प्रमादिनां नष्टा पुनर्दुर्लभेति मा प्रमादं कृथाः । स्यादेतत्—
यार्द्धस्ये धर्मं विधास्यामि, इत्याशाद्व्याह—जरां तु उपनीतः—प्रपित्तो शम्पमानस्यात् स्वरुर्भर्जरोपनीतः तस्य नास्ति

१ “वयसि द्वे वा शीणि च, याहते जीमंगृहमपि सीविराग । सा कापि नाञ्चि नीतिः, शीष्यते सीषितं यया ॥ १ ॥”

प्राणं येनासौ अपनीयते, पुत्रश्च योवतमानीयते, न तच्छरणमस्ति । यदुक्तम्—“लेया य स्वलायणं, सोह्रगं च विगात्तए । जरा विहंयए देहं, तथा को सरणं भवे ? ॥ ३ ॥ रसायणं निसेवंति, मंसं मज्जरसं तथा । मुंजंति सरसा-
दारे, जरा तहवि न नस्तए ॥ ४ ॥” ततो यावदसौ नासावयति तावद्धर्मं मा प्रमादीः । उक्तं च—तद्यावदिन्द्रि-
यफलं, जराया रोगेन वाध्यते प्रसभं । तावच्छरीरमूर्च्छा, त्यक्त्वा धर्मे कुरुष्व मतिं ॥ ५ ॥ जरोपनीतस्य च प्राणं
नास्तीत्यत्रादृशो दृष्टान्तः । तत्र च सम्प्रदायः—

उज्जोणी णयरी । जियसत्तू राया । तस्स अट्टणो महो सव्वज्जेसु अजेओ । इओ य समुहत्ते सोपारयं नाम नयरं ।
तत्प सीहगिरी राया । सो य महणं लो जिणइ तस्स वहुं दधं देइ । सो अट्टणो तत्थ गंतूण वरिसे वरिसे पडागं हरइ ।
राया गित्तेइ—एस्स अत्ताओ रत्ताओ आगंतूण पडागं हरइ, एत्ता मसं ओहावण चि पडिमहं मगइ । तेण सच्छिओ
एलो रिट्ठो वसं पिवंतो, वलं च से विन्नासियं, ‘जोगो’ चि नाऊण फोसिओ, महाजुद्ध च सिक्खाविओ । पुणरवि अट्टणो
आगओ, सो य फिर ‘महजुद्धं’ होहि चि अणगए चेव सगाओ नयराओ अप्पणो पत्थयणस्स वइहं भरिऊण अघावाहेणं
एइ, संपत्तो सोपारयं । जुद्धे पपजिओ मच्छियमहेणं । गओ सयं आवासं वित्तेइ—एयस्स वलवुड्डी तरुणस्स, मम
हाणी, अन्नं महं मगइ, सुणेइ य—सुरट्टए अत्थि चि । एवं तेणं भरुकच्छहरणीगामे दूरुक्कवियाए करिसो दिट्ठो ।
एणेणं हरथेणं हलं वाहेति, एकेणं फंलहीओ उप्पाइइ । तं च दट्टूण ठिओ ‘पेच्छामि ताव आहारं’ ति । आंवहा मुक्का । भज्जा
य से भत्तं गहाय आगया । पत्थिया । कुरस्स उब्भजिय घडओ पेच्छइ । निमिओ सन्नाभूमिं गओ । तत्थ परिक्खइ सत्तं

३ “यत्र च स्वलायणं, सोभाग्यं विनाशयति । जरा विदम्बयति देह, तदा कः शरणं भवेत् ? ॥ ३ ॥ रसायनं निवेयन्ते,
मांसं मज्जरसं तथा । मुंजंति सरसादारे, जरा तथापि न नश्यति ॥ ४ ॥” २ कर्णोत्तर । ३ बलीबर्ह ।

संघट्टियं । वेयालियन्मि वसहिं तस्स घरे मग्गइ । दिन्ना । इओ य संकहाईहिं संपुच्छइ—का जीविगा ? । तेण कहिए भणइ—अहं अट्टणो तुमं ईसरं करेमि ति । तीसे महिलाए कप्पासमोहं दिन्नं । सा य उवहा सबलिहा उज्जेणिं गया । तेण वि वमणवियेयणणि कयाणि । पोसिओ । निजुद्धं सिक्खाविओ । पुणरवि महिमाकाले तेणेव विहिणा आगंओ । पढमदिवसे फलहियमहो मच्छियमहो य जुद्धे एको अजिओ एको अपराजिओ । राया वि 'धीयदिवसे होहिइ' ति अइगओ । इमे वि सए सए आलए गया । अट्टणेण फलहियमहो भणिओ—कहेहि पुत्ता ! जं ते दुक्खावियं । तेण कहियं । तेण य मइओ, सेएणं पुणन्नवीकओ । मच्छियस्स वि रत्ता सम्महगा विसज्जिया । भणइ—अहं तस्स पिउणो वि न वीदेमि, सो को घराओ ? । धीयदिवसे समजुद्धा । तइयदिवसे अप्पप्पहारो नीसहो वईसाहठाण ठिओ मच्छिओ । अट्टणेण भणिओ—फलहि ति । तेण फलहग्गहेण कडुओ, सीसे कुंडिगागाहेण । तओ रत्ता सकारिओ, गओ उज्जेणिं । अट्टणो तथ य विमुक्कजुद्धवावारो अच्छइ । सो य 'महहो' ति काउं परिभूयए सयणवग्गेणं । जहा—एस संपयं न कस्स वि कज्जस्स खमो ति । पच्छा सो माणेण तेसि अणापुच्छाए कोसंविं नगारिं गओ । तथ वरिस्सेत्तं उवरेगं गओ रसायणं उवजीवेति । सो बलिद्धो जाओ । जुद्धमहे पयत्ते रायमहो निरंगणो नाम तं निहणइ । पच्छा राया मनुइओ—मम महो आंगंतुएण विणिहओ ति न पसंसइ । रायाणे अपसंसंते सबो रंगो तुण्हको अच्छइ । इओ य अट्टणेण राइणो जाणणनिमित्तं भन्नइ—साहह वण ! सउणणं, साहह भो सउणगा ! सउणगाणं । निहओ निरंगणो अट्टणेण निक्खित्तसत्थेणं ॥ १ ॥ एवं भणियमेत्तेण राइणा 'एस अट्टणो' ति काउं तुट्टेण पूइओ, दधं च से पज्जत्तं आमरणंतियं दिन्नं । सयणवग्गो य से तं सोउं तस्स सयासमुवगओ । पायपडणमाईहिं पत्तियाविउं दधलोहेण

अऱ्यापीओ । पच्छा सो वित्तेइ—मम एए इद्वलोभेण अहियावेति, पुणो वि ममं परिह्विस्संति, जरापरिगओ य अहं न पुणो सुमहत्तेयापि पयत्तेण सफित्तं जुवत्तं काउं । ताहे 'हियय'!—चंचळु जीविउ अधिरु अत्थु तणु सयणु अगारउ, फरदि धग्गु छइयेपि मोहु परयासह केरउ । जरडाहणिजज्जरियेदु अच्छिसि डुहनडियउ, झंलंतउ एक्कहु चेव जरसिकडि पडियउ ॥ १ ॥ अवि य—लंयमाणवलीचम्मो, झीणदिट्ठी गयस्सुई । गयदंतो कुल्वो य, रुक्खलोम-णदरुयी ॥ १ ॥ अयुणदडळ्ढी य, सासरासाउलाणणो । गलंतमुहलालोढो, चार्यतो चिद्वए जरं ॥ २ ॥ अपिओ पंधयणं पि, परिभूओ सुण्हि वि । भज्जाए वि अवन्नाओ, भासंतो असुहंकरो ॥ ३ ॥ किच्छेण गमए कालं, अट्टज्जाण-मुयागओ । धम्मत्थफामरदिओ, जरालिद्धतणू नरो ॥ ४ ॥ तं जायज्जवि सचेट्ठो ताव पवयमि' सि संपहारिअण ताहारुयागं धेरणं अतिए पधइओ ॥

एवं जरोपनीतन्याट्टनस्येव न ज्ञाणं भवति । 'एवम्' अनन्तरोक्तमर्थं 'विजानीहि' विशेषेणावबुद्धस्य, तथा एतच्च पश्यमानं जानीहि—'जन्ताः' लोकाः 'पमत्ताः' प्रमादपर, उभयत्र सूत्रत्वाद् एकवचनम्, किम् ? अर्थप्रक्रमात् ज्ञाणं, 'यु' इति यित्तं, 'विहित्ताः' विविधवित्तसन्शीलाः, तथा—'अयताः' तत्तत्प्रापस्थानेभ्योऽनुपरताः, "गहिति" सि 'प्रही-प्यन्ति' स्वीकरिष्यन्ति । किमुक्तं भवति ?—एते प्रमत्तादिविशेषेणान्विताः स्वदुश्चेष्टितैर्नकारिकमेव यातनास्थानं प्रही-प्यन्तीति नास्ति प्राणमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ तत्र चाऽसंस्कृतं जीवितं, जरोपनीतस्य च न ज्ञाणम्, अतो 'मा प्रमादीः' इत्युक्ते अयंस्यापि पुरुषार्थतया सकलैहिकायुष्मिकफलनिबन्धनतया च तदुपर्यजनं प्रति अप्रमादो विधेय इति केषाञ्चित्

१ चञ्चलं जीवितं अशिषारः अर्थः तनुस्वज्जो भसारो, कुरु धर्मं लक्खवा मोहं गृहवातस्य सत्कम् ।

अरांटाकिनीजरीरत्तवेहः आसिप्यसे डु खमटितः, विळपन् एकाक्येवं जरामञ्चिकायां पतितः ॥ १ ॥

कराशयः । यत आहुः—धनेर्दुःखुलीनाः कुलीनाः क्रियन्ते, धनेरेव पापायुनर्निस्तान्ते । धनेभ्यो विशिष्टो न लोकेऽस्ति फत्रि-द्वलान्यर्जयध्वं धनान्यर्जयध्वम् ॥ १ ॥ इति तन्मतमपाकर्तुमाह—

जे पावकस्मेहि घणं मणुस्ता, समाययंती अमहं गहाय ।
पहाय ते पासपयट्टिए णरे, वेराणुचद्धा नरयं उवेंति ॥ २ ॥

व्याख्या—‘धे’ केचन ‘पापकर्मभिः’ कृपियाणिज्यादिभिः अनुष्ठानैः ‘धनं’ द्रव्यं ‘मनुष्याः’ मनुजाः, तेपामेव प्रायस्सद्योपायप्रवर्तनाद् इत्यसुष्ठम्, ‘समाददते’ स्वीकुर्वन्ति ‘अमति’ कुमतिम् उक्तरूपां ‘गृहीत्वा’ सम्प्रधार्य ‘प्रहाय’ प्रकर्षेण हित्वा धनमेव प्रकृतं, ‘ते’ धनकरसिकाः पाशा इव पाशाः—वन्धनहेतुत्वात् रुयादयः । उक्तञ्च—‘धारी गयाण जालं, विमीण हरिणाण यगुरा चैव । पासा य सउणयाणं, णराण वंधथ्यमित्थीओ ॥ १ ॥ उन्नयमाणा अक्कल-लिय-परक्कमा पंडिया कई जे य । महिलाहिं अंगुलीए, नचाविजंति ते वि नरा ॥ २ ॥” तेषु पाशेषु “पयट्टिय” चि आपंत्यात् प्रवृत्ताः पाशाप्रवृत्ताः ‘नराः’ पुरुषाः, पुनरुपादानं आदरव्यापनार्थं, ‘धैरानुवद्धाः’ पापेन सततमनुगताः ‘नरकं’ रत्नप्रभादिकम् ‘उपयान्ति’ गच्छन्ति । ते हि द्रव्यमुपाज्यं कृयादिष्वभिरमन्ते, तदभिरह्या च नरकादिगतिभाज एव भवन्तीति मायः । तस्माद् इदमेव बन्ध-वध-मारणहेतुतया परत्र च नरकप्रापकत्वेन तत्त्वतः पुरुषार्थं एव न भवति अर्थ इति तदभिलाषेण धम्मं प्रति मा प्रमादीः इत्युक्तं भवति । इहैवेहिकामुष्मिकापायदर्शकमुदाहरणम् । तत्र च शुद्धसम्प्रदायः—
एगम्मि नगरे एगो चोरो, सो रत्तं विभवसंप्रेस्सु घरेसु रत्तं रणित्तं सुवहुं दवजायं घेतुं अप्पणो घरे-

१ “वारि गज्जानां जालं, तिमीनां हरिणाणां वागुरा चैव । पासाश्च दकुलकानो, नराणां बन्धधर्मं खियः ॥ १ ॥
उपवत्तमाना भस्सगटितपरारक्कमाः पण्डियाः कचयो ये च । महिलाभिरहुत्थया, नाथंन्ते तेऽपि नराः ॥ २ ॥”

गदसे कृतं सयमेव राणिता तत्थ दधजायं पक्खितवइ । जहिच्छियं सुवन्नं दाऊण कन्नगं विवाहेउं पसूयं संति उद्वेत्ता
तत्थेवागडे पक्खितवइ 'मा मे भज्जा चेडरूवाणि य परुडपणयाणि होऊण रयणाणि परस्स पगासिस्संति' । एवं कालो
पषइ । अन्नया तेणेगा कन्नगा विवाहिया अईव रुविणी । सा पसूया संती तेण न मारिया । दारगो य से अडुव-
रिसो जाओ । तेण चितियं—अइचिरं धारिया, एयं पुवं उद्वेउं पच्छा दारयं उद्विस्सामि । तेण सा उद्वेउं अगडे
पक्खितता । तेण य दारणेण गिहाओ निग्गच्छिऊण धाहा कया । लोगो मिलिओ । तेण भन्नइ—एएण मम माया
मारिय स्ति । रायपुरिसेहिं सुयं । तेहिं गहिओ । विट्ठो कूवो दधमरिओ, अट्टियाणि सुवहूणि । सो वंधेऊण रायसमं
समुवणीओ जायणापगारेहिं । सवं दवं दवावेऊण कुमारेण मारिओ ॥

एवमन्येऽपि 'धनं प्रधानमि'ति तदर्थं प्रवर्त्तमानाः तदपह्रायैव अनर्थावाप्तिरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥
इदानीं कर्मणोऽवन्ध्यताम् अभिदधत् प्रकृतमेवार्थं द्रढयितुमाह—

तेणे जहा संधिसुहे गहीए, सकम्मुणा किचइ पावकारी ।

एयं पया पेच इहं च लोए, कडाण कम्माण न मोवलु अत्थि ॥ ३ ॥

व्यारख्या—'स्तेनः' चोरः 'यथे'ति दृष्टान्तोपन्यासे, 'संधिसुहे' क्षत्रद्वारे 'गृहीतः' आतः 'स्वकर्मणा' आत्मीया-
नुष्ठानेन 'कृत्यते' छिद्यते 'पापकारी' पापकर्त्ता । कथं पुनरसौ कृत्यते ? इति अत्र सम्प्रदायः—

एगम्मि नगरे एगो चोरो । तेण अभेज्जओ घरगस्स फलगचियस्स पागारकविसीसगसंठियं खत्तं खयं । खत्ताणि
य अणेगागाराणि—कलसगिई णंदावत्तसंठियं पउमागिई पुरिसागिई च । सो य तं कविसीसयसंठियं खणंती घर-
सासिएण चेइओ । तओ तेण अडपविट्ठो पाएसु गहिओ 'भा प्रविट्ठो संतो पहरणेण पहरिस्सइ' चि । पच्छा चोरेण

वि षादित्येण हृष्ये गहियो । सो तेहिं दोहिं वि यलवंतेहिं उभयहा कट्टिज्जमाणो सयंक्रियपागारकविसीसंगेहिं
पालिज्जमाणो अत्ताणो विलवइ ॥

‘एयम्’ अमुनेव उदाहरणदर्शितन्यायेन ‘प्रजाः’ प्राणिनः कृत्यन्ते इति सम्वन्धः । ‘प्रेत्य’ परलोके ‘इह च’ इहलोके ।
किमिति प्रेत्य इत्युच्यते ? यावतेहैव कृतगिहैयपगतम्, अत आह—यतः कृतानां कर्मणां न मोक्षोऽस्ति । उक्तञ्च—
“यदिह क्रियते कर्म, तत् परत्रोपमुज्यते । मूलसिक्केषु दृक्षेपु, फलं शालासु जायते ॥ १ ॥” एवं मत्वा पापकर्म न
विधेयम् । यद्दकम्—“धर्माहम्ह फलु पेच्छंतह, जम्मणमरणवाहिजरंतंतह । भवियहं सइ संसारि सरंतह, केम
सुहत्थी पाउ परंतह ॥ १ ॥” आस्तां पापकर्म तदभिलाषोऽपि न कार्यः, तस्यापि अनर्थहेतुत्वान् । तथा च बृद्धाः—

एगमि नगरे एणेण चोरेण रत्तिं दुटारोहे पासाए आरोहुं सत्तं खयं, सुवहुयं दद्धजायं नीणियं । पहायाए रयणीए
ण्हायसमालब्बसुद्धयासो तथ्य गओ ‘को किं भासइ ?’ त्ति जाणणत्थं ‘जइ तावडज्ज लोगो मं न यणिस्सइ ता पुणो
वि पुण्डिइए चोरिस्सामि’ त्ति संपहारिज्जण तम्मि य सत्तट्ठाणे गओ । तत्थ लोगो बहू मिलिओ संलवइ—कहं दुटारोहे
पासाए आरोहुं विमगेण सत्तं सयं ? , कहं च सुइलणं सत्तदुवारेणं पविट्ठो पुणो दधेण सह निग्गओ ? त्ति । सो
मुणेउं हरिसिओ चित्तेइ—‘सच्चमेयं, किइ हं एण निग्गओ ?’ त्ति अप्पणो उयरं च कडिं च पलोएउं सत्तमुहं
पलोणइ । सो य रायनिउत्तेहिं पुरिस्सेहिं कुसलेहिं जाणिओ, राइणो उवणीओ, सासिओ य ॥

एवं पापकर्मणामभिलषणमपि सदोषम् इति न विदधीत इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ इह च कृतानां कर्मणामवन्ध्यत्वमुक्तम्,
तत्र च कदाचित् सज्जन एव तन्मुक्तिर्भवति, अमुक्ती वा विभग्नेयवामी धनदिवद् भोक्ष्यन्त इति कश्चित् मन्येत अत आह—

१ “धर्माधर्मयोः फलं प्रेक्षमाणस्य जन्ममरणव्याधिजरातप्तस्य । भयस्य सद्वा संसारे सरतः, कथं सुतार्थी पापं कुर्यात् ? ॥ १ ॥”

चतुर्थं
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

अर्थोभि-
लाषेण धर्मं
प्रति मा
ग्रमादीः,
अत्र चौर-
दृष्टान्तः ॥

॥ ८१ ॥

संसारमावन्न परस्स अट्ठा, साहारणं जं च करेइ कम्मं ।
कम्मस्स ते तस्स उ वेयकाले, ण बंधवा बंधवयं उवेत्ति ॥ ४ ॥

व्याख्या—संसारं संसारः—तेषु उचायचेषु कुलेषु पर्यटनं तम् 'आपन्नः' प्राप्तः 'परस्य' आत्मव्यतिरिक्तस्य पुत्रकलनादेः 'अर्थोत्' इति अर्थ-प्रयोजनमाश्रित्य, 'साहारणं जं च' 'सि चस्य वाशब्दार्थत्वाद् भिन्नकमत्वाच्च साधारणं वा यद् 'आत्मनोऽन्येषां चैतद् भविष्यति' इति अभिसन्धिपूर्वकं 'करोति' निर्वर्त्तयति भवान् 'कर्म' कृष्याद्यनुष्ठानम् । 'कर्मणः' तस्यैव कृष्यादेः 'ते' तव कर्मकर्तुः 'तस्यापि' परार्थस्य साधारणस्य वा, तुशब्दोऽपिशब्दार्थः, आस्तामन्यनिमित्तस्य इत्यभिप्रायः, 'वेदकाले' विपाककाले 'न' नैव 'धान्यवाः' स्वजनाः यदर्थं कर्म कृतवान् ते 'धान्यवतां' वन्द्युतां तद्विभज-नापनयनादिना "उदिति" चि उपयान्ति ॥ उक्तञ्च—'बंधवा सुहिणो सधे, पी-माई पुत्त-भारिया । पैयवणाओ नियत्तंति, दाऊण सलिलंजलि ॥ १ ॥ अब्भुक्खंति य तं गेहं, पियम्मि वि मए जणे । हिट्ठा तेणऽज्जियं दधं, तेहव विलसंति य ॥ २ ॥ अत्थोवज्जणहेज्जहिं, पावकम्महेहि पेरिओ । एकथो चेव सो जाइ, दुग्गाइं दुहभायणं ॥ ३ ॥" यतश्चैवम् अतस्त-दुपरि प्रेमादिपरिहारतो धर्मं एवावहितेन भाव्यम् । तथाविधाऽऽमीरीवञ्चकवणिगवत् । तथा च वृद्धाः—

एगम्मि नयरे एगो दाणियगो अंतरावणे धवहरइ । एगा आमीरी उज्जुगा दो रूवगे धेत्तूण कप्पासनिमित्तमुवट्टिया ।
कप्पासो य तथा समहग्घो य वट्टइ । तेण दाणियगेण एगरस रूवगस्स दो वारे तोलेउं कप्पासो दिव्वो । सो जाणइ 'दोण्ह

१ "धान्यवाः सुहृदः सर्वे, पितृमातृपुत्रभार्याः । प्रेतवनाद् निवर्त्तन्ते, दत्त्वा सलिलाञ्जलिम् ॥ १ ॥ अभ्युक्षन्ति च तद् गृहं, प्रियेऽपि मृते जने । हृष्टास्तेनाजितं द्रव्यं, तथैव विलसन्ति च ॥ २ ॥ अर्थोपाज्जनहेतुभिः, पापकर्मभिः प्रेरितः । एककशैव स याति, दुर्गतिं दुःखमाजानाम् ॥ ३ ॥"

वि रूयगाण दिन्नो' त्ति सा पोट्टळ्यं बंधेउं गया । पच्छा सो वाणियगो चित्तेइ—एस्स रुवगो मुद्दा लद्धो, तओ अहं एयं उवसुंजामि । तेण तस्स रुवगस्स समियं घयं गुलो य क्किण्डं घरे विसजियं । भज्जा संलत्ता—घयपुत्ते करेज्जासि त्ति । ताए कया घयपुत्ता । एत्थंतरे ऊसुगो जामाउगो से सवयंसगो आगओ । सो ते य घयपूरे भुंजिउं गओ । वाणियगो ष्हाओ भोयणत्थयुवगओ । ताए साभावियं भत्तं परिवेसियं । तेण भन्नइ—किं न कया घयपूरया ? । ताए भन्नइ—कया, परं जामाउगेण सवयंसेण रइया । सो चित्तेइ—पेच्छ, जारिस्सं कयं मया, सा वराई आभीरी वंचेउं परनिमित्तं अप्पा अपु-
 नेण संजोइओ । सो य सच्चित्तो सरीरच्चित्ताए निग्गओ । गिग्घो, य तथा वट्टइ । सो य मज्झण्हेवाए कयसरीरच्चित्तो एगस्स रक्खस्स हेट्ठा वीसमइ । साहू य तेणोगसेण भिक्खनिमित्तं जाइ । तेण सो भन्नइ—भयवं ! एत्थं रुक्खच्छा-
 याए वीसमह मया समाणं ति । साहुणा भणियं—तुरियं मए निययकजेण गंतवं । वणिएण भणियं—किं भयवं ! को वि परकज्जेणावि गच्छइ ? । साहुणा भणियं—जहा तुमं चिय भज्जाइनिमित्तं किलिस्ससि । स मर्मणीव स्युट्टः तेणेव एक्खवयेणेण संबुद्धो भणइ—भयवं ! तुब्भे कत्थ अच्छइ ? । तेण भन्नइ—उज्जाणे । तओ तं साहुं कयपज्जसियं नाऊण तस्सा सगासं गओ । धम्मं सोउं भणइ—पच्चयामि जाव सयणं आपुच्छामि । गओ निययं घरं । वंघवे भजं च भणइ—
 जहा आवणे ववहरंतस्स तुच्छो लाभगो ता दिसावाणिज्जं करेमि, दो य सत्थवाहा, तत्थेगो मुल्लमंडं दाऊण सुहेण इट्ठ-
 पुरं पावेइ, तत्थ य विढत्तं न क्किचि णिण्हइ, धीओ न क्किचि भंडमुल्लं देइ पुव्वविढत्तं च लुंपेइ, तं कयरेण सत्थेण सह वच्चामि ? । सयणेण भणियं—पढमएण सह वच्चसु । तेहिं सो समणुत्ताओ वंघुसंगओ गओ उज्जाणं । तेहिं भन्नइ—
 कयरो सत्थवाहो ? । तेण भन्नइ—गणु परलोगसत्थवाहो एस्स साहू असोगच्छायाए उवविट्ठो नियएणं भंडेणं ववह-
 रावेइ, एएण सह निव्वाणपट्टणं जामि त्ति । एवं सो पव्वइओ ॥

यथा पायं पणिकं स्वजनस्वतस्त्वमालोचयन् प्रव्रज्यां प्रत्याद्वितः तथान्यैरपि विवेकिभिर्यतितव्यम् । तथा च वाचकः—
 “रोगमागतो दुःसा-ऽर्वितस्तथा स्वजनपरिप्लुतोऽपीव । कण्ठि करुणं सवाण्यं, रुजं निहन्तुं न शक्तोऽसौ ॥ १ ॥ माता भ्राता
 भगिनी, भार्या पुत्रास्तथा च मित्राणि । न प्रन्थित ते यदि रुजं, स्वजनवद्वं किं वृथा वहसि ? ॥ २ ॥ रोगहरणेऽप्यशक्ताः,
 प्रप्लुत धर्मस्य ते तु विप्रकराः । मरणाय न रथन्ति, स्वजनपराभ्यां किमभ्यधिकम् ? ॥ ३ ॥ तस्मात् स्वजनस्वार्थे,
 यद्विहाकार्यं करोषि निर्लज्ज ! । भोक्तव्यं तस्य फलं, परलोकागतेन ते मूढ ! ॥ ४ ॥ तस्मात् स्वजनस्योपरि, सर्वं परिहाय
 निर्दुतो भूत्वा । धर्मं कुरुष्व यन्ना-यत् परलोकस्य पथ्यदनम् ॥ ५ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं तावत् स्वकृतकर्मभ्यः
 स्वजनात्तं मुक्तिः इत्युक्तम् । अधुना तु द्रव्यमेव तन्मुक्तये भविष्यतीति कल्पनिदाशयः स्याद् अत आह—

वित्तेण ताणं न लभे पमत्तो, इमम्मि लोए अडुवा परत्था ।
 दीवप्पण्णे व अणंतमोहे, पेयाउयं वडुमददुमेच ॥ ५ ॥

व्याख्या—‘वित्तेन’ द्रव्येण ‘त्राणं’ स्वकृतकर्मणो रक्षणं, ‘न लभते’ न प्राप्नोति । कीदृक् ? ‘प्रमत्तः’ मथादिप्रमाद-
 वशगतः । क ? इत्याह—“इमम्मि” त्ति अस्मिन् अनुभूयमानत्त्या प्रत्यक्ष एव ‘लोके’ जन्मनि ‘अडुवे’ति अथवा ‘परत्त्रे’
 ति परमये । कथं पुनरिहापि जन्मनि न त्राणाय ?, अत्रोच्यते बुद्धसम्पदायः—

एगो किल राया इंदमहार्ईण कम्मिद ऊसवे अंतरेरे निग्गच्छंते घोसणं घोसावेइ—जहा सवे पुरिसा णयरओ
 किग्गच्छंतु । तत्प पुरोदिग्गपुत्तो रायवहरो वेत्तापरमणुपविट्ठो घोसिए वि न त्तिग्गओ । सो रायपुरिसेहिं गहिओ ।
 वेण वल्लभेण न तेसिं किंचि दाऊण अग्गा विमोईओ । इण्णयमाणो विवयंतो रायसगात्सुवणीओ । राइणा वि वज्झो
 आणचो । पच्छा पुरोहिओ एवट्ठिओ भणइ—सवत्सं पि य देमि, मा भारिज्ज । तो वि न मुक्को । सुलए भिओ ॥

चतुर्थं
असंस्कृता-
ल्यमप्य-
नम् ।

प्रमादवश-
न्नतस्य ध-
नादिकं न
त्राणाय ।

॥ ८३ ॥

एवमन्येऽपि न विस्तेन त्राणमिहैव साधदंशुवन्ति, आत्माभन्यजन्मनि । तन्मूर्च्छावतः पुनस्तस्याऽधिकतरं दोषमाह—
“क्षीवे”ति वृत्तार्थम् । प्राकृतत्वात् ‘प्रणष्टदीप इव’ विगतप्रकाशदीप इव इति दृष्टान्तः । अत्र सम्प्रदायः—

जहा केई धाउवाइया सदीवगा अगिं इंधणं च गहाय विलमणुपविहा । तेसिं पमाएण दीवो अग्गी वि विञ्जाओ ।
तओ विञ्जायदीवगिगया गुहातममोहिया इओ तओ सबओ परिभमंति । परिभमंता यं अप्पडियारमहाविसेहिं
सप्पेहिं डक्का, दुरुत्तरे अहेठाणे पडिया, तत्थेव निहणमुवगया ॥

• एवं अनन्तः—अपर्यवसितः तद्भव एव प्रायस्तस्याऽनपगतमात् मोहः—अज्ञानमोहनीयरूपोऽस्य इति अनन्तमोहः, किम् ?
इत्याह—निश्चित आयः—लभः, न्यायः—सुक्तिरित्यर्थः, स प्रयोजनमस्य इति नैयायिकः तं सम्यग्दर्शनादिकं सुक्तिमार्ग-
मिति गन्थते, “वृद्धे” ति अन्तर्भूतापिशब्दार्थत्वात् ‘दृष्ट्वाऽपि’ उपलभ्यापि “अवदुष्टमेव” त्ति प्राकृतत्वाद् अद्रष्टैव भवतीति ।
इदमाकृतम्—यथैव गुहान्तर्गतः प्रमादात् प्रणष्टदीपः प्रथममुपलब्धवस्तुत्वोऽपि दीपाभावेन तद्रष्टैव जायते, तथा
अयमपि जन्तुः कथञ्चित् कर्मक्षयोपशमादेः सुक्तिमार्गं भावप्रकाशदीपात् द्युतज्ञानात्मकाद् दृष्ट्वाऽपि विज्ञादिव्याप्तकितः
तदावरणोदयाद् अद्रष्टैव भवति, मोहादिहेतुत्वाद् विज्ञादीनाम् । यदुक्तम्—“मोहाययणं मयका-मवद्धणो जणियचित्त-
संतावो । आरम्भकलहेऊ, दुक्खाण परिग्गहो मूलं ॥ १ ॥” तथा च—न केवलं सतत्त्वाणाय वित्तं न भवति, किंतु कथ-
ञ्चित् त्राणहेतुं सम्यग्दर्शनादिकमयाप्तमुपहन्तीति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ एवं धनादिकं न त्राणाय इत्युपदर्श्य यत्कृत्यं तदाह—

सुत्तेसु आवी पडिबुद्धजीवी, ण वीससे पंडिय आसुपत्ते ।
थोरा सुहुत्ता अवलं सरिं, भारुंडपक्खी व चरऽप्पमत्तो ॥ ६ ॥

१ मोहाययणं मदकामवद्धेनो जनिताचित्तसन्वापः । आरम्भकलहेतुदुःखानां परिमहो मूलम् ॥ १ ॥

श्रीउचारा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनीमिच-
न्द्रीयवृत्तिः

॥ ८३ ॥

‘व्याख्या—‘युतेषु’ द्रव्यतः शयानेषु, भावतस्तु धम्मं प्रति अजाप्रसु, ‘चः’ पादपूर्णे; ‘अपिः’ सम्भावने, ततो-
 ऽयमर्थः—युतेष्वपि आत्मां जाग्रत्सु प्रतियुद्धः—द्विधाऽपि प्रतिबोधवान् जीवत्येवंशीलः प्रतियुद्धजीवी, कोऽभिप्रायः ?—
 द्विधा प्रसुतेष्वप्यविधेविषु न गतानुगतियतया न्यपिति प्रतियुद्ध एव यावज्जीवमास्ते । तत्र द्रव्यनिद्राप्रतिपेधे अगड-
 दत्त उदाहरणम् । तत्र च दृढवादः—

अथि जग सुपसिद्धं, संखडरं पुरवरं गुणसमिद्धं । तस्मि य राया जणजणि-यतोसओ सुंदरो नाम ॥ १ ॥
 तस्स कुत्तरुत्तरसी, समगजणजणियलयोयणाणंदा । अंतेउत्तस्स पढमा, सुलसा णामेण वरभजा ॥ २ ॥ तीए कुच्छि-
 पसूओ, पुत्तो नामेण अगडदत्तो ति । अणुदियहं सो पवरं, वहुंतो जोधणं पत्तो ॥ ३ ॥ सो य केरिसो ?—
 धम्मत्तयदयारदिओ, गुरुविणयविवज्जिओ अलियवाई । पररमणिरमणकामो, निस्संको माणसोडीरो ॥ ४ ॥ मज्जे
 षिएइ जूयं, रमेइ विसियं महुं च भक्खेइ । नडपेडयवेसाविंदपरिगओ भमइ पुरनज्जे ॥ ५ ॥ अन्नम्मि दिणे
 रओ, पुरवरलोएण वइयरो सिद्धो । जह कुमरेण नराहिब !, नयरे असमंजसं विहियं ॥ ६ ॥ सुणिऊण पउरवयणं,
 राया गुरुकोवजायरत्तच्छो । फुडभिउडिभासुरसिरो, एयं भणिउं समाढत्तो ॥ ७ ॥ रे ! रे ! भणह कुमारं, सिग्घं
 चिय वज्जिऊण मह विसयं । अन्नत्थ इणसु गमण, मा भणसु य जं न कहियं ति ॥ ८ ॥ नाऊण वइयरं सो,
 कुमरो चइऊण नियपुरं रम्मं । खग्गसहाओ चलिओ, गुरुमाणपवड्डियामरिसो ॥ ९ ॥ लंघित्ता गिरि-सरि-का-णणाइं
 पुर-गोह-गामवंदाइं । नियनयराओ दूरे, पत्तो वाणारसिं नयरिं ॥ १० ॥ तियचचरमाईसुं, असहाओ भमइ नय-
 रिमज्जम्मि । चित्ते अमरिसजुत्तो, करि छ जूहाउ परिभट्ठो ॥ ११ ॥ हिंडंतेणं च तथा, पुरीए मग्गेषु रायतणणं ।
 धुत्तरुणनरस्सेओ, एको कलजाणओ दिट्ठो ॥ १२ ॥ सो य केरिसो ?—सत्यथकलकुसलो, विउसो भावधुओ सुगं-

मीरो । निरजो परोवयारे, क्वालुओ रूवगुणनिलओ ॥ १३ ॥ नामेण पवेणचंडो, चंडो वार्ईण न उण सीसाणं ।
संदण-नाय-हयसिक्खं, साहितो निवसुयाण तहिं ॥ १४ ॥ तस्स समीचम्मि-गओ, चूरुणंजुयं पणमिडं समासीणो ।
कत्तो सि तुमं सुंदर !, अह भणिओ पवणचंडेणं ॥ १५ ॥ एगंते गंतूणं, संखउराओ जंहा विणिक्लंतो । कहिओ
तह उतंतो, कुमारेणं पवणचंडस्स ॥ १६ ॥ चंडेण तओ भणिओ, अच्छसु एत्थं कलाउ सिक्खंतो । परमत्तणो य
गुब्भं, कस्स वि मा सुयणु ! पयडेसु ॥ १७ ॥ उट्टेइं उब्बाओ, पत्तो गेहम्मि रायसुयंसहिओ । साहेइ महिलियाए, एसो
मह भाउयसुओ चि ॥ १८ ॥ ण्हविऊणं कुमवरं, दाऊणं पवरयत्थमाभरणं । तो भोगणावसाणे, भणियमिणं पवणचं-
डेण ॥ १९ ॥ भवण धणं परिवारो, संदणतुरयाइं संतियं मज्जा । सघं तुज्जायत्तं, विलससु हियइच्छियं कुमर ! ॥ २० ॥
एवं सो किल संतु-ट्टमाणसो मुक्कूरववसाओ । चिट्ठइ तस्सेव घरे, सघाओ कलाओ सिक्खंतो ॥ २१ ॥ गुरुयणगु-
रुविणयपव-न्नमाणसो सयलजणमणाणदो । वावत्तरिं कलाओ, गिण्हइ थोवेण कालेण ॥ २२ ॥ एवं सो कुमरवरो,
नायकलो परिसमं कुणेमाणो । भवणुज्जाणे चिट्ठइ, अणुदियहं तप्परो धणियं ॥ २३ ॥ उज्जाणस्स समीवे, पहणसे-
ट्ठिस्स संतियं भवणं । वायायणरणीयं, उतुंगमईवविच्चित्रं ॥ २४ ॥ तत्थइत्थि सेट्ठिधूया, मणोहरा मयणमंजरी
णाम । सा घटसरमारूढा, अणुदियहं पेच्छए कुमरं ॥ २५ ॥ अह तम्मि साणुराया, अणवरयपलोयणं कुणेमाणी ।
विक्खितवइ कुसुमफलप-त्तलेट्ठए किं पि चिंतंती ॥ २६ ॥ हिययत्थं पि डु वालं, कुमरो न निरिक्खए कलारसिओ ।
आसंकाए गुरूणं, विज्जाए गहणलोभेणं ॥ २७ ॥ अन्नदिणम्मि तीए, वन्महगुरुपसरचिट्ठुरियमणाए । गहणे कलाण
सत्तो, पहओ डु असोगगुच्छेणं ॥ २८ ॥ कुमरेण तम्मि दियहे. सा वाला पलोइया य सचिसेसं । कंकेहिपहवंतरि-
यत्तणुलया संभमुब्भंता ॥ २९ ॥ चिंतियं च—किं एसां अमरविलासिणी उ ? अह होज्ज नागकन्ना वा ? । कमल ध किन्नु

एसा, सरस्सहै किन्तु पपकला ॥ ३० ॥ अहवा पुच्छामि इमं, कज्जेणं केण चिट्ठई एत्थं ? । इय चित्तिज्जण हियए,
 पुमत्तो पयडं इमं भणई ॥ ३१ ॥ का सि तुमं वंरवाले ! ?, इंसिं पयडेसि कीस अप्पाणं ? । विज्जागहणासत्तं, कीस
 ममं सुयणु ! सोभेसि ? ॥ ३२ ॥ सुणिंउं कुमारवयणं, वियसियदिट्ठीए वियसियसुहीए । पयडतइंतकिरणा-डडवलीए तीए
 इमं भणियं ॥ ३३ ॥ नयरपहाणस्स अहं, धूर्यां सेट्ठिस्स वंधुदत्तस्स । णामेण मयणमंजरी, इहै चैव विवाहिया
 णयटे ॥ ३४ ॥ जदिवत्ताओ दिट्ठो, सुंदर ! तं कुसुमचावसारिच्छो । तदियहाओ मज्झं, असुहतरू वट्ठिओ हियए
 ॥ ३५ ॥ निदा वि हु नट्ठा लो यणाण देहम्मि वट्ठिओ दाहो ! असणं पि नेय रुचइ, गुरुवियणा उत्तमंगस्सि ॥ ३६ ॥
 यतः—ताव थिय होइ सुहं, जाव न कीरइ पिओ जणो को वि । पियसंगो जेण कओ, हुक्खाण समद्विपओ अप्पा
 ॥ ३७ ॥ पेरेज्जंतो वि पुरा, कएहि कम्मोहि केहि वि वराओ । सुहमिच्छतो दुल्लह-जणाणुराए जणो पडइ ॥ ३८ ॥
 ता जइ मए समाणं, संगं ण य कुणसि तरुणिभणहरण ! । होही तुह तियवज्जा, फुडं जओ णत्थि मे जीय ॥ ३९ ॥
 ॥ ३९ ॥ सो निमुण्णिऊण वयणं, तीए वालाए चिंतए हियए । गरइ फुडं चिय एसा, मयणमहाजलणदडुंगा ॥ ४० ॥
 निमुण्णिज्जइ पयडमिणं, भारह-रामायणेषु सत्थेसु । जह दस कामावत्था, होति फुडं कामुयजणणं ॥ ४१ ॥ अवि य—
 यत्ता जणेइ चिंतं, धीयाए महइ ससंगमसुह ति । दीहुण्हा नीसासा, हवति तइयाए वत्थाए ॥ ४२ ॥ जरयं
 णइ चउत्थी, पंचमवत्थाए डज्जाए अंगं । नू य भोयणं च रुचइ, छट्ठावत्थाए कामिस्स ॥ ४३ ॥ सत्तमियाए सुच्छा,
 णट्टमवत्थाए होइ उम्माओ । पाणाण य षु सदेहो, नवमावत्थाए पत्तस्स ॥ ४४ ॥ दसमावत्थाए गओ, कामी
 णियेण सुयए चूणं । ता एसा मइ विट्ठे, पाणाण वि संस्रयं काही ॥ ४५ ॥ परिभाक्किणो हियए, रायकुमारेण भाव-
 सुलेणं । भणिया सिणेहसारं, सा वाला महुरवयणेग ॥ ४६ ॥ सुंदरि ! सुंदरंभो, सुंदरुत्तरियस्स विउलकि-

त्तिस्स । नोमेण अगडदत्तं, पढमसुयं मं वियाणाहि ॥ ४७ ॥ कलयारियसमीवं, कलगाहृत्यं · समागओ पत्य ।
पवसिस्सं जम्मि दिणे, तए वि घेत्तुं गभिस्सामि ॥ ४८ ॥ कह कहवि सा मयच्छी, वग्महसेरुपसरसद्धियसरीरा । एमा-
इवहुपयारं, भगिऊण कया समासत्था ॥ ४९ ॥ सो रायसुओ तत्तो, तीए गुणरुवरंजियमणौ हु । नियनिए संपत्तो,
चित्तो संगमोवायं ॥ ५० ॥ अन्नम्मि दिणे सो रायनंदणो वीहियाए मग्गेणं । तुरयाल्लो वच्चइ, ता णयरे कलयलो
जाओ ॥ ५१ ॥ अवि च—किं चल्लि व ससुहो ? , किं या जल्लिओ हुयासणो घोरो ? । किं पत्तं रिउसेन्नं ? , सडि-
दंढो निवडिओ किं वा ? ॥ ५२ ॥ एत्थंतरम्मि सहसा, दिट्ठो कुमरेण विग्घियमणेण । मयवारणो उमत्तो, णियाहि-
यालाणवरखंभो ॥ ५३ ॥ मिट्ठेण वि परिचत्तो, मारित्तो सुंढगोयरं पत्तो । सवडंमुहं बलत्तो, कालो व अकारणे कुद्धो
॥ ५४ ॥ उट्टपयंघरञ्जू, संघुन्नियमवणहट्टदेवउलो । खणमेत्तेण पयंढो, सो पत्तो कुमरपुरउ त्ति ॥ ५५ ॥ तं तारि-
सरुवयारं, कुमरं दट्ठूण नायरज्जेहिं । गहिरसरेणं भणियं, ओसर ओसर करियाहाओ ॥ ५६ ॥ कुमरेण वि णियतुरयं,
परिचइऊणं सुदकखगइणमणं । हक्कारिओ गइंदो, इंदगइंदस्स सारिच्छो ॥ ५७ ॥ सुणिउं कुमारसदं, दंती पञ्जरियम-
यजलपवाहो । तुरियं पहाविओ सो, कुद्धो कालो व कुमरस्स ॥ ५८ ॥ कुमरेण य पाउरणं, संविट्ठेऊण दिट्ठ-
चित्तेणं । धावंतवारणस्सा, सुंढापुरओ उ पक्खित्तं ॥ ५९ ॥ कोवेण धममत्तो, दंतच्छोहे य देइ सो तम्मि । कुमरो
वि पिट्ठिमाप, पहणइ वढमुट्ठिपहरेणं ॥ ६० ॥ ता उट्ठावइ धावइ, बलइ खलइ परिणओ तहा होइ । परिम्मइ
चक्कमणं, रोसेणं धममत्तो सो ॥ ६१ ॥ अइव महंतं वेळं, खेद्दावेऊण तं गयं पपरं । नियववसे काऊणं,
आल्लो ताव खंधम्मि ॥ ६२ ॥ अह तं गइंदखेइं, मणोहरं सयलत्तरलोयस्स । अंतउरसरिसेणं, पलोइयं नरव-
रिसेणं ॥ ६३ ॥ दट्ठं कुमरं गयखंघ-संठियं, सुरवरं व सो राया । पुच्छइ नियमिक्खणं, को एवो गुणणिही चालो ?

॥ ६४ ॥ तैर्ण अहिमयो, सोमत्तणएण तह. य णिसिणाहो । सधकलागमकुसलो, चाई स्रो' सुखो य ॥ ६५ ॥
 ण्णेण तओ मणियं, कलयायरियस मंदिरे एसो । कलपरिसमं कुणतो, विट्ठो मे तत्थ नरनाह ! ॥ ६६ ॥ तो सो
 कलयायरिओ, णटवइणा पुच्छिओ हरिसिणं । को एसो वरपुरिसो, गयवरसिक्खाए अइकुसलो ? ॥ ६७ ॥ अभयं
 परिमगेइं, कलयायरिण कुमरुत्तंतो । सचित्सेसं परिकहिओ, नरयइणो बहुजणजुयस्स ॥ ६८ ॥ तं सुणिऊणं राया,
 नियदियए गरयतोसमावओ । संपेसइ पडिहारं, कुमरं आपेह सन पसं ॥ ६९ ॥ गयरंधपरिट्ठियओ, अह सो
 भणिओ य वारवलेणं । हफारइ नरनाहो, आगच्छसु कुमर ! रायडळं ॥ ७० ॥ रायाएसेण तओ, हत्थिक्खंभम्मि
 आगळेऊणं । कुमरो ससंकहियओ, पत्तो णरणाहपासम्मि ॥ ७१ ॥ जाणूकरुत्तंगे, महीए विनिहिट्ठु गरुअविणएणं ।
 जाव न कुगइ पणामं, अयगूढो ताव सो रत्ता ॥ ७२ ॥ तंघोलासणसन्मा-णदाणपूयाए पूइओ अहियं । कुमरो पसत्र-
 हियओ, उवविट्ठो रायपासम्मि ॥ ७३ ॥ तओ चितियं राइणा—उत्तमपुरिसो एसो । जओ—विणओ मूलं पुरिसत्त-
 णरस मूलं सिरीए ववसाओ । यन्तो सुहाण मूलं, इप्पो मूलं विणासस्स ॥ ७४ ॥ अन्नं च—को चित्तेइ मऊरं ? गइं
 च को कुगइ रायहंसाणं ? । को कुवलयण गंधं ?, विणयं च कुलप्पसूयाणं ? ॥ ७५ ॥ अवि य—साली भरेण
 तोए-ण जलहरा फलभरेण तरुसिहरा । विणएण य सप्पुरिसा, नमंति न हु कस्स वि भएण ॥ ७६ ॥ तो विणयरंजि-
 एणं, कुसलपउची उ पुच्छिओ कुमरो । रत्ता, कलाण गहणं, सचित्सेसं तह य पुढं ति ॥ ७७ ॥ नियगुणगहणं पयडेइ
 णेय लजाए जाव सो ताव । उव्वाएणं भणियं, पट्टु ! निजो एस सब्बत्थ ॥ ७८ ॥ परं महाराय !—नियगरुथपया-
 वपसं-सणेण लज्जंति जे महासत्ता । इयरा पुण अलियपसं-सणे वि ओं न मायंति ॥ ७९ ॥ एवं च तस्स रत्तो, कुमार-

श्रीउच्यते
 प्ययनश्चे
 श्रीनिमित्त-
 न्त्रीपद्यतेः
 ॥ ८६ ॥

चरियमि मित्रचित्तस । ता सयलो पुरलोओ, समागओ रायपासमि ॥ ८० ॥ वररयणअंवरइं, सुयंधकुसुमाइं फळसणाहाइं । मुक्काइं रायपुरओ, पउरेणं परिहवणणं ॥ ८१ ॥ तं पुरज्जणकोसलं, नरवइणा अप्पियं कुमारस्स । अह ते कयपणियाया, विव्रत्तिं काउमारदा ॥ ८२ ॥ तंजहा—देव ! इमं तुह णयरं, कुयेरपुरिविहवअहियधणनिवहं । कइवयदिणण मज्जे, रोस्स व मंदिरें जावं ॥ ८३ ॥ केणावि तकरेणं, दुट्टेणं सत्तचारणिउणेणं । मुट्टं नरवर ! नयरं, णण्ह रपरेसु किं यहुणा ? ॥ ८४ ॥ कडुवयणेहि भणिओ, रत्ता आरक्खिओ पुरवरस्स । रे ! रे ! पेच्छंतस्स वि, मुट्टं सधं पि तुह नयरं ॥ ८५ ॥ अह विव्रत्तं तेणं, देव ! अणेगणि अन्ह दियहाणि । जोयंताणं चोरं, तह वि हु कत्थइ ण सो दिट्ठो ॥ ८६ ॥ एयंतरमि राया, विव्रत्तो अगडदत्तकुमरेणं । पडु ! देहि ममाएसं, लहेमि पुर-त्तरं सिग्घं ॥ ८७ ॥ मज्जे सत्तदिणणं, पुरचोरं नो लहामि जइ नाह ! । तो जलियजलणजाला-ऽऽवलीसु जालेमि निय-देहं ॥ ८८ ॥ एवं कुमारवयणं, नरवइणा निमुणिऊण सपइन्नं । अणुमन्निऊण भणिओ, सिज्जेउ समीहियं तुज्झ ॥ ८९ ॥ अह सो गहियपइत्तो, रायाणं पणमिउं अणुधिगो । परिभइ नयरिमज्जे, जोयंतो तकरनियासे ॥ ९० ॥ अवि य—चेसाण मंदिरेसुं, पाणागारेसु जूयणेसु । उट्टुरियाऽऽवणेसु य, उज्जाणनिंवाणसालासु ॥ ९१ ॥ मढसुन्न-देउलेसुं, चयर-चउट्ट-हट्ट-सालासु । तकरगमं नियंतो, हिंडइ एक्कहओ कुमरो ॥ ९२ ॥ ता जा छट्ठो दियहो, बोलीणो नेय तणरो दिट्ठो । मत्तमदिणमि कुमरो, गहिओ चिंवाए सविसेसं ॥ ९३ ॥ किं वचामि विदेसं ?, किं वा तायस्स अंतियं जामि ? । हरिऊण तं मयदिंठ, किं वा रत्तमि गच्छामि ? ॥ ९४ ॥ किंतु न जुत्तं एवं, निम्मलकुलसंभवाण पुरिसाणं । जं भिर नियजीहाए, पडिचन्नं अन्नहा होइ ॥ ९५ ॥ जेण—छिज्जउ सीसं अह होउ वंधणं चयउ सबहा लच्छी । पडि-

१ निपातनाला—पयुओं को पानी पीलने का स्थान ।

चतुर्थं
 असंस्कृता-
 ख्यमध्यय-
 नम् ।

द्रव्यसुतेषु
 प्रतिबुद्ध-
 जीवि-
 अगडदत्त-
 दृष्टान्तः ।

॥ ८६ ॥

वनपालने सुपुरिसाण जं होइ तं होउ ॥ १४६ ॥ नेयं महघयं खलु, नरद्विसुबाए जं समुबहणं । पडिवधपालणं चिय,
 महघयं धीरपुरिसाणं ॥ १७ ॥ एवं च बहुवियप्ये, नियमणे भाविकण सो कुमरो । अवरण्हयवेलाए, पुरस्त
 वादिम्मि संपत्तो ॥ १८ ॥ एगस्त पवरफिसलयसमूहगुविलस्त सीयछायस्त । वतुंगवियडसाहा-SSउलरस सहयारर-
 कतरस ॥ १९ ॥ उवविटो विट्टइ हिट्टयम्मि चिंताभरेण सुट्टियंगो । जोयंतो विसिचकं, विज्जाभट्टो च खयरिदो ॥ १०० ॥
 एत्थंतरम्मि एगो, सहसा परिवायगो समणुपत्तो । कयधाउवत्थवेसो, मुंडियसिर-कुच्च-सबूलो ॥ १०१ ॥ दंडत्तिय-कुंडि-च-
 मर-संगओ तह गणेशियाहत्थो । किं किं पि गुणमुणितो, संपत्तो कुमरपुरउ सि ॥ १०२ ॥ करिसुंडामुयदंडो, विसा-
 लयच्छत्थलो फरुसकेसो । णवजोवणो रउवो, रत्तच्छो दीहजंथो व ॥ १०३ ॥ निज्जाइकण अह सो, सासंको चितए
 मणे कुमरो । एवंविहरूवेणं, हवेज एसो कुंडं चोरो ॥ १०४ ॥ एत्थंतरम्मि तेणं, भणिओ कुमरो विपट्टि वयणेहिं ।
 कत्तो सि तुमं सुपुरिस !?, केण व कजेण चिट्टिसि ? ॥ १०५ ॥ नाऊण तस्त भावं, भणियं कुमरेण बुद्धिनिउणेणं ।
 दालिदेणऽकंतो, भमामि णयरीइ सुन्नमणो ॥ १०६ ॥ मा सोयसु पुत्त ! तुमं, अज्ज च्छिदामि तुज्ज दालिइं । देमि
 समीहियदधं, भणियं परिवावणेणं ति ॥ १०७ ॥ कुमरेणं संलचं, तुग्हाणं चैव पयपसाएणं । नासइ मह दालिइं,
 संपज्जइ ईहियं कजं ॥ १०८ ॥ एवं जंपताणं, नयणपहं वज्जिऊण दिवसयरो । अदंसणमावन्नो, दोसमएणं व सप्पु-
 रिसो ॥ १०९ ॥ सञ्जुल्लोयम्मि गए, पयडीहूयम्मि रयणितमनियरे । कट्टेउं कोसाओ, करवालं दाहणायारं ॥ ११० ॥
 तुरियगई संचलिओ, सो कुमरं भणइ एहि मह पिढं । जेण समीहियकजं, सबं पि करेमि किं बहुणा ? ॥ १११ ॥
 ताव व दोत्ति वि सिग्घं, संपत्ता णयरिमज्जयारम्मि । परिभमिऊणं थोवं, उवविट्टा एगदेसम्मि ॥ ११२ ॥ परिवाय-
 नेण ताव य, ईसरवणियस्त मंदिरे तुंगे । सुहभेयभित्तिभाए, खतं आलेहियं तेणं ॥ ११३ ॥ जोएवि भित्तिसंधं,

चरियमि सित्तचित्तस्स । ता सयलो पुरलोओ, समागओ रायपासम्मि ॥ ८० ॥ वररयणअंवरइं, सुयंधकुसुमाइं फलसणाहाइं । मुक्काइं रायपुरओ, पडरेणं परिहवगणं ॥ ८१ ॥ तं पुरजणकोसलं, नरवइणा अप्पियं कुमारस्स । अह ते कयपणियाया, विन्नत्तिं काउमारद्धा ॥ ८२ ॥ तंजहा—देव ! इमं तुह णयरं, कुवेरपुरिविहवअहियधणनिवहं । कइवयदिणण मज्जे, रोरस्स व मंदिरं जायं ॥ ८३ ॥ केणावि तक्करेणं, दुट्टेणं खत्तचारणिउणेणं । मुट्ठं नरवर ! नयरं, एण्हि रक्खेसु किं बहुणा ? ॥ ८४ ॥ कडुयवयेहि भणिओ, रत्ता आरक्खिअओ पुरवरस्स । रे ! रे ! पेच्छंतस्स वि, मुट्ठं सवं पि तुह नयरं ॥ ८५ ॥ अह विन्नत्तं तेणं, देव ! अणेगणि अम्ह दियहाणि । जोयंताणं चोरं, तह वि हु कयइ ण सो दिट्ठो ॥ ८६ ॥ एत्थंतरम्मि राया, विन्नत्तो अगडदत्तकुमरेणं । पहु ! देहि ममाएसं, लहेमि पुर-तकरं सिग्घं ॥ ८७ ॥ मज्जे सत्तदिणणं, पुरचोरं नो लहामि जइ नाह ! । तो जलियजलणजाला-ऽऽवलीसु जालेमि निय-देहं ॥ ८८ ॥ एवं कुमारवयणं, नरवइणा निसुणिऊण सपइन्नं । अणुमन्निऊण भणिओ, सिज्जेव समीहियं तुज्झ ॥ ८९ ॥ अह सो गहियपइन्नो, रायाणं पणमिउं अणुधिगो । परिभमइ नयरिमज्जे, जोयंतो तक्करनिवासे ॥ ९० ॥ अवि य—वेसाण मंदिरेसुं, पाणागारेसु जूयठणेसु । उट्ठरियाऽऽवणेसु य, उज्जाणनिंवाणसालासु ॥ ९१ ॥ मढसुन्न-देउलेसुं, चयर-चउहट्ट-हट्ट-सालासु । तक्करगमं नियंतो, हिंडइ एकलओ कुमरो ॥ ९२ ॥ ता जा छट्ठो दियहो, बोलीणो नेय तक्करो दिट्ठो । सत्तमदिणम्मि कुमरो, गहिओ चिंताए सव्विसेसं ॥ ९३ ॥ किं वच्चामि विदेसं ?, किं वा तायस्स अंतियं जामि ? । हरिऊण तं मयन्धि, किं वा रत्तम्मि गच्छामि ? ॥ ९४ ॥ किंतु न जुत्तं एयं, निम्मलकुलसंभवाण पुरिसाणं । जं क्रि नयिजीहाए, पडिवन्नं अन्नहा होइ ॥ ९५ ॥ जेण—छिज्जउ सीसं अह होउ वंयणं चयउ सबहा लच्छी । पडि-

धनपालने सुपुरिस्ताण जं होइ तं होउ ॥ ९६ ॥ नेयं महद्यं रज्जु, नरद्विमुद्गाए जं समुदाहणं । पडिवन्नपालणं चिय,
 महद्यं धीरपुरिस्ताणं ॥ ९७ ॥ एवं च बहुवियप्ते, नियमणे भाविकण सो कुमरो । अवरणहयवेलाए, पुरस्त
 वाहिम्मि संपत्तो ॥ ९८ ॥ एगस्स पवरकिसलयसमूहगुचिलस्स सीयद्यायस्स । उतुंगवियडसाहा-SSउलस्स सहयाररु-
 प्परस ॥ ९९ ॥ उवविट्ठो चिट्ठइ हिट्ठयम्मि चिंताभरेण सुदियंगो । जोयंतो दिसिचक्कं, विज्जाभट्ठो व खयरिंदो ॥ १०० ॥
 एत्थंतरम्मि एगो, सहसा परिवायगो समणुपत्तो । कयधाउवत्यवेत्तो, सुंडियसिर-कुच-समूलो ॥ १०१ ॥ दंडत्तिय-कुंडि-च-
 मर-संगओ तइ गणेत्तियाहत्थो । किं किं पि सुणसुणितो, सपत्तो कुमरपुरड त्ति ॥ १०२ ॥ करिसुंडाशुयदंडो, विसा-
 लउत्तयलो फरुसकेत्तो । णवजोघणो रउदो, रत्तच्छो दीहजंघो य ॥ १०३ ॥ निज्जाइऊण अह सो, सासंको चितए
 मणे युमरो । एवविहल्लुवेणं, हवेज एसो फुडं चोरो ॥ १०४ ॥ एत्थंतरम्मि तेणं, भणिओ कुमरो पिएहि वयणेहि ।
 कत्तो सि तुमं सुपुरिस्स !?, केण व कज्जेण चिट्ठेत्ति ? ॥ १०५ ॥ नाऊण तस्स भायं, भणियं कुमरेण बुद्धिनिउणेणं ।
 दालिइणऽकंतो, भमामि णयरीइ सुन्नमणो ॥ १०६ ॥ मा सोयसु पुत्त ! तुमं, अब्ब च्छिदामि तुज्ज दालिइं । देमि
 समीहियददं, भणियं परिवायगेणं ति ॥ १०७ ॥ कुमरेणं संलत्तं, तुग्घाणं चैव पयपसाएणं । नासइ मह दालिइं,
 संपज्जइ ईहियं कज्जं ॥ १०८ ॥ एवं जंपताणं, नयणपहं वज्जिऊण दिवसयरो । अइंसणमावन्नो, दोसभएणं व सपु-
 रिसो ॥ १०९ ॥ संयुज्जीयम्मि गए, पयडीह्यम्मि रयणितमनियरे । कट्टुउं कोसाओ, करवालं दारुणायां ॥ ११० ॥
 तुरियगई संचलिओ, सो कुमरं भणइ एहि मह पिट्ठं । जेण समीहियकज्जं, सवं पि करेमि किं बहुणा ? ॥ १११ ॥
 ताव य दोन्नि वि सिग्घं, संपत्ता णयरिमज्जयारम्मि । परिभमिऊणं थोयं, उवविट्ठा एगदेसम्मि ॥ ११२ ॥ परिवाय-
 नेण ताव य, ईसरवणियस्स मंदिरे तुंगे । सुहभेयभित्तिभाए, खत्तं आलेहियं तेणं ॥ ११३ ॥ जोएवि भित्तिसंधं,

रुपिणं गतं सुतिक्रमस्तथेणं । सिरिवच्छसच्छहं सु-प्पवेसनिगमणमइहं ॥ ११४ ॥ निञ्जाइऊण सुइरं, निहुयपयं पविसिऊण सो धुत्तो । कडुइ महघमंडं, पभूयपेडाओ तत्थेवं ॥ ११५ ॥ ठवियं कुमरं आणिय, देवउलाओ दरिइए पुरिसे । ते णिण्हविय ताओ, णयीए निगया इत्ति ॥ ११६ ॥ तओ कुमरेण चित्थियं—आयड्डिऊण खगं, छलेण पह्णामि कि इमं दुटं ? । अहव न जुत्तं अम्हं, छलयाओ कुलप्पसूयाणं ॥ ११७ ॥ एयनिवासं गंतुं, दवं पेच्छामि क्कित्थियं हरियं ? । कस्स कए अणवरयं, मुसइ इमं नयरिऊणनिवहं ? ॥ ११८ ॥ एवं ते दोन्नि वि गहिय-मोसया पुर-यीओ निक्खंता । गुरुभारेण किलंता, णयरुज्जाणम्मि संपत्ता ॥ ११९ ॥ परिवायगेण भणिओ, कुमरो छलघायमा-रणनिमित्तं । सुपुरिस ! गत्त्या रयणी, अच्छामो एत्थ उज्जाणे ॥ १२० ॥ पडिबन्ने कुमरेणं, तत्थुज्जाणम्मि ते समा-सीणा । क्किल निदं सेवेमो, चित्तेणं दो वि सासंका ॥ १२१ ॥ खणमेत्तेणं दोन्नि वि, दाहिणवामेसु वच्छमूलस्स । अण्णोण्णपायणिरया, अलीयनिदाए सुत्त ति ॥ १२२ ॥ ते वाहित्तयपुरिसा, सुत्ता वीसत्थमाणसा सवे । कुमरो वि मात्थराओ, उट्ठित्ता सणियमवकंतो ॥ १२३ ॥ काउं करम्मि रगं, अन्नरस महातरुस्स मूलम्मि । पेच्छंतो संचिट्ठइ, अपमत्तो तस्स चरियाइं ॥ १२४ ॥ सुत्त ति मुणेऊणं, तेणं विणिवाइया उ ते पुरिसा । सयणे तमपेच्छंतो, जा जोयइ तत्थ सो कुमरं ॥ १२५ ॥ ता हक्किऊण दुटं, कुमरो आयड्डिऊण करवालं । पह्णइ जंघासन्नं, भयरहिओ मीमवल्लुत्तो ॥ १२६ ॥ एगेण पहारेणं, पडियं जंघाण जुयलयं तस्स । चक्काहओ व खखो, णिवाडिओ इत्ति घर-णीए ॥ १२७ ॥ गंतुं असमत्थेणं, जीवियसेसेण तेण सो भणिओ । आसि अहं सुपसिद्धो, नामेण भुयंगमो चोरो ॥ १२८ ॥ तह अत्थि इह मसाने, गेहं भूनीए मज्झयारम्मि । तत्थइत्थिं मज्झ भइणी, वीरमई नाम जुवइ ति ॥ १२९ ॥ यडपायवस्स मूले, गंतूणं कुणसु तीए वाहरणं । जेणं भूमियरस्सा, दारं उघाडए वुरियं ॥ १३० ॥ तं परि-

चतुर्थं
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

द्रव्यसुप्तपु
प्रतिबुद्ध-
जीवि-
अगददत्त-
द्वयान्तः ।

॥ ८७ ॥

गिऊण सुंदर !, गेण्हसु सधं पि दविणजायं ति । चिहसु तत्थ सुहेणं, अहवा वसिसम्मि गच्छेसु ॥ १३१ ॥ एवं
 जंपंतो सो, कुमरेणासासिओ राणं एकं । गहिऊण तत्स रागं, पत्तो ता पेयभूसीए ॥ १३२ ॥ गंतूण कओ सदो,
 वडत्स मूलम्मि तीए जुवईए । आगंतूण तीए वि, घरत्स लयाडियं दारं ॥ १३३ ॥ निञ्जाइऊण सुइरं, रूवं धालाए
 विग्धिओ सहसा । चितइ नियहियएणं, एसा मयणत्स सधत्सं ॥ १३४ ॥ पुट्टो य तीए सुंदर !, कत्तो कज्जेण केण
 वाऽऽयाओ ? । कहिया तेण पडत्ती, तं सोडं दूमिया हियए ॥ १३५ ॥ भणिऊण महुरवयणं, नीओ पायालमंदिरे
 कुमरो । गुरगडरवेण तीए, दिन्नं पवरसणं तत्थ ॥ १३६ ॥ सप्पणयं चिय भणिओ, अहयं एवं च विडलयणनिवहं ।
 तुम्हाऽऽयत्तं सधं, सुंदर ! विलसेसु सच्छंदं ॥ १३७ ॥ पयडेडं वासहरं, भणिओ वीसमसु एत्थ सयणिल्ले । अहयं
 पुण गंतूणं, आगेमि विलेयणं तुब्ब ॥ १३८ ॥ एवं भणिऊणं सा, वासहराओ विणिगया सहसा । कुमरो वि नीइ-
 सत्थं, चितइ अह अप्पणो हियए ॥ १३९ ॥ माया अलियं लोहो, मूढत्तं साहसं असोयत्तं । निस्संसया तह चिय,
 महिलाण सहायया दोसा ॥ १४० ॥ अन्नं च—णं य धेप्पइ सुसिणेहिं, न विज्जइ ण य गुणेहिं । न य लज्जइ
 न य माणिण, न य चाडुयसएहिं ॥ १४१ ॥ णं य खरकोमलवयणि, न विहवि न जोधणेण । दुग्गिज्झं मणु
 महिल्लं, चितहि आयेरेण ॥ १४२ ॥ अओ—ओ जाइ जुवइवगो, सब्भावं मयणमोहिओ पुरिसो । दुत्तरदुक्ख-
 समुरे, निवडइ सो नत्थि संदेहो ॥ १४३ ॥ एवं च भाविऊणं, सयणतलं वज्जिऊण सो कुमरो । लुक्को अन्नपएसे,
 ठविऊणं तत्थ पडिरूवं ॥ १४४ ॥ सयणिज्जत्स य उवरिं, जंतपओगेण जा सिला ठविया । सा इत्ति तीए मुक्का,

१ न च गृह्णते सुच्छेहं; न विपया न च गुणैः । न च लज्जया न च मानेन, न च चादुकदत्तैः ॥ २ न च खरकोमलवचनेन
 विभवेन न योवनेन । दुर्माद्यं मनो महिलातां, चिन्तय आदरेण ॥

पडिया पढंऊवरिम्मि ॥ १४५ ॥ णाऊण चुन्नियं तं, पहिडहियया य भासई पावा । मह भाउयं वहतो, किं जाणसि
अत्तणो हियाए ? ॥ १४६ ॥ सुणिऊण इमं वयणं, कुमरो वि पहावियो तंयाहुत्तं । गहिडं केसकलावे, भणिया सा एरिसं
वयणं ॥ १४७ ॥ हा पावे ! को सफइ, मं मारेडं सुबुद्धिविहवेणं । जो जगइ परछाडिं, सो नियछट्टीए किं सुयइ ?
॥ १४८ ॥ गहिऊणं य तं वालं, वसुमइभयणाओ निगओ कुमरो । रत्तो वि अइविरत्तो, तीए अइहूरचरिएहिं
॥ १४९ ॥ गंतुं रायसमीवे, रयणिपउत्ती य साहिया तेण । चोरो रग्गेण हओ, तस्सेसा आणिया भगिणी ॥ १५० ॥
तं चिय पायालहं, धीयदिणे दंसियं णरवरस्स । रित्थं तं णरवइणा, समप्पियं नयरलोयस्स ॥ १५१ ॥ तुहेणं नर-
वइणा, दिन्ना कुमरस्स निययधूय ति । नामेण कमलसेणा, कमला इव सयलजणइइया ॥ १५२ ॥ वरगामाण
सहरस्सं, सयं गइंताण विउलभंढारं । पाइक्काण य लक्खं, तुरयाणं दससहस्साइं ॥ १५३ ॥ एवं सो लद्धजसो, जण-
मणयणाण पुत्तिमायंदो । अलियं मुणेइ सधं, रहिओ चिरदिट्ठवालाए ॥ १५४ ॥ जओ—ता लब्बा ता माणो, ताव
य परलोयचित्ते बुद्धी । जा न विवेयजियहर, मयणस्स सरा पडुप्पति ॥ १५५ ॥ एवं मयणायत्तो, सो चिट्ठइ
जाव निययभयणम्मि । ता एणा वरविलया, समागया कुमरपासम्मि ॥ १५६ ॥ दिन्नासणोवविट्ठा, भणिया कुमरेण
केण कन्नेण । तं आगया सि सुंदरि ! ? , साहसु निययं अभिप्पायं ॥ १५७ ॥ भणियं तीए णिसुणसु, अवहियहि-
यओ पुमार ! होऊणं । अहयं तुम्ह समीवे, पट्टविया मयणमंजरिए ॥ १५८ ॥ एवं तुह संदिट्ठं, सुंदर ! गुरुविरह-
जलणववियाए । जा गच्छइ न य जीयं, ता सिंचसु संगमजलेणं ॥ १५९ ॥ अन्नं च णिसुणिऊणं, गयलेइं तक्क-
रस्स वहणं च । दुट्ठितीपरिहरणं, णरवइपमुहेण य जणेणं ॥ १६० ॥ साहुक्कारं तुज्झं, कीरंतं अहियविम्बियमणा स ।
जीयं पि तु तुह दंसण-स्समुसुया धरइ किच्छेणं ॥ १६१ ॥ सुणिऊण तीइ वयणं, दाउं हत्थद्वियं च तंवलं । भणिया

चतुर्थ
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

द्रव्यसुसेपु
प्रतिबुद्धि-
जीवि-
अगददत्त-
दृष्टान्तः ।

॥ ८८ ॥

सा दूइत्थी, सिणेहसारेहि वयणेहि ॥ १६२ ॥ कुसले ! पमणसु गंतुं; मा होसु ससुसुया दिणे कइवि । पत्थावं ह्वं
आं, तघं सुत्थं करिस्तासि ॥ १६३ ॥ अन्नम्मि दिणे सहसा, करहारूढा समागया पुरिसा । भयणम्मि पविस्साण
दिट्ठा कुमरेण दिट्ठमणा ॥ १६४ ॥ आलंनिउं सहसिं, अम्मापियरस्स कुसलपडिवत्ती । ससिणेहं परिपुट्ठा, पसुकघ-
अंमुनिवहेणं ॥ १६५ ॥ ता तेहि इमं भणियं, अम्मापियरस्स कुमर ! कुसलं ति । तहवि डु तुह विरहमहा-गदे
गहियाँ चिहंति ॥ १६६ ॥ कइवइदिणाण मज्झे, जइ गंतूणं न दंसणं कुणसि । ता कुमर ! निच्छणं, विमुक्कीव-
वसिहिसि ॥ १६७ ॥ एवं निसामिऊणं सज्जावेऊण नियरंधारं । पत्तो रायसमीवे, जंपइ सो एरिसं चय
॥ १६८ ॥ तायस्स समीयाओ, उस्सुय करहारूढा तुवे पुरिसा । पडु ! मज्झ आणणत्थं, समागया कहसु जं जो-
॥ १६९ ॥ णरवइणा तो भणियं, वचसु तं कुमर ! तायपासम्मि । नियपरिवारसमेओ, गंतूण पुणो नियत्ते-
॥ १७० ॥ दाऊणमलंकारं, सम्माणेऊण महुरवयणेहिं । नियधूयाए समेओ, णरवइणा पेसिओ कुमरो ॥ १७१
वाऊणं संवत्ति, दावावेउं पयाणयं सिचिरं । एगरहेणं कुमरो, सयं ठिओ नयरिमज्झम्मि ॥ १७२ ॥ जामिणिपट
पहरे, दूईए संगमीइ पासम्मि । कुमरेण निययपुरिसो, पट्टविओ जाणणट्ठाए ॥ १७३ ॥ गंतूण तेण भणियं, सिं
अन्हाण पवसियं मग्गे । एगागी रायसुओ, चिट्ठइ तुम्हाण कजेण ॥ १७४ ॥ ता सुंदरि ! गंतूणं, आणसु
मयणमंजरिं तत्थ । जेण समीहियकजं, संपज्जइ अज्ज तुम्हाणं ॥ १७५ ॥ सुणिऊण तस्स वयणं, गंतूणं संग-
दुरियतुरियं । नियसामिणीइ साहइ, जं भणियं कुमरपुरिसेण ॥ १७६ ॥ आयन्निऊण सहसा, रहसससुच्छलि
बहलरोमंचा । संचल्लिया एणेणं, सुसहिसहाया नियघराओ ॥ १७७ ॥ पत्ता कुमरसमीवं, आरूढा मयणमंज-
जणे । आरूहसु सुयणु ! सिघं, इय भणिया रायतणएणं ॥ १७८ ॥ अह चोइऊण तुरए, रज्जुं गहिऊण व

श्रीउत्तरा-
ध्ययनग्रन्थे
श्रीनिम्बिच-
न्द्रीयवृत्तिः
॥ ८९ ॥

हृत्प्रेणं । णीहरिओ न्यरीए; संपत्तो निययकड्यम्मि ॥ १७९ ॥ तुरियं पयाणढक्का, दवाविया तेण पत्तमित्तेणं । काऊण सुसंजत्ति, चलियं सेत्रं समत्थं पि ॥ १८० ॥ अणवरयपयाणेहिं, विसयं लंघेवि भुवणपालस्स । पत्तो महा-
अरत्ते, सायतरुसंडुले मीमे ॥ १८१ ॥ अइविसममहाडुसं-कुलम्मि मग्गम्मि वधभाणस्स । सध्वजणाणंद्यरो,
पाउसफालो समणुपत्तो ॥ १८२ ॥ तम्मि य मणहरकाले, वचइ कुमरो वणस्स जा मज्जे । सहस्स त्ति भिह्णसामी, ता
पडिओ तस्स सिचिरम्मि ॥ १८३ ॥ तस्स वलेणं वलद-प्पिएण सहसा कुमारवंधारं । पवणेण व वणवंदं, पक्खित्तं
चउतु वि दिसामु ॥ १८४ ॥ एणेण संदणेणं, सहिओ गियपणइणीए रायसुओ । एणमज्जे सो एको, हरि ध मायंग-
जूरस्स ॥ १८५ ॥ ता वाणावलिपहयं, भग्गं भिह्ण तं वलं सवं । अन्नन्नदिसि पलाणं, गंघगयस्सेव करिज्जूहं ॥ १८६ ॥
वं पुण पलायमाणं, भिह्वइ पेच्छऊण नियसेत्रं । निट्टुरमक्कोसंतो, सहसा सवडंसुहो चलिओ ॥ १८७ ॥ अणवरयं
ते दोत्रि वि, अन्नोत्रं पक्खिरवंति सरणिवहे । एको वि न वि छलिज्जइ, निउणत्तणओ धणुवोए ॥ १८८ ॥ तत्तो चितियं
कुमरेण—उद्धीए पवंचेण य, छलेण तह मंतंतजोएण । पहणिज्जइ पडिवक्खो, जस्स न नीईए सक्केज्जा ॥ १८९ ॥
ता एत्तो भिह्वइ, धणुगुणसत्थेमु लद्धमाहप्पो । ण य सक्का पहणेडं, तेण उवायं विचिंतेसि ॥ १९० ॥ एवं च चित्ति-
ऊणं, भगिया कुमरेण सा नियमज्जा । कुणसु पिए ! सिंगारं, उवविससु रहस्स तुंडम्मि ॥ १९१ ॥ उवविट्ठाए
तीण, इदूणं रु-संपयं पवरं । दिट्ठिं तत्थ निवेसइ, पहओ मयणस्स वाणेहिं ॥ १९२ ॥ नीलुप्पलपत्तसरि-च्छएण
आरामुहेण वाणेण । वच्छत्थलम्मि सहसा, तो पहओ रायतणणं ॥ १९३ ॥ मम्मपएसम्मि हओ, पडिओ भूमीए
भिह्नरत्ताहो । इंसिवियासियणयो, जंपइ सो एरिसं वयणं ॥ १९४ ॥ अवि य—नाहं तुह सरपहओ, पहओ
कुमुनारहस्स वाणेण । अहया किमेत्थ चोत्तं, मयणेणं को वि न इ छलिओ ? ॥ १९५ ॥ एवं पर्यपिऊणं, कालगओ

चतुर्थ
असंस्कृता-
ख्यमध्य य-
नम् ।

द्रव्यसुतेषु
प्रतिबुद्धि-
जीवि-
अगडदत्त-
दृष्टान्तः ।

॥ ८९ ॥

भिहसामिओ क्षत्ति । एत्थंतरम्मि कुमरो, नियपरिवारं पलोएइ ॥ १९६ ॥ जाव न रद्दे न तुएए, सेवयपुरिसे य णेय
 वरसुहडे । एगरहेणं कुमरो, संचलिओ नियपुरादुत्तं ॥ १९७ ॥ कह कहवि तं अरन्नं, सो कुमरो लंघिऊण भयर-
 द्विओ । गोउलमेयं पत्तो, गावीनिवहेण रमणीयं ॥ १९८ ॥ एत्थंतरम्मि कुमरं, ददूणं गोउलाड दो पुरिसां । पत्ता कुमर-
 समीवं, भणंति महुरेहि वयणेहिं ॥ १९९ ॥ कत्तो सि तुम नरवर !?, कत्थ व वक्खिहिसि कहसु अम्हाणं ? । संखउरे
 वचामो, भणिया ते रायतणएणं ॥ २०० ॥ तो तेहि पुणो भणियं, सुपुरिस ! अम्हे वि तुञ्ज सत्थेणं । संखउरे
 वचामो, जइ सुपसाओ तुमं होसि ॥ २०१ ॥ एवं ति होउ पडिव-ल्लिऊण जोणइ जा रद्दे तुएए । ता सत्थेह्यपु-
 रिसा, भणंति एतारिस वयणं ॥ २०२ ॥ एएणं मग्गेणं, अत्थि महंतं अईव कंतारं । तस्स य मग्गो चिहइ, चोरो
 दुज्जीहणो चंडो ॥ २०३ ॥ मयमत्तो गलगल्लि, कुणमाणो करिवरो य अइविससो । दिट्ठीविसो य सप्पो, वग्घो
 तह दारुणो अत्थि ॥ २०४ ॥ अन्ने वि सावयगणा, कुरा मंसासिणो य दुप्पेच्छा । एवं नाऊणं मणे, वचसु एएण
 मग्गेण ॥ २०५ ॥ कुमरेण तओ भणिया, मा कुणह मयं पयट्टह प्हम्मि । कुसलेणं संखउरे, संपत्तावेमि किं बहुणा ?
 ॥ २०६ ॥ एवं निसामिऊणं, अण्णे सत्थेह्यया णरा बहवे । रायतणएण समयं, संचलिया सुक्कमयपत्तप ॥ २०७ ॥
 एत्थंतरम्मि एगो, दीहज्जामउडभूसियसरीरो । भस्समुद्धूलियगत्तो, तिसूलचक्रेण य सणाहो ॥ २०८ ॥ परिचारय-
 परियरिओ, पिच्छियल्लिगेण यावडकरगो । तेयस्सी सुपसिद्धो, महवइओ तत्थ संपत्तो ॥ २०९ ॥ तेण य भणिओ
 कुमरो, तुम्ह सुसत्थेण पुत्त ! अहयं पि । संखउरे वचामी, तित्थाणं दंसणनिमित्तं ॥ २१० ॥ अन्नं च मह समीवे,
 कइवि दु चिहंति पुत्त ! दीणारा । बलिपूयत्थं दिग्घा, देवाणं धम्मियणरेहिं ॥ २११ ॥ ते गेण्हेसु महायत्त !, वचामो
 जेण निन्मया अम्हे । एवं बहु भणिऊणं, समप्पिओ दविणनिवहो सि ॥ २१२ ॥ ताइ सो परिदुट्ठो, आसीसं देइ

नरवरयुवस्त । सत्थिहृष्टसिद्धिं, संचलिओ कवडकयवेसो ॥ २१३ ॥ मुण्डं तस्स सत्त्वं, कुमरो चित्तेइ हियय-
मञ्जम्मि । एण समं गमणं, न सुंदरं होइ परिणामे ॥ २१४ ॥ एवं हियए परिभा-विऊण कुमरेण चोइया तुरया ।
मग्गे र्हो पयट्ठो, संपत्तो गहणदेसम्मि ॥ २१५ ॥ तेण महघडणं, भणिया सत्थेहया इम वयणं । अज्ज अहं तुम्हाणं,
पाहुन्नं सध्दा काहं ॥ २१६ ॥ अत्थि इह रत्तमञ्जे, गोउल्लेगं^१ प्हूयघणनिवहं । तत्थ मए वरिसालो, आवंतेणं
कओ आसि ॥ २१७ ॥ तम्मि मए गोउल्लिया, सब्बे आवल्लिया नियगुणेहिं । दाहिंति अज्ज भोज्जं, ता तुम्हे पाहुणा
मन्थ ॥ २१८ ॥ एवं निमंतिऊणं, गंतूण समागतो महावइओ पायसचयदहियाणं, भरिऊणं भंडए गरुए ॥ २१९ ॥
आंगंतूण य तेगं, भणिओ कुमरो वि महुरवयणेहिं । पुत्तय ! अज्जऽम्हाणं, हियइच्छियनिबुइ कुणसु ॥ २२० ॥ कुम-
रेण तओ भणियं, गुरुवियणा मञ्ज उत्तमंगम्मि । वट्टइ अन्नं च जई-ण भोयणं कणए णेय ॥ २२१ ॥ सत्थेहया
य सब्बे, भणिया कुमरेण दिट्ठिसन्नाए । ण हु एयं भोत्तवं, एण समाणियं भत्तं ॥ २२२ ॥ अबगन्निऊण कुमरं, मुत्तं
तं भोयणं विसविमिस्सं । मुंजियमेत्ता सब्बे, सहसा णिबेयणा जाया ॥ २२३ ॥ जममंदिरं पवत्ते, सब्बे ते जाणित्तं
महावइओ । मेहंतो सरत्थिवहं, पहाविओ कुमरचहणत्थं ॥ २२४ ॥ कुमरेण सन्नोवेणं, सरनिवहं वंचिऊण वेएण ।
मम्मणत्से प्हओ, एणेणं अद्धयंदेणं ॥ २२५ ॥ अह सो महीए पडिओ, जीवियसेसो पयंपए एयं । पुत्त ! अहं
सो दुजेओ, चोरो दुज्जोहणो नाम ॥ २२६ ॥ निब्भयचित्तेण तए, मह चित्तं रंजियं महाभाग ! । जीवियसेसो अहयं,
सपत्तो चाणपाएण ॥ २२७ ॥ आयत्तमु मह वयणं, एयस्स गिरिस्स धामपासम्मि । सरियाण दोण्ह मञ्जे, देवउल्लं
अत्थि रमणीयं ॥ २२८ ॥ तस्स य पच्छिमभाए, तल्लिणसिळा सज्जिया सुजत्तेणं । तं पेह्णिऊण धामे, भूमिधरं तत्थ

पविसेसु ॥ २२९ ॥ तस्सऽत्थि मञ्जभाए, मम महिला पवररूवगुणकलिया । णवजोघणा विणीया, नामेणं जयसिरी
 सरला ॥ २३० ॥ 'रित्थं अईव महंतं, चिट्ठइ मञ्जम्मि तस्स भवणस्स । ता तं सवं सुपुरिस्स !, अप्पायत्तं करेज्जासु
 ॥ २३१ ॥ मह पुण वट्टइ अंतो, गयम्मि जीयम्मि देसु कट्ठाणि । एवं सो भणमाणो, पंचत्तं पाविओ सहसा ॥ २३२ ॥ दोसरि-
 दाहसग्गूहे मेलिय, दिन्नो कुमरेण हुयवहो तस्स । आरुहिउं पवररहं, ताव गओ कहियदेसम्मि ॥ २३३ ॥ दोसरि-
 याणं मञ्जे, देवज्जे जोइया सिला तेणं । उग्घाडिअण दारं, कओ य सहो जहाभणिओ ॥ २३४ ॥ भणइ तओ-
 सा रमणी, सहसाऽऽगंतूण दारदेसम्मि । कोइलमहुरसरेणं, मञ्जे आगच्छ भवणस्स ॥ २३५ ॥ पेच्छेवि तीए
 रूवं, साणंदं जा पलोयए कुमरो । मयमंजरीइ ताव य, अवहत्थेणं हओ सहसा ॥ २३६ ॥ भणियं च—यंधुपि-
 यासहियाओ, नयरं गेहं च तुब्बा कजेणं । चत्त मए अलल्लिर !, तुमं च अन्न पसत्तो सि ॥ २३७ ॥ णिसुणेवि
 तीइ वयणं, कुमरो वजेवि तं घणं सहसा । संदणवरमारुहिओ, संचलिओ अग्गओ ताहे ॥ २३८ ॥ लंघइ
 जाव सुहेणं, केत्तियमेत्तं पि भीसणं रत्तं । सहस ति ताव पिच्छइ, णासंतं सवरसंधायं ॥ २३९ ॥ अह पेच्छिअण
 युमरो, भयत्तिए वणयरण संधाए । चित्तइ नियचित्तेणं, होयधं एत्थ मयकरिणा ॥ २४० ॥ सासंको हियएणं,
 जाव पलोएइ तदिसाहुत्तं । ससि-संख-कुंदघवलं, पेच्छइ ता करिवरं एकं ॥ २४१ ॥ पञ्जरियमयपवाहं, मोडंतं
 तरुवरे महाकाए । मयमंजरी खणेणं, उद्धिग्गा हियमञ्जम्मि ॥ २४२ ॥ कुमरेण तओ भणियं, मा वीहसु मुद्धि !
 रत्तकलहाओ । गरुयाण संपया आ-वया च न हु इयपुरिसाणं ॥ २४३ ॥ एवं भणिअण पियं, अवयुरिओ रहयरउ
 सो तुरियं । गंतूणसुत्तरीयं, पक्खत्तं इत्ति पुरउ चि ॥ २४४ ॥ ताव य सो मायंगो, छोहं जा देइ उत्तरि-

जन्मि । ता कुमरो वि सुदक्खो, झड त्ति आरुहइ खंधम्मि ॥ २४५ ॥ खणमेत्तेणं सो मत्तफरिवरो णेगवणयरकथंतो । सचसो कुमरेण कओ, अहि व मणिमंतजोएण ॥ २४६ ॥ नियदइयाए पुरओ, अवहणो गयरस्स'संधाओ । पुण-
रवि रहम्मि रुढो, संचलिओ नियपुराहुत्तं ॥ २४७ ॥ जा केत्तियं पएसं, कुमरो लघेइ नियपियासहिओ । ता पेच्छइ
सो वग्यं, अद्धानतडम्मि उवविट्ठं ॥ २४८ ॥ अद्धुसियकेसरसडं, अफ्फालियवसुहदीहलगूलं । तं पेच्छिऊण कुमरो,
हसिऊणं धाविओ समुहं ॥ २४९ ॥ सज्जेउ रोइकम्म, वग्घो जा देइ नियकरपहारं । विटियवत्थो हत्थो, दूढो कुम-
रेण वयणम्मि ॥ २५० ॥ दाहिणहत्थेण पुणो, पहओ असिषेणुयाए खंधम्मि । गाढपहारेण हओ, धस त्ति महिमंडले
पडिओ ॥ २५१ ॥ निज्जिणिऊणं वग्घं, जाव य लंघेइ थोवयं गहणं । पेच्छइ ताव भुयगं, अद्धाने संठियं कुमरो ॥ २५२ ॥

केरिसं ?—अलिउलकज्जलवन्नं, फणिमणिकिरणोहमासुरसरीरं । दो जीहं रत्तच्छं, धमणी व पसुकपुक्कारं ॥ २५३ ॥
सवडंसुहं उवेत्तं, दद्धूणं मयणमंजरी सप्यं । गुरुभयकंपिरदेहा, लग्गा कुमरस्स कंठम्मि ॥ २५४ ॥ मा वीहेसु भणंतो,
उत्तिन्नो संदणाउ सो सुहडो । आवंतस्स य फणिणो, सहसा विहिओ गईयंभो ॥ २५५ ॥ तो कुणित सुहयंभं, खेहा-
वेऊण छड्ढिओ भुयगो । आरुहिऊण रहवरं, तुरियं संजोइया तुरया ॥ २५६ ॥ किच्छेण लंधिऊणं, गहणं तं कहवि
णरयसारिच्छं । संपत्तो संखउरं, संतोसियणयरिज्जणनिवडो ॥ २५७ ॥ वरविहियवत्थसोहा-SSउलम्मि नयरम्मि सुंद-
रनिवरस्स । जणमणनयणाणंदो, दाणं दित्तो पविट्ठो सो ॥ २५८ ॥ नियमंदिरम्मि पत्तो, जणणीजणएण गरुणेहेणं ।
आळिगिओ सहरिसं, लोएणं पणमिओ ताहे ॥ २५९ ॥ सो भोयणावसाणे, पुट्ठो देसंतराण बुत्तंतं । तेण समगं कहियं,
जा पत्तो नियभयणम्मि ॥ २६० ॥ एवं ताणं सुहसं-गमेण संजायपरमतोसाणं । वचद सुहेण कालो, रज्जसुहं मुंज-
माणणं ॥ २६१ ॥ अह अन्नया वसंते, कासुयलोयाण हिययआणंदे । बहुपउरपरियरज्जुओ, उज्जाणं उवगओ राया

॥ २६२ ॥ अह सो वि तओ कुमरो, सुहिज्जणपरिवारिओ पियासहिओ । पुत्तारिपलोइयरू-वसंपओ तत्थ संपत्तो
 ॥ २६३ ॥ बहुहासतोसवीणा-विणोयवरगेयणदृक्खेहिं । कीलइ पमुइयचिचो, मयमंजरियाइ सह कुमरो ॥ २६४ ॥ अव-
 रण्ढे सयजो, रमिऊणं पुरवरे गओ सिग्गं । राया वि सयलपरिवा-रसंगओ भवणमणुपत्तो ॥ २६५ ॥ बुमरो वि
 विसन्नियसय-लपरियणो जाव रहवरं पत्तो । ता सा मयमंजरिया, डक्का उरलेण उग्गेण ॥ २६६ ॥ हाहारवं कुणंती,
 इफा डक्क ति तह य विलयंती । कंपंतसद्यगत्ता, पडिया कुमरस्स उच्छंणे ॥ २६७ ॥ कुमरेण तओ भणिया, सा मा
 वीहेदि हुवलयदलच्छि ! । विसहरविसमप्पभावं, विनेसमेत्तेण काहामि ॥ २६८ ॥ एवं भणमाणस्स य, सुहुत्तमेत्तेण
 सा पिया तस्स । विसमविसपीडियंगा, खणेण निचेयणा जाया ॥ २६९ ॥ जीवियमुक्क ति विया-णिऊण कुमरो वि
 मोहमायन्नो । विलवइ करुणसरेणं, हाहाकारं विसुंचंत्तो ॥ २७० ॥ कह कहवि हु किच्छेणं, अत्ताणं संवरेवि कुमरेणं ।
 रइऊण चियं ताहे, ठविया डयरम्मि सा भज्जा ॥ २७१ ॥ पज्जालिऊण जलणं, अत्ताणं जा खिवेइ सो कुमरो । सहस
 ति ताव पत्तं, गयणाओ रयरजुयलं वि ॥ २७२ ॥ संपत्तमेत्तएण य, भणिओ कुमरो सुक्कोमलं वयणं । किम-
 कारेण सुपुरिस !, अत्ताणं खियसि जलणम्मि ? ॥ २७३ ॥ अहयं खणमेत्तेण वि, सत्थसरिं करेमि तुह भज्जं । एवं
 पजंपिऊणं, पहया अभिमंतियजलेण ॥ २७४ ॥ निहालए व बुद्धा, अत्ताणं संवरेवि पसयच्छी । कयरो इमो पएसो,
 पुच्छंती वट्टिया इत्ति ? ॥ २७५ ॥ तं रयरणं जुयलं, उट्ठावेऊण पणइणिं तस्स । जंपिय कुमरेण समं, उप्पइयं गय-
 णमगम्मि ॥ २७६ ॥ कुमरो वि पियासहिओ, रयणीए अइतमंधपडराए । पच्चासन्ने देवय-उलम्मि सहस चिय गओ
 ति ॥ २७७ ॥ कुमरेण एत्थ समए, भणिया दइया पत्तन्नवयणेणं । आणेमि जाव जलणं, ताव तुमं चिट्ठ खणमेगं
 ॥ २७८ ॥ एवं भणिऊण गओ, जलणं गहिऊण पुणरवि गियत्तो । ता पेच्छइ देवउले, उज्जीयं मणचमक्कारं ॥ २७९ ॥

श्रीउत्तरा-
ष्यपनघ्ने
श्रीनैमिच-
न्द्रीपवृत्तिः
॥ ९२ ॥

संपत्तेणं तेणं, भणियं सासंक्रमाणसेणेवं । अज्जे ! दीवुज्जोओ, दिट्ठो मे आसि देवउल्ले ॥ २८० ॥ तीए वि य पडिभ-
णियं, पिय ! तुह हत्थट्ठियस्स जलणस्स । जलियस्स समुज्जोओ, संकंतो सो तुमे दिट्ठो ॥ २८१ ॥ ग्गंथंतरम्मि सगंगं,
भज्जाए सम्पिऊण सो कुमरो । महिनिहियजाणुजुवलो, अहोसुहो धमइ जा जलणं ॥ २८२ ॥ ता सहस थिय तीए,
खगंगं हत्थाओ कोसपरिहीणं । अइगरुयनिहाणणं, पडियं देवउल्लसिलवट्टे ॥ २८३ ॥ संभंतो ता पुच्छइ, नियइइयं सो हु
सरलसव्भवो । किं कोसविप्पमुक्कं, खग पडियं महियलम्मि ? ॥ २८४ ॥ तीए वि तओ भणियं, मह मणमोहो अईव
उच्छल्लिओ । तेणं परखसाए, करवाळं नवरि पडियं ति ॥ २८५ ॥ जालेवि तओ जलणं, देवउल्ले चोलिऊण तं रयणिं ।
गोसम्मि नियभवणे, गयाई साणंदिययाई ॥ २८६ ॥ धंधवसुहिसुयणाणं, रयणिपउत्ती य निधिसेसा सा । पियसहिएणं
कट्ठिया, हरिसयसुहसियहियएणं ॥ २८७ ॥ एवं च ताण दोण्ह वि, हिययसमीहियविल्लाससत्ताणं । वधइ सुहेण कालो,
विसयसुहं सेवमाणणं ॥ २८८ ॥ अह अन्नया कयाई, सप्पुरिसो रायनंदणो कुमरो । विवरीयसिक्खलुरयं, परिववाहइ
वाहियालीए ॥ २८९ ॥ तो तेण दुड्हइरिणा, उवाहरिऊण लोयपचक्खं । उवणीओ सो रत्ते, अइविसमे तावसनिवासे
॥ २९० ॥ परिभममाणेण तओ, पत्तं कुमरेण जिणहरं एक्कं । चारणसमणो एणो, विट्ठो बहुसुणिगणाइत्तो ॥ २९१ ॥

सो य केरिसो ?—गहनंखत्ताणं सस-इरो छ रयणाण कोत्थुभमणि ष । कप्पटुमो छ तरुणं, देवाण सहस्सनयणो
ध ॥ २९२ ॥ चंदो छ सोमयाए, महि छ खंतीइ दित्तिए मिंत्तो । रूवेण वम्महो इव, निम्मलचउनाणसंपन्नो ॥ २९३ ॥
नामेण साहसगई, विज्जावसदिट्ठविस्सववहारो । चोहिंतो भवियज्जेणे, निम्मलधम्मोवएसेणं ॥ २९४ ॥ गंतूणं कुमरेणं,
महसा तो एणमियं चलणकमलं । लड्ढासीसो य तद्दा, उवविट्ठो तस्स पासम्मि ॥ २९५ ॥ ल्हिऊण अवसरं तो,

१ सूयं ।

चतुर्थं
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

द्रव्यसुतेषु
प्रतिबुद्ध-
जीवि-
अगडदत्त-
दृष्टान्तः ।

॥ ९२ ॥

भक्तिं पुनरेव विनयपुत्रेण । सुहृद्युक्त ! साधनु मन्त्रं, सकोडओ किं पि पुच्छामि ॥ २९६ ॥ के पट्ट ! इमे सुपुरिता,
जोपगन्धारमस्त्रपदिहत्या । चेतगमगायडिया, पंच वि इच्छंति वयगहनं ? ॥ २९७ ॥ तओ भणियं नाणिणा—

नतिथ इद विसयमग्ने, चमरी नामेण विसमपत्ति ति । तं मुंजइ बलवंतो, धरणिधरो नाम भिहो ति
॥ २९८ ॥ अद अग्रया कयाई, ह्य-भय-रह-जोह-मुहडपरियरिओ । एगो नरवइकुमरो, समागओ तसु भूमीए
॥ २९९ ॥ ता तेण तस्य सित्तिदं, ह्यविहयं तपत्तेण काऊणं । आडत्तो संगामो, बलवइणा तेण सरिसो ति
॥ ३०० ॥ भिडिया महदं चेलं, जाव न एगो वि तीए छलिडं । तो तेण निययजाया, कयसिंगारा कया पुत्तओ ॥ ३०१ ॥
ता सीए उतरि दिट्ठी, यम्महहरिण पेसिया जाव । छिदं लहिऊण तओ, कुमरेणं सो हओ मम्मे ॥ ३०२ ॥ बदिऊण
भिदगाहं, सो पुमरो पत्तिसिओ पियासद्धिओ । एए पुण पंच वि त-स्स भायरो आगया तुरियं ॥ ३०३ ॥ जीयविमुकं
दुं, बानपदारेण भायरं जेहं । रहमग्गेणं चलिया, अमारिसवसफुत्तुतोट्टा ॥ ३०४ ॥ संखउरग्ग्मि गणहिं, विट्ठो कुमरो
कुमारपरिखरिओ । चिट्ठंति तस्य पंच वि, जोवंता मारणे छिदं ॥ ३०५ ॥ अह अन्नदिणे कुमरो, उजाणे मुक्कसयलपरि-
पाते । नियजायाए समेओ, दिट्ठो सो तेहि एगामी ॥ ३०६ ॥ जा चितंति इमं ते, बहणेोवायं किलिठ्ठपरिणामा । सहस
णि तस्य जाया, दट्टा दुट्ठेण सुयग्गेणं ॥ ३०७ ॥ गयजीयं नाऊणं, अप्पाणं जा खिवेइ जलणम्मि । ता विजाह-
रपुत्तं, पत्तं सत्थीरुया तेणं ॥ ३०८ ॥ चइऊण तमुजाणं, पथासन्ने गयाइं देवउले । मोत्तूण तं मयच्छिं, जलणस्स
तओ गओ कुमरो ॥ ३०९ ॥ एवं पंच वि पुरिसा, लद्धलला गरुयतोसमावन्ना । बहणकरणुज्जयमणा, पच्छन्ना तस्य
चिट्ठंति ॥ ३१० ॥ पयण पणिट्ठेणं, चिरगोवियदीवओ समुग्गाओ । पयडीकओ य सहसा, सुरमंदिरसञ्जयारम्मि
॥ ३११ ॥ दीपुन्नेण तओ, रिहो बालाए ताण लहु भाया । अस्नेहनिच्चराए, पलोइओ सोमदिट्ठीए ॥ ३१२ ॥ ता

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनिमिच-
न्त्रीयवृत्तिः

॥ ९३ ॥

बुक्तो सो तीए, होसु तुमं सुयणु ! मञ्ज भत्तारो ! जइ तं अन्नं श्रायसि, ता से नासेमि जीयं पि ॥ ३१३ ॥ तेण पुणो सा भगिया, सुद्धं ! इच्छामद्धं तुमं किंतु । तुह भत्ता जइ जाणइ, न सबहा अत्थि से जीयं ॥ ३१४ ॥ तज्जो तीए भणियं—सुहय ! अहं नियदइयं, चावाइरसामि तुञ्ज पक्कलं ! एवं पजंपिऊणं, पईवज्जो क्षण्णिओ क्षत्ति ॥ ३१५ ॥ एत्थंतरम्मि कुमरो, वण्हि चेतूण क्षत्ति संपत्तो । संपत्तेणं भणियं, उज्जोओ इह मए दिट्ठो ॥ ३१६ ॥ तीए तज्जो भणियमिणं, तुह करगदियस जलियजलणसस । देवज्जले संकंतो, पिय ! उज्जोओ तए दिट्ठो ॥ ३१७ ॥ रग्गं समप्पिऊणं, जा सो दीवैइ हुयवहं कुमरो । ता रुद्धिय करवालं, गीवाए मुंचए पहरं ॥ ३१८ ॥ एएण करुणसइणा, अवहइयेऊण पाडियं रग्गं । सिट्ठं सहोयरणं, चरियं इत्थीए सुविचित्तं ॥ ३१९ ॥ नाऊण तपं तीए, विलसियमइदारुणं निरावेत्तं । वेरगसमावत्ता, समागया मह समीवम्मि ॥ ३२० ॥ आयन्निय नियचरियं, संभंतो माणसम्मि सो कुमरो । परिमावइ पेच्छ अहो ! महिलणं दारुणं चरियं ॥ ३२१ ॥ तो ससमेयं—गंगाए वालुयं सा-यरे जलं हिमयओ य परिमाणं । जाणंति बुद्धिमंता, महिलादिययं न याणंति ॥ ३२२ ॥ तथा—रोवंति इयावंति य, अलियं जंपंति पत्तियावंति । कवडेण य खंति विसं, मरंति- न य जंति सत्त्मावं ॥ ३२३ ॥ महिला हु रत्तमिणा, उच्छुक्कवंडं य सक्करा चेय ॥ स चिय विरत्तमेत्ता, निवंकूरे विसेसेइ ॥ ३२४ ॥ अणुरजंति रणेणं, जुवईउ रणेण पुण विरजंति । अन्नत्ररागणिरया, हरिदरागो च चलपेमा ॥ ३२५ ॥ द्विययम्मि निट्ठुराओ, तणुजं- पियया पण्हि रम्माओ । जुवईउ सरिच्छाओ, सुवन्नविच्छुरियछुरियाओ ॥ ३२६ ॥ ता अहो ! मे अहम्मत्तणं, जं मए एयाए कारणे महलियं कुलं, अंगीकओ अयसो । अहवा—“ताव कुइ वेरएणु चिचि, कुललज वि तावहि ।

१ “तावत्कुलंति वैराग्यं चित्ते, कुललजाऽपि तावत् । तावदकार्यस्य सक्का वाक्का, पुरुजनभयं तावत् ॥ १ ॥
तावदिन्द्रियाणि वदयानि, यथासः धीर्भक्तिं चावत् । रमणीयु मनोमोहनीयु, पुरयो परमीभवति न यावत् ॥ २ ॥”

॥ ९३ ॥

चतुर्थं
असंस्कृता-
ख्यमच्यय-
नम् ।

द्रव्यसुप्तं
प्रतिबुद्ध-
जीवि-
अगडदत्त-
दृष्टान्तः ।

गार प्रकृत्यै तलिय संक, गुरुयणमठ वायदि ॥ ३२७ ॥ तार्विदियइं वसाह, जसह तिरि हायइ तायदि ।
 रमनिदि मगनोरुनिदि, पुरियु वसि होइ न जायदि ॥ ३२८ ॥” ता थिरत्यु संसारस्त, नतिय एत्य किं पि सुहकारणं ।
 भणियं च—सगनिद्वनद्विदये, सणपरियटंतविदिविदुहदुक्ते । सणसंजोगविओगे, संसारे रे ! सुहं कतो ?
 ॥ ३२९ ॥ एवमाह मार्वितो संदेगयुयगओ । निवडिऊण य भयवओ चलणेसु मणियं—भयवं ! मम संतियं चरियमेयं,
 नहं ण्णदि भाययागो, उणिगो य अहं संसारवासाओ, ता करेह वयपयाणेण अणुगहं । दिक्खिओ भयवया । जाओ
 दुरयुवरसामप्ररिपालणुमाउ ति ॥ जहा सो अगडदचो उज्जाले रयणीए प्रतियुद्धजीवी सुखभागी जातः, एवमन्येऽपि
 अननया इदेष कल्याणभारितो भयन्ति इति । उषो द्रव्ययुतेषु प्रतियुद्धजीविदृष्टान्तः ॥

भावयुतेषु तु तपस्विनः प्रतियुद्धजीविनः, ते हि विध्यात्वादिभावसुतेष्वपि जनेषु सम्यग्ज्ञानश्रद्धागभावप्रबोधवन्तः,
 मंगमजीविनं पारयन्तीति । एवविषयत्र किं कुर्याद् ? इत्याह—न विश्वस्यात्, प्रमादेप्यिति गम्यते । किसुकं भवति ?—
 षट्पुजनप्रवृत्तिर्दानात् नैतेऽन्यकारिण इति न विश्रम्भयान् भवेत् । ‘पण्डितः’ विद्वान्, आशु—शीघ्रम् उचितकृत्येषु प्रवर्त्तित-
 व्यदिति प्रत्या यस्य स आशुप्रसः । किमिति आशुप्रसः ? यतः ‘घोराः’ शैत्राः सततमपि प्राणिनां प्राणापहारित्वात् ‘सुहृत्वाः’
 षाडभिद्रोषाः, विवसाणुपलक्षणमेतत् । उच्छब्द—“अणुदियहं यंता, इमाहं मूढो जणो न लक्खेह । जीयस्स जोषणस्स
 य, विममनिसातंठरेढाहं ॥ १ ॥ हुहा हुंति मणुस्सा, इंदमहो आगओ ति रयणीओ । न य जाणंति वराया, पडिया
 संपण्ठरसत्थण ॥ २ ॥” कदाचित् सरीरचलाद् घोरा अपि अग्नी न प्रभविष्यन्ति, अत आह—‘अवलं’ बलरहितं

१ “अणुदियहं यंता, इमाहं मूढो जणो न लक्खेह । जीयस्स जोषणस्स य, विवसनिगासण्डलण्डान् ॥ १ ॥

दुष्ट भवति नमुष्या, इहमह आगत इति रमणीयः । न च जानग्धि वराकाः, पतिता संवत्सरराज्याका ॥ २ ॥”

शरीरम्, उरुश्च—“सस्थ-ऽग्नी-जल-सावय-विसृष्ट्या-वाहि-अहिविसर्गिदिं । जञ्जरमिणं शरीरं, उवकमेहिं बहुविहेहिं ॥ १ ॥
जं क्रसासायत्तं, देहं जीवस्स कयलिसंभसमं । जराडाइणिआवासं, का कीरउ तत्थ दीहासा ? ॥ २ ॥” एवं तर्हि किं
कृत्यम् ? इत्याह—‘भारुण्डपक्षीव चराऽप्रमत्तः’ यथा भारुण्डपक्षी अप्रमत्तश्चरति तथा त्वमपि प्रमादरहितः चर-विहि-
तानुष्ठानमासेवस्व, अन्यथा हि यथा भारुण्डपक्षिणः पक्ष्यन्तरेण सहान्तर्वर्तिसाधारणचरणसम्भवात् स्वल्पमपि प्रमा-
दतोऽवश्यमेव मृत्युः । उरुश्च—एकोदराः पृथगग्नीथा, अन्यान्यफलभक्षिणः । प्रमत्ता हि विनश्यन्ति, भारुण्डा इव
पक्षिणः ॥ १ ॥ तथा तवापि संयमजीवितध्रंश एव प्रमादत इति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ अमुमेवार्थं स्पष्टयन् आह—

चरे पर्याइं परिसंकमाणो, जं किंचि पासं इह मन्नमाणो ।

लाभन्तरे जीविय बृहइत्ता, पच्छा परिन्नाय मलावधंसी ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘चरेत्’ गच्छेत् मुनिरिति गम्यते, ‘पदानि’ पदनिक्षेपरूपाणि ‘परिशङ्कमानः’ संयमविराधनाभीरुतया
तदपायं विगणयन्, किमित्येवम् ? अत आह—यत् किञ्चिद् दुश्चिन्तितार्थपि प्रमादपदं पाशमिव ‘पाशं’ वन्धहेतुतया
‘मन्यमानः’ जानानः । अयमभिप्रायः—यथा भारुण्डपक्षी पदानि परिशङ्कमानश्चरति यत्किञ्चिद् दवरकादिकमपि पाशं
मन्यमानः, तथा साधुरपि अप्रमत्तश्चरेत् । ननु यदि परिशङ्कमानश्चरेत् तर्हि सर्वथा जीवितनिरपेक्षेणैव प्रयत्नितव्यम्,
तत्सापेक्षतायां हि कदाचिदुक्तदोषसम्भव इत्याशङ्क्याह—‘लाभान्तरे’ अपूर्वार्थप्राप्तिविशेषे सति, किमुक्तं भवति ?—
यावद् विशिष्टतरसम्यग्दर्शनज्ञानावाप्तिः अतः सम्भवति तावद् इदं ‘जीवितं’ प्राणधारणारूपं ‘बृंहयित्वा’ अकालोपक्रम-

१ “शस्त्रा-ऽग्नि-जल-धापद्-विसृष्टिका-म्याधि-अहिविपादिभिः । जञ्जरमिदं शरीरं, उवकमेवंबुविधिः ॥ १ ॥
यदुच्छ्वासायत्तं, देहं जीवस्स कदलिनमप्रसमम् । जराडात्रिन्यावासं, का कियतां तत्र दीर्घांशा ? ॥ २ ॥”

रश्नेन ज्ञानगोपयोगारिनिश्च युद्धं नीत्वा, तदभावे तदपायसम्भवात्, 'पञ्चात्' लाभविशेषप्राप्त्युत्तरकालं 'परिज्ञाय' नामंप्रसंगः अत्र युद्ध-वधेद् नेगनीं प्राग्बद्ध गुणविशेषोपार्जनक्षमं, न च तथा अतो निर्जरा; न हि जरया व्याधिना योऽभिनूत् ॥ १ ॥ गयारिपथर्माऽऽधानं प्रति ममर्थम् । उक्तं हि—“जरा जाय न पीलेइ, वाही जाय न वहुई । जाविंदिया न ह्यागी, नार पम्न गमाररे ॥ १ ॥” एवं ह्यपरिज्ञया ज्ञात्वा ततः प्रत्याख्यानपरिज्ञया भक्तं प्रत्याख्याय सर्वथा जीवित-विरपेक्षो भूत्वा इति भावः । 'मलाऽप्यध्मी' कर्ममलविनाशी स्यादिति शेषः । ततो यावत्प्रसंगं देहधारणमपि गुणार्थैव इति भावः । इह च यावत्प्रसंगे मण्डिकचौर उदाहरणम् । तत्र सम्प्रदायः—

विज्ञायते नयरे मंडिओ नाम तुनाओ परद्वहरणनिरओ आसी । सो य 'दुहगडो' स्ति जणे पगासंतो जाणुदेसे िग्नेय अदापलेयलित्तो वद्धयणपट्टो रायमग्गे तुन्नागसिप्पसुयजीवइ । चंक्रमंतो य दंढधारिणं पाएण किलम्मंतो कहंचि वंरम्मइ । रत्ति रत्त रगिण्ण दधजाय घेत्तूण नगरसन्निहिए उज्जाणेगदेसे भूमिपर तत्थ निक्खिवइ । तत्थ य से भगिणी कम्मग पिट्ठइ । तस्स भूमिपरस मज्जे दूयो । जं च सो चोरो दोघेण पलोभेउं सहायं दधवोढारमाणेइ तं सा से भगिणी जग्गग्गीने पुत्तत्तयान्णे निवेसेउं पायसोयल्लरेण पाए गिण्हिऊण तस्मि कूवे पक्खिवइ । तओ सो तत्थेव विवज्जइ । त्वं पाओ ययइ नगरं मुसतस्स । चोरग्गाहा न सकंति तं गिण्हिउं । तओ णयरे वहु रवो जाओ । तत्थ य मूलदेवो राया पुग्गभन्निगविदोणेण जाओ । वहिओ य तस्स पउरेहिं तक्कयइयरो । जह्वा—एत्थ नयरे पभूयकालो मुसतस्स पट्टइ परसइ तक्करस, ण य तीरइ वेणइ गिण्हिउं, ता करेउ देवो कि पि उवायं । ताहे सो अन्न नयरारक्खियं ठवेइ । सो पि न मपइ चोर गिण्हिउं । ताहे मूलदेवो सयं नीलपडं पाउगिऊण रत्ति निगाओ । सो य अगजंतो एगाए

१ “जरा यावत् पीडयति, व्याधिर्पावन्न वर्धते । यावद्विद्विग्याधि न हीयन्ते, तावदमं समाचरेत् ॥ १ ॥”

सभाए निवन्नो अच्छइ । जाव सो मंडियचोरो आंगंतुं भणइ—को इत्थ अच्छइ ? । मूलदेवेण भणियं—अहं कण्ठिओ । तेण भन्नइ—एहि मणुस्सं करेमि । मूलदेवो उट्ठिओ । एगम्मि ईसरघरे खत्तं खयं । सुवहुं दधजायं नीणेऊण मूलदेवस्स उवरिं चढावियं । पट्टिया य णयरवाहिरियं । मूलदेवो पुरओ, चोरो असिणा कट्ठिएण पिट्ठओ एइ । संपत्ता भूमिघरं । चोरो तं दधं णिहणित्तमारद्धो, भणिया यणेण भगिणी—एयस्स पाहुणगस्स पायसोय देहि । ताए दूवतडसन्निविट्ठे आसणे निवेसिंओ । तीए पायसोयलक्खेण पाओ गहिओ ‘दूए दुहामि’ त्ति जाव अईव सुहुमारा पाया । ताए नायं—जहेस कोइ अणुभूयपुघरब्बो विहलियंगो । तीए अणुकंपा जाया । तओ तीए पायतले सन्निओ—जहा ‘नस्सि’ त्ति, मा मारिच्चिहिसि । पच्छा सो पलाओ । ताए बोलो कओ ‘नट्ठो नट्ठो’ त्ति । सो अत्तिं कट्ठिऊण मगओ लग्गो । मूलदेवो रायमग्गे अइसन्निक्किट्ठं नाऊण चच्चरसिंवंतरो ठिओ । चोरो तं ‘सिवालिंगं एस पुरिसो’ त्ति काउं कंकमएण असिणा दुहा काउं पडिनियत्तो गओ भूमिघरं । तत्थ वसिऊण पहायाए रयणीए तओ निगंतूण गओ वाहिं । अंतरावणे तुन्नागतं करेइ । राइणा पुरिसेहिं सहाविओ । तेण चिंतियं—जहा सो पुरिसो नूणं न मारिओ, अवस्सं च एस राया भविस्सइ त्ति । तेहिं पुरिसेहिं आगिओ । राइणा अच्चुट्ठाणेण पूइओ, आसणे निवेसाविओ, सुवहुं च पियं आभासिउं संलत्तो—मम भगिणि देहि त्ति । तेण दिन्ना, विवाहिया य । राइणा य से भोगसंपया दिन्ना । कइसु वि दिणेसु गएसु राइणा मंडिओ भणिओ—दधेण कज्जं ति । तेण सुवहुं दधजायं दिन्नं । तेण सुवहुं दधजायं दिन्ना । कइसु वि दिणेसु गएसु वि दिन्नं । तस्स य चोरस्स अईव सक्कारं सम्माणं पउंजइ । एएण पगारेण सधं दधं दवावियं । भगिणी से पुच्छइ । ताए भन्नइ—एत्तियं चेव वित्तं । तओ पुढावेइयलक्खाणुसारेण सधं दवावेऊण मंडिओ सुलाए आरोविउ त्ति ॥

अयमिहोपनयः—यथाऽयम् अकार्यकारी अपि मण्डिको यावहामं मूलदेवनृपतिना धारितः तथा धम्मार्थिनाऽपि

संयमोपहृतिद्वेदुक्रमपि शरीरं निर्ज्वरालाभमभिलषता तद्दार्भं यावद्धार्यमिति ॥ न च तद्धारणे संयमोर्परोध एव, यथाऽऽजमं
दि प्रपृत्तस्य तत् तदुपपृन्मकमेवेति भाननीयम् इत्यलं प्रसङ्गनेति सूतार्थः ॥ ७ ॥

सम्प्रति यदुक्तं 'जीवितं बृंहयित्वा मलाप वंसी स्यादिति तत्किं स्वातक्यत एव उताऽन्यथा ? इत्याह—

छंदं निरोहेण उवेइ मोवखं, आसे जहा सिखिखयचम्मधारी ।

पुधाइ वासाई चरऽप्पमत्तो, तम्हा सुणी खिप्पमुवेइ मोवखं ॥ ८ ॥

व्याख्या—'छन्दोनिरोधेन' स्वच्छन्दतानिरोधेन उपैति 'मोक्षं' मुक्तिम्, किमुक्तं भवति ?—गुरुपारतन्त्र्येण
स्वामहविरहण तत्र तत्र प्रवर्त्तमानोऽपि सञ्ज्ञेशविकल इति न कर्मबन्धभाक्, किन्त्वविकलचरणतया निर्जरणमेव
प्राप्नोति । अमर्त्तमानोऽपि आहारादि'चाऽऽग्रहपरतया अनन्तससारिताद्यनर्थभाक् भवति । उक्तञ्च—“छेष्ट-ऽष्टम-
दसम दुवा लसेहि मास-ऽद्धमा-समणेहि । अचरंतो गुरुवयणं, अणंतससारिओ होइ ॥ १ ॥” तत् सर्वथा तत्परतन्त्र्येण
सुसुपुणा भाव्यम् । उक्तञ्च—“नागरस होइ भागी, थिरयरओ दंसणे चरित्ते य । धन्ना आवकहाए, गुरकुलवासं न
मुंचति ॥ २ ॥” अत्र दृष्टान्तमाह—'अश्वः' तुरगो यथा शिक्षितः—बलानोत्पुवनधावनादिशिक्षां प्राहितो यर्मधारी—
तत्रुत्राणयाति, पद्द्वयस्य कर्मधा यः । अनेन शिक्षकतत्रतयाऽस्य स्वातन्त्र्यागोहमाह । ततोऽयमर्थः—यथा अश्व
स्वातन्त्र्यविरहात् प्रवर्त्तमानः समरशिरसि न वैरिभिरुपहन्यत इति तन्मुक्तिमाप्नोति, स्वतन्त्रस्तु प्रथममशिक्षितो रणमात्रः
तैरुपहन्यते । अत्र च सम्प्रदायः—

१ उपपात । २ “पृष्टा ऽष्टम दशम दादशौर्मासा-ऽर्धमासक्षपणी । अकुवाणो गुरुचनं, अनन्ततांसारिका भवति ॥ १ ॥”

३ “श-स्य भवति भागी, स्थिरतरको दर्शने चारित्ते च । धन्या यावकथ, गुरुकुलवासं न मुञ्चन्ति ॥ २ ॥”

एतेण राइणा दोण्हं कुलपुत्ताणं दो आसा दिन्ना सिक्खावणपोसणत्थं । तत्थेगो कालोचिणं जवसजोगासणेणं संरक्खत्तमाणो घाविय-लालिय-वग्गियाइयाओ कलाओ सिक्खावेइ । वीओ य 'को एयस्स इट्ठजवसजोगासणं दहिति ?' चि घरटे वाहेइण तुसे रवावेइ, 'सेसं' अप्पणा मुंजइ । संगामकाले उवट्टिए ते रत्ता बुत्ता—जहा तेसु आसेसु आरोहुं इत्ति आगच्छह । संपत्ता । भणिया य राइणा—प्विसह संगामं । तत्थ पढमो सिक्खरागुणत्तणओ सारहिमणुत्तमाणो संगामपारओ जाओ । दुइओ विसिद्धसिक्खाभावेण असब्भावभावाणाम्भोवियत्तणओ गोधूमजतगजुत्त इव तत्थेव भमि-उमाढत्तो । तं च परा उवलक्खेउं ह्यसारहिं काउं गृहीतवन्तः ॥

अयमुपनयः—यथाऽसौ अश्वः तथा धर्माऽर्ध्वपि स्वातइयविरहितो मुक्तिमाप्नोतीति ॥ अत एव च 'पूर्वाणि' उक्त-परिमाणानि 'वर्षाणि' वत्सराणि 'चर' सततमागमोक्तक्रियां सेवस्व, 'अप्रमत्तः' प्रमादपरिहर्त्ता "तन्द्" चि 'तस्मात्' अप्रमादाऽऽचरणादेव मुनिः 'क्षिप्रं' शीघ्रम् उपैति मोक्षम् । पूर्वाणि वर्षाणीति च एतावदायुषामेव चारित्रपरिणतिरिति दर्शनार्थमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥

ननु यदि छन्दोनिरोधेन मुक्तिः तर्हन्तकाल एवास्यं विधीयताम् इत्याशङ्क्याऽह—

स पुष्वमेवं न लभेज्ज पच्छा, एसोवमा सासयवाइयाणं ।

विसीयई सिद्धिले आउयम्मि, कालोवणीए सरिरस्स भेए ॥ ९ ॥

व्याख्या—'सः' इति यत्तदोर्नित्याऽभिसम्बन्धाद् यः प्रथममेवाऽप्रमत्ततया भावितमतिर्न स्यात् स तदात्मकं छन्दो-निरोधं "पुष्वमेव" ति एवंशब्दस्योपमार्थत्वात् पूर्वमिव अन्यकालादौ अभावितमवित्वात् 'न लभेत' न प्राप्नुयात् 'पश्चात्' अन्यकालेऽपि 'एषोपमा' इयं सम्प्रधारणा यदुत पश्चाद्धर्मं करिष्याम इति 'शाश्वतवादिनां' निरूपकमायुषां, ये

निरुपकामायुष्मन्तया शाश्वतमिव आत्मानं मन्यन्ते तेपागियं युग्मेतापि, न तु जलुडुइसमानाऽऽयुषाम्, तथा चासौ उत्तरका-
लमपि छन्दोनिरोधमप्राप्तुयन् 'विपीदति' 'कथमहं अछुतवुछुतः सम्प्रति अनर्वाकारं भवान्भोधिं भ्राम्यन् तरिष्यामि ?' इत्येवं
वेकुब्जं-विह्वलत्वमनुभवति, 'शियिले' आत्मप्रदेशान् मुञ्चति आयुषि, कालेन-मृत्युना उपनीते-उपढौकिते शरीरस्य
'भेदे' सर्वपरिशाटवः पृथग्भावे । उक्तञ्च—'एकं पि जस्स सुकयं, नत्थि तु तव-नियम-संजमार्दिणं । को नाम दढक्कारो,
मरणंते तस्स मणुयस्स ? ॥१॥' तस्माद् आदित एव न प्रमादवद्भिर्भाव्यम् । तथा चाह—'नैय नज्जइ सो दियहो, मरि-
यं चिय अवस्स सधेण । जाणंता मा अच्छह, निचिंता अलियजासाहि ॥ १ ॥' येन न विपादो भवति अन्यासमये ।
भणियं च—'कैत्तो चिंता सुचरिय-त्तवस्स गुणसुद्धियस्स साहुस्स । सोग्गइग्गमपरिहत्थो, जो अच्छइ नियमभरियभरो
॥ १ ॥' इति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥

किं पुनः पूर्वमिव पश्चादपि छन्दोनिरोधं न लभते ? इत्याह—

खिप्पं ण सकेइ विवेग्गेउं, तम्हा समुट्ठाय पहाय कामे ।
समेच लोणं समया महेस्सी, अप्पाणरक्खी चरमप्पमत्तो ॥ १० ॥

व्याख्या—'क्षिप्रं' तत्क्षण एव न शक्नोति 'विवेकं' द्रव्यतो वहिःसङ्गपरिस्त्रागरूपं भावतः कपायपरिहाररत्नकम्
'एतुं' गन्तुम्, कृतपरिकर्मा हि क्षणिति तत्परिस्त्रागं कर्तुमलम् । अत्रोदाहरणं ब्राह्मणी—

- १ "एकमपि यस्य सुकृतं, नास्ति खलु तेषां नियम-संयमादीनाम् । को नाम दढकारो, मरणान्ते तस्य मनुजस्य ? ॥ १ ॥"
- २ "न च ज्ञापते सर्वं विवसो, मतेभ्यमेवाऽऽवश्यं सर्वेण । जानन्तो मा तिष्ठत, निश्चिन्ता अलीकाऽऽशाभिः ॥ २ ॥"
- ३ "कुवक्षिन्ता सुचरितउपसो गुणसुत्थिणस्स साथोः ? । सुगतिग्गमप्रतिहत्थो, य आळे नियममृतसरः ॥ ३ ॥"

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनिमिच-
न्त्रीया सु-
खवीधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ९७ ॥

एषो मरुओ परदेसं गंतूण साहापारओ होऊण सविसयमागओ । तस्सउत्तेण मरूएण 'खद्धादाणिउ' त्ति काउं दारिगा दिन्ना । सो य लोए दक्खिणणाओ लहइ । परे विभवे वट्टइ । तेण तीसे भारियाए सुवहुं अलंकारजायं दिन्नं । सा निचमंडिया अच्छइ । तेण भन्नइ—एस्'पवंतगामो तो तुमं एयाणि आभरणगाणि तिहिपघणीसु आविचाहि, कहिचि चोरा आगच्छेज्जा तो सुहं गोविज्जंति । सा भणइ—अहं ताए वेलाए सिग्घमेवावणिस्सं ति । अन्नया तत्थ चोरा पडिया । ते तमेव निचमंडियागिहमणुपविट्ठा । सा तेहिं सालंकारा गहिया । सा य पणीयभोयणत्ताओ मंसोवचि-यपाणिपाया न सकइ कडाईणि अवणेउं । तओ चोरेहिं तीसे हत्थे पाए छेत्तूण अवणीयाणि, गिण्हिउं च अवफंता ॥

एवमन्योऽपि प्रागकृतपरिकर्मां न तत्काल एव विवेकमेतुं शक्नोति । न च मरुदेव्युदाहरणमत्राभिधेयम्, आश्चर्य-रूपत्वादस्य । यत एवं तस्मात् 'समुत्थाय' पश्चाद्धर्मं करिष्याम इत्यालस्यलागेनोद्यमं विधाय, परित्यज्य 'कामान्' इच्छामदनात्मकान्, 'समेत्य' ज्ञात्वा 'लोकं' प्राणिसमूहम्, 'समतया' समशत्रुमित्रतया महर्षिः सन् 'आत्मरक्षी' कुग-तिगमनादिभ्योऽपायेभ्यः आत्मरक्षकः चर 'अप्रमत्तः' प्रमादरहितः । इह च प्रमादपरिहाराऽपरिहारयोरेहिकमुदाहरणं वणिगमहिला । तत्र च सम्प्रदायः—

एणा वाणियमहिला पटत्थवइया सर्रीसुस्सूतापरा दासभयगकम्मकरए नियनियनियोगेसु न वाचारेइ, न य तेसिं कालोववन्नं जहिच्छियमाहारं भिइं वा देइ । ते सब्बे नट्ठा । कम्मंतपरिहाणीए विहवपरिहाणी जाया । आगओ वाणियगो, एवंविहं पासिऊण पच्छा तेण वि निच्छूढा । अन्नं सुपुवखलेण 'सुंकेण कन्नं वरेइ । लद्धा य णेण । तेण तीसे णियगा भन्नंति—जइ अप्पणं रक्खेइ ता परिणेमि त्ति । ताए य मुणियपरमत्थाए दुग्गयकन्नगाए सोउं नियगा

१ शुल्लेच-सूयेन ।

चतुर्थ
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

कस्यामपि
स्थितौ पु-
रुपार्थ एव
करणीयः ।

॥ ९७ ॥

भ्रंति—रक्षितस्समहं अप्पयं । सा तेणं विवाहिया । गओ वाणिजेणं । सा चि दास-भयग-कम्मगराईणं आदेसं दाउं तेसिं पुष्ण्हिकाइकाले भोयणं देइ, महुपहिं च वायाहिं उच्छाहेइ, मिइं च तेसिं अकालपरिहीणं देइ, न य नियगसरीर-गुस्सूसापरा । एवमप्पाणं रक्खंतीए भत्ता उवागओ । सो एवंविहं दइण तुट्ठो । तेण सव्वसामिणी कया ॥

इत्थं तावद्विहय गुणायाऽप्रमादो दोषाय च प्रमाद आस्तामन्यजन्मनि इत्यभिप्रायेण चात्रैहिकोदारणाभिधानम् इति परिभाषनीयमिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ प्रमादमूलं च रागद्वेषाविति सोपायं तत्परिहारमाह—

मुहुं मुहुं मोहगुणे जयंतं, अणेगरूवा समणं चरंतं ।
फासा फुसंती असमंजसं च, न तेसु भिवखु मणसा पउस्से ॥ ११ ॥

मंदा य फासा बहुलोहणिज्जा, तहप्पगारेसु मणं न कुज्जा ।
रक्खेज्ज कोहं विणएज्ज माणं, मायं न सेवेज्ज पहेज्ज लोहं ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘मुहुमुहुः’ वारं वारं ‘मोहगुणाः’ तदुपकारित्वात् शब्दादयः तान् ‘जयन्तम्’ अभिभवन्तम्, किमुक्तं भवति ?—अविच्छेदतत्त्वाज्यप्रवृत्तम्, ‘अनेकरूपाः’ अनेकविधपरुपविषयसंस्थानादिरूपाः, ‘श्रमणं’ मुनिं ‘चरन्तं’ संय-माध्यनि गच्छन्तम्, स्पृशन्ति—स्वानि स्वानि इन्द्रियाणि गृह्यमाणतया इति ‘स्पर्शाः’ शब्दादयः ते ‘स्पृशन्ति’ गृह्यमाण-तयैव सम्यग्प्रन्ति । ‘असमञ्जसमेव’ अननुकूलमेव यथा भवति । चशब्दोऽवधारणे । न ‘तेषु’ स्पर्शेषु ‘भिक्षुः’ मुनिः मनसाऽपि आस्तां याचा कायेन, अपेक्षुप्तस्य दर्शनात्, ‘प्रद्विष्यात्’ किमुक्तं भवति ?—अमनोऽज्ञशब्दादिषु कथञ्चिदिन्द्रि-यमापतितेषु ‘अहो! अनिष्टत्वम्’ इति न चिन्तयेत्, न वा वदेत् परिहेरेद्वा तान् । तथा मन्दयन्ति—विवेकिनमपि जनमन्यतां

नयन्तीति मन्दाः । अथवा मन्दबुद्धित्वात् मन्दगमनत्वाद्वा 'मन्दाः' स्त्रियः ता एव स्पर्शप्रधानत्वात् स्पर्शाः । ततश्च मन्दाश्च स्पर्शाः बहूनां-कामिनां लोभनीयाः-गुद्धिजनकाः । 'चः' समुच्चये । सर्गाः प्राग्वद् बहून् लोभयन्ति-विमोहयन्ति बहुलोभनीयाः । अनेनात्याक्षेपकत्वमुक्तम् । अपेर्गोन्यमानत्वात् 'तथाप्रकारेष्वपि' बहुलोभनीयेष्वपि मृदुस्पर्शा-मधुररसादिषु 'मनः' चित्तं 'न कुर्यात्' न निवेशयेत् । एवं च पूर्वसूत्रेण द्वेषस्य परिहार उक्तः, अनेन च रागस्य । स तु कथं भवति ? अत आह—'रक्षयेत्' निवारयेत् 'क्रोधं' रोपम्, 'विनयेत्' अपनयेत् 'मानम्' अहङ्कारम्, 'मायां' परवञ्चनयुद्धिरूपां 'न सेवेत्' न कुर्यात्, 'प्रजह्यात्' परित्यजेत् 'लोभम्' अभिष्वङ्गस्वभावम्, तथा च क्रोधमानयो-द्धेषात्मकत्वात् मायालोभयोश्च रागरूपत्वात् तन्निग्रह एव तत्परिहृतिरिति भावनीयमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ११-१२ ॥ समग्रति यदुक्तम्—'तन्हा समुद्राय पहाय कामे' इत्यादि, तत् कदाचित् चरकादिष्वपि भवेत् इत्याह—

जे संखया तुच्छ परप्पवाई, ते पिज्जदोसाणुगया परज्झा ।

एए अहम्मु त्ति दुगुंछमाणो, कंखे गुणे जाव सरीरभेए ॥ १३ ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—'जे' इति अनिर्दिष्टस्वरूपा; 'संखताः' इति न तास्विकगुद्धिमन्तः, किन्तुपचित्तयुक्तयः, अत एव 'तुच्छाः' यदच्छाभियायितया निस्साराः 'परप्रवादिनः' परतीर्थिकाः, ते किम् ? इत्याह—'प्रेमद्वेषानुगताः । तथाहि—सर्वथा संवादिति भगवद्वचसि स्वकदाग्रहकरणं न रागद्वेषाभ्यां विनेति भावनीयम् । अत एव 'परज्झा' 'परवशाः' रागद्वेषप्रसूतया तत्तन्नाः । यदि त एवंविधाः ततः किम् ? इत्याह—'एते अधर्महेतुत्वात् अधर्मः 'इति' असुनोहेलेन 'जुगुप्समानः' उन्मार्गाययिनोऽमी इति तत्स्वरूपमवधारयन् न तु निन्दन्, निन्दायाः सर्वत्र निषेधात् ।

सकथं—“सुदु वि उल्लसगार्णं, पंचेव करेति रिक्तयं समणं । अप्यथुई परनिदा, जिह्मोवत्या कसाया य ॥ १ ॥
संतेहि असंतेहि, परस्त कि जंपिएहि दोसेहि ? । अत्यो जसो न लब्भइ, सो य असितो कज्जो होइ ॥२॥”
एवंविधश्च कि बुयात् ? इत्याह—‘काङ्क्षेत्’ अमिलयेत् ‘गुणान्’ सम्यग्दर्शनचारित्रात्मकाच् भगवद्वागममभिहितान्,
कियन्तं कालम् ? इत्याह—‘यावच्छरीरभेषः’ देहपृथग्भावः मरणमिति यावत् । अनेन ईदृक् समुत्थानं कामप्रहाणादि
च तत्त्वतः, अन्यत्र तु संवृतिमात्रमित्युक्तम् इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ-ध्रुवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्भितायां सुखयोधायां उत्तराध्ययनसूत्र-
लघुटीकायां असंस्कृताख्यं चतुर्थमध्ययनं समाप्तम् ॥

१ “सुदुषि उद्यच्छन्तं, पंचेव कुर्वन्ति रिक्तकं श्रमणम् । आत्मस्तुतिः परनिन्द, जिह्मोपत्या कपायाश्च ॥ १ ॥ सन्निरसद्विश्च परस्व
कि जल्पितेदोषैः ? । अर्थो यतो न लभ्यते स चामिन्नं कृतो मयति ॥ २ ॥” २ तैत्तिरीयैव ।

अथ अकाममरणीयाख्यं पञ्चममध्ययनम् ।

उक्तं चतुर्थमध्ययनम् । साम्प्रतम् अकाममरणीयाख्यं पञ्चममारभ्यते । तस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अन्तन्तराध्ययने “काङ्क्षेद् गुणान् यावच्छरीरभेदः” इत्यभिदधता मरणं यावदप्रमादो वर्णितः, ततो मरणकालेऽव्यप्रमादो विधेयः । स च मरणविभागपरिज्ञानत एव भवति । ततो हि बालमरणादि हेयं हीयते, पण्डितमरणादि चोपादेयमुपादीयते । तथा चाऽप्रमत्तता जायते’ इति अनेन सम्बन्धेनाऽऽयातमिदमिति, अतोऽस्य प्रारम्भे मरणविभागो नियुक्तिः कृताऽभिहितः सङ्क्षेपतस्त्वावदुच्यते । तत्र सप्तदश मरणानि भवन्ति, अतस्त्वाभ्याह—

“आवीद् ओहि अंतिय, वल्लायसरणं वसंतमरणं च । अंतोसहं तंभव, धालं तह पंडियं मीसं ॥ १ ॥
छंडमत्यमरण केवलि वेदायस गिद्धपिट्टमरणं च । मरणं मंतपरित्रा, इंगिणी पौओवगमणं च ॥ २ ॥
सत्तरस विहाणाई, मरणे गुरुणो कर्हति गुणकलिया । तेसि नामविभत्ति, वोच्छामि अहाणुपुधीए ॥ ३ ॥”

व्याख्या—तत्र अवीचिमरणम्—वीचिः—विच्छेदः तदभावाद् अवीचिः—नारकतिर्यंमरामरणामुत्पत्तिसमयात् प्रथुति निजनिजायुष्कर्मदलिकानामनुसमयमनुभवनात् विचटनम् १ ।

अवधिमरणम्—मर्यादामरणम्, यानि नारकादिभवनिवन्धनतयाऽऽयुष्कर्मदलिकानि अनुभूय म्रियन्ते, मृतो वा यदि पुनस्तान्येवाऽनुभूय मरिष्यति तदा तद् द्रव्याऽवधिमरणम् । सम्भवति हि गृहीतोऽङ्घ्रितानामपि कर्मदलिकानां ग्रहणं परिणामवैचित्र्यात्, एवं क्षेत्रादिष्वपि भावनीयम् २ ।

अन्तिकमरणम्—यानि नरकाथायुक्तया कर्मदलिकान्यनुभूय श्रियते, मृतो वा, न पुनस्तान्यनुभूय मरिष्यति । एवं शेनादिष्वपि वाच्यम् ३ ।

बलन्मरणमाह—संजमजोगविसन्ना, मरन्ति जे तं बलायमरणं तु । भग्नव्रतपरिणतीनां व्रतिनामेवैतत् ४ ।

यशार्त्तमाह—इंदियविसयवसगया मरंति जे तं वसटं तु । दीपशिखावलोकनाकुलितपतङ्गवत् ५ ।

अन्तःशल्यमाह—“लजाए गारवेण य, बहुस्सुयमएण वा वि दुच्चरियं । जे न कहिति गुरुणं, न हु ते आराहगा हुंति ॥ १ ॥ गारवंपंकनिबुद्धा अइआरं जे परस्स न कहेंति । दसणनाणचरित्ते, ससहमरणं भवे तेसि ॥ २ ॥” पुनर्गौरवाभिधानम् अस्वेवाऽतिदुष्टतात्यापनार्थम् । परस्येति आचार्योदेः । एतस्यैव फलमाह—“एयं ससहमरणं, मरिऊण महब्भए तह दुरंते । सुइरं भमंति जीवा, दीहे ससारकंतारे ॥ १ ॥” ६ ।

तद्भवमरणमाह—“भौतुं अकम्मभूमिय, नरतिरिए सुरगणे य नेरइए । सेसाणं जीवाणं, तच्चवमरणं तु केसिचि ॥ १ ॥” तुशब्दस्तेषामपि सख्येयवर्षयुषामेवेति विशेषख्यापकः ७ ।

बाल-पण्डित-मिश्रमरणान्याह—“अँविरयमरणं बालं, मरणं विरयाण पंडियं होइ । जाणाहि बाल-पंडियमरणं पुण देसविरयाणं ॥ १ ॥” ८-९-१० ।

१ “एजया गौरयेण च, बहुदुष्टतमं देन वापि दुश्चरितम् । ये न कथयन्ति गुरुभ्यो, न खलु ते आराधका भवन्ति ॥ १ ॥ गौरवपण्डितिमग्ना, अतिचार दे परल्ल न कथयन्ति । दर्शन-ज्ञान-चारित्र्ये, सदाख्यमरणं भवेत् तेषाम् ॥ २ ॥”

२ “एतत् सदाख्यमरणं, मूल्या महाभये तथा दुरन्ते । सुचिर भ्रमन्ति जीवा, दीर्घे संसारकान्तारे ॥ १ ॥”

३ “सुखाऽऽकर्मभूमिजात्, नरतिरश्च मुरगणांश्च नैरविकान् । दोषाणां जीवानां, तद्भवमरणं तु केषाञ्चित् ॥ १ ॥”

४ “श्रुतिं तमरण बालं, मरण विरतानो पण्डितं भवति । जानीहि बाल-पण्डितमरणं पुनर्देसविरतानाम् ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनीमिच-
न्द्रीया सु-
खयोधा-
रूपा लघु-
शुचिः ।
॥ १०० ॥

एवं चरणद्वारेण घालादिमरणत्रयमभिधाय ज्ञानद्वारेण छद्मस्थमरण-केवलमरणे आह—“भेजपञ्जवोहिनाणी, सुय-मइणाणी मरंति जे समणा । छउमत्थमरणसेयं, केवलमरणं तु केवलिनो ॥ १ ॥” ११-१२ ।

वैद्यायस-गृध्रपृष्ठमरणे अभिधातुमाह—“गिन्दाइभक्करणं गि-द्विपिट्ट उव्वंयणाइ वेहासं । एए दोन्नि वि मरणा, फारणजाए अणुत्राया ॥ १ ॥” न तु निष्कारणे, यतो भणितम्—“भ्रैवियजिणवयणाणं ममत्तरहियाण नत्थि हू विसेसो । अप्पणांन्मि परम्मि य, तो वज्जे पीडुमभओ वि ॥ १ ॥” अत एव च भरुपरिज्ञादियु पीडापरिहाराय संलेशनाविधिरुक्तः । उक्तञ्च—“वैचारि विचिच्चाइं, विगइनिज्जहियाइं चत्तारि । संवच्छरे य दुन्नि वि, एगंतरियं च आयामं ॥ १ ॥” इत्यादि । अनुज्ञाकारणं त्वनयोर्दशनमालिन्यपरिहारादि, उदाचिन्नाऽनुसृततथाविधाऽऽचार्यवत् १३-१४ ।

सान्प्रतमन्त्यमरणत्रयमाह—“भैत्तपरिच्चा इंगिणि, पाउवगमणं च तिन्नि मरणाइं । कन्नस-मज्झिम-जेट्ठा, धिइ-संघयणेणं उ विसिद्धा ॥ १ ॥” ‘कन्नस’ त्ति कनिष्ठम् । “भैत्तपरिच्चा”मरणं, चउद्विहाऽऽहारचायनिष्पन्नं । नियमा सप्पडिकम्मं, सच्चत्थ वि विगयसंगमस्स ॥ १ ॥” “इंगियदेसम्मि ठिओ, चउद्विहाहाहारवज्जिओ धीमं । उद्वत्तणाइ कारइ, नऽन्नेण उ इंगिणीमरणं ॥ १ ॥”

१ “मनःपर्यव-अवधिज्ञानिनः, शुद्धमतिज्ञानिनो मरन्ति ये श्रमणाः । छद्मस्थमरणमेतत्, केवलमरणं तु केवलिनः ॥ १ ॥” २ “शु-
नात्ति खलु विदोषः । आत्मनि परस्मिन्न, ततो यज्जेयं पीडामुभयतोऽपि ॥ १ ॥” ३ “भावित्तनिवचनानां, ममत्तरहितानां
संघत्तरे च द्वे अपि, पुरुकान्तरिचं च आचारणम् ॥ १ ॥” ४ “वत्तारि विचिच्चाणि, नियुंढविच्छेतीनि चत्तारि ।
जेष्ठानि, एति-संहनानाम्यां तु विदिसानि ॥ १ ॥” ५ “अक्खपरिच्चा इद्विनी, पादपोपगमनं च श्रीणि मरणाणि । कनिष्ठ-मध्यम-
विगतसङ्गस्य ॥ १ ॥” ७ “इद्विक्खवेसे स्थितः, चतुर्विधाऽऽहारवर्जितो धीमान् । उद्वत्तनावि कारयति, नाऽन्येन तु इद्विनीमरणम् ॥ १ ॥”

पञ्चमं

अकामम-
रणीयाव्य-
मध्ययनम् ।

सप्तदशधा
मरणाविधि-
विभागाः ।

॥ १०० ॥

“निधंल निष्पडिकम्मो, निक्खिरवणं जं जहिं जहा अंगं । एवं पाओवगमं, नीहारिं वा अनीहारिं ॥ १ ॥ पाओवगमं भणियं, सम विसमो पाययो ध जह पडिओ । नवरं परप्पओगा, कंपेज जहा फलतरु धं ॥ २ ॥” यद्यपि त्रितयमप्येतत्— “धीरेण वि मरियधं, कावरिसेण वि अबस्स मरियधं । तम्हा अवस्समरणे, वरं खु धीरत्तणे मरिउं ॥ १ ॥ संसारंग-मग्गे, धीवलसन्नद्धवद्धकच्छाओ । हंतूण मोहमहं, हरामि आराहणपडांगं ॥ २ ॥” इति शुभाऽऽशयवानेय प्रतिपद्यते, फलमपि च वैमानिकता-भुक्तिलक्षणं समानम्, तथा चोक्तम्—“दियं पच्चक्खाणं, अणुपालेऊण सुविहिओ सम्मं । चेमा-गिओ य देवो, हविज्ज अहवा वि सिञ्जेज्जा ॥ १ ॥” तथापि विशिष्ट-विशिष्टर-विशिष्टमधृतिमतामेव च तत्प्राप्ति-रिति कनिष्ठत्वाद्विस्तृतिरुच्यते । तथा हि—भक्तपरिज्ञामरणमार्थिकोदीनामप्यस्ति । यत उक्तम्—“सैधा वि य अज्जाओ, सधे वि य पढमसंपयणयज्जा । सधे वि देसविरथा, पच्चक्खाणेण उ मरंति ॥ १ ॥” अत्र हि प्रत्याख्यानं भक्त-परिक्षेपोक्ता । इंगिनीमरणं तु विशिष्टरधृतिमतामेव सम्भवतीत्यार्थिकानिपेधत एवाऽधसीयते । पादपोपगमनं तु नात्रैव विशिष्टमधृतिमतामेव, ततश्च वञ्चकपभनाराचसंहननिनामेवैतत् । उक्तं हि—“पैढमम्मि य संघयणे, वट्टंते सेलकुट्टसा-माणे । तेसं सि य वोच्छेओ, चोइसपुधीण वोच्छेए ॥ १ ॥” १५-१६-१७ । इत्युक्तो मरणविधिविभागः ।

१ “निश्चलो निष्पतिकर्म्मो निक्षिपति यद्यत्र यथाऽहम् । एतत्पादपोपगमनं निशंरं वाऽनिशंरम् ॥ १ ॥ पादपोपगमनं भणितं, समो विपमो वा पादप इव यथा पतितः । नवरं परप्रयोगात्, कम्पेत यथा फलतरुवत् ॥ २ ॥” २ “धीरेणापि मत्तंघ्यं, कापुल्लेणाप्यवश्यं मत्तंघ्यम् । तस्मादवश्यंमरणे, वरमेव धीरावेन मज्जुम् ॥ १ ॥ संसारङ्गमध्ये धृतिबलसन्नद्धवद्धकक्षः । हत्वा मोहमहं, हराम्याराधना-पणाकाम् ॥ २ ॥” ३ “एतत्प्रत्याख्यानमनुपाल्य सुविहितः सम्यक् । वैमानिको वा देवो, भवेदयथाऽपि सिध्येत् ॥ १ ॥” ४ “सर्वो अपि शाऽऽयोः, सर्वेऽपि च प्रथमसंहननवज्रोः । सर्वेऽपि देसविरथाः, प्रत्याख्यानैनेय त्रियन्ते ॥ १ ॥” ५ “प्रथमे च संहनने, चर्त्तमाने रीलकुट्टमसमाने । तस्यापि च व्युच्छेदश्चतुर्दशपूर्विणां व्युच्छेदे ॥ १ ॥”

विशिषार्थं तु बृहद्दीकृतोऽस्येयः । “एतं पुन अहिगारो, णायधो होइ मणुयमरणेणं । मोतुं अकाममरणं, सकाममरणेण मरियणं ॥ १ ॥” साम्प्रतं सूत्रमनुगम्यते—

अत्रवम्भि महोद्भि, एगे तिन्ने दुरुत्तरं । तत्थ एगे महापन्ने, इमं पणहमुदाहरे ॥ १ ॥

व्याख्या—अर्णय इव अर्णवः—अष्टपरंपारतया भव एव तस्मिन्, महान् ओघः—प्रवाहो भवपरम्परात्मको यस्मिन् स गर्दोपः तत्र, ‘एकः’ रागद्वेषादिसहभावरहितः, तीर्ण इव ‘तीर्णः’ तीरप्राप्त इत्यर्थः, “दुरुत्तरं” ति विभक्तिव्यलयात् ‘दुरागरे’ दुःश्रोतारे । तत्र ‘एकः’ तयवियथीर्यकरनामकर्मोदयादनुत्तरावाप्तविभूतितया अद्वितीयः, स हि एकदा एक एव भगवे सम्भवति । गृह्णी—निरावरणतया अपरिमाणा प्रज्ञा—केवलज्ञानात्मिका सवित् विद्यतेऽस्य स तथा ‘इसम्’ अन्नरवक्ष्यमाणं ‘प्रभं’ प्रष्टव्यार्थरूपम् “उदाहरे” उदाहृतवानिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ यदुदाहृतवांस्तदाह—

संतिमे अ दुवे ठाणा, अक्खाया मारणंति या । अकाममरणं चेव, सकाममरणं तहा ॥ २ ॥

व्याख्या—“सती”ति यचनव्यत्येन सः—विद्येते ‘इमे’ प्रत्यक्षे, ‘चः’ पूरणे, ‘द्वे’ द्विसंख्ये, तिष्ठन्त्यनयोर्जन्तव इति गगने ‘आगते’ पुरागनतीर्थच्छ्रित्तिरपि कथिते, मरणमेवान्तः—निजनिजायुषः पर्यन्तो मरणान्तस्तस्मिन् भवे मारणान्तिके । ते एव नाम त्परसंयति—‘अकाममरणं’ वक्ष्यमाणस्वरूपं, ‘चः’ समुच्चये, ‘एवे’ति पूरणे, ‘सकाममरणं’ वक्ष्यमाण-नरूपमेव वयंति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ केषां पुनरिमे ? कियद्वारा वा ? इत्यत आह—

पालाणं अकामं तु, मरणं असइं भवे । पंडियाणं सकामं तु, उक्कोसेण सइं भवे ॥ ३ ॥

१ “अत्र पुनरपि कृतो, णायध्वो मणुनि मनुजमलेन । मुखात्काममरणेन, सकाममरणेन मत्संख्यम् ॥ ३ ॥”

व्याख्या—बाला इव बालाः सदसद्विवेकविकलतया तेषाम् “तु” त्ति तुदाब्दस्यैवकारार्थत्वाद् अकाममेव मरणम् ‘असद्वत्’ वारंवारं भवेत्, ते हि विषयाभिप्वङ्गतौ मरणमनिच्छन्त एव म्रियन्ते, तत एव च भवाटवीमटन्ति । ‘परिड-
तानां’ चारित्रवर्तां सह कामेन-अभिलाषेण वर्त्तत इति ‘सकामं’ सकाममिव सकामं, मरणं प्रति असञ्जस्तत्वात् तदसञ्जस्त-
यैवोत्सवभूतत्वात् तादृशां मरणस्य । तथा च वाचकः—“सञ्चिततपोधतानां, नित्यं व्रतनियमसंयमरतानाम् । उत्सवभूतं
मन्ये, मरणमनपरार्थवृत्तीनाम् ॥१॥” न तु परस्मार्थतत्त्वेपां सकामत्वम्, मरणाभिलाषस्यापि निषिद्धत्वात् । उक्तं हि—
“भो मा दु विचिंतिजा, जीवामि चिरं मरामि य लङुं ति । जइ इच्छसि तरिडं जे, संसारमहोयहिमपारं ॥१॥” ति ।
‘तुः’ पूर्वापेक्षया विशेषद्योतकः । तत्र ‘उत्कर्षेण’ इत्युत्कर्षोपलक्षितं केवलिसम्बन्धीत्यर्थः । अकेवलिनो हि संयमजीवितं
दीर्घमिच्छेयुरपि, मुत्तयवाप्तिः इतः स्यादिति । केवलिनस्तु तदपि नेच्छन्ति, आस्तां भवजीवितमिति तन्मरणस्योत्कर्षेण
सकामता, ‘सकृत्’ एकवारमेव भवेत् । जघन्येन तु शेषचारित्रिणः सप्ताष्ट वा धारान् भवेदित्याकृतमिति सूत्रार्थः ॥३॥

यदुक्तं—‘इमे द्वे स्थाने’ तत्राऽऽद्यं तावदाह—

तत्थिमं पढमं ठाणं, महावीरेण देसियं । कामगिद्धे जहा बाले, भिसं कूराइं कुधइ ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘तत्रे’ति तयोः अकाममरण-सकाममरणाख्ययोः स्थानयोर्मध्ये ‘इदम्’ अनन्तरमभिधास्यमानरूपं ‘प्रथ-
मम्’ आद्यं स्थानं ‘महावीरेण’ति चरमतीर्थकृता, ‘तत्रैको महाप्रज्ञः’ इति मुकुलितोक्तेरभिव्यक्तार्थमेतत्, ‘देशितं’ प्ररूपितम् ।
किं तत् ? इत्याह—कामेषु-इच्छामदनात्मकेषु गृहः-अभिकाङ्क्षावान् कामगृहः, ‘यथे’ति उपदर्शनार्थः, ‘बालः’
उत्तरूपः ‘भृशंम्’ अत्यर्थं ‘कूराणि’ रौद्राणि कर्माणीति गम्यते, तानि च प्राणव्यपरोपणादीनि “कुधइ” त्ति ‘करोति’

१ “मा मेव विचिन्त्येः, जीवामि चिरं त्रिये च, लघु इति । यदीच्छसि तरीनुं, संसारमहोदधिमपारम् ॥१॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनिमिच-
न्द्रीया सु-
खत्रोधा-
स्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १०२ ॥

क्रिया अभिनिर्वर्तयति, शक्यावशकावपि कूरतया तन्दुलमत्स्यवद् मनसा कृत्वा च तानि प्रकमाद् अकाम एव त्रियते इति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ इदमेव ग्रहणवाक्यं प्रपञ्चयितुमाह—

जे गिद्वे कामभोगेसु, एगे कूडाय गच्छइ । ण मे दिद्वे परे लोए, चक्खुदिटा इमा रई ॥५॥
व्याख्या—‘यः’ इति अनिर्दिष्टस्वरूपः गृह्यः ‘कामभोगेषु’ कामौ च-शब्दरूपाख्यौ भोगाश्च-स्पर्शरसगन्धाद्यास्त्रेषु, ‘एकः’ कश्चिदिति करकर्मा सः ‘कूडाय गच्छति’ कूटं-द्रव्यतो मृगादिवन्धनं भावतो मिथ्याभाषणादि तस्मै गच्छति-अनेकार्थत्वात् प्रवर्त्तते । स हि मांसादिलोलुपतया मृगादिवन्धनान्यारभते, मिथ्याभाषणादीनि वा सेवते, प्रेरितश्च कैश्चिद् वदति—‘न मे’ इति न मया ‘दृष्टः’ अवलोकितः ‘परलोकः’ मृतमाविजन्मात्मकः । कदाचिद्विपरतिरत्वेवंविधव स्याद् अत आह—(प्रथ ४०००) ‘चक्षुर्दृष्टा’ चक्षुषा दृष्टा ‘इयम्’ एषा ‘रतिः’ कामासेवनजनिता चित्तप्रवृत्तिः । तस्यायमाशयः—कथं दृष्टपरित्यागतोऽदृष्टपरिकल्पनयाऽऽत्मानं विप्रलम्भेयम् ? इति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥

पुनलदाशयमेव व्यञ्जयितुमाह—

हत्यागया इमे कामा, कालिया जे अणागया । को जाणइ परे लोए?, अत्थि वा नत्थिं वा पुणो ॥६॥
व्याख्या—‘हस्तागताः’ हस्तप्राप्ताः स्वाधीनतया ‘इमे’ प्रत्यक्षोपलभ्यमानाः ‘कामाः’ शब्दादयः । ‘कालिकाः’ अनिश्चितकालान्तरप्राप्तयः ‘ये’ ‘अनागताः’ भाविजन्मसम्बन्धिनः । कथं पुनरस्मी अनिश्चितप्राप्तयः ? इत्याह—पुनःशब्दस्य व्यवहितसम्बन्धात् कः पुनर्जानाति ? नैव कश्चिद्, यथा—परलोकोऽस्ति नास्ति वा ? अयं चास्याऽऽशयः—सन्दिग्धे हि परलोके क इव हस्तागतान् कामान् अपहाय कालिककामार्थं यतेतेति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ अन्यस्तु कथञ्चिदुत्पादितपरलोकप्रत्ययोऽपि कामान् परिहर्तुमशक्नुवन्निदमाह—

पञ्चमं
अकामम-
रणीयाख्य-
मध्ययनम् ।
अकाममर-
णस्वरूपम् ।

॥ १०२ ॥

जणेण सद्धिं होक्खामि, इति घाले पगम्भइ । कामभोगाणुराणेणं, केसं संपडिधज्जइ ॥ ७ ॥
 व्याख्या—‘जनेन’ लोकेन ‘सार्द्धं’ सह भविष्यामि । किमुकं भवति ?—बहुर्जनो भोगाऽऽसङ्गी तद्वृत्तिं
 गमिष्यामि, न हि इयान् जनोऽह इति । ‘बालः’ अज्ञः ‘प्रगतभते’ धार्ष्ट्यमवलम्बते, अलीकवाचालतया च स्वयं नष्टः परानपि
 नाशयति, न विवेचयति—यथा किमुन्मार्गप्रस्थितेनाविवेकिना जनेन बहुनाऽपि प्रमाणीकृतेन विवेकिनः ? , स्वकृतकर्मफल-
 मुजो हि जन्तवः । स चैवं कामभोगानुराणेण ‘कुशम्’ इह परत्र च विविधबाधात्मकं ‘सम्प्रतिपद्यते’, प्राप्नोतीति ।
 उच्यते—‘वैरि विसु भुंजिउ मं विसय, एकसि विसिण मरंति । नर विसयाऽऽमिसमोहिया, बहुसो नरइ पडंति ॥ १ ॥’
 इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ यथा च कामभोगानुराणेण कुशं सम्प्रतिपद्यते तथा बहुमाह—

ततो से दंडं समारभइ, तसेसु थावरेसु य । अट्टाए य अणट्टाए, भूयग्गामं विहिंसइ ॥ ८ ॥
 व्याख्या—‘ततः’ कामानुरागात् ‘सः’ धार्ष्ट्यवान् ‘दण्डं’ मनोदण्डादि ‘समारभते’ प्रवर्त्तयति ‘त्रसेपु’ द्वीन्द्रियादिषु
 ‘स्वावरेषु च’ पृथिव्यादिषु । अर्थः—प्रयोजनं विचावास्यादिः तदर्थम्—अर्थीय, चस्य व्यवहितसम्बन्धाद् अनर्थाय च—
 यदात्मनः सुहृदादेवो नोपयुज्यते । ननु किमित्थमपि कश्चिदण्डं समारभते ? आरभत एव तथाविधपशुपालवत् ।
 तत्र च सम्प्रदायः—

यथैकः पशुपालः प्रतिदिनं मध्याह्नगते रवौ अजासु महान्यप्रोधतरुसमाश्रितासु तत्पुत्राणञ्चो निवञ्चो धणुहियाबलेण
 अजोद्रीर्णगोलास्थिभिस्तस्य पत्राणि छिद्रीकुर्वन्तिस्ति । एवं तेन स वटपादपः प्रायः सच्छिद्रपत्रीकृतः । अत्रया तत्थेगो

१ “वरं विष युक्त मा विषया, एकवो विषेण त्रियन्ते । नरा विषयाऽऽमिपमोहिया बहुशो नरके पतन्ति ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीया
सुखनोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १०३ ॥

रायपुत्रो दाह्यघाडिओ तत्थागओ । पेच्छए तस्स वडस्स सद्धाणि पत्ताणि छिद्धियाणि । तेण सो पसुपालओ पुच्छिओ—
केगेयाणि छिद्दीकयाणि ? । तेण भन्नइ—मया एयाणि क्रीडापूर्वं छिद्दीकृतानि । तेण सो बहुणा दवजाएण विलोभेउं
भन्नइ—सक्केसि जस्स हं भणामि तस्स अच्छीणि छिद्देउं ? । तेण भन्नइ—जइ अब्भासत्थो होइ तो सक्केमि । तेण स
नयरं नीओ । रायमगासन्नियिद्धे घरे ठविओ । तस्स रायपुत्तस्स माया राया । सो तेण मग्गेण अस्सवाहणियाए निज्जाइ ।
तेण भन्नइ—एयरस अच्छीणि पाडेहि त्ति । तेण गोलियधणुहएण तस्स निग्गच्छमाणस्स दो वि अच्छीणि पाडियाणि ।
पच्छा सो रायपुत्तो राया जाओ । तेण सो पसुपालो भन्नइ—इहि, वरं किं ते प्रयच्छामि ? । तेण भन्नइ—मज्झ
तमेव गामं देहि । तेण सो दिन्नो । पच्छा तेणं तम्मि पचंतगामे उच्छू रोविओ तुंवीओ य । निप्पन्नेसुं तुंवएसु गुडसद्धयं
तुनयं मुक्त्वा गायति स्स—“अट्टमट्टं पि सिक्खित्त्वा, सिक्खित्तयं न निरत्थयं । अट्टमट्टप्पसाएण, खल्लए गुळतुंवयं ॥१॥” तेण
ताणि वडपत्ताणि अणट्टाए छिद्धियाणि, अच्छीणि पुण अट्टाए पाडियाणि । ‘दण्डं समारभते’ इत्युक्तम् तत्किमसौ आरम्भ-
मात्र एवावतिष्ठते ? इत्याह—“भूयगामं” ति भूताः—प्राणिनस्तेषां प्रायः—समूहस्तं विविधैः प्रकारैः दिनस्ति—व्यापादयति ।
अनेन दण्डत्रयव्यापार उक्त इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ किमसौ कामभोगानुरागेणैतावदेव बुरुते उताऽन्यदपि ? इत्याह—
हिंसे घाले मुसावाइ, माइह्ले पिणुणे सढे । सुंजमाणे सुरं मंसं, सेयमेयं ति मन्नइ ॥ ९ ॥
व्याख्या—हिंसनशीलः ‘हिंस्रः’ अनन्तरोक्तनीत्या, तथैवंविधः सन्नसौ ‘वालः’ उक्तरूपः, ‘मृपावादी’ इति अलीक-
भाषणशीलः, “माइह्ल” ति ‘मायी’ परवञ्चनोपायचित्तत्वात्, ‘पिणुनः’ परदोषोद्घाटकः, ‘शठः’ तत्तन्नेपथ्यादिकरणतोऽन्य-
थाभूत्मात्मानमन्यथा दर्शयति मण्डिकचौरवत्, अत एव च मुञ्जानः ‘सुरं’ मयं ‘मांसं’ पिशितं ‘श्रेयः’ प्रशस्त्यम्

॥ १०३ ॥

१ “अट्टमट्टमपि निश्चेत् सिद्धितं न निरर्थकम् । अट्टमट्टमसादेन खाद्यते गुडतुम्बकम् ॥ १ ॥”

पञ्चमं
अकाममर-
णीयाख्य-
मध्ययनम् ।
अकाममर-
णस्वरूपम् ।

एतदिति मन्यते । उपलक्षणत्वाद्भाष्ये च—'न मांसभक्षणे दोषो, न मद्ये न च मैथुने ।' इत्यादि । तदनेन मनसा वचसा
 कायेन वा सत्त्वमत्स्योक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ पुनस्तद्वक्तव्यतामेवाह—

कायसा वयसा मत्ते, वित्ते गिद्धे य इत्थिसु । दुहओ मलं संचिणइ, सिधुणागो ध मट्टियं ॥ १० ॥
 व्याख्या—“कायस” त्ति सूत्रत्वात् ‘कायेन’ शरीरेण ‘वचसा’ वाचा उपलक्षणत्वात् मनसा च ‘मत्तः’ दत्तः । तत्र
 कायेन मत्तः मदान्धगजवत्, यत्सूतः प्रवृत्तिमान् यद्वा ‘अहो! अहं बलवान् रूपवाञ्छ’ इति चिन्तयन् । वचसा स्वगुणान्
 व्यापयन् ‘अहो! अहं सुस्वरः’ इत्यादि वा चिन्तयन् । मनसा च मदाध्मातचेताः ‘अहोऽहमवधारणाशक्तिमान्’ इति वा
 मन्यानः । ‘वित्ते’ द्रविणे ‘गृद्धः’ गृद्धिमान् । चशब्दः भिन्नकर्मः, ततः स्त्रीषु च गृद्धः । तत्र ‘वित्ते गृद्धः’ इति अदत्तादानपरि-
 प्रहोपलक्षणम्, तद्भावभावित्वात् तयोः । ‘स्त्रीषु गृद्धः’ इत्यनेन मैथुनाऽऽसेवित्वमुक्तम्, स हि ‘स्त्रियः संसारसर्वस्वभूताः’
 इति मन्यते । तथा च तद्वचः—‘सत्यं वच्मि हितं वच्मि, सारं वच्मि पुनः पुनः । अस्मिन्नसारे संसारे, सारं सारङ्ग-
 लोचनाः ॥ १ ॥’ तदभिरतिमाञ्छ मैथुनासेवी एव भवति । स एवंविधः किम् ? इत्याह—“दुहओ” त्ति द्विधा-द्वाभ्यां
 रागद्वेषात्मकाभ्यां बहिरन्तःप्रवृत्त्यात्मकाभ्यां वा प्रकाराभ्यां ‘मलम्’ अष्टप्रकारं कर्म ‘सञ्चिनोति’ वध्नाति । क इव किम् ?
 इत्याह—‘शिधुणागः’ गण्डूपदः—अलस इत्यर्थः, स इव सृत्तिकाम् । स हि स्त्रिगधतनुतया बही रेणुभिरेव गुण्ढ्यते,
 तानेव चाभीते इति बहिरन्तश्च द्विधाऽपि मलमुपचिनोति तथाऽयमपि । एतद्दृष्टान्ताभिधाने त्वयमभिप्रायः—यथाऽसौ
 बहिरन्तश्च उपचितमलः सरत्तरदिवाकरनिकरसंस्पर्शतः शुष्यन्निहैव छिश्यति विनाशं चाऽऽप्नोति तथाऽयमप्युचितमल
 आशुभारिषर्मभशत इहैव जन्मनि छिश्यति विनश्यति चेति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ अमुमेवार्थं व्यक्तीकर्तुमाह—

तओ पुट्टो आयंकेणं, गिलाणो परितप्पइ । पभीओ परलोयस्स, कम्माणुप्पेही अप्पणो ॥ ११ ॥

श्रीउचरा-
 ह्ययनसूत्रे
 श्रीनैमिच-
 न्द्रीया
 सुखबोधा-
 ख्या लघु-
 वृत्तिः ।
 ॥ १०४ ॥

व्याख्या—“तत्रो” त्ति तत्रः ‘ततो वा’ दण्डारम्भणाद्युपाक्षिप्तमलतः स्पष्टः, केन ? ‘आतङ्केन’ आद्युपातिना
 शूलविस्फुरिकादिरोगेण, ‘ग्लानः’ मन्दः ‘परितप्यते’ वहिरन्तश्च स्थित्यते । ‘प्रमीतः’ इति प्रकर्षेण व्रस्तः, कुतः ?
 “परलोयस्स” त्ति परलोकात् सुख्यत्येन पञ्चम्यर्थे पठौ । किमिति ? क्रियत इति कर्म-क्रिया तदनुप्रेक्षत इत्येवंशीलः
 कर्मानुप्रेक्षी, यत इति गम्यते । कस्य ? आत्मनः, स हिंसाऽलीकभाषणादियामात्मचेष्टां चिन्तयन् ‘न किञ्चित् मया
 शुभमाचरितं किन्तु सदैवाजराभवत् चेष्टितम्’ इति चिन्तयन् चेतसि आतङ्कगतः स्थित्यते । भवति हि विषयाकुलितचेत-
 सोऽपि प्रायः प्राणोपरमसमयेऽनुतापः । तथा चाहुः—“कीरिति जाई जोब-णमएण अवियारिऊण कजाई । वयपरिणामे
 सरियाई ताई हियए खुहुकंति ॥ १ ॥” ११ ॥ असुमेवार्थं व्यक्तीकर्णुमाह—

सुया मे णरए ठाणा, असीलाणं च जा गई । वालाणं कूरकम्माणं, पगाढा जत्थ वेयणा ॥ १२ ॥
 व्याख्या—‘श्रुतानि’ आकर्णितानि ‘मे’ मया नरके ‘स्थानानि’ कुम्भीवैतरण्यसिपत्रवनादीनि । तत्किमियताऽपि
 परितप्यते ? इत्याह—‘अशीलानाम्’ असदाचाराणां या ‘गतिः’ नरकादिका सा च श्रुता, कीदृशानाम् ? ‘वालानाम्’
 अज्ञानां ‘कूरकर्मणां’ हिंस्र-शृपाभाषकादीनां ‘प्रगाढाः’ प्रकर्षवत्यः ‘यत्र’ यस्यां गतौ ‘वेदनाः’ शरीतोष्णशात्मन्यास्त्रैपणा-
 दयः । तदयमस्वाशयः—ममैवंविधानुष्ठानस्य एवंविधैव गतिरिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥

तत्थोववाइयं ठाणं, जहा मे तमणुस्सुयं । आहाकमेहि गच्छंतो, सो पच्छा परितप्पइ ॥ १३ ॥
 व्याख्या—‘तत्रे’ति नरकेषु उपपत्ते भवं औपपातिकं ‘स्थानं’ स्थितिः ‘यथा’ येन प्रकारेण भवतीति शेषः, ‘मे’
 मया ‘तत्’ इत्यनन्तरोक्तपरामर्शे ‘अनुष्ठतम्’ अवधारितं गुरुभिरुच्यमानमिति शेषः । औपपातिकमिति च झुवतोऽस्याऽ-

१ “क्रियन्ते यानि बोधन-मदेनाविचार्यं कार्याणि । वय परिणामे स्पृहानि, तानि हृदये खटकुर्वन्ति ॥ १ ॥”

पञ्चमं
 अकाममर-
 णीयाख्य-
 मध्ययनम् ।
 अकाममर-
 णस्वरूपम् ।

॥ १०४ ॥

यमाशयः—यदि गर्भजलं भवेद् भवेदपि तदवस्थायां छेदभेदादिनारकतुःखान्तरम्, औपपातिकत्वे तु अन्तर्मुहूर्त्तान्तरमेव तथाविधवेदनोदय इति ध्रुतस्तदन्तरस्सम्भवः ? । तथा चाऽऽह—“आहाकर्ममेहि” ति ‘यथाकर्मभिः’ गमित्यमाणगत्यनु-
रूपः तीव्रतीव्रतपयनुभावान्वितैः कर्मभिः ‘गच्छन्’ यान् तदनुरूपमेव स्थानं, ‘सः’ इति बालः ‘पश्चात्’ इति आयुषि
हीयमाने ‘परितप्यते’ यथा ‘धिङ्’ मामसदनुष्ठायिनम्, किमिदानीं मन्दभाग्यः करोमि ? इत्यादि शोचत इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥
अनुमेवार्यं दृष्टान्तद्वारेण द्रढयन्नाह—

जहा सागडिओ जाणं, समं हेचा महापहं । विसमं मगगमोइन्नो, अक्खे भग्गम्मि सोयइ ॥ १४ ॥
व्याख्या—यथा ‘शाकटिकः’ गन्त्रीवाहकः ‘जाणं’ ति ‘जानन्’ अबलुध्यमानः ‘सगम्’ उपलादिरहितं ‘हित्वा’
त्यक्त्वा ‘महापयं’ विषममार्गम् ‘अवतीर्णः’ गन्तुं प्रवृत्तः ‘अक्षे’ धुरि ‘भग्ने’ रण्डिते शोचति ‘धिङ्’ से परिद्वानं यज्जा-

नन्नापि इत्यमपायमवाप्तवान्’ इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ सम्प्रत्युपनयमाह—
एवं धम्मं विउक्कम्म, अहम्मं पडिवज्जिया । बाले मच्चुमुहं पत्ते, अक्खे भग्गे व सोयइ ॥ १५ ॥
व्याख्या—‘एवम्’ इति शाकटिक इव ‘धम्मं’ सदाचारात्मकं ‘व्युत्क्रम्य’ विशेषेणोद्धृत्य ‘अधम्मं’ धर्मप्रतिपक्षं
हित्वादिकं ‘प्रतिपद्य’ अभ्युपगम्य ‘बालः’ अज्ञः ‘मृत्युमुखं’ मरणगोचरं ‘प्राप्तः’ गतः अक्षे इव शोचति ।
किमुक्तं भवति ?—यथा अक्षभङ्गे शाकटिकः शोचति तथाऽयमपि मरणात्मकं फलमनुभवन् आत्मानमनुशोचति, हा !
किमेतन्मयाऽऽशुषितम् ? इति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ शोचनानन्तरञ्च किमसौ करोति ? इत्याह—

तओ से मरणंतम्मि, बाले संतस्सई भया । अकाममरणं मरइ, धुत्ते वा कलिणा जिए ॥ १६ ॥
व्याख्या—‘ततः’ इत्यातद्धोत्पत्तौ यच्छोचनमुक्तं तदनन्तरं “से” त्ति स मरणमेवान्तो मरणान्तस्त्वस्मिन् उपस्यते

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीया
मुखमोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ १०५ ॥

इति शेषः, 'वालः' रागाद्याकुलितचित्तः 'संश्रयति' समुद्धिजते विभेतीति यावत् । कुतः ? 'भयात्' नरकगतिगमन-
साधनत्वात्, अनेनाकामत्वमुक्तम् । स च किमेवं विभ्यन् मरणाद् विमुच्यते एत न ? इत्याह—अकामस्य—अनिच्छतो
मरणम् अकाममरणं तेन, सूत्रे चाऽऽर्पत्वात् द्वितीया, 'त्रियते' प्राणान् त्यजति, नरकं चाऽसौ गच्छति, तत्र च शोचति ।
क इव कीदृशः सन् ? 'धूर्त इव' द्रुतकार इव, याशब्दस्योपमार्थत्वात्, 'कलिना' एकेन प्रक्रमाद् दायेन जितः । यथा हि
अयमेकेन दायेन जितः सन्नात्यानं शोचति तथा असावपि इत्वरैर्विपाककदुभिः सङ्कुशवहुलैर्मनुजभोगैर्दिव्यसुखं हारितः
शोचति दुःखी सन्निति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ प्रस्तुतेवार्थं निगमयितुमाह—

प्रप्यं अकाममरणं, बालाणं तु पवेइयं । इत्तो सकाममरणं, पंडियाणं सुणेह मे ॥ १७ ॥

व्याख्या—'एतत्' अनन्तरमेव दुष्कृतकर्मणां परलोकाद्विभ्यतां यन्मरणमुक्तं तद् अकाममरणं बालानामेव, तुशब्द-
स्यैकारार्थत्वात्, 'प्रवेदितं' प्रकर्षेण प्रतिपादितं तीर्थकरणधरादिभिरिति गम्यते । पण्डितमरणप्रस्तावनार्थमाह—'इत्तो'
सि 'इतः' अकाममरणादनन्तरं 'सकाममरणं' पण्डितानां सम्बन्धि 'शृणुत' आकर्णयत 'मे' मम कथयत इत्युपस्कार
इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ यथाप्रतिज्ञातमाह—

मरणं पि सपुत्राणं, जहा मे तमणुस्तुयं । विप्पसन्नमणाघायं, संजयाणं बुसीमओ ॥ १८ ॥

व्याख्या—'मरणमपि' आत्मां जीवितमित्यपिशब्दार्थः, भवतीति गम्यते, 'सपुण्यानां' पुण्यवतां, किं सर्वमपि ? न
इत्याह—'यया' येन प्रकारेण 'मे' मम कथयत इति गम्यते, 'तदि'ति उपद्वेषसूत्रोपात्तम् 'अनुश्रुतम्' अवधारितं भव-
न्निरिति शेषः । विविधैर्भावनादिभिः प्रकारैः प्रसन्नाः—मरणेऽपि अपगतमोहतया अनाकुलचेतसो विप्रसन्नाः तत्सम्बन्धि
मरणमपि विप्रसन्नम् । न विद्यते आपातः तथाविधयतनयाऽन्यप्राणिनामात्मनश्च विधिपरसंलक्षितशरीरतया चरिमस्तद्

पञ्चमं

अकाममर-

णीयाख्य-

मध्ययनम् ।

अकाममर-

णस्वरूपम् ।

॥ १०५ ॥

अनापातम् । केषां पुनरिदम् ? उच्यते—‘संयतानां’ सम्यक्पापोपरतानां चारित्रिणामित्यर्थः, “ द्रुसीमते” त्ति आपर्त्त्वाद्
‘वश्ययतां’ वश्यानि-आयत्तानि प्रक्रम्याद् इन्द्रियाणि विद्यन्ते येषां ते वश्ययन्तः तेषाम्, एतद्यार्थान् पण्डितमरणमेव ।
ततोऽयमर्थः—यथैतत् संयतानां वश्ययतां विप्रसन्नमनायातं च भवति तथा नाऽन्यप्राणिनाम् । उक्तञ्च—काले सुपत्तदानं,
सम्पत्तविमुद्धी बोहिलाभं च । अंते समाहिमरणं, अभङ्गजीवा न पावंति ॥ १ ॥ विशिष्टयोग्यतावतामेव तत्प्राप्तिरिति
सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ तथा चाह—

न इमं सवेसु भिवस्वसु, ण इमं सवेसु गारिसु । नाणासीला य गारत्था, विसमसीला य भिवखुणो ॥
न्याख्या—‘न’ नैव ‘इदं’ पण्डितमरणं सर्वेषु ‘मिच्छुषु’ परदत्तोपजीविषु व्रतिष्वित्यर्थः; नेदं सर्वेषु ‘अगारिषु’
गृहिषु, सर्वचारित्रिणामेव तत्सम्भवात्, तथात्वे च तेषामपि तत्त्वतो यतित्वात् । यथा चैतदेवं तथोपपत्ति आह—
‘नानाशीलाः’ अनेकविधव्रता अगारस्थाः, तेषां हि वैशैकरूपं शीलम्, देशरूपस्य तस्यानेकधाऽभिधानात् । ‘विपमशीलाश्च’
विसदृशशीलाश्च भिक्षवः, नहि सर्वेऽप्यनिदानिनोऽविकलचारित्रिणो वा तत्कालं त्रियन्ते जिनमतप्रतिपन्ना अपि, तीर्थान्त-
रीयास्तु दूरोत्सारिता एव । तेषु हि गृहिणस्तावद् अत्यन्तानाशीला एव, यतः केचित् ‘गृहाश्रमप्रतिपालनमेव महाव्रतमि’ति
प्रतिपन्नाः, “गृहाश्रमपरो धर्मो, न भूतो न भविष्यति । पालयन्ति नराः शूराः, ङीवाः पाखण्डमाश्रिताः ॥ १ ॥” इति-
वचनात् । अन्ये तु ‘सप्त शिक्षापदशतानि गृहिणां व्रतम्’ इत्याद्यनेकधैव द्रुवते । भिक्षवोऽप्यत्यन्तविपमशीला एव, यतस्तेषु
केषाञ्चित् पञ्चमनियमात्मकं व्रतमिति दर्शनम्, अपरेषां कन्दमूलफलाशितैव इति विसदृशशीलता । न च तेषु क्वचिद-
विकलचारित्रसम्भय इति सर्वत्र पण्डितमरणाभाव इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ विपमशीलतामेव भिक्षूणां समर्थयितुमाह—

१ “काले सुपात्रदानं, सम्यक्त्वविशुद्धिर्बोधिलाभश्च । अन्ते समाधिमरण, अभङ्गजीवा न प्राप्नुवन्ति ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनिमिच-
न्त्रीया
सुखबोधो-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १०६ ॥

संति पगेहि भिक्खूहिं, गारत्था संजमुत्तरा । गारत्थेहि य सवेहिं, साहवो संजमुत्तरा ॥ २० ॥
व्याख्या—‘सन्ति’ विद्यन्ते ‘एकेभ्यः’ कुप्रवचनेभ्यः मिश्रुभ्यः ‘गारत्थ’ ति सूत्रत्वाद् अगारस्थाः संयमेन-देश-
विरत्यात्मकेन ‘उत्तराः’ प्रधानाः संयमोत्तराः । कुप्रवचनभिक्षवो हि जीवास्तिष्यादपि बहिष्कृताः सर्वथा अपारित्रिण-
श्चेति कथं न सम्यग्दशो देशचारित्रिणो गृह्णिणः तेभ्यः संयमोत्तराः सन्तु ? । एवं सति अगारस्थेष्वेव तदस्तु इत्यत
आह—‘अगारस्थेभ्यश्च सर्वेभ्यः’ इति अनुमतित्वसर्वोत्तमदेशविरतिप्राप्तेभ्योऽपि साधवः संयमोत्तराः परिपूर्णसंयमत्वात्
तेषाम् । अत्र वृद्धसम्प्रदायः—

एगो सावगो साहुं पुच्छइ—सावगाणं साहूणं किमंतरं ? । साहुणा भन्नइ—सरिसव-भंदंतरं । तओ सो आब्डी-
इओ पुणो पुच्छइ—कुळिणि-सावगाणं किमंतरं ? । तेष भन्नइ—तमेव सरिसव-भंदरं ति । तओ समासासिओ । जओ
मणियं—“देसिकेदेसविरया, समणाणं सावगा सुविहियाणं । जेसिं परपासंडा, सइमं पि कळं न अर्घंति ॥ १ ॥” तदनेन
तेषां चारिताभावदर्शनेन पण्डितमरणभावा एव समर्थित इति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ ननु कुप्रवचनभिक्षवोऽपि विचित्रलिङ्ग-
धारिण एवेति कथं तेभ्योऽगारस्थाः संयमोत्तराः ? अत आह—

धीराऽजिणं निगिणिणं, जडी संघाडि मुंडिणं । एयाणि वि न तायंति, दुस्सीलं परियागयं ॥ २१ ॥
व्याख्या—चीराणि च-चीवरानि अजिनं च-सृगादिचर्म च-चीराजिनम्, “निगिणिणं” ति सूत्रत्वात् नाम्नं “ऽडि” ति
भावप्रधानत्वाद् निर्देशस्य जडित्वम्, ‘सद्धादी’ वस्त्रसंदतिजनित्वा, “मुंडिणं” ति यत्र शिखाऽपि स्वासमयतः छिद्यते तत् प्राण्यत्
मुण्डित्वम् । ‘एतान्यपी’ति निजन्तिलप्रक्रियाविरचितवैपरूपाणि लिङ्गान्यपि, किं पुनर्गाहैर्य्यम् इत्यपिशब्दार्थः, किम् ?

१ “देशिकेदेसविरयाः, ग्रमणानो धाक्काः सुविहितानाम् । येषां परपापण्डाः, शतकमामपि कळं न अर्घंति ॥ १ ॥”

पञ्चमं
अकाममर-
णीयाख्य-
मध्ययनम् ।

सकाममर-
णस्वरूपम् ।

॥ १०६ ॥

इत्याह—नेत्र शायन्ते भयात् दुष्कृतकर्मणो वेति गम्यते । कीदृशम् ? 'दुःशीलं' दुराचारं "परियागयं" ति 'पर्यायगतं' प्रब्र-
ज्यापर्यायप्राप्तम्, आर्यत्वाच्च यकारत्वेकस्य लोपः । न हि कपायकलुपचेतसो वहिर्वकवृत्तिरतिकष्टहेतुरपि नरकादिकुगतिनिवार-
णायाऽलम् । ततो न लिङ्गपारणं वैशिक्षहेतुरिति सूत्रार्थः ॥२१॥ आह—कथं गृह्याद्यभावेऽप्यमीयां दुर्गतिः ? इत्युच्यते—
'पिंडोलए च दुस्सीलो, णरगाओ ण मुचइ । भिवखाए वा गिहत्थे वा, सुघए कमई दिवं ॥ २२ ॥
व्याख्या—याशब्दोऽपिशब्दार्थः, तत्र 'पिण्डाबलगाकोऽपि' स्वकीयाहाराभावतो भैक्ष्यसेव्यपि, आस्तां गृह्यादिमान्,
दुःशीलः 'नरकात्' स्वकर्मोपस्थापितात् सीमन्तकादेर्न मुच्यते । अत्र चोदाहरणं तथाविधद्रमकः । तत्र च सम्प्रदायः—
रायगिहे नयरे एगो पिंडोलओ उज्जाणियाए विणियाए जणे भिक्खं हिंइइ । न य तस्स किञ्चि केणइ विन्नं । ततो
पउट्टचित्तो सो तेसिं वेभारपघयकडगसभिविद्धानं पत्तओवरिं चडिऊण महइमहालियं सिलं चालेइ । 'एएसिं उवरि पाडेमि'
त्ति रोहज्जाई विच्छुट्टिऊण तओ सिलाओ निवडिओ सिलातले संचुन्नियसवकाओ य मरिऊण अप्पइट्टाणे नरण समुप्पन्नो ।
तहिं किमन. तरयतः सुगतिहेतुः ? इत्याह—“भिक्ष्याए व” ति भिक्षामसि-भक्षयति भिक्षादः, वा विकल्पे, अनेन
यतिरुक्तः, गृहे तिष्ठति गृहस्थः स वा, शोभनं निरतिचारतया सम्यग्भावाऽनुगततया च व्रतं-शीलं व्रतपालनात्मकम-
स्येति सुव्रतः 'कामति' गच्छति 'दिवं' देवलोकम् । मुह्यतो मुक्चिहेतुचेऽपि व्रतपरिपालनस्य दिवं कामतीत्यभिधानं जघन्य-
तोऽपि देवलोकप्राप्तिरिति ख्यापनार्थम् । उक्तं हि—“अविराहियसामण्ण-स्स साहुणो सावगस्स य जहण्णो । उववाओ
सोहन्मे, भणिओ तेऽलुफइंसीहिं ॥ १ ॥” अनेन व्रतपालनमेव तरयतः सुगतिहेतुरित्युक्तमिति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥

अद्रतयोगाद् गृहस्थोऽपि दिवं क्रामति तद्वक्तुमाह—

अगारिसामाह्यंगार्इ, सद्दी काएण फासए । पोसहं दुहओ पक्खं, एगराईं न हावए ॥ २३ ॥
 व्याख्या—अगारिणः—गृहिणः सामायिकं—सम्यक्त्व-शुत-देशविरतिरूपं तस्याङ्गानि—निःशङ्कता-कालाध्ययना-ऽणु-
 प्रतारिरूपणि अगारिसामायिकाङ्गानि ‘सट्ठि’ ति सूत्रत्वात् श्रद्धा-रुचिरस्याऽस्तीति श्रद्धावान् कार्येनेत्युपलक्षणत्वात्
 मनसा वाचा च ‘शुश्रूषति’ सेवते । ‘पौषधम्’ आहारपौषधादि “दुहओ पक्खं” ति प्राकृतत्वाद् द्वयोरपि सितेतररूपयोः
 पक्षयोः चतुर्दशीषौर्णमास्यादियु विधियु “एगराईं” ति अपेर्गम्यमानत्वाद् एकरात्रिमपि, उपलक्षणत्वाच्च एकदिनमपि, “न
 क्षयण” सि न हावयति । रात्रिग्रहणं च दिवा व्याशुलतया कर्तुमशक्नुवन् रात्रावपि पौषधं कुर्यात् । इह च देशविरतिसामा-
 यिकाङ्गत्वेनेव सिद्धे यदस्य भेदेनोपादानं तदादरख्यापनार्थमदुष्टमेवेति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ प्रस्तुतमेवार्थयुपसंहर्तुमाह—
 एवं सिक्खन्वासमायन्ने, निहवासे वि सुयए । सुच्चइ छविपवाओ, गच्छे जक्खसलोगयं ॥ २४ ॥

व्याख्या—‘ण्यम्’ अयुनोक्तेन न्यायेन शिक्षया—व्रताऽऽसेवनात्मिकया समापन्नः शिक्षासमापन्नः गृहवासेऽपि आस्तां
 प्रयज्यापर्याय इत्यपिराब्दार्थः, ‘सुव्रतः’ शोभनव्रततो मुच्यते । कुतः ? छविञ्च-त्वक् पद्धानि च—जातुकुर्परादीनि छविपर्व
 तयोगाद् औदारिकशरीरमपि छविपर्वं ततः । तदनन्तरं च ‘गच्छेत्’ यायाद् यक्षाः—देवाः, समानो लोकोऽस्येति सलोकस्त-
 द्दानः सलोकता, यक्षैः सलोकता यक्षसलोकता ताम्, इयं च देवगतावेव भवति इत्यर्थाद् देवगतिमिति । अनेन च पण्डित-
 मरणावसरे प्रसन्नतो बालपण्डितमरणमुक्त्वमिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ साम्प्रतं प्रस्तुतमेव पण्डितमरणं फलोपदर्शनद्वारेणाह—
 अह जे संयुडे भिक्खू, दोण्हमन्नपरे सिया । सधदुक्खप्पहीणे वा, देवे वा वि महिद्धिए ॥ २५ ॥

व्याख्या—‘अथे’ति उपप्रदर्शने, ‘यः’ इत्यनिर्दिष्टनिर्देशे, ‘संवृतः’ इति विहितसमस्ताऽऽश्रयद्वारः ‘भिक्खु’रिति भाव-
 भिक्षुः स च द्वयोः ‘अन्यतरः’ एकतरः स्यात् । तदोऽहं—सर्वाग्नि—अशेषाणि यानि दुःखानि—क्षुरिपपासेष्टविचयोगाऽनिए-

संयोगादीनि तेः प्रकर्षेण-पुनरनुत्पत्त्यात्मकेन हीनः-रहितः सर्वदुःखप्रहीणः स्यादिति सम्बन्धः, स च सिद्ध एव । ततः स वा स्याद् देवो वा, 'अपिः' सम्भावने, सम्भवति हि संहननादिवैकल्पतो युक्त्यनवतासौ देवोऽपि स्यादिति, कीदृक्?— महर्षिक इति सूतार्थः ॥ २५ ॥ यत्र चासौ देवो भवति तत्र कीदृशा आवासाः ? कीदृशाश्च देवाः ? इत्याह—
उत्तराहं विमोहाहं, जुहमंताणुपुषसो । समाह्ननाहं जवखेहिं, आवासाहं जसंस्तिणो ॥ २६ ॥
दीहाउया इहिमंता, समिद्धा कामरूविणो । अहुणोववन्नसंकासा, मुज्जो अचिमालिप्पभा ॥ २७ ॥
व्याख्या—'उत्तराः' उपरिबर्त्तिनोऽनुत्तरविमानाख्याः, 'विमोहा' इव 'विमोहाः' अल्पवेदादिमोहनीयोदयतया, 'श्रुतिमन्तः' दीप्तिमन्तः, 'अणुपुषसो' त्ति अनुपूर्वतः क्रमेण विमोहादिविशेषणविशिष्टाः, सौधम्मोदिपु हानुत्तरविमालाऽ-यसानेषु पूर्वपूर्वापेक्षया प्रकर्षवन्त्येव विमोहत्वादीति । 'समाकीर्णाः' व्याप्ताः 'यक्षैः' देवैः आवासाः, प्राकृतत्वात् ननुसंकलिङ्गता । देवास्तु तत्र 'यशस्विनः' श्लाघान्विताः, 'वीर्यायुपः' चिरजीविनः, 'ऋद्धिमन्तः' सम्पदुपेताः, 'समृद्धाः' अतिदीप्ताः, 'कामरूणिणः' अग्निलापानुरूपरूपविधायिनः, अनुत्तरेष्वपि तच्छक्तियुक्तत्वात् । 'अधुनोपपन्नसङ्काशाः' प्रथमोत्पन्नदेवतुल्याः, अनुत्तरेषु हि वर्णयुत्यादि अयुस्तुल्यमेव भवति । 'भूयोऽर्चिमालिप्रभाः' प्रभृताऽऽदित्यदीप्तयो न होक्त्यैवादित्यस्य तादृशी द्युतिरस्तीति सूत्रार्थः ॥ २६-२७ ॥ उपसंहर्तुमाह—
ताणि ठाणाणि गच्छंति, सिक्खित्ता संजमं तवं । भिक्खाए वा गिहत्थे वा, जे संतिपरिनिबुडा ॥ २८ ॥

व्याख्या—'तानि' अभिहितस्वरूपाणि 'स्थानानि' आवासात् 'गच्छन्ति' यान्ति 'सिक्खित्वा' अभ्यस्य 'संजमं' सप्त-

१ अथवा मोहो दिधा—द्रव्यतोऽप्यकारो भाषतश्च मिथ्यादर्शनादिः, स द्विविधोऽपि सततबोधोचितत्वेन समग्रद्वारंनसैव च तत्र सम्भवेन विरागो येषु ते विमोहाः ।

दशभेदं 'वपः' द्वादशविधं मिश्रादौ वा गृहस्था वा, प्राकृतत्वाद् वचनव्यत्ययः । ये शान्त्या—उपशमेन परिनिवृत्ताः—विध्यात्-
कपायानलाः शान्तिपरिनिवृत्ता इति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ एतच्चाकर्ण्यं मरणेऽपि यथाभूता महात्मानो भवन्ति तथा चाऽऽह—
तेसिं सोचा सपुञ्जाणं, संजयाणं दुसीमओ । ण संतसंति मरणंते, सीलमंता चहुस्सुया ॥ २९ ॥
व्याख्या—'तेषाम्' अनन्तरामिहितस्वरूपाणां यतीनां 'श्रुत्वा' आकर्ण्य उच्छरूपस्थानावाप्तिमिति शेषः, 'सत्पूज्यानां'
सतां पूजार्हाणां 'संयतानां' संयमवतां वश्यवतां प्राग्वत्, 'न संत्रस्यन्ति' न उद्विजन्ते, क ?—मरणान्ते, 'शीलवन्तः'
चारित्रिणः 'बहुश्रुताः' आगमश्रवणावदातीकृतमतयः । इदमुक्तं भवति—य एवाविदितघार्म्मिकगतयोऽनुपार्जितघर्म्मोणश्च
त एव मरणाद् उद्विजन्ते, यथा—फास्माभिर्गुत्वा गन्तव्यम् ? । उपार्जितघर्म्मणस्तु घर्म्मफलमवगच्छन्तो नोद्विजन्ते ।
यदुक्तम्—'चरितो निरुपकृष्टो, घर्म्मो हि मयेति निर्दुतः स्वस्थः । मरणादपि नोद्विजते, कृतकलोऽस्मीति धर्मात्मा
॥ १ ॥" "मुगहियतवपत्ययणा, विसुद्धसम्मत्त-नाण-चारित्ता । मरणं ऊसवभूयं, मन्नंति समाहियप्पाणो ॥ २ ॥" इति
सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ इत्थं सकामाऽकाममरणस्वरूपमभिधाय शिष्योपदेशमाह—

तुलिया विसेसमादाप, दयाधम्मस्स खंतिए । विप्पसीएज्ज मेहवी, तथाभूएण अप्पणा ॥ ३० ॥
व्याख्या—'तोलयित्वा' परीक्ष्य यालपण्डितमरणे, ततश्च विशेषं तयोरेव 'आदाय' गृहीत्वा 'दयाधर्म्मस्य च' यति-
धर्म्मस्य, यस्य गम्यमानत्वात्, 'विशेष' शेषधर्म्ममतिशायित्वलक्षणम् आदाय 'क्षान्त्या' क्षमया करणभूतया 'विप्रसीदेत्'
प्रसन्नतां भजेत् न तु कृतद्वादशवर्षसलेखनतथाविधतपस्वित् निजाहुलिभद्धानिना कपायितामवलम्बेत् 'भेषावी'
मर्यादावर्त्ती, 'तयामूतेन' यथैव मरणाकालात् प्राग् अनाकुलचेता अभूत् मरणकालेऽपि तथावस्थितेन आत्मना उपलक्षित
इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ विप्रसन्नश्च यत्कुर्यात् तदाह—

१ "गुगृहीतवप-एव्यदना, विसुद्धसम्पत्तव-दान-चारित्ता । मरणमुत्तवभूत्, मन्यन्ते समाहितारमानः ॥ २ ॥"

तओ काले अभिषेण, सही तालीसमंतिण् । विणएज्ज लोमहरिसं, भेदं देहस्स कंखए ॥ ३१ ॥
 व्याख्या—‘ततः’ कपायोपदानान्तरं ‘काले’ मरणकाले ‘अभिषेते’ अभिरुचिते, कदा च मरणमभिषेवम् ? यदा
 योगा नोत्तर्यन्ति ‘सङ्घि’ ति श्रद्धायान् ‘तादृशं’ भयोत्थं ‘अन्तिके’ समीपे गुरुणामिति गम्यते, ‘विनयेत्’ अपनयेत्
 ‘रोमहृयं’ रोमाञ्चं ‘हा ! मम मरणं भविष्यति’ इत्यभिप्रायज्ञं, किञ्च ‘भेदं’ विनाशं देहस्य काङ्क्षेत्, त्यक्तपरिकर्मतया न तु
 मरणाऽऽशंसया, वर्जनीयत्वाद्दस्या इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ निगमयितुमाह—

अह कालम्मि संपत्ते, आघायाय समुत्सयं । सकाममरणं मरइ, तिण्हमण्णयरं सुणी ॥ ३२ ॥ ति वेमि ॥
 व्याख्या—‘अथ’ मरणाभिप्रायानन्तरं ‘काले’ मरणकाले ‘सम्प्राप्ते’ ‘निःफाइया य सीसा, सउणी जह अंडयं पय-
 तेणं । यारससंयच्छरियं, अह संलेहं ततो करइ ॥ १ ॥” इत्यादिना क्रमेण समायाते, ‘आघायाय’ ति ‘आघाताय’
 संलेपनादिक्रमेण विनाशाय, सुबुध्यत्यात् ‘समुच्छ्रयस्य’ अन्तः-कार्मणशरीरस्य वह्नियौदारिकस्य, किं कुर्यात् ? इत्याह—
 सकामस्य—साभिलाषस्य मरणं सकाममरणं तेन त्रियते, ‘त्रयाणां’ भक्तपरिज्ञेद्विनीपादपोषणानामन्यतरेण, सूत्रत्वात्
 सर्वत्र विमत्किव्यत्ययः, ‘मुनिः’ तपस्वी इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, प्रवीमीति पूर्वोपत् ॥

इति श्रीनिमिचन्द्रस्तूरिविनिर्मितायां सुखयोध्यायां उत्तराध्ययनसूत्रलघु-
 टीकायां अकाममरणीयाख्यं पञ्चममध्यपनं समाप्तम् ॥

श्रीउपरा-
प्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्नीया
मुख्योधा-
ल्या ल्यु-
घृतिः ।
॥ १०८ ॥

दशभेदं 'तपः' द्वादशविधं शिक्षादौ वा गृहस्था वा, प्राकृतत्वाद् वचनव्यत्यैः । ये शान्त्या-उपशमेन परिनिर्वृताः-विध्यात-
कपायानलाः शान्तिपरिनिर्वृता इति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ एतच्चाकर्ण्य मरणेऽपि यथाभूता महात्मानो भवन्ति तथा चाऽऽह—
तेसिं सोचा सपुञ्जाणं, संजयाणं बुसीमओ । ण संतसंति मरणंते, सीलमंता बहुस्सुया ॥ २९ ॥
व्याख्या—'तेषाम्' अनन्तराभिहितस्वरूपाणां यतीनां 'श्रुत्या' आकर्ण्य उत्तरूपस्थानावाप्तिमिति शेषः, 'सत्पूज्यानां'
सतां पूजार्हाणां 'संयतानां' संयमवतां वश्यवतां प्राग्वत्, 'न सत्स्यन्ति' न उद्विजन्ते, क ?-मरणान्ते, 'शीलवन्तः'
पारिणिणः 'घट्टुधुताः' आगमश्रवणावदातीकृतमतयः । इदमुक्तं भवति—य एवाविदितघात्मिकगतयोऽनुपार्जितधर्ममाणञ्च
त एव मरणाद् उद्विजन्ते, यथा—कास्माभिर्वृत्वा गन्तव्यम् ? । उपार्जितधर्माणस्तु धर्मफलमवगच्छन्तो नोद्विजन्ते ।
यदुच्यम्—“चरितो निरुपछिट्ठो, घम्मो हि मयेति निर्वृतः स्वस्थः । मरणादपि नोद्विजते, कृतकृत्योऽस्मीति धर्मात्मा
॥ १ ॥” “भुगहियतवपत्थयणा, विसुद्धसम्भत्त-नाण-चारित्ता । मरणं ऊसवभूर्यं, मन्नंति समाहियण्णो ॥ २ ॥” इति
सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ इत्थं सकामाऽकाममरणस्वरूपमभिधाय शिष्योपदेशमाह—

तुलिया विसेसमादाय, दयाधम्मस्स खंतिए । विप्पसीएज्ज मेहावी, तद्दाभूरण अप्पणा ॥ ३० ॥
व्याख्या—'तोलयित्वा' परीक्ष्य द्यालपण्डितमरणे, ततश्च विशेषं तयोरेव 'आदाय' गृहीत्वा 'दयाधम्मस्य च' यति-
धर्मस्य, यस्य गन्पमानत्वात्, 'विशेष' शेषधर्मातिशयित्वलक्षणम् आदाय 'क्षान्त्या' क्षमया करणभूतया 'विप्पसीदित्'
प्रसन्नतां भजेत् न तु कृतद्वादशवर्षसलेनतथाविधतपस्विवत् निजाहुलिभङ्गादिना कपायितामवलम्बेत 'मेधावी'
मर्यादावर्ती, 'तथाभूतेन' यथैव मरणकालात् प्राग् अनाकुलचेता अभूत् मरणकालेऽपि तथावस्थितेन आत्मना उपलक्षित
इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ विप्रसन्नश्च यत्कुर्यात् तदाह—

१ “युगृहीतवप पध्यदना, निदुद्धसम्पस्सव-ज्ञान-चारित्राः । मरणमुत्सवभूत्, मन्थन्ते समाहितारामान. ॥ २ ॥”

पञ्चमं
अकामम-
रणीयाख्य-
मध्ययनम् ।
सकाममर-
णस्वरूपं
शिष्योपदे-
शश्च ।

॥ १०८ ॥

नञो काले अधिव्येण, सद्दी तालीसमंतिण् । विणणञ्ज लोमहरिसं, भेदं देहस्स कंखाए ॥ ३१ ॥
व्याख्या—'नञः' कयायोपदानानन्तरं 'काले' मरणकाले 'अभिप्रेते' अभिकल्पिते, कदा च मरणमभिप्रेतम् ? यदा
योगा नोपगम्यन्ति 'नञ्' चि धत्वायान् 'वाटनं' भयोत्थं 'अन्तिके' समीपे गुरूणामिति गम्यते, 'विनयेत्' अपनयेत्
'मेगदं' रोमाग्रं 'हा ! नम मरणं भविष्यति' इत्यभिप्रायज्ञं, किञ्च 'भेदं' विनाशं देहस्य फाहुत्, त्यक्तपरिकर्मतया न तु
सन्नाऽऽसंमया, धर्जनीकरादस्या इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ निगमयितुमाह—

अहं कालमिमं संपत्ते, आध्यायाय समुस्सरयं । सकाममरणं मरइ, तिण्हमणायरं मुणी ॥ ३२ ॥ त्ति वेमि ॥
व्याख्या—'अयं' मरणाभिप्रायानन्तरं 'काले' मरणकाले 'सम्प्राप्ते' "निर्वाणइया य सीसा, सउणी जह अंडयं पय-
मंनं । पात्तमंयण्टरियं, अहं संलेहं ततो फरइ ॥ १ ॥" इत्यादिना क्रमेण समायाते, "आधायाय" इति 'आधायाय'
गतेग्नारिञ्जेन विनासाय, युक्त्वय्यलयाय 'समुच्छ्रयस्स' अन्तः कार्मणशीरस्स वहिरोच्चारिकस्य, किं कुर्यात् ? इत्याह—
मरामस्य-गाभिल्लाम्भ मरणं सराममरणं तेन त्रियते, 'त्रयाणां' भक्तपरिच्छेद्विनीपादपोपगमनामान्यतरेण, सूत्रत्याज
तस्य विनिश्चिन्यन्त्यः, 'मुनिः' तपस्वी इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ 'इतिः' परिसमाप्नो, प्रवीमीति पूर्वपत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिचिनिर्मितायां सुखयोधार्थां उत्तराध्ययनसूत्रलघु-
टीकायां अकाममरणीयाख्यं पञ्चममध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ षष्ठे शुद्धकनिर्ग्रन्थीयमध्ययनम् ।

उक्तं पञ्चममध्ययनम् । साम्प्रतं शुद्धकनिर्ग्रन्थीयाख्यं षष्ठमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अनन्तराध्ययने मरणविभक्तिरुक्ता । तत्रापि चानन्तरं पण्डितमरणम्, तत्र “पिरयाणं पण्डियं वेति” स्ति वचनात् विरतानामेव । न चेते विद्यापरणविकला इति तत्त्वरूपमनेनोच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽध्यातमिदम् । विद्याचरणे च निर्ग्रन्थगुणाविति निर्ग्रन्थस्वरूपं तावत् किञ्चिदुच्यते—‘पुलाग-बहुस-कुसीला, नियंठ-सिणायगा य नायद्या । एणसिं पंचण्ह वि, होइ विभासा इमा कमसो ॥ १ ॥ होइ पुलओ दुविहो, लड्डिपुलाओ तहेव इयरो य । लड्डिपुलाओ संघाइकले इयरो उ पंचविहो ॥ २ ॥ ‘लड्डिपुलाओ’ जस्स देवैदरिदिसरिसा रिद्धी, सो सिगणाइयकले समुप्पन्ने चक्कवट्ठिं पि सवलवाहणं चुप्पेउं समत्थो । ‘इयरो’ स्ति ‘आसेवणापुलाओ’ पुलगो नाम असारो, जहा धनेसु पलंजी । सो पंचविहो—नाणे दंसण चरणे, लिंगे अहेसुहुमए य नायवो । नाणे दंसण चरणे, तेसिं तु विराहण असारो ॥ ३ ॥ लिंगपुलाओ अन्नं, निक्कारणओ करेइ सो लिंगं । मणसा अकप्पियाई निसेवओ होइ अहसुहुमो ॥ ४ ॥” शरीरोपकरणविभूपाऽनुवर्त्तिनः ऋद्धियशस्कामाः सातगौरवाश्रिताः अविविक्तपरिवाराः छेद-शवलचारित्रयुक्ताः निर्ग्रन्थाः ‘वउसा’ भवन्ति । यदुक्तम्—“संतीरे उवगरणे

१ “पुलाक-यउसा-कुसीला, निर्ग्रन्थ-जातकी च ज्ञातव्याः । एतेषां पदानामपि, भवति विभाषा इयं क्रमताः ॥ १ ॥ भवति, पुलान्ते दिग्भिधो, लन्धिपुलाकस्यैव इतरस्य । लड्डिपुलाकः सद्वादिर्कार्ये इतरस्तु पञ्चविधः ॥ २ ॥ लड्डिपुलाकः—यस्य देवेन्द्रद्विस्तदशीः ऋद्धिः, स चान्नेनादित्योर्द्वे समुत्पन्ने धक्कवर्त्तिनंसि सवलवाहनं चूरमितुं समर्थः । इतर इति—आसेवनापुलाकः, पुलको नाम-असारः, यथा पान्येपु, पलाशी । स पञ्चविधः—ज्ञाने दर्शने चरणे, लिंगे यथासूदमस्य ज्ञातव्यः । ज्ञाने दर्शने चरणे, तेषां तु विराधना असारः ॥ ३ ॥ लिंगपुलाकस्य, निष्कारणतः करोति स लिंगं । मणसा अकप्पिकादिनिषेवको भवति यथासूदमः ॥ ४ ॥” २ “संतीरे उपकरणे च, यातुशिकत्व

श्रीउत्तरा-
ध्ययनस्य
श्रीनेमिच-
न्त्रीया-
सुखयोषा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ११० ॥

लिङ्गौ । मोहनिज्जाइयाइचउकम्मायगओ सिणाओ भन्नइ । पुलाक-बकुश-प्रतिसेवनाकुशीलाः दोसु सामाइय-छेदोवट्ठाव-
णियसंजनेतु होज्जा । कसायकुसीलोः दोसु परिहारविमुद्धि-सुहुमसंपराइएतु इति सम्प्रदायः ।

प्रज्ञप्तिरत्वाह—“कंसायकुसीले णं पुच्छा, सामाइयसंजने होज्जा जाव सुहुमसंपरायसंजने वा होज्जा, नो अह-
कमायसंजने हुज्जा । नियंठा सिणायगा य एए दो वि अहक्खायसंजने” । पुलाग-वउस-पडिसेवणाकुसीला उक्कोसेणं
अभिन्नइसुपयपरा । कपायकुशील-निर्ग्रन्थो चतुईशपूर्वधरो । जघन्येन पुलाकस्य धृतम् आचारवस्तु नवमपूर्वं, बकुश-
कुशील-निर्ग्रन्थानां तु अष्टौ प्रवचनमातरः । स्नातकः धृतापगतः केवली । प्रतिसेवना तु प्रज्ञप्त्यभिप्रायेण—“पुलाए
णं पुच्छा, जाव मूलगुणे पडिसेवमाणे पंचण्हं आसवाणं अन्नयरं पडिसेवेज्जा, उत्तरगुणे पडिसेवेज्जमाणे इत्तविहरस्स
पयकराणस्स अन्नयरं पडिसेवेज्जा” । “वउसे णं पुच्छा, जाव नो मूलगुणपडिसेवए होज्जा, उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा ।”
“पडिसेवणाकुसीले जहा पुलाए” । कपायकुशील निर्ग्रन्थ-स्नातकानां प्रतिसेवना नास्तीति वित्तरत्त्वेपां बृहट्ठीकृतोऽवसेय
इति ॥ साम्प्रतं सूत्रमुल्लिख्यते—

जावंतऽविज्जा पुरिसा, सवे ते दुक्खसंभवा । लुपंति बहुसो मूढा, संसारम्मि अणंतए ॥ १ ॥

परिहारविमुद्धि पृथमसंपरायिकयोः इति सम्प्रदायः । १ “कपायकुशीलः पुच्छा, सामायिकसंयमे भवेत् यावत् सूदमसंपरायसंयमे वा
भयेत् न यथाकथातसंयमे भवेत् । निर्ग्रन्थाः स्नातकाश्च पृथो द्वावपि यथाख्यातसंयमे” । पुलाक-बकुश-प्रतिसेवनाकुशीलाः उक्कुरेणं
अभिन्नइरापूर्वपरा । २ “पुलाकः पुच्छा, यावत् मूलगुणान् प्रतिसेवमानः पद्धानां आश्रवाणां अन्यतरं प्रतिसेवेत्, उत्तरगुणान् प्रति-
सेवमानः दशविधस्य प्रत्याख्यानस्य अन्यतरं प्रतिसेवेत्” । ३ “बकुशः पुच्छा, यावत् न मूलगुणप्रतिसेवकः भवेत्, उत्तरगुणप्रति-
सेवकः भवेत्” । ४ “प्रतिसेवनाकुशीलः यथा पुलाकः” ।

पष्टं
धुल्लकनि-
ग्रन्थीयम-
ध्ययनम् ।
पञ्चनिर्ग्रन्थ-
वचन्यता ।

॥ ११० ॥

द्वयाख्या—‘यान्तः’ यत्परिमाणः न विलसते विद्या-वत्स्वसानात्मिका येषां तेऽविद्याः ‘पुरुषाः’ नराः ‘सर्वे’ अखिलाः
 ते, दुःखस्य मग्मयः—उत्पत्तियेषु ते दुःखसम्भवाः । एवंविधाः सन्तः त्रिम् ? इत्याह—‘लुप्यन्ते’ दारिव्यादिभिर्वाध्यन्ते ।
 ‘पुनः’ अनेकराः ‘मृगाः’ द्विमाऽद्वितवियेचनं प्रति असमर्थाः ‘संसारे’ भवे ‘अनन्तके’ अविद्यमानान्ते । अनेन निर्मन्थ-
 गत्स्वसानार्थं तद्विपश्च ३१ इति भावनीयमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इह चाऽयमुदाहरणसम्प्रदायः—

एगो गोदो अभगासेहरो अईवदोगेण याहिओ । किसिकम्माई करेतस्त वि तस्त न किंचि फलइ । ततो वेरग्गेण
 निगओ नेदाओ लमो पुहई दिदिउं । कुणइ अणेगयणोवज्जणोवाए परं न किंचि संपज्जइ । भणियं च—‘धम्मविहूणु
 जाउ जदि भायइ, मपत्य वि पर पेकगइ आयइ । धम्मवंतु नरु जदि जदि गच्छइ, तदि तदि सुंदर सोक्खइं पेच्छइ
 ॥१॥ याइइ हलु दिंढायइ गइउ, करइ कुठुणु सया वि स वइउ । सेव करइ वाणिज्जि पयइइ, धम्मविहूणु तहा वि न
 छटइ ॥ २ ॥” तओ सो निरत्थयपरेब्भमणेण निदिओ पुणरवि घरं जओ नियत्तो । एगम्मि गामे देवकुलियाए रत्ति
 पागोयगओ । जाय पेच्छइ ताय देवउलियाए एगो पुरिसो निगओ चित्तपडहत्थगओ । सो एगपासे ठाइऊण
 तं विणपडं पूइऊण मणइ—लहुं मे परमरमणिजं वासहरं सजेहि । तेण तक्खणमेव फयं । एवं सयणा-ऽऽसण-धण-
 पन्न-परियण-मोगणाहणाइ पारिओ । एवं जं जं भणइ तं तं करेइ चित्तपडो, जाव रमणीहिं सद्धि भोगे भुंजइ, जाव
 पक्षाए पटिसाहरइ । तेण गोहेण सो दिट्ठो । पच्छा सो चित्तेइ—किं मच्छ वहुएण परिममिण्ण ? एवं चेव ओलग्गामि ।
 गो तेण ओलग्गिओ । विणण्णं आराहिओ मणइ—किं करेमि ? । तेण भन्नइ—अहं मंदभग्गो दोगेण कयत्थिओ

१ “धर्मविहीनो यागु यत्र भावयति, सर्वत्रापि परो प्रेक्षते आपदम् । धर्मवान् नरो यत्र यत्र गच्छति, तत्र तत्र सुन्दराणि सोख्यानि
 प्रेक्षते ॥ १ ॥ चारयति एहं दिग्दयति तारटं, कतेति कुर्मं सदापि स महत् । सेवा करोति याणिगये प्रयत्नते, धर्मविहीनस्तथापि न दृष्टामपि ॥ २ ॥”

तुम्ह सरणमागओ, ता तुम्ह पसाण अहं पि एवं चेव भोगे सुंजामि । सिद्धपुरिसेणं चितियं—अहो ! एस वराओ अइय दारिद्रदुहकंतो, दुदियाणाहंयच्छला य हवंति महापुरिसा । भणियं च—“दयालुत्वमनोद्वलं, दाक्षिण्यं प्रियभाणम् । परोपकाररक्षित्यं, मण्डनानि महात्मनाम् ॥ १ ॥” अत्रं च—“संपत्तिं पावेवं, कायद्वो सवसत्तववयारो । अचोयवारलिच्छ, उयंरं पूरेद काओ वि ॥ १ ॥” ता करेमि इमस्स उवयारं ति । तओ तेण भन्नइ—किं विजं देमि ? उयादु विज्जासिमंतियपउगं ? । तेण विज्जासाहणपुरस्सरणमीरुणा मंददुद्विणा भोगतिसिएण य भणियं—विज्जाहिंसंतियं पउं देहि । तेण दिओ । सो तं गहाय दृष्टदुदुमणो गओ सगामं । चितियं च तेण—“किं तीए सिरीए, पीवराए ? जा द्दोइ अग्गदेसग्गि । जा य न मित्तेहि समं, जं चामेत्ता न पेच्छंति ॥ १ ॥” तस्य वंधूहिं मेत्तेहिं य समं जह्माभिरुइयं भवणं विउव्विऊण भोगे सुंजंतो अच्छइ । कम्मता सीदिउमारद्धा, गवाइओ य असंगोविज्जमाणा पळईभूया । सो कालंतरेण अइत्तेरेण पउं रंधे षाऊय ‘एयस्स पहावेण अहं वंधुमज्जे पमोयामि’ आसवपीओ पणञ्चिओ । तस्स पमाएण सो पढो भग्गो । सो विज्जाकओ उवभोगो नद्धो । पच्छा ते प्रलयीभूतविमवाः परपेसाईहिं दुक्खालि अणुभवंति । तइ पुण सा विज्जा गहिया हुंता तओ भग्गे वि घडे पुणो करितो । एवं अवियातरा दुःखसम्भूता व्याप्राः छिश्यन्तीति सूतार्थः ॥ १ ॥ यतत्रयं ततो यत् कृतं तदाह—

समिक्य पंडिणं तम्हा, पासजाईपहे वट्ट । अप्पणा सवमेसेज्जा, मेत्तिं भूएसु कप्पइ ॥ २ ॥
व्याख्या—‘समीक्ष्य’ आलोच्य ‘पण्डितः’ विहिताविहितविवेकवान्, “तम्ह” ति यस्मादेवमविद्यावन्तो ह्युप्यन्ते तन्मात्, किं तत् समीक्ष्य ? इत्याह—पाशाः—अत्यन्तपारयश्यहेतवः कलत्रादिसम्बन्धाः, यदुक्तम्—“भार्यया निगडं दत्त्वा,
१ “प्रापति प्राप्य, कृतं च; संपत्तवोपकारः । आमोपकारलिप्सुः, उदरं पूरयति काकोऽपि ॥ १ ॥”

न सन्तुष्टः प्रजापतिः । भूयोऽथपत्यदानेन, ददाति गलच्छब्दालाम् ॥ १ ॥” त एव तीव्रमोहोदयादिहेतुतया जातीनाम्-
एकेन्द्रियादिजातीनां पन्थानः-तत्रापकत्वात् मार्गाः पाशजातिपथालान् ‘बहून्’ प्रभूतान् अविद्यानां विभ्रुतिहेतुत् ।
किम् ? इत्याह—‘आत्मना’ स्वयं न तु परोपरोधादिना सद्भवः-जीवेभ्यो हितः ‘सत्वः’ संयमः तं एषयेत् । एषयंश्च सत्यं
किं तु कुर्याद् ? इत्याह—‘मैत्री’ मित्रभावं ‘भूतेषु’ दृथिव्यदिजन्तुषु ‘कल्पयेत्’ कुर्यादिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अपरञ्च—

माया पिया ष्टुसा माता, भजा पुत्ता य ओरसा । नालं ते मम ताणाय, लुपंतस्स सकम्भुणा ॥ ३ ॥

पयमटं सपेहाए, पासे समितदंसणे । छिंद गेहिं सिणेहं च, ण कंखे पुद्यसंधवं ॥ ४ ॥

व्याख्या—तत्राऽऽद्यसूत्रपूर्वार्द्धे स्पष्टम् । नवरं ‘क्षुपा’ वधुः, पुत्राश्च ‘ओरसाः’ उरसि भवाः-स्वयमुत्पादिताः
‘नाऽलं’ न समर्थाः ‘ते’ मात्रादयो मम ‘त्राणाय’ रक्षणाय ‘लुप्यमानस्य’ छिद्यमानस्य स्वकर्मणा । भगियं च—“पिइ-माइ-
भाइ-भगिणी-भजा-पुत्ताण जं कए कुणइ । पावं तस्स विवाणं, मुंजइ इक्कओ दुक्खी ॥१॥” ‘एतम्’ असुं पूर्वोक्तमर्थं
‘स्वमेधया’ खबुद्ध्या ‘पश्येत्’ अवधारयेत् । शमितम्-उपशमितं दर्शनं-प्रस्ताबान्मिथ्यात्वात्मकं येन सः ‘शमितदर्शनः’
सन्त्यगृष्टिः सन् “छिंद” त्ति सूत्रत्वात् छिन्यात् ‘गृद्धि’ विपयाऽभिकाङ्क्षां ‘खेहं च’ स्वजनदिषु प्रेम ‘न’ नैव ‘कह्वेत्’
अभिलषेत्, ‘पूर्वसस्तवं’ पूर्वपरिवयम् एकत्रामोषित इत्यादिकम्, यतो न कश्चिदिह परत्र वा त्राणाय दुःससम्भवे धम्मं
विनेति भाव इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ३-४ ॥ अमुमेवार्थं विशेषतोऽबूद्याऽस्यैव फलमाह—

गवासं भणिकुंडलं, पसवो दासपोरुसं । सधमेयं चइत्ता णं, कामरूवी भविस्ससि ॥ ५ ॥

व्याख्या—गावश्चाधाश्च गवाधं, तथा मणयश्च-मरकतादयः कुण्डलानि च प्रतीतानि मणिकुण्डलं, उपलक्षणमेतत्

१ “पिट्ट-मात्त ध्रात्-भगिनी-भार्यो-पुत्राणां यत्कृते करोति । पापं तस्य विपाकं, भुङ्क्ते एकाकी दु खी ॥ १ ॥”

धीउपरा-
 व्यनयने
 श्रीनिमिन-
 न्नीया
 गुरवोषा-
 ल्या लु-
 श्चिः ।
 ॥ ११२ ॥

शेषाद्वाराणां स्वर्गादीनां च । 'पशवः' अज्ञेयकादयः । दासाश्च—गृहजातादयः पौरुसं ति सूत्रत्वात् पौरुषेयं च—पुरुषसमूहो
 दामपौरुषेयम् । सर्वमेव 'एतत्' अनन्तरोक्तं 'स्यक्त्या' हित्वा संयमं परिपालयेत्यभिप्रायः कामरूपी भविष्यसि, इहेव
 वैश्विपरणायुनेकलब्धियोगात् परत्र च देवमवाऽवाप्तेरिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ पुनः सत्यस्वरूपमेव विशेषत आह—

धावरं जंगमं चैव, घणं घणं उवक्खरं । पचमाणस्स कम्ममेहिं, नालं दुक्खाउ मोयणे ॥ ६ ॥
 व्याख्या—गुणमा । नवरं 'स्वारं' गृह्यारामादि, 'जङ्गमं' मनुष्यगवादि, 'उपस्करं' गृहोपकरणं, शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ६
 अजस्रत्थं सप्तओ सव्वं, दिस्स पाणे पियायए । न हणे पाणिणो पाणे, भयवेराओ उवरए ॥ ७ ॥
 व्याख्या—“अज्ञत्थं” ति सूत्रत्वात् 'अध्यात्मस्थम्' अध्यात्मं—चित्तं तस्मिंस्तिष्ठतीत्यध्यात्मस्थं, तच्चेह प्रस्तावात् सुखादि
 'सर्पतः' इष्टसंयोगाऽनिष्टविप्रयोगादिहेतुभ्यो जातमिति गम्यते । 'सर्वं' निरवशेषं 'दृष्ट्वा' प्रियत्वादिस्वरूपेणाऽवधार्य,
 पस्य गम्यमानत्वात् 'प्राणांश्च' प्राणिनाश्च 'प्रियात्मकान्' प्रिय आत्मा येषां तान्, बहुहिरण्यकोटिमूलेनाऽभयकुमारा-
 लब्धयवमाप्रकलेयदृष्टान्तेन दृष्ट्वा न हन्यात् प्राणिनः 'प्राणान्' इन्द्रियादीन्, प्राणिन इति जातो एकवचनम् । कीदृशः
 मन् ? इत्याह—भयं च प्रतीतं वैरं च—प्रद्वेषो भयवैरं तस्मात् 'उपरतः' निवृत्तः सन्निति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥

इत्थं प्रागातिपातलक्षणाश्रयनिरोधमभिप्राय शेषाश्रयनिरोधमाह—
 आदाणं णरयं दिस्स, नायइज्ज तणामवि । दोगुंछी अप्पणो पात्ते, दिन्नं सुंजेज्ज भोयणं ॥ ८ ॥
 व्याख्या—आदीयत इति 'आदानं' धनधान्यादि, नरकहेतुत्वात् नरकं दृष्ट्वा 'नाऽऽददीत' न गृहीत—न स्वीकुर्यात्,
 “तणामवि” सि तृणमपि आनां हिरण्यादिकं, कथं तर्हि प्राणधारणम् ? इत्याह—जुगुप्सते आत्मानमाहारमन्तरेण
 धर्मपुराणराशममित्येवंशीलो जुगुप्सी, आत्मनः सम्वन्धिनि 'पात्रे' भाजने दत्तं गृहस्यैरिति गम्यते, 'सुञ्जीत' भोज-

पष्टं
 शुद्धकनि-
 ग्रन्थीयम-
 ध्वयनम् ।
 पञ्चनिर्ग्रन्थ-
 यकव्यता ।

॥ ११२ ॥

नम् आहारं न तु गृहस्थपात्रे बहुदोषसम्भवात् । यदुक्तम्—“पंच्छाकम् पुरेकम्, सिया तत्थ ण कप्पइ । एय-
मढं न सुंजति, निगंथा गिहिभायणे ॥ १ ॥” अनेन परिग्रहात्मकाऽऽश्रयनिरोध उक्तः, तदेवं ‘तन्मध्यपतितः तद्ग्रहणेन
गृह्यते” इति न्यायात्, मृषावादाऽदत्तादानमैथुनात्मकाऽऽश्रयत्रयनिरोध उक्त इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ एवं पञ्चाश्रवविरम-
णात्मके संयम उक्ते यथा परे विप्रतिपद्यन्ते तथा दर्शयितुमाह—

इहमेगे उ मन्नंति, अप्पच्चक्खलाय पावगं । आयारियं विदिता णं, सधदुक्खा विमुच्चइ ॥ ९ ॥
व्याख्या—‘इह’ जगति ‘एके’ केचन कुतीर्थिकाः ‘तु’ पुनरर्थे, ‘मन्यन्ते’ अभ्युपगच्छन्ति यथा ‘अप्रत्याख्याय’
अनिराकृत्य ‘पापकं’ प्राणातिपतादिविरतिम् अकृत्यैव “आयारियं” ति ‘आचारिकं’ निजनिजाऽऽचारमवमनुष्ठानमेव तत्
‘विदित्वा’ यथावत् ज्ञात्वा ‘सर्वदुःखात्’ शरीरस्मानसाद् विमुच्यते । एवं सर्वत्र ज्ञानमेव मुख्यङ्गम्, न चैतचारु, नहि
रोगिण इधौषधादिपरिज्ञानतो भावरोगेभ्यः ज्ञानावरणादिकर्मभ्यो महाव्रतात्मकपञ्चाङ्गोपलक्षितक्रियामननुष्ठाय मुक्तिः ।
ते वैवमनालोचयन्तो भवदुःखाऽऽकुलिता वाचालतयैयाऽऽत्मानं स्वस्ययन्ति । तथा चाह—

भणंता अकरंता य, वंधमोक्खपइन्निणो । वायाविरियमेत्तेणं, समासासंति अप्पयं ॥ १० ॥
व्याख्या—‘भणन्तः’ प्रतिपादयन्तः प्रकृमात् ज्ञानमेव मुख्यङ्गमिति, अकुर्वन्तश्च मुक्त्युपायमनुष्ठानम्, बन्धमोक्षयोः
प्रतिज्ञा-अभ्युपगमो बन्धमोक्षप्रतिज्ञा तद्वन्तः अस्ति बन्धः अस्ति मोक्ष इत्येवं वादिन एव कैवलं न तु तथाऽनुष्ठा-
यिनः, वाग्वीर्यम्-वचनशक्तिः वाचालतेति यावत् तदेवाऽनुष्ठानशून्यं वाग्वीर्यमात्रं तेन ‘समासासयन्ति’ ज्ञानादेय वयं
मुक्तियायिन इति स्वस्ययन्त्यात्मानमिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ यथैतत् न चारु तथा स्वत एवाह—

१ “पञ्चाकम् पुरेकम्, सात्तत्र न कल्पते । एतदर्थं न मुञ्जन्ति, निर्ग्रन्था गृहिभाजने ॥ १ ॥”

श्रीउचता-
प्यनग्रै
श्रीनिमिच-
न्त्रीया
मुत्तयोया-
स्या लघु-
गृत्तिः ।
॥ ११३ ॥

ण चित्ता तायाग् भासा, कुओ विज्ञानुसासणं । विसन्ना पावकम्मेहिं, वाला पंडियमाणिणो ११
व्याख्या—'न' नैव 'चित्रा' प्राकृतसंस्कृतादिरूपो, 'त्रापते' रक्षति पापेभ्य इति गम्यते, 'भापा' वचनात्मिका ।
स्यादेतद् 'अचिन्त्यो हि मणिमन्त्रोपधीनां प्रभावः' इत्यधोरादिमन्त्रात्मिका वाक् श्राणाय भविष्यतीत्याह—कुतो विद्या-
विचित्रमन्त्रात्मिका तस्या अनुशासनं-निष्पन्नं विद्याऽनुशासनं त्रायते पापात् ? न कुतोऽपि, तन्मात्रादेव मुक्तौ शेषानुष्ठा-
नैवैयर्थ्यप्रसङ्गादिति भावः । अत एव ये श्राणाय इति वदन्ति ते यादृशाः तदाह—विविधं सन्नाः—मन्ना विपण्णाः 'पाप-
कर्मसु' हिंसायनुष्ठानेषु सततकारित्वेति भावः । कुतस्त एवविधाः ? इत्याह—'द्यालाः' रागद्वेषाकुलिताः 'पण्डितमा-
निनः' आत्मानं पण्डितं मन्यमाना इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ साम्प्रतं सामान्येनैव मुक्तिपरिपन्थिनां दोषदर्शनायाऽऽह—
जे केइ सरीरे सत्ता, वन्ने रूवे य सवसो । मणसा काय वक्केणं, संघे ते दुक्खसंभवा ॥ १२ ॥

व्याख्या—ये केचित् शरीरे 'सत्ताः' लालनाऽभ्यञ्जनोद्धर्तनत्वानादितत्परिचेषायां वद्वान्नाह न तु इदमनुसंरन्ति—
"तद् तद् लालित निष्कालु लोडित रुचंतद्, सलु विव यक्कइ चल्लिवि वंठ जं जीवि चलंतइ । दडुसरीरइ तासु रे सिज्जण !
पाठ न किन्त, षळहळ जीविउ जाइ चित्तु परलोयह दिज्जउ ॥ १ ॥" अत्र च—“मुट्टु वि लंठं पुंठं, देहं जीएण वज्जिय-
मवसं । होही छारुमुट्टं, किमिपुंजं साणभक्कं च ॥ १ ॥" तथा 'वणे' गौरत्वादिके, 'रूवे च' सौन्दर्ये, चशब्दात्
सर्गादिषु सत्ताः, "सवसो" ति सूत्रत्वात् 'सर्वथा' स्वयंकरणकारणादिभिः सर्वैः प्रकारैः, 'मनसा' कथं वयमुपचित-

१ "तथा तथा लालितं नित्यकालं योजितं रोचमाने, सल इर तिष्ठति चलित्वा वण्ट यद् जीवै चलयति । दग्धशरीरस्य तस्य [कृते]
रे मुज्जन् ! पापं मा क्रियता, पश्यन् जीवितं याति चित्तं परलोराय दीपताम् ॥ १ ॥"
२ गुणु भवि छंठं पुंठं, देहं जीकेन वनितमवसपम् । भविष्यति क्षातावकरं कृमिपुंजं क्षानभक्ष्यं च ॥ १ ॥

॥ ११३ ॥

पणं

शुद्धकनि-
ग्रन्थीयम-
ध्ययनम् ।

पञ्चनिर्ग्रन्थ-
वक्तव्यता ।

शरीर वर्णादिमन्त्राभिव्यामः ? 'कायेन' रसायनाद्युपयोगेन, 'वाक्येन' वचसा रसायनादिप्रभ्रात्मकेन, 'सर्वे' निरव-
शेषाः 'ते' ज्ञानादेव मुक्तिरत्वादिवादिनः 'दुःखभाज' इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ यथैवते
दुःखभाजनं तथा दर्शयन्नुपदेशसर्धसमाह—

आचरणा दीहमद्भागं, संसारमि अणंतए । तग्हा सबदिसं पस्स, अप्पमत्तो परिषए ॥ १३ ॥
व्याख्या—'आपन्नाः' प्राप्ताः 'दीर्घम्' अनाद्यनन्तं अध्यानमिव 'अध्यानम्' उत्पत्तिप्रलयरूपम् एकत्रावस्थितेरभावात् ।
'सप्तारे' चतुर्गतिके 'अनन्तके' अपर्यवसाने "तग्हा" ति यस्मादेवमेते मुक्तिपरिपन्थिनो दुःखसम्भवाः तस्मात्, "सब-
दिस" ति सर्वदिशः—प्रस्तावाद् अशेषभावदिशः, ताश्च पृथिव्याद्यष्टादशभेदाः । उत्तञ्च—“पुंढेवि-जल-जलण-बाया,
मूला खंध-उग-पोरवीया य । वितिचउपणिदितिरिया, नारया देवसघाया ॥ १ ॥ सम्मुच्छिम-कम्मा-उरम्म-भूमिगनरा
तहंतरदीवा । भावदिसा दिस्सइ जं, ससारी नियमेयाहिं ॥ २ ॥” पश्यन् 'अप्रमत्तः' प्रमादरहितो यथेतेपामेकेन्द्रि-
यादीना विराधना न भवति तथा 'परिव्रजेः' सयमाध्वनि यायाः मुशिष्य ! इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ यथा चाऽप्रमत्तेन
प्रव्रजित्तव्यं तथा दर्शयितुमाह—

वहिया उहुमादाय, नाऽवकंखे कयाइ वि । पुवकम्मवखयटाए, इमं देहं समुद्धरे ॥ १४ ॥
व्याख्या—“वहिय” ति 'वहिः' वहिर्भूतं भवादिति गम्यते, 'ऊद्धम्' सर्वोपरिस्थितम् अर्थात् मोक्षम् 'आदाय'
गृहीत्वा मर्येतर्द्धं यतिसव्यमिति निश्चित्य 'नावकाह्वेत' विषयादिक नाऽभिलषेत् 'कदाचिदपि' उपसर्गपरीपहाऽऽकुलित-

१ “पृथिवी जल उवलन वाता, मूला स्वस्था उग्र-रर्धदीचानि च । द्वि त्रि चतु पञ्चेन्द्रियतियंइथ नारका देवसद्धाता ॥ १ ॥ सम्मू-
रि-उम-कनां : कर्मभूमिगनरासथाऽऽनरद्धीपा । भावद्रित दिश्यते यए, ससारी नियतनेताभि ॥ २ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनपुरे
श्रीनिमिन-
न्दीया
गुग्गुलोपा-
ख्या लघु-
शुचिः ।
॥ ११४ ॥

तयाऽपि आत्मान्यदा, एवं सति शरीरधारणमप्ययुक्तम्, तद्धारणे सति आकाङ्क्षासम्भवात्, अत आह—पूर्वं-पूर्वकालभावि
यत् कर्म तत्क्षयायं इदं 'देहं' शरीरं 'समुद्धरेत्' उचिताऽऽहारादिभोगतः परिपालयेत्, तद्धारणस्य शुद्धिहेतुत्वात् । यदु-
क्तम्—“सप्तम्य संज्ञमं सं-जमाउ अप्पाणमेव रक्खित्त्वा । मुञ्चइ अइवायाओ, पुणो वि सोही न याविरइ ॥ १ ॥” ततः
शरीरोद्धरणमपि निरभिष्यद्गतयेव विधेयमिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ यथा च देहपालनेऽपि नाभिष्वङ्गः तथा दर्शयितुमाह—
विविध कम्मणो हेउं, कालकंसी परिषए । मातं पिंडस्स पाणस्स, कडं लद्धुण भक्खए ॥ १५ ॥
व्याख्या—‘विविच्य’ शृयण्यत् ‘कर्मणः’ ज्ञानावरणादेः ‘हेतुम्’ उपादानकारणं सिध्यात्वाविरत्यादि, कालम्-अनु-
ष्ठानप्रणापं कान्तलेयंशीलः कालराहो परित्रजेदिति पूर्ववत् ‘मात्रो’ यावत्या संयमनिर्वाहत्वावती ज्ञात्वेति गम्यते,
'पिण्डस्य' ओदनादेः 'पानस्य च' आयामादेः, खाद्यस्वाद्यानुपादानं यतः प्रायस्तत्परिभोगासम्भवात् । 'कृतम्' आत्मा-
यमेव निर्वचंतं गृह्णितिरिति गम्यते । प्रकृमान् पिण्डादिक्रमेव 'लब्ध्या' प्राप्य 'भक्षयेत्' अभ्यवहरेदिति सूत्रार्थः
॥ १५ ॥ कदाचिद् मुक्तयेवं धारयितुमभिष्वङ्गसम्भवः स्यादित्याह—

सन्निहिं च ण कुपेज्जा, लेवमायाए संजए । पक्खी पत्तं समादाय, निरवेक्खो परिषए ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘सन्निधिम्’ अन्यदिनभोजनायं भक्षादिस्थापनं न कुर्वीत । ‘चः’ पूर्वोपेक्षया समुच्चये । ‘लेपमात्रया’ यावता
पात्रमुपलिप्यते तावत्परिमाणमपि सन्निधिं न उर्वीत आस्तां वटुं, ‘संयतः’ यतिः । किमेवं पात्राद्युपकरणसन्निधिरपि न

१ “नय्यं संयमं संयमादागमानयेव रसेत् । मुष्यतेऽतिपातात्, पुनरपि शोधने चाविरति ॥ १५ ॥”
२ “इत्यर्थे विवायोने, मर्षादायां परिषुडे । परिमिती धने चेति, मायाराब्दः प्रकीर्त्तितः ॥ १६ ॥”

पष्टं
शुल्लकनि-
ग्रन्थीयस-
ध्ययनम् ।

पञ्चनिर्ग्रन्थ-
वत्त्वव्यता ।

॥ ११४ ॥

कर्तव्यः ? इत्याह—पक्षीव पक्षी, “पक्ष” चि “प्रां” पतद्गृहाविभाजनम् उपलक्षणत्वात्, शेषोपकरणं च, ‘समादाय’ गृहीत्वा परिश्रजेदिति सम्बन्धः । यथा पक्षी पक्षसञ्चयं गृहीत्वा गच्छति एवमसावपि इत्यर्थः, ‘निरपेक्षः’ निरभिलाषः तथा च प्रतिदिनं संयमपलिमन्थमीरुतया पात्रादिसन्निधिकरणे न दोष इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ यदुक्तं निरपेक्षः परिश्रजेदिति तद् अभिव्यक्तौकुर्मुमाह—

प्रसणासमिष्ट लज्जु, गामे अणियओ चरे । अप्पमत्तो पमत्तेहिं, पिंढपारयं गवेसए ॥ १७ ॥

व्याख्या—एषणायाम्—उत्पादनमहणप्रासविषयायां समितः—उपयुक्तः एषणासमितः, अनेन निरपेक्षत्वमुक्तम् । “लज्जु” चि लज्जा—संयमस्तद्वात् प्राप्ते उपलक्षणत्वाद् नगरादौ च ‘अणियतः’ अनियतवृत्तिः ‘चरेत्’ विहरेत्, अनेनापि निरपेक्षता पवोक्ता । चरंश्च किं कुर्यात् ? इत्याह—अप्रमत्तः ‘प्रमत्तेभ्यः’ गृहस्येभ्यः, ते हि विषयादिप्रमादसेवनात् प्रमत्ता उच्यन्ते, ‘पिण्डपातं’ भिक्षां गवेपयेदिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ इत्थं प्रसक्तानुप्रसक्त्या संयमस्वरूपमुक्तम्, तदुक्तौ च निर्मन्थस्वरूपम्, सम्प्रत्यत्रैवाऽऽदरोत्पादनार्थमाह—

एवं से उदाहु अणुत्तरनाणी, अणुत्तरदंसी अणुत्तरनाणदंसणधरे ।
अरहा नायपुत्ते भगवं, वेसालीए वियाहिए ॥ १८ ॥ चि वेमि ॥

व्याख्या—‘एवम्’ असुना प्रकारेण “से” इति ‘सः’ भगवान् “उदाहु” चि उदाहृतवान् । ‘अनुत्तरज्ञानी’ सर्वोत्कृष्टज्ञानवान्, गौरववद् मत्वर्थीयः, अन्यथा बहुव्रीहिरेव सादत्र । तथा अनुत्तरं—सर्वोत्कृष्टं पश्यतीत्यनुत्तरदर्शी, सामान्यविशेषमाहितया च दर्शनज्ञानयोर्भेदः । यत् उक्तम्—“जे सामन्नगाहणं, दंसणमेवं विसेतियं नाणं” चि ।

१ पक्ष्यं ग्रासत इति पत्रं पक्षसत्त्वयः । २ “यस्सामान्यमहणं दर्शनमेतत् विशेषितं ज्ञानम् ।”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनघने
श्रीनेमिच-
न्नीया
मुखवोषा-
ख्या तपु-
वृषिः ।

॥ ११५ ॥

अनुषरे ज्ञानदर्शने युगपदुपयोगाभावेऽपि लब्धिरूपतया धारयतीत्यनुत्तरज्ञानदर्शनघरः, पूर्वविशेषणाभ्यामुपयोगस्य
ज्ञानदर्शनयोर्मिन्नकालता उक्ता, तत्रैव सा मूढुपयोगपद् लब्धिद्वयमपि मित्रकालभावीति ज्यामोह इत्युपदिश्यते अनुत्तरज्ञा-
नदर्शनघर इति न पौनरुक्त्यम् । 'अर्हन्' तीर्षकृत्, ज्ञातः--उदारश्चत्रियः स चेद्द सिद्धार्थसत्सुत्रः--घत्समाततीर्थधिपतिः,
'भगवान्' समसैश्वर्योदिमात्, विमालाः--निष्प्या यशःप्रभृतयो वा गुणा विद्यन्ते यस्य स वैशालिकः "वियाहिय" सि
'व्याख्याता' सदेवमनुजायां पर्यदि घर्मस्य कययिता, इति त्रवीनीति पूर्ववत् ॥ १९ ॥

पष्टं
शुल्लकनि
ग्रन्थीयम-
ध्ययनम्
पञ्चनिर्ग्रन्थ-
वक्यता ।

॥ ११५ ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रस्वरिविचितायां सुखवोधार्थां उत्तराध्ययनसूत्र-
लघुटीकायां शुल्लकनिर्ग्रन्थीयं पष्ठमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ औरश्रीयाख्यं सप्तममध्ययनम् ।

व्याख्यातं ध्रुवकनिर्गन्धीयं पष्ठमध्ययनम् । साम्प्रतमौरश्रीयं सप्तममारभ्यते । अथ चायमभिसम्बन्धः—‘इहानन्तराध्ययने निर्गन्धीयत्वमुक्तम्, तच्च रसगुच्छिपरिहारदेव जायते, स च विपक्षेऽपायदर्शनात्, तच्च दृष्टान्तोपन्यासद्वारेणैव परिशुद्धं भवतीति रसगुच्छिदोषदर्शकोरभ्रादिदृष्टान्तप्रतिपादकमिदमारभ्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽद्यातमिदमध्ययनम् । अत्र चोरभ्रादिदृष्टान्तपञ्चकमभिधेयम् । यदाह निर्युक्तिकृत—“ओरेब्भे कागिणी अंवाए य ववहारे सायरे चेव । पंचेए विदंता, ओरब्धीयन्मि अज्झयणे ॥ १ ॥” तत्रोरब्धदृष्टान्तमिधायकमिहादिसूत्रम्—

जहाऽऽणसं समुदिस्स, कोइ पोसेज्ज एलयं । ओयणं जवसं देज्जा, पोसिज्जा वि संयंगणे ॥ १ ॥

व्याख्या—‘यथे’त्युदाहरणोपन्यासे, आदिश्यते—आज्ञाप्यते विविधव्यापारेषु परिजनोऽस्मिन्नायाते इत्यादेशः—अभ्यर्हितः प्रायुर्णलं ‘समुदिश्य’ आभित्य—यथाऽसौ समेष्यति समागतश्चैनं भोक्ष्यते इति ‘कश्चित्’ परलोकापायनिरपेक्षः ‘पोपयेत्’ पुष्टं कुर्यात् ‘एलकम्’ ऊरणकम्, कथम् ? इत्याह—‘ओदनं’ भक्तम्, तद्योग्यशेषोपलक्षणमेतत्, ‘यवसं’ मुद्गमापादि ‘दद्यात्’ तदप्रतो ढोकयेत्, तत एव पोपयेत् । पुनर्वचनमादरख्यापनाय, ‘अपिः’ सम्भावने, सम्भाव्यते एवंविधः गुरुकर्मैति । ‘खकाङ्गणे’ खकीयगृहप्राङ्गणे, अन्यत्र नियुक्तकाः कदाचिन्नौदनादि दास्यन्तीति खकाङ्गण इत्युक्तम् । इहोदाहरणं सम्प्रदायादवसेयम्—

१ “उत्तरः काकिनी भाप्रकं च ध्यवहारः सागरश्रेय । पञ्चेते दृष्टान्ता, औरश्रीये अभ्ययने ॥ १ ॥”

श्रीउवाच-
 स्पपनयत्र
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखयोषा-
 स्या लघु-
 श्रुतिः ।
 ॥ ११६ ॥

जदेतो ऊरण्तो पादुणनिमित्तं पोसिन्नाइ । सो य पीणियसरीरो सुण्हाओ हरिहादिकयंगराओ कयकन्नचूलओ । कुमारणा वि य नं नाणाविदेहिं कीटाविसेसेहिं कीटाविति । तं च वच्छगो एवंतालजिमाणं दद्रूण माऊए नेहेण गोवियं दोहएण य कयणुंकंपाए मुक्कमवि खीरं न पिषइ रोसेण । ताए पुच्छिओ भणइ—अस्सो ! एस नंदियगो संवेहिं एयहिं अम्हं सामिसालेहिं इहेहिं जयसजोगासणेहिं तट्टुबओगेहिं य अलंकारविसेसेहिं अलंकारिओ पुत्त इव परिपालज्जइ, अहं तु मंदमगो सुण्हाणि तणाणि फयाइ लभामि, तणि वि न पज्जत्तगणि, एवं पाणियं पि, न य मं कोइ ललेइ । ताए भन्नइ— पुत्त ! “ओअरचिन्नाइं एयाइं, जाइं परइ नंदिओ । मुक्कतेणेहिं लढाहिं, एयं दीहाउलक्खणं ॥ १ ॥” जहा आउरो मरिउकामो जं मगाइ पत्थं धा अपत्थं धा तं से दिज्जइ, एवं सो नंदिओ मारिज्जिहिइ जया तथा पेच्छिहिंसि इति सूचार्यः ॥ १ ॥ ततोऽसौ कीटशो जातः ? किं च कुरुते ? इत्याह—

तओ से पुटे परिचूटे, जायमेए महोदरे । पीणिए विउले देहे, आपसं परिकंखए ॥ २ ॥
 व्याख्या—‘वतः’ इलोदनादिदानाद् देतौ पञ्चमी, ‘सः’ इत्युरधः ‘पुष्टः’ उपचितमांसतया पुष्टिमाष्ट, ‘परिचूटः’ प्रसुः समर्थ इति यावत्, ‘जावमेदाः’ उपचितचतुर्थयातुः अत एव ‘महोदरः’ बृहज्जठरः, ‘प्रीणितः’ तर्पितः यथासमयमुप-
 बोक्त्वाऽऽहारदिभिरेव च हेतुभिः ‘विपुले’ विशाले ‘देहे’ शरीरे सति आवेशं परिकाङ्क्षीव ‘परिकाङ्क्षति’ इच्छतीति सूचार्यः ॥ २ ॥ स किमेवं चिरस्थायी स्यात् ? इत्याह—

जाव ण एइ आपसे, ताव जीवइ से बुही । अह पत्तम्मि आपसे, सीसं छेत्तूण सुज्जइ ॥ ३ ॥
 व्याख्या—‘यावदि’ति फालावपारणम्, ‘ने’ति न आयाति आवेशस्तावत् ‘जीवति’ प्राणान् धारयति ‘सः’ उरधः

१ “भाटाविहानि पलाभि, पानि चरति मन्दिक्कः । इच्छन्तेपान्पनीये, एत्थए दीप्यन्तुकेसणम् ॥ १ ॥”

सप्तम
 औरश्रीयम-
 धययनम् ।

उरअट्टा-
 न्तः ।

॥ ११६ ॥

“दुहि” त्ति वच्यमण्डनमिवाऽऽस्यौदनदानादीनि तस्वतो दुःखमेव तदस्यास्तीति दुःखी । “अह पत्तम्मि आपसे” ‘अय’ धनन्तरं ‘आप्ते’ आगते आवेशे ‘शिरः’ मखाकं तत् ‘छिस्वा’ द्विधाविधाय युञ्जते, तेनैव स्वाभिना प्राहुणकसहितेनेति शेषः ।

‘सम्प्रति सम्प्रदायशेषमनुस्त्रियते—ततो सो वच्छगो तं नन्दियं पाहुणएसु आगएसु वहिज्जमाणं दहुं विसिओ वि मारूप थणं नामिलसइ भएण । ताए भन्नइ—किं पुत्त ! भयमीओ सि ? नेहेण पण्डुयं पि मं न पियसि । तेण भन्नइ—अग्गं ! कओ मे थणाभिलासो ? नणु सो बराओ नन्दियओ अज्ज केहिं पि पाहुणगेहिं आगएहिं ममं अग्गओ विनिगाय-जीहो विलोत्तयणो विस्सरं रसंतो अत्ताणो असरणो मारिओ, तब्भया कओ मे पावमिच्छा ? । तओ ताए भन्नइ—पुत्त ! नणु तथा चैव ते कहियं, जहा—“आवरचिन्नाइं एयाइं ।” एस तेसिं विवागो अणुप्पत्तो । एस दिट्ठंतो इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ इत्थं दृष्टान्तमभिधाय तमेवानुवदन् दार्ष्टान्तिकमाह—

जहा खल्ल से उरब्भे, आएसाए समीहिए । एवं बाले अहम्मिडे, ईहई णरयाउयं ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘यथा’ येन प्रकारेण ‘खल्ल’ निम्नये ‘सः’ इति प्रागुक्तरूप उरभ्रः ‘आदेशाय’ आदेशार्थं ‘समीहितः’ कल्पितः सन् यथाऽयमसौ भविष्यत्यादेशं परिकाङ्क्षतीत्यनुवर्त्तते । ‘एवम्’ अमुनैव न्यायेन ‘बालः’ अज्ञः ‘अधर्मिष्ठः’ अतिशयेनाथर्म्मः ‘ईहते’ वाञ्छति तदनुकूलाऽऽचारतया ‘नरकायुक्तं’ नरकजीवितमिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ उक्त्तमेवार्थं प्रपञ्चयन्नाह—

हिंसे बाले मुसावाई, अद्धानम्मि विलोवए । अन्नऽदत्तहरे तेणे, माई कहुहरे सढे ॥ ५ ॥
इत्थीविसयगिद्धे य, महारंभपरिगहे । भुंजमाणे सुरं मंसं, परिवूढे परंदमे ॥ ६ ॥
अयककरभोई य, तुंदिछे चियलोहिए । आउयं नरए कंखे, जहाऽऽएसं व एलए ॥ ७ ॥

श्रीउचरा-
प्ययनपुने
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
शुलचोपा-
स्याठपु-
शुचिः ।
॥ ११७ ॥

व्याख्या—'हितः' स्वभावत एव प्राणिव्यपरोपणकृत, 'वालः' अङ्गः, 'शुष्यावादी' अलीकभाषकः, 'अध्वनि' मागे
'विद्योपकः' सोपकः—पथि गच्छतो जनान् सर्वलहरणतो छुण्ठति, अन्यैरदत्तं हरति 'अन्यादत्तहरः' प्रामनगतद्विपु चौर्य-
कृत, 'क्षेपः' चौर्येणोपकल्पितवृत्तिः, 'मायी' यद्वनैकचित्तः, 'कस्तुहरः' कस्त्यार्थं तु इति वितर्कं हरिष्यामीत्यध्यवसायी,
'नदः' वनाचारः ॥ ५ ॥ 'श्रीविषयगुहः' स्त्रीपु विषयेषु च अभिकाङ्क्षान्, 'बः' ससुभये, महान्—अपरिमितः
आरम्भः—अनेकजनसूत्रप्यतकृत व्यपारः परिमहत्त्वं—धान्यादिसिद्धयो यत्न स तथोक्तः, 'शुभानः' अग्न्यवद्वत्त्वं 'सुरा'
मरिचम्, 'मांसं' पिशितम्, 'परिष्टदः' उपचितमांसशोणिततया तत्तत्किन्वासामर्थः, अत एव 'परंद्मः' अन्येषां दमयिता
॥ ६ ॥ किञ्च—अजस्र—ठगस्र कर्करं—यत् चनकवद् मद्दयमाणं कर्करयते तत्रेह प्रस्तावादतिपकं मांसं तद्भोजी, अत एव
'गुन्दिबः' जावद्वृहज्जठरः 'वितलोहितः' उपचितशोणितः, शेषपातूपलक्षणमेतत्, 'आयुः' जीवितं 'नरके' सीमन्तकादौ
काष्ठति तयोप्यकर्माऽऽरम्भितया । कस्मिन् क इव ? इत्याह—“जहाऽऽणसं व फलए” ति भावैशमिव यथा एडकः—उक्त-
रूपः । इह च 'हिते' शारिना सादंस्त्रोकेनाऽऽरम्भ उक्तः, 'शुभमाणे' त्यादिना चार्द्धद्वयेन गुह्यिः, 'आयुरि' शारिना चार्द्धेन
दुर्गतिगमनं प्रत्याग्यरूपमिति सूत्रप्रार्थः ॥ ७ ॥ इदानीं साक्षाद्द्विकापायप्रदर्शनायाऽऽह—

आसणं सपणं जाणं, वित्तं कामाणि शुंजिया ।
दुरसाहडं धणं हेत्वा, वहुं संचिणिया रयं ॥ ८ ॥
तओ कम्मगुरु जंतू, पशुप्पवपरापणे ।
अए व आगयाएसे, मरणंतम्मि सो यह ॥ ९ ॥

व्याख्या—आसनं सपणं यानं सुक्त्वा इति सम्बन्धनीयम् । 'वित्तं' द्रव्यं 'कामान्' शब्दादीन् 'शुक्त्वा' उपसुज्य ।
दुःखेन संक्षिप्यते—भीक्ष्यते स्म दुःसंहृतं 'पणं' द्रव्यम्, उक्तञ्च—“अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां च रक्षणे । नाशे दुःखं व्यये
दुःखं, पिपथं दुःखमाजगम् ॥ १ ॥” 'हित्वा' शूत्रायसव्ययेन त्यक्त्वा, यदुक्तम्—“यत्नेन मथेन पणान्नामिस्त्रोयेन शूरेन

सप्तमं
औरश्रीयम-
ध्ययनम् ।
दाष्टीन्तिक-
योजना ।

॥ ११७ ॥

दुताशनेन । मलिन्दुचेनांशहरेण नाशं, नीयेत वित्तं क धने स्थिरत्वम् ? ॥ १ ॥” ‘बहु’ प्रभूतं ‘सञ्चित्य’ उपाज्यं ‘रजः’
अष्टप्रकारं कर्म ‘ततः’ तदनन्तरं ‘कर्मगुरुः’ कर्मभारितः ‘जन्तुः’ प्राणी प्रत्युत्पन्नं—वर्त्तमानं तस्मिन् परायणः—
तन्निष्ठः प्रत्युत्पन्नपरायणः “एवायानेव लोकोऽयं, यावानिन्द्रियगोचरः ।” इति नास्तिकमतानुसारितया परलोकनिरपेक्ष
इति यावत् । “अथ ह” ति अत्रः—पशुः स चेह प्रकृमादुःप्रस्तद्धत्, “आगयाएसे” ति प्राकृतत्वाद् ‘आगते’ प्राप्ते आदेशे—
प्रादुर्गणे, एतेन प्रपञ्चितशविनेयाऽनुग्रहायोक्तमेव उरप्रदृष्टान्तं स्मारयति । किम् ? इत्याह—‘मरणान्ते’ प्राणपरित्यागा-
त्मनि अवसाने शोचति । किमुक्तं भवति—यथाऽऽदेशे आगते उरप्र उक्तनीत्या शोचति तथाऽयमपि ‘धिग् मां विपयव्या-
मोहत उपार्जितगुरुकर्मणं, हा ! केदानीं मया गन्तव्यम् ?’ इत्यादि प्रत्यापतः खिद्यते, अत्यन्तनास्तिकस्यापि प्रायस्तदा

शोरसम्भवादिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ अनेनैहिकोऽप्य उक्तः । सम्प्रति पारमविक्रमाह—
तजो आउ परिक्लीणे, चुता देहा विद्दिसगा । आसुरीयं दिसं बाला, गच्छंति अवसा तमं ॥ १० ॥
व्याख्या—‘ततः’ शोचनानन्तरम् उपार्जितगुरुकर्मणः “आउ” ति आयुषि तद्भवसम्बन्धिनि जीविते ‘परिक्षीणे’
सर्वथा क्षयं गते, कथञ्चिदायुःक्षयस्याऽऽवीचीमरणेन प्रागपि सम्भवादेवमुच्यते, ‘च्युताः’ भ्रष्टाः ‘देहात्’ शरीरात्
‘विद्दिसगाः’ विविधप्रकारैः प्राणिपातकाः “आसुरीयं” ति असुराः—रौद्रकर्मकारिण उच्यन्ते, तेषामियमासुरीया तां ‘दिसं’
भावदिसं नरकगतिमित्यर्थः, ‘बालाः’ अशाः ‘गच्छन्ति’ यान्ति ‘अवशाः’ कर्मपरवशाः, सर्वत्र बहुवचननिर्देशो व्याप्तित्याप-
नार्थः, यथा नैक एवंधियः किन्तु बहव इति । तमोयुक्तत्वात् तमः । उक्तं हि—“निबंधयारतमसा, ववगयगह-चंद-सूर-
नकरचा । नरया अणंतपियणा, अणिट्टसहाइवसयॉथ ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ सम्प्रति काकिण्याभ्रदृष्टान्तद्वयमाह—

१ निराभ्यकारचमसो, एवपगतप्रह-चन्द्र-सूर्य-नक्षत्राः । नरका अनन्तवेदनाः, अनिष्टशब्दादिवशात् ॥ १ ॥”

श्रीउपरा-
प्यनग्रो
धीनेमिच-
न्नीया
शुरवोपा-
ख्या लु-
शुचिः ।

॥११८॥

जहा कागिणीए हेउं, सहस्सं हारए नरो । अपत्थं अंबयं भोचा, राया रज्जं तु हारए ॥११॥
व्याख्या—‘ययै’त्युदाहरणोपन्यासार्यः, ‘काकिण्याः’ रूपकाशीतितमभागरूपायाः “हेउं” ति ‘हेतोः’ कारणात्
‘सहस्रं’ दशशतात्मकं कार्योपणानामिति गम्यते ‘हारयेत्’ नाशयेत् ‘नरः’ पुरुषः । अत्रोदाहरणसम्प्रदायः—

एगो दमगो । तेण वित्ति करिण सहरस्सं काहावणाण अज्जियं । सो तं गहाय सत्थेण ससं सगिहं पत्थिओ । तेण भोय-
णनिमित्तं रुवगो कागिणीहिं भिन्नो । दिणे दिणे कागिणीए मुंजइ । तस्स य अवसेसा एया कागिणी सा विस्सारिया । सत्थे
पदायिए सो चित्तेइ—‘मा मे रुवगो भिदियदो होहि’ ति नवलगं एगत्य गोवेउं कागिणीनिमित्तं नियत्तो । सा वि कागिणी
अग्नेण दवा । सो वि नवलओ अग्नेण दिहो उविल्लंतो, सो वं घेत्तूण नहो । पच्छा सो घरं गओ सोचइ । एस दिहंतो ॥

तया अपप्यमाप्रफळं ‘मुक्त्वा’ अभ्यवहृत्य ‘राजा’ नृपतिः ‘राज्यं’ पृथिवीपतित्वं ‘तुः’ अवधारणे भिन्नक्रमश्च,
तेन हारयेत्थेव, सम्भवत्येव अस्याऽपप्यभोजिनो राज्यहारणमित्यक्षरार्थः । भावार्थस्तु वृद्धसम्प्रदायादवसेयः । स चायम्—

जहा कस्सइ रत्तो अंबानिग्नेण विसूइया जाया । सा तस्स वेज्जेहिं महया किच्छेण विचिकिच्छिया । मणिओ य—
जइ पुणो अंबानि रायसि वो विणस्सिसि । तस्स य पियाणि अईव अंबानि । तेण सदेसे सधे उच्छाहया अंबया ।
अप्रया आसयाहनियाए निग्गओ सह अमभेण अत्थेण अवहरिओ । अस्सो दूरं गत्तूण परिस्संतो ठिओ । एगम्मि
पणसंठे पूयच्छायाए अमभेण वारिज्जमाणो वि निविहो । तस्स य हेहे अंबानि पढियानि । सो तानि परामुसइ, पच्छा
अण्णाइ, पच्छा पफिररउं निहुइइ । अमभो वारेइ । पच्छा भक्खेउं मओ । इति सूत्रगमार्थः ॥ ११ ॥ इत्थं दृष्टान्त-
मभिप्रायं शार्दूलान्तिफमाह—

एवं माणुस्सगा कामा, देयकामाणपंतिए । सदस्सगुणिया सुज्जो, आउं कामा य दिविया ॥१२॥

ससमं
औरश्रीयम-
व्ययनम् ।

काकिणी-
आत्रहृष्टान्त-
द्वयम् ।

॥११८॥

व्याख्या—‘एवमि’ति काकिण्यान्नसदृशा मनुष्याणाममी मानुष्यकाः ‘कामाः’ विषयाः देवकामानाम् ‘अन्तिके’ समीपे । किमित्येवम् ? अत आह—‘सदृशगुणिताः’ सदृशैस्ताडिता दिव्यकाः कामा इति सम्वन्धः, ‘भूयः’ बहून् धारान्, मनुष्यायुःकामाऽपेक्षया इति प्रक्रमः । अनेनैपामतिभूयस्त्वं सूचयन् कार्पापणसदृशराज्यतुल्यतामाह । ‘आयुः’ जीवितं ‘कामाश्च’ शब्दादयः द्विवि भवा दिव्यास्त एव दिव्यकाः, इह चादौ ‘देवकामाणमंति ए’ ति काममात्रोपादानेऽपि “आडं कामा य दिक्षिय” ति आयुपोऽप्युपादानं तत्रत्यायुरादीनामपि तदपेक्षयैवंविधत्वव्यापनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ मनुष्य-
कामानामेव काकिण्यान्नफलोपमत्वं भावयितुमाह—

अणेगवासाणउया, जा सा पन्नवओ ठिई । जाणि जीयंति दुम्मेहा, ऊणे वाससयाउए ॥ १३ ॥

व्याख्या—वर्षाणां—वत्सराणां नयुतानि—संख्याविशेषा वर्षनयुतानि, प्राकृतत्वात् सकारस्याकारः । नयुताऽऽन्य-
तोपायत्त्वयम्—चतुरशीतिवर्षलक्षाः पूर्वार्द्धम्, तच्च पूर्वोद्धेन गुणितं पूर्वम्, पूर्वं चतुरशीतिलक्षाहृतं नयुताह्नम्, नयुताह्नं
चतुरशीतिलक्षाहृतं नयुतमिति । अनेकानि च तानि वर्षनयुतानि च अनेकवर्षनयुतानि, प्राकृतत्वात् पुंस्त्वम् । का एव-
मुच्यते ? इत्याह—‘या से’ति प्रज्ञापकः शिष्यान् प्रत्याह—या सा भवतामस्माकं च प्रतीवा, प्रज्ञानं प्रज्ञा—प्रकृष्टज्ञानं
तद्वत्; न च क्रियाविकलं ज्ञानं प्रकृष्टं भवति, “तच्छानमेव न भवति, यस्मिन् रागादयः प्रकारान्ते” इतिवचनात् ।
ततश्च प्रज्ञावत्—ज्ञानक्रियावत्तः ‘स्थितिः’ देवभवायूरूपा, अधिकृतत्वात् दिव्यकामाश्च । तानि च कीदृशानि ?
इत्याह—‘यानि’ अनेकवर्षनयुतानि दिव्यस्थितोर्दिव्यकामानां च विषयभूतानि ‘जीयन्ते’ ह्यार्यन्ते तद्वेत्तुभूतानुष्ठानाऽना-
सेवनेनेति भावः, ‘दुर्मेषसः’ दुर्बुद्धयो विषयैर्जितौ जन्तव इति गम्यते । कदा पुनर्दुर्मेषसो विषयैर्जीयन्ते ? इत्याह—

१ पद्माऽनेकानि वर्षनयुतानि चेषु सान्यनेकवर्षनयुतानि उभयत्रार्थतः पश्योपमसागरोपमाणीति यावत् ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनश्लो-
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुलबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ११९ ॥

ऊने वर्षशताऽऽयुषि, प्रभूते ह्ययुषि प्रमादेनैकदा हारितान्यपि पुनर्जीयेत्, अस्मिन्सु सङ्घिसायुषि एकदा हारितानि हारितान्येव, भगवत्तत्र वीरस्य तीर्थे प्रायो न्यूनवर्षशतायुष एव जन्त्वव इत्यर्थमुपन्यासः । अयं चात्र भावार्थः—अल्पं मनुष्याणामायुः विषयाञ्चेति काकिण्यान्नफलोपमाः देवायुर्वेवकामाश्चातिप्रभूततया कार्पापणसहस्रराज्यतुल्याः; ततो यथा द्रमको राजा च काकिण्यान्नफलकृते कार्पापणसहस्रं राज्यं च हारितवान्, एवमेतेऽपि दुर्मेधसोऽल्पतरमनुष्यायुःकाः मापे प्रभूतान् देवायुःकामान् हारयन्तीति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ सम्प्रति व्यवहारोदाहरणमाह—

जहा य तिम्रि वणिग्या, मूलं घेत्तूण निगग्या । एगोऽत्थ लहइ लाहं, एगो मूलेण आगओ ॥ १४ ॥
व्याख्या—‘यथे’ति प्राग्बत्, प्रतिपादितदृष्टान्तापेक्षया ‘चः’ समुच्चये, त्रयः ‘वणिजः’ प्रतीताः ‘मूलं’ राशिं नीवीमिति यावत्, गृहीत्वा ‘निर्गताः’ स्वस्थानान् स्थानान्तरं प्रति प्रस्थिताः प्राप्ताश्च समीहितस्थानम् । तत्र च गतानाम् ‘एकः’ वणिफलाकुमालः ‘अत्र’ एतेषु मध्ये ‘लभते’ प्राप्नोति ‘लाभं’ विशिष्टद्रव्योपचयलक्षणम्, ‘एकः’ तेष्वेवान्यतरः यद्याया नातिनिपुणो नाप्यत्यन्तानिपुणः सः “मूलेण” त्ति मूलधनेन यावद् गृह्याद् नीतं तावतैवोपलक्षितः ‘आगतः’ स्वस्थानं प्राप्त इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ तथा—

एगो मूलं पि हारित्ता, आगओ तत्थ वणिओ । ववहारे उवमा एसा, एवं घम्मे वियाणह ॥ १५ ॥
व्याख्या—‘एकः’ अन्यतरः प्रमादपरो द्यूतमद्यादिषु अत्यन्तमासक्तचेताः ‘मूलमपि’ एकल्पं ‘हारयित्वा’ नाशयित्वा ‘आगतः’ प्राप्तः स्वस्थानमित्युपस्कारः । एवं सर्वत्रोदाहरणसूत्रायां सोपस्कारजा दृष्टव्या । ‘तत्र’ तेषु मध्ये वणिगेव वणिजः । अत्र च सम्प्रदायः—

जहा एगस्स इम्मयाणियगस्स तिम्रि पुत्ता । तेण तेसिं बुद्धि-यवसाय-पुज्ज-पडरिसपरिक्खणत्थं सहस्सं सहस्सं

सप्तमं

औरश्रीयम-
ध्ययनम् ।

व्यवहार-

दृष्टान्तः ।

॥ ११९ ॥

काहायणां विन्नं, भगिया य—एणं ववहरिऊण एत्तिण कालेण एज्जइ । ते तं मूलं घेत्तूण निग्गया नयराओ पिह-
स्सिपेसु पट्टेणु ठिया । तत्थेणेण चित्थियं—परिक्खणत्थं अन्दे ताएण पेसिया, ता माए पभूयदधोवज्जणेण ताओ
आवज्जणीओ, असाहियपुरिस्तयो य पुरिस्सो चंचासमाणो चेव, ता नियनियकाले साहेयघा नरेण पुरिस्तथा, अम्हं
पुण अत्थोवज्जणस्त संपइ अवसरो । उक्तथ—“प्रथमे नाजित्ता विद्या, द्वितीये नाजितं धनम् । तृतीये न तपस्सतं,
चतुर्थे कि करिप्यति ? ॥ १ ॥” एवं सो चित्थिय छायणभोपणमेत्तओ जूयमज्जवेसाइवसणवज्जिओ विहीए ववहरमाणो
विउट्ठाभसंपन्नो जाओ । धीएण चित्थियं—अत्थि अन्दे परे पभूयं दधं, परं तमणुवज्जियमेव भुज्जमाणं अइए निडिज्जइ,
ता मूलं रस्सेरयधं ति । सो लाहयं भोयणच्छायणमल्लालंकाराइसु उवमुंजइ, मूलं रक्खंतो न य अघायरेण ववहरइ ।
तइओ वितेइ—आसत्तमकुलाओ अत्थि पज्जत्तमन्दं दधं, परं उडुसहावगाए अत्थविउत्तसणभएण अन्दे विदेसभागिणो
कया ताएणं, ता सचमेप—पंचात्ता चोलीणा, छट्ठाणा नूण जंति पुरिस्तस । रूवाऽऽणा ववसाओ, हिरि सत्तोदारया
चेव ॥ १ ॥ ता कि अत्थोवज्जणकिलेसेण ? । सो न किञ्चि ववहरइ, केवलं जूय-मज्ज-मंस-वेस-गंध-मह-तंबोल-सरीर-
किरियासु अप्पेणेव कालेण तं दधं निट्ठविंयं । ते जहामिहियकालम्मि सपुरमागया । तत्थ जो सो छिन्नमूलो सो सबस्स
असामी जाओ कम्मयरो घ उवचरिज्जइ । वीओ घरवावारे निठ्तो भत्तपोत्तसंतुट्ठो न दायवभोयवेसु ववसायति ।
तइओ परवित्थरस्स सामी जाओ ॥ केई पुण भणंति—तिन्नि वाणियागा पत्तेयं ववहरंति । तत्थेणो छिन्नमूलो पेत्तत्तु-
घगओ, केण वा संबवहारं करेउ ? । अच्छिन्नमूलो पुणरवि वाणिज्जाए भवइ । इयरो वन्दुसहिओ भोयए । एस दिट्ठंतो ॥

सम्प्रति सूत्रमुत्स्रियते—‘व्यवहारे’ व्यवहारविषया ‘उपमा’ दृष्टान्तः ‘एषा’ अनन्तरोक्ता ‘एवं’ वक्ष्यमाणन्यायेन
‘धर्मे’ धर्मविषयानेनानेवोपमां ‘विजानीत’ अवबुध्यध्वमिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ कथम् ? इत्याह—

श्रीउपरा-
स्यनस्ये
धीनिमि-
न्त्रीया
गुगर्षोया-
रना लु-
धृतिः ।

॥ १२० ॥

माणुसत्तं भवे मूलं, लाभो देवगई भवे । मूलच्छेपण जीयाणं, णरगतिरिक्खत्तणं धुवं ॥ १६ ॥
व्याख्या—'माणुपत्तं' मनुजत्वं 'भवेत्' स्यात् मूलमिव 'मूलं' स्वर्गपवर्गात्मकतदुत्तरोत्तरलाभहेतुतया, तथा लाभ
इव 'लाभः' मनुजगत्यपेक्षया विषयसुखादिभिर्विशिष्टत्वात् 'देवगतिः' देवत्वावाप्तिर्भवेत् । एवं च स्थिते किम् ? इत्याह—
'मूलच्छेपेत्' मनुष्यगतिहान्यात्मकेन 'जीयानां' प्राणिनां 'नरकतिर्यक्त्वं' नरकत्वं तिर्यक्त्वं च तद्व्यात्मकं 'धुवं' निश्चि-
त्तम् । इहापि सम्प्रदायः—

विप्रि संसारिणो सत्ता माणुस्सेसु भवेसु आगया । तत्थेगो संजमेण लद्धमइवज्जायाइगुणसंपन्नो मच्चिमारंभपरिग-
इजुत्तो काळं फाऊण फाहावणसहस्समूलयाणीयं तमेव माणुसत्तं पडिलभइ । धीओ पुण सम्मइंसणचरित्तगुणपरिसु-
ट्ठिओ सरागसंजमेण लद्धलाभयणिओ व देवेसु उवयन्नो । तइओ पुण 'हिंसे वाले सुसावाई' इत्थेयहिं पुव्वभणिणहिं
सायन्नजोगेहिं यट्ठिउं छिन्नमूलवणिय इय नरगेसु विरिणसु वा उववज्जइ चि सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ यथा मूलच्छेदेन
नारकतिर्यक्त्यप्राप्तिश्चया स्वयं सूत्रकथाह—

बुहओ गती पाटरस, आवई वइमूलिया । देवत्तं माणुसत्तं च, जं जिए लोलया सडे ॥ १७ ॥
व्याख्या—“बुहओ” चि 'द्विधा' द्विरकार 'गतिः' सा च प्रकृमात् नरकगतिः तिर्यगतिश्च 'वालस्य' रागद्वेषा-
भ्यामाकुलित्वस्य भवतीति गम्यते । तत्र च गतस्य "आवइ" चि आपत्, सा च कीदृशी ? वयः—विनाशो वा ताडनं
मूलम्—आरिर्यस्याः सा तथा, मूलमहणात् छेदभेदाविभारोपणादिरिमहः । अनुभवन्ति हि नरकतिर्येष्टु जन्तवो विविधा
पयापापदः । उक्तञ्च—“छिजंति विक्खत्तसत्थेहिं, उज्जंते परमग्गिणा । सीउण्णेहिं विलिजंति, निप्पीलिजंति जंतए ॥ १ ॥

१ "छिजंते सीरत्ताके, उक्खन्ते परमग्गिणा । सीतोक्खेविहीयन्ते, निप्पीयन्ते पक्खे ॥ १ ॥

सप्तमं

औरश्रीयम-
व्ययनम् ।

धर्मविषया

उपमा ।

॥ १२० ॥

श्रीतप्ता-
ध्यपनग्रो
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
गुरयोषा-
र्या लु-
शुचिः ।
॥ १२१ ॥

गुरुम्, अन्यथा हि केचिद् एकमेवैव तत उच्यते मुक्तिमपि अवाप्तुवन्त्येवेति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ इत्थं पञ्चानुपूर्व्येपि व्यापारमिति पञ्चाहुकेडपि मूलहारिणि प्रथममुपनयमुपदेश्यं मूलप्रवेशिन्यभिधातुमाह—
एवं जिअं सपेहाए, तुलिया बालं च पंडियं । मूलियं ते पवेसंति, माणुसं जोणिमिति जे ॥ १९ ॥

व्याख्या—‘एवम्’ उक्तनीत्या ‘जितं’ देवत्वमनुजत्वे हारितं बालमिति प्रकृतम्, ‘सपेहाए’ इति ‘सम्प्रेक्ष्य’ सम्बन्धलोच्य तथा ‘तोलयित्वा’ गुणद्वेषकत्वा परिभाष्य बालं पण्डितं च, यस्य भिन्नक्रमत्वात् ‘मौलिकं’ मूलधनं ते प्रवेशयन्ति, मूलप्रवेशकृत्वणिक्यदशाः त इत्यभिप्रायः । ये मानुषी योनिं ‘आयान्ति’ आगच्छन्ति बालतापरिहारेण तदुचित-पण्डितत्वमालोपमाना इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ यथा मानुषी योनिमायान्ति तथाऽऽह—
वेसायाहिं सिक्खाहिं, जे नरा गिहिसुधया । उवेति माणुसं जोणिं, कम्मसत्त्वा हु पाणिणो ॥ २० ॥

व्याख्या—‘विमात्राभिः’ विविधपरिमाणभिः ‘शिक्षाभिः’ प्रकृतिभद्रकत्वाद्यभ्यासरूपाभिः, उक्तञ्च—“वेडहिं उणेहिं जीवा मणुयाअयं वंधंति, तंजहा—पराइभइयाए पणइविणीययाए साणुकोसयाए अमच्छरिययाए” इति । ये ‘नराः’ पुरुषाः गृहिणाश्च ते सुप्रताश्च—दृतास्त्युरुपत्रता गृहिसुनताः, सत्पुरुषप्रवं च—सदाचारानुहहनादि । लौकिका अप्याहुः—“विपणुधैः सोयं पदमनुविचेयं हि महतां, प्रिया न्याय्या दृत्तिर्मलिनमसुमन्नेऽप्यसुकस्म । असन्तो नाभ्यर्थाः सुहृदणि न याच्यस्तनुपनः, सतां केनोदिष्टं, विपमसिपारानवमिदम् ॥ १ ॥” आगमविहितप्रतपारणं त्वमीपामसम्भवि-देवगतिर्हेतुतयेव तदभिधानात् । यत्तदोर्निलाभिसम्बन्धात् ते किम् ? इत्याह—उपयान्ति मानुषी योनिम्, किमित्येवम् ? अत आह—“कम्मसत्त्वा हु पाणिणो” इति ‘हुः’ यस्मात् सत्यानि—अवन्व्यफलानि कम्मोणि—ज्ञानावरणीयादीनि येषां ते सत्यकर्माणः प्राप्ति इति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ सम्प्रति लब्धयलामोपनयमाह—

१ “वपुभिः स्थानेनैका मनुकानुपेसमिद, एवया—प्रकृतिप्रकृतया प्रकृतिविनीततया कानुनेपत्तया भवत्परितयेति” ।

सप्तमं
औरश्रीयम-
ध्ययनम् ।
धर्मविषया
उपमा ।

॥ १२१ ॥

जेसि तु विडला सिक्त्वा, मूलियं ते अइच्छिया । सीलवंता सविसेसा, अदीणा जंति देवचं ॥२१॥
 व्याख्या—‘येपां तु’ येषां पुनः ‘विपुला’ निःशङ्कित्वादिदर्शनाचारादिविषयत्वेन विस्तीर्णा ‘शिक्षा’ ग्रहणाऽऽसेव-
 नात्मिका अस्तीति गम्यते, ‘मौलिकं’ मूलधनभूतं मातृपत्यं ते “अइच्छिय” स्ति ‘अतिक्रम्य’ उल्लङ्घ्य ‘शीलचन्तः’
 सदाचारवन्तः अतिरतसम्पददृष्ट्यपेक्षया, महाव्रताऽणुव्रतादिमन्त्रश्च विरतिमदपेक्षया, तथा सह विशेषेण—वत्तरोत्तरगुण-
 प्रष्टिपत्तिलक्षणेन वर्तन्त इति सविशेषाः, अत एव ‘अदीनाः’ ‘कथं ययममुत्र भविष्यामः?’ इति वेङ्खव्यरहिता यान्ति देवस्य
 भावो देवता सैव दैवतं तत्, साम्प्रतं विशिष्टसंहननाभावतो मुक्तिगतेरत्र व्यवच्छिन्नत्वाद् देवत्वमेव लाभ उक्तः । यत्
 उक्तम्—“भ्रंण परमोहि पुलाए, आहारण रावग उवसमे कल्पे । संजमतिय केवलि सिञ्जणा च जंबुम्भि वोच्छिन्ना ॥१॥”
 इति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ प्रस्तुतमेवार्थं निगमयद्युपदेशमाह—

एवमदीणवं भिक्खुं, अगारिं च विजाणिया । कहं तु जिचमेलिक्खं, जिचमाणो ण संविदे ॥२२॥
 व्याख्या—‘एवम्’ अमुना प्रकारेण लाभान्वितम् ‘अदैन्यवन्तं’ दैन्यरहितं ‘भिक्खुं’ यतिम् ‘अगारिणं च’ गृहस्थं ‘विजाय’
 विशेषेण—तथाविधशिक्षावशाद् देवमनुजगतिगामित्यलक्षणेन ज्ञात्वा, ‘कथं’ केन प्रकारेण, न कयञ्चिदित्यर्थः, ‘तु’ इति
 वित्तकं, ‘जिचं’ ति सूत्रत्वात् ‘जेयं’ जेतव्यम् इन्द्रियादिभिः, “एल्लिक्खं” ति ‘ईदृशं’ देवत्वमनुजत्वलक्षणं ‘जीयमानः’
 हार्यमाणः “न संविदे” स्ति प्राकृतत्वात् ‘न संचित्ते’ न जानीते ? अपि तु संचित्त एव, संविदानश्च यथा न जीयित तथा
 यतेत इत्यभिप्राय इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ समुद्रदृष्टान्तमाह—

जहा कुसगगे उदगं, समुदेण समं मिणे । एवं माणुस्सगा कामा, देवकामाण अंतिए ॥ २३ ॥

१ “मनः परमावधिः पुलाकः, आहारकः क्षयकोपसमः कल्पः । संगमत्रिकं केवली सेधता च जम्भो व्युच्छिन्नाः ॥ १ ॥”

श्रीउपरा-
प्यनस्ये
श्रीनेमिन-
न्नीपा
शुवनोपा-
स्या लु-
शुचिः ।
॥ १२२ ॥

व्याख्या—‘पथे’ति दृष्टान्तोपन्यासे, ‘कुशाग्रे’ दर्भकौटौ ‘उदकं’ जलं ‘समुद्रेण’ समुद्रजलेन ‘समं’ तुल्यं ‘निगुयात्’ परिच्छिन्यात्, एवं मानुष्यकाः कामा देवकामानाम् ‘अन्तिके’ समीपे । किमुकं भवति ?—यथा अद्वाः कश्चित् कुशाग्रे जलधिन्दुमालोप्य समुद्रवत् मन्यते एवं मूढाश्चक्रवर्त्योदिमनुष्यकामान् दिव्यभोगोपमान् अध्ववस्यन्ति, तस्वतस्तु पुराणजलत्रिन्दुसमुद्रवत् मनुष्यदेवकामानां महदन्तरमिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ उक्तेमेवार्थं निगमयन्नपदेशमाह—
कुसगमेता इमे कामा, सन्निरुद्धिम् आउण । कस्स हेउं पुराकाउं, जोगक्खेमं न संविदे ॥ २४ ॥
व्याख्या—‘पुराणजल’ दर्भप्रान्तगतान्मुद्र अल्पा ‘इमे’ प्रत्यक्षाः ‘कामाः’ मनुष्यसन्धन्विनः, तेऽपि न पत्यो-
पमादिपरिमितौ द्राघीयसि आयुषि किन्तु ‘सन्निरुद्धे’ सन्निभे आयुषि, ततः ‘कस्स हेउं’ ति प्राकृतत्वात् ‘कं हेतुं’ किं
कारणं ‘पुररुद्ध’ आश्रित्य, अलव्यस्य लाभो योगः, लव्यस्य पालनं क्षेमः, जनयोः समाहारे योगक्षेमम्, कोऽर्थः ?—
अप्राप्तविशिष्टधर्मप्राप्तिं प्राप्तस्य च पालनम्, ‘न सविचे’ न जानीते जन इति श्लेषः । तदसंबिचौ हि विपयाभिज्वल एव
हेतुः । मनुष्यविपयाश्च धर्मं प्राप्य दिव्यभोगोपेक्ष्येवंप्रायाः, ततस्तस्यागतौ विपयाभिलाषिणाऽपि धर्मं एव यतितव्यमिति
सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ इत्थं दृष्टान्तपञ्चकमुच्यते । तत्र च प्रथममुरश्चदृष्टान्तेन भोगानामायतौ अपायबहुत्वमभिहितम् ।
आयतौ चापायबहुत्वमपि यत्र तुच्छं न तत् परिहर्तुं शक्यत इति कारिष्याम्यत्र फलदृष्टान्ततः तत्तुच्छत्वम् । तुच्छमपि च लाभ-
च्छेदात्मकन्यवहारसतयाऽऽव्ययतोलनाशुशल एव हातुं शक्य इति चणिग्धवहारोदाहरणम् । आयव्ययतोलनाऽपि च
कथं कर्तव्येति समुद्रदृष्टान्तः । तत्र हि दिव्यकामानो समुद्रजलोपमात्वमुच्यते, तथा च तदुपार्जनं महान् आयः अनुपार्जनं
तु महान् व्यय इति तस्वतो दर्शितमेव भवति । इह च योगक्षेमासवेदने कामानिष्टुच एव भवतीति तस्य दोषमाह—
इए फामाणियदस्स, अत्तडे अवरब्बइ । सोचा पेयाउयं मग्गं, जं सुज्जो परिमस्सइ ॥ २५ ॥

मत्समं
औरश्रीयम-
ध्ययनम् ।
दार्ष्टान्तिक-
योजना ।

॥ १२२ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १२३ ॥

बालस्त पस्त बालत्वं, अहम्मं पडिवज्जिया । चिच्चां धम्मं अहम्मिडे, णरए उववज्जइ ॥ २८ ॥
धीरस्त पस्त धीरत्वं, सघधम्माणुवत्तिणो । चिच्चा अहम्मं धम्मिडे, देवेसु उववज्जइ ॥ २९ ॥
तुलियाण बालभावं, अबालं चैव पंडिए । चइज्जण बालभावं, अबालं सेवए मुणी ॥ ३० ॥ त्ति वेमि ॥
व्याख्या—‘बालस्य’ अज्ञस्य ‘पश्य’ अवधारय ‘बालत्वम्’ अज्ञत्वम् । किं तत् ? इत्याह—‘अधम्मं’ धम्मविपक्षं
विपयासकरूपं ‘प्रतिपद्य’ अभ्युपगम्य ‘त्यक्त्वा’ हित्वा ‘धम्मं’ विषयनिवृत्तिरूपं सवाचारं “अहम्मिडे” त्ति प्राग्वत्
‘नरके’ सीमन्तकादौ उपलक्षणत्वादन्यत्र वा दुर्गतौ उत्पद्यते ॥ तथा धीः—बुद्धिस्तया राज्ञत इति धीरः—बुद्धिमान् परी-
पहाद्यक्षोभ्यो वा धीरस्तस्य ‘पश्य’ प्रेक्षस्य ‘धीरत्वं’ धीरभावम्, सर्वं धम्मं—क्षान्त्यादिरूपम् अनुवर्त्तते—तदनुकूलाचार-
तया स्वीकुरुत इत्येवंशीलो यस्तस्य सर्वधर्मानुवर्त्तिनः, धीरत्वमाह—‘त्यक्त्वा’ हित्वा ‘अधम्मं’ विषयामिरतिरूपमसदा-
चारम्, “धम्मिडे” त्ति इष्टधर्म्मो देवेषु उपपद्यत इति । यतश्चैवमतो यद्विधेयं तदाह—‘तोलयित्वे’ति प्राग्वत् ‘बालभावं’
बालत्वम् “अबालं” ति भावप्रधानत्वान् निर्देशस्य अबालत्वं ‘चः’ समुच्चये, “एवे”ति प्राकृतत्वाद् अनुस्वारलोपे
‘एवम्’ अनन्तरोक्तप्रकारेण ‘पण्डितः’ बुद्धिमान् त्यक्त्वा ‘बालभावं’ बालत्वं “अबालं” ति अबालत्वं ‘सेवते’ अनुतिष्ठति
‘मुनिः’ यतिरिति सूत्रत्रयार्थः ॥ २८-२९-३० ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, त्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ७ ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रस्तरिविरचितायां सुखबोधायां उत्तराध्ययनलघु-
टीकायासुरश्रीयं सप्तममध्ययनं समाप्तम् ॥

अथाष्टमं कापिलीयमध्ययनम् ।

व्याख्यातमुरध्रीयं सप्तममध्ययनम् । सम्प्रति कपिलमुनिप्रणीतया कापिलीयाख्यमष्टममारभ्यते । अस्य चायमभि-
सम्बन्धः—‘अनन्तराध्ययने रसगुद्धेरुपायबहुलत्वमभिधाय तस्याग उक्तः । स च निर्लोभस्यैव भवतीति इह निर्लोभत्व-
मुच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्याध्ययनस्य प्रस्तावनाय कपिलविचरितमुच्यते । तत्र सम्प्रदायः—

तेषां कालेण तेषां समएणं कौसंबी नाम नयरी । जियसत्तू राया । कासवो बंभणो चोइसविज्जाठाणपारणो राइणो
बहुमओ । वित्ती से उवकस्सिया । तस्स जसा नाम भारिया । तेषं पुत्तो कविलो नाम । कासवो तम्मि कविले खुइलए
चेव कालगओ । ताहे तम्मि मए तं पयं राइणा अन्नस्स मरुयगस्स विन्नं । सो य आसेण छत्तेण य धरिज्जमाणेण
वचइ । तं दइण जसा परत्ता । कविलेण पुच्छया । ताए सिट्ठं—जहा पिया ते एवंविहाए इड्डीए निग्गच्छियाइओ,
जेण सो विज्जासंपन्नो । सो भणइ—अहं पि अहिज्जाभि । सा भणइ—इह तुमं मच्छरेण न कोइ सिक्खावेइ, वच्च
सावत्थीए नवरीए पियमित्तो इंदत्तो नाम माहणो सो तुमं सिक्खावेही । सो गओ सावत्थी, पत्तो य तस्समीवं,
निवडिओ चलणेसु । पुच्छओ—कओ सि तुमं ? । तेण जहावत्तं कहियं, विणयपुच्चयं च पंजलिउडेण भणियं—भयवं !
अहं विज्जत्थी तुमं तायनिव्विसेसाणं पायमूलमागओ, ता करेइ मे विजाए अज्जावणेण पसाओ । उवज्जाएण वि पुत्तय-
सिणेहुव्वहंतेण भणियं—वच्छ ! जुत्तो ते विज्जागहणुज्जामो, विजाविहीणो पुरिसो पसुणो निव्विसेसो होइ, इहपरलोए
य विजा कएणहेऊ, उक्कच्च—“विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं, विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्यत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोषा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ १२४ ॥

गुरुणां गुरुः । विद्या वन्द्युज्जनो विदेशगमने विद्या परं देवता, विद्या राजसु पूज्यते न हि धनं विद्याविहीनः पशुः ॥१॥”
ता अहिज्जसु विज्जं, साहीणानि य तुह सघाणि विज्जासाहणानि, परं भोयणं मम घरे निष्परिगहत्तणओ नत्थि, तमंतरेण न
संपज्जए पढणं । यत उरुमू—“आरोय्य-बुद्धि-विनयोघम-शाखरागाः, पञ्चाऽऽन्तराः पठनसिद्धिगुणा भवन्ति । आचार्य-
पुस्तक-निवास-सहाय-वरुभाः, बाह्यास्तु पञ्च पठनं परिवर्द्धयन्ति ॥ १ ॥” तेण भणियं—भिक्षुमिच्छेण वि संपज्जइ भोयणं ।
उवग्गएण भणियं—न भिक्षुवित्तीहिं पढियं सक्खिज्जए, ता आगच्छ पत्थेमो क्विचि इत्थं तुह भोयणनिमित्तं । गया ते
दो वि तन्निवासिणो सालिभइइत्थस्स सयासं । “ॐ भूर्भुवः स्वस्ति तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवाः स्वधीमहे” इच्चाइ कया
उवसत्थी । पुच्छिओ इत्थेण पओयणं । उवग्गएण भणियं—एस्स मे मित्तस्स पुत्तो कोसंबीओ विज्जत्थी आगओ,
तुज्ज भोयणनिरसाए अहिज्जइ विज्जं मम सयासे, तुज्ज महंतं पुत्रं विज्जोवग्गहकरणेण । सहरिसं च पडिवन्नं तेण । सो
तत्थि जिमिडं जिमिडं अहिज्जइ । दासचेडी य तस्स परिवेसेइ । सो य सभावेण हसणसीलो, विगारवहुलयाए जोषणस्स
तुज्जयत्तणओ कामस्स तीए अणुरत्तो, सा वि य तम्मि । भणिओ य तीए—तुमं चेव ममं पिओ, परं न तुह क्विचि
अत्थि, ता मा रुसेज्जसु, पोत्तमोहनिमित्तं अहं अत्थेहिं समं अच्छामि । पडिवन्नं तेण । अत्रया दासीण महो आगओ ।
सा य तेण समं निविज्जा उविग्गा अच्छइ । तेण पुच्छिया—कओ ते अरई ? । तीए भन्नइ—दासीमहो उवट्ठिओ,
ममं पत्तुट्ठण मोहं नत्थि, सहीण मग्गे विगुप्पिस्सं । ताहे सो अधिइं पगओ । तीए भन्नइ—मा अधिइं करेहि, एत्थ
धणो नाम सेट्ठी, अप्पहाए चेव जो णं पढमं वद्धावेइ सो तस्स दो सुवन्नभासए देइ, तत्थ तुमं गंतूण वद्धावेहि ।
‘आमं’ ति तेण भणिए तीए ‘लोभेण अन्नो गच्छिहि’ त्ति अइप्पमाए पेसिओ । वत्तो य आरक्खिययुरिसेहिं गहिओ वद्धो
य । तओ पभाए पसेणइस्स सो उवणीओ । राइणा पुच्छिओ । तेण सब्भावो कहिओ । राइणा भणियं—जं मग्गसि

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।

कपिलसुतेः
चरित्रम् ।

॥ १२४ ॥

तं देमि । सो भणइ—चित्तिउं मग्गामि । राइणा 'तद्ध' चि भणिए असोगवणियाए चित्तेउमारद्धो—दोहिं मासेहि वत्या-
भरणणि न भविरसंति ता सुवन्नसयं मग्गामि, तेण वि भवणजाणवाहणाइं, न भविरसंति ता सदस्सं मग्गामि, इमेण
वि डिमरूवाण परिणयणाइवओ न पूरेइ लक्खं मग्गामि, एसो वि सुहिसयणवंधुसम्माणदीणाणाहाइदाणविसिद्ध-
भोगोवभोगाण ण पज्जत्तो ता कोटि कोटिसयं कोटिसहस्सं धा मग्गामि । एवमाइ चित्ततो सुहक्कम्मोदएण तक्खणमेव सुह-
परिणामसुवणओ संवेगमावओ लग्गो परिभाविउं—अद्धो ! लोभस्स विलसियं, दोण्ह सुपन्नमासाण कज्जेणागतो ज्ञाभ-
सुबद्धियं दद्धेण क्कोटीहिं पि न उवरमइ मणोरद्धो, अन्नं च विज्जापढ्ढत्थं विदेसमागतो जाव ताव अवहीरिऊण जणणि,
अवगणिऊण उवग्गपयहियन्नवएसं, अवमण्णिऊण कुळं, एईए इयररमणीए जाणमाणो विमोहिओ, ता अवितहमेयं—
“ताव फुरइ वेरगु चित्ति कुळलज्ज वि तावहिं, ताव अकज्जह तणिय संक गुहयणभउ तावहिं । ताविदियह वसाइ जसह
सिरि हायइ तावहिं, रमणिहिं मणमोहणिहिं पुरिसु वसु होइ न जावहिं ॥ १ ॥ सो सुकयकम्मु सो निउणमइ, सिवह
मग्गि सो संघडिउ । परमोहणओसहिसरिसियहं, जो वालियहं षिटि नवि पडिओ ॥ २ ॥” ता अलं सुवन्नेण, अलं
विसयसंगेण, अलं संसारपडिवंघेण । एवमाइ भावेमाणो जाइं सरिऊण जाओ सयंघुळो । सयमेव लोचं काऊण देवयावि-
विश्रगहियायारभंडगो आगओ राइसगासं । राइणा भणियं—किं चितियं ? । तेण य नियमणोरहवित्थरो कहिओ ।
पडियं च—“जहा लाभो वहा लोभो, लाभो लोभो पवडूइ । दोभासकयं कज्जं, कोटीए पि न निडियं ॥ १ ॥” राया

१ “तावत् स्फुरति वैराग्यं चित्ते कुळलज्जाऽपि तावत्, तावदकार्यस्य सत्त्वा राट्टा गुहजनभस्तावत् । ताचविन्द्रियाणि वशाति यथासः
धो राजते तावत्, रमणीभिर्मनेमोहिनीभिः पुरवो वसः भवति न यावत् ॥ १ ॥ स सुकृतकर्मो स निपुणमतिः, शिवस्य मार्गं स सद्दटितः ।
परमोहनौपयतद्वर्तिनां, यो बालिकानो परिश्रयो न पतितः ॥ २ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वारे
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
मुखवीधा-
ख्यालयु-
तृप्तिः ।
॥ १२५ ॥

पहट्टमणो भणइ—कोटि पि देमि, निणहसु अञ्जो ! । इयरेण भणियं—पज्जत्तं अत्थेण, परिचत्तो मए घरवासो, ता तुब्भे वि—“अत्थु असारउ अधिरु धंधु तणु रोगकिलंतउ, आवइ जर वैरग्गु धरइ जमु एइ तुरेतउ । णत्थि सोक्खु संसारि किं पि जिणपम्मि पयट्टइ, पंचइ दिवसइ रेसि राय ! सं पाविहिं वट्टइ ॥१॥” एवमाइ उवइसिऊणं घम्मलाभिऊण निगओ, विहरइ पंचसमिओ तिगुत्तो घोरतवो उगगंधंभेचखासी निम्ममो निरहंकारो अक्खलियपंचमहद्वयघरो । छम्मासपरि-
यायस्स य उप्पन्नं केवलं नाणं । इओ य रायगिहस्स णयरस्स अंतरा अट्टारसजोयणाए अडवीए वलभइपामोक्खा इक्खदासा नाम पंचचोरसया अच्छंति । नाणेण जाणियं—जहा ते संबुद्धिस्संति । तओ पट्टिओ संपत्तो य तं पएसं । साहिएण य दिट्ठो ‘को वि एइ’ त्ति । आसन्नीहूओ नाओ जहा—समणगो त्ति, अम्हे परिभविडं आगच्छइ । रोसेण गहिओ सेणावइसमीयं नीओ । तेण भणियं—खेद्धामो एएणं ति । तेहिं भन्नइ—नच्चसु’ समणग त्ति । सो भणइ—वायंतओ नत्थि । ताहे ताणि पंच वि चोरसयाणि तालं कुट्ठंति । सो वि गायइ धुवगं—अधुवे असासयम्मी, संसारम्मी दुक्खल-
पउराए । किं नाम हुज्ज तं कम्मयं ? , जेणाहं दुगइं न गच्छेज्जा ॥ १ ॥” एवं सवत्थ सिलोगंतरे धुवगं गायइ ‘अधुवे’त्यादि । तत्थ केइ पढमसिलोगे संबुद्धा, केइ वीए, एवं जाव पंच वि सया संबुद्धा पवइय त्ति । इत्यमिहितः
सम्प्रदायः ॥ साम्प्रतं सूत्रमनुस्त्रियते—

अधुवे असासयम्मी, संसारम्मी दुक्खलपउराए ।
किं नाम होज्ज तं कम्मयं, जेणाहं दोगइं न गच्छेज्जा ॥ १ ॥

“अयोऽसारोऽस्थितो बन्धुस्तनु रोगकुण्ठं, आयाति जरा वैराग्यं धर यम आयाति स्वर्गित्त्व । नात्ति सुतं संसारे किमपि त्रिनर्घमं प्रवर्तेत्स, पद्मग्यो दिचरोभ्यः रेसि राजन् ! मा पापेषु वर्तेत्स ॥ १ ॥”

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।

कपिलमुनेः
केवलोत्प-
त्तिः ।

॥ १२५ ॥

व्याख्या—स हि भगवान् कपिलनामा स्वयंबुद्धश्चौरसङ्घातसम्बोधनायेमं शुर्वकं सङ्गीतवान् । तत्र श्रुयः—य एका-
स्पदप्रतिचदो न तथा अश्रुवः तस्मिन्, संसार इति सम्बन्धः । भ्रमन्ति ह्यत्र सर्वेषु स्थानेषु जन्तवः । उक्तञ्च—“रङ्ग-
भूमिर्न सा काचि-च्छुद्धा जगति विद्यते । विचित्रैः कर्मनेपथ्यै-र्यत्र सर्वैर्न नादितम् ॥ १ ॥” इति । ‘अशाश्वते’ अनित्ये
अशाश्वतं हि सकलमिह राज्यादि । तथा च हारिलवाचकः—“चलं राज्यैश्वर्यं धनकनकसारः परिजनो, नृपाद्या चालम्ब्यं
चलममरसौख्यं च विपुलम् । चलं रूपाऽऽरोग्यं चलमिह वरं जीवितमिदं, जन्तो दृष्टो यो वै जनयति सुखं सोऽपि चपलः
॥ १ ॥” ‘संसारो’ भवे प्रचुरण्येव प्रचुरकाणि—प्रभूतानि दुःखानि शरीरमानसानि यत्र स रुपा, प्राकृतत्वाच्चैवं निर्देशः
सूरे । ‘किमिति प्रश्ने, ‘नामे’ति वाक्यालङ्कारे, ‘भवेत्’ स्यात् तत् कर्मैव ‘कर्मकम्’ अनुष्ठानं ‘धेन’ कर्मणा हेतुभूतेन
‘अहमिति आत्मनिर्देशः ‘दुर्गति’ नरकादिकां न ‘गच्छेज्ज’ चि ‘न गच्छेज्जम्’ न यायाम् । अत्र तस्य भगवतः संशया-
भावेऽपि दुर्गतिगमनाभावेऽपि च प्रतिबोध्यपूर्वसङ्गतिकापेक्षमित्यमिधानमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ एवं च भगवतोद्गीते
तेऽप्येतेनैव शुर्वकं गायन्ति, तालञ्च कुट्टयन्ति, तैश्च प्रत्युद्गीते भगवानाह—

विजहितु पुद्गसंजोयं, ण सिणेहं कहिंचि कुवेज्जा ।

असिणेह सिणेहकरेहिं, दोसपथोसेहिं मुच्चए भिक्खु ॥ २ ॥

व्याख्या—‘विहाय’ परित्यज्य पूर्वैः—पूर्वपरिचितैर्मातृपित्रादिभिः उपलक्षणत्वादन्यैश्च स्वजनधनादिभिः संयोगः—
सम्बन्धः पूर्वसंयोगस्तं न ‘खेहम्’ अभिष्वङ्गं ‘कचित्’ चाहेऽभ्यन्तरे वा वस्तुनि ‘कुर्वीत’ कुर्यात् । तथा च को गुणः ?
इत्याह—‘अखेहः’ प्रतिबन्धरहितः प्राकृतत्वाद् विसर्जनीयलोपः, ‘खेहकरेष्वपि’ खेहकरणशीलेष्वपि पुत्रकलत्रादिषु आस्ता-

१ शुर्वकलक्षणत्रैदम्—यद्गीयते पूर्वमेव, पुनः पुनः सर्वकान्यबन्धेषु । ध्रुवकमिति तदिह त्रिविधं, पदपदं चतुष्पदं द्विपदं च ॥ १ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ १२६ ॥

मन्येपु, अपिच्चाऽऽ लुप्तो द्रष्टव्यः, दोषाः-इहेव मनस्वापादयः प्रदोषाः-परत्र नरकगत्यादयस्ते; 'विमुच्यते' लब्धते
मिच्छुरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ पुनर्यदसौ कृतवांस्तदाह—

तो नाणदंसणसमग्गो, हियनिस्सेसाय सव्वजीवाणं ।
तेसिं विमोक्खणट्ठाए, भासती मुणिवरो विगयमोहो ॥ ३ ॥

व्याख्या—“तो” चि 'ततः' अनन्तरं भापते मुनिवर इति सम्बन्धः । स च कीदृक् ? ज्ञानदर्शनाभ्यां-प्रस्तावात्
केवलाभ्यां समग्रः-समन्वितः, किमर्थं भापते ? इत्याह—“हियनिस्सेसाय” चि सूत्रत्वात् हितः-पथ्यो निरुपमसुरहेतुत्वात्
निःश्रेयसः-मोक्षः, हितच्चासौ निःश्रेयसश्च हितनिःश्रेयसः तसौ-तदर्थम्, केपाम् ? 'सर्वजीवानाम्' अशेषप्राणिनाम्, चस्य
गम्यमानत्वात्, 'तेषाम्' पञ्चशतसंख्यानं चौराणां 'विमोक्षणार्थम्' अष्टविधकर्मविमोचनार्थं भापते, वर्त्तमाननिर्देशः तत्का-
लविवक्षया, मुनिवरो विगतमोहः । ननु “हियनिस्सेसाय सव्वजीवाणं” तीत्युक्ते “तेसिं विमोक्खणट्ठाए” इत्यतिरिच्यते, न,
तानेयोदिश्य भगवतः प्रवृत्तिरिति प्रधानत्वात् पुनस्तद्धिमोक्षणार्थमित्यभिधानमदुष्टमिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ यदसौ भापते तदाह—
सयं गंधं कलहं च, विप्पजहे तद्दाविहं भिवखू । सवेसु कामजाएसु, पासमाणो न लिप्पती ताई ॥ ४ ॥

व्याख्या—'सर्वम्' अशेषं 'ग्रन्थं' बाह्यं घनादि अन्तरं मिथ्यात्वादि, कलहहेतुत्वात् 'कलहः' क्रोधस्तं, चशब्दात्
मानादीश्च, अग्रन्तरग्रन्थरूपत्वेऽपि तेषां पृथगुपादानं बहुदोषताख्यापनार्थम् । “विप्पजहे” चि 'विप्रजह्यात्' विलजेत्,
'तयाविधं' कर्मबन्धहेतुं न तु घर्मोपकरणमीत्यभिप्रायः, 'मिच्छुः' यतिः । ततश्च किं स्यात् ? इत्याह—सर्वेषु 'काम-
जालेषु' कामप्रकारेषु 'पासमाणो' चि 'पश्यन्' प्रेक्षमाणोऽत्यन्तकटुकं तद्विषयं दोषमिति गम्यते, 'न लिप्यते' न सज्यते
प्रायते-रक्षति आत्मानं दुर्गतेरिति ज्ञाथीति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं ग्रन्थत्यागिनो गुणमभिधाय व्यतिरेके दोषमाह—

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।
सयंचुद्धेन
कपिलकेव-
लिना चौर-
समूहस्य
सन्धोय-
करणम् ।

॥ १२६ ॥

स्वयं बुद्धेन
कपिलकेव-
लिना चौर-
समूहस्य
संभोध-
करणम् ।

भोगामिसदोसविसन्ने, हिअणिससेयसबुद्धिचोचत्थे ।
वाल्ले य मंदिए मूढे, वज्झति मच्छिंया व खेलम्मि ॥ ५ ॥

व्याख्या—भोगा एव गृद्धिहेतुत्वाद् आसिपं भोगामिपं तदेव दोषः आत्मद्रूपणाद् भोगामिपदोपस्तस्मिन् विपण्णः—
विविधं समं—निमग्नः, हिते निःश्रेयसे—मोक्षे बुद्धिः—तत्प्राप्त्युपायविषया मतिः विपर्यस्ता—विपर्ययवती यस्य स हित-
निःश्रेयसबुद्धिविपर्यस्तः, 'वालञ्च' अज्ञः "मंदिए" ति सूत्रत्वात् 'मन्दः' धर्मकार्यकरणं प्रति अनुद्यतः 'मूढः' मोहाकुलि-
तमानसः 'वच्च्यते' चिह्न्यते अर्थाद् ज्ञानावरणादिकर्मणा मश्चिकेव 'खेले' श्रेयमणि रजसेति गम्यते । इदमुक्तं भवति—
ययाऽसौ तद्गन्धादिमिराकृष्यमाणा खेले मज्जति, मग्ना च रेण्यादिना वध्यते, एवं जन्तुरपि भोगामिपमग्नः कर्मणेति
सुत्रार्थः ॥ ५ ॥ ननु यद्येवममी भोगाः कर्मवन्धकारणं किं नैतान् सर्वजन्तवस्त्यजन्ति ? इत्याह—

दुपरिचया इमे कामा, णो सुजहा अधीरपुरिसेहिं ।
अह संति सुवया साह, जे तरंति अतरं वणिया व ॥ ६ ॥

व्याख्या—'दुःपरिलजाः' दुःपरिहार्याः 'इमे' प्रत्यक्षत उपलभ्यमानाः कामाः 'नो' नैव 'सुजह' ति सूत्रत्वात्
'सुहानाः' सुलजा विपसमृत्कमधुरात्रवत् । कैः ? 'अधीरपुर्यैः' असारिविकर्तैः । यच्चेह 'दुःपरिलजाः' इत्युक्त्वा पुनः
'न सुजहा' इत्युक्तं तदलान्तदुस्त्यजत्वव्यापकम् । अधीरग्रहणेन तु धीरैः सुलजा एव इत्युच्यते, अत एवाह—'अथे'त्युपन्यासे,
'सन्ति' विद्यन्ते 'सुवयाः' निष्कलङ्कप्रताः 'साधवः' मुनयः, ये किम् ? इत्याह—ये 'तरन्ति' परम्परया अतिक्रामन्ति
'अतरं' तरितुमर्शक्यं भवमित्यर्थः, वणिज इव, वाशब्दस्यैवार्थत्वात् ; यथा हि वणिजोऽतरं नीरधि यानपात्रादिना तरन्ति

१ विपयगण भवं वा ।

श्रीठचरा-
ध्यपनक्षरे
श्रीनिमिच-
न्त्रीया
सुखबोधोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १२७ ॥

एवमेतेऽपि धीरा ब्रह्मादिनोपायेन तरन्ति भवमिति । उक्तञ्च—“विपयगणः कापुरूपं, करोति वशवर्तिनं न सत्पुरुषम् । यद्ग्राति मशकमेव हि, ल्हातन्तुर्न मातङ्गम् ॥१॥” इति सूत्रार्थः ॥६॥ किं सर्वेऽपि साध्वोऽतर तरन्ति उत न ? इत्याह—

समणा सु एगे वदमाणा, पाणवहं मिया अयाणंता ।
मंदा निरयं गच्छंति, बाला पावियाहिं दिट्ठीहिं ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘श्रमणाः’ साधवः—मुनयः ‘सः’ इत्यात्मनिर्देशार्थत्वाद् वयमिति ‘एके’ केचन तीर्थान्तरीयाः ‘वदमानाः’ स्वाभिप्रायमुदीरयन्तः ‘प्राणवध’ प्राणघात मृगा इव ‘मृगाः’ प्राग्वद्, ‘अज्ञाः’ अजानन्त इति ‘के प्राणिनः’ ? के वा तेषां प्राणाः ? कथं वधः ? इत्यनवबुध्यमानाः, अनेन च प्रथमव्रतमपि न विदन्ति आस्तां श्रेपाणीत्युक्तं भवति । अत एव मन्दा इव ‘मन्दाः’ मिथ्यात्वमहारोगप्रस्तया ‘निरयं’ नरकं ‘गच्छन्ति’ यान्ति बाला इव ‘बालाः’ विशिष्टविवेक-
विकलत्वात्, ‘पापिकाभिः’ पापहेतुभिः ‘दृष्टिभिः’ दर्शनाभिप्रायरूपाभिः “ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभेत, इन्द्राय क्षत्रं, मरुद्भ्यो वैश्यं, तपसे शूद्रम् ।” तथा च—“यस्य बुद्धिर्न लिप्येत, हत्वा सर्वमिदं जगत् । आकाशमिव पङ्केन, नासौ पापेन लिप्यते ॥ १ ॥” इत्यादिकाभिर्दयादमविच्छृताभिः, तद्बहिष्कृतानां च विविधवल्कलवेपादिधारिणामपि न केनचित् पापप-
रिनाणम् । तथा च वाचकः—“चर्मवल्कलचीराणि, कूर्चमुण्डशिलाजटाः । न व्यपोहन्ति पापानि, शोथकौ तु दयादमौ ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ अत एवाह सूत्रकृत्—

न तु पाणवहं अणुजाणे, मुचेज्ज कयाइ सवहुक्खाणं ।
एवमारिएहिं अक्खायं, जेहिं इमो साहुधम्मो पन्नत्तो ॥ ८ ॥

व्याख्या—‘न तु’ नैव प्राणवधं मृपावादाद्युपलक्षणं चैतत्, “अणुजाणे” ति अपेर्लुप्तस्य दर्शनाद् अनुजानन्नपि आस्तां

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।

कपिलकेव-
लिना साधु-
धर्मकथनम् ।

॥ १२७ ॥

दुर्बन् कात्यन् 'मुच्येत' लज्येत 'कदाचित्' कस्मिंश्चिदपि काले "सर्वदुःखलाणं" ति सुख्यलययात् 'सर्वदुःखैः' नरकादि-
गतिमाविभिः शरीरमानसैः दुःखैः । ततः प्राणातिपातानिनिष्ठता एव श्रमणाः, त एवाऽतर् तरन्ति नत्वितर इत्युक्तं भवति ।
किमेतत् त्वयैवोच्यते ? इत्याह—'एवम्' उक्तप्रकारेण 'आर्यैः' तीर्थकरादिभिः 'आख्यातम्' कथितम्, ये कीदृशाः ?
इत्याह—'यैः' आर्यैः अयं 'साधुधर्मः' हिंसानिष्ठृत्यादिः 'भ्रातः' प्ररूपितः । 'अयस्मि'त्यनेन चाल्मनि वर्तमानं प्रति-
दोष्यचीराणां प्रत्यक्षं साधुधर्मं निर्दिशतीति सूच्यते ॥ ८ ॥ यद्येवं ततः किं कृत्यम् ? इत्याह—

पाणे य नाइवापञ्जा, से समिप् त्ति बुचई तार्ई ।
तजो से पावयं कम्मं, निज्जाइ उदगं च थलाओ ॥ ९ ॥

न्याख्या—“पाणे य नाइवापञ्जा” वशब्दो व्यवहितसम्बन्धः, ततश्च प्राणान् नातिपातयेत्, दशब्दाद् शृपावादा-
विनिष्ठिमाह । किमिति प्राणान् नातिपातयेत् ? इत्याह—“से” त्ति यः प्राणान् नातिपातयिता सः 'समितः' समिति-
मानिति 'उच्यते' असिधीयते, किंभूतः सन् ? इत्याह—'त्रायी' अवश्यं प्राणिज्जाता, समितत्वेऽपि को गुणः ? उच्यते—
'ततः' समित्वात् 'से' इति अयं 'पापकम्' अशुभं कर्म 'निर्योति' निर्गच्छति, उदकमिव 'स्थलान्' इत्युन्नतप्रदेशादिति
सूच्यते ॥ ९ ॥ बहुकं प्राणाज्जातिपातयेदिति तदेव स्पष्टयितुमाह—

जगणिरिसएहिं मूएहिं, तसनामेहिं थावरोहिं च । नो तेसिमारभे दंडं, मणसा वयस कायसा चैव १०
न्याख्या—'जगन्निश्चितेषु' लोकाश्चितेषु 'भूतेषु' जन्तुषु 'त्रसनामसु' त्रसामिधानेषु द्विन्द्रियादिषु 'स्वावसेषु' पृथि-
व्यादिषु 'चः' समुच्चये 'नो' नैव 'वेहिं' ति 'तेषु' रक्षणीयत्वेन प्रतीतेषु 'धारभेव' कुर्यात् 'दण्डं' वधालोकं "मणसा

श्रीउत्तरा-
प्यपनद्ये
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
शुचिः ।
॥ १२८ ॥

वयस कायसा चैव” ति आर्पत्वात् मनसा वचसा कायेन, चैवशब्दः समुच्चये । इदमत्र तात्पर्यम्—“सद्ये वि दुक्तरभीरू, सद्ये वि सुहाभिलासिणो सत्ता । सद्ये वि जीवणपिया, सद्ये मरणाउ वीहति ॥ १ ॥ वरमन्नभोगदानं, धणधन्नहिरन्नर-
ज्जदानं च । न कुणइ तं मणहरिसं, जायइ जो अभयदानाओ ॥ २ ॥ एहु धम्मपरमत्थु कहिज्जइ, जेण पीडनं परह
न किज्जइ । जो परपीड करइ निश्चित्तउ, सो भवि ममइ दुक्तरसंतत्तउ ॥ ३ ॥” इति मत्वा न कस्यापि जीवस्य हिंसां
कुर्यादिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ उक्ता मूलगुणाः सम्प्रत्युत्तरगुणा वाच्याः । तेष्वपि एषणासमितिः प्रधानेति तामाह—

सुद्धेसणा उ णचा णं, तत्थ ठविज्ज भिक्खू अप्पाणं ।

जायाए धासमेसेज्जा, रसगिद्धे ण सिया भिक्खाए ॥ ११ ॥

व्याख्या—शुद्धाः—शुद्धिमत्स्यो दोषरहिता इत्यर्थः ताश्च ता एषणाश्च—उद्गमेषणाद्याः शुद्धेषणास्ताः ‘ज्ञात्वा’ अवबुध्य
‘तत्र’ तासु ‘स्थापयेत्’ निवेशयेत् ‘भिक्षुः’ यतिः आत्मानम् । किमुक्तं भवति?—अनेपणीचपरिहारेण शुद्धमेव गृहीयात्,
तदपि किमर्थम् ? इत्याह—“जायाए” त्ति ‘धात्रायै’ संयमनिर्वाहणनिमित्तं “धासं” ति प्राप्तम् ‘एषयेत्’ गवेपयेत् ।
उक्तं हि—“जैह सगडक्खोवंगो, कीरइ भरवहणकारणा नवरं । तह गुणभरवहणत्थं, आहारो वंभयारीणं ॥ १ ॥” इति ।
एषणाशुद्धमप्यादाय कथं भोक्तव्यम् ? इति प्राप्तैषणामाह—रसेपु—स्निग्धमधुरादियु गृह्यः—गृह्यमान् रसगृह्यः ‘न स्यात्’

१ “सर्वेषुपि दुःखमीरवः, सर्वेऽपि सुखाभिलाषिणः सत्त्वाः । सर्वेऽपि जीवनत्रियाः, सर्वे मरणाद् विभ्यति ॥ १ ॥ वरमन्नभोगदानं,
धनधान्यद्विरण्यराज्यदानं च । न करोति तं मनोहर्षं, जायते योऽभयदानात् ॥ २ ॥ एष धर्मपरमार्थः कथ्यते, येन पीडा खलु परल न
क्रियते । यः परपीडां करोति लिञ्चिन्तः, स भवे अमति दुःखसन्तप्तः ॥ ३ ॥

२ “कथा शकटाक्षोपाहः, क्रियते भारवहत्कारणात् नवरम् । तथा गुणभारवहनार्थमीहसो ब्रह्मचारिणाम् ॥ १ ॥” २

अष्टमं-
कापिलीय-
मध्ययनेम् ।

कपिलकेव-
लिना साधु-
धर्मकथनम् ।

॥ १२८ ॥

न भवेत् मिश्रदः । अनेन रागपरिहार उक्तः, द्वेषपरिहारोपलक्षणं चैतत्, ततश्च रागद्वेषरहितो सुखीव इत्युक्तं भवति । यदुक्तम्—“रागद्वेषविमुक्तो मुंजिजा निजरापेहि” त्ति सूत्रगमार्थः ॥ ११ ॥ अगृह्यश्च रसेषु यत् कुर्यात् तदाह—

पंताणि चैव सेवेजा, सीयपिंडं पुराणकुम्भासं ।

अदु बुक्सं पुलगं वा, जवणट्टाए निसेवए मंथुं ॥ १२ ॥

व्याख्या—“पंताणि चैव” त्ति ‘ग्रान्तान्येव’ नीरसान्येव ‘सेवेत’ मुञ्जीत न तु स्निग्धमधुराणि, तेषां मोहोदयहेतुत्वात् । पानि पुनतानि ? इत्याह—‘शीतपिण्डं’ शीताऽऽहारं, शीतोऽपि शाल्यादिपिण्डः सरस एव स्यादत आह—‘पुराणाः’ प्रभूतवर्षधृताः ‘कुल्मापाः’ राजमापाः, एते हि पुराणा अत्यन्तपूतयो नीरसाश्च भवन्तीति तद्रहणम्, उपलक्षणं चैतत् पुराण-मुद्रादीनाम् । “अदु” इत्यथवा “बुक्सं” मुद्रमापादिनखिकानिष्पन्नमन्नम् ‘पुलाकम्’ असारं बल्लचनकादि, ‘वा’ ससुचये, “जवणट्टाए” त्ति ‘यापनार्थं’ शरीरनिर्वाहार्थं ‘नियेवेत’ उपसुञ्जीत । ‘यापनार्थम्’ इत्यनेनैतत् सूचितम्—यदि शरीरयापना भवति अनेन तत्तदेव नियेवेत, यदि तु अतिवातोद्रेकादिना तथापनैव न स्यात् ततो न नियेवेताऽपि, गच्छगतापेक्षमेतत्, तन्निर्गतश्रैतान्येव नियेवेत, तस्य तथाविधानामेव ग्रहणानुष्ठानात् । “मंथुं च” वदरदिचूर्णम्, चस्य गम्यमानत्वात्, अतिरुक्षतया चास्य ग्रान्तत्वम् । पुनः क्रियाभिधानं च न सकृदेव आप्तान्यमूनि सेवेत किन्त्वेनेकधाऽपि इति ख्यापनार्थमिति सूतार्थः ॥ १२ ॥ यदुक्तं शुद्धैपणास्वात्मानं स्थापयेदिति तद्विपर्यये बाधकमाह—

जे लक्खणं च सुविणं च, अंगविज्जं च जे पउंजंति ।

ण ह्नु ते समणा बुचंति, एवमायरिएहिमक्खायं ॥ १३ ॥

३ “रागद्वेषविमुक्तो सुखीव, निर्जरापेक्षी” इति ।

कपिलकेव-
लिना साधु-
धर्मकथनम् ।

श्रीउपरा-
म्यनसदे
श्रीनेमिच-
न्दीया
मुसवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १२९ ॥

व्याख्या—ये 'लक्षणं' च' शुभाऽशुभसूचकं पुरुषलक्षणदि । तद्यथा—अस्मिन्वर्षाः सुखं मांसे, त्वन्नि भोगाः स्त्रियोऽक्षिपु । गतौ यानं सरे चाऽऽज्ञा, सर्वं सत्त्वे प्रतिष्ठितम् ॥१॥ तथा—पद्म-वशा-ऽङ्कुश-च्छत्र-शङ्ख-मत्स्यादयस्तले । पाणि-पादेषु दृश्यन्ते, यस्याऽस्तौ श्रीपतिः पुमान् ॥ २ ॥ उद्युक्ताः पृथुलास्तोत्राः, क्षिप्रया दर्पणसन्निभाः । नरा भवन्ति धन्यानां, धनभोगसुखप्रदाः ॥३॥ सितैः श्रमणता ज्ञेया, रूक्षपुष्पितकैः पुनः । जायते किल दुःशीलो, नखैल्लोकैऽत्र मानवः ॥४॥ शुक्ताः समाः शिल्परिणो, दन्ताः क्षिप्रघनताः शुभाः । विपरीताः पुनर्ज्ञेया, नराणां दुःखहेतवः ॥५॥ द्वात्रिंशद्दशतो राजा, भोगी स्यादेकहीनकः । त्रिंशता मध्यमो ज्ञेयस्ततोऽथस्त्रान्न सुन्दरः ॥ ६ ॥ स्रोकदन्ताऽतिदन्ता ये, श्यामदन्ताश्च ये नराः । मूपकैः समदन्ताश्च, ते पापाः परिकीर्तिताः ॥ ७ ॥ अङ्गुष्ठयवैराढ्याः, सुतवन्तोऽङ्गुष्ठमूलजैश्च यवैः । ऊर्ध्वो-फारा रेखा, पाणितले भवति धनहेतुः ॥८॥ वामावर्तो भवेद्यस्य, वामायां दिशि मस्तके । निर्लक्षणः शुधाधामो, सिद्धाम-छात् स रूक्षिकाष् ॥९॥ दक्षिणो दक्षिणे भागे, यस्याऽऽवर्तोऽस्ति मस्तके । तस्य निलं प्रजायेत, कमला करवर्तिनी ॥१०॥ यदि स्यादक्षिणे यामो, दक्षिणो वामपार्श्वके । पञ्चात्काले ततस्तस्य, भोगा नास्त्यत्र संशयः ॥११॥ उरोमुसललाटानि, पृथूनि मुस्रभागिनाम् । गन्त्रीपानि पुनर्ब्रीणि, नाभिः सत्त्वं स्वरस्तथा ॥१२॥ कैश-दन्त-नराः सूक्ष्मा, भवन्ति सुखहेतवः । कण्ठः शृणुं तथा जह्वे, ह्रस्वं लिङ्गञ्च पूजितम् ॥१३॥ रक्षा जिह्वा भवेदन्या, पाणिपादतलानि च । पृथुलाः पाणिपादाश्च, धन्यानां दीर्घजीविनाम् ॥१४॥ क्षिप्रदन्तः शुभाऽऽहारः, सुभगः क्षिप्रलोचनः । नरोऽतिह्रस्वदीर्घश्च, स्थूलाः कृष्णाश्च निन्दिताः ॥१५॥ पद्मभिः शतमुदितं, चतुर्भिर्नवतिस्तथा । त्रिभिः पष्टिः ससुदित्त, लेखाद्भिर्भौवर्तिभिः ॥१६॥ चत्या-रिसत्तुनः श्रेष्ठं, वर्पाणि नरजीवितम् । वाभ्यां द्वाभ्यां तर्पकेन, त्रिशद्वर्पाणि जायते ॥१७॥ कुशीलाः श्यामलोलास्त्री, रोम-जहा च मर्षुष्ट । महिलोन्नतोचरोष्ठी, नित्यश्च कलहप्रिया ॥१८॥ इत्यादि ॥ 'स्वमं च' शुभाऽशुभफलसूचकम् । तद्यथा—

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।
कपिलकेव-
लिना साधु-
धर्मकयनम् ।

॥१२९॥

‘अणुहूय-दिष्ट-चित्तियवियजियं सधमेव जं सुमिणं। जायइ अविताहफल्यं, सत्यसरीरेहि जं दिट्ठं ॥ १ ॥ पढमम्मि वासफल्या, वीए जामम्मि होति छम्मासा । तइयम्मि तिमासफला, चरिमे’ सज्जफला होति ॥ २ ॥ आरोहणं गो-विस-पुंजरेसुं, पासाय-सेलगा-महाडुमेसु । विट्ठाणुलेवो रुइयं मयं च, अगम्मगम्मं सुविणेषु धन्नं ॥ ३ ॥ तुरगरुहणे पंथो, करह खरे सेरिभे इवइ मच्चू । सिरछेयम्मि य रज्जं, सिरप्पहारे धणं लहइ ॥ ४ ॥ वदि-च्छत्त-सुमण-चामर-वत्थ-5न्न-फलं च दीव-त्थोळं । खंल सुवन्नं मंतज्जओ य लद्धो धणं देइ ॥ ५ ॥ गय-वसह-अल्लमंसाण’ दंसणे’ होइ सोक्खयणलाभो’ । रत्तवढत्तमणयाणं, मरणं पुण दंसणे होइ ॥ ६ ॥ करह तुंगे रिच्छम्मि वायसे देवहसियकंये य । मरणं महाभयं था, सुविणे दिट्ठे वियाणाहि ॥ ७ ॥ गायंतं नचंतं, हसमाणं चोप्पडं, च अप्पाणं । कुंकुमलित्तं दहुं, चित्तिसु उवट्टियं, असुहं ॥ ८ ॥ दाहिणकरम्मि सेया-5हिभक्खणे होइ रज्जयणलाभो । नइ-सरतरणं सुरखीरपाणयं-हवइ सुहदेऊ ॥ ९ ॥ सिरे सयसहत्सं-तु, सहत्सं वाडुभक्खणे । पाए पंचसओ लाभो, साणुस्सासिसभक्खणे ॥ १० ॥ दारगाल-सेज्जा-सालभंजणे भारिया विणस्सेज्जा । पिइ-माइ-पुत्तमरणं, अंगच्छेए वियाणेज्जा ॥ ११ ॥ सिंगीणं दाढीणं, उवइवो कुणइ नूण रायमयं ।

१ ‘अणुभूत इष्ट चिन्तितवियजितं सर्वमेव यत् स्वप्नम् । जायते अवितायफलदं स्वस्थसरीर्यंद इष्टम् ॥ १ ॥ प्रथमे’ यर्पफलदाः, द्वितीये धामे भवन्ति पण्मासाः । तृतीये त्रिमासफलदाः, चरिमे सद्योफलं भवन्ति ॥ २ ॥ आरोहणं गो-वृष-कुक्षरेषु, प्रासाद-दीलात्र-महाद्रुमेषु ॥ विष्टानुलेषो रक्षितं मृतं च, अगम्यगम्यं स्वप्नेषु धन्यम् ॥ ३ ॥ दुरगारोहणे पण्याः, कर्मे खरे सेरिभे भवति मृत्युः । शिरश्छेदे चः राज्यं; शिर प्रहारे धनं लभते ॥ ४ ॥ दधि-च्छन्नं स्वप्ने चामर वन्न 5न्न-फलं च दीप-तग्नौलम् । गह्वः सुवर्णं मध्रध्वजश्च लब्धो धनं ददाति ॥ ५ ॥ गज-वृषभा-5द्वैसांसानां दर्शने भवति सौख्य-धनलाभः । रक्तपटक्षपणकानां, मरणं पुनर्वर्षेने भवति ॥ ६ ॥ कर्मे पुराणे रिच्छे, वायसे देवहसितकमे च । मरणं महाभयं था, स्वप्ने इष्टे विजानीहि ॥ ७ ॥ गायन्तं-नृत्तन्तं, हसन्तं अक्षन्तं’ चारामानम् । कुडुमलित्तं इट्ठा, चिन्तय उपस्थितमशुभम् ॥ ८ ॥ दक्षिणकरे श्रेताहिभक्षणे भवति राज्यधनलाभः । नदी-सरस्वराणं सुरक्षीरपाणकं भवति सुखहेतुः ॥ ९ ॥

श्री उचरा-
 ध्यनयने
 श्रीनेमिच-
 न्नीया
 सुतबोया-
 रूपा लघु-
 धृतिः ।
 ॥ १३० ॥

पुत्तो व पदडा वा, नियलयुपापासकंधेषु ॥ १२ ॥ आसणे सयणे जाणे, सरीरे बाहणे गिहे । जलमाणे वि तुञ्जेजा,
 सिरी तसस समंतओ ॥ १३ ॥ आरोगं घणलामो वा, चंदसुराण दंसणे । रत्नं समुद्रपियणे, सुरसस गहणे तथा ॥ १४ ॥
 इत्यादि ॥ 'अङ्गविद्यां च' शिरःप्रथलङ्कपुरणतः शुपाऽधुमसूचिकाम् । तथा—

शिरःपुरणे किर रत्नं, पियमेलो होइ बाहुपुरणमि । अचिह्णपुरणमि य पियं, अहरे पियसंगमो होइ ॥ १ ॥ गंडेसुं
 धीलामो, कम्मसु य सोहणं सुणइ सई । नेत्तंते घणलामो, उठे विजयं वियाणाहि ॥ २ ॥ षिठे पराजओ वि हु, भोगो
 अंसे वहेव कंठे य । इत्ये लामो विजओ, वच्छे नासाए पीई य ॥ ३ ॥ लामो थणेषु हियए, हाणी अंतासु कोसपरि-
 बुद्धी । नागीए याणभंसो, लिगे पुण इत्थिलामो य ॥ ४ ॥ कुळेसु सुउपपत्ती, ऊरुहिं वंधुणो अणिहं तु । पासेसु वल्लहत्तं,
 याहणलामो फिजे भणिओ ॥ ५ ॥ पायतले पुरणेणं, इवइ सलामं नरसस अट्टाणं । डवरिं च थाणलामो, जंघाहिं

शिरसि दत्तसहरं तु, सहरं बाहुभक्षणे । पादे पद्मनावं लामो, मातुगामिपमक्षणे ॥ १० ॥ द्वारगोल-वाय्या-आलयअने भावो विनदयेव ।
 पितृ-मातृ-पुत्रमरणं, अङ्गच्छेदे विजानीयात् ॥ ११ ॥ शृङ्गिणां दंष्ट्रिणां, उपप्रवः करोति नूनं राजभयम् । पुत्रो वा प्रतिसा वा, सिगड-
 युगापागवधेयु ॥ १२ ॥ आसने सयने पांने, सरिरे क्कहने गृहे । ज्वलति अपि ऊद्योत, श्रीस्त्राल्य समन्ततः ॥ १३ ॥ आरोग्यं पञ्चलभो
 वा, पञ्चसूर्ययोर्दंताने । रागं समुद्रपाते, सूर्यस्य ग्रहणे तथा ॥ १४ ॥

१ "शिरःपुरणे किल रात्र्यं, प्रियमेलो भवति बाहुस्फुरणे । अक्षिस्फुरणे च प्रियं, अयरे पियसङ्गमो भवति ॥ १ ॥ गण्डयोः सीलामः,
 कर्णेषु च दोमनं शृणोति वाचम् । नेत्रान्ते घनलामः, ओष्ठे विजयं विजानीहि ॥ २ ॥ षष्ठे पराजयोऽपि खलु, भोगोसे तथैव कण्ठे च ।
 इत्थे लामो विजयो, यक्षति नासायां प्रीतिश्च ॥ ३ ॥ लामः स्तनयोर्हृदये, हानिराङ्गसु कोपपरिवृद्धिः । नाभौ स्थानञ्चनो, लिङ्गे पुनः
 श्रीलामश्च ॥ ४ ॥ नितम्बयोः सुतोपपत्तिः, ऊर्वोः बन्धोरनिष्टं तु । पार्श्वयोर्वलुभयं, वाहनलामो घृष्टिकायां भणितः ॥ ५ ॥ पादतले
 पुरणेन, भवति सलामो नारत्याम्ना । उपरि च स्थानलामो, नतपोस्त्रोकमस्मानम् ॥ ६ ॥ पुराणांतामहिलायाः, पुरुषस्य दक्षिणा यथोक्त-
 फलाः । महिलोऽगुरुररसमहिलयोः भवन्ति वामा यथोक्तफलाः ॥ ७ ॥

अष्टमं
 कापिलीय-
 पन्थयनम् ।
 कपिलकेव-
 लिना साधु-
 धर्मकथनम् ।

॥ १३० ॥

धोवमद्धानं ॥ ६ ॥ पुरिसंसयमहिलाए, पुरिसस्स य दाहिणा जहुत्तफला । महिलंसपुरिसमहिलाण होति वामा जहुत्त-
 फला ॥ ७ ॥ इत्यादि ॥ चः सर्वत्र वाशब्दार्थः, ये प्रयुञ्जते, कोऽर्थः?—तद्भिधायकानि शास्त्राणि व्यापारयन्ति । पुनः
 'ये' इत्युपादानं लक्षणादिभिः पृथक्सम्बन्धसूचनार्थम् । ततश्च प्रत्येकमपि लक्षणादीनि ये प्रयुञ्जते न तु समस्तान्येव,
 ते किम् ? इत्याह—'न ह्यु' नैव 'ते' एवंविधाः श्रमणाः साधवः 'उच्यन्ते' अभिधीयन्ते । इह च पुष्टाऽऽलम्बनं विनैत-
 द्वापारणे एवमुच्यत इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ ते चैवंविधा यद्वामुवन्ति तदाह—

इह जीवियं अणियमेत्ता, पवभट्टा समाहिजोएहिं । ते कामभोगरसगिद्धा, उववज्जंति आसुरे काए १४
 व्याख्या—'इह' जन्मनि 'जीवितम्' असंयमजीवितम् 'अनियम्य' द्वादशविधतपोविधानादिनाऽनियञ्च्य 'प्रभ्रष्टाः'
 च्युताः समाधिः—चित्तस्वार्थ्यं तत्प्रधाना योगाः—शुभमनोवाक्कायव्यापाराः समाधियोगस्तेभ्यः, अनियञ्चितात्मनां हि पदे
 पदे तद्वंशसम्भव इति, 'ते' अतन्तरमुक्ताः कामभोगेषु—अभिहितस्वरूपेषु रसेषु च—मधुरादिवु गृह्याः—अभिकाङ्क्षावन्तः
 कामभोगरसगृह्याः, भोगान्तर्गतत्वेऽपि रसानां पृथगुपादानमतिगृह्णिविषयताख्यापनार्थम्, 'उपपद्यन्ते' जायन्ते 'आसुरे'
 असुरसंवन्धिनि काये । इदमुक्तं भवति—एवंविधाः किञ्चित्कादाचित्कमनुष्ठानं कुर्वन्तोऽप्यसुरेष्वेवोत्पद्यन्ते इति सूत्रार्थः
 ॥ १४ ॥ ततोऽपि च्युतास्ते किमवामुवन्ति ? इत्याह—

ततोऽपि य उवट्टिता, संसारं बहुं अणुपरियत्तंति ।

बहुकम्मलेवलित्ताणं, वोही होइ सुदुल्लभा तेसिं ॥ १५ ॥

व्याख्या—ततोऽपि चासुरनिकायाद् 'उच्युत्य' निःसृत्य 'संसारं' चतुर्गतिरूपं 'बहुं' विपुलं "अणुपरियत्तंति"
 'अणुपरियन्ति' . सातत्येनं पर्यटन्ति । किञ्च बहुकम्मलेपलिप्तानां 'वोधिः' प्रत्यजिनधर्मावाप्तिर्भवति सुदुर्लेभा 'तेषाम्'

कपिलकेव-
 लिना साधु-
 धर्मकथनम् ।

श्रीउचरा-
ध्यपनयने
श्रीनेमिच-
न्नीया
मुखबोधा-
ल्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १३१ ॥

ये लक्षणादि प्रयुञ्जते । यत्त्रयमुत्तरगुणविराघनायां दोषस्तत्सदाधने यतितव्यमिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ आह—
किमसी द्रव्यत्रयमणा जानन्तोऽप्येवं लक्षणादि प्रयुञ्जते ? उच्यते—लोभतः, अत एव तदाकुलितस्यात्मनो दुष्पूरतामाह—
कसिपिं पि जो इमं लोयं, पडिपुन्नं दलिज्ज एगस्स । तेणाविंसे ण संतुस्से, इति दुष्पूरण इमे आयो ॥ १६ ॥
व्याख्या—‘कृत्त्रमपि’ परिपूर्णमपि ‘यः’ सुरेन्द्रादिः इमं ‘लोकं’ जगत् ‘प्रतिपूर्णं’ धनधान्यहिरण्यदिभृतं
“दलिज्ज” ति दद्यात्, किं बहुभ्यः ? इत्याह—“एगस्स” त्ति एकस्मै कस्मैचित् कथञ्चिदाराधितवते, ‘तेनाऽपि’ धन-
धान्यादियुतसमस्तलोकदायकेन; हेतौ तृतीया । “से” इति सः ‘न सन्तुष्येत्’ न हृष्येत् । किमुक्तं भवति ?—भूमैताव-
ददत्ताजनेन परिपूर्णता कृतेति न वुष्टिमाप्नुयात् । उक्तं हि—“न बहिरुष्टणकाष्ठेषु, नदीभिर्निर्वा महोदधिः । न चैवात्माऽर्ध-
सारेण, शस्यस्वर्षयितुं फचित् ॥ १ ॥ यदि स्याद्भद्रपूर्णेऽपि; जम्बूद्वीपः कथञ्चन । अपर्योत्तः प्रहर्षय; लोभार्तस्य जिनैः
सृष्टः ॥ २ ॥” इति; एयमर्थः, एवम्—अयुनोक्तन्यायेन, दुःखेन—कृच्छ्रेण पूरयितुं शक्यो दुष्पूरो दुष्पूर एव दुष्पूरकः ।
“इमे” ति अयं प्रत्यक्षः ‘आत्मा’ जीवः, एतदिच्छायाः परिपूरयितुमशक्यत्वादिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ किमिति न
सन्तुष्यति ? इति स्वसंघितितं हेतुमाह—

जहा लोभो तथा लोभो, लाभो लोभो पवहुह । दोमासकयं कज्जं, कोडीए वि न निट्ठियं ॥ १७ ॥
व्याख्या—‘यया’ येन प्रकारेण ‘लभः’ अर्थोऽवाप्तिः । ‘तया’ तेन प्रकारेण लोभः । किमेवम् ? इत्याह—लभो-
दोभः ‘प्रवर्द्धते’ वृद्धिं याति; इह च ‘लाभाहोभः प्रवर्द्धते’ इति वचनात् यथा तथेत्यत्र वीप्सा गम्यते; ततश्च यथा यथा
लभत्वाया तथा लोभो भवतीत्युक्तं भवति । लाभोदोभः प्रवर्द्धते इत्यपि कुतः ? इत्याह—द्वाराभ्यां मापाभ्यां कृतं द्विमाप-
कृतं ‘कार्यं’ प्रयोजनम् तत्रेह दास्याः पुण्यतान्मूलमूलरूपं ‘कोट्याऽपि’ सुवर्णशतलक्षात्मिकयाऽपि ‘न निष्ठितं’ न निष्पन्नम्,

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।

कपिलकेव-
लिना साधु-
धर्मकथनम् ।

॥ १३१ ॥

तदुत्तरोत्तरविशेषवाञ्छात इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ सम्प्रति, यदुक्तम्—‘द्विमापकृतं कार्यं कोट्याऽपि न निष्ठितमि’ति तत्र तदनिष्ठितिः स्त्रीमूलेति तत्परिहार्यतां उपदर्शनायाह—

नो रक्खसीसु गेज्जेज्जा, गंडवच्छासु गेगचित्तासु ।

जातो पुरिसं पलोभित्ता, खेळंति जहा व दासेहिं ॥ १८ ॥

व्याख्या—‘नो’ नैव राक्षस इव राक्षस्यः स्त्रियस्तासु, यथा हि राक्षस्यो रक्तसर्वस्वमपकर्षन्ति जीवितं च प्राणि-
नामपहरन्ति एवमेता अपि, तत्त्वतो हि ज्ञानादीन्येव जीवितं च अर्थश्च तान्येताभिरपद्रियन्त एव । तथा चोक्तम्—
“बातोद्भूतो दहति हुतसुग् देहमेकं नराणां, मत्तो नागः कुषितमुजगश्चैकदेहं निहन्ति । ज्ञानं शीलं विनयविभवौदार्य-
विद्वानवेदान्, सर्वानर्थान् दहति धनिताऽऽमुष्मिकानैहिकांश्च ॥ १ ॥” “गिञ्जेज्ज” स्ति ‘गृद्धेत्’ अभिकाङ्क्षवान् भवेत्,
किदृशीपु ?—“गंडवच्छासु” स्ति गण्डं—गडु, इह चोपचितपिशितपिण्डरूपतया गण्डे कुचाबुक्तौ, ते वक्षसि यासां ता-
स्त्रायभूतास्तासु, वैराग्योत्पादनार्थं चेत्थसुक्तम् । तथाऽनेकानि—अनेकसङ्ख्यानि चञ्चलतया चित्तानि—मनांसि यासां ता अ-
नेकचित्ताः तासु, आह च—“हृद्यन्यद्वाच्यन्यत्, कार्येऽप्यन्यत्पुरोऽथ प्रष्टेऽन्यत् । अन्यत्तव मम चान्यत्; स्त्रीणां सर्वं किम-
व्यन्यत् ॥ १॥” तथा “जाओ” स्ति याः ‘पुरुषं’ मनुष्यं कुलीनमपीति गम्यते, ‘प्रलोभ्य’ त्वमेव मम शरणं त्वमेव च
प्रीतिकृत् इत्यादिकाभिर्वाग्भिर्प्रतार्यं शीडन्ति । “जहा व” स्ति वाशब्दस्यैवकारार्थत्वाद् यथैव ‘दासेः’ एहि गच्छ मा
या त्वं यासीरित्यादिवितथोक्तिप्रभृतिभिः कीडाभिर्धिलसन्तीति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ पुनस्तासामेवाऽतिहेयतां दर्शयन्नाह—

नारीसु णो पगेज्जेज्जा, इत्थी विप्पजहे अणगारे ।

धम्मं च पेसलं गच्चा, तत्थ ठवेज्ज भिक्खू अण्णणं ॥ १९ ॥

व्याख्या—‘नारीसु’ स्त्रीषु ‘नो’ नैव ‘प्रगृध्येत्’ प्रशब्द आदिकर्मणि, ततो गृद्धिमारभेताऽपि न, किं पुनः कुर्यात् ? इति

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुसवोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ १३२ ॥

भावः । 'इत्थि' ति स्त्रियः 'विष्पजहे' ति विप्रजहात् । पूर्वत्र नरीप्रहणाद् मनुष्यस्त्रिय एवोक्ताः, इह पुनर्वैवतिर्यक्सम्वन्धि-
न्योऽपि त्याग्यतया उच्यन्ते इति न पौनरुक्त्यम्, उपदेशत्वाद्वा । 'अनगारः' प्रावत्, किं पुनः कुर्यात्? इत्याह—'धर्म-
मेवं' ऋचर्यादिरूपम्, चस्यावधारणार्थत्वात्, 'पेशलम्' इह परत्र चैकान्तहितत्वेनाऽतिमनोहं 'ज्ञात्वा' अवबुध्य 'तत्रे' ति
धर्मे 'स्यापयेत्' निवेशयेत् 'भिद्युः' यतिः आत्मानं विपयाभिलषनिषेधादिति सूत्रार्थः ॥१९॥ अध्ययनार्थोपसंहारमाह—

इह एस धर्मे अक्खाए, कविलेणं च विसुद्धपत्तेणं ।

तरिहिति जे उ काहिति, तेहिं आराहिया दुवे लोगु ॥ २० ॥ ति चेमि ॥

व्याख्या—'इती'त्यनेन प्रकारेण 'एषः' अनन्तरोक्तरूपः 'धर्मः' यतिधर्मः 'आख्यातः' कथितः । केन? इत्याह—
'कपिलेन' इत्यात्मानमेव निर्दिशति, पूर्वसङ्गतिकत्वाद् अमी मद्बचनतः प्रतिपद्यन्तां धर्ममिति । 'चः' पूरणे । 'विसुद्ध-
पत्तेन' निर्मलावयोधेन, अतोऽयंसिद्धिमाह—'तरिहिति' ति तरिष्यन्ति भवाम्भोधिमिति शेषः । 'चे' इत्यविशेषामिधाने,
'तु' पूरणे, ततोऽविशेषत एव तरिष्यन्ति ये 'करिष्यन्ति' अनुष्ठास्यन्ति प्रक्रमामुं धर्मम् । अन्यच्च तैः 'आराधितौ'
सफलीकृतौ 'द्वौ' द्विसंख्यौ 'लोकौ' इहपरलोकवित्यर्थः, इह महाजनपूज्यतया परत्र च निःश्रेयसाऽभ्युदयप्राप्त्येति
सूत्रार्थः ॥ २० ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ ब्रवीतीति प्राग्वदिति ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां उत्तराध्ययनलघुटीकायां सुख-
बोधयायां कापिलीयाख्यं अष्टममध्ययनं समाप्तम् ॥

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।

कपिलकेव-
लिना साधु-
धर्मकथनम् ।

॥ १३२ ॥

अथ नमिप्रव्रज्याख्यं नवममध्ययनम् ।

उक्तमष्टममध्ययनम् । साम्प्रतं नमिषक्त्यतानिबद्धं नमिप्रव्रज्याख्यं नवममारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—
 'अनन्तराध्ययने निर्लोभत्वमुक्तम्, इह तु तदनुतिष्ठत इहैव देवेन्द्रादिपूजोपजायते इति दृश्यते' इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽ-
 यात्स्यात्याययनस्य प्रस्तावनार्थं नमिचरितं तावदुच्यते । इह च यद्यपि नमिप्रव्रज्यैव प्रकृन्ता तथापि यथाऽयं
 प्रत्येकदुःखस्ताथाऽप्येऽपि करकण्डादयस्त्रय एतत्समकालसुरलोकचक्रवर्तन-प्रव्रज्याग्रहण-केवलज्ञानेत्पत्ति-सिद्धिगतिमाज इति
 प्रसङ्गतो विनैयवैराग्योत्पादनाथं तद्वक्तव्यताऽप्यभिधीयते । तद्यथा—करकण्ड कलिंगेऽयं, पंचालेऽयं दुःसुहो । नैमी
 राया विदेहेऽयं, गंधारेऽयं य नैगई ॥ १ ॥ वसुदे य इंद्रकेरु, बलए अंवे य पुष्किए वोही । करकण्ड दुःसुहूरसा, नमिस्स
 गंधाररत्नो य ॥ २ ॥ तस्य करकण्ड—

चंपाए नयरीए दहिवाहणो राया, तस्स थ चेडगस्स धूया पउमावई देवी । अन्नया य तीसे दोहलो जाओ—
 किहाइं रायनेवत्थेण नेवत्थिया महारायधरियच्छत्ता उज्जाणकाणणाणि हत्थियबंधवरगया विहरिजा? । सा ओलुग्गा
 जाया । राइणा पुच्छिया । कहिओ सन्भावो । ताहे राया थ सा य जयहत्थिम्मि आरूढाईं । राया छत्तं घरेइ ।
 गया उज्जाणं । पढमपाउसो य तथा वट्टइ । सीयलएणं सुरभिमट्टियांगंधेण अब्भाहओ वणं संभरेइ । कटी वि पयट्टो
 वणाभिसुहो पयाओ । जणो न तरइ पिट्टओ ओलुगिगंडं । दो वि अडविं पवेसियाइं । राया वडल्लसं पेक्खइ, देवि
 भणइ—एयस्स वडस्स हेट्ठेण जाहि त्ति, तथो तुमं साहं गिण्हिज्जासि । ताए पडिसुयं, न तरइ गिण्हिउं । राया
 दक्खो, तेण साहा गहिया । सो वत्तिन्नो निराणंदो किंकायवयामूढो गओ चंपं । सा य पउमावई नीया निम्माणुसिं

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वारे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १३३ ॥

अडविं । जाव तिसाइओ पेच्छइ तलागं महइमहालयं । इत्थी तत्थ ओइओ अभिरमइ । इमा चि सणियं सणियं ओइत्रा करिणो उत्तिन्ना तलागाओ दिसाओ न जाणइ भयभीया समंतओ तं वणं पलोएइ । तओ—अहो ! कम्माण परिणइ जेण अप्तकियमेव एरिसं धसणमहं पत्ता, ता किं करेमि ? कत्थ गच्छामि ? का मे गइ ? त्ति । सा य परवसा रोविउं पयत्ता । राणमेत्तेण य काऊण धीरियं चितियं तीए—न नजइ बहुदुट्टसावयसंकुले एयम्मि भीसणे वणे किं पि हवइ, ता अप्पमत्ता हवामि । तओ कयं चउसरणगमणं, गरहियाइं दुच्चरियाइं, खामिओ सयलजीवरसी, कयं सागारं भत्तपञ्चक्साणं—जइ मे होल पमाओ, इमस्स देहस्सिमाइ वेलाए । आहारसुनहिदेहं, चरिमे समयम्मि वोसिरियं ॥ १ ॥ तहा पंचनमोक्कारो मे सरणं, जओ सो चैव इहलोगपरलोगेसु कक्षाणावहो । भणियं च—“वाहि-जल-जलण-नक्कर-हरि-करि-संगाम-विस-हरमयाइं । नासंति तक्खणेणं, नवकारपहाणमंतेणं ॥ १ ॥ न य किंचि तस्स पहवइ, डाइणि-वेयाल-रक्कत-मारिभयं । नवकारपहावेणं, नासंति य सयलदुरियाइं ॥ २ ॥ तहा—हिययगुहाए नवकारकेसरी जाण संठिओ निचं । कम्मदुगंठि-दोयदृघट्टयं ताण परित्ठं ॥ ३ ॥” तओ नवकारमणुसरंती पट्टिया एगदिसाए । जाव दूरं गया ताव दिट्ठो एणो तावसो, तस्स मूलं गया, अभिवाइओ । सा पुच्छिया तेण—फओ सि अम्मो इहागया ? । ताहे कहेइ—अहं चेडयस्स घूया जाव हत्थिणा आणीया । सो य तावसो चेडस्स नियइओ । तेण आसासिया ‘मा वीहेहि’ त्ति, भणिया य—मा सोयं करेहि, ईइसो चैव एस संजोगवियोगहेऊ जम्मण-मरण-रोय-सोयपडरो असारो संसारो, वणफलेहिं अणिच्छंती वि काराविया पाणवित्तिं, नीया य वसिमं । भणिया य—एत्तो परेण हलकिट्ठा भूमी, न अक्कमामो अन्हे, एसो दंतपुरस्स विसओ, दंतवक्को य राया, ता तुमं निब्भया गच्छ एयम्मि नयरे, पुणो सुसत्थेण गच्छेज्जसु चंपं ति । नियतो तावसो । इयरा वि पविट्ठा दंतपुरं । गया य पुच्छंती साहुणीमूलं, वंदिया पवत्तिणी । पुच्छिया—कुओ साविगा ? । कहियं तीए जह-

नवमं
नमिप्रत्र-
ज्याख्य-
मध्ययनम् ।
करकण्डु-
चरित्रम् ।

॥ १३३ ॥

द्विर्ब । परन्ना मयागं । संतविया य पवत्तिणीए—महाणुभावे ! मा कुणसु चित्तलेयं, अलंघणीओ विहिपरिणामो । जओ—
 “विहडापइ पडियं पि डु, विहडियमवि किचि संवडावेइ । अइत्तिउणो एस विही, जंतूण सुहासुहकरणे ॥ १ ॥” किञ्च—
 “एणदिठ्ठणइविहवे, एणपरियटंतविहिसुहडुखले । एणसंजोगविओगे, संसारे नत्थि किं पि सुहं ॥ १ ॥ जेणं चिय
 “एणदिठ्ठणइविहवे, एणपरियटंतविहिसुहडुखले ॥ २ ॥” एवमाइ अणुसासिया
 संसारे, बहुविहडुक्खाण एस भंडारो । तेणं चिय इह धीरा, अपयगपहं पवजंति ॥ २ ॥” एवमाइ अणुसासिया
 संवेगमुवगया ताण चैव मूले पवइया । पुच्छिया वि दिक्खाए अदाणभएण गब्भो न अवखाओ । पच्छा नाए
 मयइरियाए सब्भावो कहिओ । पच्छन्नं धरिया । पत्त्या समाणी सहनाममुहाए कंवलरयेण य सुसाणे छेइइ ।
 पच्छा सुसाणपालगेण गहिओ, भज्जाए अस्पिओ । ‘अवकत्रिओ’ त्ति नामं कयं । सा य अज्जा तीए पाणीए समं मिति
 करेइ ति । सा अज्जा ताहिं संजईहि पुच्छिया—कहिं गब्भो ? । भणइ—मयगो जाओ तो से उज्झिओ । सो तत्थ संवडुइ ।
 ताहे दाएरुवेहिं समं रमइ । सो ताणि डिंभरुवाणि भणइ—अहं तुब्भं राया ममं करं देइ । सो लुक्कयकच्छूए गहिओ ।
 ताणि भणइ—ममं वंडुयइ । ताहे से ‘करकंडु’ त्ति नामं कयं । सो य ताए संजईए अणुरतो । सा य से मोयए देइ ।
 लं वा भिक्खलं लहं छेइइ । संवडुिओ सो सुसाणं रक्खइ । तत्थ दो संजया तं मसाणं केणइ कारणेण अइगया जाव
 एत्थ वंसकुंडो दंडं पेच्छंति । तत्थ एणो वंडलक्खणं जाणइ, जहा—‘एगपवं पसंसंति, दुपवा कलहकारिया । तिपधा
 लाभसंपत्ता, चउपधा मारणंत्तिया ॥ १ ॥ पंचपधा व जा लट्ठी, पंधे कलहनिवारिणी । छपधा य आयंको, सत्तपधा
 अरोगिया ॥ २ ॥ चउसंयुलपइहाणा, अटंसंयुलसमूसिया । सत्तपधा य जा लट्ठी, सत्तगयनिवारिणी ॥ ३ ॥ अट्टपधा
 असंपत्ती, नवपधा जसकारिया । दसपधा व जा लट्ठी, तदियं सत्तसंपया ॥ ४ ॥ वंका कीडक्खइया, चित्तलया पोहडा
 य दट्ठा य । लट्ठी य उब्भसुक्का, वज्जेयधा पयत्तेणं ॥ ५ ॥ घणवद्धमाणपधा, निद्धा चन्नेण एगवचा य । एमाइलक्खण-

श्रीउत्तरा-
व्ययनखेत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवैषा-
रूया लघु-
श्रुतिः ।
॥ १३४ ॥

जुआ, पसत्यलही मुणैयर्वा ॥ ६ ॥" तओ तेण भणियं—जो एयं दंडं गिण्हिहस्सइ सो राया होहिति, किंतु पडिच्छि-
यधं तओ जाव अन्नाणि वत्तारि अंगुलाइं वडुइ ताहे जोगु ति । तं तेणं मायंगचेइएणं सुयं, एकेण य धिजाइएण ।
ताहे सो धिजाइओ अप्पसागारियं तस्स चउरंगुलं एणिकुणं छिदेइ । तेण चेइगेण दिट्ठो । सो उदालिओ । सो तेण
धिजाइएण कारणियं नीओ । भणइ—देहि दंडगं । सो भणइ—मम मसाणे एस वडुओ, अओ न देमि । धिजाइओ
भणइ—अन्नं गिण्ह । सो नेच्छइ, भणइ य—एएण मम कज्जं ति । सो दारगो न देइ । तेहिं सो दारगो पुच्छिओ
किं न देसि ? । भणइ य—अहं एयस्स दंडगस्स पभावेणं राया होहामि ति । ताहे कारणिया हसिकुणं भणंति—जया
तुमं राया होजासि तथा तुमं एयस्स गामं देजासि । पडिवन्नं तेण । धिजाइएण वि अन्ने धिजाइया भणिया, जहा—
एयं मारेत्ता दंडगं हरामो । तं तस्स पिउणा सुयं । ताणि तिन्नि वि नट्ठानि जाव कंचणापुरं गयाणि । तव्य अपुत्तो
राया मओ । आसो अहियासिओ । तस्स वाहिं सुयंतस्स मूलमागओ, पयाहिणीकाऊण ठिओ । जाव आयेण
नायरा पेच्छंति लक्खणजुतं । जयसहो कओ । नंदीतूरसाहयं । इमो वि जंभंतो उट्ठिओ, वीसथो छासं विलगो
पवेसिज्जइ । 'मायगो' ति धिजाइया न दिति पवेसं । ताहे तेण दंडरयणं गहियं, तं जलिउमाढत्तं । ते भीया ठिया ।
ताहे तेण याडहाणगा हरिएसा धिजाइया कया । उक्कच्च—“दधिवाहनपुत्तेण, राद्धा तु करकण्डुना । याटथा-
नकयास्सव्याध्याण्डाला ब्राह्मणीकृताः ॥ १ ॥” तस्स य घरनामं 'अवकिन्नगो' ति अवहीरिऊण तेहिं तं चेव
चेइगकयं नामं पइट्ठियं 'करकंडु' ति । ताहे सो धिजाइओ आगओ—देहि मे गामं । भणइ—जो ते रुचइ तं गिण्ह ।
सो भणइ—मम चंपाए घरं तो तीए विसए देहि । ताहे दहिवाहणस्स लेहं वेइ—देहि ममं गामं एणं, अहं तुब्भं
जं रुचइ गामं वा नगरं वा तं देमि । सो रुट्ठो—दुट्ठमायंगो अप्पाणं न याणइ ति । दूएण पडियागएण कहियं ।

नवमं
नमिप्रव्र-
ज्याख्य-
मध्ययनवृ ।
करकण्डु-
वरित्रम् ।

॥ १३४ ॥

करकण्डु कुविजो । चंपा रोहिया । जुद्धं च वदद् । ताए संजईए सुयं । 'मा जणकखओ होहि' त्ति मयहरिं आपुच्छि-
ऊण गया सं नयरिं । करकण्डुं उस्सारिता रहस्सं भिबइ—एस तव पिय त्ति । तेण ताणि अम्मापियरो पुच्छियाणि ।
तेहि सन्भावो कहिओ । माणेणं न ओसरइ । तादे सा चंपं अइगया, रत्तो घरं अईइ, नाया, पायवडियाओ दासीओ
पक्काओ । रायाए वि सुयं । सो वि आगओ । बंदिता आसणं दाऊण तं गळमं पुच्छइ । सा भणइ—एस सो
जेण रोहियं नयरं । जुद्धो निगओ मिलिओ । दो वि रजाणि तस्स दाऊण दहिवाहणो पवइओ ! करकण्डु य
महासासणो जाओ । सो य किर गोउळपिओ । अणेगणि तरस गोउळानि जायणि । जाय सरयफाले एगं गोवच्छगं
धोरगतं सेयं पिच्छइ । भणइ—एयस्स मायरं सा दुहिज्जाहा, जया बड्डिओ होज्जा तया अण्णाणं गावीणं दुद्धं पावेज्जाइ ।
ते गोवाला पडिसुणंति । सो उच्चत्तविसाणो गंधवसहो जाओ । राहणा दिट्ठो । सो जुद्धिकओ जाओ । पुणो कालेण राया
आगओ । पेच्छइ महाकायं जुग्गवसमं पइएहिं परिघट्टिजंतं । गोवे पुच्छेइ—कहिं सो वसहो त्ति ? । तेहिं सो दाइओ
तयवत्थो । भणियं च—गोहंणस्स मण्हे, दक्खित्तदेण जस्स भजंति । दिता वि दरियवसभा, सुतिकखसिगा समत्था
वि ॥ १ ॥ पोरणयणयदप्पो, गलंतनयणो चलंतविसमोद्धो । सो चेष इमो वसभो, पइयपरियट्टणं सहइ ॥ २ ॥ तं
त्तारिसं पेच्छिय गओ विसायं चित्तेइ अणिसयं—अहो ! तारिसो होऊण संपइ एयारिसो जाओ एस वसभो, ता सघं
अथिरा संसारे पयत्था । तथा हि—जो ताव भोगोयभोगनिवंधणं महामोहदेऊ य अत्थो सो अयुवो । भणियं च—
“चघलं सुरचारवं य, विज्जुलेहं व चंचलं । पाओवलगापंसु घ, धणं अथिरथम्मयं ॥ १ ॥ अत्थं चोरा चिहुंपंति, उदालंति
नरेसरा । वंतरा य निगूहंति, गिण्हंति अह दाइया ॥ २ ॥ हुयासणो उदे सघं, जलुणीलो विणासए । सवस्स हरणं
या वि, करेइ कुविओ जमो ॥ ३ ॥” तथा परमाणंदेऊ इद्धजणसंगमो वि अणिसो । कइं ?—जहा संघाए उक्कम्मि,

मिलति विहगा चहू । पंथिया पहियावासे, जहा देसंतरागया ॥ १ ॥ पहाए जंति सधे वि, अत्रमन्नदिसंतरं । एवं कुंडु-
ववासे वि, संगया वहवो जिया ॥ २ ॥ नरामरतिरिक्साइ-जोणीसुं कम्मसंजुया । मञ्जुपहायकालम्मि, सधे जंति दिसो-
दिसिं ॥३॥ तथा—“जेणुम्मत्तपमत्तउ दिडइ पुरिपहिहि, मोडावडि करंतउ वेडिउ वहुनरहिं । तं जोयणु अदरेण जण !
खणमंगुरउ, जरोगिहिं सोसिज्जइ रक्खंतह सरउ ॥ १ ॥” तथा—“गब्भे जम्भे वाल-त्तणम्मि तरुणत्तणम्मि धेरत्ते ।
मट्टियमंडं व जिया, सधावत्थासु विहडंति ॥ १ ॥” एसाइ चिंततो पडिबुद्धो पतेयबुद्धो जाओ, काऊण पंचमुट्टियं
लोयं देवयाविइन्नलिंगो विहरइ । भणियं च—“सेयं सुजायं सुविभत्तसिगं, जो पासिया वसमं गोट्टमज्जे । रिद्धिं
अरिद्धिं समुपेहियाणं, कलिंगराया वि समेक्कल धम्मं ॥ १ ॥” संपइ दुग्मुहचरियं—

अथि इहेव भारहे वासे कं पिहं नाम पुरं । तत्थ हरिकुलवंसुब्भवो जओ नाम राया, तत्स गुणमाला नाम
भारिया । सो य राया तीए सह रज्जसिरिमणुहवंतो गमेइ कालं । अत्रया अत्याणमंडवट्टिएण पुच्छिओ दूओ—किं
नत्थि ममं जं अन्नराईणमत्थि । दूएण भणियं—देव ! चित्तसभा तुम्ह नत्थि । तओ राइणा आणत्ता थवइणो, जहा—
लहुं चित्तसमं करेइ । आएसाणंतरं समाढत्ता । तत्थ धरणीए तन्नमाणीए कम्मकरेहिं पंचमदिणे सधरयणमओ जलणो घ
तेयसा जलंतो विट्ठो महामउडो, सहरिसेहिं सिट्ठो जयराइणो । तेण वि परितुट्टमणेणं णंदीतूरवपुवयं उत्तारिउ भूमि-
विवराओ पूइया थवइमाइणो जहारिहं वत्थमाईहिं । थेवकालेण निम्माया उतुंगसिहरा चित्तसभा । सोहणदिणे य
कओ चित्तसभाए पवेसो । आरोविओ मंगलतूरसदेण अप्पणो उत्तमंगे मउडो । तप्पभावेण दोययणो सो राया जाओ ।

१ येनोन्मत्तमत्तो दिण्ढति पुरिपथिच्चवहमइमिकां कुर्वन् वेष्टितो षडुनरैः । तद् धोवनमच्चिरेण जण ! क्षणमदुरं जरातोमेः
शुष्यते रक्षतः क्षरितम् ॥ १ ॥

लोएण य तरस 'दोमुह' ति नामं कयं । अइकंतो कोइ कालो । तस्स य राइणो सत्त तणया जायां । 'दुहिया मे णत्थि' ति गुणमाला अद्धितं करेइ । मयणाभिहाणस्स जक्खस्स इच्छइ उवाइयं । अन्नया पारियायमंजरीउवलंभसुविणयसूइया जाया तीसे दुहिया । कयं च वद्धावणयं, दिन्नं जक्खस्स ओवाइयं, कयं च तीए नामं मयणमंजरि ति । कमेण जाया जोघणत्था । इओ य उज्जेणीए चंडपज्जोओ राया । तस्स दूएण साहियं—जहा दुम्मुहो राया जाओ । पज्जोएण भणियं—कहं ? । दूएण भणियं—तरस एरिसो मउडो अत्थि तम्मि आरोविए दोमुहाणि हयंति । मउडस्सुवरि पज्जोयस्स लोभो जाओ । दूअं दुम्मुहराइणो पेसइ—एयं मउडरयणं मम पेसेहि, अह न पेससि तो जुञ्जसज्जो होहि । दोमुहराइणा दूओ भणिओ पज्जोयसंतिओ—जइ मम जंमगियं देह तो अहमवि मउडं देमि । दूएण भणियं— किं मग्गह ? । राइणा भणियं—देह अनलगिरिहत्थी, अगिग्गीरू तथा रहवरो य । जाया य सिवादेवी, लेहायरिय- लोहजंथो य ॥१॥ एयं च पज्जोयस्स रज्जसारं । पडिगओ दूओ उज्जेणिं । साहियं पज्जोयस्स दोमुहसंतियं पडिवयणं । कुद्धो अईव पज्जोओ चलिओ चतुरंगवलेण । दोन्नि लक्खता मयगलाणं, दोन्नि सयसहस्सा रहाणं, पंचअजुयाणि हयागं, सत्त- कोडीओ पयाइज्जाणं । अणवरयपयाणेहि संपत्तो पंचालजणवयसंधि । इथरो वि दोमुहराया चउरंगवलसमगो नीइरिओ नयराओ । गओ पडिसम्मूहं पज्जोयस्स पंचालविसयसंधीए । रइओ गरुडद्धो पज्जोएण, सायद्धो दोमुहेण । तओ कमेण संपलगं दोण्ह वि वलाण जुञ्जं । सो मउडरयणप्पभावेण अजेओ दोमुहराया । भगं पज्जोयस्स वलं । बंधिऊण पज्जोओ पवेसिओ नयरं । दिन्नं चलणे कडयं । सुहेण तत्थ पज्जोयराइणो वच्चइ कालो । अन्नया दिट्ठा तेण मयणमंजरी । जाओ गाढो अणुराओ । तओ कामगिणा डञ्जमाणस्स चिंतासंतावगयस्स बोलीणा कह वि राई । पच्चूसे स गओ अत्थाणं । दिट्ठो परिमिलाणमुहसरीरो दोमुहराइणा, पुच्छिओ सरीरपवत्ति । न देइ पडिवयणं । सासंकेण य गाडयरं

पुढो । तओ दीहं नीससिऊण जंपियं पज्जोएण—मयणवसगस्त नरवर !, वाहिवियत्थस्स तह य मत्तस्स । कुवियस्स मरंतस्स य, लज्जा दूरुद्धिया दोह ॥ १ ॥ ता—जइ इच्छसि मम कुत्तलं, पयच्छ तो मयणमंजरि एयं । नियधूं मे नरवर !, न देसि पविसामि जलणं ति ॥ २ ॥ तओ दोमुहेण निच्छयं नाऊण दिन्ना, सोहणदिणमुहुत्ते कयं पाणिग-
हणं । कइयदिणेहिं पूइऊण विसज्जिओ गओ लज्जेणिं पज्जोओ । अन्नया आगओ इंदमहूसयो । दोमुहरइणा आदहा नायरजणा—उब्भेह इंदकेउं । तओ मंगलनंदीमहारवेण धवलधयवडाडोयटिरिणीजालालंकिओ अवलंवियवरमहदाओ मणिरयणमालामूसिओ नाणाविहपलंयमाणफलनिवहाचिचइओ उब्भिओ इंदकेउ । तओ नंथति नट्टियाओ, गिज्जंति सुकइइया कव्वंथा, नंथंति नरसंथाया, दंसंति विट्ठिमोहणाइं इंदयालाइं इंदियालिणो, दिज्जंति तंयोला, खिप्पंति कुंकुमक-
प्पूरजलच्छट्टहा, दिज्जंति महादाणाइं, वज्जंति सुइंगाइआज्जाइं । एवं महापमोएण गया सत्त वासरा । आगया पुत्तिमा । पूइओ महाविच्छइेण कुसुमवथाईहिं दोमुहरइणा इंदकेऊ महातूरवेण । अन्नम्मि दिणे पडिओ मेइणीए । दिट्ठो राइणा अमेइसुत्तुगंधे निवडिओ । जणेण परिछुप्पमाणो य दइण चितियं—धिरत्थु विज्जेरेह ध चंचलाणं परिणामविरसाणं रिद्धीणं । एयं चितयंतो संसुढो पत्तेयबुद्धो जाओ । पंचमुट्ठियं लोयं काऊण पवइओ । उक्कच्च—“ओ इंदकेउं सुयलंकियं तं, दहुं पढंत्तं पविच्छुप्पमाणं । सिद्धि अरिद्धि समुपेहियाणं, पंचालराया वि समेक्ख धम्मं ॥ १ ॥” संपयं नमिचरिअं—

अत्थि इइेव भारहे वासे अवंतीजणवए सुदंसणं नाम पुरं । मणिरहो नाम राया । तस्स सहोयरो जुगवाहू जुवरया । तस्स य निरुवमरूवलवन्ना मयणरेहा नाम भारिया । सा य अचंतपरमसाविया—तीए पुत्तो सव्वगुण-
संपओ धंदजसो नाम । अन्नया मणिरहो मयणरेहं, वइण अज्जोववओ चित्तिउं पयत्तो—कइं पुण एयाए सह ममं संजोओ भविस्सइ !, अहवा ताव पढमं पीइं करेमि, पच्छा चित्तमावं नाऊण जहाजोगं जइस्सामि । एबं मंतेऊण

नवमं
नमिप्रव-
ज्याख्य-
मध्ययनम् ।

नमि-
चरित्रम् ।

॥ १३६ ॥

तीए सह पीईं पडेइ । पुष्क कुंठुम-तंबोल-वल्था-उलंकारादयं पेसेइ । न य तीए कोइ अत्रो दुदुभायो हियए । एवं कालो वचइ । अन्नया मणिरहेण मयणरेहा भणिया—सुंदरि ! जइ ममं पुरिसं पडिवज्जसि ता सयलरज्जसामिणि करेमि । तीए भणियं—नपुंसिस्थिभावेण वज्जियस्स पुरिसत्तं तुब्ब सुव्वरुम्भेणय जायं, मया अप्पडिवन्ने वि जं पुण रज्जसामिच्चं तं पि को हरिउं तरइ तुह भाइजुवरायपरिणीसइ वदंतीए ममं ? ति, अन्नं च जे सपुुरिसा हवंति ते मरणवत्तणं बहुमन्नंति न णण इहलोय-परलोयविरुद्धं आयरंति, जओ—“जीवाणं हिंसाए, अलिएणं तह परस्स हरणेणं । परइस्थि-कामणेणं, जीवा नरयम्मि वचंति ॥ १ ॥” ता महाराय ! एवं ववस्थिए सुत्तूण दुदुभायमायारं पडिवज्जसु । एवं च सोऊण तुण्हिक्को ठिओ । चितियं च तेण—न एसा जुगवाहुम्मि जीवमाणे अन्नं पुरिसमिच्छेइ, ता एवं विस्संभेण घाएमो, तओ वलक्कारेण निण्हिहस्सामि, न अत्रो को वि उवाओ अथि ति । एवं कालो वचइ । अन्नया मयणरेहा धंदं सुमिणे वदुण मत्तुणो साइइ । तेण भणिया—सुंदरि ! सयलपुहविमंडलनहयलस्स मयंकमूओ सुओ ते भविस्सइ । तओ तीए गब्भसंभवो संवुत्तो । तइए य मासे दोहलो जाओ—जइ जिणाणं मुणीणं च पूयं करेमि, सययं च तित्थयराणं संतियाओ कहाओ निसुणेमि । तओ जहिच्छाए संपूरियडोहला गब्भं सुहेणुइइइ । अन्नया वसंतमासे जुगवाहू मयण-रेहाए सह उज्जाणे कीडत्थमुवागओ । खज्जभोयणपाणत्तस्स अत्थगिरीओ चोलीणो अहेसरो । उच्छाइओ तमनियरेण सुवणाभोओ । तओ जुगवाहू तम्मि चेव उज्जाणे ठिओ । मणिरहेण चितियं—सोहणो एस अवसरो, एगं ताव जुगवाहू नयरवाहिरुज्जाणे ठिओ, वीयं थोवसहाओ, तइयं रयणी, चउत्थं तिमिरनियरेण अंधारियं वणं, ता गंतूण मारेमो, ताइ मयणरेहाए सह निस्सकं रमिस्सामि । एवं च चित्तिऊण मण्डलगं गहाय गओ उज्जाणं । जुगवाहू वि काऊण रडकीलं पसुत्तो कयलीहरे । पुरिसा चउसु वि पासेसु निवत्ता । भणिया य ते मणिरहेण—कत्थ जुगवाहू ? । साहिओ

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुसुबोधा-
स्या लु-
भृतिः ।

॥ १३७ ॥

य वेदिं । 'मा इत्य कोइ सत्त् रयणीए अभिभविस्तइ ति अधिईए आगओ अहं' ति मणिऊण पविट्ठो कयलीहरए ।
ससंभममुट्ठिओ जुगवाहू, कओ पणामो । भणियो मणिरहेण—उट्ठेहि, नयरं पविस्सामो, अलमेत्थ यासेणं । तओ
उट्ठिउमाढतो जुगवाहू । एत्थंतरे अवियारिऊण कज्जाऊजं अगणिऊण जणाववायं उच्चिऊण परलोगभयं वीसत्य-
हियओ आहओ इढ निसियसग्गेण कंधराए मणिरहेण । गुरुप्पहारवेयणानिमीलियच्छो निवह्दिओ धरणिवट्ठे । धाहावियं
मयणरेहाए—अहो ! अऊजं कयं ति । तओ पहाविया उच्चयसग्गा पुरिसा । भणियं—किमेयं ? ति । संलत्तं मणि-
रहेण—मम हत्थाओ पमाण लमं निवडियं, अलं सुंदरि ! भएण । तओ पुरिसेहिं नाऊण मणिरह्चिट्ठियं वला नीओ
नयरं मणिरहो, साहिओ चंदजसत्स जुगवाहुवुत्तो । अईवकळुणं कंदंतो विज्जनियरं गिण्हिऊणागओ उज्जाणं, कयं
वेजेहि वणकम्मं, थोवंतरेण पण्ढा वाया, निमीलियं लोयणजुयलं, निचिट्ठीहूआइं अंगाइं, रुहरनिवह्निगग्गेण
यवलीहूयं सरीरं । तओ मयणरेहा नाऊण मरणावत्थं जुगवाहुकम्मूले ठाइऊण भत्तुणो महुरं निउणं भणिउं पयत्ता—
महाणुभाव ! करेसु मणसमाहिं, मा करेसु कस्सइ उवरिं पओसं, भावेसु सबसत्तेसु मेत्तिं, पडिवज्जसु चउसरणगमणं,
गरिहेसु दुयरियं, सम्ममहियासेसु सकम्मवसेण समागयमिमं वसणं । भणियं च—“जं जेण कयं कम्मं, अन्नभवे
इहभवे वसतेणं । तं तेण वेइयधं, निमित्तमेत्तं परो होइ ॥ १ ॥” ता गेण्हसु परलोयपाहेयं । अवि य—“पडिवज्जसु
सपटुं, देवं सइहसु परमतत्ताइं । जा जीवं गुणनिहिणो, पडिवज्जसु साहुणो गुरुगो ॥ १ ॥ पाणिवहा-उलिय-परधण-
भेदुत्र-परिगहाण वेरमणं । तिविदं तिविहेण तहा, कुणसु तुमं जावजीवाए ॥ २ ॥ अट्टारसण्ह सम्मं, पावट्टाणाण तह
य पडिक्कमसु । भावेसु भवसरूयं, अणुसरसु मणे नमोक्कारं ॥ ३ ॥” जओ—“पंचनमुक्कारसमा, अंते वचंति जस्स
दम्पणा । सो जइ न जाइ मोक्कतं, अयस्स वेमणिओ होइ ॥ १ ॥” तहा वोसिस्सु सधत्तं । जओ—“न पिया

नवमं
नमिप्रव्र-
ज्यारूप-
मध्ययनम् ।
नमि-
चरित्रम् ।

॥ १३७ ॥

न चेव माया, न सुया न य भायरो न सुहि वंधू । न य धणनिचया सरणं, संसारे दुक्खपडरम्मि ॥ १ ॥ एको
चिय इह सरणं, जम्मण-जर-मरण-दुप्पतवियाणं । सत्ताण सुहनिहाणं, जिणिंदपरिभासिओ धम्मो ॥ २ ॥ एवं च
सधं जुगवाहुणा उत्तमंगविरइयकरमवल्लिणा पडिच्छियं । धेववेलाए सुहच्छवसाणोवगओ पचत्तमुवगओ । तओ अकं-
दिउमाढतो चंदजसो । मयणरैहाए धितियं—धिरत्थु मब्ब रुसरत्त एवंविहाणत्थमूलात्त, संपइ एस पावकारी अणि-
त्तमाणीए वि भे अवरत्त सीलभगं करिस्सइ, ता अलं एत्थावत्थणिण, अत्तस्य वेसे गंतूण परलोयकज्जमणुच्चिहामि,
अन्हा पुत्तस्स वि एस पाओ विणत्तं करिस्सइ । एवं मतिज्जण सोगावल्लहिययाण चंदजसाईण अट्टरत्तसमाए गुरुदुक्ख-
सत्तत्तमणा नीहरिया उज्जाणाओ गया पुद्वाभिमुदी । पत्ता महाडई । बोलीणा जामिणी । वचतीए मज्झण्हे पावियं पउम-
सं । चणफ्लेहिं कया पाणविती । अद्धलेयखिन्ना पसुत्ता सागारं मरं पचक्खाइत्ता कयलीहरे । आगया रयणी । तीए
पुव्वंति यग्घा, गुंजंति सीहा, वुरुपुरंति घराहा, फेक्कारंति भेरवं मसुयाओ । एवं अणेगसावयत्तइवित्तत्थाए नमोक्का-
रधित्तणपराए अहुरत्ते जाया उयरे अईववेयणा । किच्छेण पसूया सत्तलक्खणसंपन्नं दारगं । पहाए य कंवल्लयणेण
वेडित्ता जुगवाहुनामंकिं सुद्धारयणं उलंविज्जण कंधराए गया सरवरं । पक्खालिज्जण अंवराइं अवइत्ता मज्जणत्थं । एत्थ-
त्तरे जलमज्जाओ कयंतो घ समुब्बाइओ अईवजवेण जलकरी । गहिया तेण सुंढाए । पक्खित्ता नहयत्ते । भवियच्चयानिओ-
णेण दिट्ठा नंदीसरदीवपत्थिणण विज्जाहरजुवाणेणं । ‘रुववइ’त्ति काज्जण गहिया निवडमाणी करुणं रुयमाणी । नीया वेयडु-
पवयं भणिओ य सो रुयमाणीए—भो महात्तत्त ! अज्जाइं रयणीए चणमज्जे पसूया, दारगं तं च कयलीहरे सुत्तूण सर-
मवइत्ता, जलमण्ण उक्खित्ता तुमए गहिया, ता सो वालो केणइ चणपरेण वावाइज्जस्सइ अहवा आहारविरहिओ सयं
चेव विवज्जेत्ता, ता महापुरिस ! अवस्सदाणेण पसायं काज्जण मा-विकखेवं करेहि, दारयमाणेहिं ममं, वा तत्थ नेहि ति ।

श्रीउचरा-
प्यनये
भीनिमिच-
न्नीया
गुत्तोया-
र्या ल्यु-
शुचिः ।
॥ १३८ ॥

विज्ञाहरजुवाणण भणियं—जइ मं भत्तारं पडिबज्जसि ता तुब्ब आएसकारी भवामि । अञ्चं च—गंधारजणवए रयणा-
वहे नयेरे मणिचूडो नाम विज्जाहरराया, कमलावई भारिया, तेसिं पुत्तो मणिप्पहो अहयं च मणिचूडो, दोण्ह
वि येटीणं आदेवचं पालेऊण निविन्नकामभोगो ममं रजे ठाविऊण चारणसमणसमीवे दिक्खं पडियन्नो, सो य अणु-
ब्बमेण विहरंतो अईयवासरे आगओ आसि इहं, संपइ चेइयंदणत्थं नंदीसरं गओ, तत्स समीवे वचंतेण मए तुमं
दिट्ठा, ता सुंदरि ! सयलविज्जाहरीण सामित्ते ठवेमि तुमं, पडिबज्जसु ममं नायगं ति, अञ्चं च सो तुब्ब तणओ आसाव-
हरिण मिहिलादियइणा अढविं वियरंतेण दिट्ठो महादेवीए दिन्नो, सा पुत्तं च पालेइ, एयं मए पन्नचीए महाविज्जाए
आभोएऊण नायं, न एयमन्नहा, ता सुयणु ! मुंचसु उवेयं, अवलंघेसु धीरयं, कुणसु पसन्नं मणं, माणिसु मए समाणं
ओपणसिारं । एयं सोऊण चितियं मयणरेहाए—अहो ! मे कम्मपरिणई जेण अन्नन्नवसणभागिणी भवामि, ता किमे-
त्थ फापं ? मयणपरयो य पाणी न गणेइ कज्जाकज्जं, न वियारेइ गुणदोसं, न गुणेइ परलोयविरुद्धं, नावेक्खइ
ओयापयां, ता एवं यवत्थिए ‘सीलं रक्सियधं मए केणइ विक्खेयेणं’ ति चित्तिऊण भणियो खयो—सुपुरिस !
नंदीनएरदीयं नेद्धि मं, सत्थायत्सं तुह पिंयं फरिस्तामि । तओ सुइयमणेण विउधियं वरविमाणं तम्मि आरोविऊण
मयणरेहं गओ नदीमदीयं । तम्मि य वावन्नजिणिंदभवणाइं । भणियं च—“अंजणगिरीसु चउसु, सोलससु
इदिमुशेसु सेलेसु । पचीस रक्करेसु, नंदीसरदीवमज्झम्मि ॥ १ ॥ जोयणसयदीहाइं, पन्नासं वित्थडाइं विमलाइं । वाव-
एल्लसियाइं, पायन्नं तुंति निणभवणा ॥ २ ॥” तओ धववरिऊण विमाणाओ मणिप्पभेण मयणरेहाए य काऊण
पुं पंरियाओ उसम-उद्धमाण-चंदाणण-चारिसेणामिहाणाओ जिणंदपडिमाओ, वंदिओ मणिचूडचारणमुणी,
इयविट्ठाइं वयंत्थिए । सो मययं चउज्जाणी, तेण आभोएऊण मयणरेहावइयं घम्मकहापुधयं उयसामिओ मणिप्पभो ।

नवमं
नमिप्रत्र-
ज्याख्य-
मध्ययनम् ।

नमि-
चरित्रम् ।

॥ १३८ ॥

स्वामिया तेष मयणरेहा । मगिया य—अञ्जप्पमिइं भगिणी हुमं, भणसु इण्हि किं क्कट्टेमि ? । तीए भणियं—कयं सधं चैव
 षए नंदीसरतित्थइंसणेणं । पुट्टो य सुणी—भयवं ! साहसु मम सुयस्स पवत्तिं । सुणिणा भणियं—सुणसु, जंबुहीवस्स
 पुव्विवेदे पुक्खलावईविज्जे मणितोत्तयं नाम नयरं । तत्थ य अमियजसो नाम चक्की आसि ! तस्स पुप्फवईभा-
 रियाए दो पुत्ता आसि पुप्फसीहो रयणसीहो य । ते य चउरसीपुव्वलक्खा रज्जं काऊण संसारदुक्खभीया चारण-
 समनसमीवे पव्वइया । सोलसपुव्वलक्खा जहोइयं पव्वजं काऊण आउक्खएण अञ्चुए कप्पे इंदसामणिआ चावीस-
 सागरोवमाऊ देवा उववत्ता । तत्थ य अमरसुइसुव्वजिऊण तुया समाणा धाइयसंडभारहच्छे हरिसेणऽद्धचक्खवट्ठिणो
 समुइत्ताए देवीए पुत्ता जाया, एगत्त सागरदेवो वीयस्स सागरदत्तो य नामं । ते य असारं रज्जसिं निआऊण
 मयवओ चारसमत्थियगुणो दढसुव्वयत्त तित्थे बहुवोलीणे सुगुरुसमीवे निक्कंता, तइयवासरे विज्जुपाएण पावाइया
 संता, महासुक्के उववत्ता । सत्तरससागरोवमाऊ तत्थ देवसुहं निसेवमाणा गर्भति काळं । अन्नया य चावीसइमत्त
 तित्थयरत्त भयवओ केयलिमहिमाए गया, तत्थ य वेहिं पुट्टो भयवं—कत्थऽन्हे तुया समाणा उववज्जिस्सामो ? ।
 भयपया मणियं—इहेव भारहे मिहिलाए पुत्तेए जयसेणएणो तुम्हिक्को पुत्तो भविस्सइ, वीओ उण सुदंसणपुरे
 जुगवाहुएणो मयणरेहाए मारियाए पुत्तो भविस्सइ, परमत्थओ पियापुत्ता भविस्सइ त्ति । एवं सोऊण गया कयं ।
 तत्थिको पुओ पढमं विदेहाजणवए महिलाए पुरीए जयसेणएणो वयमालाए देवीए गन्धे उववत्तो । जाओ
 फालकमेणं । कयं तत्त नामं पउमरहो त्ति । जोवणत्थस्स य जणओ रज्जं दाऊण पव्वजं पडिवत्तो । सो य पउमरहो
 महारायादिओ जाओ । पुप्फमाला नाम घरिणी । तस्स य रज्जं अणुपालंतस्स वच्चइ कालो । वीयदेवो चइऊण
 आउक्खएण तुक्ख तणओ जाओ । सो य पउमरहो विवरीयत्तिक्खासेण अवहरिऊण अडविं पवेसिओ । तत्थ य

श्रीउत्तरा-
ध्ययनशुभे
श्रीनिमित्त-
न्त्रीया
सुरशोभा-
रुया लपु-
शुचिः ।
॥ १३९ ॥

अन् प्पमाए परिभमंतेण दिट्ठो तुज्झ तणओ, पुव्वभवऽब्भत्थसिणेहाओ अईवपमुइयहियएण गहिओ । एत्थंतरे य पयाणु-
मग्गेण समागयं सेणं । तओ कुंजरमारुहिऊण गओ सनयरं । समप्पिओ पुप्फमालाए दारओ । कयं वद्धावणयं ।
तत्थ सिणेहेणं परिवड्ढइ । जावेयं सो भयवें वज्जेइ तावागयं मणिमयरंभं पळंविद्यमुत्ताहलमालं दारनिहियतारानियरं
फलिइमणिमयसिहरं रिग्गिणीजालवमुहलं चूरवयवहिरियदियंतं अमरबहुधुइजयजयरवं विमाणमेगं । नीहरिओ तओ
यररयणमउडघापी चलंतमणिकुंडलजुयलो रुइरहारविराइयवच्छो एगो सुरो । सो तिपयाहिणीकाऊण निवडिओ मयणरे-
हाए चलणेसु । पच्छा मुणिणो चलणजुयलं नमेऊण उवविट्ठो धरणिवट्ठे । तओ विज्जाहरेण जइणो अविणयमेयं दट्ठुं
भणियं—अमरेहि नरवरेहि य, परुविया हुंति रायनीईओ । लुपंति जत्थ ते चिय, को दोसो तत्थ इयरणं ? ॥ १ ॥
कोदाइदोमरहियं, पंचेदियसूटणं पणट्टमयं । वरनाणदंसणधरं, तवसंजमसंजुयं धीरं ॥ २ ॥ मुत्तूण समणमेयं, दंसणमेत्तेण
नासियतमोहं । पणओ सि कीत्त पढमं, इमाइ तं चिवुइ ! रमणीए ? ॥ ३ ॥ अमरेण भणियं—एयररेसर ! अचित्तहेयं
नं तुमे भणियं, नवरं कारणमित्थ निसुणेसु—आसि सुंदसणपुरे मणिरहो राया । तस्स सहोयरो जुगवाह, सो य
पुणभववेरेण केणइ यसंतमासे उज्जाणं गओ आहओ असिणा कंधराए नियभाउणा मणिरहेण । कंठगयप्पणो इमीए
मयणरेहाए जिणधम्मकहापुट्ठयं उवसामिओ वेराणुवंधाओ । सम्मत्ताइपरिणामसुवगओ कालगओ उववन्नो पंचमे
रूपे इत्तसागरोवमाऊ इंदसामाणिओ देवो, सो य अहं ति । एत्ता मज्झ धम्मायरिओ, जओ ग्याए सम्मत्तमूलं
जिणयम्मं गाहिओ । उक्कथ—“जो जेण सुद्धधम्मग्गि ठाविओ संजएण गिहिणा वा । सो चेव तस्स जायइ, धम्मगुरु
धम्मदाणाओ ॥ १ ॥” अओ एत्ता पढमं चंदिया । भणियं च—“सम्मत्तदायगणं, दुप्पडियारं भवेसु वहुएसु ।
सापणुणेनेलियाहि वि, उवयारसहस्सकोडीहि ॥ १ ॥” एवं च सोऊण एयररेण चितियं—अहो ! जिणधम्मसामत्थं ।

नवमं
नभिप्रत्र-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।
नभि-
चरित्रम् ।

॥ १३९ ॥

अवि य—“संसारम्भि अणंते जीवा पाविति ताव दुक्कलाइं । जाव न करंति धम्मं, जिणवरभणियं पयस्सेणं ॥ १ ॥”
 त्रियसेण भणिया मयणरेहा—साहम्मिनि ! भणसु जं ते पियं सुहं करेमि । तीए भणियं—न तुम्हे परमत्थेण पियं सुहं
 काउं समथा, जम्म-जरा-मरण-रोग-सोय-मशुरहियं मोक्खसोकलं चैव मे पियं, तहा वि त्रियसवर ! नेहि मं मिहिलाए,
 तत्थ पुत्तस सुहं दहूण परलोगहियं करिस्सामि । तओ अमरेण तक्खणमेव नीया मिहिलाए । सा य मड्डिनाहस्स
 नमिनाहस्स य तिलोयगुरुणो जम्मण-निक्खमण-नाणभूमी । अओ अवयरियाइं तित्थभत्तीए पढमं जिणिंदमयणे ।
 वंदियाइं चेइयाइं । दिट्ठा य उवस्सए साहुणीओ, गंतूण वंदियाओ, निसत्ताइं पुरओ । उवइट्ठो ताहिं धम्मो—‘लद्धूण
 मणुसत्तं, धम्माधम्मफले च सोऊणं । सयलसुहसाहणम्भी, जत्तो धम्मम्मि कायधो ॥ १ ॥’ एमाइ धम्मकहावसाणे
 भणिया मयणरेहा सुरेण—वच्चामो रायभयणम्मि, दंसेमि तणयं । तीए भणियं—अलं संसारवद्धणेणं सिणेहेणं । अवि
 य—सद्ये जाया सयणा, सद्ये जीवा य परज्जा जाया । एगेगस्स जियस्स उ, को मोहो एत्थ वंधूसु ? ॥ १ ॥ पव्वलं
 सिण्हिस्सामि अहं, ता तुमं करेसु जहाक्कियं । सो वि साहुणीओ मयणरेहं च पणमिऊण गओ नियक्कपं । तीए तास्सि
 साहुणीण समीचे गहिया दिक्खा । कयसुव्वयनामा तवसंजमं कुणमाणी विहरइ । इओ य सो बालो पउमरहराइणो
 निकेयणे सुहेणं चिट्ठइ । पडिक्कतरायाणो तस्स राइणे नमिया । तओ राइणा शुणनिप्पन्नं बालस्स नामं कयं नमि
 सि । तओ पंचपाईपरिवुडो सुहेण संवड्ढइ । अट्ठवासेण अखिलो कलासत्थत्थवित्थरो दावियमित्तो गहियो । कमेण य
 जीषणत्थो जाओ । इक्खणाकुलुब्भवाणं अमरवहुविणिज्जियरूयसोहाणं कत्तणं अट्ठुत्तरसहस्सं पाणिं गाहियो अमरवई
 विय ताहिं सहियो विसयसुहसुवमुंजमाणो गंमेइ कालं । पउमरहराया वि मुणिऊण असारत्तं जीवलोयस्स नमिक्कुमारं
 विदेहजणवयस्स सामित्ते वाविऊण संजमसिदिं पाविऊण वरनाणदंसणलामं च लद्धुं तिलोयमत्थयं गओ ति । नमि-

भीउत्तरा-
 प्यनघ्ने
 श्रीनेमिच-
 न्नीया
 सुतबोवा-
 स्त्या लघु-
 श्चिः ।

॥ १४० ॥

उया रत्नसिद्धिं पाठेमाप्तो गमेह कालं । इवो य सो मज्जिरहो तीए श्रेव रवणीए फस्सिणा द्दो कालाओ षड्दहीए
 पुड्डीए नेदरओ व्मबन्तो चि । तथो चंदजसो सार्वेहिं मंतीहि व यथा ठमिओ । ते थ भावरो दो वि सक्कारिया ।
 चंदजसो रत्नसिद्धिं पळेइ ।

अत्रवा य नमिसंस्थिओ सबडरत्नपहाणो षड्दहृत्थी आत्मत्वंभं मंजिऊय विज्जाडईए सम्मुहं पत्थिओ । सो य
 सुदंस्सपुुरस्स सगीवेण ववइ । चंदजसउहणो सुरयवाहियालीए गयस्स दिट्ठी मणुस्सेहिं, कहिओ राहणो । तेण
 गहिम्म नयरं प्रवेसिओ, तत्थ चिट्ठइ । चापुुरिसेहिं नाऊय नमिराहणो साहियं—जहा थवलहृत्थी चंदजसेण गहिओ
 चिट्ठइ, देवो पमाणं ति । नमिराहणा चंदजसस्स दूओ पेसिओ इमेणत्थेण—जहेस थवलहृत्थी मम संविओ, एवं
 पेसइ । चंदजसस्स दूएण गंतूय साहियं नमिबयणं । चंदजसेण मणियं—न कस्सइ रयणाणि अक्खरलिहियाणि,
 ओ वेव बलेण व्दिओ भवइ तत्तेव ववति । अवि य—“को देइ ? कस्स दिव्वइ ?; कमागया कस्स कस्स व
 निवट्ठा ? । विक्कमत्तोपेहिं जए, सुव्वइ वसुहा नरिदेहिं ॥ १ ॥” तथो असम्मणिणपूइओ आगओ दूओ मिहिं ।
 साहियं नरिदस्स चंदजसवयणं । कुविओ सक्कपलेण चलिओ नमी चंदजसोवरिं । इओ य चंदजसो नमिरायं
 आगच्छमाणं नाऊय वल्लसमगो गीहंलो सम्मुहं अवसज्जेण निवारिओ । तथो मंतीहिं मणिओ चंदजसो—थाव
 गोदराइं सिद्धिऊय चिट्ठे, पुणो कालोइयं नाऊय चिट्ठिस्सामो । तथो यइणा ‘तह’ चि कयं । एवं च नमिराहणा
 चांगत्तूण येइयं चट्ठिसिं नयरं । लोगपांपरओ निरुयं सुव्वयज्जाए, चित्थियं च—मा जणवयक्खयं काऊण अहराइं
 वबंठु, एा दो वि गंतूण उवसमावेमि । गणिणीए अनुत्ताया साहुणिसिद्धिया गया सुदंसणपुरं । दिट्ठो य अज्जाए नमि-
 उया । निरं परममावणं । मंजिऊय नमी उवविट्ठो धरणीए । साहिओ अज्जाए असेससुहकारओ जिणिदप्पणीओ

नवमं
 नमिप्रव-
 ५५ख्य-
 मध्ययनम् ।

नमि-
 चरित्रम् ।

॥ १४० ॥

धम्मो । धम्मकहावसाने भणियं—महाराय ! असार रज्जसिरी, विवागदारुणं विसयसुहं, अइदुक्खपडरेसु विरुद्धपाम-
यापीयं निबन्नेण नरएसु निवासो हवइ, तो एवंठिए नियत्तसु इमाओ संगामाओ, अन्नं च केरिसो जेहमाठणा सह
संगामो ? । नमिणा भणियं—कइं मम एसो जेहमाया ? । साहिओ जहट्टिओ अज्जाए निययवुत्तंतो सपबओ, तथा वि-
भाणेष न इवएनइ । तओ अज्जा खडक्कियाए नयरं पविट्ठा, गया रायगेहं । पविसमाणी खमाया मरियणेणं । चंदज-
सत्तण्णा वंदिया ! दिअं परममासणं । उवविट्ठो राया धरणीबले । निसुयं अंतेडरियाजणेण, मगलंतअंसुधापनयणो
निबडिओ वळ्ळोसु आगंतूण सो वि अज्जाए । उवविट्ठो धरणीए । मणियं चंदजसेप—अज्जे ! किमेयं अइदुद्धरं
वयगहणं ? । साहिओ अज्जाए निययवुत्तंतो । चंदजसेण भणियं—कत्थ सो संपयं सहोयरो ? चि । अज्जाए भणियं—
जेण तुमं रोहिओ सि । तओ इरिषमहच्चंतहियओ नीहरिओ नयरओ । नमी वि सहोयरमागच्छमाणं इहूण पडि-
बागओ सग्गुहं निबडिओ बळ्ळोसु जेहमाओ, महापमोपण पवेसिओ नयरं । अहिसिचो चंदजसेण नमी रज्जसुएए
'सयळअंवतीजणवयस्स साम्मि' चि । चंदजसो वि ससणत्तणं पडिबज्जिऊण जहासुहं विहरइ चि । इओ य नमि-
राया अइचंडसासणो दोण्हं पि विसयाणं सामित्तं नएण पालेइ । बोलीणो वहुओ कालो । अन्नया य नमिराइणो सरिरे
छम्मासे जाव दाओ जाओ । विज्जेहिं पषक्खाओ । आलेवनिमित्तं च देवीओ बळ्याळंकियनाहाओ घसंति चंदणं । वल-
यसइअण्णएणएवेष आपुरिज्जइ भवणं । राया भणइ—कमाघाओ मे होइ । देवीहिं एकेकेप अवणंतीहिं सत्ताणि वळ्याणि
अवणीयाणि । एकेकं ठियं । राया मुच्छइ—किं वळ्याणि न सलहलेति ? । साहियं—जहाडवणीयाणि । सो वेण दुक्खेण
अज्जाइओ परलोगाभिमुहो धितेइ—बहुयाण दोसो न एणस्स । इरुक्ख—“यथा यथा महत्तन्नं, परिकरअ यथा यथा ।
तथा तथा महदुःखं, सुखं न च तथा तथा ॥ १ ॥” ता जइ एयाओ रोगाओ मुक्खाणि दो पघ्यामि । तथा कच्चियसु-

अस्मि यद्दृष्ट्वा । सो एवं चिंतयति पशुतो । पश्चात् एव रथणीए सुमिषणं पासइ—मंदरोवरिं सेयं नागरायं, तं च अत्तणं आरूढं ।
नंदियोसत्तरेण पडिवोद्विओ निरामओ हेट्टुद्वो चित्तेइ—अहो ! पहाणो सुमिषो दिट्ठो त्ति । पुणो चित्तेइ—कहं मया
एवंगुणजाइओ पवओ दिट्ठपुवो ? त्ति चित्तयंतेण जाई संमरिया—पुवं माणुसभवे सामन्नं काऊण पुण्णुत्तरे विमणे
उववओ आसि, तत्थ देवत्ते मंदरो जिणमहिमाइसु आगएण दिट्ठपुवो त्ति संबुद्धो पवइओ । बहुयाण सदयं सोच्चा,
एगस्स य असदयं । वलयाण नमीराया, निक्खंतो मिहिलाहियो ॥ १ ॥ नगगइचरियं पुण—

अत्यि इहेय भारहे वासे गंधारजणवए पुंडवद्धणं नाम नयरं । तन्मि सीहरहो नाम राया । तस्सऽन्नया उत्तराव-
हाओ दो तुंगमा उवायेणेण समागया । तेसिं परिवाहणनिमित्तं आरूढो एगम्मि राया । वीए रायपुत्तो । तओ सबबलेण
नीहरिओ नयराओ पत्तो वाहियालिं । आढतो राया वाहिउं । सो य विवरीयसिक्खो जाव राया कडुइ ताव ददयरं
यइ । कडुमाणस्स य जवेण धावमाणो गओ वारस जोयणाइं, पविट्ठो महाडइं । निविन्नेण य मुक्का वग्गा । ठिओ
तेसु चेत्तु पणु । 'तुंगमो विवरीयसिक्खो' त्ति नायं राइणा । अवयरिओ तुंगमाओ । एगम्मि पायवे तं वंधिऊण लग्गो
परिममिउं । कया फलेहिं पाणवित्ती । आरूढो य रयणिवासनिमित्तं एगम्मि गिरिसिहरे, जाव पेच्छइ तत्थ सत्तभूमियं
पात्तायं, पविट्ठो तम्मि, दिट्ठा नवजोवणरूपलावन्ना जुवई । तीए य ससंभमं उट्टेऊण दिन्नमासणं राइणो । निसन्नो राया ।
जाओ परोप्परं दढाणुराओ । पुच्छिया य राइणा—भदे ! कासि तुमं ? किं वा एगगिणी रत्ते चिट्ठसि ? । भणियं
तीए धीरत्तणमवलंकिऊणं—इत्थ भवणे वेइयाए विवाहेहि मं, पच्छा सवित्थरं नियवइयरं साहित्तासि । पडिट्ठमणो य
पविट्ठो तम्मि भवणे राया । पेच्छइ तत्थ जिणभयणं । तस्सऽगगओ वेइं पूइऊण पणमिऊण य जिणं कओ गंधवविवाहो ।

नवमं
नमिअत्र-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।

नगति-
चरित्रम् ।

॥ १४१ ॥

पमुत्ताई वासभवणे । बोलीणा रयणी । पभाए कयं दोहिं वि जिणवंदणं । उवविट्ठो राया सीहासणे । सा वि निविट्ठा अट्ठासणे । भणियं च तीए—निमुणेषु पिययम ! मे चइयरं ।

अत्थि इहेव भारहे वासे खिइपइट्ठियं नाम नयरं । तत्थ जियसत्तू राया । अन्नया पारंभिया चित्तलभा राइणा । समभिया चित्तपरसेणीए समभागेहिं । चित्तंति चित्तयरा अणेगे । एगे य चित्तंगओ नाम बुद्धचित्तयरो चित्तेइ । अइकंतो धडुओ फालो । तस्स य जोघणत्था कणयमंजरी नाम धूया भत्तमाणेइ । अन्नया पत्थिया गहियभोयणा पिउसमीयं, जायागच्छइ जणसंखुले रायपहे ताव एइ जवविमुक्केण आसेण एगे आसवारो । सा भीया पलाणा । पच्छा तम्मि योलिए पिउसगासमागया । चित्तंगओ भत्तमागयं दद्वुण सरिरचित्तं गओ । कणयमंजरीए तत्थ कोट्टिमतले कोउगेण वन्नएहिं लिहियं जहासरुवं सिहिएच्छं । एत्थंतरे जियसत्तू राया चित्तसभमागओ । चित्तमवल्लोयंतणेण विट्ठं कोट्टिमतले सिहिएच्छं, 'सुंदरं' ति फाउं गहणनिमित्तं करो वाहिओ, भग्गाओ नहसुत्तीओ, चिल्लखो दिसाओ पलोएइ । कणयमंजरीए हासपुबयं भणियं—तिहिं पाएहिं आसंदओ न ठाइ ति चउत्थं मुक्खपुरिसं मगंतीए अज्ज तुमं चउत्थो पाओ लडो । राइणा भणियं—कहं ? साहेसु परमत्थं । तीए हसिऊण भणियं—अहं जणयस्स भत्तमाणेसि जाव रायमग्गे एगे पुरित्तो आसं अइवेणेण वाहेइ, न से योवा वि घिणा अत्थि, जओ रायमग्गेण बुद्धो वालो इत्थी अन्नो को वि असमत्थो वचइ सो पिह्जिइ, ता एगे आसपाहो महामुक्खो आसंदयस्स पाओ । बीओ पाओ राया, जेण चित्तयराणं सन्ना समभागेहिं विरिका, एक्केके कुडुंवे वडुया चित्तयरा, मम पिया एगं अपुत्तो वीयं बुद्धो तइयं दुग्गओ एवंविहस्स वि समो भागे कओ । तइओ पाओ एस मम पिया, जेण एएण चित्तसभं चित्ततेण पुधविट्तं खइयं, संपयं जं वा तं चा आहा-रमाणेमी तम्मि आगए सरिरचित्ताए गच्छंइ, सो सीयलो केरिसो होइ ? । राया भणइ—कहमइं चउत्थो पाओ ? ।

श्रीउपरा-
 न्ययनघ्ने
 श्रीनिमिच-
 न्द्रीया
 सुस्तबोधा-
 ल्या लघु-
 इतिः ।
 ॥ १४२ ॥

इयपीए भणियं—सबो वि ताव जाणइ कुब्बो एत्थ ताव सिद्धीणमागभो ? कइ वि आणीयं होआ तो वि ताव सिद्धीए
 निरपिक्खआ । राइणा भणियं—सबं सुक्खो अहं चउत्थो पाओ आसंइयस्स । रावा दीए वयणविआसं सोऊण देहकावणं च
 सिच्छिऊणाऽणुरथो । कणयमंजरी वि जणयं मुंजाविचा गया सगिहं । सुगुत्ताभिहाणमंतिमुहेण मग्गिओ चिसंगओ
 कणयमंजरी राइणा । तेण भणियं—अन्हे दरिणिणो, कइं विवाहमंगलं रओ य पूयं करेसो ? । कहियमेयं राइणो ।
 वेणावि धणयन्नहिरत्तार्हण भरुवियं चिसंगबत्तस भवणं । पसत्थे सिद्धिगुहे महाविभूईए विवाहिया कणयमंजरी । विइओ
 तीए पासाओ महंलो दासीबगो य । तस्स य राइणो अणेगाओ महादेवीओ, एगेगा वारएण रयणीए राइणो वासभवणे
 आगच्छइ । वम्मि य रियेहे कणयमंजरी आणता । गया अलंकियविभूसिया मयणियाए दासचेटीए समं । उवविट्ठा
 आसणे । इत्वंतरे आगओ राया । कयमन्हुहाणाइयं विणयकम्मं । निसओ सेजाए राया । इओ य पुवमेव कणयमंजरीए
 मयणिया भणिया आसि—राइणो निवत्तस अहं तए अक्खाणयं पुच्छेयथा जहा राया सुणेइ । अओ मयणियाए
 एत्तावत्तरे भणियं—सामिणि ! जाव राया पबइइ ताव कइहि किंचि अक्खाणयं । इयरीए भणियं—मयणिए ! ताव
 रावा निराए सुवत्तवओ कहिस्सं । राइणा चितियं—केरिसं पुण इमा अक्खाणयं कइइ ? अहं पि सुणेमि ति अलिय-
 पपुपं कयं । मयणियाए भणियं—सामिणि ! पसुत्तो राया, कइसु अक्खाणयं । इयरीए भणियं—सुणसु, वसंतपुरं
 नयं । वल्लो सेट्ठी । तेण एगळंइपाहाणमया देवलिया काएविया हत्थपमाणा । तीए चउत्थो देवयावित्तसो कओ ।
 मयणियाए भणियं—सामिणि ! कइं एगहत्थपमाणाए देवलियाए चउत्थो देवो माउ ? ति । इयरीए भणियं—निहाइया
 संपयं, कइं कहिस्सं । 'एवं होउ' पि भणिय्य निगया मयणिया गया सगिहं । राइणो कोउहलं जायं—किमेयसेरिसं ?
 ति, निवत्ता य दइआ । जाव रीयमिणे वि तीए वेव बारओ आणत्थो । जाव तइए मयणियाए भणिया—सामिणि !

नवमं
 नमिप्रव-
 ज्याऽऽल्य-
 मध्ययनम् ।
 नगति-
 चरित्रम् ।

॥ १४२ ॥

ने अचरुद्विपे कण्ठयं शारेसु । इयतीप मणियं—हले ! सो धेवो वउमुओ न एण सटीरस्स वं पमाणं, एत्तियं चेव अस्सत्तन्वयं । मयणियाप मणियं—जमं कहेसु । कणयमंजरीप मणियं—हले ! अत्थि महंवा अडवी, तीए वित्थरिय-साएणारो मरंठो एणसोपपायवो, तरस य णया नत्थि । मयणियाए मणियं—कहमेरिसस्स वि तरुवरस्स छाया मत्थि । तीए मणियं—कहं कदिरत्थं, संपइ निहापरवसा । वइयदिणे वि कोवणेण छा चेव समाणत्ता, वहेव मयणियाए पुट्टा । कदिरं—वस्स पायवत्स अहोच्छाया न उण उवदिच्छाया । अमं य पुट्टा कहेइ—

एगमि सभिदेसे एगो मयइरो, वस्स महंठो करुहो, सो य सच्छंदं चरइ । अन्नया तेण चरंतेण पत्तपुक्कफलसमिद्धो एगो क्खुलपायवो तिहो । वस्स य सन्नुई गीयं पसारइ न य पावइ, वस्स कजे सो मुहरं परितप्पइ । तओ सुहुअं ववरिणि कंधं पसारइ । जाहे कह वि न पावेइ शाहे वस्स रोसो आगओ । तेण वस्सोवरिं मुचं पुपीसं च बोसिरियं । मयणियाप मणियं—कहं मुचपुपीसं बोसिइ वस्सोवरिं जं वयणेणं वि पावेडं न वरइ ? । इयतीए मणियं—कहं वदिरत्थं । वरे य कदियं वीयदिवसे, जहा—सो क्खुलपायवो अंपक्खवत्तामन्हे तेण खाइडं न वरइ । एवं कण-वमंजरीए सो एया कोअइलमूएहिं एरिसक्खाणयहिं छम्मासे जाव विमोहिओ । पच्छा तीए उवदि अईव माणु-एओ जाओ । तीए चेव समं एगंवरइपसवो गमेइ कालं । नवरं सवक्कीओ तीए उवदि पट्टाओ छिद्दणि मगंति, सुंलवंति य—अहो ! एयाए एया वसीकरणे वसीकओ लेण उवमकुलपसूयाओ वि देवीओ परिचत्ताओ, इतीए सिप्पियदुदिनाए अणुरत्तो न वियारेइ गुणदोसे, नावेक्खइ रत्थकज्जाई, न गणेइ दवं विणासिजवं इतीए माबारिपेहिं । इओ य कणवमंजरी नियंसाओवए सञ्चण्हवेलाए पविस्सिक्खणि दिणे एगानिणी वत्थाभर-णाणि एवसंवियाइं गुयइ, ताइं पिइसंवियाइं चीवरइं उवय-सीसया-उलंकारं च गेण्हइ, अप्पणो जीवं च संबोहेइ—

श्रीउचरा-
 व्यपनघ्ने
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुसबोधा-
 ख्या लघु-
 इचिः ।
 ॥ १४२ ॥

इयरीए भगिबं—सखो वि ताव जाणइ कुब्बो पत्थ ताव सिदीणमागमो ? कइ वि आणीवं इोजा तो वि ताव सिद्धीए निरुक्खिआ । राइणा भगियं—सबं सुक्खो अहं चउत्थो पाओ आसंदइयस्स । राया वीए वयणविआसं सोऊण देहवावणं च रिच्छिऊणाऽऽपुरत्थो । कणयमंजरी वि जणयं जुंजावित्ता गया सगिहं । सुगुत्ताभिहाणमंतिमुहेण मगिओ चिसंगओ कणयमंजरी राइणा । तेण भगियं—अन्हे दरिदिणो, कइं विवाहमंगलं रओ य पूयं करेमो ? । कइियेयं राइणो । तेपावि घणयत्रहिरत्ताईण मरावियं चिसंगयस्स भवणं । पसत्थे सिद्धिमुहुचे महाविमूर्हए विवाहिया कणयमंजरी । विइओ तीए पासाओ मंहलो दासीबगो य । तस्स य राइणो जणेगाओ महादेवीओ, एगेगा वारएण रयणीए राइणो वासभवणे आगच्छइ । तस्मि य वियेइ कणयमंजरी आपत्ता । गया अलंक्रियविमूसिया मयणियाए दासचेडीए समं । उवविट्ठा आसणे । इत्वंतरे आगओ राया । कयमन्नुट्टाणाइयं विषयकम्यं । निसओ सेज्जाए राया । इओ य पुधमेव कणयमंजरीए मयच्चिया मलिया आसि—राइणो निवत्तस्स अहं तए अक्खाणयं पुच्छेयथा जहा राया सुणेइ । अओ मयणियाए एत्थाबसरे मणियं—सामिणि ! जाव राया पबइइ ताव कहेहि किंवि अक्खाणयं । इयरीए भगियं—मयणिए ! ताव राया निराए सुवठ तओ कइस्सं । राइणा चितियं—केरिसं पुण इमा अक्खाणयं कहेइ ? अहं पि सुणेमि सि अलिय-पसुवं कयं । मयणियाए मणियं—सामिणि ! पसुत्तो राया, कहेसु अक्खाणयं । इयरीए भगियं—सुणसु, वसंतपुरं नयं । वल्लो सेढी । तेण एगळंढपाहाणयथा देउलिया काराविया हत्थपमाणा । तीए चउत्थो देवयाविसेसो कओ । मयणियाए मणियं—सामिणि ! कइं एगहत्थपमाणाए देउलियाए चउत्थो देवो माउ ? सि । इयरीए भगियं—निहाइया संपयं, कइं कइस्सं । 'एवं होए' सि भगिऊण निगया मयणिया गया सगिहं । राइणो कोउहलं जायं—किमेयेमेरिसं ? स्ति, निबत्ता य दइआ । जाव बीयमिणे वि सीए वेच बारओ आपओ । जाव तदेच मयणियाए मणिया—आमिणि !

नवमं
 नमिप्रब्र-
 ज्याऽऽख्य-
 मध्ययनम् ।
 नगसि-
 चरित्रम् ।
 ॥ १४२ ॥

मं अदृष्टिं वराचवं तारेतु । इयतीए भनियं—हले ! सो देवो वरमुजो न उण सरीरस्त वं पमाणं, पसियं चेव
 वरतात्रवं । मयणियाए भनियं—अन्नं करेसु । कणयमंजरीए भनियं—हले ! अत्थि महंवा अठवी, तीए वित्थरिय-
 ताएपमारो मरुवो एतायोपपापवो, तस्स य छाया नत्थि । मयणियाए भनियं—कह्नेरिस्सत्स वि वरुवरस्स छाया
 म्थी । तीए भनियं—कंठं करिरुं, संपइ निरापरयत्ता । तइयदिणे वि कोलणेण सा चेव समाणत्ता, वदेव मयणियाए
 पुहा । करिंयं—तस्स पावपरस्स अहोच्छाया न उण उपरिच्छाया । अन्नं य पुहा फदेइ—

एत्थि सप्रिचेसे एगो मयहरो, तस्स महंजो फरुहो, सो य सच्छंइं चरइ । अन्नया तेण चरंतेण पत्तपुष्फलसमिखो
 एतो वपूष्पापवो रिहो । एस्स य सग्नुईं गीयं पसारइ न य पावइ, तस्स कञ्जे सो सुइरं परितप्पइ । तओ सुहुअरं
 वररिथि कंभरं पसारइ । जाहे कह वि न पावेइ ताहे तस्स रोसो आगओ । तेण तस्सोवरिं मुचं पुपीसं च बोसिरियं ।
 मयणियाए भनियं—कंठं गुणपुटीसं वोसित्थ वत्सोवरिं लं पयणेणं वि पावेजं न तरइ ? । इयतीए भनियं—कंठं
 छादिरुं । तदेव य वदियं वीवरियसे, जहा—सो वत्थूलपायवो अयशूवरयइमग्जे तेण खाइजं न तरइ । एवं कण-
 वमंतीए सो तथा बोद्धमूण्ढिं थरिसक्खणण्ढिं छम्माखे जाव पिमोहिलो । पच्छा तीए उवरि अईव साणु-
 त्तनो जाम्भो । तीए वेव तमं एंगंवरइपत्तवो गमेइ कालं । नवरं सक्खीओ तीए उवरि पउट्ठाओ छिद्दणि मग्गंति,
 यंतदंथि व—अहो ! एवाए तथा वसीकरेण थसीकओ जेण तत्तमकुलप्पत्तयाओ वि देवीओ परित्थत्ताओ,
 इतीए तिरियट्ठरियाए अणुत्थो न वियातेइ गुणवोसे, नावेक्खइ रत्थकज्जाइं, न गणेइ वधं विणासिज्जंतं इमीए
 नावाविचेदि । इओ य क्खवमंजरी नियमांसाओपरए मच्छण्हवेत्ताए पविसिक्खण दिणे दिणे एगागिणी वत्थाभर-
 त्तानि त्थत्तंठियाइं गुणइ, ताइं पिरुंठियाइं चीवरइं तउय-सीसया-उलंकारं च गेण्हइ, अप्पणो जीवं च संबोहेइ—

मा जीव ! करेसु इड्डिगारवं, मा वचसु मयं, मा विमुमरेसु अप्पयं, रत्नो संतिया इमा रिद्धी, तुञ्ज संतियाइं एयाइं
डंढिखंडाइं इमं चाहरणं, ता उवसंतमणो भव, जेण सुइरं इमीए सिरीए आमागीभवसि, अन्नहा राया कंधराए घेचूण
नीणेही । इमं च चिट्ठियं पइदिणसुवलक्खेज्जण सवत्तीहिं राया भणिओ—जइ वि तुमं अम्हाण उवारि निन्नेहो तहा
वि अम्हे तुम्ह अजुसलं रक्खेमो, जओ भत्तारदेवयाओ हवंति नारीओ, जा तुह एसा हिययइया सा किं पि
कम्मणं सुइरमंतं चा साहेइ, इमं पि अणत्थं न याणेसि एईए वसीकओ । राइणा भणियं—कहं ? । ताहिं भणियं—
एसा मज्झण्हे उवरयाया दारं पिहिज्जण किं पि सुणमुणंती चिट्ठइ दिणे किंचि वेलं, जइ न पत्तियसि ता निरुवेहि
केणइ अत्तवगेण । इमं सोज्जण राया सयमेव गओ उवरगपविट्ठाए कणयमंजरीए निरुवणत्थं । दारदेसट्ठिण्ण दिट्ठं तं
पुष्वन्नियं चिट्ठियं । सुयं च अत्तणो अणुसासणं । परितुहो य चित्तेण—अहो ! इमीए बुद्धिकोसलं, अहो ! गधपरिआओ,
अहो ! विवेओ, ता सबहा सयलुणनिहाणमेसा, मच्छरिणीओ य एयाओ सवत्तिणओ जाओ गुणं पि दोसं
पेच्छंति । तुट्ठेण य रत्ना सबरत्तसामिणी कया । पट्ठो य वद्धो । एवं वच्चइ कालो । अन्नया विमलचंदाऽऽयरियसमीवे
राइणा कणयमंजरीए य पडिवन्नो सावगधम्मो । कालेण य कणयमंजरी देवीहोउं चुया समाणा उप्पन्ना वेयहे
पवए तोरणउरे णयरे दढसत्तिविज्जाहरराइणो दुहिया । कयं नामं 'कणयमाले'ति । कमेण यत्ता नवजोघणं । अन्नया
ल्वरित्तहियणवहरिया वासवाभिहाणेण सयरेण । इमम्मि पवए पासायं विवविज्जण ठविया । रइया इमा वेइया—
फिलेत्थ विवादेमि । एत्थंतरे कणयमालाए जेट्ठभाया कणयतेओ समागओ । ते दो वि रोसानलपज्जलिया जुञ्जंता
परोप्परयाएहिं मञ्जुसुवगया । कणयमाला वि भाइसोणेण सुवहुयं अकंदिज्जण विमणहुम्मणा इगम्मि पासाए चिट्ठइ ।
अन्नया आगओ एत्थ चाणमंतरो नाम एगो सुरो । तेण सा भणिया ससिणेहं—वच्छे ! मज्झ तुमं दुहिया । जावेत्तियं

संश्रुतं सो गुरो गार ददमत्तिविनाहरो पुत्र-दुहियाअत्रेसणत्यमागओ । वंतरेणं मायाए कणयमाला अन्नारिसरूवा
 वना । पुत्र-दुहिया-याममगरीराइं मयगरूवाइं धरणीए निवडियाइं दंसियाइं । ताइं दद्वण चितियं ददसत्तिणा—इमो
 मम गओ यामनेण विनासिओ, वासवो वि कणयतेएण, वायाइज्जमाणेण य वासवेण कणयमाला विणासिया, ता
 भिरुत्तु संसारएण पदुत्तुत्तरपउत्तरए, 'को सयत्रो एवमि रइं करेति ?' ति वेरगमुवगओ पवत्तमन्नुवगओ । वंतरेण
 य मयगंहरिया माया । पंरिओ कणयमालाए गुरेण य । साहुणा भणियं—किमेरिसं ? । साहिओ य कणयमालाए
 भाउगुंओ । गाहुणा भणियं—मए त्तित्रि य मयगसरिराइं दिडाइं । गुरेण भणियं—मए माया कया । किमत्यं ? ।
 गुरेण भणियं—गुणगु कारणं ।

तिइपदद्विए नरे असि जियसरू नाम टया । वेण चित्तंगयस्स चित्तयस्स दुहिया परिणीया कणयसंजरी
 नाग । या रि मायिया जाया । सो वि चित्तंगओ तीए पंचनमोकारेण निज्जामिओ गरिऊण वंतरो नाम सुरो जाओ,
 मो य अदं ति । अन्नया इदमागओ, जायेसा कणयमाला सोयविठुरा दिट्ठा । जाओ इमीए उवरि अईवसिणेहो,
 थियिं य—किमेसा मे पुणभविओ वंयुविसेसो असि ? ति ओहीपउत्तो । नायं—कणयमंजरी मम दुहिया एस ति
 गरिऊण मयगुदिया जाया । एत्तंतरे तुसमागओ । मया चितियं—एसा पिउणा सह गमिस्सइ ति विरहभीरुणा
 अन्नारिसा कया तुगए मोहणत्थं, मयगं य दंसियं एईए देहं । पवत्रो य तुमं पवत्तं ति । तओ 'अहो ! मए एस महाणु-
 भागो एयं वंचित' ति जाओ हं सरेओ, ता समियधं तुमए दुबिद्धियमिमं । साहू वि 'धम्मपडिवत्तिहेउत्तेण उवयारी
 तुमं' ति जंयिऊण उप्पइओ विहरइ जहासमाहियं । कणयमालाए वि सुरसाहियवुत्तं चितयंतीए जायं जाईसरणं,
 नाओ पुत्रभवो—जहा हं सा कणयमंजरी ति, एसो य मम पिया सुरो जाओ । तओ संजायददसिणेहाए भणिओ

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥१४४॥

सुरो—वाय ! मञ्जु को षरो होही ? । सुरेण ओहिणा आभोएऊण भणियं—बच्छे ! सो तुह पुबभवमत्ता जियसत्तू राया देवो होवं दढसीहंराहणो पुत्तो जाओ सीहरहो नाम, सो तुह मत्ता होही । तीए भणियं—कहं तत्स संजोओ ? । सुरेण भणियं—सो य विवरीयसिक्खसासेणावहरिओ एत्थागमिस्सह, ता निधुया सुरेण चिट्ठसु, मा उब्वयं करेसु, अहं तुहाएससंपायगो चिट्ठामि । ठिओ य एत्थेव पासाए सो सुरो । कणयमाला वि सुरलोणण सह सुरेण गमेइ कालं, सा य अज्जवच्च ! अहं ति । कहं सो सुरो चेइयाण वंदणत्थं मेरुम्मि गओ, जाव तुमवरण्हे पत्तो सि । अइउकंठियाए य सो वि ताओ आगच्छमाणो न मए पडिवाल्लिओ, सयमेव अप्पा विवाहाविउ ति । एस साहिओ नित्यवुत्तंते मए जो वए पुट्ठो ति ।

सीहरहस्स वि वं वुत्तंतं सोऊण जाईसरणयुप्पन्नं । इत्थंतरे समागओ सुरंगणात्तहिओ सो सुरो । पणमिओ राइणा । अहिंनिओ सहरिसेण सुरेण । साहिओ कणयमालाए नित्यविवाहवइयरो सुरस्स । पमुइओ सो । उचियसमुहावेण समागओ मञ्जुण्हो । सुत्तो विवमाहारं समारिओ राया । एवं ठिओ मासमेगं तत्थ । भणिया य राइणा कणयमाला—पिए ! पडिबक्खवगो उवहरिस्सइ मे रज्जं ता वच्चामि अहं, अनुमन्नसु तुमं । तीए भणियं—पिययम ! जं तुममाण्वेसि ति, परं तुह दूरे नयरं, ता कहं पायचारेण गमिस्सह ? , ता गिण्हसु पन्नत्तिं विज्जं ममाहितो । गहिया य रत्ता । साहियां य जइत्तविहाणेण । आयुच्छिऊण कणयमालं गओ सनयरं । कओ महुसवो नयरं । पुच्छिओ राया पजत्तिं सामंता-ईहिं । कहिया जहावत्ता । विन्धिया सव्वे वि । मणियं च तेहिं—वबइ जत्थ सउओ, वि एत्तमववि समुइमञ्जे वा । नंदइ वहिं तदिं चिय, ता भो ! पुत्रं समञ्जिण्ह ॥ १ ॥ एवं वबइ कालो । राया य पंपंनपंचमविणस्स तम्मि नगो वबइ । चिट्ठइ कणयमालाए समं कइवि दिणे । लोगो य जंपुइ—नगो जईइ राया । वओ कालेण जग्घा नगो जईइ वग्घा 'नगगइ एत्त' ति यहदियं नामं लोपण राइणो । अन्नया गओ नगो नगगई राया । मणिओ वाणमंतरेण—सुइरं ठिओ इत्थाहं

नचमं
नभिप्रत्र-
ज्याऽऽल्य-
मध्ययनम् ।
नगति-
चरित्रम् ।

॥ १४४ ॥

गन्धं गान्धिम्राणसो आगभो नो अपरसं चायतो, कालस्त्रेयो तस्य घट्ट भवित्सइ, एसा य कणयमाला मम
 शिरे अङ्गी करिमाइ, वा जहा इच्छिया न मयइ तदा पायधं-ति जंपिक्रण गओ सुरो ! राइणा वि 'न अन्नो
 इयाओ इमीए मन्निपुईए' ति कारायियं तम्मि नणे नयरं रमणीयं, उवलोहेऊणागियाओ अणेगाओ पयाओ, कारियाइं
 शिभपनारं, षट्ठायियाओ तेमु तप्पउमाओ । जत्तामहूसवं च तस्य कुगंतस्स नाएण रजं परिपालयंतस्स अइकंतो कोइ
 चाओ । अन्नया अणुत्तं निगओ पेच्छइ शुमुभियं पूयं । राइणा एगा मंजरी गहिया । पच्छ सधेण संघावारेण
 न्यंवेन मंजरीपत्तपयाउपुप्फत्ताइयं पट्ठापसेसो कओ । पडिनियत्तो पुच्छइ—कहिं सो चूरुक्त्तो ? । अमभेण दंसिओ ।
 शिइ एयात्तयो ? । भणइ—नुग्हेदि एगा मंजरी गहिया, पच्छा सधेण संघावारेण गिण्हंतेण एवं कओ । सो
 शिरे—'नूनं जाय रिद्धी ताव धेव सोहा, रिद्धीओ पुण सद्धाओ चंचल' ति चिंतयंतो संबुद्धो जाओ—जो
 पूरत्तारं गुग्गान्धिरामं, मगंजरीपहयपुष्फचित्तं । रिद्धि अरिद्धिं समुपेहियाणं, गंधारराया वि समेक्त्त धम्मं ॥ १ ॥

"नमे स्य" ति आर्पत्यात् 'समीक्षते' अङ्गीकुहते । एतानि च चरितानि यया पूर्वप्रबन्धेषु दृष्टानि तथा लिखितानि ।
 चणारि वि ते विहरंता सिद्धिप्पइट्टिए नयरे गया । तस्य चउदारे देवउले पुधेण करकंइ पविट्ठो । दुग्मुहो दक्खि-
 जेण । 'शिइ सादुस्स अन्नओ मुहो चिद्धामि ?' ति तेण वाणमंतरेण दक्खिणेण वि सुहं कयं । नमी अवरेण पविट्ठो,
 तओ पि सुहं कयं । नग्गई उत्तरेण, तओ वि सुहं कयं । करकंडुस्स वाउत्तणाओ सा कंइ अस्थि चेव, तेण कंइयणं
 गहाय गत्तिणं कन्नो कंबूइओ । तं तेण गगत्य संगोवियंतं दुग्मुहो पेच्छइ, सो भणइ—जया रजं च रट्ठं च, पुं अंतउरं
 तहा । माभेयं परिभन्न, संचयं किं करेसिमं ? ॥१॥ जाव करकंइ पडिवयणं न देइ ताव नमी भणइ—जया ते पेइए रज्जे,
 कया किक्कटा षट्ठ । तेसिं कियं परिभन्न, अज्जकिक्करो भवं ॥ १ ॥ पैट्ठेके-पितुरागतं राग्घे कृताः कृत्यकाराः—नियोगिनो

ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखत्रोषा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १४५ ॥

बहवः, तदेव कृत्यकर्त्तव्यं कर्तुं तयोचितमित्युपस्कारः, तेषां कृत्यं परापरपथपरिभाषनादिकं कर्त्तव्यं परित्यज्य आर्यकृत्यकरः-
नियुक्तोऽन्यदोषचिन्तको भवान् किमिति जात इति शेषः । ताहे गंधारो भणइ—जया सबं परिञ्चल, मोक्खाय घडसी
भवं । परं गरदसी कीच ? अत्तनीसेसकारए ॥ १ ॥ ताहे करकंडू भणइ—मोक्खमगं पवन्नेसु, साहूसु वंभयारिसु ।
अहियत्थं निवारितो, न दोसं वतुमरिहसि ॥ १ ॥ सुब्बयत्याददितार्थोञ्चिवारयन्तं न 'दोषं' मतुलोपाद् दोषवन्तं वक्तु-
मईसि । तथा चार्यम्—'रुसक चा परो मा वा, विसं चा परियत्तड । भासियद्धा हिया भासा, सपवखगुणकारिया ॥ १ ॥'
इमामनुशास्ति करकण्डुक्वां ते प्रतिपन्नाः । कालेन चत्वारोऽपि मोक्षं गता इति ॥ साम्प्रतं सूत्रमनुस्त्रियते—

चइऊण देवलोणा, उववन्नो माणुसम्मि लोगम्मि । उवसंतमोहणिज्जो, सरइ य पोरणिणं जाइं ॥ १ ॥
व्याख्या—च्युत्वा देवलोकाद् उत्पन्नो मानुष्यके लोके उपशान्तमोहनीयः सरति पुराणामेव 'पौराणिकी' चिरन्तनी
'जाति' जन्म । वर्त्तमाननिर्देशः सर्वत्र तत्कालविवक्षयेति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ ततः किम् ? इत्याह—

जाइं सरित्तु भगवं, सहसंबुद्धो अणुत्तरे धम्मे । पुत्तं ठवेत्तु रज्जे, अभिनिक्खमई णमी राया ॥ २ ॥
व्याख्या—जातिं सृत्वा 'धैर्यं-सौभाग्य-माहात्म्य-यशो-ऽर्क-श्रुत-धी-श्रियः । तपो-ऽर्थोपस्य-पुण्येश-प्रयत्न-तनवो
भगाः ॥ १ ॥' इतिवचनादनेकार्योऽपि भगवद्भेदोऽत्र घटमाने धैर्यादावर्थे प्रवर्त्तते । ततश्च 'भगवान्' धैर्यादिमात्र,
'सह' ति 'स्वयम्' आत्मनैव सम्बुद्धः सहसम्बुद्धो नान्येन प्रतिबोधितः । क ? इत्याह—'अणुत्तरे' प्रधाने 'धम्मं' चारि-
त्रधर्मे पुत्रं स्थापयित्वा राज्ये 'अभिनिष्कामति' प्रव्रज्यां गृह्णाति 'नमिः' नमिनामा 'राजा' पृथ्वीपतिरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥
किं कृत्वाऽभिनिष्कामति ? इत्याह—

सो देवलोणसरिसे, अंतेउरवरगतो वरे भोए । मुंजित्तु णमी रांया, बुद्धो भोगे परिच्चयइ ॥ ३ ॥

नवमं
नमिप्रत्र-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।
प्रत्येकबुद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नमिरजर्वेः
सौत्री-
वक्तव्यता ।
॥ १४५ ॥

प्रलेखुद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नभिराजयोः
सौत्री-
वक्तव्यता ।

व्याख्या—'गः' इत्यन्तत्पुंसि 'देवतोऽस्मात्प्राक्' देवलोऽस्मात्पुंस्यन्, "अंतेऽरयरागो" सि परान्तःपुंरागतः
'यन्' उपत्यन् 'मोगान्' मतोऽपराचरार्थे 'नुस्त्वा' अनुगुण नमी राजा 'युद्धः' विशाततस्यो मोगान् परित्यजति ।
पुनोऽपराचरन् अतिरिक्तत्वात् अल्पमुपमाया एवेति शरणार्थमिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ किञ्च—
स्मिद्धिं सानुराजणयं, धलमोरोहं च परिरणं सयं । चेचा अभिनिर्गतो, एगंतमहिष्टिओ भयवं ॥४॥
व्याख्या—'मिष्टिओ' मिष्टिटाणांशो पुंशो 'सपुंजनपदो' पुंजनपदसमेतां 'धलं' हस्त्यादिचतुर्हं 'अयरोयं च'
अन्तःपुरे 'परिजनं' परिषंगं 'सयं' निरयनेयं 'लक्त्वा' अपश्चात् 'अभिनिष्कान्तः' प्रप्रजितः । 'एकान्तम्' द्रव्यतः—विजनम्
नन्तादि, भाषाम्—'एहोर्द्धं न दि मे ऋषिभ्राह्मण्यस्य पस्त्विति । न तं पश्यामि यत्वाहं, नाऽस्तौ दृश्योऽस्ति यो
मन ॥ १ ॥' इति भाषणा एक एवाऽऽहमित्यन्तः—नित्राय प्लान्तः तम् 'अधिष्ठितः' आश्रितो भगवानिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥

अभिमन्त्रिष्मन्ति परमूर्त्तदाह—
कोलाहलसङ्गम्यं, आसी मिहिलापु पययंतम् । तइया रायरिसिम्भि, नमिस्मि अभिनिक्खलमंतम्भि ॥
व्याख्या—'भेदाहलः'—विटपिताऽऽकृन्वित्कारिचलकलः, कोलाहल एव कोलाहलकः स भूतः—जातो यस्मिन् तत्
'भेदाहलकमुत्तम्' 'आसीम्' अमूर्त्त निधित्वायां सयं गृह्यदिहापदीति गम्यते । 'प्रजति' प्रज्यामाददाने 'तदा' तस्मिन्
बाले, राजा पामो रागाऽऽस्वामाभिल ऋषिश्च तदाद्योपेक्षया राजर्षिः तस्मिन् तमो 'अभिनिष्कामति' गृह्यत्रिगच्छतीति
सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ पुनर्यान्तरे यदमूर्त्तदाह—
अन्मुष्टियं रायरिसिं, पपञ्जाठाणमुत्तमं सफो । माहणरूपेण इमं, तदा हि वयणमव्यवी ॥ ६ ॥
व्याख्या—'अन्मुष्टियम्' अन्मुष्टयं राजर्षि प्रप्रथेय स्यान्—आश्रयः ज्ञानादिगुणानां प्रप्रज्यास्थानं तस्मिन्, 'उत्तमे'

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीयया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १४६ ॥

प्रधाने, प्राकृतत्वात् सुब्यत्ययः, 'शक्रः' इन्द्रः 'माहनरूपेण' ब्राह्मणवेषेण आगतेति शेषः, 'तदा हि' तस्मिन् महात्मनि
प्रव्रज्यां प्रहीतुमनसि तदाशयं परीक्षितुकामः स्वयमिन्द्र आजगाम । ततः सः 'इदं' वक्ष्यमाणं वचनं 'अत्रवीत्'
उक्तवानिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ यदुक्तवांस्तदाह—

किं नु भो अज्ज मिहिलाए, कोलाहलगंसकुला । सुवंति दारुणा सद्दा, पासाएसु निहेसु य ॥ ७ ॥
व्याख्या—'किमिति प्रश्ने, 'नु' इति वितर्के, 'भोः' इत्यामब्रणे, अथ 'मिथिलयां' नगव्यां कोलाहलकेन—यहलकल-
कलात्मनेन सङ्कुलाः कोलाहलकसङ्कुलाः श्रूयन्ते 'दारुणाः' हृदयोद्वेगजनकाः 'शब्दाः' विलपिताक्रन्दितादयः, 'पासादेयु'
देवतानरेन्द्रभवनेषु 'गृहेषु' तदितरेषु चशब्दान् त्रिकचतुष्कचत्वरदिषु चेति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ ततश्च—

एतमटं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । ततो नमी रायरिसी, देविदं इणमव्ववी ॥ ८ ॥

व्याख्या—'एतम्' अनन्तरोक्तमर्थं निश्चय्य हेतुः—पञ्चावयववाक्यरूपः कारणं च—अन्यथाऽनुपपत्तिमात्रं ताभ्यां
चोदितः—प्रेरितो हेतुकारणचोदितः, 'कोलाहलकसङ्कुलाः शब्दाः श्रूयन्ते' इत्यनेन हि उभयमेतत् सूचितम् । तथाहि—अनु-
चितमिदं भवतोऽभिमिष्कमणमिति प्रतिज्ञा । आक्रन्दादिदारुणशब्दहेतुत्वादिति हेतुः । प्राणव्यपरोपणवदिति दृष्टान्तः ।
यद् यद् आक्रन्दादिदारुणशब्दहेतु तत् तद् धर्माधिर्नोऽनुचितम्, यथा प्राणव्यपरोपणादि, तथा चेदं भवतो निष्कमण-
मित्युपनयः । तस्मादानन्दादिदारुणशब्दहेतुत्वादनुचितं भवतोऽभिमिष्कमणमिति निगमनमिति । पञ्चावयववाक्यमिदं
हेतुः । शेषावयवविवक्षारहितं तु आक्रन्दादिदारुणशब्दहेतुत्वं भवदभिमिष्कमणानुचितत्वं विनानुपपन्नमित्येतावन्मानं
कारणम् । अनयोस्तु पृथगुपादानं प्रतिपाद्यभेदतः साधनवाक्यवैचित्र्यसूचनार्थम् । 'ततः' प्रेरणानन्तरं नमी राजार्थ-
देवेन्द्रमिदमब्रवीदिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ किं तदुक्तवान् ? इत्याह—

नवमं
नमिप्रव्र-
ज्याऽऽल्य-
मध्ययनम् ।

प्रत्येकचुद्ध-
चतुष्टयस्य
भोक्षगम-
नम् ।

नमिराजार्थः
'सौश्री-'
वक्तव्यता ।

॥ १४६ ॥

मिहिलाए चेहए वच्छे, सीयच्छाए मणोरमे । पत्तपुष्फफलोवेए, बहूणं बहुगुणे सया ॥ ९ ॥
 व्याख्या—‘मिथिलायां’ पुरि, चितिः—इह प्रस्तावात् पत्रपुष्पाद्युपचयस्तत्र साधु चित्तं चित्तमेव चैत्यं—उद्यानं तस्मिन्,
 “वच्छे” त्ति सूत्रत्वाद् हिलोपे वृक्षैः ‘शीतच्छाये’ शीतलच्छाये ‘मनोरमे’ मनोरमाभिधाने, पत्रपुष्पफलोपेते ‘बहूनां’
 प्रथमात् रगदीनां ‘बहुगुणे’ फलादिभिः प्रचुरोपकारकारिणि ‘सदा’ सर्वकालमिति सूत्रार्थः ॥९॥ ततः किम्? इत्याह—
 चाएण हीरमाणम्मि, चेहयम्मि मणोरमे । दुहिया असरणा अत्ता, एए कंदंति भो! खगा ॥१०॥
 व्याख्या—‘वातेन’ वायुना ‘द्वियमाणे’ इतस्ततः क्षिप्यमाणे, वातश्च तदा शक्यैव कृत इति सम्प्रदायः । चितिः—
 इष्टकादिचयस्तत्र साधुः—योग्यश्चित्तः स एव चैत्यस्तस्मिन्, किमुक्तं भवति?—अधोवद्धपीठिके उपरि चोच्छ्रितपताके
 ‘मनोरमे’ मनोभिरतिहेतौ वृक्षे इति शेषः । दुःखं सञ्जातं येषां ते दुःखिताः, ‘अशरणाः’ शरणरहिताः अत एव
 ‘आर्चाः’ पीठिताः ‘एते’ प्रत्यक्षाः ‘ऋन्दन्ति’ आऋन्दशब्दं कुर्वन्ति । ‘भोः’ इत्यामन्त्रणे, ‘खगाः’ पक्षिणः । इह च
 किमप्य मिथिलायां दारुणाः शब्दाः श्रूयन्ते? इति यत् स्वजनाऋन्दनमुक्तं तत् खगान्ऋन्दनप्रायम्, आत्मा च वृक्षकल्पः,
 तत्त्वतो हि नियतकालमेव सहावस्थितत्वेनोत्तरकालं च स्वगतिगमितया दृमाश्रितत्वगोपमा एवामी स्वजनादयः । उक्तं
 हि—“यद्बद्धं द्रुमे महति पक्षिगणा विचित्राः, कृत्वाऽऽश्रय हि निशि यान्ति पुनः प्रभाते । तद्भ्रजगतसत्कृदेककुटुम्बजीवाः,
 सर्वे समेत्य पुनरेव दिशो भजन्ति ॥ १ ॥” ततश्चाऋन्दादिदारुणशब्दानामभिनिष्क्रमणहेतुत्वमसिद्धं स्वप्रयोजनहेतुकत्वा-
 चेपाम् । आह च—“आत्मार्यं सीदमानं स्वजनपरिजनो रैति हा हाऽऽरवातो, भार्या चाल्सीयभोगं गृहविभवसुखं स्वं
 वयस्याश्च कार्यम् । ऋन्दत्यन्योऽन्यमन्यस्त्विह हि बहुजनो लोकयात्रानिमित्तं, यो वा यस्माच्च कश्चिन्मृगयति हि गुणं
 रोदितीष्टः स तस्मै ॥ १ ॥” तथा च सति भवदुःके हेतुकारणे असिद्धे एवेत्युक्तं भवतीति सूत्रार्थः ॥ १० ॥

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
इतिः ।

॥ १४७ ॥

एयमटं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमव्ववी ॥ ११ ॥
व्याख्या—एतमर्थं निशम्य हेतुकारणयोः—अन्तरसूत्रसूचितयोः चोदितः—असिद्धोऽयं भवदभिहितो हेतुः कारणं
च इत्यनुपपत्त्या प्रेरितो हेतुकारणचोदितः । ततो नमिं राजार्थं देवेन्द्र इदमत्रवीदिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥

एस अग्गी य वाऊ य, एयं डज्झइ मंदिरं । भगवं अंतेउरंतेणं, कीस णं नावपेक्खह ॥ १२ ॥
व्याख्या—‘एषः’ प्रत्यक्षोऽग्निश्च वायुश्च, ‘एतत्’ प्रत्यक्षं दहते ‘मन्दिरं’ वेदम भवत्सम्बन्धीति शेषः । भगवन् !
“अंतेउरंतेणं” ति अन्तःपुरामिसुखं, “कीस” ति कस्मात् ? “णं” वाक्यालङ्कारे, ‘नावपेक्खसे’ नावलोकसे इति
सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ ततश्च—

एयमटं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमव्ववी ॥ १३ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरं हेतुकारणचर्षा बृहद्दीकातोऽवसेया । एवमुत्तरत्राऽपि ॥ १३ ॥ किमत्रवीत् ? इत्याह—
सुहं वसामो जीवामो, जेसिं मो नत्थि किंचणं । मिहिलाए डज्झमाणीए, न मे डज्झइ किंचणं ॥ १४ ॥

व्याख्या—सुखं यथाभयत्येवं ‘वसामः’ तिष्ठामः ‘जीवामः’ प्राणात् धारयामः । येषां “मो” इत्यस्माकं नास्ति
‘किञ्चन’ वलुजातं, यतः—“एकोऽहं न मे कश्चित्, स्वः परो याऽपि विद्यते । यदेको जायते जन्तुभिरियते एक एव हि
॥ १ ॥” इति न किञ्चिदन्तःपुरादि मत्सत्कम्, अतो मिथिलायां दहामानायां न मे दहते ‘किञ्चन’ स्वल्पमपि, तत्त्वतो
सार्कर्मफलमुजो जन्तव इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ एतदेव भावयितुमाह—

चत्तुत्तकलत्तस्स, निघावारस्स भिक्खुणो । पियं ण विज्झई किंचि, अप्पियं पि ण विज्झई ॥ १५ ॥
बडं खु सुणिणो भदं, अणगारस्स भिक्खुणो । सवओ विप्पमुक्कस्स, एगंतमणुपस्सओ ॥ १६ ॥

नवमं
नमिप्रत्र-
ज्याऽऽख्य-
मव्ययनम् ।

प्रत्येकबुद्ध-
चतुष्टयस्य

सोक्षगम-
नम् ।

नमिराजर्षेः-
सौत्री-

वक्तव्यता ।

॥ १४७ ॥

दयाल्या—रूपयुक्तस्य 'निर्व्यापारस्य' परिहृतकृपिपाशुपाल्यादिक्रियस्य भिक्षोः 'भ्रियम्' इष्ट न विद्यते 'किञ्चित्' अल्पमपि 'अप्रियमपि' अनिष्टमपि न विद्यते । एतेन यदुक्त 'नास्ति किञ्चने'ति तत् समर्थितम् । एवमपि कथं सुलेन वसनं जीवनं च ? इत्याह—'बहु' विपुल 'सुः' अवधारणे, बह्वेय 'मुनेः' त्रिकालवेदिनः 'भद्रं' सुखम् अन-
 गारस्य भिक्षोः 'सर्वतः' बालाभ्यन्तराद्य परिग्रहादिति गम्यते, विप्रमुक्तस्य 'एकान्तम्' एकत्वभावनात्मकम् 'अनुपश्यतः'
 पर्यालोचयत इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १५-१६ ॥

एयमट्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नभिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ १७ ॥
 पागारं कारइत्ता णं, गोपुरदालगाणि य । उस्तूलग सयग्धीओ, तओ गच्छसि खत्तिया ! ॥ १८ ॥
 व्याख्या—सष्टम् । 'श्रकार' साल कारयित्वा 'गोपुरादालकानि च' तत्र गोपुराणि—प्रतौलीद्वाराणि, गोपुरम-
 इणम् अर्गलकपाटोपलक्षणम्, अदालकानि—प्राकारकोष्ठकोपरिवर्तीनि आयोधनस्थानानि । "उस्तूलग" ति लादिका,
 "सयग्धीड" ति 'श्रतत्र्यः' यन्नरूपाः, तत एव सर्वं निराकुलीकृत्य 'गच्छसी'ति विध्वंयत्ययाद् गच्छ क्षत्रिय ! इति
 सूत्रार्थः ॥ १७-१८ ॥

एयमट्टं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ १९ ॥
 सद्धं नगरं किच्चा, तवसंवरमगलं । खंतिं निउण पागारं, तिगुत्तं दुप्पहंसगं ॥ २० ॥
 धणुं परक्कमं किच्चा, जीवं च इरियं सदा । धियं च केयणं किच्चा, सच्चैण पलिमंथए ॥ २१ ॥
 तवनारायजुत्तेण, भेच्चूणं कम्मकंजुयं । सुणी विगयसंगामो, भवाओ परिसुच्चइ ॥ २२ ॥
 व्याख्या—'श्रद्धा' तत्परुचिरूपाम् अशेषगुणाधारतया नगरं 'कृत्वा' विधाय, अनेन च प्रशमसवेगादीनि गोपुराणि

प्रत्येकबुद्ध-
 चतुष्टयस्य
 मोक्षगम-
 नम् ।
 नभिराजर्षेः
 सौमी-
 वक्तव्यता ।

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधान-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १४८ ॥

कृत्वेषुपलक्ष्यते । तपः—अनशनादि बाह्यं तत्प्रधानः संवरस्ताम् अर्गलामित्युपलक्षणत्वाद्गंलाकपाटं कृत्वा । ‘क्षान्ति’ क्षमां
‘निपुणं’ सर्वपरिपूर्णं प्राकारं कृत्वा, तिसृभिः—अट्टालकोच्छूलकशतत्रीसंस्थानीयाभिर्मनोगुन्यादिगुप्तिभिर्गुप्तं ‘दुःप्रथयं’
पैर्दुरभिम्बं, प्राकारविशेषणे एते । इत्थं यदुक्तं ‘प्राकारदीनं कारयित्वे’ति तत्प्रतिवचनमुक्तम् । सम्प्रति तु प्राकारा-
ट्टालकेष्ववश्यमेव योद्धव्यम्, तच्च सत्सु ग्रहरणादिषु सति च वैरिणि सम्भवत्यत आह—‘घनुः’ कोदण्डं ‘पराक्रमं’
जीववीर्योह्लासरूपसुसत्साहं कृत्वा, ‘जीवां च’ प्रत्यश्चां चेर्यासमितिम् उपलक्षणत्वाच्छेषमितीश्र ‘सदा’ सर्वकालम्,
‘धृतिं च’ धर्माभिरतिरूपां ‘केतनं’ शृङ्गमयधनुर्मध्ये काष्ठमयमुष्ठात्मकम् । ननु तदुपरि स्नायुना वध्यते इदं तु केन
बन्धनीयम् ? इत्याह—‘सलेन’ मनःसत्यादिना “पल्लिमंथए” ति वधीयात् । ततः किम् ? इत्याह—तपः—पड्डिघमान्तरं
तदेव नाराचः—अयोमयो वाणस्तथुक्तेन प्रक्रमाम्दनुपा ‘भित्त्वा’ विदार्य कर्मकञ्चुकम्, कर्मग्रहणेन चात्मैवोद्धतो
वैरीत्युक्तं भवति । वदयति च—“अप्या मित्तममितं च,—“अप्या मित्तममितं च, दुष्पट्टियसुपट्टिए” ति । ‘भुनिः’ यतिः कर्मभेदे ज्ञेयस्य
जितत्वाद् विगतः सद्भामो यस्य स विगतसद्भामः ‘भवात्’ संसारात् परिसुच्यते । एतेन सूत्रत्रयेण यदुक्तं ‘प्राकारं
कारयित्वे’त्यादि तस्य सिद्धसाधनता उक्तेति सूत्रत्रयार्थः ॥ २०—२१—२२ ॥

एयमट्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोहओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ २३ ॥

पासाण् कारइत्ता णं, वद्धमाणगिहाणि य । वालगगपोत्तियाओ य, तओ गच्छसि खंत्तिया । ॥ २४ ॥

न्याख्या—प्रासादान् कारयित्वा ‘वद्धमानगृहाणि च’ अनेकधा वास्तुविद्याभिहितानि “वालगगपोइयाओ य” ति
देशीयपदं बलमीवाचकं, ततो बलमीश्र कारयित्वा ततो गच्छ क्षत्रिय ! इति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥

एयमट्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोहओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ २५ ॥

नवमं
नभिप्रत्र-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।

प्रत्येकचुद्ध-
चतुष्टयस्य
, मोक्षगम-
, नम् ।

नभिराजर्षेः,
सौत्री-

वक्तव्यता ।

॥ १४८ ॥

प्रत्येकपुस्त-
पुस्तकयस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नभिरालयेः
सौत्री-
वक्यता !

संसर्गं गच्छुः सो कुण्ड, जो मग्गे कुण्डई घरं । जतयेव गंतुमिच्छेज्जा, तत्थ कुपेज्ज सासयं ॥ २६ ॥
 व्याख्या—'गंतायः' सन्देशः 'घटुः' एवकारार्थे, तत्राय संशयमेव स कुठ्ठे, यथा—कदाचिन्मग गमनं न
 भविष्यतीति, नो मार्गे कुलो गृहम्, गमननिश्चये तत्कल्पनायोगात् । किमिति गमननिश्चये मार्गे गृहं न क्रियते ? इत्याह—
 'येन' निश्चिन्नेने 'गन्तुं' याजुं इच्छेत् 'तत्त्वे' ति अवधारणफलत्वाद् वाक्यस्य तत्रैव कुर्वति स्वस्य-आत्मनः आश्रयः
 प्राप्तवन्तम् । ततोऽयमर्थः—इदं तापरिधान्थानं मार्गावस्थानप्रायमेव, यत्र तु निगमिपितमस्माभिः तद् मुक्तिपदम्,
 तदाप्रतिगाने प प्रवृत्ता एव ययमिति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥

एवमदं निसामेत्ता, हेऊत्तारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ २७ ॥
 आमोगे लोमहारे य, गंठिभेए य तफारे । णगरस्त खेमं काऊण, तओ गच्छसि खत्तिया । ॥ २८ ॥
 व्याख्या—आ-ममन्तार गुप्यन्ति-सैन्यं कुर्वन्तीत्यामोपाख्यानं, लोमहाराः—ये निरसंशतया आत्मविधाताऽऽशङ्क्या
 प प्राणान् रिद्धेयं गर्वमनपहरन्ति । तथा प वृद्धाः—लोमाहाराः प्राणहारा इति, तांश्च, प्रस्थिभेदाः—ये धुर्धुरक-
 निरनिकारिणा मन्थि भिन्दन्ति तांश्च, 'यशब्दः' भिन्नक्रमः, ततः 'तत्करांश्च' सर्वकालं चौर्यकारिणः, इह चोत्साद्येति
 गम्यो, नगरस्य क्षेमं कृत्वा ततो गच्छुः क्षत्रिय ! इति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥

एवमदं निसामेत्ता, हेऊत्तारणचोइओ । तओ नमी रायरिसीं, देविंदं इणमब्बवी ॥ २९ ॥
 असदं उ मणुस्सेहिं, मिच्छांदंडो पउंजाए । अकारिणोऽत्थ यज्झंति, सुचई कारओ जणो ॥ ३० ॥
 व्याख्या—'असकृत्' अनेक्या 'तुः' एवकारार्थे, तत्राऽऽसकृदेव 'मनुजैः' मनुजैः, मिथ्या-व्यलीकः, किमुक्तं
 भवति ?—अननरापिन्प्यशानामिनिवेशादिभिः दण्डः—देशत्यागरीरनिमहादिः 'प्रयुज्यते' व्यापार्यते । कथमिदम् ?

इत्याह—‘अकारिणः’ आमोपणाद्यविधायिनः ‘अत्रे’त्यस्मिन् लोके ‘वध्यन्ते’ निगडादिभिर्नियुष्यन्ते, युच्यते ‘कारकः’ विधायकः प्रकृतत्वादाभोपणादीनां ‘जनः’ लोकः । तदनेन यदुक्तं प्राग्—‘आमोपकादीनामुत्सादेन नगरस्य क्षेमं कृत्वा गच्छ’ इति, तत्र तेषां ज्ञातुमशक्यतया क्षेमकरणस्याप्यशक्यत्वमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥

एयमट्टं निसामेत्ता, हेज्कारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसि, देविंदो इणमब्बवी ॥ ३१ ॥
जे केइ पत्थिवा तुज्झं, न णमंति नराहिवा । वसे ते ठावइत्ता णं, तओ गच्छसि खत्तिया ! ॥ ३२ ॥

व्याख्या—ये केचित् ‘पार्थिवाः’ राजानः तुभ्यं ‘न नमन्ति’ न प्रह्लीभवन्ति, हे ‘नराधिप !’ नृपते ! ‘वसे’ आत्माऽऽयत्तौ ‘तान्’ अनमत्पार्थिवान् ‘क्षापयित्वा’ कृत्वेत्यर्थः, ततो गच्छ क्षत्रिय ! इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥

एयमट्टं निसामेत्ता, हेज्कारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ ३३ ॥
जो सहस्सं सहस्साणं, संगामे दुज्जए जिणे । एणं जिणेज्ज अप्पाणं, एस से परमो जओ ॥ ३४ ॥
अप्पाणमेव जुज्झाहि, किं ते जुज्झेण वज्झओ ? । अप्पाणमेव अप्पाणं, जइत्ता सुहमेहए ॥ ३५ ॥
पंचिंदियाणि कोहं, माणं मायं तहेव लोहं च । दुज्जयं चैव अप्पाणं, सवमप्पे जिए जियं ॥ ३६ ॥

व्याख्या—यः ‘सहस्रं सहस्राणां’ दशलक्षत्मकं प्रकृमात् सुमदसम्बन्धिनां सद्गामे दुर्लभे जयेत् ‘एकम्’ अद्वितीयं ‘जयेत्’ यदि कथञ्चिद्द्वितीयोऽस्मिभवेत् आत्मानं दुराचारप्रवृत्तमिति गम्यते, ‘एषः’ अनन्तरोक्तः, ‘से’ इति तस्य जेतुः सुमददशशतसहस्रजयात् ‘परमः’ प्रकृतो जयः । तदनेनात्मन एवातिदुर्जयत्वमुक्तम् । तथा च “अप्पाणमेव” त्ति तृतीयार्थे द्वितीया, ततश्चात्मनैव सह युष्यस्य, ‘किं ?’ न किञ्चिदित्यर्थः ‘ते’ तव युद्धेन ‘वाह्यतः’ इति बाह्यं पार्थिवादि आश्रित्य । एवं च “अप्पाणमेव” त्ति आत्मनैवात्मानं “जइत्ति” त्ति जित्वा ‘सुत्तम्’ ऐकान्तिकं मुक्तिमुत्पत्तात्मकम् ‘एयते’

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधो-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १५० ॥

दानानि, धर्मोपकरणानि च । साधुभ्यः! साधुयोग्यानि, देयानि विधिना दुधैः ॥ १ ॥” शेषाणि तु सुवर्णगोभूम्यादीनि प्राण्युपमर्द्देतुतया सावधान्येवेति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥

एयमट्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमन्ववी ॥ ४१ ॥

व्याख्या—आगत् ॥ ४१ ॥ नवरमित्थं जिनधर्मस्थिरतामवधार्य प्रब्रज्यां प्रति दृढतां परीक्षितुकाम इदमवादीत् शक्रः—
घोरासमं चइत्ता णं, अन्नं पत्थेसि आसमं । इहेव पोसहरतो, भवाहि मणुयाहिवा ! ॥ ४२ ॥
व्याख्या—घोरः—अत्यन्तदुःखः स चासावाश्रमश्च ‘घोराश्रमः’ गार्हस्थ्यम्, तस्यैवाऽस्पसत्त्वेदुष्करत्वात् ।
उक्तञ्च—“गृहाश्रमपरो धर्मो, न भूतो न भविष्यति । पालयन्ति नराः शूराः, क्लीबाः पालण्डमाश्रिताः ॥ १ ॥” तं त्यक्त्वा अन्यं प्रार्थयसि ‘आश्रमं’ प्रब्रज्यालक्षणम्, नेदं क्लीवसत्त्वानुचरितं भवादृशानुचितम् । तर्हि किमुचितम् ? इत्याह—‘इह’ असिन्नेव गृहाश्रमे स्थित इति गम्यते, पौपथः—अष्टम्यादितिधिषु व्रतविशेषः तत्र रतः पौपधरतो भव, अणुव्रताद्युपलक्षणमेतत्, अस्यैव चोपादानं पौपथिनेष्ववश्यं भावतस्तपोऽनुष्ठानख्यापकम् । यत उक्तम्—
“सर्वेष्वपि तपोयोगः, प्रशस्तः कालपर्वसु । अष्टम्यां पञ्चदश्याञ्च, नियतं पौपथं वसेत् ॥ १ ॥” इति हे मनुजाधिप ! इति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥

एयमट्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमन्ववी ॥ ४३ ॥
मासे मासे उ जो वाली, कुसगेणं तु सुंजए । ण सो सुक्खातधम्मस्स, कलं अग्घइ, सोलसिं ॥ ४४ ॥

व्याख्या—मासे मासे एव न त्वर्द्धमासादौ ‘यः’ कश्चित् ‘वालः’ अविवेकः ‘कुशाश्रैणैव’ दर्भाश्रैणैर् यं मुद्धे न तु करी-
इत्यादिभिः, ‘ने’ति निषेधे, ‘सः’ एतविधः कष्टानुष्ठापी सुदु-शोभनः सर्वसावधवित्तिरूपत्वाद् आख्यातः—तीर्थकरा-

नवमं
नमिप्रव्र-
ज्याऽऽल्य-
मध्ययनम् ।

प्रत्येकबुद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।

नभिराजैर्यैः
सौत्री-
वक्तव्यता ।

॥ १५० ॥

मैयः वदुपनाः, किञ्च वामान् 'प्रार्थयमानाः' अपेर्गम्यमानत्प्रात् प्रार्थयमाना अपि 'अकामाः' इत्यमाणकामाभावाद्
यान्ति दुर्गतिमिति वयं वत्साग आग्रयम् ? अथज्ञोगप्रार्थनमपि यद् भवता सम्भावितं तदप्यसङ्गतम्, सुसुदूणा कचिदपि
कात्राग अगमस्यात् । उक्तं हि—“भोक्षे भवे च सर्वत्र, निःसृष्टो मुनिसत्तमः ।” इति सूत्रार्थः ॥ ५३ ॥ कथं
पुनः वामान् प्रार्थयमाना दुर्गतिं यान्ति ? अत आह—

अहे वयइ कोहेणं, माणेण अहमा गई । माया गइपडिग्घाओ, लोभाओ दुहओ भयं ॥५४॥
व्याख्या—‘अथः’ नररगतौ प्रजति क्रोधेन, मानेन अधमा गतिः, “माय” ति सुव्वयलयात् मायया गतेः—प्रस्तावात्
मुनतेः प्रतिपातः—विनागो गतिप्रतिपातः, लोभाद् ‘दुहउ’ ति ‘द्विधा’ द्विप्रकारं—पेहिकं पारत्रिकं च ‘भयं’ अनेकदुःख-
सम्पत्ताशङ्कया साप्सं भयतीति सर्वत्र गम्यते । कामेपु हि प्रार्थयमानेष्ववश्यंभाविनः कोधादयस्ते चेदृशा इति कथं

न वत्प्रार्थनावो दुर्गतिरिति सूत्रार्थः ॥ ५४ ॥ एवं बहुमिरप्युपायैस्तमिन्द्रः क्षोभयितुमशक्तः किमकरोत् ? इत्याह—
अयउज्झिऊण माहणरूपं विउरुधिऊण इंदत्तं । वंदइ अभित्थुणंतो, इमाहि मधुराहि वग्गूहिं ॥५५॥
अहो ते निज्जिओ कोहो, अहो माणो पराजिओ । अहो ते निरुक्खिया माया, अहो लोभो वसीकओ ५६
अहो ते अज्जवं साहइ, अहो ते साहु ! महवं । अहो ते उत्तमा खंती, अहो ते सुत्ति उत्तमा ॥५७॥

व्याख्या—‘अपोह’ त्यक्त्वा ब्राह्मणरूपं “विउरुधिऊण” ति विहृत्य ‘इन्द्रत्वम्’ उत्तरवैक्रियरूपं ‘वन्दते’ अनेका-
धृत्यात् प्रणमति ‘अभिपुवन्’ स्तुतिं कुर्वन् ‘आभिः’ अनन्तरं वक्ष्यमाणाभिः ‘मधुराभिः’ श्रुतिसुखाभिः ‘वाग्भिः’
वाणीभिः । तथा—‘अहो’ इति विस्रये, ‘हे’ त्वया निर्जितः क्रोधैः, यत्स्त्वमनमत्यार्थिववशीकरणप्रेरणायामपि न
? यथा इयमनेरथलोस्यमानः एतन्ममिफणाभूषित इति शोभन इव विभाष्यते, स्पष्टनादिभिरनुभूयमानश्च विनाशार्थैव भवति ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ग्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १५१ ॥

आकाशसमा, 'अग्नित्का' अन्तरहिता । उक्तञ्च—“न सहस्राङ्गवेचुष्टिर्न लक्षान्न च कोटितः । न राज्यान्नैव देवत्वा-
न्नेन्द्रत्वावपि देहिनाम् ॥ १ ॥” तथा 'पृथ्वी' मही 'शाल्यः' लोहितशाल्याद्ययः 'यवाः' प्रतीताः, 'चः' शेषधान्यसमुच्च-
यार्थः, 'एवः' अवधारणे स च भिन्नक्रमो योक्ष्यते, 'हिरण्यं' सुवर्णं, ताम्रांशुपलक्षणमेतत्, 'पशुभिः' गवाद्यादिभिः सह
'प्रतिपूर्णं' समस्तं 'न' नैव 'अलं' समर्थं प्रक्रमाद् इच्छापूर्त्तये एकस्य जन्तोरिति गम्यते । 'इति' एतत् पूर्वोक्तं "विज्ञ" चि
सूत्रत्वाद् विदित्वा 'तपः' द्वादशविधं चरेत्, तत एव निःस्पृहताया इच्छापरिपूर्तिसम्भवादिति सूत्रार्थः ॥ ४८-४९ ॥
एयमष्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमव्ववी ॥ ५० ॥
अच्छेरगमव्वमुदए, भोए चयसि पत्थिवा । असंते कामे पत्थेसि, संकप्पेण विहन्नसि ॥ ५१ ॥
व्याख्या—“अच्छेरं” ति आश्चर्यं वर्तते यत् त्वमेवविधः 'अद्भुतान्' आश्चर्यरूपान् भोगान् लजसि हे पार्थिव !,
तत्त्यागतञ्च 'असतः' अविद्यमानान् कामान् प्रार्थयसि, तदप्याश्चर्यमिति सम्बन्धः, अथवा कस्तवान् दोषः ?—'सङ्कल्पेन'
उचतेत्तरात्राप्तभोगाभिलाषरूपेण विकल्पेन 'विहन्यसे' वाध्यसे, अपर्यवसितत्वाद् एवंविधसङ्कल्पस्य । उक्तं हि—“अमीपां
स्थूलसूक्ष्माणामिन्द्रियार्थविधायिनाम् । शक्रादयोऽपि नो वृत्तिं, विषयाणामुपागताः ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ५१ ॥
एयमष्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमव्ववी ॥ ५२ ॥
सहं कामा विसं कामा, कामा आसीविसोवमा । कामे पत्थेमाणा, अकामा जंति दुग्गइं ॥ ५३ ॥
व्याख्या—शल्यसि व शल्यं कामाः, विपमिव विपं कामाः, कामाः 'आशीविपोपमाः' आशीविपः—

१ शलति-देहान्त्वञ्चलतीति शल्यम्-शरीरान्तः प्रविष्टं तोमरादि, यथा शल्यं अन्तश्चलद्विषयवाधाविषयसि संध्यतेऽपि ।
२ वेवेधि-व्याप्नोतीति विपं-कालयुटादि सुगममानमभुरमिव ।

नयमं
नमिप्रव-
ज्याऽऽल्य-
मध्ययनम् ।
नमिराजर्षेः
सौत्री-
वक्तव्यता ।

॥ १५१ ॥

मन्यः मधुरनाः, टिन्ना शानान् 'प्राग्यमानाः' अयेगंभ्यमानत्यात् प्राथयमात्ता अपि "अफामाः" इत्यमानाणपमाभावाद्
नाभि दुर्गभिमिदि पगं त्रराग आप्रयम् ? प्रमन्नोगप्रायनमपि यद् भवता सम्भावितं तदप्यसद्गतम्, मुमुक्षुणां कचिदा-
वाहारा अगम्ययात् । उक्तं हि—“गोरो भवे प सर्वत्र, निःस्पृहो मुनिसत्तमः ।” इति सूत्रार्थः ॥ ५३ ॥ कथं
पुनः वामान् प्राथयमाना पुगंति गन्ति ? अत आह—

अहे पयद् कोहेणं, माणेण अहमा गई । माया गइपडिग्याओ, लोभाओ दुहओ भयं ॥५४॥
व्याख्या—‘अमः’ नरपगनी प्रजति दोषेन, मानेन अथमा गतिः, “माय” ति सुव्व्यत्यात् मायया गतेः—प्रस्तावात्
मुगतेः प्रगिताः—विनाशो गतिप्रतिपातः, लोभाद् “दुहउ” ति ‘द्विधा’ द्विप्रकारं—ऐहिकं पारत्रिकं च ‘भयं’ अनेकदुःख-
गमनात्तद्व्या गाम्ययं भयतीति मयत्र गम्यते । कामेषु हि प्राथ्यमानेष्ववश्यंभावितः क्रोधादयस्ते चेदृशा इति कथं

न यत्नार्थनातो दुर्गतिरिति सूत्रार्थः ॥ ५४ ॥ एवं बहुमिरप्युपायैस्त्वमिन्द्रः क्षोभयितुमशक्तः किमकरोत् ? इत्याह—
अरउमिज्ञ्ण माहणस्सयं विउरुधिज्ण इंदत्तं । वंदइ अभित्युणंतो, इमाहि मधुराहि चग्गहिं ॥५५॥
अहो ते निज्जिओ कोहो, अहो माणो पराजिओ । अहो ते निरफिया माया, अहो लोभो वसीकओ ५६
अहो ते अज्जयं साहु ! अहो ते साहु ! मइयं । अहो ते उत्तमा खंती, अहो ते सुत्ति उत्तमा ॥५७॥

व्याख्या—‘अपोश’ ताम्ना प्राह्वणह्यं “विउरुधिज्ण” ति विहृत्य ‘इन्द्रत्वम्’ उत्तरवैक्रियरूपं ‘वन्दते’ अनेका-
पंतात् वनमति ‘अभिरुपन्’ खुवि कुर्वन् ‘आभिः’ अनन्तरं वक्ष्यमाणाभिः ‘मधुराभिः’ द्युतिसुखाभिः ‘वाग्भिः’
वाग्नीभिः । तपया—‘अहो’ इति विसये, ‘वे’ लया निर्जितः क्रोधः; यतस्त्वमनमत्पार्थिववशीकरणप्रेरणायामपि न
। यथा प्रमन्नोगप्रमन्नः पुरमन्नपिष्णाभूषित इति दोभन इव विभाष्यते, स्पृशन्नादिसितुभूयमानश्च विनाशार्थैव भवति ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १५२ ॥

श्रुभितः । तथा अहो ! ते मानः पराजितः, यस्त्वं 'मन्दिरं दहते' इत्याशुक्तेऽपि 'कथं मयि जीवतीदम् ?' इति नाहङ्कृतिं कृतवान् । अहो ! ते निराकृता माया, यस्त्वं पुरश्चाहेतुपु प्राकाराद्यालकोच्छूलकादिषु मायानिवन्धनेषु न मनो निहितवान् । तथा अहो ! ते लोभो वशीकृतः, यस्त्वं 'हिरण्यादि वर्द्धयित्वा गच्छे'त्यभिहितोऽपि इच्छया आकाशसमत्वमेवोदाहृतवान् । अत एव अहो ! 'ते' तव आर्जवं 'साधु' शोभनम्, अहो ! ते साधु सार्द्धं, अहो ! ते उत्तमा क्षान्तिः, अहो ! ते मुक्तिरुत्तमेति सूत्रत्रयार्थः ॥ ५५-५६-५७ ॥ इत्थं गुणोपवर्णनद्वारेणाऽभिपुल्य सम्प्रति फलोपदर्शनद्वारेण सुखत्राह—
इहं सि उत्तमो भंते !, पेचा होहिसि उत्तमो । लोगुत्तममुत्तमं ठाणं, सिद्धिं गच्छसि नीरओ ॥ ५८ ॥
व्याख्या—'इह' अस्मिन् जन्मनि 'असि' भवसि उत्तमः, उत्तमगुणान्वितत्वात् । 'भदन्त !' इति पूज्याभिधानं, 'प्रेत्य' परलोकं भविष्यसि उत्तमः । किम् ? इत्याह—“लोगुत्तममुत्तमं” ति मकारोऽलाक्षणिकः, ततो लोकस्य उत्तमोत्तमम्—
अतिशयप्रधानं लोकोत्तमोत्तमं स्थानम्, किं तत् ? इत्याह—'सिद्धि' मुक्तिं "गच्छसि" ति सूत्रत्वाद् गमिष्यसि 'नीरजाः' निःकर्मति सूत्रार्थः ॥ ५८ ॥ उपसंहारमाह—
एवं अभित्युणंतो, रायरिसिं उत्तमाए सद्धाए । पायाहिणं करंतो, पुणो पुणो वंदई सक्को ॥ ५९ ॥

व्याख्या—'एवम्' उक्त्यायेन अभिपुवन् राजपिमुत्तमया श्रद्धया प्रदक्षिणां कुर्वन् पुनः पुनः 'वन्दते' प्रणमति शक इति सूत्रार्थः ॥ ५९ ॥ अनन्तरं यत् कृतवांसदाह—
तो वंदिज्जण पाए, चंक्कुसलक्वणे मुणिवरस्स । आगासेणुप्पइओ, ललियचवलकुंडलतिरीडी ॥ ६० ॥

व्याख्या—'ततः' तदनन्तरं वन्दित्वा पादौ, चक्राङ्कुशौ प्रतीतौ तत्प्रधानानि लक्षणानि ययोस्तौ तथा, मुनिवरस्य आकाशेनोत्पतितः, ललिते च ते सर्वाङ्गसतया चपले च चञ्चलतया ललितचपले तथाविधे कुण्डले यस्य स ललित-

नवमं
नमिप्रत्र-
ज्याऽऽल्य-
मध्ययनम् ।

नमिराजर्षेः
सौत्री-
वक्तव्यता ।

॥ १५२ ॥

पपलकुण्डः न पासौ किरीटी च-सुपुटवान् ललितचपलकुण्डलकिरीटीति सूत्रार्थः ॥ ६० ॥ स शक्रेणैवमभिपूयमानः
रिगुल्यं कृत्वा उत न ? इत्याह—

नमी नमेइ अप्पाणं, सख्यं संकेण चोइओ । चइऊण गेहं वइदेही, सामन्ने पञ्चवट्टिओ ॥ ६१ ॥
व्याख्या—नमिः 'नमयति' स्वतस्वभावतया प्रहं करोति, कम् ? आत्मानं न तु उत्सेकं नयति । उक्तञ्च—“संत-
गुणभिरणेन वि, पुरिसा लज्जंति ते महासत्ता । इयरे पुण अलियपसंसणे वि अंगे न मायंति ॥ १ ॥” किम्भूतः सन् ?
'गात्रान्' प्रत्यक्षीमूय शक्रेण 'चोदितः' प्रेरितः तस्त्वा गेहं "वइदेहि" त्ति सूत्रत्वात् 'विदेही' विदेहजनपदाधिपः श्रामण्ये
'पुंयस्मिन्' उच्यते, न तु तत्प्रेरणतोऽपि धम्मं प्रति विप्लुतोऽभूदिति सूत्रार्थः ॥ ६१ ॥ किमेप एवैवविध उत
अनोऽपि ? इत्याह—
एवं करेति संबुद्धा, पंडिया पवियक्खणा । विणियदंति भोगेसु, जहा से णमी रायरिसि ॥ ६२ ॥
त्ति वेमि ॥

व्याख्या—'एयमि'ति यथैतेन तमिना निश्चल्यं कृतं तथाऽन्येऽपि कुर्वन्ति । कीदृशाः ?—'सम्बुद्धाः' अवगतजी-
याऽऽयीयादितस्याः 'पण्डिताः' मुनिश्रितशास्त्रार्थः 'प्रविचक्षणाः' अभ्यासातिशयात् क्रियां प्रति प्रावीण्यवन्तः, तथाविधाश्च
सन्तः किं कुर्वन्ति ? 'विनिवर्तन्ते' उपरमन्ति "भोगेसु" त्ति भोगेभ्यः, यथा स नमी राजर्षिस्तेभ्यो निवृत्तः, इति
परीणीति पूर्वपरिति सूत्रार्थः ॥ ६२ ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्भितायां उत्तराध्ययनलघुटीकायां सुखबोधायाम्
नमिप्रव्रज्याख्यं नवममध्ययनं समाप्तम् ॥

श्रीउचारा-
ध्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
इतिः ।
॥ १५३ ॥

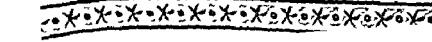
अथ द्रुमपत्रकं दशममध्ययनम् ।

व्याख्यातं नवममध्ययनम् । अधुना दशमं द्रुमपत्राल्यमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—'इहानन्तराध्ययने धर्म-
चरणं प्रति निष्कम्पत्वमुक्तम्, तच्चानुशासनादेव भवतीति अनुशासनाभिधायकसिद्धमध्ययनम्' अनेन सम्बन्धेनाऽऽया-
तस्यास्याध्ययनस्य प्रस्तावनायं गौतममुद्दिश्येदं श्रीमन्महावीरेणाभिहितमिति गौतमवक्तव्यता तावदुच्यते—
तेषां कालेणं तेषां समणेषां पिट्टिचंपा नयरी । तस्य सालो नाम राया । महासालो नाम जुवराया । तेषां साल-महासालाणां
भगिणी जसवई । तीसे पिढरो भत्तारो । जसवईए अत्तओ पिढरपुत्तो गागली नाम कुमारो । अत्रया णं समणे
भगवं महावीरे आइगरे तित्थयरे सयंसंबुद्धे जाव सिद्धिगइनामयेयं ठाणं संपाविउकामे, आगासगएणं छत्तेणं आगा-
सगएणं सव्वरयणामएणं धम्मचक्रेणं आगासगएणं फालियामएणं सीहासणेणं आगासगयाहिं कुंदेदुसंरप्पगासाहिं
चामराहिं पुरओ पकडुल्लामणेणं धम्मज्झएणं समंता मग्गओ विष्फुरंतेण य भासंडलेणं अणेगदेवकोडिसंपरिबुडे, चउ-
इसीहिं समणसाहरसीहिं छत्तीसाए अज्जियासाहरसीहिं अणुगम्ममाणे, भवियकमलपडिवोइदिवायरे, भवजलहिपरमजा-
णवत्ते, लोयचिंवाणी, चोत्तीसातिसयसंपउत्ते, चंदो व सोमलेसे, सूरु व तवतेयसिरीए, मंदरो व निप्पकंपे, कुंजरो इव
सोंढीरे, सीहो इव दुण्णघरित्ते, गयणमिव निरुवलेवे, संखो इव निरजणे, वायुरिव अप्पडिवद्धे, अट्टसहस्सपुरिसलक्क-
णधरे, पुब्बाणुपुवि चरमाणे, गामाणुगामं दूइल्लमाणे, सुरविरइएहिं हेमएहिं नवहिं पउमेहिं चलणकमले ठवित्तो, अवि-
य—मगिगळं मगिगळं, पयाहिणाए उ ठाइ पयठाणे । दोहिं पउमेहिं पाया, मग्गेण य होंति सत्तउत्ते ॥१॥ जेणेव पिट्टिचंपा
तेणेय उवागए उज्जाणम्मि समोसुद्धे । सालो महासालसहिओ महाविभूईए निग्गओ भयपओ वंउणवडियाए, तिक्खुओ

दशमं द्रुम-
पत्राल्य-
मध्ययनम् ।
गौतमस्वामि-
वक्तव्यता ।

॥ १५३ ॥

पगदिनीदाहन वरिओ भयं, उपचिदो पगलिये । कदिओ भगपया जीपइयाइओ धम्मो । वधिया मणुत्तपाइया
 पुत्ता पगमगाएणगामगी । पत्तिया निरुत्ताया वम्मयंथरेऊ । उपइहाणि महारभाइयाणि णटयगइकारणाणि ।
 पत्तिओ उग्मावुपरपटो सगरो । पत्तियं कोहाइकसायाणं भयभमणहेउत्तणं । पयडिओ सम्मइंत्तणाइओ गोक्ख-
 मणो । इयं प सोऊण सवेणुपुअओ सालो भणइ—जं नवरं महासालं रत्ते ठावेसि ताव तुम्ह पाययूले गिण्हामि
 पत्तं । पटिदो नयट, भनिओ महामालो—हुमं रोण्ह रत्तं, अहं पद्ययानि । तेण भणियं—अलं मे महारभनिवंधणेण
 महागोहरेज्या नियेपडिपक्खेण दोग्गएत्तस्सवायेणेण अभिमाणमेत्तमुहेणं रत्तेणं, अहं पि संसारभवघिणो भीओ
 उग्मनरएत्ताणं, ता त्ता तुम्हे मम इहं मेढी पत्ताणं तहा पद्यइयस वि । तादे गागलं कं पिहाओ सइयेऊण तरस
 पटो पटो, अभित्तिओ न राया जाओ । सो पुण वेसि वो सियियाओ कोरेइ । जाव ते पद्यइया, सा भणिणी सम्मणोवा-
 सिया जाया । तए पं ते सम्मणा होत्ता ग्हाएत्त अगाइं अदिज्जिया । तए णं सम्मणे भगवं महावीरे वधियाजणययविहा-
 रेण विहर । तेणं पत्तेणं तेणं सम्मणं रायगिहं णाम नयरं । तत्थ सामी समोसढो । पटिवोहिऊण भयसत्ते ततो निगओ
 संपं जओ विहरिओ । तादे साल-महासाला ताभि आपुच्छंति—अम्हे पिट्ठिवंयं वचामो जइ नाम ताण कोइ बुद्धेज्जा
 गाम्मां या लभेज्जा । तामी पि जाणइ—जहा तालि संयुद्धिहिति । तादे सामिणा वेसि गोयमसामी विहज्जओ विजो ।
 गोयमसामी पिट्ठिवंयं गओ । तत्थ समोसरणं । गागली पिठरो जसवई य निगायणि । भगवं धम्मकहं कवेइ ।
 तंजहा—भो भो भाएत्ता ! मा विहइ विसयपसत्ता; अण्येयदुइत्तवराहो संसारएण्यंधो, मा करेइ एयम्मि पटिवंधो;
 किरुटेण मणुत्तपाइत्तामगी पाविज्जइ; अकयधम्मणं सा निक्खला संपजइ; चोइमाइदिहंतेण पुणो दुइहा वज्जिजइ;
 पओ अहम्हेण धीयो उजोणीणु भाजिज्जइ; अस्सरमणियं वित्तं, मा तम्मि गुज्जायह वित्तं; विरसावसाणा कामभोगा,

श्रीउत्तरा-
 ध्ययनसूत्रे
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया-
 सुखबोध-
 ख्या लघु-
 वृत्तिः ।
 ॥ १५४ ॥

तपसत्ता ति पए पए वसणसोगा; संशुभरागसरिसं जोषणं, मा करेह तम्मि उम्मत्तं मणं; राणदिट्ठन्हे
 इट्ठजणसंगो, मा करेह तम्मि गरुओ मणरंगो; कुसगजलविंदुचंचलमाऊ, उज्जमह निणिंदपन्नत्तं घम्मं काउं; जिणि-
 दपन्नत्तो धम्मो चेवेत्थ सरणं, जो रत्तइ जम्मजरामरणं; देइ सयलसोकरं, अइरेण पावेइ मोक्खं; वियरइ सुराड-
 सुररिद्धिं, करेइ सयलसमीहियसिद्धिं; आवईओ निवारइ, संसारसायसुत्तारेइ; ता सब्बा पयट्ठह धम्मे, मा रमह
 पावकम्मे । एवं च सोऊण ताणि पडिबुद्धाणि । ताहे गागली भणइ—जं नवरं अम्मापियरो आपुच्छामि जेट्ठपुत्तं च
 रत्ते ठवेमि ताव तुम्ह पायमूले ग्हेमि पव्वजं । ताणि आपुच्छियाणि भणंति—जइ तुमं संसारअधिगो परिचयसि
 घरवासं तो अन्हे वि । ताहे सो पुत्तं रत्ते ठवित्ता अम्मापिईहिं समं पव्वइओ । गोयमसामी ताणि धेत्तूण चंपं वचइ ।
 तेसिं साल-महासालाणं पंथं वसंताणं हरिसो जाओ—जहा इमाइं संसारं उत्तारियाणि । एवं तेसिं सुहेण अञ्जवसा-
 णेण केवलनाणं उप्पन्नं । इयरेसिं पि चिंता जाया—जहा एएहिं अन्हे रत्ते ठवियाणि, पुणो संसाराओ य मोइयाणि ।
 एवं चिंतताणं सुहेणं अञ्जवसाणेणं तिण्हं पि केवलनाणमुप्पन्नं । एवं ताणि उप्पन्नणाणि चंपं गयाणि, सामि
 पयाहिणीकरेसाणाणि तित्थं पणमिऊण केवलपरिसं पहावियाणि । गोयमसामी वि भगवं वंदिऊणं तिव्वुत्तो पाएसु
 पडिओ, उट्ठिओ भणइ—कहिं वचह ? एह तित्थयरं वंदह । ताहे सामी भणइ—मा गोयमा ! केवली आसाणहिं ।
 ताहे आउट्ठो खामेइ, सवेगं च गओ । तत्थ गोयमसामिस्स सम्मत्तमोहणीयरुम्मोदयवसेण चिंता जाया 'भा णं न
 सेज्जेज्जामि' ति । इओ य देवाण संलायो वट्ठइ—अज्ज भयवया वागरियं—जो अट्ठावयम्मि विलगइ चेइयाणि य वंदइ
 धरणिगोयो ससत्तीए सो तेण भवग्गहेणं सिज्जइ । ताहे सामी तत्स चित्तं जाणइ—तावसाण य संयोहणं, एयस्स
 धिरया भविस्सइ ति दो वि कयाणि भविरसंति । सो वि सामि आपुच्छइ—अट्ठावयं जामि ? ति । तओ भगवया

दशमं द्रुम-
 पत्राल्य-
 मन्थयनम् ।
 गीतमस्वामि-
 वकन्वता ।

॥ १५४ ॥

भणिओ,—यच्च अट्टावयं चेइयाण वंद्वओ । तए णं भगवं हट्टुट्ठो वंदित्ता गओ । तत्थ य अट्टावए जणवायं सोऊण तिन्नि तावसा पंचपंचसयपरिवारा पत्तेयं पत्तेयं ते 'अट्टावयं विलगामो' त्ति तत्थ किलिस्संति कोडिंनो दिंनो सेवाली । जो सो कोडिंनो सो चउत्तयं चउत्तयं काऊण मूलकंदाणि आहारेइ सच्चित्ताणि, सो पढममेहलं विलगो । दिंनो छंछं छंछं काऊण परिससियपंशुपत्ताणि आहारेइ, सो वीयं मेहलं विलगो । सेवाली अट्टमं अट्टमं काऊण जो सेवालो मइहओ तं आहारेइ, सो तइयं मेहलं विलगो । एवं ते वि ताव किलिस्संति । भयवं च गोयमो ओरालसरिसे हुयवहत्टियतरुणरविसरिस्सतेए ; तं एरिसं एज्जंतं पेच्छत्ता ते भणंति—'एस फिर एत्थ शुहओ समणो विलगिगहिति, जं धग्घे महातवस्सी सुक्का शुक्त्ता न तरामो विलगिगडं । भयवं च गोयमो जंघाचारणलद्धीए छयांतहु-पुढगं पि नीसाए उप्पयइ, जाव ते पलोयंति 'एस आगओ त्ति, एसो अइंसणं गओ' त्ति ताहे ते विम्बिइया जाया पसंसंति, अच्छंति य पलोयंता—'जइ उयरइ तो वयं एयस्स सीसा' एयं ते पडिच्छंता अच्छंति । गोयमसामी वि पत्तो नियनिय-वन्नप्पमाणजुत्ताहिं भरहयक्किणा कारावियाहिं चउद्धीसाए वसभाइजिणिंदयडिमाहिं समच्छासियं अट्टावयगित्तिस्सिहर-संठियमायणं । आगमभणियविहाणेण वंदियाइं चेइयाइं, कया य संशुई—'पढमपयासियनीई, पढमजिणो धम्मसारही पढमो । पढमो य महापुरिस्सो, अट्टावयसंठिओ जगइ ॥ १ ॥ पणमामि विमलनाणं, सम-दम-खम-सच्च-दयगुणपहाणं । अयगयकम्मकलकं, उस्समजिणं तिहुयणमयंकं ॥ २ ॥ जो लुह नाह ! नियच्छइ निम्मलु कमकमलु, नासइ तसु नीसेसु महंतु वि पावमलु । भत्तिभरेण नमंसइ जो वि य संशुणइ, सो त्तिरिउत्सभकरट्टिउ सिद्धत्तणु कुणइ ॥ ३ ॥

१ यस्तव ताथ ! पश्यति निर्मलं क्रमकमलं, पश्यति तस्य निस्सेवो महावपि पापमलः ।

२ भक्तिभरेण नमस्यति योऽपि च संसृति, स श्रीकृपभकरस्थितं सिद्धत्वं करोति ॥ ३ ॥

श्रीउचरा-
ध्यपनद्ये
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
मुखपोया
ल्या लु
वृचिः ।
॥ १५५ ॥

जगचिंतामणि ! जगनाह ! जगगुरु ! जगरक्तण ! जगवंधव ! जगभाववियक्खण ! अट्टावयसंठवि-
यरुवकम्महुक्खिणासण !, चउवीसं पि जिणवट् ! जंबंठु अप्पडिहयसासण ! ॥ १ ॥ तओ—सासयमउलमणंतं, जम्माण-
जउमरण-रोय-तममुकं । मह नाह ! मोक्खसोक्खं, संपज्जउ तुह पभावेणं ॥ ५ ॥' ति काऊणं पणिहाणं गंतूणुत्तर-
पुरथिये विसीभाणे पुडविसिलापट्टए असोगवरपायवत्स अहे तं रयाणं वासाए उवागओ । इओ य सक्कस्स लोगपालो
वेसमणो, सो वि अट्टावयवेइयवंदओ आगओ । सो चेइयाणि वंदिता गोयमसामिं वंदइ । मयवं पि धम्मं
कइइ—धम्मो अत्थो कामो, पुरिसत्था तिमि होति लोगम्मि । धम्माओ जेण इयरे, तम्हा धम्मो पहाणो उ ॥ १ ॥
धम्मो वि एत्थ सिज्जइ, देवाण जईण भत्तिराएण । ता तम्मि चेव पढंमं, पयट्टियव्वं विसेसेणं ॥ २ ॥ देवो पुण
एत्थ सो चेव जो सवधू सधदंसी अट्टारसदोसेहि य वज्जिओ । जओ भणियं—“अन्नाण कोह मय माण, लोह
माया रइं य अरईं य । निरा सोय अलियवयण, चोरिया मन्धर भया य ॥ १ ॥ पाणिवह पेम कीडापसंग हासा
य जस्स इय दोसा । अट्टारस वि पणढा, नमामि देवांहिदेवं तं ॥ २ ॥” एवंविहो य भयं तित्थयरो अरहओ, तस्स
चेव भत्ती कायधा । ता य पूयावंदणाईहिं हवइ । पूयं पि पुष्पा-ऽऽमिस-धुइ-पडिवत्तिभेएण चउविहं पि जहासत्तीए
कुत्ता । जओ—“उत्तमगुणवहुमाणो, पयमुत्तमसत्तमब्धयारम्मि । उत्तमपम्मपसिद्धी, पूयाए जिणवरिदाणं ॥ १ ॥”
वंदणं पि कायवं तिसंभं, तं पि य विहिणा आगमभणिएण । भणियं च—तिमि निसीही तिमि उ, पयाहिणा तिमि चेव
य पणामा । तिविहा पूयो य तहा, अवत्थतियभायणं चेव ॥ १ ॥ तिविसित्तिरिक्खणविरट्, पयमूमिपमज्जणं च तिव्खुत्तो ।
यन्नाइतियं सुरातियं च तिविटं च पणिहाणं ॥ २ ॥ तिविहा पूया—पुष्फामिसयोचेहिं । अवत्थतियभावणा—छलमत्थ-
केवल्लि-सित्तमावणा । यन्नाइतियं च—बन्नो अत्थो आळवणं च ॥ तहा जइणो पुण ते चेव जे समससुभित्ता समलेहु-

दशमं द्रुम-
पत्रारुयं-
मध्ययनम् ।
गौतमस्वामि-
वक्तव्यता ।

॥ १५५ ॥

कंचणा पंचसमिया तिगुता अममा अमच्छरा जिईविया जियकसाया निम्मलवंभचेरा सञ्जायञ्जाणुज्जाया दुषरतवचरणराया अंताहारा पंताहारा सुक्तरा सुक्तरा निम्मंससोणिया किसियंगा निरगिसरणा कुक्खिलसंबला अनिययभिवत्वावित्तिणो ति । तेसिं अच्युट्टाण-अंजलिपग्गह-आसणदाणा-डभिग्गह-कियकम्म-सुस्सत्सणा-डभिमुहगमणा-डणुगच्छण-पडिलाहण-कुसलमण-कुसलवइपयत्तणाईहिं कायवा भत्ती । एत्थंतरे वेत्तमणो चिंतेइ—एस भयवं एरिसे साहुगुणे वन्नेइ, अप्पणो य से इमा सरीरसुकुमारया जारिसा देवाण वि नत्थि, ता अंताहारा पंताहारा इच्चाइपरूवणाए विसंवाइणि चेहं इमस्स सरीरागिई सूएइ । तं च तस्साट्ठयं ताणेण नाऊण भयवं 'मा अणेण अकुसलपरिणामेण एस दुइहवोहिओ हवउ' ति अणुसासणनिमित्तं सयसत्तहियरओ पुंडरियं नामऽञ्जयणं परूवेइ—जहा पोक्खलावईविजए पुंडरिगिणी नयरी । नलिणीगुम्ममुज्जाणं । तस्य 'णं महापउमे नाम राया होत्था । पउमावई देवी । ताणं दो पुत्ता पुंडणए कंडरिए य सुकुमारा जाव पडिरूवा ।

पुंडरिए जुवरया वि होत्था ।

तेणं कालेणं तेणं समएणं थेरा भगवंतो जाव नलिणिवणे उज्जाणे समोसढा, महापउमे निगए धम्मं सोचा भणइ—जं नवरं देवाणुप्पिया ! पुंडरियं कुमारं रज्जे ठवेमि ताव वयगहणेणं सफलीकरेमि मणुयत्तणं । अहासुहं मा पडिवयं करेहि । एवं जाव पुंडरिए राया जाए जाव विहरइ, तते णं से कंडणए कुमारे जुवरया जाए । तते णं से पउमे राया पुंडरियं रायं आपुच्छइ । तते णं से पुंडरिए सिवियं नीणेइ । जाव पघइए णवरं घोइस पुष्पाइं अहिज्जइ । बहूहिं छट्ट-ऽट्टममहातवोवहाणेहिं बहूणि यासाणि सामणमणुपालेऊण मासियाए संलेहणाए सट्ठिं भत्ताइं शोसेत्ता जाव सिद्धो । अन्नया ते थेरा पुवाणुपुडिं जाव पुंडरिगिणीए समोसढा । परिसा निगया । तए णं से पुंडरिए कंडरिएणं जुवरया सट्ठिं इमीसे कयाए लढ्ढे समणे जाव गए धम्मकहाए जाव से पुंडरिए सावगधम्मं पडिवन्ने जाव पंडिगए ।

तए नं से कंडरिए जुवराया थेरणं धम्मं सोचा हठे जाव जहेयं तुब्भे वंयह, जं नवरं देवाणुप्पियं पुंडरियं रायं आपुच्छामि, तते नं जाव पवयामि । अहासुहं पवयह । तए नं से कंडरिए जाव थेरे नमंसइ, नमंसित्ता अंतियाओ पडि-
निकरमइ, पडिनिक्वमिच्चा तमेव चाउघटं आसरहं दुरुहइ जाव पचोरुहइ, पचोरुहित्ता जेणेव पुंडरिए राया तेणेव उंवा-
गच्छइ, उवागच्छित्ता करयलपरिगहियं मत्थए अंजलिं कट्टु जाव पुंडरियं रायं एवं वयासी—एवं खलु मए देवाणुप्पिया !
थेरणं अंतिए जाव धम्मो निसंते, से य धम्मो अभिरुहए, तए नं अहं देवाणुप्पिया ! संसारमउद्विग्गो भीए जंम्मणमरणणं
इच्छामि नं तुब्भेहि अणुन्नाए समणे थेराणमंतिए जाव पवइत्तए । तए नं से पुंडरिए राया एवं वयासी—मा नं तुमं
देवाणुप्पिया ! इयाणं थेराणमंतिए जाव पवयाहि, अहं नं तुमं महया रायाभिसेणं अभिसिचामि । तए नं
कंडरिए पुंडरियस्स रत्तो एयमहं नो आढाइ नो परिजाणइ तुसिणीए संचिद्धइ । तते नं से कंडरिए पुंडरियं रायं
दोषं पि तथं पि एवं वयासी—इच्छामि नं देवाणुप्पिया ! जाव पवइत्तए त्ति । तए नं से पुंडरिए राया कंडरीयं कुमारं
जाहे नो संचाएइ विसयाणुलोमाहिं वहुहिं आघयणाहिं जाव आघवित्तए वा ताहे विसयपडिकूलाहिं संजमभउवेगकरीहिं
पन्नवेमाणो पन्नवेमाणो एवं वयासी—एवं खलु जाया ! निगंथे पावयणे सचे अणुत्तरे सब्बदुक्खणं अंतकरे किंतु एयम्मि
लोहमया इव जवा चावेयघा, बालुयाकवले इव भक्खियघे, गंगा इव महानई पडिसोयं गंतवा, महासमुदे इव भुयाहिं
तरियघे, तिक्खलत्तगधाराए व चंक्कियघं, जओ असिचारं वयं चरेयघं, नो खलु कप्पइ जाया ! समणणं निगंथाणं पाणा-
इवाए वा जाव मिच्छादंसणसंसे वा आहाकस्से वा जाव वीयभोयणे वा भोत्तए वा पायए वा, तुमं च नं जाया ! मुहसमुच्चिए
नो चेव नं दुहसमुच्चिए, नालं सीयं, नालं उण्हं, नालं खुहा, नालं पिवासा, नालं चोरा, नालं दंसा, नालं दंसा, नालं मसगा,
नालं वातिय-पित्तिय-स्सिमिय-सन्निवाइयविधिहे रोगायंके, उच्चावपू गामकंटए, वावीसं परीसहोवसग्गे आइण्णे सन्ममहि-

यासित्तए त्ति । तन्नो रल्लु जाया ! अग्हे इच्छामो तुब्भं खणमवि विप्पओगं, तं अच्छाहि ताव जाया ! अणुमवाहि रत्तसिंरि पच्छा पवइहिसि । तए णं से कंडरीए एवं वयासी—तद्देव णं तं देवाणुप्पिया ! जं णं तुब्भे वयह, किं पुण देवाणुप्पिया ! निगंघे पावयणे कीवाणं कायराणं कापुरिसाणं इहल्लोयपडिबद्धाणं परलोयपरम्मूहाणं विसयतिसियाणं दुरणुचरे धीरज्जणस्स लिच्छियास नो लल्लु एत्थं किंचि दुक्कं करणाए, तं इच्छामि णं देवाणुप्पिया ! जाव पवइत्तए त्ति । तए णं कंडरियं पुंडरिए राया जाहे नो संचाएइ यहुंहिं आयवणाहि य आयवित्तए वा ताहे अकामए चेव निक्खमणं अणुमत्तिथा । तए णं से पुंडरिए कोडुंघियपुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता एवं वयासी—जद्दा महग्घं महरिहं निक्खमणमहिमं करेह जाव पवइओ । ततो सामाइयमाइयां एक्कारस अंगाई अहिज्जइ, बहूहिं चउत्थ-उट्ट-उट्टमाईहिं तवोविहाणेहिं जाव विहरइ । अन्नया तस्स कंडरीयस्स अंतोहिं पंतोहिं य जाव रोगायंके पाउब्भूए जाव दाहवकंतीए यावि विहरइ । तए णं से थेरा भगवंतो अन्नया कयाइ पुवाणुपुंघिं चरमाणा गमाणुगमं बिहरमाणा पुंडरिगिणीए नयरीए नल्लिणिवणे समोसढा । तए णं से पुंडरीए राया इमीसे क्कहाए लद्धे समणे जाव पज्जुवासइ । पत्थुया धम्मकहा भयवया । तए णं से पुंडरिए राया धम्मं सोचा जेणेव कंडरिए रायरिसी तेणेव उवागच्छइ, कंडरीयं वंदइ नमंसइ, कंडरीयस्स सरिंरिं सद्वावाहं सकुयं पासइ २ जेणेव थेरा तेणेव उवागच्छइ, थेरे वंदइ, एवं वयासी—अहन्नं भंते ! कंडरीयस्स अणगारस्स अहापयत्तेहिं तिगिच्छिण्हिं फासुएसणिज्जेहिं ओसहभेसज्जभत्तपाणेहिं तिगिच्छं आउट्टामि, तुब्भे णं भंते ! मम जाणसालासु समवसरह । तए णं थेरा पुंडरीयस्स रत्तो एयमहं पडिसुण्हिं २ जाव जाणसालासु विहरंति । तए णं से पुंडरीए कंडरीयस्स तिगिच्छं आउट्टेइ । तते णं तं मणुन्नं असणं ४ आहारंतस्स समाणस्स से रोगायंके खिप्पामेव उवसंते हट्ठे जाए आरोगे वलियसरीरे । तते णं से थेरा रायाणमापुच्छिचा अब्भुज्जयविहारेण विहरंति । से रोगायंकाओ विप्पमुके वि समाणे

वंसि मणुत्रंसि असणे ४ मुञ्चिछए जाव अब्जोववन्ने विविहे य पाणंगंसि नो संचाएइ वहिया अब्जुण्णएणं विहारेणं विहरित्तए त्ति । तते णं से पुंडरिए इमीसे कहाए लद्धहे समणे जेणेव कंडरीए तेणेव उवागच्छइ २ कंडरीयं तिवबुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ २ वंदइ २ एवं वयासी—धन्ने सि णं तुमं देवाणुप्पिया ! एवं सपुन्ने सि णं कयत्थे कयलक्खणे सुलद्धे णं तव देवाणुप्पिया ! माणुत्सए जम्मे जीवियफले, जन्नं तुमं रत्तं च जाव अत्तेअर च विच्छेइत्ता जाव पव्वइए । अहन्नं अहन्ने अकयपुन्ने, जण्णं माणुत्से भवे अणेगजाइ-जरा-मरण-रोग-सो ग-सारीरमाणसकामदुक्खवसणसयाभिगूए अधुने अणीइए असासए संझअभरागसरिसे जल्लुच्चुयसमाणे कुसगजलविंदुसन्निभे सुविणगदंसणोवमे विल्लुयाचंचले पुषिं वा पच्छा वा अवस्सं विप्पजहियवे, तथा माणुत्सए सरीरगे दुक्खाययणे विविहवाहिसयसन्निकेए अट्टियकट्टुट्टिए सिराण्हारुजालसपिण्ढे मट्टियभंडो घ दुच्चले असुइसकिलिहे अणिट्टवियसवकालसंठप्पए जराधुणिण जज्जरघरे घ सडणपडणविदंसणधम्मए पुषिं वा पच्छा वा अवस्सं विप्पजहियवे, कामभोगेसु य माणुत्सएसु असासएसु वंतासवेसु एवं पित्त-रोह-सुक्क-सोणियासवेसु उबारपासवणखेलसिंघाणगविलीणेसु सुक्कसोणियसमुन्भवेसु अबुहजणनिसेविएसु साहुगरह-गिज्जेसु अणंतंसारवट्ठणेसु कडुयवियागेसु अमुच्चमाणचुडलि घ दुक्खाणुवंधेसु सिद्धिगमणविग्घेसु पुषिं वा पच्छा वा अवरसं विप्पजहियवेसु, तथा रत्ते हिरत्ते सुवन्ने य जाव सावएत्ते अग्गिसाहिए रायसाहिए मञ्जुसाहिए दाइयसाहिए अयुवे अग्गिषिए असासए पुषिं वा पच्छा वा अवस्सं विप्पजहियवे, गिद्धो मुच्छिओ अहं नो संचाएमि जाव पव्वइत्तए, तं धन्ने सि णं तुमं जाव सुलद्धे णं मणुयजम्मे जन्नं पव्वइए । तते णं से कंडरीए पुंडरिएणं एवं बुत्ते तुत्तिणीए संचिइइ । तए णं पुंडरिए दोचं पि तचं पि एवं वयासी—धन्ने सि णं तुमं, अहं अहन्ने । तए णं से दोचं पि तचं पि एवं बुत्ते समणे अकामए अयसवत्से लज्जाए गारवेण य पुंडरीयं रायं आपुच्छइ, थेरेहिं सद्धिं वहियाजणवयविहारं विहरइ ।

तते णं से कंडरिए धेरेहिं सद्धिं किंचि कालं उगं उगोणं विहरेत्ता तओ पच्छा समणत्तणनिव्वित्थिणे समणत्तणनिव्वित्थिए समणगुणमुक्खोणे धेरानमंत्तियाओ सणियं सणियं पओसक्कइ । जेणे व पुंडरिगिणी नयरी जेणेव पुंडरीयस्स रओ भवणे जेणेव असोगवणिया जेणेव असोगवरपायवे जेणेव पुढविसिलापट्टए तेणेव उवागच्छइ २ जाव सिलापट्टयं दुरुहइ २ ओहयमणसंक्खे जाव क्षियायइ । तए णं पुंडरीयस्स अम्मधाई तत्थागच्छइ, जाव तं तहा पासइ २ पुंडरीयस्स साहइ । से वि य णं अंतेउपरियणसंपरिवुडे तत्थ गच्छइ २ तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ । जाव धन्ने सि णं सधं जाव तुसिणीए । तए णं पुंडरीए एवं वयासि—अट्टो भंते ! भोगेहिं ? । हंता अट्टो । तए णं कोडुंविद्यपुरिसे सदावेइ २ फलिकलुसेण व अहिसित्तो रायाभिसेएणं जाव रज्जं पसासेमाणे विहरइ । तए णं से पुंडरीए सयमेव पंचमुट्टियं लोयं करेइ २ चाउज्जामं धम्मं पडिवज्जइ २ कंडरीयस्स आयारभंडगं सधं सुहसमुदयं पिव गेण्हइ २ इमं च अभिगहं गेण्हइ—कप्पइ मे धेरानं अंतिए धम्मं पडिवज्जेत्ता पच्छा आहारं आहारेत्तए त्ति कट्टु थेराभिमुद्दे निग्गए । कंडरीएण य तम्मि दिणे सुबहुपणीए आहारे अइकंखाए आहारिए । तए णं तस्स तं पणीयं पाणभोयणं आहारियस्स नो सम्भं परिणयं, वेयणा पाउब्भूया उज्जला विउला दुरहियासा । तते णं से मंत्तिसामंतेहिं अवहीरिए अकयपडियारे रज्जे य जांव अंतेउरे य मुच्छिए अज्जोववण्णे अट्टरुद्धज्जाणवसमुवगए अकामए कालं किञ्चा सत्तमपुढवीए तेत्तीससागरोवमट्टिइए नेरइए जाए । पुंडरीए वि य णं धेरे पप्प तेसिं अंतिए दोच्चं पि चाउज्जामे धम्ममे पडिवज्जइ । अट्टमस्समणपारणंगंसि अदीणे जाव आहारेइ, तेण थ कालाइकंत्तसीयल्लुक्खअरस्सविरसेण अपरिणाएण वेयणा दुरहियासा जाया । तते णं से आधार-णिज्जमिति कट्टु करयलपरिगहियं जाव अंजलिं कट्टु नमोल्लु णं अरहंताणं भगवंताणं जाव संपत्ताणं, नमोऽल्लु णं धेरानं भगवंताणं आयरियाणं धम्मोवएसयाणं, पुर्धि पि य णं मए धेरानं अंतिए सधे पाणाइवाए पच्चक्खाए जावज्जीवाए

श्रीउचरा-
 स्ययनसूत्रे
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखयोथा-
 ख्या लघु-
 धृतिः ।

॥ १५८ ॥

जान सबे अकरणिजे जोगे पञ्चक्ताए, इयाणि पि य णं तेसि चेषभगवंताणं अंतिए सधं पाणाइवायं जाव सधं अकरणिजे जोगं पञ्चक्तामि, जं पि य मे इमं सरीरगं जाव एयं पि चरिमेहिं ऊसास्तीसासेहिं चोसिरामि ति । एवं आलोइयपडि- फंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किंवा सवट्टसिद्धे तेत्तीससागरोवमाऊ देवे जाए । ततो चदत्ता महाविदेहे सिद्धिहि ति ।

तं मा तुमं दुब्बलत्तं वलियत्तं वा गिण्हाहि, जओ सो कंडरीओ दुब्बलो वि अट्टदुहट्टवसट्टो सत्तमाए पुट्टवीए उववन्नो, पुंडरिओ पटियुन्नगलफवोलो सवट्टसिद्धे उववन्नो, एवं देवाणुएपिया ! पलिओ या दुब्बलो वा अकारणं, एत्थ ज्ञाणनिगहो कायबो, ज्ञाणनिगहो परमं पमाणं । तत्थ वेसमणे 'अहो ! भगवया आकूयं नायं' ति अईव संवेगनावन्नो वंदित्ता पडिगओ । तत्थ वेसमणस्स एगो सामाणिओ देवो, तेण पुंडरीयञ्जयणमुगाहियं पंचस- याणि सम्मत्तं च पडिवन्नो ति । केई भणंति—जंभगो सो । ताहे भगवं कळं चेइयाइं वंदित्ता पञ्चोरुहइ । ते तावत्ता भणंति—तुब्भे अग्धाणं आयरिया, अग्धे तुग्धे सीसा । सामी भणइ—तुग्धे य तिलोयगुरु आयरिया । ते भणंति—तुब्भे वि अन्नो आयरिओ ? । ताहे सामी भगवओ गुणसंथवणं करेइ—जहा सबन्नू सबदंसी रुवसंपयाए अहीकयमुयणो किंकीकयसयलसुरासुरो सुरविइयरयणमयसिंहासणोवविट्टो सुररचालिज्जामाणचामरजुयलो उवरि- धरियधवलछत्तओ रयण-कणय-कलहोयमयपायारतियपरिवलइओ समणो भगवं महावीरो भवसत्ताण धम्मं वागरंतो संपयं चंपाए विहरइ सो अग्धे गुरु । इमं च सोऊण जाओ ताण महंतो परिओसो, वियलिओ कम्मगंठी, पावियं सम्मइंसणं, जाओ चरणपरिणामो, गहिया गीयमसमीवे पच्चजा । देवयाए लिगाणि उवणीयाणि । ताहे भगवया सद्धि वचंति, भिक्खवेला य जाया । भगवं भणइ—किं तुग्धे आणिजअ ? । ते भणंति—पायसो । भगवं सवळद्धिसंपन्नो पडिगाइं धयमहुसंजुत्तस्स पायसस्स भरेत्ता आगओ । ताहे भणइ—परियाडीए टाह । ते ठिया । भगवं च अक्खीण-

॥ १५८ ॥

दशमं दुम-
 पत्राल्य-
 मध्ययनम् ।
 गौतमस्वामि-
 वक्तव्यता ।

महापतिगो । वे धाया, सुदुर्यं आबद्धा । तादे सयमाहारेइ । तादे पुणरवि पट्टिया । तेसिं च सेवालभक्त्वगणं जेमंतणं
 चेप जाओ सुहपरिणगो, चित्तिं च पवत्ता—अहो ! अहं कुत्तलकम्मोदओ जं जाओ अणत्तमुट्टिसरिसो समल्य-
 सुग्गहोयहिणा अपुरत्तुणुणनिहिणा सिद्धिपुरिस्तथथाहेण गोयमसामिणा सद्धिं समागमो, संपत्ता सयंशुरत्तणपडियरणं
 प सुदुहहा संसारसायकत्तारणी जिणपम्मचोही, पत्तो सिद्धुपचित्तसणी सयलज्जलीवच्छट्ठो भयवं महावीरसामी,
 तो गिरिथिओ अग्देहिं जम्म-जरा-मरण-रोय-सोयजलहोलमालिओ भयजलही । एवमाइसंवेगभायणोवग्गयाण अपुत्तक-
 रणाइकमेण अद्धसुत्ते चैव तेसिं उप्पन्नं केवलणाणं । विद्मस्स वग्गे भग्गवओ समीचे पत्तस्स लत्ताइत्तं पेच्छमाणस्स
 पुपवन्नियसुहपरिणामेणं उववन्नं केवलं । कोट्टिन्नस्स वग्गे सामिं द्दहूण उप्पन्नं । गोयमसामी पुरओ पकट्टुमाणो सामिं
 पयाहिणीकरेइ । ते वि केवल्लिपरिसं पहाविया । गोयमसामी भणइ—एहं सामिं वंदइ । सामी भणइ—गोयमा ! मा
 केवली आसापहिं । गोयमसामी आउट्टे मिच्छादुक्कंडं करेइ । तओ गोयमसामिस्स सुदुर्यं अद्धिइ जाया ताहे सामी
 गोयमं भणइ—देवाणं वयणं गिच्छं ? उवाहु जिणानं ? । गोयमो भणइ—जिणवरणं । तो कीस अद्धिइं करेसि ? ।
 तादे सामी चत्तारि कडे पन्नवेइ, तंजहा—सुंक्कडे, विदलकडे, चम्मकडे, कंवलकडे । ता तुमं गोयमा ! ममोवरिं
 कंवलकडत्तमाणसिगेहाणुत्तगो, जओ—चिरसंसिद्धोसि मे गोयमा !, चिरपरिचिओ सि मे गोयमा !, रागो पुण
 पसत्थेसु वि अहक्त्तायपरित्तलमं पडिहणइ, न य अहक्त्तायसंतरेण केवल्लुपुज्जइ, केवले सरागसंजमाणं साहूणं
 पसत्थरागो अपसत्थरागनियारत्तेण वीयरगोइत्तणेण य अणुमओ । जओ—“अरहंतेसु य रागो, रागो साहूत्तु
 धंभयापीसु । एस पसत्थो रागो, अज्ज ! सरागाण साहूणं ॥ १ ॥” तो मा विसायं गच्छसु, अइरेण चैव तुह खीण-
 रागस्स उप्पज्जिस्सइ केवलं, वो वि य अंते सुद्धा भविस्सामो । तादे सामी दुमपत्तयं नाममद्दयणं पन्नवेइ—

श्रीउत्तरा-
भ्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
मुलबोषा-
स्या लघु-
इतिः ।

॥ १५९ ॥

इओ तुंववणसत्रिवेसे धणनिरी नाम गाहावई, सो य पवइउकामो । तस्स य मायापियरो वारिंति । पच्छा सो जत्य जत्य वारिंति तत्य तत्य विपरिणामेइ जहा अहं पवइउकामो । तस्स य तयणुरुवस्स गाहावइस्स घूया सुनंदा नाम । सा भणइ—ममं वैह । ताहे सा दिन्ना । तीसे य भाया अज्जसम्मिओ नाम पुव-पवइओ । तीसे य सुनंदाए कुच्छिसि सो वेत्तमणसाम्मानिओ देवो चइज्ज देवलोगाओ पुत्तताए उववन्नो । ताहे भणइ धणनिरी—एस ते गब्भो विश्जओ होहिइ । सो सीहगिरिस्स पासे पवइओ । इमो वि नवण्हं मासाणं दारगो जाओ । इत्यादि भगवद्द्वैस्वामिकथा आवइयकचूर्णितोऽवसेया । साम्प्रतं सूत्रमनुसियते—

दुमपत्तए पंडुपए जहा, निवडइ राइगणाण अच्चए ।

एवं मणुयाण जीवियं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १ ॥

व्याख्या—दुमः—दृक्शस्स पत्रं—पर्णं तदेव दुमपत्रकं “पंडुयए” त्ति आर्पत्वात् पाण्डुरकं कालपरिणामतः तथा-वियरोगादेर्वां प्राप्नवल्क्ष्मावं ‘यथा’ येन प्रकारेण ‘निपतति’ शिथिलवृन्तबन्धनत्वाद् भ्रदयति प्रकत्माद् हुमात्, रात्रिगणानाम् उपलक्षणत्वात् रात्रिन्दिवसमूहानाम् ‘अत्यये’ अतिक्रमे, ‘एवम्’ इत्येवंप्रकारं मनुष्याणां जीवितम् अशेष-जीवोपलक्षणं चैतत्, तदपि हि रात्रिन्दिवगणानामतिक्रमे यथास्थित्या अथ्यबसायाविजनितेन उपक्रमेण वा भ्रदयतीत्येव-मुच्यते । उक्तञ्च—“शब्दं व्याधिविपं च ज्वलन्जलभयव्यलवेतालशोकाः, शीतोष्णक्षुत्पिपासागलविवरमरुन्मूत्रविष्टा-नितोधाः । नानासुद्रोपघाताः प्रचुरमुजिरुजः श्रान्तिगात्रभिघाताः, विघ्नान्येतानि सद्यश्चिरमपि घटित्व जीवितं सहरन्ति ॥ १ ॥” यत्तत्रैवमतः समयमपि आस्तामावलिकादि, अपेर्गन्म्यमानत्वात्, हे ‘गौतम !’ इति इन्द्रभूतेरामन्त्रणम्, ‘मा प्रमादीः’ मा प्रमादं कृथाः । शेषशिष्योपलक्षणं च गौतममहणम् । अत्र च पाण्डुरकपद्वाक्षित्तं शौबनस्याप्यनिलत्वमावि-

दशमं दुम-
पत्रालय-
मध्ययनम् ।
अप्रमादार्थं
वीर्यभोरनु-
शासनम् ।

॥ १५९ ॥

अश्रीर्षुराह निर्युक्तिकृत गाथानयम्—“परिर्यद्वियलायन्नं, चलतंसंधिं सुयंतविंटागं । पत्तं च वसणपत्तं, कालपत्तं भणइ गाहं ॥ १ ॥ जह तुग्मे तह अग्हे, तुग्मे वि य होहिहा जहा अग्हे । अण्णाहेइ पंडतं, पंडुयपत्तं किसलयानं ॥ २ ॥” विन्नेवं पाण्डुपत्रकिसलयानासुहापः सम्भवति ? येनेदमुच्यते, अत आह—“नैवि अस्थि नवि य होही, उळावो किसलयंपुपत्तानं । उवमा रल्ल एस कया, भवियजणविबोहणट्टाप ॥३॥” भणितं चागमचिद्धिः—“चैरियं च कप्पियं किंसलयानं दुविहनेव नायधं । अत्थस्स साहणट्टा, इंधणमिय ओयणट्टाप ॥१॥” यथेह किंसलयानि पाण्डुपत्रेणातु-चा, आहरणं दुविहनेव नायधं । अत्थस्स साहणट्टा, इंधणमिय ओयणट्टाप ॥१॥” यथेह किंसलयानि पाण्डुपत्रेणातु-शिष्यन्ते तथाऽन्योऽपि यौवनगर्वितोऽनुशासनीयः । उक्तञ्च—“परिभवसि किमिति लोकं, जरसा परिजर्जेरीकृतशरीरम् । अचिरात् त्वमपि भविष्यसि, यौवनगर्वं किमुद्ब्रहसि ? ॥ १ ॥” तदेवं जीवितयौवनयोरनिलत्वमवगम्य न प्रमादो विधेय इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ पुनरायुषोऽनित्यत्वं व्यापयितुमाह—

कुसगगे जह ओसविंदुए, थोवं चिट्टइ लंबमाणए ।
एवं मणुयाण जीवियं, समयं गोयम । मा पमायए ॥ २ ॥

व्याख्या—कुशाग्रे यथा ‘अवश्यायविन्दुकः’ शरत्कालभाविश्रुश्रुणवर्षविन्दुः, स्वार्थे कप्रत्ययः, ‘स्लोकम्’ अल्पकाल-

- १ “परिवर्तितलावण्यं, चलतंसंधिं सुखवृन्तकम् । पत्रं च व्यसनप्राप्तं, कालप्राप्तं भणति गाथाम् ॥ १ ॥
यथा यूयं तथा वयं, यूयमपि च भविष्यथ यथा वयम् । सन्दिशति पतत् पाण्डुपत्रं किसलयानाम् ॥ २ ॥”
- २ “नाप्यस्ति नापि च भविष्यत्युहापः किंसलय-पाण्डुपत्रणाम् । उपमा खल्वेषा कृता, भविकजनविबोधनार्थम् ॥ ३ ॥”
- ३ “घरितं च कस्मिन् वा उदाहरणं द्विविधमेव ज्ञातव्यम् । अर्थस्य साधनार्थं इन्धनमिवौदुनार्थाय ॥ १ ॥”

श्रीउचरा-
 प्यनद्रे
 धीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखनोधा-
 ल्या लपु-
 श्चिः ।
 ॥ १६० ॥

मिति गन्धे, विष्टति लम्बमानकः । एवं मनुजानां जीवितम्, अतः समयमपि गौतम ! ना प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥२॥
 असुमेवार्थमुपसहरत्रुपदेशमाह—

इह इत्तरियम्मि आउए, जीवियए बहुपच्चवायए ।
 विट्टुणाहि रयं पुरेकडं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३ ॥

न्यास्या—‘इति’ उक्त्यायेन ‘इत्तरे’ स्वल्पकालभाविति एति-उपक्रमहेतुभिः अनपवर्त्यतया यथास्थित्यैवानु-
 भवनीयतां गच्छतीति आयुः; तत्रैवं निरुपक्रममेव तस्मिन्, तथाऽनुकम्पितं जीवितकं, चशब्दस्य गम्यमानत्वात् तस्मिन्च
 अर्थात् सोपक्रमायुषि, यहवः—प्रभूताः प्रत्ययाः—उपघातहेतवोऽध्यवसाननिमित्तादयो यस्मिस्तत्तथा, अनेन चानुकम्पि-
 वाहेदुराविच्छतः । एवं चोपरूपमुपनोदाहरणतः कुशाप्रजलविन्दूदाहरणतश्च मनुजायुर्निरुपक्रमं सोपक्रमं च तुच्छमिति,
 त्वमवोऽस्यानिलतां मत्वा ‘विद्युनीहि’ जीवात् पृथक् कुरु ‘रजः’ कर्म “पुरेकडं” ति पुरा—पूर्वं तत्कालापेक्षया कृतं-
 विहितं । तद्विद्युवनोपायमाह—समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ स्यात्—पुनर्मेतुष्यभवावाप्तौ उद्यंस्याम
 इत्याह—

दुलहे खलु माणुसे भवे, चिरकालेण वि सबपाणिणं ।
 गाढा य विवाग कम्मणो, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘दुर्लभः’ दुरवापः ‘खलुः’ विशेषणे, अकृतसुकृतानामिति विशेषणं द्योतयति, ‘माणुयः’ मनुष्यसम्बन्धी
 ‘भवः’ जन्म ‘चिरकालेनापि’ प्रभूतकालेनापि आस्तामल्पकालेन इत्यपिशब्दार्थः, ‘सर्वपाणिनां’ सर्वेषामपि जीवानाम्,
 किमिति दुर्लभः मनुष्यभवः ? इत्याह—‘गाढाः’ विनाशयितुमशक्यतया दृढाः, ‘च’ इति यस्मात्, ‘विवाग कम्मणो’ ति

दशमं द्रुम-
 पत्राल्य-
 मध्ययनम् ।
 अप्रमादाथं
 वीरप्रभोरनु-
 शासनम् ।

॥ १६० ॥

‘विपाकाः’ उदयाः ‘कर्मणां’ मनुष्यगतिविधातिप्रकृतिरूपणाम् । यत एवमतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ कथं पुनर्दुर्लभं मनुजत्वम् ? इत्याह—

पुढवीकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखाईयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ५ ॥
आउक्कायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखाईयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ६ ॥
तेउक्कायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखाईयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ७ ॥
वाउक्कायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखाईयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ८ ॥
वणस्सइकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालमणंतं दुरंतं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ९ ॥
वेइंदियकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखिज्जसन्नियं, समयं गोयम ! मा पमायए १०
तेइंदियकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखिज्जसन्नियं, समयं गोयम ! मा पमायए ११
चउरिंदियकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखिज्जसन्नियं, समयं गोयम ! मा पमायए १२
पंचेइंदियकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । सत्तट्ठभवगगहणे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १३ ॥
देवे णरए य गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । इक्केक्कभवगगहणे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १४ ॥

व्याख्या—पृथ्वीकायमतिगतः “उक्कोसं” ति उल्कर्पतो जीवः ‘तुः’ पूरणे, ‘संवसेत्’ तद्रूपतयैव अवतिष्ठेत् ‘कालं’ सद्ययातीतम्, अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति ॥ १ ॥ एवमप्यायन्तेजस्काय-वायुकायसूत्रत्रयं व्याख्येयम्, तथा वनस्पतिसूत्रं च । नवरं कालमनन्तं, अनन्तकायिकापेक्षमेतत् । दुष्टोऽन्तोऽप्येति दुरन्तत्वात्, इदमपि साधारणापेक्षयैव,

१ अतिशयेन मृदा मृत्वा मनुष्यसिद्धक्षणेन गतः—प्राप्तः ।

अप्रमादाय
वीरप्रभोरु-
शासनम् ॥

दशमं द्दुम-
पत्राख्य-
मध्ययनम् ।
अप्रमादाथ
वीरप्रभोरनु-
शासनम् ।

॥ १६१ ॥

ते क्षलन्तात्सवोधतया तत उद्धृता अपि न प्रायो विशिष्टं मातुपादिभवमाप्नुवन्ति । इह च सङ्ख्यातीतग्रहणे असङ्ख्याता अनन्तग्रहणे पाऽनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्योऽवगन्तव्याः । यत आगमः—“अस्संखोसपिण्डसत्पिणीड प्पगिदियाण उ चण्हं । ता चेव ऊ अणंता, वणस्सइए उ बोधवा ॥ १ ॥” तथा द्वीन्द्रियक्रायमतिगतः उत्कर्षतो जीवः संवसेत् फालं ‘सद्ध्येयसंक्षितं’ सङ्ख्यातवर्षसहस्रात्मकम्, अतः समयमपीति पूर्ववत् ॥ एवं त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियसूत्रे । पञ्चेन्द्रिया उत्तरत्र देवनारकयोरभिधानात् मातुपत्वस्य तु दुर्लभत्वेन प्रकान्तत्वात् तिर्यश्च एव गृह्यन्ते, तत्क्रायमतिगतः उत्कर्षतो जीवः संवसेत् सप्त वा अष्ट वा सप्ताष्टानि भवग्रहणानि, अतः समयमपीति पूर्ववत् ॥ देवान् नैरयिकांश्च अतिगत उत्कर्षतो जीवः संवसेत् एकैकभवग्रहणम्, अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रदशकार्थः ॥ उक्तमेवार्थमुपसंहरन्नाह—

एवं भवसंसारे, संसरति सुभासुमेहि कम्मेहिं । जीवो पमायबहुलो, समयं गोयम ! मा पमायए १५
व्याख्या—‘एवम्’ उक्तप्रकारेण भवा एव-तिर्येगादिजन्मान्येव संसारो भवसंसारः तस्मिन् ‘संसरति’ पर्यटति शुभासुमेः कर्मभिर्जीवः प्रमादबहुलः, अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ एवं मनुजभवबुल-मत्यमुक्तम् । इदानीं तदवभाषण्युत्तरोत्तरगुणावाप्तिरतिदुरापैव इत्याह—

लद्धूणऽवि माणुसत्तणं, आयरियत्तं पुणरावि दुल्लभं ।
बह्वे वसुया मिलेक्खुया, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १६ ॥
लद्धूणऽवि आयरियत्तणं, अहीणपंचिदियया हु दुल्लहा ।
विगल्लिदियया हु वीसई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १७ ॥

१ “असङ्खोसपिण्य प्पेदिन्द्रियाणां तु चतुर्णांम् । सांश्च त्वनेन्ता वनस्सत्तेसु बोधव्याः ४ १ ॥”

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच
न्दीया
सुखबोध-
स्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १६१ ॥

अहीणपंचिदित्तं पि से लहे, उत्तमधम्मसुई हु दुल्लहा ।
कुत्तिथिनिसेवए जणे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १८ ॥
लद्धूणऽवि उत्तमं सुई, सद्धहणा पुणरावि दुल्लभा ।
मिच्छत्तनिसेवए जणे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १९ ॥
धम्मं पि हु सद्धहंतया, दुल्लभया काएण फासया ।

इह कामगुणेहिं सुच्छिया, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २० ॥

व्याख्या—लब्ध्वाऽपि मानुपत्वम् 'आर्यत्वं' मगधाचार्यदेशोत्पत्तिलक्षणं 'पुनरपि' भूयोऽपि दुर्लभम्, किमिति ? आह—
बहवः 'दस्यवः' देशप्रत्यन्तयासिनश्चौराः, "मिलेकसुय" ति 'म्लेच्छाः' अन्यक्याचो न यदुक्तमार्यैवधार्यते, ते च शक्यवना-
दिदेशोद्भवाः । उक्तञ्च—सगजवणसथरबच्चरकायसुरुंडोइगोदृपफणिया । अरवागहोणरोमसपारसखसखासिया चेव ॥१॥
दुंविलयलडसवोक्कसमिहंधपुलिंदकुंधमररुया । कुंचायचीणचंचुयमालवदमिला कुलगयाया ॥२॥ केकयकिरायररसुहगयसुह
तह तुरगमिडगसुहा य । हयकन्ना गयकन्ना, अन्ने य अणारिया बहवे ॥३॥ पावा पयंडडंडा, निरुतावा य निग्घिणा कूरा ।
धम्मे परंगमेयरमाई जेसुं न ववहारो ॥४॥ मजुलखमवाप्याऽपि बहवस्तेपु जन्तव उत्पद्यन्ते । अतः समयमपि गौतम ! मा
प्रमादीः । इत्थमार्यत्वमपि दुर्लभम्, तदपि लब्ध्वाऽपि आर्यत्वं अहीनपञ्चेन्द्रियता, 'हु'रवधारणे, दुर्लभैव । इहैव हेतुमाह—
विकलानि-रोगादिभिरुपहृतानि इन्द्रियाणि येषां ते तथा तद्भावो विकलेन्द्रियता, 'हु'रिति निपातोऽनेकार्थतया बाहुल्यवा-
चकः, ततश्च यतो बाहुल्येन विकलेन्द्रियता दृश्यते, ततोऽहीनपञ्चेन्द्रियता दुर्लभैव । तथा च समयमपि गौतम ! मा
प्रमादीः । तथा कथञ्चिदहीनपञ्चेन्द्रियतामपि 'सः' जन्तुर्लभेत तथापि 'उत्तमधर्मश्रुतिः' तच्छ्रवणात्मिका 'हु'रवधारणे

श्रीउपरा-
प्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्नीया
मुत्तपोया-
ख्यालु-
युचिः ।

॥ १६२ ॥

भिन्नक्रमश्च, तवो दुर्लभैव, किमिति ? यतः 'कुतीर्थिनियेचकः' शाक्योल्क्यादिदुःखाखण्डिपर्युपासकः 'शनः' लोकः, कुतीर्षिनो हि लामाचर्थिनो यदेव प्राणिनां प्रियं तदेवोपदिशन्ति तत्तीर्थकृतामप्येवंविधत्वात् । उक्तं हि—“सत्कारयशो-
लामार्थिभिश्च मूढैरिहान्यतीर्थकरैः । अपसादितं जगदिदं, प्रियाण्यपथ्यान्पुपदिशद्भिः ॥१॥” इति ॥ सुकैरेव तेषां सेवा,
तत्सेविनां च श्रुत उत्तमधर्ममृत्तिः ? अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीः । किञ्च—लब्ध्वाऽपि उत्तमां 'श्रुतिम्'
उत्तमधर्मश्रवणात्मिकां श्रद्धानं पुनरपि दुर्लभम्, इह हेतुमाह—निष्यात्वनिषेचकः जनः, अनादिभवाभ्यासतया
गुरुकर्मतया च तत्रैव प्रायः प्रवृत्तेः, अतः समयमपीति पूर्ववत् ॥ अन्यच्च 'धर्ममपि' प्रक्रमात् सर्वज्ञप्रणीतम्
'अपिः' भिन्नक्रमः 'दुः' वाक्यालङ्कारे, ततः 'श्रद्दयतोऽपि' कर्तुमभिलषतोऽपि दुर्लभकाः 'कायेन' शरीरेण 'स्पर्शकाः'
अनुष्ठावाः, कारणमाह—'इह' असिन् जगति 'कामगुणेषु' शब्दादिषु 'मूर्च्छिताः' गृह्या जन्तव इति शेषः ।
प्रायेणाऽपथ्येष्वभिष्वङ्गः प्राणिनाम् । यत उक्तम्—“प्रायेण हि यदपथ्यं, तदेव चाऽऽस्तुरजनप्रियं भवति । विषया-
गुरत्य जगतो, यथाऽगृह्याः प्रिया विषयाः ॥ १ ॥” यतश्चैवमतो दुरपामिमां साममीमवाप्य समयमपि गौतम ! मा
प्रमादीरिति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ अन्यच्च सति शरीरसामर्थ्ये धर्मस्पर्शनेति तदनित्यताभिधानद्वारेणाप्रमादोपदेशमाह—

परिजूरह ते सरीरयं, केसा पंडुरया ह्वंति ते ।

से सोययले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २१ ॥

परिजूरह ते सरीरयं, केसा पंडुरया ह्वंति ते ।

से चक्खुबले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २२ ॥

॥ १६२ ॥

दशमं द्रुम-
पत्राख्य-
मध्ययनम् ।
अप्रमादाय
वीरप्रभोस्तु-
शासनम् ।

परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।
से घाणवले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २३ ॥
परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।
से जिभ्वले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २४ ॥
परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।
से फासवले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २५ ॥
परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।
से सववले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २६ ॥

व्याख्या—‘परिजीर्यति’ सर्वप्रकारां वयोहानिमनुभवति ‘ते’ तव शरीरमेव जरादिभिरभिभूयमानतया अतुकम्प-
नीयमिति शरीरकं, यतः ‘केसाः’ शिरसिजाः पाण्डुरा एव पाण्डुरकाः पूर्वं जननयनमनोहारिणोऽत्यन्तकृष्णाः सन्तः
शुष्भीभवन्ति ते, पुनः ते-शब्दोपादानं मिद्ववाक्यत्वात् । तथा ‘से’ इति तद् यत् पूर्वमासीत् श्रोत्रयोः-कर्णयोः बलं-
दूरादिशब्दश्रवणसामर्थ्यं श्रोत्रबलं ‘चः’ समुच्चये ‘हीयते’ जरातः क्षयमपैति, अतः शरीरसामर्थ्यस्यास्थिरत्वात् समयमपि
गौतम ! मा प्रमादीः । एवं सूत्रपञ्चकमपि ज्ञातव्यम् । तथा ‘सर्वबलमिति सर्वेषां करचरणायवयवानां स्वसामर्थ्यम् ।
उक्तञ्च—‘भात्रं सङ्कुचितं गतिर्विगलिता दन्ताश्च नाशं गता, दृष्टिभ्रंश्यति रूपमेव द्रसते वक्त्रं च लालयते । वाक्यं
नैव करोति वान्धवजनः पत्नी न शुश्रूषते, धिक्कटं जरयाऽभिभूतपुरंपं पुत्रोऽप्यवज्ञायते ॥ १ ॥’ इति सूत्रपट्टार्थः ॥
२१-२२-२३-२४-२५-२६ ॥ जरातः शरीराशक्तिरुक्ता, सम्प्रति रोगतस्तामाह— ।

अरई गंडं विसूईया, आयंका विविहा फुसंति ते ।
विहड्ड विडंसइ ते सरीरयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २७ ॥

व्याख्या—‘अरतिः’ वातादिजनितद्विचोद्वेगः ‘गंडं’ गडुः, ‘विसूचिका’ अजीर्णविशेषः ‘आतङ्काः’ सद्यो घातिनो रोगविशेषाः ‘विविधाः’ अनेकप्रकाराः सृशन्ति ‘ते’ तव शरीरकमिति गम्यते । यदुक्तम्—“सासे रासे जरे डोहे, कुच्छिसूले मंगंदे । अरिसा अजीए दिटी-मुहसूले अरोएए ॥ १ ॥ अच्छिवेयण कंडू य, कन्नावाहा जलोयरे । कोडे एमादणो रोगा, पीळयंति सरीरिणं ॥ २ ॥” ततश्च “विहड्ड” चि ‘विपत्ति’ विशेषेणाधः पतति-बलोपचयावपैति, ‘विध्वस्यते’ जीवविमुक्तमधः पतति ते शरीरकम्, अतो यावज्जरा रोगाश्च शरीरं न जर्जरयन्ति तावत् समयमपीति पूर्ववत् । अन्येषामपि अयमुपदेशः । उक्तञ्च—“यावत् स्वस्मिदं कलेवरगृहं यावच्च दूरे जरा, यावचेन्द्रियशक्तिरप्रतिहता यावत् क्षयो-
नायुषः । आत्मशेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान्, सन्दीपे भवने हि कूपलननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ? ॥ १ ॥”
केशपाण्डुत्वादि च यद्यपि गौतमे न सम्भवति तथापि तन्निश्रया शेषशिष्यप्रतिबोधनार्थत्वाद्दुष्टमिति सूत्रार्थः ॥२७॥
यथा अप्रमादो विधेयस्तथा चाऽऽह—

वोच्छिद सिणेहमप्पणो, कुमुदं सारइयं व पाणियं ।

से सवसिणेहवज्जिए, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २८ ॥

व्याख्या—‘व्युच्छिन्दि’ अपनय ‘श्लेहम्’ अमिष्वहं, कस्य सम्बन्धिनम् ? आत्मनः, कुमुदमिव ‘सारइयं’ ति सूत्रत्वात् शारदि भवं शारदम् ‘धा’ उपसार्थो भिन्नक्रमश्च प्राग् योजितः, ‘पानीयं’ जलम्, यथा तत् प्रथमं जलमप्यमपि जलमपहाय वर्त्तते तथा तमपि चित्संसृष्टत्वादिभिर्मद्विषयकोहवशगोऽपि तमपनय, अपनीय च “से” इति ‘अथ’

अनन्तरं सर्वत्रेह्यवर्जितः सन् समयमपि गौतम ! मा प्रमादीः । इह जलमपहायैतावति सिद्धे यत् शारदपदोपादानं तत् शारदजलस्येव ज्ञेहस्याऽपि अतिमनोरमत्वख्यापनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ किञ्च—

चेचा णं धणं च भारियं, पवइओ हि सि अणगारियं ।

मा वंतं पुणो वि आइए, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २९ ॥

व्याख्या—‘लघत्वा’ परिहृत्य ‘णं’ वाक्यालङ्कारे, ‘धनं’ चतुष्पदादि, चशब्दो भिन्नक्रमः, ततः भार्यां च लक्त्वा ‘प्रव्रजितः’ प्रतिपन्नः, ‘हिः’ यस्मात् ‘सी’ति सूत्रत्वेन अकारलोपात् ‘असि’ भवसि ‘अनगारितां’ यतिताम्, अतो मा ‘यान्तम्’ उद्रीणं पुनरपि “आइए” सि आपिव, किन्तु समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ कथञ्च यान्ताऽऽपानं न भवति ? इत्याह—

अवउज्झिय मित्तबंधवं, विउलं चेव धणोहसंचयं ।

मा तं वितियं गवेसए, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३० ॥

व्याख्या—‘अपोह’ लक्त्वा मित्राणि च वान्धवाश्च मित्रयान्धवम्, विपुलं चैव ‘धनौघसंचयं’ कनकादिद्रव्यसमूह-सञ्चयम् मा ‘तदि’ति मित्रादिकं ‘द्वितीयं’ पुनर्ग्रहणार्थमिति गम्यते, ‘गवेपय’ अन्वेपय, तदभिज्वङ्गवान् मा भूः, लकं हि तद् वान्तोपमम्, तदभिज्वङ्गश्च वान्ताऽऽपानप्राय इत्यभिप्रायः । किन्तु समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ इत्थं प्रतिबन्धनिराकरणार्थमभिधाय दर्शनविशुद्ध्यर्थमाह—

णं हुं जिणे अज्ज दिस्सइ, बहुमए दिस्सइ मग्गदेसिए ।

संपइ जेयाउए पहे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘न दुः’ नैव ‘जिनः’ तीर्थं कृत् ‘अथ’ अस्मिन् काले दृश्यते, यद्यपीति गम्यते, तथापि ‘वहुमए’ चि पन्थाः, स च द्रव्यतो नगरदिमार्गः, भावतस्तु सातिशयज्ञानदर्शनचारित्रात्मको मुक्तिमार्गः, स एवात्र परिगृह्यते, स दृश्यते, ‘मग्गदेशिय’ चि मार्ग्यमाणत्वाद् मार्गः—मोक्षस्तस्य ‘देशिये’ चि सूत्रत्वात् देशकः—प्रापको मार्गदेशकः, न चैवंविधोऽय-
मतीन्द्रियार्थदर्शिनं जिनं विना सम्भवति इत्यसन्दिग्धचेतसो भाविनोऽपि भव्या न प्रमादं विधास्यन्तीति, अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीः । इत्थं व्याख्या सूचकत्वात् सूत्रत्वेति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ अत्रैवार्थे पुनरुपदिशन्नाह—

अवसोहिय कंटगापहं, ओइन्नोऽसि पहं महालयं ।
गच्छसि मग्गं विसोहिया, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३२ ॥

व्याख्या—‘अवशोधय’ परिहृत्य ‘कटगापह’ ति आकारोऽलक्षणात्मकः, कण्टकाश्च—भावतः चरकादिकुशुतयः तैराकुलः पन्थाः कण्टकपथस्त, ततः ‘अवतीर्णोऽसि’ अनुप्रविष्टः ‘असि’ भवसि ‘पन्थानं’ ग्रन्थमात्रं सम्यग्दर्शनादिकं भावमार्गं ‘महालय’ ति महान्तम्, कञ्चिदवतीर्णोऽपि मार्गं न गच्छेद् अत आह—‘गच्छसि’ यासि मार्गं, न पुनरयस्थित एवाऽसि, सम्यग्दर्शनाद्युत्तर्पणेन मुक्तिमार्गगमनप्रवृत्तत्वाद्भवतः । तथाप्यनिश्चये प्रायोऽप्राप्तिरेव स्यादित्याह—‘विशोधय’ विनिश्चित्य । तदेव प्रवृत्तः सन् समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ अनन्तर मार्गप्रतिपत्तिरुक्त्वा, तत्रतिपत्तौ च कस्यचिदनुतापसम्भव इति तत्रिराचिक्वीर्ययाऽऽह—

अयले जह भारवाहए, मा मग्गे विसमेऽवगाहिया ।
पच्छा पच्छाणुतावए, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘अवलः’ अविद्यमानशरीरसामर्थ्यैः ‘यथे’ति औपन्थे, भारं वहतीति भारवाहकः, ‘मा’ निषेधे ‘मगे’” ति मागं “विसमे” ति ‘विपन्नं’ मन्दसत्तैर्दुस्तर ‘अवगाहिय” ति ‘अवगाह्य’ प्रविश्य लज्जाङ्गीकृतभारः सन्निति गम्यते, ‘पञ्चात्’ तत्कालानन्तरं ‘पञ्चादनुत्पापकः’ पञ्चात्तापकृत्, भूरिति शेषः । इदमुक्तं भवति—यथा कश्चिद् देशान्तरगतो बहुमिरुपायैः स्वर्णादिफसुपावर्ष्य स्वगृहाभिगुल्बमागच्छन्नतिमीरुतया अन्यवस्त्वन्तर्हितं स्वर्णविकं स्वशिरस्यारोप्य कतिचित्दिनात् सन्त्यगुद्ब्रूति, अनन्तरं च क्वचिदुपलादिसङ्कुले पथि ‘अहो ! अहमनेन भारेणाऽऽकान्तः’ इति तमुत्सृज्य स्वगृह-मागतोऽत्यन्तनिर्धनतयाऽयुतप्यले—किं मया मन्दभाग्येन तत् परित्यक्तमिति ? । एवं त्वमपि प्रमादपरतया त्यक्तसंयमभारः सत्त्रैर्विधो मा भूः, किंतु समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ बह्विदमद्यापि निस्तरणीयमल्पं च निस्तीर्णमित्यभिसन्धिन्नोत्साहमन्नोऽपि स्वादिति तदपनोदयाह—

तिन्नो हु सि अन्नवं महं, किं पुण चिद्वसि तीरमागओ ? ।

अभितुर पारं गमित्तए, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३४ ॥

व्याख्या—“तिन्नो हु सि” ति तीर्णं एवाऽसि, अर्णवमिधाऽर्णवं “महं” ति ‘महान्तं’ गुरुम्, ‘किमि’ति प्रश्ने, ‘पुनरि’ति वाक्योपन्यासे, ततः किं पुनस्तिद्वसि ‘तीरं’ पार ‘आगतः’ प्राप्तः ? । किमुक्तं भवति ?—संसारः भवः कर्म वा भावतोऽर्णव इच्यते, स च द्विविधोऽपि त्वयोत्तीर्णप्राय एवेति केन हेतुना तीरप्राप्तोऽप्यौदासीन्यं भजसे ? नेवेदं तवोचितमित्याशयः । किन्तु “अभितुर” ति अभि-आभिसुब्धेन त्वरस्व-शीघ्रो भव ‘पारं’ परतीरं भावतो मुक्तिपदं “गमित्तइ” ति गन्तुम्, अतश्च समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ अथापि स्यात्—मम पारप्राप्तियोग्यतैव न समस्ति अत आह—

अकलेवरसेणिसुस्त्रियां, सिद्धिं गोयम ! लोय गच्छसि ।

खेमं च सिचं अणुत्तरं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३६ ॥

व्याख्या—अविद्यमानं कडेवर-शरीरमेपामकडेवराः-सिद्धास्त्रेषां श्रेणिरकडेवरश्रेणिः, यया उत्तरोत्तरशुभपरिणामप्राप्ति-
रूपया ते सिद्धिपदमारोहन्ति क्षपकश्रेणिरित्यर्थः, तां 'अच्छिद्य' उत्तरोत्तरसंयमस्थानाद्यान्योच्छ्रितामिव कृत्वा 'सिद्धिं' सिद्धिना-
मानं लोकं गौतम ! 'गच्छसि' सुख्यत्ययाद् गमिष्यसि । 'क्षेमं' परत्प्राणुपद्रवरहितं, 'च' समुचये मित्रक्रमश्च, 'शिव-
मनुत्तरं च' तत्र शिवम्-अशेषदुरितोपशमेन, अनुत्तरं-सर्वोत्कृष्टम्, ततः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥
सम्प्रति निगमयितुमुपदेशसर्वस्वमाह—

बुद्धे परिनिबुद्धे चरे, गाम गए नगरे व संजए । संतिमगं च बूहते, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३६ ॥

व्याख्या—'बुद्धः' अवगतदेयादिविभागः 'परिनिर्वृतः' कपायाप्त्युपशमतः शीतीभूतः 'चरेः' आसेवस्व, संयममिति
शेषः । "गाम" ति विभक्तिलोपाद् प्राप्ते 'गतः' स्थितो नगरे वा, उपलक्षणत्वाद् अरण्यादिषु वा, किमुक्तं भवति ?—
सर्वस्मिन् अनभिष्वङ्गवान्, 'संयतः' सम्यक् पापस्थानेभ्य उपरतः 'शान्तिमार्गं' मुक्तिमार्गं, चक्षुदो मिश्रक्रमः, ततः
'शुद्धयेश्च' भव्यजनप्ररूपणया बुद्धिं नयेः, ततः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ इत्थं भगवदुक्त-
निदमाकर्ण्य गौतमो यत् कृत्वांस्तदह—

बुद्धरस निसम्म भासियं, सुकहितमट्टपदोवसोहियं ।

रागं दोसं च छिदिया, सिद्धिगइं गए गोयमे ॥ ३७ ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—'बुद्धस्य' केवलविलोकितसमस्तवस्तुतत्त्वस्य प्रकृमात् श्रीमन्महावीरस्य 'निशम्य' आकर्ष्ये 'भावितम्' उक्तं, सुप्तु-शोभनेन उपमादर्शनादिना प्रकारेण कथितं-प्रबन्धेन प्रतिपादितं सुकथितम्, अत एवार्थप्रधानानि पदानि अर्थपदानि तैरुपशोभितं, रागं द्वेषं छिन्वा सिद्धिगतिं गतो गौतमो भगवात् प्रथमगणधर इति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां सुखबोध्यायां उत्तराध्ययनसूत्र-
लघुटीकायां द्वादशमोऽध्यायः समाप्तः ॥

श्रीउचरा-
व्ययनह्वरे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १६६ ॥

अथ बहुश्रुतपूजाख्यमेकादशमध्ययनम् ।

उक्तं दशममध्ययनम् । साम्प्रतं बहुश्रुतपूजाख्यमेकादशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘इहानन्तराध्ययनेऽप्र-
मादार्थमनुशासनमुक्तम्, तत्र विवेकिनेव भावयितुं शक्यम्, विवेकश्च बहुश्रुतपूजात उपजायते, इति बहुश्रुतपूजोच्यते’
इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्याध्यायनस्य आदिसूत्रम्—

संजोगा विष्णुमुक्त्स्व, अणगारस्स भिक्खुणो । आचारं पाउकरिस्सामि, आणुपुविं सुणेह मे ॥१॥
व्याख्या—संयोगाद् विष्णुमुक्तस्य अनगास्य भिक्षोः ‘आचारम्’ उचितक्रियां बहुश्रुतपूजात्मिकां प्रादुर्कारिव्याम्यानुपूर्व्या
श्रुत मे कथयत इति शेष इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इह बहुश्रुतपूजा प्रकान्ता, सा च बहुश्रुतस्वरूपरिज्ञान एव कर्तुं शक्या,
बहुश्रुतश्च अवहुश्रुतविपर्ययेण भवति अतोऽवहुश्रुतस्वरूपं तावदाह—

जे यावि होइ निविल्ले, थद्वे छुद्वे अणिग्गहे । अभिक्खणं उल्लवती, अविणीए अवहुस्सुए ॥ २ ॥
व्याख्या—‘यः’ कश्चित् चापिशब्दौ भिन्नक्रमानुत्तरत योक्ष्यते, ‘भवति’ जायते, निर्गतो विद्यायाः—सम्यक्शाखा,
वगमरूपायाः निर्विघ्नः, अपिशब्दसम्बन्धात् सविचोऽपि यः ‘स्तब्धः’ अहङ्करी ‘लुब्धः’ रसादिदृष्टिमान्, न विच्यते
निग्रहः—इन्द्रियनियमनात्मकोऽस्येति अनिग्रहः, ‘अभीक्ष्णं’ पुनः पुनः उक्तं—प्रावत्येनासम्बद्धभाषितादिरूपेण लपति—वक्ति
उल्लपति ‘अविनीतश्च’ विनयरहितः, “अवहुस्सुए” ति यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् सोऽवबहुश्रुत उच्यते इति शेषः ।
सवियस्याप्यवहुश्रुतत्वं बहुश्रुतफलाभावादिति भावनीयम्, एतद्विपरीतश्च अर्थान् बहुश्रुत इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ कुतः
पुनरीच्छदशमबहुश्रुतत्वं बहुश्रुतत्वं च लभ्यते ? इत्याह—

एकादशं
बहुश्रुत-
पूजाख्य-
मध्ययनम् ।
सविष-
बहुश्रुत-
स्वरूपम् ।

॥ १६६ ॥

अहं पंचहिं ठाणेहिं, जेहिं सिक्खा न लब्धइ । थंभा कोहा पमाणं, रोगेणं आलसेण य ॥ ३ ॥
 अहं अट्टहिं ठाणेहिं, सिक्खासीले छि बुचइ । अहस्सिरे सया दंते, ण य मम्मधुदाहरे ॥ ४ ॥
 णासीले ण विसीले, ण सिया अइलोल्लए । अकोहणे सचए, सिक्खासीले छि बुचइ ॥ ५ ॥
 व्याख्या—‘अथ’ इत्युपन्यासार्थे, पद्मभिः ‘स्थानैः’ प्रकारैर्यैर्वक्ष्यमाणा ‘शिक्षा’ ग्रहणाऽऽसेवनात्मिका न लभ्यते
 तेरीदशमबहुश्रुतत्वमवाप्यत इति शेषः । कैः पुनः सा न लभ्यते ? इत्याह—‘साम्भवात्’ मत्नात् ‘कोधात्’ कोपात् ‘प्रमादेन’
 मद्यविपयादिना ‘रोगेण’ गलच्छुष्कादिना, ‘आलसेन’ अनुत्साहात्मना शिक्षा न लभ्यत इति प्रक्रमः । ‘चः’ सगुचये ।
 इत्यमबहुश्रुतत्ववैच्युनभिधाय बहुश्रुतत्वदेवूनाह—‘अहस्सिरे’ छि अहसनशीलो न सहेतुकमहेतुकं वा हसन्नेवास्ते, ‘सदा’ सर्वकालं
 तीर्षंकरादिभिरिति गम्यते । तान्येवाह—‘अहस्सिरे’ छि अहसनशीलो न सहेतुकमहेतुकं वा हसन्नेवास्ते, ‘न’ नेव ‘अशीलः’ सर्वथा
 ‘दान्तः’ इन्द्रिय-नोद्भिन्द्रियदमवान्, न च ‘भ्रमं’ परापभ्रानाकारि ‘उदाहरेत्’ उद्धृयेत्, ‘अतिलोल्लुपः’ अतीवरसलम्पटः;
 शीलविकलः, न ‘विशीलः’ विरूपशीलोऽतीचारकषुपितव्रत इत्यर्थः, ‘न स्मात्’ न भवेत् ‘अतिलोल्लुपः’—‘शिक्षाशीलः’ इति’ अनन्त-
 ‘अक्रोपनः’ अपराधिन्यपि क्षमावान्, ‘सत्यतः’ अविषयभाषणसक्त इति । निगमयितुमाह—‘शिक्षाशीलः’ इति’ अनन्त-
 रोकगुणभाग् उच्यते, स च बहुश्रुत एव भवतीति भावः । विशेषाभिधायित्वाद्य कश्चित् केषाञ्चिदन्तर्भावसम्भवेऽपि
 प्रथगुपादानमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ३-४-५ ॥ किञ्च—अबहुश्रुतत्वे बहुश्रुतत्वे वाऽविनयो विनयश्च मूलकारणं । न च
 अविनीतविनीतयोः स्वरूपविधाय तौ ज्ञानुं शक्याविति धैः स्थानैरविनीतो धैश्च विनीत उच्यते तान्यभिधातुमाह—
 अहं चोदसहिं ठाणेहिं, वृद्धमाणो उ संजए । अविणीए बुचई सो उ, णिवाणं च ण गच्छइ ॥ ६ ॥
 अभिक्खणं कोही भवइ, पयंथं च पकुवइ । मित्तिजमाणो वमइ, सुयं लद्धुण मज्जइ ॥ ७ ॥

श्रीउचरा-
 ध्ययनमन्त्रे
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया-
 सुलवोधा-
 ल्या लघु-
 वृत्तिः ।
 ॥ १६७ ॥

अवि पावपरिवेर्षा, अत्रि मित्तसु कुप्पइ । सुप्पियस्सावि मित्तस्स, रहे भासइ पावगं ॥ ८ ॥
 पइण्णवाई दुहिले, थद्धे लुद्धे अनिग्गहे । असंविभागी अचियत्ते, अविणीए त्ति बुच्चइ ॥ ९ ॥
 अह पन्नरसहिं ठाणेहिं, सुविणीए त्ति बुच्चइ । नीयाविस्ती अचवले, अमाई अकुज्जहले ॥ १० ॥
 अप्पं च अहिक्खिवइ, पवंथं च ण कुबइ । मित्तिज्जमाणो भजति, सुयं लद्धुं न मज्जइ ॥ ११ ॥
 न य पावपरिवेर्षा, न य मित्तसु कुप्पइ । अप्पियस्सावि मित्तस्स, रहे कल्लाण भासइ ॥ १२ ॥
 कलहडमरवज्जए, बुद्धे य अधिआइए । हिरिमं पडिसंलीणो, सुविणीए त्ति बुच्चइ ॥ १३ ॥
 'अथे'ति प्राग्वत् । चतुर्दशसु स्थानेषु, सूत्रे तु सप्तम्यर्थे कृतीया, 'वर्तमानः' तिष्ठन् 'बुः' पूरणे, 'संयतः' तपस्वी
 अविनीत उच्यते । 'स तु' इत्यविनीतः पुनः किम् ? इत्याह—'निर्वाणं' मोक्षं चशब्दादिद्वैव ज्ञानार्थीञ्च 'न गच्छति' न
 प्राप्नोति ॥ कानि पुनश्चतुर्दशस्थानानि ? इत्याह—अमीक्ष्यं 'त्रोधी' क्रोधिनो भवति । 'प्रयन्धं च' प्रकृतत्वात् कोपसौवा-
 विच्छेदात्मकं "पकुबइ" त्ति प्रकुरुते, प्रकुरपितः सन् शृदुवचनादिभिरपि नोपशान्यति । तथा "मित्तिज्जमाणो" त्ति 'मित्रीय-
 माणोऽपि' मित्रं समायमस्त्वित्पीप्यमाणोऽपि अपेर्लुप्तस्य दर्शनात् 'वमति' त्यजति, प्रस्तावाद् मैत्री, किमुकं भवति ?—यदि
 कश्चिद्धार्मिकतया वक्ति—यथा त्वं न वेत्सीत्यहं तव पात्रं देपयामि, ततोऽसौ प्रत्युपकारमीरुतया प्रतिवक्ति—ममालमेतेन,
 कृतमपि कृतत्रतया वा न मन्यत इति वमतीत्युच्यते । तथा "सुयं" ति अपेर्गाम्यमातत्वात्, 'श्रुतमपि' आगममपि लब्ध्वा
 मागतं द्रपं याति—गवं विदधाति, कोऽर्थः—श्रुतं हि मदापहारहेतुकम्, स तु तेन ईष्यति । तथा 'अपिः' सम्भावनायां
 सम्भाव्यत एतत् यथाऽसौ पापैः—कथञ्चित् समित्यादिषु स्तलितलक्षणैः परिक्षिपति—तिरस्कृत इत्येवंशीलः पापैपरिक्षेपी
 आचार्योदीनामिति गर्म्यते । तथा 'अपिः' मित्रकमः, ततः 'मित्रेभ्योऽपि' सुहृद्भ्योऽपि आस्तामन्येभ्यः 'कुप्यति' नुह्यति,

एकादशं
 बहुश्रुत-
 पूजाख्य-
 मध्ययनम् ।
 सविपक्ष-
 बहुश्रुत-
 स्वरूपम् ।

॥ १६७ ॥

सूत्रे चतुर्थ्यर्थे सप्तमी^१ । तथा 'सुप्रियस्यापि' अतिबहुभस्यापि मित्रस्य 'रहसि' एकान्ते 'भापते' वक्ति पापमेव पौपकम्, किमुक्तं भवति ?—अप्रतः प्रियं वक्ति प्रष्टतरस्तु प्रतिसेवकोऽयमित्यादिकमनाचारमेवाऽऽविष्करोति । तथा प्रतिज्ञया—इत्थ मेवेदमित्येकान्ताभ्युपगमरूपया चदनशीलः प्रतिज्ञावादी । तथा "दुहिल" त्ति द्रोहणशीलः द्रोघ्या न मित्रमप्यनभिदुहो आस्ते । तथा 'स्तन्यः' तपस्वरूपम् इत्याद्यहङ्कृतिमान् । तथा 'लुब्धः' अन्नादिज्वभिकाह्वारोन् । तथा 'अनिर्ग्रहः' प्राग्बन् । तथा असविभजनशीलः असविभागी, नाऽऽहारादिकमवाग्यातिगाद्धर्तोऽन्यस्मै स्वल्पमपि प्रयच्छति, किन्त्वात्मानमेव पोषयति । तथा "अचियत्ते" त्ति 'अप्रीतिकरः' दृश्यमानः सम्भाष्यमाणो वा सर्वस्वोप्रीतिमेवोत्पादयति, एवंविध-दोषान्वितोऽविनीत इत्युच्यत इति निगमनम् ॥ इत्थमविनीतस्थानान्यमिधाय विनीतस्थानान्याह—अथ पञ्चदशभिः स्थानैः सुप्तु-शोभनो विनीतः—विनयान्वितः सुविनीत इत्युच्यते । तान्येवाह—“नीयाविति” त्ति नीचम्—अनुद्धतं यथा भवलेवं वर्तत इत्येवंशीलः नीचवर्ती, गुरुषु न्यगृत्तिमान्, यथाऽऽह—“नीयं सेजं गइं ठाणं, नीयं च आसणाणि य । नीयं च पाए वंदिज्जा, नीयं कुज्जा य अंजलिं ॥ १ ॥” तथा च न चपलः अचर्पलः गति-स्थान-भापा-भावभेदतत्त्वतुर्द्धा । तत्र गतिचपलः—द्रुतचारी । स्थानचपलः—यस्तिष्ठन्नपि चलन्नेवास्ते हस्तादिभिः । भापाचपलः—सद-ऽसभ्या-ऽसमीक्ष्या-ऽदेशकालप्रलापिभेदाचतुर्द्धा, तत्र असत्-अविद्यमानम् असभ्यम्—स्वरूपरुपादि असमीक्ष्य-अनालोच्य प्रलपन्तीत्येवंशीला असदसभ्याऽसमीक्ष्यप्रलापिनस्त्रयः, अदेशकालप्रलापी चतुर्थः, अतीते कार्ये यो वक्ति—यदिदं

१ "नीचां शय्यां गतिं स्थान, नीचानि चासनानि च । नीचं च पादो वन्देत्, नीचं च तुर्यां बाह्वङ्गलिम् ॥ १ ॥"

२ प्रलापिनादस्य चतुर्णांभिसौवन्धादसधलापी १ असभ्यप्रलापी २ असमीक्ष्यप्रलापी ३ अदेशकालप्रलापीति ४ चतुर्द्धा भापाचपल उच्यते ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनिमिच-
न्द्रीया
सुखयोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ १६८ ॥

तत्र देशे काले वाऽकरिष्यत् ततः सुन्दरमभविष्यत् । भावचपलः—स्त्रेऽर्थे वाऽसमाप्त एव योऽन्यद् गृह्णाति । ‘अभार्या’
न मनोहासाहारदिकमवाप्य गुर्वादिवञ्चकः । ‘अकुतूहलः’ न कुतूहेन्द्रजालाद्यवलोकात्परः, ‘अल्पमेवाधिष्ठिष्यति’ अभाव-
वचनोऽल्पशब्दोऽत्र, ततश्च नैव कञ्चनाधिष्ठिष्यति—नाऽऽकोशति । ‘प्रर्वच्यं च’ उक्तरूपं न करोति । ‘मित्रीयमाणः’
उक्तन्यायेन ‘भजते’ मित्रीयितारमुपकुरुते, प्रत्युपकारं वा प्रत्यसमर्थः कृतत्रो न भवति । श्रुतं लब्ध्वा न माद्यति, किन्तु
मददोषपरिद्वान्तः सुतरामवन्तमति । ‘न च’ नैव ‘पार्षपरिक्षेपी’ उक्तरूपः । न च मित्रेभ्यः कृतज्ञतया कथञ्चिदपराधेऽपि
कुंभ्यति । अप्रियस्याऽपि मित्रस्य रहसि “कह्वाण” ति कल्याणं भाषते, इदमुक्तं भवति—मित्रमिति यः प्रतिपन्नः—
अङ्गीकृतः स यद्यप्यपकृतिशतानि विद्यसे तथाऽप्येकमपि सुकृतमनुस्मरन् न रहस्यपि तद्दोषमुदीरयति । तथा चाह—
“एकमुकृतेन दुष्कृतशतानि ये नाशयन्ति ते धन्याः । नत्वेकदोषजनितो, येषां कोपः स च कृतत्रः ॥ १ ॥” इति ।
फलहृद्य—वाचिको विग्रहः इमरं च—प्राणिघातादिभिः तद्द्वर्जकः ‘बुद्धः’ बुद्धिमान्, एतच्च सर्वत्र अनुगम्यत एवेति न
प्रकृतसङ्ख्याविरोधः । “अभिर्ज्ञाण” ति अभिजातिः—कुलीनता तां गच्छति—उत्क्षिप्तभारनिर्वहणादिनेत्यभिजातिगः स्त्रीः—
लज्जा सा विद्यतेऽस्य स्त्रीभाष, कथञ्चित् कलुषाध्यवसायतायामप्यकार्यभाषरन् लज्जते । ‘प्रतिसंलीनः’ गुरुसकाशेऽन्यत्र
वा कार्यं विना न यत्स्ततश्चेष्टते । प्रस्तुतमुपसंहरन्नाह—‘सुविनीतः’ सुविनीतशब्दवाच्य इत्येवंविधगुणान्वित उच्यते इति
सूत्रार्थः ॥ ६-७-८-९-१०-११-१२-१३ ॥ यश्चैवं विनीतः स कीदृक् स्यात् ? इत्याह—

वसे गुरुकुले निचं, जोगवं उवहाणवं । पियंकरे पियंवाई, से सियखं लडुमरिहइ ॥ १४ ॥

व्याख्या—‘वसेत्’ आसीत्, क ?—गुरुणाम्—आचार्यदीनां कुलम्—अन्वयो गच्छ इत्यर्थः गुरुकुलं तत्र, तदाशोष-
लक्षणं च कुलग्रहणं, ‘निलं’ संदा, किमुक्तं भवति ?—शुचलीवमपि गुर्वाज्ञायामेव तिष्ठेत् । उक्तञ्च—^{१५}गणत्स होइ

एकादशं
चतुश्रुत-
पूजाख्य-
मध्ययनम्
सविपक्ष-
चतुश्रुत-
स्वरूपम् ।
॥ १६८ ॥

भागी” इत्यादि । योगः—व्यापारः स चेह प्रक्रमाद् धर्मगत एव तद्वान् । उपधानम्—अज्ञानज्ञाप्ययनादौ यथायोगमाचान्त्यादितपोविशेषः तद्वान्, यद् यस्योपधानमुक्तं न तत् कृच्छ्रमीरुतयोत्सृज्यान्यथैवाऽधीते शृणोति वा । प्रियम्—अनुकूलं करोतीति प्रियद्वरः, कथञ्चित् केनचिदपछुतोऽपि न तत्प्रतिकूलमाचरति, किन्तु ममैव कर्मणामयं दोष इत्यवधारयन् अप्रियकारिण्यपि प्रियमेव चेटते । इदं च भावयति—अपकारिणि कोपञ्चेत्, कोपे कोपः कथं न ते ? । धर्मार्थकाममोक्षाणां, प्रसहपरिपन्थिनि ॥ १ ॥ अत एव च “पियंवाइ” त्ति केनचिदप्रियमुक्तोऽपि प्रियमेव वदतीत्येवंशीलः प्रियवादी । उक्तञ्च—“सिर्षत्सह पियाइं वोयुं, सधो नूसइ पियं भणंताणं । किं कोइलाहि दिन्नं ?, किं व हियं कस्स काएहिं ? ॥१॥ करयलमलियस्स वि दमणयस्स महमहइ पेसलो गंधो । कुवियस्स वि सज्जणमाणुसस्स महुरो समुह्णवो ॥२॥ सुज्जो न याति विच्छति, परहितनिरतो विनाशकालेऽपि । छेदेऽपि चन्दनतरुः, सुरभयति मुलं कुठारस्य ॥ ३ ॥” तथाऽस्य को गुणः ? इत्यत आह—‘सः’ एवंगुणविशिष्टः ‘शिक्षां’ शास्त्रार्थग्रहणादिरूपां ‘लब्धुम्’ अवाप्तुम् ‘अर्हति’ योग्यो भवतीति । अनेनैव अविनीतस्त्वेतद्विपरीतः शिक्षां लब्धुं नाईतीत्यर्थोदुक्तं भवति । तथा च यः शिक्षां लभते स बहुध्रुव इतरस्त्वबहुध्रुव इति भाव इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ एवं च सविपक्षं बहुध्रुवं प्रपञ्चतोऽभिधाय प्रतिज्ञातं तत्प्रतिपत्तिरूपमाचारं तस्यैवं संवद्वारेणाह—
जहा संत्वम्मि पयं निहियं, दुहओ वि विरायति । एवं बहुस्सुए भिक्खू, धम्मो कित्ती तथा सुयं ॥१५॥
व्याख्या—‘यथे’ति दृष्टान्तोपन्यासे, ‘शङ्खे’ जलजे ‘पयः’ दुग्धं ‘निहितं’ न्यस्तं ‘दुहओ वि’ त्ति द्विधाऽपि स्वस्वन्ध्या-ऽऽश्रयसम्बन्धिगुणद्वयलक्षणेन प्रकारद्वयेनाऽपीति अपिशब्दार्थः, ‘विराजते’ शोभते, तत्र हि तत् न कलुपीभवति, न

१ “शिक्षधं प्रियाणि वसुं, सर्वस्तुष्यति प्रियं भणद्भ्यः । किं कोकिलाभिर्दत्तं ?, किं वा हतं कस्य कार्कः ? ॥ १ ॥
कात्रलसृदितस्याऽपि दमनकस्य प्रसर्पति पेशलो गन्धः । कुपितस्याऽपि सज्जनमानुषस्य मधुरः समुदायः ॥ ३ ॥”

श्रीउचरा-
स्ययनग्रये
श्रीनेमिच-
न्नीया-
सुखचोषा-
र्या लु-
युक्तिः ।

॥ १६९ ॥

चाच्छनां भजते, नापि च परिस्रयति । 'एवम्' अनेन प्रकारेण बहुश्रुते "मिक्खु" ति आर्पत्वाद् 'मिक्षौ' तपस्विनि 'धर्मः' यतिधर्मः 'कीर्तिः' श्लाघा तथा 'श्रुतम्' आगमो विराजते इति संस्वधः । किमुक्तं, भवति ?—यद्यपि धर्म-कीर्ति-श्रुतानि निरुपलेपतादियुगेन स्वयं शोभाभाञ्छि तथापि मिथ्यात्वादिफाल्गुण्यविगमतो निर्मलतादिगुणेन शङ्खे इव बहुश्रुते स्थितान्या-श्रयगुणेन विशेषतः शोभन्ते, तानि हि न तत्र मालिन्यम् अन्यथामावं हानिं वा कदाचन प्रतिपद्यन्ते इति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥

पुनर्यदुश्रुतस्वप्नमाह—

जहा से कंयोयाणं, आइन्ने कंधए सिया । आसे जवेण पवरे, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ १६ ॥

'यया' येन प्रकारेण 'सः' इति प्रतीतः 'कम्योजानां' कम्योजदेशोद्भवानां प्रक्रमादुद्धानां मध्ये 'आकीर्णः' व्याप्तः शील-दिगुणैरिति गम्यते, 'कम्यकः' प्रधानोऽधः, यः किल दृपच्छकलमृत्कुपुनिपतनध्वनेर्न सञ्जस्यति, 'स्वात्' भवेत् 'अधः' तुरङ्गमः 'जवेन' वेगेन 'प्रवरः' प्रधानः । 'एवम्' इत्युपनये, तत ईदृशो भवति बहुश्रुतः, सोऽप्यन्ययतीनां शीलादि-मिर्गुणैः प्रवर इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ किं च—

जहाऽऽइन्नसमारूढो, सूरे दढपरक्कमे । उभओ णंदिघोसेणं, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ १७ ॥

व्याख्या—यथा आकीर्णं-जात्यादिगुणोपेतं तुरङ्गमं समारूढः-अध्यासितः आकीर्णसमारूढः 'शूरः' चारभटः 'दढपरक्कमः' गाढपरक्कमः "उभओ" ति 'उभयतः' यामतो दक्षिणतश्च 'नान्दीचोपेण' द्वादशतूर्यैरनिर्योपात्मकेन । एवं भवति यदुश्रुतः । किमुक्तं भवति ?—यथैवंविधः शूरो न केनचिदभिगृयते, न चान्यसदाश्रितः तथाऽयमपि लिनप्रपचनतुऽनाश्रितो दृष्यत्परवादिदर्शनेऽपि चात्रसः तद्विजयं च प्रति समर्थः उभयतश्च दिनरजन्योः स्वाध्यायघोष-

एकादशं
बहुश्रुत-
पूजाख्य-
मध्ययनम् ।

बहुश्रुत-
सप्तः ।

॥ १६९ ॥

रूपेण नान्दीयोपेणोपलक्षितः परतीर्थिभिरतीव मदावलितैरपि नाभिभवितुं शक्यः, न चाऽत्र प्रतिपत्तिः तदाश्रितोऽन्योऽपि कथञ्चिच्चीयत इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥

जहा करेणुपरिकिन्ने, कुंजरे सदृष्टिहायणे । बलवंते अप्पडिहए, एवं हवइ बहुस्सए ॥ १८ ॥
व्याख्या—यथा करेणुपरिकीर्णः—हस्तिनीभिः परिबुतः 'कुंजरः' हस्ती, पष्टिर्होयनान्येति 'पष्टिहायनः' पष्टिर्वर्ष-प्रमाणः, तस्य हि एवावत्कालं यावत् प्रतिवर्षं बलोपचयः तत्सदृशचय इत्येवमुक्तम्, अत एव च "बलवंते" इति घलं-शरीरसामर्थ्यमस्यास्तीति बलवान् सन् अप्रतिहतो भवति, फोऽर्थः ?—नाऽन्यैर्मदोल्कटैरपि मतङ्गैः पराबुधुलीक्रियते । एवं भवति बहुभुतः । सोऽपि हि करेणुसदृशीभिः परस्परनिरोधिनीभिरौत्पत्तिकयादिबुद्धिमिर्विद्याभिश्च विविधाभिर्भृतः पष्टिहायनतया चालन्तस्त्रिरगतिः, अत एव च बलवत्त्वेनाप्रतिहतो भवति, दर्शनोपहन्तृभिर्न प्रतिहन्तुं शक्यत इति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ अन्यथ—

जहा से तिवलसिगे, जायकबंथे विरायइ । वसहे जूहाहिवई, एवं हवइ बहुस्सए ॥ १९ ॥
व्याख्या—यथा स तीक्ष्णे-निशिताये शृङ्गे-विषाणे यस्य स तथा, जातः—अत्यन्तमुपचितीभूतः स्कन्धोऽस्येति जातस्कन्धः, समस्तान्नोपाप्नोपचित्तत्त्वोपलक्षणं चैतन्, विराजते 'दृषमः' प्रतीतः, यूथस्य-गवां समूहस्य अधिपतिः—स्वामी स तथा, एवं भवति बहुभुतः । सोऽपि हि परपक्षभेत्तृताया तीक्ष्णाभ्यां स्वशास्त्रपरशास्त्राभ्यां शृङ्गतुल्याभ्यामुपलक्षितो गच्छादिविगुरुकार्यधुराधरणधारेयतया च जातस्कन्धः, अत एव यूथस्य—साध्वादिसमूहस्य अधिपतिः—आचार्योद्विपद्वीगतः सन् विराजते इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ अन्यथ—

जहा से तिवलवाढे, ओवग्गे दुप्पहंसए । सीहे मियाण, पवरे, एवं हवइ बहुस्सए ॥ २० ॥

व्याख्या—यथा स तीक्ष्णदंष्ट्रः 'उदग्रः' उल्कटः अत एव "दुष्प्रहंसए" ति 'दुष्प्रधर्पकः' अन्यैर्दुरभिभवः 'सिंहः' केसरी 'धृगाणाम्' भारण्यप्रणिनां प्रवरो भवति, एवं बहुश्रुतः । अयमपि हि परपक्षभेत्तृया तीक्ष्णदंष्ट्रासमैर्नगमादिनयैः प्रतिभादिगुणोदप्रतया च दुरभिभव इत्यन्यतीर्थानां मृगस्थानीयानां प्रवर एवेति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ अपरं च—

जहा से वासुदेवे, संखचक्रगदाधरे । अप्पडिहयचले जोहे, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २१ ॥

व्याख्या—यथा 'वासुदेवः' विष्णुः, शङ्खचक्रगदा धारयतीति शङ्खचक्रगदाधरः, 'अप्रतिहतबलः' अस्त्रलितसामर्थ्यः, किमुकं भवति ?—एकं सहजसामर्थ्यवान् अन्यच्च तथाविधायुधान्वित इति, 'योधः' सुभटः, भवत्येवं बहुश्रुतः । सोऽपि ह्येकं स्वाभाविकप्रतिभाग्रन्थवान् अपरं शङ्खचक्रगदासदृशैः सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रैरुपेत इति योध इव योधः कर्म-वैरिपरामवं प्रतीति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ अपरं च—

जहा से चाउरंते, चक्कवटी महिहिए । चोइसरयणाहिवई, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २२ ॥

व्याख्या—यथा स चतुर्भिः-हयगजयनरत्नकैः अन्तः-शत्रुविनाशालको यस्य स तथा, 'चक्रवर्ती' पद-पण्डभरताधिपः 'महर्षिकः' दिव्यानुकारिलक्ष्मीकः, चतुर्दश च तानि रत्नानि च चतुर्दशरत्नानि, तानि चामूनि—'सेनावइ गार्हावइ, पुरोहिय गेय तुरेय वहुइग ईत्थी । ईकं छंत्तं ईम्मं, भंणि कोंगिणि ईगग दंडो य ॥ १ ॥' तेयामधिपति-श्चतुर्दशरत्नाधिपतिः, एवं भवति बहुश्रुतः । सोऽपि हि चतुर्भिर्दानाविधैर्मन्तः—स्वकर्मवैरिविनाशोऽस्येति चतुरन्तः, ऋद्धयध्यामर्षोपध्यादयो महत्य एवास्य भवन्ति, सम्भवन्ति चाल्याऽपि चतुर्दशरत्नोपमानि पूर्वाणीति कथं न चक्रवर्ति-तुल्यतास्य ? इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥

१ 'सेनापतिः गाथेपतिः पुरोहितो गँजसुरँगो ईधंकिः षी । ईकं छंत्तं ईम्मं भंणिः कोंकिणी ईत्थो दुग्ईश्च ॥ १ ॥'

जहा से सहस्सवखे, चञ्जपाणी पुरंदरे । सक्के देवाहिवई, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २३ ॥
 व्याख्या—यथा स सहस्रमक्ष्यामत्येति 'सहस्राक्षः' सहस्रलोचनः, अत्र सम्प्रदायः—'सहस्रसकल स्ति पञ्च मंति-
 सयाइ देवानं इंद्रस्स, तस्स तेसिं सहस्समच्छीणं, तेसिं नीईए विकमइ, अह्वा जं सहस्सेणं अच्छीणं दीसइ तं सो
 दोहि अच्छीहिं अब्भहियतराणं पेच्छइ" स्ति । वयं—वञ्जाभिधानमायुषं पाणौ अत्येति वञ्जपाणिः, लोकोक्त्या च पूर्वोरणाव
 पुरन्दरः, क ईदग् ? इत्याह—शक्रो देवाधिपतिः, एवं भवति बहुधृतः । सोऽपि हि शुभज्ञानेनाशेषातिशयरत्ननिधानेन
 लोचनसहस्रेणैव जानीते, यथैवंविधः तस्य सहस्रक्षणतया वञ्जमपि लक्षणं पाणौ सम्भवतीति वञ्जपाणिः, पूः शरीरमप्यु-
 च्यते, तद् विष्टुतपोऽनुष्ठानेन दारयति कृशीकरणादिति पुरन्दरः । देवैरपि धर्मोऽत्यन्तनिब्रलतया पूज्यत इति सत्यपि-
 रप्युच्यते, तथा चाह—“देवा वि तं णमंसंति, जस्स धम्मे सया मणो" स्ति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ अपि च—

जहा से तिमिरविदंसे, उच्छिंते विवायरे । जलंते इव तेएण, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २४ ॥
 व्याख्या—यथा सः 'तिमिरविध्वंसः' अन्यकारापहारकः 'उत्तिष्ठन्' वद्वच्छन् 'विवाकरः' सूर्यः, स हि ऊर्ध्व-
 नभोभागमाकामन् अतितेजस्वितां भजते अवतरंस्तु न तथैवेवं विशिष्यते, 'ज्वलन्निव' ज्वालां मुञ्चन्निव 'तेजसा'
 महसा, एवं भवति बहुधृतः । सोऽपि ह्यज्ञानतिमिरापहारकः संयमस्थानेषु विशुद्धविशुद्धतराध्यवसायत उत्सर्पन्
 तपस्तेजसा ज्वलन्निव भवतीति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ अन्यथ—

जहा से उडुवई चंदे, णवखत्तपरिवारिए । पडिपुन्ने पुत्रमासीए, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २५ ॥
 व्याख्या—यथा स उडूनां—नक्षत्राणां पतिः उडुपतिः 'चन्द्रः' शशी नक्षत्रैः—अधिन्यादिभिरुपलक्षणत्वात् भवेस्ता-
 रादिभिश्च परिवारितो नक्षत्रपरिवारितः, 'प्रतिपूर्णेः' समस्तकलोपेतः, कदा ? इत्यत आह—'पौर्णमास्याम् । इह च पतिरपि

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
दृचिः ।

॥ १७१ ॥

कश्चिद्देवाव्येव भवति शृगपतिवदिति उडुपतिग्रहणेऽपि नशत्रपरिवारितं इत्युक्तम् । एवं भवति बहुश्रुतः । असावपि नशत्र-
सदृशानां साधूनामधिपतिः तथा तत्परिवारितः, सकलकलोपेतत्वेन प्रतिपूर्णश्च भवतीति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ अपरं च—
जहा से सामाङ्गणं, कौट्टागारे सुरक्खिए । पाणाधन्नपडिपुत्ते, एवं हवह बहुस्सुए ॥ २६ ॥

व्याख्या—यथा सः ‘सामाङ्गणं’ इति समाजः—समूहत्वं समवयन्ति सामाजिकाः—समूहदृत्तयो लोकालोपां, ‘कोट्टा-
गारः’ धान्याश्रयः सुसु-ग्राहरिकपुरुषादिव्यापारादिना रक्षितः—पालितो दस्युमूपकादिभ्यः सुरक्षितः, नाना-अनेकप्रकाराणि
धान्यानि-शालिसुद्गादीनि तैः प्रतिपूर्णो नानाधान्यप्रतिपूर्णः । एवं भवति बहुश्रुतः । असावपि सामाजिकानामिव गच्छवा-
सिनां मुनीनामुपयोगिमिर्नानाधान्यसदृशैरङ्गोपाङ्गप्रकीर्णिकादिभेदैः श्रुतज्ञानविशेषैः प्रतिपूर्ण एव भवति । सुरक्षितश्च प्रवच-
नाऽऽधारतया । यत उक्तम्—“जेणं कुलं आयत्तं, तं पुरिसं आयेरेण रक्खेह” इत्यादीति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ अपि च—
जहा सा दुमाणा पवरा, जंबू णाम सुदंसणा । अणाट्टियस्स देवस्स, एवं हवह बहुस्सुए ॥ २७ ॥

व्याख्या—यथा सा दुमाणां प्रवरा जन्तूः ‘नाम्ना’ अभिधानेन, ‘सुदर्शना नाम’ सुदर्शना, न हि यथेयममृतोपमफला
देवावाश्रयश्च तथाऽन्यः कश्चिद् दुमोऽस्ति, दुमत्वं फलव्यवहारश्चास्याः तत्प्रतिरूपतयैव, वस्तुतः पार्थिवत्वेनोक्तत्वात् ।
सा च कस्य ? इत्याह—‘अनाट्टतस्य’ अनाट्टतान्नः ‘देवस्य’ जम्बूद्वीपाधिपतेर्व्यन्तरसुरस्य आश्रयत्वेन सम्यग्निनी ।
एवं भवति बहुश्रुतः । सोऽपि ह्यमृतोपमफलकल्पश्रुतान्वितो देवादीनामपि च पूज्यतयाऽभिगमनीयः श्रेष्ठमोपम-
साधु च प्रथान इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ अन्यच्च—

जहा सा नईण पवरा, सलिला सागरंगमा । सीया णीलवंतप्पवहा, एवं हवह बहुस्सुए ॥ २८ ॥

१ “यस्मिन् कुलं आयत्तं तं पुररमादरेण रक्षत” ।

एकादशं
बहुश्रुत-
पूजाख्य-
मध्ययनम् ।

बहुश्रुत-
स्तवः ।

॥ १७१ ॥

व्याख्या—यथा सा नदीनां प्रवरा 'सलिला' नदी सागरं-समुद्रं गच्छतीति सागरज्जमा 'शीता' शीतानाम्नी, नीलयान्-मेरोरुत्तरस्यां विशि वर्यधरपर्वतस्ततः प्रवहति नीलवत्प्रवहा । एवं भवति बहुश्रुतः । सोऽपि हि सरित्समानानामन्यसाधूनां प्रधानो विमलजलकल्पश्रुतज्ञानान्वितश्च; तथा सागरतुल्यां मुक्तिमेवासौ गच्छति, तदुचितानुष्ठान एवाऽस्य प्रवृत्तत्वात्; नीलवत्तुल्याश्च उच्छ्रितोच्छ्रितमहाकुलादेवाऽस्य प्रसूतिरिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ किञ्च—

जहा से णगाण पवरे, सुमहं मंदरे गिरी । णाणोसहिपज्जलिए, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २९ ॥

व्याख्या—यथा सः 'नगानां' पर्वतानां प्रवरः 'सुमहान्' अतिशयगुरुः मन्दरो गिरिः नानौपधिभिः—अनेकविशिष्ट-माहात्म्याभिर्वनस्पतिविशेषरूपाभिः प्रकर्षेण ज्वलितः—दीप्तो नानौपधिप्रज्ज्वलितः । एवं भवति बहुश्रुतः । श्रुतमाहात्म्येन ह्यसौ अत्यन्तस्थिर इति शेषः, गिरिकल्पापरसाध्यपेक्षया प्रवर एव भवति, तथान्धकारेऽपि प्रकाशनशक्त्यन्विताऽऽ-मर्यौपण्यादियुक्त एवेति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ किं बहुना—

जहा से सयंभूरमणे, उदही अक्खओदए । नाणारयणपडिपुन्ने, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ ३० ॥

व्याख्या—यथा सः 'सयन्भूरमणः' स्वयन्भूरमणाभिधानः 'उदधिः' समुद्रः अक्षयं—अविनाशि एवकं—जलं यस्मिन् स तथा, नानारत्रैः—नानाप्रकारैर्मरकतादिभिः परिपूर्णो नानारत्नपरिपूर्णः । एवं भवति बहुश्रुतः, अयमपि हाक्षयसम्यग्ज्ञानोदको नानाविशयत्नवांश्च भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ साम्प्रतमुक्त्वाणुवादात् फलोपदर्शनतश्च तस्यैव माहात्म्यमाह—

समुद्दगंभीरसमा दुरासया, अचक्खिया केणइ दुप्पहंसिया ।

सुयस्स पुत्रा विउलस्स ताइणो, खवित्तु कम्मं गइस्सुत्तमं गया ॥ ३१ ॥

३ संलोकऽऽतं देव कुज्जेर, वसेह ईरी वसुदेव चक्खिदा । 'इति हेसि कोट्टेये जब्बं, सीवानेइ मेवे' वरुदेही ॥ १ ॥ इयं सद्ग्रह-
गाथा पद्ममन्दिरगण्णिभिः कृता ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वे-
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १७२ ॥

व्याख्या—“समुद्रगंभीरसम” चि आर्पत्वाद् गाम्भीर्येण—अलब्धमध्यात्मकेन गुणेन समा गाम्भीर्यसमाः समुद्रस्य गाम्भीर्यसमाः समुद्रगाम्भीर्यसमाः, “दुरासय” चि दुःखेनाऽऽश्रीयन्ते अभिभवदुद्धा केनापीति दुराश्रयाः, अत एव “अचक्षिय” चि ‘अचक्षिताः’ अत्रसिताः ‘केनचित्’ परप्रधादिना, तथा दुःखेन प्रघृष्यन्ते—परिभूयन्ते केनापीति दुःप्र-
र्षकाः । के एवंविधाः ? इत्याह—“सुयस्स पुत्रा विउल्लस” चि सुख्यत्यात् ‘श्रुतेन’ आगमेन ‘पूर्णाः’ परिपूर्णाः ‘विपुलेन’ अङ्गाऽनन्नादिभेदतो विस्तीर्णेन, ‘त्रायिणः’ त्राताः । तानेव फलतो विशेषयितुमाह—‘क्षपयित्वा’ विनाश्य ‘कर्म’ ज्ञानावरणादि गर्ति ‘उत्तमां’ सुक्तिरूपां ‘गताः’ प्राप्ताः, उपलक्षणत्वाद् गच्छन्ति गमिष्यन्ति च । इह चैकवचनप्रक्रमेऽपि बहुवचननिर्देशो न्यासिप्रदर्शनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ इत्थं बहुश्रुतस्य गुणवर्णनादिकां पूजामभिधाय शिष्योपदेशमाह—

तम्हा सुयमहिद्वेजा, उत्तमदृगवेसए । जेणऽप्पाणं परं चैव, सिद्धिं संपाउणिज्जासि ॥ ३२ ॥ चि वैमि ॥

व्याख्या—यस्माद्दमी मुक्तिगमनावसाना बहुश्रुतगुणाः तस्मात् ‘श्रुतम्’ आगमम् ‘अधितिष्ठेत्’ अध्ययनश्रवणचिन्त-
नादिना श्रयेत् उत्तमः—प्रधानोऽर्थः स च मोक्ष एव तं ‘गवेपयति’ अन्वेपयति उत्तमार्थगवेपकः, येन किं स्यात् ? इत्याह—येन आत्मानं परं चैव ‘सिद्धिं’ मुक्तिं सम्प्रापयेदिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ ‘त्रवीमी’ इति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखवो-
धायां बहुश्रुतपूजाख्यमेकादशमध्ययनं समाप्तम् ॥

॥ १७२ ॥

एकादशे
बहुश्रुत-
पूजाख्य-
मध्ययनम् ।

बहुश्रुत-
माहात्म्यं
शिष्यो-
पदेशश्च ।

अथ हरिकेशीयारूपं द्वादशमध्ययनम् ।

व्याख्यातमेकादशमध्ययनम् । अधुना हरिकेशमुनिवक्तव्यतानिवद्धं हरिकेशीयारूपं द्वादशमारभ्यते । अस्य चायम-
भिसम्बन्धः—‘अनन्तराध्ययने बहुश्रुतपूजोक्ता । इह तु बहुश्रुतेनाऽपि तपसि यत्नो विधेय इति ख्यापनार्थं तपःसमृद्धि-
रूपवर्णिते’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्याध्यायनस्य प्रस्तावनायं हरिकेशचरितं तावदुच्यते—

महुराप नयीए संखो नाम राया, सो य तिवगसारं जिणधम्माणुड्डाणं परं जीवलोगसुहमणुभविऊण पच्छा
निघिण्णकामभोगो तद्दाविहाणं थेराणमंतिए निक्खंतो महाविभूईए, कालक्कमेण य जाओ गीयत्थो । पुहइमंडलं च भमंतो
पत्तो हरिथणाउरं । तत्थ भिक्खानिमित्तं पविट्ठो, समुयार्णितो य पत्तो एगं रत्थं । सा य किर उण्हा जलंतमुम्मुरसमाणा,
उण्हवले न सक्इ कोइ ताए वोलेंडं । जो तत्थ अयाणंतो पविसइ सो उण्हइ विणस्सइ य । तीसे य पुण नामं चैव
हुयवहरत्था । तेण साहुणा आसन्नगवक्खसंठिओ पुच्छिओ सोमदेवाभिहाणो पुरोहिओ—किमेएण मग्गेण वच्चाभि ? ।
तेण य ‘एएण हुयवहपहेण गच्छंतं डंभमाणं पेच्छिस्सामो’ त्ति चिन्तिऊण भणियं—वच्चसु । पइट्ठो मुणी इरिओवत्तो ।
पुरोहिओ वि उवरितलारुद्धो अतुरियमुयउत्तं सणियं वोलंतं मुणिं पेच्छिऊण गओ तेण मग्गेण, जाव हिमफास-
सरिसो जाओ प्हो । तओ चितियमणेण—अहो ! मए पावकम्मेण असुहसंकप्पेण पावकम्ममणुट्ठियं, दट्ठवो य एस
महप्पा, जस्स तवसचीए एसो अग्गिसंकासो हिमफरिससरिसो प्हो जाओ । गओ से समीवं, पणमिओ भावसांरं,
निवेइयं नियदुचरियं । मुणिणा वि दाइयं संसारासारत्तणं, परुविवो कसायविवागो, कहिओ जिणधम्माणुड्डाणफलविसेसो,
पसंसियं निघाणसुहं, सवहा वित्थरेण संसिओ सम्मत्तमूलो साहुयम्मो । तओ तक्कालाणुरुवनिवत्तियाऽसेसकायवो जाय-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवीधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
। १७३ ॥

संवेगाइसञ्जो सोमदेवपुरोहिञ्जो गंतूण तइस संसिंयं निक्खंतो । गहिया सिक्खा, पालेइ सामंनं, परं 'वत्तमजाई अहं' ति
 बदेइ जाइगारवं, करेइ य रुवाइमयं, ण उण परिह्ववेइ—जहा णलिय कि पि संसारे अबलेवकारणं, जञ्जो सुभा य असुभा
 य परिणामा सत्ते वि कम्मणुभावेण परवत्तमाणा चेवेत्थ जीवाणं । भणियं च—सुरो वि कुक्कुरो होइ, रंको राया वि जायए ।
 द्विञ्जो वि होइ मायंगो, संसारे कम्मदोसञ्जो ॥ १ ॥ अन्नं च—न सा जाई न सा जौणी, न सं ठाणं न सं कुलं । न जाया
 न युया जत्थ, सधे जीवा अणंतसो ॥ २ ॥ किञ्च—उत्तमत्तं गुणेहिं चैव पाविज्जई ण जाईए । उक्कञ्च—“गुणैरुत्तमतां
 याति, न तु जातिप्रभावतः । क्षीरोदधिस्तमुत्पन्नः, फालकूटः किमुत्तमः ? ॥ ३ ॥” अन्यच्च—कीचेयं कुमितः सुवर्णसुपलाद्
 दूर्वा च गोलोमतः, पट्टात्तामरसं शशाङ्कमुदघेरीन्दीवरं गोमयात् । काष्ठाद्भिरद्वैः फणादपि मणिर्गोपित्ततो रोचना, ज्ञाता
 लोकमहर्षता निजगुणैः प्राप्ताश्च किं जन्मना ? ॥ ४ ॥ एवमाइअभाविपरमत्तो सो जाइमयाइथद्वो कालक्रमेण मञ्जो
 समाणो पत्तो तियसालयं । मुणिञ्जो पुबभववुसंतो, णिबत्तियतियसकायधो य सह तियसराभाहिं भोगे सुंलिदं पयत्तो ।
 एयं च भोगासत्तस्त शोलीणाणि गेगाणि पलिओवमाणि । ठिइक्खाण य ततो चुञ्जो संतो गंगाए तीरे वलकौट्टाभिहाणत्स
 हरिएसाहिवत्स गोरीए भारियाए कुंछिसि उववञ्जो । सा य कुसुमियं वसंतसिरिसमदासियं चूयं ददूण पडिदुळा ।
 सुमिणपाठयाण सिदं । तेहिं वि समाइहो पहाणपुत्तजम्भो । कमेण परूया दास्यं ति । अवि य—जाईमयावलेवा, मायंग-
 कुलन्नि एस उववञ्जो । सोइमारूपरहिञ्जो, णियबंधुणं पि इसणिञ्जो ॥ १ ॥ पददियं च से नामं वलो ति । वडुंतो
 सधत्थ मंडणरओ विसपायवो विव जाओ सधोसि उवयकाटी । अशया पत्ते वसंतूसवे पाणभोयणणञ्जणपराण वंधूण
 मञ्जाओ डिभरूवेहिं सह मंडणं करंतो निच्छूढो । पासद्विओ य ताणि पेच्छति कीलंताणि । थेववेलाए य आगओ ताण
 मग्ग्रेण विसदुरो, 'सप्लो सप्लो' चि वाहरिओ तेहिं, वावाइओ य सो मायंगेहिं । पच्छा तह थिय आगओ वीवओ, सो

द्वादशं
हरिकेशी-
याह्यमस्य-
यन्मू ।
हरिकेश-
वरिजम् ।

‘अदुष्टो’ स्ति न वावाइओ । तओ तं पेच्छिऊण चितियं बलेण—अहो ! निययोसेहिं पाणिणो आवयाण मंदिरं भवंति,
जेणं ‘सवित्तो’ स्ति निययभएण वावाइओ सप्पो, इयरो वि ‘निवित्तो’ स्ति मुक्को । ‘नियगुणदोसेहितो, संपय-विययाओ होति
पुरिसाणं । ता उच्चिऊण दोसे, एण्हि पि गुणे पयासेमि ॥ १ ॥’ एवं भावेमाणो तक्खणसंजायजाइसंभरणो सुसरिय-
विमाणयासो जाईमयदारुणत्तणं च भावित्तो संविगो धम्मं सोऊण साहुमूलम्मि निवित्तभयपंचो मायंगमहरिसी जाओ ।
गहियसाहुकिरिओ छट्ट-उट्टम-दसम-दुवालसम-उसद्धमास-भास-चउमासखमणेहिं सोसियसरीरो कमेण विहरमाणो संपत्तो
पासजिणजम्मोवसोहियं तियसनयरिसच्छहं वाणारसिं । आवासिओ मुणिजणपसत्ये तिंडुगामिहाणे उज्जाणे । तत्य य
गंडीतिंडुगो नाम जक्खो परिवसइ । सो य असरिसगुणावज्जिओ तं चेव महरिसिं पज्जुवासित्तो चिट्ठइ । अन्नेण जक्खेण
आगंतूण पुच्छिओ गंडीतिंडुगजक्खो—कीस ण दीससि ? । तेण भणियं—एस महप्पा मम उज्जाणे चिट्ठइ, एयं
पज्जुवासित्तो चिट्ठामि । सो वि पडिबुद्धो महरिसिचरिण । अवि य—दहुं मुणिरस चरियं, पडिबुद्धो सो वि तिंडुगं
भणइ । तं चिय मित्त ! कयत्थो, जसस वणे वसइ तव एसो ॥ १ ॥ मज्झ वि वसंति मुणिणो, उज्जाणे तो रणंतरं एक्कं ।
गंतूण तेवि सहसा, वंदामो एव भणिऊणं ॥ २ ॥ ते तत्य गया दिट्ठा, मुणिणो कइ वि हु पमायओ विकहं । कुणमाणा
तो गाढं, अणुरत्ता तम्मि ते जक्खा ॥ ३ ॥ एवं च भावसारं तिंडुगजक्खस्स महरिसिं थुणंतस्स जाइ कालो त्ति ।
अवि य—भावेण वंदमाणस्स महरिसिं तस्स पूयपावस । वचइ मुहेण कालो, हरिणो व जिणं थुणंतस्स ॥ १ ॥
तत्य य कोसलियराइणो धूया भद्दाऽमिहाणा नाणाविहपरियणाणुगम्ममाणा रज्जभोज्जगंधमइविलेवणपडलधरीहिं चेडीहिं

१ ‘सो य रिसिगुणावज्जिओ’ इति पाठान्तरम् । स च यक्ष ऋषियुगावर्जित इत्यर्थः । असद्वरागुणैः—असमानगुणैरावर्जितः, अर्थात्तद्-
गुणसत्ता गुणा मान्दसिन् साधो, अतोऽसद्वरागुणैरावर्जित इत्यर्थः ।

श्रीउत्तरा-
प्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
युवभोया-
ख्या लघु-
दृष्टिः ।
। १७४ ॥

सह गया जक्ताययणं । पूइऊण य जक्तरपडिमं पयाहिणं कुणंतीए दिट्ठो मलमइलियसद्वंगो सुन्नमलिनोवगरणो पणहुरु-
पलावन्नो अइइसहत्तवसोसियसरीरो मुणी । तं च इट्ठण मूढत्तणओ निच्छूढमणाए । 'पावा एसा, जा महरिसिं निदेइ'
त्ति भावितेण अहिट्ठिया जक्केण असमंजसाइं विलविडं पयत्ता । कह कह वि नीया मंदिंरं । तं तहाविहं दट्ठण विसन्न-
चित्तेण राइणा धाहराविया गारुडिया भोइयभट्टचट्टाइणो ति । अवि य—जो वरडिं पि न याणइ, नरवइणा सो वि
तत्थ वाहरिओ । नेहाउलण अहवा, केत्तियमेत्तं तु पुरिसाणं ? ॥ १ ॥ तओ समाडत्ता धन्नवरिविब्भमेहिं वेजेहिं चउ-
प्यगारा किरिया । न जाओ विसेसो । पुणो वि पउत्ता जंतंतरक्खामंडलाइणो । ते वि ऊत्तरभूमिनिहिय ध वीया जाया
निप्फळं ति । अवि य—इय जाहे विगुत्ता, सधे विज्जाइणो तओ जक्खो । जंपइ पत्तम्मि ठिओ, एयाए निदिओ
साहू ॥ १ ॥ तो उइ णवरं तस्सेव देह मुंचामि नउन्नहा भोक्खो । रत्ता वि जीवउ त्ति य, पडिवन्नं जक्कययणं तु ॥ २ ॥
तओ समासत्थसरीरा सद्यालंकारविभूसिया गहियविवाहोवगरणा सहिसहिया महाविभूइए गया महरिसिणो समीवं,
पायवडणपमुट्टियाए य विन्नत्तमणाए सह महइएहिं—महरिसि ! गिण्हसु मञ्ज सयंवराए करं करेणं ति । मुणिणा भणियं—
भदे ! अलं एयाए संकहाए बुहजणपरिनिदियाए । अवि य—इत्थीहिं समं वासं, पि ले न इच्छंति एगवसहीए । कह
ते गिययकरेहिं, रमणीण करे गहिस्संति ? ॥ १ ॥ सिद्धिवडुवद्धरागा, असुईपुन्नासु कह णु जुवईसु । रजंति महासुणिणो,
नेनेजयवासिदेवे ध ? ॥२॥ ततो संजायाऽमरिसेण जक्केण पच्छाइऊण रिसिरुवं विउरुबिऊण नाणाविहरूवाणि ओट्टूढा,
चेलविया सधं पि रयणिं । पभायसमाए सुमिणमिव मन्नमाणा विमणदुम्भणा परियणाणुगम्ममाणा गया पिउससीवं ।
पविसंती मणिया राइणो पुरओ उवल्लदुत्तेण रुहदेवपुरोहिण—देव ! इसिपत्ती एसा, तेण मुक्का वंगणण होइ ।
तओ 'इमं चैव एत्थ पत्तयालं' ति मन्नमाणेण दिन्ना तस्सेव राइणा । अवि य—पावनिमित्तं काउं, जा रिसिणा उच्चिया

॥ १७४ ॥

द्वादशं
हरिकेशी-
याख्यमव्य-
यनम् ।
हरिकेश-
चरित्रम् ।

णारिदसुया । स शिवं पुरोहिण्यं, गहिया सुहकारणं कांडं ॥ १ ॥ एवं च पुरोहियस तीए सह विसयसुहमणुहवंतस्स बोलीणो कोइ कालो । बाहिं च रुइदेवेण जत्रं जयंतेण सा जन्नपत्ती कया । तत्थ संपत्ता देसंतरेहिंतो चट्टमट्टाइणो । इओ य मासपारणए पंचसमिओ तिगुत्तो गोयरचरियाए भमंतो जन्नवाडम्मि पविट्ठो महरिसी भिक्खट्ठा इत्यादि । शेपकथानकं सूत्रादेवाऽवसेयम् । तच्चेदम्—

सोवागकुलसंभूओ, गुणुत्तरधरो सुणी । हरिएस बलो णाम, आसी भिक्खू जिइंदिओ ॥ १ ॥

व्याख्या—‘श्रपाककुलसंभूतः’ चाण्डालकुलोत्पन्नः, उत्तरान् गुणान्-ज्ञानादीन् धारयतीत्युत्तरगुणधरः, सुत्रे तु पूर्वापरनिपातः प्राकृतत्वान्, ‘मुनिः’ प्रतीतः, श्रपाककुलोत्पन्नोऽपि च कदाचित् संवासादिना अन्यथैव प्रतीतः स्यात्, अत आह—‘हरिकेशः’ हरिकेशतया श्रपाकतयैवार्थः सर्वत्र प्रतीतः ‘धलो नाम’ बलाभिधानः आसीत् भिक्षुर्जितेन्द्रिय इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥

हरिएसणभासाएउचारसमिईसु य । जओ आयाणणिक्खेवे, संजओ सुसमाहिओ ॥ २ ॥

व्याख्या—ईयां च एपणा च भाषा च एकारश्चाऽलाक्षणिकः, उचारश्च-सूचकत्वात् सूत्रस्य उचारप्रश्रयणादिपरिग्रहणम् ईयैपणाभावोच्चारः तद्विषयाः समितयत्तासु ‘यतः’ यत्तवान्, पूर्वचशब्दस्य भिन्नकमत्वाद् ‘आदाननिक्षेपे च’ पीठफलकार्देर्महणस्थापने यत इति, किंभूतः सन् ? ‘संयतः’ संयमाग्बितः ‘सुसमाहितः’ सुप्तु समाधिवा निति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ तथा—

मणगुत्तो वयगुत्तो, कायगुत्तो जिइंदिओ । भिक्खट्ठा वंभइज्जम्मि, जन्नवाडसुवट्ठिओ ॥ ३ ॥

श्रीतत्रा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया-
सुखयोषा-
रुष्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १७५ ॥

व्याख्या—यनोऽगुस्तिरस्येति मनोऽगुप्तः एवं यागुप्तः कापगुप्तो जितेन्द्रियः, पुनरुपादानमतिशयव्यापनार्थम्, 'भिक्षार्थं' भिक्षानिमित्तं "वंमइज्जम्मि" ति ब्रह्मणो—ब्राह्मणानाम् इत्या—यजनं यस्मिन् सोऽयं ब्रह्मेज्यस्तस्मिन्, "त्तत्रवाहं" ति 'यज्ञपाठके' सुख्यलययाद् यज्ञवाटे यज्ञपाटे वा 'उपस्थितः' प्राप्त इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ तं च तत्रायान्तमवलोक्य तत्रल्लोका यत् कुर्वन्तवाह—

तं पासिज्जणमेज्जंतं, तत्रेण परिसोसियं । पंतोवहिउवगरणं, उवहसंति अणारिया ॥ ४ ॥

व्याख्या—'तं' यलनामानं सुतिं 'पासिज्जणं' ति दृष्ट्वा "एज्जंतं" ति 'आयान्तम्' आगच्छन्तं 'तपसा' पद्याऽऽमा-
विरूपेण 'परिशोपितं' कृशीकृतं, तथा प्रान्तः—तीर्णमलिनत्यादिभिरसारः उपधिः—धर्पाकल्पादिरौघिकः उपकरणं च—
दण्डकाशौपमहिकं यत्स स प्रान्तोपधुपकरणत्वं उपहसन्ति 'अनार्याः' अशिष्टा इति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ कथं पुनरनार्याः ?
कथं च उपहसितवन्तः ? इत्याह—

जाईमयपडिवद्धा, हिंसगा अजितेंदिया । अवंभचारिणो बाला, इमं वयणमव्ववी ॥ ५ ॥

कथरं आगच्छइ दित्तरुवे ? , काले विगराले फोक्कनासे ।

ओमचेलय पंछुपिसायभूए, संकरदूसं परिहरिय कंठे ॥ ६ ॥

व्याख्या—जातिमदप्रतिबद्धाः 'हिंसकाः' प्राणियातकाः अजितेन्द्रियाः 'अत्रहचारिणः' मैथुनसेविनः, वर्ण्यते हि तन्नते मैथुनमपि धर्मोप—धर्मार्थं पुत्रकामस्य, स्वदरेण्वधिकारिणः । ऋतुकाले विधानेन, तत्र दोषो न विद्यते ॥ १ ॥ तथा—अपुत्रस्य गतिर्नास्ति, स्वर्गो नैव च नैव च । अयं पुत्रमुलं दृष्ट्वा, पश्चात्स्वर्गं गमिष्यति ॥ २ ॥ अत एव बाला इव बालः, बालक्रीडितानुकारिण्वभिहोत्राविषु प्रवृत्तत्वात् । इकं हि केनचित्—“अभिहोत्रादिकं कर्म, बालक्रीडेव लक्ष्यते” ।

द्वादशं
हरिकेशी-
याख्य-
मध्ययनम् ।

हरिकेशसुनेभः
सौत्री
चक्रव्यस्ता ।

॥ १७५ ॥

‘इदं’ यक्ष्यमाणं वचनं “अव्ययि” चि ‘अद्युवन्’ उक्तवन्तः ॥ किं तन् ? इत्याह—“क्यरे” ति कतरः, एकाररस्तु प्राकृतत्वात्, आगच्छति ‘दीप्तरूपः’ वीभत्सरूपः, कालः वर्णता, ‘विकरालः’ वन्तुरत्वादिना भयानकः, “फोक” ति देशीयपदम्, ततश्च फोका-अये स्थूला उन्नता च नासाऽस्येति फोकनासः, ‘अवमंचेलः’ निष्कृष्टचीवरः, पांशुना-रजसा पिशाचवद् भूतः-जातः पांशुपिशाचभूतः, पिशाचो हि लौकिकानां दीर्घश्मश्रुनलरोमा पांशुगुण्डितश्च इष्टः, ततः सोऽपि निज्यतिकर्मतया रजोदिग्धदेहतया चैवमुच्यते । सङ्करः-कचवरः, स च प्रस्तावादुल्लुहडिकारुपस्तत्र दूष्यं-घबं सङ्करदूष्यं, तत्र हि यदत्यन्तनिष्कृष्टं निरुपयोगि तदेव लोकैरस्तृज्यते, ततस्तत्रायामन्यदपि तथोक्तम्, ‘परिवृल्य’ निक्षिप्य ‘कण्ठे’ गले, स हि अनिश्चितोपकरणतया स्वसुपकरणमादायैव भ्राम्यतीत्येवमुक्त इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ५-६ ॥ इत्थं दूरदागाच्छन् उक्तः । आसन्नं चैनं किमूचुः ? इत्याह—

कतरे तुमं इय अंसणिज्जे ? काए व आसाइहमागओ सि ।

ओमचेल्गा ! पंसुपिसायभूया ! गच्छ क्वलाहि किमिह द्विओ सि ? ॥ ७ ॥

इत्याख्या—कतरस्त्यम् ? पाठान्तरतश्च को रे त्वम् ? अधिक्षेपे रेशब्दः, ‘इति’ इति एवं ‘अदर्शनीयाः’ अद्रष्टव्यः ‘क्या वा’ किं रूपया वा “आसाइहमागओऽसि” ति प्राकृतलक्षणद् एकारलोपो मकारत्वाऽऽगमिकः, ततः ‘आसया’ याञ्छया ‘इह’ यद्वापाटके ‘आगतः’ प्राप्तः ‘असि’ भवसि ? अवमंचेलक ! पांशुपिशाचभूत !, पुनरनयोरुपादानमत्यन्ताधिक्षेपदानार्थम्, ‘गच्छ’ व्रज “क्वलाहि” ति देशीयपदम् ‘अपसर’ इत्यस्यार्थे वर्त्तते, ततोऽयमर्थः—अस्मद्दृष्टिपथादपसर, किमिह स्थितोऽसि त्वम् ? नैवेह तथा स्थातव्यमिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ एवमधिक्षेपे तस्मिन् मुनौ प्रश्नमपरतया किञ्चिदजल्पति तत्सन्निध्यकारी गण्डीतिन्दुकयक्षो यदचेष्टत तदाह—

श्रीउच्यते
 ध्ययनयत्रे
 श्रीनेमिच-
 न्नीया
 सुलपोषा-
 ख्या लघु-
 दृष्टिः ।

॥ १७६ ॥

जक्वो तर्हि तिद्गुरुरखवासी, अणुकंपओ तस्स महासुणस्स ।
 पञ्छायइत्ता णियगं सरीरं, इमाइं वयणाइं उदाहरित्था ॥ ८ ॥

व्याख्या—यक्षः 'तस्मिन्' अवसरे इति गम्यते, तिन्दुकदृशवासी, तथा च सम्प्रदायः—तस्स विद्गुगवणस्स मज्झे मङ्ग्लो विद्गुगवणस्सो तर्हि सो वसइ, तस्सेव देहा चेइयं जत्थ सो साहू ठिओ चि । 'अनुकम्पकः' अनुकूलक्रिया-प्रयुक्तिः, कस्य ? इत्याह—'तस्य' हरिकेशवल्स महायुगे; प्रच्छाय 'निजकम्' आत्मीयं शरीरम्, कोऽभिप्रायः ?—तपस्विशरीरे एव प्रविश्य स्वयमनुपलक्ष्यः सन् 'इमानि' वक्ष्यमाणानि वचनानि "उदाहरित्था" उदाहृतवानिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ कानि पुनस्तानि ? इत्याह—

समणो अहं संजओ वंभयारी, विरओ धणपयणपरिग्गहाओ ।
 परप्पवित्तस्स उ भिक्खकाले, अन्नस्स अट्ठा इहमागओ मि ॥ ९ ॥
 विपरिज्जई लज्जइ भोज्जई य, अन्नं पभूतं भवयाणमेयं ।

जाणाहि मे जापणजीविणो च्चि, सेसावसेसं लहूऊ तवस्सी ॥ १० ॥

व्याख्या—'श्रमणः' मुनिरहम्, सम्यग् यतः 'संयतः' असत्यापारेभ्य उपरतः, अत एव ब्रह्मचारी, तथा 'विरतः' निवृत्तः पन-पचन-परिमहात्, समाहारपदैकवचनम्, तत्र धनं-चतुष्पदादि, पचनम्-आहारपाकः, परिग्रहः-द्रव्यादि-मूर्च्छा, अत एव परस्मै प्रवृत्तं परमवृत्तं-परायं निष्पन्नं तस्य, 'तुः' अवधारणे, ततः परप्रवृत्तत्वेव न तु मद्दर्थं साधित्वा, शिक्षाकाले 'अन्नस्य' अशनस्य "अट्ठा" चि सूत्रत्वादर्थाय 'इह' यज्ञपाटे आगतोऽस्मि । एवमुक्ते च ते कदाचिद्-भिरप्युः—नेह किञ्चित् कलैचिद् दीयते, अत आह—'वितीर्यते' दीयते दीनादिभ्यः 'रगयते' रण्डरगयादि 'सुज्यते च'

द्वादशं
 हरिकेशी-
 याख्य-
 मध्ययनम् ।

हरिकेशगुणेः
 सौत्री
 वक्तव्यता ।

॥ १७६ ॥

भक्तसूपादि 'अन्नम्' अन्नं 'प्रभूतं' बहु 'भवतां' युष्माकं सम्बन्धि 'एतत्' प्रत्यक्षम्, तथा 'जानीत' अवगच्छत '॥३॥' चि सूत्रवाद् मां याचनजीवनं-याचनेन जीवनशीलं द्वितीयार्थे पष्ठी, 'इति' अस्माद्धेतोः 'शेषाज्वशेषम्' उद्धरितस्याप्युद्धरितं लभतां 'तपस्वी' यतिः इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ९-१० ॥ एवं यक्षेणोक्ते ते प्राहुः—

उक्त्वत्वं भौयण माहणाणं, अत्तद्विद्यं सिद्धमिहेगपक्वं ।

ण उ वयं एरिसमन्नपाणं, दाहामु तुभं किमिहं ठिओ सि ? ॥ ११ ॥

व्याख्या—'उपस्कृतं' संस्कृतं भोजनं 'माहनातां' ब्राह्मणानाम् आत्मार्थं भवमात्मार्थिकं ब्राह्मणैरप्यात्मनैव भोज्यं न त्वन्यस्मै देयम्, किमिति ? यतः 'सिद्धं' निष्पन्नं 'इह' यक्षे, एकः पक्षः—ब्राह्मणलक्षणो यस्य तदेकपक्षम्, किमुक्तं भवति ?—यदस्मिन्नपत्तिक्रियते न तद् ब्राह्मणव्यतिरिक्त्या दीयते, विशेषतस्तु शूद्राय । यत उक्तम्—“न शूद्राय मतिं दद्यान्नोच्छिष्टं न हविःकृतम् । न चास्योपदिशेद्धर्मं, न चास्य व्रतमादिशेत् ॥ १ ॥” यतश्चैवमतो 'न तु' नैव वयं 'ईदृशम्' उक्तरूपम् अन्नपात्रं दास्यामस्तुभ्यम्, किम् इह स्थितोऽसि ? इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ यक्ष आह—

थलेसु वीयाहं वंति कासगा, तहेव निन्नेसु य आससाए ।

एयाए सद्धाए द्लाह मज्झं, आराहए पुन्नमिणं खु खेत्तं ॥ १२ ॥

व्याख्या—'थलेसु' उचमूमागेषु 'वीजानि' मुद्गादीनि वपन्ति 'कर्पकाः' कृषीवलाः, तथैव 'निन्नेसु च' नीचमागेषु च 'आससाए' चि 'आशंसया' 'यदि अत्यन्तप्रवर्षणं भावि तदा थलेसु फलावाप्तिः, अथान्यथा तदा निन्नेसु इत्येवममिवापालिकया 'एतया' उक्तरूपकर्पकाशंसालुल्यया श्रद्धया 'द्लाहि' चि द्दध्वं मह्यम् । किमुक्तं भवति ?—यद्यपि भवन्तो निन्नतुल्यमात्मानं मन्यन्ते मां च थलतुल्यं तथापि मह्यमपि दातुमुचितम् । अथ स्यात्—एवं दत्तेऽपि न

श्रीउपरा-
ध्ययनसूत्रे
थीनेमिब-
न्नीया
सुस्तबोषा-
ख्या ल्यु-
द्वयिः ।
॥ १७७ ॥

फलावाप्तिरित्याह—“आराहए पुत्रसिपं तु” सुखञ्चस्मानधारणार्थस्य भिन्नकर्मत्वात् ‘आराधयेदेव’ साधयेदेव नात्र अन्यथामावः, ‘पुण्यं’ द्युमं ‘इदं’ दृश्यमानं ‘क्षेत्रं’ दानस्थानम्, पुण्यप्ररोहहेतुतया आत्मानमेवाऽऽहेति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥
यश्चयत्नानन्तरं त इदमाहुः—

वित्ताणि अग्हं विदितानि लोए, जहिं पकिन्ना विरुहंति पुत्रा ।
जे माहणा जातिविच्चोववेया, ताइं तु खेत्ताइं सुपेसलाइं ॥ १३ ॥

व्याख्या—‘क्षेत्राणि’ दानक्षेत्राणि अस्माकं ‘विदितानि’ ज्ञातानि वर्तन्त इति गम्यते, ‘लोके’ जगति “जहिं” ति यंचनव्यत्ययात् ‘येषु’ क्षेत्रेषु ‘प्रकीर्णानि’ वृत्तानि अशनादीनीति शेषः, ‘विरुहन्ति’ जन्मान्तरोपस्थानतः प्रादुर्भवन्ति ‘पूर्णाणि’ समस्तानि । स्यादेतद्—अहमपि तन्मध्यवर्त्येव इत्याशङ्क्याऽऽह—ये ब्राह्मणाः जातिश्च—ब्राह्मणजातिरूपा विद्या च—चतुर्दशविद्यास्थानात्मिका ताभ्याम् “उवयेय” चि उपेता—अन्यता जातिविद्योपेता, “ताइं तु” चि तान्येव क्षेत्राणि ‘सुपेसलानि’ शोभनानि च तु भयादशानि शूद्रजातीनि, शूद्रत्वादेव वेदविद्याबहिष्कृतानीति । यत् उक्तम्—“सममश्रोत्रिये दानं, द्विगुणं ब्राह्मणहृदये । सहस्रगुणमाचार्ये, अन्तं वेदपारगे ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥
यश्च उवाच—

कोहो य माणो य बहो य जेसिं, मोसं अदत्तं च परिग्गहं च ।
ते माहणा जाइविज्जाविहणा, ताइं तु खेत्ताइं सुपावयाइं ॥ १४ ॥

व्याख्या—कोपश्च मानश्च यशब्दान् मायालोभौ च यथश्च ‘येपाभि’ति प्रक्रमाद् भवतां ब्राह्मणानां ‘मोसं’ ति ‘वृषा’ अलीकभाषणं ‘अदत्तं’ चि अदत्तादानं यशब्दान् मैथुनं च ‘परिमहश्च’ गोभूम्याविष्ठीकारः, ज्ञस्तीति सर्वत्र

द्वादशे
हरिकेशी-
याख्य-
मध्ययनम् ।

हरिकेशसुनेः
सौत्री
वक्यवत्ता ।

॥ १७७ ॥

गम्यते, 'हे' इति क्रोधाद्युपेता यूयं ब्राह्मणा जातिविद्याविहीनाः । क्रियाकर्मविभागेन चातुर्वर्ण्यव्यवस्था । यत उक्तम्—
 "एकवर्णमिदं सर्वं, पूर्वमासीद्युधिष्ठिर ! । क्रियाकर्मविभागेन, चातुर्वर्ण्यं व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ ब्राह्मणो ब्रह्मचर्येण, यथा
 शिल्पेनशिल्पिकः । अन्यथा नाममात्रं स्या-विन्द्रगोपकफीटवत् ॥ २ ॥" न चैवंविधक्रिया ब्रह्मचर्यात्मिका कोपाद्युपेत्यु
 वत्त्वतः सम्भवति, अतो न तावज्जातिस्सम्भवः । तथा विद्याऽपि संज्ञानात्मिका न सम्भवत्येव भवत्सु, अज्ञानसंसृचकेषु
 बालक्रीडाप्रायेष्वमिहोनादिषु प्रवृत्तिदर्शनात् । ततः स्थितमेतत्—“तादं तु”ति 'तुः' अवधारणे भिन्नक्रम एव, ततः
 'तानि' भवद्विदितानि ब्राह्मणलक्षणाणि 'क्षेत्राणि' सुपापकान्येव न तु सुपेशलानि, क्रोधाद्युपेतत्वेनातिशयपापघेतुत्ववदिति
 सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ कदाचित् ते वदेयुः—वेदविद्याविदो वयमत एव ब्राह्मणजनस्यः तत् कथं जातिविद्याहीनाः
 इत्युक्तवानसि ? इत्याह—

तुभ्येत्य भो ! भारहरा गिराणं, अहं न जाणाह अहिज्ज वेदे ।
 उचावयाइं सुणिणो चरंति, ताइं तु खेचाइं सुपेसलाइं ॥ १५ ॥

व्याख्या—यूयं 'अत्रे'ति लोके 'भोः' इत्यामश्रणे, भारं धरन्तीति भारधराः 'गिरां' वाचां प्रक्रमाद् वेदस्सम्बन्धि-
 नीनाम्, इह च भारस्तासां भूयस्त्वमेव । किमिति भारधराः ? इति उच्यते—यतः 'अर्थम्' अभिधेयं न जानीय, "अहिज्ज"
 ति अपेर्गम्यमानत्वाद् अधीत्यापि 'वेदान्' ऋग्वेदादीन्, ततस्तत्त्वतो वेदविद्याविदोऽपि भवन्तो न भवन्ति, तत् कथं
 जातिविद्यासम्पन्नत्वेन क्षेत्रभूताः स्युः ? । फालि तर्हि भवदभिप्रायेण क्षेत्राणि ? इत्याह—“उचावयाइं” ति 'उचावचानि'
 इत्तमाश्रमानि मुनयः 'चरन्ति' भिक्षानिमित्तं पर्यटन्ति गृहाणि, ये इति गम्यते, न तु भवन्त इव पचनाद्यारम्भश्रुतयः,
 तत एव परमार्षतो वेदार्थं विदन्ति, तत्रापि भिक्षावृत्तेरेव समर्थितत्वात् । तथा च वेदानुवादिनः—“चरेन्माद्युकरी

श्रीउपरा-
भ्ययनधरे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुसन्तोषा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ १७८ ॥

श्रुतिमपि म्लेच्छदुष्टलादपि । एकाग्रं नैव सुञ्जीत, बृहस्पतिसमादपि ॥ १॥” तान्येव मुनिलक्षणानि क्षेत्राणि सुपेशलानीति प्राग्बदिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ इत्थमध्यापकं यक्षेण निर्मुखीकृतमवलोक्य तच्छात्राः प्राहुः—

अञ्ज्ञावयाणं पडिकूलभासी, पभाससे किञ्चु सगासे अम्हं ? ।

अवि एतं विणस्सउ अन्नपाणं, ण य णं दाहासु तुमं नियंठा ! ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘अध्यापकानाम्’ उपाध्यायादीनां प्रतिकूलभाषी सन् त्वं ‘प्रभाससे’ प्रकर्षेण श्रूये, ‘किमिति’ क्षेपे, ‘तुरित्यक्षमायाम्’, ततश्च धिग् भवन्तं न वयं क्षमामहे यद् इत्थं भवान् श्रूते ‘सकाशे’ समीपे अस्माकम् । ‘अपि’ सम्भावने, ‘एतत्’ परिदृश्यमानं ‘विनश्यतु’ कुचितादिभावमाप्तोऽनु अन्नपानम्, ‘न च’ नैव ‘णं’ वाक्यालङ्कारे “दाहासु” चि दास्यामस्त्व हे ‘निर्मन्य !’ निष्किञ्चन !, गुरुप्रत्यनीको हि भवानिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ यक्ष आह—

समितीहिं मज्झं सुसमाहियस्स, गुत्तीहि गुत्तस्स जित्तिदियस्स ।

जइ मे ण दाहित्थ अहेसणिज्जं, किमज्ज जन्नाण लभित्थ लाभं ? ॥ १७ ॥

व्याख्या—‘समितिमिः’ ईर्यासमित्यादिभिर्महं ‘सुसमाहिताय’ सुष्ठु समाधिमते ‘गुप्तिभिः’ मनोगुल्यादिभिर्गुप्ताय जितेन्द्रियाय, चतुर्थ्यर्थे सर्वत्र पठी, ‘यदीत्यभ्युपगमे’ ‘मे’ महं ‘मज्झं’ तीत्यस्य व्यवहितत्वात् पुनरुपादानमदुष्टमेव, न दास्यथ, ‘अथे’त्युपन्यासे ‘एपणीयम्’ एपणाविशुद्धमन्नादि ‘किं’ न किञ्चिदित्यर्थः अथ यज्ञानां लप्स्यथ ‘लाभं’ पुण्यप्राप्तिरूपम् । पात्रदानादेव हि विशिष्टपुण्यावाप्तिः, अन्यत्र तु तथाविधफलाभावेन दीयमानस्य हानिरैव । उक्तं हि—
दधिमधुघृत्वाव्यपाने, क्षिप्तानि यथाऽऽशु नारासुपयान्ति । एवमपाने दत्तानि केवलं नाशसुपयान्ति ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ इत्थं तेनोक्ते यदध्यापक आह तदुच्यते—

द्वादशं
हरिकेशी-
याख्य-
मध्ययनम् ।

हरिकेशसुनेः
सौत्री
वकव्यता ।

॥ १७८ ॥

के इत्थ खत्ता उवजोइया वा, अज्झावया वा ? सह खंडिएहिं ।

एयं तु दंडेण फलेण हंता, कंठम्मि वेत्तूण खलेज्ज जो णं ॥ १८ ॥
व्याख्या—के 'अत्रे'येतस्मिन् स्थाने 'क्षत्राः' क्षत्रियजातयः ? "उवजोइय" चि 'उपज्योतिषः' अग्निसमीपवर्तिनो महानसिकाः ? 'अध्यापकाः' पाठकाः ?, उभयत्र वा विकल्पे, 'सहे'ति युक्ताः 'खण्डिकैः' छात्रैः ये, किम् ? इत्याह—
'एतं' श्रमणकं 'दण्डेन' वंशयस्यादिना 'फलेन' विल्वादिना 'हन्ते'ति हत्वा—ताडयित्वा ततश्च 'कण्ठे' गले गृहीत्वा "खलेज्ज" चि 'खलयेयुः' निष्काशयेयुः । "जो" चि वचनव्यत्ययाद् ये, "णं" वाक्यालङ्कारे इति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥

अत्रान्तरे यत्तन्नामूत् तवाह—

अज्झावयाणं वयणं सुणेत्ता, उद्धाइया तत्थ बहू कुमारा ।

दंडेहिं वेत्तिहिं केसेहिं चेष, समागया तं इसिं तालयंति ॥ १९ ॥

व्याख्या—'अध्यापकानाम्' उपाध्यायानां वचनं श्रुत्वा 'उद्धाविताः' वेगेन धाविताः तत्र वहवः 'कुमाराः' छात्रा-
दिरूपाः, ते हि क्रीडनकपर इति 'अहो ! क्रीडनकमागतम्' इति रमसतः 'दण्डैः' वंशदण्डादिभिः 'वेत्रैः' जलवंशरूपैः
'केशैश्चैव' वध्रैर्विकारैः 'समागताः' मिलिताः तं 'श्रुपिं' मुनिं ताडयन्ति इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ अस्मिन्धावसरे—

रत्तो तहिं कोसलियस्स धूपा, भद चि नामेण अणिदियंगी ।

तं पासिता संजय हम्ममाणं, कुद्धे कुमारे परिणिघवेइ ॥ २० ॥

व्याख्या—'राज्ञः' नृपतेः 'तत्र' यज्ञपाटके, कोशलायां भवः कौशलिकस्तस्य "धूय" चि दुहिता भद्रेति नाम्नी
'अनिन्दिताग्नी' कल्याणशरीरा 'तं' हरिकेशबलं "पासिय" चि दृष्ट्वा 'संयतं' तस्यामप्यवस्थायां विसादेरुपपत्तं

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवीधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

१७९ ॥

‘हन्यमानं’ ताड्यमानम्, दुःखान् कुम्भारान् ‘परिनिर्वापयति’ कोषामिचिध्यापनेन शीतीकरोतीति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ सा च तान् निर्वापयन्ती तस्य माहात्म्यमतिनिःस्पृहतां चाह—

देवाभिओगेण णिओहएण, दिन्ना सु रत्ता मणसा ण झ्जाया ।
णरिंददेविंदडभिवंदिणं, जेणामि वंता इसिणा स एसो ॥ २१ ॥
एसो हु सो उगगतवो महप्पा, जित्तिदिओ संजओ वंभयारी ।
जो मे तथा गेच्छई दिज्जमाणी, पिडणा सयं कोसलिण्ण रत्ता ॥ २२ ॥
महाजसो एस महाणुभागो, धोरवओ धोरपरक्कमो अ ।
मा एयं हीलह अहीलणिज्जं, मा सवे तेएण भे णिद्वहिज्जा ॥ २३ ॥

व्याख्या—देवस्य अभियोगः—बलात्कारो देवाभियोगस्तेन ‘नियोजितेन’ व्यापारितेन “दिन्ना सु” त्ति दत्ताऽसि अहं ‘राज्ञा’ प्रक्रमान् कौशलिकेन, तथापि “मणस” त्ति अपेर्गम्यमानत्वात् ‘मनसाऽपि’ चित्तेनाऽपि ‘न ध्याता’ नाभिलषिता येनेति सत्त्वच्यते, नरेन्द्रदेवेन्द्राभिवन्दितेन, अत एव येनाऽसि अहं ‘धान्ता’ त्यक्त्वा ‘ऋषिणा’ मुनिना, स एव युष्माभिः यः कर्द्धयितुमारब्धः, ततो न युक्तमेतदिति भावः ॥ पुनरिममेवार्थं समर्थयितुमाह—एष एव स उग्रतपाः, अत एव महात्मा जितेन्द्रियः संयतो ब्रह्मचारी च, यः “भे” त्ति मां तदा नेच्छति दीयमानां ‘पित्रा’ जनकेन ‘स्वयम्’ आत्मना न त्यन्यमेपणादिना कौशलिकेन राज्ञा । तदनेन निःस्पृहत्वयुक्तम् ॥ पुनस्तन्माहात्म्यमाह—‘महायशाः’ अपरिमितकीर्तिः ‘एषः’ मुनिः ‘महानुभागः’ अतिशयाऽचिन्त्यशक्तिः ‘धोरव्रतः’ दुर्धरमहाव्रतः ‘धोरपरक्कमञ्च’ कपायादिरियुजयं प्रति रौद्रसामर्थ्यः, यतोऽप्यमीदृक् ततो मा “एयं” ‘एनं’ यतिं ‘हीलयत’ अवधूतं पश्यत अहीलनीयम् । किमिति ?

द्वादशं
हरिकेशी-
याख्य-
मध्ययनम् ।
हरिकेशमुनेः
सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ १७९ ॥

अत आह—मा सर्वां 'क्षेत्रज्ञा' तपोमाहात्म्येन "भे" भवतः 'निर्घोषीति' भस्मसात्कार्पात, अयं हि रुषो भस्मसात्वेव
दुर्वीक्षिति भाव इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २१-२२-२३ ॥ अत्रान्तरे मा भूरेतस्या वचनं अन्यथेति यद् यक्षः कृतवांलवाह—

पृथाइं तीसे वयणाइं सोचा, पत्तीए भदाइ सुभासियाइं ।

इसिस्त वैषावडिअट्टयाए, जक्खा कुमारे विणिवारयंति ॥ २४ ॥

ते घोररूया षिअ अंतलिकखे, असुरा तहिं तं जणं तालयंति ।

ते भिन्नदेहे रुहिरं वमंते, पासिसु भदा इणमाहु सुज्जो ॥ २५ ॥

व्याख्या—'एतानि' अन्तरोक्तानि वचनानि 'तस्याः' श्रुत्या 'पद्भ्याः' भार्याया रुद्रदेवपुरोहितत्वेति गम्यते, भद्रायाः
'सुभासितानि' सूक्तानि वचनानीति योज्यते, ऋषेर्वैयाघृत्यर्थं यक्षाः यक्षपरिवारस्य बहुत्वात् बहुवचनम्, कुमारान्
'विनिवारयन्ति' विशेषेणोपहृतिं कुर्वन्तो निराकुर्वन्ति ॥ तथा 'ते' यक्षाः 'घोररूपाः' रौद्राकारधारिणः "ष्टिय" ति स्थिताः
'अन्तरीक्षे' नभसि 'असुराः' असुरभाचान्यितत्वात्, 'तस्मिन्' यज्ञपाठे 'तं' उपद्रवकारिणं जणं ताडयन्ति । ततः
'तान्' कुमारान् भिन्नदेवान् रुधिरं वमतो दृष्ट्वा भद्रा 'इदं' वक्ष्यमाणं "आहु" ति वचनव्यत्ययेन 'आह' श्रुते 'भूयः'
पुनरीति सूत्रद्वयार्थः ॥ २४-२५ ॥ किं तत् ? इत्याह—

तिरिं नहेहिं लणह, अयं दंतेहिं खायह । जायतेयं पाएहिं हणह, जे भिक्खुं अवमन्नह ॥ २६ ॥

आसीविसो उगगतवो महेसी, घोरवतो घोरपरक्कमो य ।
अगणिं व पक्खंद पयंगसेणा, जे भिक्खुयं भत्तकाले बहेह ॥ २७ ॥

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखनोधा-
रत्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १८० ॥

सीसेण एयं सरणं उवेह, समागया सवजणेण तुम्हे ।

जइ इच्छह जीवियं वा धणं वा, लोगं पि एसो कुविओ डहेज्जा ॥ २८ ॥

व्याख्या—गिरि नरैः 'सनथ' विदारयथ, 'अयः' लोहं दन्तैः खादथ, 'जाततेजसम्' अग्निं पादैः 'ह्य' ताडयथ, सर्वत्र इवार्यो द्रष्टव्यः । 'ये' यूनं 'मिष्ठुं' प्रक्रमदेनं 'अवमन्यध्वे' अवधीरयथ, अनर्थफलत्वाद् मिश्रवपमानस्येति भावः ॥ कथमिदम् ? इत्याह—'आशीविपः' आशीविपलब्धिमान्-शापानुग्रहसमर्थ इत्यर्थः । कृतः पुनरयं एवंविधः ? यत् उपतपा महर्षिः घोरत्रतो घोरपरान्मथ । यत्त्रैवमतः 'अग्निं' ज्वलनं 'वा' इवार्यो भिन्नक्रमश्च, ततः 'प्रस्कन्दथेव' आक्राम-
थेव । केव ? "पर्यंगसेण" त्ति उपमार्यस्य गम्यमानत्वात् 'पतङ्गसेनेव' शलभसन्ततिरिव, यथा ह्यसौ तत्र पतन्ती आशु
पातमाप्नोति एवं भवन्तोऽपीति भावः । 'ये' यूनं मिष्ठुकं 'भक्तकाले' भोजनसमये, तत्र दीनादेरवश्यं देयमिति शिष्टसमयः,
यूनं तु न केवलं न प्रयच्छत किन्तु तत्रापि "वहेह" त्ति 'विध्यथ' ताडयेथिति ॥ तेषां तन्माहात्म्यमावेद्य कृत्योपदेश-
माह—'शीरेण' शिरसा 'एनं' मुनिं 'शरणं' शरणम् 'उपेत' अभ्युपगच्छत, किमुक्तं भवति ?—शिरःप्रणामपूर्वकमयमेवा-
स्माकं शरणमिति प्रतिपद्यन्, 'समागताः' मिलिताः सर्वजनेन सह यूनम्, यदीच्छत जीवितं वा धनं वा, नाऽस्मिन्
दुषिते जीवितादिरक्षाक्षमं अन्यत् शरणमस्ति । किमित्येवम् ? अत आह—'लोकमपि' भुवनमपि एष कुपितो दहेत् ।
तथा च वाचकः—“कल्पान्तोपानलवत्, प्रज्वलनं तेजसैकवस्तेषाम्” तथा लौकिका अप्याहुः—“न तद् दूरं
यदथेषु, यद्यत्सौ यच्च मारुते । विपे च रुधिरे प्राप्ते, साधौ च कृतनिश्चये ॥ १ ॥” इति सूत्रत्रयार्थः ॥ २६-२७-२८ ॥
सम्प्रति तत्पतिस्तान् दृष्ट्वा यदचेष्टत तदाह—

द्वादशं
हरिकेशी-
याल्य-
मध्ययनम् ।

हरिकेशसुनेः
सौत्री
चकष्यता ।

॥ १८० ॥

अवहेडियपिट्टिसउत्तमंगे, पसारियाबाहुअकम्मचेट्टे ।
णिन्भेरियच्छे रुहिरं वमंते, उड्डुमुहे णिग्गयजीहणेत्ते ॥ २९ ॥
ते पासिया खंडिय कट्टभूए, विमणो विसन्नो अह माहणो सो ।
ईसिं पसाएइ सभारियाओ, हीलं च णिंदं च खमाह भंते ! ॥ ३० ॥

व्याख्या—अवहेठितानि—अधोनामितानि “पट्टि” त्ति पृष्ठं यावत् सन्ति—शोभनान्युत्तमाद्धानि येषां ते अवहेठितपृष्ठ-
सदुत्तमाद्धानाः मध्यमपदलोपी समासस्थान्, प्रसारिता बाहवो येषां ते तथा, कर्माणि—अग्रां समित्प्रक्षेपणादीनि तद्विषया
चेष्टा कर्मचेष्टा, अविद्यमाना कर्मचेष्टा येषां ते तथा, ततः कर्मधारये प्रसारितबाह्वकर्मचेष्टास्थान्, “निन्भेरिय” त्ति प्रसारि-
तानि अक्षीणि—नयनानि येषां ते तथा तान्, रुधिरं वमतः “उड्डुमुहे” त्ति ऊर्ध्वसुप्तान्, निर्गतजिह्वानेत्रान् तान् दृष्ट्वा
“खंडिय” त्ति सुपो लोपात् ‘खण्डिकान्’ छात्रान् ‘काष्ठभूतान्’ अत्यन्तनिश्चेष्टतया काष्ठोपमान् ‘विमनाः’ विचित्तः ‘विपण्णः’
विपादं गतः, ‘अथे’ति दर्शनानन्तरं ब्राह्मणः ‘सः’ इति रुद्रदेवनामा ऋषिं प्रसादयति ‘समार्याकः’ भार्यायुक्तः, कथम् ?
इत्याह—‘हीलां च’ अवज्ञां ‘निन्दां च’ दोषोद्गावनं क्षमस्व भदन्त ! इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २९-३० ॥ पुनः प्रसादनमेवाह—

वाल्लेहिं मूढेहिं अयाणएहिं, जं हीलिया तंस्स लमाह भंते ! ।
महण्पसाया इसिणो हवंति, न हु सुणी कोवपरा हवंति ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘वाल्लैः’ शिशुभिः ‘मूढैः’ कपायमोहनीयवयसैः अत एव ‘अज्ञैः’ हिताहितविवेकविकलैः यद् हीलिताः
“वरस्स” त्ति सूत्रत्वात् तत् क्षमस्व भदन्त !, न हिं अज्ञानाद्युपहतानामुपरि महात्मनां कोपः, अनुकम्पनीया एवामी ।

उक्तञ्च केनचित्—“आत्मदृष्टममर्यादं, मूलमुच्चित्ततत्पथम् । सुतरामनुकम्पेत, नरकार्चिष्मदिन्धनम् ॥ १ ॥” किञ्च—
महाप्रसादा ऋषयो भवन्ति, “न ह्यु” चि न पुनर्मुनयः कोपपरा भवन्तीति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ गुनिराह—

पुषिं च इण्हिं च अणागयं च, मणप्पदोसो ण मे अत्थि कोई ।
जक्खा ह्यु वेपावडियं करेति, तम्हा ह्यु एते णिहता कुमारा ॥ ३२ ॥

व्याख्या—‘पुषं च’ पुरा ‘इदानीं च’ अधुना “अणागयं च” चि ‘अनागते च’ भविष्यति काले मनःप्रद्वेषो न
भेदश्चि उपलक्षणत्वाद् आसीद् भविष्यति च ‘कोऽपी’त्यल्पोऽपि । यक्षाः ‘हुरि’ति यस्माद् वैयादृत्यं कुर्वन्ति “तम्हे” चि
तस्मान् ‘दुर’वधारणे, ततस्तस्मादेव हेतोरेते निहताः कुमाराः, न तु मम मनःप्रद्वेषोऽत्र हेतुरिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥
सम्प्रति बहुणाकृष्टयेवस उपाध्यायप्रमुखा इदमाहुः—

अत्थं च धम्मं च वियाणमाणा, तुब्भे ण वि कुप्पह भूतिपत्ता ।
तुब्भं तु पाए सरणं उवेमो, समागया सबजणेण अम्हे ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘अर्थं च’ अभिषेयं शास्त्राणामिति गम्यते, ‘धर्मं च’ यतिधर्मं ध्यान्त्यादिकं ‘विज्ञानन्तः’ अवगच्छन्तो
युं ‘नाऽपि’ नैव कुप्यथ भूतिः—रक्षा प्राणिरक्षकत्वेन यथा—बुद्धिरेपामिति भूतिप्रदाः, अतश्च “तुब्भं तु” चि युष्मा-
कमेव पादौ शरणम् ‘उपेमः’ उपगच्छामः, समागताः सर्वजनेन वयमिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ किञ्च—

अचेत्तु ते महाभागा !, ण ते किंचि ण अचिमो । सुंजाहि सालिमं कूरं, पाणावंजणसंजुयं ॥ ३४ ॥
व्याख्या—‘अर्चयामः’ पूजयामः ‘क्षे’ चि सुव्यवस्थयान् त्वां हे महाभाग !, ‘न’ नैव तव ‘किञ्चित्’ चरणरे-

प्वदिकमपि नादर्चयामः । तथा मुञ्च 'सालिमं' ति 'शालिमयं' शालिनिष्पन्नं 'दूरं' ओदनं नानाव्यञ्जनसंयुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ अन्यथ—

इमं च मे अत्थि पभूयमन्नं, तं भुंजसु अन्ह अणुगगहडा ।
 याढं ति पडिच्छति भत्तपाणं, मासस्स ऊ पारणए महप्पा ॥ ३५ ॥
 व्याख्या—'इदं च' प्रत्यक्षत एव परिदृश्यमानं 'मे' मम 'अत्थि' विद्यते 'प्रभूतं' प्रचुरं 'अन्नं' मण्डकसण्डखाद्यादि समस्तं भोजनं तद् मुञ्च अस्माकमनुग्रहार्थम् । एवं च तेनोक्ते मुनिराह—'वाढम्' एवं कुर्मः 'इति' एवं झुवाण इति शेषः, 'प्रतीच्छति' द्रव्यादितः शुद्धमिति गृह्णाति भक्तं पानं "मासस्स उ" ति मासादेव पारणके महात्मा इति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥
 तदा च तत्र यदमूत् तदाह—

तहियं गंधोदयपुष्फवासं, दिवा तहिं वसुहारा य बुढा ।
 पहताओ दुंदुभीओ सुरेहिं, आगासे अहोदानं च घुढं ॥ ३६ ॥
 व्याख्या—'तहियं' ति 'तस्मिन्' यज्ञपाटे, गन्धोदकं च पुष्पाणि च तेषां वर्ष-वर्षणं गन्धोदकपुष्पवर्षं सुरैरिति सम्नथात् कृतमिति गम्यते । 'दिव्या' अतिश्रेष्ठा 'तहिं' ति तस्मिन्नेव वसु-द्रव्यं तस्य धार-सततपातजनिता सन्वतिः यमुधार सा च 'बृष्टे'ति पातिता सुरैरित्यत्रापि सम्बद्ध्यते । तथा प्रहताः 'दुन्दुभयः' देवानकाः सुरैः । तथा तैरेव आकाशे अहोदानं च 'घुष्टं' शब्दितमिति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ तेऽपि ब्राह्मणा विस्मितमनस इदमाहुः—

सक्खं खु दीसइ तवोविसेसो, ण दीसइ जाइविसेस कोई ।
 सोवागपुत्तं हरिएससाहुं, जस्सेरिसा इहि महाणुभागा ॥ ३७ ॥

श्रीउत्तरा-
र्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
सुखवोषा-
ख्या लघु-
शुक्तिः ।

॥ १८२ ॥

व्याख्या—‘साक्षात्’ प्रत्यक्षं ‘बुद्धि’लवधारणे, ततः साक्षादेव दृश्यते तपसो विशेषः—विशिष्टत्वं माहात्म्यमित्यर्थः तपोविशेषः, ‘न’ नैव दृश्यते ‘जातिविशेषः’ जातिमाहात्म्यं ‘कोऽपि’ स्वल्पोऽपि । किमित्येवम् ? अत आह—यतः श्रुपाक-
पुत्रं हरिकेशसाधुं पश्यतेति शेषः, यस्य ‘ईदृशी’ दृश्यमानरूपा ‘श्रद्धिः’ देयसन्नियानात्मिका सम्पद् ‘महानुभागा’ साविशयमाहात्म्येति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥ साम्प्रतं स एव मुनिस्तानुपशान्तमिध्यात्वमोहनीयोदयानिव पश्यन्निदमाह—

किं माहणा ! जोहसमारभता, उदपुण सोहिं बहिया विमग्गहा ।

जं मग्गहा बाहिरियं विसोहिं, ण तं सुदिटं कुसला वयंति ॥ ३८ ॥

व्याख्या—‘किमिति’ क्षेपे, तत्रो न युक्तमिदं हे ‘माहनाः !’ ब्राह्मणाः ! ‘ज्योतिः’ अग्निं ‘समारभमाणाः’ प्रस्थावाद् यागकरणतः प्रवर्चमाना यागं कुर्वन्त इत्यर्थः, ‘उदकेन’ जलेन “सोहिं” ति ‘शुद्धिं’ निर्मलतां “बहिय” ति याहां ‘विमर्गयय’ अन्येष्वप्यर्थः ? । किमेवमुपदिश्यते ? इत्याह—यद् यूयं मार्गयथ ‘बाहां’ बाह्यहेतुकां विशुद्धिं न तत् ‘सुदटं’ सुप्तु प्रेक्षितं ‘कुसलाः’ तरुविवारं प्रति निपुणाः ‘बदन्ति’ प्रतिपादयन्तीति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ यथा चैतत् सुदटं न भवति तथा स्वत एवाह—

कुसं च जूवं तणकटमग्गि, सायं च पायं उदगं फुसंता ।
पाणाइं भूयाइं विहेडयंता, सुज्जो वि मंदा ! पकरेह पावं ॥ ३९ ॥

व्याख्या—‘कुसं च’ दग्धं ‘जूवं च’ प्रतीतमेव, तृणं च—वीरणादि काष्ठं च—समिदादि तृणकाष्ठम्, ‘अग्निं’ प्रतीतं सर्वत्र प्रतिगृह्यन्त इति शेषः । ‘सायं’ सन्ध्यायाम्, चशब्दो भिन्नरूपस्ततः ‘पायं’ ति ‘प्रातश्च’ प्रभाते ‘उदकं’ जलं ‘स्यरान्त’ आचमनादियु परस्यरान्तः “पाणाइं” ति ‘प्राणिनः’ द्वीन्द्रियादीन्, सम्भवन्ति हि जले पुतरकरूपास्त इति,

द्वादशं
हरिकेशी-
याख्य-
मध्ययनम् ।

हरिकेशमुनेः
सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ १८२ ॥

“भूयाई” ति ‘भूतान्’ तरुन्, उक्तञ्च—“प्राणा द्वि-त्रि-चतुः प्रोक्ताः, भूतास्तु तरवः स्मृताः । जीवाः पञ्चेन्द्रिया शेयाः, शेषाः सत्त्वाः प्रकीर्तिताः ॥ १ ॥” पृथिव्याद्युपलक्षणं चैतद् । ‘विद्वेष्टमानाः’ विविधं वाधमानाः, किम् ? इत्याह— ‘भूयोऽपि’ पुनरपि न केवलं पुरा किन्तु शुद्धिकालेऽपि जलानलादिजीवोपमर्दतः ‘मन्दाः’ जडाः ‘प्रकुरथ’ प्रकर्षेणोपचिनुथ ‘पापम्’ अशुभकर्म । अयमाशयः—कुशला हि कर्ममलविलयात्मिकां तात्त्विकीमेव शुद्धिं मन्यन्ते, भवदभिमतयाग-ज्ञाने च भूपादिपरिमहजलस्पर्शाविनाभावित्वेन भूतोपमर्दहेतुतया प्रत्युत कर्ममलोपचयनिबन्धने एव, नातः तत्सम्भव इति कथं तद्धे-तुकशुद्धिमार्गणं सुदृष्टं ते वदेयुः ? , तथा च वाचकः—“शौचमाध्यात्मिकं त्यक्त्वा, भावशुद्ध्यात्मकं शुभम् । जलादिशौचं यत्रेदं, मूढविस्मापनं हि तत् ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ३९ ॥ इत्थं तद्वचनतः समुत्पन्नशङ्कास्ते यागं प्रति तावदेवं पप्रच्छुः—

कहं चरे भिक्खु ! वयं जयामो ? , पावाइं कम्माइं पणुल्लयामो ।

अक्खाहि णे संजय ! जक्खवूहया ! , कहं सुजटं कुसला चयंति ? ॥ ४० ॥

व्याख्या—‘कथं’ केन प्रकारेण ‘चरे’ ति प्राकृतत्वात् ‘चरेमहि’ यागार्थं प्रवर्तेमहि हे मिक्षो ! वयम् ? तथा ‘यजामः’ यागं कुर्मः कथमितियोगः, ‘पापानि’ अशुभानि कर्माणि “पणुल्लयामो” ति ‘प्रणुदामः’ प्रेत्यामो येनेति गम्यते । ‘आख्याहि’ कथय ‘नः’ अस्माकं हे ‘संयत !’ यक्षपूजित ! , किमुकं भवति ?—यो हि अस्माद्धिदितः कर्मप्रणोदनोपायो यागरूपः स युष्माभिर्दूषितः इति भवन्त एवापरं यागमुपदिशन्तु, कथं ‘स्विष्टं’ शोभनं यजनं कुशला वदन्ति ? इति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥ मुनिराह—

छज्जीवकाए असमारभंता, मोसं अदत्तं च असेवमाणा ।
परिगहं इत्थीउ माण मायं, एयं परिज्ञाय चरंति दंता ॥ ४१ ॥

व्याख्या—पइवीवकायान् 'असमारम्भमाणाः' अनुपमर्दयन्तः, "भोसं" ति 'भृषा' अलीकभाषणम् 'अदत्तं च' अदत्तानं च असेवमानाः, परिग्रहं स्त्रियो मानं मायां तत्सहचरितत्वात् कोप-लोभौ च, 'एतद्' अनन्तरोक्तं परिग्रहादि 'परि-
ज्ञाय' इपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया प्रत्याख्याय 'चरन्ति' यागे प्रवर्तन्ते 'दान्ताः' इन्द्रिय-नोइन्द्रियदमेन यतय इति गम्यते । यत एवमतो भवद्विरप्येवं चरितव्यमिति सूत्रार्थः ॥ ४१ ॥ प्रथमप्रश्नप्रतिवचनमुक्तम्, शेषप्रश्ननिर्वचनमाह—

सुसंबुडा पंचहिं संवरेहिं, इह जीवियं अणवकंलमाणा ।
वोसट्टकाए सुइयत्तदेहा, महाजयं जयई जन्नसिद्धं ॥ ४२ ॥

व्याख्या—'सुसंबुताः' स्वगितसमस्ताश्रवद्वारा, 'पञ्चभिः संवरेः' प्राणातिपातविरत्यादिव्रतैः 'इह' मनुष्यजन्मनि उपलक्षणत्वात् परत्र च 'जीविते' प्रस्तावाद् असंयमजीवितम् 'अणवकाङ्क्षन्तः' अनभिलषन्तः अत एव 'व्युत्सृष्टकायाः' परीपहोपसंगंसहिष्णुतया लक्षकायाः, शुचयः—अकलुषितप्रतास्ते च ते त्यक्तेद्देहाश्च—अत्यन्तनिष्प्रतिकर्मतया शुचित्यक्तेद्देहाः, महान् जयः—कर्मशुपराभवनलक्षणो यस्मिन् स महाजयस्तं "जयई" ति वचनव्यत्यायाद् यजन्ति मुनयः, ततो भवन्तोऽप्येवं यजन्तां "जन्नसेट्टं" ति प्राकृतत्वात् श्रेष्ठयद्दाम् । श्रेष्ठवचनेन च एतद् यजनं स्वियं कुराला वदन्ति, एष एव च कर्मप्रणोदनोपाय इत्युक्तं भवतीति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥ यत् ईदृग्गुणः श्रेष्ठयज्ञं यजते ततस्त्वगपि ईदृग्गुण एव, तथा च तं यजमानस्य कानि उपकरणानि ? को वा यजनविधिः ? इत्यभिप्रायेण ते एवमाहुः—

के ते जोई? के व ते जोइठाणा?, का ते सूया? किं व ते कारिसंगं? ।
एहा य ते कपरा संति? भिवखू!, कयरेण होमेण हुणासि जोई? ॥ ४३ ॥

व्याख्या—'के' इति किं 'ते' तव 'ज्योतिः?' अग्निः?, किं वा ते ज्योतिःस्थानम्? यत्र ज्योतिर्निधीयते, काः 'श्रवः'?

घृतादिप्रशेषिका दूर्ब्यः?, “किं च” त्ति किं वा करीपः-प्रतीतः स एवाद्भम्-अष्ट्युद्दीपनकारणं करीपाङ्गं येनाग्निः सन्धु-
 क्ष्यते, ‘एयाश्च’ समिधो यकाभिरग्निः प्रज्वाल्यते ‘ते’ तव ‘कतराः’ इति काः?, ‘संति” त्ति चस्य गम्यमानत्वात्
 ‘शान्तिश्च’ दुरितोपशमहेतुः अध्ययनपद्धतिः कतरेति प्रक्रमः, “भिक्खू!” इति भिक्षो! कतरेण ‘होमेण’ हवनविधिना
 ‘जुहोषि’ आहुतिभिः प्रीणयसि किं तद् ज्योतिः?, पट्टजीवनिकायसमारम्भनिषेधेन ह्यस्मदभिमतो होमः तदुपकरणानि च
 पूर्वं निषिद्धानीति कथं भवतो यजनसम्भवः? इति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ मुनिराह—

तवो जोई जीवो जोइठाणं, जोगा सुया सरीरं कारिसंगं ।
 कम्मं एहा संजमजोग संती, होमं हुणासि इसिणं पसत्थं ॥ ४४ ॥

व्याख्या—‘तपः’ बाह्याभ्यन्तरेदभिन्नं ‘ज्योतिः’ अग्निः, यथा हि ज्योतिरिन्धनानि भस्मीकरोति एवं तपोऽपि भावे-
 न्धनानि-कर्माणि । ‘जीवः’ जन्तुः ज्योतिःस्थानम्, तपोज्योतिपस्तदाश्रयत्वात् । ‘योगाः’ मनोवाकायाः द्रुवः, ते हि शुभ-
 व्यापाराः क्षेहस्थानीयाः तपोज्योतिपो ज्वलनहेतुभूताः तत्र संस्थायन्त इति । शरीरं करीपाङ्गम्, तेनैव हि तपोज्योति-
 रुरीच्यते, तद्भावभावित्वात् तस्य । ‘कर्म’ उक्तरूपम् एधाः, तस्यैव तपसा भस्मीभावनयनात् । “संजमजोग” त्ति ‘संयम-
 योगाः’ संयमव्यापाराः शान्तिः, सर्वश्राण्युपद्रवपरिहारित्वात् तेषाम् । तथा ‘होमं’ त्ति होमेन जुहोमि तपोज्योति-
 रिति गम्यते, ‘ऋषीणां’ मुनीनां सम्बन्धिना ‘पसत्थं’ त्ति प्रशस्तेन जीवोपघातरहितत्वेन विवेकिभिः श्लाघितेन
 सम्यक् चारित्र्येणैति भावः । अनेन च कतरेण होमेन जुहोषि ज्योतिरिति प्रत्युक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ एवं यज्ञस्वरूप-
 मवधार्ये ज्ञानस्वरूपं सिष्टच्छिष्टपवस्ते इदमाहुः—

हरिकेशमुनेः
 ३ सौत्री
 वकन्व्यता ।

श्रीउचरा-
व्ययनद्वे
श्रीनिमिच-
न्दीया,
सुखबोधा-
रया लघु-
श्रुतिः ।
॥ १८४ ॥

के ते हरए? के य ते संतितित्ये?, कहंसि ण्हाओ व रयं जहासि? ।
आयक्खणे संजय! जक्खण्णहया!, इच्छामो णाढं भवओ सयासे ॥ ४५ ॥

व्याख्या—कः 'ते' तव 'हृद्दः' नदः?, 'के य ते संतितित्ये' त्ति किं च ते शान्ति-पापोपशमनिमित्तं तीर्थं-पुण्यक्षेत्रं शान्तितीर्थम्? तथा च 'कहंसि ण्हाओ व' त्ति वाशब्दस्य भिन्नरूपत्वात् कस्मिन् वा 'ज्ञातः' शुचिभूतो रज इव 'रजः' कर्म 'जहासि' त्यजसि त्वम्?, गम्भीराभिप्रायो हि भवान् तत्र किमस्माकमिव भवतोऽपि हि हृद्दतीर्थे एव शुद्धि-स्थानम्? अन्यद्वा? इति न विद्म इति भावः । 'आचक्ष्व' व्यक्तं वद 'नः' अस्माकं संयत ! यक्षपूजित !, 'इच्छामः' अभिलषामः 'ज्ञातुम्' अवगन्तुं 'भवतः' तव 'सकाशे' समीपे इति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥ सुनिराह—
धम्मं हरए वंभे संतितित्ये, अणाहले अत्तपसन्नलेसे ।
जहंसि ण्हाओ विमलो विस्सुद्धो, सुसीतीभूतो पजहामि दोसं ॥ ४६ ॥
एयं सिणाणं कुसलेहि दिट्ठं, महासिणाणं इसिणं पसत्थं ।
जहंसि ण्हाया विमला विस्सुद्धा, महारिसी उत्तमं ठाण पत्त ॥ ४७ ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—'धर्मः' अहिंसाधात्मकः हृद्दः, कर्मरजोपहन्तृत्वात् । 'ब्रह्मे'ति ब्रह्मचर्यं शान्तितीर्थम्, तदाऽऽसेवनेन हि सकलमलमूलरागद्वेषादुन्मूलितावेव भवतः, तदुन्मूलनाच्च न कदाचिद् मलस्य सम्भवोऽस्ति, सत्याद्युपलक्षणं चैतत् । तथा चाह—'ब्रह्मचर्येण सत्येन, तपसा संयमेन च । मातङ्गपरिगतः शुद्धि, न शुद्धिस्तीर्थयात्रया ॥१॥" किञ्च—भवत्प्रतीत-तीर्थानि प्राणुपमर्देहेतुतया प्रत्युत मलोपचयनिमित्तानिति कुतस्तेषां शुद्धिहेतुता?, तथा चोक्तम्—'कुर्याद्वर्षसहस्रं तु, अहन्यहनि मज्जनम् । सागरेणाऽपि कुत्सेन, वधको नैव शुद्ध्यति ॥ १ ॥" हृद्दशान्तितीर्थे एव विशिनष्टि—'अनाविले' ॥ १८४ ॥

ब्राह्मणं
हरिकेशी-
याख्य-
मव्ययनम् ।

हरिकेशसुनेः
सौत्री

वक्तव्यता ।

॥ १८४ ॥

निष्वात्तगुन्निराथनादिभिरकलुषे, अनाविलत्वात् । आत्मनः—जीवस्य प्रसन्ना—मनागप्यकलुषा पीतान्यतरा लेश्या यस्मि-
न्मदत्समप्रमदलेश्यं तस्मिन् एवंविधे घर्महृदे ब्रह्माल्यसान्तितीर्थे च । “जहिसि” चि यस्मिन् ज्ञात इव ज्ञातः अत्यन्त-
गुद्विभयनात् ‘विमलः’ भायमलरहितोऽत एव ‘विशुद्धः’ गतकलङ्कः “सुसीतीभूतो” चि ‘सुशीतीभूतः’ रगगुत्ताप-
विरहितः सुशु शीलं प्राप्तः ‘प्रजहासि’ प्रकर्षेण लज्जामि दूषयति—विशुद्धमप्यात्मानं विकृतिं नयतीति दोषः—कर्म तम् ।
अनेनेवदाह—ममापि हृदतीर्थे एव शुद्धिस्थानं परमेवंविधे एवेति ॥ निगमयितुमाह—‘एतदि’त्यन्तस्तुक्तं ‘ज्ञानं’ रजोहानं
पुत्रलेट्टम्, इदमेव च महाज्ञानं न तु युष्मत्सतीतम्, अस्यैव सकलमलापहारित्यात् अत एव ऋषीणां ‘प्रशस्तं’ प्रशंसा-
रादम्, न तु जलज्ञानवत् सदोपतया निन्यम् । अस्यैव फलमाह—“जहिसि” चि सुव्यव्यत्याद् येन ज्ञाता विमला
विशुद्धा इति प्राग्वत्, ‘महर्षयः’ महाशुनयः ‘उत्तमं स्थानं’ सुकिलक्षणं ‘प्राप्ताः’ गता इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४६—४७ ॥
‘इतिः’ परिसमाप्तौ, प्रवीमीति पूर्ववत् । एवं चोपसम्पन्नेषु द्विजेषु यक्षेण प्रगुणीकृतास्ते छात्राः तत्कालोचितधर्मदेशनया
प तान् प्रतिबोध्य गतः स्वविहारभसौ मुनिः ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां सुखबोध्यायां उत्तराध्ययनसूत्र-
लयुटीकायां हरिकेशीयाख्यं द्वादशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ चित्रसम्भूतीयाख्यं त्रयोदशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं द्वादशमध्ययनम् । अधुना त्रयोदशमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—'इहानन्तराध्ययने तपसि यन्नो विषेयं श्युषम्, तत्र कुर्वता निदानं परिहर्तव्यम्, इति दर्शयितुं यथा तद् महापायदेतुलाया चित्र-सम्भूतोदाहरणेन निर्दिश्यते' इत्यनेन सम्बन्धेनायातव्यास्य चित्रसम्भूतीयाख्यस्याध्ययनस्यानुगमनार्थं चित्र-सम्भूतवक्तव्यता ताव-
दुच्यते । सो चैवम्—

सागोप गयरे चंडवडिसयस्स रत्तो पुत्तो मुणिकंदो नाम आसि, सो य निविण्णकामभोगो सागरचंदस्स अतिए पपइओ । अत्रया उगं पव्वजं करंतो गुरूहिं समं विहरंतो देसंतरं पयट्ठो, भिक्खट्ठा गामं पविट्ठो सत्थेण मुक्को, पच्छा अटवीए पव्वट्ठो । तं पि तण्हाट्टुहाकिलंतं पेच्छंति चत्तारि गोवालदारगा । तं पडियरिय तओ तदेसणाए पडिबुद्धा पपन्नं पडिवज्जिया । दो बुगुंळं काऊण देवलोगं गया । ततो दसपुरे गयरे संबिद्धस्स माहणस्स जसमईए दासीए दो वि पुत्ता जमलगा तेणव वंभणेण जाया, अइकंतवालभावा जोव्वणं पत्ता । अत्रया छेत्तरक्खट्ठा अडविं गया । तत्थ वड-
पायस्स हेट्ठा रत्तिं पसुत्ता । वडकोट्टराओ निगंतूण ढक्को मुयंगमेण एगो दारगो । वीओ वि सण्णोवलंभनिमित्तं भमंतो तेणेवाहिण्ण इट्ठो । तओ अकयपडियारा दो वि मया संवा कालिंजरनेगे मिगीए जमलत्तेण जाया । पुव्वपीईसंबंधाओ आसन्नं चरंता वाहेण एणेण चैव सरेण दो वि विणिवाइया । तओ मयंगगातीरे दोवि इंसा एगाए रायहंसीए गंभन्नि उववत्ता, जाया कालकमेण, अइकंतवालभावा जोव्वणं पत्ता । अत्रया तहेव समं भमंता एणेण मच्छवंधेण एगाए पासियाए हत्ति गडिऊण कंधरं वालिऊण विणिवाइयो । तओ वाणारसीए नयरीए महाधणसमिद्धस्स भूयदिन्ना-
मिहाणस्स पाणाहिंवइणो पुत्तत्ताए उववत्ता । तहेव अईवपीईसंजुत्तो चित्त-संभूयनामाणो य भायरो जाया ।

इओ य तस्मि विसए वाणारसीए नयरीए संखो नाम राया । नमुई नत्सो य से मंती । अन्नया कहवि तहाविहे रंसे जाए जणपच्छन्नं यहट्याए तस्स भूयदिन्नो पाणाहिवई आणत्तो राइणा । तेण वि पच्छन्नो विहिओ, भणिओ य— रग्गामि तुमं जइ भूमिहरट्टिओ मम पुत्ते पादेसि । जीवियत्थिणा पडियन्नं तेण । तहाकरंतस्स अइकंतो कोइ कालो । अन्नया भूयदिन्नेण विन्नायं—जहा मम पत्ती एएण सह अच्छइ । मारेउमाढत्तो । चित्त-संभूएहिं 'उवगारि' त्ति काऊण नासाविओ । पच्छा हत्थिणाउरे नयरे सणंकुमारस्स चक्कवट्ठिणो मंती जाओ । इओ य तेहिं वि चित्त-संभूयमायंगदारगेहिं हन्तोपणलायन्नट्ठगीयाइफलापगरिसपत्तेहिं विसारियवेणुवीणासणाहं गंधं गायतेहिं सयलो वाणारसीजणो हयदियओ कओ । अन्नया य मयण-महूसयो जाओ । पवत्तासु नाणाविहासु लोयचचरीसु नचंतेसु तरुणतरुणीगणेषु चित्त-संभूया-इपाणं वि चंथरी निग्गया । तओ तोसिं साइसयं गीयं नट्टं च सोऊण पसूण वि चित्तहरं सवो णयरीलोगो विसेसओ तरुणीजणो ताण समीवं गओ । तओ पडरचाउवेत्तलोएण ईसालुयाए रायाणं विन्नवियं—जहा देव ! एएहिं सवो वि लोको विट्ठलिओ त्ति । निवारिओ ताणं नयरीए पवेसो । गओ को वि कालो । अन्नया य कोमुईमहूसवस्मि लोलि-रियत्तणओ कोऊइलपरा विस्सारिऊण रायसासणं अगणिऊण नियभूसिगं पविट्ठा णगरिं । तओ पेच्छणयं पेच्छमाणं अइरसओ कोलुहुयाणं य अन्नकोलुहुगरसियं सोउं भंजेऊण ययणं निग्गयं गेयं । तओ वत्थायगुंठियमुहा गाइउं पवत्ता णग्गि देसे । तओ तं समायन्निऊण सुइसुहं ताण गेयं समंतओ परियरिया सबलोएणं । भणियं च—केण एयं किन्न-राणुकारिणा मधुरगीणं अमयरसेणेव सवणसुक्कमुप्पाइयं ? । तओ कड्डिऊण उत्तरिजाइं पलोइयं मुहं जाय ते चेव एए मायंगरुमार त्ति । तओ 'हण' त्ति भणंतेहिं पायप्पहारचवेडाईहिं हम्ममाणा निग्गया नयरीओ, पत्ता वाहिरुजाणं ।

श्रीउचरा-
 ध्ययनरुत्रे
 श्रीनिमिच-
 न्नीया
 सुखयोधा-
 ख्या लघु-
 युतिः ।
 ॥ १८६ ॥

तत्रो विमण्डुम्मणा चितिः पंचत्ता—धिरत्थु अम्ह्णाण रुवज्जीवणसोहमलावन्नकलाकोसहाइगुणकलावस्स जेण मायंग-
 जाइकलंकेत्तेण सवो सो वूसिओ, लोगपरिभूया य जाय त्ति गुरुवेरंगं गया अकहिऊण वंधवाणं मरणकयलिच्छया
 पयद्दा वक्खियणविसाम्भियुहं । तत्रो दूरदेसंतरगएहिं विट्ठो एगो गिरिवरो । तमारुहंतेहिं एगम्मि सिलायले विकिहुत्तवसो-
 सियंगो सुहब्बानोवगओ वग्घारियपाणी काउस्समेण आयावेमाणो विट्ठो एगो महासुणी । तं पेच्छिय जायहरिसा गया
 तस्स समीवं । तत्रो भस्सियहुमाणपुब्बयं वंदिओ भयवं । तेण वि ज्ञाणसमचीए घम्मलामपुब्बयं 'कुओ भवंतो समगय ?'
 त्ति संभासिया । तेहिं वि पुब्बवुत्तकहणपुब्बयं साहिओ नियाभिप्पाओ—जह एत्थ गिरिवरे पढणं करेसो । तत्रो
 महरिसिणा भणिया—ण शुत्तं तुम्हारिसाणं अणेमासत्थावयोहावदायलुद्धीणं पागयजणाचिट्ठियं ति, करेह सारीरमाण-
 साणियदुक्खरवीयभूयकम्मवणदहणसिहिं जिणिदप्पणीयं साधुघम्मं ति । तत्रो महावाहिपीडियहिं व आउतेहिं सुविज्जस्स
 व निस्संकियं पडिच्छियं तस्स घयणं, भणियं च—भयवं ! देह अम्हं नियवयं । तेण वि 'जोग' त्ति कलिऊण दिव्वा ताण
 दिवत्ता । कालक्कमेण य जाया गीयत्था । तत्रो छट्ठ-उट्ठम-दत्तम-दुवालस-उट्ठमास-मासाइएहिं विचित्तवोकम्मार्इहिं
 अप्पणं भावेमाणा गामाणुगामं विहरंता कालंतरेण पत्ता हत्थियगाडरं । ठिया घाहिरुजाणे । अन्नया मासखमणपारणए
 संभूयसाहू पविट्ठो नयरं । गेहाणुगेहं इरियासमिओ भमंतो रायमग्गावडिओ दिट्ठो नमुइमंतिणा, पच्चभिन्नाओ य—
 'जहेसो सो मायंगदारओ, रन्नो अत्तेसिं च जाणावेसइ' त्ति अप्पमएण नियुरिसे पट्टेऊण जट्टियुट्टिलउडपहारोहिं कय-
 स्थिय निद्दावाविओ । तत्रो तस्स निरवराहस्स हम्मंतस्स कोवकरालियस्स तेओलेसा तेसिं. हण्णनिमित्तं मुहाओ विगय्या ।
 तत्रो कसिणम्पडलेहिं व घूमनिवेहिं समंता अंधारियं नयरं । तत्रो भयकोइहेहिं आगया नागरया, वंदिय
 सपरियाणा पत्ताइउं पवत्ता । सणकुमारचकवटी वि तप्पसायणत्थं आगओ, पणमिऊण कयंजलिउडेण मणियं तेण—

त्रयोदशं
 चित्रसम्भू-
 तीयाख्य-
 मध्ययनम् ।

चित्र-
 सम्भूत-
 वक्तव्यता ।

॥ १८६ ॥

श्रीतत्परा-
ध्ययनद्ये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुतचोधा-
र्या ल्यु-
द्युचिः ।
॥ १८७ ॥

पडिवोहिका मेण भणिओ सो—भो ! उवरमसु एयाओ असुभञ्जवसाणाओ, जओ—असारा परिणामदारुणा संसार-
परिभमणहेऊ कामभोगा, निसेविजंता वि करंति अहियुग्ग्माहयं, दुहरूवा य ते परमथओ, सुहाभिमाणो तेसु मोहवि-
लसियमेव । भणियं च—“जह कच्छुल्लो कच्छुं, कंडुयमाणो दुहं सुणइ सोकरं । मोहाउरा मणुस्सा, तह कामदुहं सुहं
विति ॥ १ ॥” किच—भोगनिबंधणं माणुस्सयं सरीरं केवलासुररूवं चैव सबं, अओ न किचि तम्मि रागकारणं ।
जओ भणियं—“सुकसोणियसंभूयं, असुरैरसविबुद्धियं । तय-रत्त-मंस-मेय-ऽट्टि-मिज-सुकविणिग्गियं ॥ १ ॥ नवेगारस
सोएहिं, गलंतमसुरैरसं । अमेज्जकोत्थलो देहं, छविमेत्तमणोहरं ॥ २ ॥ आढयं रहिरस्सेत्थ, वसाए अद्धआढयं । कुंडवो
पित्तसिंभाणं, सुकस्स य तंदद्वयं ॥ ३ ॥ सिरासंयाइं सत्तेय, नव प्हाहंसंया भवे । न सरीरम्मि एयम्मि, सुइत्तं किं पि
विज्जए ॥ ४ ॥ मणुक्कमसणं पाणं, याइमं साइमं वरं । सरीरसंगमावन्नं, सबं पि असुरै भवे ॥ ५ ॥ वरं वत्थं वरं
पुप्फं, वरं गंधविलेबणं । विणस्सए सरीरेण, वरं सयणमासणं ॥ ६ ॥ उही दंतेसु दुग्गंधा, सुहे वि असुरैरसो ।
विलीणो नासिगाए वि, सिंभो वहइ निच्चसो ॥ ७ ॥ अच्छीसु दूसियाइं ति, कत्तेसु असुभो मलो । झरेइ रोमकूवेहिं,
सेओ दुरभिगंधओ ॥ ८ ॥ एयारिसे सरीरम्मि, सबरोगाण आलए । सुनिच्छियागमो होउं, मा सुब्ब मुणिपुंगवा !
॥ ९ ॥ एवमाइ अणुसासिओ वि न पडिबुद्धो एसो मोहस्स उक्कडयाए, कयं च नियणयं संभूइगा, जहा—जइ
इमस्स तवस्स अत्थि फलं तो जन्मंतरे चक्कवटी होज्जाहं ति । सबवियमिमं तेण, जहा—अइविसमो मोहतारु, अणाइ-
भवभावणाविययमूलो । दुक्कतं उम्मूलिज्जइ, अशंतं अप्पमत्तेहिं ॥ १ ॥ ततो मरिडं सोहस्से कप्पे दो वि देया जाया ।
तओ चित्तजीवो बुओ पुरिमताले इब्बस्स पुत्तो जाओ । संभूयजीवो वि तओ बुओ संतो कं पिहपुरे वंभो नाम राया,
तस्स चुलणी नाम देवी, तीए उदरे चोइसमहासुमिणसुइओ उप्पन्नो । जाओ य कमेणं । कयं च से नामं वंभदत्तो

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १८७ ॥

ति । कद्रिओ देहोपचरणं कलाकलावेण य । तस्स य वंभराइणो उत्तमयंसंभूया महारायाणो चत्तारि भित्ता आसि । तं जहा—आसितिसयाहियो कडओ, गयउरवई कणेरुदत्तो, कोसलविसयाहिवई दीहो, चंपादिवई पुष्फचूलो स्ति । ते अपंतनेहेण परोपरं विरहमणिच्छंता समुइया चैव संयच्छरनेकेकं परिवडीए विविहकीलाविलासेहि सरलेसु चिद्धंति । अग्नया ते समुइया चैव वंभसमीवमागया । चिद्धंताण य ताणं मरणपञ्जवसाणयाए जीवलोयस्स वंभस्स मंतंतो-सहाईणमसग्लो उण्णओ सिरे रोगो । तओ तेण वाहराविया कडगाइणो भित्ता । ताणं च उच्छंगे मुको वंभदत्तो, युसा य ते—जहा तुब्भेहि एस रज्जं कारेयवो स्ति । एवं रज्जंचितं काऊण कालगवो । कयं से वयंसेहिं पेयकिच्चाइयं । तओ कडगाईहिं भगियं—‘जाव एसो कुमारो रज्जधुरावहणजोगो षोइ ताव अग्देहिं एयं रज्जं पालेयधं’ ति मंतिऊण सत्तयम्मएण दीहं ठयिऊण गया सरलेसु सेसा । गएसु य तेसु सो दीहो परिपालेइ सयलसामगियं रज्जं, पलोएइ भंडारं, पयिस्सइ अंतेउरं, मंतइ सनं चुलणीए । तओ दुविवारयाए इंदियाणं अगणिऊण वंभमित्तणं अयमन्नि-ऊण ययणीयं संपलागो सनं चुलणीए । एवं एवबुमाणविसयमुहरसाणं गच्छंति विणा । ततो वंभराइणो वीयहियय-मूण धणुनामेण मंतिणा अविताहं मुणियं, चितियं चणेण—जहा ‘जो एवंविहं पि अफज्जमायरइ सो किं वंभदत्त-कुमारस्स इदयं इच्छइ ?’ ति चितिऊण वरधणू नाम कुमारो एगंते भणिओ—जहा पुत्त ! एयस्स माया दुच्चारिणी जाया, वो एयस्स रहसि जाणावेहि एयं यदयरं कुमारस्स । तहा कयं तेण । तओ कुमारो माउदुयरियं मणसा अपइमाओ तीए जागवणनिमित्तं कायकोइलासंगहणं चेतूणं अंतेउरमज्जे गंतुं—‘अओ वि जो एवं करिस्सइ मस्साहं निमाहं काहामि’ ति भणइ । तओ अन्नवियहे भदकरिणीए सह संकिन्नगयं चेतूण तहेवागओ । तओ दीहेण एयं मुणिय भणिणा चुलणी—अहं कागो तुमं कोइल ति । तीए संलत्तं—वालो कुमारो जं वा तं वा उइयइ । ततो

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध्या-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ १८८ ॥

तेण वुत्तं—न एयं अन्नहा, ता मारिज्जउ कुमारो रइविग्घकरो, ममस्मि साहीणे बुह अत्रे सुया भविस्संति । तओ रइनेहपरध्वसाए एरिस्सं पि मणसा वि अचित्तणीयं पडिसुयमिमीए । जओ—“महिला आलकुलहरं, महिला लोयन्मि दुशरियेखत्तं । महिला दुग्गइदां, महिला जोणी अणत्थाणं ॥ १ ॥ मारइ पियभत्तारं, हणइ सुयं तह पणासाए अत्थं । नियगेहं पि पलीवइ, णारी रागाउरा पावा ॥ २ ॥” भणियं च तीए—जइ कह वि तेण उवाएण मारिज्जइ जहा जणा-
ववाओ रक्खिज्जइ । तेण वुत्तं—‘धेवमिमं कज्जं, कुमारस्स विवाहं करेमो तस्सामगीए सह अणेगएअपइट्ठियं गूढनि-
ग्गमपवेसं करेमो जउहरं, तत्थ विवाहाणंतं सुहपसुत्तस्स अग्गिदाहेण अलक्खियं कज्जं करिस्सामो’ त्ति मंतिऊण एगस्स
महाराइणो धूया वरिया । पारद्धा य विवाहनिमित्तं सयलसामगी । इओ य धणुमंतिणा वंभदत्तस्स कज्जावहिएण विन्नत्तो
दीहराया—जहा एस मम पुत्तो वरधणू रज्जधुराधितणसमत्थो वट्ठइ, अहं पुण परलोगाहियं करेमि ति । तओ
तेण कह्यवेण भणिओ—अलं अन्नत्थ पउत्थेणं, इह ठिओ चेव दाणाइधम्मं करेह ति । इमं च पडिवज्जिऊण धणुणा
गंगातीरे महई पवा काराविया । तत्थ पंथियपरिवायगाईण पकामं अन्नपाणं दिज्जिउं पवत्तं । दाणमाणोवयागराहिएहि
पहियपइइयपुरिसेहिं दुगाउयप्पमाणा सुरंगा खणाविया जाव जउहरं पत्त ति । इओ य सा वहू विविहनेवत्थपरियण-
परिवुडा पुरवरं संपत्ता । पवेसिया महाविभूईए जाव वित्तं पाणिगहणं । तयणंतं विसज्जिऊण जणसमूहे पवेसिओ
कुमारो सह वहूए जउहरं । तओ तत्थ वहूसहियस्स आसणोवविट्ठवरधणुसहियस्स विसज्जियाउसेसपरियणस्स गयं
जामिणीजामदुगं । तओ समंता पलीवियं वासभयणं । उच्छलिओ दाहारवो । ततो ‘किं कायध्वं?’ ति मूढमाणसेण
पुच्छिओ वरधणू—‘किमेयं ? ति । तेण भणियं—जहा सा रायधूया लेहपेसणेण विनिवारिया, एसा काइ अन्ना,
ता इमाए पडिवंधो न कायवो ति, एत्थ जउहरे पण्हिपहारं देसु जेण निग्गच्छामो । तेण तहा कयं । तओ भेत्तण

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १८८ ॥

तं सुरंगाए निगंतूण दुयारदेसे गया । इओ य धणुमंतिणा पुवमेय दो पयइयपुरिस्ता सुरंगदुयारे तुंगमारूढा धरिया । ते य वरधणुत्त सक्केयं नेलिय आसेसु य ते कुमारे आरोविय गया । कुमारा वि पयट्टा गंतुं, गया पन्नास जोयण-
नेसं भूमिभाणं । दीहद्वानरेदेणं निवडिया सुरंगमा । पाएसु चेव गंतुं पवत्ता । पत्ता य कोट्टामिहणं गामं । ततो
दुमारेण वरधणू भणिओ—जहा छुहा वाहइ ति दढं परिसत्तो म्हि । तं तत्थ संठवेज्जण सो पविट्ठो गामं, मंडयं
चेपूगाओ । मुंभावियं कुमारत्त सीसं, पहिराविओ कासायत्थो, चउंगुलप्पमाणपट्टयवंधेण सिरिवच्छालंकिं छाइयं
पच्छत्तयत्तं । वरधणुणा वि कओ वेसपत्तयत्तो । पविट्ठा गामअंतंरं । ताव य एक्कदियवरमंदिराओ निगंतूण दासचेडएण
मनिया ते—एह मुंजाइ ति । तओ गया तत्थ । रायाणुरूपपडिवत्तियुत्तं मुंजाविया ते । तदवसाणे य एक्का पवरम-
दिल्ल वंधुमइयुरिस्त पुमारउत्तिमंणे अस्तए पक्खित्तइ, भणइ य—एस इमाए कन्नगाए वरो ति । एयमायन्निज्जण
मणियं वरधणुणा—विन्नेयत्त मुक्खत्तयडुयत्त कए अप्पणं खेएह । तओ धरत्तामिएण भणियं—सामि ! सुवउ, पुधं
नेमिप्पिएण साहियं अहं—जहा इमाए दालियाए जो पट्टाछाइयवच्छो समित्तो मुंजिही भोयणं सो भत्तारो होहि ति ।
एसमारि भणित्तं तम्मि दिवदे वाराविओ पाणिगाहणं कुमारो ति । धीयदिणे भणिओ कुमारो वरधणुणा—दूरं गंतवंधं
ति । वओ वंधुमईए सत्त्भायं कहित्तं निगया । गच्छंता पत्ता दूरगांतंरं । तत्थ सलिलत्थी वरधणू पविट्ठो लहुमांतूण
मगइ—‘जह दीहत्तएणा वंधदत्तत्त सवओ पंथा वंधाविय’ ति जणवाओ एत्थ मए सुओ, ता कुमार ! नस्सामो । तओ
पपट्टा उग्गमेणं पत्ता महाडं । तओ पुमारं वडत्त देहा ठवित्तं तिसाभिभूयं गओ वरधणू जलहा । ताव य दिणा-
पत्ताणे रिट्ठो वरधणू जमभडेहि य दीहनिउत्तनेरिहि हम्ममाणो दूरदेसमागओ । कुमारत्त सत्ता कया । पलणो
वंधदत्तो, पडिओ य दुग्गमं फंतारं । तओ तण्हादुहापरिस्समकिलंतो अइक्कमिज्जण महाडं तइयदिणे पेच्छइ ताव-

श्रीउत्तरा-
भ्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
सुखबोध-
न्द्रीया
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १८९ ॥

समेकं । देसणनेत्तेणेव जाया तस्स जीवियासा । पुच्छिओ य सो—भयवं ! कथं तुम्हाणमासमो ? । तेण वि कहिउं नीओ कुलवइसमीवं । पणमिओ कुलवई । भणिओ य तेण—बच्छ ! कहिं ते आगमणं बहुपञ्चवायमरत्नं ? । ततो तेण सधं जहावत्थियमवितहं साहियं । ततो सो भणिओ कुलवइणा—जहाहं तुह जणयस्स सुहभाउ त्ति, तो नियं चेवास-मपयं तुम्ह जहासुहं चिट्ठह त्ति । मुणिऊण तस्स चित्तमिप्पायं अच्छिउं पयत्तो, ताव य समागओ जलयकालो । तस्य सो अजाएण सयलाओ घणुवेयाइयाओ महत्थविजाओ गुणाविओ । अन्नया सरयसमयम्मि फलकंदमूलकुसुमसामिधे-यनिमित्तं रत्नपरिसरे गच्छंतेसु तावसकुमारोसु सो वि कोऊहलेण निरुंभंतो वि कुलवइणा गओ रत्नं । तस्य सरसफलकुसुमसमिद्धां वणां पलेयंतेण दिट्ठो तेण महाकरी । कओ तेण गलगज्जियरवो । तओ अणुमगेण चलिओ करी तयमिसुहं । तओ तेण तस्स पुरओ विंटीकाऊण पक्खित्तसुत्तरीयं । तेणावि तक्खणं चैव सुंढाए गहिय खित्तं गयणे । जाव कोहंधो जाओ ताव तेण छलिऊण दक्खत्तणओ गहियं । तओ तेण नाणाविहकीलाए परिस्समं नेऊण सुको करी । तओ पयट्ठो गंतुं पडिपहेणं मूढपुद्गावरदिसाभागो इओ तओ परिभमंतो पेच्छइ गिरिनइतडसन्निविट्ठं पुराणपडियभवणखंडमिचित्तिमेत्तोवलक्खियं जिन्नपुरवं । तदंसणम्मि य जायकोऊह्लो विसिदिसिनिहित्तिद्वी पलो-यंतो पेच्छइ पासपरिसुक्खेडयसगमेकं वियडवंसकुडंगं । तं च दट्ठूण कोउगेण खेहंतेण परिकखणत्थं वाहियं तम्मि वंसकुडंगे तं खगं । एकपहारेणेव निवडिया वंसकुडंगी, वंसतरालट्ठियं च निवडियं रंडमेकं दएत्तंतओट्टडंडं मणोह-रायारं सिरकमलं दट्ठूणं तेण तं ससंभतेण ‘हा धिरत्थु ! मे ववसियस्स’ त्ति णिदियमत्तणो वाहुवलं । तओ पच्छातावप-रद्धेण पलोएतेण दिट्ठं उद्धवद्धवलणं धूमपाणलालसं कवंधं । समहियं से अद्धिती जाया । पुणो वि पलोएतेण दिट्ठं पवरसुज्जाणं । तस्य य समंतओ असोगवरपायवपरिक्खित्तं सत्तभूमियं पासायभवणं दट्ठूणं य तं अवलगो कमेण

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययंनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १८९ ॥

सत्तमभूमिगाए । दिदा य तत्थ वियसियकुवलवळच्छी विज्जाहरसुंदरि छ परिगलियविज्जा एका पवरमहिला । पुच्छिया य सा तेण—सुंदरि ! का सि तुमं ? । तओ सा ससंभमेव जंपिउं पवत्ता—जहा महाभाग ! महंतो मईओ वइयरो ता तुमं चैव साहसु—को वा तुमं ? कहि वा पयट्ठो ? । तओ सोऊण तीसे कोइलालावमहुदं वयणविनासं समायज्जियमाणसेण अवितहं भणियं तेण—सुंदरि ! अहं पंचालाहिवहणो वंभराइणो वंभराइणो नाम । तओ तयणसयणांतरमेव आणंदयाहपरिपुन्ननयणा सहस विय अब्भुट्ठिया, हरिसुफुल्लणयणा पडिया तस्स चलणेसु, रोविउं च पवत्ता । तओ कारुन्नगहियहियएण तेणुन्नामियं वयणं, 'मा रयसु' ति भणंतेण संठविया, पुच्छिया य—सुंदरि ! का सि तुमं ? ति । तओ फुसियणयणा मणिउं पयत्ता—कुमार ! अहं तुह माउलगस्त पुफ्फचूलराइणो धूया तुम्ह. चैव विइन्ना विवाहदियहं पडिच्छमाण्णी गियघरुज्जाणदीहियापुलिणे कीलंती दुट्टविज्जाहरेण इहाणिया, जाव य वंधुविरहग्गि-संपलिता चिट्ठाभि अहं ताव तुमं अचितियहिरत्तुट्टिसमो सहस विय आगओ, ता जाया मे जीवियासा जं तुमं दिट्ठो सि ति । ततो तेण बुत्ता—कहि पुण सो मह सत्तू ? जेण से परिक्खेमि वलविसेसं । तीए भणियं—सामि ! दिन्ना ने तेण पट्ठियसिद्धा संकरी नाम विज्जा, भणियं च—तुहेसा सुमरियमेत्ता सहिवासाइपरिवारा होउं आएसं काही, पण्णीयं च तुञ्जंतियमितं निवारेदी, साहिस्सइ य सा मम चेट्ठियं तुह पुच्छिया संती । सुमरिया य सा मए, ता साहेमि— नट्टुम्मत्तो नाम एस विज्जाहरो जेणाणिया अहं, 'ण य सो मह पुन्नाहियाए तेयं सहिउं सक्कइ' ति मं भोउं विज्जा-निम्भियम्मि इम्मम्मि सियरत्तपडायामूसिए पासाए पेसिउं मह वइयरजाणावणत्थं गियभगिणीणमंतिए जाणावणि नाम विजं सयं गओ वंसकुडंगं, विजं साहिय निग्गओ य मं परिणेहि ति, अजं च से किर विज्जासिद्धी भविस्सइ ।

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध्या-
रुया लघु-
श्रुतिः ।

॥ १९० ॥

तओ एयं सोऊण बंभदसेण पुण्फवईए सिट्ठो तन्निहणणवइयरो । सहसिं च भणियं तीए—अज्जउत्त ! सोहणं कयं जं सो दुरप्पा निहओ । तओ सा तेण गंधवविवाहेण विवाहिया । ठिओ य किंचि कालं तीए समं । अन्नया णिसुओ तेण दिववलयण आलावो, पुच्छिया सा तेण—कस्स एस सहो ? । तीए बुत्तं—अज्जउत्त ! एयाओ तस्स तुह वेरिणो नट्टुमत्तस्स भगिणीओ खंड-विसाहनामाओ विज्जाहरकुमारीओ तन्निमित्तं विवाहोवगरणं धेतुमागयाओ, ता तुब्भे ताव अवक्कमह लहुं, जाव एयासि भावं उवक्कमामि त्ति, जइ तुम्होवरि राओ भविससइ एयासि तो हं पासाओवरि रत्तं पढागं चालिस्सामि त्ति, अन्नहा सियं ति । तओ थेववेलाए धवळपढागं दहुं सणियमवक्कतो तप्पएसाओ पत्तो निरि-
निंजंमञ्जम्मि, दिट्ठं च महासरवरं, मज्जिओ जहाविहिं तम्मि । वत्तिओ य उत्तरपच्छिमतीरे, दिट्ठा य तत्थ एक्का वरक-
न्नगा, चित्थियं च तेण—अहो ! मे पुन्नपरिणई जेणेसा दिट्ठिगोयरं पत्ता । तओ सो वि सिणेहनिब्भरं पलोइओ तीए ।
तओ पलययंतिया पत्थिया सा तप्पएसाओ, जाव थेववेलाए तीए चैव पेसियाए चेडीए समप्पियं वत्थजुयलं पुण्फत्तंवो-
लाइयं च । भणियं च तीए—जा सा तुमे दिट्ठा महासरतीरे तीए पेसियमिमं, बुत्ता य अहं तीए—हला वणलइए ! एयं
महाणुभावं अम्हं तायमंतिणो मंदिरे सरिरट्ठिइं कारेह त्ति, ता एह तुम्हे । तओ कुमारो पसाहियालंकिओ गओ
नागदेवामच्चमंदिं । बुत्तो य तीए मंती—एस तुम्ह सामिणो सिरिकंताए धूयाए पेसिओ ता सायरं दट्ठवो । मंतिणा
तदेव कयं । वीयदिणे नीओ रायसमीवं । तेण अञ्जुट्ठिऊण धुरे दिन्नमासणं । पुच्छिओ सो बुत्तं । सुत्तएकाले य
'अम्हारिसेहिं तुम्ह न अन्नं विसिट्ठं सागयकिच्चं काळं तीरइ' त्ति भणिय सायरं दिन्ना सिरिकंता कन्नगा । पहाणदिणे
वित्तो विवाहो । अन्नया कुमारेण पुच्छिया पिया—किमत्थं मञ्ज एगाणिणो दिन्ना तुमं ? । तीए बुत्तं—अज्जउत्त ! एस
अम्ह ताओ वलियदाइयपेहिओ इमं विसमं पल्लं विसमं पल्लं समस्सिओ, सो य नगरगामाइं हंरूण दुग्गे पविसइ त्ति । सिरि-

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वकव्यता ।

॥ १९० ॥

मई! तायस पधीए चउहं पुसाणं उवरि अहं जाया, यहहा अईव पिउणो । जोघणत्या य युता अहं रत्ना—पुचि !
सपे विरुद्धा मम राशुणो ता इहृदिया चेष जो तुह मणोहरो वरो सो कहेयघो त्ति । तओ अहं पक्षीओ निगंतूण महा-
सरयं गंतुं पुरित्ते पलोएमि जाय तुमं दिहो पुझेहिं ति एस परमत्थो त्ति । तओ सिरिकंताए समं विसयसुहमणुहयंतत्स
गच्छंति दिणा । अत्रया सो पहिनाहो नियवलसमेओ गओ विसयं हंतुं । सो वि य तेण समं गओ । ताव य विहो
तेण हगामयाहिरासन्ने कमलसरतीरे सहस थिय वरधणू । सो वि तं पञ्चभिजाणिऊण असंभावियदंसणं रोविउं पयत्तो,
संठविओ य तेण । सुहनिसन्नेण पुच्छिओ वरधणुणा कुमारो—मम परोक्खे किं तए अणुभूयं ? । तेण वि सबं सिद्धं ति ।
तेण वि पुच्छिएण वुत्तं—कुमार ! सुवउ, तया हं नगोहदेहो तुमं ठविय जलहो गओ, तओ दिहं मए एगं महासरं, तओ
पुहण चेषूण जलं जाय तुहंतिए पयट्ठो ताव य सहस थिय सप्तद्ववकवएहिं ताडिओ दीहभडेहिं रे रे वरधणु ! कहिं
धंभदत्तो ?' ति भणंतेहिं । मए भणियं—न याणामि । ततो तेहिं दढयरं ताडिज्जमाणेण भणियं मए—जहा वग्घेण भक्खिओ ।
तेहिं वुत्तं—दंसेहिं तं देसं । तओ हं इओ तओ भमंतो कवडेण गओ तुह दंसणपहं, 'पलायसु' ति कया तुह सन्ना । मया
वि परियायगदिमा मुहे कया गुलिया, तप्पभावेण य जाओ निषेयणो । तओ 'मओ' ति णाऊण गया ते । चिरेण य
कट्ठिया मुहाओ माः गुडिया, ता तुमं गवेसिउं पवत्तो, न मए दिहो । गओ एगं गामं, तत्य दिहो एगो परिवायगो ।
हेण वुत्तं—तुह तायस अहं मिचो वसुभागो नाम । कहियं च तेण—जहा धणू पलाओ, माया य ते मातंगपाडए
पथिरत्ता दीहेण । तओ एयं सोऊण महादुक्खेण अहं गहिओ गओ कंपिल्लपुरं, कावालियेवसं काऊण वंचिऊण
मायंगमयहरं अयहरिया माया । तओ एगम्मि गामे पिउमित्तत्स देवसम्मस माहणत्स घरे मोत्तूण मायरं तुममन्नेसंतो
इहागओ । एयं सुहदुक्कं मंतंता जाव अच्छंति ताव एक्को पुरिसो आगओ । तेण वुत्तं—जहा महाभाग ! न कहिंति

श्रीउचरा-
प्यपनश्ये
श्रीनेमिच-
न्नीया
सुखवोधा-
ख्या लयु-
नृत्तिः ।

॥ १९१ ॥

द्विद्वियं, तुम्हऽश्रेयसत्वं दीहृनिउत्ता नरा इहागय त्ति । तओ दो वि लहुं वणगहणाओ निगंतुं भंमता गया कोसंबिं । तय णयपीयाहिरुजाणम्मि विट्ठं दोण्हं सेट्टिसुयाणं सागरदत्त-बुद्धिलनामाणं पणीकाऊण सयसहस्रं संपलगं कुकुउजुद्धं । हओ य सागरदत्तस्स कुकुडेणं बुद्धिलकुकुडो । पुणो वि बुद्धिलकुकुडेणं हओ सागरदत्तस्स कुकुडो । तओ भगो सागरदत्तकुकुडो बुद्धिलकुकुडस्स सम्मुहं कीरमाणो वि नाहिलसइ जुञ्जिउं ति । हारियं सागरदत्तेण उमत्तं । एत्तंवरम्मि य वरधणुणा भणिया सागरदत्त-बुद्धिला—भो ! किमेसो सुजाई वि भगो कुकुडो वीयकुकुडाओ ? ता पेच्छामि जइ न कुप्पह तुम्हे । सागरदत्तो भणइ—भो महाभाय ! पेच्छ पेच्छ, जओ नत्थेत्थ कोइ मम दवल्लोभो किंतु अभिमाणसिद्धीए अओयणं । तओ पलोइओ वरधणुणा बुद्धिलकुकुडो । दिट्ठाओ य तच्चलणनिवद्धाओ सुहुं लण्हाओ लोहमइसूईओ । लस्सिउओ य सो जोयंतो बुद्धिलेण । तओ समीवमांगंतुं 'जइ न जंपसि सूईवइयं ता दाहं तुह लक्खद्धं' ति निहुयं साहियं वरधणुणो । तेणवि 'भो ! निरुथियं मए परं न किंचि दीसइ' ति जंपतेणेव जहा बुद्धिलो न लक्खइ तहा कर्हिचि लोयणंगुलियसंचारप्पओगओ जाणाविओ सागरदत्तो । तेणवि कट्ठिऊणाऽलक्खं पिव सूईओ भेडिओ नियकुकुडो । तेण य पराजिओ वीयकुकुडो ति हारियं बुद्धिलेण वि लक्खं । तओ जाया दोण्ह वि सैरिभरी । परितुट्ठो य सागरदत्तो पप्पुहवयणो 'अज्जउत्ता ! गिहं गम्मड' ति वोतुमारोविउं रहवरे दो वि गओ नियगेहं । कयवचियकिओ य निगं पेच्छइ पीईए । तन्नेहनिजंतियाण य तेस्सि तत्थेव ठियाणमन्नयरदिणे आगओ एगो दासचेडो, सदिउं चणेण वरधणू नीओ एगंते, तओ सूईवइयरजंपणे जं ते सुक्कियमासि बुद्धिलेण अद्धलक्खं तन्निमित्तमेसो पेसिओ 'चाली-ससहस्सो हारो' ति वोतुं समप्पियं च हारकरंडियं । गओ दासचेडो । वरधणू वि तं घेत्तुणागओ वंभदत्तंतियं । साहिय-

१ पुरमाः । २ समतता ।

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १९१ ॥

गरुडो य इरिसेइ से करंडियाओ कड्डुं । हारं पलोइतेण य कुमारेण तदेगदेसावलंडिविओ विट्टो वंभदत्तनामंकिओ लेहो, पुण्डियं य—ययंस ! करसेसो लेहो ? । वरधणू भणइ—को जाणइ ? यहवे वंभदत्तनामाग पुरिसा संति किमत्थ चोजं ? । ततो अयदेरीपरे कुमारे वरधणुणा एगंते नेऊण विहाडिओ लेहो । दिट्ठा य तम्मग्गम्मि इमा गाहा—‘पत्थिज्जइ जइ वि जंप, जणेण संजोयजणियजत्तेणं । तह वि तुमं चिय धणियं, रयणवई मणइ मणेउं ॥१॥’ चिंतंतस्स य ‘कहमवग-रिट्ठस्सनिमीए भावत्थं ?’ ति वरधणुणो धीयदिणे आगया एगा पघाइया । सा य पक्खिअविऊणऽअखयडुसुमणि कुमारोत्त-मंगे ‘पुत्थ ! पाससहस्ताऊ भयसु’ ति भणंती वरधणुनेगंते नेइ मंतिऊण य तेण समं किं पि पडिगया । तओ पुच्छिओ कुमारेण वरधणू—किंनेसा जंपइ ? । भणइ—एयाए इमं संलत्तं, जो सो तुम्हाणं बुद्धिलेण करंडम्मि हारो पेसिओ वेण समं जो लेहो समागओ तरस पडिलेहं समपेह । मया भणियं—एसो वंभदत्तरायनामंकिओ दीसइ, ता साहह को एत्तो वंभदत्तो ? । तीए भणियं—गुम्मउ, किंतु न तए कस्स वि साहियधं ।

अत्थि इदेव नयरीए सेट्ठियूया रयणवई नाम कन्नगा । सा य दालभावाओ चेय अईव मम नेहाणुरत्ता जोधणम-पुप्पत्ता, दिट्ठा य मए अन्नदिणम्मि सा किंचि ज्हायमाणी । तओ हं गया तीए समीवं, भणिया य मया—पुत्ति रयण-वइ ! किं थितेसि ? । परियणेण भणियं—यहूणि दिवसाणि एयमेईए दुम्मणाए । तओ पुणो पुणो पुच्छिया वि मए जाव न किंचि जंपइ ताव भणियं तस्सहीए पियंगुलइयाए—भयवइ ! एसा लजंती न किं पि तुह साहिउं सकइ, तो अहं कदेमि—इओ य गयम्मि कम्मि वि दिणे कीडत्थमुज्जाणे गयाए एयाए भाउगस्स बुद्धिलसेट्ठिणो लक्खणणेणं जुब्बा-थितस्स पइ वि तप्पणसाऽऽणओ दिट्ठो अपुयो को वि वरकुमारो, तं च ददूण एसा एरिसी जाया । तं च मए सोऊण छरिरओ तीए मयणवियाओ, भणिया य ससिणेहं—पुत्ति ! साहसु सवभावं । तओ कइ कइ वि सवभावपुयगया

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखयोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १९२ ॥

भणइ—भयवइ ! तुमं मम जणणी ता नत्थि किं पि तुम्हमकहणीयं, एयाए पियंगुलइयाए जो कहिओ सो वंभदत्त-
कुमारो जइ मे पई न होइ वा नूणं मरामि । ता एयमायन्निज्जण भणिया सा मए—वच्छे ! धीरा होहिं, तथा करिस्सं
जहा तुइ सनीहियं संपजिस्सइ । तओ सा क्विचि सत्था जाया । कइदिणम्मि य हिययासासणत्थं भणिया सा मए—
वच्छे ! दिट्ठो सो मए वंभदत्तकुमारो । तीए वि सोउमेयं समूससियहिययाए भणियं—भयवइ ! तुम्ह पसाएण सबं सुंदरं
भविस्सइ चि, किंतु तस्स विस्सासनिमित्तं बुद्धिलववएसेण इमं हाररयणं करंडए पक्खिविज्जण पेसेहि, वंभदत्तनामंकिं
चेमं लेहं । निरुवियं च तं तथा कहं मए । ता महाभाग ! तुहेसो कहिओ लेहवइयरो, संपयं पडिलेहं देहि । मए वि
समएपिओ तीए इमो पडिलेहो—वंभदत्तो वि गुरुगुणवरधणुकलिओ त्ति माणिं मणइ । रयणवइं रयणिवइं चंदो इव
चंदणीजोगो ॥१॥ सोउं चेमं वरधणुसाहियमदिट्ठाए वि रयणवइए जाओ कुमारो तम्मणो । तदंसणसमागमोवायमत्तेस-
माणस्स य गयाणि कइवयदिणाणि । अन्नम्मि य दिणे समागओ वाहिराओ वरधणू संभंतो भणिं पयत्तो, जहा—
'कुमार ! इह नयरिसामिणा कोसलाहिवेण अम्हाण गवेसणनिमित्तं पेसिया पच्चइयपुरिस्ता, पारद्धो य णयरिसामिणा
उवक्कमो' चि सुम्मइ बहुसो घुणाहुणी । तओ नाउमेयं यइयरं सागरदत्तेण गोविया दो वि भूमिहरए । समागया रयणी ।
भणिओ कुमारेण सागरदत्तो—तहा कुणसु जहा अम्हे अवक्कामो । एयं च आयन्निज्जण निगाओ य नयरीओ
सागरदत्तो । गया येवं भूमिभागं । तओ अणिच्छमाणं पि कह कह वि नियत्तिज्जण सागरदत्तं पयट्ठा कुमार-वरधणू ।
गच्छतेहिं नयरीए वाहिं जक्कयायणुज्जाणपायवंतरालपरिसंठिया पहरणसमन्नियरहवरसमीवत्था दिट्ठा एक्का पवर-
माहिला । तओ तीए सायरमच्चुट्टिज्जण भणियं—किमेत्तियाओ वेलाओ तुम्हे समागया ? । तं च सोउं कुमारो भणइ—
मरे ! के अम्हे ? । तीए भणियं—सामि ! तुम्हे वंभदत्त-वरधणुणो । कुमारो भणइ—कहमेयमवगयं ? । तीए

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वफलयता ।

॥ १९२ ॥

वरधणु !' त्ति भणमाणो पढावे काउमाढत्तो, कह कइवि संठविओ रयणवईए, तं भणइ—जहा सुंदरि ! न नज्जइ कुडं किं वरधणू मओ ? किं वा जीवइ ? ता अहं तयन्नेसणत्थं पच्छओ वच्चांमि । तीए भणियं—अज्जउत्त ! न एस अवसरो पच्छापलियघस्त, कुओ ? । जेणाहमेगागिणी, चोरसाययाईहिं य मीमसिममरन्नं, अन्नं च इह नियडवत्तिणा वसिणेण भणिययं जेण परिमलिया कुसकंटया दीसंति । तओ तहेव पडिवज्जिऊण तीए सह पयट्ठो मगहविसयागिसुहं कुमारो । पत्तो य तविसयसंधिसंठियं एकं गामं । तत्थ य पविसमाणो गामसहामज्जट्टिएणं दिट्ठो गामठक्खुरेणं । दंसणाणंतरं मेय 'न एस सामन्नो' त्ति कलिऊण सोवयारक्यपडिवत्तिणा पूइओ, नीओ नियचराभिसुहं, विदिन्नो आवासो, सुहमिसन्नो य भणिओ तेण कुमारो—जहा भो महाभाग ! गाढमुच्चिगो विय लविलयसि ? । कुमारेण भणियं—मज्ज भाया चोरेहिं सह भंडणं कुणंतो ण णज्जइ किमवत्यंतरं पत्तो ? ता मए तयन्नेसणनिमित्तं तत्थ गंतवं । तेण भणियं—'अलं लेएण, जइ इहाडवीए भविस्सइ तो लमिस्सामो' त्ति भणिऊण पेसिया गिययपुरिसा । गयपचागएहिं सिट्ठं तेहिं—जहा ण अन्हेहिं कोइ कहिंचि सचविओ, केवलं पहारनियडिओ एस वाणो पाविओ । तव्वयणायन्नणम्मि य 'नूणं विणिवाइओ' त्ति परित-
त्पेऊण गुरुसोयाउलिजंतमाणसस्त जाया रयणी । पसुत्तो रयणवईए सह कुमारो । एकजामावसेसाए रयणीए सहसा तम्मि गामे निवडिया चोरघाडी । सा य कुमारप्पहारकडुयाविया भग्गा परस्सुहा । अहिणंदिओ कुमारो सयलगामाहिट्टिएण गामपटुणा । गोसग्गि य आउच्छिऊण गामठक्खुरं तत्तणयसहाओ पत्थिओ, रायगिहं पत्तो जहाणुक्कमेणं । तत्थ णयर-
याहिरियाए एकग्गि परिवाययासमे ठविऊण रयणवई पयट्ठो णयरत्तभंतरं । पविसमाणेण य दिट्ठं एकम्मि पएसे अणेगखं-
मसयसत्तिविट्ठं विविहकम्मणिम्मवियं धवलहरं । तत्थ य दिट्ठाओ दो पवरकन्नाओ । ताओ य कुमारं दट्ठूण पयडियगुरु-
याणुपयाओ भणिउं पयत्ताओ—किं सुत्तं तुम्हारिसाण वि महापुरिसाण भत्तणुरत्तं जणमुच्चिय परिभमिउं ? । तेण बुत्तं—को

मो जन्तो ज्ञेयं मगह ? । ताहिं दुत्तं—पसाओ कीरउ आसणगहणेण । तओ निसन्नो । कओ मज्जनभोयणाइओ उवयारो । तदपसाने य मणिउं पयसाओ—जहा महासत्त ! अरिय इहेव भारहे वासे वेयइगिरिदाहिणसेढीए सिवमंदिंरं णयरं, जउणसिहो राया, तस्स य विजुसिहा नाम देवी, तीए अम्हे दुवे दुहियाओ, जेहो य अम्ह णट्टम्मत्तो भाया । अन्नया अम्ह पिया अग्गिसिहामिहाणेण मेत्तेण समं गोढीए चिट्ठइ जाव ताव पेक्त्तइ गयणे अट्टावयपव्वयाभिमुहं जिणवर-वंइणमिभितं गच्छंतं सुरासुरसमूहं । ददूण राया वि मित्तेण धूयाहि य सहिओ पयट्टो, कमेण य पत्तो अट्टावयं । वंदि-याओ निर्णिदपडिमाओ । कप्पूरागुधूषपुद्धारविंदसुरहिंघेहिं य कओ उवयारो । तिययाहिं कउं निगच्छंतेण एगस्स जघोगपायरस देहा दिट्ठं चारणमुणिलुयलं, णमिज्ज य तं निसन्ना तयासन्ने । तओ तेहिं पत्थुया धम्मकहा—

जहा असारो संसारो, भंगुरं सरीरं, सरयव्वविब्भमं जीवियं, तडिविलसियाणुगारि जौवणं, किंपागफलोवमा भोगा, संसारयत्तमं विसयसोम्वं, कुसगजलविंदुचंचला लच्छी, सुलहं दुक्खं, दुल्लहं सुहं, अणिवारियप्पसरो मच्चू, ता एवं ठिए छिरिन्नउ मोहप्पसरो, कीरउ निर्णिदप्पणीए धम्मो मणं ति । एवं सुणिय लद्धसम्मत्ताइणो जहागयं पडिगया सुरा-इणो । तओ लद्धायसरेण भणियं अग्गिसिहिणा मेत्तेण—जहा भयं ! एयाणं वालियाणं को भत्तारो भविस्सइ ? ति । तेहिं भणियं—एयाओ भाइवइगस्स भज्जाओ भविस्सति । तओ एवं सुणिय साममुहो जाओ राया । एत्थावसरे उत्तो धग्गेहिं—ताय ! संपयं येव साहियं मुणीहिं संसारसरुवं, ता अलं अम्हाणमेवंविहावसाणेण विसयसुहेणं ति । पडिवन्नं च तं ताएण । एवं च पइइयाए भाउणो चत्तणियदेहमुहकारणाओ तस्स चेव ण्हाणभोयणाइयं चिंतंतीओ चिट्ठम्ह । ज्ञानउत्तरेणे अम्ह माउणा पुहपिं भमंतेण दिहा तुम्ह माउलगस्स धूया पुक्कवई कन्नगा । तं च रुवाइखित्तचित्तो हरिय आगओ, वरिद्धिमसहंतो विज्जं साहिउं गओ । अओ उवरि तुब्भे नायउत्तंता । ता हे महाभाग ! तस्मि काले तुब्भंति-

श्रीउत्तरा-
 ध्ययनद्वये
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखवोधा-
 ख्या लघु-
 श्रुतिः ।

॥ १९४ ॥

याओ आगंतूण पुष्पवईए सामेण बुत्ताओ अग्हे—साहिओ भाउबुत्तंतो । तं सुणिय सोयनिव्वमराओ रोविडं पवत्ताओ, संठवियाओ महुरवयणेहिं धम्मदेसणाए पुष्पवईए । अन्नं च संकरिविजासायासाओ विइयइच्छुत्तंताए भणियं तीए— सुमरिज्जड मुणियणं, मन्निज्जड वंभदत्तो भत्त ति । तमायन्निय जायाणुरागाहिं मन्नियमग्हेहिं । तओ रहसपरवसत्तणओ पुष्पवईए चालियाए सियसंकेयपढायाए अन्नत्थ कत्थइ पज्जये तुमन्नि नाणाविहगामनगराईसु भगंतीहिं तुमं न जादे कहिंचि दिट्ठो ताहे विसत्ताओ इहागयाओ । ततो अप्पत्तक्कियहिरन्नबुद्धिविन्धममेत्थ तुह दंसणं जायं ति । ता हे ! महाभाग ! सुमरिज्जण पुष्पवइवइयरं कीरउ अम्हाण समीहियं । एयं सुणिय सहरिसं मन्नियं कुमारेण । निव्वत्तिज्जण गंधघविवाहं ठिओ रत्तीए ताहिं समं, गोसकाले य बुत्ताओ—गच्छह तुब्भे पुष्पवइसमीवं, तीए समं ताव अच्छियवं जाव मह रज्जलाभो होइ । ‘एवं काहामो’ ति भणिय गयाओ । गयासु य तासुं जाव पलोएइ पासाइं ताव न तं धवलहरं न य सो परियणो । चितियं च तेण—एसा विज्जाहरी माया, अन्नहा कहमेयं इंदयालविन्धमं ताण विलसियं ? । तओ कुमारो सुमरिय रयणवईए तयन्नेसणनिमित्तं गओ आसमाभिगुहं । जाव ण तत्थ रयणवई ण य अन्नो कोइ । तओ ‘कं पुच्छामि ?’ ति कलिज्जण पलोइयाइं पासाइं, ण य कोइ सचवियो । तओ तीए चेव वइयरं चिंतयंतस्स खणंतरेणागओ एको कट्ठाणागिई परिणओ पुरिसो । पुच्छिओ सो कुमारेण—भो महाभाय ! एवंविहरुवनेवत्थविसेसा कल्लदिणे अज्ज वा न दिट्ठा का वि एत्थ बाला ? । तेण य भणियं—पुत्तय ! किं सो तुमं रयणवईए भत्ता ? । कुमारो भणइ— एवं । तेण भणियं—कळे सा मए रुयंती दिट्ठा अवरणह्वेलाए, गओ य तीए समीवं, पुच्छिया य सा मए—पुत्ति ! का सि तुमं ? कओ वा समागया ? किं वा सोयकारणं ? कहिं वा गंतवं ? । तओ तीए किंचि कहियन्मि पच्चभिन्नाया, भणिया य—ममं चिय वोहित्ती तुमं होसि । मुणियबुत्तंतेण य मया तीए चुल्लपिउणो गंतूण सिट्ठं । तेण वि जाणिय-

॥ १९४ ॥

त्रयोदशं
 चित्रसम्भू-
 तीयाख्य-
 मध्ययनम् ।

चित्र-
 सम्भूत-
 वक्तव्यता ।

विदिता सायं प्येसिया नियमंदिरं । अन्नेसिया सद्यो तुग्दे, ण य कहिचि विद्दा । ता संपयं पि सुंदरमणुद्धियं जमा-
गया । एवं पाऽऽलविज्ज नीओ तेण कुमारो सत्थवाहमंदिरं । कयसद्योवयारस्स य रयणवईए सह वित्तं पाणिगहणं ।
तओ तीए सह विसयसुहमणुद्धयंतो चिट्ठइ । अन्नया य 'वरधणुणो दिवसओ' त्ति पयंपिय भोजं भुंजंति वंभणाइणो, जाव
सयं येय वरधणू जणियंभणवेसो भोयणनिमित्तमागओ, भण्डं पयत्तो—जहा भो ! साहिज्जड तस्स भोज्जकारिणो जहा
जइ मन्श भोयणं पयच्छट्ठ, ता तस्स परल्लोयवत्तिणो वयणोयरम्मि उवणमइ । सिट्ठं व तेहिं तमांगंतूण कुमारस्स ।
विनिगओ कुमारो । सहरिसं पलोइओ सो कुमारेण पच्चमिन्नाओ य, आळिंनिडं पविट्ठो मंदिरं । निवत्तमज्जणभोयणा-
यसरम्मि य पुच्छिओ तेण वरधणू निययपवत्तिं साहिं पयत्तो—जहा तीए रयणीए निदावसमुवगयाण तुग्हाणं पिट्ठओ
पाविडण निविडकुंडंगंतरट्ठियत्तुणा एक्केण चोसुरिसेण पहओ वाणेण, तओ पहारवेयणाए परायत्तत्तणओ निवडिओ
महियलम्मि, अवायमीरत्तणओ न साहियं तुग्दं, बोलीणो र्हवरो तमंतरालं, अहमवि परिनिविडवअंतरालमज्जेण
ससियं सणियं अयक्कममाणो कइ कइवि संपत्तो तं गामं जत्थ तुग्दे निवसिया, साहिया य तग्गामाहिवइणा तुग्द पडत्ती,
समुत्तप्रद्वियवतोसो य पउणपहारो भोयणपत्थणावएसेण समागओ इहइं जाव दिद्दा तुग्दे । एवं च सहरिसमविरत्तचित्तानं
जंति दियहा । अन्नया य मंतियं परोप्परं वंभदत्त-वरधणूहिं—जहा केत्तियं कालं मुक्कपुरिसगारेहिं अच्छियवं ? । एवं
य वित्तयंतानं निग्गमोपायसमुत्तुयाणं समागओ महुमासो । तम्मि य पयत्ते मयणमहूसवे निग्गए णयरिज्जणवए उज्जाणेसु
कोउइल्लेणं गया दो वि कुमार-वरधणू । तओ पयत्ते निग्गरे कीलारसे कीडंतेसु विविहकीलाहिं तरुणनरत्तापीसत्थेसु
अत्तणियं येय मयपरएसो गालियमिठो निरकुसो वियरिओ रायहत्थी । समुच्छलिओ कलयलो । मग्गाओ कीलागो-
हीओ । एवं य पयत्ते हडोहलए एधा थालिया समुन्नयपओहरा वियडनियंवाविवा मत्तकरिकरोरुभया वेविंरंगी पलायंती

सरणं विमग्गमाणा पडिया करिणो विट्ठिपहं । तओ उल्लसिओ हाहारवो । कूइयं से परियेणं । एत्थंतरे दरगहियाए तीए पुरओ होऊण हक्किओ कुमारेण करी । मोयाविया एसा । सो वि करी तं वालियं मोत्तुण रोसयसवित्थारियलोयणो पसारियचोरफरो तबुवियकन्नो इत्ति तदमिसुहं पहावियो । कुमारेणावि संपिडिय उवरिहं पक्खित्तं तदमिसुहं । तेणावि निम्भरामरिसपराहीणेण घेत्तुं तं पक्खित्तं गयणे निषडियं धरणीए । जाव किर तत्थ परिणमइ ताव दच्छत्तणओ समा- रुहिय कंधराए निषट्ठमासणं कुमारेण, ताडिओ तिक्रसंकुत्तेण, अप्फालिओ कुंभमाए, मडुरवयणेहिं मेहावियो मच्छरं करी । तओ समुच्छलिओ साडुक्कारो । 'जयइ कुमारे' ति पटियं वंदिणा । नीओ खंमहाणं, आगओ तसुदेसं । णरवई दइण य तं अनन्नसरिसं चिट्ठियं गओ विट्ठियं, भणिउं पवत्तो—को उण एसो ? । तओ कुमारवइयरामिन्नेण साहिओ उउत्ततो मंतिणा । तओ तुट्टेण राइणा नीओ नियभवणं, कारावियो मज्जणभोयणाइयमुच्चियकरणिजं । तओ भोयणावसाणे दिन्नाओ अह धूयाओ कुमारस्स । सोइणदिणमुहुत्तेण वित्तं पाणिग्गहणं । जहासुहं ठिया तत्थ कइययदिणे । अन्नया एगा महिळा आगंतूण कुमारसनीवं भणिउं पवत्ता—जहा कुमार ! अत्थि किंचि वत्तवं तुमए सह । तेण वुत्तं—भण । तीए वुत्तं—अत्थि इदेव णयपीए वेसमणो नाम सत्थवाहो, तस्स धूया सिरिमई नाम, सा मए बालभावाओ आरब्भ पालिया जा तुमए हत्थिसंभमाओ रक्खिया, तीए हत्थिसंभसुवरियाए 'ऊञ्झिऊण भयं जीवियदायगो' ति मुणिऊण तुमं साहिलासं पलोइओ, 'अच्चंतसुंदररुवजोघणलायन्नकलाकोसहाण पगरिस्सो' ति काउं समुप्पन्नो तीए तुब्बोवरिं दढमणु- राओ, तओ तप्पमिइं तं चेय पलोएमाणी थंभिय व लिहिय व कीलिय व दंकुकीरिय व निच्चलनिहित्तलोयणा खणमेकं ठिया, बोलीणे हत्थिसंभमे कइ कहवि परियेण नीया नियमंदिं, तत्थ वि न मज्जणभोयणाइयं देहट्टियं करेत्ति, केवलं मोणेण अच्छइ । वाहे मए बुत्ता—पुत्ति ! कीस तुमं अयंडे थिय असत्त्माविणी जाया जेण मज्झ वि अव-

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

दीपेति पदं । ताप सविलसलं हसित्वा भगियं तीए—किमंय ! तुम्हाण वि अकदणिज्जमत्थि ? किंतु लज्जा
 प्याररात्त, ता मुपड—तेणाहं हत्थिसभमाओ रत्थिरया तेण सद्धि पाणिगहणं न होइ ता मे अवस्सं मरणं सरणं
 ति । तओ एवमायत्थिज्जण ह्दिओ पिउणो तीए युवतो । तेणावि तुह समीवे अहं पेसिया, तो पडिच्छतु सुं बालियं ।
 मत्थियं ष तेण । पसत्थयियेहे वितो विनाहो । वरधणुणो वि सुवुद्धिनामेणामथेण नंदामिहाणकन्नं दाऊण कयं विवाह-
 मंगळं । एवं ष दीण्ह वि विसयसुहमणुहवंताणं अइकंता कइवयवासरा । उच्छलिया सवओ तेसि पउत्ती । तओ
 ग्ना पाणारसिं । तओ वंभदत्तं थाहिं ठविउं गओ वरधणू कडयसमीवं । हरिसिओ एसो सवलवाहणो निग्गओ
 मग्गुहो । तओ समरुठिऊणारोविउं हत्थिरसंधे पेसिओ नियमथेणे । कमेण य विन्ना नियथूया कडयावई नाम अणेग-
 ग्गदयरहंभारसनेया । पसत्थयिणे वित्तो विवाहो । तीए समं विसयसुहमणुहवंतस्स वषए कालो । तओ दूयसपेसणेण
 ग्नागओ सवलवाहणो पुप्फनूलो राया, घणुमंती कणेरुवत्तो अत्रे य चंदसीह-भवदत्तादयो वहवे रायाणो । तेहिं
 वरधणू सेणापई अभिसिचिऊण पेसिओ दीहराणो डवरि । पयत्तो अणवरयं गंतुं । एत्थंतरे पेसिओ दीहेण कडगाईण
 दूओ । निग्मच्छिओ य सो तेहिं । अप्पणा वि अणवरयपयाणएहिं गच्छंता पत्ता कं पिहपुरं । तओ समंतओ निरुद्ध-
 निग्गमपवेसं कयं तं । तओ सो दीहराया 'केत्थियं कालं विले पविट्ठेहिं अच्छियवं ?' ति साहसमवलंविऊण निग्गओ
 मग्गुहो । समायथियं महासमरं वोण्ह वि सेन्नाणं । तओ भगं गियसेन्नं दट्ठण दीहो काऊण पोरुसं 'अन्नहा वि
 नत्थि मुत्तो' ति कळिऊण मग्गुहमुवट्ठिओ । तओ वं पेच्छिऊण वंभदत्तो संघुक्खिकोवानलो चलिओ तदभिमिहुं ।
 एग्गमाओहनं । तओ मंडीय-रग्ग-कुंत-गया-भिठिमालपमुहेहिं पहरिऊण मुक्कं वंभदत्तेण चक्कं । तेण दीहराणो कवंधी-
 कयं सपीरं । तओ 'जयइ पक्कयट्ठी' सि उच्छलिओ कलयलो । सिद्धगंधेहिं मुक्का कुमुमबुट्ठी, तुत्तं च—जहेस वारसमो

श्रीउत्तरा-

भयनयने

श्रीनिमिच-

न्द्रीया

सुखचोया-

ख्या लपु-

श्रुतिः ।

॥ १९६ ॥

चक्रवर्ती उषन्नो । तत्रो पुरजणवण नागरिलोण य अहिणंविज्जमाणो पविट्ठो णियमंदिरं । कओ सयलसामंतेहिं

महाचक्रवट्टिरज्जाभिसेओ । पसाहियं चिरंतणचक्रवट्टिकमेण छक्खंडं पि भरहं । समागं पुप्फवईपमुहं सयलमंतिउरं ।

एवं चक्रवट्टित्तं कुणंतस्स गच्छंति विणा । अन्नया नडेण विन्नतो—जहा महाराय ! अज्ज महुयरीगीयं नाम

नट्टविहिं दंसइस्सामि ति । तेण बुत्तं—एवं होउ चि । तओ अवरण्हसमए पारद्धो नच्चिउं । एत्थंतरे दासचेडीए

सयलकुमुनसमिउं वंभदत्तस्स छुमुमदागंडमुवट्टवियं । तं पेच्छंतस्स महुयरीगीयं च सुणंतस्स वियपो जाओ—

एवंविहो नाडयविही दिट्ठपुवो मए । एवं चिंतंतस्स 'सोहम्मे पउमगुम्मे विमाणे दिट्ठपुवु' चि सुमरिओ पुबभवो,

गओ य मुच्छं, पट्ठिओ य भूमीए । तओ पासपरिवत्तिणा सामंतलोएण सरसचंदणालिंपेण समासत्थीकओ ।

तओ राइणा सुमरियपुव्वभवमाइवइयरेण तयझेसणत्थं रहस्सं गोविंतेण भणिओ नियहिययनिच्चिसेसो वरधणू नाम

महामथो—जहा लंविज्ज इमं 'आस्स दासो सुगो हंसो, मातद्भावमरौ तथा ।' सिलोगढं घोसावेसु णारे त्थियचउक्कच-

अरेसुं, जो एयस्स सिलोगत्स पच्छिमढं पूरेइ तस्स राया निययल्लस्स अढं देइ चि । एवं च पइदिणं पयत्त-

मायोसणं । लंविओ बहुसु पएवेसु पाओ । अत्रावसरे स पूर्वभाविकच्चित्राभिधानत्सहोदरजीवः पुरिमत्तालन-

गराद् इभ्यपुत्रो भूत्वा सञ्जातजातिस्मरणो गृहीतव्रतस्त्रैयगतः, समवत्ततो मनोरमाभिधाने कानने । तत्र यथाप्राप्तुके

भूमौगे निक्षिप्य पात्रानुपकरणं स्थितो घर्मन्थानोपगतः कायोस्सर्गेण । अत्रान्तरे आरपट्टेन पठ्यमानम् 'आस्व दासो

मृगो हंसो, मातद्भावमरौ तथा ।' इदं श्लोकं निशम्य प्राह मुनिः—'एषा नौ पट्टिका जातिल्योन्याभ्यां विमुक्तयोः

॥ १ ॥' ततोऽसायारपट्टिकस्तच्छ्लोकं पत्रके लिखित्वा प्रफुल्लसपङ्कजो गतो राजकुलम्, पठितः प्रभोः पुरतः सम्पूर्णेः

श्लोकः । ततः श्लोकारेकेण गतो राजा मूर्च्छाम् । ततः क्षुभित्वा सभा । रोपवशगतैन परिप्लनेन 'एतद्भवनेन राजा

त्रयोदशं

चित्रसम्भू-

तीयाख्य-

मध्ययनम् ।

चित्र-

सम्भूत-

वक्तव्यता ।

॥ १९६ ॥

दृष्टमी दशां गतः इति चपेटानिर्हन्तुमारब्धः । तेन हन्यमानेनोचे—'न मया पूरितः' इति विलपन्नसौ मोचितः कदर्य-
केभ्यः, प्रष्टश्च—'कोऽस्य पूरकः?' इति । स प्राह—अरण्यसमीपवर्ती मुनिरिति । ततो राज्ञा चन्दनरससेफादिभिर्लब्ध-
चेतनोऽरण्यमुनिचरणमपृच्छन्तः तद्भक्तिकेद्रेदाकृष्टचित्तः सपरिकरो निर्ययी । दृष्ट्ये च तेन मुनिरुद्याने, तुष्टचेतसा बन्धितः,
सविनयमुपविष्टस्तद्वृत्तिके । मुनिनाऽप्यारब्धा धर्मदेशना—दृशिता भवनिर्गुणता, वर्णिताः कर्मबन्धहेतवः, श्लाघितो मोक्ष-
मार्गः, श्लाघितः शिवसौन्दर्यातिशयः । ततः संविप्सा परिपत्, न भावितो ब्रह्मदत्तः । प्राह च—यथा स्वसङ्गमसुखे-
नाऽऽजदिषा वयं तथाऽऽहादयतु भवान् राज्यस्वीकरणेन, पश्चात् तपः सममेव करिष्यावः, एतदेव या तपसः फलम् ।
मुनिराह—युष्मिदं भवतामुपकारोद्यतानाम्, केवलं दुर्लभेयं मानुष्यावस्था, सततं यत्तुकमायुः, चञ्चला श्रीः, अनव-
स्थिता धर्मबुद्धिः, विपाककटवो विषयाः, तदासक्तानां युवो नरकपातः, दुर्लभं पुनर्मोक्षवीजम्, विशेषतो विरतिरत्नम्, न
तरयागाद् दुस्तरनरकपातहेतुककतिपयदिनमाविराण्याश्रयमाहादयति चित्तं विदुषाम् । ततः परित्यज्य कदाशयं स्मर प्राग्भ-
वानुभूतदुःरानि, पिय जिनवचनामृतसम्, सञ्चर तदुक्तमार्गेण, सफलीकुरु मनुजजन्मेति । स प्राह—भगवन् ! उपनत-
मुत्तमागेन अट्टमुत्तवाब्धा अज्ञानतालक्षणम्, तन्मैयमादिस, कुरु मत्समीहितम् । ततः पुनरुक्तमुक्तोऽपि यदा न प्रति-
युष्यते तदा चिन्तितं मुनिना—आः ! ज्ञातं पूर्वभवे सनत्कुमारचक्रिलीरत्नाऽलकसंस्पर्शनवेदनाद् जाताभिलाषतिरेकेण
मया निर्यार्यमाणेनापि कृतं तत्रास्यर्थं सम्भूतेन सत्ता निदानम्, तदिदं विजृम्भते । अतः कालदष्टवदसाध्योऽयं जिनव-
चनमन्त्रप्राणामिति । गतो मुनिः, कालान्तरेण मोक्षं च प्राप्तः । राहोऽपि चक्रिमुखमनुभवतोऽतीतः कश्चित् कालः ।
अन्यदैकेन द्विजातिनोक्तोऽसौ—भो नृपेश ! ममेदृशी वाब्धा उत्पन्ना यदि चक्रिमोजनं मुञ्जे । राहा उक्तम्—भो
द्विज ! न मामकमन्त्रं त्वं भोक्तुं क्षमः, यतो मां हित्वा एतद्ब्रह्मन्यस्य न सम्यक् परिणमति । ततो द्विजेनोक्तम्—धिगस्तु ते

श्रीउचरा-
 ध्यपनमूले
 श्रीनेमिच-
 न्नीया
 सुखयोषा-
 स्या लघु-
 वृत्तिः ।

॥ १९७ ॥

राग्यलक्ष्मीमाहात्म्यं यदन्नमात्रदानेनाव्यालोचयसि । ततो राक्षा असूययाऽनुज्ञातम् । भोजितश्चासौ आहारदानेन स्वभार्या-
 पुत्र-शुपा-सुहृदि-पौत्रादिवान्यवशृण्वन्वितः । गतः स्वगृहम् । आगतायां निशीथिन्यां परिणमत्यग्नेऽत्यन्तजातोन्मादप्रसरः
 अनपेक्षितमाष्ट-शुपा-भगिनीव्यतिकरो, गुरुमदनवेदनानष्टचित्तः प्रयुक्तोऽन्योऽन्यमकार्यमाचरितुं द्विजपरिजनः । परिणते
 चाऽऽन्ने प्रलूपसि लज्जितो द्विजः परिजनश्च अन्योन्यमाख्यं दर्शयितुमपारयन् निर्गतो नगरान् । चिन्तितश्च द्विजेन—कथ-
 मनिमित्तचैरिणा राक्षेत्यं विडम्बितोऽहम् ? ततोऽमर्षितेन तेन वनेऽवता दृष्ट एकोऽजापालकः स कर्करिकाभिरश्वत्थपत्राणि
 फाणीकुर्वन् । चिन्तितं च तेन—‘मद्विवक्षितकार्यकरणयोग्योऽयम्’ इति कृत्वा उपचरितस्तेन दानमानादिभिः, कथितस्तेन
 स्वामिनायस्सस्य रहसि । तेनापि प्रतिपन्नम् । अन्यथा गृहान्निर्गच्छतो ब्रह्मदत्तस्य कुड्यान्तरिततनुजा अमोचवेध्यत्वेन गोलि-
 क्यैकफालयुत्पादिते लोचने । ततो राज्ञा तद्दृत्तान्तमवेत्योत्पन्नकोपेन सपुत्रवान्यवोऽसौ घातितः पुरोहितः । अन्यानपि
 द्विजान् घातयित्वा उष्णो मन्त्री—यथैषामक्षीणि स्थाले निक्षिप्य मम पुरतो निषेदि येनाहं स्वहस्तमर्दनेन स्वसुखमुत्पादया-
 भीति । मन्त्रिणाऽपि छिट्कर्मोदयवशात् तस्यावगम्य शालोटकतरुफलानि स्थाले निक्षिप्य तस्यार्पितानि । सोऽपि रौद्राध्य-
 वसायोपागतस्त्वानि अश्विबुद्ध्या मर्दयन् खं सुलाकुर्वन् दिनान्यतिवाहयति । एवं च विदधतोऽतीतानि कतिचिद् दिनानि ।
 ततः सप्त वर्षसप्तानि पौढशोत्तराणि आयुर्लुपाल्य तत्क्षये प्रवर्द्धमानरौद्राध्यवसायो मृत्योत्पन्नः सप्तमनरकपृथिव्यां
 प्रपन्निरात्सागरायुर्नारक इति ॥ साम्प्रतं सूत्रमनुस्त्रियते—

जाईपराइओ खलु, कासि गियाणं तु हृत्थिणपुरम्मि । चुलणीइ बंभदत्तो, उचवन्नो पडमगुम्माओ ?

व्याख्या—जात्या-प्रस्वावात् चाण्डालजात्या पराजितः-अभिभूतो जातिपराजितः ‘खलुः’ चाक्यालङ्कारे ‘कासि’
 सि अकार्षीत् ‘निदानं’, ‘चकवर्षिपदावाप्तिर्भे भवेद्वि’लेवमात्मकम्, ‘तुः’ पूरणे, हस्तिनागपुरे चुलन्यां ब्रह्मदत्त

त्रयोदशे
 चित्रसम्भू-
 तीयाल्य-
 मध्ययनम्

चित्र-
 सम्भूत-
 वकल्यता ।

॥ १९७ ॥

उत्पन्नः 'पद्मगुल्मान्' नलिनीगुल्ममिमानात् च्युतेति शेषः । इति सूत्राक्षरार्थः ॥ १ ॥ भावार्थः कथानकादयसेयः,
 गण इयितम् । 'गुल्म्यां ब्रह्मदत्त उत्पन्नः' इत्युक्तम्, स च फ ? इत्याह—

कंपिष्टे संभूतो, चित्तो पुण जाओ पुरिमतालम्मि । सिट्टिकुलम्मि विसाले, धम्मं सौज्जण पद्दइओ २

व्याख्या—'कम्पित्ये' कास्मित्यनाग्नि नगरे 'सम्भूतः' पूर्वजन्मनि सम्भूतनामा, चित्रस्य तु का वार्त्ता ?
 इत्याह—चित्रः पुनर्जातः पुरिमतालपुरे श्रेष्ठिदुले 'विशाले' पुत्रपौत्रादिभिर्विस्तीर्णे, प्राप्तवयाश्च तथाविधाचार्यसन्निधौ

परमं मुत्या प्रव्रजित इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ वतः किम् ? इत्याह—
 कंपिष्टम्मि प नयरै, समागया दो वि चित्त-संभूया । सुहदुक्खलफलविवारंगं, कहिति ते एकमेक्कस्स ३

व्याख्या—कास्मित्ये च नगरे 'समागतौ' मिलितौ द्वावपि चित्र-सम्भूतौ जन्मान्तरनामतः 'सुहदुःखफलविवारकं'
 गुल्लदुक्खलकर्मणुभावरूपं कथयतः तौ 'एकैकस्स' इति 'एकैकस्य' परस्परं सर्वत्र वर्तमाननिर्देशः तत्कालविवक्षया
 इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ साग्रतं यदुक्कं गुल्लदुःखफलविवारकं तौ कथयामासदुरिति चक्रवर्त्ती यथा कथयामास तथा

सम्बन्धपुरस्सरमाह—

चक्खदी महिद्धीओ, धंभदत्तो महायसो । भायरं बहुमाणेण, इमं वयणमन्ववी ॥ ४ ॥

आसिमो भायरा दो वि, अन्नमन्नवसाणुगा । अन्नमन्नहिएसिणो ॥ ५ ॥

दासा दसत्ते आसी, भिया कालिजरे णगे । हंसा मयंगतीराए, सोवागा कासिभूमिए ॥ ६ ॥
 देवा प देवलोगम्मि, आसी अम्हे महिट्ठिया । इमा णो छंट्ठिया जाई, अन्नमत्तेण जा विणा ॥ ७ ॥
 व्याख्या—चक्रवर्त्ती 'महर्षिकः' बृहद्विमूतिः ब्रह्मदत्तो महायशाः 'भ्रातरं' जन्मान्तरसौदरं 'बहुमानेन' मानप्रति-

श्रीउत्तरा-
 स्यपनसूत्रे
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखबोधा-
 रस्या लघु-
 श्रुतिः ।
 ॥ १९८ ॥

बन्धेन 'इदं' यक्ष्यमाणलक्षणं 'वचनं' वाक्यम् 'अत्रवीत्' उक्तवान्—यथा 'आसिमो' ति अभूवाऽऽत्रां भ्रातरौ द्वावपि अन्योऽन्यं-परस्परं 'वसाणुग' ति यशम्-आयत्ततामुंगच्छन्तौ यौ साबन्धोऽन्यवशानुगौ, तथा 'अन्योऽन्यमनुरक्तौ' अतीव श्रेहयन्तौ, तथा 'अन्योऽन्यदितैपिणौ' परस्परशुभाभिलाषिणौ । पुनः पुनरन्योन्यग्रहणं च चित्तुल्यतातिशयख्या-
 पनार्यम्; मकारश्च सर्वत्रालाक्षणिकः । केयु पुनर्भवेष्वित्यथावाम् अभूव ? इत्याह—दासौ 'दशर्णे' दशार्णदेशे "आसि" ति अभूव, मृगी 'कालिञ्जलान्नि नगे, हंसौ मृतगङ्गातीरे, 'श्रपाकौ' चाण्डालौ "कासिभूमिम्" ति 'कारीभूम्यां' काश्यपिधाने जनपदे, देवौ 'देवलोके' सौधर्ममिधाने अभूव 'अन्दे' ति आवां महर्षिकौ न तु किल्बिषिकौ, "इमा णो" ति आययोः पष्ठिका जातिः, कीदृशी या ? इत्याह—“अन्नसत्रेणं” ति 'अन्योन्येन' परस्परेण 'या विना' कोऽर्थः ?—परस्परसाहिल्यरहिता वियुक्त्योर्यथा इति भावः इति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ४-५-६-७ ॥ इत्यं चक्रमर्चिनोक्ते सुनिराह—

कम्मा णियाणप्पगडा, तुमे राय ! विंचितिया । तेसिं फलविवागेण, विप्पओगमुवागया ॥ ८ ॥
 व्याख्या—'कर्मणि' ज्ञानावरणीयादीनि, निदानं-सामिष्वङ्गप्रार्थनारूपं तेन प्रकर्षेण कृतानि-विहितानि निदान-
 प्रणतानि निदानवशनिमद्धानीत्यर्थः त्वया राजन् ! विचिन्तितानीति, तद्धेतुभूताऽऽर्त्तध्यानाभिध्यानतः कर्माण्यपि
 तथोच्यन्ते, 'तेषाम्' एवंविधकर्मणां फलं चासौ विपाकश्च-शुभाऽशुभजनकत्वलक्षणः फलविपाकत्वेन 'विप्रयोगं' विप्रुम्
 'उपागतौ' प्राप्नो । किमुक्तं भवति ?—यत् तदा त्वयाऽऽस्मन्निवारितेनापि निदानमनुष्ठितं तत्फलमेतद् यदाबभौस्तथाभूत-
 योरपि वियोग इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ इत्यमवगतवियोगहेतुश्चक्री पुनः प्रश्नयितुमाह—
 सचसोयप्पगडा, कम्मा मए पुरा कडा । ते अज्ज परिसुंजामो, किं नु चित्ते वि से तथा ? ॥ ९ ॥

त्रयोदशं
 चित्रसम्भू-
 तीयाख्य-
 मध्ययनम् ।

चित्र-
 सम्भूत-
 मुन्योः सात्री
 वैकथ्यता ।

॥ १९८ ॥

व्याख्या—गौरी—गुणमागपरिहाररूपं शीघ्रम्—अमापमगुणं ताभ्यां प्रकटानि—व्यातानि कर्माणि—प्रकृमाप
 गुणानामपि मया पुन कृतानि यानीति गम्यते, तानि 'अथ' अस्मिन्नहनि, नेपथ्यकालोपलक्षणं चेत्तत्, "परियुंजा-
 मो" पि 'परियुंजे' तद्विषयोपनात्तरीरत्वारिपरिभोगद्वारेण वेदये । यथेति गम्यते, 'किमिति प्रश्ने, 'तु' इति वितर्के,
 'विभोऽसि' चिन्तनाप्री, कोऽयं?—भवानपि "से" इति वानि तथा परियुंजे?, नैव मुझे मिश्रुक्तत्वाद् भवतः। तथा
 च द्विनिति एव यानि नयेत् सक्षोपात्रितानि कर्मानि विफलानि ज्ञातानीत्यास्य इति सूक्ष्मार्थः ॥ ९ ॥ मुनिराह—

मयं सुचिन्तं सफलं पराणं, कडाण कम्माण ण मोक्खु अत्थि ।

अत्थेहि कामेहि य उतमेहि, आया ममं पुत्तफलोववेओ ॥ १० ॥

जाणाहि संमूय ! महाणुभागं, महिद्धियं पुत्तफलोववेयं ।

चित्तं पि जाणाहि तहेव रायं !, इही जुई तत्स वि अ प्पमूया ॥ ११ ॥

मद्वयस्या वयणप्पमूया, गाहाऽणुगीया णरसंघमज्जे ।

'लं भियखुणो सीलगुणोववेया, इह ज्जयंते समणो म्हि जाओ ॥ १२ ॥

व्याख्या—'रायं' निरयशेषं 'सुचीणं' शोभनमनुष्ठितं तपःप्रवृत्तीति गम्यते, सफलं नराणाम्, उपलक्षणत्वाच्च शेषप्रा-
 प्तान् । द्विनिति ? यतः 'कृतेभ्यः' अयं हि अवश्ययेचेभ्यः कर्मभ्यो न 'भोक्षः' मुक्तिरस्ति, ददति हि तानि निजफल-
 नरस्यनिति मागः । प्राकृतत्वात् सुब्यत्ययः । स्यादेतत्—स्वयैव व्यभिचार इत्याह—'अर्थैः' द्रव्यैः 'कामैश्च' प्रतीतिः
 'गौरी' नृपानेनलक्षितः सत्प्रत्या मम 'पुण्यफलोपेतः' चक्रवर्तित्वप्राप्त्या शुभकर्मफलान्वित इति यथा त्वं जानासि ॥
 दे संभूत ! 'नरानुभागं' बृहन्माहात्म्यं 'मधुदिकं' साविशयविभूतियुक्तम् अत एव पुण्यफलोपेतं चित्रमपि जानीहि

चित्र-
 सम्भूत-
 मुन्योः सौत्री
 वक्तव्यता ।

'तथैव' विशिष्टमेव हे राजन् । किमिलेखम् ? अत आह—'ऋद्धिः' सम्पत् 'धुतिः' वीप्तिः 'तस्याऽपि' जन्मान्तरनामतः चित्राभिधानस्य ममाऽपीति भावः, चशब्दो यस्मादर्थैः ततो यस्मान् 'प्रभूता' चही, गृहस्थभावे ममाऽप्येवंविधत्वादेवेति भावः ॥ यदि तवाप्येवंविधा समृद्धिरासीत् तत् किमिति प्रवर्जितः ? इत्याह—'महार्थरूपा' अनन्तद्रव्यपर्यायात्मकतया बह्वर्थस्वरूपा, वचनेन अप्रभूता—अल्पभूता वचनाल्पभूता स्तोकाक्षरेत्यर्थः, का असौ ? गीयते इति गाथा सा चेहार्थोद्घर्माभिधायिनी सूत्रपद्धतिः, अनुलोकं गीता—कथिता अनुगीता, अनेन श्रोत्रबुद्धौव देशना कार्येति ख्यापितं भवति । क ? इत्याह—नरसङ्घमध्ये, 'कां' गाथां ध्रुत्वेति शेषः, 'मिक्षवः' मुनयः शीलं—चारित्र्यं गुणः—ज्ञानं ताभ्यामुपेताः 'इह' जिन-प्रवचने 'यत्ने' यत्नवन्तो भवन्ति, सोपस्कारत्वात् सा मयाऽप्याकर्णिता, ततः श्रमणोऽस्म्यहं जातः, न तु दुःखदग्ध-त्वादिति भाव इति सूत्रत्रयार्थः ॥ १०-११-१२ ॥ इत्थं मुनिनाऽभिहिते ब्रह्मदत्तः स्वसमृद्ध्या निमग्नयितुमाह—

उच्चोदए महु कक्के य बंभे, पवेइया आवसहा य रम्मा ।

इमं गिहं चित्तधणप्पभूयं, पसाहि पंचालगुणोचवेयं ॥ १३ ॥

णाट्टेहि गीएहि य वाइएहिं, णारीजणां परिवारयंतो ।

संजाहि भोगां इमां भिक्खु !, मम रोचई पव्वजा हु दुक्खं ॥ १४ ॥

व्याख्या—उच्चोदयो मधुः कर्कः, चशब्दात् मध्यो ब्रह्मा च पञ्च प्रासादाः प्रवेदिताः, मम वर्द्धकिपुरस्सरैः सुरैरुपनीता इत्यर्थः, 'आवसथाञ्च' शेषभवनप्रकाराः 'रम्याः' रमणीयाः, एते तु यत्रैव चक्रिणे रोचते 'तत्रैव भवन्ति इति श्रुत्याः । किञ्च—'इदं' प्रत्याक्षं 'गृहम्' अवस्थितप्रासादरूपम् प्रभूतं—बहु चित्रम्—अनेकप्रकारं घनं यस्मिन् तत् प्रभूत-चित्रयनं प्राकृतत्वाच्च पूर्वोपरविपालः, 'प्रसाधि' प्रतिपाल्य पञ्चाला नाम जनपदस्त्वस्मिन् गुणाः—इन्द्रियोपकारिणो

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सौत्री
वक्तव्यता ।

रुसाररूपेण पत्रालगुणोपेतम्, रिचुक्तं भवति ?—पत्रालेषु यानि विशिष्टवस्तूनि तान्यस्मिन् गृहे सर्वाण्यपि सन्ति । पत्रालानां तदाऽऽदुर्दीर्घलागु पत्रालप्रहणम्, अन्यथा हि भरतेऽपि यद् विशिष्टं वस्तु तत् तद्गृहे एव तदाऽऽसीत् ॥ किञ्च—“नदृष्टि” ति नृतेः गतिः, यस्य भिन्नक्रमत्वात् चादित्रैश्च नारीजनान् ‘परिवारयन्’ परिवारं कुर्वन् शुद्धं भोगान् ‘इमान्’ परित्यजमानान्, सूत्रत्यागं सर्वत्र लिङ्गव्यत्ययः, हे भिक्षो ! इह तु यद् गजतुरङ्गादि अनभिधाय स्त्रीणामेवाभिधानं तत्र गीतोपपत्त्यात् तस्य, तासामेव याऽऽस्त्यन्ताक्षेपकत्वव्यापनार्थम् । किमित्येवम् ? अत आह—महं ‘रोचते’ प्रतिभाति प्रसङ्गा ‘दुः’ अवघाते भिन्नप्रसङ्ग, दुःसमेव, न मनागपि सुखमिति भाव इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १३-१४ ॥ इत्थं पत्रिकोक्तं मुनिः किं कृतवान् ? इत्याह—

तं पुषनेहेण कयाणुरागं, णराहियं कामगुणेषु गिद्धं ।

धम्मस्सिओ तस्स हियाणुपेही, चित्तो इमं वयणमुदाहरित्था ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘व’ ब्रह्मदत्तं पूर्वश्लेहेन कृतानुरागं नराधिपं कामगुणेषु गृद्धं ‘धर्माऽऽश्रितः’ धर्मस्थितः ‘तस्ये’ति चक्रिणः ‘हियाणुपेही’ हित्कान्ही ‘चित्रः’ चित्रजीवयतिः इदं वाक्यमुदाहृतवानिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ किमुदाहृतवान् ? इत्याह—

सपं विलयियं गीयं, सपं नदं विडंविणं । सधे कामा दुहावहा ॥ १६ ॥

धालाभिरामेषु दुहावहेसु, ण तं सुहं कामगुणेषु रायं ! !

विरत्तकामाण तवोघणाणं, जं भिक्खुणं सीलगुणे रयाणं ॥ १७ ॥

व्याख्या—मयं ‘विलपितं’ विलपितप्रायं निरर्थकतया गीतम्, मत्तवालङ्कगीतवत् । सर्वं नृत्यं ‘विडम्बितं’ विडम्बना-प्रायम्, यथाधिष्ठितपीतमदायद्गविश्लेषवत् । सर्वाणि आभरणानि भाराः, तत्त्वतो भाररूपत्वान्तेषाम् । तथाहि—कस्यचित्

श्रीउत्तरा-
ध्ययनच्छे
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥२००॥

श्रेष्ठिपुत्रस्य भार्यो प्रणयवती आसीत् । साऽन्यदा निजश्वश्र्वा शिलापुत्रकं गृहमध्यादानायिता । तयोक्तम्—न शक्नोम्यहमेन-
मतिभारिकमानयितुम् । तत्सुदृक्तो तच्छ्रुत्वा 'अहो ! एतस्याः शरीरस्यायासरक्षणायालीकवष्टोत्तरदानम्, तच्छिक्षयाम्येता-
मिति विचिन्त्य मठयित्वाऽसौ शिलापुत्रकः सुवर्णेन समर्पितस्तस्याः । तथा च कण्ठाभरणीकृतः । अन्यस्मिन्नहनि स्मारितं
तद्वयलेनेपत् स्मित्वा तस्याः । विलक्षीभूताऽसाविति । तथा सर्वे कामा दुःखावहाः, शृगादीनामिव आयतौ दुःखहेतुत्वाद्
नरकहेतुत्वापेति ॥ तथा धालानाम् अभिरामाः—चित्ताभिरतिहेतवो ये तेषु दुःखावहेषु उक्तन्यायेन न तत् सुखं कामगुणेषु
राजन् !, "विरक्तकामाण" स्ति कामविरक्तानां तपोधनानां 'यत्' सुखमिति सम्यन्धः, मिक्षूणां शीलगुणे रतानामिति
सूत्रद्वयार्थः ॥ १६-१७ ॥ सम्प्रति धर्मफलोपदर्शनपुरस्सरयुपदेशमाह—

नरिंद जाई अहमा नराणं, सोवागजाईं दुहओ गयाणं ।
जहिं वयं सबजणस्स वेसा, वसीय सोवागणिवेसणेसु ॥ १८ ॥
तीसे य जाईइ उ पावियाए, बुच्छा सु सोवागणिवेसणेसु ।
सवस्स लोगस्स दुगंछणिज्जा, इहं तु कम्माइं पुरेकडां ॥ १९ ॥
सो दाणिसिं राय महाणुभागो, महिद्धिओ पुन्नफलोववेओ ।
चहसु भोगाईं असासयाईं, आयाणहेउं अभिणिकखमाहि ॥ २० ॥

व्याख्या—'भो नरेन्द्र ! चक्रवर्तिन् ! जातिः 'अधमा' निकृष्टा नराणां मध्ये श्वपाकजातिः "दुहड" स्ति द्वयोरपि
गतयोः । किमुक्तं भवति ?—यदाऽऽवां श्वपाकावुत्पन्नौ तदा सर्वजनगर्हिता जातिरासीत् । कदाचित् तामव्यवाप्य अन्य-
त्रेनेपितौ स्वातामित्याह—यस्यां वयम्, प्राकृतत्वाद् बहुवचनम्, सर्वजनस्य 'द्वेष्यो' अप्रीतिकरौ "वसीय" स्ति 'अवसाव'

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ २०० ॥

उपितौ 'श्रपासनिवेशनेषु' चाण्डालगृहेषु ॥ कदाचित् तत्राऽपि विद्वानविशेषादिना अहीलनीयावेव स्यातामित्याह—तस्यां च 'जातौ' श्रपाससम्बन्धिन्यां च, 'तुः' विशेषणे, ततश्च श्रेयजातिभ्यः कुत्सितत्वं विशिनष्टि, पापैव पापिका—कुत्सिता यस्यां 'युच्छे'।' सति उपितौ "मु" इत्यावां श्रपासनिवेशनेषु सर्वस्य लोकस्य 'जुगुप्सनीयौ' हीलनीयौ । 'इहे'त्यस्मिन् जन्मनि 'तुः' पुनरर्थः तत इह पुनः 'कर्माणि' शुभानुष्ठानानि "पुरेकडाइं" पूर्वकृतानि विशिष्टजात्यादीनां निबन्धनमिति शेषः । ततः उत्पन्नप्रत्ययेः पुनस्तदुपाजंनौयैव यत्रो विधेयो न तु विषयाभिष्वङ्गव्याकुलितमानसैरेव श्रेयमिति भावः ॥ यतश्चैव-मवः 'सः' इति सम्भूतनामा अनगार आसीत् । 'दाणिसि' ति देशीयभाषया इदानीं राजा महानुभागो महर्द्धिकः पुण्यफलोपेतश्च सन् दृष्टफलत्वेनाभिनिष्कामेति सम्बन्धः । किं कृत्वा ? इत्याह—त्यक्त्वा भोगान् अशाश्वतान्, आदीयते—सद्विवेकैर्गृह्यते इति आदानः—चारित्रधर्मस्तद्धेतोः 'अभितिष्काम' आभिसुख्येन प्रव्रजितो भव, गृहस्थतायां हि न सर्व-विरतिरूपचारित्रसम्भव इति सूत्रपर्यार्यः ॥ १८-१९-२० ॥ क इव तदकरणे दोषः ? इत्याह—

इह जीविण् राय ! असासयस्मि, धणियं तु पुत्राहं अक्रुधमाणो ।
सो सोयई मद्युमुहोवणीण्, धम्मं अकाऊण परस्मि लोण् ॥ २१ ॥

व्याख्या—इह 'जीविते' मनुष्यसम्बन्धिन्यायुपि राजन् ! 'अशाश्वते' अस्थिरे "धणियं तु" सति अतिशयेनैव न तु ध्वजपटप्रान्तादियन् चञ्चलतामात्रेण 'पुण्यानि' पुण्यहेतुभूतानि शुभानुष्ठानान्यकुर्माणः 'सः' इति पुण्यानुपार्जकः 'शोचते' दुःगार्तः पश्चात्तापं विधत्ते । मद्युमुत्तं—मरणगोचरमुपनीतः तथाविधकर्मभिरुपढौकितः सन् धर्ममकृत्वा "परस्मि" सति पश्य गम्यमानस्त्वान् परस्मिन् 'लोके' जन्मान्तररूपे गत इति शेषः । नरकादिषु हासहाससातवेदनाद्वितशरीरः शशिनृप-

श्रीउचरा-
ष्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २०१ ॥

यत् 'किं न मया तदैव सदनुष्ठानमनुष्ठितमिति' लिखत एवाधर्मकारीति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ स्यादेतत्—मृत्युसुतोप-
नीतस्य परत्र च दुःखाभिहतस्य स्वजनादयस्त्राणाय भविष्यन्ति ततो न शोचिष्यन्ते इत्याशङ्क्याह—
जहेह सीहो व मियं गहाय, मचू णरं णेइ हु अंतकाले ।

ण तस्स माया व पिया व भाया, कालम्मि तम्मिस्सहरा भवंति ॥ २२ ॥
ण तस्स दुक्खं विभयंति णायओ, ण मित्तवग्गा ण सुया ण बंधवा ।
एगो सयं पच्चणुहोइ दुक्खं, कत्तारमेवं अणुजाइ कम्मं ॥ २३ ॥

व्याख्या—'यथे'त्यौपम्ये 'इहे'ति लोके 'सिंहः' मृगपतिः 'वा' इति पूरणे, 'मृगं' कुङ्कं गृहीत्वा प्रक्रमात् परलोकं
नयतीति सम्बन्धः । एवं 'मृत्युः' कृतान्तः 'नरं' पुरुषं नयति, 'दुः' अवधारणे, ततो नयत्येव, 'अन्तकाले' जीवितव्याव-
सानसमये । न 'तस्य' मृत्युना नीयमानस्य माता वा पिता वा "भाय" ति वाशब्दस्येह गम्यमानत्वात् भ्राता वा 'काले
तस्मिन्' जीवितान्तरूपे अंशं-प्रक्रमात् जीवितभागं धारयन्ति-मृत्युना नीयमानं रक्षन्तीत्यंशधराः, उक्तं हि—“न पिता
भ्रातरः पुत्राः, न भार्या न च वान्धवाः । न शक्वा मरणात् त्रातुं, मत्प्राः संसारसागरे ॥ १ ॥” इति ॥ स्यादेतत्—जीवि-
तारक्षणेऽपि दुःखांशहारिणो भविष्यन्ति अत आह—न 'तस्य' मृत्युना नीयमानस्य 'दुःखं' शरीरं मानसं वा 'विभजन्ति'
विभागीकुर्वन्ति 'ज्ञातयः' दूरवर्तिनः स्वजना न 'मित्रवर्गाः' सुहृत्समूहा न 'सुताः' पुत्रा न 'वान्धवाः' निकटवर्तिनः
स्वजनाः, किन्तु 'एकः' अद्वितीयः 'स्वयम्' आत्मना 'प्रत्यनुभवति' वेदयते 'दुःखं' क्लेशम् । किमिति ? यतः 'कर्त्तारमेव'
उपार्जयितारमेव 'अनुयाति' अनुगच्छति कर्मेति सूत्रद्वयार्थः ॥ २२-२३ ॥ इत्यमशरणत्वभावनामभिधायैकत्व-
भावनामाह—

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ २०१ ॥

चिच्चा दुपयं चउप्पयं च, खेत्तं गेहं धण-धन्नं च सर्वं ।
सकम्मयिइओ अवसो पयाइ, परं भवं सुंदर पावर्गं वा ॥ २४ ॥
तं इक्कं तुच्छसरीरं से, चितीगयं डुञ्जिय पावगेणं ।

भज्जा य पुत्तो वि य जायओ घ, दायारमन्नं अणुसंक्रमंति ॥ २५ ॥
व्याख्या—सकत्वा 'द्विपवं च' भार्यादि 'चतुष्पदं च' इत्यादि 'क्षेत्रम्' इच्छुसेनादि 'गृहं' धवलगृहादि 'घणं' ति
'धने' कनकादि 'धान्यं च' शाल्यादि सर्वम्, ततः किम् ? इत्याह—'स्वकर्मद्वितीयः' आत्मकर्मसहायः 'अवशः' अस्तत्रः
प्रयाति 'परम्' अन्यं 'भयं' जन्म "सुंदर" ति विन्दुलोपात् 'सुन्दरं' स्वर्गादि 'पापकं च' नरकादि, स्वकृतकर्मानुरूप-
मिति भावः ॥ स्वादेतत्—जीवेन त्यक्तस्य शरीरस्य का वार्ता ? इत्यत आह—'तद्' इति यत् तेन त्यक्तम् 'एकम्' अद्वितीयं
तुच्छम्—असारं शरीरकम्, अतयोरु विधेपणसमासः, 'से" 'तस्य' भवान्तरगतस्य सम्यन्धि 'चित्तिगतं' चित्ताप्राप्तं
दग्धा 'तुः' पूरणे, 'पापकेन' अग्निना, भार्या च पुत्रोऽपि च ज्ञातयश्च 'दातारम्' अभिलषितवस्तुसम्पादयित्त्वारमन्यम्
'अनुसङ्गामन्ति' उपसर्षन्ति । ते हि गृहमनेनावरुद्धमास्त इति तद् बहिर्निष्कास्य जनलज्जादिना च भस्मसात्कृत्य कृत्या च
लौकिककृत्यानि आक्रन्द्य च कतिचिद् दिनानि पुनः स्वार्धतत्परतया पूर्ववद् विलसन्ति न तद्दार्तामपि पृच्छन्तीत्यभिप्राय
इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २४-२५ ॥ किञ्च—

उवणिज्जई जीवियमप्पमायं, वन्नं जरा हरइ परस्स रायं ! ।
पंचालराया ! वयणं सुणाहि, मा कासि कम्माइं महालयाइं ॥ २६ ॥
व्याख्या—'उपनीयते' दौक्ष्यते शकमाद् मूलवे तथविधकर्मभिः 'जीवितम्' आयुः 'अप्रमादं' प्रमादं विनैव, आवी-

श्रीउचारा-
प्ययनयत्रे
श्रीनेमिच-
न्नीया
सुखवीषा-
ख्या लघु-
शुचिः ।

॥ २०२ ॥

धीमरणतो निन्तर मेल्यभिषायः । 'यणं' सुस्निग्धच्छायात्मकं जरा हरति नरस्य हे राजन् । यतश्चैवमतः पञ्चालराज !
यचनं 'शृणु' आरुण्य, किं तत् ? मा कार्षीः कर्मणि "महालयाणि" चि अतिशयमहान्ति पञ्चेन्द्रियव्यपरोपण-
कुणिसमभक्षणदीनीति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ एवं मुनिनोक्तं नृपतिराह—

अदं वि जाणाभि जहेह साहू !, जं मे तुमं साहसि वक्कमेयं ।

भोगा इमे संगकरा भवंति, जे दुज्जया अज्जो ! अमहारिसेहिं ॥ २७ ॥

व्याख्या—अहमपि जानामीति तथेति शेषः, 'यथा' येन प्रकारेण 'इह' अस्मिन् जगति साधो ! यद् 'मे' मम त्वं
'साधयसि' कथयसि 'वाक्पयम्' उपदेशरूपं वचः 'एतद्' अनन्तरोक्तम् । तत् कथं न विपयात् परिलजसि ? अत आह—
भोगा इमे 'सङ्कराः' प्रतिबन्धोत्पादका भवन्ति ये यत्तदोर्नित्यामिसम्बन्धात् ते दुःखजाः आर्य ! 'अस्माद्देशः' गुरुकर्म-
भिरिति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ किञ्च—

दृत्थिणपुरम्मि चित्ता !, वट्ठणं णरवइं महिद्धिपं । कामभोगेसु गिद्धेणं, णियाणमसुहं कडं ॥ २८ ॥
तरस मे अप्पडिक्कंतस्स, इमं पूयारिसं फलं । जाणमाणो वि जं धम्मं, कामभोगेसु सुच्छिओ ॥ २९ ॥

व्याख्या—हस्तिनागपुरे हे 'चित्त !' चित्रनागन् मुने ! दद्या 'तरपति' सतत्कुमारनामानं चतुर्थ्यचक्रवर्तिनं मह-
द्विकं कामभोगेषु गृद्धेन निदानम् 'अशुभम्' अशुभाशुबन्धि कृतमिति ॥ "तस्स" चि सुवृव्यलयेन 'तस्माद्' निदानाद्
'मे' मम 'अप्रतिकान्तस्य' अप्रतिनिवृत्तस्य, तदा हि त्वया बहुधोच्यमानेऽपि न मञ्चेतसः प्रत्यावृत्तिरभूदिति, 'इदमेता-
दस्मिन्' अनन्तरवक्ष्यमाणरूपं 'फलं' कार्यम्, यत् कीदृग् ? इत्याह— "जाणमाणो वि" चि प्राकृतत्वात् जानन्नपि यद्दहं

१ मयपि ष जीविते ।

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मच्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सोत्री
वकव्यता ।

॥ २०२ ॥

‘धर्म’ श्रुतधर्मादिकं कामभोगेषु ‘मूर्च्छितः’ गृह्यः, तदेतत् कामभोगेषु मूर्च्छनं मम निदानकर्मणः फलमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २८-२९ ॥ पुनर्निदानफलमेवोदाहरणतो दर्शयितुमाह—

नागो जहा पंकजलावसन्नो, वदुं थलं णाभिसमेइ तीरं ।

एवं वयं कामगुणेषु गिह्या, ण भिक्खुणो मग्गमणुवयामो ॥ ३० ॥

व्याख्या—‘नागः’ हस्ती ‘यथे’त्युपन्यासे, पङ्कप्रधानं जलं पङ्कजलं तत्राऽवसन्नः—निमग्नः पङ्कजलावसन्नः सन् दृष्ट्वा स्थलं ‘न’ नैव ‘अभिसमेति’ प्राप्नोति ‘तीरं’ पारम् अपेर्गम्यमानत्वान् तीरमपि आस्तां स्थलमिति भावः । एवं वयं कामगुणेषु गृह्याः न ‘मिक्षोः’ साथोः ‘गार्गं’ पन्थानं सदाचारलक्षणम् ‘अनुव्रजामः’ अनुसराम इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥

पुनरनित्यतादर्शनाय मुनिराह—

अचेइ कालो तूरंति राईओ, ण यावि भोगा पुरिसाण णिचा ।

उवेच्च भोगा पुरिसं चयंति, दुमं जहा खीणफलं व पक्खी ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘अत्येति’ अतिक्रामति ‘कालः’ यथायुष्ककालः, किमिति ? यतः ‘त्थरन्ति’ शीघ्रं गच्छन्ति ‘रात्रयः’ रत्रयः, दिनोपलक्षणं चैतत्, ततोऽनेन जीवितस्याऽनित्यत्वमुक्तम् । उक्तं हि—“क्षण-याम-दिवस-मासच्छलेन गच्छन्ति जीवितदलानि । इति विद्वानपि कथमिह, गच्छसि निद्रावशं रात्रौ ? ॥ १ ॥” न च भोगा अपि, अपेरत्र सन्वन्धात् पुरुषाणां ‘नित्याः’ शाश्वताः, यत उपेय स्वप्नवृत्त्या न तु पुरुषाभिप्रायेण भोगाः पुरुषं त्यजन्ति, कमिव क इव ? इत्याह—
दुमं क्षीणफलं यथा ‘पक्खी’ विहग इव, फलोपमानि हि पुण्यानि, ततस्तदपगमे पुरुषं पक्खिवद् भोगा मुञ्चन्तीति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ यत् एवमतः—

जइ तं सि भोगे चइउं असत्तो, अज्जाइं कम्माइं करेहि रायं ! ।
धम्मे ठिओ सवपयाणुकंपी, तो होहिसि देवो इओ विउवी ॥ ३२ ॥

व्याख्या—यदि त्वमसि भोगान् लक्ष्मणशक्तः, ततः किम् ? इत्याह—‘आर्याणि’ शिष्टजनोचितानि ‘कर्माणि’ अनुष्ठा-
नानि कुरु राजन् ! ‘धर्मे’ प्रक्रमाद् गृहस्थाधर्मे सम्यग्दृष्ट्यादिशिष्टानुचरिताचारलक्षणे स्थितः सन् ‘सर्वप्रजानुकम्पी’
समस्तप्राणिदयापरः । ततः किं फलम् ? इत्याह—‘ततः’ आर्यकर्मकरणाद् भविष्यसि ‘देवः’ वैमानिकः ‘इतः’ अस्माद्
मनुष्यभादनन्तरं “विउवि” त्ति वैक्रियशरीरवानिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ एवमुक्तोऽपि यदाऽसौ न किञ्चित् प्रतिपद्यते
तदा मुनिराह—

ण तुज्झ भोगे चइऊण बुद्धी, गिद्धो सि आरंभपरिग्गहेसु ।
मोहं कओ इत्तिउ विष्पलावो, गच्छामि रायं ! आमंतिओ सि ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘न’ प्रतिषेधे, तव भोगान् उपलक्षणत्वादनार्यकर्माणि वा तच्छुं बुद्धिः, किन्तु ‘गृद्धः’ मूर्च्छितः ‘असि’
भवसि आरम्भपरिमहेषु । ‘भोग्यं’ निष्फलं यथा भवत्येवं ‘कृतः’ विहित एतावान् ‘विप्रलापः’ विविधव्यर्थवचनोपन्यासा-
त्मकः । सम्प्रति तु गच्छामि राजन् ! ‘आमन्त्रितः’ अनेकार्थत्वाद् घातूनां गृष्टः ‘असि’ भवसि । अयमाशयः—अनेकधा
जीवितानित्यत्वादिदर्शनद्वारेणाऽनुशिष्यमाणस्याऽपि तव न मनागपि विषयविरक्तिरित्यविनयत्वाद्बुधैव श्रेयस्करी । उक्तं
हि—“ मैत्री-प्रमोद-कारुण्य-माध्यस्थ्यानि सत्त्वगुणाधिकछिद्रयमानाविनेयेषु” इति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ इत्थमुक्त्वा गते
मुने ब्रह्मदत्तस्य यदभूत् तदाह—

पंचालराया वि य बंभवत्तो, साहुस्स तस्सा बयणं अकाडं ।
अणुत्तरे सुंजिय कामभोए, अणुत्तरे सो नरए पविट्ठो ॥ ३४ ॥

व्याख्या—“पंचालराया वि य” स्ति ‘अपिः’ पुनरर्थे, ‘चः’ पूरणे, ततः पञ्चालराजः पुनर्ब्रह्मदत्तः साधोः तस्य वचनम् ‘अकृत्वा’ वञ्चतन्दुलवद् गरुकर्मतयाऽत्यन्तदुर्भेदत्वाद् अननुष्ठाय ‘अनुत्तरान्’ सर्वोत्तमान् सुक्त्वा कामभोगान् “अनुत्तरे” सकलनरकज्येष्ठे अप्रतिष्ठान इत्यर्थः स ब्रह्मदत्तो नरके प्रविष्टः । तदनेन निदानस्य नरकपर्यवसानं फल-मुपदर्शितं भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ सम्प्रति प्रसङ्गत एव चित्रवक्तव्यतोच्यते—

चित्तो वि कामेहि विरत्तकामो, उदत्तचारित्ततवो महेसी ।
अणुत्तरं संजम पालइत्ता, अणुत्तरं सिद्धिगइं गओ ॥ ३५ ॥ त्ति बेमि ॥

व्याख्या—“चित्रोऽपि” चित्रः पुनः कामेभ्यः ‘विरक्तकामः’ पराङ्मुखीभूतामिलापः उदात्तं—प्रधानं चारित्रं—सर्वविर-तिरूपं तपश्च—द्वादशविधं यस्य स तथा, महर्षिः अनुत्तरं ‘संजमं’ सप्तदशभेदं पालयित्वा ‘अनुत्तरं’ सर्वलोकाकाशोपरि-वर्तिनीं सिद्धिरातिं गत इति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥ ‘इतिः’ परिस्मार्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीभिमिचन्द्रसुरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोध्यायां चित्रसम्भूतीयाख्यं त्रयोदशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ इपुकारीयाख्यं चतुर्दशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं त्रयोदशमध्ययनम् । अधुना इपुकारीयाख्यं चतुर्दशमारभ्यते, अंशु चायमभिसम्बन्धः—‘इहानन्तराध्ययने मुख्यतो निदानदोष उक्तः प्रसन्नतो निर्निदानवागुणश्च, अत्र तु मुख्यतः स एवोच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्याऽ-
ध्ययनस्य प्रस्तावनार्थं इपुकारवक्यता तावदुच्यते । तत्र सम्प्रदायः—

त्रैते दो वि गोवदारया चित्त-संभूयपुष्वभवमिता साहुअणुकंपाए लद्धसम्मत्ता कालं काऊण देवलगे उववन्ना । ते ततो चुया खिइपइट्टिए नयरे इच्चमकुले दो वि भायरो जाया । तत्थ तेसिं अन्ने वि चत्तारि इच्चमदारगा वयंसया जाया । तत्थ वि भोगे मुंजिउं तहारूवाणं थेरणमंतिए धम्मं सोऊण सधे पवइया । सुचिरकालं संजममणुपालेऊणं भत्तं पच्चत्ताउं कालं काऊण सोहम्मे कल्पे पउमगुम्मे विमाणे छ वि जणा चउपलिओवमठितिया देवा उववन्ना । तत्थ जे ते गोववज्जा देवा ते चइऊण कुरुजणवए उसुयारे पुरे एगे उसुयारो नाम राया जाओ, वीओ तस्सेव महादेवी कमलावई नाम संवुत्ता, तइओ तस्स य चेव राइणो भिगू नाम पुरोहिओ संवुत्तो, चउत्थो तस्सेव पुरोहियस्स भारिया संवुत्ता वासिड्ढा गोत्तेण जसा नाम । सो य भिगू पुरोहिओ अणवच्चो गाणं तप्पए, अवचनिमित्तं उवायएइ देवयाणं, पुच्छइ नेमित्तिए । ते य दो वि पुष्वभवगोवा देवभवे चट्टमाणा ओहिणा जाणिउं जहा ‘अन्हे एयस्स भिगुस्स पुरोहियस्स पुत्ता भविस्सामो’ तओ समणरूवं काऊणं उवागया भिगुसमीवं । भिगुणा सभारिएण वंदिया, सुहासणत्था य धम्मं कट्ठिति । तेहि दोहिं वि सावयवयाणि गहियाणि । पुरोहिएण भन्नइ—भगवं ! अहं अवचं होज्जा न व त्ति ? ।

साहृदि भन्नह—'भविस्संति दुवे दारगा, पै य डहरगा चेव पवइस्संति, तेसिं तुब्भेहिं वापाओ न् कायघो पवयंताणं, ते सुवहुं संबोहिस्सति' ति भणिऊण पडिगया देवां । नाइचिरेण य चइऊण तस्स पुरोहिइयस्स भारियाए वासिड्ढिए दुवे वि उवरे पमायाया । तओ सो पुरोहिओ सभारिओ नयराओ निगंतुं पवंतगामे ठिओ । तत्थेव सा माहणी पत्तूया । दारया जाया । तओ 'सा पवइस्सति' ति काउं मायावित्तेहिं तुगाहिया—जहा एए पवइयगा डिक्खरूयाणि घेतुं मारैति, पच्छा तेसिं मंसं खायंति, तं मा तुब्भे कयाइ एएसिं अहिइस्सह । अन्नया ते तम्मि गामे रंता वाहिं निग्गया । इओ य अट्ठाणपडिवन्नया साहू आगच्छंति । तओ ते दारया साहू वट्टूण भयभीया पलायंता एगम्मि वडपायवे आरूढा । साहुणो समावत्तीए गहियभत्तपाणा तम्मि चेव वडहेट्ठे ठिया, सुहुत्तं च वीसमिऊणं भुंजिउं पवत्तां । ते वडारूढा पासति साभावियं भत्तपाणं, णत्थि मंसं ति । तओ चित्तिउं पवत्ता—'कत्थ अन्हे एयारिस्ताणि रूवाणि दिट्ठपु-
घाणि ?' ति जाई संभरिया, संबुद्धा । साहुणो वंदिउं गया अम्मापिउसमीवं । मायावित्तं संबोहिऊण सह मायावित्तेहिं पवइया । देवीए राया संबोहिओ । ताणि पवइयाणि । एवं ताणि छावि केयलनाणं पाविऊण निघाणमुवगयाणि ॥ इह तु सूत्रोक्त्याप्यर्थसाभिधानं प्रसङ्गत इत्यदोषः । सम्प्रति सूत्रमनुस्त्रियते—

देवा भवित्ता ण पुरेभवम्मी, केई चुया, एगविमाणवासी, १
पुरे पुराणे उसुयारणामे, लाए समिद्धे सुरलोगरम्मे ॥ १ ॥
सकम्मसेसेण पुराकएणं, कुलेसुदगगेसु य ते पत्तूया ।
णिचिन्न संसारभया जहाय, जिणिंदमगं सरणं पवत्ता ॥ २ ॥

पुमत्तमागम्म कुमार दो वि, पुरोहिओ तस्स जसा च पत्ती ।
विसालकित्ती य तहोसुयारो, रायऽत्थ देवी कमलावई य ॥ ३ ॥

व्याख्या—देवा भूत्वा ‘पुरेभवम्मि’ ति पूर्वभवे ‘केचिद्’ अनिर्दिष्टनामानः च्युताः, एकस्मिन्-पद्मगुल्मनाम्नि विमाने वसन्तीत्येवंशीला एकविमानवासिनः ‘पुरे’ नगरे ‘पुराणे’ चिरन्तने इपुकारनाम्नि ‘द्वयाते’ प्रथिते समृद्धे सुर-
लोकरस्ये, स्वम्-आत्मीयं कर्म-पुण्यप्रकृतिलक्षणं तस्य शेषः—इद्धरितं स्वकर्मशेषत्वेन पुराकृतेन कुलेषु उद्वेपेषु ‘चः’ पूरणे,
‘ते’ इति ये देवा भूत्वा च्युताः ‘प्रसूताः’ उत्पन्नाः, ‘निव्विण्णा’ ति आर्यत्वात् ‘निर्विण्णाः’ उद्विग्नाः संसारभयात्,
‘जहाय’ ति परित्यज्य भोगादीनीति गम्यते, ‘जिनेन्द्रमार्ग’ तीर्थकृदुपदिष्टं मुक्तिपथं ‘शरणम्’ अपायरक्षाक्षममाश्रयं
‘प्रपन्नाः’ अभ्युपगता इत्यध्ययनार्थसूचनम् ॥ कञ्च किं रूपः सन् जिनेन्द्रमार्गं शरणं प्रपन्नः ? इत्याह—‘पुंस्त्वं’ पुरुपत्वम्
‘आगम्य’ प्राप्य ‘कुमार’ ति ‘कुमारो’ अकृतपाणिप्रहणौ द्वौ ‘अपिः’ पूरणे, सुलभवोधिकत्वेन प्राधान्यख्यापनार्थं चानयोः
पूर्वमुपादानम्, पुरोहितः वृतीयः, तस्य ‘जसा च’ जसानाम्नी पत्नी चतुर्थः, ‘विशालकीर्त्तिञ्च’ विस्तीर्णयशाञ्च तथा इपु-
कारो नाम राजा पञ्चमः, ‘अत्र’ एतस्मिन् भवे ‘देवी’ इति प्रधानपत्नी प्रक्रमान् तस्यैव राज्ञः कमलावती च नाम्ना
पष्ठ इति सूत्रत्रयार्थः ॥ १-२-३ ॥ सम्प्रति यथैतेषु जिनेन्द्रमार्गे प्रतिपत्तिः कुमारकयोर्जाता तथा दर्शयितुमाह—

जाईजरामचुभयाभिमूया, वहिंविहाराभिणिविट्चिता ।
संसारचुक्कस्स विमोक्खणट्ठा, दइण ते कामगुणे विरत्ता ॥ ४ ॥
पियपुत्तंगा दोन्नि वि माहणस्स, सकम्मंसीलस्स पुरोहियस्स ।
सरिखु पोरानिय तत्थ जाई, तहा सुचिन्तं तव संजमं च ॥ ५ ॥

व्याख्या—जाति-जटा-मृत्युभयाभिमूर्तो, वहिः संसारदं, विहारः—स्थानं, वहिर्विहारः स चार्थाद् मोक्षस्तस्मिन्न-
भिनिविष्टं-बद्धाग्रहं चित्तं ययोस्तौ, तथा, संसारः चक्रमिव संसारचक्रं तस्य 'विमोक्षार्थं' परित्यागनिमित्तं दृष्ट्वा साधूनि
शेषः, 'तौ' अनन्तरोक्तौ 'कामगुणे' 'कामगुणविषये विरक्तौ प्रियौ-बहभौ तौ च तौ पुत्रावेव पुत्रकौ प्रियपुत्रकौ द्वावपि
साहनस्य 'ह्यकर्मशीलस्य' यजनयजनादिस्वकीयानुष्ठाननिरतस्य 'पुरोहितस्य' शान्तिकर्तुः श्रुत्वा "पोरणिय" चि सूत्रत्वात्
'पौराणिकं' चिरन्तनी 'तत्र' सन्निवेशे जातिम्, तथा सुचीर्णं तपः संयमं च, अत्र कामगुणविरक्तिरेव जिनेन्द्रमार्गप्रति-
पत्तिरिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४-५ ॥ ततस्तौ किमकार्षाम् ? इत्याह—

ते कामभोगेषु असज्जमाणा, माणुस्सएसुं जे यावि विवा ।

मोक्खाभिकंखी अभिजायसद्धा, तातं उवागम्म इमं उदाहु ॥ ६ ॥

व्याख्या—'तौ' पुरोहितपुत्रौ 'कामभोगेषु' उक्तल्पेषु "असज्जमाण" चि 'असजन्तौ' सङ्गमकुर्वन्तौ 'माणुप्यकेषु'
मनुजसम्बन्धिषु ये चाऽपि 'दिव्याः' देवसम्बन्धिषु कामभोगक्षेपु चेति प्रक्रमः, 'मोक्षामिकाङ्क्षिणौ' मुक्त्यभिलाषिणौ
'अभिजातश्रद्धौ' उत्पन्नतरवरुचौ 'तातं' पितरपुत्रागम्य 'इद्' वक्ष्यमाणं 'उदाहु' चि 'उदाहरताम्' उक्तवन्ताविति सूत्रार्थः
॥ ६ ॥ यत्र तावुक्त्वन्तौ तदाह—

असासयं दहु इमं विहारं, बहुअंतरायं न य दीहमाणं ।

तम्हा गिहंसि ण रइं लभामो, आमंतयामु चरिस्सामि मोणं ॥ ७ ॥

व्याख्या—'अशाश्वतम्' अनित्यं दृष्ट्वा 'इमं' प्रत्यक्षं 'विहारं' मनुष्यत्वेनावस्थानम्, किमिलेयम् ? इत्याह—'बहुअन्त-
रायं' बहुव्याघ्यादिविभं 'न च' नैव दीपं 'आयुः' जीवितम्, सम्प्रति पत्योपमायुष्कताया अप्यभावात्, यत् एवं तस्माद्

श्रीउत्तरा-
प्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुलबोषा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ २०६ ॥

गृहे, न रतिं लभामहे, अतश्च 'आमन्नयावहे' पृच्छाव आवां यथा चरिष्यावः 'भौनं' मुनिभावं संयममिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥
एवं च ताभ्यामुक्ते—

अहं तायगो तत्थ मुणीण तेसिं, तवस्स वाघायकरं वयासी ।
इमं वयं वेयविओ वदंति, जहा ण होई असुयाण लोगो ॥ ८ ॥
अहिज्ज वेदे परिविस्स विप्पे, पुत्ते परिट्ठप्प गिंहंसि जाया ! ।
भोचा ण भोगे सह इत्थियाहिं, आरणणा होह मुणी पसत्था ॥ ९ ॥

व्याख्या—'अथ' अनन्तरं तात एव तातकः 'तत्र' तस्मिन्नवसरे 'मुन्योः' भावतः प्रतिपन्नमुनिभावयोः 'तयोः' कुमारयोः तपसः, उपलक्षणत्वाद्देशपथमनुष्ठानस्य च व्याघातकरं वचनमिति शेषः, "वयासिं" त्ति अवादीत्, यद्वा-
दीत् वदाह—इमां वाचं वेद्विदो वदन्ति, यथा—न भवति 'असुतानाम्' अपुत्राणां 'लोकः' परलोकः, तं विना पिण्ड-
प्रदानाद्यभाधान् । तथा च वेदवचः—“अनपत्यस्य लोका न भवन्ति ।” तथाऽपि अन्यैरप्युक्तम्—“पुत्रेण जायते लोकः,
इलेपा वैदिकी श्रुतिः । अयं पुत्रस्य पुत्रेण, स्वर्गलोकं महीयते ॥ १ ॥” यत एवं तस्माद् अधीत्य वेदान् 'परिवेज्य'
भोजयित्वा विप्रान् पुत्रान् परिस्थाय गृहे 'जातौ ! पुत्रौ !, तथा मुक्त्वा "ण" इति वाक्यालङ्कारे, भोगान् सह स्त्रीभिः
अरण्ये मयौ आरण्यौ तावेव 'आरण्यकौ' आरण्यकप्रथधारिणौ "होह" त्ति 'भवतां' सम्पदेशां युवां मुनी 'प्रशस्तौ'
स्याच्चाविति सूत्रद्वयार्थः ॥ ८-९ ॥ इत्थं तेनोक्ते कुमारकौ यद्काष्ठौ तदाह—

सोयग्गिणा आयगुणिंघणेणं, मोहाणिता पज्जलणाहिण्णं ।
संतत्तभावं परितप्पमाणं, लालप्पमाणं बहुदा बडुं च ॥ १० ॥

चतुर्दशं
इपुकारी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

पण्णाम्
इपुकार-
राजादीनां
वक्तव्यता ।

॥ २०६ ॥

पुरोहितं तं कमसोऽणुणंतं, निमंतयंतं च सुष्टु धणेणं ।
जहृकमं कामगुणेषु चैव, कुमारगा ते पसमिक्ख वक्कं ॥ ११ ॥
वेया अहीया ण भवंति ताणं, सुत्ता विद्या णिंति तमंतमे णं ।
जाया य पुत्ता ण भवंति ताणं, को णाम ते अणुमन्निज्ज एयं ? ॥ १२ ॥
खणमित्तसुक्खा बहुकालुहुक्खा, पगामहुक्खा अणिकामसोक्खा ।
संसारमोक्खस्स विपक्खभूया, खाणी अणत्थाण उ कामभोगा ॥ १३ ॥
परिबयंते अणियत्तकामे, अहो य राजो परितप्पमाणे ।
अन्नप्पमत्ते धणमेसमाणे, पप्पोत्ति मञ्जु पुरिसे जरं च ॥ १४ ॥
इमं च मे अत्थि इमं च णत्थि, इमं च मे किच्चमिमं अक्किंचं ।
तं एवमेवं लालप्पमाणं, हरा हरंति त्ति कहं पमाओ ? ॥ १५ ॥

व्याख्या—शोकाग्निना, आत्मनो गुणाः—अनादिकालसहचरितत्वेन रागादय आत्मगुणास्ते इन्धनम् उद्दीपकतया यस्य स तथा तेन, 'मोहानिलान्' अज्ञानपयनात् "पञ्जलणाहिणं" ति अधिकप्रवृत्तत्वेन सन्ततभावं अत एव च 'परितप्पमानं' समन्ताद् दह्यमान 'लालप्यमानम्' अतिशयेन दीनवचांसि लपन्तं 'बहुधा' अनेकप्रकारं 'बहु च' प्रभूतं यथा भवति, पुरोहितं 'तस्मि'ति प्रक्रान्तम् 'कमसो' ति क्रमेण 'अनुनयन्तं' प्रज्ञापयन्तं निमन्त्रयन्तं च सुतो धनेन यथाक्रमं कामगुणैश्चैव कुमारको 'तौ' अनन्तरप्रक्रान्तौ 'प्रसमीक्ष्य' प्रकर्षेण अज्ञानाच्छादितमतिमालोक्य 'वाक्यं' वच उक्तवन्तौ-
विति गम्यते ॥ किं तत् ? इत्याह—वेदा अधीता न भवन्ति त्राणम्, उक्तं हि वेदविद्विरपि—“शिल्पमध्ययनं नाम, वृत्तं

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ २०७ ॥

ब्राह्मणलक्षणम् । दृत्तस्य ब्राह्मणं प्रादुर्भूतान् वेदजीवकान् ॥ १ ॥” तथा “भुक्त” ति भोजिता द्विजा नयन्ति तमसोऽपि यत् तमसस्मिन्-अतिरौद्रे रौरवादिनरके, “णमि”ति वाक्यालङ्कारे, ते हि भोजिताः पशुवधाद्यशुभव्यापार एव प्रवर्तन्ते । तथा जाताश्च पुत्रा न भवन्ति त्राणं नरकादिकुण्ठौ निपततामिति गम्यते । उक्तं हि वेदमतानुसारिभिरपि—“यदि पुनाइ भवेत् स्वर्गो, दानधर्मो न विद्यते । मुपित्तत्र लोकोऽयं, दानधर्मो निरर्थकः ॥ १ ॥ बहुपुत्रा दुली गोधा, ताम्रचूडसथैव च । तेषां च प्रथमं स्वर्गः, पश्चाहोको गमिष्यति ॥ २ ॥” यतश्चैवं ततः ‘को नाम’ न कश्चित् ‘ते’ तय ‘अनुमन्येत’ अनुजानीयात् सविवेक इति गम्यते ‘एतद्’ अनन्तरुक्तं वेदाध्ययनादित्रयम् ॥ तथा क्षणमात्रसौख्या बहुकालदुःखाः ‘प्रकामदुःखाः’ अतिशयदुःखाः ‘अनिकामसौख्याः’ अप्रकृष्टसुखाः संसारमोक्षस्य विपक्षभूताः किमिलेयंविधास्ते ? इत्याह—‘रानिः’ आकरोऽनर्थानाम्, तुशब्दोऽवधारणे भिन्नकमध्य, ततः रानिरेव ‘काममोगाः’ उक्तरूपाः ॥ अनर्थरानित्वमेव स्पष्टयितुमाह—‘परिजन्’ विषयसुखलाभार्थमितस्ततो भ्राम्यन् ‘अनिवृत्तकामः’ अनुपरतेच्छः सन्, “अहो य राओ” ति आर्पत्यात् चस्य भिन्नकमत्वाद् अहि रात्रौ च ‘परितप्यमानः’ तदवाप्तौ समन्वात् चिन्ताप्रिना दहमानः, अन्ये-सुहृत्स्वजनादयः तदर्थं प्रसक्तः-तत्कृत्यासक्चेता अन्यप्रसक्तः ‘धनं’ वित्तम् ‘एष्यन्’ विविधोपायैर्गैरेष्यमाणः “पप्सोत्ति” प्राप्नोति मृत्युं पुरुषो जरां च ॥ इदं च मेऽस्ति धान्यादि, इदं च नास्ति रजतरूप्यादि, इदं च मे ‘कृत्यं’ गृहवरण्डिकादि, इदमकृत्यमारब्धमपि वाणिज्यादि न कर्तुमुचितम्, ‘तं’ पुरुषम् ‘एवमेवं’ धृथैव ‘लालप्यमानम्’ अत्यर्थं व्यक्तवाचा वदन्तम्, हरन्यायुरिति ‘हराः’ दिनरजन्यादयः ‘हरन्ति’ भवान्तरं नयन्ति । ‘इती’ति अस्माद् हेतोः कथं प्रमादः प्रक्रमाद् धर्मे कर्तुमुचितः ? इति शेष इति सूत्रपदार्थः ॥ १०-११-२-१३-१४-१५ ॥ सम्प्रति धनादिभिः प्रलोभयितुं पुरोहितः प्राह—

॥ २०७ ॥

चतुर्दशं
इपुकारी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
पण्णाम्
इपुकार-
राजादीनां
यत्कव्यता ।

घणं पभूयं सह इत्थियाहिं, सयणा तथा कामगुणा परामा ।
तयं कए तएपइ जरस लोओ, तं सव साहीणमिहेव लुज्झं ॥ १६ ॥

व्याख्या—घनं प्रभूतं सह 'स्त्रीभिः' स्वजनाः' पितृ-पितृव्यादयः, तथा कामगुणाः "पकाम" ति प्रकामाः 'तपः' कष्टानुष्ठानं 'कृते' निमित्तं 'तप्यते' अनुतिष्ठति 'यस्य' घनादेलोकः तत् सर्वं स्वाधीनम् 'इहैव' अस्मिन् गृहे "सुखं" ति युवोरिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ तौ आहतुः—

घणेण किं धम्मधुराहिगारे?, सयणेण वा कामगुणेहिं चेव ? ।
समणा भविस्सासु गुणोहधारी, बहिंविहारा अभिगम्म भिक्खं ॥ १७ ॥
व्याख्या—घनेन किम्?, न किञ्चित् 'धर्मधुराधिकारे' तत्प्रस्तावे, स्वजनेन वा कामगुणेश्चैव, ततः श्रमणौ भविष्यत्वः 'गुणौघधारिणौ' क्षमादिगुणसमूहधारकौ, बहिर्गामादिभ्यो विहारो यथोली बहिर्विहारौ अप्रतिबद्धविहारावित्यर्थः 'अभि-
गम्य' आश्रित्य भिक्षामिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ आत्माश्रित्वमूलत्वात् सकलधर्मानुष्ठानस्य तन्निराकरणायाह पुरोहितः—

जहा य अग्गी अरणीउसंतो, खीरे घयं तिल्लमहा तिलेसु ।
एमेव जाया सरिरम्मि सत्ता, सम्मुच्छई णासइ णावचिंटे ॥ १८ ॥
व्याख्या—यथैव नस्याघधारणार्थत्वात् 'अग्निः' "अरणिउ" ति 'अरणितः' अग्निमन्थनकाष्टात् 'असन्' अविद्यमान एव सम्मुच्छंति, तथा क्षीरे घृतं तैलमय तिलेषु, एवमेव हे जाती ! शरीरे सत्त्वाः "सम्मुच्छइ" ति 'सम्मुच्छंन्ति'

१ यद्यपि तयोस्तदा स्त्रियो न सन्ति तथाऽपि तदवशास्त्रियोग्यताऽस्तीति तासामभिधानम् ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनश्रे-
णीनेमिच-
न्नीया
सुलबोपा-
ख्या लघु-
धृतिः ।
॥ २०८ ॥

पूर्वमसन्त एयोत्पद्यन्ते । तथा “नासह” ति नश्यन्ति “नावचिद्वृत्ति” न पुनरवतिष्ठन्ते शरीरान्शे तन्नाशान्, इति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ कुमारकायाहतुः—

नो इदियगिगज्ज्ञ अमुत्तभावा, अमुत्तभावा वि य होइ णिचो ।
अज्झत्पहेउं निययस्स वंधो, संसारहेउं च वयंति वंधं ॥ १९ ॥

व्याख्या—‘नो’ नैव इन्द्रियग्राहः सत्त्व इति प्रक्रमः, अमूर्त्तभावात्, तथा अमूर्त्तभावादपि च भवति नित्यः, तथा हि—यद् द्रव्यत्वे सति अमूर्त्तं तद् नित्यम् आकाशवत् । न चैवममूर्त्तत्वादेव तस्य सम्बन्धासम्भवः, यतः “अज्झत्प-
हेउं निययस्स वंधो” अध्यात्मशब्देन आत्मस्था मिथ्यात्वाद्य इहोच्यन्ते, ततस्त्रहेतुः—तन्निमित्तो नियतः—निश्चितो
वन्धः—कर्मभिः संश्लेषः, यथाऽमूर्त्तत्वाऽपि नैभसो मूर्त्तरपि घटादिभिः सम्बन्ध एवमस्यापि कर्मभिर्मूर्त्तरपि न विरुध्यते,
तथा संसारहेतुं च वदन्ति वन्धमिति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ यत एवमस्ति आत्मा वन्धश्च तस्य इत्यतः—

जहा वयं धम्ममयाणमाणा, पावं पुरा कम्ममकासि मोहा ।
ओरुज्झमाणा परिरविलयंता, तं नेव भुज्जो वि समायरामो ॥ २० ॥

व्याख्या—यथा वयं ‘धर्म’ सम्यग्दर्शनादिकम् अजानानाः ‘पापं’ पापहेतुं ‘पुरा’ पूर्वं ‘कर्म’ अनुष्ठानं “अकासि” ति
‘अकार्णम्’ कृतवन्तः ‘मोहात्’ अज्ञानात् ‘अवरुध्यमानाः’ निर्गमं गृह्णादलभमानाः ‘परिरक्ष्यमाणाः’ अनुजीविभिस्तुपाह्य-
मानाः ‘तत्’ पापकर्म नैव ‘भूयोऽपि’ पुनरपि समाचरामः, यथायद् विदितवस्तुत्वादिति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ अन्यच्च—
अब्भाहयम्मि लोयम्मि, सबओ परिवारिए । अमोहाहिं पडंतीहिं, गिहंसि ण रहं लभे ॥ २१ ॥

१ अरूपं हि यथाऽऽकाशं, रूपिन्द्रियादिभाजनम् । तथा स्वरूपी जीवोऽपि, रूपिकर्मोदिभाजनम् ॥ १ ॥

चतुर्दशं
शुकारी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
पण्णाम्
शुकार-
राजादीनां
वक्तव्यता ।

॥ २०८ ॥

व्याख्या—‘अभ्याहते’ पीडिते लोकं ‘सर्वतः’ सर्वासु दिक्षु ‘परिवारिते’ परिवेष्टिते ‘अमोघाभिः’ अवन्ध्यप्रहर-
णोपमाभिः ‘पतन्तीभिः’ आगच्छन्तीभिः ‘गृहे’ गृहवासे न रतिं लभामहे । यथा वागुरावेष्टितो मृगोऽमोघैश्च प्रहरणै-

न्याधेनाभ्याहतो न रतिं लभते, एवमावामपीति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ मृगुराह—

केण अब्माहओ लोओ, केण वा परिवारिओ । का वा अमोहा बुत्ता, जाया ! चिंतावरो हुमि ॥ २२ ॥
व्याख्या—केन व्याधतुत्येन अभ्याहतो लोकः ? केन वा वागुरारूपेण परिवारितः ? का वा ‘अमोघा’ अमोघप्रहर-
णोपमा उक्ता ? हे जातौ ! चिन्तापरः “हुमि” त्ति भवामि । ततो ममाऽऽवेद्यतामयमर्थं इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ तावाहदुः—
मचुणऽब्माहओ लोओ, जराए परिवारिओ । अमोहा रयणी बुत्ता, एवं ताय ! वियाणह ॥ २३ ॥

व्याख्या—मृत्युना अभ्याहतो लोकः, तस्य सर्वत्राप्रतिहतप्रसत्त्वात् । उक्तञ्च—

“स्तिथ्यरा गणहारी, सुरवइणो चक्कि-केसवा रामा । संहरिया हयविहिणा, सेसेसु नरेसु का गणणा ? ॥ ११ ॥” जरया
परिवारितः, अमोघाश्च रजन्यः उक्ताः, तत्पतने ह्यवश्यंभावी जनस्याभिघातः, एवं तात ! विजानीत इति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥

जा जा वचइ रयणी, न सा पडिनियत्तई । अहम्मं कुणमाणस्स, अफला जंति राईओ ॥ २४ ॥
जा जा वचइ रयणी, न सा पडिनियत्तई । धम्मं च कुणमाणस्स, सफला जंति राईओ ॥ २५ ॥

व्याख्या—या या व्रजति रजनी न सा ‘प्रतिनिवर्त्तते’ न पुनरागच्छति, ताश्च अधर्मं कुर्वतो जन्तो रिति गम्यते
अफला यान्ति रात्रयः, अपर्मनिवन्धनं गृहस्थतेति ॥ तथा “जा जे”त्यादि पूर्ववत् । नवरं “धम्मं च” त्ति ‘चः’ पुनरर्थे

१ “तीर्थकरा गणधारिणः, सुरपतयश्चक्कि-केसवा रामाः । संहता हत्तविधिना, सेपेयु नरेपु का गणणा ? ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
प्ययनश्लो
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
मुखत्रोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २०९ ॥

धर्मं पुनः कुर्मतः सफलाः, धर्मफलत्वात् जन्मनः । न च व्रतं विना धर्म इत्यतः तत् प्रतिपत्स्याव इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २४-२५ ॥ इत्थं तद्वचनेन प्रतिबुद्धो भृगुराह—

पगओ संवसित्ता णं, दुहओ सम्मत्तासंयुया । पच्छा जाया ! गमिस्सामो, भिक्खमाणा कुले कुले ॥
व्याख्या—‘एकतः’ एकस्मिन् स्थाने ‘समुप्य’ सहैवाऽऽसित्वा “दुहओ” त्ति ‘द्वये’ आवां युवां च सम्यक्त्वसंयुताः, उपलक्षणत्वाद् देशविरत्या च संयुताः ‘पश्चात्’ यौवनोत्तरकालं हे जातौ ! गमिष्यामो वयं ग्रामनगरादिषु मासकल्पादि-
क्रमेणेति शेषः, ‘भिक्षमाणाः’ याचमानाः पिण्डादिकमिति गम्यते ‘कुले कुले’ गृहे गृहे अज्ञातोच्छृत्त्येत्यर्थः इति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कुमारवाहतुः—

जस्सऽत्थि मच्चुणा सकखं, जस्स वऽत्थि पलायणं ।

जो जाणइ न मरिस्सामि, सो हु कंखे सुए सिया ॥ २७ ॥

अज्जेव धम्मं पडिवज्जयामो, जहिं पवन्ना ण पुणब्भवामो ।

अणागयं णेव य अत्थि किंचि, सद्धाखमं ने विणइत्तु रागं ॥ २८ ॥

व्याख्या—यस्यास्ति मृत्युना सह ‘सख्यं’ मैत्री, यस्य चाऽस्ति ‘पलायनं’ नाशनं मृत्योरिति प्रक्रमः, तथा यो जानीते यथाऽहं न मरिष्यामि “सो हु” स एव ‘काङ्क्षति’ प्रार्थयते ‘श्वः’ आगामिनि दिने स्याद् इदमिति गम्यते ॥ अतोऽथैव ‘धर्मं’ यतिधर्मं प्रतिपद्यामहे, “जहिं” ति आर्पत्वाद् यं धर्मं ‘प्रतिपन्नाः’ आश्रिताः “न पुणब्भवामो” त्ति ‘न पुनर्भविष्यामः’ न पुनर्जन्म प्राप्स्यामः, जन्ममरणायभावहेतुत्वाद् धर्मस्य । किं च—‘अनागतम्’ अप्राप्तं नैव चास्ति ‘किञ्चिद्’ अतिसुन्दरमपि वस्तु, सर्वभावानामन्तशः प्राप्तपूर्वत्वात् । उक्तञ्च—“का सा गतिर्जगति या शतशो न याता, किं तत् सुखं

चतुर्दशं
इपुकारी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

पण्णाम्
इपुकार-
राजादीनां
वक्तव्यता

॥ २०९ ॥

यदसकृन्न पुराऽनुभूतम् । कास्ताः श्रियो न खलु या बहुशोऽप्यघामा-श्रेयस्तथाऽपि तव वर्द्धत एव वाञ्छा ॥ १ ॥”
अतः श्रद्धा-अभिलाषः तथा क्षमं-युक्तं श्रेय इत्यर्थः; अनुष्ठानं कर्तुमिति शेषः; “जे” त्ति ‘नः’ अस्माकं ‘विनीय’
अपनीय ‘रागं’ स्वजनाऽभिष्वङ्गलक्षणमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २७-२८ ॥ इदं चाकर्ण्य पुरोहित उत्पन्नव्रतग्रहणपरिणामो

ब्राह्मणीमन्विदमाह—

पहीणपुत्तस्स हु णत्थि वासो, वासिट्ठि ! भिक्खायरियाइ कालो ।
साहाहि रुक्खो लहए समाहिं, छिन्नाहिं साहाहिं तमेव खाणुं ॥ २९ ॥
पक्खाविहूणो व जहेह पक्खी, भिच्चविहूणो व रणे णरिंदो ।
विवनसारो वणिउ व पोए, पहीणपुत्तो मि तथा अहं पि ॥ ३० ॥

व्याख्या—ग्राहृतत्वेन पुत्राभ्यां ग्रहीणः—यत्को यस्तस्य ‘हुः’ पूरणे, नास्ति वासो मे गृहे इति गम्यते, ‘हे वासिट्ठि !’
वसिष्ठगोत्रे ! भिक्षाचर्यायाः, उपलक्षणं चैतद् व्रतग्रहणस्य, कालो वर्त्तत इति शेषः । किमित्येवम् ? अत आह—शाखा-
भिर्वृक्षो लभते ‘समाधि’ स्वास्थ्यम्, छिन्नाभिः शाखाभिः ‘तमेव’ वृक्षं ‘खाणुं’ ति स्थाणुं जनो व्यपदिशतीत्युपस्कारः;
यथा हि तास्तस्य शोमासंरक्षणादिना समाधिहेतवः एवं ममाऽप्येतौ सुतौ, अतस्तद्विरहितोऽहमपि स्थाणुकस्य एवेति ॥
किञ्च—पक्षविहीनो ‘वा’ दृष्टान्तान्तरसमुच्चये, यथा ‘इह’ लोके पक्षी, भृत्यविहीनो वा रणे नरेन्द्रः, ‘विपन्नसारः’
विनष्टहिरण्यदिद्रव्यो वणिगू वा ‘पोते’ प्रवहणे भिन्ने इति गम्यते व्यसनभागितया विपीदति, पुत्रग्रहीणोऽस्मि
तथाऽहमपीति सूत्रद्वयार्थः ॥ २९-३० ॥ वासिष्ठ्याह—

मया कामगुणा इमे ते, संपिंडिया अग्नरसा पभूया ।
सुंजासु ता कामगुणे पकामं, पच्छा गमिस्सामु पहाणमग्गं ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘सुसन्धृताः’ सुसु संस्कृताः कामगुणाः ‘इमे’ एते ‘ते’ त्व, तथा ‘सम्पिण्डिताः’ पुञ्जीकृताः “अग्नरस” त्ति
चस्य गम्यमानत्वाद् अग्न्याः—प्रयराः रसाश्च—मधुरादयः प्रभूताः, कामगुणान्तर्गतत्वेऽपि रसानां पृथगुपादानम् अतिगृह्ण-
हेतुत्वात्, “सुंजामो” त्ति सुञ्जीमहि ‘तत्’ तस्मात् कामगुणान् ‘प्रकामम्’ अतिशयेन, ‘पञ्चात्’ वृद्धावस्थायां गमिष्यामः
‘प्रधानमाग’ प्रव्रज्यारूपं मुक्तिपथमिति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ पुरोहितः प्राह—

सुत्ता रसा भोइ ! जहाति णो वओ, ण जीवियट्ठा पयहामि भोए ।

लाहं अलाहं च सुहं च दुक्खं, संचिक्खमाणो चरिस्सामि मोणं ॥ ३२ ॥

व्याख्या—‘मुक्ताः’ सेविता रसा उपलक्षणत्वात् शेषकामगुणाश्च, “भोइ” त्ति हे भवति ! आमन्नमेतत्, ‘जहाति’
त्यजति ‘नः’ अस्मान् ‘वयः’ प्रकामाद् इष्टक्रियाकरणक्षमम्, उपलक्षणत्वात् जीवितं च, ततो यावद् नैतत् त्यजति तावत्
प्रव्रजामः—तन्मान्तरभावभोगार्थं दीक्षां प्रहीष्यामः । ते चात्रैव स्वाधीनाः किं प्रव्रज्यया ? इति प्रेरणायामाह—
न ‘जीवितार्थम्’ असंयमजीवितार्थं प्रजहामि भोगान् किन्तु लाभलाभं च, सुखम् चस्य भिन्नक्रमत्वाद् दुःखं च
“संचिक्खमाणो” त्ति ‘समतया ईक्षमाणः’ लाभालाभसुखदुःखजीवितमरणादिषु समतामेव भावयन् इत्यभिप्रायः,
चरिष्यामि ‘मौनं’ मुनिभावम्, ततो मुच्ययमेव मम दीक्षाप्रतिपत्तिरिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ वासिष्ठ्याह—

मा ह्द तुमं सोदरियाण संभरे, जुन्नो व हंसो पडिसोयगामी ।

सुंजाहि भोगाइं मए समाणं, दुक्खं खु भिक्खायरिया विहारो ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘मा’ नियेधे, ‘हुः’ वाक्यालङ्कारे, त्वं ‘सोदर्याणां’ भ्रातृणाम्, उपलक्षणं शेषस्वजनानां भोगानां च “संभरे”
ति अस्वार्थीः, “जुन्नो ध हंस्तो” ति जीर्णो हंस इव प्रतिश्रोतोगामी सन्, कियुक्तं भवति ?—यथाऽसौ नदीस्रोतसि
प्रतिवृत्तगमनम् अतिक्रम्यारभ्याऽपि तत्राशक्तः पुनरनुस्रोत एव धावति । एवं भवानपि संयमभारं वोढुमस्तमर्थः पुनः
सोदरादीन् भोगांश्च स्मरिष्यसि, ततो मुञ्च भोगान् मया ‘समानं’ सार्द्धम्, “दुक्खं खु” दुःखमेव भिक्षाचर्या ‘विहारः’
प्रामादिप्यप्रतिवद्धविहारः, उपलक्षणञ्चैतत् शिरोलोचादीनामिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ पुरोहित आह—

जहा य भोई ! तणुयं सुयंगो, णिम्मोअणिं हेच पलेइ सुत्ते ।
एमेए जाया पयंहंति भोगे, ते हं कहं णाणुगमेस्समेक्खो ? ॥ ३४ ॥
छिंदित्तु जालं अबलं च रोहिया, मच्छा जहा कामगुणे पहाय ।
धोरेयसीला तवसा उदारा, धीरा हु भिक्खायरियं चरंति ॥ ३५ ॥

व्याख्या—यथा च हे भवति ! ‘तनुजां’ देहजातां मुजङ्गः ‘निर्मोचनीं’ निर्मोकं हित्वा ‘पर्येति’ समन्ताद् गच्छति
‘मुक्तः’ निरपेक्षः “एमेए” ति एवमेतौ जाते ‘प्रजहीतः’ त्यजतो भोगान् । ततः किम् ? इत्याह—‘तौ’ जातौ अहं कथं न
‘अनुगमिष्यामि’ प्रब्रज्याग्रहणेनानुसरिष्यामि ‘एकः’ अद्वितीयः ?, किं मम असहायस्य गृहवासेनेति भावः ॥ तथा
छित्त्वा जालम् ‘अवलमिब’ दुर्बलमिव बलीयोऽपीति गम्यते, ‘रोहितां’ रोहितजातीया मत्स्याश्चरन्तीति सम्बन्धः । ‘यथा’
इति दृष्टान्तोपन्यासे, तथेति गम्यते, तत्तत्तथा जालरूपान् कामगुणान् प्रहाय, धुरि वहन्ति धौरेयास्तेषामिव शीलम्—उल्लिखि-
प्रभारतिर्वहणलक्षणं येषां ते तथा, ‘तपसा’ अतश्चानादिना ‘उदाराः’ प्रधानाः ‘धीराः’ सार्विकाः ‘धुरि’ति यस्माद्

श्रीउत्तरा-
ध्ययनग्रन्थे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखवोषा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २११ ॥

भिक्षाचर्यां चरन्ति, व्रतोपलक्षणमेतद्, अतोऽहमपीत्यं व्रतमेव प्रहीष्ये इति भाव इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ३४-३५ ॥
इत्थं प्रतिबोधिता ब्राह्मण्याह—

णहेव कुंचा समइक्षमंता, तताइं जालाइं वलेत्तु हंसा ।
पलेत्ति पुत्ता य पई य मज्झं, ते हं कहं णाणुगमेस्समेक्का ? ॥ ३६ ॥

व्याख्या—नभसीव श्रीश्रद्धाः 'समतिक्रामन्तः' तांस्तान् देशानुद्दह्यन्तः तत्तानि जालानि 'दलित्वा' भित्त्वा "हंस" इति चस गम्यमानत्वाद् हंसाश्च "पलित्ति" इति 'परियन्ति' समन्ताद् गच्छन्ति, पुत्रौ च पतिश्च मम सम्बन्धिनो गम्यमानत्वाद् ये एतद् जालोपमं विषयामिष्वङ्गं हित्वा नभःकल्पे निरुपलेपतया संयमे तानि तानि संयमस्थानानि अतिप्रामन्तस्नानहं कथं नाऽनुगमिष्याम्येका सती ? इति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ इत्थं चतुर्णामपि व्रतप्रतिपत्तौ यद्भूत्तदाह—

पुरोहितं तं समुयं सदारं, सोच्चाऽभिणिवलम्म पहाय भोए ।
कुइंयसारं विउलुत्तमं तं, रायं अभिक्खं समुवाय देवी ॥ ३७ ॥
वंतासी पुरिसो रायं !, ण सो होइ पसंसिओ । माहणेण परिच्चत्तं, धणं आदाउमिच्छसि ॥ ३८ ॥
सवं जगं जइ तुहं, सवं चावि धणं भवे । सवं पि ते अपज्जत्तं, णेव ताणाय तं तव ॥ ३९ ॥
मरिहिसि रायं ! जया तथा वा, मणोरमे कामगुणे विहाय ।
इक्को हु धम्मो नरदेव ! ताणं, ण विज्जई अन्नमिहेह किंचि ॥ ४० ॥

व्याख्या—पुरोहितं 'वं' भृगुनामानं समुतं सदारं श्रुत्वा 'अभिनिष्कन्त्य' गृहाद् निर्गल्य प्रहाय भोगान् प्रव्रजित-

चतुर्दश
इषुकारी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
पण्णाम्
इषुकार-
राजादीनां
वक्तव्यता ।

॥ २११ ॥

मिति गम्यते, 'कुटुम्बसारं' धनधान्यादि, विपुलं चोत्तमं च विपुलोत्तमं, 'तदि'ति यत् पुरोहितेन त्यक्तं गृहन्त्विति श्लेषः, 'रायं' ति राजानम् 'अभीक्ष्णं' पुनः पुनः 'समुवाच' सम्यगुक्तवती 'देवी' कमलावती नाम ॥ किमुक्तवती ? इत्याह—'धान्ताशी' वान्तभोजी पुरुषो य इति गम्यते, हे राजन् ! न स भवति प्रशंसितो विद्वद्भिरिति श्लेषः । कथमहं धान्ताशी ? इति चेद् इत्यत आह—ब्राह्मणेन परित्यक्तं धनमादातुमिच्छसि ॥ किञ्च—सर्वं जगद् यदि "बुद्" ति तव सर्वं चाऽपि धनं भवेत्, सर्वमपि 'ते' तव 'अपर्याप्तम्' अक्षत्तम् इच्छापूर्णं प्रतीति श्लेषः, अपर्यवसितत्यात् तस्याः । तथा नैव 'त्रणाय' जरामरणाद्यपनोदाय 'तदि'ति सर्वं जगद्धनं वा तवेति ॥ अन्यच्च—मरिष्यसि राजन् ! 'यदा तदा वा' यस्मिन् तस्मिन् वा काले, जातस्य शुभं मरणात् । उक्तं हि—'कश्चित् सखे ! त्वया दृष्टः, श्रुतः सम्भावितोऽपि वा । क्षितौ वा यदि वा स्वर्गे, यो जातो न मरिष्यति ? ॥ १ ॥' मनोरमान् कामगुणान् 'विहाय' त्यक्त्वा, न किञ्चित् त्वया सह यास्यतीत्यभिप्रायः, तथा 'एको हु' एक एव धर्मः 'नरदेव !' नृपते ! 'त्राणं' शरणम्, न विद्यते अन्यद् 'इह' लोके 'इह' मरणे किञ्चित् । उक्तं च—'अत्येण नंदराया, न ताइओ गोधणेण कुइयन्नो । धन्नेण तिलयसिद्धी, पुत्तेहि न ताइओ सगरो ॥ १ ॥' इत्यतो धर्म एवाऽनुष्ठेयो विद्वद्भिः, तस्मात् परित्यज्याऽसुं द्विजपरित्यक्तव्यग्रहणाऽऽग्रहमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ३७-३८-३९-४० ॥ यतश्च धर्मोद् ऋते नान्यत् त्राणमतः—

णाहं रमे पक्खिणि पंजरे वा, संताणछिन्ना चरिसामि मोणं ।
अकिंचणा उल्लुकडा णिरामिसा, परिगहारं भणियत्तदोसा ॥ ४१ ॥

चतुर्दशं
शुकारी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

पणाम्
शुकार-
राजादीनां
वक्तव्यता ।

॥ २१२ ॥

दयगिगणा जहा रणणे, डञ्जमाणेषु जंतुसुं । अत्रे सत्ता पमोदंति, रागद्वोसवसं गया ॥ ४२ ॥
एवमेव वयं मूढा, कामभोगेषु मुच्छिद्या । डञ्जमाणं न बुज्जामो, रागद्वोसगिगणा जगं ॥ ४३ ॥
भोगे सुचा वमिस्ता य, लहुभूयविहारिणो । आमोयमाणा गच्छंति, दिया कामकमा इव ॥ ४४ ॥
इमे य वद्धा फंदंति, मम हत्थडज्जमागया । वयं च सत्ता कामेसु, भविस्सामो जहा इमे ॥ ४५ ॥
सामिसं कुललं दिस्सा, यञ्जमाणं गिरामिसं । आमिसं सधमुज्जित्ता, विहरिस्सामो गिरामिसा ४६
गिद्वोवमे उ णचा णं, कामे संसारवहुणे । उरगो सुवत्तपासि ध, संकमाणो तणुं चरे ॥ ४७ ॥
णागु ध वंधणं छेत्ता, अप्पणो वसहिं वए । एयं पत्थं महाराय ! उसुयारि ति मे सुयं ॥ ४८ ॥

व्याख्या—नाडहं 'स्मे' रतिमवाप्नोमि "पक्खिणिव पञ्जरे, किमुकं भवति ?—यथासौ
दुःखोत्पादिति पञ्जरे रतिं न लभते एवमहमपि जरामरणशुषुद्रविविदुते भवपञ्जरे न रमे, अतः "संताणच्छिन्न" ति
'छिन्नसन्ताना' प्रकमाद् विनाशितस्नेहसन्ततिः चरिष्यामि 'भौनं' मुनिभावम् "अकिञ्चना" हिरण्यादिकिञ्चनरहिता,
ऋजु-मायारहितं कृतम्-अनुष्ठितं यस्याः सा ऋजुकृता, तथा निष्कान्ता आमिपाद्-विषयादेः निरामिपा, "परिग्गहारंभ-
नियत्तदोस" ति परिग्रहारम्भावेव जीवदूषणाद् दोषो ताभ्यां निवृत्ता परिग्रहारभदोपनिवृत्ता ॥ अपरञ्च—द्ववाग्निना
यथाऽरण्ये बृहमानेषु जन्तुषु 'अन्ये' अपरे 'सत्त्वाः' अविवेकिनः प्रमोदन्ते, किंविधाः ? रागद्वेषवशं गताः ॥ एवमेव
वयं "मूढ" ति 'मूढानि' मोहवशगानि कामभोगेषु मूर्च्छितानि दृह्यमानं न बुध्यमानं रागद्वेषाग्निना 'जगत्' प्राणिसमू-
हम् । यो हि सविवेको रागादिमांशं न भवति स दावानलेन. दृह्यमानान् अन्यसत्त्वानवलोक्य अहमत्येवमनेन दहनीय
इति तदश्रुणोपायतत्पर एव भवति न तु प्रमोदते प्रमादवशातः सत् । ततो वयमपि भोगापस्वियागादेर्बन्धविधान्येवेति ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनश्रे-
धीनेमिच-
न्दीया
मुत्तवोषा-
ख्या लु-
शुचिः ।

॥ २१२ ॥

ये तु एवंविधा न भवन्ति ते किं कुर्वन्ति ? इत्याह—भोगात् मुक्त्वा पुनरुत्तरकालं यान्त्वा च, लघुः—यायुस्तद्भूताः—
तदुपमाः सन्तो विहरन्तीत्यंशीलाः लघुभूतविहारिणः—अप्रतिबद्धविहारिण इत्यर्थः ‘आमोदमानाः’ प्रमोदमनुभवन्तः
तथाविधानुष्ठानेनेति गम्यते, गच्छन्ति विवक्षितस्थानमिति शेषः । क इव ? ‘द्विजा इव’ विहगा इव ‘कामरूमाः’ स्नेच्छा-
चारिणः । किमुक्तं भवति ?—यथा द्विजा यत्र यत्र रोचते तत्र तत्राऽऽमोदमाना भ्राम्यन्ति एवमेतेऽपि अभिष्वङ्गस्या-
भावाद् यत्र यत्र संयमनिर्वाहस्तत्र तत्र यान्तीति ॥ पुनरर्थोद्विधायां निराकुर्वन्नाह—‘इमे’ प्रत्यक्षाः शब्दादयः ‘चः’
समुच्चये ‘घट्टाः’ नियन्त्रिता अनेकोपायै रक्षिता इत्यर्थः, स्पन्दन्त इव स्पन्दन्ते अस्थितिधर्मतया । ये कीदृशाः ? इत्याह—
‘भ्रम हत्यऽञ्जमागय” त्ति मम उपलक्षणत्वात् तव च हस्तं हे आर्ये ! आगताः स्ववशा इत्यर्थः, आरमनोऽज्ञतां दर्श-
यितुमाह—‘ययं च’ वयं पुनः सक्तानि कामभोगेषु, एवंविधेष्वपि चामीष्वभिष्वङ्गो मोहविलसितमिति भावः । यत
एवमतो भविष्यामो यथा ‘इमे’ पुरोहितादयः, किमुक्तं भवति ?—यथाऽमीभिश्चञ्चलत्वमवलोक्यैते परित्यक्तास्तथा
वयमपि त्यक्ष्याम इति ॥ स्यादेतद्—अस्थिरत्वेऽपि सुखहेतुत्वात् किमित्यमी त्यज्यन्ते ? इत्याह—‘सामिपं’ पिशितरूपा-
मिपयुक्तं ‘कुललं’ गुध्रं शकुनिसं या दृष्ट्वा ‘वाध्यमानं’ पीड्यमानं विहगान्तरैरिति गम्यते, ‘निरामिपम्’ अन्यथाभूतं दृष्ट्वेति
गम्यते, ‘आमिपं’ धनधान्यादि सर्वमुञ्चित्वा ‘विहरिष्यामि’ अप्रतिबद्धविहारितया चरिष्यामि निरामिपा ॥ उक्ताऽनु-
वादेनोपदेशुमाह—‘गुड्डीपमान् उक्तन्यायेन ‘तुः’ पूरणे, ज्ञात्वा “गं” वाक्यालङ्कारे, ‘कामान्’ कामयन्ति—शब्दादीना-
भिलपन्तीति कामाः—विपयिणस्तान्, किंभूतान् ? संसारवर्धनान्, किम् ? इत्याह—“उरगो सुवन्नपासि ह” त्ति इवशब्दस्य
भिन्नरन्मत्वाद् आर्पत्याश्च उरग इव ‘सौपर्णेयपार्थे’ गरुडसमीपे ‘शङ्कमानः’ भयत्रस्तः ‘तनु’ स्तोकं यतनयेत्यर्थः, ‘चरेः’
क्रियासु प्रवर्त्तस्व । अत्यायमाशयः—यथा सौपर्णेयोपमैर्विषयैर्न वाध्यसे तथा यतस्व ॥ ततश्च किम् ? इत्याह—नाग इव

श्रीउचरा-
 व्यपनसूदे
 श्रीनिमिच-
 न्द्रीया
 गुलबोधा-
 ख्या ल्यु-
 दृचिः ।
 ॥ २१३ ॥

यन्धनं छित्त्वाऽऽत्मनो 'वसति' विन्ध्याटवीं ब्रजति, एवं भवानपि कर्मबन्धनमुपहृत्वाऽऽत्मनः शुद्धजीवस्य वसतिम्—आशयं मुक्तिमित्यर्थः ब्रजेः, अनेन दीक्षायाः प्रसङ्गतः फलमुक्तम् । एवं चोपदिश्य निगमयितुमाह—'एतद्' यन्मयोक्तं 'पथ्यं' हितं महाराज ! इयुकार ! 'इति' एतद् मया 'श्रुतम्' अवधारितं साधुसकाशादिति गम्यते इति सूत्राष्टकार्यः ॥ ४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८ ॥ एवं च तद्वचनात् प्रतिबुद्धो नृपः । ततश्च यत् तौ द्वावपि चक्रतुस्तदाह—
 चइत्ता विडलं रज्जं, कामभोगे य दृच्चए । निबिसया गिरामिसा, निन्नेहा निप्परिग्गहा ॥ ४९ ॥
 सम्मं धम्मं वियाणित्ता, चिचा कामगुणे घरे । तवं पगिज्झऽहक्खायं, घोरं घोरपरक्कमा ॥ ५० ॥
 व्याख्या—त्यक्त्वा विपुलं राज्यं कामभोगांश्च दुल्लजान् 'निर्विपयौ' विषयरहितौ अत एव निरामियौ 'निःक्षेहौ' निःप्रतिबन्धौ 'निष्परिग्रहौ' मूर्च्छारहितौ सम्यक् 'धर्म' श्रुत-चारित्र्यात्मकं विज्ञाय त्यक्त्वा कामगुणान् वरान्, पूर्वविशेषणै-
 र्गन्तार्थत्वेऽपि पुनरभिधानमतिशयव्यापकम् । 'तपः' अनशनादि 'प्रगृह्य' अभ्युपगम्य 'यथाख्यातं' येन प्रकारेण तीर्थ-
 करारिभिः कथितं 'घोरं' दुरुचरं, घोरपरकर्मौ तथैव कृतवन्ताविति श्रेय इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४९-५० ॥ सम्प्रति
 समस्ताध्ययनोपसंहारमाह—

एवं ते कमसो बुद्धा, संघे धम्मपरायणा । जम्ममच्चुभडधिग्गा, दुक्खस्संतगवेसिणो ॥ ५१ ॥
 सासणे विगयमोहानं, पुब्बिं भावणभाविया । अचिरेणैव कालेणं, दुक्खस्संतमुवागया ॥ ५२ ॥
 राया सह देवीए, माहणो य पुरोहिओ । माहणी दारगा चैव, संघे ते परिणिबुद्धि ॥ ५३ ॥ स्ति बेमि ॥
 व्याख्या—'एवम्' असुना प्रकारेण 'तानि' अनन्तरमुक्तरूपाणि पडपि क्रमशो बुद्धानि सर्वाणि धर्मपरायणानि
 जन्ममृत्युभयोद्विमानि दुःखस्यान्तगवेपकानि ॥ पुनस्तद्वक्तव्यतामेवाह—शासने 'विगतमोहानाम्' अर्हतां 'पूर्वम्' अन्य-

चतुर्दशं
 इयुकारी-
 याख्यम-
 ध्वयनम् ।
 पण्णाम्
 श्शुकार-
 राजादीनां
 यक्तव्यता ।

॥ २१३ ॥

जन्मनि, भावनया-कुशलकर्माऽभ्यासरूपया भावितानि-वासितानि भवनाभावितानि अत एव 'अचिरेणैव' स्वल्पेनैव कालेन दुःखस्य 'अन्त' मोक्षम् 'उपागतानि' प्राप्तानि, सर्वत्र प्राकृतत्वात् पुष्टिनिर्देशः ॥ मन्दमतिस्मरणायाध्ययनार्थमुपसंहर्तुमाह—राजा सह देव्या ब्राह्मणश्च पुरोहितो ब्राह्मणी दारकौ चैव सर्वोणि तानि 'परिनिर्वृतानि' 'मुक्तिं गतानीति सूत्रार्थः ॥ ५१-५२-५३ ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूत्रिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोध्यायां
इपुकारीयाख्यं चतुर्दशमध्ययनं समाप्तम् ॥

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधो-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २१४ ॥

अथ सभिक्षुनामकं पञ्चदशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं चतुर्दशमध्ययनम् । सम्प्रति सभिक्षुनामकं पञ्चदशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘इहाऽनन्तरा-
ध्ययने निर्निदानतागुण उक्तः, स च मुख्यतो भिक्षुरेव, भिक्षुश्च गुणत इति तद्गुणा अनेनोच्यन्ते’ इत्यनेन सम्बन्धेना-
यातस्यास्वाध्ययनस्यादिसूत्रम्—

मोषं चरिस्सामि समेच धम्मं, सहिए उज्जुकडे णियाणछिन्ने ।
संथवं जहेज्ज अकामकामे, अत्रायएसी परिवए स भिक्खू ॥ १ ॥

व्याख्या—‘मोषं’ श्रावणं चरिष्यामि इत्यभिप्रायेणेत्युपरकारः, ‘समेत्स’ प्राप्य ‘धर्मं’ द्युतचारित्रभेदं ‘सहितः’
समेतोऽन्यसाधुभिरिति गम्यते, न लेकाली, एकाकित्वस्यागमे निषिद्धत्वात् । यदुक्तम्—‘एतन्नियस्स दोसा, दूरीं साणे
तदेव पडिणीए । भिक्खविसोहिमद्दधय, तम्हा सेविज्ज दोगमणं ॥ १ ॥’ ‘ऋजुकृतः’ अशठानुष्ठानः “नियाणछिन्न”
त्ति निर्दानं-विषयाऽभिष्वद्वात्मकं तत् छिन्नम्-अपनीतं येन स छिन्ननिदानः ‘संस्तवं’ मात्रादिभिः परिवच्यं ‘जहान्’
त्यजेत्, न कामकामः-कामाभिलाषी अकामकामः, अज्ञातः-तपआदिभिर्गुणैः अनवगत एष्यते मांसादिकम् अज्ञातेषी,
‘परिचजेत्’ अनियतविहारितया विहरेत्, “स भिक्खु” त्ति य एवंविधः स भिक्षुः । अनेन सिंहतया निद्रुम्य सिंहतयैव
विहरणं भिक्षुत्वनिबन्धनमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ तत्र सिंहतया विहरणं यथा स्यात् तथा विशेषत आह—

-१ “एकाकिनो दोषाः, स्त्री श्वानः तथैव प्रत्यनीकः । भिक्षाविशुद्धि-महाप्रत, तस्यात्सेवेत द्विगमनम् ॥ १ ॥”

पञ्चदशं
सभिक्षु-
नामकम-
ध्ययनम् ।
भिक्षोर्युग-
वक्तव्यता ।

॥ २१४ ॥

राओवरयं चरेज्जः लाढे, विरए वेदविषयाऽऽपरविषए ।

पन्ने अभिभूय सघदंसी, जे कम्हि वि ण मुच्छिण स भिक्खू ॥ २ ॥

व्याख्या—“रागोवरयं” ति उपरतरागो यथा भवत्येवं ‘चरेत्’ विहरेत् ‘लाढे’ ति ‘लघुः’ सदनुष्ठानतया प्रथमतः ‘विरतः’ असंयमाद् निवृत्तः ‘वेदवित्’ आगमवेदी “आयरविसय” ति रक्षितो दुर्गतेः तद्धेतुत्वसदनुष्ठानवर्जनेन आत्मा येन स रक्षितात्मा, परनिपातः सर्वत्र प्राकृतत्वात् । ‘प्रज्ञः’ हेयोपादेयबुद्धिमान् अभिमूय परीपहोपसर्गानिति गम्यते, सर्व-गम्यमानत्वात् प्राणिगणं पश्यति-आत्मवत् प्रेक्षते सर्वदर्शी यः कस्मिंश्चित् सचित्तादिवस्तुनि न मूर्च्छितः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अन्यथा—

अक्खोसवहं विइत्तु धीरे, मुणी चरे लाढे णिचमायगुत्ते ।

अवगगमणे असंपहिडे, जे कसिणं अहियासए स भिक्खू ॥ ३ ॥

व्याख्या—आक्रोशश्च यथा आक्रोशवधं तद् ‘वदित्वा’ स्वकृतकर्मफलमेतदिति मत्वा ‘वीरः’ अक्षोभ्यः मुनिश्चरेद् अप्रतिबद्धविहारेणेति गम्यते, ‘लाढि’ ति प्राग्बत् ‘नित्यं’ सदा “आयगुत्ते” ति गुप्तः-रक्षितोऽसंयमस्थानेभ्य आत्मा येन स तथा, अव्यग्रम्-अनाबुलम् असमञ्जसचिन्तोपरमतो मनो यस्य सोऽव्यग्रमनाः, ‘असम्प्रहृष्टः’ आक्रोशदानादिषु न प्रहर्षयान् । यथा कश्चिदाह—“कश्चित्पुमान् क्षिपति मां परिरूक्षयाक्यैः, श्रीमत्क्षमाभरणमेत्य मुदं व्रजामि ।” इत्यादि । प्रकृतोपसहारमाह—यः ‘कृत्स्नं’ समस्तमाक्रोशवधम् ‘अध्यास्ते’ सहते स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ किञ्च—

पंतं सयणासणं भइत्ता, सीउण्हं विविहं च दंसमसगं ।

अवगगमणे असंपहिडे, जे कसिणं अहियासए स भिक्खू ॥ ४ ॥

श्रीऽनङ्ग-
ध्वयनद्वये
श्रीनेनिच-
न्दीया
सुल्लवोवा-
स्या लुडु-
वृत्तिः ।

॥ २१५ ॥

व्याख्या—‘शब्दम्’ अत्रमं अथनासन्नम्, इत्यल्लक्षणत्वाद् भोजताच्छब्दानादि च ‘शुक्त्वा’ नेरित्वा र्शितोष्णं चय्य
गन्धनानन्वान् भवित्त्वं च’ नानाप्रकारं इन्द्रमन्त्रकं प्रायेति शेषः, सर्वत्र च ममाद्वाद्दन्तः, अत्ययमना, असम्प्रहृष्टो
वः छत्रमन्त्राद्ये स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ अपत्य—

णो सुक्त्रियमिच्छती न पूर्यं, णो वि य वंडणं कुओ पसंसं ? ।
से संजाण सुवण तवस्सी, सदिण आयगयेसण स भियस्यू ॥ ५ ॥

व्याख्या—‘नो’ नैव ‘मच्छन्’ मत्कारम् अस्थुत्थानाऽनुगमादिरूपम् ‘इच्छति’ अभिलषति, न ‘पूजां’ वस्त्रादिमपर्याप्तम्,
‘नोऽपि च’ नैव च ‘वन्दनकं’ द्वादशशतवर्षादिरूपम्, कुतः ‘प्रसंसं’ निजगुणोत्तीर्चनरूपम् ?, नैवेच्छतीत्यभिप्रायः ।
‘सः’ एवंविधः नम्यन् यतते सदनुष्ठानं प्रतीति संयतः ‘सुयतः’ शोभनप्रसतः ‘तपम्भी’ प्रदात्यतपाः ‘मत्तिता’ पूर्ययद्,
आत्मानं कर्मविगमात् शुद्धरूपं गयेययति—सुगयति इति आत्मगोपको यः न भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ तथा—

जेण पुण जहाइ जीवियं, मोहं वा कसिणं णियच्छई ।
नरनारिं पजेइ सया तवस्सी, ण म कोऊहलं उवेइ स भियस्यू ॥ ६ ॥

व्याख्या—‘येन’ हेतुयूतेन पुनःशब्दोऽस्य सर्वथा संयमयातित्वविशेषणोक्तकः ‘जहाति’ त्यजति ‘जीवितं’ संयम-
जीवितं ‘मोहं वा’ मोहनीयं कपायनोरुपायादिरूपं ‘कृत्तं’ समसं ‘सियच्छति’ यज्जाति, तदेवंविधं नस्त्य नापि च
नरनारिं ‘प्रजहात्तुं त्यजेद् यः सदा तपस्वी, न च ‘कुहलं’ क्वादिविषयमुपैति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ सम्प्रति
पिण्डविशुद्धिकारेण सम्भिक्षुत्वमाह—

पञ्चदशं
समिधु-
नामकम-
ध्वयनम् ।
भिक्षोगुण-
यत्कृत्यता

दिव	आसि	देव
मनु	राक्ष	मनु
देव	आसि	देव

छिन्नं सरं भोमं अंतलिवलं, सुमिणं लक्खण दंड वत्थुविजं ।
अंगवियारं सरस्सविजयं, जे विज्जाहिं ण जीवई स भिक्खू ॥ ७ ॥

व्याख्या—छेदनं छिन्नं वसनवशनादीनां, तद्विषयशुभाशुभनिरूपिका विद्याऽपि छिन्नमित्युक्ता, एवं सर्वत्र । छिन्ना-
दिकानि—“अंलण-तंलण-कइमलित्ते, मूसगभक्सिय अंगिविदुं । तुन्निय-कुट्टिय-पल्लवलीढे, होइ विवागु सुहो असुहो
वा ॥ १ ॥ देवेसु उत्तमो लाभो, माणुस्सेसु य मञ्जिमो । आसुरेसु य गेलन्नं, मरण जाण रक्खसे ॥ २ ॥ इत्यादि ।
देविकादिभागव्यवस्था पुनः—चत्तारि देव्याभागा, दो य भागा य माणुसा । आसुरा य दुवे भागा, मञ्जे वत्थस्स
रक्खसो ॥ १ ॥ तथा “सर” ति खरस्वरूपाभिधानम्—“सैजं रवइ मऊरो, दुक्कुडो रिसइं सरं । हंसो रवइ गंधारं,
मञ्जिमं तु गवेलए ॥ १ ॥ तथा—सल्लेण लहइ वित्तिं, कयं च न विणस्सइ । गायो पुत्ता य मित्ता य, नारीणं होइ
वहो ॥ २ ॥ रिसहेण उ ईसरियं, सेणावचं धणाणि य ।” इत्यादि । तथा भूमौ भवं ‘भोमं’ भूकम्पादिलक्षणम्, यथा—
“शब्देन महता भूमिर्यदा रसति कम्पते । सेनापतिरमालाश्च, राजा राष्ट्रं च पीडयते ॥ १ ॥” इत्यादि । तथा अन्तरिक्षम्—
आकाशं तत्र भवमान्तरिक्षं गन्धर्वनगरादिलक्षणम्, यथा—“कपिलं सत्यपाताय, माञ्जिष्ठं हरणं गवाम् । अव्यक्तवर्णं

१ “अक्षुण-खक्षुण-कदंमलित्ते, मूयकमक्षितेऽस्मिन्निदग्धे । तूर्णित-कुट्टित-पर्यवलीढे, भवति विपाकः शुभोऽशुभो वा ॥ १ ॥ देवेसु
उत्तमो लाभो, मानुष्येषु च मध्यमः । आसुरेषु च गहन्यं, मरणं ज्ञानीहि राक्षसे ॥ २ ॥ २ चत्वारो देवताभागा, द्वौ च भागौ च
मानुषौ । आसुरीधौ च द्वौ भागौ, मध्ये वल्लस्य राक्षसः ॥ ३ ॥” ३ “पहल्ल रैति मयूर, कुंडं नपमं स्वरम् । हंसो रैति गान्धार,
मध्यमं तु गवेल्लः ॥ १ ॥ पहल्लेन लभते वृत्तिं, कुतं च न विनदयति ॥ गावः पुत्राश्च मित्राणि च, नारीणां भवति वल्लमः ॥ १ ॥
ऋषयेण विधयं, सेनापत्य धनानि च ।”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
रत्या लघु-
घृतिः ।

॥ २१६ ॥

रं न संशयः ॥१॥ गान्धर्वनगरं क्षिगंधं, सप्राकारं सतोरणम् । सौम्यां दिशं समाश्रित्य, राक्षस्तद्वि-
जयङ्करम् ॥२॥” इत्यादि । तथा ‘स्वप्नं’ स्वप्नगतं शुभाऽशुभकथनम्, यथा—“शायने रोदनं द्रुयाद्, नर्त्तने वधवन्धनम् ।
हसने शोचनं द्रुयात्, पठने कलहं तथा ॥१॥” इत्यादि । तथा ‘लक्षणं’ स्त्रीपुरुषादीनाम्, यथा—“चंक्लुसिणेहे सुहिओ,
दंतसिणेहे य भोयणं मिट्टं । तयणेहेण य सोक्खं, नहनेहे होइ परमघणं ॥१॥” इत्यादि । तथा “दंड” त्ति ‘दण्डः’ यष्टिः,
तत्त्वरूपकथनम्—“एणपबं पसंस्ती”त्यादि । तथा ‘वास्तुविद्या’ प्रासादादिलक्षणाभिधायकं शास्त्रम् । तथा ‘अङ्गविकारः’
शिरःस्फुरणादिः, तच्छुभाशुभस्वरूपकथनम्, यथा—“सिरैस्फुरणे किर रज्जमि”त्यादि । तथा स्वरस्य-दुर्गाशिवादिरुन-
रूपस्य विजयः-वत्सम्बन्धी शुभाशुभनिरूपणाभ्यासः, यथा—“सौमा-सारस-वायस-कोसिय-सियवत्त-रासह-सिवाओ ।
जंबुय-वसहा वामा, पत्थणे कज्जसिद्धियरा ॥ १ ॥” इत्यादि । ततो य एतामिर्विद्याभिर्न जीवति नेता एव जीविकाः
प्रकल्प्य प्राणात् धारयति स भिद्धुरिति सूतार्थः ॥ ७ ॥ तथा—

मंतं मूलं विविहं विज्जचित्तं, वमण-विरेयण-धूम-नेत्त-सिणाणं ।

आउरे सरणं तिगिच्छियं च, तं परिद्वाय परिवए स भिक्खू ॥ ८ ॥

व्याख्या—‘मन्त्रम्’ ॐकारादिस्वाहापर्यन्तम् ‘मूलं’ मूलिका कोशामिहितं शशुद्धामूलिकादि ‘विविधं’ नानाप्रकारं
‘वैद्यचिन्तां’ वैद्यसम्बन्धिनीं पथ्यौपधादिव्यापारात्मिकां चिन्ताम्, यथा—“वर्जयेद् द्विदलं शूली, कुप्री मांसं ज्वरी

१ “चक्षु-वेहे सुखितो, दन्तवेहे च भोजनं मिष्टम् । स्वक्वेहेन च सोढयं, नखवेहे भवति परमधनम् ॥ १ ॥” २ “पूकपवीं
प्रांससन्धि” । ३ “शिर-स्फुरणे किल राजयम्” । ४ “इयामा-सारस-वायस-कोशिरु-शतपत्र-रासम-शिराः । जम्बुक-धूपभा वामाः
प्रस्थाने कार्यसिद्धिकराः ॥ १ ॥”

पञ्चदशं
सभिन्नु-
नामकम-
ध्ययनम् ।

भिक्षोर्गुण-
वक्तव्यता ।

॥ २१६ ॥

घृतम् । नवमन्नमतीसारी, नेत्ररोगी च मैथुनम् ॥ १ ॥” इत्यादि । वमनम्—उद्विगणम्, विरेचनं—कोष्ठशुद्धिरूपम्, धूमं—मनः-
शिलादिसंभ्रन्धि, “नेत्तं” ति नेत्रशब्देन नेत्रसंस्कारकमिदं समीपज्ञानादि गृह्यते, ज्ञानम्—अपत्यायं मन्त्रोपधिसंस्कृत-
जलाभिषेचनम्, वमनदीनां च समाहारद्वन्द्वः । “आउरे सरणं” ति सुबुद्ध्यत्यादा ‘आतुरस्य’ रोगपीडितस्य ‘सरणं’
‘हा तात ! हा मातः !’ इत्यादिरूपम्, ‘चिकित्सितं च’ आत्मनो रोगप्रतीकाररूपम्, ‘तद्’ इति यदनन्तरसुकं वमनादि
“परिन्नाय” ति ज्ञपरिज्ञाया परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया च प्रत्याख्याय ‘परिव्रजेत्’ संयममार्गे परिगच्छेद् यः स
भिद्युरिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ अपरं च—

त्वत्सिय-गण-उग-रायपुत्ता, माहण भोइय विविहा य सिष्पिणो ।
नो तेसिं वयद्द सिलोगपूयं, तं परिन्नाय परिषए स भिक्खू ॥ ९ ॥

व्याख्या—क्षत्रियाः—राजानः गणाः—मह्नादिसमूहाः उग्राः—आरक्षिकादयः राजपुत्राः—नृपसुता एतेषां द्वन्द्वः ।
‘माहनाः’ ब्राह्मणाः ‘भोनिकाः’ विशिष्टनेपथ्यादिभोगवन्तोऽमात्यादयः, उभयत्र सुपो लुक् । विविधाञ्च ‘शिष्पिनः’
स्वपत्यादयः इति शेषः । ‘नो’ नैव तेषां ‘वदति’ भापते श्लोकपूजे, यथा—शोभना एते, पूजयत चैतानिति, उभयत्र
पापानुमत्यादिदोषसम्भवात् । किन्तु ‘तत्’ श्लोकपूजादिकं द्विविधयाऽपि परिज्ञया परिज्ञाय. परिव्रजेद् यः स भिद्युरिति
सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ अन्यथ—

निहिणो जे पवइएण दिट्ठा, अप्पवइएण, व संयुया हवेज्जा ।
तेसिं इहलोइयप्पफलट्ठा, जो संथवं न करेइ स भिक्खू ॥ १० ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनघने
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २१७ ॥

व्याख्या—गृहिणो ये प्रप्रजितेन दृष्टाः 'अप्रप्रजितेन वा' गृहस्थावस्थेन सह 'संस्तुताः' परिचिता भवेयुः, 'तोषि' ति
तैः सह 'ऐहलौकिकफलार्थं' वत्सादिलाभनिमित्तं यः 'सस्तवं' परिचयं न करोति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ तथा—

सयणासणपाणभोयणं, विविहं खाइम-साइमं परेसिं ।

अदए पडिसेहिए नियंठे, जे ततथ ण पउस्सई स भिक्खू ॥ ११ ॥

व्याख्या—शयनासनपानभोजनं विविधं स्नादिमत्सादिमं "परोसिं" ति 'परेभ्यः' गृहस्थादिभ्यः "अदए" ति
अददद्भ्यः 'प्रतिषिद्धः' क्वचित् कारणान्तरेण याचमानो निराकृतः 'निर्मन्थः' ग्रन्थरहितो यः 'तत्र' अदाने 'न प्रदुष्यति'
न प्रदेषं याति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ तथा—

जं किंचि आहारपाणं विविहं, खाइम-साइमं परेसिं लढुं ।

जो तं तिविहेण णाणुकंपे, मणवयकायसुसंबुडे जे स भिक्खू ॥ १२ ॥

व्याख्या—'यत् किञ्चिद्' अल्पमपि आहारपाणं विविधं स्नादिमत्सादिमं च, यस्य गम्यमानत्वात् परेभ्यो लब्ध्वा
यः "तं" ति सुव्यययात् तेनाहारपाणिना 'त्रिविधेन' मनोयाक्कायलक्षणेन प्रकाररूपेण 'न अनुकम्पते' बालगलानादीन्
नोपसुखते न स भिक्षुरिति शेषः । यत्सु सुसंश्रुतमनोवाक्कायः सन् बालगलानादीननुकम्पत इति गम्यते, उक्तञ्च—
'साह्यो तो वि जत्तेण, निर्मंतेज जहकमं । जइ इत्थ वेइ इच्छेज्जा, तेहिं साद्धे तु भुंजए ॥ १ ॥' स भिक्षुरिति
सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ किञ्च—

१ "साधवस्ततोऽपि पत्नेन निमन्त्रयेयुर्वैयाकमम् । यद्यत्र केऽपि इच्छेयुः तैः सार्धं तु सुञ्जरन् ॥ १ ॥"

पञ्चदशं
सभिक्षु-
नामकम-
ध्ययनम् ।

०) भिक्षोरुण-
वक्तव्यता ।

॥ २१७ ॥

सेदः-संयमस्तेनाऽनुगतः 'चः' पूरणे, कोविदः-लब्धशास्त्रपरमार्थ आत्मा यस्य स कोविदात्मा, "पत्रे अभिमूय
सद्यदंसी उवसंते" त्ति प्राग्वत्, "अविहेठकः" न कस्यचिद् विवाधको यः स मिधुरिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ तथा—
असिप्पजीवी अगिहे अमित्ते, जिह्दिए सवओ विप्पमुक्के ।

अणुक्कसाई लहुअप्पभक्खी, चिच्चा गिह्दि एगयरे स भिक्खू ॥ १६ ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—'अशिल्पजीवी' चित्रादिविज्ञानजीविकारहितः 'अगृहः' अनगरः "अमित्ते" त्ति उपलक्षणत्वाद्
अमित्रराशुः जितेन्द्रियः, तथा 'सर्वतः' बाह्याभ्यन्तराच्च ग्रन्थादिति गम्यते विप्रमुक्तः, तथा 'अणुक्कपायी' स्वल्पकपायः
"लहुअप्पभक्खि" त्ति अल्पानि-स्तोकानि लघूनि-निःसाराणि निष्पावादीनि भक्षितुं शीलमस्येत्यल्पलघुभक्षी त्यक्त्वा
'गृहं' द्रव्यभावभेदमिन्नम्, एकः-रागद्वेपरहितः चरत्येकचरो यः स मिधुरिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ,
प्रवीचीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुदीकायां
सुखबोध्यायां पञ्चदशं सभिधुनामकमध्ययनं समाप्तम् ॥

आयामगं चैव जवोदणं च, सीयं सोवीरजवोदगं च ।

णो हीलए पिंडं णीरसं तु, पंतकुलाहं परिषए स भिक्खू ॥ १३ ॥

व्याख्या—आयाममेव 'आयामकम्' अवश्रावणं 'च.' समुच्चये, 'एवः' पूरणे, 'यवोदंतं च' यवभक्तं 'शीतं' शीतलं सोवीर च—काञ्चिक यवोदकं च—यवघावनं सोवीरयवोदकम्, तच्च 'नो हीलयेत्' धिगिदं किमनेनानिष्टेन ? इति न निन्देत्, 'पिण्डम्' आयामकादि एव नीरसमपि, तुशब्दस्य अर्थत्वत्वाद् अत एव प्रान्तकुलानि यः परिश्रजेत् स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ अन्यथा—

सद्वा विविहा भवंति लोए, दिवा माणुस्सया तद्दा तिरिच्छा ।

भीमा भयभेरवा उराला, जो सोचा ण विहेज्जई स भिक्खू ॥ १४ ॥

व्याख्या—शब्दाः 'विविधाः' विमर्शप्रद्वेषादिना विधीयमानतया नानाप्रकारा भवन्ति लोके 'दिव्याः' देवसम्बन्धिनः 'माणुष्यकाः' मनुष्यसम्बन्धिनः, तथा 'तैरश्वाः' तिर्यक्सम्बन्धिनः 'भीमाः' रौद्राः, भयेन भैरवाः—अत्यन्त-साध्यसोत्पादका भयभैरवाः 'उदाराः' महान्तः, यः श्रुत्वा प्रकृमान् तानेव शब्दान् 'न व्यथते' धर्मध्यानतो न चलति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ इत्येतावता सिंहविहारिताया निमित्तमुक्त्वा, सम्प्रति समस्तधर्मगुलसम्बन्धित्वस्यैवमाह—

चायं विविहं समिच्च लोए, सहिए खेयाणुगए य कोवियप्पा ।

पन्ने अभिभूय सबदंसी, उवसंते अविहेडए स भिक्खू ॥ १५ ॥

व्याख्या—चाहं 'विविधं' "गुण्डस्य भवति धर्मः, तथा जटाभिः सवाससां धर्मः । गृहवासेऽपि च धर्मो, वनेऽपि च सता भवति धर्मः ॥ १ ॥" इत्यादिदर्शनान्तराभिप्रायरूपं 'समेत्य' ज्ञात्वा लोके सहितः प्राग्वत्, खेदयत्सनेन कर्मेति

श्रीउचरा-
ध्यनसूत्रे
श्रीनिमिच-
न्दीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

कपरे खलु ते धेरोहिं भगवन्तेहिं दस धंभचेरसमाहिठाणा पक्षता ? जे भिक्खु सोचा
णिसम्म संजमवहुले संवरचहुले समाहियहुले गुत्ते गुत्तिदिए गुत्तयंभयारी सया अप्प-
मत्ते विहरिजा । इमे खलु ते धेरोहिं भगवन्तेहिं दस धंभचेरसमाहिठाणा पक्षता, जे
भिक्खु सोचा निसम्म संजमवहुले संवरचहुले समाहियहुले गुत्ते गुत्तिदिए गुत्तयंभयारी
सया अप्पमत्ते विहरिजा, तंजहा—विवित्ताइं सपणासणाइं सेविजा से निगंगंथे, नो
इत्थीपसुपंडगसंसत्ताइं सपणासणाइं सेवित्ता हवइ से निगंगंथे । तं कइं ? इति चेद्
धाचार्य आह—निगंगंथस्स खलु इत्थीपसुपंडगसंसत्ताइं सपणासणाइं सेवमाणस्स

भयारिस्स धंभचेरे संका वा कंवा वा वित्तिगिच्छा वा सधुप्पज्जेजा, भेदं वा लभेज्जा,
उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं हवेज्जा, केवल्लिपलत्ताओ धम्माओ वा
भंसिज्जा, तम्हा नो इत्थिपसुपंडगसंसत्ताइं सपणासणाइं सेवित्ता हवइ से निगंगंथे ॥१॥

कवरणीत्तादि प्रभवसूत्रम्, इमानीत्यादि निर्वचनसूत्रं प्राग्वत् । तान्येवाह—‘तद्यथे’त्युपन्यासे, ‘विविस्त्वानि’
स्त्रीपशुपण्डकैरनातीर्णानि शयनासनानि उपलक्षणत्वात् स्थानानि च सेवेत यः स निर्मन्यो भवतीति शेषः । इत्य-

मन्ययेनात्—यान्युत्पन्नचित्तियानुप्रहायानुमेयां व्यतिरेकत आह—‘नो’ नैव स्त्रीपशुपण्डकसंसप्तानि शयनासनानि

य भवति । ‘तदि’ ति अनन्तरोक्तं ‘कथं’ केन प्रकारेण ? ‘इति चेद्’ एवं यदि मन्यसे ज्ञानो-

सल्ल निश्चितं स्त्रीपशुपण्डकसंसप्तानि शयनासनानि सेवमानस्य “धंभयारिस्स” इति ज्ञापयेगम्यमा-

ह्वयारिणोऽपि सर्वो ब्रह्मचर्ये ‘ब्राह्म वा’ इत्यन्येषामिति गम्यसे, सतः कश्चा भाऽन्येषां किञ्चिदपि कथयन्तः

पोढं
ब्रह्मचर्यं-
समाधि-
नामकम-
ध्ययनम् ।

दश ब्रह्म-
चर्यसमाधि-
स्थानानि ।

॥ २१९ ॥

नसेवी ब्रह्मचारी ? उत नेति ? अथवा शङ्का-रुयादिभिरत्यन्ताऽपहृतचित्ततया विस्मृतसकलाप्तोपदेशस्य “सत्यं वच्मि हितं वच्मि, सारं वच्मि पुनः पुनः । अस्मिन्नसारे संतारे, सारं सारङ्गलोचना ॥ १ ॥” इत्यादिरागातुरवचः परिभाषयतो निव्यात्वोदयतः कदाचित् ‘तदासेवने यो दोष उक्तस्तीर्थङ्कद्रिः स दोष एव न भवति’ इत्येवंरूपः संशय उस्पद्यते, ‘कदा वा’ क्ल्याद्यभिलापरूपा, “प्रियादर्शनमेवाऽस्तु, किमन्यैर्दर्शानन्तरैः । प्राप्यते येन निर्वाणं, सरारोगेणाऽपि चेतसा ? ॥ १ ॥” इत्याद्यभिधायिका नीलपटादिदर्शनाऽऽग्रहरूपा वा, ‘विचिकित्सा वा’ ‘किमेतावतः कष्टानुष्ठानस्य फलं भविष्यति न वा ? तद्वरमेतदासेवनमेवाऽस्तु’ इत्येवंरूपा ‘समुत्सयेत’ जायेत, ‘भेदं वा’ विनाशं वा चारित्र्येति गम्यते लभेत, ‘उन्मादं वा’ कामग्रहात्मकं प्राप्नुयात्, ‘दीर्घकालिकं वा’ दीर्घकालभाविनं, रोगञ्च-दाहज्वरादिः आतङ्कञ्च-आशुघाती शूलादिः रोगातङ्कं भवेत्, सम्भवति हि क्ल्याद्यभिलापातिरेक्तोऽरोचकत्वं ततश्च ज्वरादीनि, केवलिप्रज्ञात्वात् ‘धर्मात्’ धृतचारित्ररूपात् समस्ताद् भ्रश्येत्, कस्यचिदतिक्लिष्टकर्मोदयाद् धर्मपरित्यागसम्भवात् । यत एवं ‘तस्मादित्यादिनिगमनवाक्यं सुगममिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ उक्तं प्रथमं समाधिस्थानम् । द्वितीयमाह—

णो इत्थीणं कथं कहेत्ता हवइ से निगंगे । तं कहमिति चेद्रायरियाऽह—निगंगंथस्स
खल्ल इत्थीणं कहं कहेमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा वितिगिच्छा
वा समुप्पजेज्जा, भेयं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं रोगायं कं वा
हवेज्जा, केवल्लिपन्नंत्ताओ वा धम्माओ भंसिज्जा, तम्हा नो इत्थीणं कहं कहेज्जा ॥२॥

व्याख्या—नो स्त्रीणमेकाकिनीनामिति गम्यते, ‘कथां’ स्त्रीणां वा सम्बन्धिनीं कथां रूपनेपथ्यादिविषयां कथयित्वा भवति स निर्मन्थः, य एवंविधः स निर्मन्थो न त्वन्य इत्यभिप्रायः । तत् कथमित्यादि पूर्ववदिति सूत्रार्थः ॥२॥ तृतीयमाह—

कयरे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं दस बंभचेरसमाहिठाणा पन्नत्ता ? जे भिक्खु सोचा णिसम्म संजमवहुले संवरवहुले समाहिवहुले गुत्ते गुत्तिदिए गुत्तबंभयारी सया अप्पमत्ते विहरिज्जा । इमे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं दस बंभचेरसमाहिठाणा पन्नत्ता, जे भिक्खु सोचा निसम्म संजमवहुले संवरवहुले समाहिवहुले गुत्ते गुत्तिदिए गुत्तबंभयारी सया अप्पमत्ते विहरेज्जा, तंजहा—विविताइं सयणासणाइं सेविज्जा से निग्गंथे, नो इत्थीपसुपंडगसंसत्ताइं सयणासणाइं सेविता हवइ से निग्गंथे । तं कंहं ? इति चेद् आचार्य आह—निग्गंथस्स खलु इत्थीपसुपंडगसंसत्ताइं सयणासणाइं सेवमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा वितिगिच्छा वा समुप्पज्जेज्जा, भेदं वा लभेज्जा, उग्गमायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायं कं हवेज्जा, केवल्लिपन्नत्ताओ धम्माओ वा भंसिज्जा, तम्हा नो इत्थिपसुपंडगसंसत्ताइं सयणासणाइं सेविता हवइ से निग्गंथे ॥१॥

कवरणीत्यादि प्रश्नसूत्रम्, इमानीत्यादि निर्वचनसूत्रं प्राग्वत् । तान्येवाह—‘तद्यथे’त्युपन्यासे, ‘विविक्त्वानि’ स्त्रीपशुपण्डकैरनाकीर्णानि शयनासनानि उपलक्षणत्वात् स्थानानि च सेवेत यः स निर्प्रग्नो भवतीति शेषः । इत्यन्यथेनाऽभिधायाव्युत्पन्नविनेयानुग्रहायामुमेवार्थं व्यतिरेकत आह—‘नो’ नैव स्त्रीपशुपण्डकसंस्कानि शयनासनानि ‘सेविता’ उपभोक्ता भवति । ‘तदि’ ति अनन्तरोक्तं ‘कथं’ केन प्रकारेण ? ‘इति चेद्’ एवं यदि मन्यसे अत्रोच्यते—निर्प्रग्नस्य खलु निश्चितं स्त्रीपशुपण्डकसंस्कानि शयनासनानि सेवमानस्य “बंभयारिस्स” त्ति अपेर्गम्यमानत्वाद् ब्रह्मचारिणोऽपि सतो ब्रह्मचर्ये ‘शङ्का वा’ इहान्येषामिति गम्यते, ततः शङ्का वाऽन्येषां किमेवंविधशयनास-

नसेवी ब्रह्मचारी ? उत नेति ? अथवा शङ्का-रूपादिभिरत्यन्ताऽपहवचित्ततया विस्तृतसकलातोपदेशस्य “सत्यं वच्मि
द्वितं वच्मि, सार वच्मि पुनः पुनः । अस्मिन्नसारे ससारे, सार सारद्विलोचना ॥ १ ॥” इत्यादिरागातुरवचः परिभा-
षयतो मिथ्यात्वोदयतः कदाचित् ‘तदासेयने यो दोष उक्तस्तीर्थकृद्भिः स दोष एव न भवति’ इत्येवंरूपः संशय उत्पद्यते,
‘कदा वा’ क्वयाद्यभिलापरूपा, ‘प्रियादर्शनेनेवाऽस्तु, किमन्यैर्दर्शनान्तरैः । प्राप्यते येन निर्वाणं, सरारोणाऽपि चेतसा ?
॥ १ ॥” इत्याद्यभिधायिका नीलपटादिदर्शनाऽऽग्ररूपा वा, ‘विचिकित्सा वा’ ‘किमेतावतः कष्टानुष्ठानस्य फलं भवि-
ष्यति न वा ? तद्वरमेतदासेयनेनेवाऽस्तु’ इत्येवंरूपा ‘समुत्पद्यते’ जायेत, ‘भेदं वा’ विनाशं वा चारित्र्येति गम्यते
लभेत्, ‘उन्मादं वा’ कामग्रहात्मकं प्राप्नुयात्, ‘दीर्घकालिकं वा’ दीर्घकालभाविनं, रोगञ्च-दाहज्वरादिः आतङ्कञ्च-
आशुपाती शूलादिः रोगातङ्कं भवेत्, सम्भवति हि क्वयाद्यभिलापातिरेकतोऽरोचकत्वं ततश्च ज्वरादीनि, केवलत्रिज्ञाप्ताद्
वा ‘धर्मान्तं’ धृतचारित्ररूपात् समस्माद् भ्रश्येत्, कस्यचिदतिक्लिष्टकर्मोदयाद् धर्मपरित्यागसम्भवात् । यत एवं ‘तस्मा-

दित्यादिनिगमनवाक्यं युगममिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ उक्तं प्रथमं समाधिस्थानम् । द्वितीयमाह—

णो इत्थीणं कथं कहेत्ता हवइ से निगंथे । तं कहमिति चेदायरियाऽऽह—निगंथस्स
खलु इत्थीणं कहं कहेमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंत्वा वा वितिगिच्छा
वा समुप्पज्जेज्जा, भेयं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं रोगायं कं वा
हवेज्जा, केवलपत्तंत्ताओ वा धम्माओ भंसिज्जा, तम्हा नो इत्थीणं कहं कहेज्जा ॥२॥

व्याख्या—तो स्त्रीणामेकाकिनीनामिति गम्यते, ‘कथा’ स्त्रीणां वा सम्बन्धिनीं कथां रूपनेपथ्यादिविषयां कथयिता
भवति स निर्मन्यः, य एवंविधः स निर्मन्यो न त्वन्य इत्यभिप्रायः । तत् कथमित्यादि पूर्ववदिति सूत्रार्थः ॥२॥ तृतीयमाह—

णो इत्थीहिं सद्धिं सण्णिसिज्जागए विहरित्ता हवइ से निगंगंथे । तं कहमिति चेद्
आचार्य आह—णिगंगंथस्स खल्ल इत्थीहिं सद्धिं सण्णिसेज्जागयस्स बंभयारिस्स
बंभचेरे संका वा कंखा वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेयं वा लभिज्जा, उम्मायं
वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायंकं हवेज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ
भंसेज्जा, तम्हा खल्ल णो णिगंगंथे इत्थीहिं सद्धिं सन्निसिज्जागए विहरेज्जा ॥ ३ ॥

व्याख्या—नो स्त्रीभिः सार्द्धं सन्निपद्या—पीठाद्यासनं तद्रतः सन् 'विहर्त्ता' अवस्थाता भवति, कोऽर्थः ? तामिः
सद्वैकासने नोपविशेत्, उत्थितास्वपि तासु सुहृत्तं तत्र नोपवेष्टव्यमिति सम्प्रदायः, य एवंविधः स निर्ग्रन्थः । श्रेयं प्रभ्र-
निर्वचनाभिधायि पूर्ववदिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ चतुर्थमाह—

णो इत्थीणं इंदियाइं मणोरमाइं मणोरमाइं आलोएत्ता णिज्झाइत्ता हवइ से निगंगंथे ।
तं कहमिति चेद् आयरियाऽह—णिगंगंथस्स खल्ल इत्थीणं इंदियाइं मणोहराइं
मणोरमाइं आलोएमाणस्स निज्झाएमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा
वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेयं वा लभिज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीह-
कालियं वा रोगायंकं हवेज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेज्जा, तम्हा खल्ल
णो णिगंगंथे इत्थीणं इंदियाइं मणोहराइं मणोरमाइं आलोएज्जा णिज्झाइज्जा ॥ ४ ॥

व्याख्या—नो स्त्रीणाम् 'इन्द्रियणि' नयनादीनि मनः—चित्तं हसुन्ति—दृष्टमात्राणि आक्षिपन्तीति मनोहराणि, तथा

मनो रमयन्ति—दर्शनानन्तरमनुचिन्त्यमानान्याह्लादयन्तीति मनोरमाणि 'आलोकित्वा' ईषद् दृष्टा 'निर्घ्योता' प्रबन्धेन निरीक्षिता भवति यः स निर्मन्थः, अन्यत् प्रतीतमेवेति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ पञ्चममाह—

णो इत्थीणं कुडुंतरंसि वा दूसंतरंसि वा भित्तिअंतरंसि वा कूइयसदं वा रुइयसदं वा गीयसदं वा हसियसदं वा थणियसदं वा कंदियसदं वा विलवियसदं वा सुणित्ता भवद् से निगंथे । तं कहमिति चेदाचार्य आह—इत्थीणं कुडुंतरंसि वा दूसंतरंसि वा भित्तिअंतरंसि वा कूइयसदं वा रुइयसदं वा गीयसदं वा हसियसदं वा थणियसदं वा कंदियसदं वा विलवियसदं वा सुणमाणस्स बंभयारिस्स बंभचिरे संक्का वा कंवा वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेयं वा लभिज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं हविज्जा, केवल्लिपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेज्जा, तम्हा खलु गिगंथे णो इत्थीणं कुडुंतरंसि वा दूसंतरंसि वा भित्तिअंतरंसि वा कूइयसदं वा रुइयसदं वा गीयसदं वा हसियसदं वा थणियसदं वा कंदियसदं वा विलवियसदं वा सुणमाणो विहरेज्जा ॥ ५ ॥

व्याख्या—नो स्त्रीणां कुडुं—लेपुकादिरचितं तेनाऽन्तरं—व्यवधातं कुडुयान्तरं तस्मिन् वा, दूयं—वक्रं यवनिकारूपं तदन्तरे वा भित्तिः—पकेष्टकादिरचिता तदन्तरे वा स्थित्वेति शेषः, 'कूजितशब्दं वा' रतसमये कोकिलादिविहगभापारूपं 'रुदितशब्दं वा' रतिकलहादिकं 'गीतशब्दं वा' पञ्चमादिदुहूतिरूपं 'हसितशब्दं वा' यहकहादिकं 'स्तनितशब्दं वा'

रतिसमयकृतं 'ऋन्दिदशब्दं वा' प्रोषितमर्धकादिकृतं 'विलिपितशब्दं वा' प्रलापरूपं श्रोता यो भवति स निर्मन्यः ।
शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ पष्ठमाह—

नो निगंगंथे पुधरयं पुधकीलियं अणुसरित्ता भवइ, तं कहमिति चेद् आयरियाऽऽह—
निगंगंथस्स खल्ल इत्थीणं पुधरयं पुधकीलियं अणुसरमाणस्स बंभयारिस्स बंभचरे
संका वा कंखा वा वितिगिच्छा वा समुप्पज्जिजा, भेयं वा लभिज्जा, उम्मायं वा
पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं हविज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ
भंसेज्जा, तम्हा खल्ल निगंगंथे नो इत्थीणं पुधरयं पुधकीलियं अणुसरैज्जा ॥ ६ ॥
व्याख्या—नो निर्मन्यः पूर्वस्तं 'पूर्वन्नीडितं वा' दुरोदरादिरमणात्मकं वाशब्दस्य गम्यमानत्वाद् अनुसमत्ता
भवति । शेषं प्राग्वत् । इति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ सप्तममाह—

णो पणीयं आहारं आहारेत्ता हवइ से निगंगंथे । तं कहमिति चेदाचार्य आह—
निगंगंथस्स खल्ल पणीयं पाणभोयणं आहारेमाणस्स बंभयारिस्स बंभचरे संका वा
कंखा वा वितिगिच्छा वा समुप्पज्जिजा, भेयं वा लभिज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा,
दीहकालियं वा रोगायकं हविज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेज्जा तम्हा
खल्ल णो निगंगंथे पणीयं आहारं आहारेत्ता ॥ ७ ॥

व्याख्या—नो 'प्रणीतं' गलद्धिन्दु, उपलक्षणत्वाद् अन्यमप्यर्थ्यन्तं धातूरेककारिणम् आहारम् आहारयिता भवति
यः स निर्मन्यः । शेषं प्राग्वत् । इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ अष्टममाह—

नो अहमायाए पाणभोयणं आहारिता हवइ से निगंथे । तं कहमिति चेदाचार्य
आह—अहमायाए पाणभोयणं आहारेमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा
वा वितिगिच्छा वा समुप्पज्जिजा, भेयं वा लभिजा, उम्मायं वा पाउणिजा, दीह-
कालियं वा रोगायकं हविजा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेजा, तम्हा खल्ल
णो णिगंथे अहमायाए पाणभोयणं सुंजेजा ॥ ८ ॥

व्याख्या—नो 'अतिमात्रया' 'बंधीसं किर कयला, आहारो कुच्छिपूरओ भणिओ । पुरिसस्स महिलियाए,
अट्ठावीसं भवे कयला ॥ १ ॥" इत्यागमोक्त्वात्रातिक्रमेण पानभोजनमाहारयिता भवति यः स निर्धन्धः । शेषं तथैवेति
सूर्यार्यः ॥ ८ ॥ नवममाह—

णो विभूसानुवाई हवइ से निगंथे । तं कहमिति चेदु आयरियाऽऽह—विभूसाव-
त्तिए विभूसियसरीरे इत्थिज्जणस्स अभिलसणिज्जे हवइ । तओ णं तस्स इत्थिज्जणेणं
अभिलसिज्जमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा वितिगिच्छा वा समु-
प्पज्जिजा, भेयं वा लभिजा, उम्मायं वा पाउणिजा, दीहकालियं वा रोगायकं
हविजा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेजा, तम्हा खल्ल णो णिगंथे विभूसा-
णुवाई सिया ॥ ९ ॥

व्याख्या—नो 'विभूयानुपाती' शरीरोपकरणसंस्कारकर्त्ता भवति यः स निर्धन्धः । शेषं सुगमम् । नवरं "विभूसा-

१ "द्वाविंशत् किल कवला, आहारः कुच्छिपूरको भणितः । पुरुषस्य महैलाया, भर्तृविंशतिर्भयैयुः कवलाः ॥ १ ॥"

वर्त्ति" चि विभूषां वर्त्तयितुं-विधातुं शीलमस्येति विभूषावर्त्तिकः, अत एव 'विभूषितशरीरः'
ज्ञानाचलङ्कृततुरिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ दशममाह—

णो सद-रूव-रस-गंध-फासाणुवाई हवइ से निगंगंधे । तं कंहं ? इति चेद् आयरि-
याह—निगंगंधस्स खल्लु सद-रूव-रस-गंध-फासाणुवाइयस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका
वा कंत्वा वा वितिगिच्छा वा समुप्पज्जेज्जा, भेयं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा,
दीहकालियं वा रोगायकं हवेज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेज्जा, तम्हा
खल्लु णो णिगंगंधे सद-रूव-रस-गंध-फासाणुवाई भवइ से निगंगंधे, दसमे बंभचेर-
समाहिट्ठाणे हवइ ॥ १० ॥

व्याख्या—णो शब्द-रूप-रस-गन्ध-स्पर्शाच्च अनुपतति—अनुयाति शब्दरूपरसगन्धस्पर्शानुपाती भवति यः सं
निर्मन्धः । शेषं प्राप्तवत् । नवरं शब्दः—मन्मनभाषित्वादिरिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥

भवन्ति इत्य सिलोगा । तंजहा—

भवन्ति 'अत्र' उक्त एवार्थे 'श्लोकाः' पद्यरूपाः, तद्यथा—

जं विवित्तमणाहं, रहिअं धीजयेण य । बंभचेरस्स रक्खट्ठा, आलयं तु निसेवए ॥ १ ॥
मणपल्हायजणणिं, कामरागविवहुणिं । बंभचेरओ भिवखू, धीकंहं तु चिवज्जए ॥ २ ॥
व्याख्या—“जं” ति प्राकृतत्वाद् यः 'विविकः' रहस्यभूतः प्रकृमात् तत्रैव वास्तव्यख्यायभावात् 'अनाकीर्णः'
तत्रयोजनगतः रुपायसङ्कुलः, रहितः अकालचारिणा ब्रह्मनादिनिमित्तागतेन खीजनेन, कालाकालचारित्वविभागात्

श्रमणीरतिप्रियाऽयम्—“अट्टमी-पक्खिए मोत्तुं, वायणाकाल्लुमेत्तं य । सेसकालमयंतीओ, नेयाओ अकालचारीओ ॥ १ ॥”
चत्तात्तत्तं पण्डकादिभिर्ब्रह्मचर्यस्य रक्षणार्थमालयं तमिति गम्यते, ‘तुः’ पूरणे, निषेवते । तथा मन्तःप्रहादजत्तनीं, काम-
रागः—विषयामिष्वह्नः तद्विचर्द्धनीम्, शेषं स्पष्टम् ॥ १-२ ॥

समं च संथवं थीर्हिं, संकहं च अभिक्खणं । बंभचेरओ भिक्खु, णिचसो परिवज्जए ॥ ३ ॥

व्याख्या—‘समं च’ सह ‘संत्तवं’ परिचयं क्लीभिर्निपद्या प्रक्रम्माद् एकासत्तभोगेनेति गम्यते, शेषं स्पष्टम् ॥ ३ ॥

अंग-पच्चंगसंठाणं, चारुद्धवियेपेहियं । बंभचेरओ थीणं, चक्खुगेज्झं विवज्जए ॥ ४ ॥

व्याख्या—अङ्गानां—शिरःप्रभृतीनां प्रत्यङ्गानां—कुचकक्षादीनां संस्थानम्—आकारः अङ्गप्रत्यङ्गसंस्थानं, चारु-शोभनम्
तद्वर्षितं प्रेक्षितं ब्रह्मचर्यरतः स्त्रीणां सम्बन्धि चक्षुर्ग्राह्यं सद् विवर्जयेत् । किमुक्तं भवति ?—चक्षुषि सति रूपग्रहण-
मवश्यम्भावि, परं तद्दर्शनेऽपि तत्परिहार एव कर्तव्यो न तु रागवशतः पुनः पुनस्तदेव वीक्षणीयम् । उक्तं हि—

“असंस्कं रूपमद्दुं, चक्खुगोयरमागयं । रागदोसे उ जे तत्थ, ते बुहो परिवज्जए ॥ १ ॥” ॥ ४ ॥

कूहयं रुहयं गीयं, हसियं धणिय कंदिंयं । बंभचेरओ थीणं, सोयगेज्झं विवज्जए ॥ ५ ॥

व्याख्या—सुगममेव, नवरं कूजितादि विवर्जयेत् । कुड्यान्तरादिव्विति शेषः ॥ ५ ॥

हासं विट्ठं रतिं दप्पं, सहसाऽवत्तासियाणि य । बंभचेरओ थीणं, नाणुचिंते कयाइ वि ॥ ६ ॥

व्याख्या—हासं प्रतीतम्, ‘क्रीडां’ घृतरसणादिरूपाम्, ‘रतिं’ कान्ताऽङ्गसञ्चनितां श्रुतिम्, ‘दप्यं’ मानिनीमानद-

३ “भाट्टी-पाक्षिके मुक्खा, घाचनाकालमेव च । शेषकालमायात्सो, नेया अकालचार्यः ॥ १ ॥” “अशक्यं रूपमद्दुं, चक्षुर्गोचर-
मागतम् । रागदोषो तु यो तत्र, सो बुधः परिवर्जयेत् ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनक्षेत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधो-
ख्या लघु-
दृष्टिः ।

॥ २२३ ॥

छनोत्थं गर्भम्, 'सहसाऽवत्रासितामि च' पराङ्मुखदयितादेः सपदि त्रासोत्पादकानि अक्षिस्थगनादीनि, शेषं स्पष्टम् ॥ ६ ॥
पणीयं भक्तपाणं तु, खिस्पं मयविवहृणं । वंभचेररओ भिवखू, णिचसो परिवज्जए ॥ ७ ॥
व्याख्या—सुगमम्, नवरं मदः—कामोद्रेकः ॥ ७ ॥

धम्मलद्धं मिअं काले, जत्तत्थं पणिहाणवं । नाहमत्तं तु भुंजेज्जा, वंभचेररओ सया ॥ ८ ॥
व्याख्या—धर्मेण देवुना न तु कुण्टलादिकरणेन लब्धं धर्मलब्धं 'मितम्' "अद्धमसणस्स सबंजणस्स कुज्जा इवस्स दो भाए । घावपवियारणट्ठा, छब्भांगं ऊणयं कुज्जा ॥ १ ॥" इत्याद्यागमोक्तमानान्वितमाहारमिति गम्यते । 'काले' प्रस्तावे 'यात्रार्थ' संयमनिर्वाहणार्थं न तु रूपाद्यर्थम्, 'प्रणिधानवान्' चित्तस्वास्थ्योपेतो न तु रागद्वेषवशगो भुञ्जीतेति सम्वध्यते, 'न तु' नैव तुशब्दस्योत्तरस्यात्र सम्वन्धात् । 'अतिमात्रं' मात्रातिक्रान्तं भुञ्जीत ब्रह्मचर्ये रतः 'सदा' सर्वदा, कदाचित् कारणतोऽतिमात्राहारस्याप्यदुष्टत्वात् । उक्तञ्च—“कैमखडखेत्तुओ वा, दुब्बल अद्धाण पविसमाणो वा । खीराइगहण दीहं, बहं च उवमा अयकडिहे ॥ १ ॥” ॥ ८ ॥

विभूसं परिवज्जेज्जा, सरीरपरिमंडणं । वंभचेररओ भिवखू, सिंगारत्थं न धारए ॥ ९ ॥
व्याख्या—'विभूपाम्' उपकरणगतां परिवर्जयेत्, 'शरीरपरिमण्डनं' केशरमश्रुसमारचनादिकं शृङ्गारार्थं न धार्ये-
दिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥

सहे रूवे य गंधे य, रसे फासे तहेव य । पंचविहे कामगुणे, णिचसो परिवज्जए ॥ १० ॥

१ “अधमदानस तथ्यक्षनस कुयोद् दयस ही भागो । घातप्रविचारणार्थं पदभागमूनं इयोत् ॥ १ ॥”

२ “रुक्षादिशेषत्रयुतो वा दुर्बलोऽप्यानं मयिदान् वा । क्षीरादिप्रहणे दीर्यो बहू च उपमा भय.कडिहेन ॥ १ ॥”

पोदशं
ब्रह्मचर्य-
समाधि-
नामकम-
ध्ययनम् ।

दश ब्रह्म-
चर्यसमाधि-
स्थानानि ।

॥ २२३ ॥

प्याख्या—स्पष्टमेव, नवरं कामस्य गुणाः—उपकारकाः कामगुणा इति सूत्रदशकार्यः ॥ १० ॥ सम्प्रति यत् प्राक्
प्रयच्छुक्तं शब्दा या भवेदित्यादि तद् दृष्टान्ततः स्पष्टयितुमाह—

आलओ धीजणादधो, धीकहा य मणोरमा । संधवो चैव णारीणं, तासि इंदियदरिसणं ॥ ११ ॥
शुद्धयं रुदियं गीयं, हसियं सुत्तासियाणि य । पर्णीयं भत्तपाणं च, अतिमायं पाणभोयणं ॥ १२ ॥
गत्तानूसणमिटं च, कामभोगा य दुब्बया । नरस्सत्तगवेसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥ १३ ॥
व्याख्या—सूत्रप्रथमसि प्रतीचम्, नवरं शुक्कासितानि च स्पृशतीति शेषः, तत्र शुक्कानि-भोगरूपानि आसितानि-
क्यारिनिरेय सदाऽयस्थितानि, हास्याशुपलक्षणमेतत्, गात्रश्रुणमिष्टं चेति, चक्षन्वोऽव्यर्थः, तत् इष्टमप्यास्तां विहितम्,
शिवं शालपुटं 'यथे'ति यथा शालपुटविषं सगोपातित्वेन दारुणविषाकं तथा स्त्रीजनाकीर्णालयाद्यापि, शङ्कादिकारणतया
संयमरूपभाषवीचितसेतरस्य च नाशहेतुत्वादिति सूत्रप्रार्थः ॥ ११-१२-१३ ॥ सम्प्रति निगमयितुमाह—

दुब्बए कामभोगे य, णिचसो परियज्जए । संकाठाणाणि सदाणि, चज्जेज्जा पणिहाणवं ॥ १४ ॥
धम्मारामे चरे भिक्खू, धिईमं धम्मसारही । धम्मारामारए दंते, वंभचेरसमाहिए ॥ १५ ॥
व्याख्या—दुब्बयात् कामभोगात् "निषत्तो" चि नित्यं परिवर्जयेत्, 'शङ्कास्थानानि च' अन्तरोक्तानि, पूर्वत्र चस्य
निमज्जन्तत्वात् 'सयाणि' दसापि वर्जयेत् 'प्रविधानथात्' एकाग्रमनाः ॥ एतद्ब्रजं कथं किं कुर्याद् ? इत्याह—धर्म आराम
इय दुःसतन्वापत्तानां निर्युतिहेतुतया धर्मारामस्सिन् चरेद् मिथुः द्युतिमात्र, 'धर्मसार्थिधिः' अन्येषामपि धर्मप्रवर्त्त-
विषा, धर्म आरामन्ते धर्मारामाः—युसाधवत्सेषु रतो न त्वेकाकित्वे धर्मारामस्तः, 'दान्तः' उपशान्तो ब्रह्मचर्यस-
मादित्र इति सूत्रप्रार्थः ॥ १५ ॥ ब्रह्मचर्यविशुद्धार्थोऽयं सर्वोऽद्युपक्रम इति तन्माहात्म्यमाह—

देव-दाणव-नांघघ्ना, जकल-रक्वस-किन्नरा । वंभयारिं नमंसंति, दुष्करं जे करंति तं ॥ १६ ॥
व्याख्या—देव-दानव-नान्यर्थाः यक्ष-राक्षस-किन्नराः, समस्तदेवजात्युपलक्षणमेतद्, एते सर्वेऽपि ब्रह्मचारिणं यति-
मिति शेषः, नमस्यन्ति 'दुष्करं' दुःखुचरं 'जे करंति' चि यः 'करोति' अनुतिष्ठति 'वदि'ति प्रक्रमाद् ब्रह्मचर्यमिति
सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ सकलाध्ययनोपसंहारार्थमाह—

एत धम्मं ध्रुवे णियए, सासए जिणदेसिए । सिद्धा सिञ्चंति चाणेणं, सिञ्चिस्संति तद्दावरे ॥१७॥
स्तिवेमि ॥

व्याख्या—'एपः' अनन्तरोक्तः 'धर्मः' ब्रह्मचर्यलक्षणः 'ध्रुवः' स्थिरः परप्रवादिमिरप्रकल्प्यतया प्रमाणप्रतिष्ठित
इत्यर्थः, 'निलः' त्रिकालसम्भवात्, 'शाश्वतः' अनवरतभवनात्, एकार्थिकानि वा एतानि, जिनदेशितः । अथैव त्रिकालगोचरं
फलमाह—'सिद्धाः' पुरा अनन्तासु उत्सर्पिण्यवसर्पिणीषु, सिद्ध्यन्ति 'चः' समुच्चये विदेहेषु 'अनेन' ब्रह्मचर्यलक्षणेन
धर्मेण, सेत्स्यन्ति तथा 'अपरे' अनन्तायामनागताद्वायामिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ 'इतिः' परिसामाप्तौ, प्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोध्यायां दशब्रह्मचर्यसमाधिनामकं पौडशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ पापश्रमणीयाख्यं सप्तदशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं षोडशमध्ययनम् । अधुना पापश्रमणीयाख्यं सप्तदशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘इहाऽनन्तराध्ययने दश मन्त्रार्थगुप्तय उक्ताः, ताश्च षापस्थानवर्जनादेवाऽऽसेवितुं शक्यन्ते, इति पापश्रमणस्वरूपाभिधानतस्तदेव काकोच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्यादिसूत्रद्वयम्—

जे केइ उ पवइए णियंठे, धम्मं सुणेत्ता विणओववन्ने ।
सुडुल्लहं लहिउं वोहिलाभं, विहरेल्ल पच्छा य जहासुहं तु ॥ १ ॥
सेज्जा दढा पाउरणं मि अत्थि, उप्पल्लई भोत्त तहंब पाउं ।

जाणामि जं वइइ आउसु ! त्ति, किं नाम काहामि ? सुएण भंते ! ॥ २ ॥

व्याख्या—‘यः कश्चित्’ इत्यविवक्षितविशेषः ‘तुः’ पूरणे, ‘प्रव्रजितः’ निष्क्रान्तो निर्मन्थः प्राग्वत् । कथं पुनरयं प्रव्रजितः ? इत्याह—‘धम्मं’ धृतचारित्ररूपं ‘धुत्वा’ निशम्य विनयेन—ज्ञानाद्युपचारात्मकेनोपपन्नः—युक्तो विनयोपपन्नः सन् ‘सुडुल्लभम्’ अतिशयदुष्प्रापं ‘लभितुं’ ति लब्ध्वा ‘वोधिलाभं’ जितप्रणीतधर्मप्राप्तिरूपम्, अनेन भावप्रतिपत्त्याऽसौ प्रव्रजित इत्युक्तं भवति । स किम् ? इत्याह—‘विहरेत्’ चरेत् ‘पश्चात्’ प्रव्रजितोत्तरकालं ‘चः’ पुनरर्थो विशेषव्योक्तकः, ततश्च प्रथमं सिंहदृश्या प्रम्रज्य पश्चात्पुनः ‘यथासुलं’ यथा तथा निद्राविकथादिकरणलक्षणेन प्रकारेण सुखमात्मनोऽवभासते तुराचक्ष्य एवपाराधार्थत्वाद् यथासुत्तमेव शृगालवृत्त्येव विहरेदित्यर्थः ॥ स च गुरुणाऽन्येन वा हितैपिणाऽध्ययनं प्रति प्रेरितो यद्वक्ति तदाह—‘शय्या’ यसतिः ‘दढा’ वातातपजलाद्युपद्रवैरनभिभाव्या, तथा ‘प्रावरणं’ वर्षाकल्पादि ‘भे’

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनिमित्त-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २२५ ॥

समाऽस्ति, किञ्च—‘उत्सर्गते’ जायते ‘भोक्तुं’ भोजनाय, तथैव ‘पातुं’ पानाय, यथाक्रमशनं पानं चेति शेषः, तथा ‘जानामि’ अवगच्छामि ‘यद्वर्त्तते’ यदिदानीमस्ति ‘आयुष्मन् !’ इति प्रेरयितुरामब्रणम् ‘इति’ एतस्माद् हेतोः ‘किं नाम ?’ न किञ्चिदित्यर्थः, “काहामि” त्ति करिष्यामि ‘श्रुतेन’ आगमेनाऽधीतेनेत्यध्याहारः, ‘भवन्ते’ति पूज्यामब्रणम्, इह च प्रक्रमादाक्षेपे किंशब्दः । अयं हि किलास्याशयः—‘यथा ये भवन्तोऽधीयन्ते तेऽपि नातीन्द्रियं वस्तु किञ्च-
नाऽवबुध्यन्ते, तत् किं हृदयगलतालुशोपविधायिनाऽधीतेन ?’ इत्येवमध्यवसितो यः स पापश्रमण इत्युच्यते इतीहाऽपि सिद्धावलोकितन्यायेन सम्बध्यते इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १-२ ॥ किञ्च—

जे केइ पवईए, णिहासीले पगामसो भोचा । पेचा सुहं सुयइ, पावसमणि त्ति बुचई ॥ ३ ॥
व्याख्या—यः कश्चित् प्रव्रजितः ‘निद्राशीलः’ निद्रावान् ‘प्रकामशः’ बहुशः ‘सुक्त्वा’ दध्चौदनादि ‘पीत्वा’ तन्नादि ‘सुखं’ यथाभवत्येवं सकलक्रियानुष्ठाननिरपेक्ष एव ‘स्ववृत्ति’ शेते स इत्यन्भूतः पापश्रमण इत्युच्यत इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ तथा—
आयरियउवज्झापहिं, सुयं विणयं च गाहिए । ते चेव खिसई बाले, पावसमणि त्ति बुचई ॥ ४ ॥
आयरियउवज्झायाणं, सम्मं नो पडित्तप्पई । अप्पडिपूयए थंढे, पावसमणि त्ति बुचई ॥ ५ ॥
व्याख्या—आचार्योपाध्यायैः श्रुतं विनयं च ‘ग्राहितः’ शिक्षितो वैरिति गम्यते ‘तानेव’ आचार्यादीन् ‘सिसत्ति’ निन्दति ‘वालः’ विवेकविकलो यः स पापश्रमण इत्युच्यत इति ॥ आचार्योपाध्यायानां ‘सम्यग्’ अवैपरीत्येन ‘न प्रति-
तप्यते’ न तत्तप्तिं विधत्ते, तथा ‘अप्रतिपूजकः’ केनचित् साधुनोपकृतेऽपि न प्रत्युपकारकारी ‘स्तब्धः’ गर्वाध्मात् आत्मा-
नमेव बहुमन्यते यः स पापश्रमण इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४-५ ॥ चारित्रविषयं तमाह—इत्थं विनयरहितं पापश्रमणम-
भिधाय चरणकरणविकलं तमेवाह—

सप्तदशं
पापश्रम-
णीयाख्य-
मध्ययनम्
पापस्थान-
वर्जन-
वक्तव्यता ।

॥ २२५ ॥

सम्मद्माणो पाणाणि, वीयाणि हरियाणि य । असंजए संजय मन्नामाणे, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ६ ॥
 संधारं फलंगं पीढं, णिसिज्जं पायकंवलं । अप्पमल्लियमारुहई, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ७ ॥
 दयदवस्स संचरई, पमत्ते य अभिक्खणं । उल्लंघणे य चंढे य, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ८ ॥
 पडिलेहेइ पमत्ते, अवउज्झइ पायकंवलं । पडिलेहाअणाउत्तो, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ९ ॥
 पडिलेहेइ पमत्ते, से किंचि ह्णिसामिया । गुरुं परिभावए णिच्चं, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १० ॥
 बहुमाई पशुहरी, थद्धे लुद्धे अणिग्गहे । असंविभागी अचियत्ते, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ११ ॥
 विचारं च उदीरेइ, अधम्मे अत्तपणहा । युग्गहे कलहे रत्ते, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १२ ॥
 अधिरासणे कुकुईए, जत्थ तत्थ णिसीयई । आसणम्मि अणाउत्ते, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १३ ॥
 सत्तरक्खपाओ सुयई, सेज्जं ण पडिलेहए । संधारए अणाउत्ते, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १४ ॥
 दुद्धदही विगईओ, आहारेइ अभिक्खणं । अए य तवोकम्मे, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १५ ॥
 अत्थंतम्मि य सूरम्मि, आहारेइ अभिक्खणं । चोइओ पडिचोएइ, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १६ ॥
 आयरियपरिचाई, परपासंडसेवए । गाणंगणिए दुब्भूए, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १७ ॥
 सयं गेहं परिचज्ज, परगेहंसि वावडे । णिमित्तेण य धवहरई, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १८ ॥
 सत्ताइपिंडजेमेइ, गेच्छई सामुयाणियं । गिहिणिसेज्जं च वाहेइ, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १९ ॥

व्याख्या—सम्मद्दयन् 'प्राणानि'ति प्राणिनो द्वीन्द्रियादीन् 'धीजानि' शाल्यादीनि 'हरितानि च' दूर्वादीनि, सकलै-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
द्वयः ।

॥ २२६ ॥

केन्द्रियोपलक्षणं चैतद्, अत एवाऽसंयतः, तथा “संज्ञय मन्त्रमाणे” त्ति कोऽर्थः ? संयतोऽहमिति मन्यमानः, अनेन च
संधिप्रपाक्षिकत्वमप्यस्य नास्तीत्युक्तम्, शेषं प्राग्वत् ॥ ६ ॥ तथा ‘संस्कारकं’ कम्बलादि ‘फलकं’ दारुमयं ‘पीठम्’ आसनं
‘निपद्यो’ स्वाध्यायभूमिं ‘पादकम्बलं’ पादपुञ्जनम् ‘अप्रसृज्य’ रजोहरणादिना, उपलक्षणत्वाद् अप्रत्युपेक्ष्य च ‘आरोहति’
उपविशति यः स पापश्रमण इत्युच्यते ॥ ७ ॥ तथा ‘द्वचदवस्स’ त्ति ‘द्वृतं द्वृतं’ तथाविधालम्बनं विनाऽपि त्वरितं त्वरितं
‘सञ्चरति’ शिक्षार्थोद्विपु पर्यटति ‘प्रसत्तश्च’ प्रमादवाञ्छ भयति इति शेषः, ‘अभीक्ष्णं’ पुनः पुनः ‘उद्धृद्वनश्च’ वत्सङ्गिन्मा-
दीनामधःकर्त्ता, ‘चण्डश्च’ आरभटवृत्त्याऽऽश्रणयतः । चरमपादोऽत्रोत्तरत्र च प्राग्वत् ॥ ८ ॥ तथा प्रतिलेखयति प्रमत्तः
सन्, ‘अपोञ्चति’ यत्र तत्र निक्षिपति, किं तत्र ? ‘पादकम्बलं’ पादपुञ्जनम्, समस्तोपच्युपलक्षणमेतत्, स एवं ‘प्रति-
लेखनाऽनायुक्तः’ प्रत्युपेक्षाऽनुपयुक्तः ॥ ९ ॥ तथा प्रतिलेखयति प्रमत्तः स किञ्चिदपि ‘दुः’ अप्यर्थे विकयादीति गम्यते,
‘निशम्य’ आकर्ण्य तत्राक्षिप्तचित्तयेति भावः । गुरुन् परिभावयति गुरुपरिभावको नित्यम्, किमुक्तं भवति ?—असम्य-
क्प्रत्युपेक्षमाणः अन्यद्वा वितथमाचरन् गुरुभिश्चोदितस्तानेव अमिभवति, यथा—स्वयमेव प्रत्युपेक्ष्यम्, गुप्त्मानिरेय
वयमित्थं शिक्षिताः ततो गुप्त्माकमेवैष दोष इत्यादि ॥ १० ॥ किञ्च—‘बहुमार्थी’ प्रभूतवच्चनाप्रयोगवाच् ‘प्रसुत्तरः’
प्रकर्षेण सुत्तरः सन्धः लुब्धः ‘अनिग्रहश्च’ अविद्यमानेन्द्रियनिग्रहः ‘असंविभर्गी’ गुरुलानादीनामुचितमशनादि न
यच्छति, “अचियत्ते” त्ति गुर्वोदिष्वप्यप्रीतिमाच्, शेषं तथैव ॥ ११ ॥ तथा ‘विवादं’ बाधलं ‘चः’ पूरणे ‘उदीरयति’
कथञ्चिदुपशान्तमपि उत्थासनादिना प्रवृद्धिं नयति, ‘अधर्मः’ निर्धर्मः, आत्तां-सद्वोषरूपतया द्वितां प्रज्ञाम्-आत्मनोऽन्त्येषां
वा बुद्धिं कुतर्कन्याकुलीकरणतो हन्ति यः स आत्मप्रज्ञाहा, ‘च्युद्धरे’ दण्डादिचातजनिते विरोधे ‘कलहे’ वाचिके ‘रक्तः’
सक्तः, शेषं प्राग्वत् ॥ १२ ॥ तथा अस्थिरासनः कुलुचः प्राग्वत् । ‘यत्र तत्र’ संसक्तसरत्नरत्नादावपीत्यर्थः निपीदति

सप्तदशं
पापश्रम-
णीयाख्य-
मध्ययनम् ।

पापस्थान-
वर्जन-
वकल्पता ।

॥ २२६ ॥

*

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २२७ ॥

सञ्ज्ञातिभिः—निजबन्धुभिर्यः स्नेहाद् दीयते पिण्डः स स्वज्ञातिपिण्डस्तं 'जेमति' भुङ्क्ते, नेच्छति 'सामुदानिकं' भिक्षम्, गृहिणां निपद्यां पर्यङ्कतूल्यादिकां शय्यां 'वाहयति' सुलशीलतया आरोहतीति सूत्रचतुर्दशकार्यः ॥ १९ ॥ सम्प्रति अध्ययनार्थमुपसंहरन् उक्तरूपदोषाऽऽसेवनपरिहारयोः फलमाह—

एयारिसे पंचकुसीलऽसंबुडे, रूबधरे मुणिपवराण हेट्टिमे ।

अयंसि लोए विसमेव गरहिए, ण से इहं णेव परत्थ लोए ॥ २० ॥

जे बज्जए एते सदा उ दोसे, से सुवए होइ मुणीण मज्जे ।

अयंसि लोए अमयं व पूइए, आराहए लोगमिणं तथा परं ॥ २१ ॥ ति वेमि ॥

व्याख्या—'एतादृशः' ईदृशः पञ्चकुशीलाः—पार्श्वस्थादयस्तद्वसंतुतः 'रूपधरः' रजोहरणादिवेपधरः, प्राकृतत्वाच्च विन्दुनिर्देशः, 'मुनिप्रवराणां' प्रवरयतीनां 'हेट्टिमो' ति 'अयोवर्त्ती' अतिजघन्यसंयमस्थानवर्त्तितया निष्ठुटः, एतत्फलमाह—'अयंसि लोए विसमेव गरहिए न से इहं नेव परत्थ लोए' ति अस्मिन् लोके 'विपमिव' गरल इव गर्हितः अत एव स न इह नैव परलोके अर्धतीति शेष इति ॥ यो वर्जयति 'एतान्' उक्तरूपान् 'सया उ' ति सर्वेव दोषान् सः 'सुव्रतः' प्रशस्यव्रतो भवति मुनीनां मध्ये तन्मध्ये गण्यत इत्यर्थः, तथा चास्मिन् लोके अमृतमिव पूजितः आराधयति लोकमिमं तथा 'परं' परलोकमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २०-२१ ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ, त्रयीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोधायां पापश्रमणीयाख्यं सप्तदशमध्ययनं समाप्तम् ॥

सप्तदशं
पापश्रम-
णीयाख्य-
मध्ययनम् ।

पापस्थान-
वर्जन-
वकण्यता ।

॥ २२७ ॥

अथ संयतीयाख्यमष्टादशमध्ययनम् ।

एकं सप्तदशमध्ययनम् । अधुना संयतीयाख्यमष्टादशमारभ्यते, अस्य चायमसिम्बन्धः—‘इहाऽनन्तराध्ययने पाप-
शानयर्जनमुच्छ्रम्, तद्य सयतसैव, स च भोगर्द्धिलागत एवेति स एव सञ्जयोदाहरणत इहोच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेना-
यातस्यासादिसूत्रम्—

कंपिष्टे नगरे राया, उदिन्नवलयाहणो । णामेणं संजए णामं, सिगवं उवणिगए ॥ १ ॥
व्याख्या—काम्पिल्ये नगरे राजा, उदीर्णम्—उदयप्राप्तं बलं—चतुर्द्वं बाहनं च—गिद्धिद्वियारिरूपं यस्य सः, तथा स
च नात्रा सञ्जयः ‘नामे’ति प्राकाश्ये, ततः सञ्जय इति प्रसिद्धः, ‘मृगव्यां’ मृगया, पाठान्तरेण मृगवधं वा प्रतीति शेषः,
‘उपनिर्गतः’ निर्यातः तत एव नगरादिति गन्वते इति सूत्रार्थः ॥१॥ स च कीदृग् विनिर्गतः ? किं च कृतवान् ? इत्याह—

हयाणीए गयाणीए, रहाणीए तहेव य । पायत्ताणीए महया, सघओ परिवारिए ॥ २ ॥
मिए छुभित्ता ह्यगओ, कंपिष्टुज्जाणकेसरे । भीए संते मिए तत्थ, बहेइ रसमुच्छिए ॥ ३ ॥
व्याख्या—सुव्यवलाद् हयानीवेन गजानीकेन रथानीकेन, तथैव च पदातीनां समूहः पादातं तदनीकेन महता
संपतः परिवारितः मृगान्, ‘द्विष्वा’ प्रेरयित्वा ‘ह्यगतः’ अन्धारूढः, ‘कंपिष्टुज्जाणकेसरे’ ति काम्पिल्यस्य सम्बन्धिन्यनि
केशरानाम्नुयाने ‘भीतान्’ नस्त्रान् ‘श्रान्वान्’ इतस्ततः प्रेरेणेन खिन्नान् ‘मितान्’ परिमितान् ‘वत्र’ तेषु मृगेषु मध्ये
“बहेइ” ति हन्ति रसमूर्च्छित इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २-३ ॥ अत्रान्तरे यदभूत् तदाह—

अए केसरम्मि उज्जाणे, अणगारे तवोधणे । सज्जायझाणसंजुत्ते, धम्मज्जाणं क्षियायइ ॥ ४ ॥

अप्फोवमंडवम्भी, ज्ञायई क्षविधासवे । तस्सागए मिगे पासं, वहेइ से णराहिवे ॥ ५ ॥

व्याख्या—‘अथ’ अनन्तरं केसरे उद्याने अनगारः तपोधनः स्वाध्यायध्यानसंयुक्तः अत एव धर्मध्यानं ध्यायति ॥
‘अप्फोवमंडवम्भी’ त्ति अप्फोव इति—वृक्षाद्याकीर्णः स चासौ मण्डपश्च—नांगवहयादिसम्बन्धी अप्फोवमण्डपस्तस्मिन्
ध्यायति धर्मध्यानमिति गम्यते, पुनरभिधानम् अतिशयव्यापकम्, “क्षविय” त्ति क्षपिता आश्रवाः—हिसादयो येन स तथा,
‘तस्य’ अनगारस्य ‘आगतान्’ मृगान् ‘पाथं’ समीपं हन्ति स नराधिप इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४-५ ॥

अह आसगओ राया, सिप्पमागम्म सो तहिं । हए मिगे उ पासित्ता, अणगारं तत्थ पासई ॥ ६ ॥

व्याख्या—‘अथ’ अनन्तरम् अश्वगतो राजा क्षिप्रमाऽगत्य सः ‘तस्मिन्’ मण्डपे हतान् ‘मिगे उ’ त्ति मृगानेव
न पुनरनगारमित्यर्थः दृष्ट्वा अनगारं तत्र पश्यति च इति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ ततः किमकार्षीत् ? इत्याह—

अह राया तत्थ संभंतो, अणगारो मणाऽऽहओ । मए उ मंदपुत्तेणं, रससिद्धेण घत्तुणा ॥ ७ ॥

आसं विसज्जइत्ता णं, अणगारस्स सो णिवो । विणएणं वंदई पाए, भगवं ! एत्थ मे खमे ॥ ८ ॥

अह मोणेण सो भगवं, अणगारे ज्ञाणमस्सिए । रायाणं ण पडिमंतेइ, तओ राया भयहुओ ॥ ९ ॥

संजओ अहमस्सी ति, भगवं ! वाहराहि मे । कुद्धे तेएण अणगारे, डहेज्ज णरकोडिओ ॥ १० ॥

व्याख्या—अथ राजा ‘तत्रे’ति तद्दर्शने सति ‘सम्भ्रान्तः’ मीतो यथा अनगारो ‘मनाक्’ स्त्रोकेनैव आहतः, तदासन्न-
मृगहननाद् इत्यभिप्रायः, मया ‘तुः’ पूरणे, मन्दुपुण्येन रसगृद्धेन “घत्तुण” त्ति ‘घातुकेन’ हननशीलेन ॥ ततश्च अश्वं
‘विसृज्य’ विसृज्य ‘णं’ प्राप्तुद् अनगारस्य स नृपः विनयेन वन्दते पादौ, यत्किं च—यथा भगवन् ! ‘अत्र’ मृगवधे
ममाऽपराधमिति शेषः क्षमस्व ॥ अथ मौनेन स भगवान् अनगारो ध्यानम् ‘आश्रितः’ स्थितो राजानं ‘न प्रतिमन्त्रयते’

न प्रविचकि, यथा—अहं क्षमिष्ये न वेति, 'तकः' कारणाद् राजा 'भयद्रुतः' भयद्रुतः, यथा—न क्षायते किं किमेव क्रुद्धः
करिष्यति ? इति ॥ इफर्गंध—यथा सङ्गयनामा राजा अहमस्मि न दु नीच इत्यभिप्रायः, 'इति' अस्माद् हेतोर्भगवन् !
'व्याद्' सम्भाषण भे' इति नाम् । स्वात्—'किमेवं भवान् भयद्रुतः ? इत्याह—ऋद्धः 'तेजसा' तेजोलेश्यादिना
अतगारो इदं नरकोटीः आस्तां शतं सहस्रं वेति, अतो भयद्रुतोऽहमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ७-८-९-१० ॥ इत्थं
तेनोके यन्मुनिरुक्तवांस्तदाह—

अभयं पत्थिवा ! तुभं, अभयवाया भवाहि य । अणिचे जीवलोगम्मि, किं हिंसाए पसज्जसि ? ॥ ११ ॥
जया सबं परिचज्ज, गंतघमवसत्स ते । अणिचे जीवलोगम्मि, किं रज्जम्मि पसज्जसि ? ॥ १२ ॥
जीवियं चैव रूवं च, विज्जुसंपायचंचलं । जत्थ तं सुज्जसि रायं !, पेच्चत्थं णावबुज्जसे ॥ १३ ॥
दाराणि य सुया चैव, भित्ता य तह बंधवा । जीवंतमणुजीवंति, मयं नाणुवयंति य ॥ १४ ॥
णीहरंति मयं पुत्ता, पियरं परमदुक्खिया । पियरो वि तहा पुत्ते, बंधू रायं ! तवं चरे ॥ १५ ॥
ततो तेणऽज्जिए ददे, दारे य परिरक्खिए । कीलंतऽन्ने नरा रायं !, इट्टतुट्टमलंकिया ॥ १६ ॥
तेणावि जं कयं कम्मं, सुहं वा जइ वा दुहं । कम्मणा तेण संजुत्तो, गच्छई उ परं भवं ॥ १७ ॥

द्व्याख्या—अभयं पत्थिवा ! तव । इत्थं समाधास्योपदेशमाह—अभयदाता च भय, यथा भवतो मृत्युभयम् एवमन्ये-
पामपीति भावः, चराब्दो योजित एव । अनित्ये जीवलोकं किं हिंसायां प्रसजसि ? नरकहेतुरियं न कर्तुमुचितेति भावः ॥
अन्यथा—यदा 'सयं' कोशान्तःपुरादि परिलक्ष्य गन्तव्यं भवान्तरमिति शेषः 'अवशास्य' अस्तत्रस्य 'ते' तव, ततोऽ-
नित्ये जीवलोकं किं राग्ये प्रसजसि ? ॥ जीवलोकानित्यत्वमेव भावयितुमाह—जीवितं चैव रूपं च विद्युत्सम्पातः—विद्यु-

श्रीउचरा-
ध्ययनद्वारे
श्रीनिमिच-
न्द्रीया
सुखत्रोथा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २२९ ॥

घलनं तद्वत् चञ्चलं 'यत्र' जीविते रूपे च त्वं सुहृत्सि राजन् ! 'श्रेयाथं' परलोकप्रयोजनं नावबुध्यसे ॥ तथा "दाराणि य" त्ति दाराश्च सुताश्चैव मित्राणि च तथा बान्धवा जीवन्तम् 'अनुजीवन्ति' तदुपाजितवित्ताद्युपभोगत उपजीवन्ति, मृतं नानुभवन्त्यपि, किं पुनः सह यास्यन्ति ? चशब्दस्य अव्यर्थत्वादिति, अतो दारादिष्वपि कृतघ्नेषु नाऽऽस्था विधेयेति भावः ॥ पुनस्तत्प्रतिबन्धनिराकरणायाह—“नीहरंति” त्ति निस्सारयन्ति मृतं पुत्राः पितरं 'परमदुःखिताः' अतिशयदुःखिता अपि, पितरोऽपि तथा पुत्रान्, "बंधु" त्ति बन्धवश्च बन्धूनिति शेषः, ततो राजन् ! तपः 'चरेः' आसेवस्व ॥ अपरश्च—'ततः' निःसारणादनन्तरं 'तेन' पित्रादिना अर्जिते द्रव्ये सति दोषेषु च परिरक्षितेषु क्रीडन्ति तेनैव वित्तेन दारैश्चेति गम्यते अन्ये नरा राजन् ! 'दृष्टदुष्टाऽलङ्कृताः' तत्र हृष्टाः—बहिःपुलकादिमन्तः तुष्टाः—आन्तरप्रीतिभाजः अलङ्कृताः—विभूषिताः, यत् ईदृशी भवस्थितिस्ततो राजन् ! तपश्चरैरिति सम्बन्धः ॥ मृतस्य को वृत्तान्तः ? इत्याह—तेनाऽपि यत् कृतं कर्म शुभं वा 'यदि वा' इति अथवा अशुभं कर्मणा तेनैव न तु धनादिना संयुक्तो गच्छति, तुशब्दो योजित एव, 'परम्' अन्यं भवम्, यत्तत्र शुभानुभवोऽनुयायिका ततः शुभहेतुं तपश्चरैरिति भाव इति सूत्रसप्तकार्यः ॥ ११-१२-१३-१४-१५-१६-१७ ॥ ततस्तद्वचः श्रुत्वा राजा किमचेष्टत ? इत्याह—

सोऽपि तस्स सो धम्मं, अणगारस्स अंतिए । महया संवेगणिवेगं, समावन्नो नराहिवो ॥ १८ ॥
संजओ चइइं रज्जं, णिवलंतो जिणसासणे । गद्दभालिस्स भगवओ, अणगारस्स अंतिए ॥ १९ ॥
व्याख्या—सुगममेव । नवर "महय" त्ति महता आदरेणेति शेषः, सुदुबलयात् महत् 'संवेगनिर्वेदं' तत्र संवेगः—मोक्षाऽभिलाषः निर्वेदः—संसारोद्धिप्रता ॥ १८ ॥ १९ ॥ स धैवंगृहीतप्रब्रज्योऽवगतहेयोपदेयविभागो दशविधचक्र-बालसामाचारीतश्च अनियतविहारितया विहरन् तथाविधसन्निवेशमाजगाम, तत्र च तस्य यद्भूत् तदाह—

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
सञ्जयराज-
वक्तव्यता ।

॥ २२९ ॥

चेचा रट्टं पवइओ, खत्तिए परिभासई । जहा ते दीसई रूवं, पसन्नं ते तहा मणो ॥ २० ॥

किं णामे ? किं गोत्ते ? कस्सऽट्टाए व माहणे ? कहं पडियरसी बुद्धे ? कहं विणीयत्ति बुचसी ? ॥ २१ ॥

व्याख्या—सकत्वा राष्ट्रं प्रव्रजितः 'क्षत्रियः' अनिर्दिष्टनामा परिभाषते सञ्जयमुनिमित्युपस्कारः, स हि पूर्वजन्यनि-
वैमानिक आसीत्, ततश्च्युत्या क्षत्रियबुद्धेऽज्जमि, तत्र च कुतश्चित् तथाविधनिमित्ततः स्मृतपूर्वजन्मा, तत एव चोत्पन्न-
वैराग्यः प्रव्रज्यां गृहीतवान्, विहरंश्च सञ्जयमुनिं दृष्ट्वा तद्विमर्शार्थमिदमुक्तवान्—यथा ते दृश्यते रूपं 'असन्नं' विकाररहितं
'ते' तव 'तथा' तेनैव प्रकारेण प्रसन्नमिति प्रक्रमः 'मत्तः' चित्तम्, अन्तःकलुषितायां हि बहिरल्येवं प्रसन्नताऽसम्भवः ॥
तथा किं नामा ? किं गोत्रः ? "कस्सऽट्टाए व" त्ति कस्मै वा अर्थीय 'माहनः' प्रव्रजितः ? 'कथं' केन प्रकारेण 'प्रतिचरसि'
सेवसे 'बुद्धान्' आचार्यादीन् ? कथं विनीत इत्युच्यसे ? इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २०-२१ ॥ सञ्जयमुनिराह—

संजओ नाम नामेणं, तहा गोत्तेण गोयमे । गइभाली ममायरिया, विज्जाचरणपारगा ॥ २२ ॥

व्याख्या—सञ्जयो नाम नाम्ना, तथा गोत्रेण गौतमोऽहमिति गम्यते । शेषप्रश्नयनिर्वचनमाह—गईभालयो
मम आचार्याः 'विद्याचरणपारगाः' धृतचारित्रपारगताः । एवं च वदतोऽयमाशयः—यतो गर्दभाल्यमिधानाचार्यैर्जवि-
घातान्निवर्तितोऽहम्, विद्याचरणपरगत्वाच्च तैस्तन्निवृत्तौ मुक्तिलक्षणं फलमुक्तम्, ततस्तदर्थं माहनोऽस्मि । यथा च तदुपदे-
शस्तथा गुरुन् प्रतिचरामि, तदुपदेशसेवनाच्च विनीत इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ इत्थं विमृश्य तदुणाकृष्टचेता अपृष्टोऽपि
क्षत्रिय इदमाह—

किरियं अकिरियं विणयं, अन्नाणं च महामुणी ! एतेहिं चउहिं ठाणेहिं, मेयन्ने किं पभासइ ? ॥ २३ ॥

व्याख्या—'क्रिया' अस्तीत्येवंरूपा, प्राकृतत्वाद् नपुंसकनिर्देशः, 'अक्रिया' तद्विपरीता, 'विनयः' वमस्करणादिः,

श्रीउचरा-
 प्यनस्ये
 धोनेमिच-
 न्द्रीया
 सुसवोधा-
 स्या लघु-
 श्चिः ।
 ॥ २३० ॥

लिङ्गव्यत्ययः प्राग्वत्, तथा 'अज्ञानं' तत्त्वानवगमः, 'चः' समुच्चये, महासुते ! 'एतैः' क्रियादिमिथ्यतुभिः स्थानैः
 "मेयन्ने" ति मेयं-शेयं जीवादिबस्तु तज्ज्ञानन्तीति मेयज्ञाः क्रियादिभिः स्वस्वाभिप्रायकल्पितैर्वस्तुतत्त्वपरिच्छेदिन इत्यर्थः,
 'किमि'ति ह्युत्सितं "पहासइ" ति प्रभापन्ते, विचारश्रमत्वात् । तथा हि—ये तावत् क्रियावादिनस्तेऽस्तिक्रिया-
 विशिष्टमात्मानं मन्यमाना अपि विभुरविभुः कर्ता अकर्ता मूर्खोऽमूर्खोऽसौ इत्याद्येकान्तवादमभ्युपगताः, कुत्सितभापणं
 चैतत्, युक्त्या-ऽऽगमबाधितत्वात् । अक्रियावादिनस्तु अस्तिक्रियाविशिष्टमात्मानं नेच्छन्त्येव, एतच्चासङ्गततरम्, प्रत्यक्षा-
 दिप्रमाणप्रसिद्धत्वात् तस्य । वैनयिकवादिनस्तु सुर-नृपति-यति-कनि-तुरा-गो-महिष्य-ऽजा-ऽश्व-शृगाल-काक-बक-
 मकरादिनमस्करणात् क्लेशक्षयमभ्युपगताः, अयुक्तं चैतद्, लोकसमयवेदेषु गुणाधिकस्यैव चिनयाहृत्वेन प्रसिद्धत्वात्,
 तदितरविनयस्य बाधुभफलत्वात् । अज्ञानवादिनस्तु किमात्मादिस्वरूपज्ञानेन ?, अपवर्गं प्रत्यनुपयोगित्वात् ज्ञानस्य; केवलं
 कष्टं तप एव कार्यम्, नहि कष्टं विनेष्टसिद्धिरिति प्रतिपन्नाः, इदं च दुर्भाषिततरम्, ज्ञानमन्तरेण हेयोपादेयनिवृत्तिप्रवृत्त्य-
 भावात् । अतः सर्वेऽप्यमी कुत्सितं प्रभापन्त इति स्थितमिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ न चैतत् स्वभिप्रायेणोच्यते किन्तु—

इह पाउकरे बुद्धे, नायए परिनिवुद्धे । विजाचरणसंपन्ने, सचे सचपरक्कमे ॥ २४ ॥

व्याख्या—'इती'देतत् क्रियादिवादिनः कुत्सितं प्रभापन्त इत्येवंरूपं "पाउकरे" ति 'प्रादुरकार्थीत्' प्रकटितवान्,
 'बुद्धः' अयगततत्त्वः, ज्ञात एव 'ज्ञातकः' क्षत्रियः, स चेह प्रस्तावाद महावीरः । 'परिनिवृत्तः' कपायानलविध्यापनात्
 शीतीभूतः विद्याचरणाभ्यां-क्षायिकज्ञानचारित्राभ्यां सम्पन्नो यः स तथा, अत एव 'सत्यः' सत्यवाक्, तथा 'सत्य-
 पात्कम्मः' सत्यवीर्यं इति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ तेषां च फलमाह—

पटंति नरए घोरे, जे णरा पावकारिणो । दिव्वं च गइं गच्छंति, चरित्ता धम्ममारियं ॥ २५ ॥

अष्टादर्श-
 संयती-
 याल्यम्-
 ध्ययनम् ।

सञ्चय-
 राजर्षे-
 र्धक्तव्यता ।

॥ २३० ॥

व्याख्या—पतन्ति नरके घोरे ये नराः पापं-प्रस्तावाद् असत्प्ररूपणारूपं कर्तुं शीलमेपां ते पापकारिणः । ये तु एवंविधा न भवन्ति ते किम् ? इत्याह—दिव्यां पुनर्गतिं, 'चः' पुनरर्थे गच्छन्ति चरित्वा धर्मम् आर्यम् । तदयमभिप्रायः—

असत्प्ररूपणापरिहारेण सत्प्ररूपणापरैरेव भवता भाव्यमिति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ कथं पुनरसी पापकारिणः ? इत्याह—

मायाबुद्ध्यमेयं तु, सुसाभासा निरतिथया । संजममाणो वि अहं, वसामि इरियामि य ॥ २६ ॥

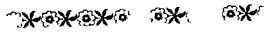
व्याख्या—मायया-शाब्देन "बुद्ध्यं" ति उक्तं मायोक्तम् 'एतत्' यदनन्तरं क्रियादिवादिमिरुक्तम्, 'तुः' एवकारार्थः; स च मायोक्तमेव इत्यत्र योज्यः, अतश्चेत्तद् शृपाभाषा 'निरर्थिका' सम्यगभिधेयशून्या, तत एव च 'संजममाणो वि' ति अपिरेवकारार्थः; ततः 'संयच्छेत्रेव' उपरमन् एव तदुक्त्याकर्णनादिभ्यः 'अहमि' ति आत्मनिर्देशो विशेषेण तत्स्थि-
रीकरणार्थम्, उक्तं हि—“ठिओ ठावए परं” ति 'वसामि' तिष्ठामि उपाश्रय इति शेषः; "इरियामि य" ति 'इरे च' गच्छामि गोचरादिष्विति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कुतः पुनस्त्वं तदुक्त्याकर्णनादिभ्यः संयच्छसि ? इत्याह—

सधे ते विदिता मज्झं, मिच्छादिद्वी अणारिया । विज्जमाणे परे लोए, सम्मं जाणामि अप्पगं ॥ २७ ॥

व्याख्या—सर्वे 'ते' क्रियादिवादिनो विदिता मम, यथाऽमी मिथ्यादृष्टयः तत एव 'अनार्याः' अनार्यकर्मप्रवृत्ताः । कथं पुनस्ते एवंविधास्तव विदिताः ? इत्याह—विद्यमाने सति 'परलोके' अन्यस्मिन् जन्मनि सम्यग् जानामि आत्मानम्, ततः परलोकात्मनः सम्यग्वेदनाद् मम ते विदिताः; ततोऽहं तदुक्त्याकर्णनादिभ्यः संयच्छामीति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ कथं

पुनस्त्वं महात्मन् ! आत्मानमन्यजन्मनि जानासि ? इत्याह—

अहमासी महापाणे, जुहमं वरिससओवमे । जा सा पाली महापाली, दिद्वा वरिससओवमा ॥ २८ ॥
से चुए वंभलोगाओ, माणुस्सं भवमागए । अप्पणो य परेसिं च, आउं जाणे जहा तहा ॥ २९ ॥

शीतचरा-
ध्यपनसूत्रे
धीनेभिव-
न्दीया
सुलबीया-
ख्या लघु-
शुचिः ।
॥ २३१ ॥

व्याख्या—“अहमासि” ति अहमभूवं ‘महाप्राणे’ ब्रह्मलोकविमाने शुतिमान्, “वाससयोवमे” ति वर्षशतजीविना उपमा यस्मात्सौ वर्षशतोपमः, मध्यपदलोपी समासः, अयमर्थः—यथेह वर्षशतजीवी इदानीं परिपूर्णयुरुच्यते एवम-हमपि तत्र परिपूर्णयुत्भूयम् । तथाहि—था सा पालिरिव पालिः—जीवितधारणाद् भवस्वितिः सा चोत्तरत्र महाशब्दो-पादानादिद् वल्योपमप्रमाणा ‘महापाली’ सागरोपमप्रमाणा, तस्या एव महत्त्वात् । विधि भवा दिव्या वर्षशतैः—केशो-द्धारदेतुभिरुपमा अर्थात् पत्न्यविपया यस्यां सा वर्षशतोपमा, तत्र मग महापाली दिव्या भवस्वितिरासीद् इत्युपस्कारः । अवत्र्याहं वर्षशतोपमायुत्भूयमिति भावः ॥ ‘से’ इत्यथ स्वितिपरिपालनानन्तरं च्युतो ब्रह्मलोकाद् मातृप्यं भवमागतः, इत्यभात्मनो जातिस्मरणलक्षणमतिशयमाख्याय अतिशयान्तरमाह—आत्मनश्च परेषां च आयुर्जानि ‘यथा’ येन प्रकारेण स्थितमिति गम्यते ‘तथा’ तेनैव प्रकारेण न त्वन्यथैत्यभिप्राय इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २८-२९ ॥ इत्थं प्रसङ्गतोऽष्टमपि स्मृतत्तान्वतमावेदोपदेष्टुमाह—

पाणा रुहं च छंदं च, परिवर्ज्जेज्ज संजए । अण्ठा जे य सवत्था, इति विज्जामणुसंचरे ॥ ३० ॥
व्याख्या—‘नाना’ अनेकथा ‘रुचिं च’ प्रकृमात्र क्रियावाचादिमतविषयमनिलापं ‘छन्दश्च’ स्वमतिविकल्पितमभि-प्रायम्, इहापि नानेति सम्बन्धादनेकविधं परिवर्जयेत् संयतः, तथा ‘अनर्थाः’ निःप्रयोजना ये च व्यापारा इति गम्यते, “सद्यत्या” इति आकारस्यालाक्षणीकत्वात् ‘सर्वत्र’ क्षेत्रादौ तान् परिवर्जयेदिति सम्बन्धः, ‘इति’ इत्येवंरूपां ‘विद्यां’ सम्बन्धानाल्पिकां ‘अन्वि’ति लक्ष्मीकृत्य ‘सञ्चरेः’ सत्यक् संयमाच्चनि याया इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ अन्यच्च—
पडिफामाभि पसिणाणं, परमंतेहिं वा पुणो । अहो उट्टिए अहोरायं, इति विज्जा तवं चरे ॥ ३१ ॥
व्याख्या—‘प्रतिक्माभि’ प्रतिनिवर्ते “पसिणाणं” ति ‘प्रश्नेभ्यः’ शुभाशुभसूचकेभ्यः अहुप्रप्रभादिभ्यः, तथा परे—

अष्टादश-
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
सञ्जय-
राजर्षे-
वैकव्यता ।

॥ २३१ ॥

गृहस्यास्तेषां मन्त्राः—तत्कार्यालोचनरूपास्तोभ्यः, 'चा' समुच्चये, 'पुनः' विशेषणै, अतिसाधद्यत्वं तेषां विशिनिष्टि । सोपस्कारत्वात् सूत्रस्य अनुनाडभिन्नायेण यः संयमं प्रत्युत्थानवान् सः 'अहो' इति विसये 'उत्थितः' धर्मं प्रत्युद्यतः । कश्चिदेव हि महात्मा एवंविधः सम्भवति, 'अहोरात्रम्' अहर्निशम् 'इति' एतद् अनन्तरोक्तं 'विज्ञ' सति 'विद्वान्' जानन् "त्वं" ति गम्यमानत्वाद् अवधारणस्य तप एव न तु प्रभावि 'चरेः' आसेवस्वेति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ अत्रान्तरे "अप्यणो य परेसि चे"त्यादिना तस्यायुर्विज्ञातामवगम्य सङ्ख्यमुनिनोक्तम्—कथं भवानायुर्जानातीति पृष्टोऽसावाह—

जं च मे पुच्छसी काले, सम्मं सुद्धेण चैयसा । ताई पाउकरे बुद्धे, तं णाणं जिणसासणे ॥ ३२ ॥
न्याख्या—यच्च 'मे' इति मां पृच्छसि 'काले' कालविषयं सम्यक् बुद्धेन चेतसा उपलक्षितः, 'ताई' ति सूत्रत्वात् सत् 'प्रादुःकृतथात्' प्रकटीकृतवान्, 'बुद्धः' सर्वज्ञः अत एव तद् ज्ञानं जिनशासने, सावधारणत्वाद् वाक्यस्य जिन-शासन एव न त्वन्यसिन् सुगतादिशासने, अतो जिनशासन एव यत्नो विद्येयो येन यथाऽहं जानामि तथा त्वमपि जानीषे । पूर्वोक्तञ्च आयुर्विज्ञानविषयः सङ्ख्यमुनिना कृतः प्रश्नोऽस्मादेव प्रतियचनात् लक्ष्यत इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥
पुनरुपदेष्टुमाह—

किरियं च रोयए धीरे, अकिरियं परिवज्जए । दिट्ठीए दिट्ठिसंपन्ने, धम्मं चर सुदुचरं ॥ ३३ ॥
न्याख्या—'क्रियां च' अस्तिजीव इत्यादिरूपां रोचयेत् 'धीरः' अक्षोभ्यः, तथा 'अक्रियां' नास्तीत्यादिकां परिवर्जयेत्, तत्रञ्च 'दृष्ट्या' सम्यग्दर्शनात्मिकया उपलक्षितो दृष्टिः—बुद्धिः सा चेह प्रस्तावात् सम्यग्ज्ञानात्मिका तथा सम्पन्नो दृष्टिसम्पन्नः, एवं च सम्यग्दर्शनज्ञानान्वितः सन् 'धर्मं' चारित्रधर्मं चर सुदुश्चरमिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ पुनः क्षत्रियमुनिरेव सङ्ख्यमुनि महापुरुषोदाहरणैः स्थिरीकर्तुमाह—

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वे
श्रीनेमिन्न-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
शुचिः ।
॥ २३२ ॥

एयं पुत्रपयं सोचा, अत्यधम्मोवसोहिंयं । भरहो वि भारहं वासं, चेचा कामाहं पवए ॥ ३४ ॥
सगरो वि सागरंतं, भरहवासं णराहिवो । इस्सरियं केवलं हेचा, दयाए परिनिंबुडे ॥ ३५ ॥
चइत्ता भारहं वासं, चक्कवदी महिहिओ । पवज्जमव्वुवगओ, मघवं णाम महाजसो ॥ ३६ ॥
सणंकुमारो मणुस्सिंदो, चक्कवदी महिहिओ । पुत्तं रज्जे ठवेऊणं, सो वि राया तवं चरे ॥ ३७ ॥
चइत्ता भारहं वासं, चक्कवदी महिहिओ । संती संतिकरो लोए, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ३८ ॥
इक्खागरायवसभो, कुंधू णाम णरेसरो । विक्खायकित्ती भगवं, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ३९ ॥
सागरंतं चइत्ता णं, भरहं णरवरीसरो । अरो य अरयं पत्तो, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४० ॥
चइत्ता भारहं वासं, चक्कवदी महिहिओ । चइत्ता उत्तमे भोगे, महापउमो तवं चरे ॥ ४१ ॥
एगच्छत्तं पसाहित्ता, महिं माणणिसूरणो । हरिसेणो मणुस्सिंदो, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४२ ॥
अत्तिओ रायसहस्सेहिं, सुपरिचाई दमं चरे । जयणामो जिणक्खायं, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४३ ॥
दसन्नरज्जं मुइयं, चइत्ता णं सुणी चरे । दसन्नभदो निक्खंतो, सक्खं सक्केण चोइओ ॥ ४४ ॥
नमी नमेइ अप्पाणं, सक्खं सक्केण चोइओ । चइऊण गेहं वइदेही, सामन्ने पल्लुवट्ठिओ ॥ ४५ ॥
करकंइ कालिंगेसु, पंचालेसु य दुम्महो । णमी राया विदेहेसु, गंधारेसु य णग्गई ॥ ४६ ॥
एते णरिंदवसभा, णिक्खंता जिणसासणे । पुत्ते रज्जे ठवेऊणं, सामन्ने पल्लुवट्ठिया ॥ ४७ ॥
सोवीरारायवसभो, चेचा रज्जं सुणी चरे । उदायणो पवइओ, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४८ ॥
तहेव कासीराया वि, सेओसच्चपरकमो । कामभोगे परिचज्ज, पट्टणे कम्ममहावणं ॥ ४९ ॥

अष्टादशे
संयती-
याख्यम-
व्ययनम् ।

सख्य-
राज्ये-
र्वकव्यता ।

॥ २३२ ॥

तद्देव विजओ राया, अणद्दाकित्तिपवण । रजं तु गुणसमिद्धं, पयहिंत्तु महायसो ॥ ५० ॥
तद्देवुगं तयं किचा, अवखित्तेण चेषसा । महाबलो रायरिसी, आदाय सिरसा सिरिं ॥ ५१ ॥

व्याख्या—‘एतद्’ अनन्तरोक्तं पुण्यहेतुत्वात् पुण्यं पद्यते—गम्यतेऽनेनार्थ इति पदं—क्रियादिवादिस्वरूपं नानारुचि-
परिबर्जनापावेदकं शब्दसन्दर्भं ध्रुत्वा, अर्थः—अर्थ्यमानतया स्वर्गापवर्गादिः धर्मः—तदुपायभूतः शुभधर्मादिः ताभ्यामुप-
शोभितमर्थमोपशोभितं ‘भरतोऽपि’ प्रथमचक्रवर्ती, अपिशब्द उत्तरापेक्षया समुच्चये, भारतं वर्षं त्यक्त्वा “कामाङ्ग” ति
यस गम्यमानत्वात् कामाङ्ग “पवण” ति प्राग्राजीच् ॥ तथाहि—

अस्थि अवज्झाए नयरीए सिरिससहनाहपढमसुओ, पुधभवकयमुणिजणवेयावचऽज्जियचकिमोओ भरहो नाम
पढमचक्यट्टी । तस्स य णवणं चउदसणं रयणां वचीसाए महाणरवइसहस्साणं चउसट्टीए पवरावरोहजुवई-
सदरसीणं वायत्तरिपुरपरसहस्साणं छन्नउईगामकोडीणं पुलसीहयगयरहसयसहस्साणं छक्खंडस्स भरहस्साहेवचं
करेत्तस्स यत्थाद्दारदणेण साहम्मियवच्छं छुणमाणस्स उत्तमज्जिणनिघाणगमाणंतरं च सयंकारियअट्टावयसिहरसंठिय-
पउमुएजोयणायामत्तिगुहुरिसयएगजिणाथयणमज्झपरिट्ठियमणिपीठिओवरिदेवच्छंदयसिरपत्तेयासिंहासणपइट्ठावियाणं निय-
नियन्नपमाणोवयेयाणं उत्तमाइचठवीसजिणपडिमाणं बंदणउणं समायरंतस्स अइधंता पंच पुध्वलक्खा । अन्नया महाचि-
भूईए उपट्ठियमज्जियदेहो सघालंकारविभूसियसरीरो आयरिसभवणमइगओ । तत्थ य सधंमिओ पुरिसो दीसइ । तत्थ
सदेदं पेच्छमाणस्स अंगुलियगं पटियं, तं च तेण न नायं पडमाणं । पलोयंतस्स जाहे सा अंगुली दिट्ठिम्मि पडिया ताहे
असोहंठिया दिट्ठा । तओ कडयं पि अबणेइ, एयमेकेमवणितेण सवमाभरणमवणीयं । ताहे अप्पणं उज्झियपउमं पउमसरं
य असोहंतं पेच्छिय सयेगमावओ, चित्तिं च पवत्तो—अहो ! आंगंतुगद्वेहिं भूसियं वेव रेहइ सरीरं न सहावसुंदरमेयं,

सुंदरं पि बन्धुं विणस्सए इमस्स संगेणं । तथेहि—मणुन्नमसणं पाणं, खाइमं साइमं वरं । सरीरसंगमावन्नं, सबं पि असुइं भवे ॥१॥ वरं वत्थं वरं पुष्पं, वरं गंधविलेवणं । विणस्सए सरीरेण, वरं सयणमासणं ॥२॥ निहाणं सच्चरोगाणं, कयग्घ-
माधिरं इमं । पंचासुहभूयसयं, अथकपरिकम्मणं ॥३॥ ता सवहा न जुत्तमेयस्स कारणे दुद्धं मणुस्सजम्मं लद्धं पावकम्मकर-
णेण हारवित्तए । यत्त उक्तम्—“लोहाय नावं जलधौ भिनत्ति, सूत्राय वैद्व्यमणिं दृणाति । सचन्दनं द्रोपति भस्सनेऽस्ती,
यो मानुपत्वं नयतीन्द्रियार्थे ॥१॥” एवमाइ चिंतंतस्स जाओ चरणपरिणामो । पचहुमाणसुहृद्भवसाणस्स य सवगसेट्ठि-
पयन्नस्स उप्पन्नं केवलं नाणं । सको देवराया समागओ भणइ—द्वल्लिगं पडिवज्जह, जेण निक्खमणमहिमं करेमि । तओ
तेण पंचमुट्ठिओ लोओ कओ । देवयाए रजोहरणपडिगहाइयमुचरणमुवणीयं । दसहिं रायसहस्सेहिं समं पच्चइओ ।
सेसा णव चक्किणो सहस्सपरिचारा निक्खंता । सक्केण वंदिओ । विहरिओ य गामागरनगरेसुं भयवं । भवसत्ते पडिवोहंतो
पुद्यसयसहस्सं केवल्लिपरियागं पाउणिच्चा परिनिबुडो य । आइच्चजसो य सक्केण अहिसित्तो । एवं अट्टजुगाणि
अहिसिच्चाणि त्ति ॥

“सगरो वि” सूत्रम् । ‘सर्गरः’ द्वितीयश्चक्रवर्ती सागरान्तं भारतं वर्षं तराधिप ऐश्वर्यं ‘केवलं’ परिपूर्णं हित्वा
‘द्वयया’ संयमेन ‘परिनिवृत्तः’ मुक्तः ।

१ राधा आइचंजते, नहोअते नैहृषटे य बॅलभदे । बॅल्लिविरिय किच्चिवीरिय, जॅल्लवीरिए दंहेविरिए य ॥ १ ॥
राजा आइल्लयसा, नहोयसा भैत्तिबलश्च बॅलभद्रः । बॅलवीर्यं कीत्तिवीर्यो, बॅलवीर्यो दर्षडवीर्यश्च ॥ १ ॥
एएहिं अद्भभरं, सयलं सुत्तं त्तिसेण धरिओ य । विणसंतिओ य मउडो, सेसेहिं न चाइओ वोडुं ॥ २ ॥
पुँरंद्भंभरं, सकलं सुक्कं वीरिणेण धृतश्च । विनसत्कश्च मुकुटः, रोपेनं शकः वोडुम् ॥ २ ॥

२ होही सॅगरो मैधवं, सॅणकुमारो य रायसदुलो । संती कुंयू य ओरो, हवइ सुंभुओ य कीरव्वो ॥ १ ॥
भविप्पति सगरो माघवान्, सगलुमारश्च राजयादुलः । शान्तिः कुन्धुश्च अरो, भवति सुभुम्भ करव्वः ॥ १ ॥

वर्थाहि—अत्यि अओज्झा नयरी, तीए इक्कागड्डुभुवो जियसत्तू राया, तस्स सद्योयो सुमि त्तविजओ जुव-
राया । विजया-जससईओ य इमाण भारियाओ । विजयाए चोदससुमिणसूइओ पुत्तो उववन्नो ‘अजिओ’ त्ति नामं
धीयत्तिथयो, जससईए वि धीओ चक्कट्ठी सगरो उववन्नो । पत्ता ते जोद्धणं, परिणाविया उत्तमनरिददुहियाओ ।
नियसत्तुत्ता ठविओ निरत्ते अजियकुमारो, सगरो जुवरत्ते । अप्पणा य ससद्योयेरेण दिक्खा गहिया । अजिय-
पया वि तित्थपवत्तणसमए ठविक्कण रत्ते सगरं निक्खंतो । सगरो वि उप्पन्नचोदसरयणो साहियछक्कंठभरहो पालेइ
रत्तं । जाया य तस्स सूरणं वीराणं पुत्ताणं सट्ठीसहस्सा, तेसिं जेद्धो जण्हुकुमारो । अन्नया तोसिओ जण्हुकुमारेण
क्कट्ठिचि सगरो । तेण भणिओ जण्हुकुमारो—वत्सु वरं । तेण भणियं—ताय ! मम अत्थि अहिलासो जइ तुब्भेहिं
अणुमाओ चोदसरयणसमेओ भाइयंयुसंजुओ वसुमइं परिब्भमामि । पडिवन्नं राइणा । सद्यसद्योयरसमेओ सद्यवलेण य
पसत्थयुत्तुपे निगाओ । परिब्भमंतो य अणेगे जणवए पेच्छंतो गामनगरा-SSगर-सरि-गिरि-सर-काणणाइं पत्तेयं
पत्तो अट्टाययगिरिं । हेट्ठा सिधिरं निवेसिक्कण आरूढो उवदिं, दिट्ठं भरहन्नरिदकारियं मणिरयणकणगमयं चउवीसजि-
णपट्ठिमादिट्ठियं धूमसयसंगयं जिणाययणं । वंदिक्कण य जिणिंदे पुच्छिओ मंती—केणेयं सुक्कयक्कमुणा अइसररम-

मवमो य मंहापडमो, हेरिसेणो चैव रायसइलो । जेयनामो य नरवइं, बारसमो वंभेदत्तो थ ॥ २ ॥

नक्कमथ मइपपघः, हरियेणक्षेय राजतादूलः । जयनामा च नरपतिः, द्वादसो मइदत्तथ ॥ २ ॥

अट्टेव गया सुबलं, सुट्टुमो य वंभेदत्त सत्तमिपुढवि । मयैवं सेंणकुमारो, सणंकुमारं गया कप्पं ॥ ३ ॥

अथावेव गणा मोक्षं, सुभूमथ मइदत्तः ससमीष्टिथीम । मयवान् सनक्कुमाइः, सनक्कुमारं गतौ कल्पथ ॥ ३ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनद्ये
श्रीनिमिच-
न्द्रीया
सुरसयोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २३४ ॥

णीयं कारियं जिणभवणं ? । कहिओ तेण भरहवइयरो । तं सोऊण भणियं जणहुकुमारिण—निरुवेह अन्नं अट्टावय-
सरिसं सेलं, जेण तत्थ चेइयहरं कारवेमो । निउत्तपुरिसेहि य समंतओ निरुविऊण साहियं—जहा णत्थि देव ! एरिसो
अत्तो गिरी । तेण भणियं—जइ एयं ता करेमो एयस्सेव रक्खं, जओ—होहिंति कालेणं लुद्धा य सढा य नरा, अहि-
णवकारावणाओ य पुबक्यपरिपालणं वरं । तओ दंडरयणं गेण्हित्ता समंतओ महीहरस्स पासेसु ते लग्गा खण्डं । तं च
दंडरयणं सहस्सं जोयणाणि भिदिऊण पत्तं नागभवणेसु । भिन्नाइं ताइं । तं च अब्बुयं पेच्छंता मीया नागकुमारा
सरणं मगमाणा गया जलणप्पहणागरायस्स समीवं । साहिओ वइयरो । सो वि संभंतो उट्ठिओ, ओहिणा आमोइत्ता
आसुरुचो समागओ सगरसुयसगासं, भणियं च—भो ! भो ! किं तुब्भेहिं दंडरयणेण महिं भिदिऊण कओ भवणभि-
दणेण उवइयो नायलोयस्स ? , ता अप्पवहाय तुब्भेहिं कयमेयं, जओ—“अप्पवहाए नूणं, होइ बलं उत्तुणाण
युयणम्मि । णियपक्खवलेणं चिय, पइइ पयंगो पईवम्मि ॥ १ ॥” तओ तस्स उवसमणनिमित्तं भणियं जणहुणा—भो
नागराय ! करेसु पत्तायं, उवसंहरसु संभं, खमसु अम्ह अवराहमेयं, न अम्हेहिं तुम्होवइवनित्तमेयं कयं, अट्टा-
वयचेइयरक्खट्ठा फरिहा कया एस त्ति, न पुणो एवं काहामो । उवसंतकोवो गओ सट्ठाणं जलणप्पभो । तम्मि गए
भणियं जणहुकुमारिण—एसा फरिहा दुइंधा वि न सोहए जलविरहिया ता पूरेसो नीरेणं ति । तओ दंडरयणेण गंगं
भिदिऊण आणीयं जलं, भरिया फरिहा । पत्तं तं नायभवणेसु जलं । जलप्पवाहसंतत्थं नायनाइणीजणं पलायंतं पेच्छिय
पउत्तोवही कोवानलपल्लिचमणो आसुरुत्तो जलणप्पहो भणितं पवत्तो—अहो ! महापाचाणं जइ तेस्मिणुकंपाए खमिओ
एकसिमवराहो मए, ता तेहिं अहियरं उवइवो काउमाढत्तो अम्हं, अहवा दंडेण चैव नीयाणसुवसमो न सामेणं, ता
इंसेमि संपइ अविणयफलं ति । पेसिया तवहणत्थं नयणविसा महाफणिणो । तक्खणं चिय नीहरिऊण तेहिं जलंतणय-

अष्टादशे
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

सगर-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

॥ २३४ ॥

नेदि पछोरया समाना भासपसीगूया सधे वि सगरसुया । तं पेच्छिय जाओ हाहाएवगभिणो गदाकंदो । सिबिरे विसु-
 कच्छेपामो भगबलयाओ सोदियदारलयाओ 'दा देय ! दा देय !' ति पळवंतीओ लोलति महीवीटे अबरोहजुवईओ । एवं
 विळबगानं संठविंयं सेन्नं मंतिणा, जदा—ईइसो चेय एस असारो संसारो, अणिवारणिज्जो विद्वपरिणामो, किमेत्य बहुणा
 विठयणेनं ? कच्चे मणो दिज्जइ, ण सोयणिज्जा य इमारा, जओ बहुतितयवंदणेणं इमस्स जिणालयस्स रक्ताकरणेणं
 बट्टणोबयारेण य सबच्चियसुएएम्मा, तेण दिज्जउ सुरियमेव पयाणयं, गच्छामो महारायसमीयं । अणुमन्नियं च मंतिचयणं
 संपेदि यि, दिन्नं पयाणयं, फन्नेण पत्ता गियपुरिसमात्तन्नं । सामंवाऽमशेदि य मंतियं तत्थ—कहमिंमं रायरायस्स फहिउं
 पार्ययर—अं इमारा सधे एक्कपए पेच्छंताण चेय दट्टा पयं य अफत्तयदेहा समागया, लज्जाकरमेयं, ता पविसामो सधे
 चेय चठंवनलणं । एवं वेरिंदि मंतंताणं समागओ एगो दिओ, भणियं य तेण—किमेवमाउलीहूया ? मुंचह विसायं,
 तज्जो—न संसारे किंचि सुदं असुदं या अबन्नुयमत्थिय, भणियं य—“कालम्मि अणाईए, जीवाणं विविहकम्मवस-
 गाणं । धं नत्थिय सविहाणं, उं संसारे न संभवइ ॥ १ ॥” अहं साहेमि राइणो इमं यइयरं । पडिवन्नं तं तेदि । ततो
 सो अणादमहयं पेत्तूण 'दा ! सुट्ठो सुट्ठो' ति कळुणं वाहरंतो गओ रायदुवारं । निसुओ राइणा तस्स विलवणसदो, वाहरा-
 रिओ 'कण सुट्ठो ति ?' पुच्छिओ सुतंतो । तेण भणियं—देव ! एस एको चेव मे सुओ अहिणा दट्ठो य इमो जाओ
 निबिट्ठो, वा फाऊण फरणं जीयावेह इमं । एयम्मि अयसरे पत्ता तत्थ मंतिसामंता, पणमिऊण ववविट्ठा अत्थाणे ।
 पारिवेण य आणसो वेज्जो—युण निधिसमेयं ! पेज्जेण सुणियणरिदसुयमरणेण भणियं—देव ! जम्मि गोत्ते कुले वा कोइ
 न मओ जइ वाओ भूई आणिज्जइ वा जीयावेमि तीए इमं । मग्गिया दिएण भूई । जाव सहरस्सतो घरे घरे जायाई
 पंणुमरणां । सादियं—देव ! गत्थि वेज्जोवइमूईए लंभो । राइणा भणियं—जइ एवं वा किं नियपुत्तं सोएत्ति, सधविट्ठ-

श्रीउचरा-
ध्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ २३५ ॥

यणसाधारणमिमं मरणं, भगिचं च—“किं अस्थि कोइ भुवणम्मि जस्स जायति नेय पावाइं ? । नियक्कम्मपरिणईए, जम्म-
णमरणाइं संसारं ॥ १ ॥” ता माहण ! मा ख्यसु, सुंच सोयं, कज्जं चित्तसु, कुणसु अप्पहियं, जाव तुमं पि एवं कव-
लिज्जसि म्भुसीद्रेणं । विप्पेण भगियं—देव ! “जाणमिं अहमेयं परं पुत्तमंतरेण संपइ चेव मे कुलक्खओ होइ, दुहियाऽणा-
इवच्छलो अप्पदिहयप्पयावो सयलपयापालणनिरओ य देवो, ता देव पुत्तजीवावणेण माणुसमिक्खं । रत्ता भगियं—भइ !
अत्तक्कपट्टियारं विहिविलसियमेयं, भगियं च—“सीयंति सव्वसत्थाइं एत्थ न कम्मंति भंतंतताइं । अदिट्ठपहरणम्मी, विहिम्मि
किं पोरुसं दुणइ ? ॥ १ ॥” ता परिषयसु सोगं, करेसु परलोगहियं, सुक्खो चेव करेइ हिए ण्ठे मए वा सोगं । विप्पेण
भगियं—महाराय ! जइ सच्चमेयं ण कायबो एत्थ जाणएण सोगो, ता तुमं पि मा करेज्जसु सोगं, असंभावजिज्जं तुम्ह
सोयकारणं जायं । तओ संभंतेण रत्ता पुच्छियं—भो विप्प ! केरिसं सोयकारणं ? । विप्पेण भगियं—देव ! साट्ठं पि तुह
सुयसहस्सा कालगया । सोऊण य इमं राया वज्जपहारहड व नट्ठचेयणो सिंहासणाओ मुच्छाविहलंघलो निवडिओ ।
मुच्छावसाणे य सोगाऊरियमणो सुक्ककंठं रोविऊण पलावे कावमाढत्तो—हा पुता ! हा हिययदइया ! हा बंधुवसुहा !
हा सुसदाया ! हा विणीया ! हा सयलगुणनिहाणा ! कत्थ मं अणाइं भोत्तूण तुब्भे गया ? , देह मे तुम्हविरहदुहट्टस्स
इत्तणं, हा निग्घिणपावविहि ! एक्कपए चेव सवे ते वालए संहंतेण किं तए अपुब्भं पूरियं ? हा निट्टुरहियय ! असज्ज-
सुयमरणदुक्खरत्तंतं पि किं न वच्चसि सयलंढं ? । एवं च विल्वमणो भगिओ तेण विप्पेण—महाराय ! संपइ चेव ममो-
यइत्तसि संसारासारयं, ता किम्मपणा गच्छसि सोयपरवसत्तं ? , अहवा—परवसणम्मि सुहेणं, संसाराविच्चयं कहइ
लोओ । गियबंधुयणविणासे, सव्वस्स वि चलइ धीरत्तं ॥ १ ॥ दुस्सहं च एगबंधुस्स वि नरिइ ! मरणं किं पुण सट्ठीए
पुत्तसहस्साणं ? , तहा वि—सप्पुरिस चिय वसणं, सहंति गरुयं पि साहसेक्करत्ता । धरणि चिय सहइ जए, वज्जनिवायं

अष्टादश
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

सगर-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

॥ २३५ ॥

न उण तंत्र ॥ १ ॥ अओ अवलंबेषु धीर्यं, अलमेत्य विलविणं, जओ—सोयंताणं पि नो ताणं, कम्मबंधो षड केवलो । तो पंडिया न सोयंति, जाणंता भवरूचयं ॥ १ ॥ एमाइवयणविन्नासेण संठविओ राया विप्पेण । भणिया य 'तेण मंति-सामंता—साहेह जहावचं राइणो । साहियं च तेहिं पगलंतवाहजलेहिं । समागया पहानपउरा, धीरविओ सवेहिं वि राया, कयमुचियकरणिजं । एयंतरे पत्ता अट्टावयस्स आसन्नवासिणो जणा पणयसिरा विन्नविंति—जहा देव ! तुम्ह सुएहिं अट्टावयरक्खण्हा आणीओ गंगाजलप्पवाहो, सो फरिहं भरेऊण आसन्नगामनगरे उवइवितो पसरइ ता तं निवा-रेउ देवो, न अत्थि अन्नस्स तन्निवारणसत्ती । राइणा भणिओ नियपुत्तजणहुकुमारपुत्तो भगीरही नियपोत्तो—वच्छ ! दंढरयेण नागरायमणुन्नविय नेसु उयहिम्मि गंगं । सो वि गओ अट्टावयं । अट्टमत्तेणाराहिओ नागराया आगओ कयमीसणमुयंगहारेऊरो भणइ—किं संपाडेमि ? । भगीरहिणा भणियं पणामपुब्बयं—तुम्ह पसाएण नेमि गंगं समुदे, उवरवो महंतो लोयस्स । नायराएण भणियं—विगयभओ करेसुसमीहियं, निवारिस्सामि अहं भरहनिवासिणो नागि—त्ति भणिऊण गओ नागराया । भगीरहिणा वि कया णागाणं बलिकुसुमारहेहिं पूया । तप्पभिइं च नागवलं कुणइ लोओ । रायसुओ वि गंगमागरिसंतो दंढरयेण भंजंतो य बहवे थलसेलवणे जणाबाहाए पत्तो पुब्बसमुदं । तत्थाऽवयारिया णिण्हंती अणेगाइं नइस्सहस्साइं गंगा । पुणो विहिया तत्थ बली नागाणं । जत्थ य सायरे मिलिया गंगा तं गंगासायरं तित्यं जायं । अन्न वि तं लोए विक्कयं । गंगा वि 'जण्हुणा आणीय' त्ति जण्हुवी जाया, 'भगीरहिणा विणीय' त्ति तेण भागीरहि त्ति । सो वि नागेहिं मिलिऊण पूइओ गओ अओज्झं । पूइओ य राइणा तुट्टेण ठविओ नियरजे । अप्पणा य णिक्खंतो अजियणिजसयासे सिद्धो य । अन्नया पुच्छिओ भगीरहिराइणा अइसयणाणी—भगवं ! किं कारणं जण्हु-पमुहा ते सट्ठि पि कुमारसहस्सा सममरणा संजाया ? । भयवया भणियं—महाराय ! एगया महंतो संघो चेइयवंदणत्वं

श्रीउत्तरा-
ध्ययनधरे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोध-
ख्या लघु-
घृतिः ।

॥ २३६ ॥

सम्भेयपत्रपे पस्थिओ, पत्तो य अरणमुद्धिङ्ग अंसिमगामं । तत्रियासिणा सवज्जेण अणारिएणं अचंतमुवदविओ
दुवयणमिदणेणं अंत्यअधणाऽऽहरणाइआच्छिदणेण य, तपकयं च वद्धमसुद्धं महंतं कम्ममणेण । कुंभयारेण य एगेण
पयइमहएणं; आ उवदेवेद इमं वितथजचागुं अणं, इयरजणस्स वि निरवपाहस्स परिकिलेसणं महापावहेऊ कि पुण
परिसधम्मियजणस्स, वा जइ सागयपडिबत्ति इमस्स न सकेह कांडं ता उवदयं पि ताव रक्खेह' त्ति भणिकण निवारिओ
सो गामजणो । गओ य संयो ! अन्नमि अं दिणे तत्रियासिणा एगेण तरेण रायसन्नियेसे चोरिया कया । तत्रिमिच्चेण
रायनिच्चेहिं पुरिसेहिं दाएइं पिडेङ्ग सो गाओ पलीबिओ । तथा च सो कुंभयारो सयणेहिं निमंसिओ गाममं गओ
आसि । दहा य तथ सट्ठि जणसहस्सा उववन्ना चोराढवीए अंसिमगामे माइवाहत्ताए । ते सबे 'कोइविच' त्ति जाओ
लोए भन्नति । फहिंवि तत्थापाओ क्ती, सचलणेण य महिया ते तओ णाणविहासु दुक्कपउटासु कुजोणीसु परिममिऊण
सुइरं अणंतरमवे कि पि फाऊण वदाविहं सुहकम्मं उववन्ना सगरसुयत्ताए सट्ठि पि सहस्सा, तक्कम्मसेसेण य पत्ता इमं
मरणवसणं । सो वि कुंभयारो नियआउक्खए मरिऊण ज्ञाओ एगस्सि संत्रियेसे धणसमिद्धो चणिओ, सयुणंतरं, कय-
सुककम्मो संजाओ मरिऊण नरयई, सुहायुंधयसुहकम्मोदएण य पडिवन्नो मुणिधम्मं, काऊण फालं गओ य सुरलोयं,
वतो पुओ जणहुसुओ जाओ सि तुमं ति । इमं च अगीरही सुऊण संवेगसुवगओ भयवंतं वंदिऊण, अमवणस्मि
गओ । इदं च अगीरधीएच्छासंविधानकं प्रसङ्गतः कथितम् ॥ 'चइत्ता' सूत्रं सुगमम् । तच्चरितोदेशस्तु—

इदेव भारदे वासे सावत्थीए नयरीए समुद्विजबस्सं राइणो भदाए देवीए चोदसमहासुमिणसूइओ उववन्नो मघवं
ताम तइयकवट्ठी, जोगणथो य जणयविइसरन्नो पसाहियभहरवासो जाओ महाणरिंदाहिबई । सुइरं च रत्नमंजुहवत्तस्स
अन्नया चाओ भवविराओ; परिमोविउं प्रयत्तो—जे इत्थ पडिबंधेऊ रमणीया पयत्था ते सबे वि अंधिपू अवि-

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

संयव-
चक्रिणो
वक्यवत्ता ।

॥ २३६ ॥

यु—“द्विपुत्रिच्छया उदारः, सुया विणीया मणोरमा भोगा । विउला लच्छी देहो, निरामजो दीहजी वित्तं ॥ १ ॥
 भवपट्टिपनिमित्तं, एसाई पत्यु नयर सयं पि । फइइइदिणाचसाणे, सुमिणुवभोगु ध न इ क्विचि ॥ ३ ॥” ता
 पम्भकमे उज्जमामि, धम्मो चेष भयंतएणुगामी । एसाइ भाविज्जण पुत्तनिहित्तज्जो पद्यइओ । फालेण य विविहववे
 परिकण गजो सणंकुमारकणं ति ॥ “सणंकुमार” सूत्रंसुगमम् । चरितं चेषम्—

अथ इदेव भारदे वासे कुरुजंगले जणवए हरिथिणावरं चयं, तस्य य कुरुवंसे आससेणो राया, सहदेवी
 मारिया, धाग पुत्तो पवइसमदासुमिणसूओ चउत्थचक्वटी सणंकुमारो नाम । सो सहंपुत्तिलिएण सूरकालिंदीत्तण-
 एण महिदसीहेण सह गदियफलाच्छावो जोधणमणुपत्तो । अन्नया व्रसंतमासे रायउत्तो नायरसहिओ गओ. कूलण-
 त्ययुच्चाणं । कीलिकण ध मत्थ विसिद्धकीलादिं आसपरिवाहत्थं आरूढा तुरंगमेसु रायकुमार । सणंकुमारो विज्जुहि-
 कसोलाभिदाणं तुरंगममारूढो । मुष्ठा समकालमासा । ततो विवरीयसियसत्तणओ पंचमधाराए लग्गो कुमारुरंगो
 अंसणीत्तो एणमित्तेण । लग्गो विभायुत्तं तो राया सपरियणो मगत्तो । एत्थंतरम्मि लग्गो पंडमारुतो, तेण भग्गो
 गुरएपयमग्गो । महिदसीहेण विन्नत्तो राया—नियत्तउ महापओ, अहं कुमारसुद्धि लहिकण यलित्तं । नियत्तो सुया ।
 महिदसीहो वि लग्गो अणुमग्गेण कुमारस्स पविट्ठो भीसणं महाइहं, सिद्धंतस्स तीए अइगयं वरिसुमेगं । एगदिवंसम्मि,
 य गवो धेयं गूणिभागं चाव निसुवो सारसरयो, अण्णइओ अरविंदपरिमळो, पयट्ठे तत्रभिमुद्धं, विद्धं च सरयं, निसुओ
 मट्ठो गीवेषुरयो, हरिसुत्तुल्लोयणो जाव गच्छइ ताव पेच्छइ तरुणीयणमञ्जसंठियं सणंकुमारं, विन्ध्यमाणसो
 चित्ते—‘किं मंणविन्भमो एसो ? किं धा सयं वेध एस सणंकुमारो ?’ विगप्पं तो जाव चिट्ठइ ताव पटियं बंदिणा—जय

सन्कुमार-
 चक्रिणो
 वृत्तव्यता ।

य इवद्वयाए य रण्यस्त अईव हहोहलीहूतो दूरदेसम्मि दृष्टूण सत्तच्छयं पहावितो तयभिमुहं । पत्तो य तस्स च्छायाए उवविट्ठो पडितो लोयणे भंजिऊण धरणीए । एत्थंतरम्मि तप्पुन्नाणुभावेणं तन्निवासिणा जक्खेण आणिऊण सिसिरसी- यलं जलं सित्तो सबंगेसु, आसासितो । लद्धचेयेणेण य पीयं सलिलं, पुच्छिओ तेण—को तुमं ? कत्तो वा एयमाणियं सलिलं ? ति । तेण भणियं—अहं जक्खो एत्थ निवासी, सलिलं च माणससरवरतो तुह निमित्तमाणियं । तओ कुमारेण भणियं—एस मह संतावो परं माणससरमज्जेण जइ अवगच्छइ ति । तं सोऊण भणियं—‘अहं सपाडेमि भवतो मणोरहो’ त्ति भणिऊण काऊण करयलसपुडे नीतो माणससरं । मज्जितो विहिणा । तत्थ य ‘वसणावडियं’ ति काऊण कुद्धेण वेयहूवासिणा असियक्खजक्खेण सह जुद्धं संबुत्तं । तेण य पढमं गुरुसक्करोहनिम्भरो मोडियतरुवरो पवणो मुक्को । ततो नहयलं बहलधूलीए अंधारियं । तओ विमुक्कऽट्टहासा जलियजलणपिंगलकेसा मुहणितजालाकराला पिसाया मुक्का । जाहे तेहिं न भीतो तओ नयणमुक्कजालाफुल्लिगेहिं नागपासेहिं बद्धो । तओ जुन्नरजू इव तेण ते तोडिया । तओ दढकरघाएहिं लग्गो, ततो मुट्ठिप्पहारेण कुमारेण खंडासंडि कतो । पुणो वि रक्खसेण गुरुमच्छरेण घणलोहज- डियमोगरेण हओ वच्छत्थले कुमारो । तेणावि महाकायं चंदणतहं उम्मूळिऊण अच्छोडितो उडुं वडुतो ऊरुएसु च्छिन्नदुमो व पडितो भूमीए । ततो रक्खसेण दूरमुक्खिविऊण गिरिवरो कुमारस्सोवरिं मुक्को । तेण दढपीडियंगो निषेयणो जातो कुमारो, लद्धसन्नो य तेण समं बाहुजुद्धेण लग्गो । कुमारेण करमोगराहतो सयसिक्करो विव कओ ‘अमरो’ त्ति काठं न मतो, विरसमारडिऊण नट्टो । कोउगदंसणत्थमागएहिं देवविज्जाहरेहि पुप्फवुट्ठी मुक्का ‘अहो ! जितो जक्खतो कुमारेणं’ ति । ततो जिणिऊण रक्खसं पच्छिमदिसागए सूरे उच्चलितो सरवरओ अज्जत्तो । गतो धोवभूमिभागं, विट्ठतो तत्थ नंदणवणस्स मज्झगयातो मणोरमाओ अट्ट दिसाकुमारीतो व दिव्वतो भाणुवेगविज्जाहरधूयातो । पलोइतो

श्रीउचरा-
 ध्ययनसूत्रे
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुत्वयोथा-
 ख्या लघु-
 वृत्तिः ।

॥ २३८ ॥

ताहिं ससिणिद्याए बिट्टीए सो । तेण वि चितियं—कातो पुण इमातो त्ति पुच्छामि । उवसस्पिऊणं गतो तासि समीवं,
 पुच्छियं महुरवाणीए एणं फन्नगमुद्दिसिऊण—कातो तुब्भे ? , किं निमित्तमिं सुन्नरन्नमलंकिं तुब्भेहिं ? । ताहिं
 भणियं—‘महाभाग ! इओ ताइदूरस्मि पियसंगमाऽभिहाणा अन्हपुरी अस्थि, वा तुमं पि सत्थेव ताव वीसमसु’ त्ति
 भणिऊण किंकरदरिसियमगो पयट्टावित्तो अज्जउत्तो । अत्थमित्तो य रवी । पत्तो य नयरिं । नेयाविओ य ताहिं कंउइणा
 रायभवणं । दिट्ठो य राइणा अब्भुट्ठित्तो य । फयमुच्चियकरणीयं । भणित्तो य भाणुवेगराइणा—अहा महाभाग !
 मह इमातो अट्ट कन्नगतो, एयासिं च तुमं पुच्चिं चेवाऽच्चिमालिणा मुणिणा वरो आइट्ठो, जहा—‘जो असियक्खं जक्खं
 जिणित्सइ सो एयासिं भत्त’ त्ति, वा परिणेषु इमीतो । अज्जउत्तेणावि ‘तह’ त्ति पडियज्जिऊण सधमणुट्ठियं । ततो यत्तो
 वीवाहो । धद्धं कंकणं । सुत्तो य रइभवणं ताहिं सद्धिं वरपहंके, जाय निदाविरमस्मि भूसीए अप्पाणं पेच्छइ, चितियं च
 तेण—किमेयं ? ति । पेच्छइ य करे ‘कंकणं’ ति, तओ अविसन्नमणो गंतुं पयत्तो । दिट्ठं च रधमज्जस्मि गिरिवरसिहारे
 मणिमयत्तंअपइट्ठियं दिधं भवणं । तेण चितयं—इमं पि इंदुयाळप्पायं भविस्सइ ति । गओ य तयासन्ने इत्थीए करुणसरेणं
 कयंतीए सइं निसामेइ । पविट्ठो य भवणं गयभओ, दिट्ठा य सत्तमभूमियाए दिवा कन्नगा करुणेण सरेणं कयंती भणंती य ।
 ‘कुक्कुलनइयलमियळण ! सणंकुमार ! अन्नज्जस्मि वि महं तुमं चेव नाहो होज्जसु’ त्ति भणंती पुणो पुणो रोविट-
 मारद्धा । ततो दिन्नात्तणेण नियनामासंकिएण पुच्छिया अज्जउत्तेण—किं तुमं तस्स सणंकुमारस्स होसि जेण तए तस्स
 सरणं पडिवन्नं ? । तीए भणियं—सो भत्ता मणोरहमेत्तेणं ति, जेण अहं साकेयपुरनरिदिण सुरूपहेण चंदजसाजण-
 णीए य इहा धूय त्ति काऊण दूयाणीयतदीयचित्तफलयरुवविमोहिया तस्स पुच्चं उदयदाणेण दिन्ना, ने य वत्तो विवाहो
 त्ति, ताव य अहमेगेण विज्जाइकुमारेण कुट्टिमतलातो इहमाणिया, गवो य सो इमस्मि विज्जाविउच्चिएं घवलहरे मं मीत्तुं

अष्टादशं
 संयती-
 याल्यम-
 ध्ययनम् ।

सनत्सुमार-
 चक्रिणो
 वक्तव्यता ।

॥ २३८ ॥

फदि पि । जाव एवं अंपद सा फन्नगा साव य तेण असणिवेगपुवज्जवेगेण विज्जाहरामेण आंगंतूण उक्खित्तो गयण-
 मंडळं धम्मउत्तो । वो सा हादारवं कुणमाणी मुच्छापरादीणा निवडिया घरणिवट्टे । ताव य सुट्टिपुहारेण वावाइऊण तं
 दुट्टविज्जाहरं समागतो अस्सयसरीरो तीसे समीयमज्जउत्तो, समासासिया, साहितो निययुत्तंतो, तेण वीवाहिया य । सा
 प सुणंदाभिदाणा इत्थीरयणं भविस्सइ । थेवथेलाए य समागया वज्जवेगभिणी संज्ञावली नाम, वावाइयं च द्दहूण
 मावयं फोयमुयगया, पुणो वि सुमारियं नेमिच्चियवयणं जहा—‘भाइयहगरस भज्जा होही’ अज्जउत्तं विवाहत्थमुवट्टिया ।
 णा वि वस्साणुमईए वहेव विवाहिया । एत्थंतरे समागया अज्जउत्तसमीवं दुवे विज्जाहर, पणामुव्वं भणियं तेहिं—
 रेय ! असणियेगो विज्जाहरवलेण जाणियपुत्तमरणवुत्तंतो तुम्होवरि समागच्छइ, अतो चंडवेग-भाणुवेगेहिं पेसिया
 अग्गे हरिचंद-चंदसेणामिदाणा नियपुत्ता, र्हो सन्नाहो य पेसिओ, अम्ह पियरो वि तुम्ह चलणसेयानिमित्तं एए
 उपप्पा येय चि । वयणंतरं च समागया चंडवेग-भाणुवेगा अज्जउत्तसाहेज्जनिमित्तं । संज्ञावलीए दिज्जा पन्नत्ती
 विज्जा । ततो अज्जउत्तो चंडवेग-भाणुवेगा य नियविज्जाहरवत्तसमेया असणिवेगबलेण य समं जुञ्जिउं पवत्ता । ततो
 मग्गेणु रोसु वि पलेसु अज्जउत्तस असणिवेगेण समं महाजुञ्जे समायडिए तेण सुक्कं महोरगत्यं, तं च कुमारेण गरु-
 छत्थेण विणिहयं । पुणो सुक्कं तेण अग्गेयत्थं, तं पि कुमारेण वारुणत्थेण पडिहयं । पुणो वि सुक्कं वायव्वं, तं पि सेल-
 र्थेण पडिपेहियं । ततो गदियगंडीवो नाराए मुव्वंतो पहावित्तो सो । कुमारेण निज्जीवं कयं तस्स चावं । पुणो कट्टियमंड-
 षगो उट्टिओ, कुमारेण तस्स करो ट्टिमो । ततो पाहुजुद्धमिच्छंतो आगतो । कुमारेणपि चक्केण मुद्धविगलं सीसं कयं ।
 ततो वररुणमेयासणिवेगविज्जाहररायलच्छी सयलविज्जाहरस्समेया सणंकुमारं संकवा । ततो हंतूण असणिवेगं शुव्वंतो
 चंडवेगपमुहेहिं चभातो र्हेण विज्जाहरस्सहितो ओयरिओ पासायवडिसए । दिट्ठो य तत्थ हरिसियाहिं सुनंदा-संज्ञाव-

लीहिं । वुत्तो य ताहिं—जहा अज्जउत्त ! सागयं ? ति । ततो लद्धजया गया वेयद्धं, अणेगविज्जाहरविज्जाहरीलोगपरि-
गया मंगलदूरवाज्जरिज्जाभाणदियत्ता पविट्ठा निययंमंदिरेसुं । कओ य सणंकुमारस्स सयलविज्जाहरेहिं विज्जाहरमहा-
रायाभिसेतो । ततो सुहंसुहेणं अच्छंति । अन्नया य चंडवेगेण विन्नत्तो चक्की—जहा देव ! मज्झं सुणिणा अच्चिमालिणा
सिंहं, जहा—वुह एयं कन्नासयं भाणुवेगस्स य अट्ट कन्नाओ चक्की परिणेही, सो य सणंकुमारनामो चडत्थो चक्कवट्ठी
जिणेहिं समाइट्ठो, सो य इतो मासमेत्तेणं एही माणससरवरं ति, तत्थ ‘मज्जणुत्तिन्नं वसणावडियं’ ति नाऊण असि-
यक्खो नाम जस्सो पुब्बभववेरी दच्छिही । कहां पुण सो पुब्बभववेरी ? । भन्नइ—

अथि कंचणउरं नाम नयरं, तत्थ विक्रमजसो नाम राया, तस्स पंच अंतेउरसयाइं । तत्थ नागदत्तो नाम सत्थ-
याहो, तस्स रुवलवणजोवणसोहगगुणेहिं सुरसुंदरीण वि अत्थमहिया विण्हुसिरी नाम भज्जा । सा विक्रमजसेण कह वि
दिट्ठा मयणाउरेण अंतेउरे द्ढवा । ततो नागदत्तो तद्विओए ‘द्वा पिए ! चंदाणणे ! कत्थ गया ? देहि मे दंसणं’ ति एवं
विलवंतो डिंभपरिगतो उम्मत्तीभूतो कालं गमेइ । इतो य सो विक्रमजसो राया अवहत्थियरज्जकज्जो अगणियजणाव-
यातो अवमन्नियवरतरुणिपंचसयावरोहो तीए विण्हुसिरीए समं अंचंतरइपसत्तो कालं नेइ । अन्नया ताहिं अंतेउरियाहिं
रन्ना परिभूयाहिं ईसापट्ठसाहिं कम्मणजोणेण विणिचाइया विण्हुसिरी । ततो राया तीए मारेण अंचंतसोगाउरो अंसु-
जलभरियनवणो जहा नागदत्तो तहा उम्मत्तीभूतो विण्हुसिरीकलेवरं न दहिउं देइ । ततो मंतीहिं मंतिऊण रायाणं
चंचिय रत्ने कलेवरं नेऊण छडियं । राया तमपेच्छंतो परिहरियपणभोयणो ठित्तो तिन्नि दिणे । मंतीहिं ‘अदिट्ठे तम्मि
मरिइ’ ति कलिऊण नीतो रत्नं । दिट्ठं च तं राइणा गळंतपूइनिवहं सुलसुलंतकिमिजालं चायसायड्डियन्तयणंजुयलं रगचंड-
तुंडसंडियं दुरभिगंधं । तं पेच्छिय कलेवरं राया तक्खणेण सज्जसपट्ठसो अप्पाणं निंदिडमाढत्तो । कहां ?—जस्स कए

रे जीप ! शुद्धं सीढं जाईं जस्तो छन्ना य परिचत्ता तस्स परिसी अवत्था जाया । ततो वेरयभगवडिओ रब्बं रद्धं पुर-
मंतरेरे च सयणयगारियं परिचइय तणमिब सुययायरियसमीये निक्कंततो । ततो चउत्थ-उट्ट-उट्टगाईंहि विविचवतयोक्कम्भेहि
अप्लानं भाविय सलेइणापुपं गवो सणकुमारं कप्पं । आउयक्खए रयणपुरे सेट्टिसुतो जिणधम्मो नाम जातो । सो य
त्रिनयनभावियमई सम्भतमूळं दुवालसविहं सावगघम्मं पाळितो जिण्णिदपूयात्तो कालं गमेइ । इतो य सो नागदत्तो
निगाविरएदुविरओ नट्टधित्तो गुरुअट्टञ्जाणेण परित्तवियसरियो मरिउं वट्टितिरियजोणीसु भगिऊण तवो सीहउरे नयरे
अग्गिसम्मो नाम पंभणमुओ जातो । कालेण य सिद्धियं पेषुं दोमासउमणाइतवोरत्तो रयणपुरमागवो । तत्थ य हरि-
याइणो नाम राया भगवभत्तो, सो तेण तत्थागओ नाओ, जहा—एत्थ फो वि महावत्स्सी आगतो । पारणयदिणे राइणा
निमंतितो परमागवो । एत्थंउरे जिणधम्मो सावतो तत्थ देवजोगेण आगतो । तं दट्टुं पुधजायवेरेण सुणिणा रोसारुणलोय-
नेन राया भणितो—जइ ममं भुंजायेसि सो इमस्स सेट्टिस्स पट्टीए उण्ढपायसपत्तीए भुंजावेइ । रत्ता भणितो—अन्नपुरि-
सपट्टीए भुंजायेसि । तवो सुणिणा वि जम्मंतरजणियवेराणुबंधेण बुत्तो राया—न अन्नहा जेमेसि । ततो रत्ता अणुरागेण
पडियं । सिट्ठी वि 'पुट्टिट्टियपत्तिदाहं पुवट्टुक्यकम्मकळमेयमुवट्टियं' ति मन्नमाणो सम्मं सइइ । ततो मुत्ते ससोणियण्ढार-
मंस-पसा पट्टीतो इक्करया पत्ती । तवो धरं गतो सम्माणिऊण सायणवगं सामेऊण य चेइयपूयं काऊण घेचूण समणदिक्खं
निगवो नयरतो । गतो गिरिसिहरे, तत्थ अणसणं काऊण पुच्चदिसमदमासं काउस्सगणेण ठितो, एवं सेसासु वि दिसासु
अदमासं अदमासं । ततो पट्टीए गिड-काग-सिवाईंहि रज्जंतो तं पीढं सम्मं सइिय नमोक्कारपरो मरिउं सोहम्मो कप्पे इंदो
जावो । भगवो वि तस्सेय याइणं एरावणो जाओ तेण आमिओगिककमुणा । ततो एरावणो बुत्तो नरतिरिएसु हिंढिय
असियक्खो जस्तो जावो । सको वि तओ बुत्तो हरियणाउरे नयरे सणकुमारचकी जातो । एयं वेरकारणं ति ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनक्षत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोध्या-
ख्या लघु-
धृतिः ।

॥ २४० ॥

तवो मुणिणा एवं सिद्धे मए तुह अंतरवासनिमित्तं भाणुवेगं विसञ्जिय पियसंगमपुरिनिवेशपुवं तुमं अह भाणुवे-
गकननातो विवाहावितो । मुक्को य कारणेणं तत्थेव 'कल्लसमत्तीए सेवं करेहामो' ति । मरिसेज्जह अवराहं जं मुक्को
वणम्मि, ता विन्नवेसि—मन्नह मे कननासयस्स पाणिगाहणं ति । ताओ वि तुम्हड्डवहूतो पेच्छंतु सामिणो मुहकमलं
ति । 'एवं होड' ति मन्निए समागयाओ ताओ । महया विभूईणु विवाहियं अज्जउत्तेण कननासयं । इमुत्तरेण देवी-
सएण सहितो शुंजए भोए । एवं च वचए कालो । अज्ज पुण अज्जउत्तेण एवं समाणत्तं—जहा गंतघमज्ज जत्थ
जक्खेण सह जुज्झियं तं सरं ति । ततो एत्थागयाणमज्ज तुम्हेहिं सह पेच्छणयावसरे दंसणं जायं ति । एत्थंत-
रग्गि उट्ठितो सुहसुत्तो रहरत्तो सणंकुमारो । गया य महया चहयरेण वेयहं । विन्नत्तो अवसरं ल्हिज्जण
महिंदसीहेण—जहा कुमार ! दुक्खेण तुह जणणिजणया कालं गमिति, ता तइसणेणं कीरउ पसातो अन्हारिसजणस्स
त्ति । विन्नत्ताणंतरमेव गया महया गयणट्ठियणाणविहविमाणहयगयाइवाहणा रूढविचिचवेसाहरणभूसियविविज्जाहरवंद-
सम्मदेणं हट्ठियणाउरं ति । आणंदिया जणणिजणया नायरज्जा य । ततो महया विभूईए रत्ता अस्ससेणेण सणं-
कुमारं पयइसमणेण रज्जिम्मि अहिसिचिज्जण महिंदसीहं सेणावइं निउंजिय धम्मतित्थयरतित्थे तहाविहाणं थेराणं
अंतिए पव्वजाविहाणेणं सकज्जमणुट्ठियं ति । सणंकुमारो वि परिवड्डुमाणकोसवलसारो विक्कंतो रज्जमणुपालेइ । उप्पन्नाणि
य चक्करयणपमुहाणि चोदस वि रयणाणि नव निहीतो य, कया य तेसि पूया । तयणंतरं चक्करयणदंसियमगो मागाह-
यरदाम-पभास-सिंधु-खंडप्पवायाइकमेण भरहं ओयविय वाससहस्सेणागतो गयपुरं । दिट्ठो ओहीए सक्केण 'पुधिं सुहम्मवर्द्ध
महसरित्तो आसि' ति बंधुनेहेण आणत्तो वेसमणो—करेह सणंकुमारस्स रज्जामिसियं, इमं च हारं वणमालं छत्तं मचहं

१. 'मये' ति चण्डवेगेन विधाधरेण ।

अटादयं
संपती-
याव्यम-
ध्ययनम् ।

सनकुमार-
चक्रिणो
वचव्यता ।

॥ २४० ॥

पामरजुयं दूतजुयं कुंडलजुयं सीहासणं पात्रयाजुयं पायपीठं च पाहुंडं ढोएज्जह । वचधं च ताए—जहा महाराय ! सको
गुग्द पधं पुच्छइ । वेसमजो वि 'एवं होट' ति पाहुंडं सक्कविइअं घेत्तूण गतो गयपुरं । रंभ-तिलोत्तमातो पेसियातो संकेण
अन्तितेयमहूसबफरणत्थं । समप्पिय पाहुंडं विन्नतो वेसमणेण चक्की—तुम्हाभित्सेयनिमित्तमद्दे संकेण पेसियातो, तं
अजुमप्रद तुम्भे । 'एवं' ति पडियेअे चक्किणा विउधियं जोयणपमाणं मणिवेढं, तरसोवरि रयणमयमहिसेयमंडवं, तस्स मज्जे
मनिपीटिया, तीए उवरि सिहासणं, तत्थ निवेसिय खीरोयजलेण रयणकणयकलसावलिणं जयजयसइसम्मिस्सगीयरव-
मुदलं अदिसित्तो सुरेहिं । पणधियातो रंभातिलोत्तमातो । सधालंकारविभूसियं करेत्ता पवेसिऊण महाविच्छेइण गयउरं
गतो मुदलोयं धणयाइसुरज्जो । चक्की वि भोए भुंजंतो गमेइ कालं । अन्नया य सोहम्मसभाए सिहासणमस्थयत्थो
सोहम्मिदो सोयामणिनाढयं पेच्छंतो अच्छइ । एयस्मि अंतरे एगो ईसाणकप्पातो संगमाभिहाणो देवो सोहम्मिदपासे
आगतो, तस्स य देहप्पहाए सभाठियसधदेवाण तेओ णट्ठो, आइधोदए बंदगहा इव निप्पभा जाया सुरा । गए य
सम्मि सुरेहिं विन्दिएहिं सोहम्मिदो पुच्छित्तो—जहा केण कारणेणं सामि ! इमस्स संगमदेवस्स चारसाइधोदयाहिओ
सेइ ? ति । इंदेण भणियं—इमेण पुबभवे आरंखिलं चद्धमाणो नाम तवो कवो ति । ततो देवेहिं इंदो पुणो वि
पुच्छित्तो—जहा अओ वि कोइ एरिसतेयरुवसंपन्नो किं अत्थि ? ति भणिए इंदेण भणियं—जहा हत्थिणाउरे कुरुवंसे
अत्थि सणंकुमारो नाम चक्कयट्ठी, जस्स तेओ रुवं च देवानं पि अहियमिति । ततो विजय-वेजयंतदेवा असइहंवा
धंभणरुवेण आगया । ततो पडिहारेण मुक्कदारा पइहा रायसमीवं, दिट्ठो य तेहिं राया गंधतेह्भंगणकिंच कुणंतो,
विन्दिया सक्कयप्पियरुवसिसीओ अहियपं रुवाइसंपयं दहुं । पुच्छिया य रत्ता—किमेत्थमागया ? । ते भणंति—जहा
तुग्द रुवं उट्ठयणे वि चत्तिन्नइ तदंसणकोउगेणं ति । पुणो वि रत्ता आइरुवगव्विण वुत्ता—भो भो विप्पा ! किं मज्ज रुवं

श्रीउचरा-
 ध्ययनसूत्रे
 श्रीनिमिच-
 न्द्रीया
 सुखबोध-
 ख्या लघु-
 श्रुतिः ।
 ॥ २४१ ॥

तुम्हेहि दिष्टं?, थेवकालं पडिच्छह जाव अत्थाणमुवविसामि । 'एवं' ति जंपिय निग्गया दिया । चक्की वि लहुं मञ्जिऊण मंडण-
 विभूसणं सिंगारं च काऊण उवविट्ठो सिद्दासणे । वाहरिया दिया । ते सरीरं दट्टुण विसन्ना, भणियं च तेहिं—अहो! मणुयाणं
 रूवलावन्नजोवणणि खणदिट्ठनट्ठाणि । तं सोऊण भणियं चक्किणा—भो! किमेवं तुम्हे विसायपरा मम सरीरं निंदह? ।
 तेहिं भणियं—महाराय! देवाणं रूवजोवणतेया पढमसमयातो जाव छम्मासाउगसेसं ताव अवट्ठिया भवंति ततो
 हीयंति, मणुयाणं पुण ते य वहुमाणा भवंति जाव जीवियमञ्जो ततो परेण हीयंति, तुम्ह पुणो रूवजोवणसिरीए अरुत्तेर्यं
 दीसह, जओ संपह चेवेसा खलमेत्ति व नट्टा खणेण । रत्ता भणियं—कहं तुम्हे जाणह? । तेहिं परमत्थो सक्कपसंसाइतो
 सिट्ठो । विग्ग्िहएण य केऊरभूसियं बाहुजुयलं पलोयंतेण विच्छायं दिट्ठं, वच्छथलं पि हाराइविभूसियं विवन्नमुवलविरयं ।
 तं पेच्छिऊण चितियं—'अहो! अणिब्या संसारस्स, असारया सरीरस्स, एत्तियमेत्तेण वि कालेण रूवजोवणतेया
 पणट्ठा, ता अजुत्तो भवे पडिबंधो, अन्नाणं सरीरमोहो, सुक्खत्तणं रूवजोवणामिमाणो, उम्माओ भोगासेवणं, गहो चेव
 परिग्गहगहो, ता उब्बिऊणमेयं करेमि परलोयहियं' ति चिंतिऊणमहिसित्तो रत्ते पुत्तो । "अणुयरियं धीर! तुमे, चरियं
 नियस्स पुवपुरिस्सस्स । भरहमदानरवइणो, तिहुयणविवक्खायकित्तिस्स ॥१॥" इच्चाइ उववृहिऊण य गया देवा । चक्की वि
 तक्खणमेव तणं व पडलगं उब्बिऊण सबं परिग्गहं राहायरियसमीवे पवइओ । ततो इत्थिरयणप्पमुहाणि सव्वरयणाणि
 सेसरमणीओ य आमितोगियसुरा महानरिंदा निहीतो सव्वहा किं बहुणा? समत्थखंधाचारवासिणो वि जणा छम्मासे
 जाव मग्गणुलगा भमिया । न सीहावलोइएणावि तेण सच्चविय ति । ततो छट्ठभतेण भिव्खानिमित्तं गोरं पविट्टस्स
 पढमेव चीणाडूरं छेलियातक्केण दिन्नं । तं भोत्तूण पुणो वि छट्ठोववासो कतो । तक्कालप्पमिइ तेणेव दोसेण कच्छू जरो
 तासो सासो भत्तच्छंदो अक्खिखटुक्खं पोट्टुक्खं एयातो सत्तवाहीतो दारुणातो समं वाससए सत्त अहियासिय उग्गतवे

अष्टादशं
 संयती-
 याल्यम-
 ध्ययनम् ।

सनलुमार
 चक्रिणो
 वकन्व्यता

॥ २४१ ॥

तत्तवये महावये करेमाणस्स आमोसहि-रेलोसहि-विप्पोसहि-जहोसहि-सघोसहिपभिर्होतो सत्त लद्धीतो उप्पन्नतो तो वि
सरीरपट्टियारं न करेद । पुणो य सपोण पसंसितो—अहो ! सणकुमारस्स सुणिणो धीरया, वाहिकयत्थितो वि न करेद्द
तप्पट्टियारं । तमसहंता ते चेय देवा सवरवेज्जरूवेण आगया, भणियं—भयवं ! तुह वा हि पसमं करेमो । भयवं तुण्हको
अच्छ । जाहे पुणो पुणो भणति ताहे सुणिणा भणियं—तुग्हे किं सरीरवाहिं फेहह ? उयाहु कम्मवाहिं ? । तेहि
भणियं—सरीरवाहिं । तओ भयवया निहुहणेण घसिऊण कणयवन्ना कया अंगुली दंसिया, भणियं च—अहं समयमेव
इयत्पाहिं फेहेमि, तुग्हे जइ संसारवाहिस्स फेहणे समत्था तो फेडेह । देया वि विग्घियमणा ‘तुग्हे चेव संसारवाहिफेहण-
परमवेज्ज’ चि पसंसिय सक्कसंतियवइयरमावेइऊण देवरूवेण पणमिऊण गया सट्ठणं । भयवं पि कुमारत्तं मंडलियत्तं च
पन्नासं पन्नासं याससहसाइं यासलक्कं चक्कवट्टिं यासलक्कं च सामन्नमणुपलेऊण गतो सम् मेयसेलसिहं, तथ सिला-
यले आलोयणाविहाणेण मासिएण भत्तेण कालगतो सणकुमारो कप्पे उववन्नो । ततो चुतो महाविदेहे सिञ्चिहि त्ति ॥

“घइत्ता” सूत्रं सुगमम् । चरितं चेदम्—

अत्यि इहेय जंबूदीवे वेयट्टे पच्चयवरे उत्तराए सेठीए रहनेउरचक्कवालं नाम नयरं, तथ राया अमियतेओ
परिबसइ, तस्स य सुतारा नाम भणिणी, सा य पोयणाहिवइणो सिरिविजयस्स दिन्ना । अन्ना य अमियतेओ
पोयणपुरं सिरिविजय-सुतारादंसणत्थं गतो । पेच्छइ य पमुइयं ऊसियपयवढायं सधं पि पुरं, विसेसेण राउलं त्ति ।
ततो विदिहयउप्पुह्लोयणो उइन्नो गयणयलाओ रायभवंगणे । अब्भुट्टिओ य सिरिविजएणं, कयमुच्चियकरणिजं ।
उवविट्ठो सिद्धासणे । पुच्छियं अमियतेएणं उच्छवकारणं । ततो सिरिविजओ साहिउमाढत्तो—जहा इओ य अट्टमे
दियते पट्टिहारनिवेइओ समागतो एगो नेमित्तितो, दिन्नासणो उवविट्ठो । पुच्छिओ य मए—विमागमणपतोयणं ? । ततो

तेण भणियं—महाराय ! मए निमित्तमवलोइयं—जहा पोयणाहिवइणो इओ सत्तमे दिवसे मग्गण्हसमए इंदासणी पडिस्सइ । तं च कन्नकइयं सोऊण मंतिणा भणियं—तुअ पुण डवरिं किं पडिस्सइ ? । तेण भणियं—मा कुप्पह, मए जहा डवलडं निमित्तं तहा साहियं, न य मह एत्थ कोइ भावदोसो, मज्झं च तस्मि दिवसे हिरन्नवुट्ठी पडिस्सइ । एवं च तेण भणिए मए भणियं—कहिं तए एवंविहं निमित्तमागमियं ? । तेण भणियं—अहमयलसामिनिकलमणकाले सह पिठणा पयइओ, तत्थ मए अहिल्लियं अट्टंगं पि निमित्तं, ततो अहं पत्तजोबणो पुबइत्तकन्नाभाडजेहिं उप्पवावियो, कम्मपरिणइयसेण मए सा परिणीया, तओ मए सच्चनुत्पणीयनिमित्ताणुसारेण पलोइयं—जहा पोयणाहिवइणो विञ्जुनियायडयइवो त्ति । एवं च तेण सिट्ठे एणेण मंतिणा भणियं—जहा राया समुइमग्गस्मि पयहणे कीरउ, तत्थ किल विञ्जू न पइवइ । अन्नेण भणियं—न देवनिओगो अन्नहा काउं तीरइ त्ति, जतो—“धारिज्जइ इंतो सायरो वि कल्लो लभिन्नइलसेलो । न इ अन्नजम्मनिम्मियसुहासुहो कम्मपरिणामो ॥ १ ॥” अवरेण मंतिणा भणियं—‘पोयणाहिवइणो यहो समाइट्ठो न ङण सिरिविजयमहाराइणो, ता सत्तमदिवसे अवरो कोइ पोयणाहिवई परिकप्पिज्जड’ त्ति मंतिऊण वेसमण-जक्खो पट्टिमारुवो मिलिऊण रत्ते अहिसित्तो । सत्तमे दिवसे मग्गण्हसमयस्मि समुप्पन्नो मेहो, फुरियं विञ्जुलयाए, गजियं जलहरेण । ततो समंततो फुरिऊण विञ्जुलयाए पडिऊण जक्खहरे जक्खपडिमा विणासिया । अहं च पोसह-सालाए सत्तरत्तोसिओ आगतो समवणं, अहिन्दिओ य पडेहिं पुणो वि अहिसित्तो रत्ते, पूइतो निमित्तित्तो । ता एयं यद्वावणयकारणं त्ति । एवं च सोऊण भणियं अमियतेएणं—अविसंवाइ निमित्तं, सोहणो रक्खणोवालो । तयणंतरं च सिरिविजतो सुताराए सद्धिं गओ धहिरुज्जाणं । तत्थ य कणयळविं पासिऊण मिअं भणियं सुताराए—जहा पिययम ! सोहणो एस सिओ, ता आणेहि एयं मे खेळणयनिमित्तं । ततो सयमेव पदावियो राया । पळणो य मतो थेवं

भूमिं, तयन्तमुत्पद्यते । ताव य कूड्यं महादेवीए—जहाऽहं देव ! कुहुडसप्येणं लइया ता परित्तायउ मं देवो त्ति । एयं सोऽज्ज तुरियं समागतो । ताव य सा पंचत्तमुवगया । राया य सोगपरवसो तीए सद्धि चियाए पविट्ठो । जल्लिउमाडत्तो जलणो । ताव य थेववेलाए समागया दुवे विज्जाहरा । तत्थ एणेण अमिमंतिज्ज सलिलं सित्ता चिया । नट्टा वेयालिणी विज्जा अट्टहासं काऽज्ज । समासत्थो राया जातो, भणियं च तेण—किमेयं ? ति । भणियं च विज्जाहरेहिं—जहा अम्हे पियावत्ता अमियतेयस्स परिगहे वट्टामो, जिणवंदणनिमित्तं गया आसि, आगच्छंतेहि य निमुतो सुताराए असणि-योसेण निज्जंतीए अकंदसहो, अम्हे य तम्मोयावणत्थं जुब्बसज्जा जाया । ततो सुताराए भणिया—अलं जुब्बेण, जहा महाराओ वेयालिणीए विज्जाए वेळवित्तो जीवियं न परिचयइ तहा गंतूण उज्जाणे सिग्घं करेह । ततो अम्हे इहं आगय त्ति, दिट्ठो य तुमं वेयालिणीविज्जाए समं चियारुद्धो, अहिमंतियजलेण सित्ता चिया, नट्टा य सा दुट्टविज्जा, एततो उट्टित्तो तुमं ति । अबहरियं सुतारं नाऽज्ज विसन्नो राया । भणिओ य तेहिं—‘धीसत्थो होहि, कहिं जाइ सो पावो ?’ ति संठविज्जण गया विज्जाहरा । विन्नातो एस वइयो अमिअतेएणं । गया य चमरचंचं नयरिं अमिय-तेय-सिरिविजया असणिघोसंतियं । पट्टवित्तो वाहिं ठिएहिं चेव असणिघोसस्स दूतो, पलाणो य सो, पहाविया पिट्टतो । दिट्ठो य अंयलस्स उप्पन्नकेवलस्स समीवे असणिघोसो । आणिया सुतारा तत्थेव एणेण अमियतेयविज्जा-हरेण । ततो उवसत्तवेरा केवलिसमीवे धम्मं सुणंति । लद्धावसरेण य भणियं असणिघोसेण—जहा न मए दुट्टभावेण अबहरिया सुतारा, किंतु विज्जं साहिज्जण आगच्छंतेण मया दिट्ठा इयं, न सकेमि य परिचइउं पुद्यसिणेहेण, ततो छलेण यामोहिज्जण सिरिविजयं वेयालिणीए विज्जाए धेत्तूणं सुतारं समागतो अहं, ता खमियधं तुम्हेहिं अडुट्टभावस्स मंहं

ति । ततो एयमायन्निरुण अमियतेएण भणियं—भयवं ! किं पुण कारणं एयस्स इमीए सिणेहो ? त्ति । ततो केवली कदिसुमादत्तो—

इहैव भारहे मगहाजणवए अचलगामे धरणिजढो नाम विप्पो, तस्स कविलाभिहाणा दासचेही, तीए पुत्तो कविलो नाम दासचेहओ । तेण य कन्नाइएण वेया सिक्खिया । गतो य देसंतरे रयणउरं नाम नयरं । तत्थ अज्जाययसव अहीणो । पुच्छित्तो उवज्जाएण—कत्तो आगतो सि ? । कविलेण भणियं—अचलगामातो धरणिजढविप्पसुतो कविलनामोऽहं विज्जथी समागओ तुम्ह सयासं । तेण वि धरितो सबहुमाणं, नियधूया दिन्ना सच्चभामा । अन्नया सो कविलो वासारत्ते पत्ते पओसे मंदप्पयासे वरिसंते य मेहे वत्थानि कक्खाए काऊण समागतो । सच्चभामा य ‘तीमियवत्थो’ त्ति अवरानि वत्थानि घेत्तूण उट्टिया । तेण भणियं—अत्थि मह प्पभावो जेण न वत्थानि तिम्मंति । तीए नायं—नूणमवसणो एस्स आगतो । निउणं च निरुवित्तो जाव तहेव जायं । ततो ‘न कुलीणणमेयं जुज्जइ ता नूणमहुलीणो एस्सो’ त्ति मंदसिणेहा जाया । अन्नया धरणिजढो वत्थागतो कविलस्स समीवं । सच्चभामाए पियपुत्ताणं विरुद्धमायारं पेच्छिऊण परमत्यं पुच्छित्तो धरणिजढो । तेण जहट्टियमेव कहियं । तं च सोऊण उविग्गा सच्चभामा निधिण्णा कामभोगाणं, पयन्नागहणनिमित्तं पुच्छित्तो कविलो न सुयइ एसो । ततो गया तन्निवासिसिरिसेणरत्तो समीवं, भणियं च—सोयावेह मं कविलसगासातो जेण दिक्खं गिण्हामि । भणितो सो रत्ता न सुयइ । ततो सा राइणा भणिया—चिट्ठसु जाव कविलं मन्नावेसि । अन्नया सो राया नियपुत्ते गणियानिमित्तं जुज्जंते पासिऊण वेरग्गेण विसं खाइऊण गतो । ततो सिहिनंदिया-अभिनंदियानामाओ तन्मज्जातो सच्चभामा य विसप्पओग्गेण कालगयातो । चत्तारि वि जणाइं देवकुराए जुगलत्तण समुप्पन्नाइं । ततो सोहम्मे कप्पे गयाणि । चइऊण सिरिसेणजीवो अमियतेतो अहिनंदियाजीवो सिरिवि-

जतो सच्चभामा सुतारा समुपपन्ना । सो य क्वचिच्छो तिरिएसु आर्हिड्विद्य तद्वाविद् किञ्चि काऽङ्गमण्डुहाणं असणिघोसो
समुपपन्नो । तत्रो सुतारं च सच्चभामासाहणीजीवं पासिङ्गण पुबसिण्णेहणं अबहरिङ्गण गतो ति । पुणो वि अमिअतेएण
पुच्छियं—भयवं ! किमहं भवितो न व ? ति । केवल्लिणा भणियं—भवितो तुमं, इओ य नवमे भवे तिथयरो भवि-
स्ससि, एसो वि सिरिविजतो तुह पढमणहरो भविस्सइ ति । ततो एयमायभिय अमियतेय-सिरिविजया हरिसाऊरि-
यसरीरा वंदिङ्गण भयवंतं गया नियनियनवरं भुंजंति भोए । अन्नया य दोहिं वि जणेहिं उज्जाणगएहिं विउलमइ-महा-
मइणो चारणसमणा दिट्ठा । तयंतिए धम्मं सोऽङ्गण आउयं परिपुच्छियं । चारणसमणेहिं ओहिणा आभोएऽङ्गण साहियं—
जहा छबीसइं दियेहे आउयं ति । ततो तेहिं समांगंतूण कया अट्ठाहिया महिमा । अप्पण्णो पुत्तेसु रज्जधुरं संकामेऽङ्गण
अमिनंदण-जगनंदणसमीवे पातोवगमणचिहिणा कालं काऽङ्गण पाणए कप्पे वीत्तसागरोवमाऊ देवत्तेण उववन्ना । तत्थ
य अणुहविङ्गण रइसागरावगाढा सवाउयं इहेव जंबुद्वीवे द्वीवे पुबविदेहे रमणिज्जे विजए सीयाए महानईए दाहिण-
कूले सुभगाए नयतीए धिमियसागरस्स राइणो वसुंधरी-अणंगंसुंदरीणं महादेवीणं गन्धे कमेण कुमारत्तणेण समु-
ववन्ना । अमियतेतो अपराजितो सिरिविजतो अणंतविरितो । तत्थ वि दमियारीविजाहरं पडिससुं वावाइऽङ्गण
कमेण बलदेव-वासुदेवत्तं पत्ता । तेसिं च पिया पबज्जाविह्दणेण मरिङ्गण असुरत्तणेण चमरो समुपपन्नो । अणंतविरितो
य आउयमणुपालिङ्गण निबद्धनिरयाउतो कालं काऽङ्गण गतो पढमणुढाविं । बायलीसं वाससहस्ता ठिती । तत्थ वि तिघातो
वेयणाओ सहइ । तस्स थ पुत्तसिण्णेहण चमरो गंतूण वेयणोवसमं करइ । सो संविगो सम्मं अहियासेइ । अपराजितो
य घलदेवो भाउयविओए दुक्खिओ निक्खित्तपुत्तरज्जभरो जयहरगणहरसमीवे निक्खंतो, गमिङ्गण पधज्जाविह्दणेण
आउयं अशुए इंद्रत्तणेण उववन्नो । इतो य अणंतविरितो उद्धट्टिङ्गण नरगतो वेयइ वै विज्जाहरत्तणेण उववन्नो । तत्थ

य अच्युय्युरिरेणं बोहितो पद्मं काङ्ग अच्युयदेवत्तणेण उववन्नो । अपराजितो देविंदाड्यमणुपालिङ्ग चुतो
समाणो इहेय जंबुदीने दीवे पुषविदेहे सीयाए महामईए दाहिणे कूले मंगलावईविजए रयणसंचयपुरीए खेमंकरो
राया, तस्स भज्जा रयणमाला, तेसि पुत्तो वज्जाउह्माभिहाणो जाओ त्ति । इओ य स्तिरिविजयजीवो देवाड्यमणु-
पालिङ्ग तस्सेव य पुत्तत्तणेण उववन्नो । पइट्ठावियं च से नामं 'सहरसाउहो' त्ति । अत्रया य पोसहसालाए ठिओ
वज्जावहो देविंदेण पसंसितो, जह्मा—धम्मत्तो न सक्को देचेहिं पि चालेडं वज्जाउह्कुमारो त्ति । तओ एणो देवो तम-
सरहंतो समागतो । आगंतूण य विवरुवितो पारेवतो । सो य भयसंभंतो वज्जाउह्मलीणो माणुसभासाए 'सरणमागतो' त्ति
भणमाणो । वज्जाउहेण दिन्ने सरणे तयासन्ने ठितो । तयणंतरं च समागतो उलावगो, तेणपि भणियं—जह्मा महासत्त !
एस मए छुहाखिल्लेतेण पावित्तो ता मुंच एयं, अन्नहा नत्थि मम जीवियं त्ति । ततो तमायत्रिङ्ग वज्जाउहेण भणियं—
न जुचं सरणागयसमप्पणं, तुज्ज वि न जुत्तमेयं, जतो—“हंतूण परप्पणे, अप्पणं जो करइ सप्पणं । अप्पणं
दियसाणं, कएण नासेइ अप्पणं ॥ १ ॥ जह जीवियं तुह पिंयं, नियं तह होइ सवजीवाणं । थियजीवियाण जीवाण
रस्स जीवं सजीवं व ॥ २ ॥ रणमेत्तं तुह त्तिची, इमस्स पुण चयइ जीवियं जीवो । तम्हा उ न जुत्तमिणं,
पढप्फहंतं विवाएडं ॥ ३ ॥ इय एवमणुसिट्ठो, रत्ता महुरक्खरोहिं सो सउणो । पडिभणइ सुक्खित्तोइहं, न सहं धम्मो
मणे ठाइ ॥ ४ ॥” ततो पुणरवि भणियं राइणा—भो महासत्त ! जह सुक्खित्तो तुमं ता अन्नं देमि तुह मंसं ।
पडिभणइ सउणो—नियवावाइयमंसदुल्लित्तोइहं, न य रोयए मज्झ परयावाइयं मंसं त्ति । राइणा भणियं—जेत्तिय-
मेत्तं पारायतो तुलेइ तेत्तियं देमि निययेइहातो उक्कत्तिङ्ग मंसं, तुमं खाहि । ततो तुहो उलावओ, पडिवज्जं च
राइणो धयणं । आणितो नाराओ, पक्खित्तो एकम्मि पासम्मि पारायतो, वीयपासे—“उक्कत्तिङ्ग देहं, राया जह जह

परिक्लिवइ मंसं । तह तह य होइ सज्जो, गरुडयरो देवमायाए ॥१॥ इद्रूण तयं राया, हाहारवमुहलपरियणसमक्खं । आरुहइ सयं चिय वरतुलाए नियजीयनिरयेक्खो ॥२॥ इय तुलियदेवमायं, रायं दद्रूण विम्बितो देवो । दंसेइ नियं रूवं, मणिकुंडल-भूसियसरीरं ॥३॥ अणुसासिऊण रायं, देवो तह संसिऊण नियभावं । हरिसाऊरियहियतो, विम्बियमणसो गतो सहसा ॥४॥ अन्नया य वज्जाउह-सहस्साउहा पियापुत्ता खेमंकरतित्थयरगणहरसमीवे जायवेरगा सहसाउहसुयं वल्लिं रत्ने अहि-सिंचिऊण पवइया । पवज्जापरियागं परिवालिऊण पायवोवगमणविहिणा काऊण अणसणं ईसिपञ्चारसिहरम्मि दो विज्जा उचरिमउवरिमगेवैज्जे एगत्तीससागरोवमट्टिइया अहम्मिंदा देवा जाया । तो तं अहम्मिंदसोक्खमणुहविऊण जुया समाणा इहेव जंबुद्वीवे दीवे पुबविदेहे पुक्खलावईविजए पुंडरिणिणीए नयरीए घणरहो नाम राया, तस्स दुवे महादेवीओ पडमायई मणोरममई य, तासिं गब्भे जाया वज्जाउहो मेहरहो, सहस्साउहो दढरहो त्ति । वड्डिया देदेणं, कयं फलागहणं । मेहरह-दढरहाण य पुवभयञ्भासतो परिणओ जिणदेसित्तो धम्मो, जाया अहिगयजीवाइ पयत्था सुसावगा । अन्नया य पिउतित्थयरसमीवे दो विज्जा नियपुत्तं रत्ने अहिसिंचिऊण दाऊण य उरं परीसहाणं पघइया । तस्य मेहरहेणं अहिनियसुत्तयेणं वीसाए अन्नयरएहिं ठाणेहिं समज्जियं तित्थयरत्तानगोत्तं कम्मं । ततो संलेहणा-संलिहियदेहा विहिणा कालं काऊण अणुत्तरोववाइसु देवेसु उववन्ना । तस्य थ अणुहविऊण सुरलोयसुहं मेहरहइमारो पइऊण सवट्टविमाणतो इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे हरिथिणाउरे नयरे वीससेणस्स राइणो अइरादेवीए कुञ्चिसि भइवयकिण्हसत्तमीए चउइसमहासुमिणसूतो पुत्तत्ताए उववन्नो । नथमासे साहिए उयरे धरिऊण तियसिंद-नमंसियं तिहिं नाणेहिं समगं भयवंतं तित्थयरं जेट्टकिण्हतेरसीए अद्धरत्ते सुहंसुहेण पसूया देवी । कयं छप्पन्नदिसा-कुमारीहिं जायकम्मं । अवि य—अहलोग-उड्डुलोगा, पुवाइरुयगवासिणीतो य । अट्टउट्ट चिदिसिमज्झमरुयगतो एति

चउचउरो ॥ १ ॥ तासिं पुण कमेण किञ्चं—संवट्ट-मेह-आयंसया य भिंगार-त्तालियंटा य । चामर-जोई-रक्तं, करंति
एयं कुमारीतो ॥ २ ॥ “संवट्टो” त्ति संवट्टगवाऊ । कप्पिंति नालमुचियं, जिणं च जणणिं च परमसद्दाए । मच्चिय
अलंकरंति, मच्चिमक्यगस्स कुमारीतो ॥ ३ ॥ मेरुम्मि य अहिसेतो सुरासुरिदेहि कतो । अवि य—“चलियासण-
सक्कागम, मंदरनयणं सुरिंदिसमवातो । सद्धोदगाहमज्जण-माणयणं जणणिपासम्मि ॥ १ ॥” कयं च वट्टावणयं राइणा ।
‘वचियसमए य गम्भत्थेण य भयवया सबदेसेसु संती जाय’ त्ति काऊण ‘संति’ त्ति नामं पइट्ठियं अम्मापिदेहि ।
कमेण य सबकलाकुसलो पत्तो जौवणं विवाहितो पवरातो रायकन्नगातो । कालेण य रत्ते ठविऊण संतिं गहियं सामन्नं
राइणा । संतिस्स चउइस रंयणाइं समुण्णत्ताइं, साहियं भरहं, जातो चक्कवट्टी । उचियावसरे य सयंबुद्धो वि पडिबो-
हितो लोगतियसुरेहिं दाऊण य संवच्छरमहादाणं जेट्टुकिण्हचउइसीए तुसमुट्ठिं व चइऊण चक्किभोगसमुदयं निक्खंतो ।
उज्जयविहारेण विहरमाणस्स चउनाणसमगसस पोसस्स सुद्धनयमीए उप्पन्नं केवलं नाणं । कयं देवेहिं समोसरणं ।
कया धम्मदेसणा भगवया । पवाविया गणहरा । पडिबुद्धा पाणिणो वहवे । कमेण य विहरिऊण गामागरनगरमंडियं
मेइणिं पडिबोहिऊण भद्वसत्ते सम्मेयसेलसिहरे खीणसधकम्मंसो जेट्टुस्स किण्हएगारसीए मोक्खं गतो त्ति । कुमारत्ते
मंडिलयत्ते चक्कित्ते परियाए य पणवीसं पणवीसं वाससहस्साइं, सधाउयं वासलक्खं एयस्स भगवतो जायं त्ति ॥

“इक्खाग” सूत्रं सुगमम् । तच्चरितोदेशस्तु—

हस्तिनागपुरे सूरराज्ञः श्रीदेव्याश्च भगवान् पुत्रत्वेनाऽजनि । जन्ममहोत्सवानन्तरं च स्वप्ने जनन्या रत्नस्तूपः कुस्यो
दृष्टः । शत्रवश्च गर्भस्थे भगवति लघुतया कुन्धुवद् दृष्टाः, ततः ‘कुन्धुरि’ति नाम कृतं पित्रा । प्राप्तयौवनश्च विवाहितो
राजकुमारिकाः । कालेन च राज्ये व्यवस्थाप्य भगवन्तं दीक्षां जप्ताह सूरराजा । भगवांश्चोत्पन्नचक्रादिरत्नः प्रसाधित-

भरतः चक्रवर्तिभोगानुत्तमाच्च बुभुजे, तीर्थप्रवर्तनसमये च निष्कम्य षोडश वर्षाणि च विहृत्योप्रविहारेण केवलज्ञान-
मुदपादयत् । देवाश्च समवसरणमकार्षुः । प्रव्राजिताश्च भगवता गणधराः । केवलिपर्यायेण च विहृत्य प्रभूतकालं
सम्मतेगिरिशिलरे मोक्षमगमत् । कुमारत्वे मण्डलिकत्वे चक्रवर्तित्वे श्रामण्ये च त्रयोविंशतिवर्षसहस्राणि सार्द्धानि
च सप्तशतानि वर्षाणा प्रत्येकमभवत्तस्य तीर्थकृतः ॥

“सागर” सूत्र सुगमम् । नवर “अरय पत्तो” त्ति रजसः—कर्मणोऽभावोऽरजः तत्प्राप्तः प्राप्तो गतिमनु-
त्तराम् । तथाहि—

गजपुरे नगरे सुदर्शनस्य राज्ञो देव्याश्च राज्ञ्याः पुत्रत्वेनोत्सद्य सुरपतिनिर्वर्तितजननमहोत्सवो जननी स्वप्ने रत्ना-
रमपदयदिति प्रतिष्ठितअरनामा क्रमेणासादितारुण्यो वितीर्णपितुराज्यः सम्प्राप्तचक्रवर्तिलक्ष्मीकः प्रभूतकालोपमुक्ताऽनु-
त्तरकामभोगो धर्मचक्रवर्तित्वं चिकीर्षुर्जर्तृणमिव ‘महापरिग्रहारम्भहेतुर्भवाम्भोधिभ्रमणनिबन्धनं चेदमि’ति बुद्ध्या परि-
त्यज्य राज्यमङ्गीकृत्य श्रामण्य वर्षत्रयेण चोत्पाद्य केवलज्ञानं प्रवर्तिततीर्थो भव्यसत्त्वप्रतियोधननिरतः प्रतिपालितकेवलि-
पर्यायः सम्मतेगिरौ मोक्षमगच्छत् । कुमारत्वे मण्डलिकत्वे चक्रवर्तित्वे चैकाविंशतिवर्षसहस्राण्यतिगतानि
अस्य भगवत इति ॥

“चइत्ता” सूत्रं सुगमम् । चरितं चेदम्—

इहेव जंबुद्वीवे द्वीवे भारहे वासे कुरुक्षेत्रे हत्थिणाडरं नयरं । तत्थ य रिसहसामिवंस्पसूतो पउमुत्तरो नाम
राया, तस्स जाला नाम महादेवी साविया, तीए सीहसुमिणसूतो विणहुकुमारो नाम पुत्तो, तथा चोइसमहासुमिण-
सूतो वीओ महापउमो नाम । वड्डिया ते दो वि देहोवचएण कलाकलावेण य । स ‘जिगीत्तो’ त्ति पउमोत्तरेण कओ

जुवराजो महापदमो । इतो य अस्थि उज्जणीए नयरीए सिरिधम्मो नाम राया, तस्स नमुई नाम मंती । अत्रया तत्थ समोसरितो मुणिसुवयसामिस्सीसो सुवतो नाम सूरी । तस्स य लोओ नियनियविभूईए वंदणत्थं गच्छमाणो पासाओवरिट्ठिएण दिट्ठो रत्ता, भणियं च तेण—जहा लोगो अकालजत्ताए. कहिं गच्छइ ? । ततो नमुइमंतिणा श्वेव ! इत्थुज्जाणे समणा आगया, तेसिं च जो भत्तो सो गच्छइ' ति बुत्ते राया भणइ—अम्हे वि गच्छामो । नमुई भणइ— जइ एवं ता तए मज्झत्थेण अच्छियव्वं जेणाहं ते वायं काऊण निरुत्तरे करेमि । गतो तत्थ राया । नमुई वि भणइ— भो पवइय्या ! जइ किचि धम्मत्तत्तं जाणेह तुब्भे ता साहइ अम्हं । सुणिणो वि सत्थे 'बुद्धो' ति नाऊण भोजेण द्दिवा । ततो नमुई रुट्ठो सूरिं भणइ—किमेस वइल्लो जाणइ ? । ततो सूरिहिं भणियं—भणामो किं पि जइ ते सुहं रज्जइ । इमं च सोऊण एणेण वियक्खणचेहएण 'भयवं ! अहमेव इमं निरागरिस्सामि' ति बोत्तूण कओ सो निरुत्तरो वितंढा- वायं कुणंत्तो । गतो साहूणसुवरिमईवपतोसं । ततो रत्तीए वेरुध्वहंतो सुणीणं चहत्थमागओ देवयाए धंमितो । पहाए य तमच्छरियं ददूण राया लोगो य सुयधम्मो बहुतो समुचसंतो । नमुई य तहावमानित्तो विलक्खीहूतो गतो हत्थिणाउरं, महापदमस्स जुवराजो मंती जातो । इतो य पवंतवासी सिंहबलो नाम राया, सो य 'कोट्टाहिवइ' ति महापदमस्स देसविणात्वं काउं पुणो दुगं पविसइ । ततो रत्ता रुट्ठेण पुच्छितो नमुई—जाणसि किंचि उवायं सिंहबलागहणे ? । नमुई वि 'सुट्टु जाणामि' ति बोत्तुं गतो, निट्ठणोवाएण दुगं भंजित्ता सिंहबलं च घेत्तूणागतो । ततो बुट्ठेण रत्ता 'वरं वरेहि' ति भणिए नमुई भणइ—जया मग्गामि तथा दिज्जसु । एवं च जुवरज्जमणुपालयंतम्मि महापदमे जालामायाए कारावित्तो जिणभवणे रहो । तहा अवर वि मिच्छादिट्ठिणी जिणधम्मपडिणीया सावकिया लच्छी नाम महापदममाया, तीए वि कारावित्तो वंभरहो । भणिओ य पदमुत्तरो रायो—जहा एस वंभरहो पढमं परिभमउ नयरसब्भे, पच्छा

जिणरहो । इमं च निसामिज्ज जालापे गहिया पइआ नरवरसमक्खं—जहा जइ पढमं जिणरहो न भमिही तो अवरजम्मो आहारसस मम । ततो राइणा निरुद्धा दो वि रहा । ततो महापउमो इगं पेच्छिय अईव अधिईए जणणि-सोएण य सोयगहियचित्तो नीहरितो देसजत्ताए । पयुत्ते य जणे रयणीए न केणावि नातो । गच्छमाणो य महाइइं पविट्ठो । तत्थ य परिभममाणो पत्तो तावसालयं, कयसम्मणो य तेहिं अच्छिळं पयत्तो । इत्तो य चंपाए नयरीए जणमेजतो राया परिवसइ । सो य कालनरिंइणं पडिरुद्धो । जायमाओहणं । पलाणो थ नायरजणो । अप्पपरीहूतो सयललोतो । नट्टं अंतेचं । एवं च सजाए महाविच्चमसे जणमेजयस्स राइणो भज्जा नागवई नाम सह मयणावलीए दुहियाए पलायमाणा आगया तं तावसासमं । समासासिया कुलवइणा ठिया तत्थेव । जातो कुमारमयणावलीण परोप्परमणुरातो । लक्खियाइं कुलवइ-नागवईहिं । भणिया य नागवईए मयणावली—जहा पुत्ति ! किं न सरेसि निमित्तियवयणं ? जहा ‘चक्खट्टिस्स पढमपत्ती भविस्सत्ति’ ता किं जत्थ तत्थणुरागं करेसि ? कुलवइणावि विसज्जिउकामेण कुमारो भणितो—कुमार ! गच्छ तुमं जत्थ पयट्ठो । कुमारो वि ‘नूणमिमीए समागमेणाहं समत्तभरहाहिवो होउण गामनगराईसु सवत्थ जिणमवणाइं कराविस्सामि’ त्ति मणोरहमालाडलो निगत्तो, भमंतो य पत्तो सिंधुतंदणं नाम नयरं । तत्थ य उज्जाणि-यामहूसवे निगायाओ नयरनारीओ कीलंति मत्तातो विचिहपयारेहिं । इतो य ताण सुणिज्जण केलिकलयळ उम्भूलियाला-णरंभो महसेणनरवइणो पहाणहत्थी वावाइऊण मिठं वेएण सपत्तो तम्मि नारीजणसमूहासंने । ताओ य तं दइण भयनीयाओ पलाइवं असमत्थातो तत्थेव ठियातो धाहाविउं पयत्ताओ । ततो अदूरेसट्टिण महापउमकुमारेण तमि-त्थियागगं तेण करिणा कयत्थिजंतं दइण करुणोववन्नहियएण पहाविज्जण अमिमुहं हकितो सो करी । सो वि वेगेण वलितो । कुमाराभिमुहं धावंत दइण भणिउं पयत्तातो ताओ—‘हाहा ! अहो ! अन्ह रक्खणत्थमिमो महाणुभावो समुज्जतो

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधो-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २४७ ॥

फरिणा विणासिञ्जइ लग्गो' । 'एवं च भणंतीणं, पेच्छंतीणं च ताण सुवईणं । फरिणा दिन्नो विञ्जो, कुमारखेत्तम्मि उवरिद्धे ॥१॥ एयम्मि अंतरम्मि, मिलितो सब्बो वि नायरज्जोहो । सामंतमिच्चकलितो, सहितो महसेणराणं ॥२॥ भणियं च नरिदिणं, मा मा मा कुमार ! दुक्कसु इमस्स । दुट्टस्स महाकरिणो, रुट्टस्स व ह्यकयंतस्स ॥३॥" कुमारेण भणियं—महाराय ! पेच्छ वीसत्थो, खणेण चैव वसीकरेमि इमं मत्तकरिं ति । ततो लग्गो कीलाविडं, सत्थभणिएहिं करणेहिं नीतो समं, आरुद्धो विञ्जुलित्तरणेण तम्मि मत्तगववरं । "एवं च महापउमो, काऊण वसम्मि तं वरगइदं । हत्थारोहस्स पुणो, समप्पिडं झत्ति अथयरद ॥४॥ इय सो साहुक्कोरेण पूइओ रायपमुहलोएण । देवोचमो कुमारो, जयउ इमो इय भणंतेहिं ॥५॥" ततो नरवइणा विन्नायं—जहा एस कोइ महापुरित्तो पहाणकुलसमुब्भवो य, अन्नहा कहं एरिसं रूवं विन्नाणं च ? । ततो नेऊण सगिहं कयोवयारस्स दिन्नं कन्नाण सयमेगं । ताहि य समं विसयसुहमणुदवंतस्स महापउमकुमारस्स वचंति दियहा, किंतु तहावि तं मयणावलिं सरइ हियएण । अन्नया सयणीयात्तो रयणीए पसुत्तो अवहरिओ वेगवईए विञ्जाहरीए । दिट्ठा य निदाखाएण सा तेण, भणिया य दरिसिऊण मुट्टिचंधं—किं मं तुमभवहरसि ? । तीए भणियं—निसुणसु कुमार !, वेय्हे सुरोदयं नामऽस्थि नयरं, इंदधणू नाम तम्मि विञ्जाहराहिचई परिचसइ, मञ्जा य सिरिकंता, घूया य जयचंदा, सा य पुरिसवेसिणी न इच्छइ किं पि पवरं पि वरं, ततो नरवइभणियाए मए पट्टियालिहिया दंसिया तीए सत्थे वि भरहनरवरिदा, न य तेसिं कोई अभिरुइओ । अन्नया तुम्ह रूवं दंसियं, ततो तुम्ह रूवदंसणणंतरमेव गहिया कामा-वत्थाए, भणिया य अहं तीए—जइ मम एस भत्तारो न संपज्जइ ता अवस्स मए मरियवं, अन्नस्स जापजीवं निच्चिती पुरिसस्स । इमो य वइयरो मए साहितो तीए जणणिजणयाणं । तेहिं अहं तुम्ह आणणनिमित्तं पउत्ता । ततो तीए अभीस-संतीए पुरतो इमा पइजा मए गहिया—"जइ तं नाणेमि अहं, रायकुमारं अइप्पियं तुञ्जं । ता जाडिधणजलिए, जलणम्मि

अष्टादशं
संपत्ती-
याल्यम-
ध्ययनम् ।

महापद्म-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

॥ २४७ ॥

धुवं पविस्तामि ॥१॥” संपर्यं च जइ तुम्ह पसाएण न मे मरणं संपज्जइ पइत्ता य निवहइ ता कुमार! सवं सोहणं, न अन्नहा । तओ अणुणायए तीए नीओ महापउमो सूरुदए नयरे, निवेइओ य खयरहियस्स । तेण य सन्माणिऊण पवर-
दिवसे कराविओ पाणिगहणं समं तीए कन्नगाए । पूइया य वेगवई जयचंदाए । इओ य जयचंदाए माउलगभाउगा
गंगाहर-महिहरा नाम विज्जाहरकुमारा अइपयंडा सुणिऊण इमं घइयरं भडचडयरसमेया समागया अन्नम्मि दिणे
संगामनिमित्तं सूरुदयपुरवरे । सोऊण महापउमकुमारो तेसिं आगमणं सह विज्जाहरभडेहिं नीहरिओ तेसिमभिमुहो ।
संपल्लगं रणं । अवि य—जुब्बम्मि समावडिए, न संदणो कुंजरो तुरंगो वा । सुहओ च परवलम्मी, महपउमेणं न जो
विद्धो ॥ १ ॥ एवं च भयविहलं जाणिऊण निययवलं भग्गा गंगाहर-महिहरा । महापउमो वि संपत्तजतो समु-
एणइत्थिरयणवज्जासधारयणो लद्धनवनिही वत्तीसन्तीसरसहस्ससेविज्जमाणो परिणीएगूणनउसट्टिसहस्सतेउरो ह्यन्य-
रह-याइक-क्कोससंपन्नो पसरियपयावो जाओ नयमचक्कवट्टि ति । तथा वि—“छक्कतंडभरहरज्जं, मन्नइ सो नीरसं समिद्धं
पि । मयणावलीए रहियं, जणमेजयरायडुहियाए ॥१॥” अत्रया य आसमपयम्मि गयस्स तावसेहिं विहियसम्माणस्स पव-
एणुफ्फाइएहिं सयधणुपुत्तेण दिन्ना जणमेजएण महापउमचक्कवट्टिणो मयणावली इत्थिरयणं । परिणीया य महा-
पउमेणं । ततो य मद्दाविभूईए चक्कवट्टिरिद्धिस्सेओ गतो हत्थिणाउरं नयरं, पविद्धो य शुद्धमाणो वंदियणेण । पणमिया
य तेण जणणिजणया । तेहि य समाइत्थिओ गुरुनेहेणं ति । इत्थंतरम्मि य तत्थेव समोसरितो मुणिसुबयत्तामिसीसो
सुबओ नाम सूती । ततो निगतो सपरिवारो पउमोत्तरो राया, वंदिऊण य तं निसन्नो । भयवया वि कया रत्तो भव-
नियेयजणी धम्मदेसणा । राया वि तं सोऊण भणइ—भगवं! जाव रज्जसुत्थं करेमि ताव तुब्भंतिए पवइस्सामि ।
वत्तो ‘भा विडंभं कुणसु’ सि भणितो सूरिणा । पुणो वि पणमिऊण गुरुं पविद्धो राया नयरिं । ततो वाहरिआ मंतिणो सह

पद्मणपरियणेण विण्हुकुमारो य । रत्ना भणियं च—भो ! भो ! निसुयं विय तुभेहिं संसारसारत्तणं ? वंचितो पत्तियं फाल-
महं जं सामन्नं नाऽणुट्ठियं, ता संपयं पि विण्हुकुमारं नियम्मि रत्ने अहिसिचिक्खण नेण्हामि पधच्चं । ततो विण्हुकुमारेण
विन्नत्तं—ताय ! अलमिमेहिं किपागफलोयमेहिं भोगेहिं, तुह चरियमेवाणुचरिस्सामो । ततो जाणिऊण विण्हुकुमारनिच्छयं
वाहरितो महापउमो, भणितो य—पुत्त ! पडिवज्जसु मम रत्नमिमं जेण पवयामो । महापउमेणापि अइविणीयत्तणतो
भणियं—ताय ! अहिसिचसु नियरत्तम्मि विण्हुकुमारं, अहं पुण एयस्सेव आणापडिच्छट्ठगो भविस्सामि । राइणा
भणियं—बच्छ ! पुणरुत्तं भणितो वि न पडिवज्जइ इमो जं मए सह पधइस्सइ । ततो सोहणम्मि दिणे मद्दवभिभूइए
य क्तो महापउमए रत्तमिसेतो, पवइतो य सुवयसूरिसमीवे पउमुत्तरो सविण्हुकुमारो । जातो महापउमो चिरका-
लसासणो चक्कवट्ठि ति । ते य रत्ता इत्तियं कालं तद्दा ठिया । ततो महापउमचक्कवट्ठिणा भमाडितो नयरीए जणणीसंतितो
जिणिइरहो, कया उन्नइं जिणपवयणस्स । तप्पमितिं च धम्मज्जयमई वहुगो लोगो पवन्नो जिणसासणं । तेण य महा-
पउमेण चक्कवट्ठिणा सवम्मि भरहखेत्ते गामागतारत्तनुज्जाणाइंसु कारावियाइं अणेगकोडिलक्खप्पमाणाइं जिणभवणाइं ।

पउमुत्तरगुणी वि पालियनिकलंकत्तान्नो विसुज्जमाणेणऽज्जवसाएणं खविऊण कम्मजालं समुपन्नकेवलनाणो संपत्तो
निवाणं ति । विण्हुकुमारसाहुणो वि उगातवोविहारनिरयस्स नाणदंसणचरणेहिं वहुमाणस्स उप्पन्नातो आगासगमण-वेउधि-
याइयातो नाणाविहातो लद्धीतो । अवि य—मेरु व तुंगेदेहो, वचइ गयणम्मि पकित्तनाहो घ । मयणो घ रुववंतो, वहुरूवो
होइ तियसो व ॥१॥ इतो य ते वि सुवयायरिया वहुसीसपरिवारा वरिसारत्तविहारत्थमागया हत्थिणाउरं, ठिया उज्जाणे ।
उवलद्धा य ते पुब्विरुद्धेणं नमुइणा, तओ तेण अवसरं नाऊण विन्नत्तो राया—जद्दा पुवपडिवन्नं वरं मे देहि । राइणा
उत्तं—वरेसु । तेण भणियं—वेयभणिण विदिणा जन्नं काउमिच्छामि अतो रत्तं देहि । रत्ता युत्तं—एवं होउ, अहिसित्तो सो

रत्ने । राया पि अंतरे पविसिय ठितो । तओ नमुई नगराओ निगच्छिय जागकम्मनिमित्तं जन्नवाडमागम्म दिविलतो जातो क्वयेण । तस्स य रत्ने अहिसित्तस्स सघाओ पयईतो बंभणजईतो य सेयभिव्खुवज्जियाओ चद्धावणयस्थमागयातो । ततो नमुइणा 'सबे लोगा ल्लिणिणो य चद्धावया समागया न षण सेवइय' त्ति वोतुं पयासित्ता य तमेव छिदं सदाविया सुययायरिया, भणिया य ते नमुइणा—'जो ज्या रत्नं पावइ सत्तिओ बंभणो वा सो पासंडिइहिं आगंतुं दट्ठो' त्ति लोगट्ठिं, जम्हा रायरक्खियाइं तयोवणाइं हवंति, तुण्हे पुण थद्धा सधपासंडूत्तगा निम्मज्जाया ममं च निंदइ अतो मईयं रत्नं मोत्तूण अत्तथ जहासुहं विहरइ, जो य तुम्हं मज्जे नयरे भमंतो दीसिहिइ स मे वज्झो होही । "गुरुणा सो संलत्तो, न अम्हं कप्पो त्ति तेण नोम्मत्ता । न य निदामो कि पि वि, समभावा हुंति जं मुणिणो ॥१॥ तो सो र्हो पभणइ, जइ समणं सत्तदिणुवारिं पेच्छं । तो बंधवं पि तमहं, मारावित्त्सं न संदेहो ॥२॥" सोडं चैवमागया उज्जाणं, साहवो पुच्छिया य सूरिणा—किमेत्थ कायवं ? । ततो भणियमेकेण—जद्धा सट्ठिवाससयासेवियतवोविसेसो संपयं गंगामंदिरपषए चिट्ठइ विणहुकुमारो महासुणी, सो य महापडमभाय त्ति उवसमिस्सइ तधयणतो नमुई, जो य विज्जालद्धिसंपन्नो साहू सो वचउ तत्साणयणत्थं । ततो भणियमेकेण साहुणा—गणेणाहं गंतुं समत्थो परमागंतुं ण संकेमि । गुरुणा भणियं—विणहुकुमारो चिय आणेस्सइ । 'एवं' ति पडिवज्जिऊण उप्पइओ आगासं, खणमेत्तेण य पत्तो । तं च दट्ठूण चितियं विणहुकुमारेण—अद्यो ! किंचि गुरुयं संचक्कं, तेणेस चासारत्तम्मि आगओ । ततो पणमिऊण विणहुसाहुं सिट्ठिमागमण-पओयणं । थेववेलाए तं धेत्तूण साहुं पयद्धो आगासजाणेण सुणी पत्तो गयपुरे । वंदिया मुणिणो । ततो साहुस्समेओ गतो विणहुसाहू नमुइदंसणत्थं । तं च मोत्तूण वंदितो सवेहिं पि सो महानरिंदाईहिं । सुहासणत्थेण य धम्मकहणाइपु-द्यं भणियं विणहुणा—चासारत्तं जाव चिट्ठतु मुणिणो । मंतिणा भणियं—किमेत्थ पुणरुत्तोवन्नासेण ? पंचदियसा चिट्ठतु ।

श्रीउच्यते-
 व्ययनसूत्रे
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखबोध-
 रूपा लघु-
 इतिः ।
 ॥ २४९ ॥

शुणिणा भणियं—जइ एवं ता पट्टणवाहिरुज्जाणे चिय द्वायंतु । ततो संजायामरिसेण भणियं नमुइणा—चिट्टउ ताव नगरमुज्जाणं वा, मम रत्ते वि तुग्हेहिं सद्यपासंढाहमेहिं गयलजेहिं पिइमाइदूसगेहिं न ठाइयधं, तावुरियं मम रत्तं मुयह जइ जीविण्ण कळं । ततो ससुप्पन्नकोथानलेण भणियं विण्हुसाहुणा—तहा वि तिण्हं पयाणं यामं देसु । ततो भणियं मंतिणा—दिअं, परं जं तिण्हं पयाणं आहिं पेच्छिस्सामि तगवस्सं लुयसीसं करिरिस्सामो । तओ ससुप्पन्नदारुणकोवानलो बड्डुं पयत्तो । अवि य—“कयनाणाविहरूवो, वड्डुतो सो कमेण मेरुसमो । जातो जोयणलक्खो, अप्फालियफार-फुक्कासे ॥१॥ कमदहरं कुणंतो, गामागरनयरत्सायराइअं । कंपावइ महिवीढं, ढालइ सिहराइं ॥२॥ उच्छालइ जलनिहिणो, जोइसचकं पि दूरमोसारे । सोभेइ देवदाणवगणमेवं पलयकालो व ॥३॥” विहुयणसंखोभतो सकेण नाऊण मुणिवरं कुवियं पेसियातो गायणसुरसुंदरीतो गायंति ताओ—“सपरसंतावओ, धम्मवणविहावसू । दुग्गाइगमणहेऊ कोवो, ता उवसमं करेसु भयवं! ॥१॥” ति एवमाइं कोहोवसमणाइं गयाइं । एवं च सो भयवं पवड्डुमाणदेहो नमुइमंति धरणीए छोडुं दिन्नपुद्दावरसमुदपाओ वित्रायवुत्तेण महापउमचक्कवट्टिणा भयवेविंरेण मन्नाविजंतो थुणिजंतो य तथा संतिनिमित्तं सुरासुरनरेहिं संघेण य बहुविहुसुवसामिजंतो कइ कहवि किंवं काऊण नियत्तो । तप्पमितिं च विण्हुकुमार-शुणी ‘तिविक्रमो’ ति नामेण लोणे पसिद्धिसुवगतो ति । समुवसंतकोवो य भयवं आलोइयपडिकंतमेत्ते चेव सुद्धप्पा विहरइ । भणियं च—“आयरिए गच्छम्मि य, कुल गण संघे य चेइयविणासे । आलोइयपडिकंतो, सुद्धो जं निज्जरा विवला ॥१॥” निकलंकं सामन्नमणुपालिऊणं ससुप्पन्नकेवलो सिद्धिं गतो । महापउमचक्कवट्टी वि कालेण संसारवासा-विरत्तो रत्तसुत्थं काऊण निक्खंतो । अहीयपभूयसुत्तथो दुक्कतयचरणरतो निरइयारजइधम्मपरिपालणुज्जतो होऊण उप्पाडियेकेवलनाणो सिद्धिं गतो । वीसधणूसियदेहो तीसइवाससहस्साऊ य एस भयवं आसि ति । विण्हुकुमारचरियं

अष्टादशं
 संयती-
 यारुयम-
 ध्ययनम् ।

महापद्म-
 चक्रिणो
 वक्तव्यता ।

॥ २४९ ॥

च पसंगतो भणियं । आसी य विद्वतो रिसिमंडलतथयभणितो विणहुकुमारमुणी, सो वि एयारिसवत्तघओ चेष, नवरं चकवट्टिद्धिरहियमहापउमरायभाया संतिसामिसीसो तवं च काउं सबट्टसिद्धिं गतो त्ति ।

“एगच्छत्तं” सूत्रं सुगमम् । नवरं “माणलिसूरणो” त्ति दत्ताऽऽरायहट्टारदलनो मनुष्येन्द्रः प्राप्तो गतिमनु-
त्तराम् । तथाहि—

कंपिहे नयरे महाहरिस्स राइणो मेराए देवीए चोदसमहासुमिणसूइओ उववन्नो हरिसेणो नाम दसमचक्रयट्टी । जोषणं पत्तो ठाविओ पिउणा रत्ते । उप्पत्ताइं चउइस रयणाइं । पसाहियं भरहं । कयरत्तामिसेतो उदारे भोए सुंजंतो गमेइ कालं । अन्नया लहुकम्मयाए विरत्तो भववासातो चित्तिवं च पयत्तो—पुघकयसुहकम्मेण मए एरिसा रिद्धी पत्ता, ता युणो वि परत्तेगहियं करेमि । भणियं च—“मासैरष्टभिरहा च, पूर्वेण वयसाऽऽयुपा । तत् कर्त्तव्यं मनुष्येण, यस्यान्ते सुत्तमेघते ॥१॥” एवमाइ परिभाविय पुत्तं च रत्ते निवेसिय निक्खंतो, उप्पन्नकेवलो य सिद्धो । पनरस धणूणि उच्चत्तं, वरिससहस्सा दस आउयमेयस्स संजायं ति ॥

“अन्नित्तो” सूत्रम् । ‘अन्वितः’ युक्तः राजसहस्रैः, ‘सुपरिचाइ’ त्ति सुसु-शोभनप्रकारेण राज्यादि त्यजतीत्येवं शीलः सुपरिलागी क्खं ‘चरे’ त्ति अचरीत् ‘जयनामा’ एकादशचक्री जिनाख्यातं दममिति योज्यम्, चरित्था च प्राप्तो गतिमनुत्तराम् । तथाहि—

रायगिहे नयरे समुद्धविजयस्स राइणो वप्पगाए देवीए चोदसमहासुमिणसूइओ जातो जत्तो नाम पुत्तो । कमेण य सिद्धभरहो जाओ स्वक्की । रत्तसिरिमणुद्धवंतो अन्नया विरत्तो भोगाणं, चित्तियं च—“सुचिरमपि उषित्वा स्मात् त्रियैर्विप्रयोगः, सुचिरमपि चरित्वा नास्ति भोगेषु दृप्तिः । सुचिरमपि सुपुष्टं याति नाशं शरीरं, सुचिरमपि

श्रीउच्यते-
 व्ययनयुगे
 श्रीनिमित्त-
 न्द्रीया
 सुसुखापा-
 र्स्या लुपु-
 श्चिः ।
 ॥ २५० ॥

विचिन्त्य प्राणमेको हि धर्मः ॥१॥" एवं संवेगमुच्यते अहिनिम्संतो जाव सिद्धो, चारसधणू देहमाणो तिवरिस-
 सारसाङ्क य एस आसि त्ति ॥

"दसन्न" सूत्रम् । 'दशार्णराज्यं' दशार्णजनपदसम्बन्धि राज्यं 'सुदितं' प्रमोदवत् लक्ष्वा 'णं' वाक्यालङ्कारे,
 मुनिः "परे" त्ति उपारित् अम्रतिवद्विहारितया विद्वतवानित्यर्थः, दशार्णभद्रो निष्क्रान्तः साक्षात् शक्रेण 'चोदितः'
 अधिक्रियमृतिदर्शनेन धर्मं श्रुति श्रेयि इति । तथाहि—

अत्य विराट्विसए धन्नदरं नाम सन्नियेसो । तत्येगो मयहरपुत्तो, तस्स भज्जा दुस्सीला पइस्मि परोक्खे दंढिय-
 ससरक्खेण समं पोरियरमियं करेइ । अन्नया तत्य नहपेक्खणं जायं । तस्मि य पणचिंतो एगो तरुणनडो इत्थि-
 रूपेण । तीए य छिच्छंए 'पुरित्तो एस्सो' त्ति जातो नडे अपुराओ, पच्छन्नं च भणित्तो नहपेहयमयहरो—जइ इमिणा
 पसेण मए समं कीटइ इगो ततो अहं अट्ट सयं देमि । पडिवन्नं च तेण, भणिया य एसा—गच्छ तुमं, संपयं चेवा-
 ऽऽगतो एस्स । पुच्छियं च घरं । साहियमिणीए । गया एसा । रद्धा नहनिमित्तं खीरी । आगतो नियमेहरपेसितो नडो ।
 कयं पइगत्तोयं । ववपिट्ठो सुंजिउं । भरिउं खीरीए भायणं दिन्नं गुलहियं । जाव न सुंजइ तावाऽऽगतो ससरक्खो । तीए
 भणिओ य नडो—उट्ठेहि, विडोयरए पविस जावेयं योलावेमि । पविट्ठो नडो । आगतो ससरक्खो । 'किमेसा खीरि ?'
 त्ति पुच्छियमणेण । 'जेमेमि' त्ति साहियमिणीए । तेण भणियं—चिह ताव तुमं अहं जेमेमि त्ति । इयरीए भणियं—नेव,
 सुभित्तया अहं ति । पला ववपिट्ठो ससरक्खो । जाव न चेवं सुंजइ तावाऽऽगतो से पइं । तीए भणियं—लट्ठं उट्ठेहि, पविस
 एण्य विडोयरए, न गंतयं दूटं, सण्णो चिट्ठइ त्ति । पविट्ठो ससरक्खो । आगतो से पइं । भणियं च णेण—किमेयं ? ति ।
 तीए भणियं—नुक्खित्तय त्ति जेमेमि । इयरेण भणियं—चिट्ठ ताव तुमं अहं जेमेमि । इयरीए भणियं—अज्ज अट्ठमी,

अष्टादशं
 संयती-
 याल्यम-
 ध्ययनम् ।

दशार्णमद्र-
 राजस्य
 वक्त्रव्यता

॥ २५० ॥

कहमण्डतो जेमेसि ? । तेण भणियं—तुमं ष्हाय ? ति । इंयरीए भणियं—मा एवं करेहि, न एस धम्मो सयाणं । बला य भुत्तो एसो । इतो य 'भुक्खित्तो' ति भक्खरणनिमित्तं कूमिया तिला नडेण, 'सप्पो' ति पलाणो ससरक्खो, 'अवसरो' ति षिट्ठतो नडो । दिट्ठा निगच्छमाणा मयहरपुत्तेण, 'क्खिमेयं ?' ति पुच्छिया धरिणी । सनिधियं जंपियमिमीए—भणिओ मए, तुमं मा एवं करेहि, न एस धम्मो सयाणं ति, वसतं तुह घरे एयं उमा-महेसरं अज्ज अण्हणभोयणधम्मभंगेण निगयं । 'हा ! दुट्ठकयं' विसन्नो मयहरउत्तो । भणियं चाणेण—कोडवेत्थुगओ ? । तीए भणियं—नाएण दधमज्जिणिय सच्चिद्वीए पूयं करेहि, ततो पविसइ एयं ति । गतो मयहरउत्तो दसन्नविसए । लगो वाडकम्मे । निक्कीए विट्ठा दस गरियणगा । 'अप्प' ति न तुट्ठो चित्तेण, तह वि पयट्ठो नियदेसं, अडवीए पिपलमूले वीसमइ । इत्थंतरे अवहरितो आसेण समागतो तमुदेसं दसन्नभदो राया, दिट्ठो मयहरपुत्तेण, दंसियमुदगं, उप्पहाणितो आसो, विस्सामितो राया, धेववेलाए समागओ परियणो । ततो 'उवगारि' ति पुच्छित्तो मयहरउत्तो रत्ता—को तुमं ? किं वा ते कीरउ ? । जहट्टिय-भेव साहियं मयहरउत्तेण, भणितो य राया—ता सच्चिद्वीए पूआसंपायणत्थं करेउ किंचि देवो ति । राइणा चितियं—'उज्जुगो वराणो घत्तितो महिलाए, ता इममेत्थ पत्तयालं नेमि पट्टगं, ततो जहाजुत्तमणुचिट्ठिस्सामि' ति नीतो सनयरं, सपाडियं भोइणाइयं, चित्थियं च राइणा—अहो ! से ववसाओ, असंतगं पि विट्ठविय सच्चिद्वीए पूयं संपाडेइ । धम्म-पुरितो खु एसो ता किं इमस्स कीरउ ? । इत्थंतरे निवेइयं राइणो पउत्तिकहगेहिं—जहा देव ! भगवं महावीरो समागओ । परितुट्ठो राया, वंदितो तत्थेव भावेण, दिन्नं पारितोसियं, चितियं चाणेण—जइ नाम एस मयहरपुत्तो चिसिट्ठविवेयरहिओ वि नियदेवय्येण सच्चिद्वीपूयासंपायणत्थमेवं परिकिलिस्सइ, ता अम्महारित्तेहिं सारासारविभागविया-णयहिं समगगसामग्गिएहिं तिहुयणचित्तमणिस्स समणस्स भगवतो महावीरस्स विसेसेण सच्चिद्वीपूया काउं जुल्लइ ति,

श्रीउत्तरा-
ध्ययनध्वरे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखलोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ २५१ ॥

ता कलं सधिद्वीए तदा वंदित्सं भयवं जहान केणइ वंदियपुद्यो । वीयदियसे पहायसमए य कयगोसकिञ्चो, ण्हायविलिच्चा-
लंकिर्यदेशो उदाररूवजोषणलायन्ननेवत्थेण पंचसइकेणाऽवरोहेण साद्धं, मंडियालंक्रियाए चाउरंगिणीए सेणाए परिगओ,
पररजाणारूढेहिं बहुदिं सामंत-मंति-सेट्टि-सत्थवाह-पडरजणसहस्सेहिं अण्णिज्जमाणो, भंभाभेरिमाइआउज्जरवबहिरिय-
द्विगंतरो, पढंतेहिं मागहेहिं गायंतेहिं गंधघिएहिं नचंतीहिं विलासिणीहिं गओ भंगवतो वंदणत्थं । विसुद्धमाणभावेण वंदितो
भयवं, 'कयत्थो न्हिं' ति हरिसिओ राया मयहरउत्तो य । इत्थंतरे सकेण चितियं—महापुरित्तो दसण्णभदो पडिबुद्धिरसइ
इमिणा चइयेरेण, अतो महाविभूईए वंदामि भयवंतं । विउरुद्धिया एरावए अट्ट दंता, इंते दंते अट्ट पोक्खरणीतो, पुक्खरणीए
पुक्खरणीए अट्ट पउमा, पउमे पउमे अट्ट पत्ता, पत्ते पत्ते अट्ट वत्तीसदद्धा रासपेक्खणा । एवं विभूईए एरावणं पयाहि-
णेऽण्ण वंदितो भयवं देवंदेण । तं दहूण चितियं दसण्णभद्वेणं—अहो ! सल्ल तुच्छोऽहं जेण इमीए वि तुच्छाए सिरीए
गतो कओ, “अहवा अदिट्टभद्दा, धेवेण वि टुंति उजुणणीया । णबइ उत्तालकरो, हु मूसगो वीहिमासज्ज ॥१॥” कओ अणेण
सुद्धयम्मो तेण एरिसा रिद्धी, ता अहं पि तं चेव करेमि, किमेत्थ विसाणं ? । उक्कञ्च—“समसंख्यावयवः सन्, पुरुषः
पुरुषं किमन्यमभ्येति ? । पुण्यैरधिकतरध्वेन्ननु सोऽपि करोतु तान्येव ॥१॥” इच्चाइसवेगभावणाए पडिबुद्धो, खओवसम-
सुवगयं पारित्तमोहणीयं, भणियं च तेण—भयवं ! निद्धिणोऽहं भवचारगतो, ता करेह मे वयप्पयाणेणाऽणुगहं ति ।
दिविद्धतो य मयहरपुत्तेण समं भयवया । वंदित्तो सकेण, पसंसितो य—‘धन्नो कयत्थो तुमं जेणेरिसा रिद्धी सहस धिय
परिचत्ता, सधविया य नियपइन्ना तुमे, जतो दधवंदणाए य भाववंदणा पहाण’ ति पसंसिज्जण गतो सुरलोगं सक्को ति ॥
“नमी नमेइ” सूत्रयं सुगमम् । नवरं ‘निष्कान्ताः’ प्रव्रजिताः, निष्कन्य च श्रामण्ये पर्युपस्थिताः श्रमणानुष्ठानं
प्रत्युयताः अभूवन्निति श्लेषः । एतच्चरितानि प्राक् कथितानि ॥

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
व्ययनम् ।

दशार्णभद्र-
राजस्य
वक्यता ।

॥ २५१ ॥

“सोयीरराय” सूत्रम् । सोवीरराजपुत्रः त्वत्त्वा राग्यमिति शेषः मुनिः “चरे” चि अचारीत् “उदायणो” चि उदायननामा प्रप्रजितः, परित्वा च किम् ? इत्याह—प्राप्तो गतिमनुवताम् । कथम् ? ।

उदायणं तेनं समरणं सिधुसोयीरेसु जणवयसु वीइभए नाम नगरे होत्था, उदायणो नाम राया, पभावती से देवी, तीसे जेटे पुते अभिती नामं जुवराया होत्था । नियए भायणिजे केसी नाम होत्था । से णं उदायणे राया सिधुसोवीरपामोक्खानं सोलसण्हं जणवयाणं वीइभयपामोक्खानं तिण्हं तेवट्टाणं नगरसयाणं महासिणपा-मोक्खानं दसण्हं रायाणं बद्धमउट्टाणं विणिण्णसेयत्तचामरावायवीयणाणं अन्नेसिं च राईसरतलवरपरमितीणं आहोवच्च पुगमाणो विहरइ । एवं च ताव एयं । इतो य—

तेणं फालेणं तेणं समरणं चंपाए नयरीए कुमारनंदी नाम सुवन्नकारो इत्थिलोलो परिवसइ । सो जत्थ सुखं दारियं पासइ सुण्हि घा तत्थ पंचसया सुयण्णत्स दाऊणं जुं परिण्हि । एवं च हेण पंचसया पिंडिया । ताहे सो ईसालुतो एक्खं-भयासायं करेता ताहि समं डलइ । तस्स य मित्तो नायल्लो नाम समणोवासगो । अत्रया य पंचसेलदीवधत्थवातो वाणमं-वरीतो मुरयइणियोणं नंदीसरयदीयं जत्ताए परिषयाओ । ताणं च भत्ता विञ्जुमाली नाम पंचसेलाहिबई सो जुतो । तातो पितंति—चं पि बुग्गाहेमो जो अन्हं भत्ता भवइ । नवरं चचंतीहि चंपाए कुमारनंदी पंचमहिलासयपरिवारो उवललंतो सिट्ठो । ताहि पितियं—एस इत्थिलोलो, एवं बुग्गाहेमो । पचम्बीभूया । ताहे सो भणइ—कातो सुग्हे ? । तातो मणंति—अग्गे ह्रासप्पहासाभिहाणतो देवयातो । सो मुच्चिठतो राबले सुवन्नं दाऊण पडहणं नीणेइ—कुमारनंदी जो दीयं एत्ताहि’ चि भणिऊण उप्पइऊण गयातो । सो तासु मुच्चिठतो राबले सुवन्नं दाऊण पडहणं नीणेइ—कुमारनंदी जो पंचसेलगे नेर तस्स घणकोटि सो देइ । धेरेण पडहलो वारितो, वहणं कारियं, पत्थयणत्स भरियं । थेरो चं दधं पुत्ताण

श्रीउचरा-
 ध्ययनघने
 श्रीनिमिच-
 न्नीया
 सुसरोषा-
 ख्या लघु-
 धृतिः ।
 ॥२५२॥

दाऊण कुमारेन्द्रिणा सह जाणवत्तेण पस्थितो । जाहे दुरं सुमुदे गओ ताहे धेरेण भण्णइ—किंचि पेच्छसि ? । सो भणइ—
 किं पि फालयं दीसइ । धेरो भणइ—एस वढो समुद्धले पवयपाए जातो, एयस्स हेट्टेणं एयं वहणं जाहिति तो
 तुमं अमूढो वढे विलगोञ्जासि, ताहे पंचसेलयातो भाहुइपक्खी प्पहिति तेसिं जुगलस्स तिण्णि पाया, ततो तेसु सुत्तेसु
 मञ्जिहे पाए सुलग्गो होञ्जासि पढेणं अप्पाणं वंधिदं, ता वै पंचसेलयं नेहिति । अह तं वढं न विलगसि तो एयं वहणं
 यलयामुदे पयिसिहि त्ति तत्थ विणस्सिहिसि । एवं सो विलगो नीतो पक्खीहिं । ताहे ताहिं वाणमंतरीहिं दिट्ठो, रिद्धी
 य से दाइया, सो पगहितो । ताहे ताहिं भणितो—न एएग सरिरेण सुंजामो, किंचि जलणपवेसाइ करेहि जहा पंचसे-
 लाहिवई होञ्जासि त्ति । ता भणइ—किह जामि ? । ताहे करयलपुडेण नीतो स उच्चाणे छड्डितो । ताहे लोगो आंगतूण
 पुच्छइ—किं तुमे तत्थ अच्छेरं दिट्ठं ? । सो भणइ—‘दिट्ठं सुयमणुभूयं, जं चित्तं पंचसेलए दीवे । पसयच्छि !
 न जुत्तं तुद फाउरिसज्जोचियमेयं चेट्ठियं, ता महाणुभाव !—‘दुलहं माणुसजम्मं, मा हारसु तुच्छभोगसुहहेडं ।
 पेरुलियमणीमुहेण कोइ किं किण्हइ कायमणिं ? ॥ १ ॥’ अन्नं च—जइ वि तुमं भोगत्थी तहा वि सद्धम्माणुट्ठाणं चेव
 करेसु । जतो—‘धणतो धणस्थियाणं, कामत्थीणं च सव्वकामकरो । सग्गापवग्गसंगमहेऊ जिण्हेसिओ धम्मो ॥ १ ॥’
 एवमाइअणुसात्तेण वारिज्जितो वि मित्तेण इंगिणीमरेण मतो पंचसेलाहिवई जातो । सद्धुस्स निवेतो जातो—भोगाण
 फने किं किलिस्सइ ? त्ति अन्हे जाणता फीस अच्छामो ? त्ति पवइतो, कालं काऊण अच्चुए उववन्नो, ओहिणा तं
 पेच्छइ । अन्नया नंदीसरवरज्जाए पलायंतस्स पवइतो गलए ओलइतो, ताहे वाइतो नंदीसरं गतो । सद्धो आगतो तं
 पेच्छइ । सो वत्स तेयं असहमानो पलायइ । सो तेयं साहरेत्ता भणइ—भो ! ममं ज्ञाणसि ? । सो भणइ—को सक्का-

अष्टादश
 संयती-
 माख्यम-
 व्ययनम् ।
 उदायन-
 राजस्य
 वक्तव्यता ।

इए देवे न याणइ । ताहे सं सावगरुवं दंसेइ, जाणावितो य । ताहे संवेगमावन्नो भणइ—संदिसह किसियाणि करेसि ? भणइ—वद्धमाणसामिस्स पडिमं करेहिं ततो ते सम्मत्तवीयं होहि चि । भणियं च—“जो कारवेइ पडिमं, जिणण नियरागदोसमोहणं । सो पावइ अन्नभवे, सुहज्जणं धम्मवररणं ॥१॥” अन्नं च—दारिदं दोहगं, सुजाइ-कुसरीर-कुमइ-कुगईओ । अवमाण-रोय-सोया, न हुंति जिणविबकारीणं ॥१॥” । ताहे महाहिमवंतातो गोसीस-पंदणदारं घेत्तूण तत्थ पडिमं निवत्तेऊण कट्टसंपुडे छुभइ, पवहणं च पासइ समुदमज्जे उप्पाएण छम्मासे भसंतं, ताहे अणेण तं उप्पायं उवसामिडं सजत्तियाण सा खोडी विन्ना, भणिया य—देवाहिदेवस्स एत्थ पडिमा चिट्ठइ ता तस्स नामेण विहाडेयवा खोडी । ‘एवं’ ति पडिबल्लिय गया वाणिया । उत्तिन्ना समुदं । पत्ता वीइभयं । तत्थ उदायणो राया तावसभत्तो । दंसिया खोडी तस्स । साहियं सुरवयणं । मिलितो ससरस्समाहणाई पभूतो लोगो । रुद्ध-गोविंदा-इ नामेण वाहिति परसुं । तथाहि केई भणंति—वंभो चेव देवाहिदेवो, जतो सो चेव चउम्मुहो सवजयसिद्धिकारओ, वेयाणं च पणिया । अन्ने—‘विण्हू पहाणो’ ति मणंति, जओ सो चेव सबगतो लोगोवदवकारए य दाणवे विणासेइ, संहारकाले य उयरगं जयं धारेइ । अवरं—‘महेसरो उतमदेवो’ ति भणंति, जतो सो चेव सिद्धिसंहारकारतो अजोणिसभवो, तस्स चेव भागा वंम-विण्हू । एमाइस्विगप्पणाहि वाहिज्जमाणो उण्फिडइ परसू । एत्थंतरे आगया एत्थ उदायणस्स रत्तो महादेवी चेडगरायधूया समणोवासिया, पभावई । तीए काऊण पूयं भणियं—गयरागदोसमोहो, सवन्नू अट्टपाडिहेरसंजुत्तो । देवाहिदेवरूवो, अरिहा मे, दंसणं देहिं ॥१॥ वाहावितो परसू, पडंतस्स विघायस्स विहडिया सोडी, जान विट्ठा संवंगपडिपुन्ना अमिल्लण्णमुह्दामांडकिया वद्धमाणसामिपडिमा । अईव आणंदिया पभावती । जाया जिणधम्मपहावणा । यडियं च तीए—सुवन्नू ! सोमदंसण !, अपुणुभव ! भवियजणमगाणंद । ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनघट्टे
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
सुखलोषा-
र्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २५३ ॥

जयर्षित्वामणि ! जयगुरु !, जय जय जिणवीर ! अकलंक ! ॥१॥ अंतरेते य चेइयघरं कारियं । पभाघई ष्हाया
तिसंज्ञं पूरइ । अन्नया देवी नइह, राया वीणं वापइ, सो देवीए सीसं न पेच्छइ, अद्धिई से जाया, वीणावायणयं
इत्याओ से भट्टं । देवी रुढा भणइ—किं दुहु नचियं ? नु निव्वंधे से सिट्टं । सा भणइ—किं मम जीविणण ? निक्कलंको
सुत्तिरं सानयधम्मो पालितो । अन्नया देवी न्हाया चेहिं भणइ—पोत्ताहं आणेहिं । ताए रत्तगणि आणियाणि । रुढा अदाएणं
आइया 'जिणपरं पविस्तीए रत्तगणि देसि' ति । मया चेडी । ताहे चितेइ—मए वयं रंढियं, ता किं जीविणं ? ति
रायाणं पुच्छइ—भत्तं पबक्खामि । निव्वंधे 'जइ परं वोहेसि' । पडिस्सुयं । भत्तपबक्खणेण मया देवी देवलोणं गया ।
जिणपडिभं देवदत्ता दासचेडी सुब्बा सुस्सइ । देवो उदायणं संबोहेइ । न संबुज्झइ । सो तावसत्तो । ताहे देवो
तावसरुवं करेइ । अमियफलाणि गहाय आगतो । रत्ता आसाइयाणि, पुच्छित्तो—कहिं एयाणि फलाणि ? । भणइ—
नगरअवूरसामंते आसमो तदि । तेण समं गतो । सीमायारेहिं तावसेहिं हंतुं पारद्धो । नासंतो वणसठे साहवो पेच्छइ,
तेसि सरणमहीणो । 'मा मीयसु' ति समासासितो तेहिं । नियत्ता ते तावसा । अणुसासितो सो साहहिं—'धम्मो
चेवेत्थ सत्ताणं, सरणं भवसायरे । देवं धम्मं गुरुं चैव, धम्मस्थी य परिक्खए ॥१॥ दसऽद्वेदोसरहितो, देवो धम्मो ए
निरुणदयसहितो । सुगुरु य वंभयारी, आरंभपरिगहे विरत्तो ॥२॥' एयमाइउवएसेण पडिबुद्धो, पडिबन्नो जिणधम्मं ।
देवो अत्ताणं इरिसेइ । धम्मो य धिरीकाऊण गतो सुरो । जाव अत्थाणीए चैव अप्पाणं पेच्छइ । एवं सद्धो जातो ।
इओ य गंधारात्तो सावतो सधातो जिणजम्माइभूमीतो वंवित्ता वेयट्ठे कणगपडिमात्तो सुणित्ता उववासेण ठित्तो 'जइ
या मत्तो दिट्ठातो वा देवयाए दंसियातो' । तुढा य सवकामियाण गुलियाण सयं देइ । ततो नियत्तो सुणेइ वीइभाए नयरे
जिणपडिभं गोसीसचंदणमइयं, तधंदतो एइ, वंदइ । तस्य पडिलग्गो देवदत्ताए पच्चिरितो । तुट्टेण य से तातो गुलि-

अटादशं
संयती-
याल्पम-
ध्ययनम् ।
उदायन-
राजस्य
सुकव्यता ।

॥ २५३ ॥

यातो दिशतो, सो पश्चतो । अन्त्या गुलियमेगं खाद् भे कृणगासरिसो वधो होड' चि । ततो जायपरमरूवा धंतकणगा-
सरिसवन्ना जाया, 'सुवन्नगुलिय' त्ति नामं तीए जायं । पुणो सा चित्तेइ—भोगे जुंजामि, एस राया ताव मम पिआ
अण्णे य गोहा । ताहे पज्जोयं रोएइ, तं मणसीकावं गुलियं खाइ । तस्स देवयाए कहियं 'एरिसी रूवचइ' त्ति । तेण
सुवन्नगुलियाए दूतो पेसितो । तीए भणियं—पेच्छामि ताव तुमं । सो नलगिरिणा रत्तं आगतो । दिट्ठो ताए
अमिइइतो य । सा भणइ—जइ पडिमं नेसि तो जामि । ताहे 'पडिमा नत्थि तट्टाणट्टावण जोग' त्ति रत्तं चसिऊण
पडिगतो । अन्नं जिणपडिमरूवं काऊण आगतो, तत्थ द्वाणे ठवित्ता जियंतसामिं सुवन्नगुलियं च गहाय उज्जेणिं
गतो । तत्थ नलगिरिणा मुत्तपुरीसाणि मुक्कामि । तेण गंधेण हत्थी उम्मत्ता । तं च दिसं गंधो एइ, जाव पलोइयं
नलगिरिस्स पयं दिट्ठं । 'किं निमित्तमागतो ?' त्ति जाव चेडी न दीसइ । राया भणइ—चेडी नीया नाम, पडिमं
पलोएइ । 'नवरमच्छइ' त्ति निवेइयं । ततो राया अषणवेलाए आगतो, पेच्छइ पडिमापुष्पाणि मिलाणाणि । ततो
निष्णंतेण नायं 'पडिरूवगं' त्ति हरिया पडिमा । ततो तेण पज्जोयस्स दूओ विसज्जिओ—न मम चेडीए कज्जं, पडिमं
विसज्जेहि । सो न वेइ । ताहे पद्दावित्तो जेट्टमासे दसहिं राईहिं समं । उचरंताण य मरुं खंभाघारो तिसाए मरिडमारुद्धो ।
रओ निवेइयं । ततो णेण पभावइ धितिया आगया । तीए त्तिन्नि पुक्कराणि कयाणि अगिसस्स पच्छिमस्स मज्झिमस्स ।
साहे आसत्थो गओ उज्जेणिं । भणितो रत्ता—किं लोएण म्मारिणं ? तुब्बस य मज्झ य जुब्बं भवउ आसेहिं रह-हत्थि-
पाएहिं या णेण रुचइ तव । पज्जोत्तो भणइ—रहेहिं छुब्बांमो । ताहे नलगिरिणा पडिकप्पिएणाऽऽगओ, राया रहेण ।
तओ रत्ता भणितो—असबसंधो सि, तद्दावि ते नत्थि मोक्खो । ततो णेण रद्धो मंखलीए दिन्नो, हत्थी वेणेण पच्छतो
छत्तो । सो य करी जं जं पायं उक्खिसवइ तत्थ तत्थ उदायणो सरे छुमइ, जाव हत्थी पडित्तो । उचरंतो बद्धो पज्जोत्तो,

निहाले य से अको कतो 'दासीपद्' ति । उदायणराया य पच्छा निययनयं पहावितो । पहिमा नेच्छइ । अंतरा
घासेण ओरुद्धो ठितो । तादे ओरुंदयभरण दस वि रायाणो धूलीपायारे करेत्ता ठिया । जं च राया जिमेइ तं च पज्जो-
यरस पि दिब्बइ । नवरं पज्जोसवणाए सुएण पुच्छितो—किं अन्न जेमिसि ? । सो चितइ—मारिज्जामि, ताहे पुच्छइ—
किं अन्न पुच्छिज्जामि ? । सो भणइ—अन्न पज्जोसवणा, राया उववासितो । सो भणइ—अहं पि उववासितो, मम वि
मायाविचाणि संजयाणि, न याणियं मया जहा—अन्न पज्जोसवणं ति । रत्तो कहियं । जाणामि जहा—सो धुत्तो, किं पुण
मम एयम्मि पदेहए पज्जोसवणा चेव न सुब्बइ । तादे सुक्को रासितो य । पट्टो य सोवन्नो ताणऽक्खराण छायाण-
निमित्तं पट्टो । सो य से विस्ततो दिन्नो । तप्पमिहं पट्टवद्धया रायाणो जाया । पुवं मउडवद्धा आसि । वित्ते वासारत्ते गतो
राया । तत्थ ज्जो यणियवगो आगतो सो तदिं चेव द्वित्तो, ताहे तं दसपुरं जायं । तए णं से उदायणे राया अन्नया
फयाइ पोसहसालाए पोसहिए एणे अवीए पक्खियं पोसहं सम्मं पडिजागरमाणे विहरइ । ततो तस्स पुबत्तावरत्तकाले
जागरियं करेमाणस्स एयाह्वे अज्झत्थिए समुपजित्था—घण्णा णं ते गामतगरा जल्य णं समणे भगवं महावीरे
विहरइ धम्मं फेइइ, धन्ना णं ते राईसरपभिईतो जे णं समणस्स महावीरस्स अंतिए केवलपन्नत्तं धम्मं निसा-
मेंठि, एवं पंचाणुघइयं सत्तसिक्खायइयं सावगधम्मं दुवालसविहं पडिवज्जंति, एवं मुंडे भवित्ता आगारातो अणगारियं
पययंठि, तं जइ णं समणे भगवं महावीरे पुवाणुपुविं दूइल्लमाणे इहेव वीईभए आगच्छेज्जा ता णं अहमवि भग-
वतो अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पघएज्जा । तए णं भगवंतो उदायणस्स एयाह्वं अज्झत्थियं जाणित्ता चंपातो पडिणि-
क्खमित्ता जेणेव वीईभए नगरे जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणव विहरइ । ततो परिसा निगया उदायणो य । तए
णं उदायणे महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा हट्टुंटे एवं वयासी—जं नवरं जेट्टपुत्तं रत्ते अहिसिंचामि, तत्तो णं

सुगंधं अंतिप पवयामि । सामी भणइ—अह्रासुहं, सा पडिबंधं करेदि । ततो उदायणे अभिसेगं हरिथरयणं उरुहिजा
सप मिदे आगते । तओ उदायणस्स एयाहूवे अचरिथिए जाए—जह णं अहं अभिइं कुमारं रजे उविता पवयामि
तो अभिइं रजे य रडे य जाव जणयए य माणुस्सएणु य कामभागेषु मुच्छिए अणाइयं अणवयगं संसारकंवारं-
अणुपरियट्टिस्सइ, तं सेयं खलु मे नियगं भाइणेजं केसिं कुमारं रजे उविता पवइत्तए । एवं संपेहिता
सोदणे तिहिकरणमुहुत्ते कोडुंविपपुरिसे सदावेत्ता एवं वयासी—खिप्पमेव केसिस्स कुमारस्स रायामिसेयं उवट्टवेह ।
ततो गहिडुंए अभिसित्ते केसीकुमारे राया जाए, जाय पसस्सेसाणे विहरइ । तओ उदायणराया केसिं रायं
आपुच्छइ—अहं णं देवाणुप्पिया ! संसारमवधिगे पवयामि । तओ केसी राया कोडुंविपपुरिसे सदावेइ, सदाविता
यवं वयासी—खिप्पमेव उदायणस्स रण्णे महत्थं महत्थं निक्खलमणामिसेयं उवट्टवेह । ततो महाविभूइए
अदिसित्ते सिबियाहूटे मगवतो समीवे गंतूण पवइए, जाव बहूणि चउत्थ-उट्ट-उट्टम-इसम-दुवालस-मासइ-मासाइणि
त्वोकम्मानि कुवमाणे विहरइ । अन्नया तस्स अंतपंताहारस्स दाही जातो । सो वेजेहिं भणितो—इहिणा सुंजाहिं ।
सो किर भट्टारओ वइयाए अच्छित्तो । अन्नया वीईभयं गतो । तत्थ तस्स भागिणिज्जे केसी राया तेणं चेव
रजे आवितो । केसीकुमारो अक्खेहिं भणितो—एस परीसहपरइत्तो रजं मगइ । सो भणइ—इमि । ते भणति—
'न एस रायधम्मो' दुग्गाहिति । विरेण पडिसुयं—किं कज्जइ ? । विसं से दिज्जव । एगाए पमुवालीए घरे पडत्तं—इहिणा
सह देव्जाहि ति । सा पविमा । देवयाए अवहियं, भणितो य—महरिसि ! तुक्ख विसं विन्नं, परिहराहि इहिं । सो परि-
हरितो । रोगो वडुंभमारस्सो । पुणो पगहितो । पुणो वि देवयाए अवहरियं । तइयथारं दिअं, तं पि अवहरियं । सा तस्स
पच्छतो परिहिया । अन्नया पमस्ताए देवयाए विन्नं । पुणो उवउज्जिऊण सुंजंतो निवारिओ देवयाए । ततो से उदायणे

श्रीउच्यते-
 व्ययनसूत्रे
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखबोधा-
 स्या लघु-
 श्रुतिः ।
 ॥२५५॥

अणगारे धहृणि घासाणि सामभपरियागं पाजणिता स्रष्टि भत्ताहं अणसणाए छेएत्ता जस्तइट्टाप कीरइ नगभावे मुंडभावे तसहं पत्ते जाव दुस्तपपणीं ति । तस्स च सेज्जायरो कुंभयारो । तस्मि कालगते देवयाए पंशुवरिसं पाबियं । सो य अचहरितो 'अणवरट्टि' ति कावं सिणवहीए । कुंभकारवेक्खो नाम पट्टणं तस्स नामेण कयं । तत्थ सो अवहरिकण ठवितो । वीईभयं च सबं पंशुणा मेद्धियं, अज्ज वि पंसूतो अच्छंति । तए णं अभीइकुमारस्स पुधरत्तावरत्तकालंसि एवं अच्छत्तियए जाए—अहं उद्दायणस्स रत्तो जेहे पुत्ते पभात्रइअत्तए, मं रत्ते अट्टावेत्ता केसिं रत्ते ठावित्ता पवइए । इमेणं माणसेण दुक्खेण अभिमभूए समणे वीइभयातो निगच्छित्ता चंपाए कोणियं उवसंपजित्ता णं विपुलभोगस- मणाणए यावि होत्था । से णं अभिइकुमारे समणोवात्तए अहिरायजीवाजीवे उद्दायणेणं रत्ता समणुवद्धवेरे यावि होत्था । ततो अभिइकुमारे घहूहं घात्ताहं समणोवात्तपरियागं पाजणिता अद्धमासियाए संलेहणाए तीसं भत्ताहं ऐरत्ता तस्स ट्ठाणस्साऽणालोइयपट्ठिकंते कालं किच्चा असुरकुमारत्ताए उववण्णे, एणं पलितोवमं ठिती तस्स, महा- विवेहे सिन्धिरि ति ॥

“तद्देव” सूत्रम् । ‘तथैव’ तेनैव प्रकारेण ‘काशिराजः’ काशिमण्डलाधिपतिः नन्दनामिधातः सप्तमबलदेवः, भेयसि-प्रशले सले-संयमे पराक्रमः-सामर्थ्यं थस्यासौ थस्यसौ थेयःसत्यपराक्रमः, कामभोगात् परित्यज्य “पहणे” ति प्रवृत्तवारः, कर्म महावत्ततिवाऽस्तिगहनतया कर्ममहावनम् । तथाहि—

धाराणस्यां नगर्यामग्निशिलो राजा, तस्य जयन्त्यमिधातादेवीकुक्षिसमुद्भूतः सप्तमबलदेवो नन्दनो नाम पुत्रः, तस्यानुजो भ्राता शोपवतीसुतः दत्ताख्यो घासुदेवः, स च दत्तः पितृवित्तीर्णराज्यः साधितभरताद्धौ नन्दनानुगतो राज्यभियं स्फीतामनुवभूय । कालेन च पट्टपञ्चाशद्वर्षसहस्राण्यायुरतिबाह्यं मृत्वा दत्तः पञ्चमनस्कृष्टिव्यासुत्पन्नः ।

अष्टादशं
 संयती-
 याल्यम-
 व्ययनम् ।

सप्तमबल-
 देवस्य
 नन्दननाम्नो
 वक्तव्यता ।

॥ २५५ ॥

नन्दनोऽपि च गृहीतभ्रामण्याः समुत्पादितकेवलज्ञानतः पञ्चपट्टिवर्षसहस्राणि श्रीवितमनुपाल्य मोक्षं गतः । षड्विंशतिर्धनूंषि
चानयोर्वैहप्रमाणमासीदिति ॥

“तद्देव” सूत्रम् । तथैव ‘विजयः’ द्वितीयबलदेवः “आण्टाकिसि” सि आनटा-समस्तकलङ्कविकलतया सामत्से-
नाऽपगता अकीसिः-अस्नाया यस्य स आनटाकीसिः, प्राकृतत्वात् सिलोपः । “पद्मइ” ति प्रात्राजीत्, राज्यं गुणैः
ससृद्धं-सम्पन्नं गुणसमृद्धम्, तुशब्दस्याऽपिशब्द्वार्पत्वाद् व्ययहितसम्बन्धाच्च गुणससृद्धमपि, “पयहिद्यु” प्रहाय महा-
यथाः । तथाहि—

असौ द्वारकावत्यां ब्रह्मराजस्य सुभद्रायाश्च राज्ञ्याः पुत्रत्वेनोत्पद्योमापत्वाद्धिपिष्टवासुदेवज्येष्ठसोदर्यत्वेन सम्भूय
द्विसप्ततिवर्षशतसहस्राण्युष्कवासुदेवमरणानन्तरमहीकृत्य भ्रामण्यमुत्पादितकेवलज्ञानः पञ्चसप्ततिवर्षशतसहस्राणि सर्वोयु-
रतिवाह्य निर्युतः । सप्ततिर्धनूंषि देहमानमस्याऽजनीति । एतौ चावश्यकनिर्युक्त्यभिहितनामोद्धेखेनोत्प्रेक्ष्य व्याख्यातो ।

अथाऽन्यौ कौचिदेतौ त्रतीतावागमज्ञानाम्, ततस्तावेव व्याख्येयो ॥

“तद्देवुगं” सूत्रम् । तथैवोपं तपः कृत्वा अव्याधिमेत वेतसा महाबलो राजपिः ‘आदाय’ गृहीत्वा शिरसेव
शिरसा शिरःप्रदानेनैव जीवितनिरपेक्षमित्यर्थः, ‘अियं’ भावभियं संयमरूपां दृतीयभने परिनिर्वृत इति शेषः । तथाहि—
तेणं कालेणं तेणं सम्पणं हृत्थिणाउरे नयरे होत्था । तत्थ णं बले नामं राया । तत्स णं पभावती नाम महादेवी ।
अन्नया णं सा अद्धरत्तसमयंसि पवरसयणिसि उवगया ससिसंलसेयं उरालागिइं सीहं सुमिणे पासित्ता णं पडिडुआ ।
एए णं सा हट्टुडा लेणेव बलस्स रओ सयणिल्ले तेणेव उवागच्छइ । तं सुमिणं साहेइ । एए णं से बले राया
तं सुमिणं सोया हट्टुडे एवं घयासी—कहाणे णं तुमे देवी ! सुमिणे विडे, अत्थलाभो रज्जलाभो भोगलाभो देवाणु-

श्रीउच्यते-
 व्ययनयुवे
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखभोया-
 र्ण्या लघु-
 श्रुतिः ।
 ॥ २५६ ॥

विय !, तुमं नयणं मात्तानं अद्धटमाण य राईदियाणं कुलपईवं कुलतिलयं सघलकसनसंयुन्नं दारयं पयाहिसि । से वि
 य नं जोघणमणुपत्ते सुरे चीरे विवळवलाहणे राया भविस्सइ । तए नं सा पभावई एयमटं सोषा हट्टुट्टा तं चलस्स
 रओ ययणं अहिंगंदइ, जेणेव सए सयणिजे तेणेव उवागच्छइ, तप्पभित्तिं च नं सा सुहंसुहेणं गच्चमसुवहमाणी पसत्थ-
 षोइला पहिपुभ्रडोइला साहियाणं नयणं मासाणं सुकुमालपाणिपायं सघंगलमखणोववेयं सुरूवं देवकुमारोवमं दारयं
 पयाया । तए नं पभावईए देवीए पडिचारियातो वलं रायाणं जएणं विजएणं पुत्तजन्मेणं वद्धावेत्ति । तए नं बले राया
 एयमटं सोषा हट्टुट्टे जाव कळंडुयपुष्फमिव समूससियरोमक्खे तासि अंगपडियारियाणं मउडवज्जं सरीरालंकारं दलेइ,
 मत्थए धोवइ, चित्तलं पीईदाणं वलेइ । तए नं से बले राया कोडुंबियपुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता एवं वयासी—
 यिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! हत्थियाणारे नचरे चारगसोहणं माणुम्माणवडुणं करेइ, वद्धावणयं च घोसेइ । जाव ते
 वेदेव करेत्ति । जाव चारसाहे वस्स णं दारयस्स अम्मापियरो 'महावले' ति नामं करेत्ति । तए णं से महावले पंच-
 घाईपरिग्गहिए वट्टुइ । जाव कलियकलाकलावे जोघणमणुपत्ते अत्तरिसरूवलायन्नजोघणगुणोववेयाणं अट्टणं रायवर-
 कन्नगाणं एगदिबसेणं पाणिं गाहिंसु । तए णं तस्स महावलस्स कुमारस्स अम्मापियरो महइमहालयं अट्टपासाओवसो-
 हियं भवणं करेत्ति, एयारूवं च पीईदाणं दलयंति—अट्ट हिरन्नकोडीओ, अट्ट सुवन्नकोडीओ, अट्ट मउडे, अट्ट कुंडल-
 जुयले, अट्ट हारे, अट्ट उद्धारे, जाव अट्ट कडगजोए; अट्ट चए दसगोसाहस्सिएणं वएणं, अट्ट हत्थी, जाव अट्ट जाणाइं;
 अट्ट नाटगाइं यत्तीसइं वद्धाइं, अट्ट गामे इत्तकुलसाहस्सिएणं गामेणं, अट्ट दासे, जाव अट्ट मयहरे; अट्ट सोवन्नियथाले,
 जहा विनाहपन्नचीए जाव जन्नं या सुबहुं हिरन्नं चा जाव सावएजं थलाहि आसत्तमाओ कुलवंसाओ पकामं चाउं परि-
 भोतुं । तए णं से महवले पासायवरए उदारे भोगे सुंजमाणे निहरइ । तेणं कालेणं तेणं समएणं विमलस्स अरुत्तो

अष्टादशं
 संपती-
 याख्यम-
 ध्ययनम् !
 महावल्-
 राजस्य-
 वक्यता ।

॥ २५६ ॥

पत्रपत्र धम्मघोसे नामं अणगारे पंचहिं अणगारसएहिं परिवुडे धम्मणुगामं दूइज्जमाने हत्थिगाउरमागए, जाव परिसा निग्गया, महाबले वि कंचुइयसयासातो विनायवइयरे तस्स भयवतो वंदणत्थं निग्गए, जाव धम्मघोसस्स अणगारस्स अंतिए धम्मं सुणेइ । तए णं से महबले कुमारे धम्मघोसस्स अंतिए धम्मं सोचा इट्टुडे तिसखुत्तो नमंसित्ता एवं वयासी—सरहामि णं भंते ! निग्गंयं पावयणं, जाव अब्भुट्टेमि णं भंते ! निग्गंयं पावयणं, एवमेयं भते ! से जइयं सुब्भे वयइ जं णवर देयाणुप्पिया ! अम्मपियरो आपुच्छामि तए णं तुम्हं अंतिए पवयामि । अद्दासुइं देवाणुप्पिया ! मा पडिंनं करेहि । तए णं से महबले धम्मघोसं अणगारं वंदित्ता इट्टुडे रहं आरुहित्ता हत्थिणाउरं नयरं मज्झं-मज्झेणं जेणेव सए घरे तेणेव उवागच्छइ, रहातो पच्चोरुइइ, पच्चोरुहित्ता जेणेव अम्मपियरो तेणेव उवागच्छइ, उवाग-च्छित्ता एवं वयासी—अंवताय ! मए धम्मघोसस्स अणगारस्स अंतिए धम्मं निसंते, से वि य मे अभिरुइए । तए णं तं महबलं कुमारे अम्मपियरो एवं वयासी—धन्ने सि णं तुमं जाया !, कयत्थे सि णं तुमं जाया ! । तए णं से महबले कुमारे एवं वयासी—इच्छामि णं अम्मयातो ! तुम्हेहिं अच्चणुत्राए समाणे संसारभउक्खिगे मीए जन्मणमरणं धम्मघोसस्स अंतिए अहं पघइत्तए । तए णं सा पहावई अणिहं अकंतं असुयपुवं गिरं सोचा रोमकू-पगलंतसेयकिलिण्णगत्ता सोग-भरवेवियंगी नित्तेया दीणवयणा करयलमलिय घ कमलमाला खुणियवलया पट्टउचरिज्जा विकिन्नेकेसइत्था परसुलिकित्त घ वंपगलया कुट्टिमत्तंसि घस त्ति सवंगेहिं निवडिया । तते णं सा ससंभमखित्ताए कंचणभिगारवारिघाराए उक्खेवगवाएण य समात्तासिया समाणी रोयमाणी कंदमाणी महबलं एवं वयासी—तुमं सि णे जाया ! अम्हं एगे पुत्ते इट्टे कंते रयणमूए निदिभूए जीवियभूए उंबएणुफं घ दुल्लभे, तन्नो खलु जाया ! अम्हे इच्छामो तुच्छ खणमवि विपत्तोगं, अच्छाहि ताव जाया ! जाव अम्हे जीवामो, पच्छा अम्हेहिं कालगएहिं परिणयवए वड्डियकुलसंतणे पघइहिसि । तए णं से महबले

एवं वयासी—तद्वा नं तं अन्मयातो ! जं नं तुम्हे वयद 'तुमं एगे पुत्ते जाव पवइहिसि' परं माणुस्सए भवे जाइजर । म-
रणरोगसोगयसणसयाभिभूए आयुवे संहम्भरायसरिसे सुविणगवंसणोवमे विद्धंसणधम्मे, एवं खलु केसं नं ज्ञाणइ अन्म-
यातो ! के पुधिं गच्छति ? के पच्छा गच्छति ? तं इच्छामि नं लहुं नेव पवइत्तए । तए नं सा पद्दावती एवं वयासी—इमे
ते जाया ! सरिरं विसिट्ठरूपलखणोववेयं विजाणवियक्खणं रोयरहिं सुहोइयं पदमजोवणत्थं, तं अणुहोहि ताव जाया !
सरिरजोपणुणे पच्छा पवइहिसि । तए नं से महब्वले एवं वयासी—एवं खलु अन्मयातो ! माणुस्सगं सरिरं दुक्खा-
ययणं विविहवादिपत्थं अट्टियकट्टियं सिराणाठसंपिणद्धं असुइनिहाणं मट्टियभंडं व दुक्खलं अणिट्टियसंठप्पं जरघुणिं,
तं इच्छामि नं पवइत्तए । तए नं सा पद्दावती एवं वयासी—इमाओ ते जाया ! सबकलाकुसलाओ महव-ऽज्जव-वमा-
विणयगुणुसावो मियसहुरभासिणीओ हावभाववियक्खणातो विसुद्धकुलसीलसालिणीतो पगम्भवयाओ मणाणुकुलातो
भावाणुरत्ताओ तुन्स अट्ट भारियाओ, तं सुंजाहि ताव जाया ! एवाहिं सद्धिं विव्वले कामभोगे पच्छा पवइहिसि । तए
नं से महब्वले एवं वयासी—इमे खलु माणुस्सगा कामभोगा उबार-पासवण-खेल-सिंघाण-वंत-पित्ताऽऽसवा सुक्क-सोणि-
यसमुन्मवा अप्पकालिया लहुसगा परिकिलेससञ्जा कडुयविवागा दुक्खलाणुवंधिणो अबुहजणसेविया सिद्धिगमणविग्घा, तं
इच्छामि नं पवइत्तए । तए नं तं अन्मापियरो एवं वयासी—इमे ते जाया ! अज्जय-पज्जय-पिइपज्जाए सुवहू हिरिजे
सुवण्णे विव्वले धणधन्ने जाव सावएजे, तं अणुहोहि ताव जाया ! विव्वले माणुस्सए इट्ठिसक्कारे समुदए पच्छा पवइहिसि ।
तए नं से महब्वले एवं वयासी—इमे खलु हिरिजे जाव सावएजे अग्गिसाहिए चोरसाहिए रायसाहिए दाइयसाहिए
मसुसाहिए आयुवे विज्जुलयाचंचले, तं इच्छामि पवइत्तए । तए नं अन्मापियरो जाहे नो संघाएति विसयपवत्तणीहिं
पन्नवणाहिं पन्नविचए ताहे संजसुधेयजणणीहिं पन्नवणाहिं पन्नवेमाणान् एवं वयासी—इमे खलु जाया ! निगंथे पावयणे

दुःखचरे, एतन् नं जहा सुदुर्करं जवा लोहमया चावेत्तए, गंगामहानर्द्धं पडिसोयं गमित्तए, महाससुदं सुयादिं वरित्तए, रिचं वा अगिसिदं पिवित्तए, तदा दुःखचरं एयं असिधारासंघरणं व वयं चरित्तए; नो खलु कण्णइ जाया ! निगं-
थाणं आदाकम्मिए वा जाव वीयसोयणे वा सुत्तए वा, तुमं सि णं जाया ! सुकुमाले सुहोइए नालं खुहा-पिवासा-सी-
वण्हाइपरीसदोवसतो य उइणो भूमिसयणे केसलोचे अण्हाणे वंभचेरे भिक्खायरियं व अहियासित्तए, तं अच्छाहि
वाव जाया ! जात्तउद्धे जीवामो । तए णं से महब्वले एवं वयासी—इमे खलु निगंये पावयणे दुःखचरे कीवाणं
कायरणं इहलोपपट्टिवद्धानं परलोचपरम्मुहाणं, धीरस्स निच्छियमइस्स नो खलु एत्थ किचि दुक्कं, तं अणुजाणह ममं
पवइत्तए । तए णं महब्वलं कुमारं अम्मापियरो जाहे नो संचाएति पन्नवित्तए वाहे अकामां चैव अणुमण्णित्था ।
तए णं वल्ले राया कोडुं वियपुरिसेदिं हत्थिणाउरं नयरं सन्निभतरवाहिरियं आसियसम्मज्जितोयलित्तं फारवेइ जहा उवाइए ।
तए णं ते अम्मापियरो महब्वलं कुमारं सीदासणवरंसि पुरत्थाभिमिमुदं निसीयावति । अट्टसएणं सोवभियाणं कलसाणं
जाव अट्टसएणं भोमेजाणं सविट्ठीए जाव रवेणं महया निक्खमणाभिसेएणं अमिसिंचति, कंजलिं सिरसि कट्टु एवं
वयासी—भण जाया ! कि देमो ? कि पियं करेमो ? के णं ते अट्टो ? । तते णं से महब्वले एवं वयासी—इच्छामि
णं अम्मतातो ! कुत्तियावणाओ सयसहस्सेण एगेणं पडिगहं एगेणं रयहरणं एगेणं कासवयं च सदावेडं । तए णं वले
राया कोडुं वियपुरिसेदिं कुत्तियावणाओ रयहरणं पडिगहं च सयसहस्सेणं पत्तेयमाणावेइ, कासवगं च सयसहस्सेणं
सदावेइ । तए णं से कासवे सुइभूए वल्लेण रजा अब्भणुनाए समाणे अट्टगुणाए पोत्तीए पिण्णसुहे चवंगुलवज्जे केसे
कण्णइ । तए णं सा पभावती छिन्नसुत्तावल्लिप्पगासाइं अंसुयाइं विणिम्भुयमाणी हंसलक्खणेणं पडसाट्टणं ते पडिच्छइ ।

जाय इसीसगमूले ठवेइ । तए णं महब्वले सरसगोसीसंदणणुलिते सद्वालंकारविभूसिए पुरिससहरसवाहिणीयं सिवियं
दुरुत्ते, एगाए घरतरुणीए घरियायवत्ते, दोहिं वरतरुणीहिं चालिज्जमाणवरचामरे, अम्मापिईहिं सहिए, महया महचढ्यरेणं
'धम्रे णं कयत्थे णं सुलद्धज्जमे णं महब्वले कुमारे, जणं संसारभद्विगो विसं घ अवहाय कामभोगे पढमवयत्थे चैव
पघयइ' ति पसंसिज्जमाणे पलोइज्जमाणे अंगुलीहिं दाइज्जमाणे पुफफलाइं अंजलीहिं अवकिरिज्जमाणे पोत्तेहिं वीइज्जमाणे
दाणं दलमाणे हत्थिणाउरं नयरं मज्झमज्जेणं निगच्छित्ता जेणेव धम्मघोसे अणगारे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता
सीयावो पघोरइ । तए णं महब्वलकुमारं पुरतो कां अन्मापियरो धम्मघोसमणगारं वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी—
एस णं देवाणुप्पिया ! महब्वले कुमारे संसारभद्विगो कामभोगविरत्ते तुम्हमंसिए पघयइ, तं एयन्नं देवाणुप्पियाणं सीस-
मिसरं दलयामो, पहिच्छंतु णं देवाणुप्पिया ! । तए णं धम्मघोसे अणगारे एवं वयासी—अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा
पढिवपं करेहिं । तए णं से महब्वले धम्मघोससुरिणा एवं बुत्ते समणे हट्टुठ्ठे धम्मघोसं अणगारं वंदित्ता नमंसित्ता
त्तएपुरत्थिमं दिसीभागमवकमइ, अलंकारं ओसुयइ । पभावती देवी थूलमुचावलिपगासाइं असूणि विणिग्गुयमाणी
त्तरिज्जेणं तमलंकारं पहिच्छइ, एवं वयासी—घडियवं जाया !, जइयवं जाया !, अरिस अट्टे नो पमाइयवं । तए णं
वत्सस्मापियरो धम्मघोसमणगारं वंदित्ता नमंसित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया । तते णं से मह-
ब्वले सयमेव पंचमुट्ठियं ळोपं करेइ, जेणेव धम्मघोसे तेणेव उवागच्छइ, वंदइ, नमंसइ, एवं वयासी—आलित्ते
णं भंते ! ळोए पडित्ते णं भंते ! ळोए जराए मरणेण य, तं तुम्हे देवाणुप्पिया ! सयमेव संपवावेइ, मुंडावेइ, सिक्खा-
वेइ । तए णं धम्मघोसे सूरी सयमेव पत्तावेइ जाव सिक्खावेइ । तए णं महब्वले अणगारे जाए पंचसमिए तिगुत्ते
चोइसपुण्यरे यावि होत्था । तए णं वहुहिं चउत्थ-च्छट्ट-डट्टमाइंहिं विचिचेहिं तयोक्कन्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे दुवाळस

यासाहं सामन्नपरियागं पावणिता मासियाए संलेहणाए आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किचा वंभलोए कल्पे दससागतेयमठिए देवे उवयन्ने । ततो घुए सेट्टिकुलंसि वाणियगामे नगरे पुत्तत्ताए उवयन्ने । तए णं से 'सुदंसण' ति कयनमे उम्मुक्कवालभावे समणस्स भगवतो महावीरस्स अंतिए पवइऊण सिद्धे । एए व्याख्याप्रशंसि-भणितो महाबलः परिकथितः । यदि वाऽन्यः कोऽपि विदितः समयज्ञानां ततः स एवात्र वाच्य इति सप्तदशसूत्रार्थः ॥ ३५-३६-३७-३८-३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१ ॥ इत्थं महापुरुषोदाहरणैर्ज्ञानपूर्वक-क्रियामाहात्म्यमभिधायोपदेष्टुमाह—

फहं धीरो अहेज्जहिं, उम्मसु घ महिं चरे ? । एए विसेसमादाय, सूरा ददपरक्कमा ॥ ५२ ॥

व्याख्या—'फथं' केन प्रकारेण धीरः 'अहेतुभिः' क्रियावाचादिपरिकल्पितकुहेतुभिः 'उन्मत्त इय' महगृहीत्, इव तात्त्रिकवस्त्वपलपनेनाऽऽलजालभापित्तया 'मही' पृथिवी 'चरेत्' भ्रमेद् ? नैव चरेदित्यर्थः । किमिति ? यतः 'एते' अनन्तरोदिता भरतादयः 'विशेषं' विशिष्टतां गम्यमानत्वाद् मिथ्यादर्शनेभ्यो जिनशासनस्य 'आदाय' गृहीत्वा शूरा दृष्टपराक्रमा एतदेवाश्रितवन्त इति शेषः । अतो भवताऽपि विशेषज्ञेन धीरेण च सता अस्मिन्नेव निश्चितं चेतो विधेयमिति सूत्रार्थः ॥ ५२ ॥ किञ्च—

अचंतनियणलवमा, सचा मे भासिया धई । अतरिंसु तरित्तेने, तरिस्संति अणगगया ॥ ५३ ॥

व्याख्या—अत्यन्तम्—अतिशयेन निदानक्षमा—कर्ममलशोधनसमर्थो, 'दैप् शोधने' इत्यस्य च निदानशब्दः सिद्धः, सत्या 'मे' मया भाषिता 'चाक्' जिनशासनमेवाश्रयणीयमित्येवरूपा, अतयाऽस्त्रीकृतया 'अतार्पुः' तीर्णवन्तः, तरन्ति

‘एके’ परे सम्प्रत्यपि, क्षेत्रान्तराऽपेक्षया इत्यमभिधानम्, तथा तरिष्यन्ति ‘अनागताः’, भावितो भवोदधिमिति श्लेष इति सूत्रार्थः ॥ ५३ ॥ यत्तत्रैयमतः—

कष्टं धीरे अहेर्जुहिं, अत्ताणं परियावसे । सवसंगविणिम्मुक्के, सिद्धे हवह नीरण् ॥ ५४ ॥ त्ति वेमि ॥

ज्याख्या—कथं धीरोऽहेतुमिरात्मानं “परियावसि” त्ति पर्यावासयेत् ? कथमात्मानमहेत्वावासं कुर्यादित्यर्थः । किं पुनरात्मनोऽहेत्वनावासरणे फलम् ? इत्याह—सर्वे सद्गाः—द्रव्यतो द्रविणादयो भावतरतु मिथ्यारूपत्वाद् एत एव क्रियादिवादास्त्वैधिनिर्मुक्तः—विरहितः सर्वसङ्गविनिर्मुक्तः सन् सिद्धो भवति नीरजाः । तदनेनाऽहेतुपरिहारस्य सम्यग्ज्ञान-हेतुत्वेन सिद्धत्वं फलमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ५४ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्ती, त्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूत्रिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां
सुखयोधायां संयतीयाख्यमष्टादशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ एकोनविंशं शुगापुत्रीयाख्यमध्ययनम् ।

व्याख्यातमष्टादशमध्ययनम् । अधुना एकोनविंशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अन्तराध्ययने भोगद्धित्याग उक्तः, तस्माच्च श्रामण्यमुपजायते, तच्चाऽप्रतिकर्मतया प्रशस्ततरं भवतीत्यप्रतिकर्मतोच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याऽऽ-

ध्ययनस्याऽऽदिसूत्रम्—

सुगीवे नयरे रम्मे, काणुज्जाणसोहिण् । राया बलभदो तत्थ, भिगा तस्सऽज्जगमाहिस्सी ॥ १ ॥
तेसिं पुत्ते धलसिरी, भियापुत्ते त्ति विस्सुए । अम्मापिज्जण दइए, जुवराया दमीसरे ॥ २ ॥
नंवणे सो उ पासाए, कीलए सह इत्थिहिं । देवो दोगुंदुगो चेष, निचं सुइयमाणसो ॥ ३ ॥
मणिरयणकोट्टिमत्ते, पासायालीयणे ठिओ । आलोएइ नगरस्स, चउक्कतियचचरे ॥ ४ ॥
अह तत्थ अइच्छंतं, पासई समण संजयं । तवनियमसंजमधं, सीलहं गुणआयरं ॥ ५ ॥
तं देहई भियापुत्ते, दिट्ठीए अणिमिसाए उ । कहिं मन्नरिसं रुवं, दिट्ठपुवं मए पुरा ॥ ६ ॥
साहुस्स दरिसणे तस्स, अज्जवसाणम्मि सोहणे । मोहं गयस्स संतस्स, जाईसरणं समुप्पन्नं ॥ ७ ॥
जाईसरणे समुप्पन्ने, भियापुत्ते महिद्धिण् । सरई पोरणिणं जाई, सामन्नं च पुराकर्यं ॥ ८ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—‘काननोद्यान्तशोभितः’ इत्यत्र काननानि—बृहद्बृक्षाश्रयाणि वनानि, उद्यानानि—आरामाः श्रीहावनानि वा ॥ “दमीसरि” त्ति दमिनाम्—उपशमिनामीश्वरो दमीश्वरः, भाविकालापेक्षं धैतम् ॥ “नन्दणे सो ल” त्ति

‘नन्दने’ लक्षणोपेततया समृद्धिजनके ‘सः’ मृगापुत्रः ‘तुः’ पूरणे, “दोगुणुगो चैव” त्ति ‘चः’ पूरणे, “दोगुणुगो चैव” त्ति ‘चः’ पूरणे, “दोगुणुगो चैव”, “दोगुणुगाश्च त्रायस्त्रिंशद्देवाः, ‘मिलं भोगपरायणा दोगुणुगाः’ इति भणंति ॥ “मणिरयणकोट्टिमत्तले” त्ति मणिरत्नै-
रुपलक्षितं कुट्टिमत्तलं यस्मिन् स तथा तस्मिन्, “पासायालोयणे” त्ति ‘पासादावलोकने’ प्रासादगवाक्षे ॥ “अह तस्य
अइच्छंतं” त्ति ‘अथ’ अनन्तरं ‘तत्र’ तेषु त्रिकादियु अतिक्रामन्तं पश्यति श्रमणं संयतं, श्रमणस्य शाक्यादेरपि सम्भ-
वात् तद्व्यवच्छेदायं संयतग्रहणम् । तपश्च-अनशनादि नियमाश्च-द्रव्याद्यभिप्रहाः संयमश्च-प्रतीतस्तान् धारयतीति
तपोनियमसंयमधरस्तम्, अत एव शीलम्-अष्टादशशीलाङ्गसहस्ररूपं तेनाऽऽढ्यं शीलार्थम्, तत एव गुणानां-ज्ञानादीनाम्
आकर इवाऽऽकरस्तम् ॥ तं “देहइ” त्ति पश्यति दृष्ट्या “अणिमिसाए उ” त्ति अनिमिषैव, क ‘मन्ये’ जाने ईदृशं रूपं
‘दृष्टपूर्वं’ पूर्वमप्यवलोकितं मया ‘पुरा’ पूर्वजन्मनि ? ॥ शेषं प्रतीतमेवेति सूत्राष्टकार्यः ॥ १-२-३-४-५-६-७-८ ॥
सम्प्रति यदसौ उत्पन्नजातिसरणः कृतवांस्त्वदाह—

विसएहिं अरज्जंतो, रज्जंतो संजमस्मि य । अम्मापियरं उवागम्म, इमं वयणमद्ववी ॥ ९ ॥
व्याख्या—“विसएहिं” ति विषयेषु ‘अरजन्’ अभिष्वङ्गमकुर्वन् ‘रजन्’ रागं कुर्वन् संयमे, ‘चः’ पुनरर्थे,
अम्मा-पितरौ उपागम्येदं वचनमब्रवीदिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ किं तदब्रवीत् ? इत्याह—

सुयाणि मे पंच महवयाणि, नरएसु दुक्खं च तिरिक्खजोणिसु ।
निषिण्णकामो मि महणवाओ, अणुजाणह पवइस्सामि अम्मो ! ॥ १० ॥
व्याख्या—श्रुतानि मे पञ्च महाव्रतानि, नरकेषु दुःखं च तिर्यग्योनिषु च, चस गम्यमानत्वाद् उपलक्षणं चैतद्
देवमनुष्यभयोः, ततः किम् ? इत्याह—‘निर्षिण्णकामः’ निवृत्ताभिलाषोऽस्मि अहम्, कुतः ? महार्णव इव महार्णवस्तस्मात्,

पतत्रेषमवोऽनुजानत मामिति शेषः, प्रयतिष्यामि “अम्मो” चि मातुरामन्नमिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ सम्प्रत्यात्मीयमे-
षाणो प्रमगपांश्चै उसारनिचंद् भोगनिन्द्रादिद्वारेण प्रच्छटयितुमाह—

अम्मताय ! मए भोगा, सुत्ता विसफलोवमा । पच्छा कड्डयवियागा, अणुबंधुहावहा ॥ ११ ॥
इमं सर्परं अणियं, अखुइं अखुइसंभवं । असासयावासमिणं, दुक्खकेसाण भायणं ॥ १२ ॥
असासए सर्परम्मि, रइं नोचलभामऽहं । पच्छा पुरा य चइयव, फेणतुहुयसण्णिमे ॥ १३ ॥
माणुसत्ते असारम्मि, चाहीरोगाण आलए । जरामरणघत्थम्मि, खणं पि न रमामऽहं ॥ १४ ॥
जम्मं दुक्खं जराहुक्खं, रोगा य मरणाणि य । अहो ! दुक्खो हु संसारो, जत्थ किस्संति जंतुणो १५
खेतं यत्थुं हिरणं च, पुत्तदारं च पंधवा । चइत्ता णं इमं देहं, गंतवमवसस्स मे ॥ १६ ॥
जहा किपागफलाणं, परिणामो ण सुंदरो । एवं सुत्ताण भोगाणं, परिणामो ण सुंदरो ॥ १७ ॥

प्याख्या—प्रतीतिार्थमेव । नयरम्—“असासयावासमिणं” ति अशाश्वतः आवासः—प्रक्रमात् जीवत्यावस्थानं यस्मिन् स्व-
रथा, “इण” ति इदं “दुक्खकेसाण भायणं” दुःखहेतव्यः श्लेशा दुःखलेशः—ज्वरादयो रोगालेषां भाजनम् ॥ यतश्चैव-
मनोऽनाश्वते शरीरे रथि नोपलभेऽदम्, ‘पश्चात्’ शुक्लभोगवस्थायां ‘पुरा चा’ असुखभोगितायां लक्षणे फेणतुहुद-
समिभे ॥ व्यापयः—अतीव याथाहेतव्यः शुष्मादयो रोगाः—ज्वरादयः ॥ ‘अहो !’ इति सम्बोधने, “दुक्खो हु” चि
दुःखहेतुरेवेति सूत्रसप्तार्थः ॥ ११-१२-१३-१४-१५-१६-१७ ॥ इत्थं भवनिर्वेदहेतुमभिधाय दृष्टान्तद्वयोपन्यासतः
स्वानिप्रायमेव प्रच्छटयितुमाह—

अद्धानं जो मरंतं तु, अपाहेओ पवज्जई । गच्छंते से दुही होइ, छुहातणहाहिं पीडिए ॥ १८ ॥

एवं धम्मं अकाज्जं, जो गच्छह परं भवं । गच्छंते से दुही होइ, वाहीरोगेहि पीडिए ॥ १९ ॥
 अद्धाणं जो महंतं तु, सप्पाहेओ पवज्जई । गच्छंते से सुही होइ, छुहातणहाविवज्जिओ ॥ २० ॥
 एवं धम्मं पि काज्जं, जो गच्छई परं भवं । गच्छंते से सुही होइ, अप्पकम्मे अवेयणे ॥ २१ ॥
 जहा गेहे पलित्तम्मि, तस्स गेहस्स जो पट्ट । सारभंडाणि णीएइ, असारं अवउज्झइ ॥ २२ ॥
 एवं लोए पलित्तम्मि, जराए मरणेण य । अप्पाणं तारइस्सामि, तुब्भेहिं अणुमणिणओ ॥ २३ ॥
 व्याख्या—सुट्टमेव । नवरम्—“अपाहेतो” ति “अपाथेयः” अशम्बलकः ॥ “अप्पकम्मे अवेयणे” ति अल्पपापकर्मो
 अल्पासातवेदनञ्च ॥ “अप्पाणं तारइस्सामि” ति आत्मानं सारभाण्डतुल्यं तारयिष्यामि धर्मकरणेनेति प्रक्रमः । असारं
 तु कामभोगादि त्यज्यानीति भावः । शेषं गताथमेवेति सूत्रपट्टावयवार्थः ॥ १८-१९-२०-२१-२२-२३ ॥ एवं च तेनोक्ते—
 तं चिंतस्ममापियरो, सामणं पुत्त ! दुक्खं । शुणाणं तु सहस्साइं, धारेयधाइं भिक्खुणो ॥ २४ ॥
 समयया सबभूएसु, सत्तुमित्तसु वा जए । पाणाइवायविरई, जावज्जीवाए दुक्करं ॥ २५ ॥
 णिचकालस्सप्पमत्तेणं, सुसावायविवज्जणं । भासियवं हियं सचं, निचाउत्तेण दुक्करं ॥ २६ ॥
 दंतसोहणमाइस्स, अदत्तस्स विवज्जणं । अणवज्जेसणिज्जस्स, गेणहणा अवि दुक्करं ॥ २७ ॥
 विरई अवंभचेरस्स, कामभोगरसणुणा । उगं महद्वयं वंभं, धारेयवं सुदुक्करं ॥ २८ ॥
 घणघण्णपेसवगंसेसु, परिगहविवज्जणा । सवारंभपरिचाओ, निम्ममत्तं सुदुक्करं ॥ २९ ॥
 चउद्विहे वि आहारे, राईभोयणवज्जणा । सत्तिहीसंचओ चैव, वज्जेयवो सुदुक्करं ॥ ३० ॥
 छुहा तणहा य सीउण्हं, दंसमसगवेयणा । अक्कोसा दुक्खसेज्जा य, तणफासा जह्ममेव य ॥ ३१ ॥

ताटणा तत्रणा चैव, यह्यंधपर्यसहा । दुक्खं भिक्खायरिया, जायणा य अलाभया ॥ ३२ ॥
 फायोता जा इमा वित्ती, केसलोओ य दारुणो । दुक्खं पंभवयं घोरं, धारेउं अहमप्पणा ॥ ३३ ॥
 उशेइओ तुमं पुत्ता, सुकुमालो य सुमच्चिओ । नहु सी पभू तुमं पुत्ता, सामणमणुपालिया ॥
 जावञ्जीयमविस्सामो, गुणाणं तु महब्भरो । गरुओ लोहभारुध, जो पुत्ता ! होइ दुवहो ॥ ३५ ॥
 आगासे गंगसोड प, पढिसोड प दुत्तरो । पाहाहिं सागरो चैव, तरियवो गुणोयही ॥ ३६ ॥
 यालुयाफपलो चैव, निरस्ताए उ संजमे । असिघारागमणं चैव, दुक्करं चरिउं तवो ॥ ३७ ॥
 अर्हायेगंतदिट्ठीए, चरित्ते पुत्त ! दुचरे । जवा लोहमया चैव, चावेयवा सुदुक्करं ॥ ३८ ॥
 जहा अग्गिसिहा दित्ता, पाउं होइ सुदुक्करं । तट् दुक्करं करेउं जे, तारुणे समणत्तणं ॥ ४० ॥
 जहा दुपपं भरेउं जे, होइ यातस्स कोत्थलो । तथा दुक्खं करेउं जे, कीवाणं समणत्तणं ॥ ४१ ॥
 जहा तुलाए तोलेउं, दुक्करं मंदरो गिरी । तथा निहुय नीसकं, दुक्करं समणत्तणं ॥ ४२ ॥
 जहा सुयाहिं तरिउं, दुक्करं रयणागरो । तथा अणुवसंतेणं, दुत्तरो दमसागरो ॥ ४३ ॥
 सुंज माणुस्सए भोए, पंचलक्खणए तुमं । सुत्तभोगी तओ जाया, जइधम्मं चरिस्ससि ॥ ४३ ॥
 व्याख्या—गुगममेव । नपरम्—‘गुणाना’ श्रमण्योपकारकाणा शीलारूपाणा, ‘दुः’ पूरणे ॥ तथा ‘समता’ रागद्वेष-
 पारदारणे तुल्यता सर्वभूतेषु अनुभिन्नेषु वा ‘जगति’ लोके, अनेन सामायिकमुक्तम् । तथा प्राणतिपातविरतिः ‘जावञ्जी-
 यार’ चि यायन्तीय ‘दुप्पर’ दुत्तुचरत्नेवदिति शेषः ॥ ‘मित्तायुत्तेन’ सद्दोपयुक्तेन, यथान्वयव्यतिरेकाभ्यामेकस्याप्यर्थ-
 स्तान्निपान वत् स्पष्टार्थमदुष्टमेव ॥ “द्वत्सोदहनमाइस्स” त्ति मकारोऽलाक्षणिकः, अपेक्ष्य गम्यमातत्वाद् इन्तशोधनादिरपि ॥

श्रीउचरा-
ध्ययनध्वरे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखयोथा-
ख्या लघु-
वृचिः ।
॥ २६२ ॥

सर्वे ये आरम्भाः—द्रव्योत्पादनव्यापारास्तत्परित्यागः ॥ सन्निधिः—वृतादेरुचितकालातिक्रमेण स्थापनं स चासौ सञ्चयञ्च सन्निधिसञ्चयः ॥ 'ताडना' करदिभिराहननम्, 'तर्जना' अङ्गुलिभ्रमणादिरूपा, 'वधः' लकुटादिप्रहारः ॥ कपोताः—पक्षिविशेषोपासिमिद्यं कापोती इयं वृत्तिः, यथा हि ते नित्यशङ्किताः कणकीटादिप्रहणे प्रवर्तन्ते एवं मिथुरपि एषणादोपशङ्कयैव भिक्षाशौ प्रवर्तते । यच्च इह ब्रह्मव्रतस्य पुनर्दुर्द्धरत्याभिधानं तद् अस्यातिदुष्करत्वव्यापनार्थम् ॥ उपसंहारमाह—'सुखोचितः' सुखयोग्यः, 'न तु सि' ति नैव 'असि' भवसि 'प्रभुः' समर्थः, 'अणुपालिय' त्ति अनुपालयितुम् ॥ अप्रमुत्वमेवोदाहरणैः समर्थयितुमाह—'गुणानां' यतिगुणानां 'तुः' पूरणे 'महाभरः' महासमूहो यो दुर्वहः स वोढव्य इति शेषः ॥ आकाशे गङ्गास्रोतोवत् दुस्तर इति योज्यते, लोकरूढ्या चैतदुक्तम् । तथा 'प्रतिस्रोतोवत्' प्रतिस्रोत इव शोपनद्यादौ दुस्तरः, यादृभ्यां 'सागरो चैव' ति सागरवच्च दुस्तरो यः स तरितव्यो गुणोदधिः ॥ "वालुयाकवलो चैव" ति 'चः' पूरणे, 'इय' औपम्ये, एवमुत्तरत्राऽपि, 'निरास्वादः' नीरसः ॥ अहिरिव एकान्तः—निश्चयो यस्याः सा तथा, सा चासौ दृष्टिश्चैकान्तदृष्टतया, अहिरपक्षे दशा अन्यत्र तु बुद्धोपलक्षितं चारित्रं दुष्करम्, यवा लोहमया इव चर्वयितयाः, किमुक्तं भवति ?—लोहमयवचर्वणवत् सुदुष्करं चारित्रम् ॥ "निहुयं निस्संकं" ति 'निमृतं' निश्चलं 'निःशङ्कं' शरीरादिनिरपेक्षम् ॥ यतश्चैवं तारुण्ये दुष्करा प्रव्रज्या अतो शुद्धेत्यादि इति विंशतिसूत्रार्थः ॥ २४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५-३६-३७-३८-३९-४०-४१-४२-४३ ॥ सम्प्रति तद्वचनानन्तरं यद् मृगापुत्र उक्तवांस्तदाह—सो विंशतस्मापियरो !, एवमेयं जहाफुडं । इह लोए निष्पिवासस्स, नत्थि किंचि वि दुक्करं ॥ ४४ ॥ सारिरमाणसा चैव, वैयणाओ अणंतसो । मए सोढाउ भीमाओ, असइं इवखभयाणि य ॥ ४५ ॥ जरामरणकंतारे, चाउरंते भयागरे । मए सोढाणि भीमाणि, जम्माणि मरणाणि य ॥ ४६ ॥

एकोनविंशं
मृगापुत्री-
याख्यम-
व्ययनम् ।
मृगापुत्र-
वक्तव्यता ।

॥ २६२ ॥

जहा इहं अगणी उण्हो, इत्तोऽणंतगुणो तहं। नरएसु वेयणा उण्हा, अस्साया वेइया मए॥४७॥
जहा इमं इहं सीयं, एत्तोऽणंतगुणं तहं। नरएसु वेयणा सीया, अस्साया वेइया मए ॥ ४८ ॥
कंदंतो कंदुकुंभीसु, उद्धप्पाओ अहोसिरो। हुयासणे जलंतम्मि, पक्खुवो अणंतसो ॥ ४९ ॥
महादवगिगसंकासे, मरुम्मि बहरयाल्लए। कलंबवाल्लयाए य, दह्हुपुवो अणंतसो ॥ ५० ॥
रसंतो कंदुकुंभीसु, उद्धं मद्धो अबंधवो। करवत्तकरकयाइहं, छिण्णपुवो अणंतसो ॥ ५१ ॥
अतितिक्खकंटाहण्णे, तुंगे सिंबलिपायवे। खेविंयं पासवद्धेणं, कड्ढोकड्ढाहिं दुक्करं ॥ ५२ ॥
महाजंतसु उच्छं वा, आरसंतो सुभेरवं। पीलिओ मि सकम्महिं, पावकम्मो अणंतसो ॥ ५३ ॥
कूयंतो कोलसुणएहिं, सामेहिं सबलेहि य। पाडिओ फालिओ छिण्णो, विप्पुरंतो अणेगसो ॥५४॥
असीहिं अपसिवण्णाहिं, भल्लीहिं पट्टिसेहि य। छिण्णो भिण्णो विभिण्णो य, ओइण्णो पावकम्मसुणा
अयसो लोहरहे जुत्तो, जलंतं समिलाजुए। चोइओ तोत्तजुत्तेहिं, रोज्झो वा जह पाडिओ ॥५६॥
हुयासणे जलंतम्मि, चियासु महिसो विव। दह्हुो पक्खो य अवसो, पावकम्महिं पाविओ ॥ ५७ ॥
थला संढासतुंढेहिं, लोहत्तुंढेहि पक्खिबहिं। विल्लत्तो विलयंतोऽहं, ढंकिण्णिहेहिंऽणंतसो ॥ ५८ ॥
तण्हगकिलंतो धावंतो, पत्तो वेयरणिं णदिं। जलं पाहंति चिंतंतो, खुरधारहिं विवाइओ ॥ ५९ ॥
उण्हाभित्तो संपत्तो, असिपत्तं महावणं। असिपत्तेहिं पडंतंहेहिं, छिण्णपुवो अणेगसो ॥ ६० ॥
मोग्गेरहिं मुसंडीहिं, सुलेहिं मुसलेहि य। गयासं भग्गगंत्तेहिं, पत्तं दुक्खमणंतसो ॥ ६१ ॥
खुरेहिं तिक्खधारहिं, हुरियाहिं कम्पणीहि य। कम्पिओ फालियो छिण्णो, उक्कत्तो य अणेगसो ६२

श्रीउत्तरा-
 प्यनद्वे
 श्रीनिमिच-
 न्द्रीया
 सुलपोया-
 ल्या लघु-
 श्रुतिः ।
 ॥२६३॥

पासेहिं कूडजालेहिं, मिओ वा अवसो अहं । बाहिओ बद्धरुद्धो य, बहुसो चैव विवाहओ ॥ ६३ ॥
 गलेहिं मगरजालेहिं, मच्छो वा अवसो अहं । उद्धिओ फालिओ गहिओ, मारिओ घ अणंतसो ॥ ६४ ॥
 विदंसएहिं जालेहिं, लेप्पाहिं सउणो विव । गहिओ लग्गो य बद्धो य, मारिओ घ अणंतसो ॥ ६५ ॥
 कुहाड-परसुमाईहिं, बहुईहिं दुमो इव । कुट्टिओ फाडिओ छिण्णो, तच्छिओ य अणंतसो ॥ ६६ ॥
 चवेडमुट्टिमाईहिं, कुमारेहिं अयं पिव । ताडिओ कुट्टिओ भिण्णो, सुणिणओ य अणंतसो ॥ ६७ ॥
 तत्ताइं तंपलोहाइं, तउयाइं सीसगणि य । पाइओ कलकलंताइं, आरसंतो सुभेरवं ॥ ६८ ॥
 तुहं पियाइं मंसाइं, खंडाइं सोल्लगणि य । खाइओ मि समंसाइं, अग्गवण्णाइं णेगसो ॥ ६९ ॥
 तुहं पिया सुरा सीह, मेरओ य मट्टणि य । पाइओ मि जलंतीओ, वसाओ रहिराणि य ॥ ७० ॥
 तिषचंढप्पगाढाओ, घोराओ अतिदुस्सहा । महंभयाओ भीमाओ, नरएसु वेइया मए ॥ ७१ ॥
 जारिसा माणुसे लोए, ताता ! दीसंति वेयणा । एत्तो अणंतगुणिया, नरएसुं दुक्खवेयणा ॥ ७२ ॥
 सपभवेसु अस्साया-वेयणा वेइया मए । निमिसंतरमित्तं पि, जं साया नत्थि वेयणा ॥ ७३ ॥
 व्याख्या—सूत्राण्येकत्रिंशत् प्रतीवान्येव । नवरम्—स श्रूते अम्बापितरौ ! 'एवमि'ति यथोक्तं भवद्भ्यां तथैव 'एतत्' प्रश्रुत्यादुक्तत्वं 'यथासुटं' सत्यतामनतिक्रान्तं, तथापि इहलोके 'निष्पिपासस्य नास्ति 'किञ्चिद्' अतिकष्टमपि शुभानुष्ठान-
 गिति गम्यते, 'अपिः' सम्भावने दुष्करम् ॥ निःस्पृहताहेतुमाह—शारीरमानसाः 'चैव' पूरणे, वेदना अनन्तशो मया

एकोनविं
 मृगापुत्री
 याख्यम-
 ध्ययनम्
 मृगापुत्र-
 वक्यता

सोढाः 'भीमा' रौद्रः, दुःखोत्पादकानि भयानि-एतज्विह्वरादिजनितानि दुःखभयानि, 'चः' समुच्चये ॥ जरामरणभ्या-
मतिगहनतया कान्तार जरामरणकान्तार तस्मिन् चतुरन्ते भयाकरे भवे इति गम्यते, शारीरमानस्यो वेदना यत्रोत्कृष्टाः
सोढाः ॥ यथेत्यादिसूत्रेस्तदाह—यथा 'इह' मनुष्यलोके अभिरुष्णोऽतोऽनन्तगुणः 'तर्हि' ति तेषु नरकेषु येष्वहस्तुपन्न
इति भावः, तत्र च यादराग्रेरभावात् पृथिन्या एव तथाविधः स्पर्श इति गम्यते, ताश्च वेदना उष्णाः, उष्णाभुवात्मकत्वेन
च 'असाता' दुःखरूपाः ॥ यथा 'इदम्' अनुभूयमानं माघादिसम्भवमिह शीतम् ॥ क्रन्दत्कण्डुकुम्भीषु भाजतविशेष-
रूपाः ॥ 'भरावि'ति मरुवालुकानिवहे इव तास्त्प्यात् तद्व्यपदेशसम्भवादान्तर्भूतेवार्थत्वाच्च 'वञ्जवालुके' वञ्जवालुकानदी-
पुलिने 'कदम्बवालुकाया च' प्राग्वत् कदम्बवालुकानदीपुलिने च 'ऊर्ध्वम्' उपरि दृक्षशाखादौ बद्धो माऽयमित्तो नङ्घ्रीदिति,
'क्रकच' परपत्रविशेष एव ॥ "लेविय" ति 'रिन्न' खेदोऽनुभूतः "कट्टोकडूहि" ति कर्पणापकर्षणैः परमाधार्मिककृतैः
'दुष्पर' दुःसहमिदमिति शेषः ॥ "दूयतो" ति कूजन् "कोलसुणपहि" ति शूकरश्चरूपधारिभिः श्यामैः शबलैश्च
परमाधार्मिकविशेषैः पातितो सुवि, 'पाटितः' जीर्णवस्त्रवत्, 'छिन्नः' दृक्षवत् ॥ असिभिः 'अतसी'ति अतसीकुसुमं
तद्वर्णैः 'छिन्नः' द्विधाकृतः 'भिन्नः' विदारितः 'विभिन्नः' सूक्ष्मखण्डीकृतः अवतीर्णो नरक इति गम्यते 'पापकर्मणा'
हेतुमूतेन ॥ लोहरये 'जुत्तो' ति योजितो 'ज्वलति' दीप्यमाने, कदाचित् ततो दाहमीत्या नश्येदपीत्याह—समिलायुते,
"चोइतो" ति प्रेरितः 'तोत्रयोक्त्रैः' प्राजनकवन्धनविशेषैः, 'रोज्जः' पशुविशेषः 'वा' समुच्चये भिन्नक्रमः, 'यथा' इत्यौ-
पम्ये, ततो रोज्जवत् पातितश्च लघुटादिपिट्टेनेति गम्यते ॥ हुताशने ज्वलति, क ? इत्याह—चितासु महिष इव 'दग्धः'
भस्मसाल्कृतः, 'पकः' भट्टिनीकृतः, अवशः पापकर्मभिः "पाविओ" ति 'प्राप्तः' व्याप्तः ॥ 'बलात्' हठात् सन्दंशाकृतीनि
गुणानि येषां ते सन्दंशगुणद्वारिः, तथा लोहगुणैः पक्षिभिः दङ्क-गृध्रैरिति योगः ॥ धुरधाराभिरिव 'धुरधाराभिः'

चेतरिणीजलोभिभिरिति शेषः, 'विवाहो' ति व्यापादितः ॥ सुहृदादिभिः, गताः—नष्टा आशाः—मनोरथा यस्मिस्तद् गताशं यया भवत्येवम्, "भग्गतेणं" ति भग्गणेन सता ॥ 'कल्पितः' सण्डितो बलवत् 'पादितः' ऊढुं द्विधाकृतः, 'छिन्नः' तिर्यक् सण्डितः, 'उत्कृतः' त्वगपनयनेन ॥ 'वाधितः' पीडितः 'बद्धरुद्धश्च' तत्र रुद्धः—बहिःप्रचारनियेधनेन ॥ 'गलेः' बहिरीः मर्कटैः—मकररूपैः परमाधार्मिकैः जालैश्च—प्रतीतैः अनयोर्द्वन्द्वः । "उल्लितो" ति उल्लिखितः गलेः, पादितो मर्कटैः, गृहीतश्च जालैः, मारितश्च सर्वैरपि ॥ वीन् दशन्तीति विदंशकाः तैः श्येनादिभिः 'जालैः' तथाविध-
पग्यनैः "लेष्पाह्" ति 'लेपैः' वज्रलेपादिभिर्गृहीतः, विदंशकैः 'लभश्च' श्लिष्टः, लेपैर्वद्धो जालैर्मारितश्च सर्वैरपि ॥ 'पुट्टितः' सूक्ष्मसण्डीकृतः चपेटा-मुष्पादिभिः 'कुमारैः' अयस्कारैरय इव घनादिभिरिति गम्यते, 'ताडितः' आहतः पुट्टितः छिन्नः 'भिन्नः' सण्डीकृतः 'चूर्णितः' स्रक्षणीकृतः ॥ 'कलकलयन्ति' अतिक्वाथतः कलकलाशब्दं कुर्वन्ति ॥ तव प्रियाणि मांसानि 'दण्डानि' सण्डरूपानि 'सोढगानि' भटित्रीकृतानीति स्मारयित्वेति शेषः ॥ 'सुरादीनि' मद्यविशेषाः, अत्रापि स्मारयित्वेति शेषः ॥ "निषमि"त्यादि नरकवच्यतोपसंहर्ते सूत्रत्रयम् । अत्र च 'भीतेन' उत्पन्नसाध्वसेन 'प्रत्वेन' उद्विप्तेन 'दुःखितेन' जातविधिघटुःखेन 'व्यथितेन च' कम्पमानसकलोपाङ्गतया चलितेन, तीव्राः—अनुभागतोऽत एव चण्डाः—उत्कटाः प्रगाढाः—गुरुस्थितिकास्त एव 'घोराः' रौद्राः 'अतिदुःसहाः' अत्यन्तदुःस्थ्यासास्त एव महाभयाः 'भीमाः' भूयमाणा अपि भयप्रदाः, एकार्थिकानि चैतानि, इह च वेदना इति प्रक्रमः, कथं पुनस्तासां तीव्रादिरूपत्वम् ? इत्याह— "जातिसे"त्यादि ॥ न केवलं नरक एव दुःखवेदना मयाऽनुभूताः, किन्तु सर्वास्वपि गतिषु इति । एतदेवाह—
संभवेषु असातावेदना वेदिता मया निमेषान्तरमात्रमपि यत् साता नास्ति वेदना, *धैपथिकसुखस्यैर्याद्यनेकदुःखानुवि-
द्वत्वेन अनुसुरूपत्वात् । सर्वस्य चाल्य प्रकरणस्याऽयमाशयः—येनैवं मया दुःखान्यनुभूतानि-सोऽहं कथं तत्स्वतः

मुत्तेष्विवः सुदृगारो चेति शक्यते वक्तुम् ? । येन चैवंविधाः नरकादिवेदनाः सोढास्तस्य फयं दीक्षा, दुष्कटा ? इति, अतो मया प्रतिपचय्या इत्येवमिदं शस्त्रार्थः ॥ तत्रैवमुक्त्वा उपरते—
तं पित्तस्मापियरो, छंदेण पुत । पद्यया । नवरं पुण सामण्णे, दुक्खं निष्पडिकम्मया ॥ ७५ ॥
न्याख्या—युगमम् । नवरम्—तं मृगापुत्रं मृतः अन्व्यापितरो, 'छन्दसा' अभिप्रायेण स्वकीयेनेति गम्यते ॥

इत्थं जनकाभ्यामुक्ते—
सो पंतस्मापियरो !, एवमेयं जहाफुटं । पडिकम्मं को कुणह, अरण्णे मियपक्खिणं ? ॥ ७६ ॥
एगमूओ अरण्णे वा, जहा उ चरती मियो । एवं धम्मं चरिस्सामि, संजमेण तवेण य ॥ ७७ ॥
जया मियस्स आयंको, महारणमि जायह । अच्छंतं रुक्खमूलमि, को णं ताहे तिगिच्छई ? ॥ ७८ ॥
को वा से ओसहं देह ?, को वा से पुच्छई सुहं ? । को से भत्तं व पाणं वा, आहरिखु पणामए ? ॥ ७९ ॥
जया य से सुही होह, तथा गच्छह गोयरं । भत्तपाणस्स अट्टाए, वल्लराणि सराणि य ॥ ८० ॥
खाइत्ता पाणियं पाउं, वल्लरेहिं सरेहि वा । मिगचारियं चरित्ता णं, गच्छई मिगचारियं ॥ ८१ ॥
एवं समुट्टिः भिक्खु, एवमेव अणेगए । मिगचारियं चरित्ता णं, उहुं पक्कमई दिसं ॥ ८२ ॥

जहा मिए एग अणेगचारी, अणेगवासे धुयगोयरे य ।
एवं सुणी गोयारियं पविट्ठो, णो हीलए णो वि य खिसएज्जा ॥ ८३ ॥
न्याख्या—स मृते—अन्व्यापितरो ! एवम् 'एवत्' निष्पतिकर्मतायां यद् दुःसरूपत्वमुक्तं युवाभ्यां 'यथासुट्टम्' अविशयम्, परं परिभाष्यतामिदम्—परिकर्म कः करोति अरण्ये मृगापक्षिणाम् ?, अथ चैतेऽपि जीवन्ति विचरन्ति च,

श्रीलचरा-
ध्ययनसूत्रे
धीनेमिच-
न्द्रीया
सुखयोधा-
रुपा लघु-
दृशिः ।

॥ २६५ ॥

ततः किमस्या दुःस्वरूपत्वमिति भावः ॥ यत्तद्व्यवसतः—“एते”त्यादि सर्वं सुगममेव । नवरम्—एकः—एकाकी भूतः—
संप्रत एकभूतोऽरण्ये, ‘चे’ति पूरणे, ‘जहा ल’ ति यथैव चरति सुग एवं चरिष्यामि संयमेन तपसा च हेतुभूतेन ॥ “को
णं” ति क एतं “ताहि” ति तदा ॥ ‘आह्वल’ आनीय ‘प्रणामयेत्’ अर्पयेत् ॥ कथं तर्हि तस्य निर्वहणम् ? इत्याह—
यदा च स सुखी भवति स्वत एव रोगाभावतत्त्वाद्वा गच्छति, गोरिव चरणं—अम्रजं गोचरस्वम्, ‘वल्लरणि’ गहनानि ॥
स्नानित्वा निजभद्रयमिति गम्यते, पानीयं पीत्वा चहरेषु सरस्सु च, तथा मृगाणां चर्या—इतश्चेतश्चोत्सुवननात्मकं चरणं
मृगचर्या तं ‘चरित्वा’ आसेव्य गच्छति मृगाणां चर्या—क्षेप्टा स्वातन्त्र्योपवेशनादिका यस्यां सा मृगचर्या—मृगाश्रयभूत्ताम् ॥
इत्थं दृष्टान्तमुक्त्वा सूत्रद्वयेनोपसंहारमाह—‘एवं’ मृगवान् ‘समुत्थितः’ संयमानुष्ठानं प्रति उद्यतः तथाविधातद्द्वैतपत्तावपि
न चिकित्साभियुक्त इति भावः । ‘एवमेव’ मृगवदेव अनेकगः, यथा ह्यसौ वृक्षमूले नैकस्त्रिकोवाऽऽस्ते, किन्तु कदाचित्
कचिद् एवम् एतेऽप्यनियतस्थानतया । स वैवं ‘मृगचर्या’ निःप्रतिकर्मतादिरूपां चरित्वा अपगताऽश्लेषकर्मांश ऊर्ज-
‘प्रकामति’ गच्छति दिशम्, किमुक्तं भवति ?—सर्वोपरिस्थानस्थितो भवति ॥ मृगचर्यामिव स्पष्टयितुमाह—यथा मृगः
“एग” ति ‘एकः’ अद्वितीयः ‘अनेकचारी’ अनियतचारी ‘अनेकवासः’ नैकत्रय वासः—अवस्थानस्येत्यनेकवासः ‘शुव-
गोचरत्व’ सदागोचरत्व, सदा गोचरत्वमेवाहादरमाहारयतीति । एवं मृगवद् एकत्वादिविशेषणविशिष्टो मुनिर्गोचर्यां प्रविष्टो
नो ‘शीलयेत्’ अवजानीयात् कदरुणावीति गम्यते, नापि च ‘दिसयेत्’ निन्देद् आहारप्राप्तौ स्वं परं चेति सूत्राष्टकार्यः ॥
७६-७७-७८-७९-८०-८१-८२-८३ ॥ एवं मृगचर्यास्वरूपमुक्त्वा यत् तेनोक्तं यच्च मिष्टर्यां यथाऽसौ कृतवांस्तदाह—
मिगचारियं चरित्सासि, एवं पुत्ता ! जहासुहं । अम्मापिईहिंऽणुण्णाओ, जहाति उवहिं तओ ॥८४॥
मिगचारियं चरित्सासि, सपडुक्कलविस्सेव्वणिं । तुब्भेहिं चा अणुण्णाओ, गच्छ पुत्त ! जहासुहं ८५

एकोनविंश
मृगापुत्री-
याध्ययन-
ध्ययनम् ।
मृगापुत्र-
यक्तव्यता ।

॥ २६५ ॥

एवं सो अम्मापियरं, अणुभाणेत्ताणं बहुविहं । ममत्तं छिंदती ताहे, महानागो घ कञ्जुपं ॥ ८६ ॥
इद्दी वित्तं च मित्ते पं, पुत्त दारं च नायओ । रेणुयं व पढे लग्गं, निडुणित्ताण निग्गओ ॥ ८७ ॥
व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—शृगस्येव चर्यां शृगचर्यां तां निःप्रतिकर्मतादिरूपां चरिष्यामीति कुमारेणोक्ते पितृभ्या-
ग्भगि—‘एवं’ यथा भयतोऽभिरुचिंतं तथा यथासुखं तेऽरित्थिति शेषः । एवं चानुज्ञातः ‘अह्वाति’ त्यजति ‘उपधि’
परिग्रहं वतः ॥ उक्तमेवार्थं सविस्तरमाह—शृगचर्यां चरिष्यामि सर्वदुःखविमोक्षणीं युवाभ्यामहम् अनुज्ञातः सन् ।
वायाहवुः—गच्छ शृगचर्येयेति प्रक्रमः, पुत्र ! ‘यथासुखं’ सुखानतिक्रमेण ॥ एवं सोऽम्बापितरौ ‘अनुमान्य’ अनुज्ञाप्य ॥
पूर्वमुपभिलाग उक्तः, अतस्तमेव विशेषत आह—‘इद्दी’त्यादि ‘ऋद्धिं’ करितुरगादिसम्पदमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ८४-
८५-८६-८७ ॥ ततोऽसौ कीदृग् जातः ? इत्याह—

पंचमहधयजुत्तो, पंचहिं समिओ तिगुत्तिगुत्तो य । सडिंभतरवाहिरए, तवोकम्मम्मि उज्जुओ ॥ ८८ ॥
निम्ममो निरहंकारो, निस्संगो चत्तगारवो । समो य सधभएसु, तसेसु थावरेसु य ॥ ८९ ॥
लाभालाभे सुहे दुक्खे, जीविए मरणे तहा । समो निंदापसंसासु, तहा माणावमाणओ ॥ ९० ॥
गारवेसु कसाएसु, दंडसद्धभएसु य । नियत्तो हाससोगाओ, अणियाणो अवंधणो ॥ ९१ ॥
अणिस्सिओ इहं लोए, परलोए अणिस्सिओ । वासीचंदणकप्पो य, असणेऽणसणे तहा ॥ ९२ ॥
अपसत्थेहिं दारंहिं, सधओ पिहियासवे । अज्झप्पज्झाणजोगेहिं, पसत्थदमसासणे ॥ ९३ ॥

व्याख्या—शुगमम् । नवरम्—गौरवादीनि पदानि सुबुध्यन्तयात् पञ्चम्यन्ततया व्याख्येयानि, ‘निदुत्तः’ इति सर्वत्र
सम्यग्यनीयम् । ‘अबन्धनः’ रागद्वेषबन्धनरहितः ॥ ‘वासीचंदणकप्पे य’ इति सूचकत्वात् सूत्रस्य वासीचन्दनव्यापारकयोः

धीउचरा-
 स्पयनधरे
 श्रीनिमिच-
 न्द्रीया
 सुखबोया-
 ल्या ल्यु-
 श्चिः ।
 । २६६ ॥

कल्पः-तुल्यो यः । 'अशने' आहारे 'अनशने' अशनाभावे तथाकल्प इत्यत्राऽपि दृश्यः ॥ अप्रशस्तेभ्यः 'द्वारेभ्यः' कर्मोपाज्ञानोपायेभ्यो द्विसादिभ्यः 'सर्वतः' सर्वेभ्यो निवृत्त इति गम्यते, तत एव 'पिहितासवः' निरुद्धकर्मसङ्कलनः, कैः पुनरेवंविधोऽयम् ? आत्मन्यधि अध्यात्मं तत्र ध्यानयोगाः-शुभध्यानव्यापारा अध्यात्मध्यानयोगास्तैः, प्रशस्तो व्रमः-उपशमः शासनं च-सर्वज्ञागमात्मकं यस्य स तथेति सूत्रप्रद्वार्यः ॥ ८८-८९-९०-९१-९२-९३ ॥ सम्प्रत्येतत्त्वैव भगवतः कलौपदर्शनायाह—

एवं पापेण चरणेण, हंसणेण तद्देव य । भावणाहि च सुद्धाहि, सम्मं भावेतु अप्पयं ॥ ९४ ॥
 यद्दुपाणि य चासणि, सामन्नमणुपालिया । मासिण उ भत्तेणं, सिद्धिं पत्तो अपुत्तरं ॥ ९५ ॥
 व्याख्या—सुगममेव । नवरम्—“मासिण उ भत्तेणं” मासे भवं मासिकं तेन, 'तुः' पूरणे 'भक्तेन' भोजनेन, मासोपलक्षणत्वात्स्य माघोपवासेनेति भावः ॥ ९४-९५ ॥ सकलाध्ययनार्थोपसंहारद्वारेणोपदिशन्नाह—
 एवं करंति संबुद्धा, पंडिया पवियक्त्वाणा । विणिघटंति भोगेसु, मियापुत्ते जहा मिसी ॥ ९६ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरं—“जहा मिसि” त्ति यथा ऋषिः, मकारोऽलाक्षणिकः ॥ इत्थमन्योक्त्या उपदिश्य पुनर्भक्त्यन्तरेणोपदिशन्नाह—

महापभावस्त महाजसस्त, मियाए पुत्तस्त गिसम्म भासियं ।
 तवप्पहाणं चरियं च उत्तमं, गहप्पहाणं च तिलोगविसुयं ॥ ९७ ॥
 वियाणिया दुक्खविद्धणं घणं, समत्तबंधं च महाभयावहं ।
 सुहावहं धम्मपुरं अपुत्तरं, धारेह निदाणसुणावहं महं ॥ ९८ ॥ ति वेमि ॥

एकोनविंश
 मृगापुत्री-
 याव्यम-
 ध्ययनम् ।
 मृगापुत्र-
 वक्त्रव्यता ।

॥ २६६ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“गहृष्पदार्णं च” इति प्रधानगतिं च ॥ ममत्वं बन्धे इव मसत्त्वबन्धस्तं महाभया-
 वहम्, तत एव चौरादिभ्यो भयाकांतेः । “निष्ठाणगुणावहं” इति निर्घाणगुणाः—अनन्तज्ञानादयस्तदावहमिति सूत्रद्वयार्थः
 ॥ ९७-९८ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, त्रयीमीति पूर्ववत् ॥

इति धीनेभिचन्द्रस्वरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोध्यायां
 मृगापुत्रीयाख्यमेकोनविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ विंशतितमं महानिर्मन्थीयाख्यमध्ययनम् ।

व्याख्यातमेकोनविंशमध्ययनम् । अधुना महानिर्मन्थीयं विंशतितममारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अतन्तरा-
ध्ययने निःप्रतिकर्मतोष्ण, इयं चानायत्यपरिभावेनैव पालयितुं शक्येति महानिर्मन्थहितमधिगतमनाथैवानेकधाऽनेनो-
च्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याध्ययनस्याऽऽदिसूत्रम्—

सिद्धाण नमोकिचा, संजताणं च भावओ । अत्थधम्मगइं तच्चं, अणुसट्ठिं सुणेह मे ॥ १ ॥

व्याख्या—‘सिद्धेभ्यः’ तीर्थकरादिसिद्धेभ्यो नमस्कृत्य ‘संयतेभ्यश्च’ आचार्योपाध्यायसाधुभ्यः, ‘भावतः’ भक्त्या,
अर्घ्यैः—द्वितीर्थिभिः प्रार्थनीयः स चासौ धर्मश्च अर्घ्यधर्मस्तस्य गतिः—ज्ञानं यस्यां सा अर्घ्यधर्मगतिस्त्वां, “तच्चं” ति
‘तथ्याम्’ अविपरीतार्याम् ‘अनुशिष्टिं’ शिक्षां श्रुणुत ‘मे’ मया कथ्यमानामिति शेषः । स्थविरवचनमेतदिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥
सम्प्रति धर्मकयानुयोगत्वात्स धर्मकथाकथनव्याजेन प्रतिज्ञातमुपक्रमितुमाह—

पट्टयरयणो राया, सेणिओ मगहाहिवो । विहारजत्तं णिज्जाओ, मंडिकुच्छिसि चेहए ॥ २ ॥
नाणाट्टमलयाइण्णं, नाणापक्खिनिसेवियं । नाणाकुसुमसंछन्नं, उज्जाणं नंदणोचमं ॥ ३ ॥
तत्थ सो पासई साहुं, संजयं सुसमाहियं । निसन्नं रुक्खमूलम्मि, सुकुमालं सुहोइयं ॥ ४ ॥
तत्स रुवं तु पासित्ता, राहणो तम्मि संजए । अच्चंतपरमो आसी, अतुलो रुक्खिम्महओ ॥ ५ ॥
अहो ! वण्णो अहो ! रुवं, अहो ! अज्जत्त सोमया । अहो ! खंती अहो ! सुत्ती, अहो ! भोगे असंगत्ता ६

तरस पाए उ बंदिता, काऊण य पयाहिणं । णाइदूरमणासन्ने, पंजली पडिपुच्छई ॥ ७ ॥
तरुणो सि अज्जे पवइओ, भोगकालम्मि संजया । उवट्ठिओ सि सामन्ने, एयमट्ठं सुणेमि ता ॥ ८ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—“विहारजत्तं” ति ‘विहारयात्रया’ क्रीडार्थाश्ववाहनिकादिरूपया ‘निर्यातः’ निर्गतः पुरादिति गम्यम् । “एयमट्ठं सुणेमि” ति एतम् ‘अर्थ’ निमित्तं येनार्थेन त्वमीदृश्यामवस्थायां प्रव्रजितः, शृणोमि “ता” इति तावत्, पश्चाद् यत् त्वं भणित्व्यसि तदपि श्रोष्यामीति भावः ॥ २-३-४-५-६-७-८ ॥ इत्थं राज्ञोक्तं मुनिराह—

अणाहो मि महाराय !, णाहो मज्झ न विज्झई । अणुकंपगं सुहिं वा वि, कंची णाभिसमेमड्हं ॥९॥
व्याख्या—अनाथोऽस्म्यहं महाराज !, किमिति ? यतः ‘नाथः’ योगक्षेमविधाता मम न विद्यते, तथा ‘अनुकम्पकम्’ अनुकम्पाविधातारं सुहृदं वा कश्चिद् ‘नाभिसमेमी’ति नाभिसङ्गच्छाम्यहम् इति, अनेनार्थेन तारुण्येऽपि प्रव्रजित इति भाव इति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ एव मुनिनोक्ते—

तओ सो पहसिओ राया, सेणिओ मगहाहिवो । एवं ते इह्मिंतस्स, कंहं णाहो न विज्झई ? ॥ १० ॥
होमि नाहो भयंताणं, भोगे सुंजाहि संजया ! । मित्तनाईपरिबुडो, माणुस्सं खल्लु दुल्लहं ॥ ११ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—“एवमि”ति दृश्यमानप्रकारेण ‘ऋद्धिमतः’ विसयनीयवर्णादिसम्पत्तिमतः ॥१०-११॥
मुनिराह—
अप्पणावि अणाहो सि, सेणिआ ! मगहाहिवा ! । अप्पणा अणाहो संतो, कत्स णाहो भविस्ससि ? ॥

व्याख्या—सुगमम् ॥ एवं च मुनिनोक्ते—
एवं बुत्तो नरिंदो सो, सुसंभंतो सुविम्भिओ । वयणं अस्सुयपुधं, साहुणा विम्हयं निओ ॥ १३ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनद्ये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवीषा-
र्या लघु-
दृचिः ।
॥ २६८ ॥

अस्सा हृत्थी मणुस्सा, पुं अंतंउरं च मे । सुंजामि माणुसे भोगे, आणाइस्सरियं च मे ॥ १४ ॥
एरिसे संपयग्गस्मि, सधकामसमप्पिए । कंहे अणाहो भवई?, मा हु भंते! सुसं वए ॥ १५ ॥
व्याख्या—सुगममेव । नवरम्—आद्यत्र घटनैवम्—स श्रेणिकः 'विस्मयान्वितः' प्रागपि रूपादिविषयविस्मयोपेतः
सन् 'एवम्' उच्यते। घटनमधुपूर्वमुक्तः सुसन्धान्तः सुविस्मितश्च गूलोक्तयानिति शेषः ॥ यदुक्त्वांस्तदाह—
"आसे"त्यादि । इति इंद्रे 'सम्पद्ये' सम्पत्प्रकर्षे "सधकामसमप्पिए" ति समर्पितसर्वकामे कथमनाथः "भवइ" ति
पुठपव्यत्येन भवामि? । "मा हु" ति 'हुः' यस्माद्धे, यत एवं तस्माद् मा भदन्त! 'सृपां' अलीकं "वदे" ति वादीः
॥ १३-१४-१५ ॥ यतिकथाच—

न तुमं जाणे अणाहस्स, अत्थं पोत्थं च पत्थिवा! । जहा अणाहो हवई, सणाहो वा नराहिवा! ॥ १६ ॥
सुणेह मे महारायं!, अधक्खित्तेण चेषसा । जहा अणाहो हवई, जहा मे य पवत्तियं ॥ १७ ॥
फोसंबी नाम नयरी, पुराणपुरभेयणी । तत्थ आसी पिया मज्झं, पभूयधणसंचओ ॥ १८ ॥
पढं चए महारायं!, अतुला मे अच्छिबेयणा । अहोत्था विडलो डाहो, सधंगेसु य पत्थिवा! ॥ १९ ॥
सत्थं जहा परमत्तिक्खं, सरीरविवरंतरे । आवीलेज्ज अरी कुद्धो, एवं मे अच्छिबेयणा ॥ २० ॥
त्तियं मे अंतरिच्छं च, उत्तिसंगं च पीडई । इंदासणिसमा घोरा, वेयणा परमदारुणा ॥ २१ ॥
उयट्ठिया मे आयरिया, विज्जामंततिगिच्छगा । अईव सत्थकुसला, संतमूलविसारया ॥ २२ ॥
ते मे त्तिगिच्छं कुबंधति, चाउप्पायं जहाहियं । न य दुक्खा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २३ ॥
पिया मे सपसारं पि, दिज्जाहि मम कारणा । न य दुक्खा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २४ ॥

विशतितमं
महानिर्ग-
न्धीयाल्प-
मध्ययनम् ।

अनाथि-
निर्धन्यस्य
वक्तव्यता ।

॥ २६८ ॥

माया वि मे महाराय !, पुत्तसोगदुदृष्टिया। न य दुक्त्वा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २५ ॥
 नापरो मे महाराय !, सगा जेट्टकणिट्टगा। न य दुक्त्वा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २६ ॥
 भदणीओ मे महाराय !, सगा जेट्टकणिट्टिया। न य दुक्त्वा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २७ ॥
 भारिया मे महाराय !, अणुरत्ता अणुषया। अंखुपुण्णेहि नयणेहि, उरं मे परिसिचई ॥ २८ ॥
 अणुणं पाणं च प्हाणं च, गंध मल्ल विलेवणं। मए णायमणायं या, सा पाला णोय सुंजई ॥ २९ ॥
 राणं पि मे महाराय !, पासओ वि न फिट्ठई। न य दुक्त्वा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ ३० ॥
 ततो थं एयमाहंखु, दुक्त्वा ह्ता पुणो। वेयणा अणुभवित्तं जे, संसारम्मि अणंतए ॥ ३१ ॥
 सइं च जइ सुचिच्चा, वेयणा विउला इओ। खंतो दंतो निरांभो, पधइए अणगारियं ॥ ३२ ॥
 पयं च पित्तहत्ताणं, पाखुत्तो मि नराहिया !। परियत्तंतीए राईए, वेयणा मे खयं गया ॥ ३३ ॥
 तओ फंहे पभायम्मि, आपुच्छित्ताण थंधये। खंतो दंतो निरांभो, पधइओ अणगारियं ॥ ३४ ॥
 सोइं गाहो जाओ, अत्पणो य परस्स य। सवेसिं चैव जीवाणं, तसाणं थावराण य ॥ ३५ ॥

इयाख्या—युगमान्येय । नपरम्—न त्वं जानीये 'अनायस्य' अनायशब्दस्य 'अर्यम्' अभिधेयं 'प्रोत्यं वा' प्रकर्षेण
 इत्थाम्—अर्थानं मूढोत्वचित्तम् 'केनाऽभिप्रायेणाऽयं मयोक्तः' इत्येयरूपाम् । अत एव यथाऽनाथो भवति सनाथो वा तथा
 न जलदीये इति सम्बन्धः ॥ २८ 'मे' कथयत इति शेषः । किं तद् ? इत्याह—यथाऽनाथो भवतीत्यनाथशब्दस्याभिधेयः
 पुरो भवति । यथा 'मे च' इति मया च 'प्रवर्धितं' प्रल्पितमनायत्वमिति प्रथमः । अनेनोत्थानसुक्कम् ॥ पुराणपुराणि
 भिनदि—स्वगुरोस्तापात्न्याद् भेदेन व्यवस्थापयतीति पुराणपुरमेदिनी ॥ "अदोत्य" चि अभूत् ॥ "सरीरविबर्-

श्रीउचरा-
ध्यनस्ये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥२६९॥

तरे" ति शरीरविवरणि-कर्णरन्ध्रादीनि तेषाम् अन्तरं-मध्यं शरीरविवरान्तरं तस्मिन्, "आवीलेज्ज" ति 'आपीडयेत्' गाढमवगाहयेत् ॥ 'त्रिकं' कटिभागं कर्मभूतं 'अन्तरा' मध्ये 'इच्छां वा' अभिमतवस्त्वमिलापं न केवलं वहिष्णिकाद्ये वेति भावः, इन्द्राशनिः-इन्द्रवज्रं तत्समा अतिदाहोत्पादकत्वादिति भावः, 'योरा' अपरेयामपि मयजतिका 'परम-दारुणा' अतीवदुःखोत्पादिका ॥ उपस्थिता मे 'धाचार्याः' इति प्राणाचार्या वैद्या इत्यर्थः; 'विद्यामन्त्रचिकित्सकाः' विद्या-मन्त्राभ्यां न्यायेः प्रतिकारकर्तारः ॥ "चावपायं" ति 'यतुष्पादां' भिपभेषजातुःप्रतिचारकत्सकचतुर्भांगचतुष्टया-त्मिकां 'यथाहितं' हितानतिक्रमेण ॥ 'पिता' जनकः, विमोहंति" ति सुब्रूयत्ययाद् विमोचयति ॥ "पासतो वि" ति पार्थतन्त्र । "किट्टइ" ति अपयति ॥ 'ततः' इति रोगप्रतिकार्यताऽनन्तरमहम् 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण "आहंसु" ति उक्तवान् यथा 'दुःक्षमा' दुःसहा 'दुः' एवकारार्थः, ततो दुःक्षमा एव पुनः पुनर्वेदना अनुभवितुम्, "जे" इति निपातः पूरणे ॥ यतश्चैवमतः "सइं च" ति सङ्ख्यमहमिति गम्यते, 'वेयण" ति वेदनायाः "विउल" ति विपुलायाः 'इत्तः' अस्याः, ततः किम्? इत्याह—क्षान्तौ दान्तौ प्रव्रजेयं" ति 'प्रव्रजेयं' प्रतिषेधम् अत-गारितां येन संसरोरच्छित्तितो मूलत एव न वेदनासम्भवः स्यादिति भावः ॥ "एवं च चित्तइत्तानं" ति एवं न केवलमुक्त्या चिन्तयित्वा च प्रसुप्तोऽस्मि नराधिप !, 'परिवर्त्तमानायाम्' अतिक्रामन्त्यां रजन्यां वेदना मे क्षयं गता ॥ 'ततः' वेदनाऽपगमानन्तरं 'कल्यः' नीरोगः सच्च ॥ 'ततः' प्रब्रज्याप्रतिपत्तेरिति विशतिसुनार्यः ॥ १६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५ ॥ किमिति प्रब्रज्याप्रतिपत्त्यनन्तरमेव नाथस्त्वं जातः? पुरा न? इत्याह—

अप्पा नदी वेयरणी, अप्पा मे कूडसामली । अप्पा कामडुहा धेणू, अप्पा मे नंदणं वणं ॥ ३६ ॥

विशतितमं
महानिर्ग-
न्धीयाख्य-
मध्ययनम् ।

अनाधि-
निर्मन्यस्य
वक्तव्यता ।

॥ २६९ ॥

अप्पा कत्ता विकत्ता य, दुक्लाण य सुहाण य । अप्पा मित्तममित्तं च, दुप्पट्टियसुपट्टिओ ॥ ३७ ॥
 व्याख्या—‘आत्मे’ति व्यवच्छेदफलत्वाद् वाक्यस्य आत्मैव नदी ‘वैतरणी’ नरकसम्बन्धिनी, तद्वदुत्वात् । अत
 एवात्मैव कूटमिव जन्तुयातनाहेतुत्वात् शात्मली कूटशात्मली । तथा आत्मैव कामदुघा धेनुरिव धेनुः, इयं च रूढित
 वक्ता, एतदुपमत्वं चाभिलषितस्वर्गापवर्गवानिहेतुतया । आत्मैव मे नन्दनं वनम्, एतदौपम्यं चास्य चित्तप्रकृत्तिहेतु-
 तथा ॥ यथा चैतदेवं तथाऽऽह—आत्मैव कर्ता दुःखानां सुखानां चेति योगः । ‘विकरिता च’ विक्षेपकः आत्मैव तेपा-
 मेव, अतश्चात्मैव मित्रममित्रं च, कीदृक् सन् ? दुःप्रस्थितः—दुःप्रवृत्तः सुप्रस्थितः—सुप्रवृत्तः, एतयोर्विशेषणसमासः ।
 एवं च प्रप्रख्यायोमेव सुप्रस्थितत्वेनाऽऽत्मनोऽन्येषां च योगक्षेमकरणसमर्थत्वाद् नाथत्वमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ३६-३७ ॥
 पुनरन्यथाऽनाथत्वमाह—

इमा हु अण्णा वि अणाहया णिवा !, तमेगचित्तो निहुओ सुणेहि मे ।
 नियंठधम्मं लहियाण वी जहा, सीयंति एगे बहुकायरनरा ॥ ३८ ॥
 जो पबइत्ताण महवयाहं, सम्मं च नो फासयई पमाया ।
 अणिग्गहप्पा य रसेसु गिद्धे, न मूलओ छिंदइ बंधणं से ॥ ३९ ॥
 आउत्तया जस्स य नत्थि काई, इरियाए भासाए तहेसणाए ।
 आयाणनिक्खेव दुगंछणाए, न धीरजायं अणुजाइ मग्गं ॥ ४० ॥
 चिरं पि से मुंडरुई भवित्ता, अथिरवए तवनियमेहिं भट्टे ।
 चिरं पि अप्पण किलेसइत्ता, न पारए होइ हु संपराए ॥ ४१ ॥

पोष्टेव मुट्टी जह से असारं, अयंतिए कूडकहावणे वा ।
 रादामणी धेरुलियप्पगसे, अमहघए होइ य जाणएसु ॥ ४२ ॥
 कुसीललिंर्ग इह धारइत्ता, इसिउद्धयं जीविय बूहइत्ता ।
 असंजए संजए लप्पमाणे, विणिघायमागच्छइ से चिरं पि ॥ ४३ ॥
 विसं पिचित्ता जह कालकूडं, हणाइ सत्यं जह कुग्गहीयं ।
 एसेच धम्मो विसओववणो, हणाइ वेयाल इवाविवणो ॥ ४४ ॥
 जे लक्खणं सुविण पउजमाणे, निमित्तकोज्जहलसंपगाडे ।
 कुहेडविज्जासवदारजीवी, न गच्छई सरणं तन्मि काले ॥ ४५ ॥
 तमंतमेणव उ से असीले, सया दुही विप्परियासुवेइ ।
 संघाचई नरगतिरिक्खजोणी, मोणं विराहेसु असाहुल्लवे ॥ ४६ ॥
 उद्देसियं कीयगडं नियगं, न सुंचती किंचि अणेसणिज्जं ।
 अग्गी विवा सधभक्खी भवित्ता, इओ चुए गच्छइ कट्टु पावं ॥ ४७ ॥
 न तं अरी कंठछेत्ता करेति, जं से करे अप्पणिया दुरप्पा ।
 से नाहिती मच्चुसुहं तु पत्ते, पच्छाणुतावेण दयाविहूणे ॥ ४८ ॥
 निरट्टिया णग्गरुई उ तस्स, जे उत्तिमट्टे विवज्जासमेत्ति ।
 इमे वि से नत्थि परे वि लोगे, दुहओ वि से शिञ्जइ तत्थ लोए ॥ ४९ ॥

एमेवऽहाच्छंदकुसीलरूढे, मर्गं विराहेत्तु जिणोत्तमाणं ।
 कुररी विवा भोगरसाणुगिद्धा, निरदुसोगा परिताचमेई ॥ ५० ॥

व्याख्या—‘इयं च’ वक्ष्यमाणा ‘दुः’ पूरणे, अन्याऽपि अनाथता नृप ! अस्तीति शेषः, ‘ताम्’ अनाथताम् एकचित्तः
 ‘निभृतः’ स्त्रियः शृणु, का पुनरसौ ? इत्याह—निर्मन्थधर्मं ‘लहियाण वि’ त्ति लब्धाऽपि ‘यथे’द्युपप्रदर्शने ‘सीदन्ति’
 तवगुष्ठानं प्रति शिथिलीभवन्ति ‘एके’ केचन बहवश्च ते कातरनराश्च बहुकालतराः, सीदन्तश्च न आत्मानमन्यांश्च रक्षयितुं
 क्षमा इति, इयं सदनलक्षणाऽपराऽनाथतेति भावः ॥ सदनस्यैवाऽनेकधास्वरूपानुवादतः फलदर्शनार्थमाह—“जो पवइत्त”
 इत्यादि सुगममेव—नवरम्—‘न स्पृशति’ न सेवते, ‘बन्धनं’ रागद्वेषात्मकम् ॥ ‘आयुक्ता’ उपयुक्ता ‘काचिदि’ ति स्वल्पाऽपि
 ‘आध्यात्मिकेव’ त्ति सुखलोपात् ‘आदत्तलिक्षेरयोः’ उपकरणग्रहणन्यासयोः, तथा जुगुप्सनायाम्, इह चोच्चारदीनां
 संयमाऽनुप्रयोगितया जुगुप्सनीयत्वेनैव परिष्ठापनात् परिष्ठापनैव जुगुप्सनोक्ता । स ईदृक् किम् ? इत्याह—न धीरैर्योतः—
 गतो धीरयावत्तम् अनुयाति ‘मार्गं’ सम्यग्दर्शनात्मकं मुक्तिपथम् ॥ तथा च चिरमपि मुण्ड एव-मुण्डन एव निःशेषा-
 नुष्ठानपरान्धुरतया रुचिर्यस्यासौ मुण्डरुचिः, अस्मिन्नतः तपोनियमेभ्यो भ्रष्टः चिरमप्यात्मानं ‘क्लेशयित्वा’ लोचादिना
 प्राघयित्वा न पारगो भवति, ‘दुः’ वाक्यालङ्कारे, “संपराए” ति सुबुद्ध्यत्ययात् ‘सम्परायस्य’ संसारस्य ॥ स चैवंविधः
 ‘पोहैव’ अन्तः सुपरिव न मनागपि निविडा मुष्टिर्यथा असारा । “अयंतिए” ति अयन्नितः कूटकार्पापण इव, यथा ह्यसौ न
 केनचित् शूद्रत्वेन नियज्यते तथैवोऽपि निर्गुणत्वाद्दुपेक्षणीयः । ‘राढामणिः’ कांचमणिः वैदूर्यप्रकाशः अमहार्धको भवति,
 ‘दुः’ अथधारणे, श्रेणु ॥ ‘कुशीललिङ्गं’ पार्श्वस्यादिवेपम् ‘इह’ अस्मिन् जग्मनि धारयित्वा ‘ऋषिध्वजं’ मुनिचिह्नं रजोहरणादि
 “जीविय” त्ति आर्पत्वात् जीविकायै ‘इहयित्वा’ इदमेव प्रधानमिति ख्यापनेनोपप्लव्य तत एवाऽसंयतः सन्, “संजय

अनाथि-
 निर्मन्थस्य
 वक्त्रव्यता ।

।उचरा-
यपनसूत्रे
नीनेमिच-
न्त्रीया
सुखबोपा-
रुया लघु-
शुचिः ।
॥ २७१ ॥

लप्पमाणे" त्ति सोपरकारत्वात् संयतम् आत्मानं लपन् 'विनिघातं' विविधाभिधातरूपमागच्छति, सुचिरमपि आस्ता-
मत्पफालं नरकादाविति भावः ॥ इदं हेतुमाह—विपं 'तुः' चार्थे, स च योक्ष्यते, पीतं यथा कालकूटं "हृणाइ" त्ति
हन्ति शब्दं च यथा 'कुट्टहीतं' दुर्गहीतं "एसेव" त्ति एष एव विपादिवत् 'धर्मः' यतिधर्मः 'विपयोपपन्नः' शब्दादि-
विपययुक्तो हन्ति दुर्गतिपातहेतुत्वेन द्रव्ययतिमिति शेषः, वेताल इव, चस्य गम्यमानत्वाद् वेताल इव च 'अविपन्नः'
अप्राप्तविपत् मन्नादिभिरनियन्त्रित इत्यर्थः ॥ यो लक्षणं स्वप्नं च 'प्रयुजानः' व्यापारयन् निमित्तं च-भौमादि कौतुकं
च-अपत्याद्यर्थं रूपनादि तयोः सम्प्रगाढः-सक्तो यः सः, तथा "कुहेडविज्ज" त्ति कुहेटकविद्याः-अलीकाश्चर्यविधायि-
मन्त्रतन्त्रज्ञानात्मिकास्ता एव कर्मबन्धहेतुत्वाद् आश्रवद्वाराणि तैर्जीवितुं शीलमस्येति कुहेटविद्याश्रवद्वारजीवी 'न गच्छति'
न प्राप्नोति शरणं 'तस्मिन्' फलोपभोगोपलक्षिते 'काले' समये ॥ अयुमेवार्थं भावयितुमाह—“तमंतमेणेव लु” त्ति
अतिमिध्यात्वोपहततया 'तमन्तमसैव' प्रकृष्टाहान्तैर्नैव, 'तुः' पूरणे, 'सः' द्रव्ययतिः अशीलः सदा 'दुःखी' विराधना-
जनिवदुःखैर्नैव, "विप्परियामुवेइ" त्ति 'विपर्यासं' तत्त्वेषु वैपरीत्यमुपैति, ततश्च 'सन्धावति' सततं गच्छति नरक-
तिर्यग्योनीः 'मौनं' चारिवं विराध्य 'असाधुरूपः' तत्त्वतोऽयतिस्वभावः सत् । अनेन च विराधनाया अनुबन्धवत् फल-
मुक्तम् ॥ कथं पुनर्मौनं विराध्य कथं वा नरकतिर्यगतीः सन्धावति ? इत्याह—“उदेसियमि”त्यादि "नियागं" नित्यपिण्डम्,
अमिरिय सर्वम्-अप्राप्तुकमपि भक्षयतीत्येवंशीलः सर्वभक्षी भूत्या कृत्वा च पापमिति योगः, इतद्भुतो गच्छति
दुर्गतिमिति शेषः ॥ यत्तद्वैवं स्यदुश्चरितैरेव दुर्गतिप्राप्तिः अतः 'न' नैव 'तमि'ति प्रस्तावाद् अन्तर्धम् अरिः कण्ठच्छेत्ता
करोति यं "से" तस्य करोत्यात्मीया 'दुरात्मता' दुष्टाचारप्रवृत्तिरूपा, न चैतामाचरन्नपि जन्तुर्मृतया वेत्ति परं 'सः'
दुरात्मताकर्त्ता शासति प्रकृमाद् दुरात्मतां 'मृत्युमुत्तं तु' मरणसमयं पुनः प्राप्तः पश्चात् 'अनुतापेन' 'हा ! दुष्टु

विशतितमं
महानिर्ग-
न्धीयाख्य-
मध्ययनम् ।

अनाधि-
निर्ग्रन्थस्य
वक्तव्यता ।

॥ २७१ ॥

मयाऽऽनुष्ठितेयम् इत्येवंरूपेण वया-संयमस्तद्विहीनः सन् ॥ इरतु सुदुःखप्राप्तोऽपि न तां वेत्स्यति तस्य का वास्ता ? इत्याह—निरर्थिका, तुलादत्त्वेह सम्यग्धात् 'निरर्थिकेव' निष्फलेव नाभ्ये—श्रामण्ये रुचिर्नाभ्ये रुचिः तस्य यः 'उचिमाद्वि' स्ति सुदुःखलयद्द अपेर्गम्यमानत्वान् 'उत्तमार्थेऽपि' पर्यन्तसमयाराधनरूपे, आस्तां पूर्वम्, 'विपर्यासं' दुरात्मतायासपि सुन्दरालम्बतापरिधानरूपम् 'एति' गच्छति, इतरस्य तु कथञ्चित् स्थावपि किञ्चिन् फलमिति भावः ॥ किमेवम् ? उच्यते— यतः "इमे वि" स्ति 'अयमपि प्रलासो लोक इति सम्बन्धः "से" तस्य नास्ति, न केवलमयमेव 'परोऽपि' भयात्तररूपः, तत्रेहलोकभावः शरीरछेदशरीरेतुलोचादिसेवनात्, परलोकभावश्च कुण्ठातिगमनभावतः । तथा च "दुहतो वि" स्ति 'द्विधापि' वेदिकपरित्रिकार्थाभावेन "से शिञ्जद्" स्ति स वेदिकपरित्रिकार्थसम्पत्तिमतो जनानवलोक्य 'धिद्व मामपुण्यभाजनमुभय-अष्टम्' इति चिन्तया क्षीयते 'तत्रै'त्युभयरूपे 'लोकै' जगति ॥ यदुक्तम्—'स ज्ञास्यति पञ्चादनुतापेन' इति तत्र यथासौ परितप्यते तथा दर्शयन् उपसंहारमाह—'एषमेव' उक्तरूपेणैव महात्रतास्पर्शनादिना प्रफारेण यथाच्छन्द्याः—स्वरुचिचिर-चिताचाराः कुशीलाः—दुत्तिसतशीलास्तद्ग्रायाः—तत्त्वभावाः 'दुरीव' पक्षिणीव "निरद्वसोय" स्ति निरर्थः—निःप्रयोजनः शोको यस्याः सा निरर्थशोका 'परितापं' पञ्चात्सापरूपमेति । यथा चैपाऽऽमिपट्टद्वा पद्म्यन्तरेभ्यो विपत्प्राप्तौ शोचते, न च ततः कञ्चित् प्रतीकार इति, एवमसावपि भोगरसगृह्य वेदिकाऽऽमुष्मिकाऽऽपायप्राप्तौ; ततोऽस्य स्वपरपरिन्नाणाऽऽसमर्थत्वे-नाऽऽनाथत्वमिति भाव इति सूत्रत्रयोदशकार्यः ॥ एतत् कृत्वा यत् कृत्यं तदुपदेष्टुमाह—

सोचाण मेहावि । सुभासियं इमं, अणुसासणं पाणगुणोववेयं ।
मग्गं कुसीलाण जहाय सबं, महाणियंठाण वए पहेणं ॥ ५१ ॥

व्याख्या—शुला हे मेधाविन् । सुसु-शोभनप्रकारेण भाषितं सुभाषितम् 'इदम्' अनन्तरोक्तम् 'अणुशासनं'

शिक्षणं ज्ञानेन युजेत च-प्रस्तावाद् चिरतिरूपेणोपेतं मार्गं कुशीलानां हित्वा सर्वं महानिर्मेन्यानां “वयं” स्ति ब्रजेस्त्वं “पदेणं” ति पथेति सूत्रार्थः ॥ ५१ ॥ ततः किं फलम् ? इत्याह—

चरित्तमायारुणुणन्निए तओ, अणुत्तरं संजम पालियाणं ।
निरासवे संलविअण कम्मं, उवेइ ठाणं विउलुत्तमं धुवं ॥ ५२ ॥

व्याख्या—“चरित्तमायारुणुणन्निय” ति मकारोऽलाक्षणिकः, चारित्राचारः—चारित्रसेवनं गुणः—ज्ञानरूपस्ताभ्याम-
न्वित्तचारित्राणुणान्वितः, ‘ततः’ महानिर्मेन्यमार्गमनात् ‘अनुत्तरं’ प्रधानं “संजम पालियाणं” ति ‘संयमं’ यथा-
ख्यातचारित्रात्मकं पालयित्वा निराश्रयः ‘सङ्घुपय्यं’ क्षयं नीत्वा कर्म उवैति स्थानम्, विपुलं च तद् अनन्तानामपि
वत्रावस्थितेः उत्तमं च प्रधानत्वाद् विपुलोत्तमं ‘धुवं’ नित्यं मुक्तिपदमित्यर्थ इति सूत्रार्थः ॥ ५२ ॥ सर्वोपसंहारमाह—

एवुगगदंते वि महातवोधणे, महासुणी महापइण्णे महापसे ।
महानियंठिज्जमिणं महासुअं, से काहए महया वित्थरेणं ॥ ५३ ॥

व्याख्या—‘एवम्’ उक्तप्रकारेण “से काहइ” स्ति ‘सः’ मुनिः कथयतीति सम्बन्धः । उग्रः कर्मशत्रुं प्रति, उग्र-
ध्यासौ ब्रान्तश्च उग्रदान्तः, ‘अपिः’ पूरणे, ‘महाप्रतिज्ञः’ दृढव्रताभ्युपगमः, अत एव महायशाः, महानिर्मेन्येभ्यो हितं
महानिर्मेन्यीयम्, ‘इदम्’ अनन्तरोक्तम्, शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ ५३ ॥ ततश्च—

तुट्ठो अ सेणिओ राया, इणमुदाहु कयंजली । अणाहतं जहाभूयं, सुट्ठु मे उवदंसियं ॥ ५४ ॥
तुज्झं सुलदं खु मणुस्सजम्मं, लाभा सुलद्धा य तुमे महेसी ।
तुन्भे सणाहा य संबंधवा य, जं भे ठिया मग्गि जिणुत्तमाणं ॥ ५५ ॥

तं सि णाहो अणाहणं; सधन्व्याण संजया! । स्वामेसि ते महाभाग! इच्छामि अणुसासिडं ॥५६॥
पुच्छिऊण मए सुब्भं, झ्णाणविग्घो उ जो कओ । निमंतिया य भोगेहि, तं सबं मरिसेहि मे ॥५७॥
व्याख्या—सुगममेव । नवरम्—तुष्टध्वेति 'यः' पुनरर्थे मित्रकमश्च, ततः श्रेणिकः पुनरिदमाह—'यथाभूतं'
यथावस्थितम् ॥ "सुलद्धं तु" ति सुलब्धमेव 'लभाः' वर्णरूपद्वयस्वरूपाः 'यत्' यस्मात् "भे" भवन्तः ॥ "तं सी" ति
पूर्वोद्वेन पुनरुपश्रंणा कृता, उत्तरार्द्धेन तु क्षामणोपसन्नते दर्शिते । इह तु 'ते' ति स्वाप्, "अणुसासिडं" ति क्षनुशा-
सयितुमात्मानं भवतेति गम्यते ॥ पुनः क्षामणामेव विशेषत आह—"पुच्छिऊणे"त्यादि, इति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥

५४-५५-५६-५७ ॥ सकलाध्ययतोपसंस्कारमाह—

एवं शुणित्ताण स रायसीहो, अणगारसीहं परमाए भत्तिए ।

सओरोहो य सपरियणो य, धम्माणुरत्तो विमलेण चयसा ॥ ५८ ॥

ऊससियरोमक्खो, काऊण य पयाहिणं । अभिवंदिऊण सिरसा, अइयाओ नराहिवो ॥५९॥

इयरो वि गुणसमिद्धो, तिगुत्तिगुत्तो तिदंढविरओ य ।

विहग इव विप्पमुक्को, विहरइ वसुहं विगयमोहो ॥ ६० ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—"सओरोहो" ति 'सावरोधः' सान्तःपुरः । "विमलेण" ति विगतगिथ्यात्वमलेन चेतसा उपलक्षितः ॥

'अइयातो' ति 'अतिघातः' गतः स्वस्थानमिति गम्यते ॥ 'इतरः' मुनिः सोऽपि । शेषं गतार्थमिति सूत्रत्रयार्थः ॥

५८-५९-६० ॥ 'इति' परिसमाप्तौ, त्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधार्थां

महानिर्ग्रन्थीयाख्यं विंशतितममध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ एकविंशं समुद्रपालीयाख्यमध्ययनम् ।

व्याख्यात्वं विंशतितममध्ययनम् । अष्टौनेकविंशं समुद्रपालीयनामकमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—'अनन्त-
राध्ययने ज्ञापयत्वेनेकपोष्णम्, इह तु तदालोचनाद् विविक्तचर्ययैव चरितव्यमित्यभिप्रायेण संयोच्यते' इत्यनेन सम्ब-
न्धेनायाऽप्यास्वाऽऽरिसूत्रम्—

चंपाप पाटिणं नामं, सावए आसि वाणिणं । महावारीरस्त भगवओ, सीसे सो उ महप्पणो ॥ १ ॥
निगंभे पायणे, सावए से विकोविणं । पोण ववहरंते, पिट्टुं नगरमागए ॥ २ ॥
पिट्टुंटे पवहरंतरस्त, वाणिओ देइ धूरं । तं ससत्तं पइगेज्झ, सदेसमह पत्थओ ॥ ३ ॥
अह पाटिपस्त घरणी, समुद्धम्मि पसवइ । अह दारए तहिं जाए, समुद्धपालि ति नामए ॥ ४ ॥
खेमण आगए चंपं, सावए वाणिणं घरं । संवहुइं घरे तस्त, दारए से सुहोइए ॥ ५ ॥
पावत्तरिं कलाओ अ, सिक्खिएण नीइकोविणं । जोधणेण य संपत्ते, सुखे पियदंसणे ॥ ६ ॥
तस्त रूपयइं भञ्जं, पिया आणेइ रुविणिं । पासाए कीलए रम्मे, देवो दोगुंदगो जहा ॥ ७ ॥
अह अत्तया कयाइ, पासायालोयणे ठिओ । वज्झमंडणसोभागं, वज्झं पासइ वज्झगं ॥ ८ ॥
तं पासिज्जण संपिग्गो, समुद्धपालो इमं पवी । अहो ! असुहाण कम्मणं, निज्जाणं पावगं इमं ॥ ९ ॥
संसुट्ठो सो तहिं भयचं, परमं संयोगमागओ । आपुच्छडम्ममापियरो, पधए अणगारियं ॥ १० ॥
एयाएया—युगमान्येव । नयएम्—'सीधे सो उ' सि दिप्यः स पुनः ॥ "निगंभे" ति नेमंन्ध्वे "से विकोविणं" ति

‘सः’ पालितः ‘विक्रोविदः’ विशेषेण कोविदः ॥ ‘वाणिधो देह धूररं’ ति तदुणाकृष्टचेताः कश्चित् वणिग् वदति दुहितरम् ।
‘तं सप्तत्वं पद्मिङ्गलं’ ति तां ‘सप्तत्वां’ सगर्भां प्रतिगृह्य ॥ ‘जोषणेण य संपन्ने’ ति शौचनेन च सम्पन्नो जात इति
गम्यते ॥ ‘आणेद् रुविर्णि’ ति ‘आत्तयति’ तथाविधदुलाद् आगतयति रूपिणीनामिकाम् ॥ वध्यमण्डनानि-रकचन्दन-
करवीरदीनि तैः शोभा यस्य स वध्यमण्डनशोभाकस्तं ‘वध्यं’ वधाहं कञ्चन तथाविधाकार्यकारिणं पश्यति, वध्यं गच्छति
वध्यगस्तम्, वध्यशब्देन चोपचाराद् वध्यभूमिरुक्ता ॥ ‘इमं वचि’ ति ‘इदं’ वक्ष्यमाणमत्रवीत् ॥ ‘निज्जाणं’ ति
‘निर्याणम्’ अपसानम् ॥ एवं च परिभाषयन् सम्बुद्धः सः ‘तहिं’ ति तस्मिन्नेव प्रासादावलोकने । ‘आपुच्छञ्जमा-
प्तिरो’ ति आपृज्य मातापितरो ‘पबए’ ति ‘प्रात्राजीत्’ प्रतिपत्रघात् अनगारितामिति सूत्रदर्शकार्थः ॥ १-२-३-४-

५-६-७-८-९-१० ॥ प्रत्रज्य च यथाऽसौ आत्मानमनुशासितवांस्तथाऽऽह—

जहिसु संगं थ महकिलेसं, महंतमोहं कसिणं भयावहं ।
परियायधम्मं चऽभिरोयएज्जा, वयाणि सीलाणि परीसहे य ॥ ११ ॥
अहिस सचं च अतेणगं च, तत्तो य बंभं अपरिगहं च ।
पडिवज्जिघा पंच महघयाणि, चरिज्ज धम्मं जिणदेसियं विऊ ॥ १२ ॥
सघेहिं भूणहिं दयाणुकंपी, खंतिक्खमे संजयबंभयारी ।
सावज्जजोगं परिवज्जयंतो, चरिज्ज भिक्खु सुसमाहिंदिए ॥ १३ ॥
कालेण कालं विहरिज्ज रट्ठे, बलावलं जाणिय अप्पणो उ ।
सीहो घ सधेण न संतसेज्जा, वहजोग सुचा न असब्भमाहु ॥ १४ ॥

उवेहमाणो उ परिषण्णा, पियमग्गिपयं सव्व तित्तिक्खण्णज्जा ।
 न सव्व सव्वत्थइभिरोगण्णज्जा, न यावि पूयं गरहं च संजण ॥ १५ ॥
 अणेग छंदा मिह माणवेहिं, जे भावओ संपकरेइ भिक्खू ।
 भयभेरया तत्थ उइति भीमा, दिव्वा मणुस्सा अहुवा त्तिरिच्छा ॥ १६ ॥
 परीसहा दुविसहा अणेगे, सीयंति जत्था बहुकायरा नरा ।
 से तत्थ पत्ते न वहेज्ज भिक्खू, संगामसीसे इव णागराया ॥ १७ ॥
 सीओसिणा दंसमसा य फासा, आयंका विविहा फुसंति देहं ।
 अक्कुओ तत्थइयासण्णज्जा, रयाइं खेवेज्ज पुराकडाइं ॥ १८ ॥
 पहाय रागं च तहेव दोसं, मोहं च भिक्खू सययं वियक्खणो ।
 मेरु व चाएण अकंपमाणो, परीसहे आयगुत्ते सहेज्जा ॥ १९ ॥
 अणुण्णए नावणए मेहेसी, न यावि पूयं गरहं च संजण ।
 से उल्लुभावं पडियज्ज संजण, निवाणमगं विरए उवेइ ॥ २० ॥
 अरइरइसहे पहीणसंथवे, विरए आयहिए पहाणवं ।
 परमट्टएहिं चिट्ठई, छिन्नसोए अममे अकिंचणे ॥ २१ ॥
 विवित्तलयणाइं भएज्ज ताई, निरोवलेवाइं असंथडाइं ।
 इसीहि चिण्णाइं मद्दायसेहिं, काएण फासेज्ज परीसहाइं ॥ २२ ॥

स नाण-नाणोवगण महेशी, अणुत्तरं चरिउं धम्मसंचयं ।
अणुत्तरेनाणधरे जसंसी, ओभासई सूरिए वंतलिखले ॥ २३ ॥

व्याख्या—‘दित्वा’ लक्ष्या ‘संगं थ’ चि ‘सङ्गं’ स्वजनादिसम्बन्धं ‘थः’ पूरणे निपातः, ‘महाछेशं’ महादुःखं ‘महंतमोहं’ ति महामोहं ‘कृत्वा’ समस्तं, महाछेशरूपत्वादेव विवेकिनां भयावहम्, पर्यायः—प्रक्रमात् प्रव्रज्यापर्यायस्तत्र धर्मः पर्यायधर्मस्तं, ‘चः’ पूरणे, अभिरोचयेद् भवान् हे आत्मन् ! इति प्रक्रमः । पर्यायधर्ममेव विशेषत आह—‘श्रतानि’ महान्तानि, ‘शीलानि’ उत्तरगुणरूपाणि ‘परीपहानि’ति मीमन्यायेन परीपहसहनानि च ॥ एतद्भिरुच्य अनन्तरं च यत् कृतं तदाह—अहिसा सत्यमस्तेन्यकं च ततश्च ‘ब्रह्म’ ब्रह्मचर्यम् अपरिग्रहं च प्रतिपद्य एवं पञ्च महाव्रतान्येवानि ‘चरेत्’ सेवेत्, नाऽङ्गीकृत्यैव तिष्ठेदिति भावः, ‘धर्म’ श्रुत-चारित्ररूपं जिनदेशितं “विड” चि विद्वान् ॥ “सवेहिं भूएहि” ति सर्वेषु भूतेषु दयया-रक्षणरूपया अनुकम्पनशीलो दयानुकम्पी, क्षान्त्या न त्वशक्त्या क्षमते—प्रत्यनीकोदीरितदुर्वचना-दिकं सहत् इति क्षान्तिक्षमः, संयतते इति संयतः स चासौ ब्रह्मचारी च संयतब्रह्मचारी, पूर्वत्र ब्रह्मप्रतिपत्त्या गतत्वेऽपि ब्रह्मचारीत्यभिधानं ब्रह्मचर्यस्य दुरगुचरत्वख्यापनार्थम् ॥ ‘कालेन’ पादोन्नतौरुप्यादिना ‘कालमि’ति कालोचितं प्रत्युपेक्ष-णादिकृत्यं कुर्वन्निति शेषः विदरेत् ‘राष्ट्रे’ मण्डले ‘बलाबलं’ सहिष्णुत्वाऽसहिष्णुत्वलक्षणं ज्ञात्वा, आत्मनो यथा यथा संप्रमयोगाहनिर्न जायते तथा तथेत्यभिप्रायः । अन्यच्च सिह इव ‘शब्देन’ प्रस्तावाद् भयोत्पादकेन ‘न सन्नस्येत्’ नैव सत्त्वात् घलेद् भवानिति सर्वत्र गम्यते, अत एव च ‘वाग्योगम्’ अर्थाद् दुःखोत्पादकं श्रुत्वा ‘न’ नैव असम्यं “आहु” चि आर्पत्वाद् श्रूयात् ॥ तर्हि किं श्रूयात् ? इत्याह—‘उपेक्षमाणः’ तमवधीरयन् परिव्रजेत्, तथा प्रियमग्रियं “सद्य” चि सर्वं ‘क्षितिशेत्’ सहेत् । किञ्च न “सद्य” चि ‘सर्वं’ यत्तु सर्वत्र स्थाने अभिरोचयेद्, यथादृष्टाऽभिलापुको मा भूदिति

गायः । न चाऽपि पूजां गद्दां च अभिरोचयेदिति सम्बन्धः । गद्दां चात्र परपरिवादरूपा ॥ ननु भिक्षोरपि किमन्यथाभावः
रम्भयति ? येनेत्यमित्यं चाऽऽत्मानुशासनमसौ कृतवानित्याह—“अणेग” चि अनेके ‘छन्दाः’ अभिप्रायाः सम्भवन्तीति
गम्यते, ‘इह’ जगति “भाणवेद्वि” चि मानवेपु ‘थे’ इति यान् छन्दान् ‘भावतः’ तस्त्ववृत्त्या ‘सम्प्रकरोति’ संविधत्ते
“भिक्षु” चि अपेगम्यमानत्याद् ‘भिक्षुरपि’ अनगरोऽपि सन्, अत इत्यमित्यं चाऽऽत्मानुशासनमिति भावः, अपरं च
‘भयभरणाः’ भयोत्पादकत्वेन मीपणाः ‘तत्रे’ति व्रतपतिपत्तौ ‘उद्दति’ चि उद्यन्ति, भयभैरवा इत्यनेनाऽपि गते ‘भीमाः
इति पुनरभिधानम् अतिरोद्रताख्यापनायोक्तम् । दिव्या मानुष्यका अथवा तैरत्र्या उपसर्गा इति गम्यते ॥ तथा परीपहा
दुर्विपहा अनेके उयन्तीति सम्बन्धः । ‘सीदन्ति’ संयमं प्रति शिथिलीभवन्ति “जत्थ” चि ‘यत्र’ येषु उपसर्गेषु परीपहेपु
च सत्यु षट्कारा नराः, ‘से’ इत्यथ ‘तत्र’ तेषु प्राप्तः ‘न व्यथेत’ न सत्त्वात् चलेत् भिक्षुः सद्भामशीर्ष इव नाग-
राजः ॥ श्रुतिष्णे दंशमशकाः, चशब्द उत्तरत्र योदयते, ‘स्पर्शाः’ एणस्पर्शादयः आतद्वाद्य विविधाः ‘स्पृशन्ति’
उपत्तापयन्ति देहं भवत इति गम्यते, “अनुकुड” चि आर्पत्वात् कुटिसतं कूजति कुकूजो न तथा अकुकूजः ‘तत्र’
श्रुतिस्पर्शने अधिसहेत । अनेन चानन्तरसूत्रोक्त एवार्थो विस्पष्टतार्थमन्ययेतोक्तः । एवंविधश्च ‘रजांसि’ जीवमालिन्य-
हेतुतया कर्माणि “स्रवेज्ज” चि क्षपयेत् पुराकृतानि ॥ “पहाये”त्यादि स्पष्टम् । नवरम्—“आयगुत्ते” चि गुप्तात्मा
“सहेज्ज” चि सहेत परीपहानिति गम्यते । अनेन परीपहसहेनोपाय उक्तः ॥ किञ्च—अनुव्रतो नाऽवनतो महर्षिः, न
चाऽपि पूजां गद्दां च प्रतीति शेषः, “संजए” चि ‘सञ्जेत्’ सङ्गं कुर्यात्, ‘से’ इति स एवात्मानुशासकः ‘ऋजुमाधम्’
आजंयं प्रतिपद्य संयतो निर्वाणमागं विरतः सन् ‘उद्देति’ विरयेण प्राप्नोति, तत्कालापेक्षया च वर्त्तमाननिर्देश इति ॥
वतः स तदा कीदृशः किं करोति ? इत्याह—अरतिरती संयमाऽसंयमविषये सहते—ताभ्यां न बाध्यत इति अरतिरतिसहः;

“पर्दानस्यये” चि सप्तवर्षात्सप्तवर्षः, विरत आत्महितः, प्रधानः—सर्वसंयमो मुक्तिहेतुत्वात्
 ॥ दम्बाऽऽस्यती प्रपानवान्, परमोऽयं परमार्थः—मोक्षस्य पदानि—सम्पददर्शनादीनि तेषु तिष्ठति छिन्नशोकः अममः
 अदिग्रन्तः । इह च सयमस्थानता यादृश्यात् तद्विधायिना पदाना पुनः पुनर्वचनेऽपि न पौनरुच्यम् ॥ ‘विचिच्छलयनानि,
 न्यासिधिरुदितोपाभयाः “भएञ्च” चि भजति शयी ‘निरुपलेपानि’ तदयं नोपलितानि ‘असत्त्वानि’ बीजादिभिरव्याप्तानि,
 अत एव ऋषिभिः ‘चीर्णानि’ सेवितानि महायशोभिः, वायेन “फासेञ्च” चि सुव्यव्ययत्वात् ‘दृशति’ सहते परीपहान् ॥
 वयः कीटागूरु ? इत्याह—‘सः’ समुद्रपालनामा मुनिर्ज्ञान-धृतज्ञानं तेन ज्ञानम्—अवगमः प्रक्रमाद् यथायत् क्रियाक-
 ल्पस्य तेन उपगतः—युष्मो ज्ञानज्ञानोपगतो महर्षिस्तुत्तर चरित्वा ‘धर्मसञ्चयं’ क्षान्त्यादिधर्मसंग्रहं “अणुत्तरेणाणघरे” चि
 पञ्चास्वाऽऽश्रानिस्त्वाद् अनुत्तरं ज्ञानं—कषलाल्य तद्वरो यशस्वी ‘अयभासते’ प्रकाशते सूर्यवद् अन्तरिक्षे इति सूत्रनयो-
 रसङ्कापः ॥ ११-२२-१३-१४-१५-१६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३ ॥ अध्ययनार्थमुपसर्हस्तस्यैव फलमाह—

दुविहं स्ववेङ्गण य पुण्णापायं, निरंगणे सवओ विष्पमुक्के ।

तरिता समुदं द महाभयोधं, समुदपाले अपुणागमं गए ॥ २४ ॥ चि वेमि ॥

‘द्विषिप’ पाविष्य-भवोपमादिभेदेन द्विभेदं ‘पुण्यपापं’ शुभाऽशुभप्रकृतिरूपम् अर्थात् कर्म ‘निरङ्गनः’ प्रस्तात्वात्
 सुयमं प्रति निश्चलः शैलेऽयवस्याप्राप्त इत्यर्थः, अत एव ‘सर्वतः’ इति पाष्ठादान्तराच्च प्रक्रमादभिप्वद्भहेतोर्विप्रसुक्तः
 शीर्षां समुद्रमिय ‘महाभयोध’ दृहन्मस्तन्तानं समुद्रपालः अपुनरागमा गतिं गत इति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ ‘इतिः’
 परिसमाप्तौ, प्रवर्णनाति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनिमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधायाम्
 समुद्रपालीयाख्यमेकविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ द्वाविंशं रथनेमीयाख्यमध्ययनम् ।

व्याख्यावमेकविंशमध्ययनम्, अयुना रथनेमीयं द्वाविंशमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अतन्तराध्ययने
वियिच्छय्यां रक्षा, सा च धरणे धृतिमतेव शक्यते कर्तुम्, अतश्चरणे कथञ्चिदुत्पन्नविश्रोतसिकेनाऽपि धृतिराधेया
रथनेमिनात् इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याऽऽदिस्त्वयम्—

सौरियपुरम्भि नयरं, आसि राया महिहिण् । वसुदेवे त्ति नामेणं, रायलक्खणसंजुण् ॥ १ ॥
तस्स भज्जा इवे आसि, रोहिणी देवकी तथा । तस्सिं दोणहं पि वो पुत्ता, इट्ठा राम-केसवा ॥ २ ॥
सौरियपुरम्भि नयरं, राया आसि महिहिण् । समुहविजण् नामं, रायलक्खणसंजुण् ॥ ३ ॥
तस्स भज्जा सिया नाम, तीसे पुत्ते महायसे । भगवं अरिट्ठनेमि त्ति, लोगनाहे दमीसरे ॥ ४ ॥
सोऽरिट्ठनेमिनामो उ, लक्खणस्सरसंजुओ । अट्ठसहस्सलक्खणधरो, गोयमो कालगच्छवी ॥ ५ ॥
यज्जरित्तहसंघयणो, समचउरंसो हसोदरो । तस्स राईमहं कण्णं, भज्जं जायइ केसवो ॥ ६ ॥
अह सा रायवरकण्णा, सुसीला चारुपेहिणी । सव्वलक्खणसंपुत्ता, विजुसोआमणिप्पहा ॥ ७ ॥
अट्ठाह जणओ तीसे, चासुदेवं महिहियं । इहागच्छउ कुमारी, जा से कण्णं दलामि हं ॥ ८ ॥
तयोसहीहिं ण्हविओ, कयकोउयमंगलो । दिव्वजुयलपरिहिओ, आहरणेहिं विभूत्तिओ ॥ ९ ॥
मत्तं च गंधहत्थि, चासुदेवस्स जेट्ठगं । आरुढो सोहण् अहियं, सिरे चूडामणी जहा ॥ १० ॥

अह ऊत्सिण्ण छत्तेण, चामराहि य सोहिओ । दसांरचक्केण य सो, सवओ परिवारिओ ॥ ११ ॥
 पउरंणिर्णाए सेणाए, रइयाए जइफानं । तुडियाण सन्निणाएणं, दिवेणं गयणं फुसे ॥ १२ ॥
 एपारिर्साए इहीए, जुइंए उत्तिमाए य । नियगाओ भवणाओ, निज्जाओ वण्हिपुंगवो ॥ १३ ॥
 अह सो तत्थ निज्जंतो, दिस्स पाणे भयहुए । चाडेहिं पंजरेहिं च, सन्निरुद्धे सुडुक्खिए ॥ १४ ॥
 जीयिपंतं तु संपत्ते, मंसटा भक्खियवए । पासित्ता से महापण्णे, सारहिं इणमव्ववी ॥ १५ ॥
 कस्स अट्टा इमे पाणा, एए सधे सुहेत्तिणो । चाडेहिं पंजरेहिं च, सन्निरुद्धा य अच्छहिं ? ॥ १६ ॥
 प्याल्या—सुगममेव । नवरम्—राजलक्षणानि वक्रस्त्रिकादीनि । पुनः सौर्ययुतभिधानं च सूत्रे समुद्रविजय-वसु-
 दंतं विबुद्धम् ? इति विनेयकौतुकापनोदाय तस्मिन् लेखितं अनेन भगवता कस्मिन् भवे तीर्थङ्करनाम-

एणाग्निं सन्निवेसे गामादियस्स सुतो आसि धणनामो कुजुत्तओ । माडलुडुहिया धणवई तस्स भारिया । अन्नया
 त्तां गिग्ग्यान्ते मग्गण्ठे गयाइं पओयणवसेणमअं । दिट्ठो य तत्थ पंथपरिब्भट्ठो तण्हल्लुहापरिस्समाहरेणेण निमी-
 ट्ठियट्ठोचणो किच्चउपाणो भूमित्तलमइगतो किससरीरो एतो सुणी । तं च दद्वृण ‘अहो ! महातथस्सी एस कोइ इममवत्थं
 एतो’ षि संजायभत्तिफल्लेहिं सित्तो जलेण, वीइतो चेळंचलेण, संवाहियणि य धणेण अंगाइं । जातो समासत्थो
 नीतो सम्मानं, पट्ठियरिओ य पच्छाऽऽहाराईहिं । सुणिगा वि दिन्नो उचिओवएसो, जहा—इह दुहपडरे संसारे पर-
 षोग्गियं अयरसं जाणएण फायवं, ता तुग्गहे वि ताव मंस-मज्ज-परट्ठिमाइं करेह निव्वित्तिं जइ सक्केह पालेडं, जतो
 पट्ठोरोषालि पपानि, त्हाहि—“पंचिंदियवहभूयं, मंसं दुग्गोधमसुइ वीभत्थं । रक्खपरितुलियभक्खग-सामयजणयं

दुग्धमूलं ॥१॥ तदा—गुदमोह-कलह-निदान-परिह्व-उवहास-रोस-मयहेऊ । मज्जं दोगाइमूलं, हिरि-सिरि-मइ-धम्मना-
सकरं ॥२॥ अवि य—मन्ने महुम्मि मंसे य, नवणीयम्मि चउत्थए । उप्पजंति असंखा, तव्वण्णा तत्थ जंतुणो ॥३॥
तदा—सपरोयपायजणया, इहेय तह नरयतिरियगइमूलं । दुहमारणसयहेऊ, पारब्धी वेरुड्डिकरा ॥४॥” इमं च सोऊण
सधियेहिं तेहिं मणियं—मयवं ! देहि अन्ह अल्पणयं धम्मं निहत्थावत्थोचियं । तेणावि ‘सो धम्मो जत्थ दया, दसट-
दोसा न जरस सो देवो । सो हु गुरू जो णाणी, आरंभपरिगहोवतो ॥१॥’ इचाइ सवित्थरं कहिऊण दिन्नो सम्मत्तमूलो
य सावयधम्मो । परितुटाइं ताइं अनुससियाइं मुणिणा, जहा—“तत्थ वसेज्जा सड्डो, जईहिं सह जत्थ होइ संजोगो ।
जत्थ य चेइयभवणं, अन्ने वि य जत्थ साहम्मी ॥१॥ देवगुरूण तिससं, करेज्ज तह परमवंदणं विहिणा । तह पुष्क-
पत्थमाईहिं पूयणं सयपालं पि ॥२॥ अन्नं च—अप्पुव्वनाणगहणं, पक्कत्ताणं सुधम्मसवणं च । कुज्जा सह जहसत्ति,
तयसग्गयायं जोगं च ॥३॥ अन्नं च—भोयणसमए सयणे, विवोहणे पसवणे मए वसणे । पंचनमोक्कारं खलु, सुम-
रेन्ना सयकन्नेसु ॥४॥” एवमाइधम्मे धिरीकाऊण ताइं आपुच्छिऊण य गतो अहाविहारं साहू । वाइं वि कुणंति साहू-
परट्टमणुट्टाणं, यदं च तेहिं तवस्सियच्छहपचयं मुहाणुवंधि महंतं पुत्रं । अवि य—“वेयावचं कीरइ, समणाणं सुवि-
दियाण जं किंचि । पारंपरेण जायइ, मोकससुहपसाहगं तं पि ॥१॥” पडिवन्नो य तेहिं कालेण जइधम्मो । कालं काऊण
सोइम्मं सामाणितो जातो धणो, इयरा वि जातो तस्सेय भित्तो । तत्थ दिवं सुरसुहमणुभविलं जुतो संतो धणो डववन्नो
धेयहे सुरतेयराइणो पुत्तो चित्तगइनामा विज्जाहरराया । धणवईं वि सुररायकत्रगा होऊण जाया तस्सेव भारिया
रयणवईं नाम । आसंबियमुणिधम्मो माहिं दे धणो सामाणितो, इयरा य तम्मित्तो जातो । ततो जुतो धणो अव-
राणितो नाम राया जातो, सा वि पिइमईं तस्स पत्ती । काऊण समणधम्मं गयाइं आरणके कल्पे । धणो सामाणितो

जाओ, इयरा पि तन्मित्तो । ततो चुओ धणो संखराया जातो, सा वि जसमई तत्सेव कंता । तत्थ संखो पडिवन्नमुणि-
धम्मो अरहंतवच्छादेऊहिं निवद्धतित्थयनान्मो उववन्नो अवराइयविमाणे । जसमई वि साहुधम्मपहावेण तत्थेवो-
यवण्णा । ततो चविऊण धणो सोरियपुरे नयरे दसण्हं दसाराणं जेहस्स समुद्धविजयस्स राइणो सिवादेवीए भारि-
याए इच्छित्ति चोदसमहासुमिणसूइतो कत्तियकिण्हवारसीए उववन्नो पुत्तए । उचियसमएण य सावणसुद्धपंच-
मीए पय्या सिवादेवी दारयं । दिसाकुमारिकयजयकम्मसुरासुरविहियजन्माभिसेयाणंतरं कयं राइणा वद्धावणयं ।
द्विट्ठो रिट्ठरयणमतो नेसी सुम्हिणे गन्भगए इमम्मि सिवाए त्ति कयं पिउणा नामं । जातो अट्टवरिसो ।
एत्थंतरे य हरिणा कंसे विणिचाइए जीवजसावयणेण जाययाणमुवरि आसुरुत्तो जरासंधो महाराया । तयासंकाए
गया पच्छिमसमुद्रं ते जायवा । तत्थ केसवाराहियेवसमणकयाए सधकंचणमयाए बारसजीयणायामाए नवजोयणवित्थराए
यारयईए सुहेण चिट्ठंति । कालेण य निहयजरासंधा राम-केसवा भरहद्धाहियइणो राया जाया । अरिट्टनेमी य भयवं
जोषणमणुपत्तो विसयपरम्मूहो विसिट्ठकीलाहिं कीलंतो सबजायवपिओ हिंडइ जहिच्छाए । अन्नया समाणयय-वेसा-SS-
यारेहिं निवकुमारोहिं सह रमंतो गतो हरिणो आवहसालाए, दिट्ठाइं देवयाहिट्टियाइं अणेगाइं आवहाइं । ततो विव्वं
कालवट्टं गेण्हंतो पाएसु निवडिऊण भणितो आवहपलेण—कुमार ! किमणेण सयंभुरमणवाहतरणविग्भमेण असक्काणु-
ट्ठणेणं?, न सल्लु महुमहणं वज्जिय संदेवमणुयासुरे वि लोए इमं आरोविउं कोइ सत्तो । ततो ईसिहसत्तेण तमवगणिऊण
आरोविउं लीलाए, अप्फालिया जीवा । तीए रवेण य कंषिया सेइणी, थरहरिउमारद्धा गिरिणो, उत्तट्टहियया इतो ततो
पलायंति जल-थल-सहचारिणो जंतुगणा । ततो अचंतविग्भियाणाऽऽरक्खियनराणं मोत्तूण कालवट्टं पुणरुत्तं वारंताण वि
गहितो पंचयण्णो संसो, आऊरित्तो य कोउणेण । तस्स सहेण बहिरियं सबं पि भुयणं, आकंपियं संदेवमणुयासुरं पि

थीउचरा-
 प्यपनएवे
 धीनमिच-
 न्नीया
 सुत्तपोषा-
 रया लपु-
 श्रुतिः ।

॥ २७८ ॥

“जयं, विसेसतो सा नयरी । तवो 'किमेस पलयकालसन्नियो संखोहो ?' त्ति विगपंतसस हरिणो निवेइतो आळहपालेहिं जहदितो वहरयो । विन्दिवो हरी । ततो मुणियकुमारसामत्येण भणितो वळदेवो हरिणा—जस्सेरिसं वालस्स वि सामस्यं नेमिणो सो यदंतो एवं हरिस्सइ, तो पुणो वळं परिक्रियय रत्नरक्खणेयायं धितेमो । वळदेवेण भणियं—अळमेयाए संक्खाए त्ति, 'जहांचित्तिपदिणफलो, एसो पणइण कणरुक्खो व । सो कह नरिंद ! रळं, वेच्छइ कुमरो तुमाहितो ? ॥१॥' जेण पुयं केवलनिदिदो वप्पणो एस यावीसइमो नेमित्थियरो, तुमं पुण भरहइसामी नधमदासुदेवो, ता एस भययं अकरत्तो परित्तसयलसावज्जोगो पधजं काहिति । अनुदियदं पि रत्नहरणसंकाए वारिज्जितेणावि हरिणा वजाणमुपगतो भणितो नेमी—कुमार ! नियनियवळपरिक्खणमित्तं वाहुजुद्धेण जुब्बामो । नेमिणा भणियं—किमणेण पुद्वज्जणंदिग्गिजेण इयरत्तणवट्टुयएणं वाहुजुद्धययसाएणं ?, विवसजणपसंसणिजेणं वायाजुब्जेण जुब्बामो, अण्णं च माए बहरणण तुग्गामिभूयस्स महंतो अयसो । हरिणा पळत्तं—केलीए जुब्जंताण केरिसो अयसो ? । ततो पसारिया यामा वाटुळया नेमिणा—एयाए नामियाए विजितो मि त्ति । अवि य—'ववहासं खळु जम्हा, जुब्बं गोविंद ! तेण यादाए । यालियन्ताए पिय, विजितो इं नत्थि संदेहो ॥१॥ अंदोलिया वि दूरं, नियसामत्येण विण्हुणा वाहा । थेवं पि सा न पळिया, नणं य मयणस्स चाणेहिं ॥२॥' एवं च वियित्तत्तत्तहरणसंक्खस दसारत्तक्कपरिवुडस्स हरिणो समइत्ततो कोइ फालो । अन्नया संपत्तजोदणं विसयसुदुदनिग्गिवासं नेमिं निएऊण भणितो समुहविजयाइणा दसार-
 पदोण केसवो—तहा वययसु कुमारं जहा श्रुत्ति पयट्टए विसएसु । तेण वि य भणियातो रुग्गिणि-सच्चभामापयुहातो निययभारियाओ । ताहिं वि जहायसरं सपणयं भणितो एसो कुमरो—सच्चविट्ठुयणाइत्तं तुह रुवं, निरुवमसोहग्गा-
 रगुणोयवेयं निरामयं देहं, सुखुंदरीण वि उम्मायजणणं वारुणं, वा अपुरुवदारसंगदेण करेसु सफळं दुहहळंभं मणुय-

द्राविशं
 रथनेमी-
 याल्यम-
 ध्ययनम् ।
 अष्टिनेमि-
 चरित्रम् ।

॥ २७८ ॥

;

तान् । ततो हसिञ्जण मणियं नेमिनाहेण—युद्धातो ! असुररूपाणं बहुदोसालयाणं तुच्छसुहृत्विबंधणाणं अधिरसंगमाणं रमणीयं संगेण न दौइ सफलं नरत्तणं, अवि य एगंतसुद्धाए निकलंकाए निरुवमसुहाए सासयसंजोगाए सिद्धिवहूए चेषो-यन्नेणेण तस्स सफलत्तं । जतो—“माणुसत्ताइसामग्गी, तुच्छभोगाण कारणे । कोडिं बराडियाए ध, हागिति अबुद्धा जणा ॥१॥” अहं सिद्धिनिमित्तमेव जहस्सं । साहित्तो ताहिं कुमाराभिष्पपातो हरिणो । तज्जो तेण सयं चिय भणितो नेमी—कुमार ! उसभाइणो वि तित्थयटा काऊण बारसंगहं जणिऊण तणए पूरिऊण पणइजणमणोरहे पच्छिमवयम्मि पवइया बढा वि संपत्ता मोक्खं, तो एस्स परअत्थो—वारसंगहेण पूरेसु दसारचक्कस्स मणोरहे । ततो निबंधं नाऊण भाविपरिणामं च वियाणंतेण पडिबन्नं हरिवचणं नेमिणा । कहियं च तं दसारचक्कस्स हरिणा । तेण वि संजायहरिसा-इरेणेण भणितो हरी—बरेसु कुमाराणुरूवं रायकुमारियं । दिट्ठा गवैसंतेण उगमसेणरायदुहिया रायमई कन्नगा । सा पुण धणवइजीवो अपराजियविभाणातो चविऊण य तत्थोववन्ना । ततो 'सा चेवाणुरूवं' ति मगितो उग-सेणो । तेण वि सहरिसेण 'मणोरहाइरित्तो एस अणुगहो' ति भणिऊण विन्ना । ततो कारावियं दोसु वि कुलेसु बद्धा-पणयं । अन्नदियहम्मि कारावित्तो वारेज्जमहूसवो । तथो निधत्तिपसु तयणुरूवेसु भत्तवत्थालंकाराईसु करणिजेसु पर-माण्णेण पत्तो थारिजियथासरो । जहाविहिं पंडखिया रायमई, कथा सवालंकारसाट । कुमारो वि पसाहित्तो दिव-रमणीहिं समारूढो मत्तवारणं । समागया दसाट सह घलदेव-चासुदेवेहिं । समाहयाइं तूरुदं, ऊसियं सियायवत्तं, आऊरिया जमलसंसा, पगाइयाइं मंगलाइं, जयजयावियं मागदेहिं । ततो थुवंतो नरेदेवसंघेण अहिलसिब्बंतो सुरनर-रमणीहिं पेच्छिजंतो सधलोपणं महाविच्छेडेण पत्तो वियाहंमंडवासन्नं । रायमई वि नेमिकुमारं दहूण आणंदपरवसा संत्ताया । अवि य—का हं ? किमेत्थ वट्टइ ?, कथं च चिट्ठामि ? को इमो कालो ? । जिणदंसणुत्थपहरिस-हरियमणा

श्री
प्यनसुं
भ्रीनेमिच-
न्दीया
सुलसोषा-
स्या लपु-
शुचिः ।

॥ २७९ ॥

चेयद् न किं पि ॥१॥ एतंतरे क्लृणतवे सोऽङ्ग ज्ञांतेण वि नेमिनाहेण पुच्छित्तो सारही—भो ! काण पुण मरण-
नीदयाणं च एस क्लृणो सहो ? । वेण कहियं—देव ! एए हरिणाइणो सत्ता बुद्धा चारेज्जयपरमाणंदे वाधाइय लोगो
भोयायिञ्जिस्सह । वतो वत्साऽऽइरणणि पणाभिऽङ्ग भणिया लोगो नेमिणा—‘भो ! भो ! केरिस्सो परमाणंदो जस्मि निर-
परहाण दीणाण मीयाण एयाण बहो कीरइ ? , ता किं इमिणा संसारपरिभमणहेउणा वारिज्जाणं ?’ ति मणिऽङ्ग बाला-
यिओ करी । सारहिणा वि भयवओ अहिप्पायं नाऽङ्ग मोइया ते सत्ता । नेमिं च बलंतं विरत्तचित्तं पेच्छिय अयंढ-
यत्तपरहाताडिय ध बुच्छावसेण निवडिया धरणीए रायमई । ससंभमेण य सहीयणेण सित्ता सीयलजलेण, वीइता
तालविंटेण, लद्धचेयणा पमणिडं पपत्ता—अहो ! मे मूढया जमप्पाणमयाणिऽङ्ग अशंतदुल्लेने सुवणत्ताहे अणुरायं
पुणंतीए लट्टुंरुक्तो अप्पा, किं कयाइ कायकंठिया परममोत्तियहारसंगं पावइ ? । गरुयाणुराएण य जिणमुदिसिडं
पिलयइ—‘धी मे सुउल्लुपत्ती, धी रूवं जोषणं च मे नाह ! । धी मे कलाकुसलया, पडियज्जिय जं तुमे चत्ता ॥१॥
नीदरइ जीयियं पिय, अंगाइं च नाह ! मह विलिज्जंति । कुइइ ध हिययमेयं, सहसुत्तणदुक्खसंतवियं’ ॥२॥ हारो खार-
सरिच्छो, अठ-चंदण-चंदिसा वि तावति । तुइ विरहे मह सामिय !, जलइ ध समंततो सुवणं ॥३॥ किं संजाया
पक्खुं ? उइयं किं मक्ख अमुइयं कम्मं ? । किं किं पि सुयं दिट्ठं, व विस्सियं ? जं ममं चयसि ॥४॥ दिट्ठि पि देसु
सामिय !, आल्लयणं पि इ दु कोसु सणमेळं । मा मे पेम्मपराए, भवाहि एगंतनिरवेक्खो ॥५॥ अहवा सिद्धिवहुकंठियस्स
तुइ अमरसुंदरीतो वि । न हरंति नाह ! हिययं, माणुसमेत्तेहि का गणणा ? ॥६॥ एवं च महासोयमरोत्थया विलंबती
'पियसद्धितो ! अलंयजिज्जो दिघपरिणाओ, ता अयलंबेसु धीरयं, अलमेत्थ विलविणं, सत्तपहाणावो होति रायभूयाओ’ ति
भणिऽङ्ग संठपिया सा सहियणेण । मणियं च तीए—पियसहीतो ! अजं चेष मे सुमिणए आगतो एरावणारूढो

इतिश्र
रथनेमी-
चार्यम-
ध्ययनम् ।
अरिष्टनेमि-
चरित्रम् ॥

॥ २७९ ॥

षट्पदेवदाणवपरिवृढो दुवारदेसे एगो दिवपुरिसो, तत्कल्पं च नियत्तिय सो समारूढो सुरसेलं, निसन्नो सीहासणे, अणेगे
 समागया जंतुणो, अहं पि तत्थेव गया, सो चडरो चडरो सारीरमाणसदुहपणासगाणि कप्पपायवफलाणि तोसिं । इतो
 मए भणिओ—भयं ! मम वि देसु इमाणि, दिन्नाणि य तेण, तयणंतरं च पडिबुद्धा अहं । सहीहिं भणियं—पिय-
 सदि ! मुहकडुओ वि ते एस सुमिणतो हत्ति परिणामसुंदरो होहिं ति । इतो ततो नियत्तो नेमिनाहो । चलियास-
 नेहिं पडिवोहिओ 'भयं ! सवजगज्जीबहियं तित्थं पबत्तेहिं' ति भणतेहिं लोगंतियदेवेहिं गतो जणणि-जणयसयासे,
 विरइयकरकमलमउलेण य भणियं—अम्मो ! विरत्तं मे भवचारगाओ चित्तं, तं इच्छामि अहं तुब्भेहिं अणुणातो
 पइइं । इमं च सोऊण सोयसंधट्टनिरुद्धहियया कंपिरसरीरा चुण्णियवलय निवडिया महीयले । मिलियं तत्थ दसार-
 पफं । जलमिसेयाइणा लद्धसन्ना इमं भणिउमाढत्ता—कीस जाय ! पसरंतमणोरहवह्छिउम्मूलेण सोयसायरे खिवेसि
 अग्हे ? कीस या पडिवत्तपत्थणाभंगेण जणेसि मणसंतावाइरेगं इसारचकस्स ?, अन्नं च—जाय ! एवं कीरमाणे
 संयंमगियरायमइकन्नगो हरी कहं दाविस्सइ उगसेणरायस्स मुहं ? कहं वा भविस्सइ जीवंतमयगा वराई राय-
 मइं ?, ता अन्होवरोहेण चेष तीए करेसु पाणिगहणं, परिणयवतो य काहिसि-पबज्जं । ततो भणियं भयवया—
 अम्मो ! मा करेसु मणसंतायं, परिभावेसु अणिचत्तं सबभावाणं, चित्तेसु विवागदारुणत्तं अतित्तिजणत्तं च विसयाणं,
 तहा—अधिरत्तणं जोवणस्स, चंचलत्तं च रिद्धीणं, संहासमयसमागमेक्करुवासिसउणाणं व थोव संजोगत्तं पियपुत्ताइ-
 यंयुज्जणं, अयंइपहारित्तणं मच्चुरस्स, जम्मजरामरणेगाइडुक्खपउरत्तं च संसारस्स आलोएसु, ता अणुजाणसु
 मं इमातो भवपलीवणाओ नीहरंतं । एत्थंतरे दसारचक्षेण विरइयकरंजलिणा भणितो नेमी—कुमार ! तए संपहं
 चेष परिचत्तस जायववग्गस्स अत्थमइ ध जियलोओ, ता पडिच्छाहिं त्राव कंचि कालं । ततो उवरोह सीलयाए संवच्छ-

द्वाविंशं
रयनेमी-
यालयम-
ध्ययनम् ।
अरिष्टनेमि-
चरित्रम् ।

॥ २८० ॥

रियमहादागनित्तं च पटियन्नं संवच्छरनेत्तमवत्थानं । भयवया तप्पन्तिं च आढत्तं किमिच्छियं महादागं । जंभगा
य देया भयवतो भवणे हिरण्यधवत्याइवासं धासिउमाढता । पट्टिपुण्णे य संवच्छरे आपुच्छिज्जण, अम्मापियरो
सावणसुद्धच्छट्टीए संवच्चगणुयाए परिस्ताए परिबुडो निगंतूण नयीए सहसंबवणे उज्जाणे त्तिन्नि थाससयाई अगारवा-
समावसिंसा छट्टेणं भतेणं पुरिससदस्सेण सद्धि निक्खंतो विहरइ तवसंजसरतो । इओ य भयवतो भाया रहनेमी
अणुत्तपरो रायमई उवयरइ, भगिया य तेण—सुयणु ! मा करेह विसायं, तुमं सोहगनिहिं को को न पत्थेइ ? भयवं
पुण वीयरगो न करेइ विसयाणुबंधं, तो पडिबज्जसु मंभं, तुहाणाकारी सब्बकालमहं । तीए भणियं—जइ वि अहं नेमि-
नाहंणं चया त्था वि तमहं न परिषएभि जेण भयवओ चैव सिस्सिणी भविस्सामि, ता उज्जसु तुममेयमत्थाणुबंधं ।
वतो टितो इइ वि दिणे सो अवहेरीए । पुणो वि अन्नमि दिणे पत्थिया । ततो तीए तप्पडिबोहणत्थं तप्पच्चक्खमेव
पाऊण र्त्तरं मयणफ्फटपोणेण वमिज्जण सोवण्णिक्कबोले समुवणीयं रहनेमिणो, भणितो य—पियसु इमं । तेण भणियं—जइ
फहं पंतं थियासि ? । तीए भणियं—किमेयं जाणसे तुमं ? । तेण भणियं—चालो वि एयं वियाणइ । तीए भणियं—जइ
एयं ता वीस मं नेमिनाहेण वंतमपिटमिच्छसि ? । इमं भणियो सो उवरतो तदज्जवसाणातो । सा वि दिक्खाभिसुही
तयोवदालेहिं सोसंती चिट्ठइ सरीत्यं । एत्थंतरे चउत्पन्नं दिणाइं अन्नत्य विहरित्ता आगतो रेवयगिरिसहसंबवणे
दिक्खत्ताणे उज्जाणे भयवं । उत्पन्नं तत्थ सुहज्जवसाणत्स आसोयअमावसाए अट्टमभत्तंते केवलं नाणं । कयं देवेहिं
समोसरणं । अवि य—वंतरसुरा कुणंति उ, वाओइयरयणभूमिनिव्विं । पणवन्नविंदसंठिय-कुसुमाणं पयरणं चैव ॥१॥
अन्निवरम्भस्सवद्धिं, विमाण-जोइ-भयणाहिवकयातो । पायारा त्तिन्नि भवे, रयणे कणणे य रयए य ॥२॥ मणिरयणहेम-
मइया, फचिसीसा सधरयणिया दारा । मणिउणगरयणच्चित्ता, य तोरणा धयवडाइत्ता ॥३॥ मच्चे असोगरुक्खतो, तदहो

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्नीया
सुखबोधा-
ख्या लपु-
श्रुतिः ।

॥ २८० ॥

पीठं च धृत्य मुत्तंक्षते । तस्मिन् सीद्धान्त-सुवर्णि-च्छत्तादृशं च ॥१४॥ जम्बूद्वीपे पासे, सुयामरे पठमसंस्थितं चक्रं ।
पट्टिरुचपरमतोरण-नार्हं यं कुरुते चंतरिया ॥१५॥ साधारणओसरणे, एवं जलधिद्रुमं तु ओसरई । एकौ चियं तं संबं,
करेइ भयणा च इयरेसि ॥१६॥ निघंसे यं तस्मिन् पुषदरेण दोहिं पठमेहिं पाए ठवंतो सत्तहिं यं अणुगम्माणो पविट्टो
भयपं येइयठसं पयकिरणीकाऊण वित्थपणामं च काऊण उवविट्टो पुषामिमुहो सिद्धान्तणे जातो चउमुहो । मिलिया
यत्तविदा वि मुदसंपा । समागया समुहविजय-केसवाइजायवगणा । परिवुट्टमणा यं रायमई वि पत्ता समोसरणं । तत्थ
भययं केई पंइति, केई धुंति, केई पूयंति, केई जयजयावंति, केई गायंति, केई यज्जाइं वायंति, के वि नचंति, अंतरा य
गुरचारणा पंइति । अचियं—तुंज्ज निरुयम रूवसंपत्ति, जयपयठ सोइगु वुट्ट । तुंज्ज पुणु लावणु उत्तमु, अइलडहु तारुणु
वुट्ट ॥१॥ गुणहं पसि वुट्टं सपळ सचञ्जुअञ्जवि शूरहिं तरुणियण निचमरु तंइं अणुरु । तद वि डु सामिय ! मयणसरु,
मुहं वरि संगु न पतु ॥२॥ देवदानवसयरत्तराय जा सोहइ, मिउवयणकुडिलहासकुडिलवलोयण, मुणिवग्गो वि वसिकरइ
परमरुयलायमजोपण । सा पंइं उञ्जिय राइमई, निचमरुनेहरुयं । मयणमहफुह भग्गु इह, पंइं पर ससि ! पसंत ॥३॥
एवमाइमहापमोएण विपित्ताए केवलमदिमाए जहारिइं निविट्टासु परिसासुं । अचियं—“मुणि-वेमाणिणि-समणी, सम-
ण-यण-जोइरेविदेवा य । वेमाणिय-नर-नारी, ठंतडग्गेयाइ विदिसासु ॥१॥ उट्ठत्था समणीतो, नरिथित्तो केइ सुरवहूओ

१ एव नित्यमा रूपसम्पत्तिः, जगत्पवरं सोभायं एव । तव पुण्यं काव्यमुत्तमं, अतिमुन्दरं तारुण्यं वद ॥ १ ॥ गुणानां रातिस्त्वव
तद्वदः सत्तमः, अथापि क्षीयते तरुणो बभो निर्भरं स्वयि भनुराक. । तथापि खलु स्वामिन् ! मदन्तरास्त्रो रसि सङ्गं न प्राप्त ॥२॥ देव-दानव-
घषा-नरराजान् या क्षोभयति, यदुपपन्नकुडिलहासकुडिलवलोक्त्वा, मुनिर्यामपि यतीकरोति परमरूपलावण्ययौवना । सां स्वयां उचिन्ता
पत्नीदगी, निर्भरधेरुदन्ती । मदनाह्वयतो भत इह स्वमि परं स्वामिन् ! मशान्ता ॥ ३ ॥

श्रीउचरा-
प्ययनरुत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥२८१॥

य । वीर्यमि द्रुंति तिरिया, तइए सालंतरे जाणा ॥२॥” कया य भयवया धम्मदेसणा—शृङ्गारादिरसैराब्धे,
रागद्वेषोरुत्तुन्वके । गाढगर्दमिलाकारचतुर्गतिविराजिते ॥१॥ कपायप्रबलाऽश्रान्त-बलीवर्दसमायुते । सारथीभूतमि-
ध्यात्व-प्रसादाऽयमन्योर्गफे ॥२॥ आयुःपरम्पराबद्ध-घटीचक्रसमाकुले । मोहसीरपतिप्रष्ट-हास्यादिवहुकपर्पके ॥३॥ विचित्र-
जन्मसन्तान-नुरुकेदारशोमिते । सदोप्तकर्मबीजौघ-मृत्युपानान्तिकाश्रिते ॥४॥ भीमे भवारघट्टेऽस्मि-न्नजस्रं कालकुल्यया ।
इतथैतथ नोद्यन्ते, जलवजन्तवो हामी ॥५॥ एवं विज्ञाय भो भव्याः !, सर्वसौख्यैककारणे । सर्वश्रेष्ठहरे जेने, - धर्मे
यन्नो विधीयताम् ॥६॥ एमाइ सोऽङ्ग बहवै पडिबुद्धा पाणिणो । पद्माविया गणहरा । जातो चउच्चिहो समणसंधो ।
रहनेमी वि संविगो पवइतो । रायमई वि चहुयाहिं रायकण्णगाहिं सह निक्खंता । ‘जो मे सुमिणे तया दिट्ठो दिव्व-
पुरिसो सो एत भयवं, कप्पपायवफलाणि य चउरो महबयाइं’ ति परिखुट्ठा सा । अण्णया भयवतो वंदणत्वं रेवयगिरं
गच्छंती साहुणीहिं सह महावुट्ठीए अब्भाहयानु अइसंभभवसेण अण्णणगुहाइएसेसु निलीणासु सेससाहुणीसु रायमई
वि पयिटा एगाए सुण्णगुहाए । तत्थ य वासपरद्धो भवियव्यावसेण रहनेमिसाहू वि पुव्वपविट्ठो आसि । अंधयारपएसे
ठितो न दिट्ठो तीए, लमा चीवराइं विसरिइं । तीए निरावरणसरीरसोहं वड्ढूण दुइंतयाए इंदियाणं अणाइभवव्भत्थ-
याए विसयाभिसंगस जाओ सो रायपरवसो । एत्थंतरे सो दिट्ठो तीए । ततो भयवेविरगत्ताए इत्ति पावरिय अप्पाणं
निविट्ठा वाहुसंगोपं काऽङ्ग । भणिया य तेण—सुअणु ! न संकेमि तुहाणुरायवसेण अरइपरियायमिमं सरीरं थारेइं, ता
काऽङ्गाणुगहं पडिवत्तसु गए समं विसयसेवणं, पच्छा संजायमणसमाही अहं तुमं च तवनिम्मलं संजमं चरिस्तामो ।
तीए वि साहसमवलम्बिऊण पगव्भवयणेहिं भणितो—भो ! महाइलपसूतो तुमं, ता किं जुत्तं तुह सवायाए पडिवत्तस
वयस भंजणं, अवि जीवियं चवंति सप्पुरिसा न उण पइणं लोवंति, ता महाभाग ! काऽङ्ग मणसमाहिं चित्तसु

॥ २८१ ॥

द्वाविंशं
रथनेमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
अरिष्टनेमि-
चरित्रम् ।

विसयाण विवागदारुणत्वं, सीलसंभङ्गस्त नरयाइयं फलं । अण्णं च—न विसयसेवणेण मणसमाही अवि य पभूयतरा
 चेव अरई हवइ, जतो वडुइ चेव तस्सेवणेणं लद्धपसरस्स मणरस इच्छा, भणियं च—“भुत्ता दिवा भोगा, सुरेसु
 असुरेसु तद्द य मणुएसु । न य सजाया तिच्ची, अतित्तरंक्कस्स व जियस्स ॥१॥” एमाइअणुसासितो सबुद्धो एसो । ‘सम्मं
 चोयण’ ति भणंतो अत्ताणं निदिक्कण रायमइं च अभिन्नंदिक्कण गतो साहुमब्भे । सा वि अज्जियासमीचे । अरिद्धनेमी
 य भयवं मरगयसमवण्णदसथणूसियदेहो सरलंठणो चउप्पण्णदिणूणाइं सत्त वाससयाइं केवलिपरियाएण विहरिउं पडि-
 वोदिक्कण अणेगे भद्वसत्ते पालिक्कण वाससहस्समाउं रेवयगिरिम्मि आसाढसुद्धअट्टमीए मासिएण भत्तेणं छत्तीसएहिं
 पंचटि सएहिं सह सिद्धि गतो । रहनेमी रायमइं य सिद्धाइं । पनरस सयाइं समणणं तीसं च सयाइं समणीणं
 भयवतो अरिद्धनेमिरस सिद्धाइं । चवणाईसु पंचसु कल्लाणगेसु चित्तानकरत्तमासि ति अरिद्धनेमिचरियं सम्मत्तं ॥
 सूत्रोक्कमपि यदन कथितं तत् कथानकप्रसङ्गेन श्रोतृजनानुमहार्थम् । सम्प्रति सूत्रं व्याख्यायते—

“लकरणस्सरसजुओ” ति स्वरलक्षणानि—माधुर्यादीनि तैः सयुतो यः सः तथा । “गोयमो” ति गौतमसगोत्रः ॥
 “विजुसोयामणिप्पह” ति “विशेषेण द्योतते विद्युत् सा चाऽसौ सीदामिनी च विद्युत्सौदामिनी तल्पभा—तद्वर्णा ।
 “जा से” ति सुनूव्यत्याद् येन तस्मै कन्यां ददान्यहम् ॥ ‘सर्वोपधयः’ जयाविजयर्द्धिदृज्यादयः । ‘कृतकौतुकमङ्गलः’
 इत्यत्र कौतुकानि—ललाटमुशलस्पर्शनादीनि, मङ्गलानि च—दध्यक्षतादीनि ॥ वासुदेवस्य सम्बन्धिनमिति गम्यते,
 ‘ज्येष्ठन्म्’ अतिशयप्रशस्यकम् ॥ ‘दिव्येन’ प्रधानेन, “गयणं फुस्सि” ति आर्पत्याद् गगनस्पृशोपलक्षितः ॥ ‘वृष्णिण्युह्ववः’
 प्रादयप्रयानः ॥ अथ सः ‘निर्यन्’ अधिकं गच्छन् ‘दिस्स’ ति ‘दृष्ट्वा’ अवलोक्य ॥ “पासित्त” ति दृष्ट्वा, कोऽर्थः ?
 उक्तविशेषणविशिष्टान् हृदि निध्याय ‘सः’ इति भगवान् ॥ “क्वस्सऽट्ठ” ति कस्याऽर्थोत्—हेतोरिमे प्राणा एते सर्वे ?,

‘इमे’ इत्यन्तेनैव च । ‘एते’ इति पुनरभिधानं सम्भ्रमद्वयापनार्थम्, सन्निहृदाश्च, ‘चः’ पूरणे इति षोडशशुद्धार्थः ॥
१-२-३-४-५-६-७-८-९-१०-११-१२-१३-१४-१५-१६ ॥ एवं च भगवतोके आह—
सारही तओ भणति, इमे भदा उ पाणिणो । तुब्भं विवाहकज्जम्मि, भोयावेउं बहं जणं ॥ १७ ॥
व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—इमे “भदा उ” चि भद्रा एव’ कल्याणा एव न तु श्रृगालादिवत् कुत्सिताः ॥ १७ ॥

एतत् ध्रुवा यद् भगवान् विहितवांस्तदाह—
सोऊण तस्स चयणं, यहुपाणिविणासणं । चित्तेइ से महापणे, साणुकोसे जिएहि उ ॥ १८ ॥
जइ मज्झ कारणे एए, हम्मंति सुवहू जिया । न मे एयं तु निस्सेसं, परलोणे भविस्सइ ॥ १९ ॥
सो कुंडलाण जुयळं, सुत्तगं च महायसो । आभरणाणि य सवाणि, सारहिस्स पणामए ॥ २० ॥
मणपरिणामे य कए, देवा य जहोइयं समोइण्णा । सविहोए सपरिसा, निक्खमणं तस्स काउं जे ॥
देवमणुस्सपरिवुढो, सीतारयणं तओ समारूढो । निक्खमिय वारगाओ, रेवयम्मि ठिओ भयवं ॥
उज्जाणं संपत्तो, ओइण्णो उत्तिमाउ सीयाओ । साहस्सीए परिवुढो, अह निक्खमई उ चित्ताहिं ॥
अह सो सुगंधगंधिए, तुरियं मउअकुंचिए । सयमेव लुंचई केसे, पंचसुद्धीहिं समाहिओ ॥ २४ ॥

व्याख्या—प्रकटम् । नवरम्—‘सातुकोशः’ सकरुणे जीवेषु ‘तुः’ पूरणे ॥ “निस्सेसं” ति ‘निःश्रेयसं’ कल्याणं परलोके भविष्यति । भवान्तरेषु परलोकमीरुत्वस्याऽऽत्यन्तमभ्यस्तया एवमभिधानम्, अन्यथा चरमदेहत्वाद् अतिशयज्ञानित्वाच्च भगवतः कृत एयंविधा चिन्ता? इति ॥ एवं च विदितभगवदस्मिप्रायेण सारधिना मोचितेषु सत्त्वेषु परितोपाद् यदसौ कृतवांस्तदाह—‘सो’ इत्यादि ‘सूत्रकं च’ कटीसूत्रम् ॥ मनःपरिणामे च कृते निष्कमणं प्रतीति गम्यते, ‘यथोचितम्’

औचित्यानतिश्रेण ॥ निष्क्रम्य 'द्वारकातः' द्वारकापुर्याः 'रैवतके' उज्जयन्ते स्थितः ॥ सुगन्धगन्धिकान् त्वरितं मृदुक-
कुम्भिकान् "समाहितो" त्ति समाधिमान् ॥ इह तु वन्दिकाचार्यः सत्त्वमोचनसमये सारस्वतादिप्रबोधन-भवनगमन-
पित्रनुष्ठापन-महादानानन्तरं निष्क्रमणाय पुरीनिर्गमनमुपवर्णितवान् । तथा कुतोऽपि सूरसूरिणाऽप्येतच्चरिते लिखितमिदम् ।
अत एवाऽत्रापि कथानके ऋधितमिति सूत्रसप्तकार्यः ॥ १८-१९-२०-२१-२२-२३-२४ ॥ एवं च प्रव्रजिते भगवति—

वासुदेवो य णं भणइ, लुत्तकेसं जिहंदिंयं । इच्छियमणोरहे तुरियं, पावसू तं दमीसरा ! ॥ २५ ॥
पाणेणं दंसणेणं च, चरित्तेणं तवेण य । खंतीए सुत्तीए, बहुमाणो भवाहि य ॥ २६ ॥
एवं ते राम-केसवा, दसारा य बहुजणा । अरिष्टनेमिं वंदित्ता, अइगया धारगापुरिं ॥ २७ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—वासुदेवश्च, चशब्दात् समुद्रविजयादयश्च ॥ २५-२६-२७ ॥ तथा च राजीमती
किमचेष्टन ? इत्याह—

सौज्जण रायवरकन्ना, पवज्जं सा जिणस्स उ । नीहासा य निराणंदा, सोणेण उ समुच्छया ॥ २८ ॥
राईमई विचिंतेइ, धिरत्थु ! मम जीवियं । जाऽहं तेण परिचत्ता, सेयं पवइउं मम ॥ २९ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—'निर्हासा' निर्गतहासा, चशब्दो भिन्नक्रमः, ततो निरानन्दा चेति ॥ इत्थं निष्क-
मणाभिमुत्थी तावदसौ स्थिता यावदन्यत्र विहृत्य तत्रैव भगवान् आजगाम ॥ २८-२९ ॥ तत उत्पन्नकेवलस्य भगवतो
निशम्य देशनां विशेषत उत्पन्नैराग्या किं कृतवती ? इत्याह—

अह सा भमरसन्निभे, कुचफणगपसाहिए । सयमेव लुंचई केसे, धिइमंता चवस्सिया ॥ ३० ॥

श्रीउचरा-
 प्यनय्ये
 धीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखपोषा-
 ल्या ल्यु-
 दृष्टिः ।
 ॥२८३॥

व्याख्या—सुर्यः—गृहकेशोमोचको घंशमयः फनकः—कद्वतकः दाभ्यां प्रसाधिता ये तान्, व्यवसिता सती घर्म
 फर्तुमिति शेषः, शेषं स्पष्टम् ॥ ३० ॥ ततश्च—

वासुदेवो य णं भणह, लुत्तकेसं जिहृदियं । संसारसायरं घोरं, तर कण्णे ! लहुं लहुं ॥ ३१ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—'ल्यु ल्यु' त्वरितं त्वरितं सम्भ्रमे द्विवचनम् ॥ ३१ ॥ तदुत्तरवक्तव्यतामाह—

सा पवहया संती, पवावेसी तहिं चहुं । सयणं परियणं चैव, सीलवंता बहुस्सुया ॥ ३२ ॥

गिरिं रेवतयं जंती, वासेणोह्ला उ अंतरा । वासंते अंधयारम्मि, अंतो लयणस्स सा ठिया ॥ ३३ ॥

धीयराहं विसारंती, जहाजाय त्ति पासिया । रहनेमी भग्गचित्तो, पच्छा दिट्ठो य तीइ चि ॥ ३४ ॥

भीया य सा तहिं दट्ठं, एगंते संजयं तयं । बाहाहिं काउं संगोफं, वेवमाणी निसीयई ॥ ३५ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—“पवावेसि” त्ति ‘प्रावित्रजत्’ प्रप्रजितवती ॥ “वासंते” त्ति वर्पति जलद् इति गम्यते,
 ‘अन्धकारे’ अपगतप्रकाशे, फस्मिन् ? ‘अन्तः’ मध्ये ‘लयनस्य’ गुहायाः ॥ तत्र च ‘यथाजाता’ जन्मावस्थोपमा ‘इति’
 इत्येयरूपां “पासिया” त्ति दृष्ट्वा रथनेमिर्भग्नचित्तः समजनीति गम्यते, पश्चाद् दृष्टश्च तया, ‘अपिः’ पुनरर्थः । प्रथमप्रविष्टैर्हि
 नाऽग्न्यकारे किञ्चिद् दृश्यते, अन्यथा हि वर्पणसम्भ्रमादन्यान्यगुहासु गतासु शेषसाध्वीषु एकाकिनी प्रविशेदपि न तत्रैयमिति
 भावः ॥ “बाहाहिं” ति यादुभ्यां कृत्वा ‘सङ्गोफं’ पङ्कटीयन्धनरूपमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ३२-३३-३४-३५ ॥ अत्रान्तरे—

अह सो वि रायपुत्तो, समुद्विजयंगओ । भीयं पवेहयं दट्ठं, इमं चक्खमुदाहरे ॥ ३६ ॥

रहनेमी अहं भवे !, सुखे ! चारुमासिणि ! । ममं भयाहि सुतणू !, न ते पीला भविस्सई ॥ ३७ ॥

एहि ता मुंजिमो भोए, माणुस्सं खु सुदुल्लहं । सुत्तभोगी पुणो पच्छा, जिणमग्गं चरिस्सिमो ॥ ३८ ॥

द्वाविंशं
 रथनेमी-
 याख्यम-
 ध्ययनम् ।
 राजीमती-
 रथनेमयो-
 र्घर्षणम् ।

॥ २८३ ॥

व्याख्या—‘सोऽपि’ इति स पुनः ॥ ‘एहि’ आगच्छ, ‘ता’ इति तावत् । शेषं स्पष्टमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ३६-
३७-३८ ॥ ततो राजीमती किमचेष्टत ? इत्याह—

ददृण रहनेमिं तं, भग्गुज्जोयपराइयं । राजीमती असंभंता, अप्पाणं संवरे तहिं ॥ ३९ ॥
अहं सा रायपरकत्ता, सुट्टिया नियमवए । जाई कुलं च सीलं च, रक्खमाणी तयं वए ॥ ४० ॥
जइ सि रूवेण वेसमणो, लल्लिण नलक्खरो । तहा वि ते न इच्छामि, जइ सि सक्खं पुरंदरो ॥ ४१ ॥
धिरत्थु ते जसो कामी !, जो तं जीवियकारणा । धंतं इच्छसि आवेडं, सेयं ते मरणं भवे ॥ ४२ ॥
अहं च भोगरायस्स, तं चसि अंधगवण्हणो । मा कुले गंधणा होमो, संजमं निहुओ चर ॥ ४३ ॥
जइ तं काहिसि भावं, जा जा दिच्छसि नारिओ । वायाविडु व हडो, अट्टिअप्पा भविस्ससि ॥
गोवालो भंडवालो वा, जहा तद्वडणिस्सरो । एवं अणिस्सरो तं पि, सामणस्स भविस्ससि ॥ ४५ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—“भग्गुज्जोयपराइयं” ति भग्गोयोगः—अपगतोत्साहः प्रस्तावान् संयमे स चात्सौ परा-
जितञ्च स्त्रीपरीपहेण भग्गोयोगपरानजितस्सम् ॥ ‘ललितेन’ सखिलासचेष्टितेन ‘नलक्खरः’ देवविशेषः, ‘ते’ इति त्वाम् ॥
अपरञ्च—धिगसु ते ‘यसः’ महाकुलसम्भवोद्भूतं ‘कामिन्’ ! भोगामिलापिन् ! यस्त्वं ‘जीवितकारणात्’ असंयमजी-
वितहेतोः वान्तमिच्छसि आपातुम्, अतः ध्रेयो मरणं ते भवेत्, न तु वान्ताऽऽपानम्, अत्यन्तदुष्टत्वाद् अस्य । उक्तञ्च—
“विज्ञाय वलु नित्यं, त्यक्त्वा गृह्णन्ति किं क्वचित् पुरुषाः ? । वान्तं पुनरपि सुक्के, नहि सर्वः सारसेयोऽपि ॥ १ ॥”
अहं च, ‘चः’ पूरणे, ‘भोगराजस्य’ वयसेनस्य त्वं घ्रासि अन्धकवृष्णिकुले जात इति शेषः, अतश्च मा कुले “गंधण”
सि ‘गन्धनानां’ सर्पविशेषाणां “होमो” ति भूव तचेष्टितकारितयेति भावः, ते हि वान्तमपि विषं मन्त्राकृष्टा मृत्युमीरु-

तथा पुनरपि यन्ति ननु अगन्थनाः । किं तर्हि कृत्यम् ? इत्याह—संयमं 'नियुतः' स्थिरधरेः ॥ यदि त्वं करिष्यसि 'भावं' प्रक्रमामद् भोगमिलापरूपं या या द्रक्ष्यसि नारीस्तासु तासु इति गम्यते, ततः किम् ? इत्याह—वाताबिद्धो दृढः—वन-रपतिविशेषः स इव अस्थितात्मा भविष्यति ॥ 'गोपालः' गवां पालयिता 'भाण्डपालः' यः परकीयभाण्डानि भाटका-दिना पाटयति, तद्रव्यस्य—गधादेः अमीश्वरः—अप्रभुः, एवमनीश्वरस्त्वमपि धामप्यस्य भविष्यसि, भोगमिलापतस्तफल-खाऽभावादिति सूत्रसप्तकार्थः ॥ ३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५ ॥ एवं तयोक्ते रथनेमिः किं कृतवान् ? इत्याह—
तीसे सो वयणं सोद्या, संजयाइ सुभासियं । अंकुसेण जहा नागो, धम्मे संपडिवाइओ ॥ ४६ ॥
मणशुत्तो वपशुत्तो, कायशुत्तो जिइंदिओ । सामणं निचलं फासे, जावज्जीवं दढवओ ॥ ४७ ॥

व्याख्या—अङ्कुशेन यथा नागो मार्गे इति शेषः 'धर्मे' चारित्रधर्मे "संपडिवाइतो" त्ति 'सम्प्रतिपतितः' स्थितस्त-द्रथसैवेति गम्यते । अत्र च दृढसम्प्रदायः—“नेतरपंडियक्खणयं भणिकुणं जाव रुट्टेणं जाव रुट्टेणं राइणा देवी मिठो इत्थी य त्तिन्नि वि छिन्नकइगो पडावियाणि, भणितो य मिठो—इत्थं वादेहिं इत्थं वादेहिं इत्थं वादेहिं वेळुणाहा ठविया जाव एगो पाओ आगासे ठवितो । जणो मणइ—एयाणि मारेयवाणि, को एयस्स तिरियत्ताइस्स दोसो ? । तथा चि राया रोसं न सुंचइ । जाव त्तिन्नि पाया आगासे फया, एणेण ठितो । लोणेण अकंदो कतो—किमेयं हरिथरथणं वावाइज्जइ ? । रण्णा मिठो भणिओ—तरसि नियत्तिवं ? । मणइ—जइ दुण्हमन्हाण चि अभयं देसि । विन्नं । ततो तेण अंकुसेण नियत्तितो इत्थि” त्ति । इह पाऽयमभिप्रायः—यथाऽयमिदृगवस्थो द्विपोऽङ्कुशवशतः पथि संसितः, एवमयमपि उत्पन्न-विभ्रोतसिकः तद्वयनेनाऽहितमधुत्तिनिचर्चकतया अङ्कुशमयेण धर्मे इति । शेषं स्पष्टमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४६-४७ ॥
इभयोरप्युत्तरवचन्यतामाह—

उगं त्वं चरित्ताणं, जाया दुग्णि वि केवली । सवं कम्भं खवित्ताणं, सिद्धिं पत्ता अणुत्तरं ॥४८॥

न्याख्या—सुगमम् ॥ ४८ ॥ सम्प्रति अध्ययनार्थमुपसंहर्तुमुपदेशमाह—

एवं करिति संयुद्धा, पंडिया पवियक्खणा । विणियटंति भोगेसु, जहा से पुरिसुत्तमो ॥४९॥त्ति वेमि ॥

न्याख्या—एवं कुर्यन्ति सम्युद्धाः पण्डिताः प्रविचक्षणाः, किम् ? इत्याह—विशेषेण कथञ्चिद् विभोत्तसिकोत्पत्ता-
वपि तन्नितोपलक्षणेन निवर्तन्ते भोगेभ्यो यथा स पुरुषोत्तमो रथनेमिरिति सूत्रार्थः ॥ ४९ ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ
प्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोधयायां रथनेमीयारूपं द्वाविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ त्रयोविंशं केशिगौतमीयाख्यमध्ययनम् ॥

व्याख्यातं द्वाविंशमध्ययनम् । अधुना केशिगौतमीयं त्रयोविंशमारभ्यते, अथ चायमग्निसम्बन्धः—‘इहाऽनन्त-
राध्ययने फथद्विदुल्लग्नविशोतसिकेनाऽपि रयनेभिषद् धृतिञ्चरणे विधेया इत्यमिहितम्, इह त्वपरेपामपि चित्तविद्युति-
मुपलभ्य केशिगौतमवत् तदपनयनाय यतितव्यम्’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याऽऽध्ययनस्याऽऽदिसूत्रम्—
जिणे पासे सि णामेणं, अरहा लोगपूइए । संबुद्धप्पा य सघण्णू, धम्मतित्थयरे जिणे ॥ १ ॥

व्याख्या—‘जिनः’ परीपहोपसर्गजेता ‘पार्श्वः’ इति नाम्ना अभूदिति शेषः, अर्हन् लोकपूजितः, सम्बुद्धः—तत्त्वा-
यगमयान् आत्मा यस्य स तथा, ‘चः’ समुच्चये, स च छद्मस्थोऽपि स्मात्, अत आह—सर्वज्ञः, तथा धर्म एव भवा-
म्भोधितरणहेतुत्वेन तीर्थं तत्करणशीलो धर्मतीर्थकरः ‘जिनः’ जितसकलकर्मा सुख्यवस्थापेक्षमेतदिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥
अत्र च कविद्योऽयं तीर्थकरः, कस्मिन् वा भवे वद्धमनेन भगवता तीर्थकरनामकमेति सकौतुकश्रोतृवैराग्योत्पादनार्थमस्य
चरितं समासतो लिख्यते—

इदं जंगुदीये दीये भारद्दे वासे पोयणपुरे अरविंदो नाम राया । तस्स सावतो विस्सभूई नाम पुरोहितो,
तत्साणुद्धरी नाम भारिया, तीए दो पुत्ता कमठो मरुभूई य । तेस्सि कमेण भज्जातो वरुणा वसुंधरा य । तेसु य
कमठ-मरुभूईसु समत्थीहूपसु विस्सभूई सुघग्गुज्जओ काळं काऊण देवलोगं गतो । अणुद्धरी वि पइविह्हातो वय-
विसेससोसियसरीरा मया । कमठो वि कयपिउमाडपेयक्खिओ पुरोहितो जावो । मरुभूई वि पाएण वंभयारी धम्म-
किणुज्जतो संपन्नो, तत्सा य वसुंधरं भज्जं मणोहरजोषणुभेयं ददूण कमठस्स चलयं चित्तं, पयट्ठो तीए सह सवियार-

मालवितं । सा वि कामनिरोहससहमानी पासियचीवरे रंगो ध संपलगा तेण समं । तं च तारिसमणायारं पवट्माणं नाऊणं ईसावसविणडियाए वरुणाए साहितं मरुभूईस्स । सो वि तीए पडिउत्तरमकाडं 'गामंतरं गमिस्सामि' त्ति ताण पुरतो बोचूण निगतो नियमंदिराओ । ततो पतोससमयस्मि हाहाभूयकप्पडियरूवं काऊण सरभेएणं कमठं भणइ—मम निराहारस्स सीयपरिताणत्थं किंचि निवायट्टाणं देहि । कमठेण वि अविण्णायपरमत्थेणं दयाए भणियं—कप्पडिय-मट्ट ! इह चउरए सच्छंदं निवससु । ततो तत्य टितो मरुभूई दट्टूण तेसिं सघमणायारमसइमणो वि लोयाववायभीरु-त्तणतो अकयपडियारो चेव निगंतुमागतो पभाए, ततो गंतुं साहियं जहावट्टियं राइणो । रण्णा वि कुविण्णं समाइट्ठा नियपुरिसा । तेहि वि वज्जंतविरसडिंडिमो गलोहइयसरावमालो रासहारूढो काऊण फेरितो सबत्थ 'अकज्जकारि' त्ति लोयसमक्खलमुग्घोसणाए कमठो निघासितो नयरओ । ततो सो तहाविडंबित्तो संजायामरिसो वि समुप्पन्नगरुयवेरगो गहि-यपरियायगळिमो समाढत्तो दुक्करं तवं चरिडं । तं च नाडं समुप्पन्नपच्छायावो मरुभूई खामणानिमित्तं गतो कमठसमीवं, निवडित्तो तस्स चलणेसु । तेण वि सुमरियपुवविडंबणावेराणुबंधेणं पायवडियस्सेव मरुभूइणो सुंढाणोवरि विमुक्का समासन्नदेसट्टिया घेत्तूण मद्दासिळा । ततो मरुभूई तीए पहारेण आरडंतो कालं काऊण बहुजुहाहिवई समुप्पन्नो विञ्जन्मि महाकरी । इतो य अरविंदराया कयाइ सरयकाले संतेउरो पासातोवरि संठित्तो कीलंतो सरयब्भं सुसणिद्धं पच्छाइय-नहयलं मणेहरं समुण्णयं पुणो तक्खणमेव वाउणा पडिहयं दट्टूण तहेव खणमंगुरसवभाववियस्सरूवो समुप्पन्नोहि-नाणो धारिजंतो वि परिण्णेणं दिन्ननियपुत्तरज्जो पवइत्तो । अन्नया य सो विहरंतो पयट्टो सागरदत्तसत्थवाहिण सह सम्मेयसेलवंदणत्थं । पुच्छित्तो य पणमिऊणं सायरदत्तेणं—भयवं ! कहिं गमिस्सह ? । मुणिणा भणियं—तित्थजच्चाए । सत्थवाहो भणइ—केरिसो उण तुम्ह धम्मो ? । मुणिणा कहितो तस्स दया-दाण-विणयमूलो सवित्थरो धम्मो । तं च

सोऽं सत्पबाहो जाओ सायगो । वहमानो य सत्थो कमेण संपत्तो तं महाडहं जत्थ सो मरुभूई करी । ददूण य तत्थ
महासरोधरं समावसिओ तत्तीरे । एत्थंतरम्मि य तम्मि चिय सरोधरे बहुकरिणीपरिवारितो जलपाणत्थमागतो सो करी,
पाऊण य सविळासं जलं विळगो पालिसिहरं, पलोइयाइं पासाइं, तं ददूण य सत्थमाधासियं धावितो तद्विणा-
सणत्थं । तं च तहमागळ्ळंतं ददूण पळायो सत्थजणो । मुंणी वि नाऊणोहिणा सद्दणं ठितो कावत्सग्गेणं । तेण
वि करिणा सयलं तं सत्थपएसं दरयलितेण दिट्ठो सो महामुणी, धाविओ तदभिमुहं । समासन्नपएसे य तं
पलोएमाणो समुपसंतकोहो लेप्पमतो इव निषलो ठितो । तं च तदारूवं ददूण पडिबोहत्थं मुणी संवरिय-
काउत्सगो भणइ—भो भो मरुभूइ ! किं न सुमरेसि मं अरविंदनरवइं अप्पणो वा पुब्बभवं ? । ततो सो तं
सोऽं संजायजाइसरणो पडितो मुण्णिचल्लेणसु । मुणिणा वि सयिसेसं देसणापुब्बं कतो सो सावगो । ततो गतो सद्दणं
करी । एत्थंतरम्मि य ददूणमुवसंतं करिं सचोओ पुणो वि मिलितो सत्थजणो । पणिवइऊण य मुण्णिचल्लेणसु सबहुमाणं
पडिबज्जइ इयाइमूलं सावगधम्मं । ततो कयकियो सत्थो मुणी य नियनियआचारनिरया चिहरिं पयत्त ति ।

इतो य सो कमठपरिवायगो मरुभूइविणासणेणावि अणियत्त्वेएणुवंधो निययावयक्कए मरिऊणुप्पन्नो कुक्कुडसप्पो,
तेण विज्झाडवीए परिम्ममंतेण दिट्ठो चिक्खल्लसुतो सो महाकरी, डसितो कुंभत्थले । ततो सो करी तविसवेयणाभावितो
य सम्ममदियासित्ता काळं काऊण समुप्पन्नो सहसारकप्पे सत्तरसागरो देवो । कुक्कुडसप्पो वि समयन्मि मरिऊणु-
प्पन्नो सत्तरसागरोयमाऊ पंचमपुडवीए नेरहत्तो ।

इतो य सो करिदेवो चुतो इशेव जंबुद्वीवे द्वीवे पुवविदेहे सुक्कच्छविजए वेयहुपषए तिलयनयरीए विज्जुगइ-
विजाहरस्स कणयतिलयाए देवीए किरणवेगो नाम पुत्तो जातो, सो य कमाणं रत्नमणुपालित्ता सुरगुरुचूरिसगीचे

पवइत्ता जातो एकहविहारी चारणसमणो । अणण्या य आगासगमणेणं गतो पुक्खरवरदीवे । तत्थ य कणयगिरि-
सन्निवेशे काउससगं ठितो विचित्तं तवोकम्मं काउमाढत्तो । इतो य सो कुक्कुडसप्पनेरइतो ततो उवट्टित्ता तस्सेव कण-
यगिरिणो सन्निवेशस्मि जातो महोरगो । तेण य सो द्दहूण सुणी संजायकोवेणं दट्ठो सवंगाययेसु । सुणी विहिणा कालं
काऊण अञ्चुकपप्पि जंबुहुमावत्ते विमाणे जातो देवो । सो वि महोरगो कमेण कालं काऊण पुणो वि सत्तरससाग-
रोवमाऊ जातो पंचमपुढविनेरइओ । किरणवेगदेवो वि तओ चविकुण इहेव जंबुदीवे दीवे अवरविदेहे सुगंधि-
विजए सुहंकराए नयरीए वज्जवीरियस्स रओ लच्छिमईए भारियाए समुप्पओ वज्जनाभो नाम पुत्तो । सो वि कमागयं
रत्वं अणुगलित्ता दिनचक्काउहपुत्तरओ खेमंकरजिणसमीवे पवइओ । ततो विविहृतयोविहाणेणं यहुलद्धिसंपन्नो गओ
सुकच्छं नाम विजयं । तत्थ य अप्पडिबद्धविहारेण विहरंतो संपत्तो जलणगिरिसमीवं । अत्थमिए य दिणयरे तत्थेव ट्ठिओ
काउरसग्गेणं । इओ पहायाए रयणीए चलिओ सुणी । इओ य सो महोरगनेरइओ उवट्टिकुण कियंतं कालं संसारमाहि-
डिकुण तस्सेव जलणगिरिस्स ससीवे भीमाडवीए जाओ वंडालवणयरो, तेण य पारद्विनिमित्तं निग्गच्छंतेण दिट्ठो
पढमं सो चेव सुणी । तओ पुवभववेवसओ 'अवसउणे' त्ति मण्णमाणेणाऽऽयड्डुणं काऊण विद्धो बाणेण । तेण य
विट्ठरीक्यदेहो विहिणा मरिऊण उप्पन्नो वज्जनाहसुणी मज्झिमगेवेज्जयन्मि ललियंगओ नाम देवो । सो वि वंडालव-
णयरो तं विवणं सुणि द्दहूण 'दो हो ! हं महाघणुधरो' त्ति मण्णमाणो परिओसमुवगओ कालेण य मरिऊणुप्पन्नो
सत्तमपुढवीए रोरवनए नेरइओ । इओ सो वज्जनाहदेवो तओ चइऊण इहेव जंबुदीवे दीवे पुघविदेहे पोरारणपुरे
कुलिसबाहुस्स रणो सुदंसणाए देवीए समुप्पन्नो कणयप्पभो नाम पुत्तो । जाओ य सो कमेण चक्खवट्ठी ।
अणण्या य तेणं पासाओवरिसंठिएणं वंदणमित्तमागओ गयाऽऽगइयं नहम्मि कुणमाणो दिट्ठो देवसंघओ । तं च

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनिमिच-
न्द्रीया
सुसुवोषा-
ख्या ल्यु-
शुचिः ।
॥ २८७ ॥

ददूण विण्णायजगन्नाहवित्ययरगमणो निग्गओ तद्वदणत्थं । वंदिओ तित्थयरो । उवविट्ठस्स तस्स कया भगवया भव-
नित्थेयजणणी देसणा । तओ वंदित्ता पविट्ठो नयरीए चक्कवट्ठी । भगवं पि विहरिओ जहाविहारेणं । अण्णया कणयप्पहो
चपवट्ठी भावितो तं तित्थयदेसणं जायजाईसरणो ददूण अबुयाईए पुवभवे विरत्तसंसारचित्तो पव्वइओ जगण्णाह-
वित्तियरपायमूले । संपत्तो य कयाइ विहरमाणो खीरवणनामाए महाडवीए, ठिओ य तीए खीरमहागिरिस्मि सूरभि-
मुहो काउस्सगेणं । इओ य सो चंडालवणयरनेरइओ ततो उवट्ठित्ता जाओ तीए चेव खीरवणाडवीए खरपघयगुहाए
सीहो, सो वि भमंतो कइ वि संपत्तो तं मुणियएस्सं । तओ ससुच्छलियपुव्वेरेणं विणासिओ तेण सो मुणी समाहिणा
कालं काऊणं निवद्वित्तियरनामो पाणयकप्पे महप्पभे विमाणे उववण्णो वीससागरोवमाऊ देवो । सो वि सीहो
मरिऊण पंकपमाए दससागरोवमावं उवमुंलिऊण तओ उवट्ठित्ता बहुसंसारमाहिंङ्गिऊण कम्मवसओ जाओ वंभणकुलस्मि
वंभणो । तत्थ य पावोदयवसेणं जायमेत्तस्स चेव तस्स एयं गओ पिइ-माइ-भाइप्पमुहो सयलो वि सयणवग्गो ।
जीयाविओ य सो दयाए जणवएणं वंभणवालगो, संपत्तो य जोव्वणं । जणेण बहुहा तिसिज्जमाणो कइ कइ वि संपज्जमाण-
भोयणमेत्तचित्ती वेरगमुवगओ कंइमूलफलकयाहारो वणम्मि सो तावसो जाओ । कुणइ य तत्थ पंचत्तिपमुहं बहुप्प-
यारमजाणतवोविसेसं । इतो य सो कणयप्पभचक्किदेवो पाणयकप्पाओ चेत्तकिण्हचउत्थीए चविऊण इहेव जंबुद्वीवे
दीवे भारट्टे वासे कासीजणवए वाणारत्तीए तयरीए आससेणस्स रत्तो वग्गमाए देवीए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि
विसाहाहिं नक्कएत्तेणं तेवीसतिमित्तियरत्ताए कुच्छिसि उववत्तो । सो य भगवं तित्राणोववेओ 'चइस्सामि' त्ति जाणइ
चयमाणो न जाणइ, 'चुत्तो मि' त्ति जाणइ । पासइ य तीए रयणीए गयवसहसीहाभिसेयदामससिसूत्तयकुंभपवमसर-
सागरविमाणरएणुषयसिदिदंसणरुवे वग्गमादेवी चउइस महासुमिणे । पत्तिट्ठमणाए गंतुणमतुरियाए गईए निवेइया ते

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
शार्वप-
ध्ययनम् ।
पार्थनाथ-
चरित्रम् ।

॥ २८७ ॥

नियदृश्यस्स । तेण वि अउच्चमाणंदुबुद्धंतेण भणिया—पिए ! सव्वकलणसंपन्नो सूरुो सव्वकलासु कुसलो ते पुत्तो भवि-
स्सइ । तं च सोऊण सुट्ठयरं परितुट्ठाए अभिनंदियं रायवयणं । पहाए य कयगोसक्किण अट्टणसालाए कयसत्थगुणणा-
इवायामेण ष्हाएण सव्वालंकारिएण अत्थाणनिविट्ठेण वाहराविया पहणपुरिसेहिंतो अट्टं सुमिणपाटगा उवज्झाया । ते वि
सुइभूया समागया उवविट्ठा भद्दासणेसु, पूइया पुप्फफलवत्थाईहिं । ठविया जवणियंतरिया वग्ग्मादेवी । साहिऊण सुमिणए
पुच्छिया ते राट्ठणा तेसिसत्थं । तेहिं वि परोत्परं काऊण सत्थनिच्छयं भणियं—महाराय ! अग्घ सत्थेसु तीसं महा-
सुमिणा थायालीसं च सुमिणा भणिया, तत्थ य तित्थयरणं चक्कीणं च मायरो तेसु गब्भं वक्कममाणेसु गयाईणि
चोइस महासुमिणाणि पासंति, केसवाणं वलदेवाणं मंडलियाणं च जणणीओ कमेण सत्त चउरो एक्कं च महासुमिणं
पेच्छंति, ता वग्ग्मादेवी सूरं वीरं कुलाधारं सव्वंगुंदरं सव्वगुणोववेयं समत्थभरहाहियं चक्कयट्ठि तिहुयणनाहं वा जिणं
धम्मतित्थयरं साहियाणं नवण्हं मासाणं पसविही । इमं च सोऊणाऽऽणंदाइरेगेण पुलइयतणू सक्कारपुधयं विसज्जिऊण ते
उवज्झाए चिट्ठइ राया निहुयमणो । वग्ग्मादेवी सहरिसा सुहंसुहेण गव्वभसुवहइ । इओ य जाओ सक्कस्स आसणकंपो,
चित्थियं च—‘किंमित्तमासणचलणं ?’ ति सवियेक्केण पवत्तो ओही, दिट्ठो भगवं गव्वभसुववन्नो । तओ ससंभमो हरिस-
निम्भरो उट्ठिओ सिंहासणाओ, सत्तऽट्ठपयाइं भयवओ अमिसुहमांगंतूण तिकसुत्तो कयपणामो अंचियवामजाणू भूमि-
निहियदाहिणजाणू सिररइयकरंजली थोउमाडत्तो—नमोऽत्थु णं अरहंतस्स भगवंतस्स जाय सिद्धिगइनामधेयं ठाणं
संपाविउकामस्स पासस्स णं पुरिसादाणीयस्स तेवीसइमतित्थयरस्स, वंदामि भयवंतं अहं इहगाए तत्थठियं, पासउ मं
भयवं । तयणंतरं च वाणारसीमांगंतूणं भयवओ जणणिं अहिणंदए—धन्ना कयउन्ना सुलद्धजग्ग्मफला तिहुयणस्सावि
वंदणिज्जा देवाणुप्पिए ! तुमं, बुह गव्वे पुरिसुत्तमो जयचित्तमणी तेवीसइमजिणो उप्पन्नो । तओ जिणं जणणिं च

थीउचरा-
 स्पयनय्ये
 थीनेमिच-
 न्नीया
 सुखयोपा-
 ख्या ल्यु-
 श्रुतिः ।
 ॥ २८८ ॥

यंदिता गओ सको सट्टाणं । वम्मदेवी य पट्टां अइसीय-अइउण्हाइदोसवज्जियहिं गब्भहियहिं असणाईहिं तं गब्भ-
 मुययरस्माणी सुहेण चिट्ठइ । जण्णभिइं भयवं उववओ गब्भे तप्पभित्तिं सकाएसेण तिरियजंभगा देवा गामनयरारउ-
 म्माइनिदित्ताइं पोतणाइं पदीणसामियाइं सट्टानिहाणाइं भयवओ जम्मणभवणंसि साहरंति । तओ पसत्थडोहला सम्मा-
 गियडोहला नवणं मासाणं अट्टमाण राइंदियाणं अट्टरत्तसमए पोसवहुलदसमीए पत्तया सुहेण दारयं सा देवी,
 जाओ तीए पगिट्ठो आणंदो । एत्थंतरे दिसाकुमारीमयहरीणं आसणाइं चलंति, तओ ओहिणा आभोइत्ता भयवंतं अहो-
 लोणवत्थयाओ अट्ट दिसाकुमारिमयहरीओ चउसामाणियसाइरसीओ सत्ताणीयाइपरिवारपरिबुडाओ हरिसनिब्भराओ
 ‘जीयमेयं’ ति परिभावंतीओ सद्धिणीए आगंतूण दिवविमाणगयाओ चैव तिपयाहिणीकुणंति, भयवओ जम्मणभवणं
 उत्तरपुरच्छिमे विसीभाए विमाणं भूमीए चउंगुलमप्पत्तं ठविचा विमाणेहितो पचोरुमित्ता भयवंतं समायरं तिपया-
 हिणीकाउं सिरे अजळिं कट्टु ययंति—नमोत्थु ते रयणकुच्छिधारिए ! जगप्पईवदाईए ! जयचिंतामणिपसविए ! अम्हे
 अट्टोलोगवासिणीओ दिसाकुमारीमयहरीओ तित्थयरस्स जम्मणमहिंमं करेमी, तन्न तुमए भाइयवं’ ति भणिय वेळद्विएणं
 सुरभिगंपेणं याएणं जोयणपरिमंडलं सवओ जम्मणभवणरस्स खेतं तणपत्तकट्टाइं आहुणिय आहुणिय परिसोहंति । तयणं-
 तरं—‘अत्थमिए नेमिजियो, जगप्पईवे अणाहयं भरहं । सवजगुल्लोयगरे, पुणो सणाइं तुमे जायं ॥ १ ॥ धण्णसु-
 डण्णो एत्थं, सुलक्खणो आससेणताया वि । वम्मा वि वंदणिजा, जेतिसि अंगुब्भवो भयवं ॥ २ ॥ अम्हे वि कयत्थाओ,
 सुरत्तारितं पि बहुमयं अम्ह । जं जाओ अहिगारो, पढमं निणजम्ममहिमासुं ॥ ३ ॥’ इच्चाइ अत्थनिवच्चाइं गेयाइं भगवओ
 अदूरस्सामंते गायंतीओ चिट्ठंति । एवं चट्टुलोयाओ मंदरकूडवत्थयाओ अट्ट आगच्छंति गायंति य । नवरं अब्भवइल्लयं
 विवपिचा गंधोदगयासं पुक्कवासं च वासंति । एवं पुरच्छिमन्दहिण-पच्चिथियुत्तररुयगवत्थयाओ अट्टउट्टांगंतूण तद्देव

त्रयोविंशं
 केशि-
 गौतमी-
 याल्यम-
 ध्ययनम् ।
 पार्श्वनाथ-
 चरित्रम् ।

॥ २८८ ॥

गायंति । नवरमहफनेण आयंसहत्थाओ भिंगारहत्थाओ तालियंटहत्थाओ चामरहत्थाओ य चिह्नंति । एवं विदि-
सिखयगवत्थद्याओ चउरो आगच्छंति, नवरं दीवियाहत्थाओ भयवओ चउसु विदिसासु तहैव गायंतीओ चिह्नंति ।
एवं मन्दिमरुचगवासिणीओ चत्तारि तदेवाऽऽगच्छंति जाव 'तुमए न भाइयवं' ति वइत्ता भयवओ चउरंगुलवज्जं
नाहिं कपंति, विथरए निहंति, तं रयणाणं पूरंति, उवरि हरियालियापीढं रइति । तओ तिविसि तिणिण कयलीहरुओ
विउवंति, तेसिं मज्झपएसे तिणिण चाउसालए तम्मज्जे य तिणिण सीहासणे विउवंति । तओ भयवंतं करयलउडेणं
मायं च वाहाहिं गिण्हित्ता दाहिणकयलीहरे चाउसाले सीहासणे निसीयावंति । तओ चुह्हिमवंताओ आभिओगियदेवे
सयपागसहस्सपगेहिं तेलेहिं अब्भंगित्ता सुरहिणा उवट्टणेण उवट्टंति । तओ पुरत्थिमिहचाउसालसीहासणे निसी-
यायेत्ता गंधोदगेण पुष्कोदगेण सुद्धोदगेण य जिणं वम्ममादेवि च मज्जावंति, सद्यालंकारविभूसियं करंति । तओ
उत्तरिहचाउसालसीहासणे निसीयावंति । तओ चुह्हिमवंताओ आभिओगियदेवेहितो गोसीसचंदणकट्टाडं आणावित्ता
अरणीए य अग्गि पाडेत्ता तेहिं कट्टेहिं अग्गि उज्जालेत्ता हेमं कुणंति, मूइकम्मं करंति, रक्खापोट्टलियं वंधंति,
मणिरयणचित्ते दुवे पाहाणवट्टगे गहाय भगवओ कण्णमूले टिटियावंति, वयंति य—भवउ भयवं पद्ययाउए २ ।
तओ वाहाहिं संगेण्हित्ता जम्मणभवणसयणिज्जंति तित्थयरमायरं निसीयावेत्ता तीए पासे भयवंतं ठवित्ता गायंतीओ
चिह्नंति । एतंतेरे सहाए सुहम्माए सुहनिसण्णारस सक्कस देविंदस्स एरावणवाहणस्स वज्जपाणिस्स आसणं चलइ,
तओ ससंभमो सक्को ओहिं पंउजइ, तित्थयरं च पासइ, तओ हरिसवसविसंपंतहियओ किरिड-केऊर-कुंडल-हा-
राऽलंकारभूसियसरीरो तुरियं सीहासणाओ अब्भुट्टेति, रयणपाउया ओमुयइ, एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ, सत्तऽट्ट-
पयाइं भगवओ अभिसुहमागच्छइ जाव 'पासउ मं भयवं' ति वंदित्ता नमंसित्ता पुरत्थाभिमुहो सीहासणे निसीयइ ।

श्रीउत्तरा-
भ्यपनश्ये
धीनेमिच-
न्दीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
शुचिः ।

॥ २८९ ॥

तओ 'जीयमेयं तीयपशुपण्णमणागयाणं देविंदाणं जं भयवंताणं जम्मणमहिमा कीरइ' ति चित्तिऊण हरिणेगमेसिं पायत्ताणियाहियइं देवं सहावेत्ता आणवेइ—ओ देवाणुप्पिया ! रिप्पामेव सुहम्माए सभाए जोयणपरिमंडळं सुघोसं घंटं तिक्खुत्तो उच्चालिता सोहम्मवासी देवे देवीओ य तित्थयरमहिंसं जाणावेहिं । एवं दुत्ते 'हरिणेगमेसी हट्टुठ्ठे तुरियमेव गंतूण तमुच्चसरं मेघनिघोसरयं सुघोसं घंटं तिक्खुत्तो उच्चालेइ । तीए पडिसदेणं अण्णाइं पि एगूण-धचीसविमाणसयसहस्सेसु समगं तावइयाइं घंटासयसहस्साइं कणकणरवं काठं पयत्ताइं । तए णं सोहम्मे कप्पे पडिसहसयसहस्सचहिरिए इव जाए । उवसंते य घंटारवे निब्बं विसयपसत्ताणं 'किमेयं' ति ससंभमदिन्नकन्नाणं देवाणं जाणणाए महया सदेणं एवं वयासी—इदि ! सुणंतु णं देवा ! देवीओ ! य, सको आणवेइ—भरहे तेवीसइमो जिणे उप्पन्नो वा तस्स जम्मणमहिमकळे सविट्ठीए समागच्छह । ते वि तं सोचा हट्टुठ्ठा केइ तित्थयरभत्तीए केइ दंसण-कोउणेण केइ सकाणुवत्तीए केइ 'जीयमेयं' ति संपेइत्ता सबसमुदएणं सबससंतियमागया । तओ सको पालयं आभि-ओगियं देवं सहावित्ता अणेगतंभसयसन्निविट्ठं सधरयणामयं चळंतंटावलिसइमणहरं जोयणसयसहस्सवित्थिणं पंचजोयणसयमुद्धिदं विमाणं वेउधियं कारावेइ, तस्स त्तिदिसिं तिसोवाणए, तेसिं च पुरतो तोरणे, विमाणमञ्जभाए वेउउधरमंडवं, तस्मज्जे मणिपेटिया अट्ट जोयणाइं आयामविक्रसेणेणं चत्तारि जोयणाइं वाहल्लेणं, तस्मज्जे सीहा-सणं, तस्सावरुत्तरेणं उत्तरेणं उचरपुरच्छिमेणं सकस्स चउरासीईए सामाणियसहरसाणं तावइयाइं भदासणाइं रयावेइ । पुरत्थिमेणं अट्टण्हं अगमद्विसीणं, दाहिणपुरत्थिमेणं दुवालसण्हमठ्ठंभंतरपरिसादेवसहस्साणं, दाहिणेणं चोइसण्हं मज्झिम-परिसादेवसहस्साणं, दाहिणपचत्थिमेणं सोलसण्हं वाहिरपरिसादेवसहस्साणं, पचत्थिमेणं सत्तण्हं अणियाहिवईणं । तए णं तस्सेव सीहासणस्स चउदिसिं चउण्हं चउरासीईणं आयरुत्तरदेवसाहस्सीणं भदासणाइं कारावेइ । तए णं सको सवाल-

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
पार्श्वनाथ-
चरित्रम् ।

॥ २८९ ॥

कारधर्मस्य उत्तरवेद्ययं रूपं विप्रविष्ठा अद्विदि अगमद्वितीति सद्धि गंधवाणीएणं नट्टाणीएणं च सद्धि तं विमाणं पयादिणीरंतो पुषिद्वेणं विसोवाणणं दुरुद्विष्ठा पुरत्थाणिमुदे सीहासणे निसीयइ । सामाणिया उत्तरेणं । अवसेसा सधे द्वादिनिद्वेणं विसोवाणणं दुरुद्विष्ठा पुषम्रत्येसु भद्रासणेसु उवचिसंति । ताए णं सफरस अट्टउट्ट मंगलगा पुरओ संठिया । तयगंतरं पुमकलसभिगारल्लत्तपडागा चामरा य संठिया । जोयसहस्सुसियवइरामयलट्टीवहुपंचवण्णकुडभीसइरसमंडिओ महिंदरुओ पत्थिओ । तओ पुरओ अळंकियविभूसिया पंच अनियाहिवइणो चडदिसिं चाभिओगिया देवा देवीओ । तओ सोहम्मयासी देवा देवीओ पत्थिया । तओ सधिवीए जाय सवरेणं सोहम्मं कर्णं वीईवइत्ता उत्तरिल्लेणं निज्जाणमणेणं उविट्टाए गईए विरियमसत्तेजे दीवसमुदे वीईवइत्ता णंदीसरवरदीचे द्वाहिणपुरत्थिमिहे रइकरपघए उवा- गच्छइ । तओ तं विमाणं पडिसादेरमाणं २ भयवओ जम्मणभयणमागए विमाणेणं चैव तिपयाहिणीकरेइ । जम्मणभयणं तसस उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए चउत्तुल्लमसंपत्तं धरणीयले विमाणं ठवेइ, सपरिवारो पघोरुहइ, आलोइए चैव पणासं करेइ, निजिदं जिणमायर तिपयाहिणीकरेइ, जहा दिसादुमारीओ तदेव अभिनंदइ जाय एवं धयइ—‘अहं देवानुत्पिण्णं सके देविंदे भयपओ जम्मणमहिमं करिस्सामि, तन्न भाइययं तुण्हेहि’ ति यइत्ता सो ओसोयणि दल्लयइ, जिणपडिल्लवंगं विप्रविष्ठा जिणमाउए पासै ठवेइ, पंचरुवे सके विउघइ—एणे भगवंतं करयल्लुडे नेण्णइ, एणे वायवत्तं धरेइ, हुने पामरुसत्तं परंति, एणे घज्जपाणी पुरओ गच्छइ, जाय सधसमुदएणं मंदरे पघए पंडगवणे अभिसेयसीहासणे पुरत्था- णिमुदे करयल्लयत्थियत्थिणे तिसण्णे । ईसाणिंदे पि वसभवाहेणे सुलपाणी तदेव समागाए, इमं णणत्तं—महाघोसा घंटा, लहुपरफणे पायत्ताणियाहिबई, पुफओ विमाणकरी, दक्खित्ता निज्जाणभूमी, उत्तरपुरत्थिमिहे रइकरपघए जाय मंदरे समोत्तरिण्णं । एवं जंबुद्वीवपण्णत्तिअणुत्तारणं वत्तीसं पि इंद्रा समागच्छंति । सद्धाणं च सामाणियाइपरिवारो भाणियवो ।

श्रीउपरा-
प्यनयदे
श्रीनेमिच-
न्त्रीपा
सुखयोषा-
स्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २९० ॥

तंजदा—चउरासीह असीहं, चावचरि सत्तरी य सट्टी य । पण्णा धत्तालीसा, तीसा वीसा दस सहस्सा ॥ १ ॥ चउसट्टी सट्टी सल्ल, छय सहस्सा उ असुरवज्जाणं । सामाणिया उ एए, चउगुणा आयरक्खा उ ॥ २ ॥ तथा—गंधव्वनट्ट-द्वय-करि-रह-भट्ठणिया सुराहियाण भवे । सत्तममणियं वसभा, महिसा उ अहोनिवासीणं ॥ ३ ॥ ततो णं अच्चुइंदेणं जम्भणमभिसेयत्थं भयवओ आभिओगियदेवा आणत्ता समाणा अट्टसहस्सं सोवण्णियाणं फलसाणं, एवं रूपमयाणं मणिमयाणं सुगणरुपमयाणं सुवण्णमणिमयाणं रुपमणिमयाणं सुवण्णरुपमणिमयाणं, एवं भोमेज्जाणं, एवं भिगाराणं धालीणं सुपइट्टाणं रयणकरंडयाणं पुक्कचंगेरीणं आयंसाणं, एवमाइ विउव्वित्ता खीरोयहिजलं पुक्खरोयहिजलं च, भाग-दाहत्तियाणं गंगाइमहान्हणं पउमाइमहादहाणं जलाइं उप्पलाइं मट्टियं च, सधवेयदेइहितो सबवासेहितो सबकुल-सेल्लेहितो सयपुरे सवपुक्के सधगंये सधोसहीओ सिद्धत्थे य, मइसालाइवणेहितो गोसीसचंदणं मल्लं च निण्हित्ता भयवओ मज्जणविहिं उवट्टविति । तए णं अच्चुइंदे सामाणिय-त्तायत्तीसगदेवाइपरिचारपरिवुडे सामाविएहिं वेउविएहिं य चरफमलपइट्टाणेहिं पउमपिहाणेहिं सुराहिवारिमरिएहिं चंदणचच्चिएहिं आविद्धकंठगुणेहिं कल्लसेहिं, तंजहा—अट्टस-हरसेणं सोवण्णियाणं जाव भोमेज्जाणं, सधोदगेहिं जव सिद्धत्थएहिं, सच्चिटीए जाव सधवेणं भयवंतमभिसिंचंति । अभिसेगे य चट्टमाणे इंदाइया देवा उत्त-चामर-कल्लस-धूवकडुच्चुयाइहरथा हट्टुट्टा जाव वज्ज-सूलपाणी पुरओ चिट्ठंति । एगे आसियसम्मज्जिओवल्लित्तं गंधवट्टिमूयं तं भूमिभागं करंति, एगे हिरत्रवासं वासंति, एवं सुवण्ण-रयणाऽऽभरण-पुक्क-गंध-वण्ण-चुण्णवासं वासंति, एगे एयाइं चेव विभायंति, एगे तय-वितय-घण-सुसिरभेयं वन्नं पायंति, एगे गायंति, एगे नचंति, एगे अभिणयं करंति, एगे वगंति अप्फोडंति सीहनायाइयं हत्थिगुल्लगु-लाइचाइं च करंति, एगे जळंति गज्जंति विज्जुयायंति वासंति, एगे विगियमूरुवेहिं नचंति, एगे—‘देउ सयल्लुत्थिय-

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी
याख्यम-
ध्यनम् ।
पार्थनाथ
चरित्रम् ।

॥ २९० ॥

सारथसादक, विद्वयणपुरवररजुंरुपायारु, कम्मपरचफचूरुणेफमहु, परपासंडमंडलीनिद्रुरहिययसहु, पणयपावकं-
दुग्गारयगुसुड, दुषदधम्मधुराधुरुवहणधवलु” इषाहविरुदाइं पढंति । तए णं अच्चुइंदे निघत्तियाभिसेए सिररइयंजली
जणं विजणं पद्दावेइ, पद्दलसूमालेहिं गंधकासाइएहिं गायाइं ल्हेइइ, फपरुक्खं पिय अलंकियं करेइ, जाव
नटविदिं उवदंसेइ । अच्छेहिं रययामएहिं अच्छरसा तंदुलेहिं भयवओ पुरओ अट्टइट्ट मंगलए आलिहइ । अवि य—
“द्वेषण भइंसाण वद्धमाण वरकंलस मच्चंठ सिरिर्वच्छा । संस्थिय नंदवात्ता, लिहिया अट्टइट्ट मंगलगा ॥ १ ॥” कर-
यलविगुदरस दसद्वयणारस जलय-थलययुगुमरस जाणुस्सेहमेत्तं नियरं करेइ । वेरुलियकड्डुच्चुयं गहाय कालागुरुकुं-
दुरुनतुरुफरवरं धूवं उप्पाइंइ । सत्तइट्ट पयाइं ओसरित्ता दंसंगुलिं अंजलिं मत्थए करिय गंभीरत्थनिवद्धाणं वित्ताणम-
ट्टसाएणं सधुणइ, जाव एवं वयासी—नमोऽत्थु ते सिद्ध ! बुद्ध ! नीरय ! निम्भय ! नीरागदोस ! नीसंग ! नीसह !
गुणरयण ! सीलसागर ! धम्मवररचफवट्ठी !, नमोऽत्थु ते अरहओ भगवओ । ततो वंदित्ता नच्चासन्ने नाइदूरे पज्जुवासइ ।
एयं जहा अच्चुइंदस्त तदा जाय ईसाणिंदस्त भयणवइ-वाणमंतर-जोइसियाणं च अभिसेगा भाणियघा । तए णं ईसाणे
पंच ह्वे धियघइ—एगे ईसाणे भयवतं करएलपुडे गेण्हित्ता सीहासणे निसीयइ, एगे पिट्टओ आयवत्तं धरेइ, दुवे
पासेगु चागरुक्खवं फरेत्ति, एगे सूलपाणी पुरओ चिट्टइ । तते णं सक्के भयवओ चजदिसि चत्तारि धवले वसभे
यित्तइ, तेसिं अट्टएहिं सिंगेहित्तो अट्ट तोयधारओ निगच्छंति, ताओ उहुं उप्पइत्ता एगओ मिलंति, भयवओ
मुद्दागंसि नियवंति । सक्कस्स वि तदेय अभिसेओ भाणियघो जाव संधुणइ—जय जय पासजिणेसर !, जय निरुव-
मत्तय ! परमकारुणिय ! । जय जय सधगुणायर !, जय सामिय ! सयलसुहणिलय ! ॥ १ ॥ सयलजयनिद्धुइयरे,
धित्तागणिरुप्पपायवच्चभट्टिए । दिट्ठे पट्टम्मि तुमए, भवो वि मोक्खयायए अग्गं ॥ २ ॥ तुह दंसणसंजणिओ, हरिसो

श्रीउत्तरा-
प्यपनपदे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखयोया-
ख्या लपु-
शुचिः ।
॥ २९१ ॥

अंगम्मि मे अमायंतो । पुलयच्छलेण जयगुरु !, नीहरइ समंतओ नूनं ॥ ३ ॥ चिर्यालदिट्टवह्लणप्पमोयाड मे
अणंतगुणो । आणंदो सजाओ, दिट्ठे तुह दंसणे देव ! ॥ ४ ॥ गुरुयभवो गुरुकम्मो, गयमगो सो भवे अह
अमपो । तुह दंसणं न पावइ, पत्ते य न वूसई जो व ॥ ५ ॥ न नमइ जो नाह ! तुमं, सो नमए पाययस्स वि जणस्स ।
जो पुण पणमइ तुमं, सो पणमइ नणु न तुमं पि ॥ ६ ॥ जा तुह परन्नुहाणं, चट्टुरिद्धी होइ देवमणुयाणं । सा सन्नि-
यायविट्ठुरिय-सफ्फरपाणोपमा नूनं ॥ ७ ॥ कुमयमया णणु मीया, सलहलियं नूण कम्मकरिजूहं । रागाइवणयरजूहं जिणसीहे
अज्ज जायम्मि ॥ ८ ॥ जइ नयणसयसदस्सं, ययणसदस्सं च होज्ज मे नाह ! । तह वि न होइ कयत्थो, तुह दंसणवण्णणु-
स्साहो ॥ ९ ॥ जयसु तुमं जयसामिय !, अक्खलियनिरामओ चिरं जयसु । नंदसु पावसु सोहं, लहसु जसं तिहुयणे सयले
॥ १० ॥ एवमाइ थोऊण जइय आगओ तहैव गंतूण तित्थयरं माऊए पासे ठवेइ, जिणपडिस्सुवगं ओसोचणिं च साहरइ,
एगं रोमजुयलं कुंडलजुयलं च भयवओ ऊसीसगमूले ठवेइ, एगं तचणिज्जलंबूतगं सिरिदामगंडं मणिरयणमंडियं हारा-
इउवसोभियं भययओ दिट्ठीए अभिरइहेउं उहोए निक्खियवइ । तए णं सके वत्तीसं हिरन्नस्स सुवण्णस्स य कोडीओ
पत्तीसं नंदाइं वत्तीसं भदाइं च सोहगगुरूवाइगुणे य भगवओ जम्मणभवणे वेसमणेण साहरावेइ । तए णं सके
आभियोगिए देवे पोसावेइ सधनयरम्मि महया सहेणं—'हइ ! सुणंतु भवणवइपमुहा सघदेवा ! देवीओ ! य, जो जिणस्स
जिणमायाए वा अणुहं मणं धारेइ तस्स अज्जगंजरी य सत्तहा मुद्धाणं फुट्ट' ति । तए णं सघे इंदाइया देवा नंदीसरे
गंतूण अट्टाहियाओ महिमाओ करेत्ता सएसु सएसु ठाणेसु गया । तं रयणिं च तिरियजंभगा देवा आससेणरायभवणम्मि
हिरन्नवासं जाव चुन्नवासं वासंति । तए णं आससेणराया पबूससमए नयरारक्खिए सदावित्ता वाणारसीए पुरीए
पारागसोदणं माणुम्माणवद्धणं कारवेइ, नयरि च सवाहिरब्भंवरं आसियसम्मज्जिओवलित्तं सघपएसेसु निवद्धंइणमाळं

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
याख्यम-
ध्ययनम्
पार्श्वनाथ-
चरित्रम् ।

॥ २९१ ॥

वन्धितोरणं इतियपद्यायं संचाहसंचकलियं उस्तुषं उवरं अब्भट्टप्येसं उवदियचंयणकलसं पुष्फोवयारकलियं सघमयं-
 तगंपूप्यं नहनट्टाइपेच्छणयपिराहयं ऊसिययूथसहस्समुसलसहस्सं कारयेइ । तओ सइए साहस्सिए सयसाहस्सिए भाए
 दट्टमाणो एवइए य द्दाम्भे पट्टिच्छमाणो दसाहियं महसघं करेइ, एवारसे सुदियते सुइकम्मो कए वारसे दिवसे मित्तना-
 इभोयावणपुद्यं जग्घा गग्घमयम्मि इमम्मि जणणी सप्यं सेज्जापासेसु पासेइ अब्भो पिडणा 'पासु' त्ति नामं पयट्ठियं
 भयवओ, भणियं च—गग्घमए जं जणणी, सेज्जापासेसु भासिउं सप्यं । पडिसप्यंतं पइणो, लंघियवाहुं चढावेइ ॥ १ ॥
 भणइ अयमेस सप्यो, यच्चइ रायाऽऽह तं कइं सुणसि ? । साऽऽह सयं चिय तो दीवण्ण तं सो वि सचविअरे ॥२॥ चितइ
 गग्घमभावो, एसो पट्टमन्नहा निसातमसि ? । एसा पासइ पासेसु तेण पासो त्ति नाम कयं ॥ ३ ॥ तओ कप्पतरु
 प सपज्जणाणंदयारी यट्टंती जाओ अट्टवरिसो । सोहणदिणे य पिडणा उवणीओ कलायरियरस । तओ कलागहणुज्जेणे
 अविम्रायपुयं सपबलापरत्तरहस्सं पयहंतेण पासकुमारेण उवब्धाओ चैव कओ निवणयरो कलासु त्ति । सो चैव जाओ
 भयवओ विणेओ । तओ कोमुइमयंकाओऽणंतगुणसोभेण वयणेण, नीलुप्पलाओ अणंतगुणसोहेण नयणजुयलेण,
 मुरवओऽणंतगुणरूपेण देहेण, महुसीराओऽणंतगुणमहुरेण सरेण, सयंसुरमणाओऽणंतगुणसंभरेण हियण्ण, सत्तफरि-
 यराओऽणंतगुणल्लियाए गइंए, दुग्गइनियहंतसघजगरखरखणल्लालसेण कारुन्नं विरायमाणो पासजिणो पत्तो जोघणं ।
 सओ पसेणइणा रत्ता परिणाविओ गुणरयणसालिणिं पभावइनियधूयं । मुंजइ य भयवं तीए सगं मणोरमं विसयसुहं ।

असया भयवया पासाओवरिट्ठिएण गवक्खजालणहं विसावलीयणं कुणंतेण विट्ठो सयलजणवओ पवरकुमुमवलि-
 पडलियाहूपो पाहिं निगच्छंती, पुच्छयं च—किमज्ज च्छणो कोइ जेणेवमेसो जणो वच्चइ ? त्ति । तओ सिट्ठमेकेणं
 पासट्ठियपुरिसेजं—न को वि छणो, किंतु कोइ महातवर्सी कमढो नाम पुरिए चाहिं समागओ तस्स वंदणथं पत्थिओ

इमो जणयओ । तओ तमायन्निज्जण जणियफोड्डुलविसेसो भयवं पि पत्थिओ, गओ तत्थ जत्थ सो कमढो, दिट्ठो य पंचगित्तवं तप्पमाणो । तओ विन्नागसंपुत्तणओ मुणियं भयवया एकम्मि अगिगुडे पक्खित्ताए महल्लखल्लोडीए मग्गे ढग्गमाणं नाययुल, तं च तद्दविदं कल्लिज्जण अंबतं करुणापरयाए भणियं भयवया—अहो कट्टमन्नाणं ! जमेरिसम्मि पि तयोपिसेते पीरमाणे दया न मुणिज्जइ त्ति । तओ सोउमेवं पासवयणं भणियं कमढेण—जहा रायपुत्ताण पुरय-पुत्तराइरमणे सेव परिस्समो, धम्मं पुण मुणियो चेन वियाणंति । तओ भयवया भणिओ एको निययपुरिसो—रे रे ! तोटिनेयं सावहाणो पुहाढरणं फोहेसु । तओ 'जमाणवेसि' त्ति भणमाणेण डुहा कया सा तेण योडी । विणिगयं च तीए नग्गाओ म्हाए नागयुलं । तत्थ य दिट्ठो ईस्सि ढग्गमाणो एगो महानागो । तस्स य भयवं दववेइ निययपुरिसवय-णेण सणियनं 'असिआउस' त्ति पंचनमोकारं । नागो वि तं घेत्तुं तप्पभावओ मरिज्जग समुप्पन्नो नागलोए धराणिंदो नाम नागराया । दित्तो य 'अहो ! नागाइसउ' त्ति भणमाणेण भयवओ लोएण साहुकारो । तमायन्निज्जण सुट्टु विलक्खी-भूओ कमढपरियायगो काज्ज च गाढमन्नाणत्तवं समुप्पन्नो मेहकुमारनिकायमग्गम्मि मेहमाली नाम भवणवासिदेवो । भयवं पि तओ पविट्ठो नयरीए । अन्नया सुहंसुहेणं अच्छंतस्स समागओ वसंतसमओ । तम्मि य वसंतसमए जाणायत्थयुज्जाणयालेणाऽऽणेत्ता भयवओ समणिया सरसा सहयारमंजरी । भयवया भणियं—भो ! किमेयं ? । तेण भणियं—सात्ति ! यट्टुविदकीलानिवात्तो संपयं सपत्तो वसंतसमओ । तओ सोउमेयं वसतकीलानिमित्तं बहुपुरजणपरिवार-समन्निओ जाणाह्ढो गओ नंदणवणं । तओ जाणाओ समुत्तरिय निसन्नो नंदणवणपासायमग्गट्ठियकण्यमयसीहासणे । तत्थ य अररमणीवत्तणओ सधओ पलोयमाणेणं दिट्ठं भत्तीए परम्मं चित्तं, तं च इट्ठुण चित्तियं—अहो ! किमेत्थ लिदियं ? । नायं च सम्मं निरुत्थेण जहाइरिट्ठेनेमिचरियं । तओ चित्तिउं पयत्तो—धन्नो सोइरिट्ठेनेमी जो 'विरसावसाणं

धिसयमुदं' त्रि फट्टिज निम्नराणुपायं निहवमरून्मलावणगजोयणं रायवरकतं जणयविइन्नमधवविश्य भग्गमयणमडक्फरो
कुमारो येच निम्नतो ता अहं पि करेमि सधसंगपरिचायं । एतंतरे—लोगंतिया उ देवा, भयवं वोहिति जिणवरिंदं
सु । सयलजगज्जीयदियं, भयवं ! तित्तं पयवेहि ॥ १ ॥ तओ क्किणवणीमगार्हणं क्किमिच्छियं हिरन्नं सुवन्नं वत्थं
आभरणं आसणं सयणं असणार्हयं ओसहं पुक्कगंधविलेवणाइयं च महादाणं दवावेइ संवच्छरं जाव । अवि य—
“संपाटग-त्रिय-चउमुद-चउअ-चथर-माहापट-पहेसु । दोरेसु पुरवराणं, रच्छामुहमज्झयारेसु ॥ १ ॥ वरवरिया घोसिज्जह,
भिनित्ठियं रिज्जदं चट्टुविदीयं । सुर-असुर-देव-दाणव-नरिदमहिदयस्स निक्खमणे ॥ २ ॥” तए णं पुरिसायाणीए पासे
अरहा मत्थए अंजलि करिय एवं अम्मपियरो वयासि—इच्छामि णं अम्मताओ ! तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए पवइत्तए । ते
वि 'अट्टामुहं देवाणुरिपया ! मा पडिवंधं करेहि' ति अनुजाणंति । तर णं आससेणे कोडुंविपुुरिसे आणवेत्ता अट्ट
साएस सोवन्निचाणं जाव भोमेजाणं कलसाणं अभिसेयत्थं उवट्टवावेइ । एतंतरे चलियासणा सवे सुरिंदा इति ।
तए णं सफो आभिओगियमुंरहिं जम्मणविहिबन्नियं कलसाइमज्जणविहिमुट्टवावेइ । ते वि कलसा तेसु चेव पविट्ठा ।
तए णं सफे आससेणे य पुरत्थाभिमुदं पासं निवेसित्ता अट्टसहस्सेणं जाव भोमेजाणं अभिसिंचंति । अभिसेणे य
वट्टमाणे एणे देवा थाणारसिं नयरिं आसियसम्मज्जियं जाव एणे विलुथायंति वासंति जाव सवालंकारविगूसियं कुणंति ।
तए णं आससेणे विसालं नाम सीयं रयावेइ । तए णं सफो अणेगरंभसयसन्निविट्टं अइसयमणहरं विसालं सीयं
फारवेइ । सा वि य तं चेव स्खियमणुपविट्ठा । तए णं पासे अरहा सीयं डुरुहित्ता पुरत्थाभिमुदे निसन्ने । तए णं
आससेणएरणा बुत्ता समाणा ण्ढाया सवालंकारविभूसिया चहवे पुरिसा सीयं वहंति । तए णं सफे सीयाए दाहिणिह-
मुयरिहं पादं गेण्ढ, ईसाणे उत्तरिहं, चमरे दाहिणं हेट्टिहं, चली उत्तरिहं, सेसा देवा जहारिहं । अवि य—“पुधि

लक्ष्मिता माणुसेहिं सा हट्टरोमकूवेहिं । पच्छा वहति सीयं, असुरिद-सुरिद-नागिदा ॥ १ ॥ अट्टऽट्ट मंगलगा छत्त-
धामर-महज्जयाईणि य पुरओ पत्थियाणि । तओ 'जय जय नंदा ! जय जय भद्रा ! भद्रं ते, सद्यकालं च घम्मे सुद्ध अविम्यं
द्ववड' चि सुद्धमंगलियमाईहिं अभिन्नंदिज्जमाणो, बहुजणसहस्सेहिं पेच्छेज्जमाणो, अंगुलीहिं दाइजमाणो,
पुष्पंजलीहिं पूइजमाणो, पए पए अग्घे पडिच्छमाणो, बहुनरनारीणमंजलीओ दाहिणहत्थेण पडिच्छमाणो, महया इड्डिस-
सुद्धएण, किञ्च—वरपडह-भेरि-झल्लरि-दुडुहि-सत्तसहिंएहिं तूरेहिं । धरणिज्येले गयणयले, तुरियनिनाओ परत्तरम्मो ॥ १ ॥
नयरीओ निक्खमिता गओ आसमपयसुज्जाण । तत्थ य असो गपायवस्स अहे सीयाओ पच्चोरुद्ध । पोसवहुलएक्का-
रसीए पुद्धण्हे सयमेवालंकार ओसुयद्ध, पसरतवाहसलिला वग्गमादेवी हसलक्खणपढेणं पडिच्छइ । पंचसुद्धियं लोयं
करेद्ध, सबो केसे पडिच्छइ, खीरसमुदे साहरइ । तं समयं च सकवयणेण देवाण मणुयाण य निग्घोसो तुरियनिनाओ
गीयरवो उवरओ । ताहे तीस वासाइं अगारमावसित्ता अट्टमभत्तेणं अपाणएणं देवदूसमादाय तिहिं पुरिससएहिं
निक्खत्तो । भणिय थ—“काज्ज नमोक्कार, सिद्धाणमभिग्गहं तु सो निण्हे । सद्यं मे अकरणिज्जं, पावं ति चरित्तमारुढो
॥ १ ॥” तक्खणं च उप्पन्नं मणपज्जयनाणं । तओ पंचसमिओ तिगुत्तो संतिलमो निम्ममो निदोसो नीसगो लभालाभे
सुद्धे दुक्खे निदापससासु च समो तवसंजमेण अप्पाणं भावेमाणो विहरइ । सुरासुरा वि भयवओ पासस्स निक्खमण-
महिग्ग करेत्ता नंदीसरे अट्टाहियं करेत्ति, सट्टाण च पडिगया । भयव पि नयरासन्नसंठियं पत्तो तावसासमं, तत्थ य
'अत्थमिओ दिणयरो' चि कलिक्रण तप्पएससंठियकूयासन्नठियवडपायवस्स अहे ट्टिओ काउस्सग्गेणं । इओ य सो
कमढजीवो मेहमाली असुरो अवहिणा नाक्रण अत्तणो वइयरं सुमरिउण पुद्धभववेरकारणं समुप्पन्नतिघामरिसो समा-
गओ जत्थ भयव, पारद्धा य तेण सीद्दाइरूवेण उवसग्गा । अवि य—“सीहेहिं चोररूवेहिं तिक्खनहरेहिं दीहदादेहिं ।

यदिओ गयरुवेहि, सरोसकयदंतपहरोहि ॥ १ ॥ करगहियकत्पिहि, खुहियकयंतो घ घोररुवेहिं । वेयालेहि च भयवं,
कयथिओ गरुवदसणेहि ॥ २ ॥ एमाइवहुविहीयं, कमटेणुवसग्गिओ वि पावेणं । पासजिणो धीरमणो, नो खुहिओ
पम्माहाणाओ ॥ ३ ॥” ‘अचलियभावं च नाऊणं जलेणं बोलेत्ता मारेमि’ त्ति सपहारिय पारब्बा तेण विज्जुगज्जियप-
घणुब्भटा महावुट्ठी । तीए जलेण ताव घोलीओ भयवं जाव नासियाविवरं । एत्थंतरे चलयं धरणिंदरस आसणं,
पउत्तोयहिणा य मुणिओ भयवओ वइयरो, समागंतूण लुरियं सामिणो सीसोचरिरइयफणिफणामंडवेण सेससरिपपासेसु
य विरइयपणिसरीरेण निवारिओ जलपूरो, पारढं च पुरओ बहुविद्दाऽऽज्ज-वेणु-वीणा-गीयनिनाएहिं घणनिग्घोसो-
वयायगं पवरप्पेक्खणयं । दट्टण य तं तारिसं महाइसयं धीरत्तं च भयवओ गरुयविम्हयक्खित्तमाणसो समुवसंतदप्पो
सो अमुरो पणमिडण रगमिडण य जिणं गओ नियट्टाणं । धरणिंदो वि निरुवसगं नाऊण थोऊण गओ सट्टाणं ।
पासतामिस्स वि निकटमणदिणाओ चउरासीदिवसोवरि चेत्तकिण्हचउत्थीए अट्टमभत्तंते पुव्वण्हे आसमपए असोगत-
रुंठे सिळापट्टए सुहंसित्तस्स सुहंसवसाणस्स अपुव्वकरणाइकमेण समाणियखवगसेट्ठिस्स खीणघाइकम्मचउक्खस्स सय-
उलोयालोयावभासयं समुत्पन्नं केवलन्नाणं । चलियासणा समागया सुरसंधाया । वाउकुमारेहिं परिसोहिए जोयणमित्ते
रंत्ते, आसित्ते य गंधयारिणा मेघकुमारेहिं, मणिरयणचित्ते तम्मि विरइयं सुरेहिं समोसरणं । तम्मज्जे सीहासणोवविट्ठो
पुरत्थाभिमुहो सामी रयय-कणय-रयणपागारवलयत्तियनिहेणं नाणदंसणचरणेहिं य ससिकिणुज्जलचामरजुयलच्छलेण
धम्मसुखासाणेहिं य छत्तत्तरुवेणं सुवणत्तयपसरियक्खित्तिपुंजेहिं य सेवाकोउगेण पडिवन्नसुत्तीहिं विरायमाणो सदेवमणु-
यापुराए परिसाए जोयणनीहारिणा सरेण धम्मं कहेइ—“ओ भवा ! चउगाइओ, संसारो एस घोरदुहपउते । सरणं न
एत्थ अन्नं, धम्मं जिणदेसियं मोत्तुं ॥ १ ॥ हिंसाइविरइरुवं, तो तं मणवयणकायसुपउत्तं । इंदियकसायनिगहपवरं

जहसत्तिओ हुणह ॥ २ ॥ मा मह्विदुसमाणे, विसयसुहे संनिऊण तुच्छम्मि । निरयाइविविहदुक्खाण, भाषणं अप्पणं कुणह ॥ ३ ॥ अइवच्छळा वि पियरो, अइप्पिया पुत्तभाइभज्जाओ । अइसंचिओ वि अत्थो, न तम्मि दुहसंकडे सरणं ॥ ४ ॥ अत्थो अत्थो त्ति इहं, पुत्तो पुत्तो घरं घरं व ति । भज्जा भज्ज नि नरं, किलिस्समाणं जमो हरइ ॥ ५ ॥ एगमणो एस जणो, परिक्किस्सइ जह कुंडुवकज्जम्मि । तह जइ जिणिइधम्मो, ता पावइ मोक्खसोक्खं पि ॥ ६ ॥ एमाइ सोऊण पटियुद्धो घहू लोणो । पघाविया गणहरा । सुरा वि केवल्लिमहिंमं काऊण नंदीसरवरदीवे जत्तं च काऊण गया सट्ठाणं ।

पासो वि भयं विफ्फणिफ्फणल्लणो सत्तफ्फणिफ्फणल्लणो वा चामवाहिणपासेसु चइरोट्टेवीधरणिं देहिं पञ्जुयासिज्जमाणो पियंगुवन्नदंढो नवरत्थणिसमूत्तिओ अरिट्ठेनेमित्थपद्धणेण नियवित्थं पवत्तं तो भवसत्तपडिबोहणत्थं चउतीसाइसयस-
मेओ पुहविमंढले विहरइ । पासस्स णं भयवओ दस गणा दस गणहरा होत्था, अज्जदिज्जप्पमुहा सोलस समणसहस्सा, पुप्फचूलापमुहा अट्ठतीसमज्जियासहस्सा, सुनंदप्पमुहाणं समणोधासगाणं एगं सयसहस्सं चउसट्ठी य सहस्सा, सुनंदाप-
मुहाणं समणोवासियाणं तिन्नि सयसहस्सा सत्तावीसं च सहस्सा, अट्ठुट्टसया चोइसपुट्ठीणं, चोइससया ओहिनाणीणं, दससया केवल्लनाणीणं, एक्कारससया वेउट्ठीणं, अट्ठट्टमसया विउलमइणं, छच्च सया वाईणं, चारत्तसया अणुत्तरोववाइयाणं उक्कोत्तिया एसा परिवारसंपया होत्था । तए णं पासे अरहा भघकमलदिवाये देसूणाइं सत्तहि वरिसाइं केवल्लिपरियाएणं विहरित्ता एगं पाससयं सधाउयं पालइत्ता आउयावसाणे सम्मेयमागओ । तत्थ समणाणं समणीणं सावयाणं सावियाणं सवपरिसाए य मिच्छत्ताइं सारपइं सम्भइंसगाइसोक्कटमगं पसिणाइं च वागरित्ता मासियभत्तं उट्ठट्ठिओ वग्घारियपाणी सेलेसीपडिवन्नो खीणभयोवग्गाहिकम्मंसो तेत्तीसाए अणगारेहिं समं सावणसुद्धउट्ठमीए सिद्धि पत्तो । चलियासणो

१ सम्बन्धे कृत्वा ।

ओद्विणा विभ्राययइयरो निराणंदो विमणो अंसुब्रनयणो सोगाऊरियहियओ समागओ सक्थो, जिणसरीरयं तिपयाहिणी-
फाउण नपासत्ते नाइदूरे पञ्जुनासंतो चिट्ठइ, वयइ य—पसरइ मिच्छत्ततमं, गज्जंति कुतित्थिकोसिया अज्ज । दुट्ठिभक्खड-
मटयेराइनिसियरा टुंति सप्पसरा ॥ १ ॥ अत्थमिए जयसूरे, मउलेइ तुम्मि संघकमलवणं । उल्लसइ कुमयत्तारानियरो
वि द्द अज्ज निणपास ! ॥ २ ॥ तमगसियसत्तिं य नहं, विज्जायपईवयं व निसि भवणं । भरह्मिणं गयसोहं, जायमणाहं व
पट्ट ! अज्ज ॥ ३ ॥ एवं सयसुरवटा वि सक्थो वि गोसीसचंदणदारुहिं तिन्नि चियाओ करेइ, खीरोयजलेण भयवओ देहं
पहायेत्ता गोसीसचंदेणाऽणुलिंपित्ता हंसलक्खणं पडसाहयं च निवसित्ता सवालंकारियं करेइ । सेसदेवा दोहि सीयाहिं
गणहरा-ऽणगारसरीराहं आरोविद्य दोसु चियामु ठवंति । सक्थाएसेण अग्गिकुमारा देवा चियासु अग्गि विजघिति,
चाउपुत्तमारा य वाउं, सेसदेवा फालागरुमाइपवरथूयं घयं महुं च कुंभगसो पक्खिवंति । ज्ञामिएसु य मंसाईसु मेहकु-
मारा देवा खीरोयजलेण निघवंति चियाओ । सक्थो उवरिमं दाहिणं ह्णुयं, ईसाणो वामं, चमरो हिट्ठिल्लं दाहिणं, वली
वामं, सेसा अंगोवंगाइं गेण्हंति । चियगसु य मद्धंते थूभे कुणंति । निघाणमहिमं च काऊण सक्थो नंदीसरे गंतूण पु-
त्त्वमअंजणगपघए जिणाययणमहिमं करेइ । तस्सेय चउरो लोगपाला तस्सेव अंजणगपघयस्स पासवत्तिसु चउसु
दट्टिमुहत्तंगेसु सिद्धाययणमहिमं कुणंति । ईसाणो उत्तरिल्ले अंजणगे, चमरो दाहिणिल्ले, वली पच्छिमिल्ले, तेसिं लोग-
पाला वहेय जिणमहिमं कुणंति । सक्थो सविमाणं गंतूण सुहम्मसभामज्झट्टियमाणवगलंभाओ ओयारिऊण वट्टसमुगयं
सीघासणे निचेसित्ता जिणसकहाउ पूएइ । पासजिणहणुं पि तत्थेय पक्खिवइ । एवं सबदेवा वि । पंचसु वि कल्ला-
णंगेसु विसाहानम्मत्तं भयवओ आसि ति ॥ एवं प्रसद्दतः पार्श्वचरित्तममिधाय प्रकृतसूत्रं व्याख्यायते—
तस्स लोगप्पदीवस्स, आसि सीसे महायसे । केसीकुमारसमणे, विज्जाचरणपारगे ॥ २ ॥

ओहिनाणसुए बुद्धे, सीससंघसमाडले । गामाणुगामं रीयंते, सावत्थि पुरिमागए ॥ ३ ॥
 तेंदुयं नाम उज्जाणं, तम्मी नगरमंडले । फासुए सेज्जसंधारे, तत्थ वाससुवागए ॥ ४ ॥
 ब्याख्या—मुगममेव । नवरम्—“ओहिनाणसुए” त्ति सुव्वयलयाद् अवधिद्वानश्रुताभ्यां ‘बुद्धः’ अवगततत्त्वः ॥
 ‘नगरमण्डले’ पुरपरिक्षेपपरिसरे । ‘प्रासुके’ स्वाभाविकागन्तुकसत्त्वरहिते, क ? इत्याह—शय्या—वसतिः तस्यां संस्कारकः—
 शिलाफलकादिः शय्यासंस्कारकस्त्रिस्त्रिम् । ‘तत्र’ इति तिण्डुकोद्याने ‘वासम्’ अवस्थानमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ २-३-४ ॥
 अत्रान्तरे यदभूत् तदाह—

अह तेणेव कालेणं, धम्मतिन्थयरे जिणे । भगवं बद्धमाणुत्ति, सव्वलोगम्मि विस्सुए ॥ ५ ॥
 तरस लोगपईवस्स, आसि सीसे महायसे । भयवं गोयमे नामं, विज्जाचरणपारगे ॥ ६ ॥
 पारसंगविऊ बुद्धे, सीससंघसमाडले । गामाणुगामं रीयंते, से वि सावत्थिमागए ॥ ७ ॥
 कोट्टगं नाम उज्जाणं, तम्मि नपरमंडले । फासुए सिज्जसंधारे, तत्थ वाससुवागए ॥ ८ ॥
 व्याख्या—‘अथ’ वक्तव्यान्तरोपन्यासे । ‘क्षेणेव कालेणं’ त्ति तस्मिन्नेव काले बद्धमानो नाम्नाऽभूदिति शेषः,
 ‘विमुक्तः’ विख्यातः । शेषं स्पष्टमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ५-६-७-८ ॥ ततः किमजनि ? इत्याह—

केसीकुमारसमणे, गोयमे य महायसे । उभओ वि तत्थ विहरिंसु, अट्ठीणा सुसमाहिया ॥ ९ ॥
 उभओ सीससंघाणं, संजयाणं तवस्सिणं । तत्थ चिंता समुप्पन्ना, गुणवंताण ताइणं ॥ १० ॥
 केरिसो वा इमो धम्मो ?, इमो धम्मो व केरिसो ? । आयायधम्मप्पणिही, इमा वा सा व केरिसी ? ॥
 चाउज्जामो य जो धम्मो, जो इमो पंचसिक्खिओ । देसिओ वद्धमाणेणं, पासेण य महासुणी ॥ १२ ॥

अचेलगो य जो धम्मो, जो इमो संतरुत्तरो । एगकज्जपवघ्माणं, विसेसे किं नु कारणं ? ॥ १३ ॥
 व्याख्या—“उभयो वि” ति उभायपि “अधीण” ति ‘आलीनो’ मनोवाकायगुमिप्याश्रितो ‘सुसमाहितो’ सुष्टु
 समाधिप्रवृत्तो ॥ “उभत्” ति उभयोः ‘तत्रे’ति भावस्त्याम् ॥ चिन्तास्वरूपमाह—‘कीदृशः ?’ किं स्वरूपः ? ‘वा’ विकल्पे,
 “इमो” ति ‘अयम्’ अस्मत्सम्बन्धी ‘धर्मः’ महाप्रवृत्तकः ‘अयमि’ति दृश्यमानराणशृङ्खिल्यसम्बन्धी “धम्मो व” ति
 धारान्तो निम्नक्रमः, सत्त्रयायं वा धर्मः कीदृशः ? आचारः—वैपधारणादिको बाह्यः क्रियाकलाप इत्यर्थः स एव धर्म-
 हास्य प्रणिधिः—व्यवस्थापनम् आचारधर्मप्रणिधिः “इमा घ” ति प्राकृतत्वात् ‘अयं वा’ अस्मत्सम्बन्धी, “सा व” ति
 स वा द्वितीयवृत्तिसत्कः । अयमाशयः—अस्माकममीपां च सर्वस्रणीत एव धर्मः, तरिकमस्यैतत्साधकानां च भेदः ?
 इति । तदेतदंय योद्धमिच्छामो धयमिति ॥ उक्तामेव चिन्तां व्यक्तीकर्तुमाह—“चाउज्जामो उ” ति ‘चतुर्योमञ्च’ चतुर्म-
 हायतो यो धर्मो देशितः पार्श्वेन इति सम्बन्धः । ‘जो इमो’ ति चकारस्य प्रत्येपाद् यश्चायं पञ्चशिक्षाः—प्राणातिपा-
 वविरमणोपदेशरूपाः सञ्जावा यस्मिन्नसौ पञ्चशिक्षितो वर्तमानेन देशित इति योगः, “महासुणि” ति महासुनिना ।
 अनयोर्विशेषे किमु कारणमित्युत्तरेण सम्बन्धः । अनेन धर्मविषयः संशयो व्यक्तीकृतः ॥ आचारधर्मप्रणिधि विषयं तमेव
 व्यनक्ति—अचेलकथं यो धर्मो वर्द्धमानेन देशित इत्यपेक्ष्यते । तथा “जो इमो” ति यश्चायं सान्तराणि—वर्द्धमानस्वा-
 नित्यलपेक्षया मानयणविशेषतः सविशेषाणि उत्तराणि—महामूल्यतया प्रधानानि प्रक्रमानि यस्मिन्नसौ सान्तरोत्तरो
 धर्मः पार्श्वेन देशित इतीहाऽप्यपेक्ष्यते । एककार्यं—मुक्तिक्षणं फलं तदर्थं प्रपन्नो—प्रवृत्तौ एककार्यप्रपन्नौ तयोः
 प्रक्रमान् पार्श्ववर्द्धमानयोर्विशेषे ‘किलि’ति संशये, ‘नु’ वितर्के ‘कारणं’ हेतुः । शेषं स्पष्टमिति सूत्रपञ्चकार्यः ॥
 १-१०-११-१२-१३ ॥ एवं च विनेयचिन्तोत्पत्तौ यत् केशिगौतमावकाशं तदाह—

श्रीतचारा-
 स्यपनद्ये
 धीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखबोधा-
 रव्या लघु-
 इचिः ।
 ॥ २९६ ॥

अह ते तत्थ सीसाणं, विन्नाय पवितक्खियं । समागमे कयमती, उभओ केसिगोयमा ॥ १४ ॥
 गोतमे पडिरूवण्णू, सीससंघसमाउले । जेट्ठं कुलमवेक्खंतो, तेंदुयं धणमागओ ॥ १५ ॥
 केसीकुमारसमणो, गोयमं दिस्समागतं । पडिरूवं पडिवत्तिं, सम्मं संपडिवज्जती ॥ १६ ॥
 पलालं फासुयं तत्थ, पंचमं कुसतणाणि य । गोयमस्स णिसिज्जाए, खिप्पं संपणामए ॥ १७ ॥

व्याख्या—अय 'ते' इति तो 'तत्र' श्रावस्थां समागमे कृतमती अभूतामिति शेषः ॥ "पडिरूव" त्ति प्रतिरूप-
 विनयः—यथोचितप्रतिपत्तिरूपसं जानातीति प्रतिरूपद्वयः ॥ 'प्रतिरूपाम्' उचितां 'प्रतिपत्तिम्' अभ्यागतकर्तव्यरूपां
 सम्यक् सम्प्रतिपद्यते, करोतीति भावार्थः ॥ प्रतिपत्तिमेवाह—पलालं प्रासुकं तत्र 'पंचमं' ति सुव्यवस्थयात् पञ्चमानि
 कुरावणानि च, पञ्चमत्वं चैषां पलालभेदाऽपेक्षया, यत उक्तम्—'तणपणगं पुण भणियं, जिणेहिं कम्मट्ठगंठिमहेणेहिं ।
 साली वीही कोइव, रालग रत्ते तणाइं च ॥१॥" गीतमस्य 'निपदायै' उपवेशनार्थं क्षिप्रं 'सम्प्रणामयति' समर्पयति ॥
 शेषं सूत्रसिद्धमेवेति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ १४-१५-१६-१७ ॥ तौ द्वावप्युपविष्टौ यथा प्रतिभासतस्तथाऽऽह—

केसीकुमारसमणो, गोयमे य महायसे । उभओ निसत्ता सोहंति, चंदसूरसमप्पभा ॥ १८ ॥
 व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १८ ॥ तत्सङ्गमे च यदभूत् तदाह—

समागया धहू तत्थ, पासंडा कोउगा मिगा । गिहत्थाण अणेगाओ, साहस्सीओ समागया ॥ १९ ॥
 देवदाणवगंधवा, जक्खरक्खसकिन्नरा । अदिस्साण य भूयाणं, आसि तत्थ समागमो ॥ २० ॥
 व्याख्या—पात्तण्डं—त्रवं तद्योगान् पात्तण्डाः—शेषव्रतितः कौतुकात् सृगा इव सृगा अहत्वात् ॥ देव-दानव-गन्धर्व-

१ "वृगपञ्चकं पुनभणितं, जिनेः कर्माष्टप्र-थिमर्षनेः । ताळिर्वोहिः कोद्रवो राळकोऽरण्यतृणानि च ॥ १ ॥"

त्रयोविंशं
 केशि-
 गौतमी-
 शार्व्यम-
 ध्ययनम् ।
 केशिगौत-
 मयो-
 मिलनम् ।

॥ २९६ ॥

यक्ष-राक्षस-किन्नराः समायावा इति सम्यग्यः । एते धानन्तरमदृश्यविशेषणाद् दृश्यरूपाः, अदृश्यानां च भूतानां केलीभ्रिष्टव्यन्तराणात्मासीत् समागमः । शेषं स्पष्टमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ १९-२० ॥ सम्प्रति तयोर्जल्पमाह—
पुच्छामि ते महाभाग !, केसी गोयममब्वी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्वी ॥ २१ ॥
पुच्छ भंते ! जहिच्छं ते, केसिं गोयममब्वी । तओ केसी अणुत्ताए, गोयमं इणमब्वी ॥ २२ ॥
व्याख्या—‘हे’ इति त्वां ‘महाभाग !’ अतिशयाचित्यशक्ते ! ॥ “जहिच्छं” ति यथेच्छं यदवभासत इत्यर्थः ।
“केसिं गोयमं” ति मुख्यव्यत्याद् गीतमः, शेषं प्रतीतमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २१-२२ ॥ यथासौ गीतमं पृष्टवांस्तदाह—
चाउज्जामो य जो धम्मो, जो इमो पंचसिक्खिओ । देसिओ वद्धमाणेणं, पासेण य महासुणी ॥ २३ ॥
एगकज्जपवणणां, विसेसे किं नु कारणं ? । धम्मे दुविहे मेहावी !, कहं विप्पचओ न ते ? ॥ २४ ॥

व्याख्या—प्रतीतसेव ॥ २३-२४ ॥ एवं केशिनेके—

तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्वी । पत्ता समिक्खए धम्मतत्तं तत्तविणिच्छियं ॥ २५ ॥
पुरिमा उज्जुजडा उ, यक्खज्जा य पच्छिमा । मज्झिमा उज्जुपत्ता उ, तेण धम्मो दुहा कए ॥ २६ ॥
पुरिमाणं दुविसोज्जो उ, चरिमाणं दुरणुपालओ । कप्पो मज्झिममाणं तु, सुविसुज्जो सुपालओ २७
व्याख्या—उतः केशिं ‘भ्रुवन्तमेव’ जल्पन्तमेव, अनेनाऽऽदरातिशयमाह, किं तदन्ववीत् ? इत्याह—‘प्रज्ञा’
बुद्धिः ‘समीक्षते’ पश्यति, किं तद् ? इत्याह—‘धर्मतत्त्वं’ धर्मपरमार्थं, तत्त्वानां-जीवादीनां विभिन्नयो यस्मिन् तत्तथा ।
इदमुक्तं भवति—न वाक्यश्रवणमात्रादेव वाक्यार्थनिर्णयो भवति किन्तु प्रज्ञावशात् ॥ ततः “पुरिम” ति ‘पूर्वे’ प्रथम-
तीर्षकत्साधय ऋजवश्च-प्राञ्जलतया जहाश्च-दुःप्रतिपाद्यतया ऋजुजडाः ‘तु’ इति यस्माद्, वक्रजडाः ‘च’ समुच्चये

शीतचरा-
प्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्दीया
सुखवीषा-
स्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ २९७ ॥

‘पश्चिमाः’ पश्चिमजिनमुनयः, माध्यमाः पुनः ऋजुप्रज्ञाः ‘तेन’ हेतुना धर्मो द्विधा कृतः ॥ यदि नाम पूर्वाद्य एव विधा-
स्तायपि कथमेतद् द्वैविध्यम् ? इत्याह—“पुरिमाणं” ति पूर्वेषां दुर्विशोध्यः ऋजुजडत्वादेव, ‘कल्पः’ इति सत्त्वध्यते, ‘तुः’
पूरणे, परमाणं तुःस्तेनाऽऽपान्त्यते दुरुपालः स एव दुरुपालको वक्त्रजडत्वात्, ‘कल्पः’ यतिक्रिया कलापः मध्यम-
कानां तु ऋजुप्रज्ञत्वात् सुविशोध्यः सुपालकश्च, चस्य गम्यमानत्वादिति । विचित्रप्रज्ञविनेयानुप्रहाय द्वैविध्यं धर्मस्य
देशितम् । प्रसङ्गतत्रेह्याऽऽद्यजिनाभिधानमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ २५-२६-२७ ॥ इत्थं गौतमेनोक्ते केशिराह—

साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गो यमा ! ॥ २८ ॥
अचेलओ अ जो धम्मो, जो इमो संतरुत्तरो । देसिओ वद्धमाणेणं, पासेण य महासुणी ॥ २९ ॥
एगकज्जपवन्नाणं, विसेसे किं तु कारणं ? । लिंगे दुविहे मेहाची !, कहं विप्पचओ न ते ? ॥ ३० ॥

व्याख्या—साधु गौतम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संशयः “इमो” ति अयं त्वयेति विनेयापेक्षं चेत्य मभिधानम्,
अन्यथा तु तस्य ज्ञानत्रयसंयुतस्यैव विधसंशयासम्भवः ॥ लिङ्गे ‘द्विविधे’ अचेलकतया विविधवत्त्वधारितया च द्विभेदे ।
शेषं किञ्चित् सुगमं किञ्चिच्च प्राग् व्याख्यातमेवेति सूत्रत्रयार्थः ॥ २८-२९-३० ॥ ततश्च—

केसि एवं द्रुवाणं तु, गोयमो इणमव्ववी । विन्नाणेण समागम्म, धम्मसाहणमिच्छियं ॥ ३१ ॥
पचयत्थं च लोगरस, नाणाविह्विगप्पणं । जत्तत्थं गहणत्थं च, लोणे लिंगपओपणं ॥ ३२ ॥
अह भवे पइन्ना उ, मोक्खसब्भूयसाहणा । पाणं च दंसणं चैव, चरित्तं चैव निच्छए ॥ ३३ ॥

व्याख्या—विशिष्टं ज्ञानं विज्ञानं तच्च केवलमेव तेन ‘समागम्य’ यद् यस्योचितं तत् तथैव ज्ञात्वा ‘धर्मसाधनं’
धर्मोपकरणं—वर्णाकल्यादि “इच्छियं” ति ‘इष्टम्’ अनुमतं पार्श्वन्वर्द्धमानजिनाभ्यासिति प्रक्रमः । चरमाणां हि रक्त-

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
केशिगौत-
मयोः प्रश्नो-
त्तराणि ।

॥ २९७ ॥

यजागुशाने षड्वहत्वेन षड्रथानादिषु प्रष्टुच्छिदुर्निवारय स्वादिति न तेन तदनुशातम् । पार्श्वे शिष्यातु न तथेति रक्षा-
ईनानपि तेनगुप्तानं श्रुतमिति भावः ॥ किञ्च 'प्रत्ययार्थं च' अमी प्रतिन इति प्रतीतिनिमित्तं च, कस्य ? लो कस्य,
अन्यथा हि ययाऽभिरुचितं वेपमादाय पूजादिनिमित्तं विडम्बकादयोऽपि 'ययं प्रतिनः' इत्यभिदधीरन्, ततो प्रतिव्यपि
न शोकरु प्रतिनः इति प्रतीतिः स्यात् । किं शदेयम् ? इत्याह—'नानाविधविकल्पनं' प्रक्रमात् नानाप्रकारो पकरणपरि-
कल्पनम्, नानाविधं हि यर्पाकल्पापुकरणं यथायद् यतिष्वेव सम्भवतीति फयं न तत्प्रत्ययहेतुः स्यात् ? तथा यान्ना-
संयमनिर्णहसदर्थम् ? विना हि यर्पाकल्पादिकं दृष्टादौ संयमबाधेव स्यात्, प्रहणं-ज्ञानं तदर्थं च, कथञ्चित् चित्तवि-
द्रोपोत्पापपि गृह्यतु-यथाऽहं प्रतीति, एतदर्थं लोके लिङ्गस्य प्रयोजनमिति-प्रयत्नं लिङ्गप्रयोजनम् ॥ 'अथे'त्युप-
न्यासे, "भये पश्चात्" इति तुल्यत्वेकारार्थत्वाद् भिन्नक्रमत्वाय भवेदेव 'प्रतिज्ञा' अभ्युपगमः, प्रक्रमात् पार्श्वे-
पद्विमानयोः प्रतिज्ञास्वरूपमाह—"भोक्तरसम्भूयसाहण" इति मोक्षस्य सद्भूतानि च तानि तारिष्यकत्वात् साधनानि च
हेतुत्वात् मोक्षसद्भूतसाधनानि, कानि ? इत्याह—ज्ञानं च दर्शनं चैव चारित्रं च 'एवः' अवधारणे, स च लिङ्गस्य मुक्ति-
सद्भूतसाधनतां व्यवच्छिन्नचि—ज्ञानोपेय मुक्तिसाधनं न तु लिङ्गम् । ध्रुयते हि भरतादीनां लिङ्गं विनाऽपि केवलोत्पत्तिः,
'निग्रहे' निग्रयनये विचार्ये न तु व्यवहारे, इति लिङ्गस्य तत्त्वतोऽकिञ्चित्कत्वात् न तद्भेदो विदुषां विप्रत्ययहेतुः, शेषं
एष्टमिति सूत्रयार्थः ॥ ३१-३२-३३ ॥

साद्गोयम ! पश्चात्ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गो यमा ! ॥३४॥

व्याख्या—प्राग्बत् । इत्थं महाप्रज्ञात्मकधर्मविषयं वेपात्मकलिङ्गभेदविषयं च शिष्याणां विप्रत्ययमपनीय प्रसङ्गत-
क्षेपानेव ध्युत्पत्त्यर्थं जानन्नपि अपरमपि यस्तुतरयं दृच्छन् केशिः 'अन्योऽपि संशयः' इत्यादि पुनराह ॥ ३४ ॥

श्रीउचरा-
व्ययनक्षेत्रे
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
सुसुनोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ २९८ ॥

अणेगाण सहस्साणं, मज्जे चिद्धसि गोयमा ! । ते य ते अभिगच्छंति, क्वं ते निज्जिया तुमे ? ॥ ३५ ॥
एणे जिए जिया पंच, पंच जिए जिया दस । दसहा उ जिणित्ताणं, सव्वसत्तु जिणामहं ॥ ३६ ॥
सत्तु य इइ के वुत्ते ? , केसी गोयममव्ववी । तओ केसिं वुवंतं तु, गोयमो इणमव्ववी ॥ ३७ ॥
एगप्पा अजिए सत्तु, कसाया इंदियाणि य । ते जिणित्तु जहानायं, विहरामि अहं सुणी ॥ ३८ ॥
व्याख्या—‘अनेकाणां’ बहूनां ‘सहस्राणां’ प्रक्रमात् शत्रुसम्बन्धिनां मध्ये तिष्ठसि गौतम ! ‘ते’ शत्रवः ‘ते’ इति
त्वामभिलक्षीकृत्य गच्छन्ति अर्थात् जेतुम्, कथं ते निर्जितास्त्वया ? ॥ गौतम आह—‘एकस्मिन्’ प्रक्रमात् शत्रौ जिते
जिताः पत्र, यथा “पंच जिए” चि सूत्रत्वात् पञ्चसु जितेषु जिता दश, ‘दशधा तु’ दशप्रकारात् पुनर्जित्वा ‘सर्वशत्रून्’ अनेक-
संख्यात् जयाम्यहम् ॥ ततश्च—“सत्तु य इइ” ‘च’ पूरणे, ‘इति’ भिन्नकर्मो जातौ चैकवचनम्, उरुः शत्रुः क उक्तः ? इति
केशिः गौतममव्ववीत् । शेषं सुगमम् ॥ नवरम्—एकः ‘आत्मा’ चित्तं, तदभेदोपचाराद् अजितोऽनेकानर्थवाप्तिहेतुत्वात्
शत्रुरिय शत्रुः, तथा कयाया अजिताः शत्रव इति वचनविपरिणामेन योज्यते, एते चाऽऽत्मसहिताः प्रागुक्ताः पञ्च भवन्ति,
सन्धिन्नयाणि शत्रवोऽजितानि, एते च सर्वे प्रागुद्दिष्टा दश जाताः, चशब्दात् नोकयायाशुचरोत्तरभेदाच्च सर्वेऽपि शत्रवो-
ऽजिताः । सम्प्रत्युपसंहारव्याजेन वज्जये फलमाह—‘तान्’ उक्त्वात् शत्रून् जित्वा ‘यथान्यायं’ यथोक्तलीत्यनतिक्रमेण ततो
विहरामि, वत्सव्येऽपि तिष्ठन्नप्रतिषेद्धविहारित्येति गम्यते इति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ३५-३६-३७-३८ ॥ एवं गौतमेनोक्ते—
साहू गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ३९ ॥
दीसंति बहवे लोए, पासबद्धा सररिणो । सुक्कासो लहुब्भओ, क्वं तं विहरसि सुणी ? ॥ ४० ॥
ते पासे सवसो छित्ता, निहंतूण उवायओ । सुक्कासो लहुब्भओ, विहरामि अहं सुणी ॥ ४१ ॥

॥ २९८ ॥

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
याख्यम-
व्ययनम् ।
केशिगौत-
मयोः प्रश्नो-
त्तराणि ।

पासा य इह के युक्ता ?, केसी गोयममव्ववी । केसि एवं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्ववी ॥ ४२ ॥
 रागदोसादओ तिष्ठा, नेहपासा भयंकरा । ते छिंदित्तु जहानायं, विहरामि जहक्कमं ॥ ४३ ॥
 व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरत्न—‘लघुभूत’ वायुभूतो लघुभूत इव लघुभूतः, सर्वत्राप्रतिबद्धत्वात् ॥ ‘ते’ इति
 वान् “सपसो” ति सूत्रत्वात् सर्वान् ‘छिर्या’ श्लोडयित्वा ‘निहत्य’ पुनर्वन्धाभावेन विनाश्य, कथम् ? ‘उपायतः’ सञ्ज्ञ-
 तभावनाभ्यासरूपात् ॥ रागद्वेषादयः, आदिशब्दाद् मोहपरिमहः, ‘तीव्राः’ गाढाः, तथा “नेह” ति ज्ञेयाः—पुत्रादिस-
 म्वन्याः पाशा इव पाशाः ‘यथाक्रमं’ क्रमः—यतिविहित आचारस्तदनतिक्रमेणेति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ३९-४०-४१-४२-४३ ॥
 साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ४४ ॥
 अंतोहियसंभूता, लया चिट्ठई गोयमा ! । फलेइ विसभक्खीणं, सा उ उद्धरिया कंहं ? ॥ ४५ ॥
 तं लयं सपसो छित्ता, उद्धरित्ता समूलियं । विहरामि जहानायं, मुक्को मि विसभक्खणा ॥ ४६ ॥
 लया य इति का युक्ता ?, केसी गोयमव्ववी । केसिमेवं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्ववी ॥ ४७ ॥
 भयतण्हा लया युक्ता, भीमा भीमफलोदया । तमुच्छित्तु जहानायं, विहरामि महामुणी ॥ ४८ ॥
 व्याख्या—स्पष्टम् । नवरत्न—“अंतोहियसंभूय” ति हृदयान्तः सम्भूता । “विसभक्खीणं” ति आप्तत्वाद् विपव-
 क्रश्यन्ते इति ‘विपभव्याणि’ पर्यन्तदारुणतया विपोपमानि फलानीति गम्यते । ‘सा हु’ सा पुनः ॥ ‘सव्वसो’ ति सर्वा
 ‘समूलिकां’ रागद्वेषादिमूलयुक्ताम् । मुक्कोऽसि “विसभक्खणात्” ति ‘विपभक्षणात्’ विपफलाभ्यवहारोपमात् क्लिष्टकर्मणः ॥
 भवे ण्णा—लोभो भवण्णा ‘भीमा’ भयदा स्वरूपतः, भीमा—दुःखहेतुतया फलानाम् अर्थात् क्लिष्टकर्मणासुदयः—
 विपाको यस्याः सा तथा, दोषमुपसंहाराम्भियायीति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ४४-४५-४६-४७-४८ ॥

श्रीउचरा-
प्यनद्वे
धीनेभिच-
न्द्रीया
सुखोपा-
स्या लघु-
शुचिः ।

॥ २९९ ॥

साह्यु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ४९ ॥
संपज्जलिया घोरा, अग्गी चिट्ठई गोयमा ! । जे डहंति सररत्था, कहं विज्जाविया तु मे ? ॥ ५० ॥
महामेहप्पसूयाओ, गिज्झ धारि जल्लत्तमं । सिंचामि सययं ते उ, सिंचा नो व डहंति मे ॥ ५१ ॥
अग्गी य इति के युत्ता ?, केसी गोयममव्ववी । ततो केसिं युवंतं तु, गोयमो इणमव्ववी ॥ ५२ ॥
कसाया अग्गिणो युत्ता, सुयसीलतवो जलं । सुयधाराभिहत्ता संता, भिन्ना तु न डहंति मे ॥ ५३ ॥

ब्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“अग्गि” ति अप्रयो ये दहन्तीव दहन्ति ॥ महामेघप्रसूतान् श्रोतस इति गम्यते,
“गिज्झ” ति गृहीत्वा “ते उ” ति तुशब्दो भिन्नक्रमः, ‘तान्’ अप्रीन् सिच्छंस्तु “नो च” ति नैव दहन्ति ‘मे’ ति
माम् ॥ “अग्गी ये”त्यादि अप्प्रिप्रभो महामेघादिप्रभोपलक्षणम् ॥ धृतं च—उपचारात् कपायोपशमहेतयः श्रुतान्तर्ग-
तोपदेशाः शीलं च—महाव्रतरूपं तपश्च—प्रतीतं धृतशीलतप इति समाहारः, ‘जलं’ धारि, उपलक्षणत्वाच्चाऽस्य महामेघः
सर्वजगदानन्दकतया तीर्थकृत्, श्रोतश्च तत्र उत्पन्न आगमः, उक्तमेवायं सविशेषमुपसंहरन्नाह—धृतस्य उपलक्ष्यत्वात्
शीलतपसोश्च धारा इय धाराः—तत्परिभाषनादिरूपास्त्राभिरभिहत्ताः सन्तः प्रक्रमानुक्तत्वात् अप्रयः ‘भिन्नाः’ विदारि-
तास्त्वभिघातेन लयमानीकृता इत्यर्थः, ‘हु’ पूरणे इति सूत्रपञ्चकार्थः ॥ ४९-५०-५१-५२-५३ ॥

साह्यु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ५४ ॥
अयं साहसिओ भीमो, इट्ठस्सो परिथावई । जंसि गोयम ! आरुढो, कहं तेण न हीरसी ? ॥ ५५ ॥
पहावंतं निग्गिण्हामि, सुयरस्सीसमाहियं । न मे गच्छइ उम्मगं, मगं च पडिवज्झइ ॥ ५६ ॥
अस्से प इति के युत्ते ?, केसी गोयममव्ववी । तओ केसिं युवंतं तु, गोयमो इणमव्ववी ॥ ५७ ॥

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
यालयम-
ध्ययनम् ।

केशि गौत-
मयोः प्रश्नो-
त्तराणि ।

॥ २९९ ॥

मणो साहसिओ भीमो, इट्टस्सो परिधावई । तं सम्मं तु निगिणहामि, धम्मसिक्खाए कंधगं ॥५८॥
 व्याख्या—‘अयं’ मत्स्यः सहसा-असमीक्ष्य प्रवर्त्तत इति साहसिकः, ‘वंसि’ ति यस्मिन् ॥ ‘प्रधावन्तम्’ उन्मा-
 गांभियुयं गच्छन्तं निगृह्णामि, ‘धुत्तरदिमसमाहितम्’ आगमवल्गानिवद्धम् ॥ ‘धर्माशिक्षाये’ धर्माभ्यासनिमित्तं ‘कन्यकः’
 जालाधः, तत्रथ कन्यकमिव कन्यकम्, किमुकं भवति ?—दुष्टाश्रोडपि निमहणयोग्यः कन्यकप्राय एव । शेषं स्पष्टमिति
 सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ५४-१५-५६-५७-५८ ॥

साहु गोयम ! पद्दा ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ५९ ॥
 कुप्पहा पद्दये लोए, जेसिं नासंति जंतवो । अद्धाणे कह वटंतो, तं न नाससि गोयमा ! ॥ ६० ॥
 जे य मग्गेण गच्छंति, जे य उम्मग्गपट्टिया । ते सधे विदिता मज्झं, तो न नस्सामहं सुणी ! ॥ ६१ ॥
 मग्गे य इति के युत्ते?, केसी गोयममव्वी । तओ केसिं युवंतं तु, गोयमो इणमव्वी ॥ ६२ ॥
 कुप्पवयणपासंडी, सधे उम्मग्गपट्टिया । सम्मगं तु जिणक्खायं, एस मग्गे हि उत्तमे ॥ ६३ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—‘मग्गे य’ ति ‘मार्गः’ स्मार्गः उपलक्षणत्वात् कुमार्गीञ्च ॥ ते कुप्रवचनपाखण्डिनः सर्वे
 वन्मार्गप्रस्थिताः, अनेन च ह्युप्रवचनानि कुपथा इत्युक्तं भवति । ‘सन्मार्गं तु’ सत्पथं पुनर्जातीयदिति शेषः, जिनाख्यातम्,
 इतः ? इत्याह—एष मार्गः ‘दी’ति यस्मात् ‘उत्तमः’ अन्यमार्गैर्भ्यः प्रधान इति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ५९-६०-६१-६२-६३ ॥
 साहु गोयम ! पद्दा ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ६४ ॥
 महाउदगवेणेणं, बुद्धमाणाण पाणिणं । सरणं गई पट्टा च, दीवं कं मच्चसी ? सुणी ! ॥ ६५ ॥
 अत्थि एगो महादीवो, धारिमज्झे महालओ । महाउदगवेणस्स, गई तत्थ न विज्जई ॥ ६६ ॥

दीवे य इति के बुत्ते ? , केसी गोयममब्वी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्वी ॥ ६७ ॥
जरामरणवेगेणं, बुद्धमाणाण पाणिणं । धम्मो दीवो पइद्दा य, गई सरणमुत्तमं ॥ ६८ ॥
व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरस्—‘शरणं’ तन्निवारणक्षमम्, अत एव गम्यमानत्वाद् गतिम् तत एव “पइद्दा य”
त्ति ‘प्रतिष्ठां’ स्थिरावस्थानहेतुं, ‘चः’ समुच्चये ॥ “दीवे य” त्ति द्वीपप्रश्न उदकेवेगप्रश्नोपलक्षणम्, “जरामरणवेगेणं” त्ति
जरामरणे एव वेगः—रयः प्रक्रमाद् उक्कल्य तेनेति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ६४-६५-६६-६७-६८ ॥

साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ६९ ॥
अन्नवंसि महोहंसि, नावा विपरिधावई । जंसि गोयममारूढो, कहं पारं गमिस्ससी ? ॥ ७० ॥
जा उ अस्साविणी नावा, न सा पारस्स गामिणी । जा निरस्साविणी नावा, सा उ पारस्स गामिणी ७१
नावा य इति का बुत्ता ? , केसी गोयममब्वी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्वी ॥ ७२ ॥
सरीरमाहु नाव त्ति, जीवो बुचइ नाविओ । संसारो अन्नवो बुत्तो, जं तरंति महेसिणो ॥ ७३ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरस्—‘अर्णवे’ समुद्रे ‘महोवे’ बृहज्जलप्रवाहे नौः ‘विपरिधावति’ विशेषेण परिव्रजति “जंसि”
त्ति यस्यां गौतम ! त्वमारूढः ॥ “जा उ” त्ति या ‘तुः’ पूरणे, ‘आश्चाविणी’ जलसद्वाहिणी, या पुनः तुशब्दस्य पुनरर्थ-
स्येह सम्यग्यात् “निरस्साविणि” त्ति निष्क्रान्ता आश्चाविभ्यः—प्रक्रमात् सन्धिभ्यो निराश्चाविणी सा पारस्य गामिनी ।
वतोऽहं निराश्चाविणीमारूढः, अतः पारगामी भविष्यामीति भावः ॥ “नावे”त्यादि अत्र नौः तरित्वात्तौपलक्षणम्, अत
एवोत्तरमाह—‘शरीरे’त्यादि । सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ६९-७०-७१-७२-७३ ॥

साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ७४ ॥

अंधपारं तमे घोरं, चिह्नंति पाणिणो घट्ट । को करिस्सइ उज्जोयं, सबलोगम्मि पाणिणं ? ॥ ७५ ॥
उग्गओ विमलो भाणू, सबलोगप्पभंकरो । सो करिस्सइ उज्जोयं, सबलोगम्मि पाणिणं ॥ ७६ ॥
भाणू य इति के युत्ते?, केसी गोयममब्वी । तओ केसिं युवंतं तु, गोयमो इणमब्वी ॥ ७७ ॥
उग्गओ खीणसंसारो, तवणणू जिणभक्खरो । सो करिस्सइ उज्जोयं, सबलोगम्मि पाणिणं ॥ ७८ ॥

व्याख्या—अन्यमिवान्धम् अर्थाद् जनें करोतीत्यन्धकारं तस्मिन् 'तमसि' प्रतीते । शेषं सुगममेव इति सूत्र-
प्रकाशयः ॥ ७४-७५-७६-७७-७८ ॥

साट्ट गोयम ! पन्ना ते, छिद्धो मे संसओ इमो । अन्नो वि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ७९ ॥
साररमाणसे दुक्खे, षज्झमाणण पाणिणं । खेमं सिवं अणावाहं, टाणं किं मच्चसी मुणी ! ? ॥ ८० ॥
अत्थि एगं धुयं टाणं, लोगगम्मि दुरारुहं । जत्थ नत्थि जरा मच्चू, वाहिणो वेयणा तहा ॥ ८१ ॥
टाणे य इति के युत्ते?, केसी गोयममब्वी । केसिमेवं युवंतं तु, गोयमो इणमब्वी ॥ ८२ ॥
णिदाणं ति अयाहं ति, सिद्धी लोगगमेव य । खेमं सिवं अणावाहं, जं चरंति महेसिणो ॥ ८३ ॥
तं टाणं सासयंयासं, लोगगम्मि दुरारुहं । जं संपत्ता न सोयंति, भवोहंतकरा मुणी ! ॥ ८४ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—“साररमाणसे” त्ति शारीरमानसेः “दुक्खि” त्ति दुःखैः “वज्झमाणणं” त्ति बध्य-
गानां “खेमं” व्याधिविरहतः “शिवं” सर्वोपद्रवाभावतः “अनावाधं” स्वाभाविकवाधाऽपगमतः ॥ ‘वेदनाथ’ शारीरमानस-
दुःखाभयत्सिपाः, ततश्च व्याध्यभावेन क्षेमत्वम्, जरातरणाऽभावेन शिवत्वम्, वेदनाऽभावेनाऽनावाधत्वमिति ॥
“निपाणं ति” इतिशब्दः स्वरूपपरामर्शकः, यत्राऽपि नास्ति तत्राप्यध्याहर्त्तव्यः, तत उच्यते इति अध्याहारान्—

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनिमिच-
न्द्रीया
सुखवीधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३०१ ॥

निर्वाणमिति अव्यावाधमिति सिद्धिरिति लोकप्रमिति यदुच्यत इति व्याख्येयम् । 'एवे'ति पूरणे, 'चः' समुच्चये, क्षेत्रं शिवम् अनावाधमिति च प्राग्वत्, यत् 'घरन्ति' गच्छन्ति ॥ तत् स्थानमुक्तमिति प्रक्रमः ॥ सविशेषणस्य पृष्टत्वात् तदेव विशिनष्टि—“सासयंवासं” ति विन्दोरलाक्षणिकत्वात् 'शाश्वतवासं' नित्यावस्थिति लोकाप्रे दुरारोहं उपलक्षणत्वात् जराद्यभाववच, प्रसङ्गतस्तन्माहात्म्यमाह—“जं संपत्ते”त्यादि ॥ सूत्रपदार्थः ॥ ७९-८०-८१-८२-८३-८४ ॥

साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । नमो ते संसयाईय !, सवसुत्तमहोयही ! ॥ ८५ ॥
व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—उत्तरार्द्धेनोपबृंहणगर्भं स्तवनमाह ॥ ८५ ॥ पुनस्तद्वक्तव्यतामेवाह—

एवं तु संसए छिन्ने, केसी घोरपरक्कमे । अभिचंदिता सिरसा, गोयमं तु महायसं ॥ ८६ ॥
पंचमहद्वयं धम्मं, पडिबज्जति भावओ । पुरिमस्स पच्छिमम्मी, मग्गे तत्थ सुहावहे ॥ ८७ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—‘एवं तु’ असुनेव क्रमेण ॥ फ पुनस्यं पञ्चयामो धर्मः ? इत्याह—“पुरिमत्स” ति पूर्वस्य सोपस्कारत्वात् सूत्रस्य तीर्थकृतोऽभिमतं ‘पच्चिसे’ पश्चिमतीर्थकृतसम्बन्धितया मार्गे ‘तत्रे’ति प्रकान्ते शुभावहे इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ८६-८७ ॥ सम्प्रत्यध्ययनार्थोपसंहारव्याजेन महापुरुषसङ्गफलमाह—

केसीगोयमओ निचं, तम्मि आसि समागमे । सुयसीलससुक्करिसो, महत्थऽत्थविणिच्छओ ॥ ८८ ॥

व्याख्या—‘केशिगौतमतः’ इति केशिगौतमौ आश्रित्य ‘निलं’ तत्पुर्ववस्थानापेक्षया ‘तस्मिन्’ प्रकान्तस्थाने आसीत्, समागमः ‘द्वुतशीलसमुत्कर्षः’ ज्ञानचरणप्रकर्षः, तथा महार्थः—महाप्रयोजना मुक्तिसाधकत्वेन येऽर्थोच्छेपां विनिश्चयः—निर्णयो महार्थार्थविनिश्चयः, तच्छिष्याणामिति गम्यत इति सूत्रार्थः ॥ ८८ ॥ तथा—

त्रयोविंशं .
केशि-
गौतमी-
याख्यम-
ध्ययनसू-
केशिगौत-
मयोः प्रश्नो-
त्तराणि ।

॥ ३०१ ॥

तोसिया परिसा सपा, सम्मगं समुवट्टिया । संधुया ते पसीयंतु, भयवं केशीगोयमे ॥८९॥ त्ति वेमि ।
व्याख्या—तथा तोपिवा पंपत् सर्वा 'सन्मागं' मुक्किपथम् अनुष्ठानमिति गम्यते, 'समुपस्थिता' उद्यता, अनेन पर्यदः
कटमाह । इत्थं वधरितयजंनद्वारेण तयोः सवग्गुक्त्वा प्रणिधानमाह—ससुतो त्री प्रसीदतां भगवत्केशिगौतममिति
मुत्तपं ॥ ८९ ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ, भवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनिमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधायाम्
केशिगौतमीयाख्यं त्रयोविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ प्रवचनमात्राख्यं चतुर्विंशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं त्रयोविंशमध्ययनम् । सम्प्रति प्रवचनमाट्टनामकं चतुर्विंशमारभ्यते, अस्या चायमभिसम्बन्धः—
'अनन्तराध्ययने परेषामपि चित्तविभ्रुतिः केशिगौतमवदपनेया इत्युक्तम्, तदपनयनं च सम्यग्वात्ययोगत एव, स च प्रवचनमाट्टस्वरूपपरिज्ञानत इति तत्स्वरूपमुच्यते' अनेन सम्यग्धेनायातस्यास्याऽऽदिसूत्रम्—

अट्ट प्पवयणमायाओ, समिती गुत्ती तहेव य । पंचेव य समिईओ, तओ गुत्तीउ आहिया ॥ १ ॥
इरियाभासेसणादाणे, उचारे समिई इय । मणगुत्ती वयगुत्ती, कायगुत्ती उ अट्टमा ॥ २ ॥
एयाओ अट्ट समिईओ, समासेण वियाहिया । दुवालसंगं जिणक्खायं, मायं जत्थ उ पवयणं ॥ ३ ॥

व्याख्या—सुगममेव । तवरम्—“समिई” त्ति समितयः, “गुत्ति” त्ति गुप्तयः, तथैव ‘चः’ समुच्चये, ‘आहिय’ त्ति आख्याताः ॥ ता एव नामत आह—“इरिए”त्यादि आदानं—ग्रहणं निक्षेपोपलक्षणम्, “उचारे समिई इय” त्ति चस्य भिन्न-
क्रमत्वाद् उचाराशब्दस्य चोपलक्षणत्वाद् उचारादिपरिष्ठापनायां च समितिः, इदं च प्रत्येकं योज्यते, ‘इतिः’ परिसमाप्तौ एतावत् एव समितयः ॥ निगमनमाह—एता अट्ट ‘समितयः’ समिति—सम्यक् सर्ववित्प्रवचनानुसारितया इतयः—आत्म-
नक्षेत्राः समितय इत्यन्वर्थे गुप्तीनामपि समितिशब्दवाच्यत्वमस्तीत्येवमुपन्यासः । यत्तु भेदेनोपादानं तत् समितीनां प्रवी-
चाररूपत्वेन गुप्तीनां तु प्रवीचाराऽप्रवीचारात्मकत्वेन कथञ्चिद् भेदव्यापनार्थम् । ‘मायं’ ति तुशब्दस्योत्तरस्येह योगाद्
मातमेव, तथाहि—सर्वा अव्यमूर्धारित्ररूपाः, ज्ञानदर्शनाऽविनाभावि च चारित्रम्, न चैतन्नयातिरिक्तमन्यदर्थतो द्वादशा-
ङ्गमित्येतासु प्रवचनं मातमुच्यते इति सूत्रत्रयार्थः ॥ १-२-३ ॥ तत्रेयांसमितिस्वरूपमाह—

आलंपणेण फालेणं, मग्गेणं जयणाइ य । चउकारणपरिसुद्धं, संजए इरियं रिए ॥ ४ ॥
 मत्थ आलंपणं णाणं, दंसणं चरणं तथा । फाले य दिवसे बुत्ते, मग्गे उप्पहवज्जिए ॥ ५ ॥
 धपओ संत्तओ धेय, फालओ भावओ तदा । जयणा चउधिहा बुत्ता, तं मे कित्तयओ सुण ॥ ६ ॥
 दपओ चयएयसा पेहे, जुगमित्तं च खित्तओ । फालओ जाव रीएज्जा, उवउत्तो य भावओ ॥ ७ ॥
 इंदियत्थे वियज्जित्ता, सउद्दायं धेव पंचधा । तम्मृत्ती तत्पुरकारे, उवउत्ते रियं रिए ॥ ८ ॥
 न्याल्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘चउकारणपरिसुद्धं’ ति मुन्वयस्यान् चतुःकारणपरिशुद्धा “इरियं” ति ‘ईर्यया’
 गता ‘रियं’ गच्छेत् ॥ “दपओ चक्खुसा पेहि” ति ‘द्रव्यतः’ द्रव्यमाश्लिय यतना चक्षुषा प्रेक्षेत प्रकृमात् जीवादि-
 द्रव्यम्, युगमानं च प्रच्छावान् क्षेत्रं प्रेक्षेत इति योगः, क्षेत्रतो यतना, फालतो यावद्रीयेत तावत्कालमानेति गम्यते, उपयु-
 क्तम् भावतः ॥ उपयुक्ततामेव स्पष्टयति—इन्द्रियार्थान् चिक्वर्जं स्वाध्यायं धेव पञ्चधा, ततश्च तस्यामेव—ईर्योयां मूर्त्तिः
 धर्माद् ध्यामिदमणा यस्याऽसौ तन्मूर्त्तिः, तथा तामेव पुरस्करोति—तत्रैवोपयुक्तया प्राधान्येनाङ्गीकृते तत्पुरस्कारः,
 ‘उपयुक्तः’ संवत् ईर्यया रीयेतेति सूत्रप्रकाशार्थः ॥ ४-५-६-७-८ ॥ भाषासमितिमाह—
 कोहे माणे य माया य, लोभे य उवउत्तया । हासे भय मोहरिए, विगहासु तहेव य ॥ ९ ॥
 पपाइं अट्ट ठाणाइं, परिचज्जित्तु संजए । असाचज्जं मियं काले, भासं भासिज्ज पन्नवं ॥ १० ॥
 न्याल्या—दुग्गमेव । नवरम्—एतान्पट् स्थानानि परिवर्द्धेति, कोऽर्थः ? क्रोधादिवद्येन सृषादिरूपसद्धारयोगं
 परिहृत्य संवतः ‘असायचां’ निर्दोषां ‘गितां’ परिमितां ‘काले’ प्रसात्वे इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ९-१० ॥ एण्णासमितिमाह—
 गंधसणाए गहणे य, परिभोगेसणा य जा । आहारोवहिसिज्जाए, एए तिननि विसोहए ॥ ११ ॥

उग्गमुप्पायणं पढमे, वीए सोहिज्ज एसणं । परिभोगम्मि चउक्कं, विसोहिज्ज जयं जई ॥ १२ ॥
व्याख्या—गवेषणायां ग्रहणे च उभयत्र एणेति सम्बध्यते, ततो गवेषणायामेपणा ग्रहणे चैपणा परिभोगौपणा
च या “आहारोवहिसेज्जाए” ति वचनव्यत्ययाद् आहारोपधिशय्यासु “एए तिन्नि” ति ‘एताः’ एपणाः तिस्रः
‘विशोधयेत्’ निर्दोषा विदध्यात् ॥ कथं विशोधयेत् ? इत्याह—“उग्गमुप्पायणं” ति सूचनात् सूत्रमिति उद्गमोत्पादना-
दोषान् “पढमे” ति ‘प्रथमायां’ गवेषणेपणायां, “वीए” ति ‘द्वितीयायां’ ग्रहणैपणायां शोधयेत् “एपणं” ति एपणा-
दोषान्, “परिभोगम्मि” ति परिभोगेपणायां ‘चतुक्कं’ संयोजनाऽप्रमाणाऽङ्गारधूमकारणालम्बकम्, अङ्गारधूमयोर्मोह-
नीयान्तर्गतत्वनैकतया विवक्षितत्वात् विशोधयेत् “जयं” ति चतमानो यतिः । पुनः क्रियाभिधानप्रतिशयल्यपनार्यमिति
सूत्रद्वयार्थः ॥ ११-१२ ॥ चतुर्थसमितिमाह—

ओहोवहोवग्गहियं, भंडयं दुविहं सुणी । गिण्हंतो निक्खिवंतो य, पउजिज्ज इमं विहिं ॥ १३ ॥
चक्खुसा पडिलेहिता, पमज्जिज्ज जयं जई । आदिए निक्खिविज्जा वा, दुहओ वि समिए सया ॥ १४ ॥
व्याख्या—“ओहोवहोवग्गहियं” ति उपधिशब्दो मध्यनिर्दिष्टत्वाद् उभयत्र सम्बध्यते, तव ओघोपधिमौपप्रहिको-
पधिं च ‘भाण्डकम्’ उपकरणं रजोहरणदण्डकादि ‘द्विविधम्’ उक्तमेदतो द्विभेदं मुनिर्गृह्यन् निक्षिपञ्च प्रयुञ्जीत इमं विधिम् ॥
तमेवाह—चक्षुषा प्रत्युपेक्ष्य प्रमाज्येद् रजोहरणादिना यतमानो यतिः, तत आददीत निक्षिपेद् वा “दुहओ वि” ति
द्वावपि प्रक्रमाद् औधिकौपप्रहिकोपधी ‘समितः’ उपयुक्तः सदेति सूत्रद्वयार्थः ॥ १३-१४ ॥ पञ्चमसमितिमाह—
उचारं पासवणं, खेलं सिंघाण जहियं । आहारं उवहिं देहं, अन्नं वा वि तहाविहं ॥ १५ ॥
अणावायमसंलोए, अणावार चव होइ संलोए । आवायमसंलोए, आवार चव संलोए ॥ १६ ॥

अणायायमसंलोपः, परस्सऽणुवधाइए । समे अञ्छुत्सिरे वा वि, अचिरकालकथम्मि य ॥ १७ ॥
 विच्छिन्ने दूरमोगाडे, णासन्ने विलयञ्जिए । तसपाणवीयरहिण, उचारादीणि चोसिरे ॥ १८ ॥
 व्याख्या—उभारं प्रस्रवणं रेलं सिंघानं “जहियं” वि जहं आहारं उपधिं देहं ‘अन्यद्वा’ कारणतो गृहीतं
 गोमयादि, ‘अधिः’ पूरणे, ‘तथाकियं’ परिष्ठापनादं प्रकमात् स्थण्डिले व्युत्सृजेद् इत्युत्तरेण सम्बन्धः ॥ स्थण्डिलं च
 द्वाविशेषणपदविशिष्टम्, तत्र चाऽऽद्यविशेषणपदयोर्भेदरचनामाह—अनापातम् असंलोकम्, अनापातं वैव भवति
 संलोकम्, आपातम् असंलोकम्, आपातं वैव संलोकम् । इह चाऽऽपातं संलोकं च अर्शआदेराकृतिगणत्वात् मत्वर्थी-
 येऽचि सिद्धम् ॥ द्वाविशेषणपदपरिष्ठानार्थमुचारादीनि यादशे स्थण्डिले व्युत्सृजेत् तदाह—अनापाते असंलोके, कस्य ?
 ‘परस्य’ स्वपश्चादेः, तथा ‘अनुपपात्तिके’ संयमाल्मप्रवचनोपघातरहिते, समे अद्युपिरे च प्रतीते, अचिरकालकृते च,
 विरष्टे पुनः सम्मूच्छन्त्येव पृथिव्यादयः ॥ ‘विक्षीर्णे’ जघन्यतोऽपि द्वास्तमात्रे, ‘दूरमवगाडे’ जघन्यतोऽपि चतुरङ्गु-
 टमयोऽचिचीगूले, नासन्ने मामाराभादेः, विल्वर्जिते त्रसप्रणवीजरहिते उचारादीनि द्युत्सृजेदिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥

१५-१६-१७-१८ ॥ सम्प्रत्युक्तमर्थमुपसहरत् वक्ष्यमाणार्थसम्बन्धार्थमाह—

एताओ पंच समिईओ, समासेण वियाहिया । इत्तो य तओ गुत्तीओ, वोच्छामि अणुपुवसो ॥ १९ ॥

व्याख्या—गुणमन् । तपरम्—“अणुपुवसो” ति आनुपूर्व्यो ॥ १९ ॥ तत्राद्यामाह—

सया तद्देव मोसा य, सयामोसा तद्देव य । चउत्थी असचमोसा य, मणगुत्ती चउधिहा ॥ २० ॥
 संरंमसमारंभे, आरंभे य तद्देव य । मणं पवत्तमाणं तु, निपत्तिज्ज जयं जई ॥ २१ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव । तपरम्—सत्यादयो मनोयोगक्ताद्विपया मनोगुप्तिरपि व्यचारात् सत्यादिरुक्ता ॥ अस्या एव

श्रीउचरा-
ध्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥३०४॥

स्वरूपं निरूपयन् काकोपदेषुमाह—संरम्भः—सङ्कल्पः स च मानसस्तथाऽहं ध्यास्यामि यथाऽसौ मरिष्यतीत्येवंविधः,
समारम्भः—परपीडाकरोच्चाटनादिनिबन्धनं ध्यातम् अनयोः समाहारस्तस्मिन्, 'आरम्भे' परप्राणापहारक्षमाऽशुभध्यानरूपे,
'चः' समुच्चये, 'तथैव' तेनैवाऽऽगमप्रतीतेन प्रकारेण मनः प्रवर्त्तमानं 'तुः' विशेषणे, निवर्त्तयेत् यतमानो यतिः ।
विशेषध्यायम्—शुभसङ्कल्पेषु मनः प्रवर्त्तयेदिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २०-२१ ॥ वाग्गुप्तिमाह—

सच्चा तहेव मोसा य, सचामोसा तहेव य । चउत्थी असचमोसा य, वयगुत्ती चउ विहा ॥ २२ ॥
संरंभसमारंभे, आरंभे य तहेव य । वयं पवत्तमाणं तु, नियत्तिज्ज जयं जई ॥ २३ ॥

व्याख्या—अनन्तरव्याख्यतमेव । नवरम्—वाग्गुप्तिरुचारयितव्या । वाचिकञ्च संरम्भः—परव्यापादनक्षमम-
द्वादिपरावर्त्तनासङ्कल्पसूचको ध्वनिरेवोपचारात् सङ्कल्पशब्दवाच्यः सन् समारम्भः—परपीडाकरमद्वादिपरावर्त्तनम्,
'आरम्भः' परव्यपरोपणक्षमम्आदिजपनमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २२-२३ ॥ कायगुप्तिमाह—

ठाणे निसीयणे चैव, तहेव य तुयट्टणे । उहंघण पहंघण, इंदियाण य जुंजणे ॥ २४ ॥
संरंभसमारंभे, आरंभे य तहेव य । कायं पवत्तमाणं तु, नियत्तिज्ज जयं जई ॥ २५ ॥

व्याख्या—'स्थाने' ऊर्द्धस्थाने 'निपीदने चैव' प्रतीते, तथैव च 'त्वग्वर्त्तने' शयने 'उहंघने' गर्त्तदिरुत्कमणे
'प्रहंघने' सामान्येन गमने, उभयत्र सूत्रत्वात् सुपो लुक् । इन्द्रियाणां च "जुंजणे" त्ति 'योजने' शब्दादिषु व्यापारणे,
सर्वत्र वर्त्तमान इति शेषः ॥ संरम्भः—अभिघातो यष्टिसुष्ट्यादिसंस्थानमेव सङ्कल्पसूचकमुपचारात् सङ्कल्पशब्दवाच्यं
सत्त् समारम्भः—परित्वापकरो सुष्ट्याद्यभिघातः अनयोः समाहारस्तस्मिन्, 'आरम्भे' प्राणिवधाल्मनि कायं प्रवर्त्तमानं
निवर्त्तयेत् । शेषं प्राग्बदिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २४-२५ ॥ सम्प्रति समितिगुह्योः परस्परं विशेषमाह—

चतुर्विंश
प्रवचनमा-
त्राल्यम-
ध्ययनम् ।

गुप्ति-
स्वरूपम् ।

॥३०४॥

एयाओ पंच समिर्दो, चरणस्त य पयत्तणे । गुत्ती नियत्तणे युत्ता, असुमत्थेसु घ सधसो ॥२६॥
 व्याख्या—'एताः' पद्य सन्तियः चरणं-चारिं संयेत्यर्थः तस्य प्रवर्त्तने, पूर्वचराब्दत्वेवार्थस्य भिन्नक्रमत्वात्
 प्रपञ्चन एव, त्रिमुक्तं भवति ?—सयेष्टासु प्रवृत्तावेव सन्तियः । तथा 'गुत्ति' सि गुप्तयो निवर्त्तनेऽप्युक्ताः, "असु-
 मत्थेसु" सि 'अनुमार्थेभ्यः' अतोभनमनोयोगारिभ्यः "सधसो" सि सर्वेभ्यः, अपिशब्दान् चरणप्रवर्त्तनेऽपीति
 सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ सम्प्रति अध्ययनार्थमुपसंहरन् एतदाचरणफलमाह—

एया पययणमाया, जे सम्मं आपरे सुणी । सो खिप्पं सधसंसारा, विप्पसुचइ पंडिए ॥२७॥ न्ति वेमि ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव ॥ २७ ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
 बोधायां प्रवचनमात्राख्यं चतुर्विंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

समित्ति-
 गुरुर्योः पर-
 स्परं भेद
 एतदाचरण-
 फलम् ।

अथ पञ्चविंशतितमं यज्ञीयाख्यमध्ययनम् ॥

व्याख्यातं चतुर्विंशमध्ययनम् । अधुना यज्ञीयाख्यं पञ्चविंशमध्ययनं समारभ्यते, अस्य चाऽयमभिसम्बन्धः—
'अनन्तराध्ययने प्रवचनमातरोऽभिहिताः, इह तु ता ब्रह्मगुणस्थितस्यैव तत्त्वतो भवन्तीति विजयघोषचरितवर्णनद्वारेण
ब्रह्मगुणा उच्यन्ते' इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याऽस्य प्रस्तावनाय विजयघोषचरितं लेशतस्त्वायदुच्यते—

वाणारसीए नयरीए दो विष्पा भायरो जमला जयघोस-विजयघोसभिहाणा आसि । अन्नया जयघोसो ष्हाइडं
गंगे गओ, तस्य पेच्छइ—सप्येण मंडुक्को गसिज्जइ, सप्यो वि मज्जारेण अकंठो, तहा वि सप्यो मंडुक्कं चिचियंतं
खायइ, मज्जारो वि सप्यं चट्ठफंडंतं लायइ । अन्नमन्नघायं पासित्ता—'अहो !! संसारस्स असारया जो जस्स पहवइ
सो तमेत्थ गसइ, कयंतो पुण सबस्स पभवइ, अओ सबं पि गसइ, ता धम्मो चेवेत्थ सबवसणेहिंतो रक्खगो' त्ति
चित्तंतो पडिदुद्धो गंगदुत्तरिज्जण साहुसगासे समणो जाड त्ति ॥ साम्प्रतं सूत्रं व्याख्यायते, तच्चेदम्—

माहणकुलसंभूओ, आसि विप्पो महायसो । जाजाई जमज्जम्मि, जयघोसे त्ति नामओ ॥ १ ॥
इंदियग्गामनिग्गाही, मग्गगामी महामुणी । गामाणुगामं रीयंतं, पत्ते वाणारसिं पुरिं ॥ २ ॥
वाणारसीइ बहिया, उज्जाणम्मि मणोरमे । फासुए सेज्जसंधारे, तत्थ वाससुवागए ॥ ३ ॥

व्याख्या—सष्टमेव । नवरम्—ब्राह्मणकुलसम्भूतोऽपि जनीजालन्यथात्वेन ब्राह्मणो न स्याद् अत आह—विमः
“जाजाई” त्ति अवश्यं यायजीति यायाजी, क ? इत्याह—यम इव प्राण्युपसंस्कारित्तया यमः स चासौ यद्वाञ्च-

पशुभेषादिभ्यस्तस्मिन्, गार्हपत्याद्वेष्यया चैतदुक्तम् । भ्रमण्यांस्वेष्यया चेन्द्रियमासनिमाही इत्यादीति सूत्रत्रयार्थः ॥ १-२-३ ॥ यत्र च तस्युरि यद् यत्तते यथासौ विषये तदाह—
 अह तेनेय फालेण, पुरीष्ट तत्थ माहणे । विजययोसे त्ति नामेणं, जलं जयति वेयवी ॥ ४ ॥
 अह से तत्थ अणगारे, मासकत्वमणपारणे । विजययोसस्स जन्नम्मि, भिक्खमट्ठा उवट्टिए ॥ ५ ॥
 व्याख्या—“तेनेय फालेण” ति तल्लिप्पेव फाले शेपं स्पष्टमिति सूत्रद्वयार्थः ॥४-५॥ तत्र च यदसौ याजकः कृतवांस्तदाह—
 समुद्ययं तदि संतं, जायगो पडिसिहए । न हु दाहामि ते भिक्खं, भिक्खू ! जायाहि अण्णओ ॥ ६ ॥
 जे य धेद्वविक्र विप्पा, जन्नमट्ठा य जे दिया । जोहसंगविक्र जे य, जे य धम्माण पारगा ॥ ७ ॥
 जे समत्था समुद्धुं, परं अप्पाणमेय य । तेसिं अन्नमिणं देयं, ओ भिक्खू ! सघकामियं ॥ ८ ॥
 व्याख्या—ये विप्पा जातित्, “जन्नट्ठा य” ति ‘यद्यार्थाश्च’ यज्ञप्रयोजना ये तत्रैव व्याप्रियन्ते ‘द्विजाः’ संस्कार-
 पेश्या द्वितीयजन्मानः, ज्योतिषं-ज्योतिःशास्त्रं अन्नानि च विदन्ति ये ते ज्योतिषाहविदः, अह्नत्वेऽपि ज्योतिषः पृथगु-
 पारानं प्राथान्यव्यापकम्, ‘धर्माणाम्’ उपलक्षणत्वाद् धर्मशास्त्राणां पारगाः, अशेषविद्यास्थानोपलक्षणमेतत्, शेपं
 गुणगतिं सूत्रत्रयार्थः ॥ ६-७-८ ॥ एयमुक्तो गुनिः कीदृग् जातः ? किं वा कृतवान् ? इत्याह—
 सो तत्थ एव पडिसिद्धो, जायगेण महासुणी । नवि रुद्धो नवि तुद्धो, उत्तमट्ठगवेसओ ॥ ९ ॥
 नऽण्णट्ठं पाणहेउं था, नवि निधाहणाय वा । तेसिं विमोक्खणट्ठाए, इमं वयणमन्ववी ॥ १० ॥
 नवि जाणसि चेदमुहं, नवि जन्नाण जं मुहं । नक्खत्ताण मुहं जं च, जं च धम्माण वा मुहं ॥ ११ ॥
 जे समत्था समुद्धुं, परं अप्पाणमेय य । न ते तुमं विजाणासि, अह जाणसि तो भण ॥ १२ ॥

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनिमिच-
न्दीया
सुखबोधो-
ख्या लघु-
दृष्टिः ।

॥३०६॥

व्याख्या—उत्तमार्थः—मोक्षसूत्रवेपको मोक्षार्थोत्तर्यः ॥ 'न' नैव अत्रार्थं पानहेतुं वा नापि 'निर्याहणाय वा' वञ्च-
दिना यापनार्थमात्मन इति गम्यते, शेषं स्पष्टमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ९-१०-११-१२ ॥ एवमुक्तो मुनिना स किं
कृतवान् ? इत्याह—

तस्सऽक्खेवपमोक्खं च, अचयंतो तहिं दिओ । सपरिसो पंजलिहोउं, पुच्छई तं महासुणिं ॥ १३ ॥
वेयाणं च सुहं बूहि, बूहि जन्नाण जं सुहं । नक्खत्ताण सुहं बूहि, बूहि धम्माण वा सुहं ॥ १४ ॥
जे समत्था समुद्धेतुं, परं अग्पाणमेव य । एयं मे संसपं संबं, साहू ! कहय पुच्छिओ ॥ १५ ॥

व्याख्या—'तस्य' मुनेः आक्षेपस्य-प्रशस्य प्रमोक्षं-प्रतिवचनं, 'चः' पूरणे, "अचयंतो" चि अशक्नुवन् दातुमिति
गम्यते ॥ शेषं सुगममिति सूत्रत्रयार्थः ॥ १३-१४-१५ ॥ इत्थं दृष्टो मुनिराह—

अग्गिहुत्तमुहा वेया, जन्नी वेयसां सुहं । नक्खत्ताण सुहं चंदो, धम्माणं कासवो सुहं ॥ १६ ॥
जहा चंदं गहाईया, चिट्ठेते पंजलीउडा । बंदमाणा नमंसंता, उत्तमं मणहारिणो ॥ १७ ॥
अजाणगा जन्नवाई, विज्जामाहणसंपया । गूढा सज्जायतवसा, भासच्छन्ना इवऽग्गिणो ॥ १८ ॥
जो लोए वंभणो बुत्तो, अग्गी वा महिओ जहा । सदा कुसलसंदिट्ठं, तं वयं बूम माहणं ॥ १९ ॥
जो न सज्जइ आगंतुं, पधयंतो न सोअई । रमए अज्जवयणम्मि, तं वयं बूम माहणं ॥ २० ॥
जायस्वं जहामंठं, निद्धंतमलपावगं । रागदोसभयातीतं, तं वयं बूम माहणं ॥ २१ ॥
तसपाणे वियाणित्ता, संगहेण य थावरे । जो न हिंसइ तिविहेणं, तं वयं बूम माहणं ॥ २२ ॥
कोहा वा जइ वा हासा, लोहा वा जइ वा भया । सुसं न वयई जो उ, तं वयं बूम माहणं ॥ २३ ॥

पञ्चविंशं
पञ्ची-
याह्यम-
ध्ययनम् ।
विजयबोध-
चरित्रम् ।

॥३०६॥

चित्तमंतमचित्तं वा, अप्पं वा जइ वा बहं । न गिण्हई अदत्तं जो, तं वयं बूम माहणं ॥ २४ ॥
 दिपमाणुस्सत्तेरिच्छं, जो न सेवह मेहुणं । मणसा कायवेक्खं, तं वयं बूम माहणं ॥ २५ ॥
 जहा पोमं जले जायं, नोवलिण्ह वारिणा । एवं अलित्तं कामेहिं, तं वयं बूम माहणं ॥ २६ ॥
 अलोळयं मुहाजीविं, अणगारं अकिंचणं । असंसत्तं गिहत्थेहिं, तं वयं बूम माहणं ॥ २७ ॥
 जहित्ता पुषसंजोगं, नाहसंगे य बंधवे । जो न सज्जइ एएछं, तं वयं बूम माहणं ॥ (पाठा०)
 पधुबंधा सव्वेया, जटं च पावकम्मुणा । न तं तायंति दुस्सीलं, कम्मणि बलवंतिह ॥ २८ ॥
 नवि मुंटेएण समणो, न उरारेण बंभणो । न मुणी रणवासेणं, कुसचीरेण तावसो ॥ २९ ॥
 समयाए समणो होइ, बंभचैरेण बंभणो । नाणेण य मुणी होइ, तवेणं होइ तावसो ॥ ३० ॥
 कम्मुणा बंभणो होइ, कम्मुणा होइ खत्तिओ । बइस्सो कम्मुणा होइ, सुद्धो होइ उ कम्मुणा ॥ ३१ ॥
 एए पादुकरे सुद्धे, जेहिं होइ सिणायओ । सव्वकम्मविणिम्मुकं, तं वयं बूम माहणं ॥ ३२ ॥
 एवं गुणसमाउत्ता, जे भवंति दिउत्तमा । ते समत्था उ उद्धसुं, परं अप्पाणमेव य ॥ ३३ ॥

व्याख्या—प्रायः स्पष्टान्येव । नवरम्—अभिहोत्रम्—अभिकारिका, सा चेह—“कर्मन्धनं समाश्रित्य, दृढा सद्भावना-
 द्रुतिः । धर्मध्यानानिना कार्या, दीक्षितेनाऽभिकारिका ॥१॥” इत्यादिरूपा परिगृह्यते, तदेव मुखं—प्रधानं येषां तेऽभिहोत्र-
 मुला वेदाः, वेदाना हि दध्न इव नवनीतम् आरण्यकं प्रधानम्, तत्र च—‘सत्यं तपश्च सन्तोषः, क्षमा चारित्र-
 मार्गवम् । श्रद्धा धृतिरहिंसा च, सवस्व तथा परः ॥१॥’ इति दशप्रकार एव धर्म उक्तः, तदनुसारि चोक्तरूपमेवाभि-
 होत्रमिति । तथा यज्ञः—प्रस्तावाद् भावयज्ञः संयमरूपस्तदर्थी ‘वेदसो’ यागानां ‘मुलम्’ उपायः, ते हि सत्येव यज्ञार्थिनि

श्रीउचरा-
ध्ययनघने
धीनेमिच-
न्दीया
सुखनोपा-
रया लघु-
शुचिः ।

॥ ३०७ ॥

प्रवर्तन्ते । नक्षत्राणां 'मुखं' प्रधानं चन्द्रः । घर्माणां 'काश्यपः' भगवान् ऋषभदेवः 'सुरम्' उपायः, तस्यैवाऽऽदित्त-
स्वप्नरूपकत्वात् ॥ काश्यपस्यैव माहात्म्यख्यापनतो घर्मसुरत्वं समर्थयितुमाह—यथा चन्द्रं ग्रहादिकाः "पञ्जलीयह"
त्ति कृतप्राञ्जलयः 'चन्दमानाः' सुवन्तः 'नमस्तन्तः' नमस्कुर्वन्तः 'उत्तमं' प्रधानं 'भ्रणोद्धारिणो' त्ति विनीततया चित्ता-
क्षेपपारिणस्त्रिष्टन्तीति सम्बन्धः, तथैनमपि भगवन्तं देवेन्द्रप्रसुरा इत्युपस्कारः, अनेन प्रभ्रचतुष्टयप्रतिवचनमुक्तम् ॥
पद्मप्रभ्रमधिकृत्याऽऽह—“अज्ञानम्” त्ति अज्ञाः, के ते ? यज्ञवादिनो ये भवतः पात्रत्वेनाऽभिसताः, कासाम् ? इत्याह—
“विज्ञामाहणसपय” त्ति सुव्यवसायाद् 'विद्याब्राह्मणसंपदां' विद्याश्च-आरण्यक-ब्रह्माण्डपुराणाल्यधर्मशास्त्रात्मिकाः ता
एव ब्राह्मणसम्पदो विद्याब्राह्मणसम्पदः, तार्विककब्राह्मणानां हि निःकिञ्चनत्वेन विद्या एव सम्पदः । तथा 'गूढाः' वहिःसं-
युतिमन्तः, केन हेतुना ? 'स्याश्चायतपसा' वेदाध्ययनोपवासादिना, अत एव "भासच्छत्रा इवऽग्निगणो" त्ति भस्मच्छत्राः
अप्रय इय, से हि यहिरुपशममान आभान्ति अथ चान्तः कपायवत्तया ज्वलिताः, एवं च भवद्भिमत्ब्राह्मणानामात्मपरो-
द्धरणक्षमत्वं दूरापास्तमिति भावः ॥ कस्तर्हि भवद्भिमग्रायेण ब्राह्मणो यः पात्रम् ? इत्याह—यो लोके ब्राह्मण उक्तः कुशल-
रिति गम्यते, सूत्रत्वाच्च सर्वत्र यचनव्यत्ययः, "अग्नी वा महिड" त्ति 'वे'ति पूरणे, 'यथे'ति भिन्नक्रमः, ततो यथाऽग्निः
यत्तदोर्नित्याऽभिसम्बन्धात् तथा महितः सन् 'सदा' सर्वदा, उपसंहारमाह—'कुशलसन्दिष्टं' तत्त्वाभिज्ञकथितं तं वयं
श्रुमो ब्राह्मणम् ॥ इत उत्तरसूत्रैः कुशलसन्दिष्टस्वरूपमेव ब्राह्मणमाह—यो न 'स्वजति' स्वजनाऽभिष्वङ्गं करोति 'आगंतु'
आगत्य स्वजनादिस्थानमिति गम्यते, 'प्रजज्व' तत एव स्थानान्तरं गच्छन्न शीचते, रमते 'आर्यधचने' तीर्थकृद्भवसि ॥
तथा 'जातरूपं' स्वर्णं यथा 'आशुष्टं' तेजःप्रकर्षारोपणाय मनःशिलादिना पराशुष्टम्, अनेनाऽस्य बाहो गुण उक्तः ।
"निद्वंत्तमलपावगं" त्ति 'पावकनिर्घातमलं' ज्वलनदग्धकिष्टम्, अनेन चान्तरः । ततो जातरूपवद् बाह्याभ्यन्तरगुणान्वितः;

पञ्चविंशं
यज्ञी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

विजयघोष-
चरित्रम् ।

॥ ३०७ ॥

अत एव रागाद्यतीतत्र यत्नं वयं श्रुसौ ब्राह्मणम् ॥ त्रसप्राणिनो विज्ञाय 'सङ्घहेण' सङ्घेपेण, चञ्चल्वाद् विस्तरेण च, तथा स्थायरात्र्यो न द्विवृत्ति 'त्रिविधेन' योगेनेति गम्यते ॥ "एवमल्लिचं कमेदि" ति 'एवमि' ति पद्मवदलितः कर्माः, तज्जातोऽपि यत्नं ययं श्रुसौ ब्राह्मणम् ॥ "अससत्त गिहत्थेषु" ति अससत्तं गृहस्थैः ॥ केचित्-पठन्ति—“जहिता पुषसंजोगं, नाइसंगे य वंधवे । जो न सज्जइ एएहिं, वयं वूम माहणं ॥ १ ॥” अत्र च 'पूर्वसंयोगं' मात्रादिसम्बन्धं 'ज्ञाति-सङ्घात्र' स्वस्त्रादिसङ्घात्र, चस्य भिन्नक्रमत्वात् 'धान्यवांध' मात्रादीन् ॥ स्यादेतद्—वेदाध्ययनं यजनं च भवात् त्रायक-मिति तद्योगोदेव ब्राह्मणो न तु यथा त्वयोक्त इत्याशङ्क्याह—पशूनां यन्धः—विनाशाय नियमनं यैर्हेतुभिस्तेऽमी पशुयन्धाः 'सर्ववेदाः' ऋग्वेदादयः, 'जट्टं' ति 'इष्टं' यजनं, 'वः' समुचये, 'पापकर्मणा' पापहेतुपशुयन्धान्याद्यनुष्ठानेन न तं यष्टारं त्रायन्ते भवादिति गम्यते, 'दुःशीलं' दुराचार यतः कर्माणि 'बलवन्ति' दुर्गतिनयनं प्रति समर्थानि 'इह' वेदान्ययने यजने च भवन्तीति गम्यते, अतो नेतयोगाद् ब्राह्मणो भवति, किन्त्वनन्तरोक्तगुण एवेति भावः ॥ अन्यथ 'न' नैव 'अपिः' पूरणे, मुण्डितेन 'श्रमणः' निर्ग्रन्थः । न उँकारेणोपलक्षणत्वाद् "ॐ भूर्भुवःस्वः" इत्यादिना ब्राह्मणः । न मुनिः अरण्यवासेन । कुशः—दुर्भस्त्रन्मयं चीवरं कुशचीवरं बल्कलोपलक्षणमेतत्, तेन तापसः ॥ कथममी तर्हि भवन्ति ? इत्याह—'समतये'त्यादि ॥ तथा 'कर्मणा' क्रियया ब्राह्मणो भवति । उक्तं हि—“क्षमा दानं दमो ध्यानं, सत्यं शौचं धृतिर्पुणा । ज्ञानं विज्ञानमास्त्रिक्य-नेतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥ १ ॥” तथा 'कर्मणा' क्षतत्राणलक्षणेन भवति क्षत्रियः । वैश्यः 'कर्मणा' कृषिपाशुपाल्यादिना भवति । शूद्रो भवति तु 'कर्मणा' शोचनादिहेतुप्रेपणादिसम्पादनरूपेण । कर्माभावे हि ब्राह्मणादिव्यपदेशानामसत्त्वेति । ब्राह्मणप्रक्रमे च यच्छ्रेयाभिधानं तद्वापिदर्शनार्थम् ॥ किमिदं स्वमनीषिकयैवोच्यते ? इत्याह—'एतात्र' अनन्तरोक्ताञ्च अहिंसायर्थान् 'प्रादुरकार्षीत्' प्रकटितवान् 'बुद्धः' सर्वज्ञो वैर्भवेति 'ह्यातकः' केवली ।

श्रीउचरा-
 प्यपनये
 धीनेमिच-
 न्नीपा
 सुलपोपा-
 स्या ल्यु-
 श्रुतिः ।

॥३०८॥

तत्र च सर्वकर्मविनिर्मुक्तमिव सर्वकर्मविनिर्मुक्तं ज्ञातकं तत्त्वतो वयं श्रुमो ब्राह्मणम् ॥ सम्प्रत्युपसंहर्तुमाह—‘एषमि’त्यादि
 “ते समत्या उ” त्ति इत्यत्र ‘तुः’ पूरणे, इत्यष्टादशसूत्रार्थः ॥ १६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-
 २८-२९-३०-३१-३२-३३ ॥ अभिघाय चेदमवस्थितो मुनिः । ततश्च—

एवं तु संसर्प छिन्ने, विजयघोसे य माहणे । समुदाय तओ तं तु, जयघोसं महासुणिं ॥ ३४ ॥
 तुटे य विजयघोसे, इणमुदाहु कयंजली । माहणत्तं जहाभूयं, सुट्ट मे उवदंसियं ॥ ३५ ॥
 तुम्मे जहया जण्णाणं, तुम्मे वेयविजु विजु । जोइसंगविजु तुम्मे, तुम्मे धम्माण पारगा ॥ ३६ ॥
 तुम्मे समत्था उद्वत्तुं, परं अप्पाणमेव य । तमणुगगं करेहम्मं, भिक्खेणं भिक्खुउत्तमा ! ॥३७॥

व्याख्या—‘एवम्’ उच्छप्रकारेण, ‘तुः’ वाक्यान्तरोपन्यासे, संशये छिन्ने विजयघोपः, ‘चः’ पूरणे, ब्राह्मणः
 “समुद्राय” त्ति आर्पत्वात् ‘समादाय’ सम्भग् गृहीत्वाऽवधारयैत्यर्थः, ‘वतः’ संशयच्छेदानन्तरं तं ‘तुः’ पूरणे, जयघोपं
 महासुनिम् ॥ यथैप मम भ्राता किं कृतवान् ? इत्याह—“तुटे”त्यादि ॥ “जहय” त्ति यष्टारः “भिक्खेणं” त्ति भिक्षाप्रहणेन,
 शेषं सुगमनिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ३४-३५-३६-३७ ॥ एवं द्विजेनोक्ते मुनिराह—

न कज्जं मज्झ भिक्खेणं, त्विप्पं निक्खलमसु दिया ॥ मा भमिहिसि भयावत्ते, घोरे संसारसागरे ॥ ३८ ॥
 उवल्लो होइ भोगेसु, अभोगी नोवल्लिप्पई । भोगी भमइ संसारे, अभोगी विप्पसुचई ॥ ३९ ॥
 उल्लो सुक्को य दो छटा, गोलया मट्टियामया । दोऽवि आवडिया कुट्टे, जो उल्लो सोऽत्थ लग्गई ॥ ४० ॥
 एवं लग्गंति दुम्मेहा, जे नरा कामलालसा । विरत्ता उ न लग्गंति, जहा से सुक्कगोलए ॥ ४१ ॥

पञ्चविंशं
 यज्ञी-
 याख्यमं-
 ध्ययनम् ।
 विजयघोप-
 चरित्रम् ।

॥३०८॥

व्याख्या—“भयावत्ते” चि भयानि—इहलोकभयादीनि आद्यत्वां इवाऽऽवर्त्ता यत्र स तथा तस्मिन् । शेषं सुगम-
मिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ३८-३९-४०-४१ ॥ यदित्यं प्रज्ञापितोऽसौ कृतव्याख्यानदाह—

एवं से विजयघोसे, जयघोसस्स अंतिए । अणगारस्स निक्खंतो, धम्मं सुचा अणुत्तरं ॥ ४२ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ४२ ॥ अध्ययनार्थमुपसंहरन्ननयोर्निःक्रमणफलमाह—

खवित्ता पुक्कम्माहं, संजमेण तवेण य । जयघोसविजयघोसा, सिद्धिं पत्ता अणुत्तरं ॥ ४३ ॥ ति वेमि ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव ॥ ४३ ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुब-
योधायां षष्ठीयारूपं पञ्चविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

विजयघो-
षेण जयघो-
पान्तिके ।
द्वीधास्त्री-
करणम् ।
द्वयोर्भुक्तिः ।

श्रीउचरा-
ध्यपनस्ये
धीनिमिच-
न्द्रीया
सुखयोधा-
स्वा लुपु-
शृतिः ।
॥ ३०९ ॥

अथ सामाचार्याख्यं पट्टविंशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं पट्टविंशमध्ययनम् । अधुना सामाचारीनामकं पट्टिंशमारभ्यते, अल्प चायमभिसम्बन्धः—‘अनन्त-
राभ्ययने प्रह्वगुणा उक्ताः, तद्वाञ्छ यतिरेव भवति, तेन चाऽवश्यं सामाचारी विधेया, साऽस्मिन्नभिधीयते’ इत्यभि-
सन्ध्यागतस्याऽख्याऽऽदिसूत्रम्—

सामायारिं पवक्त्वामि, सवदुपलविमुक्त्वणिं । जं चरित्ताण निगंथा, तिण्णा संसारसागरं ॥ १ ॥
व्याख्या—सुगमम् ॥ १ ॥ यथाप्रतिज्ञातमाह—

पढमा आवस्सिया नामं, विहया य निसीहिया । आपुच्छणा य तइया, चउत्थी पडिपुच्छणा ॥ २ ॥
पंचमी छंदणा नामं, इच्छाकारो य छट्ठओ । सत्तमो मिच्छकारो य, तहकारो य अट्टमो ॥ ३ ॥
अब्बुट्टाणं नवमा, दसमा उवसंपया । एसा दसंगा साहूणं, सामायारी पवेइया ॥ ४ ॥

व्याख्या—सष्टमेव ॥ २-३-४ ॥ एतमेव प्रत्ययवं विषयप्रदर्शनपूर्वकं विधेयतयाऽभिधातुमाह—
गमणे आवस्सियं कुज्जा, ठाणे कुज्जा निसीहियं । आपुच्छणा सयंकरणे, परकरणे पडिपुच्छणा ॥ ५ ॥
छंदणा दवजाएणं, इच्छकारो अ सारणे । मिच्छकारो अ निदाए, तहकारो पडिस्सुए ॥ ६ ॥
अब्बुट्टाणं गुरुपूया, अचछणे उवसंपया । एवं दुंपंचसंजुत्ता, सामायारी पवेइया ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘आप्रच्छना’ इदमहं कुर्यां न वा इत्येवंरूपा तां स्वयं—आत्मनः करणं—कस्यचित् कार्यस्य निर्वर्तनं स्वयं-
करणं वसिन्, तथा ‘परकरणे’ अन्यप्रयोजनविधाने ‘प्रतिप्रच्छना’ गुरुनियुक्तोऽपि हि पुनः प्रवृत्तिकाले प्रतिवृत्तत्वेव

पट्टविंशं
सामाचा-
र्याख्यम-
ध्ययनम् ।
दशविधा
यतिसामा-
चारी ।

॥ ३०९ ॥

गुरुम् ॥ 'छन्दना' निमज्जना 'द्रव्यजातेन' द्रव्यविशेषेण पूर्वगृहीतेनेति गम्यते । यदुक्तम्—“पुष्यगदिएण छंदणनिमंतणा होइ अगदिएण” ति । इच्छाकारः 'सारणे' आत्मनः परस्य वा कृत्यं प्रति प्रवर्त्तने, तत्राऽऽस्मसारणे, यथा—इच्छाकारेण गुणमधिकीर्षितं कार्यमिदं करोमीति, अन्यसारणे च—मम पात्रलेपनादि इच्छाकारेण कुरुत । 'तथाकारः' इदमित्यमेवेत्यभ्युपगमः, स च 'प्रतिश्रुते' प्रतिश्रवणे गुरो वाचनादिकं यच्छलेवमेतदित्यभ्युपगमरूपे । 'अभी'त्याभिमुख्येन उत्थानम्—उद्यमनमभ्युत्थानं, “गुरुपूय” ति सूत्रत्वाद् गुरुपूजायां, सा च गौरवार्हाणामाचार्यग्लानादीनां यथोचिताहारादिसम्पादनम् । इह च सामान्याभिधानेऽप्यभ्युत्थानं निमज्जरूपमेव ग्राह्यम्, अत एव निर्युक्तिकृता एतत्स्थाने निमज्जणैवाऽभिहिता “छंदणा य निमंतण” ति । तथा “अच्छणे” ति 'आसते' प्रक्रमाद् आचार्यान्तरादिसन्निधानावस्थाने 'उपसम्पद्' इत्यन्ते कालं भवदन्तिके मयाऽऽसितव्यमित्येवंरूपा । 'एवम्' उक्तप्रकारेण “दुपंचसंजुत्त” ति 'द्विपञ्चकसंयुक्ता' दशसंख्यायुता सामाचारी 'प्रवेदिता' कथिता । शेषं स्पष्टमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ५-६-७ ॥ एतावता दशविधां सामाचारीमभिधाय

ओषसामाचारी विवहुरिदमाह—

पुधिहम्मि चउभागे, आइचम्मि समुट्टिए । भंडयं पडिलेहिता, वंदिता य तओ गुरुं ॥ ८ ॥
 पुच्छिज्जा पंजलिउडो, किं कायवं मए इहं ? । इच्छं निओइउं भंते !, वेयावचे व सज्झाए ॥ ९ ॥
 वेयावचे निउत्तेणं, कायवमगिलायओ । सज्झाए वा निउत्तेणं, सबडुक्खविमोक्खणे ॥ १० ॥

व्याख्या—पूर्वस्मिन्त्रुभागे आदित्ये 'समुत्थिते' समुद्रते इत्यर्थः, इह च किञ्चिद्दूनेऽपि चतुर्भागाश्चतुर्भागा उक्तः, ततोऽयमर्थः—शुद्धा नमश्चतुर्थो विभिद्यते, तत्र पूर्वदिक्सम्बद्धे किञ्चिद्दूनमश्चतुर्भागे यदाऽऽदित्यः समुदेति तदा पादोनपौरुष्यामित्यर्थः; भाण्डमेव 'भाण्डकं' पतद्ग्राह्युपकरणं प्रतिलिख्य वन्दित्वा च 'ततः' प्रतिलिखनानन्तरं 'गुरुम्' आचार्यादि

दशविधा
 यतिसामा-
 चारी ।

ओषसा-
 माचारी ।

पृच्छेत् कृतप्राञ्जलिः, यथा—किं कर्त्तव्यं मया 'इह' अस्मिन् समये इति गम्यते । एतदेव व्यक्तं—“इच्छं” ति इच्छामि “निओइडं” ति नियोजयितुं युष्माभिरात्मानमिति शेषः । “भंते” ति भदन्त ! वैयावृत्ये, वाशब्दो भिन्नक्रमः, ततः स्वाध्याये या ॥ एवं च प्रश्ना यत् कृतं तदाह—वैयावृत्ये नियुक्तेन कर्त्तव्यं प्रक्रमाद् वैयावृत्यम् “अगिलावड” ति अगलान्वैव, स्वाध्याये या नियुक्तेन सर्वदुःखविमोक्षणे स्वाध्यायोऽगलान्वैव कर्त्तव्य इति प्रक्रम इति सूत्रत्रयार्थः ॥ ८-९-१० ॥ इत्थं सकलौपसामाचारीमूल्यात् प्रतिलेखनायाः कालं सदा विधेयत्वाद् गुरुपारतन्त्र्यं चाभिधायौत्सर्गिकं दिनकृत्यमाह—

दिवसस्त चउरो भागे, कुब्जा भिक्खु वियक्खणो । तओ उत्तरगुणे कुब्जा, दिणभागेसु चउसु वि ११
पदमं पोरिसिं सज्झायं, वीयं क्षाणं झियायई । तइयाए भिक्खायरियं, पुणो चउत्थीए सज्झायं ॥ १२ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—“तओ” ति ‘ततः’ चतुर्भागकरणान्तरं ‘उत्तरगुणान्’ स्वाध्यायादीन् ॥ प्रथमां पौरुषी ‘स्वाध्यायं’ वाचनादिकं कुर्यात्, द्वितीयायां ध्यानं ध्यायेत्, ध्यानं चेद्दार्थपौरुषीत्वात्स्या अर्थविषय एव मानसादिव्यापारणमुच्यते, ध्यायेदिति वा, अनेकार्थत्वाद् धातूनां कुर्यादिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ११-१२ ॥ यदुक्तं प्रथमां पौरुषीमिति तत्परिज्ञानार्थमाह—

आसाटे मासे दुपया, पोसे मासे चउप्पया । चित्तासोएसु मासेसु, तिपया ह्वइ पोरिसी ॥ १३ ॥
अंगुलं सत्तरत्तेणं, पक्खेण य दुअंगुलं । वहए हायए वा वि, मासेणं चउरंगुलं ॥ १४ ॥
आसाढयदुलपक्खे, भद्वए कत्तिए य पोसे य । फगुणवइसाहेसु य, नायवा ओमरत्ता उ ॥ १५ ॥
व्याख्या—‘सप्तपत्रेणं’ ति दिनाखिनाभावित्वाद् रात्रीणां सप्ताहोरात्रेण वर्द्धते दक्षिणायने, हीयते उत्तरायणे । इह च

रानपत्रंस्त्रय सादनेति शेषो द्रष्टव्यः, पक्षेण द्वाष्टुल्लभधानात् । अन्यथ केयुचिद्भासेषु दिनचतुर्दशकेनाऽपि पक्षः सम्भवति, एत प सप्तपत्रेणाप्यष्टुल्लभधान्या न फाशिद्विरोधः ॥ केयु पुनर्भासेषु दिनचतुर्दशकेनाऽपि पक्षसम्भव इत्याह—
“ओम्” सि ‘अवमा’ न्यूना एकेनेति शेषः, “रत्त” त्ति उपलक्षणत्वाद्दोराणा, एवं चैकैकदिनाऽपहारे दिनचतुर्दशकेनेषु कृष्यपक्ष एतेष्विति भावः । शेषं स्पष्टमेवेति सूत्रनयार्थः ॥ १३-१४-१५ ॥ इत्थं पौरुषीपरिधानोपायमभिधाय त्वात् प्रतिलिखनास्यत्वेन निर्दिष्टायाः पादोनपौरुष्याः परिधानोपायमाह—

निट्टामूले आसाढ-सायणे छहिं अंगुलेहिं पडिलेहा । अट्टहिं वीयतइयम्मि, तहए दस अट्टहिं चउत्थे ॥
व्याख्या—‘ज्येष्ठांशूने’ ज्येष्ठे आपाढे श्रायणे पद्मिरहुलैः प्रत्यहं प्रागुद्दिष्टपौरुषीमाने प्रक्षिप्तैरिति गम्यते, ‘प्रतिलेखा’ प्रतिलिखना, अष्टनिर्दिष्टीये, ‘त्रिके’ वृत्तीये दशभिः, अष्टाभिश्चतुर्थे त्रिके इति योग इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥

पौरुष्याः स्थापना चयम्—

ज्येष्ठे	पद १ अंगुल ४	मार्गशीर्षे	पद ३ अंगुल ८
आपाढे	पद २	पौषे	पद ४
श्रायणे	पद २ अंगुल ४	माघे	पद ३ अंगुल ८
भाद्रपदे	पद २ अंगुल ८	पशुपते	पद ३ अंगुल ४
आश्विने	पद ३	पौषे	पद ३
कार्तिके	पद ३ अंगुल ४	पंचमारे	पद २ अंगुल ८

इत्थं त्रिकं पत्रमभिधाय रात्रौ यद्विधेयं तदाऽह—

रतिं पिचउरो भाए, भिक्खु कुज्जा वियक्खणो । तओ उत्तरगुणे कुज्जा, राह भागेसु चउत्थु वि ॥१७॥

पादोनपौरुष्याः स्थापना चयम्—

ज्येष्ठे	पद २ अंगुल १०	मार्गशीर्षे	पद ४ अंगुल ६
आपाढे	पद २ अंगुल ६	पौषे	पद ४ अंगुल १०
श्रायणे	पद २ अंगुल १०	माघे	पद ४ अंगुल ६
भाद्रपदे	पद ३ अंगुल ४	फाल्गुने	पद ४
आश्विने	पद ३ अंगुल ८	चैत्रे	पद ३ अंगुल ८
कार्तिके	पद ४	वैशाखे	पद ३ अंगुल ४

श्रीउपरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोया-
स्या लपु-
ष्टिः ।
॥ ३११ ॥

पठमं पोरिसिं सञ्ज्ञायं, विद्दयं क्षाणं क्षियायई । तइयाए निदिसुखं तु, चउत्थी भुज्जो वि सञ्ज्ञायं १८
व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—रात्रिमपि न केवलं दिनमित्यपिशब्दार्थः, द्वितीयायां 'ध्यानं' धर्मध्यानं तृतीयायां
'निद्रामोक्षं' स्वप्नं कुर्यादिति सर्वत्र प्रक्रमाद् वृषभापेक्षं चैतत्, सामस्येन तु प्रथमचरमप्रहरजागरणमेव, तथा
चागमः—'सर्वेसि पढमजामे, दोष्णि उ वसहाण आहमां जामा । तइओ होइ गुरुणं, चउत्थओ होइ सवोसिं ॥१॥'
इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १७-१८ ॥ सम्प्रति रात्रिभागचतुष्टयपरिद्वानोपायमुपदर्शयन् समस्तं यतिकृत्यमाह—

जं नेइ जया रसिं, नखलत्तं तम्मि नहचउन्भाए । संपत्ते विरमेज्जा, सञ्ज्ञाय पओसकालम्मि ॥१९॥
तम्मेष य नखलत्तं, गयण चउन्भागसावसेसम्मि । वेरत्तियं पि कालं, पडिलेहिता सुणी कुज्जा ॥२०॥
व्याख्या—यद् नयति समाप्तिमिति गम्यते, यदा रात्रिं नखत्रं तस्मिन् नमश्चतुर्भागे सम्प्राप्ते विरमेत "सञ्ज्ञाय" त्ति
स्वाध्यायात् प्रदोषकाले प्राख्यादिति शेषः ॥ तस्मिन्नेव नखत्रे प्रक्रमात् प्राप्ते "गयण" त्ति गगने, कीदृशि ? चतुर्भागेन
गम्येन सावशेषं चतुर्भागासावशेषं तस्मिन् 'वैरात्रिकं' वृतीयम् अपिशब्दात् निजनिजसमये प्रादोषिकादिकं च कालं
"पडिलेहिता" चि 'प्रत्युपेक्ष्य' जागर्थ मुनिः 'कुर्यात्' करोतिः सर्वधात्वर्थत्वाद् गृहीयात् ॥ इह च प्रथमादिपु नमश्चतुर्भागेपु
सम्प्राप्ते नेतरि नखत्रे रात्रेः प्रथमादयः प्रहरा इति सामर्थ्यादुक्तं भवतीति सूत्रद्वयार्थः ॥ १९-२० ॥ इत्थं सामान्येन
दिनरज्जुनित्यमुपदर्श्य पुनर्विशेषतस्तदेव दर्शयत्सावद् दर्शयत्सावद् दिनकृत्यमाह—

पुषिद्धम्मि चउन्भागे, पडिलेहिताण भंडयं । गुरुं वंदिस्तु सञ्ज्ञायं, कुज्जा दुक्खविमुक्खणं ॥ २१ ॥
पोरिसीए चउन्भाए, वंदिताण तओ गुरुं । अपडिक्कमित्ता कालस्स, भायणं पडिलेहए ॥ २२ ॥

१ "सर्वेषां प्रथमजामो, द्वी ए वृषभाणामाद्यो यामो ५ वृतीयो भवति गुरुणां, चतुर्थको भवति सर्वेषां ॥ १ ॥"

पडिविशं
सामाचा-
र्यालयम-
ध्ययनम् ।
यतिदिन-
कृत्यम् ।

॥ ३११ ॥

१
 २
 ३
 ४
 ५
 ६
 ७
 ८
 ९
 १०
 ११
 १२
 १३
 १४
 १५
 १६
 १७
 १८
 १९
 २०
 २१
 २२
 २३
 २४
 २५
 २६
 २७
 २८
 २९
 ३०
 ३१
 ३२
 ३३
 ३४
 ३५
 ३६
 ३७
 ३८
 ३९
 ४०
 ४१
 ४२
 ४३
 ४४
 ४५
 ४६
 ४७
 ४८
 ४९
 ५०
 ५१
 ५२
 ५३
 ५४
 ५५
 ५६
 ५७
 ५८
 ५९
 ६०
 ६१
 ६२
 ६३
 ६४
 ६५
 ६६
 ६७
 ६८
 ६९
 ७०
 ७१
 ७२
 ७३
 ७४
 ७५
 ७६
 ७७
 ७८
 ७९
 ८०
 ८१
 ८२
 ८३
 ८४
 ८५
 ८६
 ८७
 ८८
 ८९
 ९०
 ९१
 ९२
 ९३
 ९४
 ९५
 ९६
 ९७
 ९८
 ९९
 १००

व्याख्या—सूत्रद्वयं व्याख्यातप्रत्ययेव । नवरम्—‘पूर्वलिङ्गधनुर्भागे’ प्रथमपौरुषीलक्षणे प्रक्रमान् प्रत्युपेक्ष्य
‘भाण्डकं’ वर्षाकल्पादिकं आदित्योदयसमय इति शेषः ॥ द्वितीयसूत्रे पौरुष्याश्चतुर्थभागे अवशिष्यमाण इति गम्यते,
अप्रतिनम्य कालस्य चतुर्थपौरुष्यामपि स्वाध्यायस्य विधास्यमानत्वात् ॥ प्रतिलेखनाविधिमेवाह—युत्तवत्त्रिकां प्रतिलेख्य
प्रतिलेखयेत् ‘गोच्छकं’ पात्रकीपरिवर्त्युपकरणम्, ततश्च “गोच्छगलइयंगुलिङ्” चि प्राकृतत्वाद् अङ्गुलितातगोच्छकः
‘वत्त्राणि’ पटलकरूपानि ‘प्रतिलेखयेत्’ प्रस्तावात् प्रसार्जयेदित्यर्थः ॥ इत्थं तथावस्थितान्येष पटलकानि गोच्छकेन
प्रमृज्य पुनर्यत् कुर्यात् तदाऽऽह—‘ऊर्ध्वं’ कायतो वत्त्रतश्च, तत्र कायत उक्तदुक्तः, वत्त्रतस्त्रिर्यक्प्रसारितवत्त्रः, ‘स्त्रितं’
दृढप्रद्वेणेन ‘अत्यरितम्’ अद्भुतं यथा भवत्येवं ‘पूर्वं’ प्रथमं ‘ता’ इति तावत् ‘वत्त्रं’ पटलकरूपं जातावेकवचनम्,
पटलकप्रक्रमेऽपि सामान्यवाचकवत्त्रशब्दभिधानं वर्षाकल्पादिप्रत्युपेक्षणायामप्ययमेव विधिरिति ख्यापनार्थम् । एवमशब्दो
भिन्नक्रमः, ततः प्रत्युपेक्षेतैव आरतः परतश्चैव निरीक्षेतैव न तु प्रस्फोटयेत्, तत्र च यदि जन्तून् पश्यति ततो
वतनयाऽन्यत्र सङ्क्रामयति, तददर्शने च “तो” इति ‘ततः’ प्रत्युपेक्षणानन्तरं द्वितीयमिदं कुर्यात्—यदुत प्रस्फोटयेत्,
तृतीयं च पुनरिदं कुर्यात्—यदुत ‘प्रमृज्यात्’ प्रत्युपेक्ष्य प्रस्फोट्य च हस्तगतान् प्राणिनः प्रमृज्यादित्यर्थः ॥ कथं पुनः
प्रस्फोटयेत् प्रमृज्येद् वा ? इत्याह—‘अनर्तितं’ वत्त्रं वपुर्वा यथा नर्तितं न भवति, ‘अवलिप्तं’ यथाऽऽत्मनो वत्त्रस्य
च वलिप्तं—मोहनं न भवति, ‘अनुवन्धि’ अनुवन्धेन—नैरन्तर्यलक्षणेन युक्तमनुवन्धि न तथा अतनुवन्धि, कोऽर्थः ?
अलक्ष्यमाणविभागं यथा न भवति, “अमोसलिं” ति सूत्रत्वादात्मशेषत् तिर्यगूर्ध्वमथो वा कुड्यादिपरामर्शवद् यथा न
भवति तथा, किम् ? इत्याह—“छपुरिम” चि पद्पूर्वाः—पूर्वं क्रियमाणतया तिर्यक्कृतवत्त्रप्रस्फोटनात्मकाः क्रियाविशेषा
येषां ते पद्पूर्वाः, तव ‘सोत्काः’ प्रस्फोटनरूपाः कर्तव्या इति शेषः, पाणौ प्राणिनां—कुन्त्वादीनां विशेषनं त्रिक-

त्रिवेदरक्षकं त्रिभुविप्रकृतं पाणिग्रामिनिर्गोपनं कचंभ्यम् ॥ प्रतिलेखनाद्रोपपरिहरार्यमाह—‘आरभटा’ विपरीतक-
 रणुच्यते, स्वतितं या अन्त्यान्ययत्नमहणेनाऽसौ भवेत्, उक्तं हि—“विवर्तकरणसारभटा तुरियं या अन्नमन्नगृहणेण” ।
 सम्मन्तं सम्मन्तं स्तुतिर्यात् स्तुतिर्यात्, यत्नान्तःकोणसञ्चालनम्, उपपेर्वा उपरि निपदनम्, उक्तञ्च—“अतो य होज
 कोना निशियन शतयेप सम्मन्त” यजंयिष्येति सत्यं सम्पद्यते । ‘चः’ पूरणे, “मोसलि” सि तियेगूर्व्यमयो वा पट्टना
 हर्त्वा । ‘नरकोटना’ प्रकर्षेण रेणुगुणितत्वेव यत्नस्य स्फोटना चतुर्था । विशेषणं विधिस्ता यद्यमीति गन्पते, रुदित्वाथ
 स्तुतिर्या, सा य मत्पुपेक्षिवयत्नसाऽन्यत्राऽप्रत्युपेक्षिते क्षेपणं प्रत्युपेक्षमाणो वा यत्नसञ्चालं यदूर्ध्वं क्षिपति । वेदिका
 “पट्ट” सि पटी, अत्र सम्प्रदायः—“येइया यंचविहा यमसा, तं जहा—उडुवेइया, अहोवेइया, तिरियेवेइया, उर्भओ-
 वेइया, एओओवेइया । सत्य उडुवेइया—उवरि जणुगाणं हत्ये फाऊणं पडिलेइइ, अहोवेइया—अहोजणुगाणं हत्ये
 फाऊणं पडिलेइइ, तिरियेइया—संढासयाणं मग्गेणं हत्ये नेऊण पडिलेइइ, उमओवेइया—याहाणं अंतरे दो वि जाणुगा
 फाऊण पडिलेइइ, एओओवेइया—एगं जणुगं याहाण अंतरे फाऊण पडिलेइइ” । एवमेते दोपाः प्रतिलेखनार्था
 परिरंध्याः ॥ यथा प्रतिपिलं नाम दोपः—यदददम् अनिरायतं वा यत्नं गृह्यते । प्रलम्बः—यद्विपमग्रहणेन प्रत्युपेक्ष्य-
 मानयत्नकोणानां सम्पन्न लोलः—यूसी फरे वा प्रत्युपेक्ष्यमाणवत्स्य लोलनमसीयां इन्द्रः । एकामर्शनं एकामर्शो प्राग्वत्
 स्तुतिर्या, मध्ये गृहीत्वा प्रहणदेशं यावदुभयतो यत्नस्य यदेककालं सङ्घर्षणमाकर्मणम् । “अणेगह्वयधुण” सि अनेकरूपा

१ “विवर्तकरण आरभटा स्वरित वा भन्त्याऽन्यमहणेन” । २ “भन्त्यां भयेतु कोणा निपीदनं तत्रैव सम्मदो” । ३ “वेदिका
 एवार्थया मयसा, यथा—उर्ध्वंवेदिका भयोवेदिका तियेवेदिका उमसलोवेदिका एकतोवेदिका, तयोर्ध्वंवेदिका—उपरि जानुनोर्द्वी
 इया नतिवेववति, भयोवेदिका—भयो जान्दोईसी इत्या प्रतिलेखयति, तियेवेदिका—संदासकयोर्मध्ये दस्त्रेण गृहीत्वा प्रतिलेखयति,
 उभयतोवेदिका—बाह्योरन्तरे द्वे भवि जानुनी इत्या प्रतिलेखयति, एकतोवेदिका—एकं जानु याह्योरन्तरे कृत्वा प्रतिलेखयति” ।

यतिविन-
 कृत्यम् ।

चासौ साङ्ख्यत्रयातिक्रमणतो युगपदनेकवस्त्रमहणतो वा धूनना च—कम्पना अनेकरूपधूनना । तथा यत् करोति 'प्रमाणे' प्रस्फोटनादिसङ्ख्यालक्षणे प्रमादं यच्च 'शङ्किते' प्रमादतः प्रमाणं प्रति शङ्कोत्पत्तौ गणना—अङ्गुलिरेत्यास्पर्शनादिना एकद्वित्रिसङ्ख्यात्मिका तासुपगच्छति गणनोपगं यथा भवत्येवं गम्यस्तातत्वात् प्रस्फोटनादि कुर्यात् सोऽपि दोषः । सर्वत्र पूर्व-सूत्रादनुवर्त्य वर्जनकिया योजनीया । एवं चानन्तरोक्तद्वैपरिन्विता सदोषा प्रत्युपेक्षणा, वियुक्ता तु निर्दोषैत्यर्थादुक्तम् ॥ साम्प्रतं त्वेनामेव भङ्गकदर्शनद्वारेण साक्षात् सदोषां निर्दोषां च किञ्चिद्विशेषतो वक्तुमाह—“अणूणाद्विरत्ति” चि कृत्वा प्रासावतिरिक्ता चोनातिरिक्ता न तथा अनूनातिरिक्ता प्रतिलेखा, इह च न्यूनताधिक्ये प्रस्फोटनाप्रमाजंनवेलां चाभिलष्याच्ये, यत् इच्छम्—“क्षोडणपमज्जवेलासु चैव ऊणादिया मुणेयथा” । “अविबचास” चि विविधो व्यत्यासः—त्रिपर्यासो यस्यां सा विव्यत्यासा न तथा 'अविब्यत्यासा' पुरुषोपधिविपर्यासरहिता कर्त्तव्येति शेषः । अत्र च त्रिभिर्विशेषणपदैरदो भङ्गाः सूचिता भवन्ति । आपना चैयम्—

sss	iss	sis	sis	isa	isa

 तेषु च कः शुद्धः ? को वाऽशुद्धः ? इत्याह—'प्रथमं पदम्' आयमङ्गकरूपं प्रशस्तम्, शेषाणि तु अप्रशस्तानि ॥ निर्दोषामप्येनां कुर्वता यत् परि-इर्धन्यं तत् काकोपदेष्टुमाह—“पढिलेहे”त्यादि वाचयति अन्यं सयं 'प्रतीच्छति' वा आलापादिकं गृह्णाति य इति गम्यते ॥ स किम् ? इत्याह—“पुढवी”त्यादि स्पष्टम् । नवरं षट्पायविराधक एवम्—प्रमत्तो हि कुम्भकारशालादौ स्थितो जलमृत्तपटादिकमपि प्रलोठयेत्, ततस्तज्जलेन मृदभिबीजकुञ्ज्यादयः प्लावयन्ते, यत्र चाभिस्तत्र चावश्यं वायुरिति पण्णामपि विराधना । तदनेन प्रतिलेखनाकाले हिंसाहेतुत्वाद् मिथः कयादीनां परिहार्यत्वमुक्तम्, इत्थं प्रथमपौरुषीकृत-मुक्तम् । द्वितीयपौरुषीकृतम् “वीए क्षाणं क्षियायहे” इत्यनेनोक्तमेव । उभयं चैतदवश्यं कर्त्तव्यम् । अतस्तृतीयपौरुषी-कृतमप्येवम् उत कारण एयोत्पन्ने ? इत्याशङ्क्याह—“तदृए” इत्यादि सुगमम् । नवरम्—औत्सर्गिकमेव तृतीयपौरुषीभक्त-

पाननपेक्षन्, अन्वयात् हरिहरस्विष्टानां यथाष्टादशेय मध्यदिगयेषणम्, तथा पाह—“सर्वाकाले चरे भिषगुः” इति ॥
 वाग्देह इदं शरणात्पाह—“शेघन” इति गुणोपाद् येदनादानस्य चोपलक्षणस्यात् द्युत्विपासायेवनोपदासनाय, तथा
 “शेघनश्च” इति येनाश्रयाय, तथा ‘ईये’ति ईयांलमितिः सेष इयंस्त्वसे, ‘पा’ सयुषये, तथा संयमार्योय, तथा ‘पाण-
 वृष्टिपाह” इति ‘शान्दनयं’ वीरिवृत्तिभित्तम्, अविधिना शाल्वनोऽपि प्राणोपक्रमणे हिंसा स्यात्, पष्टं पुनरिदं कारणम्—
 द्युत् ‘प्रमंशिकृदादे’ घर्मंभ्यान्विन्वाये मष्टपानं गयेपयेदिति सर्वथाऽनुपपद्यते ॥ आह—एतत्कारणोत्पत्तौ विभवश्यं
 मष्टपानगरेषु कंठंभ्यद्युगाऽप्यथा ? इत्याह—“निर्माणे”त्यादि गुणमम्, नयरम्—किमिति न कुर्यात् ? इत्याह—“अण-
 र्थ्यन्ना” इति एतत्पाद् ‘अनतिक्रमणं’ संयमयोगानामनुष्ठानं, पशब्दो यस्मादर्थे, यस्मात् “से” तस्य निर्मन्यादेर्भवति,
 अन्वयात् हरिहरिदन्वयसम्भवात् ॥ इदं स्थानान्याह—‘आतष्टे’ ज्वरादौ ‘उपसर्गे’ दिव्यादौ सति, उभयत्र तन्निवारणार्थं-
 निति गन्धे । तथा शिक्षा-सहनं तथा, प्रज्ञाचर्यं गुणेषु विषये, तथा “पाणिदयात्तवष्टेडं” इति ‘प्राणिदयाहेतोः’ चर्यादौ
 भिषक्तन्त्रायादिदीवरक्षायै, यषः—चतुर्थादि वद्वेतोय, तथा शरीरव्ययच्छेदनायं वचित्पालेऽनशनं कुर्वन् भक्षपानगवे-
 दनं न दुःखंदिशि योग्यम् ॥ ऋत्रेषणां च कुर्वन् केन विधिना शिवल्येनं पर्यटेत् ? इत्याह—अपगतशेषमपशेषं समस्त-
 नित्तपं: ‘भाण्डकम्’ क्पष्टरत्नं शृङ्गाया चतुषु प्रत्युपेक्ष्येति गन्धते, ततः प्रतिलेखयेत्, उपलक्षणत्वात्पाऽस्य तवाऽऽदाय
 ‘इत्सु’ इत्यहम् अर्धयोजनमाभित्य स्वपृष्ठोपे पद्मनी, परतो हि क्षेत्रातीतमदानादि स्यात्, विहरत्यस्मिन् प्रदेशे इति विहारत्वं
 ‘भिरत्सु’ परेत् दुमिः ॥ इत्वं विश्लोषाभयं चागत्य गुर्वालोपनात्पिपुस्सरं भोजनादि कृत्वा यत् कुर्यात् तदाह—“चडत्यी”-
 त्तरि ‘मिश्रित्य’ मल्लुपेक्षणापूर्वकं मन्त्रा ॥ पौरुष्याः मष्टमात्र चतुर्ध्यांश्चतुर्भागे शेष इति गन्धते ॥ “पासवधुषार-

। एतद चोर नियुः ।

श्रीउचरा-
व्ययनस्ये
श्रीनिमिच-
न्दीया
सुखपोधा-
ख्या लघु-
द्वचिः ।

॥३१४॥

भूमि च" ति चशब्दात् कालभूमिं "जयं" ति 'यत्तम्' आरम्भादुपरंतं यथा भवति, शेषं स्पष्टमिति साद्वैतसप्तदश-
सूत्रार्थः ॥ ३१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५-३६-३७ ॥ इत्थं विशेषतो दिनकृत्य-
मभिधाय रात्रिकृत्यमाह—

काउस्सगं तओ कुज्जा, सधदुक्खविमुक्खणं ॥ ३८ ॥
देसियं च अईयारं, चिंतिज्ज अणुपुघसो । नाणम्मि दंसणे चेव, चरित्तम्मि तहेव य ॥ ३९ ॥
पारियकाउस्सगो, वंदित्ता य तओ गुं । देसियं तु अईयारं, आलोइज्ज जहक्कमं ॥ ४० ॥
पडिक्कमित्ताण निस्सल्लो, वंदित्ताण तओ गुं । काउस्सगं तओ कुज्जा, सधदुक्खविमुक्खणं ॥ ४१ ॥
सिद्धाणं संथवं किच्चा, वंदित्ताण तओ गुं । थुइमंगलं च काऊणं, कालं संपडिलेहए ॥ ४२ ॥
पढमं पोरिसिं सज्झायं, वीयं ह्याणं क्षियायइ । तइयाए निदमुक्खं तु, चउत्थी सुज्जो वि सज्झायं ॥ ४३ ॥
पोरिसीए चउत्थीए, कालं तु पडिलेहिया । सज्झायं तु तओ कुज्जा, अबोहंतो असंजए ॥ ४४ ॥
पोरिसीए चउत्थाए, वंदित्ताणं तओ गुं । पडिक्कमित्तु कालस्स, कालं तु पडिलेहए ॥ ४५ ॥
आगए कायवुस्सगो, सधदुक्खविमुक्खणे । काउस्सगं तओ कुज्जा, सधदुक्खविमुक्खणं ॥ ४६ ॥
राईयं च अईयारं, चिंतिज्ज अणुपुघसो । नाणम्मि दंसणम्मि य, चरित्तम्मि तवम्मि य ॥ ४७ ॥
पारियकाउस्सगो, वंदित्ताण तओ गुं । राईयं तु अईयारं, आलोइज्ज जहक्कमं ॥ ४८ ॥
पडिक्कमित्तु निस्सल्लो, वंदित्ताण तओ गुं । काउस्सगं तओ कुज्जा, सधदुक्खविमुक्खणं ॥ ४९ ॥
किं तवं पडिवज्जामि?, एवं तत्थ विचिंतए । काउस्सगं तु पारित्ता, करिज्जा जिणसंथवं ॥ ५० ॥

पद्दर्विशं
सामाचा-
र्याख्यम-
व्ययनम् ।
यतिरात्रि-
कृत्यम् ।

॥३१४॥

पारिपकाउत्सर्गो, धंदिस्ताण तओ गुठं । तयं संपडियञ्जिता, करिञ्ज सिद्धाण संधयं ॥ ५१ ॥
 ध्याज्या—“वह” चि ‘वतः’ प्रस्यणादिभूमिप्रतिलेखनानन्तरम् प्रतिक्रम्य ‘निःशत्यः’ मायाविशाल्यरहितः, सूचक-
 त्वात् सुप्रस्य बन्तनरूपकं धनयित्वा च यन्दित्वा ततो गुठं ‘कायोत्सर्गं’ चारिद्रदर्शनज्ञानशुद्धिनिमित्तं व्युत्सर्गत्रय-
 तद्धनं जायनेरूपपन्नम् ॥ “धुइमंगलं च फाऊणं” ति ‘स्तुतिमङ्गलं’ स्तुतित्रयरूपं कृत्या फालं सम्प्रत्युपेक्षते, कोऽर्थः ?
 प्रदित्रागार्थं उपलक्षणत्वाद् गृह्णाति च ॥ “पठनमि”त्यादि गतमेव । नवरं पुनरभिधानमस्य पुनः पुनरुपवेष्टव्यमेव गुरु-
 भिनं प्रपासो मन्वज्य इति स्यापनार्थम् ॥ कथं पुनश्चतुर्थीरूपां स्वाध्यायं कुर्यात् ? इत्याह—‘पौरुष्यां चतुर्थ्यां ‘कालं’
 पैरात्रिकं ‘सु’ पूरणे, ‘प्रत्युपेक्ष्य’ प्रतिजागर्यं प्राग्बद् गृहीत्वा च स्वाध्यायं ततः कुर्याद् ‘अवोधयन्’ अनुत्थापयन्
 असंभवात् ॥ ‘पौरुष्याः’ प्रथमात् चतुर्थ्याश्चतुर्थीगोऽवशिष्यमाणे इति शेषः, यन्दित्वा ततो गुठं प्रतिक्रम्य ‘कालस्य’
 पैरात्रिकस्य ‘कालं’ प्राभातिकं तुषाब्देो षड्यमाणविशेषघोषकः “पडिलेहए” ति ‘प्रत्युपेक्षेत’ प्राग्बद् गृहीयाच्च । इह च
 साक्षात् प्रत्युपेक्षणस्यैव पुनः पुनरभिधानं षडुत्तरविषयत्वात् । अत्र च सम्प्रदायः—“तोहे गुरु वट्टिता गुणंति जाव
 परिओ जामो पसो, चरिमे जामे सये वट्टिता वेरत्तियं पेत्तु सञ्जायं करेति तोहे गुरु सुवंति, पत्ते पाभाइए काले जो
 पाभाइयं कालं पेत्तुति सो कालस्य पडिकामिठं पाभाइयं कालं गेण्हइ, सेसा कालवेलाए कालस्य पडिकमंति, तओ
 भापसयं कुमंति” । मध्यमप्रक्रमपेक्षं च कालत्रयग्रहणशुक्लम्, अन्यथा हुत्सर्गतं उत्कर्षेण चत्वरो लपन्त्येन त्रयः काला
 अपपादत्रयोत्कर्षेण द्वौ लपन्त्येनैकोऽप्यनुशात एव, यत् उक्तम्—“कालचवकं उक्कोसएण, जहन्नओ तिन्नि हुंति बोपघा ।

१ “वह” गुरुषु बाधाषु गुणपन्ति चाप्यु चरमो धामः प्राशः, चरमे धामे सर्वे उपायं यशत्रिकं गृहीत्वा स्वाध्यायं कुर्येतिव तदा गुरुवः स्वपन्ति,
 मये प्राभातिकं काटे च; प्राभातिकं कालं प्रदीप्यति स कालस्य प्रतिक्रम्य प्राभातिकं कालं गृह्णाति, शेषाः कालवेलायां कालस्य प्रतिक्राम्यन्ति,
 एव भावस्यैव कुर्वन्ति” । २ “कालचवकं उक्कोसएण” इति त्रयोपपदे द्विकं तु, मायामद्विप्रमुक्तानाम् ॥ १॥”

भीउचरा-
 प्यनपये
 भीनेमिप-
 न्दीया
 गुलनोपा-
 र्ख्या लुपु-
 इधिः ।
 ॥३१५॥

पीपपम्भि दुगं हु, मायामयविष्णुमुखाणं ॥१॥” अत्र च तुल्यद्वैकस्याऽप्यनुज्ञा, तथा च चूर्णिकारः—“एवं जग्मीयाविणो
 विभिद्दि दो फा अलिपद्दरस्र एको भवई” ॥ ‘आगते’ प्राप्ते ‘कायव्युत्सर्गे’ उपचारात् कायव्युत्सर्गसमये शेषं प्राग्वत् । यथेह
 कायोत्सर्गस्य सर्वदुःखविमोक्षणविशेषणं पुनः पुनरुच्यते तदस्याऽव्यन्तनिर्वराहेतुत्वख्यापनार्थम् । यदुक्तम्—“कौठस्सगो
 जद् मुट्टियरस भन्ति अंगमंगादं । इय भिदंति मुणिवरा, अट्टविहं कम्मसंपाचं ॥१॥” तथेह कायोत्सर्गप्रद्वयेन चारित्र-
 दर्शनज्ञानशुद्धयर्थं कायोत्सर्गत्रयं गृह्यते, तत्र च तृतीये रात्रिकोऽतीचारश्चिन्त्यते, तथा चाह—रात्रौ भवं रात्रिकं, ‘वः’
 पूर्णे, अर्वाचारं चिन्त्येत् “अयुधसो” चि ‘आनुपूर्व्या’ क्रमेण ज्ञाने दर्शने चारित्रे तपसि चशब्दाद् कीर्ये च । शेषका-
 योत्सर्गेषु चतुर्विंशतिस्त्रयचिन्तनं प्रतीतमिति नोक्तम् ॥ तत्रश्च “परिए” सूत्रत्रयं प्रतीतमेव । तृतीयसूत्रोत्तरार्द्धोक्तार्थानु-
 पादतः सामाचारिविशेषमाह—“परिए”त्यादि प्राग्वत् । नवरय्—यो यथाशक्ति चिन्तितं प्रतिपद्य कुर्वात् सिद्धानां
 ‘संख्यं’ सुवित्रयरूपम्, तदनु च यत्र बेलानि सन्ति तत्र तद्वन्द्वनं विधेयम् । आह च—‘वंदित्तुं निवेयंति कालं तो
 वेदयाई जइ अत्थि” चि, इति सार्धत्रयोदशसूत्रार्थः ॥ ३८-३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१ ॥
 अप्यनार्थमुपसंहरन्नाह—

एसा सामापाठे, समासेण वियाहिया । अं चरिचा यद्द जीवा, तिच्चा संसारसागरं ॥५२॥ ति वेमि ॥
 ध्याख्या—सुगममेव ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तरार्धपथनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधयायां
 सामाचार्याख्यं पद्धिशमध्ययनं समाप्तम् ॥

१ “एवं अमायावित्तर्कात् द्वौ वा कपुङ्गव एको भवति” । २ “कायोत्सर्गे यथा मुस्विदल्ल भवत्यन्तेऽज्ञोपाह्वानि । एवं भिन्दुन्ति
 मुनिवराः, अट्टविहं कम्मसंपाचं ॥ १ ॥” ३ “यन्मृत्वा निवेयन्ति कालं तत्राभिर्यानि यदि सन्ति” इति ।

पंडविंश
 सामाचा-
 र्याख्यम-
 ध्ययनम् ।
 यतिरात्रि-
 कृतम् ।

॥३१५॥

अथ खटुङ्कीयाख्यं सप्तविंशमध्ययनम् ।

म्याख्यातं पादुरामध्ययनम् । सग्रन्थि खटुङ्कीयाख्यं सप्तविंशमध्ययनमारभ्यते, अस्य ध्यायमभिसम्बन्धः—‘अनन्त-
पञ्चपने सामापायी प्रतिपारिता, सा पाश्चात्तयेय पालयितुं शक्या, साऽपि तद्विषयभूतशठापरिहारेणैव भवतीत्यतो
पदान्तरः शठवाधरूपं निरूप्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्याऽऽविस्मयम्—

धेरे गणहरे गन्गे, मुर्णा आसि विसारए । आइले गणिभावम्मि, समाहिं पडिसंघए ॥ १ ॥

इयाख्या—धर्मं अस्वितार स्थितीकरोतीति स्थविरः गणं-गुणसमूहं धारयति—आत्मन्यवस्थापयतीति गणधरः
'गं:' गर्गनामा मुण्दि-प्रतिजानीते सर्वसावद्यविरतिमिति मुनिः 'आसीत्' अभूत् 'विशारदः' सर्वशास्त्रेषु
दुस्तुतः 'श्रीदीनः' आचार्यगुणैर्ध्यातः 'गणिभावे' आचार्यत्वे स्थित इति गम्यते, 'समाधि' चित्तसमाधानरूपं
'प्रतिसम्पत्ते' शुश्रूष्यैस्त्रोदितमपि सब्रूयति आत्मन इति गम्यत इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ स च समाधि सन्दधद् यत्

परिभाषयति षष्ठाऽऽ—

पहणे घट्टमाणस्स, फंतारं अइवत्ताए । जोए वहमाणस्स, संसारो अइवत्ताए ॥ २ ॥

इयाख्या—‘घट्टने’ शकटादौ “घट्टमाणस्स” त्ति अन्तर्भावितण्यर्थतया बाह्यमानस्य अर्थोत् पामरादेः उत्तरत्र खलुङ्क-
प्रसंगे इदं विनीतगवादिनिति गम्यते, फान्ताएम् ‘अतिवर्तते’ मुत्प्रातिवर्त्तितया स्वयमेवाऽतिक्रामतीति दृष्टान्तः । उपनय-
नम्—‘योगे’ संयमव्यापारे ‘याह्यमानस्य’ प्रवर्त्तयतः आचार्यदेः मुशिन्यानिनि गम्यते, संसारः ‘अतिवर्त्तते’ प्राग्वत्

श्रीउचरा-
 व्ययनवद्रे
 भीनेभिच-
 न्नीपा
 मुलनोपा-
 ल्या लुपु-
 इचिः ।
 ॥३१६॥

स्वयमेयाऽविक्रामति, तद्विनीतवादर्शनाद् आत्मनो विशेषतः समाधिसंभवादिति भावः ॥ २ ॥ इत्थमालम्बनः समाधि-
 प्रतिसन्धानाय विनीतस्वरूपं परिभाष्य स एव अविनीतस्वरूपं यथा परिभाषयति तथाऽऽह—
 खलुंके जो उ जोएह, विहम्माणो किलिस्सई । असमाहिं च वेएह, तुत्तओ य से भज्जई ॥ ३ ॥
 एगं ढसह पुच्छम्मि, एगं विंघहऽभिवक्खणं । एगो भंजइ समिलं, एगो उप्पहपट्ठिओ ॥ ४ ॥
 एगो पढइ पासेणं, निवेसह निविज्जई । उक्खुहइ उप्फिडई, सटे बालगवी वए ॥ ५ ॥
 माई सुद्धेण पढई, कुद्धे गच्छइ पडिवहं । मयलक्खेण चिट्ठाई, वेगेण य पहावई ॥ ६ ॥
 छिन्नाले छिंदई सिद्धिं, दुद्धंते भंजई जुगं । से वि य सुस्सुयाइत्ता, उब्बहिता पलायई ॥ ७ ॥
 खलुंका जारिसा जुज्जा, दुस्सीसा वि डुत्तारिसा । जोइया धम्मजाणम्मि, भज्जंति धिइहुब्बला ॥ ८ ॥
 इद्दीगारविए एगे, एगित्थ रसगारवे । सायागारविए एगे, एगे सुचिरकोहणे ॥ ९ ॥
 भिवक्खालसिए एगे, एगे ओमाणभीरुए थद्धे । एगं च अणुसासम्मी, हेज्जहिं कारणेहि य ॥ १० ॥
 सो वि अंतरमासिद्धो, दोसमेव पकुव्वई । आयरियाणं तं चयणं, पडिक्खेह् अ भिवक्खणं ॥ ११ ॥
 न सा मम वियाणाह, न वि सा मज्झ दाहिई । निग्गया होहिई मन्ने, साह् अन्नोऽत्थ वच्चउ ॥ १२ ॥
 पेसिया पलिउंचंति, ते परियंति समंतओ । रायविट्ठिं व मन्नंता, करंति भिउडिं सुहे ॥ १३ ॥
 याइया संगहिया धंघ, भत्तपाणेण पोसिया । जायपक्खा जहा इंसा, एकमंति दिसोदिसिं ॥ १४ ॥
 व्याख्या—'खलुंका' गल्लिपुपभाच् यः 'दुः' विशेषेण योजयति बहूने इति प्रक्रमः । स किम् ? इत्याह—'विह-
 म्माणो' चि सुयत्वात् 'विध्यमानः' ताडयन् किलरयति, अत एवाऽसमाधिं धेदयते, 'तोत्रकथ' मात्रानकः 'से' इति

सप्तविंशो
 खलुंकी-
 याख्यम-
 व्ययनम् ।
 कुशिष्य-
 स्वरूपम् ।

॥३१६॥

‘तस्य’ ललुङ्घ्योन्नयितुर्भज्यते ॥ ततश्चाऽतिरुष्टः सन् स यत् करोति तदाऽऽह—एकं ‘दृशति’ दृशनैर्भक्षयति पुच्छे, एकं ‘विष्यति’ आर्या तुदति ‘अनीक्ष्यं’ पुनः पुनः । अथ ते किं कुर्वन्ति ? इत्याह—एको भनक्ति समिलाम्, एक उत्पथप्रस्थितो भवतीति शेषः ॥ एकः पतति पार्थेन, ‘निविशति’ उपविशति, ‘निविज्जइ’ चि शेते, ‘उत्तूर्दति’ ऊर्द्धं गच्छति, ‘उरिफ-इइ” चि मण्फुक्वत् प्लवते, शठो ‘धालगवीम्’ अट्टुद्धां गां “वए” चि ‘म्रजेत्’ तदभिमुखं धावेत्, एक इति सर्वत्र गम्यते ॥ मार्गी ‘भूर्गो’ मस्त्रकेन पतति, कुद्धः सन् ‘गच्छति प्रतिपथं’ पश्चाद्वलति, ‘मृतलक्ष्येण’ मृतव्याजेन तिष्ठति, कथञ्चित् प्रवर्णीकृतोऽपि ‘वेगेन च प्रधावति’ यथा द्वितीयो गन्तुं न शक्नोति तथा गच्छतीत्यर्थः ॥ ‘छिन्नालः’ तथाविधदुष्टजातिः छिन्नति ‘सिङ्गि’ रज्जुम्, दुर्दान्तो भनक्ति युगम्, सोऽपि च युगं भङ्क्त्वा “सुसुयाइत्त” चि सूत्कारान् कृत्वा “उज्जुहित्त” चि प्रेपं स्वाभिनं पलायते इति गम्यते ॥ इत्थं दृष्टान्तं परिभाष्य दाष्टान्तिकं यथा भावयत्यसौ तथाऽऽह—खलुङ्का यादृशा ‘योग्याः’ योजनीया दुःशिष्या अपि तादृशा एव ‘हुः’ एवकारार्थः अनुयोग्याः, किमिति ? यतो योजिता धर्मयाने भव्यन्ते धृषिदुर्बलाः ॥ धृषिदुर्बलत्वमेव भावयितुमाह—ऋद्ध्या गौरवं-ऋद्धिमन्तः श्राद्धा मे वश्याः सम्पद्यते च चिन्तिततुपकरणमित्यात्मकबहुमानरूपद्विगौरवं तदस्यास्तीति ऋद्धिगौरविको न गुरुनियोगे प्रवर्तते एकः, एकः ‘अत्रे’ति दुःशिष्याधिकारे रसेपु-मपुरादिषु गौरवं यस्य स रसगौरवो ग्लानाद्याहारदानतपसोर्न प्रवर्तते, सातगौरविक एकः सुखप्रतिबद्धोऽसौ अप्रतिबद्धविहारदौ न प्रवर्तते, एकः सुचिरक्रोधनो दीर्घरोपतयैव न कृत्येषु प्रवर्तते ॥ ‘भिक्षालस्थिकः’ भिक्षालसवान् एको न विदुर्मुमिच्छति, एकोऽपमानमीरुः भिक्षां भ्रमन्नपि न यस्य तस्यैव गृहे प्रवेष्टुमिच्छति, ‘स्राव्यः’ अहङ्कारवान् न निजकुमहान्नमयितुं शक्य एक इति प्रक्रमः । ‘एकं च’ दुःशिष्यं ‘अणुसासम्भि’ चि अनुशास्मि अहं ‘हेतुभिः कार-योश्च’ उक्तस्वरूपैः ॥ ‘सोऽपि’ ‘अनुशिष्यमाणः अन्तरभाषावान् ‘द्वेषमेव’ अपराधमेव प्रकरोति न त्वनुशिष्यमाणोऽपि

श्रीउपरा-
प्यनय्ये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुलबोषा-
ख्या लघु-
शुषिः ।
॥ ३१७ ॥

तद्विच्छेदमिति भावः, आचार्याणां सतामलाकं 'तदि'ति अनुशिष्टाभिघायकं वचनं प्रतिकूलयति अमीक्षणम् ॥ यथा प्रति-
पुल्यति तथाऽऽह—न सा मां विजानाति, किमुक्तं भवति ?—कदाचिदस्माभिसुकलाः श्राविकायाः गृहान् पथ्यादि
नानाघर्यमानीयतामित्युक्तेऽपि षकोत्तरमाह—'न सा मां जानाति, 'न वे'ति नैव मह्यं दास्यति, यदि वा निर्गता गृहान्
सा भविष्यतीति मन्ये' इति षक्ति, अथवा 'साधुरान्यो 'अत्र' प्रयोजने प्रजतु किमहमेवैकः साधुरस्मि ?' इत्यभिधत्ते ॥
अन्यथ-श्रेणियाः कश्चित् प्रयोजने 'फलित्वंचति' इति तत्प्रयोजनाऽनिष्पादने प्रष्टाः सन्तः 'अपह्नुवते' क वयमुक्ताः ? , गता
या तत्र षयं न त्वसौ दृष्टेति 'दे' इतिः 'परिरयन्ति' पर्यटन्ति 'समन्ततः' सर्वोसु दिङ्मु न गुरुसन्निधावासते, मा
कदाचिद्वेदेपां किञ्चिद् कृत्यं भविष्यतीति । कथञ्चित् कर्तुं प्रवृत्तौ च राजवेष्टिमिव मन्यमाना कुर्वन्ति मुकुटं मुले, तदन्य-
ययुर्विष्कारोपलक्षणमेवत् ॥ अपरश्चा—'वाचिताः' सूत्रं पाठिताः उपलक्षणत्वान् तदर्थं माहिताः 'सङ्गृहीताः' परिग्रहे कृताः
पदान्तरद् ईक्षिणाः स्वयमिति गन्त्यते 'एवे'ति पूरणे, भक्षणानेन पोषिताः, तथाऽपि ज्ञातपक्षा यथा हंसाः तथैतेऽपि
प्रक्रमन्ति "दिसोदिसि" ति दिशि दिशि यदृच्छाविहारिणो भवन्तीत्यर्थः । प्रागेकप्रक्रमेऽपि यदिह वह्निभयानं तद्वीदृशां
शुभस्वरूपान्यार्थमिति सूत्रद्वयकार्यः ॥ ३-४-५-६-७-८-९-१०-११-१२-१३-१४ ॥ इत्थं कुशिष्यस्वरूपं परिभाव्य
वेरेष प्रापित्कृमासमाभिर्येदसावेष्टव तदाह—

अह सारही विचिन्तेह, खलुकेहिं समागजो । किं मज्झ दुट्टसीसेहिं ? , अप्पा मे अवसीअई ॥ १५ ॥
जासि मम सीसा उ, तारिसा गलिगइहा । गलिगइहे चहत्ताणं, दढं पगिणइई तवं ॥ १६ ॥
व्याख्या—'अये'ति पूर्ववर्णित्विन्वाऽन्तं सारथिः धर्मयान इति प्रक्रमः, गर्गाचार्यः विचिन्तयति
खलुकेरिव 'खलुकेः' इतिः 'समागतः' संयुक्तः, 'किं ?' न किञ्चिद् मम प्रयोजनं सिध्यतीति गन्त्यते दुष्टशिष्यैः

सप्तविंशं
खलुङ्गी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
कुशिष्य-
स्वरूपम् ।

॥ ३१७ ॥

प्रकामत् प्रेरितः, केवलमात्मा मे अयसीदति, एतत्प्रेरणान्वयप्रतया स्वकृत्यहानिः तद्वत्प्रेरणान्वयप्रतया स्वकृत्यहानिः एतद्वत्प्रेरणान्वयप्रतया स्वकृत्यहानिः एतद्वत्प्रेरणान्वयप्रतया स्वकृत्यहानिः

विद्वत्तमिति भावः ॥ अथैतत्प्रेरणान्वराले स्वकृत्यमपि किं न क्रियते ? इत्याह— पाटशा मम शिष्याः 'सुः' पूरणे, तादृशा गलिगर्दभा यदि परमिति गम्यते, गर्दभप्रहणम् अतिकुत्साख्यापकम्, ते हि स्वरूपतोऽपि अतिप्रेरणयैव प्रवर्त्तन्ते, तद्वत्प्रेरणयैव कालोऽतिक्रामति न तु तदन्तरालसम्भव इति भावः । यतश्चैवम् अतो गलिगर्दभानिव 'गलिगर्दभा' दुःशिव्यान् स्वत्वा हटं परिगृह्णाति गर्गतासा 'तपः' अतश्चादीति सूत्रद्वयार्थः ॥ १५-१६ ॥ एतदेवाह—
मिउ मद्बसंपद्ये, गंभीरे सुसमाहिए । विहरई माहिं महर्पा, सीलभूएण अप्पण ॥१७॥ त्ति चेमि ॥
व्याख्या— 'मृदुः' घट्टिंस्या वित्तयवान् 'गार्दवसम्पन्नः' अन्तःकरणतोऽपि तादृगेव, 'गम्भीरः' अलव्यमभ्यः 'सुसमाहितः' सुष्टु समाधिमान् विहरति गद्दी महात्मा 'शीलभूतेन' चारित्रप्राप्तेन आत्मना उपलक्षितः । यतश्चैवं खलुङ्क-
ताऽऽत्मतो गुरुणां वैदेव दोषदेतुः अतस्तस्यागतोऽशठतैव सेवितव्येत्यथ्यततात्पर्यार्थः ॥ १७ ॥ 'इतिः' परिसमाप्ती मयीमीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनिमिचन्द्रस्वरिवरचितायां उत्तराध्ययनखलुङ्करीकायां
सुखबोधायां खलुङ्कीयाख्यं सप्तविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ अष्टाविंशं मोक्षमार्गीयाख्यमध्ययनम् ।

व्याख्यां सप्तविंशमध्ययनम् । अधुना मोक्षमार्गीयाख्यमष्टाविंशमारभ्यते, अथ चाथमभिसम्बन्धः—‘अनन्तराध्यय-
नेऽशततोष्ठा, तद्यवस्थितस्य मोक्षमार्गीयप्रतिप्रतिरिति तदभिधायकमिदमारभ्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्यादिसूत्रम्—

मोक्षत्वमगगर्गं तच्च, सुणेह जिणभासियं । चउकारणसंजुत्तं, नाणदंसणलक्खणं ॥ १ ॥

व्याख्या—मोक्षः—अष्टविधकर्मोच्छेदस्य मार्गः—ज्ञानादिरूपो यो मोक्षमार्गस्तेन गतिः—सिद्धिगमनरूपा मोक्ष-
मार्गीयगतिः फल्यमानामिति गम्यते, “तच्च” ति ‘तय्याम्’ अवितथां शृणुत जिनभाषिताम्, चत्वारि कारणानि—वक्ष्यमा-
णानि वैः संयुक्ता चतुःकारणसंयुक्ता ताम् । नन्वमूनि चत्वारि कारणानि कर्मक्षयलक्षणस्य मोक्षस्यैव, गतेस्तु तदनन्तरभावि-
त्वात् स एवेति कथं चतुःकारणवतीत्वमस्याः ? उच्यते—व्यवहारतः कारणकारणस्यापि कारणत्वाभिधानात् । अत
एवानन्तरकारणस्यैव कारणत्वम् इत्याशङ्कानेपेक्षार्थमस्य विशेषणस्योपन्यासः, अन्यथा हि मोक्षमार्गीय गतिरिति विग्रहे
गतिं प्रति मार्गस्य कारणत्वं प्रतीयते एव, तद्रूपानि चाऽमूनि चत्वारि कारणानि । तथा ज्ञानदर्शने लक्षणं—स्वरूपं
यस्याः सा तथा तामिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ यदुक्तं ‘मोक्षमार्गीयगतिं शृणुत’ इति तत्र मोक्षमार्गीयगतिं तावदाह—

नाणं च दंसणं वेव, चरित्तं च तवो तहा । एस मगो त्ति पन्नत्तो, जिणेहिं वरदंसिहिं ॥ २ ॥

व्याख्या—सुगममेव ॥ २ ॥ सम्प्रत्येतस्याऽनुवादद्वारेण फलमुपदर्शयितुमाह—

नाणं च दंसणं वेव, चरित्तं च तवो तहा । एवं मगमणुपत्ता, जीवा गच्छन्ति सोगगं ॥ ३ ॥

व्याख्या—प्रतीतमेव । नवरम्—‘एवं’ ति ‘एनम्’ अनन्तरसुक्तम् ॥ ३ ॥ ज्ञानादीन्येव यथाक्रममभिधातुमाह—

श्रीउत्तरा-
ध्ययनधरे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखरोषा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३१८ ॥

अष्टाविंशं
मोक्षमार्गी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

मोक्षमार्गी-
गति-
स्वरूपम् ।

॥ ३१८ ॥

तत्थ पंचविहं नाणं, सुयमाभिणिवोहियं । ओहिनाणं तहयं, मणनाणं च केवलं ॥ ४ ॥
 व्याख्या—स्पष्टनेव । नवरम्—‘तत्रे’ति ठेषु ज्ञानादिषु मध्ये “मणनाणं” ति मनःपर्यायज्ञानं, ‘चः’ समुच्चये भिन्नक्रमः,
 ततः केवलं च । आह—नन्द्यादिषु मतिज्ञानानन्तरं श्रुतज्ञानमुक्तम्, तदिह किमर्थमादित एव श्रुतोपादानम् ? उच्यते,
 शेषज्ञानानामपि स्वरूपपरिज्ञानस्य प्रायस्तद्वधीनत्वेन प्राधान्यख्यापनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ साम्प्रतं ज्ञानशब्दस्य
 सम्यग्निधशब्दत्वाद् येषां तज्ज्ञानं तान्यभिधातुमाह—

एयं पंचविहं नाणं, दघाण य गुणाण य । पज्जवाणं च सबेसिं, नाणं नाणीहिं देसियं ॥ ५ ॥

व्याख्या—एतत्पञ्चविधं ज्ञानं द्रव्याणां च ‘गुणानाञ्च’ रूपादीनां ‘पर्यवाणां च’ द्रव्यगुणावस्थाविशेषरूपाणां सर्वेषां केव-
 लापेक्षया च सर्वशब्दोपादानम्, शेषज्ञानानां प्रतिनियतपर्यायग्राहितत्वात् । ‘ज्ञानम्’ अवबोधकं ‘ज्ञानिभिः’ अर्थात् केव-
 लिभिः ‘दर्शितं’ कथितमिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ अनेन द्रव्यादिविषयत्वं ज्ञानस्योक्तम्, तत्र च द्रव्यादीनि किंलक्षणानि ? इत्याह—

गुणाणमासओ दधं, एगदवसिसया गुणा । लक्खणं पज्जवाणं तु, उभओ अस्सिया भवे ॥ ६ ॥

व्याख्या—गुणानामाश्रयो द्रव्यम्, अनेन रूपादय एव वस्तु न तु तद्व्यतिरिक्तमन्यदिति सुगतमतमपास्तम् । तथा
 एकसिन् द्रव्ये-आधारभूते आश्रिताः-स्थिता एकद्रव्याश्रिता गुणाः, एतेन च ये द्रव्यमेवेच्छन्ति न तद्व्यतिरिक्ता
 रूपादयः तन्मतं निराकृतम् । लक्षणं पर्यवाणां ‘तुः’ विशेषणे ‘उभयोः’ द्वयोः-प्राकृतत्वाद् द्रव्यगुणयोरश्रिताः “भवे”
 ति भवेयुरिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ ‘गुणानामाश्रयो द्रव्यमित्युक्तम् । तत्र कतिभेदं द्रव्यम् ? इत्याशङ्क्याऽऽह—

धम्मो अहम्मो आगासं, कालो पुगलजंतवो । एस लो गो ति पन्नत्तो, जिणेहिं वरदंसिहिं ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘धर्मः’ इति धर्मास्तिकायः ‘अधर्मः’ इत्यधर्मास्तिकायः ‘आकाशम्’ इत्याकाशास्तिकायः ‘कालः’ अद्धा-

समयात्मकः 'पुद्गलजन्तवः' इति पुद्गलस्तिकायः जीवास्तिकायः, एतानि द्रव्याणीति शेषः । प्रसङ्गतो लोकस्वरूपमप्याह—
'एषः' अनन्तरोक्षो द्रव्यसमूहः, शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ धर्मोदीन्येव द्रव्याणि भेदत आह—
धम्मो अहम्मो आगासं, दवं इक्किक्कमाहियं । अणंताणि य द्वाणि, कालो पुग्गलजंतवो ॥ ८ ॥
व्याख्या—स्पष्टमेव ॥ ८ ॥ एतान्येव लक्षणत आह—

गइलक्खणो उ धम्मो, अहम्मो ठाणलक्खणो । भायणं सवददाणं, नहं ओगाहलक्खणं ॥ ९ ॥
वत्तणालक्खणो कालो, जीवो उवओगलक्खणो । नाणेणं दंसणेणं च, सुहेण य द्दुहेण य ॥ १० ॥
नाणं च दंसणं चेव, चरित्तं च तवो तथा । वीरियं उवओगो य, एयं जीवस्स लक्खणं ॥ ११ ॥
सइंधयार उज्जोओ, पहा छायाऽऽत्तवे इवा । चत्त-रस-गंध-फासा, पुग्गलाणं तु लक्खणं ॥ १२ ॥

व्याख्या—गतिलक्षणः 'तुः' पूरणे 'धर्मः' धर्मोस्तिकायः 'अधर्मः' अधर्मोस्तिकायः स्थानं-स्थितिस्तल्लक्षणः,
'भाननम्' आहारः सर्वद्रव्याणां नभः अवगाहः—अवकाशस्तल्लक्षणम् ॥ तथा वर्तन्ते—भवन्ति भावास्तेन तेन रूपेण ताम्
प्रति प्रयोजकत्वं वर्तन्ता वल्लक्षणः कालः, जीव उपयोगलक्षणः, अत एव ज्ञानेन दर्शनेन च सुखेन दुःखेन च प्रकमाद्
लक्ष्यत इति गम्यते ॥ सम्प्रति विनियानां दृढतरसंस्काराऽऽधानाय उक्तलक्षणमनूद्य लक्षणान्तरमाह—ज्ञानं च दर्शनं
चेव पारित्तं च तपः तथा 'वीर्यं' सामर्थ्यम् 'उपयोगः' अवहितत्वम्, एतद् जीवस्य लक्षणम् ॥ शब्दोऽन्वकारः उभयत्र
मुपो लुक्, 'उद्योतः' रत्नादिप्रकाशः 'प्रभा' चन्द्रादिरुचिः, 'छाया' शैलगुणा, 'आतपः' रविचिम्बजनितोष्णप्रकाशः,
इतिशब्द आदिशब्दार्थः, ततश्च सम्बन्धभेदादीनां परिग्रहः, 'धा' समुच्चये, तथा वर्ण-रस-गन्ध-स्पर्शाः पुद्गलानां 'तु' पुनरर्थे
लक्षणम् । एभिरेषु तेषां लक्ष्यमाणत्वादिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ९-१०-११-१२ ॥ द्रव्यलक्षणमुक्तम् । पर्यायलक्षणमाह—

एगत्तं च पुट्टत्तं च, संघा संठाणमेव च । संजोगा च विभागा च, पज्जवाणं तु लक्खणं ॥ १३ ॥
 ध्याएया—'एहत्त्वं' भिन्नेष्वसि परमाण्वासिपु बदेकोऽयं पटादिरिति प्रतीतिहेतुः, 'एय कत्तं च' अयमस्मात् प्रथमिति
 द्बन्धमिदम्पनम्, 'सट्ठा' एव एको द्वी प्रथ इत्यादिका प्रतीतिरुपजायते, 'संस्थानं' परिसण्डलोऽयमित्यादितुद्धिनियन्धनम्,
 'ददे'ति मूले, 'वा' सार्धत्र सयुग्मे, 'संयोगाः' अयमट्टुल्याः संयोग इत्यादिव्यपदेशहेतवः, 'विभागाश्च' अयमितो
 रिमत् इति पुट्टित्थयः, उभयत्र स्वस्वतःपेक्षं यदुपचनम्, उपलक्षणत्वाद् नवपुराणत्वादीनि च पर्येषाणो 'तुः' पूरणे
 छद्मम् । गुणानो गु लक्षणाऽनभिधानं रूपारिरूपणां तेषामतिप्रतीतत्वादिति सूत्रार्थः ॥१३॥ इत्थं स्वरूपतो विपयतश्च

ज्ञानविषय पराननुपसंयितुमाद्—
 जीवाऽजीवा च पंपो च, पुल्लपावाऽऽसवो तद्वा । संवरो निज्जरा मोक्खो, संतेए तहिया नव ॥१४॥
 तहियाणं तु भायाणं, सन्माचे उयएसणं । भायेण सद्दहंतस्स, सम्मत्तं तं वियाहियं ॥ १५ ॥
 व्याल्या—'जीवाः' प्रतीताः, 'अजीवाः' परमांसिकायादयः, 'यन्धश्च' जीवकर्मणोः संश्लेषः, 'पुण्यं' शुभप्रकृतिरूपं
 साक्षात्, 'पापम्' अशुभं निष्यात्वादि, 'आभषः' कर्मोपादानहेतुः हिसादिः, पुण्यादीनां च कृतद्वन्द्वानां निर्वेशः, 'वधे'ति
 सनुबधे, 'संबटः' गुल्यादिरित्याभयनिरोधः, 'निजंरा' विपाकात् तपसो वा कर्मपरिसाटः, 'मोक्षः' कृच्छकर्मक्षयः, सन्त्येते
 पन्थाः नर भावा इति शेषः ॥ ययमी नव तथ्यास्रतः किम् ? इत्याह—तथ्यानां तु भावानां 'सद्भावे' सद्भावाविषयम्
 अविशपराभाभिषायकनित्यं: वपदेशनं—गुर्यादिसम्यग्निधनुपदेशं 'भावेन' अन्तःकरणेन 'भ्रदधतः' तथेति प्रतिपद्यमानस्य
 'सम्बत्त्वं' सम्यक्त्वमोदनीयकर्मणुद्धारयधयोपराभोपरासमुत्थात्मपरिणामरूपं 'तदिति भावरूपं श्रद्धानं 'व्याख्यातं'
 विरुपेनास्यानं रीर्षदृशादिभिरिति गम्यते इति सूत्रद्वयार्थः ॥१४—१५॥ इत्थं सम्यक्त्वस्वरूपमभिधाय तद्भेदानाह—

श्रीउचरा-
 द्ययनग्रे
 धीनिमिच-
 न्द्रीया
 सुलबोपा-
 ख्या ल्यु-
 श्रुचिः ।
 ॥३२०॥

निसगुवएसरुई, आणारुई सुत्त-वीयरुहमेव । अभिगम-वित्थारुई, किरिया-संखेव-धम्मरुई ॥१६॥
 व्याख्या—“निसगुवएसरुई” ति रुचिशब्दः प्रत्येकं योग्यते, ततो निसर्गः—स्वभावत्वेन रुचिः—तत्त्वाभिलापरूपा-
 खेति निसर्गरुचिः, उपदेशः—गुर्यादिना कथनं तेन रुचिर्यस्येत्युपदेशरुचिः, आक्षा—सर्वज्ञवचनात्मिका तथा रुचिर्यस्य सः,
 तथा “सुत्तयीयरुहमेव” ति इहापि रुचिशब्दस्य प्रत्येकमभिसम्बन्धात् सूत्रेण—आगमेन रुचिर्यस्य स सूत्ररुचिः, वीजमिव
 बीजं यदेकमप्यनेकार्यप्रयोधोत्पादकं वचस्तेन रुचिर्यस्य स बीजरुचिः, अनयोः समाहारद्वन्द्वः, ‘एवे’ति समुच्चये,
 अभिगमः—विज्ञानं विस्तारः—व्यासः ताभ्यां प्रत्येकं रुचिशब्दो योज्यते ततोऽभिगमरुचिर्विस्ताररुचिश्चेति, तथा क्रिया—
 अनुष्ठानं सङ्घेपः—सद्बुद्धः धर्मः—श्रुतधर्मादिः तेषु रुचिर्यस्येति प्रत्येकं रुचिशब्दसम्बन्धान् क्रियारुचिः सङ्घेपरुचिः
 धर्मरुचिश्च भवति, विशेष इति शेषः । यथेह सम्यक्त्वस्य जीवाऽन्यत्वेनाभिधानं तद्गुणगुणिनोः कथञ्चिदन्यत्वख्या-
 पनार्थमिति सूत्रसङ्घेपार्थः ॥ १६ ॥ व्यासार्थं तु स्वत एवाह सूत्रकृत्—

भूयत्येणाहिगया, जीवाऽजीवा य पुत्र पावं च । सहसम्मइयाऽऽसव-संवरे य रोएह उ निसग्गो १७
 जो जिणदिट्ठे भावे, चउविहे सइहाइ सयमेव । एमेय नऽन्नह ति य, स निसग्गरुह ति नायवो ॥१८॥
 एए चेव उ भावे, उवइट्ठे जो परेण सइहइ । छउमत्थेण जिणेण थ, उवएसरुह ति नायवो ॥१९॥
 जो सुत्तमहिज्जंतो, सुएण ओगाइई उ सम्मत्तं । आणाए रोयंतो, सो खलु आणारुई नाम ॥२०॥
 एणेण अणेगाइं, पयाइं जो पसरइं उ सम्मत्तं । अंणेण बाहिरेण व, सो सुत्तरुई ति नायवो ॥२१॥
 सो दोहइ अभिगमरुई, सुअनाणं जेण अत्थओ दिट्ठं । एकारसमंगाइं, पहन्नं दिट्ठिवाओ य ॥२३॥

अष्टाविंश-
 मोक्षमार्ग-
 याख्यम-
 ध्ययनम्
 मोक्षमार्ग-
 गति-
 स्वरूपम् ।

॥३२०॥

दपाण सधभाया, सधपमाणेहिं जस्स उवलद्धा । सधाहिं नयविहीहि य, वित्थाररुह्ति नायधो ॥२४॥
दंसण-नाण-चरित्तं, तव-विणए सध-समिह-गुत्तीसु । जो किरियाभावरुह्, सो खलु किरियारुह् नाम् ॥
अणभिग्गद्वियकुदिट्ठी, संखेवरुह्ति ति होह नायधो । अविसारओ पवयणे, अणभिग्गहिओ य सेसेसु ॥
जो अत्थिकायधम्मं, सुयधम्मं खलु चरित्तधम्मं च । सदह्दह् जिणाभिहियं, सो धम्मरुह्ति नायधो ॥

ध्यात्या—भावप्रधानत्वात् निर्देशस्य 'भूतार्थत्वेन' सद्भूता अमी अर्था इत्येवंरूपेण 'अधिगताः' परिच्छिन्ना येनेति
गम्यते, जीया अजीयाश्च पुण्यं पापं च, फथमधिगताः ? इत्याह—“सहस्रम्मइय” ति सोपस्कारत्वात् सूत्रत्वाच्च सहाऽऽत्मना
या सहृता मतिः सा सहस्रममतिः, फोऽर्थः ? परोपदेशनिरपेक्षतया जातिस्मरणप्रतिभारूपया, “आसवसंबरे य” ति
आश्रयसंबरे, चशब्धोऽनुक्तपन्थादिसमुच्चये, ततो धन्यादयश्च, तथा 'रोचते तु' रोचते एव योऽन्यस्याऽश्रुतत्वादनन्त-
रोपायेनाऽधिगतान् जीयार्दनेव 'निसर्गः' इति निसर्गरुचिर्ज्ञेयः स इति श्लेषः ॥ अमुमेवाथं पुनः स्पष्टतरमेवाह—यो
जिनटथान् भायान् 'चतुर्विधान्' द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदतो नामादिभेदतो वा श्रद्दधाति 'स्वयमेव' परोपदेशं विना,
'एमेय' ति एषमेतत् यथा जिनैर्दष्टं जीवादि नान्यथेति, 'यः' समुच्चये, स निसर्गरुचिरिति ज्ञातव्यः ॥ उपदेश-
रुचिमाह—एतांश्च 'तुः' पूरणे भायान् उपदिष्टान् यः परेण श्रद्दधाति छद्मत्वेन जिनेन वा स उपदेशरुचिरिति
ज्ञातव्यः ॥ आज्ञारुचिमाह—रागो द्वेषः 'भोदः' श्लेषमोहनीयम् अज्ञानं च, यस्य गम्यमानत्वाद् यस्याऽपगतं भवति,
सर्पया पाऽस्त्वैतदपगमाऽसम्भयाद् देशत इति गम्यते, एतदपगमाच्च "आणाए" ति आज्ञायैवाऽऽचार्यादिसम्बन्धिन्या 'रोच-
मानः' क्वचित्पुनश्चाऽभावात् जीयादि तथेति प्रतिपद्यमानो मापतुपादिचत् 'खलु' निश्चितम् आज्ञारुचिर्नामेत्यभ्युप-
गन्तव्यः ॥ सूत्ररुचिमाह—यः सुप्रम् 'अधीयानः' पठन् 'धृतेन' अधीयमानेन 'अधगाहते' प्राप्नोति 'तुः' पूरणे

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखयोषा-
रूपा लघु-
शुचिः ।
॥ ३२१ ॥

सम्यक्त्वम् 'अङ्गेन' आचारादिना 'बाहेन वा' अतङ्गप्रविष्टेन स सूत्ररुचिरिति ज्ञातव्यः ॥ बीजरुचिमाह—'एकेन' प्रकृमात् पदेन जीवादिना "अणेगां पयाइं" ति सुब्रूव्यत्ययाद् अनेकेषु पदेष्वजीवादिषु यः प्रसरति 'तुः' एवकारार्थः प्रसरत्येव सम्यक्त्वमित्यनेन रुचिरत्रोपलक्षिता, तदभेदोपचारादात्माऽपि सम्यक्त्वमुच्यते, उपचारनिमित्तं च रुचिरूपेणैव आत्मनः प्रसरणम्, 'उदक इव तैलविन्दुः' यथोदकैकदेशगतोऽपि तैलविन्दुः समस्तमुदकमाक्रामति तथैकदेशोत्पन्नरुचिर-प्यात्मा तथाविषययोपशमाद् अशेषतत्त्वेषु रुचिमान् भवति स एवंविधो बीजरुचिर्ज्ञातव्यः ॥ अभिगमरुचिमाह—स भवति अभिगमरुचिः द्युतज्ञानं येनार्थतः 'दृष्टम्' उपलब्धम् एकादशाङ्गानि प्रकीर्णकमिति जातावेकबचनम्, ततः प्रकीर्णकान्युत्तराध्ययनादीनि 'दृष्टिवादः' द्वादशं अङ्गम् चशब्दादुपगङ्गानि ॥ विस्ताररुचि माह—'द्रव्याणां' धर्मोस्ति-फायादीनां 'सर्वभावाः' एकत्व-पृथक्त्वाद्यशेषपर्यायाः 'सर्वप्रमाणैः' प्रत्यक्षादिभिर्भेदस्य 'उपलब्धाः' यस्य यत्र व्यापार-स्त्वेन प्रमाणेन ते प्रतीताः । "सद्वाहिं" ति सर्वैः 'नयविधिभिः' नैगमादिभेदैः अमुं भावं अयम् अमुं घायं नयभेद इच्छ-तीति, 'घः' समुच्चये, स विस्ताररुचिरिति ज्ञातव्यः ॥ क्रियारुचिमाह—दर्शनं च ज्ञानं च चारित्रं च दर्शनज्ञान-चारित्रं वास्मिन् तयोर्विनये सत्यसमितियुग्मिषु यः क्रियाभावरुचिः, किमुक्तं भवति ?— दर्शनाद्याऽऽचारानुष्ठाने यस्य भावतो रुचिरस्ति स सल्लु क्रियारुचिः 'नामे'त्यभ्युपगमः ॥ सङ्क्षेपरुचिमाह—अनभिगृहीतकुट्टिः सङ्क्षेपरुचिरिति भवति ज्ञातव्यः, 'अविशारदः' अकुशलः प्रवचने "अणभिगृहीतो य" ति अविद्यमानम् अमीति—आमिसुद्धयेन गृहीतं—ग्रहणं ज्ञानमस्येत्यनभिगृहीतः 'यः' समुच्चये, 'शेषेषु' कपिलादिप्रणीतप्रवचनेषु, अयमाशयः— य उच्यविशेषणः सङ्क्षेपेणैव चिन्तातीपुत्रवत् पदत्रयेण तत्त्वरुचिर्भावाप्रोति स सङ्क्षेपरुचिः ॥ धर्मरुचिमाह—योऽस्ति फायानां धर्मः—नाल्युपष्टम्भादिः अस्त्रिकायधर्मत्वं द्युतयमं 'सल्लुः' वाग्न्यालङ्कारे चारित्रधर्मं वा, घस्य वार्थत्वात्, श्रद्धानि जिज्ञानिमिहितं स धर्मरुचिर्ज्ञा-

अष्टाविंशं
मोक्षमार्गी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
मोक्षमार्ग-
गति-
स्वरूपम् ।

॥ ३२१ ॥

धन्यः । रिप्यमशिव्युत्पादनाथं धेत्यमुपाधिभेदेन सम्यक्त्यभेदाभिधानम्, अन्यथा हि निसर्गोपदेशयोरधिगमादौ वा वरिण् रेणाश्रित्तर्भाष इति भावनीयमिति सूत्रकादशकार्यः ॥ १७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७ ॥
केः पुनर्लिङ्गेरिदं सम्पत्त्यमुत्पन्नमुद्योति श्रद्धेयम् ? इत्याह—

परमत्थसंथयो या, सुदिष्टपरमत्थसेयणा वा वि । धायत्तकुदंसणवज्जणा य सम्मत्तसद्दहणा ॥ २८ ॥
व्याख्या—परमाथ्ये-तादृशिका अर्थाथ-जीवादयः परमार्थोस्तेषु संस्तवः-परिचयः परमार्थसंस्तवः, वाशब्दः समुच्चये, तथा मुमु दृष्टाः-उपलब्धाः, “धायत्तकुदंसण” चि दर्शनशब्दः प्रत्येकं सम्यच्यते, ततो व्यापन्न-पयान्ति वदंयादृश्यप्रवृत्तिश्च, ‘अपिः’ समुच्चये, “धायत्तकुदंसण” चि दर्शनशब्दः प्रत्येकं सम्यच्यते, ततो व्यापन्न-चित्तं दर्शनं येषां ते व्यापन्नदर्शना निष्ठयादयः तथा कुतिसत्तं दर्शनं येषां ते कुदंशनाः-शाक् यादयरेषां वर्जनं व्याप-प्रदुरांतपर्वनम्, सर्वत्र सूत्रत्वात् स्त्रीलिङ्गनिर्देशः, ‘चः’ समुच्चये, सम्यक्त्यं श्रद्धीयतेऽनेनेति सम्यक्त्यश्रद्धानमिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ इत्थं सम्पत्त्यस्य लिङ्गान्यभिधाय तस्यैव माहात्म्यमुपदर्शयन्नाह—
नत्थि चरित्तं सम्मत्तविहृणं दंसणे उ भद्दयथं । सम्मत्त-चरित्ताइं, जुगवं पुवं च सम्मत्तं ॥ २९ ॥

नादंसणिस्स नाणं, नाणेण विणा न हंति चरणगुणा ।

अगुणिस्स नत्थि मोक्खो, नत्थि अमोक्खस्स निघाणं ॥ ३० ॥

व्याख्या—नास्ति चारित्रं सम्यक्त्यविहीनं ‘दर्शने तु’ सम्यक्त्ये पुनः सति ‘भक्त्यं’ भवति वा न वा प्रकृमात् चारित्रम्, भिनित्येयम् ? अत आह—सम्यक्त्यचारित्रे युगपत् समुत्पद्येते इति शेषः, ‘पूर्वं वा’ चारित्रो त्यसेः सम्यक्त्य-मुत्पद्ये, एते यदा युगपदुत्पादसद्वा धयोः सहभायः, यदा तु पूर्वं सम्यक्त्यं तदा तस्मिन् चारित्रं भ ज्यम् ॥ अन्यथ—

नाऽऽदर्शनो ज्ञानं, ज्ञानेन विना न भवन्ति चरणान्तर्गता गुणाश्चरणगुणाः, 'अगुणिनः' अनन्तरोक्तगुणरहितस्य नास्ति मोक्षः कर्मण इति गम्यते, नास्त्युक्तस्य निर्वाणम् । तदत्र पूर्वसूत्रेण सुकृत्यनन्तरहेतोरपि चरणस्य सम्यक्त्वभाव एव भयनं तन्माहात्म्यमुक्तम्, अनन्तरसूत्रेण तूत्तरोत्तरव्यतिरेकदर्शनेनाऽशेषगुणानामिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २९-३० ॥ अस्य चाष्टविधाचारसहितस्यैवोत्तरोत्तरगुणप्राप्तिहेतुतेति तमादर्शयितुमाह—

निस्संक्रिय निष्कालिय, निधितिगिच्छा अमूढदिष्टी य । उवचूह-थिरीकरणे, वच्छष्ट-पभावेणे अट्ट ३१
व्याख्या—शङ्कनं शङ्कितं—देशसर्वशङ्कलम्कं तदभावो निःशङ्कितम्, तथा काङ्क्षणं काङ्क्षितम्—अन्याऽन्यदर्शनमहात्मकं तदभावो निःकाङ्क्षितम्, विचिकित्सा—फलं प्रति सन्देहः विद्—विज्ञाः ते च तत्त्वतः साधव एव तल्लुगुप्सा वा तदभावो निर्विचिकित्सं निर्विज्जुगुप्सं वा, आर्पत्वाच्च सूत्रे एवं पाठः । अमूढा—ऋद्धिमल्लुकीर्येकदर्शनेऽव्यविगीतमस्मद्दर्शनमिति मोहरहिवा सा चासौ दृष्टिश्च—बुद्धिरूपा अमूढदृष्टिः, स चायं चतुर्विधोऽपि आन्तर आचारः । वालं तु आह— उपपृष्ट्वा—दर्शनादिगुणवतां प्रशंसया तच्चट्टुणपरिवर्द्धनं सा च स्थिरीकरणश्च—अभ्युपगतधर्मातुष्टानं प्रति सीदतां स्येयांऽऽपादन्तुपपृष्ट्वास्थिरीकरणे, यात्सत्यं—सार्थमिजजनस्योचितप्रतिपत्तिकरणं तच्च प्रभावना च—स्वतीर्थेन्नितिहेतुचेष्टासु प्रयत्नं यात्सत्यप्रभावने, अष्टेते दर्शनाचारा भवन्तीति शेष इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ इत्थं ज्ञानदर्शनाख्य मुक्तिमार्गमभिप्राय एतेव चारित्ररूपमाह—

सामाहय त्थ पढसं, छेओवट्टावणं भवे वीयं । परिहारविसुद्धीयं, सुट्टमं तह संपरायं च ॥ ३२ ॥
अकसायं अहवलायं, छडमत्पस्स जिणस्स वा । एयं चयरित्तकरं, चारित्तं होह आहियं ॥ ३३ ॥

व्याख्या—सुप्तः—रागद्विपरहितः स चेह प्रस्तावात् चित्तपरिणामत्वात् आयः—गमनं समायः स एव 'सामायिकं' सर्वसावयपरिहारः, 'त्य' इति पूरणे, 'प्रथमम्' आद्यम् । एतच्च द्विधा—इत्वरं श्रावत्कथिकं च । तत्र इत्वरं भरतैरावतयोः, प्रथमचरमतीर्थकरतीर्थयोरुपस्थापनायां छेदोपस्थापनीयभावेन तत्र तद्व्यपदेशाभावात् । यावत्कथिकं च तयोरेव, मध्यम-तीर्थकरतीर्थेषु महाविदेहेषु चोपस्थापनाया अभावेन तद्व्यपदेशस्य यावज्जीवमपि सम्भवात् । तथा छेदः—सातिचारस्य यत्ते-न्तिरुतिचारस्य वा सिद्धकस्य तीर्थान्तरसम्बन्धिनो घा तीर्थान्तरं प्रतिपद्यमानस्य पूर्वपर्योप्यवच्छेदरूपः तद्युक्तोपस्थापना-महाप्रतारोपणरूपा यस्मिन् तत् छेदोपस्थापनं भवेद् द्वितीयम् । तथा परिहरणं परिहारः—विशिष्टतपोरूपस्तेन विशुद्धिरस्मि-मिति परिहारविशुद्धिकम् । तथैतद्वाथाभ्योऽवसेयम्—“परिहारियाण उ तवो, जहन्न मज्जो तदेव उक्कोसो । सीउण्ह-घासकाले, भगिओ धीरेहि पत्तेयं ॥ १ ॥ तस्य जहन्नो गिम्हे, चउत्थ छटं तु होइ मज्झिमओ । अट्टममिहमुक्कोसो, एत्तो सिंसिरे पवक्कयामि ॥ २ ॥ सिंसिरे उ जहज्जाई, छट्टाई दसमचरिसगो होइ । वासासु अट्टमाई, चारसपज्जंतगो नेओ ॥ ३ ॥ पारणगे आयामं, पंचसु पगहो दोसडमिगहो भिक्खे । कप्पट्टिया च पइविण, करंति एमेव आयामं ॥ ४ ॥ एवं छम्मासत्वं, चरिं परिहारिया अनुचरंति । अनुचरए परिहारगपरयट्टिए जाव छम्मासा ॥ ५ ॥ कप्पट्टिओ वि एवं, छम्मासत्वं करेइ सेसा उ । अनुपरिहारगभावं, चरंति कप्पट्टियत्तं च ॥ ६ ॥ एवेसो अट्टारसमासपमाणो उ वन्निओ कप्पो ।

१ “परिहारिकाणां तु तपः, सद्यस्यं मध्यमं तथैवोरकृष्टम् । सीतोष्णवर्षाकालेषु, भगिंतं धीरैः प्रत्येकम् ॥ १ ॥ तत्र जयस्यं ग्रीष्मे, चतुर्थं पठं तु भवति मध्यमतः । भट्टममिदोक्कटं, इवः सिंसिरे प्रवक्ष्यामि ॥ २ ॥ सिंसिरे तु जपन्त्यादि, पण्णादि इशमचरमकं भवति । वर्षा-सप्तमादि, द्वादशापर्यन्तं शेषम् ॥ ३ ॥ पारणके आचामान्कं, पञ्चानां प्रमहो द्वयोरभिप्रहो निक्षायाम् । कल्पस्थिताश्च प्रतिदिनं, कुर्वन्त्येवमेवा-चामान्कम् ॥ ४ ॥ एवं पचमासतपः, चरित्वा परिहारिका अनुचरन्ति । अनुचरकाः परिहारकपदस्थिताः यावत् पचमासाः ॥ ५ ॥ कल्पस्थितोऽपि पूर्व, पचमासतपः करोति शेषास्तु । अनुपरिहारकभावं, चरन्ति कल्पस्थितत्वं च ॥ ६ ॥ एवमेवोऽष्टादशसासप्रमाणस्तु प्रर्णितः कल्पः ।

श्रीउचरा-
ध्ययनद्ये
श्रीनेमिच-
न्दीया
सुखबोधा-
स्या लघु-
इचिः ।
॥ ३२३ ॥

संख्यओ विसेसो, विसेसुत्ताउ नायबो ॥ ७ ॥ कप्पसमतीए तयं, जिणकप्पं वा उवेति गच्छं वा । पड्विज्जमाणगा पुण, जिणस्सगासे पवज्जति ॥ ८ ॥ तित्थयरसमीपासेवगस्स पासे व णो य अन्नस्स । एएसिं जं चरणं, परिहारविसुद्धिं तं तु ॥ ९ ॥ "सुद्धमं तद्द संपरायं च" ति 'तथा' इत्यानन्तये, छन्दोभङ्गभयोधैवमुपन्य स्तः, सूक्ष्मः—किट्टीकरणतः सम्परायः—छोभाव्यः कपायो यस्मिन् तत् सूक्ष्मसम्परायम् । उक्कञ्च—“छोभाणुं वेयंतो, जो खलु उवसामगो व खवगो वा । सो सुद्धमसंपराओ, अहखाया ऊणओ किचि ॥ १ ॥” तथा 'अकपायं' क्षपितो पशमित्रकपायाऽवस्थाभावि 'यथाख्यातम्' अर्हत्कथितस्वरूपानतिक्रमवत्, छद्मस्थस्य जिनस्य वा यथैतत् पञ्चविधमपि चा रित्रशब्दवाच्यं तथाऽन्वर्थत आह—'एतद्' सामाधिकदि चयस्य—राशेः प्रस्तावात् कर्मणां रिक्तं—विकोऽभाव इत्यर्थः तत्करोतीति चयरिक्तकरं चारित्रिमिति नैरुक्तो विधिर्भवति आख्यातमर्हदादिभिरिति गम्यत इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ३२—३३ ॥ सम्प्रति तपोरूपं पतुर्यकरणमाह—

तवो य दुविहो बुत्तो, वाहिरिंभतरो तथा । वाहिरो छविहो बुत्तो, एवमिंभतरो तवो ॥ ३४ ॥

व्याख्या—सष्टम् ॥ ३४ ॥ परः प्राह—आदिपां मुक्तिमार्गत्वे कस्य कतरो व्यापारः ? उच्यते—

नाणेण जाणई भावे, दंसणेण य सद्देहे । चरित्तेण न गेणहाइ, तवेणं परिसुद्धई ॥ ३५ ॥

सष्टेपतो विशेषो, विशेषसूयात् शतव्यः ॥ ७ ॥ कल्पसमाहो तर्कं, जिनकल्पं वा उपेयन्ति गच्छं वा । प्रतिपद्यमानकाः पुनर्जिनसकाशे प्रपद्यन्ते ॥ ८ ॥ तीर्थंकरसमीपासेवकस्य पापे वा नैवान्यस्य । प्रतेपां यच्चरणं, परिहारविशुद्धिकं तत्तु ॥ ९ ॥”

१ “छोभाणु वेदपत्तु यः खलुप्रथमको वा क्षपको वा । स सूद्धमसम्परायो यथाख्यातादूनकः किञ्चित् ॥ १ ॥”

अष्टाविंशं
भोक्षमार्गी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
भोक्षमार्ग-
गति-
स्वरूपम् ।
॥ ३२३ ॥

व्याख्या—'ज्ञानेन' मत्वादिना जानाति भावान्, दर्शनेन च श्रद्धते, चारित्र्येण च 'न गृह्णाति' नाऽऽदत्ते कर्मेति गम्यते, वपसा 'परिशुष्यति' पुरोपचितकर्मक्षपणतः शुद्धो भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥ अनेन मार्गस्य फलं मोक्ष उक्तः । तत्र प्रति मोक्षफलभूतं गतिमाह—

एषि त्ता पुष्यकम्माहं, संजमेण तथेण थ । सधदुक्खप्पहीणट्ठा, पक्कमंति महेसिणो ॥३६॥ त्ति वेसि ॥

व्याख्या—क्षपयित्वा पूर्वकर्मणि संयमेन वपसा च "सधदुक्खप्पहीणट्ठा" त्ति प्राकृतत्वात् प्रक्षीणानि सर्वदुःखानि यत्र वपसा एष सिद्धिक्षेपमेव वदर्थयन्ति ये ते तथाविधाः प्रकामन्ति सिद्धिमिति शेषः "महेसिणो" त्ति महर्षेय इति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ प्रवीणीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनिमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
योधायां मोक्षमार्गीयाख्यमष्टाविंशतितममध्यपनं समाप्तम् ॥

अथ एकोनत्रिंशं सम्यक्त्वपराक्रमाख्यमध्ययनम् ।

अनन्तराऽध्ययने मोक्षमार्गगतिरुक्ता, सा च वीतरागत्वपूर्विकेति यथा तद्व्रवति तथाऽधुनाऽभिधीयत इति सम्बन्ध-
स्वैवेतिनाशाध्ययनस्य सम्यक्त्वपराक्रमाख्यस्याऽऽदिसूत्रम्—

सुयं मे आउसं! तेणं भगवया एवमक्खायं—इह खलु सम्मत्तपरक्खमे नामऽज्झयणे
समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइए, जं सम्मं सइहइत्ता पत्तियाइत्ता रोय-
इत्ता फासइत्ता पालइत्ता तीरइत्ता किट्टइत्ता आराहइत्ता आणाए अणुपाल-
इत्ता यहवे जीवा सिज्झंति जुज्झंति सुचंति परिनिघायंति सबदुक्खाणमंतं करेति ॥१॥

व्याख्या—सुयं मे' मया 'आयुष्मन्!' इति शिष्यासन्नपम्, एतच्च सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनसाह । 'तेने'ति
यः सर्वजगत्प्रतीतः, 'भगवता' प्रकृमात् महावीरेण 'एवमि'ति वक्ष्यमाणप्रकारेणाऽऽख्यातम् । तमेव प्रकारमाह—'इह'
अस्मिन् प्रयत्ने 'एतु' निश्चित सम्यक्त्वे सति पराक्रमः—उत्तरोत्तरगुणप्रतिपत्त्या कर्मरिजयसामर्थ्यलक्षणोऽर्थोत्
जीयस्य वर्ण्यतेऽस्मिन्निति सम्यक्त्वपराक्रमं नामाध्ययनमस्तीति गम्यते, तच्च केन प्रणीतम्? इत्याह—धमणेन भगवता
महाधीरणेन काश्यपेन प्रवेदितम्, स्वतः प्रविदितमेव भगवता ममेदमाख्यातं इत्युक्तं भवति । अस्मैव फलमाह—'यदि'ति
प्रलुवाऽध्ययनं सम्यक् 'ध्रुवाय' शब्दार्थोभयरूपं सामान्येन प्रतिपद्य 'प्रतीत्य' विशेषत इत्यमेवेति निश्चित्य 'रोचयित्वा'
वदध्ययनादिविषयमभिलापमात्मन उत्पाद्य, 'सृष्ट्वा' योगत्रिकेण, तत्र मनसा सूत्रार्थयोश्चिन्तनेन, वचसा वाचनादिना, कायेन
भद्ररूपनादिना, 'पालयित्वा' परावर्त्तनादिनाऽमिदस्य 'तीरयित्वा' अध्ययनादिना परिसमाप्य 'कीर्त्तयित्वा' गुरोर्विनय-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनस्यै
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुख्योधा-
स्या लघु-
प्रतिः ।

॥ ३२४ ॥

एकोनत्रिंशं
सम्यक्त्वप-
राक्रमाख्य-
मध्ययनम् ।

सम्यक्त्व-
पराक्रमा-
ध्ययनस्य
फलम् ।

॥ ३२४ ॥

पूर्वकनिर्दिष्टं नयाऽधीतमिति निवेद्य 'शोधयित्वा' गुरुबुद्धकथनेन शुद्धिं विधाय 'आराध्य' उत्सृज्यप्ररूपणादियरि-
द्वारेण बोधयित्वा, एतत् सर्वं स्वमनीषिकालोऽपि स्याद् अत आह—'आह्वये'ति जिनाह्वया 'अनुपाल्य' सततमासेव्य
यद्भवो जीवाः 'सिध्यन्ति' इहैवागमसिद्धत्वादिना, 'बुध्यन्ते' धातिकर्मक्षेपेण, 'विसुच्यन्ते' भवोपमाहिकर्मवतुष्टयेन, ततश्च
'परिनिर्वोन्ति' कर्मदाधानलोपशमेन, अत एव 'सर्वदुःखानां' शारीरमानसानाम् 'अन्तं' पर्यन्तं कुर्वन्ति मुक्तिपद्माऽव्यात्येति
सूत्रार्थः ॥ १ ॥ सम्प्रति विनेयाऽनुग्रहार्थं सम्बन्धाभिधानपुरस्सरं प्रस्तुताऽव्ययनार्थमाह—

तस्स णं अयमट्ठे एवमाहिज्जंति, तंजहा—संबेगे निवेदे धम्मसद्धा गुरुसाहम्मिमयसुस्स-
सणया आलोयणया निंदणया गरहणया सामाइए चउवीसत्थाए चंदणे पडिक्कमणे काउ-
स्सगगे पच्चक्खाणे थयथुइमंगले कालपडिलेहणया पायच्छित्तकरणे खमावणया सज्झाए
वायणया पडिपुच्छणया परियट्ठणया अणुप्पेहा धम्मकहा सुयस्स आराहणया एगग्ग-
मणसन्नियेसणया संजमे तवे वोदाणे सुहसाते अप्पडियद्धया चिवित्तसयणासणसेवणया
विणिवट्ठणया संभोगपच्चक्खाणे उवहिपच्चक्खाणे आहारपच्चक्खाणे कसायपच्चक्खाणे जोग-
पच्चक्खाणे सरीरपच्चक्खाणे सहायपच्चक्खाणे भत्तपच्चक्खाणे सवभावपच्चक्खाणे पडिरूव-
णया चेयावचे सवगुणसंपुण्णया वीयरगता खंती मुत्ती महवे अज्जवे भावसंचे करणासंचे
जोगसंचे मणगुत्तया वइगुत्तया कायगुत्तया मणसमाहारणया बइसमाहारणया कायस-
माहारणया नाणसंपन्नया दंसणसंपन्नया चरित्तसंपन्नया सोत्तिंदियनिग्गहे चक्खिंदियनि-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
दृष्टिः ।
॥ ३२५ ॥

गृहे घाणिदियनिगृहे जिभिदियनिगृहे फासिदियनिगृहे कोहविजए माणविजए माया-
विजए लोभविजए पिज्जदोसमिच्छादंसणविजए सेलेसी अकम्मय त्ति ॥ २ ॥

व्याख्या—‘तले’ति सम्यक्त्वपराक्रमाऽध्ययनस्य, ‘णमि’ति सर्वत्र वाक्यालङ्कारे, ‘अयमि’त्यन्तरमेव चक्ष्यमाणः
‘अर्थः’ अभिधेयः ‘एवम्’ अमुना वक्ष्यमाणप्रकारेण ‘आख्यायते’ कथ्यते महावीरेणेति गम्यते, ‘तद्ये’ति वक्ष्यमाण-
तदर्थोपन्यासार्थः । संवेगाः, निर्वेदः, धर्मश्रद्धा, “गुरुसाहम्मियसुत्सुषणया” त्ति साधर्मिकजनगुरुशुश्रूषणम्, आर्पत्वाच्च
इहोत्तरत्र च सूत्रेष्वन्यथा पाठः, आलोचना, निन्दा, गर्हा, सामायिकम्, चेत्तुर्धशतित्ववः, वन्दनम्, प्रतिक्रमणम्,
कौयोत्सर्गः, प्रत्याख्यानम्, सैवस्तुतिमङ्गलम्, कौलप्रत्युपेक्षणम्, प्रीयश्चित्तकरणम्, क्षोभणा, स्वाध्यायः, वीचना,
परिप्रच्छना, परावर्त्तना, अतुप्रक्षा, धर्मकथा, श्रुतत्याऽऽदायना, एकौप्रमनःसन्निवेशना, समयः, तपः, व्ययवदानम्, सुखे-
साते, अप्रतिबन्धता, विविक्कशयनासनसेवना, विनिवर्त्तना, सम्भोगप्रत्याख्यानम्, उर्ध्वप्रत्याख्यानम्, आर्होप्रत्याख्या-
नम्, कर्षयप्रत्याख्यानम्, योगप्रत्याख्यानम्, शरीरप्रत्याख्यानम्, सैहायप्रत्याख्यानम्, भिक्षुप्रत्याख्यानम्, सङ्गावप्रत्या-
ख्यानम्, प्रतिरूपणा, वैयोदृश्यम्, सर्वगुणसम्पूर्णता, वीतरागता, क्षान्तिः, सुक्तिः, भार्दवम्, क्षोर्जवम्, भौवसत्यम्,
करुणसत्यम्, योगसत्यम्, मैत्रैगुप्तता, वैगुप्तता, कायेगुप्तता, मर्नःसमाधारणा, वाक्समाधारणा, कौयसमाधारणा,
ज्ञानसम्पन्नता, दर्शनसम्पन्नता, चारित्रसम्पन्नता, श्रोत्रेन्द्रियनिग्रहः, चक्षुरिन्द्रियनिग्रहः, ध्रुणिन्द्रियनिग्रहः, जिह्वेन्द्रिय-
निग्रहः, स्पर्शनेन्द्रियनिग्रहः, क्रोधविजयः, मार्तविजयः, मौयाविजयः, लोभविजयः, प्रेमद्वेषमिथ्यादर्शनविजयः, शैलेशी,
अकर्मता इति, इत्यक्षरसंस्कारः ॥ २ ॥ साम्प्रतमिदमेव प्रतिपदं फलोपदर्शनद्वारेण व्याचिख्यासुराह सूत्रकारः—
संवेगेणं भंते ! जीवे किं जणइ ? संवेगेणं अणुत्तरं धम्मसद्धं जणति, अणुत्तराए धम्म-

एकोनविंशं
सम्यक्त्वप-
राक्रमाख्य-
मध्ययनम्

त्रिसप्तति-
पदाभि-
धानम् ।

॥ ३२५ ॥

सद्वाए संवेगं हृद्यमागच्छति, अणंताणुबंधिकोहमाणमायालोभे स्ववेह, नवं च कर्मं न
 बंधति, तत्पचइयं च णं मिच्छत्तविसोहिं काऊण दंसणाराहए भवइ, दंसणविसोहीए य णं
 विसुद्धाए अत्थेगइए तेणेव भवग्गहणेण सिज्झति, सोहीए य णं विसुद्धाए तच्चं पुण भव-
 ग्गहणं नातिक्कमति ॥ १ ॥ निवेएणं भंते ! जीवे किं जणइ ? निवेएणं दिवमाणुसतेरिच्छि-
 एसु कामभोगेसु निवेयं हृद्यमागच्छइ, सवविसएसु विरज्जति, सवविसएसु विरज्जमाणे
 आरंभपरिग्गहपरिचार्यं करेइ, आरंभपरिग्गहपरिचार्यं करमाणे संसारमग्गं वोच्छिदति,
 सिद्धिमग्गं पडिवणणे य भवति ॥ २ ॥ धम्मसद्वाए णं भंते ! जीवे किं जणइ ? धम्म-
 सद्वाए णं सायासोक्खेसु रज्जमाणे विरज्जइ आगारधम्मं च णं चयइ, अणगारिए णं जीवे
 सारीरमाणसाणं दुक्खाणं छेयणभेयणसंजोगाईणं बुच्छेयं करेइ अद्यावाहं च णं सुहं
 निधत्तेइ ॥ ३ ॥ गुरुसाहम्मियसुस्ससणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? गुरुसाहम्मिय-
 सुस्ससणयाए णं विणयपडिवत्तिं जणेइ, विणयपडिवत्ते णं जीवे अणचासायणसीले
 नेरइयतिरिक्खजोणियमणुस्सदेवदुग्गईओ निरुंभेइ, वणसंजलणभत्तिवहुमाणयाए माणु-
 स्सदेवसुग्गईओ निबंधइ, सिद्धिसुग्गं च विसोहेइ, पसत्थाइं च णं विणयमूलाइं सवकज्जाइं
 साहइ, अन्ने य बहवे जीवे विणइत्ता हवइ ॥ ४ ॥ आलोयणाए णं भंते ! जीवे किं जणइ ?
 आलोयणाए णं मायानियाणमिच्छादरिसणसह्लाणं सुक्खमग्गविग्घाणं अणंतसंसार-
 चद्धणाणं उद्धरणं करेइ उल्लुभावं च जणेइ, उल्लुभावं पडिवत्ते य णं जीवे अमाई इत्थीवेयं

नंपुंसगवेयं च न बंधह, पुष्वबद्धं च णं निज्जरह ॥ ५ ॥ निंदयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ?
निंदयाए णं पच्छाणुतावं जणह, पच्छाणुतावेणं विरज्जमाणे करणगुणसेट्ठिं पड्विज्जह,
करणगुणसेट्ठिं पड्विज्जणे य अणगारे मोहणिज्जं कम्मं उग्याएह ॥ ६ ॥ गरिहणाए णं भंते !
जीवे किं जणेह ? गरिहणाए णं अपुरक्कारं जणेह, अपुरक्कारगए णं जीवे अप्पसत्थेहिंतो
जेगेहिंतो नियत्तह पसत्थेहि य पड्विज्जह, पसत्थजोगपड्विज्जणे य णं अणगारे अणंत-
घाईपज्जवे खवेह ॥ ७ ॥ सामाहएणं भंते ! जीवे किं जणेह ? सामाहएणं सावज्जजोग-
विरइं जणयह ॥ ८ ॥ चउवीसत्थएणं भंते ! जीवे किं जणेह ? चउवीसत्थएणं दंसण-
विसोहिं जणेह ॥ ९ ॥ वंदणएणं भंते ! जीवे किं जणेह ? वंदणएणं नीयागोयं कम्मं खवेह
उचागोयं निबंधह, सोहगं च णं अप्पड्विहयं आणाफलं निवत्तेह, दाहिणभावं च णं जणेह
॥ १० ॥ पडिक्कमणेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? पडिक्कमणेणं वयच्छिदाहं पिहेह, पियवयच्छिहे
पुण जीवे निरुद्धासवे असवलचरित्ते अट्टसु पवयणमायासु उवउत्ते अपुहुत्ते सुप्पणिहिए
विहरह ॥ ११ ॥ काउत्सग्गेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? काउत्सग्गेणं तीयपडुपणं पाय-
च्छित्तं विसोहेह, विसुद्धपायच्छित्ते य जीवे निव्युयहियाए ओहरियभरु व भारवहे धम्म-
ज्झाणोवगए सुहंसुहेणं विहरह ॥ १२ ॥ पचक्खवाणेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? पचक्खवा-
णेणं आसवदाराहं निरुंभह ॥ १३ ॥ थयथुहसंगलेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? थयथुह-
संगलेणं नाणदंसणचरित्तवोहिलाभं संजाणह, नाणदंसणचरित्तवोहिलाभसंपत्ते णं जीवे

अंतःक्रियं कल्पविमाणोववत्तियं आराहणं आराहेइ ॥ १४ ॥ कालपडिलेहणाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? कालपडिलेहणाए णं नाणावरणिज्जं कम्मं खवेइ ॥ १५ ॥ पायच्छित्तकरणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? पायच्छित्तकरणेणं पावकम्मविसोहिं जणेइ निरहयारे आवि भवइ, सम्मं च णं पायच्छित्तं पडिवज्जमाणे मगगं च मग्गफलं च विसोहेइ, आधारं आयारफलं च आराहेइ ॥ १६ ॥ खमावणपाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? खमावणपाए णं पल्हायण-
स्मावं जणेइ, पल्हायणभावमुवगए य सवपाणभूयजीवसत्तेसु मित्तीभावं उप्पाएइ, मित्ती-
भावमुवगए य जीवे भावविसोहिं काऊण निम्मए भवइ ॥ १७ ॥ सज्झाएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? सज्झाएणं नाणावरणिज्जं कम्मं खवेइ ॥ १८ ॥ वायणाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? वायणाए णं निज्जरं जणेइ, सुयस्स य अणुसज्जणाए अणासायणाए वइइ, सुयस्स य अणुसज्जणाए अणासायणाए वट्टमाणे तित्थधम्मं अवलंबेइ, तित्थधम्ममवलंबमाणे महानिज्जराए महापज्जवसाणे हवइ ॥ १९ ॥ पडिपुच्छणाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? पडिपुच्छणाए णं सुत्तत्थत्तदुभयाइं विसोहेइ, कंखामोहणिज्जं कम्मं वुच्छिदेइ ॥ २० ॥ परियट्टणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? परियट्टणयाए णं वंजणाइं जणेइ वंजणलट्ठिं च उप्पाएइ ॥ २१ ॥ अणुप्पेहाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? अणुप्पेहाए णं आउयवज्जाओ सत्त कम्मपयडीओ धणियबंधणवद्धाओ सिट्ठिलबंधणवद्धाओ पकरेइ, दीहकालट्ठिइयाओ हस्सकालट्ठिइयाओ पकरेइ, तिवाणुभावाओ मंदाणुभावाओ पकरेइ, बहुप्पएसग्गाओ

अप्पएसग्गाओ पकरेह, आउं च णं कम्मं सिय बंधह, अस्सायावेयणिज्जं
च णं कम्मं नो सुज्जो उवचिणह, अणाइयं च णं अणवयगं दीहमद्धं चाउरंतसंसार-
कंतारं खिप्पामिव वीहवयह ॥ २२ ॥ धम्मकहाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? धम्मकहाए
णं निज्जरं जणेह, धम्मकहाए णं पवयणं पभावेह, पवयणपभावए णं जीवे आगमिस्स भद्दाए
कम्मं निबंधह ॥ २३ ॥ सुयस्स आराहणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? सुयस्स आरा-
हणयाए णं अण्णाणं खवेह, न य संकिलिस्सह ॥ २४ ॥ एगगमणसन्निवेसणाए णं भंते !
जीवे किं जणेह ? एगगमणसन्निवेसणाए णं चित्तनिरोहं करेह ॥ २५ ॥ संजमेणं भंते !
जीवे किं जणेह ? संजमेणं अण्हयत्तं जणेह ॥ २६ ॥ तवेणं भंते ! जीवे किं जणेह ?
तवेणं बोयाणं जणेह ॥ २७ ॥ बोयाणेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? बोयाणेणं अकिरियं
जणेह, अकिरियाए भवित्ता तओ पच्छा सिज्झति बुज्झति मुच्चति परिनिवाइ सधदुक्खा-
णमंतं करेह ॥ २८ ॥ सुहसाएणं भंते ! जीवे किं जणेह ? सुहसाएणं अणुस्सुए णं जणेह,
अणुस्सुए णं जीवे अणुकंपए अणुब्भडे विगयसोगे चरित्तमोहणिज्जं कम्मं खवेह ॥ २९ ॥
त्तेणं जीवे एगे एगगचित्ते दिया य राओ य असज्जमाणे अपडिबद्धे आवि विहरह ॥३०॥
विवित्तसयणासणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? विवित्तसयणासणयाए णं चरित्तशुत्तिं
जणह, चरित्तशुत्ते णं जीवे विवित्ताहारो दढचरित्ते एगंतरए सुक्खभावपडिबद्धे अट्ठविहं

कम्मगंठिं निज्जरेइ ॥ ३१ ॥ विणिवट्टणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? विणिवट्टणयाए णं
पावकम्माणं अकरणयाए अच्चसुट्टेइ, पुषवद्धाण य निज्जरणयाए पावं नियत्तेइ, तओ पच्छा
चाउरंतं संसारकंत्तारं वीईवयइ ॥ ३२ ॥ संभोगपचक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ?
संभोगपचक्खाणेणं आलंबणाइं खवेइ, निरालंबणत्स य आययट्टिया जोगा भवंति,
सएणं लाभेणं संतूत्सइ, परत्स लाभं नो आसाएइ नो तकेइ नो पीहेइ नो पत्थेइ नो अभि-
लसइ, परत्स लाभं अणासाएमाणे अत्तकेमाणे अपीहेमाणे अपत्थेमाणे अणभिलसेमाणे
दुचं खुदसिज्जं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ ॥ ३३ ॥ उवहिपचक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ?
उवहिपचक्खाणेणं अपलिमंथं जणेइ, निरुवहिणं णं जीवे निक्खले उवहिमंतरेण य न संकि-
लित्सइ ॥ ३४ ॥ आहारपचक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? आहारपचक्खाणेणं जीवि-
यासंसत्पओगं बुच्छिदइ, जीवियासंसत्पओगं बुच्छिदित्ता जीवे आहारमंतरेण न संकि-
लित्सइ ॥ ३५ ॥ कसायपचक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? कसायपचक्खाणेणं वीय-
रायभावं जणेइ, वीयरायभावं पडिवंत्तवि य णं जीवे समसुहदुक्खे भवइ ॥ ३६ ॥ जोग-
पचक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? जोगपचक्खाणेणं अजोगयं जणेइ, अजोगी णं जीवे
नवं कम्मं न बंधइ, पुषवद्धं निज्जरेइ ॥ ३७ ॥ सरीरपचक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ?
सरीरपचक्खाणेणं सिद्धाइसपुणत्तणं निधत्तेइ, सिद्धाइसपुणत्तणं य णं जीवे लोगग-
भावमुवगए परमसुही भवइ ॥ ३८ ॥ सहायपचक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? सहाय-

पञ्चक्खाणेणं एगीभावं जणेह, एगीभावभूए य जीवे एगगं भावेमाणे अप्पसहे अप्पह्मंहे
अप्पकलहे अप्पकसाए अप्पतुंभुमे संजमबहुले संवरबहुले समाहिए आवि भवइ ॥ ३९ ॥
भत्तपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? भत्तपच्चक्खाणेणं अणेगाहं भवसयाहं निरुंभइ
॥ ४० ॥ सवभावपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? सवभावपच्चक्खाणेणं अणियहिं
जणेह, अनियहिं पडिवन्ने य अणगारे चत्तारि केवलिकम्मंसे खवेह, तंजहा—वेयणिज्जं
आउयं नामं गोयं, तओ पच्छा सिज्झइ बुज्झइ मुचइ परिनिवाइ सवहुक्खाणमंतं करेह
॥ ४१ ॥ पडिरूवयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? पडिरूवयाए णं लाघवियं जणेह, लहुभूए
णं जीवे अप्पमत्ते पागडलिंगे पसत्थलिंगे विसुद्धसम्मत्ते सत्तसमिहसमत्ते सवपाणभूयजी-
वसत्तेसु वीससणिज्जरूवे अप्पडिलेहे जिहंदिए विपुलतवसमिहसमत्तागए आवि भवइ ॥४२॥
वेयावच्चेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? वेयावच्चेणं तित्थयरनामगुत्तं कम्मं निबंधइ ॥ ४३ ॥
सवगुणसंपुण्णयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? सवगुणसंपुण्णयाए णं अपुणरावत्तिं जणेह,
अपुणरावत्तिं पत्तए णं जीवे सारीमाणसाणं हुक्खाणं नो भागी भवइ ॥ ४४ ॥ वीय-
रागयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? वीयरागयाए णं नेहाणुबंधणाणि तण्हाणुबंधणाणि य
दुच्छिदह, मणुण्णामणुणेसु सहरूवरसफरिसंगंधेसु सच्चित्ताचित्तमीसएसु चैव विरज्झइ
॥ ४५ ॥ खंतीए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? खंतीए णं परीसहे जिणेह ॥ ४६ ॥ सुत्तीए णं
भंते ! जीवे किं जणेह ? सुत्तीए णं अकिंचणं जणेह, अकिंचणं य जीवे अत्थलेलाणं पुरि-

साणं अपत्थणिल्ले भवइ ॥ ४७ ॥ अज्जवयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? अज्जवयाए णं
 काउल्लुयं भायुल्लुयं भासुल्लुयं अविस्वायणं जणेइ, अबिस्वायणसंपन्नयाए णं जीवे
 धम्मस्स आराहए भवइ ॥ ४८ ॥ महघयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? महघयाए णं
 अणुस्सियत्तं जणेइ, अणुस्सियत्ते णं जीवे मिउमइदसंपन्ने अट्ट मयट्टाणां निट्ठवेइ ॥ ४९ ॥
 भावसचेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? भावसचेणं भावविस्सोहिं जणेइ, भावविस्सोहीए घट्ट-
 माणे अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स आराहणयाए अब्भुट्टेइ, अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स आरा-
 हणयाए अब्भुट्टित्ता परल्लोगधम्मस्स आराहए भवइ ॥ ५० ॥ करणसचेणं भंते ! जीवे
 किं जणेइ ? करणसचेणं करणस्सत्ति जणेइ, करणसचे वट्टमाणे जहावाई तहाकारी भवइ
 ॥ ५१ ॥ जोगसचेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? जोगसचेणं जोगे विस्सोहेइ ॥ ५२ ॥ मण-
 गुत्तयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? मणगुत्तयाए णं एगगं जणेइ, एगगचित्तेणं मण-
 गुत्ते संजमाराहए भवइ ॥ ५३ ॥ वयगुत्तयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? वयगुत्तयाए णं
 निधिकारत्तं जणेइ, निधिकारे णं जीवे वइगुत्ते जोगे अज्झप्पजोगसाहणजुत्ते यावि भवइ
 ॥ ५४ ॥ कायगुत्तयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? कायगुत्तयाए णं संवरं जणयइ, संवरेणं
 कायगुत्ते णं पुणो पावास्वन्नित्तेहं करेइ ॥ ५५ ॥ मणसमाधारणयाए णं भंते ! जीवे किं
 जणेइ ? मणसमाधारणयाए णं एगगं जणेइ, एगगं जणहत्ता नाणपल्लवे जणेइ, नाण-
 पल्लवे जणहत्ता सम्मत्तं विस्सोहेइ मिच्छत्तं ध्व निज्जेरेइ ॥ ५६ ॥ वयसमाहारणयाए णं

भंते ! जीवे किं जणेह ? वयसमाहारणयाए णं वयसाहारणं दंसणपज्जवे विसोहेह, वइसा-
हारणं दंसणपज्जवे विसोहिता सुलहवोहियत्तं च निवत्तेइ दुलहवोहियत्तं निज्जेइ ॥ ५७ ॥
कायसमाधारणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? कायसमाधारणयाए णं चरित्तपज्जवे
विसोहेह, चरित्तपज्जवे विसोहिता अहक्खायचरित्तं विसोहेह, अहक्खायचरित्तं विसोहिता
चत्तारि केवलिकम्मंसे खवेह, तओ पच्छा सिज्झइ बुज्झइ सुचइ परिनिवाइ सबहुक्खाण-
मंतं करेइ ॥ ५८ ॥ नाणसंपन्नयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? नाणसंपन्नयाए णं सब-
भावाभिगमं जणेह, नाणसंपन्ने णं जीवे चाउरंते संसारकंतारे न विणस्सई—“जहा सूई
ससुत्ता, पडिया न विणस्सई ! तहा जीवे ससुत्ते, संसारे न विणस्सई ॥ १ ॥” नाण-
विणयतवचरित्तजोगे संपाउणइ, ससमयपरसमयविसारए य असंधायणिज्जे भवइ ॥ ५९ ॥
दंसणसंपन्नयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? दंसणसंपन्नयाए णं भवमिच्छत्तछेयणं करेइ
परं न विज्झायइ, अणुत्तरेणं नाणदंसणेणं अप्पाणं संजोएमाणे सम्मं भावेमाणे विहरइ
॥ ६० ॥ चरित्तसंपन्नयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? चरित्तसंपन्नयाए णं सेलेसी भावं
जणेह, सेलेसिं पडिवन्ने अणगारे चत्तारि कम्मंसे खवेह, तओ पच्छा सिज्झइ बुज्झइ सुचइ
परिनिवाइ सबहुक्खाणमंतं करेइ ॥ ६१ ॥ सोइंदियनिग्गेणं भंते ! जीवे किं जणेह ?
सोइंदियनिग्गेणं मणुण्णामणुत्तेसु सवेसु राग्गोसनिग्गहं जणेइ, तप्पबइयं च णं कम्मं
न थंयइ, पुव्वयदं च निज्जेइ ॥ ६२ ॥ चक्खिदियनिग्गेणं भंते ! जीवे किं जणेह ?

धर्षित्वादिपनिगर्हेणं मणुलामणुलेसु रूवेसु रागद्वोसनिगर्हं जणेइ, तप्पचइयं च णं कम्मं
 न बंधइ, पुपयद्धं च निज्जरेइ ॥ ६३ ॥ घाणिदिपनिगर्हेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? घाणि-
 दिपनिगर्हेणं मणुलामणुलेसु गंधेसु रागद्वोसनिगर्हं जणेइ, तप्पचइयं च णं कम्मं न बंधइ,
 पुपयद्धं च निज्जरेइ ॥ ६४ ॥ जिहिंभदिपनिगर्हेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? जिहिंभदिप-
 निगर्हेणं मणुलामणुलेसु रसेसु रागद्वोसनिगर्हं जणेइ, तप्पचइयं च णं कम्मं न बंधइ,
 पुपयद्धं च निज्जरेइ ॥ ६५ ॥ फासिदिपनिगर्हेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? फासिदिपनिग-
 र्हेणं मणुलामणुलेसु फासेसु रागद्वोसनिगर्हं जणेइ, तप्पचइयं च णं कम्मं न बंधइ, पुपयद्धं
 च निज्जरेइ ॥ ६६ ॥ कोहविजएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? कोहविजएणं खंति जणेइ,
 फोहवेयणिज्जं कम्मं न बंधइ, पुधनिबद्धं च निज्जरेइ ॥ ६७ ॥ माणविजएणं भंते ! जीवे किं
 जणेइ ? माणविजएणं मद्यं जणेइ, माणवेयणिज्जं कम्मं न बंधइ, पुधनिबद्धं च निज्जरेइ
 ॥ ६८ ॥ मायाविजएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? मायाविजएणं अज्जयं जणेइ, मायावेयणिज्जं
 कम्मं न बंधइ, पुधयद्धं च निज्जरेइ ॥ ६९ ॥ लोभविजएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? लोभ-
 विजएणं संतोसं जणेइ, लोभवेयणिज्जं कम्मं न बंधइ, पुधनिबद्धं च निज्जरेइ ॥ ७० ॥ पिज्ज-
 दोसमिच्छादंसणविजएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? पिज्जदोसमिच्छादंसणविजएणं नाणदं-
 सणचरित्ताराहणयाए अब्बुट्टेइ, अट्टविहस्स कम्मस्स कम्मगंठिविमोयणयाए तप्पटमयाए
 जहाणुपुधिं अट्टावीसइविहं मोहणिज्जं कम्मं उगघाएइ, पंचविहं नाणावरणिज्जं नवविहं

दंसणावरणिजं पंचविहं अंतरायं एए तित्ति कम्मसे जुगवं खवेइ, तओ पच्छा अणुत्तरं अणंतं कसिणं पडिपुन्नं निरावरणं वितिमिरं विसुद्धं लोगालोगप्पभासगं केवलवरणाणा-
दंसणं समुप्पादेइ, जाव सजोगी हवइ ताव य इरियावहियं कम्मं निबंधइ—सुहफरिसं
दुसमयट्टिईयं, तं पढमसमए बद्धं विहयसमए वेइयं तइयसमए निज्जिन्नं, तं बद्धं पुट्टं उदी-
रियं वेइयं निज्जिन्नं, सेयाले अकम्मं चावि भवइ ॥ ७१ ॥ अहाउयं पालइत्ता अंतोसुहुत्त-
द्धावसेसाऊए जोगनिरोहं करेमाणो सुहुमकिरियं अप्पडिवाइं सुक्कञ्जाणं झायमाणे तत्प-
ढमयाए नणजोगं निरुंभइ, आणापाणनिरोहं करेइ, ईसिपंचहस्सक्खरुचारणद्धाए य णं
अणगारे समुच्छिन्नकिरियं अणियट्टिसुक्कञ्जाणं झियायमाणो वेयणिजं आउयं नामं गुत्तं
च एए चत्तारि वि कम्मसे जुगवं खवेइ ॥ ७२ ॥ तओ ओरालियं कम्माइं च सवाहिं
विप्पजहणाहिं विप्पजहित्ता उज्जुसेढीपत्ते अफुसमाणगई उहं एगसमएणं अविग्गहेणं
तत्थ गंता सागारोवउत्ते सिञ्जइ जाव अंतं करेइ ॥ ७३ ॥

द्विप्यप्रभः । अत्र प्रज्ञापक उत्तरमाह—सवेगेन अणुत्तरां धर्मश्रद्धां जनयति, तथा संवेगं तमेव अर्थोद् विशिष्टतरं “हृद्वं” ति
शीघ्रमागच्छति । ततोऽनन्तादुवन्धिकोऽधमानमायालोभान् क्षपयति, तथा ‘कर्म’ प्रज्ञावाद् अणुभं न वप्नोति, ‘तत्प्रत्य-
यिवा च’ कपायक्षयहेतुकां च ‘मिथ्यात्वविशुद्धिं’ सर्वथा मिथ्यात्वक्षयं कृत्वा दर्शनस्य—प्रज्ञावात् क्षायिकसम्यक्त्व-
स्वापयको दर्शनाराधको भवति, दर्शनविशुद्ध्या च ‘विशुद्ध्या’ निर्मलया अस्लेककः कश्चित् तेनैव भवप्रहणेन सिध्यति

मरुदेवीस्वामिनीयम् । यस्तु न तेनैव सिद्ध्यति स किम् ? इत्याह—‘शुद्ध्या’ प्रक्रमाद् दर्शनस्य विशुद्ध्या तृतीयं पुनर्भयग्रहणं नातिक्रमयति, उल्लङ्घनं ताराधनाऽप्येवमेव । यत उक्तम्—‘उक्तोसदंसणेनं भंते ! जीवे कश्चिं भवगगहणेहिं सिञ्जेज्जा ? गोपमा ! उल्लोसेरां तेणेत्र, तद्दयं पुण नाहकमइ ॥’ उत्तरत्र सर्वेषु सूत्रेषु प्रश्ननिर्वचनेषु च सुगमपदानि न व्याख्या-
सन्ते ॥ ‘निर्वदेन’ सामान्यतः संसारविरागेण ‘सर्वविषयेषु’ समस्तसांसारिकवस्तुषु, शेषं सुगमम् ॥ २ ॥ ‘धर्मश्रद्धया’ धर्माभिलाषेण सात्ता—सातवेदतीयं तन्मनितानि सौल्यानि सातसौख्यानि तेषु नैपयिकसुखेऽप्यव्यर्थः, ‘अगारधर्मं च’ गृहाचार गाहंश्चनिल्यर्थः लज्जति, ततः ‘अतगारः’ यतिः सन् जीवः, शेषं स्पष्टम् । नवरं संयोगाः—प्रस्त्रावादनिएस-
म्यन्धः ॥ ३ ॥ ‘गुरुसाधर्मिकश्रुषणेन’ तदुपासनारूपेण ‘वित्तयप्रतिपत्तिम्’ उचितकृत्यकरणश्रीकाररूपाम् अतत्याशात-
त्तारीच), श्रोऽभ्रं ? गुरुपरिवादादिपरिहारकृत्, तथा वर्णः—श्याया तेन सञ्चलनं—गुणोद्भासनं भक्तिः—अभ्युत्था-
त्तादिका यद्गुमानः—आन्तरा प्रीतिः, एषां द्वन्द्वे भावप्रत्यये च वर्णसञ्चलनभक्तिचहुमानता तथा प्रक्रसाद् गुरुणां सिद्धि-
सुगतिं विशोषयति, तन्मार्गभूतसम्यग्दर्शनादिविशोषनेन ‘सर्वकार्याणि’ छुतज्ञानादीनि, “विणइत्ति” त्ति ‘विनेता’ चिनयं
प्राहिता भवति, स्वय सुस्थितस्योपादेयचनत्वाद् । अन्यत् प्रकटम् ॥ ५ ॥ आलोचनासूत्रं स्पष्टमेव ॥ ५ ॥ तिन्दनम्—आत्मनैवा-
ऽऽत्मदोषपरिभावनं तेन पश्चादनुतापेन ‘विरज्यमानः’ वैराग्यं गच्छन् करणेन—अपूर्वकरणेन गुणभ्रंषिः करणगुणभ्रंषिः,
सा भोपरितन्स्थितेर्गोद्वितीयादिकर्मफलिकान्मुपादायोदयसमयात्प्रयति द्वितीयादिसमयेष्ववसद्धातगुणुद्गलप्रक्षेपरूपा । यत
उच्यम्—“वयैरिमविर्दिए वलियं, देट्टिमठाणसु कुणइ गुणसेठी । गुणसंकमकरणं पुण, असुहाओ सुइम्मि पक्खिवइ ॥ १ ॥”

१ “उल्लङ्घनं तेनैव भदन्त ! जीव. कतिभिर्भयग्रहणे. सिञ्चेत् ? गौतम ! उल्लङ्घेण तेनैव, तृतीयं पुनर्गतिकाम्यति ॥”

२ “उपरिपठवत्सिचैर्दिलिकमपचनस्वत्वेषु करोति गुणभ्रंषि. । गुणसङ्कमकरणं पुनरुद्भाः शुभे प्रक्षिपति ॥ १ ॥”

श्रीउचरा-
 ध्यनसूत्रे
 धीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखबोधा-
 ख्या लघु-
 दृचिः ।
 ॥३३१॥

उपलक्षणत्वात् स्थितिघात-रसघात-गुणसद्भ्रम-स्थितिवन्धाश्च विशिष्टाः, अथवा करणगुणेन-अपूर्वकरणदिमाहात्म्येन श्रेणिः करणगुणश्रेणिः प्रक्रमान् क्षपकश्रेणिव तां प्रतिपद्यते ॥६॥ 'गर्हणेन' परसमक्षमात्मनो दोषोद्भावेन "अपुरकारं" ति अपुरस्कारम् अवज्ञास्पदत्वं जनयत्यात्मन इति गम्यते, अपुरस्कारगतः तद्गीर्त्येवाऽप्रशस्तेभ्यो योगेभ्यो निवर्त्तते, अनन्तविषयतया अनन्ते-ज्ञानदर्शने प्रन्तीत्यनन्तघातिनस्तान् 'पर्यवान्' ज्ञानावरणादिकर्मणः परिणतिविशेषान्, उपलक्षणं चैतद् सुक्तिप्रसारे; तदर्थत्वात् सर्वप्रयासस्य । एवमनुक्ताऽपि सर्वत्र सुक्तिप्रतिरेव फलत्वेन द्रष्टव्या ॥७॥ सामायिकचतुर्विंशतिसावसूत्रे प्रकटे ॥८-९॥ बन्दनकेन सौभाग्यं चाप्रतिद्वितम्, 'आज्ञाफलम्' आज्ञासारमित्यर्थः 'दक्षिणभावं च' अनुकूलभावं जनयति लोकसेति गम्यते ॥१०॥ प्रतिक्रमणेन अशबलं-शबलस्थानैरकुर्वरीकृतं चारित्रं यस्य स तथा, "अपुद्गते" तिन विद्यते पृथक्त्वं-प्रस्तावान् संयमयोगेभ्यो विद्युक्तत्वस्वरूपं यस्याऽसावपृथक्त्वः, तथा 'सुप्रणिहितः' सुप्तु संयमे प्रणिधिमान्, शेषं सुगमम् ॥११॥ कायोत्सर्गेण अतीतं च-इह चिरकालभावित्वेन प्रत्युत्पन्नमिव प्रत्युत्पन्नं च-आसन्नकालभावितया अतीवप्रत्युत्पन्नं 'प्रायश्चित्तम्' इत्युपचापत् प्रायश्चित्तार्हमतीचारम् ॥१२॥ प्रत्याख्यानसूत्रं सुगमम् ॥१३॥ सूत्राः-देवेन्द्रस्त-चादयः सुतयः-एकादिसप्तश्लोकान्ताः, यत उक्तम्--"ईगुगुगुत्तिसिलोगा, युईओ अत्रेसि जाव सत्तेव । देविदृत्ययमार्ह, सेण परं धुत्तया होंति ॥११॥" ततश्च सुतयः सूत्राश्च सुतिसूत्राः सुतिसूत्रदस्य कस्यन्तत्वात् पूर्वनिपातः, सूत्रे तु प्राकृतत्वाद् व्यत्ययः, त एव मङ्गलं-भावमङ्गलरूपं सुतिसूत्रमङ्गलं तेन ज्ञानदर्शनचारित्रात्मिका बोधिः ज्ञानदर्शनचारित्रबोधिः तद्व्याप्तं जनयति ॥ उक्तं च--"भृत्तीए जिणवरणं, परमाए खीणपेज्जदोसाणं । आरुगगवोहिलामं, समाहिमरणं च पावेति ॥ १ ॥"

१ "एकद्विश्लोकाः, सुतयोऽन्येषां यावत् ससैव । देवेन्द्रस्तवासासतः पर सूत्रा भवन्ति ॥ १ ॥" २ "सद्यया त्रिनवराणां, परमया क्षीणप्रेमद्वेषाणाम् । भारोग्यबोधिकाभं, समाधिमरणञ्च प्राप्नुवन्ति ॥ १ ॥"

एकोनत्रिंशो
 सम्यक्त्वप-
 राक्रमाल्य-
 मध्ययनम् ।

त्रिसप्ति-
 पदानां फल-
 निरूपणम् ।

॥ ३३१ ॥

धन्वः-पर्यन्तो भवत्य फर्नगां या तस्य क्रिया-निवर्चनम् अन्तक्रिया मुक्तिरित्यर्थः, तत्र अन्तक्रियाहेतुत्वाद् अन्त-
क्रिया ताम् । हेतुत्वं च तद्भेदेऽपि स्याद् अत आह-—करुणाः-देवल्लोका विमानानि-अथैवकाऽनुत्तरविमान-
रूपाणि तेषूपपत्तिर्यस्याः सा तथा ताम् । किमुक्तं भवति ?—अन्तरजन्मनि विशिष्टदेवत्वफलां परम्परया तु मुक्ति-
प्राप्तिकाम् 'आराधनां' शानाघाराधनात्मिकामाराधयति ॥ १४ ॥ फालः-प्रादोषिकादिस्तस्य प्रत्युपेक्षणा-अरणप्रति-
जागरणरूपा फालप्रत्युपेक्षणा तथा ॥ १५ ॥ 'प्राग्यश्चित्तकरणेन' आलोचनादिविधानरूपेण 'मार्गः' इह ज्ञानप्राप्तिहेतुः
सम्पन्नः, पुण्यदुल्लतापि सम्यक्त्वस्य ज्ञानहेतुत्वात्, यदुक्तम्-—'कारणकञ्जविभागो, दीवपगसाण जुगवजन्मो
वि । जुगपुष्पं पि वहा, द्वैक नाणस्स सम्मत्तं ॥ १ ॥' तत्फलं च ज्ञानं विशोधयति । तत्र आचर्यत इत्या-
पारः-पारिषं सप वत्फलं च-मुक्तिवक्षणमाराधयति ॥ १६ ॥ 'क्षमणया' दुःकृतान्तरं क्षमितव्यमिदं ममेत्या-
रिरूपया 'प्रदाइनमावं' चित्तप्रसत्तिरूपं 'भाषविशुद्धि' रागद्वेषविगमरूपां कृत्वा निर्भयो भवति अशेषभयहेत्वभावात्
॥ १७ ॥ स्वाध्यायेन शानापरणीयम् उपलक्षणत्वात् शेषकर्म च क्षयति, उक्तञ्च-—'कैम्ममसंखेज्जभवं रवेइ
अणुत्तमपनेप उपज्जो । अन्नयरम्मि वि जोए, सञ्जायम्मि य विसेसेणं ॥ १ ॥' ॥ १८ ॥ 'वाचनया' पाठनेन
अनुपशुनें यथेते, कोऽर्थः ? अव्ययच्छेदं करोति, तीर्थसिद्ध गणधरस्तस्य धर्मः-आचारः श्रुतप्रदानलक्षणः तीर्थधर्मस्तम्
'अपटम्पमानः' आभयन् महत्-प्रदासं मुक्यत्वात्त्या पर्यवसानम्-अन्तो गन्धमानत्वात् कर्मणो यस्य स महापर्यव-
सानः ॥ १९ ॥ पूर्णकथितसूत्रादेः पुनः प्रच्छन्नं प्रतिप्रच्छन्नं तेन काह्वा-इदमित्यमित्यं च ममाच्येतुमुचितमित्यादिका

१ "कारणकार्यविभागो, दीपरकातावेतुंगपज्जन्मन्धरि । पुण्यदुल्लतापि वधा, हेतुशंसस्य सम्यक्त्वम् ॥ १ ॥" २ "कर्माऽसंशु-
वमरिक्तं क्षपयद्यनुत्तमवमेवोपपुक्तः । भव्यतरास्त्रिपि योगे स्वाध्याये च विसोरेण ॥ १ ॥"

श्रीउत्तरा-
ध्यपनघ्ने
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
स्या लघु-
शुचिः ।
॥ ३३२ ॥

वाञ्छा सैव मोहयतीति मोहनीयं 'कर्म' अनभिग्रहिकमिध्यात्वरूपं व्युच्छिनत्ति ॥ २० ॥ परावर्त्तनया 'व्यञ्जनानि'
अक्षरणि ज्ञतयति, तन्निदि विगलितान्यपि गुणयतः दृगित्युत्पत्ततीति वृत्त्याद्विज्ञानि इच्यन्ते, तथा तयानियक्षयोपश-
मतो व्यञ्जनलब्धि चशब्दात् पदलब्धि पदानुसारितालक्षणम् ॥ २१ ॥ 'अनुप्रेक्षया' चिन्तनिकया इत्स्वस्थितिकाः
प्रकरोति, स्थितिरण्डकापाहारेणेति भावः, एतच्चैवं सर्वकर्मणामपि स्थितेरशुभत्यात् । नत इत्कम्—'संबासि पि ठिईओ,
सुहासुहाणं पि ह्येति असुभाओ । मणुसतिरिच्छदेवावयं च मोत्तूण सेसाणं ॥ १ ॥' मन्दातुभावाश्च इत्सन्नाऽशुभप्र-
कृतय एव गृह्यन्ते, शुभभावस्य शुभासु तीवानुभावहेतुत्वात् । इकं हि—'सुहृपयहीण विसोहीए तिबमसुभाण
संकिलेसेणं' ति । आयुःकर्म च ह्याद् ब्रह्मति स्याद् नो ब्रह्मति, तस्य त्रिभागादिशेषायुष्कवायासेव बन्धस्तम्भवात् ।
असात्वेदनीयं च कर्म चशब्दाद् अत्याश्चाशुभप्रकृतीनो भूयोभूयः 'वपचिनोति' निवप्राति । भूयोभूयोप्रहणं त्यज्यत-
मममापवतः प्रमत्तसंयतस्य तद्गन्धस्यापि सम्भवात्, अनादिकम् 'अनवदमम्' अतन्तम्, अत एव 'दीहमद्धं' ति
मकारोऽल्लब्धयिकः 'दीर्घाद्' दीर्घकालम् ॥ २२ ॥ धर्मकथया 'आगमे सस्समद्दपा' ति आगमिष्मतीति आगमः—
आगामी कालस्तस्मिन् शब्दद्भ्रतया—अन्वतरत्कल्याणतयोपलक्षितं कर्म निवप्राति, शुभानुबन्धि शुभमुपार्जयतीति भावः
॥ २३ ॥ धृतस्य 'आराधनया' सान्यासासेवनया 'त च सङ्कियते' नैव रागादिज्जितसद्वेदशभाग् भवति, तद्वशतो तवन-
यस्यैवावाप्तेः ॥ २४ ॥ एकं च त्वमं च—प्रस्तावात् शुभमालम्बनमेकासं तस्मिन् मत्तःसन्निवेशता एकाग्रमत्तनःसन्निवेशता तथा
॥ २५ ॥ 'संयमेतं' पञ्चास्रवविरमणादिना, 'अण्णव्यत्तं' ति 'अनंहरकत्वम्' अविद्यमानकर्मत्वम् ॥ २६ ॥ तपसा 'वोयाणं'
१ "स्रवोसामपि स्थितवः, शुभाऽशुभानामपि भवन्त्वशुभाः । मनुष्यतिर्येदेवार्थुषि च युक्त्वा दोषाणाञ्च ॥ १ ॥" २ "शुभमक-

दि 'द्वयपराने' पूर्णपदकर्ममलापगतो विशिष्टां शुद्धिं जनयति ॥ २७ ॥ व्यवदानेन अक्रियं, कोऽर्थः ? व्युपसृत्क्रियाख्यं
 शुट्प्रधानपदुपभेदम् 'मभियाका' व्युपसृत्क्रियारूपशुष्कभ्यागवर्त्ती भूत्वा ततः पश्चात् 'सिद्धयति' निश्चितीर्थो भवति, 'वुच्यते'
 प्रानवर्त्तनयोगाभ्यां यत्पुत्रपरमपगच्छति, 'मुच्यते' संसाराद् अत एव परिनिर्वातीत्यादि ॥ २८ ॥ सुखं—द्वैपयिकं तस्य
 साधः—यद्गृहपरदहनियारेणानापतयनं सुखसाधत्वेन 'अनुसुक्तत्वं' विषयसुखं प्रति निःसृहत्वम्, अनुसुक्तञ्च 'अनुकम्पकः'
 दुःखितानुकम्पी, सुखोलुको हि त्रियमाणमपि प्राणिमबलोकयन् स्वसुखरसिक एवासीत्, तथा 'अनुकृतः' अनुलवणा
 'विगततोकाः' शैटिकापभ्रशे शोचते ॥ २९ ॥ 'अप्रतिबद्धतया' मत्तोतिरभिष्वङ्गतया 'निःसङ्गतत्वं' बहिःसङ्गाभायं 'एकः'
 रागादिषट्परयिच्छतया 'एकामचित्तः' धर्मकतानमनाः, ततश्च दिवा रात्रौ चाऽसज्जत्, कोऽर्थः ? सर्वदा बहिःसङ्गं
 तन्नमप्रतिषेधश्चाऽपि 'बिहरति' मासकल्पाधिनोद्यतविहारेण पर्यटति ॥ ३० ॥ विविक्तानि—ठयाद्यसंसक्तानि शयतासत्तानि
 बलक्षणत्यादुपाभयश्च यस्याऽसौ विविक्तशयनासनसङ्गायत्ता तथा 'चारित्र्यगुति' चरणरक्षां विविक्तः—विट्यादिद्वंद्वक-
 यत्पितदिव आदारो यस्य स तथा, एकान्तेन—निश्चयेन रत एकान्तरतः संयम इति गम्यते, 'मोक्षभावप्रतिपन्नः' मोक्ष
 एव गया साधितव्य इत्यभिप्राययाच् ॥ ३१ ॥ 'विनिवर्त्तनया' विषयेभ्य आत्मनः पराङ्मुखीकरणरूपया 'पापकर्मणां'
 ज्ञानापरणार्थिनां "अकरणयाए" चि आर्पत्यान् 'अकरणेन' अपूर्वातुपार्जनेन अभ्युत्तिष्ठति मोक्षायेति शेषः, पूर्ववद्वानां
 च निर्दरणया 'वदि'ति पापकर्म 'निवर्त्तयति' विनाशयति ॥ ३२ ॥ सम्भोगः—एकमण्डलीकभोक्तृत्वं तस्य प्रत्याख्यानं—
 गीर्वाणायस्थायां जिनकल्पाद्यभ्युद्यतविहारप्रतिपत्त्या परिहारः सम्भोगप्रत्याख्यानं तेन 'आलम्बनानि' ग्लानतादीनि
 'शपयति' तिररुरुते, सदोद्यतत्वेन वीर्याचारमेयायलम्बते, निरालम्बस्य च आयतः—मोक्षः स एवाऽर्थः—प्रयोजनं विद्यते
 देशमित्यायवार्थिकाः 'द्वोगाः' द्यापापः 'भवन्ति' प्रयन्धतः प्रवर्त्तन्ते, नो तर्कयतीत्यादीन्येकार्थिकानि नानादेशजविनेया-

त्रिसप्ति-
 पदानां फल-
 निरूपणम् ।

श्रीचचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनिमिच-
न्द्रीया
सुखनोधा-
स्या लघु-
शुचिः ।
॥ ३३३ ॥

नुमदाय उपात्तानि, भेदो वा सूत्रमधियाऽभ्यूहः । द्वितीयां सुखशय्यामुपसम्पद्य विहरति एवंविधरूपत्वात् तस्याः ॥ ३३ ॥
उपधेः—उपकरणस्य रजोहरणमुलवब्रिकान्वयतिरिक्तस्य प्रत्याख्यानं उपधिप्रत्याख्यानं तेन परिमन्थः—स्वाध्यायादिद्विद्वत्सिद्ध-
भावोऽपरिमन्थस्तं जनयति, तथा निरुपधिको जीवः 'निःक्राह्वः' वस्त्राद्यभिलापरहितः उपधिमन्तरेण चस्य भिन्नकमत्वात्
'न सदृच्छिश्यति' न च छेदशमाप्नोति । उक्तं हि—“तस्स णं भिक्खुस्स नो एवं भवति—परिजुञ्जे मे वत्थे सूहं जाइ-
स्सामि संधिस्सामि उक्कंसिस्सामि तुष्णिस्सामि योक्कंसिस्सामि” इत्यादि ॥ ३४ ॥ आहारप्रत्याख्याननेन जीविते आशंसा-
अभिलाषो जीविताशंसा तस्याः प्रयोगः—करणं जीविताशंसाप्रयोगः तं व्यवच्छिन्नत्ति, आहाराधीनत्वात् जीवितस्य ।
आहारमन्तरेण न सदृच्छिश्यति, कोऽर्थः ? विकृष्टतपोऽनुष्ठानेऽपि न बाधामनुभवति ॥ ३५ ॥ 'कपायप्रत्याख्याननेन' क्रोध-
दिविनिवारणेन वीतरागभावं जनयति, द्वेषभावोपलक्षणमेतत् ॥ ३६ ॥ 'योगप्रत्याख्याननेन' तन्निरोधलक्षणेन ॥ ३७ ॥
शरीरस्—औदारिकादि तत्प्रत्याख्याननेन सिद्धानामतिशयगुणा न कृष्णा न नीला इत्यादयो यस्य स सिद्धातिशयगुणस्त-
द्भावस्वरत्वम् ॥ ३८ ॥ सहायाः—साहाय्यकारिणो यतयस्तत्प्रत्याख्यानने—तथाविधयोग्यताभाविनाऽभिग्रहविशेष रूपेण
'एकीभावम्' एकत्वम् 'एकीभावभूतश्च' एकत्वप्राप्तश्च 'एकाग्र्यम्' एकालम्बनत्वं 'भावयन्' अभ्यस्यन् अल्पद्वन्द्वः
अवाकलहः अल्पकपायः “अप्पतुमंतुमे” त्ति अल्पम्—अविद्यमानं त्वं त्वमिति—स्वल्पापराधिन्त्यपि त्वमेवं पुराऽपि कृत-
वान् त्वमेवं सदा करोपीत्यादि पुनः पुनः प्रलपनं यस्य स तथा, संयमबहुलः संवरबहुलः प्राग्वत्, अत एव 'समा-
दितः' ज्ञानादिसमाधिमांश्चापि भवति ॥ ३९ ॥ 'भक्तप्रत्याख्याननेन' भक्तपरिद्धादिना ॥ ४० ॥ सद्भावेन—सर्वथा पुनः-
करणासम्भवात् परमार्थेन प्रत्याख्यानं सद्भावप्रत्याख्यानं सर्वसंवररूपं शैलेशीति यावत् तेन, 'अनिष्टति' शुद्धध्यानचतुर्थ-
ः “एस्य भिक्षोर्न च भवति—परिजीणं मे वच्च सुधिं याचयिष्यामि सन्धासे उरकंपंसिष्यामि घृणयिष्यामि ब्युत्कर्षयिष्यामि”

एकोनविंशं
सम्यक्त्वप-
राक्रमाल्य-
मध्ययनम् ।

त्रिसप्ति-
पदानां फल-
निरूपणम् ।

॥ ३३३ ॥

भेररूपं जनयति, कंबलिनः “कम्मंस” सि सत्कर्मणि केवलिसत्कर्मणि ॥ ४१ ॥ प्रतिः-सादृश्ये, ततः प्रतीति-स्य वि-
रुत्पिमादिसदृशं रूपं-येषो यस्य स तथा चन्द्रापस्तता तथा-अधिकोपकरणपरिहाररूपया लापवगत्याऽस्तीति लापविक-
साद्भाषो लापविक्रवा तां द्रव्यतः सत्सोपकरणत्वेन भावततु अप्रतिबद्धतया, लघुभूतश्च जीवोऽप्रसक्तः, तथा ‘प्रकटलिङ्गः’
स्यिरकस्यादिरूपेण विज्ञापमानत्वात्, ‘प्रशस्त्रलिङ्गः’ जीवरक्षणहेतुजोहरणादिधारकत्वाद्, विशुद्धसम्यक्त्वः “सत्तसमि-
इत्तमंसं” सि सत्त्वं च समितयश्च समाप्ताः-परिपूर्णा-परिपूर्णा यस्य स समाप्तसत्त्वसमितिः, तत एव सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वेयु
विभक्तनीयरूपः, वस्तीदापरिहारित्वान्, अल्पप्रत्युपेक्षो नितेन्द्रियः, विपुलेन-अनेकभेदतया तपसा समितिमिश्च सर्व-
विषयागुणतत्वेन विपुलाभिरेव समन्यागतः-युक्तो विपुलतपःसमितिसमन्यागतश्चाऽपि भवति, पूर्वत्र समितीनां परिपू-
र्णत्वामिपानेन सामत्स्ययुक्तम्, इह तु सार्वत्रिकत्वमिति न पौनरुक्त्यम् ॥ ४२ ॥ धैयापृत्वसूत्रं सुगमम् ॥ ४३ ॥ सर्व-
गुणाः-शानादयसैः सम्पन्नः चन्द्रावः सर्वगुणसम्पन्ना तथा ॥ ४४ ॥ ‘वीतरागतया’ रागद्वेषविगमरूपया श्लेहः-पुत्रा-
द्विपियसदृपाण्युपन्थनानि-अनुभूतन्धनानि श्लेहलुपन्थनानि, दृष्ट्या-लोभस्तद्व्याणि अनुबन्धनानि दृष्ट्यानुबन्धनानि,
सतश्च मनोशेषु शब्दादियु विरज्यते, कपायप्रत्याख्यानैर्नैव गतत्वेऽपि रागलेश्व सकलानर्थमूलत्वव्यापनार्थं वीतरागतायाः
द्रुमगुणारामम् ॥ ४५ ॥ धान्त्या ‘परीपदान्’ यथादीन् जयति ॥ ४६ ॥ सुकत्या किञ्चनाभावोऽकिञ्चनं, कोऽर्थः ?
नि.परिमत्त्वम् ॥ ४७ ॥ “अस्त्रबाण” सि आर्जवेन ‘कायजुंक्ततां’ कुञ्जादिवैपन्नूविकाराद्यकरणतः प्राञ्जलताम्, ‘भाव-
जुंक्ततां’ यदन्यद्विचिन्तयन् लोकभङ्गत्यादिनिमित्तम् अन्यद् बाचा भाषते कायेन वा करोति तत्परिहाररूपाम्, ‘भापजुंक्ततां’
यदुपहासादिहेतोर्व्यदेशभाषया भाषणं तत्परित्यागात्मिकाम्, तथा ‘अविसंबादनं’ पराऽविप्रतारणं जनयति ॥ ४८ ॥
“मारयबाण” सि मार्येन गम्यमानत्वाद्-यत्समानेन शृङ्गः-द्रव्यतो भावतश्चाऽवनमनशीलस्य मार्येन यत् सदा मार्यो-

पेतस्यैव भवति तेन सम्पन्नः—तद्ब्रह्मासात् तदा मृदुत्वभावो मृदुमार्देवसम्पन्नः ॥ ४९ ॥ 'भावसत्येन' शुद्धान्तरात्मता-
 रूपेण पारसार्थिकाऽवितथत्वेन 'भावविशुद्धिम्' अध्यवसायविशुद्धतां जनयति ॥ ५० ॥ करणे सत्यं करणसत्यं—यत्प्रतिबि-
 यनादिक्रियां यथोक्तागुणयुक्तः कुरुते तेन 'करणशक्तिं' तन्माहात्म्यात् पुराऽनध्यचसितक्रियासामर्थ्यरूपां जनयति ॥ ५१ ॥
 'योगसत्येन' मनोवाकायसत्येन योगान् 'विशोधयति' छिष्टकर्मबन्धकत्वाऽभावतो निर्दोषाच्च करोति ॥ ५२ ॥ 'मनोगुप्तवया'
 मनोगुप्तिरूपया 'ऐकाग्र्यं' प्रस्तावाद् धर्मैकतानचित्तत्वं जनयति, तथा धैकाग्रचित्तो जीवो 'मणगुत्ति' ति गुप्तम्—अशुभाऽ-
 ध्यवसायेषु गच्छद् रक्षितं मनो येनाऽसौ गुप्तमनाः सन् संयमारापको भवति ॥ ५३ ॥ 'वाग्गुप्ततया' कुशलवागुदीरणरूपया
 'निर्विकारत्वं' विकथायात्मकवाग्विकाराभावं जनयति, ततश्च निर्विकारो वाग्गुप्तः सर्वथा वाग्निरोधलक्षणवाग्गुप्तिमात्र
 अध्यात्मं—मनसालस्य योगाः—धर्मव्यानादयस्तेषां साधनानि—एकाम्रतादीनि तैर्युक्तोऽध्यात्मयोगसाधनयुक्तो भवति, विशिष्ट-
 वाग्गुप्तिरहितो हि न चित्तैकाम्रतादिभाग् भवति ॥ ५४ ॥ 'कायगुप्ततया' शुभयोगप्रवृत्त्यात्मककायगुप्तिरूपया 'संवरम्'
 अशुभयोगनिरोधरूपं जनयति, 'संवरेण' गम्यमानत्वाद्बन्धसमानेन 'कायगुप्तः पुनः' सर्वथा निरुद्धकायव्यापारः प्रापा-
 धवः—कर्मोपादानं तन्निरोधं करोति ॥ ५५ ॥ मनसः समिति—सम्यग् आकृति—आगमासिद्धितभावाभिव्याह्या धारणा-
 ष्यवस्थापना मनःसमाधारणा तथा ऐकाग्र्यं जनयति, ऐकाग्र्यं जनयित्वा 'ज्ञानपर्यवन्' विशिष्टविशिष्टतरश्चतत्त्वाऽद्यो-
 धरूपान् जनयति, श्रेयं सुगमम् । सर्वत्र च दृश्यरष्टष्टानि पदानि सुगमानि ॥ ५६ ॥ 'वाङ्मसमानारणया' स्वाध्याय एव
 वाग्निवेशनात्मिकया वाचा साधारणा वाङ्मसाधारणा वाग्निप्रयाः प्रज्ञापनीया इत्यर्थः, ते च पदार्था एव, तेयमेवान्यथा-
 त्वसम्भवेन विशेषणसाफल्यात्, इह च तद्विषया दर्शनपर्यववा अपि तथोक्ताः, ततश्च वाङ्मसाधारणाश्च ते दर्शितपर्यववाश्च—
 सम्यक्त्वभेदरूपा वाङ्मसाधारणदर्शनपर्यववास्ताच्च 'विशोधयति' "द्वविप दंसणसोहि" ति वचनाद् द्रव्यानुयोगाभ्यासत-

श्रीउत्तरा-
 ध्ययनसूत्रे
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखपोधा-
 र्या लघु-
 श्रुतिः ।
 ॥ ३३४ ॥

एकौनविंशं
 सम्यक्त्वप-
 राक्रमाल्य-
 मध्ययनम् ।

त्रिसप्ति-
 पदानां फल-
 निरूपणम् ।

॥ ३३४ ॥

शाट्टिपयाऽऽशाष्टादिगालिन्याऽऽपनयनेन विद्युद्वात् करोति ॥ ५७॥ 'कायसमाधारणया' संयमयोगेषु शरीरस्य सम्यग्व्यव-
स्थापनरूपया 'चारित्र्यपर्ययात्' चारित्र्यभेदान् विशेषयति, तदुन्मार्गप्रवृत्तित एव प्रायस्तेषामतीचारकालुष्यसम्भवात्,
तान् विशेष्य यथास्यात्तचारित्र्यं 'विशोधयति' सर्वथाऽऽप्यसत उत्पत्त्यसम्भव इति पूर्वमपि कथञ्चित् सदैव तत् चारित्र्यो-
द्देश्यमङ्गिनं तन्निर्जरेण निर्मलीकुर्वते ॥५८॥ ज्ञानमिदं प्रस्तावार्थं धृतज्ञानं तत्सम्पन्नतया 'सर्वभावाऽभिगमं' सर्वपदाधि-
ज्ञानं जनयति, चतुरन्ध्रे संसारकान्तारे 'न विनश्यति' न मुक्तिमार्गोद् विशेषेण दूरीभयति । अमुमेवाधं दृष्टान्तद्वारेण
स्पष्टतरमाह—'यथे'त्यादि, यथा सूचिः सत्प्रा पतिता न विनश्यति, तथा जीवः सद्युतः संसारे न वित्तयति ।
अत एव ज्ञानं च—अथध्यादि विनयश्च तपश्च चारित्र्ययोगाश्च—चारित्र्यव्यापारं ज्ञानविनयतपश्चारित्र्ययोगास्तान् प्राप्नोति,
तथा स्वसमयपरसमययोः सङ्गतनीयः—प्रमाणपुरूपतया मीलनीयः स्वसमयपरसमयसद्वातनीयो भवति । इह च
स्वसमयपरसमयशब्दाभ्यां तद्वेदिनः पुरषा उच्यन्ते, तेत्वेव मीलनसम्भवात् ॥५९॥ 'दर्शनसम्पन्नतया' क्षायोपशमिकस-
म्यस्यसमन्विततया भवद्देतुभूतं मिथ्यात्वं भयसिन्ध्यात्वं तस्य छेदनं—क्षणं भवमिथ्यात्वच्छेदनं करोति, कोऽर्थः ?
शादिकस्तस्यस्वगणामोति, ततश्च 'परमि'त्युत्तरकालम् उच्छेदतस्तसिंसेव भवे मध्यमजघन्यापेक्षया एतीये तुये वा जन्मनि
केवलज्ञानप्राप्ती 'न विध्यायति' ज्ञानदर्शनप्रकाशाभावरूपं विध्यानं नाऽप्याप्नोति, किन्तु 'अनुत्तरेण' क्षायिकत्वात् प्रथानेन
ज्ञानदर्शनेनाऽऽत्मानं 'संबोजयन्' प्रतिस्वसमयपरपरेणोपयोगरूपतयोत्पद्यमानेन घटयन्, संयोजनं च भेदेऽपि स्याद् अत
आह—सम्यग् 'भाषयन्' तेनाऽऽत्मानमात्मसाद् नयन् विहरति भवत्येवैवलितया ॥ ६० ॥ चारित्र्यसम्पन्नता सूत्रम्,
इन्द्रियसुखाणि पश्य, कृपायसुखाणि च चत्वारि सुगमानि ॥ ६१-६२-६३-६४-६५-६६-६७-६८-६९-७० ॥ प्रेम
च—रागरूपं द्वेषश्च मिथ्यादर्शनं च प्रेमद्वेषमिथ्यादर्शनालि तद्विज्ञेयं ज्ञानदर्शनचारित्र्यापधनायाम् 'अभ्युत्थिति' उच्य-

च्छति, प्रेमादिनिमित्तत्वात् तद्विराघनायाः, ततश्चाष्टविधस्य कर्मणो मध्य इति गम्यते, कर्मप्रतन्त्रिः—अतिदुर्भेदघातिकर्म-
रूपस्त्वस्य विमोचना-क्षपणा कर्मप्रतन्त्रिधिविमोचना तस्यै, चस्य गम्यमानत्वात् तदर्थं चान्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय च किं
करोति ? इत्याह—‘तत्प्रथमतया’ तत्पूर्वतया न हि तत् पुरा क्षपितमासीदिति आनुपूर्व्या अनतिक्रमेण यथानुपूर्वि
अष्टाविंशतिविधं मोहनीयं कर्म ‘उद्घातयति’ क्षपयति, ततश्च पञ्चविधं दर्शनावरणीयं नवविधं दर्शनावरणीयं पञ्चविधं
अन्तर्गतम् “एए” चि एतानि त्रीण्यपि “कर्मसे” चि सत्कर्मणि युगपत् क्षपयति, ‘ततः’ इति क्षपणातः पञ्चात्
‘अनुत्तर’ नाऽस्मादुत्तरं प्रथमं ज्ञानमस्तीत्यनुत्तरम्, ‘अनन्तम्’ अविनाशितया कृत्स्नवस्तुविषयत्वात्, ‘परिपूर्णं’ सकलस्व-
परपर्यायपरिपूर्णवस्तुप्रकाशकत्वात्, ‘निरावरणम्’ अशेषावरणविगमात्, ‘वितिमिरं’ तस्मिन् सति कचिदप्यज्ञानविमिरा-
भावात्, ‘विद्युद्धं’ सकलदोषाभावात्, ‘लोकालोकप्रभासकं’ तत्स्वरूपप्रकाशकत्वात् केवलवरज्ञानदर्शनं समुत्पादयति,
ए च यावत् सयोगी भवति तावच्च किम् ? इत्याह—इर्या—नतिस्तस्याः पन्था यदाश्रिता सा भवति तस्मिन् भवमैर्यापथि-
कम्, उपलक्षणं च पथिमरणम्, विद्युत्तोऽपि सयोगस्य ईर्यासम्भवात् । सम्भवन्ति हि सयोगितायां केवलिनोऽपि हि
सूत्सा गात्रसद्भावाः, तेषु च पथिस्यस्तिष्ठन् ईर्यापथिकं कर्म यद्भाति, सुलयतीति सुतः स्पर्शः—आत्मप्रवेशः सह
उभेभ्यो यस्य तत् सुलसप्तौ द्विसप्तमस्थितिकं, तत् प्रथमसमये यद्धं द्वितीयसमये वेदितं तृतीयसमये ‘निर्जाणिं’ परिशदितं,
अवग्रहं यद् ‘यद्धं’ जीवप्रदेशः शिष्टं ‘सृष्टं’ मरुणमणिकुण्ड्यापतितशुष्कशूलचूर्णवत्, अनेन विशेषणद्वयेन तस्य निघत्तनि-
ष्कचिवापस्योरभाषमाह ‘उद्दीरितम्’ उदयप्राप्तम् उदीरणायास्तत्रासम्भवात्, ‘वेदितं’ तत्फलसुखाऽनुभवनेन, ‘निर्जाणिं’
क्षयसुप्तं, “सेयाले” चि सूत्रत्वाद् ‘एप्यत्काले’ चतुर्थसमयादौ अकर्म चापि भवति, तस्मीवापेक्षया पुनस्त्वस्य तथावि-
धपरिणामभावात् ॥७१॥ शैलेरयकर्मतादाहरद्वयमर्थतो व्याचिख्यासुताह—‘अथे’ति केवलायात्यनन्तरम् आयुष्कं पाल-

वित्वा अन्तमुद्गृत्वाऽवशेषायुक्तो योगनितोषं 'करेमाणे' ति करिष्यमाणः सूक्ष्मक्रियम् अप्रतिपाति 'शुष्ठभ्यान्' तृतीयभे-
दरूपं व्याप्यन् तत्प्रथमतया मनोयोगं निरुणद्धि, चाप्योगं निरुणद्धि, आनापानौ-उच्छ्वास-विःस्वासी
वन्नितोषं करोति, सकलवाययोगनितोषोपलक्षणमेतत्, तत ईपदिति-स्वल्पप्रयत्नापेक्षया पञ्चानां इत्याक्षराणां 'अ इ ए
ऋ ए' इत्येयरूपणागुधारः--भणनं तस्याऽद्धा-कालः ईपत्पञ्चाक्षरोधारणाद्वा तस्यां च 'जं' प्राग्यत्, अनगारः समुच्छिन्न-
क्रियम् अनियर्षिं 'शुष्ठभ्यान्' चतुर्थयोगदरूपं ध्यायन् वेदनीयमायुर्नाम गोत्रं चैतानि चत्वार्यपि, 'कर्मन्स' ति सत्कर्मोणि
युगपत् क्षपयति ॥७२॥ 'दत्तः' वेदनीयादिध्यानन्तरं "ओरालियकन्माइं प" ति 'ओदारिक-कर्मणे' शरीरे, चशब्दात्
सैत्र्यं च सयाम्निः विशेषेण-प्रकर्षतो ह्यन्तयः-त्यागा विप्रहाणयः व्यक्त्यपेक्षं बहुवचनं ताभिः, किमुक्तं भवति ?--
सयंया शटनेन 'विप्रहाच' परिशाट्य ऋजुः--अवका धेणिः--आकाशप्रदेशपङ्क्तितां प्राप्त ऋजुभ्रेणिप्राप्तः, अस्पृशद्गतिरिति,
कोऽर्षः ? स्वावगादातिरिक्तनभःप्रदेशान् अस्पृशन् एकसमयेन 'अविप्रहेण' अवक्रेण अन्वयव्यतिरेकाभ्यामुक्तोऽर्थः
स्पृशतो भवतीति ऋजुभ्रेणिप्राप्त इत्यनेन गतार्थत्वेऽपि पुनरभिधानम्, 'तत्रे' ति विवक्षिते शुक्तिपद इत्यर्थः गत्वा साकारो-
पयुक्तः सिध्यतीति प्राग्यत् ॥ ७३ ॥ उपसंहरुमाह--

एसो त्वल्लु सम्भत्तपरकमरस अजक्षयणरस अट्टे समणेणं भगवया महावीरेणं
आथविण् पन्नविण् परुविण् दंसिण् दंसिण् निदंसिण् उवदंसिण् ति वेमि ॥ ७४ ॥

ध्याहत्या--'एयः' अन्तन्तरोक्तः 'तल्लु' निश्चये सम्यक्त्वपराक्रमस्याध्ययनस्यार्थः शमणेन भगवता महावीरेण
'आपविण्' ति अपांपत्वाद् 'आत्यातः' सामान्यविशेषपर्यायाभिव्याप्तिकथनेन, 'प्रहापितः' हेतुफलादिप्रज्ञापनेन,

‘प्ररूपितः’ स्वरूपरूपनेत्त, ‘वृशितः’ नानाविधभेददशनेन, ‘निवृशितः’ दृष्टत्वोपन्यासेन, ‘व्यपदर्शितः’ व्यपसंहारद्वारेण,
‘इति’ परिसमाप्तौ प्रवीचीति पूर्वयत् ॥

इति श्रीनेमित्तन्द्रत्वरिविचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां
सुखयोषायां सम्यक्त्वपराक्रमाख्यमेकौनत्रिंशदध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ त्रिंशं तपोमार्गगत्याख्यमध्ययनम् ।

‘अनन्तराध्ययनेऽप्रमाद उक्तः, वदन्ता च तपो विधेयमिति तत्स्वरूपमुच्यते’ इति सम्यद्धस्य त्रिंशत्तमाध्ययनस्य तपोमार्गगतिनामकस्याऽऽदिसूत्रम्—

जहा उ पावगं कम्मं, रागदोससमज्जियं । खवेह तवसा भिक्खु, तमेगगमणो सुण ॥ १ ॥

व्याख्या—‘यथा’ येन प्रकारेण, ‘दुः’ अवधारणार्थो भिन्नकमश्च, क्षपयति एवेत्यत्र योज्यते, शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इह पानाभवेणैव जीवेन कर्म क्षिप्यते इति यथाऽसौ भवति तथाऽऽह—

पाणवह-सुसायाया, अदत्त-मेहुण-परिग्गहा विरंओ । राईभोयणविरओ, जीवो हवह अणासवो र
पंचसमिओ तिगुत्तो, अकसाओ जिइंदिओ । अगारवो य निस्सह्यो, जीवो हवह अणासवो ॥ ३ ॥

व्याख्या—सुगममेव ॥ २-३ ॥ एवंविधश्च यादृशं कर्म यथा क्षपयति आदराधानाय पुनः शिष्याभिसुखीकरण-पूर्वकं दृष्टान्तद्वारेण तथाऽऽह—

एणसिं तु विवचासे, रागदोससमज्जियं । खवेह उ जहा भिक्खु, तमेगगमणो सुण ॥ ४ ॥

जहा महत्तलागस्स, सन्निरुद्धे जलागमे । उस्सिचणाए तवणाए, कमेणं सोसणा भवे ॥ ५ ॥

एवं तु संजपस्सावि, पावकम्मनिरासवे । भवकोडीसंचियं कम्मं, तवसा णिज्जरिज्जई ॥ ६ ॥

व्याख्या—‘पतेपां’ प्राणिवधविरत्यादीनां समित्यादीनां च विपर्ययसि सति ॥ ‘उस्सिचणाए’ त्ति ‘उस्सिचनेन’ अरपट्ट-

१ विरल इति प्राणिवधविरतिभिः प्रत्येकं योज्यते ।

पट्यादिभिः 'तपनेन' रविकरेः ॥ 'पापकर्मनिराश्रवे' पापकर्मणामाऽऽसन्नवाभावे भवकोटीसञ्चितम् अतिबहुत्वोपलक्षणमेतत्,
कर्म वपसा निर्जीयते । शेपं स्पष्टमिति सूत्रयार्यः ॥४-५-६॥ तपसा कर्म निर्जीयते इत्युक्तम् अतो भेदतस्तत्स्वरूपमाह—
सो तवो दुबिहो युक्तो, बाहिरिभ्तरो तथा । बाहिरो छविहो युक्तो, एवमभिभ्तरो तवो ॥ ७ ॥
व्याख्या—गुणम् । नवरम्—लोकप्रतीतत्वात् । दुतीर्थिकेभ्य स्वभिप्रायेणाऽऽसेव्यमानत्वाद् बाह्यं तदितरच्चाऽभ्य-
न्तलुष्म् ॥ ७ ॥ तत्र यथा बाह्यं पट्टिषं तथाऽऽह—
अणसणमूणोपरिया, भिवलायरिया य रसपरिचाओ । कायकिलेसो संलीणया य बज्झो तवो होइह
न्याख्या—सष्टम् ॥ ८ ॥ एतेषां स्वरूपमाह—

इत्तरिय मरणकाला य, अणसणा दुबिहा भवे । इत्तरिया सावकंत्वा, निरवकंत्वा उ विइज्जिया ॥९॥
जो सो इत्तरियतवो, सो समासेण छविहो । सेदितवो पयरतवो, घणो य तह होइ वगो य ॥ १० ॥
ततो य घणयगो, य पंचमो छट्ठो पइदतवो । मणइच्छियच्चित्तथो, नायवो होइ इत्तरिओ ॥११॥
जा साऽणसणा मरणे, दुबिहा सा वियाहिया । सवीयारमवीयारा, कायचिट्ठं पई भवे ॥ १२ ॥
अहया सपरिकम्मा, अपरिकम्मा य आहिया । नीहारिमणीहारी, आहारच्छेओ य दोसु वि ॥ १३ ॥
व्याख्या—इत्तरलेय इत्तरकं—स्त्वकाळं मरणावसानः कालो यस्य तद् मरणकालं 'चः' समुच्चये, अनशन द्विविधं
भवेत्, कील्लिङ्गनिर्देशः सपर्यत्र प्राकृतत्वात् । इत्तर सहाऽवच्छाद्यया—पटिकाद्वयाद्युत्तरकाळं भोजनाभिलापरूपया वर्धते
सावकाणम् । निरयकाळं, 'दुः' भिन्नय्ने, वतः द्वितीयं पुनः मरणकालम् ॥ यत् तद् इत्तरक तपः—इत्तरानशनरूपं तत् समा-
धेन पट्टियम् । पट्टिपत्वनेपाह—'सेदितवो' इत्यादि, अत्र च भेलिः—पट्टिस्सदुपलक्षितं तपः श्रेणितपः, तद्यतुर्थोदिक-

नेन क्रियमाणं पण्मासात्वं परिगृह्यते । तथा भेगिरेव श्रेण्या गुणिता प्रतरतप उच्यते, इह चाऽव्यसोहार्यं चतुर्थपष्टाष्टमद-
शपात्पचतुष्टयप्राप्तिका भेगिर्विषद्वयते, सा च चतुर्भिर्गुणिता षोडशपदात्मकः प्रतरो भवति । अयं चाऽऽयासतो
विघातश्च तुल्य इत्यस्य स्थापनोपाय उच्यते—“एकायाथा व्यवस्थाप्याः, पङ्क्तयो द्वि यथाक्रमम् । द्वितीयायाः क्रमाचैताः,
पूर्वदेककादिभिः ॥ १ ॥” स्थापना वेद्यम्—

१	२	३	४
२	३	४	१
३	४	१	२
४	१	२	३

‘भवतीति च क्रिया प्रतिवपोभेदं योजनीया ।
गुणितो घनो भवति, आगतं चतुःपट्टिः ६४,
विशेषः, एतदुपलक्षितं सपो घनतप उच्यते ।
इति वर्गतपः, तत्र च घन एव घनेन गुणितो वर्गो भवति, एतदुपलक्षितं सपो वर्गतपः ॥ ‘ततश्च’ वर्गतपसोऽनन्तरं ‘वर्गवर्गः’ इति वर्गवर्गतपः
धिकानि चत्वारि सद्व्याणि, एतदुपलक्षितं सपो वर्गवर्गो भवति, यथा चत्वारि सद्व्याणि पण्णवत्य-
‘तु’ समुचये पद्यमम्, अत्र परं एव यदा वर्गेण गुण्यते तदा वर्गवर्गो भवति, यथा चत्वारि सद्व्याणि पण्णवत्य-
पिकानि सापत्तय गुणितानि जातेका कोटिः सप्तपट्टिलक्षाः सप्तसप्ततिसद्व्याणि द्वे सते षोडशाधिके, अद्भुतोऽपि
१६७७७२१६, एतदुपलक्षितं सपो वर्गवर्गतप इत्युच्यते । एवं पदचतुष्टयमाभित्य श्रेण्यादितपो दर्शितम् । एतदनु-
सारेण पद्मानिपदेष्वपि एतत्परिभाषना कार्या । पट्टकं ‘प्रकीर्णतपः’ यत् श्रेण्यादिनियतरचनाविरहितं स्वाशक्त्यपेक्षं यथा-
कथञ्चिद् विधीयते, तत्र नमस्कारसद्वितादि पूर्वपुरुषापरितं यममध्य-धरुममध्य-चन्द्रप्रतिमादि । इत्थं भेदानभिधायोपसं-
हारमाह—“मण्डच्छिद्यचित्तयो” सि मनस ईप्सितः—इष्टः चित्रः—अनेकप्रकारः अर्थः—स्वर्गापवर्गादिः तेजोलेश्यादिवो
यस्मात्, एतद् मनईप्सितचिन्तार्थं ज्ञातव्यं भवति ‘इत्वरकं’ प्रक्रमाद् अन्तर्ज्ञानार्थं तपः ॥ सम्प्रति मरणकालमनशनं

श्रीतपरा-
 प्यनयो
 भीनिमिच-
 न्द्राया
 सुसपोषा-
 स्या लुपु-
 इतिः ।
 ॥३३८॥

परुमाह—“आ साऽणसण” ति यत्तदनशनं ‘मरणे’ मरणवसरे द्विविधं तद् व्याख्यातम् । तद् द्वैविध्यमेवाह—सह
 विचारेण-चेष्टालोकेन पचते यत् वत् सविचारं, तद्विपरीतमविचारं, ‘कायचेष्टाम्’ उद्वर्तनादिककायप्रवीचार् ‘प्रती’ ति
 अचियं सलेहणं च फाज्ज । पचक्खइ आहारं, तिविहं च चउविहं वा वि ॥ १ ॥ उद्वत्तइ परियत्तइ, सयमनेणवि कारए
 किमि । अत्य समायो नवरं, समादिजणयं अपडियदो ॥२॥” तथा इत्तिनीमरणस्वरूपम्—“पचक्खइ आहारं, चउविहं
 नियमजो गुरुसगासे । इगियदेसम्मि तहा, चिट्ठं पि ह् इगियं कुणइ ॥ १ ॥ उद्वत्तइ परियत्तइ, काइयमाईसु होइ उ
 विभासा । छिं पि अपण चिय, जुंउइ नियमेण धीवल्लो ॥२॥” अविचारं तु पादपोषगमनम्, तथा च तद्विधिः—
 “अभिपंदिज्ज देवे, उदाविदिं सेसए य गुरुमाई । पचक्खइतु तलो, तयंतिए सधमाहारं ॥ १ ॥ गिरिकंदरमाईसुं,
 देवाययमारटाणमिह ठांउं । जावडीवं चिट्ठइ, निचटो पायवसमाणो ॥२॥” पुनर्द्वैविध्यमेव प्रकारान्तरेणाह—‘अथवे’ति
 प्रष्टारान्वरसुचने, ‘सपरिकर्म’ स्थाननिपदनारिरूपपरिकर्मयुक्तम्, ‘अपरिकर्म च’ तद्विपरीतम् आख्यातम् । तत्र सपरिकर्म
 मच्छन्त्याख्यानम् इत्तिनीमरणं च, अपरिकर्म च पादपोषगमनम्, तथा चागमः—“सैमविसमग्गि य पडिओ, अच्छइ

१ विचारश्च कायवाचनोभेदात्तद्वैविध्यं तद्विपरीतमविचारं च ॥ २ “आलो वनमभ्युत्थानमुचितां संछिन्नानां च कृत्वा । प्रत्याक्याति
 भूदारं, द्विविधं वा चतुर्विधं वाऽपि ॥ १ ॥ उद्वत्तं परिकर्तं स्वयमन्येनापि कारयेत् किंचिद् । यत्र समर्थो नवरं, समाधिजनकमप्रतिबद्धः
 १ ॥ २ ” प्रत्याक्याति आहारं, चतुर्विधं नियमजो गुरुसगासे । इत्तिदेवतो तथा चेष्टामपि सत्त्विक्रियां करोति ॥ १ ॥ उद्वत्तं परिकर्तं
 इतिवर्णासु भवति तु विभासा । इत्यन्यामनं च पुनकि नियमेन प्रतिबलिकः ॥ २ ॥ १ “अथियत्त देवान् यथाविधि शोषांश्च
 गुरोर्दिव । प्रत्याक्याय यत्तच्छादन्तिकं सचंमणाराय ॥ १ ॥ गिरिकन्दरसिपु एष्टायतादिस्थानमिह स्थित्वा । यावज्जीवं तिष्ठति, निश्चयः
 गदरधम्मत्त. ६२४” १ “समे विपसे च पवेतो, भासें स पावए इव निःसम्पा । पकनं परमयोग्यात्, नवरं तुमसेव तस्य मयेव ॥ १ ॥”

त्रिंशं तपो-
 मार्गग-
 ल्याख्यम्-
 व्ययनम् ।
 बाह्यतपसः
 स्वरूपम् ।

॥ ३३८ ॥

घो पापयो य निक्षो । चढणं परप्पओगा, नयर दुमस्सेव तस्स भवे ॥ १ ॥” यद्वा परिकर्म-संलेखना सा यत्राडस्ति तत् सपरिकर्मं, तद्विपरीतं त्वपरिकर्म । तत्र धाव्यापाते प्रयग्येवत्वसूत्रार्थोभयनिष्ठितो निष्पादितशिव्यः संलेखनापूर्वकमेव विघषे, अन्यथाऽऽर्चप्यानसम्भवात् । उक्तञ्च—‘देहेस्मि असंलिदिप, सहसा घाऊर्हि खिज्जमाणेहि । जायह अट्टब्झाणं, सरीरणो परिमकालम्मि ॥१॥” यत्पुनर्व्यापाते संलेखनासविधयेव क्रियते भक्तप्रत्याख्यानानि तद् अपरिकर्म, उक्तञ्च—“अभिषाओ वा विञ्जुगिरिभिचीकोणपाय धा होज्जा । सबहत्थपायाओ व वाएण होज्जाहि ॥ १ ॥ एमाइकारणेहि, पापाइम भरण दोइ नायधं । परिकम्मसकाऊणं पषक्साई तओ भत्तं ॥२॥” तथा निर्हरणं निर्हारः—गिरिकन्दरद्वारामनेन प्रामादेयंदिगमनं तद्विघते यत्र तन्निर्हारि, तदन्वयनिर्हारि यदुत्थातुकामे प्रजिकादौ विधीयते । एतच्च प्रकारद्वयमपि पाद-पोषगगनविषयम्, तत्रस्त्राय एवागमेऽस्याभिधानात् । यदुक्तम्—‘पाउवगमणं दुविहं नीहारि चेव तह अतीहारि । बहिया गामाईणं, गिरिकंदरसाइ नीहारि ॥ १ ॥ वइयाइसु जं अंतो, उहेउमपाण ठाइ अणिहारि । तच्छा पायवगमणं, जं हयमा पायवेणेत्य ॥ २ ॥” ‘आहारच्छेदञ्च’ अशनादित्यागः ‘द्वयोरपि’ सपरिकर्माऽपरिकर्मणोनिर्हार्यनिर्हारिणोश्च सम इति शेषः, इति सूत्रप्रकार्यः ॥ १-१०-१-१-२-१३ ॥ उक्तमनशनम् । ऊनोदरतामाह—

ओमोपरणं पंचदा, समासेण वियाहियं । दधओ खित्तकालेणं, भावेणं पज्जवेहि य ॥ १४ ॥
जो जस्स उ आहारो, तत्तो ओमं तु जो करे । जहणेणगसिस्थाई, एवं दवेण ऊ भवे ॥ १५ ॥

१ “देहेऽसंलिघिते सहसा, भातुपु क्षीयमाणेषु । जायते भातेष्वन्त, शरीरिणाध्रमकाळे ॥ १ ॥” २ “अभिघातो वा गिरिविद्यु-
द्विच्छिन्नोऽप्यतो वा भवेत् । सम्यक्दृष्ट्यापदादयो वा पातेन भवेयुः ॥ १ ॥ एवमादिकारणेष्वप्यातिमं मरणं भवति घातव्यम् । परिकर्माऽ-
हत्वा, प्रत्यापवति एतो भक्तम् ॥२॥” ३ “यदपोषगमत् द्विविधं, निर्हारि चेव यथा भनिर्हारि । बहिर्मासादीनां गिरिकन्दरादौ विहारि ॥ १ ॥
प्रदिकारिषु यदुत्थ., उरपातुमनसि तिष्ठति भनिर्हारि । तस्मात् पश्योपगमनं, यदुपमा पादयेनात्र ॥ २ ॥”

गामे नगरे तद् रायहाणिनिगमे य आगरे पल्ली । खेटे कवढ-दोणमुह-पट्टण-मढंब-संबाहे ॥ १६ ॥
 आसमपए विहारे, सन्निवेशे समायघोसे य । थलिसेणाखंधारे, सत्थे संवटकोट्टे य ॥ १७ ॥
 चाढेसु य रत्थासु य, घरेसु वा एवमित्थियं खित्तं । कण्णइ उ एवमाई, एवं खित्तेण ऊ भवे ॥ १८ ॥
 पेसा य अद्धपेढा गोमुत्ति पयंगवीहिया चेव । संबुक्कावट्टाऽऽययंगंतुंपचागया छट्टा ॥ १९ ॥
 दिवसस्त पोरिसीणं, चउण्हं पि उ जत्तिओ भवे कालो । एवं चरमाणो खल्ल, कालोमाणं मुणोयवं २०
 अहवा तइयपोरिसीए, ऊणाए घासमेसंतो । चउभाणूणाए वा, एवं कालेण ऊ भवे ॥ २१ ॥
 इत्थी या पुरिसो वा, अलंकिओ वाऽणलंकिओ वा वि । अण्णयरवयत्थो वा, अन्नयरेणं व वत्थेणं ॥ २२ ॥
 अण्णेण बिसेसेणं, वण्णेणं भावमणुमुयंते उ । एवं चरमाणो खल्ल, भावोमाणं मुणोयवं ॥ २३ ॥
 यघे खित्तं फाले, भावम्मि य आहिया उ जे भावा । एएहिं ओमचरओ, पज्जवचरओ भवे भिक्खु २४

व्याख्या—उत्र अयमं—न्युनुदरमस अवमोदस्तद्भावः 'अवमोदयं' न्यूनोदरता पञ्चया समासेन व्याख्यातम् ।
 'द्रव्यवः' इति द्रव्याद्, हेतौ पञ्चमी, क्षेत्रं च फालश्च क्षेत्रकालं तेन, भावेन 'पर्यायैश्च' उपाधिभूतैः ॥ तत्र द्रव्यत आह—
 यो यस 'तुः' पूरणे, 'आहारः' द्वाविंशत्कवलमानः, 'वतः' स्वाहारात् 'अवमम्' ऊनं, 'तुः' प्राग्बद् यः कुर्याद् मुञ्जान
 इति शेषः, यच्चयोर्नित्याभिसम्बन्धात् तस्य 'एवम्' अनुना प्रकारेण 'द्रव्येण' उपाधिभूतेन भवेदिति सण्टकः, अवमो-
 दयमिति प्रक्रमः । एतच्च जपन्त्येन एकसित्कयं—यत्रैकमेव सित्कयं मुज्यते तदादि, आदिशब्दान् सित्कयद्वयादाराभ्य थावदेक-
 विंशत्कवलमोचनम् । सम्प्रदायः पुनरस्य—“अप्पाहारोमोयारिया जइत्तेणेणकवला, उक्कोसेणं_अट्ट कवला” इत्यादि,

उक्तं च—*“अप्येहाहारं भवद्वा हेभाग र्षत्ता तदेव किंचिन्ना । अहं तुवालस सोलस, चर्लवीस तदेकंतीसा य ॥ १ ॥”
 क्षेत्रावमौदर्यमाह—ग्रामे नगरे, तथा राजधानी च गिरामश्च—प्रभूततरपणिजां निवासो राजधानीनिगमं तस्मिन्, आकरे
 पश्यो ‘देष्टे’ पांशुप्राकारप्रतिष्ठिते, फर्बटं—फर्बटजनावासः, द्रोणमुखां—जलस्थलनिर्गम-अवेशं यथा ताच्छलिभिः, पत्तनं—
 उलपत्तनं स्थलपत्तनं च, तत्रार्थं जलमध्यवर्ति, इतरनिर्जलभूभागभावि, गढम्बम्—अवियमानार्द्धरुतीयोजनान्त्तर्भासं,
 साम्भार्थं—प्रभूतचतुर्पर्यन्तियासः, फर्बटादीनां समाहारद्वन्द्वस्तस्मिन् ॥ ‘आभमपदे’ तापसायसयाशुपलक्षितस्थाने, विहारः—
 देवगृहं भिद्युनिवासो वा सत्प्रपानो प्रामाविरपि विहारस्तस्मिन्, ‘सन्निवेशे’ यात्रादिसमायातजनावासे, समाजः—पथिक-
 समूहः घोषः—नौकुलम् अनयोः समाहारस्तस्मिन्, ‘चः’ समुच्चये, स्वत्याम्—उच्चभूभागे सेना—चतुरङ्गवलसमूहः स्कन्धा-
 धारः स एयाऽशेपलेबाशुपलक्षितः अनयोः समाहारस्तस्मिन्, ‘सार्थे’ प्रतीते, संवर्तः—अयत्रस्तजनस्थपणिः फोटं—
 प्राकारोऽनयोः समाहारस्तस्मिन्, ‘चः’ समुच्चये, क्षेत्रप्रस्तावाचेह समाजादियु क्षेत्रमेवोपलक्ष्यते ॥ ‘वाटेषु पाटेषु वा’
 पृथ्वाविपरीक्षिप्रगृहसमूहात्मकेषु, ‘रव्याशु’ सेरिकाशु, गृहेषु वा, ‘एवमि’ति जनेन हृदयस्थप्रकारेण ‘एत्सियं’ ति एतावद्
 वियक्षतो नियतपरिमाणं क्षेत्रं कल्पते पर्यटितुमिति शेषः, ‘तुः’ पूरणे, एवमपि, आदिशब्दाद् गृहशालादिपरिग्रहः,
 ‘एषम्’ अमुना प्रकारेण ‘क्षेत्रेण’ति क्षेत्रहेतुकं ‘तुः’ पूरणे भवेद् अवसौदर्यमिति प्रक्रमः ॥ पुनरन्यथा क्षेत्रावमौदर्य-
 माह—“वेदे”त्यादि, अत्र च सप्रदायः—पेडा पेडिका इव चडकोणा, अद्वेपेडा इमीए चैव अद्वसंठिया घरपरिवाडी,
 गोमुत्थिया बंकायलिया, पर्यंगविही अणियया पर्यंगुट्टाणसरिसा, “संयुक्तावट्ट” ति शम्भूकः—शङ्खस्तद्वदावर्त्तो यस्यां सा

* “भस्पाहासाःकर्षो द्विभागा प्राहा तपेप किञ्चित्ना । अहं हादश पोडस चतुर्थियतिलथेकत्रिगश ॥१॥” १ “पेडा” पेडिका इव
 चतुष्कोणा, ‘अपेपेडा’ अस्पाभिव अर्थेऽस्त्विषठा गृहपरिवाडी, ‘गोमुत्थिया’ बंकायलिका, ‘पर्यंगुट्टाणसरिसा’ शम्भूकस्तद्वदावर्त्तो यस्यां सा

शाम्भुकायचो, सा च द्विधा—यतः सम्प्रदायः—“अर्द्धिमतसंबुक्का वाहिरसंबुक्का य, तस्य अर्द्धिमतसंबुक्का संखनामि-
रेचोवमाए आगिरेए अंतो आढवइ वाहिरओ सन्नियट्टइ, इयरीए विवज्जओ” । “आययगंतुंपघागय” ति अत्रायतं—दीर्घं
प्राञ्जलमित्यर्थः, तथा च सम्प्रदायः—तस्य उज्जयं गंतूण नियट्टइ “छट्ट” ति पष्ठी । नन्वत्र गोचररूपत्वाद्भिक्षाचर्यात्व-
मेयासां यत्प्रथमिह क्षेत्रावमौदर्यरूपतोक्ता ? उच्यते—अवमौदर्यं नमास्तु इत्यभिसन्धिना विधीयमानत्वाद् अवमौदर्य-
व्यपदेशोऽप्यदुष्ट एव, दृश्यते हि निमित्तभेदादेकत्राऽपि देवदत्तादी पितृपुत्राद्यनेकव्यपदेशः । एवं पूर्वत्र ग्रामादिविषयस्यो-
पौरुषीणां पवत्तुणामपि, ‘तुः’ पूरणे, यावान् भवेत् ‘कालः’ अभिप्रहविषय इति शेषः, एवमित्येवंप्रकारेण प्रकृमात्
कालेन “परमाण” चि सुप्व्यत्ययात् चरतः ‘रल्लु’ निश्चितं “कालोमाण” ति कालेन—हेतुना अवमत्वं प्रस्तावाद् उद-
रस्य कालायमत्वम्, कोऽयं ? कालावमौदर्यं मुणितव्यम् ॥ एतदेव प्रकारान्तरेणाह—अथवा तृतीयपौरुष्याम् ऊनायां
‘प्रासम्’ आहारं “वसंतो” चि सुप्व्यत्ययाद् एष्यतः, न्यूनत्वमेव विशेषत आह—चतुर्भांगोनायां, वाशब्दात् पञ्चादि-
भागोनायां या, एषम् अनुना कालविषयामिहलक्षणेन प्रकारेण चरत इत्यनुवर्तते, कालेन तु भवेद् अवमौदर्यम्, औत्सर्गि-
कविषयिषयं भवेद्, उत्सर्गतो हि तृतीयपौरुष्यामेव मिखाटनमुक्तम् ॥ भावावमौदर्यमाह—खी वा पुरुषो वाऽलङ्कृतो
याऽलङ्कृतो याऽपि अन्यतरूपयःस्यो या ‘अन्यतरेण’ पट्टवटकमयादिना वक्षेणोपलक्षितः ॥ अन्येन ‘विशेषेण’ कुपितप्रह-
सितारिनाऽवस्थाभेदेन ‘घर्णेन’ कृष्णादिनोपलक्षितः ‘भावं’ पर्यायम् उक्तरूपमेवाऽलङ्कृतत्वादि “अणुमुयंते उ” ति ‘अनु-
एताया विषयंवा” ।

१ “भाम्भन्तराद्यन्मुका बदि-शाम्भुका च, तस्य भाम्भन्तराद्यन्मुकाया वाह्वनाभिक्षेत्रोपमाया भाह्वला अन्तररभते वाह्वतः सन्नियचंते,
॥ ३४० ॥

‘सुब्रह्मेव’ यदि दाता दास्यति ततोऽहं प्रहीष्ये नाऽन्यथेत्युपस्कारः, एवं ‘चरमाणो’ सि ‘प्राग्बत् चरतः ‘खड्ग’ निश्चितं “भावोमाणं” ति भावाऽवमत्वं सुणितव्यम् ॥ पर्यवावमौदर्यमाह—द्रव्ये क्षेत्रे काले भावे च आख्याताः ‘दुः’ पूरणे, ये ‘भावाः’ पर्याया एकसिक्त्योनत्वाद्दयः, ‘एतैः’ सर्वैरपि “ओम” सि अवमसुपलक्षणत्वाद् अवसौदर्यं चरति अवमचरकः पर्यवचरको भवेद्विभुः । इह च पर्यवमहणेन पर्यवप्राधान्यविवक्षया पर्यवावमौदर्यमुक्तम् । यत्रापि च द्रव्यतो न्यूनत्वमुदरस्य नास्ति तत्राऽपि क्षेत्राद्विन्यूनतामपेक्ष्याऽवमौदर्याणि भण्यन्त इति सूत्रैकादशकार्यैः ॥ १४-१५-१६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४ ॥ शिक्षाचर्यामाह—

अद्विविहगोयरगं तु, तदा सत्त्वं एसणा । अभिगहा य जे अन्ते, भिक्खायरियमाहिया ॥ २५ ॥
व्याख्या—अद्विविहगोयरगं” ति प्राकृतत्वाद् अष्टविधोऽयः—प्रधानोऽकल्पनीयपरिहारेण स चाऽसौ गोचरश्च अष्ट-विधाप्रगोचरः, ‘दुः’ पूरणे, तथा सर्वैरपि अभिमहाश्च ये ‘अन्ये’ तदतिरिक्ताः, ते किम् ? इत्याह—‘मिक्खायरियमा-हिय” ति सूत्रेण शिक्षाचर्या वृत्तिसङ्घेपापरनामिका आख्याता । अत्र चाऽष्टावप्रगोचरभेदाः पेडादयः, सप्तैपणा-श्रेयाः—*“ससंष्टमससंष्टा, संष्टह तह अस्पलेवडा चेव । संगहिया पंगहिया संञ्जियधम्मा य सत्तमिया ॥ १ ॥”

‘असिमहाश्च’ द्रव्यक्षेत्रकालभावविषयाः । तत्र द्रव्याभिग्रहाः—कुन्ताप्रादिसस्थितमण्डकलण्डादि प्रदीप्ये इत्यादयः । क्षेत्राभिग्रहाः—देहलीं जङ्गयोऽन्तर्विधाय यदि दास्यति ततो प्राह्यमित्यादयः । कालाभिग्रहाः—सकलमिक्षाचर-निवर्चनावसरे मया पर्यटितव्यमित्यादयः । भावाभिग्रहास्तु—इसन् क्रन्दन् वद्धो वा यदि प्रतिलाभयिष्यति ततोऽहमाऽदास्ये न त्वन्यथेत्येवमादय इति सूत्रमाचार्यैः ॥ २५ ॥ अभिहिता भिक्षाचर्या । एसपरित्यागमाह—

* “सुब्रह्मसत्सदे, उच्यते तथाऽस्पलेपा चेव । उच्यतेता प्रटुहीता, उच्यतेतथमां च सप्तमी ॥ १ ॥”

श्रीउचरा-
व्यपनद्धे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
इतिः ।
॥ ३४१ ॥

खीरदहिसल्पिमाह, पणीयं पाणभोयणं, परिवज्जणं रसाणं तु, भणियं रसविवज्जणं ॥ २६ ॥
व्याख्या—क्षीरदधिसर्पिरादि 'प्रणीतम्' अतिदृढकं, पानं च-खर्जूररसादि भोजनं च-गलद्विन्द्वेन्दनादि पान-
भोजनं सोपकारत्वाद्यैषां परिवर्जनं रसानां 'तुः' पुरणे, भणितं रसविवर्जनमिति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कायकृशमाह—
ठाणा वीरासणार्इया, जीवस्स उ सुहावहा । उग्गा जहा धरिज्जति, कायकिलेसं तमाहियं ॥ २७ ॥
व्याख्या—स्थानानि वीरासनादीनि, लोचानुपलक्षणं चैतत्, जीवस्य, 'तुः' अवपारणे भिन्नक्रमश्च, ततः सुखावहा-
न्येव मुक्तिमुद्यदेतुत्वात्, 'उग्गा' दुष्करतया 'यथा' येन प्रकारेण 'धार्यन्ते' सेव्यन्ते "कायकिलेसं तमाहियं" ति
कापट्टेयाः स आख्यातः तथैवेति शेष इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ संलीनतामाह—
एगंतमणायाए, इत्थीपसुविवज्जिए । सयणासणसेवणया, विवित्तं सयणासणं ॥ २८ ॥
व्याख्या—"एगंतं" ति सुव्यत्ययाद् 'एकान्ते' जनेनाऽनाकुले 'अनापते' कथाथापातरहिते 'क्षीपशुविवज्जित्ते' तत्रै-
वाऽचस्थितव्यादिरहिते दून्यागारादाविति भावः, "सयणासणसेवणय" त्ति सूत्रत्वात् शय नासनसेवनं विचिक्रशयना-
सनं नाम बाह्यं तप उच्यते इति शेषः । उपलक्षणं चैतदेपणीयफलाविग्रहणस्य, अनेन च विचिक्रचर्या नाम संलीन-
तोष्य । शेषसंलीनत्वोपलक्षणमेवा, यतश्चतुर्विधा इयमुक्ता । तथाहि—“इन्द्रियैकसायजोगे, पडुब संलीणया मुणेयथा ।
तह जा विवित्तचरिया, पन्नता वीयरगेहि ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ उक्तेमैवार्थमुपसंहर शुचरग्रन्यसन्वन्धमाह—
प्रसो याहिरगतवो, समासेण वियाहिओ । अन्भिभतरतवो इत्तो, वुच्छामि अणुपुवसो ॥ २९ ॥
व्याख्या—सुगममेव ॥ २९ ॥ प्रतिज्ञातमाह—

३ “इन्द्रियैकसाययोगान्, प्रतीथ संलीनता शारब्ध्या । तथा या विचिक्रचर्या, प्रयथा वीरगणेः ॥ १ ॥”

त्रियं तपो-
मार्गग-
त्याख्यम-
ध्ययनम् ।
वास्तवपसः
स्वरूपम् ।

॥ ३४१ ॥

पायच्छित्तं विणओ, वेयावचं तहेव सज्ज्ञाओ । क्षाणं च विउस्सग्गो, एसो अ णिभतरो तवो ॥ ३० ॥
 व्याख्या—अक्षरार्थः सुगमः ॥ ३० ॥ भावार्थं तु स्वत एवाऽऽह सूत्रकार—
 आलोपणारिहाईयं, पायच्छित्तं तु दसविहं । जे भिक्खू वहई सम्मं, पायच्छित्तं तमाहियं ॥ ३१ ॥
 अब्भुट्टाणं अंजलिकरणं, तहेवाऽऽसणदायणं । गुरुभत्ति भावसुस्सूसा, विणओ एस वियाहिओ ३२
 आयरियमाईए, वेयावचम्मि दसविहे । आसेवणं जहाथामं, वेयावचं तमाहियं ॥ ३३ ॥
 चायणा पुब्बणा चैव, तहेव परियट्टणा । अणुप्पेहा धम्मकहा, सज्ज्ञाओ पंचहा भवे ॥ ३४ ॥
 अट्टरुहाणि चज्जेत्ता, झाहजा सुसमाहिए । घम्मसुक्काइं क्षाणाइं, क्षाणं तं तु बुहा वदे ॥ ३५ ॥
 सयणासण ठाणे वा, जे उ भिक्खू ण वावरे । कायस्स विउस्सग्गो, छट्ठो सो परिकित्तिओ ॥ ३६ ॥

व्याख्या—आलोचनां अर्हति आलोचनाई—यत् पापमालोचनात एव शुद्धयति, आदिशब्दान् प्रतिक्रमणाहोदिग्रहः ।
 इह पुनर्विषयविषिणोरभेदोपचारादेवविघपपविशुद्धुपायभूतानि आलोचनादीन्येव आलोचना हीदिशब्देनोच्यति, प्राय-
 श्चित्तं 'सुः' अवधारणे भिन्नक्रमश्च, ततो इतिविधनेव, दशविधत्वं चेत्थम्—“आलोपण पडिकमणे, मीस विवेगे तहा विउ-
 स्सग्गे । तव छेय मूल अणवट्टया य पारंविए चैव ॥१॥” ‘जे’ इति आर्पत्वाद् यद् भिद्युः ‘वहति’ आसेवते ‘सम्यग्’
 अर्थपरीतेन प्रायश्चित्तं तद् आख्यातम् ॥ विनयमाह—अभ्युत्थानम् अञ्जलिकरणं, ‘तथे’ति समुषये, ‘एवे’ति पूरणे,
 “आसणदायणं” ति सूत्रत्वाद् आसनदानं, गुरुभक्तिः, भावेन-अन्तःकरणेन शुश्रूषा-तदादेशं प्रति श्रोतुमिच्छा पर्युपासना
 वा भाषशुश्रूषा वित्तय एव व्याख्यातः ॥ वैयावृत्यमाह—‘आचार्यादिके’ आचार्यादिविषये, मकारस्त्वल्लक्षणिकः;

१ “आलोचना मतिक्रमणं मिश्रं विवेकस्तथा श्रुतसंगः । तपसश्चेदो मूलमगवस्थाप्यं च पारश्रिकसेव ॥ ३ ॥”

त्रियं तपो-
मार्गग-
त्याल्यम-
ध्यनम् ।
अभ्यन्तर-
तपसः
स्वरूपं
तत्फलं च ।

॥ ३४२ ॥

वेद्यावृत्त्युत्पत्तिः ॥ १ ॥" वस्मिन् दशविधे, उक्तं हि—*“आर्यरिय-उद्वेक्षाए, येर-तवैस्सी-गिलेण-सेद्दणं । साह-
वेयावृत्त्यं तद् धार्यातम् ॥ स्वाध्यायमाह—“वायणे”त्यादि सुगमम् ॥ ध्यानमाह—“अष्टे”त्यादि प्रकटम् । नवरम्—
‘ध्यानं’ ध्यानाख्यं तपः, “तं तु” तदेव युया वदन्ति ॥ व्युत्सर्गमाह—शयने आसने, उभयत्र सुपो लुक्, ‘स्थाने’
ऊर्ध्वस्थाने ‘वा’ विकल्पे, यस्तु भिक्षुः ‘न व्याप्रियते’ न चलनादिक्रियां कुरुते, यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् तस्य भिक्षोः
कायस्य ‘व्युत्सर्गः’ वेष्टां प्रति परित्यागो यः पशुं ‘तत्’ तपः परिकीर्तितम् । शेषव्युत्सर्गोपलक्षणं चैतद्, अनेकविधत्या-
दस्य । उक्तं च—“देहे भावे य तस्य, तुह दुस्तगो चडविहो दधे । गणदेहोवदिमत्ते, भावे कोहाइचाउ त्ति ॥१॥” इति
सूत्रपटकार्यः ॥ ३१-३२-३३-३४-३५-३६ ॥ अध्ययनार्थमुपसंहरंस्तपस एव फलमाह—
एयं तवं तु दुविहं, जं सम्मं आयरे सुणी । से खिप्पं सबसंसारा, विप्पमुचइ पंडिण ॥३७॥ त्ति वेमि ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ३७ ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रस्वरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधयायां

तपोमार्गगत्याख्यं त्रिंशत्तममध्ययनं समाप्तम् ॥

- १ “वेद्यावृत्त्यं व्यापृतभापस्तथा धर्मेसाधनमित्यम् । अत्रादिकानां विधिना, सम्पादनमेव भावार्थः ॥ १ ॥”
- २ “आचार्योपाध्याये, स्वविरतपस्त्रिगलानोक्षणाम् । साधर्मिककुलगणसहस्रकृतं तदिह कर्त्तव्यम् ॥ १ ॥”
- ३ “नृपये भावे च तथा द्विधा श्युसकं; चतुर्विधो वन्द्ये । गणदेहोपधिभक्ते, भावे कोधादित्याय इति ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
शुचिः ।
॥ ३४२ ॥

अथ चरणविधिनामकमेकत्रिंशत्तममध्ययनम् ।

‘अनन्तराध्ययने तप उक्तम्, तच्च चरणवत् एव भवतीत्यधुना चरणमुच्यते’ इति सम्बन्धस्यैकत्रिंशत्तमाध्ययनस्य

चरणविधिनामकत्वाऽऽदिसूत्रम्—

चरणविहिं पक्कलामि, जीवस्स उ सुहावहं । जं चरित्ता चह्व जीवा, तिन्ना संसारसागरं ॥ १ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव ॥ १ ॥ प्रतिहातमाह—

एगओ विरहं कुज्जा, एगओ अ पवत्तणं । असंजसे नियत्तिं च, संजसे य पवत्तणं ॥ २ ॥
 रागदोसे य दो पावे, पावकम्मपवत्तणे । जे भिक्खू रंभई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ३ ॥
 दंडाणं गारवाणं च, सल्लाणं च तियं तियं । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ४ ॥
 दिव्वे य जे उवस्सग्गे, तथा तेरिच्छ-माणुसे । जे भिक्खू सहई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ५ ॥
 विग्गहा-कसाय-सत्ताणं, छाणाणं च दुयं तथा । जे भिक्खू वज्जई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ६ ॥
 वएसु इंदियत्थेसु, समिईसु किरियासु य । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ७ ॥
 लेसासु छसु काएसु, छक्के आहारकारणे । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ८ ॥
 पिंडुग्गहंपडिमासुं, भयट्टाणेषु सत्तसु । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ९ ॥
 मएसु पंभग्गुत्तीसु, भिक्खुधम्ममििम इसविहे । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १० ॥

उयास्रगाणं पढिमासु, भिक्खुणं पढिमासु य । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ११ ॥
 किरियासु न्रुपगामेसु, परमाहम्मिएसु य । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १२ ॥
 गाहासोलसपहिं, तथा असंजसम्मि य । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १३ ॥
 पंमम्मि नापज्झयणेसु, ठाणेसु यऽसमाहिए । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १४ ॥
 इफ्फयीसाए सयछेसुं, धावीसाए परीसहे । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १५ ॥
 तेयीसई सुयगंटे, सुयाहिणसु सुरेसु य । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १६ ॥
 पणयीसा भावणाहिं च, उदेसेसु दसाहणं । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १७ ॥
 अणगारयुणेहिं च, पगप्पम्मि तहेव य । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १८ ॥
 पायसुयप्पसंगेसु, मोह्हाणेसु चैव य । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १९ ॥
 सिद्धाशुणजोगेसु, तिचीसाऽऽसायणासु य । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ २० ॥

व्याख्या—‘एकतः’ एकस्माद् विपत्तिं कुर्यात्, ‘एकतश्च’ एकस्मिन् प्रवर्तनम् । एतदेव विशेषत आह—असंय-
 म्भ्रं प्रब्रह्मं सतनी निशुचि च संयमे च प्रवर्तनं कुर्यादित्यनुवर्तते । ‘चकारौ’ समुच्चये ॥ रागद्वेषौ च द्वौ पापौ पाप-
 सुश्रेयसि नित्यमित्यादि व्याख्येयम् ॥ ‘दण्डानां’ मनोरुण्ढादीनां ‘गौरवानां च’ ऋद्धिगौरवादीनां ‘शाल्यानां’ माया-
 दान्प्रादीनां शिकं प्रिकं यो भिक्षुस्तजति ॥ दिव्याम्बोपसर्गान्, तथा वेत्थमानुपात्, सपलक्षणात्वात्कामस्यैदनीयाद्य प्रत्येकं

चतुर्विधाश्च, तथाहि—“द्वारस-पञ्चोत्त-विमंसा-पुढो-विमायाहि द्वैववसगा । आश्रित्यं गाणुरसा, हुसीलपडिसेववेड
य ॥ १ ॥ भयरोसादाकरुए, अवधलयणाऽवणे य तेरिच्छा । घट्टण-पवडण-यंभण-लेसणया आयवेयणिया ॥२॥” यो
मिधुः सहते ॥ ‘विकथा-कपाय-सञ्ज्ञानां’ प्रतीतानां प्रत्येकं चतुष्कमिति शेषः, “ज्ञाणं च” ति ध्यानयोश्च ‘द्विकम्’
आर्त्तरोप्ररूपं तथा यो मिधुर्वर्जयति, चतुर्विधत्वाच्च ध्यानस्याऽत्र प्रस्तावेऽभिधानम् ॥ प्रतेषु इन्द्रियार्थेषु समितिषु ‘त्रिन्यासु
च’ कायिक्यादिषु यो मिधुः ‘धतते’ यथायोगं परिपालनवर्जनविधलेन यत्नं कुरुते ॥ लेइयासु पदसु कायेषु ‘पट्टके’
पदपरिमाणे ‘आहारकारणे’ वेदनादौ यो मिधुः ‘यतते’ यथायोगं निरोपरक्षादिविधानेन यत्नं कुरुते ॥ ‘पिण्डावग्रह-
प्रतिमासु’ आहारमहणविषयाऽभिग्रहस्यासु संसृष्टादिषु सप्तस्विति योगः । तत्राऽसंसृष्टा हस्तमात्राभ्यां चिन्त्या—“अंसंसृष्टे
दृश्ये असंसृष्टे मत्ते अस्तरडिय सि धुत्तं भवई” एवं गृह्यतः प्रथमा भवति १ । संसृष्टा ताभ्यामेव चिन्त्या—“संसंसृष्टे हत्ये
संसंसृष्टे मत्ते” एवं गृह्यतो द्वितीया २ । उद्धृता नाम—पाकस्थानाद् यत् स्थाल्यादौ स्वयोगेन भोजनभाजने वीद्धृतं तत् एव
गृह्यतरतीया ३ । अल्पलेपा नाम—अल्पशब्दोऽभाववाचकः, निर्लेपं पृथुकादि गृह्यतश्चतुर्थी ४ । अवगृहीता नाम—
भोजनकाले भोक्तुकामस्य शरावादिना यदुपहृतं भोजनजातं तत् एव गृह्यतः पञ्चमी ५ । प्रगृहीता नाम—भोजनवे-
लायां भोक्तुकामाय दातुमभ्युद्यतेन भोक्त्रा वा यत् करादिना प्रगृहीतं तद्गृह्यतः षष्ठी ६ । उच्चित्तथर्म्मा तु—यत्
परिल्यागाहं भोजनजातमन्ये च द्विपदादयो नैव काङ्क्षन्ति तद्वर्धसकं वा गृह्यत इति सप्तमी ७ । तथा ‘भयस्थानेषु’

१ “द्वारसप्रदेपविनसंरुयग्विमाश्रामिद्वैवोपसगाः । आदिनिकं माणुपकाः कुशीलप्रतिसेवनाद्देसुष ॥ १ ॥”

मयरोपाऽऽदाबहुताः अपललयताऽद्यने च तेरक्षा. । घटनप्रपलनरुमभनसेपणकावात्मवेदनीयाः ॥ २ ॥”

३ “असंसृष्टो हस्तः असंसृष्टं मात्रकम्, अस्तरण्डिता इत्युक्तं भवति” ।

इदलोकादिषु सप्तसु, उच्छ्र—*“इहंपरैलोगाऽऽर्यौणमकं क्वाञ्जीवमरणमसिलोए” यो मिधुः ‘यत्ते’ पालनभया-
 फरणाभ्याम् ॥ ‘भदेपु’ जाविमदादिष्वष्टसु, उच्छ्र—†“ञ्जाईकुलवैलहेवे तैवईस्वरिए सुँए लोभे” प्रतीतत्याच इह,
 अन्यत्र च यदे सहायाऽनमिधानम् । प्रज्ञ-प्रज्ञाचर्यं तदुत्तिपु-यसत्यादिषु नवसु, उच्छ्र—‡“वसंहि केह ‘निसिञ्जिदिये
 कुँइवर पुयंकीलिय पैणीए । अईमायाऽऽहार विभूसणा य नव वंभगुत्तीओ ॥ १ ॥” मिधुयमे ‘दृशन्निवे’ धान्यादिभे-
 इवः, उच्छ्र—§“हंवी य मदेवऽञ्जव मुँची तैव सँजमे य बोधवो । संबं ‘सोयं’ आकिंचणं च, वंभं” च जइधम्मो
 ॥ २ ॥” यो मिधुयंते परिहारादिना ॥ एपासकाः-श्रावकास्तेषां ‘प्रतिमासु’ अभिमहविशेषरूपासु दर्शनादिषु एका-
 दशसु, उक्तं हि—§“दंसणं येय सामाहय” योसह पेडिमा अवंभसंश्चिते । आरंभेपेसंबरिहंवल्लए सर्म्मणभूए य ॥१॥”
 वत्सरूपेधोदम्—“पेसमाद्युणनिसिहं, कुग्गहंसंकाइसहपरिहीणं । सम्भइंसणमणहं, दंसणपडिमा हवइ पढमा ॥ १ ॥
 पीयाऽयुजयथाए, सामाइकडो य दोइ तइया ए । होइ चउथी ए चउइसऽहमाईसु दिवसेसु ॥ ३ ॥ योसह चउविहं पी,
 पडिपुत्रं सम्भ सो ए अणुणाले । वंभाई अइयाए, पयत्तओ वल्लइ इमासु ॥ ३ ॥ यद्यपि च सामायिकप्रतिमा दृश्या-

“इहपरलोकाऽऽशुनाऽऽकादाकीवमणाऽओकाः” । † “जाति-कुले-यई-रूसे तेषति ऐइये धुंते हांसे” । ‡ “चलतिः कथा
 निवेदिनेनामि कुब्जान्तरं पूर्वदीहितं देवीवम् । अतिमात्राहारो विभूषणा च नव प्रकृगुणयः ॥ १ ॥” § “क्षान्तिश्च मौदिचं आलंबं
 मुक्त्वा तेषः संकलनं चोदयः । संतं शोर्धमकिंननञ्च मंज्ञं च यतिपमेः ॥ १ ॥” § “देवानं येतानि सामायिकं प्रोषेयः प्रतिमा अयहाचयं-
 उभिवयोः । आरंभेधेवंबरिहीनां बर्जकः अंसणंमूवथ ॥ १ ॥” ३ “प्रजासादिगुणविशिष्टं, इमहसाङ्गाविसाल्यपरिहीनम् । सम्भयदुर्गेतमचं,
 दंतकप्रतिमा यवति प्रयमा ॥ १ ॥ द्वितीयऽयुजयथाए, सामायिककट्टवथ अवति सूत्रीया सु । अथति चतुर्थी सु चपुंदेइयएय्यादिषु
 दिशेषु ॥ ३ ॥ योपुपं चयुविचमपि, प्रविभूणे सम्भइ स सु अनुपपलयेए । वन्धादीचतिचात्ताए, प्रयवतो वंभंयसासु ॥ ३ ॥”

श्रुतरुद्रन्धाऽभिप्रायैणाऽनियतकालमाना तथाऽव्यावश्यकचूर्ण्यसिप्रायेणोपासकदशाऽभिप्रायेण च प्रतिदिनमुभयसन्ध्यं
सामायिककरणतो मासत्रयमानोत्कर्षेण द्रष्टव्या । पोषधप्रतिमा तु मासचतुष्टयमाना, जघन्यतस्तु सर्वा अल्पेकाहोरात्र-
माना इति । “सम्ममणुष्य-गुणवय-सिक्त्वावयवं धिरो य नाणी च । अह्निचउदसीसुं, पडिमं ठाएगार्इयं ॥४॥ असि-
याण वियटभोई, मठलियढो विवसयंभयादी य । रत्तिं परिमाणकढो, पडिमावज्जेसु दिवसेसु ॥ ५ ॥ “वियडभोई” स्ति
विकटे-प्रकटे दिन इत्यर्थः सुक्के ‘विक्टभोजी’ चतुर्विधाहाररात्रियोजनवर्जकः, ‘मौलिक्कतः’ अवबद्धकच्छः । ध्यायह
पडिमाए ठिओ, विठोयपुजे जिणे नियकसाए । नियदोसपचणीयं, अन्नं वा पंच जा मासा ॥६॥ सिगारकह विभूसुक्क-
रिसं इत्पीछं च चब्बंओ । वज्जइ अयंभमेगं, तओ उ छट्टाए छम्मासे ॥ ७ ॥ सत्तम तत्त उ मासे, नवि आदारे
सच्चिचमाहारं ! जं जं देट्टिहाणं, तं तोवरिमाण सच्चं पि ॥ ८ ॥ आरंभसयंकरणं, अह्निमिया अट्टमास यज्जेह । नवमा
नवमासे पुण, पेसांभे विवज्जेह ॥ ९ ॥ इसमा पुण दसमासे, वदिट्टकयं तु भत्त नवि सुंजे । सो ह्योइ उ खुरसुंओ
छिट्ठिं वा धारए कोई ॥१०॥ ‘उदिट्टकयं’ तमेवोदिद्वय यत् कृतम् । “जं निट्टियमत्यजायं, पुच्छंत नियाण नवर सो तत्थ ।

१ “सम्पत्तगुणवगवशिशासववात् स्थिरथ शमी च । अष्टमीचतुर्दशयोः प्रतिमां तिष्ठत्येकरात्रिकीञ्च ॥ ७ ॥ अष्टमी
विक्टभोजी, मौलिक्कतो दिवसमद्यचाटी च । रात्रौ परिमाणकहवः, प्रतिमावज्जेसु दिवसेसु ॥ ५ ॥ भ्यायति प्रतिमायां स्थितः,
विठोक्कएवात् विवात् वितकपायान् । तिक्कदोयमळत्तीकं, अन्धं वा पच्च यावन्मासाः ॥ ६ ॥ अङ्गारकयो विभूसोकरं झीरदश्च यज्जेयन् ।
वज्जंयसवदीकं, तउत्थ पध्यां एणमासान् ॥ ७ ॥ सप्तमी सत्त उ मासान्, नापि आहरति सच्चित्तमाहारव् । ययइपचत्तीनां, तत्तदुपरितनीनां
सर्वमपि ॥ ८ ॥ आरंभसयंकरणं, अष्टमिका अष्टमासान् यज्जेयति । नवमी नवमासान् पुनः, त्रेव्यारभान् विवज्जेयति ॥ ९ ॥ दशमी
पुनंदशमासान्, उदिट्टकयं तु भक्तं नापि सुज्जेयति । स भवति तु धुरसुण्डः, तिष्ठां वा धारयेत् कोऽपि ॥ १० ॥ यच्चिहितमयंजावं,
द्रष्टवतां सिजानां नवरं उ वत्थ ।

जइ जाणइ तो साहे, अह नवि तो बेह नवि जाणे ॥ ११ ॥ नाऽन्यत् तस्य गृहकृत्यं किमपि कर्तुं कल्पत इति भावः ।
“द्युसुंदो लोणव, रयहरण पडिगहं च निण्हिता । समणबूओ विहरे, मासा एकारसुक्कोसं ॥१२॥ ममकारेऽ-
पोच्छिन्ने, पथइ सत्रायपछि दहुं जे । तत्थ वि साहु व जहा, निण्हइ फासुं तु आहारं ॥ १३ ॥” ‘सञ्जातपछि’ ज्ञाति-
सन्निवेशं “फासुं तु” प्रासुकमेव, उपलक्षणत्वादेपणीयं च, प्रेमाव्यवच्छेदात् सञ्जातिपद्धिगमनेऽपि तस्य न दोष इत्या-
शयः ॥ तथा भिक्षूणां प्रतिमासु मासिक्यादियु द्वादशसु, यत आगमः—“मैसाई सत्तंता, पढमा विति तइय सत्तरा-
इदिणा । अहराइ एगारई, भिक्खुपडिमाण दारसगं ॥ १ ॥ तत्स्वरूपञ्चेदम्—पडिवज्जइ एयाओ, संघयण-धिईजुओ
महासत्तो । पडिमाओ भावियणा, सम्मं गुरुणा अणुत्ताओ ॥२॥ गच्छे चिय निम्माओ, जा पुवा वस भवे असंपुत्ता ।
नवमस्त तइयवत्तुं होइ जइओ सुयाभिगमो ॥३॥ दोसट्टचत्तेहो, उवसगसहो जहेव जिणकप्पी । एसण अभिगहीया,
भसं च अलेवंढं वस ॥४॥ गच्छा विगित्तरमित्ता, पडिवज्जइ मासियं महापडिमं । दत्तेग भोयणस्ता, पाणस्स वि तत्थ
एग भवे ॥५॥ जत्थऽत्यमेइ सूरो, न तओ ठाणा पयं पि संचलइ । नाएगाराइवासी, एगं व दुगं व अन्नाए ॥ ६ ॥

पदि जानाति वतः कथयति, अथ नापि वतो प्रयीति नापि जाते ॥ ११ ॥ १ “धुरमुण्डो लोचन वा, रजोहरणं पवइहं च गृहीत्वा ।
धमणगूलो विहरेत्, मासानेकादशोत्कथ्य ॥ १२ ॥ ममकारेऽभ्युच्छिन्ने, प्रजति सञ्जातपछि दह्युम् । तत्रापि साधुरिव यथा, गृह्णाति
प्रागुक्तं तु आहारम् ॥१३॥” २ “मासादयः सप्तान्ताः प्रथमा द्वितीया तृतीया सप्तरात्रि-दिनाः । अहोरात्रिकी एकरात्रिकी भिक्षुप्रतिमानां
पावए पूर्वाति इत्थ भयेयुरत्तरणानि । नवमस्य तृतीययस्तु, भवति अधम्यः ध्रुवाभिगमः ॥ ३ ॥ गच्छे एव निर्मातः,
विनकन्ती । पुपणा अभिगृहीत्वा, मच्छ पाऽलेपकृत्स्न ॥ ४ ॥ गच्छाद् विनिष्कम्य, प्रतिपद्यते मासिकीं महाप्रतिमाम् । दत्येका भोजनस्य,
पातकस्यापि तथैव भवेत् ॥५॥ पन्नाऽद्यमेति सूर्यः, न वतः स्वानाप पदमपि सञ्चलति । ज्ञात एकरात्रिवासी, पूर्वा वा द्वे वाऽञ्जाते ॥६॥

दुष्टस्वस्तिप्रार्थना नो भरणं पर्यं पि ओसरद् । एसाइतियमसेवी, विहरद् जाडलण्डिठो मासो ॥ ७ ॥ पच्छा
गच्छमई, एव दुमासी तिमसी जा सत्त । नवरं दत्तीबुद्धी, जा सत्त उ सत्तमासीए ॥ ८ ॥ ततो य
अट्टनीया, भवई हु पढम सत्तराईदी । तीए चउत्थचउत्थेणऽपाणएण अह विसेसो ॥ ९ ॥ उत्ताणग पासही, नेसज्जी
पावि ठाण ठाइत्ता । सहउवसगो घारे, दिवाई तत्थ अविक्कंपो ॥ १० ॥ 'उत्तानकः' ऊर्द्धमुखशयितः, "नेसज्जि" त्ति
निपद्यावान् समयुक्तया उपविष्टः । अस्यां च पारणके आयामाच्छं दत्तिनियमस्तु नास्ति, प्रामादिर्वेद्विद्याऽवस्थानम् ।
"दोषा वि परिस्त्रिय, बहिया गामाहयाण नवरं तु । उक्कुड लंगंडसाई, दंडायय उहु ठाइत्ता ॥ ११ ॥" लगण्डं-वक्र-
काष्ठं तद्वत् शैते लगण्डशायी शिरःपाण्डिकाभिरैव स्पृष्टभूः न तु पृष्ठेन, दण्डायतः-दण्डवद् भून्यस्तायतशरीरः ।
"वैषाए वी एवं, नवरं ठाणं तु तत्स गोदोही । वीरासणमहवा वी, ठाएजा अंबखुजो हु ॥ १२ ॥" गोदोहिका-गोदो-
हनप्रवृत्तलेयाऽप्रपादतलाभ्यामवस्थानम्, वीराणां-दण्डसंहननानाम् आसनम् तद्धि सिंहासनाधिरूढस्य सिंहासनापन्यनेऽ-
विचलितावस्थानेन तुल्यम्, 'आश्रुकुब्जः' सहकारफलवद् वक्राकारः । "एमेव अहोराई, छट्टं भत्तं अपाणयं नवरं ।

दुष्टाश्रुत्सदीनां न मयेन परमपि अपसरति । एवमादिनियमसेवी, विहरति यावद्दलण्डितो माससः ॥ ७ ॥ पश्चाद् गच्छमयेति, एवं
द्विमासी त्रिमासी यावत् सस । केवलं दत्तिवृद्धिर्यावत् सस तु सप्तमासिषयात् ॥ ८ ॥ ततश्च अष्टमिका, भवति खलु प्रथमा
सप्तत्रिंशद्विधा । तस्यां चतुर्चतुर्थेनाऽपानकेनाऽथ विशेषः ॥ ९ ॥ उत्तानको पार्श्वगाः, नैपथी वाऽपि स्थानं स्थित्वा । सहते
उपसर्गात् घोरान्, विव्यादीन्, तन्नाऽधिकम्पः ॥ १० ॥ १ "द्वितीयाऽपि ईदृशो एव, बहिस्राद् प्रामादिकानो केवलं तु । उक्कुडको
छगण्डशायी, दण्डायत उर्ध्वं स्थित्वा ॥ ११ ॥" २ "वृत्तीयायामप्येवं, केवलं स्थानं तु एस्य गोदोहिका । वीरासनमथवाऽपि तिष्ठेदाश्रुकुब्जः
खलु ॥ १२ ॥" ३ "एवमेवाऽहोरात्रिकी, पठं भक्तमपानकं केवलम् ।

भीउवरा-
प्यनद्रे
धीनिचि-
न्नीया
सुतपोपा-
स्या लपु-
इयिः ।
॥३४६॥

गामनगण यद्विया, नगरियपाणिण्ट द्वाणं ॥ १३ ॥ "व्यापारितपाणिके' प्रलम्बमुजसेत्यर्थः, इयं च त्रिभिर्दिनेयति,
अहोपत्रस्यन्ते परमच्छकरणत् । यदाह—“अहोरात्र्या तर्हि पच्छा छटं करेइ" । एकाशनेन चियमारभ्यते, तेनेव च
निघां याति । "एसेव एराण्डे अट्टमभेण ठाण वाहिरओ । ईसीपच्चमारण, अणिसिसनयणेगविट्ठी य ॥ १४ ॥"
"साहेटु सो वि पाए, यगरियपाणि ठायइ द्वाणं" ति, 'ईपत्थाम्भारगतः ईपत्थुब्जो नद्याविदुस्तटीस्थितो वा, 'एकइष्टिः' एक-
पुत्रलगवट्टिः, 'सहस्र पादो' त्रिनमुद्रया व्यवसाय्य इत्यर्थः, सम्यक्करणे षाल्याऽवधिज्ञानं मनःपर्यवहानं कैवलज्ञानं
पा फटमागनेऽभित्वम् । इयं च प्रतिसा रात्रेऽन्तराष्टमकरणत् चतुरारिदिवमान्ता । यदाह—“द्वेराइया चवहि पच्छा
अट्टमं फरे" ति । विस्वत्प्रासां दद्याम्योऽवसेयः । एतासु यो भिक्षुर्यतते यथावात् परिज्ञानोपदेशपालनादिभिः ॥
'क्रियासु' फर्मव्यनियन्तभूतचेष्टासु अर्थाऽनर्थादिभेदता त्रयोदशसु, तथा चागमः—“अट्टाणट्टा हिंसाऽकम्हा दिट्ठी
य मोसऽदिमे या । अकत्थ सालमिचे, गाया लोभेरियावहिया ॥ १ ॥" आसां भावार्थः पुनरयम्—“तिसथावरभूय-
दिओ, लो दंठं नित्तिरं ड फज्जिमि । आयपरस्त व अट्टा, अट्टावंठं तयं विति ॥ १ ॥ जो पुण सरडाइयं, यावर-
थायं य पणलयाइयं । मोरेठ छिरिण्ण व, छेइ एसो थणट्टाय ॥२॥ अहिमाइ वेरियस्स व, हिंसिसुं हिंसइ व हिंसिहिइ ।
प्रायनगरयोइंछत्थ व्यापारितपाणिकं स्वाकम् ॥ १३ ॥" १ "अहोरात्रिणी तत्र पञ्चात् पष्ठं करोति" २ "एवमेव प्रकाराधिकी अष्टमभक्तेन
एविट्ठी चतुर्थिः पञ्चात् अष्टमं करोती" ति । ३ "संदस्य द्वावपि पादौ व्यापारितपाणि. तिष्ठति स्थानमिति" ४ "एक-
एविट्ठी ॥१०" ५ "प्रसत्त्वावरभूतविदो, सो इष्ट विपुञ्जति छटु कायें । भावस्यः परस्य काऽयं, अयंदण्ठं तं वृवते ॥१॥ अः पुनः सरला-
दिं, स्वावरकाप वा ववठ्ठाइकम् । मारयिवा जिवा वा, सुबुद्धि एपोऽनयोय ॥२॥ अट्टादेः वैरिणो वाऽहिंसिच, क्षिनन्ति वा हिंसिच्यति ।

एकत्रिंशं
चरणविधि-
नामकम-
ध्ययनम् ।
चरण-
विधानम् ।

॥ ३४६ ॥

जो दंढं आरम्हं, हिंसादंडो भवे एसो ॥ ३ ॥ अण्णट्टाए निसिरहं, कंडाई अन्नमाएणे जो ह । जोऽवनिषंतो ससं, छिंदेब्बा सालिमाहंयं ॥ ४ ॥ एस अकम्हादंडो, दिट्ठि विवज्जासओ इमो होइ । जो सत्तु ची कांडं, एणई मूढो असत्तुं पि ॥ ५ ॥ छट्ठो मोसाभासा, सत्तमदंडो अविज्जगहणं तु । अज्झत्थीओ कळं, विणा वि जं दुम्मणो चिद्धे ॥ ६ ॥ जाइमयाईसत्तो, ईल्लेइ परं तु माणकिरिएसा । माइपियभायगाहण, जो पुण अएणे वि अवरहै ॥ ७ ॥ तिघं करेइ दंडं, इहणंकरणबंधताळणाहंयं । तम्मिन्तदोसवत्ति, किरियाठाणं भवे दसमं ॥ ८ ॥ एकारसमं माया, बारसमं जसिह् छोभवोसेण । अन्नेसिं सत्ताणं, बहबंधणमारणे कुणइ ॥ ९ ॥ सययं तु अप्पमत्तस्स भगवओ जाव चक्खुपुम्हं पि । निवइह ता सुहुमा ऊ, इरियायइया क्रिय चरिमा ॥ १० ॥ 'श्रुतमामाः' जीवसह्वावाअ चतुईश । ते चामी—'धृतिन्दिद्य सुहुमियरा, सन्नियर पणिदिया सविच्चिचऊ । पल्लत्ताऽपल्लत्ताभेएणं चउदस गामा ॥ १ ॥' तेषु । तथा परमाअ ते अपा-
मिकाअ परमाधार्मिकाः अन्वाइयस्तेषु पञ्चवशसु । यत उक्कं—*१॥'अंवे 'अंवरिसी वेव, सैमे सैवले ति आवरे ।

यो इण्डमारमते हिंसादण्डो भवेदेषः ॥३॥ अन्यार्थं निवृत्तति, काण्डादीन् अन्यमाह्वान्याद् यस्तु । योऽपनयन् सखं छिन्द्यात् सारुपा-
दिकम् ॥ ४ ॥ एष अकम्हाद्दण्डो इष्टिर्विपर्यासतोऽर्थं भवति । यः शत्रुरिति कृत्वा, इत्त मूढोऽशत्रुमपि ॥ ५ ॥ पक्षो सृपभाषा,
सप्तमदण्डोऽश्चमहणं तु । अन्यादिकः कार्यं विनाऽपि यद् दुर्मनाः तिष्ठेत् ॥ ६ ॥ जातिमदादिमत्तो, हेल्लयति परं तु मानक्रिया पूषा ।
मात् पितृ भ्रात्रादीनां, य. पुनरलोऽप्यपराधे ॥७॥ सीघं करोति दण्डं, दहनाऽऽङ्कन-यन्ध-वाडनादिकम् । तन्मिजद्वेयप्रत्ययिकं क्रियास्थानं भवेद्
दसमम् ॥८॥ पृकादशं माया, इदस यविह कोभवोषेण । अन्येषां सरवानां बधबन्धनमाराणति करोति ॥९॥ सत्तं त्वप्रमत्तस्य भगवतो
पावद् चत्तु.पदमापि । निपतति तावद् सूक्ष्मा तु ईर्यापयिकी क्रिया चरमा ॥ १० ॥ * 'एकेन्द्रियाः सूक्ष्मा इतरे च, संशिन
इतरे पञ्चेन्द्रियाः सद्विप्रिचतुन्द्रियाः । पर्माहाऽपर्यासकमेदेन चतुईस भामाः ॥ १ ॥' * 'अन्वोऽन्वयिषेव श्यामः क्षवल इत्यपरः ।

हेतोर्वतोद फेले य, महाकले सि आवरे ॥ १ ॥ असिपत्ते धंजुं "कुमे, वींलुय वेथैरणी इय । ऐरस्सरे मँहाघोसे एए पन्नस्साऽऽहिंया ॥ २ ॥ ठेपु यो भिद्युर्थते परिहारपरिज्ञानादिभिः ॥ गाथा-गाथाभिधानम् अध्ययनं-पोहदशमेपां गाथापोहशक्तानि सूत्रकृताऽऽयद्युतत्कथाऽध्ययनानि तेषु, उक्तञ्च- * "समजो वेयालीयं, उवसगपरिन्न श्रीपरिजा य । निरैयविमत्ती वीरियजो य कुंसीलण परिभासा ॥ १ ॥ वीरिरे धन्व्य संसाही, मँग संभोसरण श्रीपरिजा "गंपो । वेंमतीवं तद गींश, सोलसमं होइ अज्झयणं ॥ २ ॥" तथा 'असंयमे च' सप्तदशभेदे प्रथिव्याविविपये, तत्स- द्दालवं शास्त्र त्प्रतिपद्यस्य संयमस्य सप्तदशभेदत्वात् । यत् उक्तम्- "पुढवि-दगे-अगणि-मॉठय-वेंणफ्फइ-वि-ति- वि-उ-येण्णिदि-अंजीवे । "पेदोपेहे-येमेज्जण-वेरिट्टवण-मँणो-वेई-काए ॥ १ ॥" 'ब्रह्मणि' ब्रह्मचर्ये अष्टादशभेदभिन्ने, उक्तं यन्नपु वदित्तसादिपु एकोनविंशती, यदुक्तम्- "वेकिरत्तनाए 'संघाडे, 'अंटे कुंस्से य सेलेए । 'पुवे य 'रोहिणी मँही, मोंपदी पंदिमा इय ॥ १ ॥ दीवारे वेदंगनाए, मँडुके वेदेवली इय । नंविंफेले अर्वरकंका, आंइन्ने सुंसुं पुंढेरिए ॥ २ ॥" 'स्थानेषु' आशयेषु कारणव्यसयं, क्वय ? इत्याह- "असमाधेः' असमाधानस्य, तानि च द्रुतं द्रुतं गमनादीनि इद उच्यतेः कालञ्च महाकाञ्च इति कारणः ॥ १ ॥ असिपत्तो यतुः कुम्भः, वालुको वैतरिणिरिति । एरस्सरो महाघोषः, एते पञ्चदशाऽऽख्या- साः ॥ २ ॥ * "संमजो वेयालीयं, उवसगपरिजा श्रीपरिजा च । निरैयविमत्तीरिस्त्वव कुंसीलानां परिभासा ॥ १ ॥" "वीयं थंमंः समीधिमार्गंः संवेदिप्रयाः-जीवेपु । मेदपोद्वेश्य-ममांसेन-वैरिप्रपन-मनो-वचः-कार्यः ॥ १ ॥" † "दृष्टी-दका-उत्ति-मारत-वनस्पति-द्वि-वि-चतु- बुजुनोदुन-कारान-करनैरहारणाऽमस्य ॥ १ ॥" ‡ "धौदारिकं च दिव्यं, मनोवचाःकायेन करणयोगेन । ॥ १ ॥" § "संयमश्च उर्वरकं जागे सर्वद्वैतः संवटिन्न । मेदोपकमपरैकदा केयः सुंसंसा पुंढेरिकम् ॥ २ ॥"

विंशतिः, तथा चाऽऽह—*द्वद्वचारी-दुयं दुयं वचंतो इहेव अप्पणं पवडणाइणा अने य सत्ते वावायणाइणा असमाहीए जोयइ परलोणे य अप्पयं सत्तवहजणियकम्मुणा असमाहीए जोयइ १, एवमन्चेव्वपि असमाधिस्थानत्वं भावनीयम् । अपमजिए ठाणनिसीयणाइ करेइ २, एवं दुप्पमजिए वि ३, अइरिचाए सेजाए आसणे वा निवसइ निसीयइ वा ४, राइणिए परिभवइ ५, थेरोवघाई-सीलाईदोसेहिं थेरे उवहणइ त्ति तुतं हवइ ६, भूओवघाई-अणट्टाए एतिदियाइए उवहणइ त्ति तुतं हवइ ७, मुहुत्ते मुहुत्ते संजलइ ८, सइं कुद्धो य अंचंतकुद्धो हवइ ९, पिट्टिमंसिए १०, अभिक्खरणमोद्धारिणिं भासइ जहा दासो तुमं चोरो व त्ति ११, नवाइं अहिगरणाइं करेइ १२, उवसंताणि य उइरेइ १३, ससरत्तसपाए अयंठिलाओ थंडिलं संकमइ, ससरत्तवेहिं वा हत्थेहिं भिक्खं गेण्हइ १४, अकाले सज्जायं करेइ १५, असंतलहसइं करेइ राईए वा महया संदेण उल्लवइ १६, कलहं करेइ, तं वा करेइ जेण कलहो हवइ १७, वारिसं भासइ करेइ वा जेण सवो गणो इंइविओ अच्छइ १८, सूरुदयाओ अत्थमणं जाव मुंजइ १९, एसणासमिइं न पालेइ २०, यो भिद्धुयंतते । एकविंशतो शवलयन्ति-कर्बुरीकुर्वन्ति चारित्रमिति शबलाः--क्रियाविशेषास्तेषु, तथा चाऽऽगमः—

* इतद्वचारी—दुतं दुतं मज्जइ इहेवाऽऽत्मानं प्रपत्तनादिना अन्वांअ सखात्तु इपापादनादिनाऽऽसमाधौ योजयते, परलोके च आत्मानं सखवचननितकर्मणाऽऽसमाधौ योजयति १, अग्रमार्गिते स्थाननिपदवाकिकं करोति २, एवं दुष्प्रमार्गितेऽपि ३, अतिरिक्त्यायां शय्यायां आसने या निवसति निपीदति वा ४, रात्रिकान् परिभवति ५, स्वविरोपवाती-शीलाविदोषैः स्वविरान् उपहृति इत्युक्तं भवति ६, शूलोपवाती-अन्यायं एकेन्द्रियादिकान् उपहृन्ति इत्युक्तं भवति ७, मुहुत्तं मुहुत्तं संज्वलति ८, सकृत् श्रुत्वालयन्त्कुद्धो भवति ९, घृष्टमंसिकः १०, अभीक्ष्णमवधारिणीं भापते-यथा वासस्वं चोरो वा इति ११, नवानि अधिकरणानि करोति १२, उपशान्तानि च वदीरयति १३, सजरत्तपाद् अस्थण्डिकाद् स्थण्डिलं सङ्क्रामति, सखस्काभ्यां वा हस्ताभ्यां भिक्षां गृह्णाति १४, अकाले स्वाध्यायं करोति १५, असंस्कृतसत्तुं करोति, रात्रौ वा महणा रात्रेव उल्लपति १६, कलहं करोति, तद् वा करोति येन कलहो भवति १७, वादनां भापते करोति का येन सवो गणो इंइवित भासे १८, सूर्योदयाद् अक्षमनं यावद् मुद्धे १९, एषणासमितिं न पालयति २० ॥

* "तं जह व हृत्थकम्, कुर्वते १ मेहुणं च सेवते २ । राई च मुंजमाणे ३ आहाकम् च मुंजते ४ ॥ १ ॥ मेहुनं सेवत अतिक्रमादिषु त्रिषु । ततो य रायपिंडं ५, कीयं ६ पामिष ७ अमिहड ८ अछेजं ९ । मुंजते सबले ऊ, पचकित्त-यऽमिष्य मुंजते १० ॥ २ ॥ छम्मासऽम्भंतरजो, गणा गणं संकमं करिते य ११ । मासऽम्भंतर तित्रि य, दगलेवा ऊ फरेमाणे ॥ ३ ॥ मासऽम्भंतरजो विय, माइहाणाइं तित्रि कुणमाणे १२ । पाणइवायागट्टं, कुवंते १३ मुसं वयंते य १४ ॥ ४ ॥ गिण्ढते य अदिन्नं १५ आगट्टं तह अणंतरहियाए । पुढवीए ठाण सेज्जा, निसीहियं वावि चेएइ १६ ॥ ५ ॥ एयं सत्तिणिद्धाए सत्तरक्याए चित्तमंतसिलेख । कोलावासपइहा, कोल घुणा तेसि आवासो १७ ॥ ६ ॥ संड-सपाण-सर्वाए, जाव उ संताणए भये वहियं । ठाणाइ चैयमाणे, सबले आवट्टियाए उ १८ ॥ ७ ॥ आवट्टि मूलकंइ, पुण्फे य फले य भीय हरिए य । मुंजते सबले ऊ १९, तहेव संबच्छरस्सतो ॥ ८ ॥ दस दगलेवे कुवं, तह माइहाण दस य घरिसंसेो २० । आउट्टिय सीओइगवग्घारियहृत्थमत्ते य ॥ ९ ॥ दधीए भायेण व, विज्जंतं भत्त-पाण घेत्तुणं ।

* "तद्यथा तु इत्थकम् कुर्वन्तो मेहुनं च सेवमानः । रात्रौ च सुभ्रान आयाकर्म च युञ्जानः ॥ १ ॥ ततश्च राजविण्डं क्रीतं प्राप्ति-स्यमन्याइयमाच्छेद्यम् । युञ्जानः शक्य एव मत्साख्यायाऽन्नीक्ष्यं युञ्जानः ॥ २ ॥ पण्मासात्पश्चरतो गणाद् गणं सङ्कमं कुर्वन् ॥ ३ ॥ मासात्पश्चरे श्रीभ दकलेपायु कुर्वानः ॥ ३ ॥ मासात्पश्चरत एव मातृस्थानानि त्रीणि कुर्वानः । माणतिपातमाकुट्टया कुर्वन्तो मृषा वदंश्च ॥ ४ ॥ गृहंमाऽदत्तमाकुट्टया पयाऽन्नाईवापायु । पृथ्व्यां स्थानं शक्यां नैषेधिकीं चाऽपि चेतयति ॥ ५ ॥ एवं सक्षित्वायां सरज्जरायां चित्तवन्निष्कालेऽनुमत्याम् । कोलावासमकृषायां कोलापुणालेपामावासः ॥ ६ ॥ साण्ड-सपाण-सकीजं यावत् तु सन्वत्तकं भवेत् तत्र । स्थानादि चेतयन् शक्य आकुट्टेन ॥ ७ ॥ भाकुट्टया मूलानि कन्दान् पुष्पाणि च फलानि च कीजानि हरियाति च । सुलालः शक्यस्तु तथैव संवत्तरस्थानः ॥ ८ ॥ दत्ता उदकलेपायु कुर्वन् तथा मातृस्थानानि दस च वर्षान्तः । आकुट्टया शीतोदकक्षिब्धकमात्रे च ॥ ९ ॥ इत्यां मावनेन वा दीपयान् भष्ट-पानं गृहीत्वा ।

मुञ्जइ सचलो एत्तो, इगवीत्तो होइ नायघो २१ ॥१०॥ द्वाविंशती परीपहेपु प्राक्कथितेषु यो भिक्षुर्यतते ॥ त्रयोविंशत्यध्य-
यनयोगात् त्रयोविंशतिसूत्रकृतं तस्मिन्, त्रयोविंशतिसूत्रकृताध्ययनानि चेमानि—*“पुंडरिय किंरियठणं आहारपरिज-
पबेक्खराणकिरिया य । अणेगाद अइ नालंइ सोलसाइं च तेवीसं ॥ १ ॥” तथा रूपम्—एकस्तदधिकेषु प्रकमात् सूत्रकृ-
ताध्ययनेभ्यः ‘सुरेषु च’ भवनपति-व्यन्तर-ज्योतिष्क-वैमानिकरूपेषु दशाष्टपञ्चकविधेषु यो भिक्षुर्यतते यथावत्प्ररू-
पणादिना ॥ “पणवीस” त्ति पञ्चविंशती “भावणाहिं” त्ति सुव्यवलययाद् ‘भावनासु’ महाव्रतविपयासु, उक्तं हि—
†“पणवीसं भावणाओ पन्नत्ताओ, तं जहा—इरियासमिइ भणगुत्ती आलोइरुण पौणभोयणं आर्योणभंडम-
त्तनिकखेवणासमिइं पढमवए । अणुवीइभासणया कोइविवेगे लोइविवेगे भेवविवेगे होसविवेगे विइयवए । उग्गह-
अणुत्तयणया उग्गहसीमजायणया सयमेव उग्गहअणुगिण्हणया साहम्मियउग्गहं अणुणविय परिमुंजणया साहा-
रणभत्तयाणं अणुत्तयण परिमुंजणया तईयवए । इत्थि-पसु-पंडगसंसत्तसयणाऽऽसणवज्जणया इत्थीकहविवज्जणया
इत्थीण इरियाण आलोयणवज्जणया पुब्बरयपुब्बकीलियाणं विसयाणं असरणया पणीयाहारविवज्जणया चउत्थवए ।

मुनिकि शबळ पृप पृकविंशतितमो भवति शतस्थः ॥१०॥ * “पौण्डरीकं क्रियास्थानमाहारपरिज्ञा प्रत्याख्यानक्रिया च । क्षनगार आद्रो
नाळन्दः पोट्टरा च त्रयोविंशतिः ॥१॥” † “पञ्चविंशतिर्भावनाः प्रज्ञप्ताः । तथा—ईयांसमितिः १ मनोगुप्तिः २ वचोगुप्तिः ३ आलोच्य
पान-भोजनम् ४ आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणासमितिः ५ मधममत्ते । अनुचीचीभाषणता १ कोपविवेकः २ लोभविवेकः ३ भयविवेकः
४ हार्यविवेकः ५ द्वितीयमते । अवग्रहानुशापनता १ अवग्रहसीमयाचनता २ स्वयमेवाऽवग्रहानुग्रहणता ३ सार्धमिंशवग्रहमनुशाप्य
परिमुञ्जता ४ साधारणभक्त्यानमनुशाप्य परिमुञ्जता ५ तृतीयमते । १ स्त्री-पशु-पण्डकसंसकृतयनासनवर्जना १ स्त्रीकथयविवर्ज-
नता २ स्त्रीणाम् इन्द्रियाणामालोकनवर्जना ३ पूर्वैरत-पूर्वैकीदितानां विषयाणामस्मरणता ४ प्रणीताऽऽहारविवर्जना ५ चतुर्थमते ।

श्रीउचरा-
 व्ययनगुने
 भीनिमिच-
 न्नीया
 सुलबोथा-
 रुया लुपु-
 इतिः ।
 ॥३४९॥

सोऽद्विद्यारोग्यस्ते', एवं पंच वि इन्द्रिया ५ पंचमवए । उद्देशेषु इत्युपलक्षणत्वाद् उद्देशकालेषु 'दशादीनां' दशाश्रुतस्कन्ध-कल्प-
 न्यपदाराणां पद्धतिस्तद्धोष्विति शेषः । उक्तं हि—“दस उद्देशकाला, दसाण कल्पस्स हुंति छ चेव । दस चेव य ववहारस्स
 ट्ठंति सवे वि छयीसं ॥ १ ॥” यो भिद्युयंते । 'अनगारुणाः' व्रतादयः सप्तविंशतिः, सुबुव्यत्यात् तेपु च, उक्तं हि—
 * : 'पर्यल्लभिमिदियेणं, च निगहो भावं करणसंबं च । खम्मया विरोगया वि य, मर्णमाईणं निरोहो य ॥ १ ॥ कार्येण
 छण जोगम्मि जुत्तया धेयणाहियासण्या । तद् मारंणतियहियासणा य एएऽणगारुणा ॥ २ ॥” प्रकृतः कल्पः—यति-
 व्ययदरो यस्मिन्नसौ प्रकल्पः स चेहावाराद्भमेव शक्यपरिज्ञायष्टाविंशत्यव्ययनात्मकं तस्मिन् । उक्तं च—†“सत्थंपरिञ्चा
 लोपेविजओ सीओसणित्तं सँम्मत्तं । आंवंति थुवं विमोहो, उवहाणसुयं मेहपरिञ्चा ॥ १ ॥ पिंडेसण सेज्जेरिया भासा
 येथेसणा य पोएसा । उगंहापडिमा सँत्तिकसत्तया भावण विमुंत्ती ॥ २ ॥ उगंघायमंगुग्घायं, आरोवण तिविहमो
 निसीदं तु । इइ अट्टावीसविहो, आयाएकप्पनामो उ ॥ ३ ॥” 'तथैव' तेनैव यथावदासेवनादिप्रकारेण, 'तुः' ससु-
 षयं, यो भिद्युयंते ॥ पापधुतेपु प्रसङ्गाः—तथाविधाऽऽसत्तिकरूपाः पापधुतप्रसङ्गाः तेपु एकोनत्रिंशद्भेदेषु, उक्तं हि—

भोऽद्विद्यारोग्यपरमः † एवं पञ्चपि इन्द्रियाणि २-३-४-५ पञ्चमवते । † “दश उद्देशकाला दशानां कल्पस्य भवन्ति पदेव । दश
 च व्ययहारस्य भवन्ति सर्वेऽपि पद्विंशतिः ॥ १ ॥” * प्रतपदकमिन्द्रियाणां च निग्रहो भावः करणसत्त्वं च । क्षमता विरागताऽपि
 † “शक्यपरिज्ञा लोकाविजयः दौतोक्तासं सम्परायम् । भावन्ती धृतो विमोक्ष उपधानधुतं महापरिज्ञा ॥ २ ॥”
 भाषा उद्देशणा च पापप्रपणा । अत्रप्रद्वर्तमाना संसृष्टसत्तिका भावना विमुक्तिः ॥ २ ॥ उद्देशात्मनुद्घातमारोपणं त्रिविधं निरीयं तु ।
 इत्यष्टाविंशतिभिः भाष्यारम्भकल्पनामा तु ॥ ३ ॥”

एकत्रिंशं
 चरणविधि-
 नामकम-
 ध्ययनम् ।
 चरण-
 विधानम् ।
 ॥ ३४९ ॥

*॥ अह निमित्तगादं, दिव्युपायंतलिकैलमोर्मं च । अंतं सर्व-लवंखण वंजनं च तिविहं पुणेकिफं ॥ १ ॥ सुतं वित्ती सह
यत्तियं च पावसुयमडणतीसविहं । गंधेध-नैट्ट-वेथुं अंतं धयुंवेयसंजुतं ॥ २ ॥ "दिव्यं" ह्यन्तराट्टहासादि, 'ओत्पातं'
साहजराधियट्टुष्वादि, 'आन्तरिक्षं' महमेदादि, 'भीमं' मूविकाररूपं, 'व्यञ्जनं' मपादि, 'कशु" ति चारुनिचा, "आड" ति
वेदिकम् । मोहः--मोहनीयं तत्स्थानेषु त्रिशस्तु, उक्तं हि--"वारिमन्धेऽद्यगादिता, तसे पाणे विहिंसई । छाण्ड शुहं हत्येणं,
अंतो नायं गलेरैवं ॥ १ ॥ सीसावेदेषेण वेडित्ता, संकिलेसेण मारई । सीसम्मि जे य आहंतु, तुहमारेण हिंसई ॥ २ ॥
बहुजणस्स नेयां, दीयं ताणं च पाणिणं" । साधारणे गिलाणम्मि, पहुकिचं न कुवई ॥ ३ ॥ साहुं अकम्मधम्मो ष, जो
मंसेज्ज उवाट्टियं" । नेयाडयस्स मगस्स, अबगारम्मि वईई ॥ ४ ॥ परेसि सम्मइंसणाईण विपरिणामं फरेइ ति युत्तं
भवइ । जिणणऽणंतनाणीणं, अचण्णं जो पभासए । आयरियडवञ्जाए, खिसए संवडुद्धिई ॥ ५ ॥ तेसिमेव य नाणीणं,
सम्मं नो परित्थेई । पुणो पुणो अदिगरणं, डप्पाए [निवपरथाणदिणाइ फहेइ ति युत्तं भवइ] तित्थभेवई ॥ ६ ॥

* "अप तिसिस्ताहानि दिग्घमोत्पातं आन्तरिक्षं भौमं च । आद्रं स्वर-कक्षणे व्यञ्जनं च त्रिभिधं पुवरैकैकम् ॥ १ ॥ सुयं दृष्टिस्तया
वातिकं च पापश्रुतमेकोनत्रिधादिधम् । गान्धर्व-नाड्य-भास्तु, आयुर्धेवुवंदसंयुक्तम् ॥ २ ॥" २ "वारिमन्धेऽवगासा श्रतान् प्राणान्
विदिनसि । छावयित्वा शुखं हस्तेनात्कनोदं प्रीवारवयम् ॥ १ ॥ दीपं विधेन वेष्टयित्वा सहस्रेण मारयेत् । दीपं यथाऽऽहस्य दु-खमारेण
दिवसि ॥ २ ॥ बहुजनस्य नेतां, दीपं प्राणं च प्राणिनाम् । साधारणे ग्लाने प्रशुक्लं न करोति ॥ ३ ॥ साधुमधर्मकर्मा तु, यो अंतयेदुप-
स्थितम् । नैययिकस्य मार्गोत्सावकारे चरंते ॥ ४ ॥ परेषां सम्यग्दर्शनदीनो विपरिणामं करोति इत्युक्तं भवति । जिनानामनन्तशान्ति-
शान्तेशो यः भवत्येते । आचार्योपाध्यायान् खिसति मन्वडुद्धिकः ॥ ५ ॥ तेषामेव च ज्ञानिनां सम्पत् नो परितर्पयेत् । पुनः पुनरधिकर-
णमुत्पादयति [दृष्टमश्वानदिनादि इत्युक्तं भवति] दीपयोगेदकथ ॥ ६ ॥

श्रीउपरा-
 प्यपनद्ये
 श्रीनिमिच-
 न्नीपा
 शुलपोपा-
 स्था लपु-
 इतिः ।
 ॥३५०॥

जागं आहम्मिए जोए, पंजेइ पुणो पुँणो । कामे वमेत्ता पत्थेइ, इहइअभविँइ इ वा ॥ ७ ॥ अभिक्खं बहुसुएइइ ति जो भासंतइयहुँसुँओ । तथा य अतवस्सी वि, जे तयस्सि चिइइ वँइ ॥ ८ ॥ जायतेएण बहुजणं, अंतो धूमेण हिँसँइ । अकियमप्पणा कांठं, कयमेएण भासँए ॥ ९ ॥ नियडुवहि-पणिहीए पळिउंवे सादिजोयजुत्ते थँ । वेइ सबं गुसं वँयसि, इँउम्मइ ॥ ११ ॥ अक्खिअम्मि पविसित्ता, जो षणं हरइ पँणिणं । वीसंभित्ता उवाएणं, दारे तस्सेव सरियं नीए, विचे तस्सेव छुम्मँ । कुमारेइइ ति भासँए । एवं अवंभयापी वि वंभयारि त्ति भासँए ॥ १२ ॥ जेणे-वा वि दिसए । रट्ठस या वि निगमस्स, नायगं सेट्ठिमेव र्था ॥ १३ ॥ सेणावइं पत्तथां, भत्तारं अयणंणं च देसाणं, महामोहं पडुपँइ ॥ १५ ॥” सिद्धानामविशयिनो गुणाः सिद्धासिगुणा एकत्रिंशद्, उक्तं हि—

“वदिसैएण उंठाणे, षण्णै-नांथे-रसे-फासि-वेरे य । पण-पण-दु-पण-ट्ट-विद्वा इगतीसमकार्यइसंगेइइ ॥ १ ॥ अथवा—
 वातन् भावदिकात् योगात् मयुक्तिक पुनः पुनः । कामान् वान्वा प्राप्यते इहान्यभक्तिकान् वा ॥ ७ ॥ अभीक्ष्णं बहुधुतोइइमिति यो भापतेःषट्पुत्रः । तथा चावपत्सपि यत्परस्परमिति यदेव ॥ ८ ॥ जावतेजसा बहुजनमन्वर्धुत्सेन हिमत्ति । अकृत्यमात्मना कृत्वा इणमेतेन भापते ॥ ९ ॥ मिष्टयुषधि-मल्लिचिकः परीकृत्यति सात्वियोगयुक्तम् । मृते सर्वं मृया यदसि अकृतं कृतयति सदा ॥ १० ॥ अप्यनि प्रपश्य यो धनं इरति प्राप्तिनाम् । विद्यम्योपायेन दारेषु तस्यैव लुप्यति ॥ ११ ॥ अभीक्ष्णमकुमारस्तु कुमारोइइमिति सदा ॥ १० ॥ अप्यनि धार्यपि ब्रह्मघातिति भापते ॥ १२ ॥ येनयेष्वं नीतो विस्रे तस्यैव लुप्यति । तत्प्रभावोदित्यतो वाऽपि अन्तरायं करोति तस्य ॥ १३ ॥ सेनापति पताछारं भठारं वाऽपि द्विनत्ति । राहस्यस्य नायकं श्रेष्ठित्सेव पा ॥ १४ ॥ अपश्यन् पश्याम्यहं देवान् इति वा वदेत् । भस्मेन च देवानां महामोहं भट्टयते ॥ १५ ॥” १ “प्रतिषेधनं संस्थाने षण्णै-गन्ध-रत्न-स्वतं-वेदे च । पञ्च-पद्म-दि-पञ्चा-ऽष्ट-त्रिधा पञ्चान्याइकायाःसञ्ज्ञाऽन्यराः ॥ १ ॥

एकत्रिंशं
 चरणविधि-
 नामकम-
 व्ययनम् ।
 चरण-
 विधानम् ।

॥ ३५० ॥

* ०

नय शरितगन्धि चत्वारि आवप्य पंच आइमे अंते । सेसे दो दो भेया, क्षीणभिलाषेण इगतीसं ॥ २ ॥ "लोगे" ति
 सुषुप्तस्य सुखस्य योगसङ्घट्टा येः योगाः—दुःखमनोभाषाफण्यपापाराः समृद्धन्ते—स्थीक्रियन्ते, ते च द्वाविंशद्, एकं हि—
 * आलोपना निरंयलागे, आपर्दसु ददधन्तोया । अणिस्सिअोयदोणे य, सिवेत्ता निरुपदिक्कमया ॥ १ ॥ निरपलापः
 स्वाशाऽऽपायं; इषाणामालोचनायां नान्यली कययति ॥ अन्नायया अलोभे य, 'वितिक्खला अज्जेवे सुँइ । सम्भैदिही
 सुभाँदी य, आर्थेरे विणओयर्थे ॥ २ ॥ अज्ञातता तपसि फार्यो, वितिक्षा—परीपहादिजयः; 'सुइ' ति शुचिना भाग्यं
 संयमपदेत्तर्यः । थिईर्मई य 'सुवेगो, 'पणिही मुँचिदी 'संयरे । अत्तदोसोवसंहीरे, सबकंमविरत्तया ॥ ३ ॥ घृति-
 प्रथाना मधिभ्रुविमतिः, प्रणिधिः—माया सा त्याज्या, सुविधिः कार्यः । पंथेक्खेणो विडेत्सगो, अँप्पमाए लवाळये । ज्ञाण-
 संदंत्तोरे य, लदए मारणंविप ॥ ४ ॥ प्रत्याख्यानं मूलगुणोत्पणविपयतया द्विभेदमिति द्वारद्वयम् । "लवाळये" ति कालो-
 पलक्षणम्, धुणे क्षणे सान्नाचार्येनुप्रानं विचेयम्, ध्यानमेव संयययोगो ध्यानसंशरयोगः; "उदए मारणंविप" ति चेदनोदये
 मारणांविचे न क्षोभः फार्यः । सगाणं च परिभाँया, पार्येच्छित्तकरणे इय । अँराहणा य मरणंते, वत्तीसं जोगसंगहा
 ॥५॥" एतो दन्ते सिट्ठाविगुणयोगास्सेपु ॥ त्रयविंशद् 'आशावनासु च' अईदादिविपयासु प्रतिक्रमणसूत्रप्रतीवासु पुत्तः

न च इतोने पत्थायांमुषि पद्धारयन्ते । दोरे ही दो सेदो क्षीणभिलाषेण एकप्रिताप ॥ २ ॥ * "आलोचना निरपलाप आपसु
 ददधर्मता । अनिधितोपज्ञानस्य शिक्षा निरपतिकर्मता ॥ ३ ॥ अज्ञातता अलोभस्य तितिक्षाऽऽर्जवः शुचिः । सम्पद्यद्विः समधिद्याचारो
 वित्रवोपग. ॥ २ ॥ एतितमतिश्च संशेगः प्रणिधिः सुविधिः संयतः । आत्मदोपोपसंहारः सबकंमविरक्तता ॥ ३ ॥ प्रत्याख्यानं श्रुत्सतोऽ-
 प्रभापो लवाळयः । ध्यानसंशरवोपगोदये मारणांविचे ॥ ४ ॥ सङ्गतां च परिश्रुता प्रापश्चित्तकरणमिति । आराधना च मरणान्ते
 इरविणद् योगसङ्घट्टाः ॥ ५ ॥"

शिक्षणमनादिफासु या समवायाद्भामिहितानु, तथाहि—*सेहे राइणियस्स पुरेओ वा पक्खओ वा औसन्ने वा गंता मयइ । एव चिट्ठिचा ६ । एवं निसीइत्ता । ९ । बहिया विचारभूमीगए पुद्धतरं आयामइ । पुब्बिं चैव गमणागमणं आलोपइ । राओ वाहरमाणस्स राइणियस्स जागरमाणे वि अपडिणुणेत्ता भवइ । कंचि आलवियवं पुब्बिं चैव आलैवइ । असणां पुव सेइतरस्स आलोपइ पच्छा राइणियस्से । एवं लेवदंसेइ । एवं निर्मतं करेइ । अणापुच्छाए जो जमिच्छइ घरस वं सखं सेइ देइ प्रचुरमित्यर्थः । मणुअं मणुअ अप्पणा चैव आहारेइ । दिवसओ रायणियस्स वाहरमाणस्स न पडिणुणेइ^१ । राइणियस्स सखं सखं वत्ता भवइ यदुसदेण खरनिहुंरं भणंतीत्यर्थः । वाहरिए संते जत्य गए सुणइ कत्य गए सेय उहायं देइ^२ । किं मणसिं ति वत्ता भैयति । तुमं ति वयइ^३ । तज्जाएण पडिभणइ—कीस अज्जो गिलाणस्स न फटेइ ? इषार मणिओ तुम फीस न करोसि ? ति भणंतीत्यर्थः । कं कहेमाणस्स नो सुमणसो ह्वेइ । नो सुमरसि तुमं ति मांसेइ । फट्ठेणा भवेइ । परिसं भेत्ता भवइ—भिक्षतावेला यट्ठइ एवमाहउडवणेण सुत्तत्थयपोरिसिं भिनत्तीत्यर्थः ।

* "क्षेत्रो राधिकस्स पुत्तो वा पाथेत्तो वा आसये वा गग्गा भवति ३ । एवं स्थित्वा ६ । एवं निपय ९ । बहिसाद् विचारभूमिगत. एवंतरं आचामति १० । एवं सेव गमनागमनमाळोपयति ११ । राओ ब्याहारतो राधिकस्स जाप्रदपि अग्रतिथोवा भवति १२ । कम्मिणुणित्तम्य एवं धिक्कट्ठयति १३ । अयनादि एवं तीक्ष्णतरस्स आळोपयति पश्चाद् राधिकस्स १४ । एव उपदंशयति १५ । एवं निमज्जण करोति १६ । अनाट्टपया यो कदिच्छति तस्मै एव प्रचुरं प्रचुरं वदति १७ । मनोअ मनोअ भात्मना एव आहरति १८ । दिवसतः राधिकस्स ब्याहारतो न प्रतिगृह्णति १९ । राधिकस्स दीप्य दीप्य यच्च भवति, महच्छन्देन खरनिहुर भणति २० । व्यादतः सत्र एव गतः गृह्णति एव गतं भोद्योद्युप वृक्षति २१ । किं मणसिं इति वच्च भवति २२ । खमिति वदति २३ । खजातेन प्रतिभणति—कस्माद् अयं खजातरस्स न करोति ? इत्यदि मनियः एव कस्माद् न करोति ? इति मणति २४ । कयां कययमाणस्स नो सुमना भवति २५ । नो ज्ञासिं त्वमिति भाषते २६ । कयां टेणा भवति २७ । परिपट्ट भेषा भवति—मिक्षयेला वच्छेते पुपमाद्युत्थनेन सुयायंवेरुवी भिनधि २८ ।

अणुट्टियाए परिसाए कदेइ, षह निविट्टाए चेष, अह्निगरोहं अत्योहं तमेव सुत्तं विगप्पेइं इत्यर्थः । संधारयं
पाएण षट्ठेइं । संघारए निसीयइ तुयंइइ वा । उघासणे निसीयंइ । समासणे वीं । यो मिथुर्यतते य धायोगं अद्धानसे-
धनावजंगादिना इलेकोनविंशतिसूतार्यः ॥ २-३-४-५-६-७-८-९-१०-११-१२-१३-१४-१५-१६-१७-१८-१९-२० ॥
अध्ययनायं निगमयित्तुमाह—

इइ एएसु ठाणेसु, जे भिक्खू जयइं सया । खिण्णं से सधसंसार, विप्पसुचह पंडिए ॥ २ ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—‘इति’ अनेन प्रकारेण ‘एतेषु’ अगन्तरोक्तेषु, शेषं स्पष्टमिति ॥ २ ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूत्रिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
योधायां चरणविधिनामकमेकत्रिंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अणुपिकायं परिसरे कययति, षया निविट्टायै चेष, अतिक्रवीरुणं, षदेव सूत्रं विकल्पयति २९ । संस्कारकं पादेन घट्टयति ३० । संस्कारके
निपीदति स्वत्वतंपति वा ३१ । उघासने निपीदति ३२ । समासने वा ३३ ।”

भीतरा-
 स्वपनस्ये
 श्रीनेत्रिब-
 न्द्रीया
 सुलसोया-
 ध्या तपु-
 इषिः ।
 ॥ ३५२ ॥

अथ द्वात्रिंशत्तमं प्रमादस्थानाख्यमध्ययनम् ।

‘अन्तराध्ययने चरणमभिवृत्तम्, तत्र प्रमादस्थानपरिहारत एवाऽऽसेवितुं शक्यं तत्परिहारश्च तत्परिहानपूर्वक इति तदयं द्वात्रिंशत्तमप्रमादस्थाननामकमध्ययनमधुनाऽऽरभ्यते’ इति सम्बन्धस्याऽश्लेषदमादिसूत्रम्—

अचंतकालस्तु समूलपरस्त, सबस्त दुक्खरस्त उ जो पमोक्त्वो ।
 तं भासओ मे पडिपुण्णचित्ता, सुणेह एगंतहिंयं हियत्थं ॥ १ ॥

व्याख्या—अन्वमतिक्रान्तोऽलान्वः, बलुनत्र द्वायन्ती—आरम्भक्षणे निष्ठाक्षणात्, तत्रैह आरम्भक्षणेऽन्तः परिगृह्यते, यथा चालन्तः—अनादिः फालो यस्य सोऽलान्वकालस्तस्य, सह मूलेन—कपायाविरतिरूपेण वर्त्तत इति समूलकस्तस्य, लकं दि—“मूलं संसारस्तु च, इति कपाया अविरदं च” । सर्वस्य, दुःखयतीति दुःखं—संसारस्तस्य यः प्रकर्षेण मोक्षः—अप-
 गमः प्रमोक्षः पूर्वस्य पुत्रान्दस्वावपाणार्थश्लेषेद् सम्बन्धात् प्रमोक्ष एव, तं भापमाणस्य मे प्रतिपूर्णे—प्रकान्तार्थश्रवणजन्य-
 विरिष्टिपयान्वत्पागमनेनाऽऽर्पणकं चिह्नं येषां ते प्रतिपूर्णाचिन्ताः शृणुत एकान्तद्वितं, द्वितः—वत्त्वतो मोक्ष एव तदर्थ-
 निधि सुशयः ॥ १ ॥ यथाप्रसिद्धावमाह—

नाणस्तु सबस्त पगासणाए, अन्नाणमोहस्त विवज्जणाए ।
 रागस्तु दोसस्त प संखाएणं, एगंतसुक्खं समुवेह मोक्खं ॥ २ ॥

१ “मूलं संसारस्तु भवति च कपाया अविरतिम्” ।

द्वात्रिंशं
 प्रमादस्था-
 नाख्यम-
 ध्ययनम् ।
 प्रमादस्य
 स्थानानि ।

॥ ३५२ ॥

ध्यास्या—'ज्ञानस्य' आभिव्यक्तिरिच्छानादेः सर्वस्य, पाठान्तरेण सत्यस्य वा 'प्रकाशतया' निर्मलीकरणेन, अनेन
छानात्मनो मोक्षोत्प्रेरकः, तथा अज्ञानं—नास्त्यज्ञानादि मोक्षः—दर्शनमोहनीयम् अनयोः समाहारस्य 'वियर्जनया'
मिथ्याज्ञानप्रपञ्चदृष्टिवत्परिहरादिना, अनेन स एव सम्यग्दर्शनात्मकोऽभिहितः, रागस्य द्वेषस्य च सङ्घर्षेण, एतेन
वर्षेण परिदानकत्वाऽभिधानम्, एतद्वेषयोरेव बहुप्रयातकत्वाऽभिधानात्, सतत्त्वापर्ययः—सम्यग्दर्शनज्ञानचरित्रैरे-
वान्वक्ष्येत्वं समुपैति मोक्षम्, अयं च दुःखप्रमोक्षाविनाभावी इत्यनेन स एवोपलक्षित इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ नन्यस्तु
ज्ञानादिभिर्दुःखप्रमोक्षः, आर्षाणां तु कः प्राप्तिहेतुः ? इत्येते—

तस्सेस मग्गो गुरु-विद्वसेया, विवज्जणा मालजणस्स दूरा ।

सज्जतापएगंतनिसेयणा य, सुत्तऽत्थसंचित्तणया धिई य ॥ ३ ॥

व्याख्या—'वसे'ति अन्वत्युक्तस्य मोक्षोपायलक्ष्यः 'मार्गः' पन्था क्पाय इत्यर्थः, चतुव गुरुवः—यथावच्छास्त्राऽ-
निपायका वृत्ताय—युक्तपर्यायादिदृष्टांशेषां सेवा गुरुद्वयेवा, वियर्जना 'मालजनस्य' पार्थक्यादेः 'दूरात्' दूरेण, तथा
साम्यायल्लेखान्तनियेयणा स्वाभ्यायैकान्तनियेयणा, 'चा' समुषये, सूत्रार्थसंश्लिखन्तना धृतिश्च, नहि द्रुति विना ज्ञानादि-
हाय इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ यदेवंविधो ज्ञानादिमार्गः तव एतान्यमिच्छपवा प्राक् किं विधेयम् ? इत्याह—

आहारमिच्छे मियमेसणिज्जं, सहायमिच्छे निउणत्थयुद्धिं ।

निक्कयमिच्छिज्ज विवेगजोगं, समाहिकामे समणे तवस्सी ॥ ४ ॥

व्याख्या—आहारमिच्छेद् मितमेयणीयं सहायमिच्छेद् निपुणा अर्थेषु—जीयादिषु युद्धियस्य स तथा वं, निकेतमिच्छेद्
रिरेकः—दयापसंसारंछपोमयं वदुचितं, समाधिकामः भ्रमणः तपस्वीति सूत्रार्थः ॥४॥ एवंविधसहायाऽप्राप्तौ यत् कृत्यं तदाह—

न चा लभित्वा निउणं सहायं, गुणाहियं चा गुणओ समं वा ।
इको वि पाचाई विवज्जयंतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ ५ ॥

व्याख्या—'न' निषेधे, चारान्दः चेदर्थे, सतश्च न चेद् लभेत, शेषं सुगमम् ॥ ५ ॥ इत्थं सप्रसङ्गं ज्ञानादीनां दुःख-
प्रमोक्षोपायत्वमुक्तम् । इदानीं तेषामपि मोहादिक्षयनियन्धनत्वात् तत्क्षयस्यैव प्राधान्येन दुःखप्रमोक्षहेतुत्वख्यापनाय
यथा मोहादीनां सम्भवः यथा दुःखहेतुत्वं यथा च दुःखस्याभावः प्रसङ्गवस्तेषां चाभावः तथार्थमिधातुमाह—
जहा प अंडप्पभवा यलागा, अंडं यलागप्पभवं जहा च ।

एमेव मोहाययणं खु तण्हं, मोहं च तण्हाययणं वयंति ॥ ६ ॥
रागो य दोसो वि य कम्मवीयं, कम्मं च जाई-मरणं वयंति ।
कम्मं च जाई-मरणस्स मूलं, दुक्खं च जाई-मरणं वयंति ॥ ७ ॥
दुक्खं हयं जस्स न होइ मोहो, मोहो हओ जस्स न होइ तण्हा ।
तण्हा हया जस्स न होइ लोभो, लोभो हओ जस्स न किंचणार्हे ॥ ८ ॥

व्याख्या—'यथा च' यैनेव प्रकारेण अण्डप्रभवा यलाका अण्डं यलाकाप्रभवं यथा च, 'एवमेव' अनेनैव प्रकारेण
मोहः—अज्ञानं मिथ्यादर्शनं च स आयतनं—उत्पत्तिस्थानं यस्याः सा मोहायतना तां, 'खुः' अच धारणे, वृष्णां वदन्तीति
संयन्धः, यथोक्तमोहाभावे इत्यर्थम्भावी वृष्णाक्षयः, मोहं च वृष्णायतनं वदन्ति । वृष्णा हि सति यस्तुनि मूर्च्छा,
स चा रागप्रपाना सतस्तथा राग सपटदस्यते, सति च तत्र द्वेषोऽपि भवतीति सोऽपि अनयेवाक्षिप्यते, सतश्च वृष्णा-
प्रशनेन रागद्वेषानुष्ठौ, तदुत्कृष्टतायां च सिद्धं प्रय मोहः, एतेन च परस्परं हेतु-हेतुमद्भावाऽभिधत्तेन यथा रागादीनां

सम्भयद्यथोष्णम् ॥ सम्प्रति यथेषां दुःखहेतुत्वं तथा यद्युमाद्—रागश्च द्वेषोऽपि च कर्मवीजं, कर्म चस्य भिन्नकर्मत्वाद् मोहप्रभयं च यदन्वि, उत्तरादं सुगमम् ॥ यत्तथैवम् अतः किं स्थितम् ? इत्याह—दुःखं 'हयमि'त्यादि, 'किञ्चनानि' द्रव्यानि, शेषं स्पष्टमिति सूत्रप्रार्थः ॥ ६-७-८ ॥ सत्त्वेवं दुःखस्य मोहादयो हेतवः, हननोपायः तेषामयमेव ? क्वाऽप्योऽप्यसि ? इत्याशङ्क्याह—

रागं च दोसं च तहेव मोहं, उद्धतुकामेण समूलजालं ।

जे जे उवाया पडियच्चियथा, ते कित्तइस्सामि अहाणुपुच्चिं ॥ ९ ॥

ध्याल्या—सद्य मूलानागिव मूलानां तीव्रकपायोदयादीनां मोहप्रकृतीनां जालेन—समूहेन वर्जित इति समूलजालं, शेषं स्पष्टम् ॥ ९ ॥ यथाप्रतिज्ञातमेयाह—

रसा पगामं न निसेवियथा, पायं रसा दित्तिकरा नराणं ।

दित्तं च कामा समभिद्वंति, दुमं जहा साडफलं च पक्खी ॥ १० ॥

जहा दयगगी पउरिंथणे वणे, समारुओ नोवसमं उवेह ।

एविदियगगी वि पगामभोइणो, न वंभयारिस्स हियाय कस्सई ॥ ११ ॥

विचित्तसिञ्जासणजंतियाणं, ओमासणाणं दमिइंदियाणं ।

न रागसत्तु धरिसेह चित्तं, पराइओ वाहिरिवोसहेहिं ॥ १२ ॥

जहा पिरालावसहस्स मूले, न मूसगाणं वसही पसत्था ।

एमेव इत्थीनिलयस्स मज्झे, न वंभयारिस्स खमो निवास्तो ॥ १३ ॥

श्रीउच्यते-
 व्यपनयते
 श्रीनिमित्त-
 न्नीया
 सुखयोग्या-
 स्या लघु-
 श्रुतिः ।

॥ ३५४ ॥

न रूप-लावण-विलास-हासं, न जंपियं इंणिय पेहियं वा ।
 इत्थीण चित्तंसि निवेसइत्ता, ददं वयस्से समणे तवस्सी ॥ १४ ॥
 अवंसणं चेव अपत्थणं च, अचित्तणं चेव अकित्तणं च ।
 इत्थीजणस्सारियद्धानजुगं, हियं सया वंभवए स्याणं ॥ १५ ॥
 कामं तु देवाहि विभूसियाहिं, न चाइया खोभइडं तियुत्ता ।
 तहा वि एगंतहियं ति नचा, विचित्तवासो मुणिणं पसत्थो ॥ १६ ॥
 मोक्खाभिकंखित्तस्स वि माणयस्स, संसारभीरुस्स ठियस्स धम्मो ।
 न तारिसं दुत्तरमत्थि लोए, जह तिथओ चालमणोहराओ ॥ १७ ॥
 एए य संगे समइक्कमित्ता, सुदुत्तरा चेव भवंति सेसा ।
 जहा मदासागरसुत्तरित्ता, नई भवे अवि गंगासमाणा ॥ १८ ॥
 कामानुगिद्विप्पमवं खु इक्खं, सधस्स लोएस्स सदेवगस्स ।
 जं काइयं माणसियं च किंचि, तस्संतं गच्छइ वीयरारो ॥ १९ ॥
 जहा य किपागफला मणोरमा, रसेण वण्णेण य सुज्जमाणा ।
 ते खुएए जीविय पचमाणा, एओवमा कामयुणा विचाये ॥ २० ॥

व्याख्या—गुणमय । नवरूप—‘दृष्टिकराः’ यादेककारिणः, एतं च कामाः समभिद्रवन्ति, कमिव के ?
 श्लाघ—दुर्गं यथा शानुफलं, ‘वे’ति मिश्रकम्पः, वतव्य पक्षिण इय ॥ किञ्च—‘जदे’त्यादि ॥ विविक्कयन्त्यावस्थानेऽपि

द्वात्रिंशत्
 प्रमादस्था-
 नाल्यम-
 ध्ययनम् ।
 प्रमादस्य
 स्थानानि ।

॥ ३५४ ॥

कदाचिन् स्त्रीसम्पाते कर्मचञ्चल्यं सदाह—‘त’ नैव रूपं—सुसंस्तानता लापथ्यं—नयनमनसामालादंको गुणः विलासाः—
विशिष्टनेपथ्यरचनादयः दासः—प्रतीत एषां समाहारः, न ‘अस्मितम्’ उल्लिखितं “इंगिव” चि विन्दुलोपात् ‘इद्वितम्’
अङ्गभङ्गादि ‘वीक्षितं’ प्रतीतं ‘या’ सद्युपये, स्त्रीणां सम्बन्धिषु चित्ते ‘निवेश्य’ अहो! सुन्दरमिदमिति विकल्पतः स्थाप-
यित्वा ‘द्रुमु’ इन्द्रियविषयतां नेतुं व्यवस्येत् श्रमणः तपस्वी ॥ किमित्येवमुपदिश्यते ? इत्याह—अदर्शनं च, ‘एव’
अवधारणे, अदर्शनमेव च अप्रार्थनं च ‘अचिन्तनं चैव’ रूपायपरिभाषणम् ‘अकीर्तनं च’ नामतो गुणतो वा स्त्रीजनस्य,
आप्यन्तं—धर्मादि तयोर्गं—तदेतुस्त्वेनोचितम् ॥ ननु विकारहेतौ सति विक्रियन्ते चेपां न चेतांसि त एव धीराः,
तत्कमिति विविक्तशय्यासनता विधीयते ? इत्याह—“क्रामं तु” चि अनुमतमेवैतद् यद् ‘देवीभिः’ इत्यादि ॥ विवि-
कशय्यासनतासमर्थताप्येव स्त्रीणां दुरतिकल्पसाह—“भोक्त्रे”त्यादि ॥ स्त्रीसङ्घातिक्रमेण गुणसाह—एवांश्च ‘सङ्घान्’
सम्बन्धान् प्रकृमात् स्त्रीविषयान् समतिक्रम्य सुलोचरोश्चैव भवन्ति ‘शेषाः’ द्रव्यादिसङ्घाः, यथा महासागरसुतीर्थं
नदी भवेत् सुद्रोचरोवेति प्रक्रमः “अवि गंगासमाण” चि गङ्गासमानाऽपि ॥ किञ्च—कामेषु अनुगृह्णिः—सतताऽमिकाङ्क्षु।
कामानुगृह्णित्वात्प्रभवमेव सुसन्दस्याऽवधारणार्थत्वाद् दुःखं सर्वस्य लोकस्य सदेवकस्य यत् कायिकं मानसिकं च ‘किञ्चिद्’
अस्मिपि सत्साऽन्तमेवाऽन्तकं गच्छति वीतरागः ॥ ननु कामाः सुखरूपाः, तत्कयं तत्प्रभवमेव दुःखम् ? उच्यते—‘यथा
च’ यथैव स्तिपाकफलाणि अपेर्गम्यमानत्वाद् मनोरमाण्यपि रसेन वर्णेन चशब्दाद् गन्पादिना च सुन्दरमानानि ‘तानि’
श्लोकप्रतीतानि “सुहृत्” चि धार्यत्वात् ‘क्षोदयन्ति’ विनाशयन्ति जीवितं ‘पच्यमानानि’ विपाकावस्थाप्राप्तानि । एतदुपमाः
कामगुणा विपाके विपाकदाहणतासान्धेन सतुल्या इति भाव इति सूत्रैकादशकार्यः ॥ १०-११-१२-१३-१४-१५-
१६-१७-१८-१९-२० ॥ इत्थं रागस्य केवलस्योद्धरणोपायमभिधाय सम्प्रति तस्यैव द्वेषसहितस्य समाह—

श्रीठचरा-
 स्पपनप्रे
 भीनेमिच-
 न्नीया
 गुलबोपा-
 स्या ल्यु-
 इतिः ।
 ॥३५५॥

जे इंदियाणं विसया मणुष्या, न तेसु भावं निसिरे कयाई ।
 न याऽमणुकेसु मणं पि कुजा, समाहिकामे समणे तवस्सी ॥ २१ ॥

व्याख्या—ये इन्द्रियाणां विषया मनोहा न तेसु 'भावम्' अभिप्रायम् अपेगन्वमानत्वाद् भावमपि प्रस्तावादित्त्रि-
 याणि प्रपंचयितुं किं पुनस्तत्प्रवर्चनमित्यादिशब्दार्थः 'निसिरे' इत्यत्र कदाचित्, न चामनोहोषु मनोऽपि, अत्रापि
 इन्द्रियाणि प्रवर्चयितुमपि शक्यत् इत्यत्र समाधिकामः श्रमणः तपस्वी इति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ इत्थं रागद्वेषोद्वरणेषुपि नो
 विषयेष्वो नियंचनमिन्द्रियाणामुपदिष्टम् । अयुना तेसु तत्प्रवर्चने रागद्वेषाऽनुद्वरणे च यो दोषस्त्वं प्रत्येकमिन्द्रियाणि
 तत्प्रसङ्गतो मनश्चान्तिं ददंयितुमाह—

चक्षुस्त्वं रूवं गहणं वयंति, तं रागहेडं तु मणुष्यमाहु ।
 तं दोसहेडं अमणुष्यमाहु, समो य जो तेसु स वीयरगो ॥ २२ ॥
 रूवस्त्वं चक्षुं गहणं वयंति, चक्षुस्त्वं रूवं गहणं वयंति ।
 रागस्त्वं हेडं समणुष्यमाहु, दोसस्त्वं हेडं अमणुष्यमाहु ॥ २३ ॥
 रूवेसु जो गिद्विमुक्के तिबंधं, अकालियं पावइ सो विणसं ।
 रागाडरे से जह वा पयंगे, आलोपलोत्ते समुक्के मणुं ॥ २४ ॥
 जे याचि दोसं समुक्के तिबंधं, तंसि कलणे से व उक्के दुक्कं ।
 दुयंतदोसेण सएण जंतुं, न किंचि रूवं अवरज्जइ से ॥ २५ ॥

द्वात्रिंशं
 प्रमादस्था-
 नाख्यम-
 ध्ययनसू ।
 प्रमादस्य
 स्थानानि ।

॥ ३५५ ॥

पृगंतरत्तो र्दरंसि स्व्ये, अतालसे से कुणई पओसं ।
 दुषलसस संपीलमुयेइ पाळे, न लिप्पई तेण मुणी विरागे ॥ २६ ॥
 रूवाणुगासाणुगए य जीवे, चराचरे हिंसइ नेगरूवे ।
 चित्तेहि ते परियायेइ पाळे, पीलेइ अत्तट्ट गुरु किलिट्ठे ॥ २७ ॥
 रूवाणुयाए ण परिग्गहेण, उप्पायेणे रक्खणससन्निओगे ।
 षए विओगे य कइं सुहं से, संभोगकाले य अत्तित्तिलाभे ॥ २८ ॥
 स्व्ये अत्तित्ते अ परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
 अलुट्टिदोसेण इही परस्स, लोभाविले आययई अदत्तं ॥ २९ ॥
 तण्हामिभूयस्स अदत्तहारिणो, स्व्ये अत्तित्तस्स परिग्गहे य ।
 मायामुसं चहइ लोभदोसा, तत्याडवि दुक्खा न विमुचई से ॥ ३० ॥
 मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य दुही दुरंते ।
 एवं अदत्ताणि समायअंतो, स्व्ये अत्तित्तो दुहिओ अणिस्सो ॥ ३१ ॥
 रूवाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कत्तो सुहं होज्ज कयाइ किंचि ? ।
 तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, निघत्तई ज्ञस्स कए ण दुक्खं ॥ ३२ ॥
 एमेय स्व्यम्मि गओ पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पडट्टचित्तो अ चिणाई कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ३३ ॥

श्रीउत्तरा-
 ध्यपनस्ये
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुसतोषा-
 स्या लघु-
 श्रुतिः ।

३५६॥

रूढे विरतो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पई भयमज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ३४ ॥
 सोयस्स सइं गहणं वयंति, तं रागहेउं तुं मणुन्नमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स भीयरगो ॥ ३५ ॥
 सइस्स सोयं गहणं वयंति, सोयस्स सइं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुन्नमाहु, दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥ ३६ ॥
 सइंसु जो गिद्धिसुवेइ तिषं, अकालियं पावइ से विणासं ।
 रागाउरे हरिणमिए व सुडे, सइं अतिसे ससुवेइ मचुं ॥ ३७ ॥
 जे यावि दोसं ससुवेइ तिषं, तंसि कवणे से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुइंतदोसेण सएण जंतू, न किंचि सइं अवरज्जई से ॥ ३८ ॥
 एणंतरतो खरंसि सइं, अतालिसे से कुणई पओसं ।
 दुक्खस्स संपीरुसुवेइ बाले, न लिप्पई तेण सुणी विरागो ॥ ३९ ॥
 सइणुणासाणुणए य जीवे, चराचरे हिंसइ णेरूवे ।
 चित्तं हिं ते परिपावेइ बाले, पीडेइ अत्तइ गुरु किलिडे ॥ ४० ॥
 सइणुवाएण परिगहेण, उप्पायणे रक्खणसच्चिओगे ।
 वए विओगे य कइं छइं से, संभोगकाले य अतिच्छिञ्जे ॥ ४१ ॥

आश्रित्यं
 प्रमादस्या-
 नाख्यम-
 व्ययनम् ।
 प्रमादस्य
 स्थानानि ।

॥ ३५६ ॥

सदे अतिष्ठे य परिग्गहम्मि, सत्तोयसत्तो न उवेह बुद्धि ।
 अनुद्धिपोसेण दुही परस्स, लोभाविले आययई अदत्ते ॥ ४२ ॥
 तण्हाअभिचयस्स अदत्तहारिणो, सदे अतिचत्स परिग्गहे य ।
 मायामुसं पट्टइ लोभदोसा, तत्थाधि दुक्खा न विमुचई से ॥ ४३ ॥
 भोसत्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगफाले य दुही दुरंते ।
 एयं अदत्ताणि सभापयंतो, सदे अतिचो दुद्धिओ अणिस्सो ॥ ४४ ॥
 सदाथुरत्तस्स नरत्स एयं, कत्तो सुदं हुम्म कयाइ किंचि ।
 मत्थोयभोगे वि किलेसदुक्खं, निघत्तए जस्स कए न दुक्खं ॥ ४५ ॥
 एमेय सद्धम्मि गओ पओसं, उवेह दुक्खोहपरंपराओ ।
 पउट्टयित्तो य चिणेइ कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ४६ ॥
 सदे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न छिप्पई भयमज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ४७ ॥
 घाणस्स गंधं गहणं धयंति, तं रागहेडं समणुत्तमाहु ।
 तं दोसहेडं अमणुत्तमाहु, समो य जो तेसु स वीपरागो ॥ ४८ ॥
 गंधस्स घाणं गहणं धयंति, घाणस्स गंधं गहणं धयंति ।
 रागस्स हेडं समणुत्तमाहु, दोसस्स हेडं अमणुत्तमाहु ॥ ४९ ॥

गंधस्स जो गिद्धिसुवेह तिबंधं, अकालियं पावह से विणासं ।
 रागाउरे ओसहिगंधगिद्धे, सज्ये बिलाजो विव निक्खमंतो ॥ ५० ॥
 जे आबि दोसं समुवेह तिबंधं, तंसि ब्खणे से उ उवेह दुक्खं ।
 दुइंतदोसेण सएण जंतू, न किंचि गंधो अवरज्झई से ॥ ५१ ॥
 पुंगतरत्तो रुइंसि गंधे, अतालिसे से कुणई पओसं ।
 दुक्खस्स संपीलसुवेह बाले, न लिप्पई तेण सुणी विरागो ॥ ५२ ॥
 गंधाणुयासाणुण य जीवे, चराचरे हिंसइ णेगरूढे ।
 चित्तेहिं ते परितावेह बाले, पीलेह अत्तइ गुरु किलिट्ठे ॥ ५३ ॥
 गंधाणुवाएण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खणासन्निओगे ।
 बए विओगे य कइं सुहं से, संभोगकाले य अतिच्छिलाभे ॥ ५४ ॥
 गंधे अतित्ते य परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेह तुट्ठिं ।
 अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स, कोभाविले आययई अदत्तं ॥ ५५ ॥
 तण्णदाज्जिमूयस्स अदत्तहारिणो, गंधे अतित्तस्स परिग्गहे य ।
 मायामुसं बहइ लोभदोसा, तत्थाज्जि दुक्खा न विसुच्चई से ॥ ५६ ॥
 मोसस्स पब्धा य पुरत्थओ य, पओगकाले य दुही दुरत्ते ।
 एवं अदत्ताणि समापयंतो, गंधे अतित्तो दुक्खो अणिस्सो ॥ ५७ ॥

गंपायुरक्षरस नरसस एवं, कत्तो सुहं होञ्ज कयाइ किंचि १ ।
 तत्थोयभोगे वि किल्लेसदुद्वलं, निघत्तए जसस कए ण दुक्खं ॥ ५८ ॥
 एमंय गंपम्मि गओ पओसं, उबेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पउट्ठचित्ती य विणाइ कम्मं, जं से पुणी होइ दुहं विवागे ॥ ५९ ॥
 गंपे विरत्तो मणुओ विसीगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पई भयमज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ६० ॥
 जिन्भाए रसं गहणं वयंति, तं रागहेउं समणुत्तमाहु ।
 तं दोसहेउं जमणुत्तमाहु, समो य जो तेसु स धीयरगो ॥ ६१ ॥
 रसस्त जिन्मं गहणं वयंति, जिन्भाए रसं गहणं वयंति ।
 रागस्त हेउं समणुत्तमाहु, दोसस्त हेउं जमणुत्तमाहु ॥ ६२ ॥
 रसस्त जो सिद्धिमुवेइ तियं, अकालियं पावइ से विणासं ।
 रागाउरे चडिसयिभिन्नकाए, मन्ठे जहा आमिसभोगगिद्धे ॥ ६३ ॥
 जे आयि दोसं समुवेइ तियं, तंसि कसणे से उ उवेइ दुक्खं ।
 शुद्धतदोसेण सएण जंतु, रसं न किंचि अवरज्जई से ॥ ६४ ॥
 एगंतरत्तो रूइरे रसम्मि, अताडिसे से कुणई पओसं ।
 दुक्खस्तस सर्पात्तमुवेइ पाछे, न लिप्पई तेण सुणी विरागो ॥ ६५ ॥

रसाणुयासाणुगए य जीवे, चराचरे हिंसह गेगरूवे ।
 चित्तं हि ते परितावेह चाले, पीलेह अत्तट्ट शुरु किलिह्हे ॥ ६६ ॥
 रसाणुवाएया परिगहेण, उप्पायणे रक्खणसन्निओगे ।
 षए विओगे य कएं सुहं से, संभोगकाले य अत्तित्थलाभे ॥ ६७ ॥
 रसे अत्तित्ते य परिगहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेह लुट्ठिं ।
 अलुट्ठिदोसण इही परस्स, लोभाविले आययई अदत्तं ॥ ६८ ॥
 तण्हाऽभिगूयस्स अदत्तहारिणो, रसे अत्तित्तस्स परिगहे य ।
 मायासुसं बह्वह लोभदोसा, तत्थाऽवि दुक्खा न विमुचती से ॥ ६९ ॥
 मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य इही इरंते ।
 एवं अदत्ताणि समाहयंती, रसे अत्तित्तो इहिओ अणित्तो ॥ ७० ॥
 रसाणुरत्तस्स नरत्त एवं, कत्तो सुहं होल्ल कयाह किंचि ? ।
 तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, मिधत्तए जत्तस कए न दुक्खं ॥ ७१ ॥
 एमेव रसम्मि गओ पओसं, उवेह दुक्खोहपरंपराओ ।
 पटट्ठयित्तो य चिणाति कम्मं, जं से पुणो होह इहं विवागे ॥ ७२ ॥
 रसे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पई भयमज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ७३ ॥

कायस्स फासं गहणं वयंति, तं रागहेउं समणुन्नमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स वीयरगो ॥ ७४ ॥
 फासस्स कायं गहणं वयंति, कायस्स फासं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुण्णमाहु, दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥ ७५ ॥
 फासस्स जो गिद्धिसुवेइ तिबंधं, अकालियं पावइ से विणासं ।
 रागाउरे सीयजलावसन्ने, गाहगहीए महिसे व रत्ते ॥ ७६ ॥
 जे यावि दोसं समुवेइ तिबंधं, तंसि कलणे से उ उवेइ दुक्खं ।
 इदंतदोसेण सएण जंतू, न किंचि फासं अवरज्झइ से ॥ ७७ ॥
 एगंतरत्तो रहरंसि फासे, अतालसे से कुणहं पओसं ।
 इक्कतस्स संपीलसुवेइ घाले, न लिप्पइ तेण सुणी विरागो ॥ ७८ ॥
 फासाणुगासाणुगए य जीवे, चराचरे हिंसइ णेगरूवे ।
 चित्तेहिं ते परितावेइ बाले, पीठेइ अत्तट गुरु किलिट्ठे ॥ ७९ ॥
 फासाणुवाएण परिगहेण, उप्पायणे रक्खण-सन्निओगे ।
 घए विओगे य काहं सुहं से, संभोगकाले य अतित्थिलाभे ॥ ८० ॥
 फासे अतित्ते य परिगहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
 अनुट्ठिदोसेण दुही परस्स, लोभाविले आययइ अदत्तं ॥ ८१ ॥

तण्हाऽभिमृप्यस्त अदत्ताहारिणो, फासे अतित्तस्तस परिगहे य ।
 मापायुसं बहू लोभदोसा, तत्पाऽवि दुक्खान विसुबई से ॥ ८२ ॥
 एवं ज्वत्ताणि समाइयंतो य, पओगकाले य दुही दुंरंते ।
 फासाणुत्तस नरस्त एव, कत्तो सुहं शेज्ज कयाइ किंवि ? ।
 तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, निवत्तए जस्त कए न दुक्खं ॥ ८४ ॥
 एमेव फासम्मि गओ पओसं, उक्केइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 फासे विरत्तो मणुओ विसोगो, एणुण दुक्खोहपरंपराओ ।
 न छिप्पई भयमज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ८५ ॥
 मणस्त भावं गइणं चयंति, तं रागहेउं समणुज्जमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुज्जमाहु, समो य जो तेसु स चीयरगो ॥ ८७ ॥
 भावस्त मणं गइणं चयंति, मणस्त भावं गइणं चयंति ।
 रागस्त हेउं समणुज्जमाहु, दोसस्त हेउं अमणुज्जमाहु ॥ ८८ ॥
 मणेण जो तिद्धिसुयेइ तिवं, जकालियं पावइ से विणासं ।
 रागाउरं कामगुणेषु गिट्ठे, करेणुमग्गवट्ठिए गए वा ॥ ८९ ॥

जे आवि घोसं ससुवेइ त्रिबं, तंसि कखणे से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुइंतदोसेण सएण जंतू, न किंचि भावं अवरज्झई से ॥ ९० ॥
 एगंतरस्तो रुइरंसि भावे, अत्तालिसे से कुणई पओसं ।
 दुक्खस्स संपीलसुवेइ चाले, न लिप्पई तेण सुणी विरागो ॥ ९१ ॥
 भावाणुगासाणुगए य जीये, धराचरे हिंसइ जेगस्त्वे ।
 चित्तेहिं ते परितावेइ चाले, पीलेइ अत्तइ गुरु किलिठे ॥ ९२ ॥
 भावाणुचाएण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खण-सन्निओगे ।
 वए चिओगे य कइं सुइं से, संभोगकाले य अतित्तिलामे ॥ ९३ ॥
 मावे अतित्ते य परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
 अत्तुट्ठिदोसेण दुही परस्स, लोभाविळे आययई अइत्तं ॥ ९४ ॥
 तणशाडभिभूयस्स अदत्ताहारिणो, भावे अतित्तस्स परिग्गहे य ।
 मायासुसं बहइं लोभदोसा, तत्थाडवि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ९५ ॥
 भोसस्स पच्छा य पुरत्यओ य, पओगकाले य दुही दुरंते ।
 एवं अदत्ताणि समाइयंतो, भावे अतित्तो दुहिओ अणिस्सो ॥ ९६ ॥
 भावाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कच्चो सुइं होज्ज कयाइ किंचि ? ।
 तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, निवत्तए जस्स कए न दुक्खं ॥ ९७ ॥

श्रीउच्यते
 व्यनयन्
 श्रीनिमित्त-
 न्नीया
 गुल्लोपा-
 र्थ्या ल्यु-
 द्धिः ।
 ॥३६०॥

एमेव भावमि गथो पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पउट्ठचित्तो य चिणाइ कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं चिवागो ॥ ९८ ॥
 भावं विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पई भयमज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ९९ ॥

व्याख्या—“चक्खुस्स” इत्यादिसूत्राणि अट्टसप्ततिः । तत्रापि चक्षुराश्रित्य त्रयोदश—चक्षुषो रूपं, गृह्यतेऽनेनेति
 ग्रहणं, कोऽयं? आद्येषकं यदन्ति । ततः किम्? इत्याह—‘तद्’ रूपं रागहेतुः, ‘तुः’ पूरणे, मनोद्वयमाहुः; तथा ‘तद्’
 रूपमेव हेतुहेतुम् अमनोद्वयमाहुः; ततस्त्वयोद्युःप्रवर्त्तने रागद्वेषसम्भवात् तदुद्धरणशकिलक्षणो दोष इति भावः ।
 आह—एवं न कश्चित् सति रूपे वीतरागः स्याद् अत आह—‘समस्तु’ अरक्तद्विष्टतया तुल्यः पुनर्यः ‘तयोः’ मनोद्वे-
 षररूपयोः स वीतराग इय वीतरागः, उपलक्षणत्वाद् वीतद्वेषश्च, इदमुक्तं भवति—न तावत् चक्षुः तयोः प्रवर्त्तयेत्,
 कथञ्चित् प्रवर्त्तने च समताभेदायलम्बतेति ॥ ननु यद्येवं रूपमेव रागद्वेषजनकं ततस्सदुद्धरणार्थिनलक्ष्यैव चिन्ताऽस्तु,
 रूपे यदुर्न प्रवर्त्तयेद् इत्येवं तु न चक्षुषश्चिन्ता कर्तुं युक्त्याशङ्क्याह—रूपस्य चक्षुः गृह्यतीति ग्रहणं यदन्ति, तथा
 यद्युषो रूपं गृह्यत इति प्रदणं यदन्ति, अनेन च रूपचक्षुषोर्भासात्प्राहकभावदर्शततः परस्परमुपकार्योपकारकभाव
 इष्टः; एतौ यथा रूपं रागद्वेषकारणं तथा चक्षुरपि इत्युक्तं भवति । अत आह—रागस्य हेतुं मङ्गमात् चक्षुः सह मनो-
 धेन प्राप्तेन रूपेण यत्तंते समनोद्वयमाहुः; द्वेषस्य हेतुम् ‘अमनोद्वयम्’ अवियमानमनोद्वयरूपमाहुः ॥ इत्थं रागद्वेषो-
 द्धरणोपायमभिययाय एतदुद्धरणे दोषमाह—रूपेयुयः ‘भृद्धि’ रागरूपां उपैति तीव्राम्, अकाले भवम् आकालिकं प्राप्नोति

१ यदुच्यते—इष्य मूर्च्छां कामः, धेहो गाढं ममत्वमभिनन्दः । अभिच्छास इत्यनेकानि रागपदोपलक्षणाणि ॥ १ ॥

द्वित्रिंशं
 प्रमादस्या-
 नाख्यम-
 ध्ययनम् ।
 प्रमादस्य
 स्थानानि ।

॥ ३६० ॥

स विनाशं रागादुरः सन् 'सः' इति लोकप्रतीतः, 'यथा वा' इति वाशब्दस्यैवकारार्थत्वाद् यथैव पतङ्गः 'आलो-
कडोलः' श्लिचदीपशिखादर्शनलम्पटः समुपैति स्रुयुम् ॥ 'यश्च' इति यत्तु, अपिः तस्मिन् इत्यनेन योक्ष्यते, द्वेषं
समुपैति रूपेष्विवति प्रक्रमः तीव्रम्, स किम् ? इत्याह—तस्मिन्नपि क्षणे सः 'तुः' पूरणे उपैति 'दुःखं' चित्तसन्तापा-
विक्रम् । इन्धं तर्हि रूपस्यैव दुःखहेतुत्वं तद्दर्शन एव द्वेषसम्भवाद् इत्याशङ्क्याह—दुष्टं दमनं दुर्दान्तं तच्च प्रकृमात् चक्षुपः
तदेव दोषो दुर्दान्तदोषस्तेन 'स्वकेन' आत्मीयेन 'अन्तुः' वेही न 'किञ्चिद्' अल्पमपि रूपमपराध्यति "से" तस्य ॥
इत्थं रागद्वेषयोरनर्थहेतुत्वमुक्तम् । इदानीं तु द्वेषस्यापि रागहेतुकत्वात् स एव महाऽनर्थमूलमिति दर्शयंस्तस्य विशेषतः
परिहर्तव्यता स्मापयितुमाह—एकान्तरकः 'रुचिरे' मनोरमे रूपे 'अतादृशे' अनीदृशे स करोति प्रद्वेषम्, तथा च
दुःखस्य 'सम्पीडं' सद्भावं समुपैति 'बालः' अज्ञः, न लिप्यते तेन मुनिर्धिरागः ॥ सम्प्रति रागस्यैव हिंसाद्याश्रय-
निमित्ततामिद्वैव च तद्द्वारेण दुःखजनकत्वं सूत्रपट्टेनाह—रूपं-प्रस्तावाद् मनोज्ञमनुगच्छति रूपाऽनुगा सा चाऽसौ
आज्ञा च रूपानुगाशा-रूपविषयोऽभिलाष इत्यर्थः तदनुगतश्च, पठन्ति च—'रूपाणुवायाणुगाद्य' ति रूपाणाम्
उपार्थैः—उपार्जनहेतुभिरनुगत उपायाऽनुगतः स च जीवान् 'चराचरान्' त्रसस्थावरान् हिनस्ति अनेकरूपान्, काञ्चित्
तु 'चिन्तैः' अनेकमकौरूपयैरिति गम्यते तान् 'परितापयति' दुःखयति बालः, अपरांश्च पीडयति एकदेशदुःखोत्पादनेन
'आत्मापं गुरुः' स्वप्रयोजननिष्ठः 'छिष्टः' रागवाधितः ॥ अन्यच्च—रूपेऽनुपातः—गमनम् अनुराग इत्यर्थः रूपाऽनुपात-
सस्मिन् सति 'के'ति पूरणे, 'परिप्रेषणे' मूर्च्छोत्संकेन हेतुना 'उत्पादने' उपार्जने रक्षणं च—अपयैभ्यः सन्नियोगश्च—
स्वपरप्रयोजनेषु सम्यग्ब्यापारणं रक्षण-सन्नियोगं तस्मिन् 'वये' ति 'व्यये' विनाशे 'वियोगे' विरहे सर्वत्र रूपस्येति
गम्यते, क सुवं ? न क्वचित् "से" तस्य, इदमुक्तं भवति—सुरूपकलत्रकरितुरादीनामुत्पादनादिषु दुःखमेवाऽनुभवति

रूपाऽनुरागी । पठन्ति च—“रूपाणुरागेजं” ति तत्र रूपानुरागेण हेतुना यः परिग्रहत्वेन, शेषं तथैव, स्यादेतत्—
 मा भूदुत्पादनादिषु रूपस्य सुलं, सम्भोगकाले भविष्यतीत्याशङ्क्याह—सम्भोगकाले च ‘अट्टमिलोभे’ वृत्तिप्राप्त्यभावे फ
 सुत्रम् ? इति सम्बन्धः, उत्तरोत्तरेच्छया हि स्विचत एव रागी ॥ आह—एवं परिग्रहाद् दुःखमनुभवतस्त्वद्भीरुतया ततो
 निवृत्तिर्दोषान्तरागारम्भं वा किमस्य सम्भवतीत्याशङ्क्याह—रूपेऽदृष्टः चस्य भिन्नकमत्वात् ‘परिमहे च’ तद्विषयमूर्च्छो-
 त्पद्ये सक्तः—सागान्येनेयासक्तिमान् उपसक्तश्च—गाढमासक्तस्ततः सक्तश्च पूर्वम् उपसक्तश्च पश्चात् सक्तोपसक्तः नोपैति
 मुष्टिम्, तथा चानुष्टिरेव दोषोऽनुष्टिदोषत्वेन ‘दुःखी’ यदि मनेदमिदं च रूपवद्गतु स्यादित्याकाङ्क्षतोऽतिशयदुःखवान्
 सन्, किं कुरुते ? इत्याह—परस्य सम्बन्धि रूपवद्वस्त्विति गम्यते ‘लोभाविलः’ लोभकलुषः आदत्तेऽदत्तम् ॥
 तस्मिन्स्वीतवानेव दोषे क्ताऽन्योऽपि ? इत्याशङ्क्याह—‘वृष्णाऽभिमृतस्य’ लोभपरानजितस्य, तत एवाऽदत्तहारिणो
 ‘रूपे’ रूपविषयो यः परिग्रहत्वात्—‘वृष्णाऽभिमृतस्य’ लोभकमत्वाद् अदत्तस्य च मायाप्रधानं ‘भोसं’ ति ‘मृषा’
 अर्थाकारणं सायकृष्ण बद्धे, शुभः पुनरिदमित्यम् ? इत्याह—लोभदोषात्, कुरुते हि परस्वमादत्ते आदाय च
 वृत्रोपायनपरो मायामुषं यक्ति, तत्राऽपि को दोषः ? इत्याह—‘तत्राऽपि’ मृषाभाषणेऽपि दुःखात् विमुच्यते सः ॥
 दुःखाऽविमुच्येव भावयति—“भोसत्स” ति अनृतभाषणस्य पश्चात् पुरस्ताच्च प्रयोगकाले च दुःखी सन्, तत्र
 पश्चादिदं न मया सुसंस्थापितमुच्छमिति पश्चात्तापतः पुरस्ताच्च कथमयं मया यञ्जनीय इति चिन्तया प्रयोगकाले च
 नासौ ममाऽङ्गीकभाषिता लक्षयतीति क्षोभकः, तथा दुष्टोऽन्तः—पर्यन्तः तज्जन्मन्यनेकचिह्नम्बनातोऽन्यजन्मनि च नरका-
 दिभाषण चत्वातो दुरन्तो भवति जन्वुरिति गम्यते, अथवा ‘भोपस्य’ स्तेयसेति व्याख्येयम् ॥ उपसंहारमाह—
 ‘कथम्’ अगुना प्रकारेण अदत्तानि समादातो रूपेऽदृष्टः सन् दुःखितो भवति, कीदृशः सन् ? इत्याह—‘अनिश्रः’

पस्यचित्तस्यन्धिनाऽवष्टम्भेन रदितः, मैथुनरूपाध्रवोपलक्षणं चैतत् ॥ उक्तमेवार्थं निगमयितुमाह—रूपाऽतुरक्तस्य नरस्य
‘एयम्’ अनन्तरोक्तप्रकारेण कुतः सुखं भवेत् वदाचित् किञ्चित् ?, किमित्येवम् ?, यतः ‘तत्र’ रूपाऽतुरागे उपभो-
गेऽपि ‘हेरदुःखम्’ अच्युतिलाभत्तलक्षणवाधाब्जानितमसात्तम्, उपभोगमेव विशिनष्टि—‘निर्वर्त्तयति’ उत्पादयति, ‘यस्य’
उपभोगस्य कृते ‘ज’ वाक्यालङ्कारे, ‘दुःखं’ कृच्छ्रम् आत्मन इति गम्यते ॥ इत्थं रागस्थानर्षेद्वेतुतामभिधाय द्वेषस्याऽपि
तामतिद्वेषुमाह—‘एवमेव’ यथाऽतुरक्तस्तथैव रूपे गतः प्रद्वेषमुपैति ‘दुःखौघपरम्पराः’ उत्तरोत्तरदुःखसमूहरूपाः, तथा
प्रदुष्टयितः यस्य भिन्नकमत्वात् चिनोति च कर्म, ‘यत्’ कर्म ‘से’ तस्य पुनर्भवति ‘दुःखं’ दुःखद्वेषुः ‘विपाके’ अनुभव-
काले, इह परत्र चेति भावः । पुनर्दुःखमहणमैहिकदुःखापेक्षम्, अशुभकर्मोपचयश्च हिंसाचाश्रयाऽविनाभावीति तद्धेतुत्व-
मनेनाऽऽक्षिप्यते ॥ इत्थं रागद्वेषयोरनुद्धरणे दोषमभिधाय तदुद्धरणे गुणमाह—रूपे विरक्तः उपलक्षणत्वाद् अद्विष्टश्च
मनुजः ‘विशोकः’ शोकरहितः सत् तन्निबन्धनयो रागद्वेषयोरभावात् ‘एतेन’ अनन्तरोपदर्शितेन “दुःखोहपरंपरेण” ति
दुःखानाम् ओषाः—सहातात्तेषां परम्परा—सन्ततिः दुःखौघपरम्परा तथा ‘न लिप्यते’ न स्पृश्यते भवमध्येऽपि ‘सन्’
तिष्ठन्, दृष्टान्तमाह—जलेनेव, वाशब्दस्योपमार्थत्वात् ‘पुष्करिणीपलाशं’ पद्मिनीपत्रं जलमध्ये सदिति शेषः ॥ इत्थं
चधुराश्रित्य त्रयोदश सूत्राणि व्याख्यातानि । एतदनुसारेणैव शेषेन्द्रियाणां मनसश्च त्रयोदश सूत्राणि व्याख्येयानि ।
नवटम्—“हरिणमिए” चि मृगः सर्वोऽपि पशुरुच्यते, ततश्च ‘हरिणमृगः’ हरिणपशुः ॥ तथा “बडिसविभिन्नकाए” चि
पद्मिनी—श्रान्तन्यस्तामिपो लोहकीलकः ॥ ‘मनसः’ चेतसो भावः—अभिप्रायः स चेह स्मृतिगोचरत्वं ‘ग्रहणं’ ग्राह्यं
वदन्ति, ‘मनोहं’ मनोहररूपादिविषयम् ‘अमन्तेहं’ तद्विपरीतविषयम् । एवमुत्तरग्रन्थोऽपि भावविषयरूपाद्यपेक्षया
व्याख्येयः । यद्वा स्वप्नकामदशादियु भावोपस्थापितो रूपादिरपि भाव उत्तः, स मनसो ग्राह्यः । “करेणुसर्गावहिण

श्रीउत्तरा-
 न्ययनसूत्रे
 श्रीनिमिच-
 न्द्रीया
 सुखबोया-
 रन्या लघु-
 श्रुतिः ।
 ॥३६२॥

गाव" ति करेण्य मार्गेण-निजपथेन अपहतः-आकृष्टः करेणुमार्गापहतः 'गज इव' हस्तीव, स हि मदान्योऽप्यदूरवर्तिनी
 करिणीमुपदर्श्य तद्रूपदिमोहितः तन्मार्गानुगामितया गृह्यते, ततः सद्गामादिषु विनाशमाप्नोति । आह-एवं चक्षुरा-
 दीन्द्रियवशादेव गजस्य प्रवृत्तिरिति कथमस्य दृष्टान्तत्वेनाऽभिधानम् ? उच्यते-एवमेतत्, मनःप्राधान्यवियक्षया तु
 एतन्नयम् इत्यष्टसप्ततिसूत्रार्थः ॥ २२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५-३६-३७-३८-३९-
 ४०-४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१-५२-५३-५४-५५-५६-५७-५८-५९-६०-६१-६२-६३-६४-
 ६५-६६-६७-६८-६९-७०-७१-७२-७३-७४-७५-७६-७७-७८-७९-८०-८१-८२-८३-८४-८५-८६-८७-८८-८९-
 ९०-९१-९२-९३-९४-९५-९६-९७-९८-९९ ॥ उक्तमेवार्थं सङ्क्षेपत उपसंहारव्याजेनाऽऽह-

पर्विदियत्या य मणस्स अत्या, दुक्खस्स हेउं मणुयस्स रागिणो ।
 ते चैव थेवं पि कपाइ दुक्खं, न वीयरागस्स कारंति किंचि ॥ १०० ॥

व्याख्या-‘एवम्’ उक्त्यायेन इन्द्रियार्थोः, चस्य भिन्नकमत्वाद् मनसोऽर्थोऽथ उपलक्षणत्वाद् इन्द्रियमनांसि च
 दुःखस्य हेतवो मनुजस्य रागिणः, उपलक्षणत्वाद् द्वेषिणश्च । ते चैव स्लोकमपि कदाचिद् दुःखं न ‘वीतरागस्ये’ति
 विगतरागद्वेषस्य कुर्वन्ति ‘किञ्चिदिति शरीर मानस चेति सूत्रार्थः ॥ १०० ॥ ननु न कश्चन कामभोगेषु सत्सु
 वीतरागः सम्भवति, तत्कथमस्य दुःखाभावः ? उच्यते-

न कामभोगा समयं उव्वंति, न यावि भोगा विगहं उव्वंति ।
 जे तत्पओसी य परिगही य, सो तेसु मोहा विगहं उवेइ ॥ १०१ ॥

व्याख्या-न कामभोगाः ‘समता’ रागद्वेषाऽभावरूपम् ‘उपयान्ति’ उपगच्छन्ति हेतुत्वेनेति गम्यते, तद्वत्तुचे हि

द्वात्रिंशं
 प्रमादस्या-
 नाख्यम-
 ध्ययनम् ।
 प्रमादस्य
 स्थानानि ।

॥३६२॥

तेषां न कश्चिद् रागद्वेषवान् भवेत्, न चाऽपि 'भोगाः' शब्दादयः 'विकृति' क्रोधादिरूपाम्, इहाऽपि हेतुत्वेनोपयान्ति, अन्यथा न कश्चन रागद्वेषरहितः स्यात्, क्रोडनयोस्त्वादि हेतुः ? इत्याह—यः तत्प्रद्वेषी च 'परिग्रही च' परियहदुद्धिमान् तेष्वेव रागीत्यर्थः, स तेषु 'भोदात्' मोहनीयाद् विकृतिमुपैति, रागद्वेषरहितस्तु समत्वमित्यर्थदुक्तं भवतीति सूत्रार्थः ॥ १०१ ॥
किंरूपा पुनरसौ विकृतिः यां रागद्वेषवशादुपैति ? इत्याह—

कोहं च माणं च तद्देव मायं, लोभं दुग्ुच्छं अरहं रहं च ।
हासं भयं सौगण्डिमिथिवेयं, नपुंसकेयं विविहे य भावे ॥ १०२ ॥
आवज्जई एवमणेगरूवे, एवंविहे कामगुणेषु सत्तो ।
अन्ने य एयप्पभवे विसेसे, कारुणदीणे हिरिमे वइस्से ॥ १०३ ॥

व्याख्या—क्रोधं च मानं च तथैव मायां लोभं च जुगुप्साम् अरतिं रतिं च हासं भयं शोकपुंस्त्रीवेदमिति समाहारनिर्देशः, तत्र 'पुंवेदं' योपिदभिलापं 'स्त्रीवेदं' पुरुषाऽभिष्वङ्गं 'नपुंसकेयं' उभयाऽभिलापं, विविधांश्च 'भावान्' हर्षविषादादीन् आपद्यते 'एवम्' अमुना रागद्वेषवत्तालक्षणेन प्रकारेण 'अनेकरूपान्' बहुभेदान् 'अनन्तानुबन्ध्यादिभेदेन चारतन्म्यभेदेन च 'एवंविधान्' उक्तप्रकारान् विकारानिति गम्यते, कामगुणेषु सक्त अन्यांश्च 'एतत्प्रभावान्' क्रोधादिजनितान् 'विशेषान्' परित्तापदुर्गतिपातादीन्, कीदृशः सन् ? इत्याह—कारुण्यास्पदीभूतो दीनः कारुण्यदीनः मध्यपदलोपी समासः अत्यन्तदीन इत्यर्थः, 'हिरिमे' ति 'हीमान्' लज्जावान्, कोपाद्यापन्नो हि प्रीतिविनाशादिकमिद्वैवाऽनुभवन् परत्र च तद्विपाकमतिकटुकं परिभावयन् प्रायोऽतिदैन्यं लज्जां च भजते, तथा "वइस्स" ति आर्पत्वात् 'द्वेष्यः'

श्रीउचरा-
भ्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुतसोषा-
ख्या लघु-
दृचिः ।

॥ ३६३ ॥

तत्तदोपपुष्टत्वात् सर्वस्याऽपीतिभाजनमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ १०२-१०३ ॥ पुनरप्यतिदुरन्ततया रागस्य प्रकारान्तरेणो-
दरणीपोषाऽभिधानार्थं तद्विपर्यये दोषदर्शनार्थं चेदमाह—

कल्पं न इच्छिञ्ज सहायलिच्छ, पच्छाणुतावेण तवप्पभावं ।
एवं विकारे अमिपप्पयारे, आवज्जई इंदियचोरवस्से ॥ १०४ ॥

व्याख्या—कल्पते-स्वाध्यायादिक्रियासु समर्थो भवतीति कल्पः—योग्यताम्, अपेर्गेम्यमानत्वात् कल्पमपि,
किं पुनरकल्पं ? शिष्यादिकमिति गम्यते, न इच्छेत् 'सहायलिप्सुः' ममाऽयं विश्रामणादिसाहाय्यं करिष्यतीत्यमित्थापुङ्कः
सन्, तथा पश्चादिति—प्रस्तावाद् अतस्याऽङ्गीकाराद् उत्तरकालमनुतापः—किमेतावन्मया कष्टमङ्गीकृतमिति चित्तसन्तापा-
त्माकः पश्चादनुतापक्षेन हेतुना उपलक्षणत्वादित्यथा वा 'तपःप्रभावं' तपःफलम् इहेवामर्थोपप्यादिलिब्धिप्रार्थनेन भवान्त-
रभोगादिनिदानकरणेन वा नेच्छेदिति प्रक्रमः । किमेवं निषिध्यते ? इत्याह—'एवम्' असुना प्रकारेण 'विकारात्' दोषान्
अमितप्रकारानापयते इन्द्रियचोरत्वस्यः, एवं च इत्यतोऽयमारथः—वदुप्रदुद्धसा कल्पं पुष्टालम्बनेन तपःप्रभावं
वाच्छतोऽपि न दोषः । एतेन च रागस्य हेतुद्वयपरिहरणमुद्धरणोपाय उक्तः । उपलक्षणं चेतद्वीदृशाम्, अन्येषामपि
रागहेतूनां परिहारस्य, ततः सिद्धमसोदरणीपोषायां तद्विपर्यये च दोषाणामभिधानमिति सूत्रार्थः ॥ १०४ ॥ किं च—
तत्रो से जायंति पओअणांइ, निमज्जिउं मोहमहन्नवम्मि ।
सुहेसिणो हुक्खविणोयणहा, तप्पचयं उज्जमए अ रागी ॥ १०५ ॥

व्याख्या—'ततः' इति विकारापत्तेरन्तरं 'से' तस्य जायन्ते 'प्रयोजनानि' विपर्ययेन हि सादीनि 'निमज्जिउं' ति
निमज्जयितुमिव निमज्जयितुं प्रकृमात् तमेव जन्तुं मोहमहद्वर्णने, किमुक्तं भवति ?—यैर्मोहमहद्वर्णने निमज्ज इव जन्तुः

द्वात्रिंशुं
प्रमादस्या-
नाख्यम-
ध्ययनम् ।
प्रमादस्य
स्थानानि ।

॥ ३६३ ॥

क्रियते, कीदृशस्य पुनरस्य किमर्थं वैवंविधप्रयोजनानि जायन्ते ? इत्याह—सुरैपिणो दुःखविनोदनार्थम्, कदाचिदेवं-
विधप्रयोजनोत्पत्तावपि तत्रायमुदासीन एव स्याद् ? अत उच्यते—‘तत्प्रत्ययम्’ उक्तरूपप्रयोजननिमित्तं ‘उच्यच्छति च’
वयच्छ्लेष, कोऽर्थः ? तत्प्रवृत्तातुस्सहृत् एव रागी, उपलक्षणत्वाद् द्वेपी च सन्, रागद्वेषयोरैव सकलाऽनर्थपरम्परा-
कारणत्वमिति सूत्रार्थः ॥ १०५ ॥ किमिति रागद्वेषवशत एव सकलाऽनर्थपरम्परोच्यते ? इत्याशङ्क्याह—

विरज्जमाणास्स य इंदियत्था, सदाइया तावइयप्पगारा ।

न तस्स सवे वि मणुन्नयं वा, निवत्तयंती अमणुन्नयं वा ॥ १०६ ॥

व्याख्या—विरज्यमानस्य उपलक्षणत्वाद् अद्विपतञ्ज, ‘चः’ पुनरर्थे, ततो विरज्यमानस्याऽद्विपतञ्ज पुनः ‘इन्द्रि-
यार्थोः’ शब्दादिवाः तावन्त इति—यावन्तो लोके प्रतीताः प्रकाराः—खरमधुरादिभेदा येषां ते तावत्प्रकारा बहुभेदा
इत्यर्थः, न ‘तस्ये’ति मनुजस्य सर्वेऽपि मनोक्षतां वा ‘निर्वर्त्तयन्ति’ जनयन्ति अमनोक्षतां वा, किन्तु रागद्वेषवशत एव, स्वरूपेण
हि रूपादयो न मनोक्षताममनोक्षतां या कर्त्तुमात्मनः क्षमाः किन्तु रक्तेतरप्रतिपन्नध्यवसायवशात् । उच्यते चान्यैरपि—
परिघ्राट्-कामुक-शुनामेकस्यां प्रमदातनौ । कुणपं कामिनी भक्षयमिति तिस्रो विकल्पनाः ॥ १ ॥ ततो न वीतरागस्य मनो-
क्षताममनोक्षतां वा निर्वर्त्तयेयुः, तदभावे च कथं विषयसेवनाऽऽक्रोशदानादिप्रयोजनोत्पत्तिः ? इति सूत्रार्थः ॥ १०६ ॥
तदेवं रागद्वेषयोरविदुष्टत्वात् साक्षान्मोहस्य च तदाऽऽयतनत्वात् तद्द्वारेणोद्धरणोपायात् निरूप्योपसंहरन्नाह—

एवं ससंकप्पविकप्पणासुं, संजायई समयमुचट्टियस्स ।

अत्थे च संकप्पयओ तओ से, पहीयए कामगुणेसु तण्हा ॥ १०७ ॥

व्याख्या—‘एवम्’ उक्तप्रकारेण स्वस्य—आत्मनः सङ्कल्पाः—रागद्वेषमोहरूपा अध्यवसायास्तेषां विकल्पनाः—सकल-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनिमित्त-
न्द्रीया
सुखबोधा-
स्या लघु-
इतिः ।
॥ ३६४ ॥

दोषमूलत्वादिपरिभाषनाः स्वसङ्कल्पविकल्पनास्तासु 'उपस्थितस्य' उद्यतस्येति सम्यग्यः । किम् ? इत्याह—सञ्ज्ञायते
"समयं" ति आप्तत्वात् 'समता' मान्यरथ्यं 'अर्थान्' जीवादीन्, चस भिन्नकृतत्वात् 'सङ्कल्पयतश्च' शुभध्यानविषय-
तयाऽध्यवस्यतः 'ततः' इति समतायाः 'से' 'तस्य' साधोः प्रहीयते कामगुणेषु 'वृष्णा' अमिलाप इति सूत्रार्थः ॥ १०७ ॥
ततः स कीदृशः सन् किं विधत्ते ? इत्याह—

सो वीयरगो कयसवकिचो, खवेह नाणावरणं खणेणं ।
तहेव जं दरिसणमावेरेह, जं चंतरायं पकरेह कम्मं ॥ १०८ ॥

व्याख्या—'सः' इति प्रहीणवृष्णो वीतरागो भवति, तथा कृतसर्वकृत्य इव कृतसर्वकृत्यः, प्राप्तप्रायत्वाद्नेन मुक्तः
क्षपयति ज्ञानावरणं क्षणेन, तथैव यद् दर्शनमावृणोति, यच्च 'अन्तरायं' ज्ञानादिविन्नं प्रकरोति 'कर्म' अन्तरायनामक-
मित्यर्थः, इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ तत्क्षयाच्च कं गुणमवाप्नोति ? इत्याह—

सवं तओ जाणह पासई य, अमोहणो होह निरंतराए ।
अणासवे झाणसमाहिसुत्तो, आउखए सुखसुवेह सुद्धे ॥ १०९ ॥

व्याख्या—सर्वं 'ततः' ज्ञानावरणादिक्षयात् 'जानति' विशेषरूपतयाऽवगच्छति, 'पश्यति च' सामान्यरूपतया,
तथा च 'अमोहनः' मोहहरितो भवति, तथा निरन्तरायोऽनाश्रवः, ध्यानं-शुद्धयानं तेन समाधिः-परमस्वार्थ्यं तेन
युक्तो ध्यानसमाप्तियुक्तः आयुष उपलक्षणत्वाद् नाम-नोत्र-वेदानां च क्षय आयुःक्षयस्त्वस्मिन् सति मोक्षमुपैति 'शुद्धः'
विगतकर्ममल इति सूत्रार्थः ॥ १०९ ॥ मोक्षगतश्च यादृशो भवति तदाह—

द्वात्रिंशं
प्रमादस्या-
नाख्यम-
ध्ययनम् ।
वीतराग-
स्वरूपम् ।

॥ ३६४ ॥

सो तस्स सपरस्स दुहस्स मोक्खो, जं वाहई सपयं जंतुमेयं ।
दीहामयधिप्पमुपो पसत्थो, तो होइ अचंतसुही कयत्थो ॥ ११० ॥

ध्यास्या—'सः' इति मोक्षं प्राप्तः 'तस्मात्' जातिव्रतमरणदिल्लत्वेन प्रतिपादितात् सर्वलाद् दुःखात् सर्वत्र सुखं न्येन कर्त्तुं, 'मुष्टः' प्रयत्नः, यत् कीदृग् ? इत्याह—'यद्' दुलं वाचते सततं जन्तुम् 'एने' प्रत्यक्षम्, दीपानि-स्विदितः प्रकृतात् कर्मानि सानि आमया इव-रोगा इव विविधवायाविधायितया दीर्घामयास्तेभ्यो विप्रसुक्ते दीर्घामयधिसुष्टः अत एव 'प्रदत्ताः' प्रसंसादः, सतः किम् ? इत्याह—'तो" इति 'ततः' दीर्घामयविप्रमोक्षाद् भवति अदन्तमुत्ती, तत एव च कृतार्थं इति सूत्रार्थः ॥ ११० ॥ सकलाऽध्ययनार्थं निगमयितुमाह—

अणाइकालप्पभवस्स एत्तो, सवस्स दुक्खरस्स पमुक्खमग्गो ।

विपाहिओ जं समुविय सत्ता, कमेण अचंतसुही भवंति ॥ १११ ॥ त्ति चेमि ॥

ध्यास्या—अनारिफालप्रभवस्य 'एपः' अन्तरोक्तः सर्वस्य दुःखस्य 'प्रमोक्षमार्गः' प्रमोक्षोपायो व्याख्यातः, च 'सुपंत' सम्यक् प्रतिपद्य सत्त्वाः 'कमेण' उत्तरोत्तरगुणप्रतिपत्तिरूपेणाऽत्यन्तसुखिनो भवन्तीति सूत्रार्थः ॥ १११ ॥ 'इति' परिसमाप्ते, प्रवर्त्तनीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां
सुलबोधोपायां प्रमादस्थानाख्यं द्वाविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ कर्मप्रकृतिनामकं त्रयस्त्रिंशदध्यायनम् ।

अनन्तराऽध्ययने प्रमादस्थानान्युक्तानि, तैश्च कर्म वध्यते, तस्य च काः प्रकृतयः ? कियती वा स्थितिः ? इत्यादि-
सन्देशापनोवाय कर्मप्रकृतिनामकमध्ययनं त्रयस्त्रिंशं समारभ्यते, तस्येदमाविसूत्रम्—

अट कर्माहं वेच्छामि, आणुपुष्टिं जहकम् । जेहिं बद्धे अयं जीवे, संसारे परिवत्ताए ॥ १ ॥
व्याख्या—अट कर्माणि यद्यामि, “आणुपुष्टि” ति आणुपूर्व्या, इयं च पश्चादुपूर्व्यादिरपि सम्भवत्यत आह—
'यथाकर्म' श्रमाऽनतिश्रेण, श्रेयं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ यथाप्रतिज्ञातमाह—

नाणस्ताऽऽचरणिज्जं, दंसणावरणं तथा । वेयणिज्जं तथा मोहं, आउकम्मं तहेव य ॥ २ ॥
नामं कम्मं च गोयं च, अंतरायं तहेव य । एवमेयाइं कम्ममाहं, अट्टेव उ समासओ ॥ ३ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ २-३ ॥ मूलप्रकृतीः कर्मणोऽभिधाय उत्तरप्रकृतीराह—

नाणावरणं पंचविहं, सुंपं ओभिणियोहियं । ओहिं नाणं तइयं, मणोनाणं च केवलं ॥ ४ ॥
निंदा तहेव परंला, निदानिशा य पर्यलपयला य । तत्तो य थीणेगिदी, पंचमा होइ नायवा ॥ ५ ॥
पंचलुमचरंखुओहिंस्स दंसणे केवले य आवरणे । एवं तु नवविगणं, नायवं दंसणावरणं ॥ ६ ॥
वेयणियं पि य दुविहं, सायमसायं च आहियं । सायस्स उ बहू भैया, एमेयासाधस्स वि ॥ ७ ॥
मोहणिज्जं पि दुविहं, दंसणे चरणे तहा । दंसणे ति विहं लुत्तं, चरणे दुविहं भवे ॥ ८ ॥

सम्मत्तं चैव मिच्छत्तं, सम्मामिच्छत्तमेव य । एयाओ त्तिन्नि पयडीओ, मोहणिज्जस्स दंसणे ॥ ९ ॥
परित्तमोएणं फम्मं, दुविहं तु वियाहियं । कसायमोहणिज्जं च, नोकसायं तहेव य ॥ १० ॥
सोलसविहभेदेणं, फम्मं तु कसायजं । सत्तविह नवविहं वा, कम्मं च नोकसायजं ॥ ११ ॥
नेरइयतिरिक्खाज्ज, माणुस्साउं तहेव य । देवाउयं चउत्थं तु, आउकम्मं चउधिहं ॥ १२ ॥
नामं फम्मं तु दुविहं, सुहमखुहं च आहियं । सुहस्स उवहू भैया, एमेव य असुहस्स वि ॥ १३ ॥
गोत्तं फम्मं तु दुविहं, उचं नीयं च आहियं । उचं अट्टविहं होइ, एवं नीयं पि आहियं ॥ १४ ॥
दाणे लाभे य भोगे य, उवभोगे वीरिए तहा । पंचविहमंतरायं, समासेण वियाहियं ॥ १५ ॥

व्याख्या—सुगमान्येव । नवरम्—ज्ञानावरणं पञ्चविधम्, तत्र कथं पञ्चविधम् ? इत्याशङ्क्याम् आचार्यभेदादेव
द्रावरणस्य भेद इत्यभिप्रायेणाऽऽचार्यस्यैव भेदानाह—“श्रुतमि”त्यादि ॥ “सायस्स उ वहू भेय” त्ति सात्तस्य तु बहवो
भेदाः यद्वेतुमूलभूतानुक्रमपादीनां षट्पदेत्वात् । एवमेवाऽसातस्यापि दुःसशोकादितच्छेतुवहुविधत्वादेव ॥ “सत्तविह नव-
विहं य” त्ति विन्दुलोपात् सप्तविधं वा कर्म नोकसायजं, तत्र सप्तविधं हास्यादिपदं वैदश्य सामान्यविवक्षयैक
प्रेवेति, नवविधं तु तदेव पदं वेदत्रयसहितम् ॥ “उचं अट्टविहं होइ” त्ति इत्यत्राऽष्टविधत्वं बन्धहेत्वष्टविधत्वात्, अष्टौ हि
जात्यमदादय उर्षेणोत्रस्य बन्धहेतवः, तावन्त एव च जातिमदादयो नीचैर्गोत्रस्येति सूत्रद्वारादशकार्थः ॥ ४-५-६-७-८-९-

१०-११-१२-१३-१४-१५ ॥ इत्थं प्रकृतयोऽभिहिताः । सम्प्रत्येतन्निगमनायोत्तरमन्थसम्बन्धनायाह—

गपाओ मूलपयडीओ, उत्तराओ य आहिया । पएसगं खित्तकाले य, भावं चाटुत्तरं सुण ॥ १६ ॥

व्याख्या—एता मूलप्रकृतयः ‘उत्तराश्च’ उत्तरप्रकृतय आख्याताः, प्रदेशाः—परमाणवस्तेषामग्रं—परिमाणं प्रदेशाग्रं,

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्र
श्रीनिमिच-
न्द्रीया
सुखलोधा-
स्या लघु-
दृचिः ।
॥३६६॥

“सोचकाले च” इति क्षेत्रकालौ च ‘भाषं च’ अनुभाषलक्षणं पर्यायं चतुःस्थानिकादिरसमिति यावत्, “अदुत्तरं” इति अत उत्तरं शृणु कथ्यमानमिति शेष इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ तत्र तावत् प्रदेशप्रमाह—

सर्वेति चैव कर्ममाणं, पण्डितसत्ताईयं, अंतो सिद्धाण आहियं ॥ १७ ॥
व्याख्या—सर्वेषां, ‘च’ पूरणे, ‘एव’ अपिशब्दार्थः, सर्वेषामपि कर्मणां प्रदेशप्रमाह अन्तमेवाऽनन्तकं, सपानन्तकं ग्रन्थिगतत्वाः—ये ग्रन्थिदेशं गत्वाऽपि तद्देशाऽविधानेन न कदाचिदुपरिष्टाद् गन्तारः ते चाऽभव्या एवाऽत्र गृह्यन्ते तान् अतीतं—वेभ्योऽनन्तरुणत्वेन अतिक्रान्तं ग्रन्थिगतसत्त्वातीतं, तथा ‘अन्तः’ मध्ये सिद्धानामाख्यातम्, सिद्धेभ्यो हि कर्म-परमाण्वोऽनन्तभाग एवेति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ सम्प्रति क्षेत्रमाह—

सघजीवाण कर्मं तु, संगहे छदिसागयं । सर्वेसु वि पण्डितेसु, सर्वं संघेण बद्धगं ॥ १८ ॥
व्याख्या—सर्वजीवानां कर्म, ‘तु’ पूरणे, ‘सङ्घे’ सङ्घद्विक्रियायां योग्यं भवतीति शेषः । कीदृशं सत् ? इत्याह—
“छदिसागयं” इति पण्णां दिशां समाहारः पद्धिदं तत्र गतं—स्थितं पद्धिदिशगतम्, एतच्च द्वीन्द्रियार्दनिवाधिकृत्य नियमेन व्यात्येयम्, एकेन्द्रियाणामन्याऽपि सम्भवात् । तथा चागमः—“एगिदिया णं भंते । तेयाकम्मयोग्गळ्ळणं गहणं करेमाणे कि विदिसि करेइ चउदिसि करेइ छदिसि करेइ ? गोयमा ! सिय तिदिसि सिय चउदिसि सिय चउदिसि सिय पंच-पदं भवति ? इत्याह—“सर्वेसु वि पण्डितेसु” इति सुव्यवस्थयात् सर्वैरपि ‘प्रदेशः’ आत्मसम्बन्धिभिः ‘सर्वे’ समस्तं गोत्रम् ! स्यात् त्रिदं स्यात् चत्वारिदं स्यात् पञ्चदशं स्यात् पद्धिदं करोति । द्वीन्द्रियो यावत् पञ्चेन्द्रियो नियमात् पद्धितसि” इति ।

त्रयस्त्रिंशं
कर्मप्रकृति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
कर्मणां
परमाणुपरि-
माणं क्षेत्रप्र-
रिमाणं च ।

॥ ३६६ ॥

ज्ञानावरणदि न त्वन्यतरदेव 'सर्वेण' गम्यमानत्वान् प्रकृतिस्थित्यादिना प्रकारेण बद्धं-क्षीरोदकवद् आत्मप्रदेशैः श्लिष्टं तदेव बद्धकमिति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ सम्प्रति कालमाह—

उदहीसरिसनामाणं, तीसई कोडिकोडीओ । उक्कोसिया होइ ठिई, अंतमुहुत्तं जहद्विया ॥ १९ ॥
आवरणिज्जाण दुण्हं पि, वेयणिज्जे तह्वेय य । अंतराप य कम्मम्मि, ठिई एसा वियाहिया ॥ २० ॥
उदहीसरिसनामाणं, सत्तरिं कोडकोडीओ । मोहणिज्जस्स उक्कोसा, अंतमुहुत्तं जहद्विया ॥ २१ ॥
तित्तीस सागरोचम, उक्कोसेणं वियाहिया । ठिई उ आउकम्मस्स, अंतमुहुत्तं जहद्विया ॥ २२ ॥
उदहीसरिसनामाणं, वीसई कोडकोडीओ । नामगोआण उक्कोसा, अंतमुहुत्तं जहद्विया ॥ २३ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नपरम्—उदधिना सदृष्ट-सदृशं नाम येषां तानि उदधिसदृशानामानि—सागरोपमानि तेषाम् ॥ १९-२०-२१-२२-२३ ॥ सम्प्रति भावमभिधातुमाह—

सिद्धाणऽणंतभागे, अणुभागा हवंति उ । सर्वेसु वि पएसगं, सध्वजीवेसऽहच्छियं ॥ २४ ॥

व्याख्या—सिद्धानामनन्तभागे 'अणुभागाः' रसविशेषा भवन्ति, 'तुः' पूरणे, अयं चाऽनन्तभागोऽनन्तसङ्घत एवेति । तथा 'सर्वेष्वपि' प्रकमादणुभागेषु, प्रदिरयन्त इति प्रदेशाः—बुद्ध्या विभज्यमानास्तद्विभागैकवैशाल्येपाममं प्रदेशामं "सर्व-जीवेसऽहच्छियं" ति सर्वजीवेष्वभ्योऽतिकान्तम्, ततोऽपि तेषामनन्तगुणत्वादिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ अच्ययनाथोपसंहार-
व्याजेनोपदेशुमाह—

श्रीलक्ष्मणा-
व्ययनयने
श्रीनिमित्त-
न्दीया
सुखयोया-
रपा लक्षु-
दृष्टिः ।

॥ ३६७ ॥

तस्या एतसि कस्मान्, अणुभागे वियाजिया । एतसि संवरे चैव, खवणे य जए बुहे ॥ २५ ॥ त्ति वेसि ॥
व्याख्या—“तश्च” त्ति यस्मादेवंविधाः प्रकृतिवन्धादयः तस्मादितेषां कर्मणामनुभागात् उपलक्षणत्वात् प्रकृतिवन्धा-
दीद्य विहाय ‘पतेपस्मि’ति कर्मणां ‘सवरे’ निरोधे ‘चः’ सञ्चये ‘एवः’ अवधारणे भिन्नकर्मः, ततः ‘क्षपणे च’ निर्जरेणे
“जए” त्ति ‘यतेवैव’ यत्रं बुद्धयैव ‘युधः’ विद्वानिति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ ‘इतिः’ परित्तमासौ, ब्रवीतीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनिमित्तसूत्रविनिर्भितायां उत्तराध्ययनसूत्रलक्षुदीक्षायां सुख-
योधायां कर्मप्रकृतिनामकं त्रयद्विधमध्ययनं समाप्तम् ॥

त्रयद्विधं
कर्मप्रकृति-
नामकम-
ध्ययनम् ।

कर्मक्षपणे
उपदेशः ।

॥ ३६७ ॥

अथ चतुर्विंशं लेखाख्यमध्ययनम् ।

लेख्यानां
नामादि-
द्वाराणि ।

अनन्तराध्ययने कर्मप्रकृतय उक्ताः, तत्स्थितिश्च लेखावशत इत्यतस्तदभिधानार्थं चतुर्विंशं लेखाध्ययननामक-
मध्ययनमारभ्यते, अस्य चेदमादिसूत्रम्—

लेसजक्षयणं पवक्त्वामि, आणुपुर्धिं जहृक्षमं । छणहं पि कम्मलेसाणं, अणुभावे सुणेह मे ॥ १ ॥
व्याख्या—लेखाऽभिधायकमध्ययनं लेखाध्ययनं तत् प्रवक्ष्यामि आनुपूर्व्या यथाक्रममिति च प्राग्वत् । तत्र च
पणामपि 'कर्मलेखातां' कर्मस्थितिविधावतत्तद्विशिष्टरूपणाम् 'अनुभावात्' रसविशेषान् शृणुत मे कथयत इति
शेष इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ एतदनुभावाच्च नामादिप्ररूपणातः कथिता एव भवन्तीति तत्प्ररूपणाय विनैयामिमुखी-
करणकारि द्वारसूत्रमाह—

नामाइं वणरसगंधफासपरिणामलक्खणं ठाणं । ठिइं गइं च आडं, लेसाणं तु सुणेह मे ॥ २ ॥
व्याख्या—नामानि तथा वर्ण-रस-गन्ध-स्पर्श-परिणाम-लक्षणमिति पदपट्टस्य समाहारनिर्देशः । परिणामश्चाऽत्र-
जघन्यादिः, लक्षणं च-पञ्चाश्रवासेवनादि, 'स्यात्' इत्यर्थोऽपकर्परूपं, 'स्थितिम्' अवस्थानकालं, 'गति' नरकादिकां
यतो याऽवाप्यते, 'आयुः' जीवितं यावति तत्राऽवशिष्यमाणे आगामिभवेलेखापरिणामस्तदिह गृह्यते, लेख्यानां, 'तुः'
पूर्णे, शृणुत मे इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ 'यथोद्देशं निर्देशः' इति न्यायतो नामान्याह—

१ लिख्यते-लिप्यते भारता कर्मणा सहाऽनयेति लेखा, कृष्णादिद्रव्यसाच्चिभ्यादात्मनः परिणामविशेषः, यदुक्तम्—कृष्णादिद्रव्य-
साचिष्यात्, परिणामो य आत्मनः । स्फटिकस्येव तत्रायं, लेखादान्दः प्रयुज्यते ॥ ३ ॥

श्रीउचरा-
 ध्यपनधरे
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखवोषा-
 स्या लघु-
 वृचिः ।

॥३६८॥

किण्हा नीला य काऊ य, तेऊ पम्हा तहेव य । सुक्का लेसा य छट्टा उ, नामाई तु जहकमं ॥३॥
 व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ३ ॥ वर्णानाह—

जीमूयनिद्वसंकासा, गवलरिट्टिगसन्निभा । खंजंजनयणनिभा, किण्हेलेसा उ वण्णओ ॥ ४ ॥
 नीलाऽसोगसंकासा, चासपिच्छसमप्पभा । वेरुलियनिद्वसंकासा, नीलेलेसा उ वण्णओ ॥ ५ ॥
 अयसीपुण्फसंकासा, कोइलच्छदसन्निभा । पारेवयगीवनिभा, काउलेसा उ वण्णओ ॥ ६ ॥
 विंशुलुयधाउसंकासा, तरुणाह्वसन्निभा । सुयतुंउपईवनिभा, तेउलेसा उ वण्णओ ॥ ७ ॥
 हरियालभेयसंकासा, हलिदाभेयसन्निभा । सणासणकुमुमनिभा, पम्हेलेसा उ वण्णओ ॥ ८ ॥
 संखंककुंदसंकासा, खीरधारसमप्पभा । रययहारसंकासा, सुक्कलेसा उ वण्णओ ॥ ९ ॥

व्याख्या—“जीमूयनिद्वसंकास” चि प्राञ्जलत्वात् क्रिग्धीमीमूतसङ्कासा, गवलं—महिपट्टं रिष्टकः—फलविशेषः
 वत्सन्निभा, “खंज” चि तद्धनम् अखनं—कज्जलं नयनमिति—उपचारात् तदेकदेशस्तन्मध्यवर्त्ती कृष्णसारस्तन्निभा कृष्ण-
 लेदया ‘वर्णतः’ वर्णमाश्रित्य ॥ “वेरुलियनिद्वसंकास” चि प्राञ्जलत्वात् क्रिग्धवैदूर्यसङ्काशा ॥ कोकिलच्छदः—वैल-
 कण्टकः, पाठान्तरे कोकिलच्छदविसन्निभा, शेषं स्पष्टमिति सूत्रपदकार्यः ॥ ४-५-६-७-८-९ ॥ रसानाह—

जह कडुयतुंगरत्तो, निवरत्तो कडुयरोहिणिरत्तो वा ।
 इत्तो वि अणंतगुणो, रत्तो उ कण्हाइ नायवो ॥ १० ॥
 जह तिकडुयत्स रत्तो, तिकवो जह इत्थियिप्पलीए वा ।
 इत्तो वि अणंतगुणो, रत्तो उ नीलाए नायवो ॥ ११ ॥

चतुस्त्रिंशं
 लेदयाल्य-
 मध्यपनम् ।

लेदयानां
 नाम-वर्ण-
 रसद्वाराणि ।

॥३६८॥

जह तरुणअंयपरसो, तुवरकविट्टस्स वावि जारिसओ ।
इत्तो वि अणंतगुणो, रसो उ काजए नायवो ॥ १२ ॥
जह परिणयंगरसो, पक्कविट्टस्स वा वि जारिसओ ।
इत्तो वि अणंतगुणो, रसो उ तेजए नायवो ॥ १३ ॥
वरवाळणीह व रसो, विविहाण व आसवाण जारिसओ ।
महुमेरयस्स व रसो, इत्तो पम्हाए परएणं ॥ १४ ॥
खज्जरमुद्दिपरसो, खीररसो खंडसक्कररसो वा ।
इत्तो वि अणंतगुणो, रसो उ सुक्काए नायवो ॥ १५ ॥

व्याख्या—स्पष्टान्येव । नवरम्—वरवाळणी—प्रधानसुरा, आसवाः—पुष्पप्रभवमद्यानि ॥ 'मधुमेरयस्ये'ति समाहारः, वत्र मधु—मद्यविशेषो मेरेयं—सरकः, अतो वरवारुण्यादिरसात् पचायाः प्रक्रमाद् रसः 'परकेणे'ति अनन्तगुणत्वात् तदतिक्रमेण वर्त्तत इति गम्यते, अयं च किञ्चिद्भ्रूलः कपायो मधुरञ्चेति भावनीयमिति ॥ मुद्रिका च—द्राक्षेति सूत्रपदार्थः ॥ १०-११-१२-१३-१४-१५ ॥ सम्प्रति गन्धमाह—

जह गोमडस्स गंधो, सुणगमडस्स व जहा अहिमडस्स ।
एत्तो वि अणंतगुणो, छेसाणं अप्पसत्थाणं ॥ १६ ॥
जह सुरभिक्षुसुमगंधो, गंधवासाण पिस्समाणाणं ।
इत्तो वि अणंतगुणो, पसत्थेत्तेसाण तिण्हं पि ॥ १७ ॥

व्याख्या—सष्टम् । नवरम्—“गंधवासाने” ति गन्धाश्च—कोष्ठपुटपाकनिष्पन्नाः वासाश्च—इतरे गन्धवासाः, इह
श्वेतदशान्येषोपचारादेयमुक्तानि तेषाम्, इह चाऽनुच्छेदपि गन्धविशेषो लेश्यानां तारतम्येनाऽवसेय इति सूत्रद्वयार्थः
॥ १६-१७ ॥ सम्प्रति स्पर्शमाह—

जह करगयस्स फासो, गोजिभाए व सागपत्ताणं ।
इत्तो वि अणंतगुणो, लेसाणं अण्पसत्थाणं ॥ १८ ॥
जह चूरस्स वि फासो, नवणीयस्स व सिरीसकुसुमाणं ।
इत्तो वि अणंतगुणो, पसत्थलेसाण तिण्हं पि ॥ १९ ॥

व्याख्या—सष्टम् । नवरम्—यथाक्रमप्रशस्तानां प्रशस्तानां च क्रकचादि-चूरादिसमः स्पर्शो वाच्यः ॥ १८-१९ ॥
परिणामद्वारमाह—

तिविहो य नवविहो वा, सत्तावीसहविहिकसीओ वा ।
दुसओ तंयालो वा, लेसाणं होइ परिणामो ॥ २० ॥

व्याख्या—सष्टम् । नवरम्—‘त्रिविधः’ जपन्यमध्यमोत्कृष्टभेदेन, ‘नवविधः’ यदेषामपि स्वस्थानतारतम्यचिन्तायां
प्रत्येकं जपन्यादित्रयेण गुणता, एवं पुनः पुनश्चिक्रुणनया सप्तविंशतितिवित्वादि भावनीयम् । उपलक्षणञ्चित्तत् तारतम्य-
चिन्तायां, सद्दानियमस्याऽभावात् । तथा प मज्ञापना—“कण्ठलेसा णं भंते ! कइविहं परिणामं परिणमइ ? गोयमा !

१ “इत्तंरवा भगवन् ! इतिविष परिणामं परिणमति ? गोठम ! त्रिविधं वा नवविधं वा सप्तविंशतिविधं वा एकदाशीतिविधं
वाऽऽदि पाइए विवावार्त्तिं द्विसवविष वा इटु वा इटुविधं वा परिणामं परिणमति, एवं यावत् द्युष्टलेश्या” ।

द्विविहं वा नयविहं वा सत्तावीसद्विविहं वा एकासीद्विविहं वा वि जाव तेयालदुसयविहं वा थुं वा बहुविहं वा परिणामं परिणमद, एवं जाव सुफलेसा” इति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ लक्षणमाह—
 पंचासवप्पवत्तो, तीहिं अयुत्तो छसू अचिरओ य । तिवारंभपरिणओ, खुद्यो साहस्सिओ नरो २१ ॥
 निदंयसपरिणामो, निस्संखो अजिहंदिओ । एयजोयसमाउत्तो, कणहलेसं तु परिणमे ॥ २२ ॥
 ईसाअमरिसअतवो, अविज्ज माया अहीरिया य । गेही पओसे य सढे, पमत्ते रसलोल्लुए ॥ २३ ॥
 आरंभओ अचिरओ, खुद्यो साहस्सिओ नरो । एयजोगसमाउत्तो, नीललेसं तु परिणमे ॥ २४ ॥
 बंके पंकसमायारे, नियडिल्ले अणुत्तुए । पलिउंचग ओचहिए, मिच्छद्विडी अणारिए ॥ २५ ॥
 उप्फालगदुदुवाई य, तेणे आवि य मच्छरी । एयजोगसमाउत्तो, काउलेसं तु परिणमे ॥ २६ ॥
 नीयावित्ती अचवले, अमाई अकुञ्जहले । विणीयविणए दंते, जोगवं उचहाणवं ॥ २७ ॥
 पियपम्मे दढधम्मे, वज्जभीरू हिएसए । एयजोगसमाउत्तो, तेउलेसं तु परिणमे ॥ २८ ॥
 एणुत्तोहमाणे य, मायालोभे य पयणुए । पसंतचित्ते दंतप्पा, जोगवं उचहाणवं ॥ २९ ॥
 तथा य पयणुवाई य, उवसंते जिहंदिए । एयजोयसमाउत्तो, पम्हलेसं तु परिणमे ॥ ३० ॥
 अदरुदाणि वज्जित्ता, धम्मसुक्काणि साहए । पसंतचित्ते दंतप्पा, समिए गुत्ते य गुत्तिसु ॥ ३१ ॥
 सरागे बीयरगे वा, उवसंते जिहंदिए । एयजोगसमाउत्तो, सुक्कलेसं तु परिणमे ॥ ३२ ॥

व्याख्या—पञ्चाशवप्रवृत्तः ‘त्रिभिः’ प्रस्ताधान्मत्तोवाकार्यैः अणुतः ‘पदसु’ जीवनिकायेषु अविरतः, तीव्राः—उत्कटाः
 सारुपतोऽध्यवसायतो वा आरम्भाः—सावद्यव्यापारास्तत्परिणतः—सस्मिन्निरतः ‘क्षुद्रः’ सर्वस्यैवाऽद्वितैपी, सहसा—अप-

श्रीउचरा-
 व्ययनसूत्रे
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीयया
 सुस्तनोया-
 ख्या लघु-
 श्रुतिः ।
 ॥३७०॥

शोभोच्य प्रवर्तते सादृशिकः सौर्वोदिकृदित्यर्थः, नर उपलक्षणत्वात् इयादिवर्वा ॥ “निद्वंधस” स्ति चेद्विक्रामुष्मिकापाय-
 शद्धाविकलः परिणामो यस्य सः, तथा “निस्ससो” स्ति ‘नृशंसः’ नित्तंशो जीवान् विदिसन् न मनागपि शङ्कते, अजि-
 वेन्द्रियः, एते च ते योगाश्च-व्यापारा एतयोगादौः समायुक्तः-अन्वित एतयोगसमायुक्तः कृष्णलेश्यामेव तुशचस्वा-
 स्वधारणार्थत्वात् परिणमेत् ॥ ईर्ष्या च-परगुणासहनम् अमर्षश्च-अत्यन्ताभिनियेदः अतपश्च-सपोविपर्ययोऽर्मीपां समा-
 हारः, ‘अविद्या’ कुशाकरूपा, ‘माया’ प्रतीका, ‘अधीकता च’ असमाचारविषया निर्लेज्जता, ‘शुद्धिः’ विषयेषु लम्पट्यं,
 ‘प्रद्वेषश्च’ अभेदोपचारयैव सर्वत्र तद्वात् जन्तुरेवोच्यते, अत एव ‘शदः’ अलीकभाषणात्, ‘प्रमत्तः’ प्रकर्षेण जातिमदा-
 सेवनात्, ‘रसलोडुपः’ सातगवैपकश्च ॥ ‘आरम्भात्’ प्राण्युपमर्वाद् अविरतः शेषं प्राग्वत् ॥ वक्रः घषसा, यक-
 समाचारः क्रिया, निष्ठतिमात् मनसा, अचलुकः कथञ्चिद् शृज्जुक्तुंमशक्यतया, “पलित्चंग” स्ति प्रतिकुञ्जकः
 स्वदोषप्रच्छादकतया, उपधिः-उद्य तेन धरति औपधिकः सर्वत्र व्याजतः प्रवृत्तेः, एकार्थिकानि चेतानि, सिध्यादष्टिः
 अनार्यः ॥ “उष्णालग” स्ति उज्ज्वलकं यथा पर इत्यासते दुष्टं च रागादिदोषवद् यथा भवत्येवं वदनशील इत्यासक-
 दुष्टपादी, ‘चः’ समुच्चये, ‘क्षेत्तः’ चौरः, ‘चः’ समुच्चये, ‘अपि च’ इति पूरणे, मत्सरः-परसम्पदसहनं तद्वात् मत्सरी,
 शेषं प्राग्वत् ॥ “धीयाविन्धि” स्ति ‘भीचेर्धृतिः’ कायभनोवाग्भिरनुत्सिकः, योगः-स्वाध्यायादिव्यापारस्त्वाद्वात् ‘उपधान-
 यान्’ विहितशास्त्रोपचारः, शेषं स्पष्टम् ॥ प्रतनुक्रोयमानः, ‘चः’ पूरणे, माया लोभश्च प्रतनुको यत्येति शेषः, अत एव
 प्रशान्तचित्तो दान्तात्सा ॥ ‘उपशान्तः’ अनुकृततयोपशान्ताकृतिः, शेषं स्पष्टम् ॥ आर्तरेत्रे वञ्जयित्वा धर्मशुद्धे साधयेत्
 यः स प्रशान्तचित्त इत्यादि, शेषं स्पष्टम् इति सूत्रद्वैदशकार्यः ॥२१-२२-३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२॥

चतुस्त्रिंशं
 लेख्याख्य-
 मध्ययनम् ।
 लेश्यानां
 लक्षण-
 द्वारम् ।

॥३७०॥

अस्संखेज्जाणोसप्पिणीण उस्सप्पिणीण जे समय्या । संखाईया लोग्गा, लेसाण हवंति ठाणाइं ॥३३॥
व्याख्या—असद्वेयानामवसार्पिणीना तथोत्सर्विणीनां ये समय्याः, कियन्तः ? इत्याह—सद्भातीता लोकाः,
कोऽर्थः ? असद्वेयलोकाकाशप्रदेशपरिमाणा लेख्यानां भवन्ति, 'स्थानानि' प्रकरोऽपकर्षच्छ्रुतानि तत्परिमाणानीति शेष
इति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ इदानीं स्थितिमाह—

मुहुत्तदं तु जहन्ना, तित्तीसं सागरा मुहुत्तऽहिया । उक्कोसा होइ ठिई, नायवा क्किणहलेसाए ॥३४॥
मुहुत्तदं तु जहन्ना, दसउदही पलियमसंखभागमब्भहिया । उक्कोसा होइ ठिई, नायवा नीललेसाए ॥
मुहुत्तदं तु जहन्ना, तिलुदही पलियमसंखभागमब्भहिया । उक्कोसा होइ ठिई, नायवा काउलेसाए ३६
मुहुत्तदं तु जहन्ना, दोणुदही पलियमसंखभागमब्भहिया । उक्कोसा होइ ठिई, नायवा तेउलेसाए ३७
मुहुत्तदं तु जहन्ना, दसउदही होइ मुहुत्तमब्भहिया । उक्कोसा होइ ठिई, नायवा पम्हलेसाए ॥३८॥
मुहुत्तदं तु जहन्ना, तित्तीसं सागरा मुहुत्तहिया । उक्कोसा होइ ठिई, नायवा सुक्कलेसाए ॥ ३९ ॥

व्याख्या—मुहूर्त्तदं तु, कोऽर्थः ? अन्तर्मुहूर्त्तमेव जघन्या । त्रयविंशत् "सागर" ति सागरोपमानि "मुहुत्त-
हिय" चि श्वोचरत्र च मुहूर्त्तशब्देनोपचारात् मुहूर्त्तकदेश एवोक्तः, ततश्चान्तमुहूर्त्तौधिकानि उच्छ्रुता भवति स्थितिः
कृष्णलेख्यायाः । इह चान्तर्मुहूर्त्तशब्देन पूर्वोत्तरभवसम्बन्धन्तर्मुहूर्त्तद्वयमुक्तं द्रष्टव्यम् । एषमुत्तरत्राऽपि । शेषं सुगममिति
सूत्रद्वयार्थः ॥ ३४-३५-३६-३७-३८-३९ ॥ प्रकृतमुपसहरश्रुत्तरमन्थसम्बन्धमाह—

एसा खल्ल लेसाणं, ओहिण ठिई उवत्तिया होइ । चउत्तु विगईसु इत्तो, लेसाण ठिई उ बुच्छामि ४०
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ४० ॥ प्रतिज्ञातमाह—

श्रीउच्यते
 ध्ययनघटे
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखगोधा-
 र्ण्या लघु-
 दृष्टिः ।
 ॥ ३७१ ॥

दसवाससहस्साहं, काजए ठिई जहन्निया होइ । तिन्नोदही पलियमसंखभागं च उक्कोसा ॥४१॥
 तिह्णदही पलियमसंखभागो जहन्न नीलठिई । दस उदही पलिओवमसंखभागं च उक्कोसा ॥४२॥
 दस उदही पलिओवमसंखभागं जहन्निया होइ । तिच्चीससागराहं, उक्कोसा होइ किण्हाए ॥४३॥
 एसा नेरइयाणं, लेसाण ठिई उ वन्निया होइ । तेण परं दुच्छामि, तिरियमणुस्साण देवाणं ॥४४॥
 अंतोसुद्धुत्तमदं, लेसाण ठिई जहिं जहिं जा उ । तिरियाण नराणं वा, वज्जित्ता केवलं लेसं ॥४५॥
 सुद्धुत्तदं तु जहन्ना, उक्कोसा होइ पुवकोडी उ । नवहिं वरिसिंहिं ऊणा, नायघा सुक्कलेसाए ॥४६॥
 एसा तिरियनराणं, लेसाण ठिई उ वन्निया होइ । तेण परं बुच्छामि, लेसाण ठिई उ देवाणं ॥४७॥
 दसवाससहस्साहं, किण्हाए ठिई जहन्निया होइ । पलियमसंखेज्जइमो, उक्कोसा होइ किण्हाए ॥४८॥
 जा कण्हाइ ठिई खल्ल, उक्कोसा सा उ समयमवभहिया । जहन्नेणं नीलाए, पलियमसंखं च उक्कोसा ॥
 जा नीलाइ ठिई खल्ल, उक्कोसा सा उ समयमवभहिया । जहन्नेणं काजए, पलियमसंखं च उक्कोसा ५०
 तेण परं वोच्छामि, तेज्जेसा जहा सुरगणानं । भवणवइ-वाणमंतर-जोइस-वेमाणियाणं च ॥५१॥
 पलिओवमं जहन्ना, उक्कोसा सागरा उ दुण्हइहिया । पलियमसंखिज्जेणं, होइ सभागेण तेजए ॥५२॥
 दसवाससहस्साहं, तेजए ठिई जहन्निया होइ । दुण्णुदही पलिओवमअसंखभागं च उक्कोसा ॥५३॥
 जा तेजइ ठिई खल्ल, उक्कोसा सा उ समयमवभहिया । जहन्नेणं पम्हाए, दसमुद्धुत्तइयाहं उक्कोसा ५४
 जा पम्हाइ ठिई खल्ल, उक्कोसा सा उ समयमवभहिया । जहन्नेणं सुक्काए, तिच्चीसमुद्धुत्तमवभहिया ५५

ग्याख्या—इशवयंसहस्राणि वापोवायाः स्थितिजघन्यका भवति, त्रयः 'दृग्धयः' सागरोपमाणीत्यर्थः "पलियम-

चतुस्त्रिंशं
 लेख्याल्य-
 मध्ययनम् ।
 लेख्यानां
 स्थिति-
 द्वारात् ।

॥ ३७१ ॥

संलभानं च" चि सूत्रत्वात् पत्योपमासङ्ख्येयभागश्चोल्कष्टा । इयं च जघन्या रत्नप्रभायाम्, उल्कष्टा वालुकायाम् । नीलाया जघन्या वालुकायाम्; उल्कष्टा धूमप्रभायाम् कृष्णाया जघन्या धूमप्रभायाम्, इतरा तु महातमःप्रभायाम्; शेषं नारकसूत्रेषु त्रिषु स्पष्टम् ॥ "एसा" सूत्रं स्पष्टम् ॥ तिर्यञ्जलुत्तमद्वं" ति 'अन्तमुद्दत्तार्द्धम्' अन्तर्मुद्दत्तकालं लेख्यानां स्थितिर्जघन्या उल्कष्टा वेति शेषः, कतरासाम् ? इत्याह—'यस्मिन् यस्मिन्' इति पृथिवीकायादौ सम्भूच्छिममनुप्यादौ च 'थाः' कृष्णाद्याः, 'तुः' पूरणे तिरश्चां मनुष्याणां च मध्ये सम्भवन्ति तासां वर्जयित्वा 'केवलां' शुद्धां लेख्यां शुद्धलेख्यामित्यर्थः ॥ अस्या एव स्थितिमाह—'मुद्दत्तमित्यादि स्पष्टम्, नवरम्—इह यद्यपि कश्चिद् अष्टवार्षिकोऽपि पूर्वकोट्ययुर्धत्परिणाममवाप्नोति तथाऽपि नैतावद्वयः स्यात् वर्षपर्षायादर्वाक् शुद्धलेख्यायाः सम्भव इति नवभिर्वर्षैरूना पूर्वकोटिरुच्यते ॥ "एसा" सूत्रं स्पष्टमेव ॥ प्रतिज्ञातमाह—'दसे'त्यादि सूत्रत्रयं स्पष्टम् । नवरम्—"पलियमसंख्येय-इमो" चि पत्योपमासङ्ख्येयतमः प्रस्तावाद् भागः, इयं च द्विधाऽपि कृष्णायाः स्थितिरैतावदायुषामेव भवतपति-व्यन्तराणां द्रष्टव्या ॥ नीलासूत्रे "पलियमसंखं च" चि सूत्रनात् सूत्रमिति पत्योपमासङ्ख्येयभागः, इहत्तरश्चायं भागः पूर्व-स्मादवसेयः । कापोत्तया अपि स्थितिर्जघन्येतरा च भवनपति-व्यन्तराणामेव ज्ञातव्या । बृहत्तमश्चाऽत्राऽऽसङ्ख्यातभागो गृह्यते ॥ इत्थं निकायद्वयभाविनीमाचलेख्यात्रयस्थितियुद्दर्श्यं समस्तनिकायभाविनीं तेजोलेख्यास्थितिमभिधातुं प्रतिज्ञा-सूत्रमाह—"वेण" चि ततः परं प्रवक्ष्यामि तेजोलेख्यां 'यथे'ति येनाऽवस्थानप्रकारेण सुरगणानां भवति, 'तथे'त्युप-स्कारः, भवनपति-व्यन्तर-व्योति-वैमानिकानां, 'चः' पूरणे ॥ प्रतिज्ञातमाह—"पलि"त्यादि सूत्रत्रयं स्पष्टम् । नवरम्—प्रथमसूत्रे वैमानिकानेवाश्रित्य तैजस्याः स्थितिरुक्ता । तत्र च जघन्या सौधर्मं उल्कष्टा चेज्ञाने ॥ द्वितीयसूत्रे तु निकायमेदमाश्रित्य सैवोक्ता । इह च दशवर्षसहस्राणि जघन्या तैजस्याः स्थितिरुक्ता, प्रक्रमाऽऽतुरूपेण तु योल्कष्टा

श्रीउत्तरा-
ख्यनद्वे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
र्या लघु-
शुचिः ।
॥ ३७२ ॥

कापोतायाः स्थितिः असौ एवास्याः समयाधिका प्राप्नोति, तदत्र तत्त्वं न विद्मः ॥ वृतीयसूत्रे पद्मास्थितिरुक्ता, यत्र च
“दसमुद्बुत्तहियाहं” ति देशेव प्रस्तावात् सागरोपमानि पूर्वभवसत्कान्तमुद्बुत्तार्थीधिकानि । इयं च जपन्या सनकुमारै,
उच्छृष्टा च ब्रह्मलोकै । आह—यदीद्वान्तमुद्बुत्तमधिकमुच्यते ततः पूर्वत्राडपि किं न तदधिकमुच्यम् ? उच्यते—देवभय-
लेश्याया एव तत्र विवक्षितत्वात्, प्रतिज्ञातं हि ‘तेषां परं वोच्छामि लेसाण ठिडं तु देवाणं’ ति, एवं सति इद्वान्तमुद्बुत्तार्थी-
धिकत्वं विरुध्यते, नैवम्, अत्र हि प्रागुत्तरभवलेश्याडपि “अंतो मुद्बुत्तम्मि गण” इति वचनाद् देवभवसम्बन्धिन्ध्येवेति
प्रदर्शनार्थमित्यमुक्तमिति न विरोध इति भावनीयम् ॥ चतुर्थसूत्रे शुक्लायाः स्थितिरुक्ता । तत्र च जपन्या लान्तके,
अपर तु अनुत्तरेष्विति पञ्चदशसूत्रार्थः ॥ ४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१-५२-५३-५४-५५ ॥
उक्तं स्थितिद्वारम् । गतिद्वारमाह—

किण्हा नीला काऊ, तिननि वि एयाउ अहम्मलेसाउ । एयाहि तिहि वि जीवो, दुग्गइ उववज्जइ ५६
तेऊ पम्हा सुक्का, तिननि वि एयाउ धम्मलेसाउ । एयाहि तिहि वि जीवो, सुग्गइ उववज्जइ ॥५७॥

व्याख्या—सष्टम् । नवरम्—‘दुर्गति’ नरकतिर्यगतिरूपाम् ‘उपपद्यते’ प्राप्नोति ॥ ‘सुगति’ मनुजगत्यादिकामित्यर्थः
॥ ५६-५७ ॥ सम्प्रत्यायुर्द्वारावसरः, तत्र चावश्यं हि जन्तुर्थेदेश्येपूत्पद्यते तद्देश्य एव ज्ञियते, तत्र च जन्मान्तरभावि-
लेश्यायाः किं प्रथमसमये परमवायुप उदयः ? आहोदित् चरत्समये ? अन्यथा वा ? इति संशयापनोदायाह—
लेसाहिं सधाहिं, पढमे समयम्मि परिणयाहिं तु । न हु कस्सइ उववाओ, परे भवे अत्थि जीवस्स ५८
लेसाहिं सधाहिं, चरमे समयम्मि परिणयाहिं तु । न हु कस्स वि उववाओ, परे भवे अत्थि जीवस्स ५९
अंतमुद्बुत्तम्मि गणं, अंतमुद्बुत्तम्मि सेसए चेव । लेसाहिं परिणयाहिं, जीवा गच्छंति परलोयं ६०

चतुस्त्रियं
लेश्याख्य-
मध्ययनम् ।
लेश्यानां
गति-
आयुद्धरे ।

प्याख्या—लेख्याभिः सर्वाभिः 'प्रथमसमये' तत्रतिपत्तिकाळापेक्षया 'परिणताभिः' प्रस्त्वावादात्मरूपतामापन्नाभि-
ररत्तद्विशिष्यत्व 'तुः' पूरणे, 'न टु' नैव कस्यापि उपपादः परे भवे भवति जीवस्य ॥ तथा लेख्याभिः सर्वाभिः 'चरमे' अन्त्ये
समये परिणताभिः 'न टु' नैव कस्याप्युपपादः परे भवे भवति जीवस्य ॥ कदा तर्हि? इत्याह—अन्तर्गुह्ये गत एव,
तथाऽन्तर्गुह्ये 'शेषे' अयतिष्ठमान एव लेख्याभिः परिणताभिर्जीवा गच्छन्ति परलोकम् । अनेनान्तर्गुह्ये चोऽवशेषे
अगुपि परभयलेख्यापरिणाम इत्युक्तं भवतीति सूत्रन्यायः ॥ ५८-५९-६० ॥ सम्प्रत्यध्ययनार्थमुपसङ्ग्रहीषुंरूपपेष्टुमाह—
तद्गदा गपासि हेसाणं, अनुभाचं वियाणिया । अप्पसत्था उ वल्लित्ता, पसत्था उ अहिट्टए सुणि ६१
त्ति वेमि ॥

व्याख्या—पत्तांरूपा अप्रशस्त्वा दुर्गेतिहेतवः प्रशस्त्वाद्य सुगतिहेतवः तस्मादेवासा लेख्यानाम् 'अनुभावम्' उक्तत्वं
विशय अप्रशस्त्वा वर्जयित्वा प्रशस्त्वा अधितिष्ठेत्तु मुनिरिति शेषः, उभयत्राऽपि 'तुः' पूरणे, इति सूत्रार्थः ॥ ६१ ॥
'इति' परिसमाप्तौ, प्रवीणीति च प्राग्वत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रस्वरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुव-
बोधयायां चतुस्त्रिंशं लेख्याख्यमध्ययनं समाप्तम् ॥

पञ्चत्रिंशत्तारमार्गगतिनामकं पञ्चत्रिंशमध्ययनम् ।

वेदमादिसूत्रम्—
 १, तत्र चाऽप्रसक्तलेख्यात्पातः प्रशस्ता एवाऽधिष्ठातव्याः, एतच्च भिक्षुगुणव्यवस्थि-
 , अतो भिक्षुगुणपरिज्ञानार्थमधुनाऽनगारमार्गगतिनामकं पञ्चत्रिंशमध्ययनमारभ्यते, तस्य

सुणेह मे एगमणा, मगं बुद्धेहिं देसियं । जमायरंतो भिक्खू, दुक्खाणंतकरो भवे ॥ १ ॥

व्याख्या—शृणुत 'मे' कथयत इति शेषः, एकाममनसः 'मां' प्रक्रमान्तुकेः 'बुद्धेः' अर्हदादिभिः 'दशितम्' उप-
 दिष्टं यम् 'आचरन्' आसेवमानो भिक्षुर्दुःखानामन्तकरो भवेदिति गाथार्थः ॥ १ ॥ प्रतिज्ञातमाह—

गिहवासं परिचज्जा, पघज्जामस्सिए सुणी । इमे संगे वियाणिज्जा, जेहि तज्जंति माणवा ॥ २ ॥
 तहेव हिंसं अलियं, चोज्जं अबंभसेवणं । इच्छाकामं च लोभं च, संजओ परिवज्जए ॥ ३ ॥
 मणोहरं चित्तघरं, मल्लधूबेण चासियं । सकवाडं पंडरुल्लोयं, मणसा वि न पत्थए ॥ ४ ॥
 इंदियाणि उ भिक्खुस्स, तारिसम्मि उवस्सए । दुक्कराइं निवारेंडं, कामरागविवहुणे ॥ ५ ॥
 सुत्ताणे सुधगारे वा, रुक्खमूले व एकओ । पइरिके परकठे चा, वासं तत्थडभिरोगए ॥ ६ ॥
 फासुयम्मि अणावाहे, इत्थीहिं अणभिहुए । तत्थ संकण्णए वासं, भिक्खू परमसंजए ॥ ७ ॥
 न सयं गिहाइं कुविज्जा, नेव अन्नेहिं कारणे । गिहकम्मसमारंभे, भूयाणं दिस्सए वट्ठो ॥ ८ ॥
 तत्साणं धावरारणं च, सुहुमाणं धायराण य । तग्घा गिहसमारंभं, संजओ परिवज्जए ॥ ९ ॥

न्द्रीया
 खवोधा-
 या लघु-
 वृचिः ।
 ॥ ३७३ ॥

पञ्चत्रिंशं
 अनगार-
 मार्गगति-
 नामकम-
 ध्ययनम् ।
 अन्तगारस्व
 मार्गः ।

॥ ३७३ ॥

तद्वैय भक्तपाणेसु, पयणे पयावणेसु य । पाणभ्रूयदयट्टाए, न पए न पयावए ॥ १० ॥
 जलपन्ननिरिसया जीवा, पुढर्याकट्टनिरिसया । हम्मंति भत्तपाणेसु, तम्हा भिक्खू न पयावए ॥ ११ ॥
 विसत्थं सणओघारे, बहुपाणविणासणे । नत्थि जोहसमे सत्थे, तम्हा जोई न दीवए ॥ १२ ॥
 हिरं जापरुयं च, मणसा वि न पत्थए । समलिट्ठुकंचणे भिक्खू, विरए कयविक्खए ॥ १३ ॥
 किणंतो कदओ होइ, विक्किणंतो अ याणिओ । कयविक्खयम्मि बहंतो, भिक्खू हवइ तारिसो ॥ १४ ॥
 निमित्तपयं न कययं, भियखुणा भिक्खवित्तिणा । कयविक्खए महादोसो, भिक्खवावित्ती सुहावहरा ॥
 समुपाणं उंउमंसेज्जा, जहासुत्तमणिदियं । लाभालाभम्मि संतुट्ठे, पिंडवायं चरे सुणी ॥ १६ ॥
 अलोले न रसे सिद्धो, जिच्चभादंतो अमुच्चिओ । न रसट्टाए सुंजिज्जा, जवणट्टाए महामुणी ॥ १७ ॥
 अपणं रयणं चैव, चंदणं पूयणं तहा । इहीसक्कारसम्माणं, मणसा वि न पत्थए ॥ १८ ॥
 सुपं ज्ञाणं क्षियाइज्जा, अणियाणे अकिंचये । दोसट्टकाए विहरिज्जा, जाव कालस्स पज्जओ ॥ १९ ॥
 णिच्चहिज्जण आहारं, फालधम्मं उवट्टिए । चइज्जण माणुसं बुंदिं, पट्टु दुक्खा विमुचई ॥ २० ॥
 निम्ममो निरहंकारो, योपराओ अणासवो । संपत्तो केवलं नाणं, सासयं परिनिबुट्ठे ॥ २१ ॥ त्ति वेमि ॥

द्याख्या—पुट्टपासु परित्यज्य प्रमग्यागाभितो मुनिः 'इमान्' प्रतिप्राणिप्रतीततया प्रत्याक्षान् 'सद्धान्' पुत्रकलत्रादीन्
 'विज्जानीयान्' भयद्रेतयोऽमीति विशेषेणाऽयमुच्येत, ज्ञानस्य च विरतिफलत्वात् प्रत्याचक्षीतेत्युक्तं भवति । सद्गशब्द-
 न्युत्पत्तिमाह—देः 'सग्यन्ते' प्रतिप्रच्यन्ते मानयाः उपलक्षणत्वादन्येऽपि जन्तवः ॥ 'तथे'ति समुच्चये, 'एवे'ति पुराणे,
 दिशान्तरीकं पौर्धममद्यतेयनम्, इच्छारूपः कामः इच्छाकामस्तं चाऽप्राप्तवस्तुषाद्धारूपं 'लोभं च' लब्धवस्तुविषयगृह्या-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ ३७३ ॥

अथ अनगारमार्गगतिनामकं पञ्चत्रिंशमध्ययनम् ।

अनन्तराध्ययने हेतुरया अभिहिताः, तत्र चाऽप्रशस्तलेइयात्यागतः प्रशस्ता एवाऽधिष्ठातव्याः, एतच्च भिक्षुगुणव्यवस्थि-
तेन सम्यग् विधातुं शक्यम्, अतो भिक्षुगुणपरिज्ञानार्थमधुनाऽनगारमार्गगतिनामकं पञ्चत्रिंशमध्ययनमारभ्यते, तस्य
चेदमादिसूत्रम्—

सुणेह मे एगमणा, मग्गं बुद्धेहिं देसियं । जमायंतो भिवखू, दुक्ख्वाणंतकरो भवे ॥ १ ॥

ध्याख्या—शृणुत 'मे' कथयत इति शेषः, एकप्रमनसः 'मग्गं' प्रक्रमान्युक्तेः 'बुद्धेः' अर्हदादिभिः 'दर्शितम्' उप-
दिष्टं यम् 'आचरन्' आसेवमानो भिक्षुर्दुःखानामन्तकरो भवेदिति गाथार्थः ॥ १ ॥ प्रतिज्ञातमाह—

गिहवासं परिचज्जा, पवज्जामस्सिए सुणी । इमे संगे वियाणिज्जा, जेहि सज्जंति माणवा ॥ २ ॥
तहेव हिंसं अलियं, चोज्जं अबंभसेवणं । इच्छाकामं च लोभं च, संजओ परिचज्जए ॥ ३ ॥
मणोहरं चित्तघरं, महधूवेण वासियं । सकवाडं पंडरुल्लोयं, मणसा वि न पत्थए ॥ ४ ॥
इंदियाणि उ भिवखुस्स, तारिसम्मि उवस्सए । दुक्कराहं निवारेंडं, कामरागविवहुणे ॥ ५ ॥
सुसाणे सुन्नगारे वा, रुक्खमूले व एक्कओ । पहरिके परकळे वा, वासं तत्थडभियोए ॥ ६ ॥
फासुयम्मि अणावाहे, इत्थीहिं अणभिहुए । तत्थ संकप्पए वासं, भिवखू परमसंजए ॥ ७ ॥
न सयं गिहाहं कुधिज्जा, नेव अत्तेहिं कारए । गिहकम्मसमारंभे, भूयाणं दिस्सए वट्ठो ॥ ८ ॥
तत्साणं धावराणं च, सुहुमाणं वायराण य । तम्महा गिहसमारंभं, संजओ परिचज्जए ॥ ९ ॥

पञ्चत्रिंशं
अनगार-
मार्गगति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
अनगारख्य
मार्गः ।

॥ ३७३ ॥

तद्वेद्य भक्तपाणेसु, पयणे पयावणेसु य । पाणभ्रूयदयडाए, न पए न पयावए ॥ १० ॥
जलधमनिरिसया जीवा, पुढर्चाकटनिरिसया । हम्मंति भक्तपाणेसु, तम्हा भिक्खू न पयावए ॥ ११ ॥
विसप्ये सयओधारे, षहुपाणविणासणे । नत्थि जोइसमे सत्थे, तम्हा जोई न दीवए ॥ १२ ॥
हिरं जायरूयं च, मणसा वि न पत्थए । समलिट्ठकंचणे भिक्खू, विरए कयविक्कए ॥ १३ ॥
किणंतो कइओ होइ, विक्किंतो अ चाणिओ । कयविक्कपस्मि चटंतो, भिक्खू हवइ तारिसो ॥ १४ ॥
भित्थिययं न केयं, भिक्खुणा भिक्खवित्तिणा । कयविक्कए महावोसो, भिक्खवाविती सुहावहा ॥
समुयाणं उंछमंसेज्जा, जहासुत्तमणिदियं । लाभालाभस्मि संतुंढे, पिंडवायं चरे सुणी ॥ १६ ॥
अलोलो न रसे गिद्धो, जिबभावंतो असुच्छिओ । न रसटाए सुंजिज्जा, जवणटाए महासुणी ॥ १७ ॥
अपणं रपणं च्येय, चंदणं पूपणं तहा । इहीसफारसम्माणं, मणसा वि न पत्थए ॥ १८ ॥
सुपं क्षाणं क्षियाइज्जा, अणिपाणे अकिंचणे । वोसट्टकाए विहरिज्जा, जाव कालस्स पज्जओ ॥ १९ ॥
णिअहिज्जण आशरं, कालधम्मे उवट्टिए । चइऊण माणुसं बुद्धिं, पट्टु दुक्खा विमुच्चई ॥ २० ॥
निम्मसो निरहंकारो, वीयरओ अणासवो । संपत्तो केवलं नाणं, सासयं परिनिघुडे ॥ २१ ॥ त्ति वेम्मि ॥

ध्यास्या—शुद्ध्यात् परित्यज्य प्रमज्यामाश्रितो मुक्तिः 'इमान्' प्रतिप्राणिप्रतीततया प्रत्यक्षान् 'सङ्गान्' पुत्रकलत्रादीन्
'विजानीयान्' भयदेतवोऽमीति विशेषेणाऽयबुध्येत, ज्ञानस्य च विरतिफलत्वात् प्रत्याचक्षीतेत्युक्तं भवति । सङ्गशब्द-
न्तुत्पत्तिमाह—येः 'सज्यन्ते' प्रतिबध्यन्ते मानयाः उपलक्षणत्वादन्येऽपि जन्तवः ॥ 'सद्ये'ति समुचये, 'एवे'ति पूरणे,
दिसामलीकं चौर्यमप्रदत्तेवनम्, इच्छारूपः कामः इच्छाकामस्तं चाऽप्राप्तवस्तुकाङ्क्षारूपं 'लोभं च' लब्धयत्तुविषयगृह्या-

श्रीउपस-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधो-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३७४ ॥

त्मकम्, समवेनाऽपि परिग्रह उक्तः, ततः परिग्रहं च संयतः परिवर्जयेत् ॥ तथा मनोहरं चित्रप्रधानं गृहं चित्रगृहं
माल्यधूपेन वासितं सकपाटं पाण्डुरोहोचं मनसाऽपि आस्तां वचसा न प्रार्थयेत् किं पुनस्तत्र विष्टेद् इति भावः ॥
किं पुनरेवमुपदिश्यते ? इत्याह—इन्द्रियाणि, 'दुः' इति यस्माद् भिक्षोस्तादृशे उपाश्रये 'दुःकराणि' करोतेः सर्वथात्वर्थ-
त्वाद् दुःशक्यानि निवारयितुं 'कामरागविवर्द्धने' उपाश्रयविशेषणम् ॥ तर्हि कः स्यात्तव्यम् ? इत्याह—स्वशाने शून्यागारे
वा वृक्षमूले वा 'एककः' रागादिविद्युक्तोऽसहायो वा 'पद्मरिक्ते' 'एकान्ते' कयाद्यसङ्कुले 'पर्युक्ते' परैर्निष्पादिते स्वार्थनिति
गम्यते, 'वा' समुच्चये 'वासम्' अवस्थानं 'तत्र' सशानादौ अभिरोचयेद् भिक्षुरिति योगः ॥ प्रासुके 'अनायाचे' कस्यापि
वाधारहिते स्त्रीभिरत्नमिदुते 'तत्रे'ति प्रागुक्तविशेषणे स्वशानादौ 'सङ्कल्पयेत्' कुर्याद् वासं भिक्षुः परमसंयतः ॥
ननु किमिह परकृत इति विशेषणमुक्तम् ? इत्याह—न स्वयं गृहाणि कुर्वीत, नैवाऽन्यैः कारयेद्, उपलक्षण-
त्वाच्चाऽपि कुर्वन्तमनुमन्येत, किमिति ? यतो गृहकर्म—इष्टकाष्टदानयनादि तस्य समारम्भः—प्रवर्त्तनं गृहकर्मसमारम्भ-
स्तस्मिन् भूतानां दृश्यते वधः ॥ कतरेपाम् ? इत्याह—त्रसानां स्थावराणां च सूत्राणां शरीराऽपेक्षया वादराणां च,
तथैवोपसंहृतुमाह—तस्माद् गृहसमारम्भं संयतः परिवर्जयेत् ॥ अन्यथा—'तथैव' इति प्राग्वद् भक्त्यानेषु पचने पाचनेषु
च भूतवधो दृश्यते इति प्रागुक्तेन सम्बन्धः, ततः किम् ? इत्याह—प्राणाः—त्रसाः भूतानि—शुधिव्यादीनि तदयार्थं न पचेन्न
पाचयेत् ॥ असुमेवार्थं स्पष्टतरमाह—जलधान्यनिश्चिता जीवाः पृथिवीकाष्ठनिश्चिताः हृन्त्यन्ते 'भक्त्यानेषु' प्रक्रमान्
पच्यमानेषु, यत एवं तस्माद्भिर्धुनं पाचयेद् अपेर्गम्यमानत्वान् पाचयेदपि न किं पुनः स्वयं पचेत् ॥ अपरश्च—विसर्पेति—
स्वल्पमपि बहु भवतीति विसर्पं, 'सर्वतोधारं' सर्वदिगवस्थितं जन्तूपघातकत्वात्, उक्तञ्च—“पार्श्वेण पटीणं वा वी”त्यादि ।

१ “पार्श्वेणं प्रतीचीन वाऽपि” इत्यादि ।

पञ्चत्रिंशं
अनगार-
मार्गगति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
अनगारस्व
मार्गः ।

॥ ३७४ ॥

अत एष षट्समानविनाशनं, नास्ति ज्योतिःसमं दासं, यस्मादेयं तस्मात् ज्योतिर्न दीपयेत् ॥ पचनादौ जीवपातो भवति न तु क्रयविक्रययोः, अतो युष्मन्नेवाऽऽभ्यां निर्वहणमिति कस्यचिदाऽऽशङ्कत स्यादत आह—‘हिरण्यं’ फक्तकं ‘जातरूपं च’ रूपं, पचरोऽनुष्ठाऽऽशेषधन्यादिसुशुष्ये, मनसाऽपि न प्रार्थयेद्विधुरिति योगः, कीदृशः सन् ? समलेष्टुकाश्रयो विरक्तः ‘क्रयविक्रये’ क्रयविक्रयविषये ॥ अमित्येवम् ? अत आह—‘श्रीणन् ‘क्रयिको भवति’ तथा विधेतरलोकसदृश एव भवति, विक्रीणान्नाथ पलिन् भवति, यालिग्यप्रवृत्तत्वादिति भावः, अत एव क्रयविक्रये ‘वर्तमानः’ प्रवर्तमानो भिदुर्भेयसि न तादृशो गम्यमानत्वाद् यादृशः समयेऽभिहितः ॥ ततः किम् ? इत्याह—‘मिक्षितव्यं’ याचितव्यं तथापि परित्यजति गम्यते, नेय श्रेतव्यं भिदुणा भिक्षाप्राप्तित्वा, अत्रैवापरह्यापनार्थमाह—‘क्रयश्च विक्रयश्च क्रयविक्रयं मदाशेषं, लिङ्गव्यत्ययश्च प्राट्त्वत्वात्, भिक्षाप्राप्तिः सुत्वावहा ॥ भिक्षितव्यमित्युक्तम्, तथैककुलेऽपि स्याद् अत आह—‘समुदातं’ मेदयं, तेष उन्वृत्तिय ‘उन्वृत्तम्’ अन्यान्वयेऽस्मत्तः शोकस्तोकमीलनाद् एष्येत् ‘यथासूत्रम्’ आगमानन्ति-कर्मण वृद्देशेपणापपाधात इति भावः, तत एव ‘अनिन्दितम्’ अजुगुप्सितं अजुगुप्सितजनसम्बन्धि न भवतीत्यर्थः, एषा एषाऽऽश्लोभे सन्गुष्टः, पिण्डस्य पातः—पतनं प्रकृमात् पात्रेऽस्मिन्निति ‘पिण्डपातं’ भिक्षाऽटनं तत् ‘चरेत्’ आशेषेत् मुक्तिः, पास्यान्तत्तयिपयत्याय अपीनरुप्यम् ॥ इत्थं पिण्डस्यैवाप्य यथा भुञ्जीत तथाह—‘अलोलः’ न सरसात्रे माने टाम्पट्यवान्, न ‘रसे’ मधुतादौ ‘शृद्धः’ श्रोत्रेऽभिकाहुत्वात्, कथं चैवंविधः ? “जिब्भादंतो” त्ति दान्तजिह्वः, अत एव ‘अर्गुर्ऽउक्त्वः’ सन्निपेत्संज्ञिन, एवंविधश्च ‘न’ नेव “रसट्टाए” त्ति रसः—धातुविशेषः स चाऽशेषधातूपलक्षणं तत्सदुपपयः स्यारिति वदयं न भुञ्जीत, विमार्थं तर्हि ? इत्याह—‘यापना—निर्वाहः स चार्थात् संयमस्य तदर्थं मद्यामुक्तिः ॥ एषा ‘अपंनो’ पुण्यादिभिः पूजां ‘रत्नानां’ निपयादिविषयां स्वस्त्रिकाद्यात्मिकां वा, ‘चः’ समुच्चये, ‘एवः’ अवधारणे

श्रीउचरा-
ध्ययनपद्ये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखचोपा-
ख्या लघु-
बुधिः ।

॥ ३७५ ॥

'न' इत्यनेन सम्बध्यते, 'यन्दनं' प्रतीतं, 'पूजनं' वस्त्रादिभिः प्रतिष्ठाभनं, 'तथे'ति समुच्चये, ऋद्धिश्च-श्रावकोपकरणादि-
सम्पत् सतरारथ-अर्घ्यप्रदानादिः सम्मानश्च-अभ्युत्थानादिः ऋद्धिसत्कारसन्मानं तन्मनसाऽपि न प्राधयेत् ॥ किं पुनः
दुर्याद् ? इत्याह—“सुकं ज्ञाणं” ति सोपस्कारत्वात् शुद्ध्यानं यथा भवत्येवं ध्यायेद् अनिदानोऽकिञ्चनः व्युत्सृष्टनायः
'विदरेत्' अप्रतिबद्धविद्वितयेति गम्यते, कियन्तं बालम् ? इत्याह—यावत् 'कालस्य' मृत्योः 'पर्ययः' परिपाटी प्रस्ताय
इत्यर्थः ॥ एवंविधानगारुणस्यश्च मृत्युसमये यत् कृत्वा यत् फलमवाप्नोति तदाह—'निज्जुह्विज्जणं' ति परित्यज्य आहारं
सटेरताश्रमेण 'कालपर्ये' आयुःक्षयल्पे उपस्थिते तथा त्यक्त्वा मानुषीं "बोधिं" तनुं 'प्रभुः' वीर्यान्तरयापगमतो
विशिष्टसामर्थ्यात् "दुक्ते"ति 'दुःसैः' शारीरमानसैर्विमुच्यते ॥ कीदृशः सन् ? इत्याह—निर्ममो निरहङ्कारः,
शुतोऽयमीदृग् ? यतो वीतरागः, उपलक्षणत्वाद् वीतद्वेषश्च, तथा 'अनाश्रवः' कर्माश्रवरहितः सम्प्राप्तः केवलं ज्ञानं शान्त
'परिनिर्मुक्तः' अस्वास्थ्यहेतुदर्माभावतः सर्वथा स्वस्थीभूत इति विद्वत्सुत्रार्थः ॥ २-३-४-५-६-७-८-९-१०-११-१२-
१३-१४-१५-१६-१७-१८-१९-२०-२१ ॥ 'इति' परिसमाप्तौ, त्रवीमीति पूर्ववत् ॥

पञ्चत्रिंशं
अनगार-
मार्गगति-
नामकम-
ध्ययनम् ।

अनगारस्य
मार्गः ।

॥ ३७५ ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिसंढ्यायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
योधायामनगारमार्गगतिनामकं पञ्चत्रिंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ जीवाजीवविभक्तिनामकं पट्टत्रिंशमध्ययनम् ।

अनन्तरऽप्यनेऽर्दितादयो भिद्युगुणा उक्ताः, ते च जीवाऽजीवस्वरूपपरिज्ञानत एवाऽऽसेवितुं शक्यन्ते इति तज्ज्ञानार्थमपुना पट्टत्रिंशं जीवाऽजीवविभक्तिसंज्ञमध्ययनमारभ्यते, तस्येदमादि सूत्रम्—
 जीवाजीवविभक्तिं, सुणेह मे एगमणा इओ । जं जाणिकुण भिक्खु, सम्मं जयइ संजमे ॥१॥
 व्याख्या—जीवाऽजीवानां विभक्तिः—एतत्तद्भेदादिदर्शनतो विभागेनाऽवस्थापनं जीवाऽजीवविभक्तिसां शृणुत 'मे' इत्ययत् इति गम्यते, एरुमनसः सन्तः 'इतः' अनन्तराध्ययनादनन्तरं शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ जीवाऽजीवविभक्तिप्रसंगत एव लोकलोकविभक्तिमाह—

जीवा चैय अजीवा य, एस लोए वियाहिए । अजीवदेसमागासे, अलोए से वियाहिए ॥ २ ॥
 व्याख्या—स्पष्टम् ॥२॥ इह च जीवाऽजीवानां विभक्तिः प्ररूपणाद्वारेणैवेति तां विधित्सुर्यथाऽसौ भवति तथाऽऽह—
 एएओ खित्तओ चैय, कालओ भावओ तहा । परूयणा तेसि भवे, जीवाणमजीवाण य ॥३॥
 व्याख्या—'द्रव्यतः' इदमित्यद्भेदं द्रव्यमिति, 'क्षेत्रतश्चैव' इदमित्यति क्षेत्रे इति, 'कालतः' इदमित्यतिस्थितिकमिति, 'भाषणव्याप्या' इमेऽस्व पर्याया इति प्ररूपणा 'क्षेपां' विभजनीयत्वेन प्रकान्तानां भवेद् जीवानामजीवानां चेति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ अत्राऽत्यपच्यत्वाद् द्रव्यतोऽजीवरूपणामाह—

रुणियो चैयऽस्थी य, अजीवा इविहा भवे । अरूवी वसहा युत्ता, रुणियो वि चउच्चिहा ॥ ४ ॥
 पम्मतिपक्काए तरेसे, तप्पएसे य आहिए । अधम्मे तस्स देसे य, तप्पएसे य आहिए ॥ ५ ॥

लोकलोक-
 विभागः,
 अजीवरूप-
 णायां द्रव्य-
 तोऽरूप्य-
 जीव-
 वक्तव्यता !

श्रीउत्तरा-
भ्ययनद्वे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ ३७६ ॥

आगासे तस्स देसे य, तप्पएसे य आहिण् । अद्दासमए चैव, अरुवी दसहा भवे ॥ ६ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—देशः—त्रिमागादिः, प्रदेशस्तु—निरंशः ॥ ४-५-६ ॥ सम्प्रत्येतानेव क्षेत्रत आह—
धम्माधम्ममे य दोड्वेए, लोगमित्ता वियाहिया । लोगालोगे य आगासे, समए समयखेत्तिण् ॥ ७ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ७ ॥ एतानेव कालत आह—

धम्माधम्मागासा, तिन्नि वि एण अणाइया । अपज्जवसिया चैव, सघदं तु वियाहिया ॥ ८ ॥
समए वि संतंइं पप्प, एवमेव वियाहिया । आएसं पप्प साईए, सपज्जवसिए वि य ॥ ९ ॥
व्याख्या—यर्माधर्माकाशानि त्रीण्यपि 'एतानि' द्रव्याणि, अनादिकानि अपर्यवसितानि चैव, अत एव "सघदं तु"
'सर्वाद्भामेव' सर्वदा स्वस्वरूपापरित्यागतो नित्यानीति यावत् ॥ 'सन्ततिम्' अपरापरोत्पत्तिरूपप्रवाहात्मिकां 'प्राप्य' आधित्य
'एवमेव' अनाद्यपर्यवसितत्वलक्षणैरेव प्रकारेण व्याख्यातः, 'आदेशं' विशेषं प्रतिनियतव्यक्यात्मकं शेषं स्पष्टम् ॥ ८-९ ॥
सम्प्रत्यर्त्तत्वेनाऽमीषां पर्यायाः प्ररूप्यमाणा अपि न सवित्तिमानेतुं शक्या इति भावतः प्ररूपणामनादृत्य द्रव्यतो रूपिणः
प्ररूपयितुमाह—

खंधा य खंधदेसा य, तप्पएसा तहेव य । परमाणुणो य दोद्धवा, रूविणो य चउधिहा ॥ १० ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १० ॥ इह च देशप्रदेशानां स्कन्धेष्वेवान्तर्भावात् स्कन्धाः परमाणवश्चेति समासतो द्वावेव
रूपिद्रव्यभेदौ, तयोश्च किं लक्षणम् ? इत्याह—

एगत्तेण पुहुत्तेण, खंधा य परमाणुणो ।

व्याख्या—'एकत्वेन' समानपरिणतिरूपेण 'दृथक्त्वेन' परमाणवन्तैरसद्भातरूपेण लक्ष्यन्त इति शेषः, स्कन्धाः
चस भिन्नक्रमत्वान् परमाणवश्च । एतानेव क्षेत्रत आह—

पट्टविद्यं
जीवाजीव-
विमक्ति-
नामकम-
स्ययनम् ।

क्षेत्रतः
कालतद्वाऽ-
रूप्यजीव-
वक्तव्यता ।
द्रव्यतो
रूप्यजीव-
वक्तव्यता ।

॥ ३७६ ॥

लीणगदेसे लीण य, भइपवा ते उ खेत्तओ ।

व्याख्या—लीणस्येकदेशे लोके च 'भरुच्याः' भजनया दर्शनीयाः 'ते' इति स्कन्धाः परमाणवश्च 'तुः' पूरणे, क्षेत्रतः । अत्र चाविशेषोक्त्यापि परमाणूनामेकप्रदेशे एवाऽवस्थानात् रक्तन्धविषयैव भजना द्रष्टव्या, ते हि विचित्रत्वात् परिणते-
भृष्टुगत्प्रदेशोपचिगा अपि कंचिदेकप्रदेशेऽवतिष्ठन्ते, अन्ये तु सद्देशेयेष्वसद्देशेयेषु च प्रदेशेषु यावत् सकललोकैऽपि
तथापि याऽचित्तमदास्त्वन्ययङ्गवेयुरिति भजनीया उच्यन्ते ।

एत्तो कालविभागं तु, तेसिं युब्धं चउविहं ॥ ११ ॥

व्याख्या—'अतः' इति क्षेत्ररूपणातोऽन्तरमिति गम्यते 'कालविभागं तु' कालभेदं पुनः 'तेषां' स्कन्धादीनां वक्ष्ये
'चतुर्भिः' सापनादिसपर्यवसिताऽपयं वसितभेदेनेति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ इदं च सूत्रं पदपादम्, प्रत्यन्तरेषु तु अन्यपादद्वयं
न दृश्यत एव । यथाप्रतिशातमाह—

संतर्हं पप्प तेऽण्पादी, अपञ्चवसिधा वि य । ठिहं पट्टच साईया, सप्पञ्चवसिया वि य ॥ १२ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १२ ॥ सादिसपर्यवसितत्वे च कियत्कालमेवामवस्थितिः ? इत्याह—

असंभवकालमुषोसा, एफं समयं जहन्निया । अजीवाण य रूवीणं, ठिई एसा वियाहिया ॥ १३ ॥

व्याख्या—असद्द्वारात्कालमुल्लेख्य, एकं समयं जघन्यका, यत्राऽपि 'असंलकालमुकोसं' एको समओ जहन्नयं' ति पाठः,
यत्रापि लिङ्गव्यत्ययादयमेव संस्कारः, एवमुच्यतेत्राऽपि, शेषं स्पष्टम् । नवरं 'स्थितिः' प्रतिनियतक्षेत्राऽवस्थानरूपा ॥ १३ ॥
इयं कालत्राण्माभिल स्थितिरुपा । सम्प्रलेतदन्तर्गतमेवाऽन्तरमाह—

अणंतकालमुषोसं, एफो समयं जहन्नयं । अजीवाण य रूवीणं, अंतरेयं वियाहियं ॥ १४ ॥

श्रीउचरा-
प्यनस्ये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
दृतिः ।
॥ ३७७ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—'अन्तरं' विवक्षितश्रेयाऽव्यक्षितेः प्रच्युतानां पुनस्तत्राप्येव्यवधानम् ॥१४॥ एतान्येव
भावतोऽभिधातुमाह—

घणओ गंधओ चैव, रसओ फासओ तथा । संठाणओ य विण्णेओ, परिणामो तेसि पंचहा ॥१५॥
घणओ परिणया जे उ, पंचहा ते पकित्तिया । किण्हा नीला य लोहिया, हालिहा सुकिला तथा १६
गंधओ परिणया जे उ, दुविहा ते बियाहिया । सुभिगंधपरिणामा, दुभिगंधा तहेव य ॥१७॥
रसओ परिणया जे उ, पंचहा ते पकित्तिया । तित्त कडुय कसायां, अंबिला महुरा तथा ॥१८॥
फासओ परिणया जे उ, अट्टहा ते पकित्तिया । कक्खडा मउया चैव, गुरुया लहुया तथा ॥१९॥
सीया उण्हा य निद्धा य, तथा लुक्खा य आहिया । इति फासपरिणया, एए पुग्गला समुदाहिया २०
संठाणपरिणया जे उ, पंचहा ते पकित्तिया । परिमंडला य वद्दा य, तंसा चउंसमायया ॥२१॥
घणओ जे भवे किण्हे, भइए से उ गंधओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २२ ॥
वन्नओ जे भवे नीले, भइए से उ गंधओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २३ ॥
वन्नओ लोहिए जे उ, भइए से उ गंधओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २४ ॥
वन्नओ पीअए जे उ, भइए से उ गंधओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २५ ॥
वन्नओ सुक्खिले जे उ, भइए से उ गंधओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २६ ॥
गंधओ जे भवे सुब्बी, भइए से उ वन्नओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २७ ॥
गंधओ जे भवे दुब्बी, भइए से उ वन्नओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २८ ॥

पदत्रिरं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
व्ययनम् ।
भावतो
रुच्यजीव-
प्ररूपणा ।

॥ ३७७ ॥

श्रीउचरा-
 व्यनद्धे
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखवोधा-
 ल्या लघु-
 षुचिः ।
 ॥ ३७८ ॥

संठाणओ य चउरसे, भइए से उ वण्णओ । गंधओ रसओ चैव, भइए फासओ वि य ॥ ४६ ॥
 जे आययसंठाणे, भइए से उ वण्णओ । गंधओ रसओ चैव, भइए फासओ वि य ॥ ४६ ॥

व्याख्या—सुगमान्वेव ॥ १५-१६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-
 ३३-३४-३५-३६-३७-३८-३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५-४६ ॥ सम्प्रत्युपसंहारुत्तरप्रत्यसम्बन्धमाह—

एसा अजीवविभत्ती, समासेण वियाहिया । इत्तो जीवविभत्तिं, बुच्छामि अणुपुवसो ॥ ४७ ॥
 व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ४७ ॥ यथाप्रतिज्ञातमाह—

संसारतथा य सिद्धा य, दुविहा जीवा वियाहिया । सिद्धा णेगविहा बुत्ता, तं मे कित्तयओ सुण ४८
 व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ४८ ॥ अनेकविधत्वमेव सिद्धानामुपाधिभेदत आह—

इत्थीपुरिससिद्धा य, तहेव य नपुंसगा । सलिंगे अन्नलिंगे य गिहिलिंगे तहे व य ॥ ४९ ॥
 व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“गिहिलिंगे तहेव य” चि ‘तथैवे’ लुक्कसमुचये, चकारल्लु तीर्थसिद्धाचनुक्कभेदसं-
 सूचकः ॥ ४९ ॥ सिद्धानेव अवगाहनतः क्षेत्रतश्चाह—

१ पुरणगलनधर्माणः पुद्गलाः, अत्र च गन्धी द्वौ, रसाः पद्म, स्पर्शाः अष्ट, संस्थानानि पद्म, एते च मीलित्वाः विंशतिः २०।
 पृतावलो भङ्गान् मत्स्येक पद्माऽपि कर्णां लभन्ते जातं शतम् १००। रसादयः अष्टादश पद्मभिर्वर्णमूलितैः त्रयोविंशतिः २३। ततश्च गन्धद्वयेन
 लब्धा भङ्गानां पदचत्वारिंशत् ४६। एवं रसपद्मकसंयोगे शतम् १००। स्पर्शाष्टकसंयोगे पदत्रिंशत् शतम् ३३६। परिमण्डलसंस्थाने यो वस्तेते
 इति शेषः भाव्यः स तु सामान्यप्रक्रमेऽपि स्कन्धः, परमाणूनां संस्थानाऽयम्भवाद् अत्र ‘संस्थानपद्मकसंयोगे शतम् १००। एवं वर्णादीनां
 सर्वंभङ्गलनया व्यतीत्यधिकानि चत्वारि शतानि ४८२ ॥

पदत्रिंशं
 जीवानीव-
 विभक्ति-
 नामकम्-
 ध्ययनम् ।
 जीयप्ररूप-
 णायं सिद्ध-
 जीव-
 यकन्यता

॥ ३७८ ॥

उपोमोगाह्याण य, जहलमशिसमाह य । उहं अहे तिरियं च, समुदम्मि जलम्मि य ॥ ५० ॥
 व्याख्या—उल्लापगाह्याणां य पद्मापतुःशतपगाणायां सिद्धाः, 'जहलमशिसमाह य' त्रि 'उपन्यावगाह्याणां'
 शिसमाह्याणां 'मप्यमात्रगाह्याणां च' उल्लापल्लापन्यायागाह्याणां शिसाः, 'ऊहंम्' ऊर्ध्वलोके-ओरुच-
 तिसारे 'अथमः' अपोलोके-अपोलीकप्रकाररूपे 'तिरियं' तिर्यग्लोके-अर्धतलीयद्वीपसमुद्ररूपे तत्राऽपि केचित्
 समुद्रे 'त्रे च' तपारिसम्बन्धिनीति सुत्रार्थः ॥ ५० ॥ इत्थं श्रीसिद्धादीनिद्रपता खीयादियु सिद्धिसम्भवा इकः ।

सम्प्रति वयाथ क्तिरन्तः सिद्धन्ति ? इत्याशयवाह—
 दूर य नपुंसणत्वं, वीसं इत्थियायु य । पुरिसेसु य अटसयं, समण्णेगेण सिद्धई ॥ ५१ ॥
 पत्तारि य गिहिल्लिगे, असल्लिगे दसेय य । सल्लिगेण य अटसयं, समण्णेगेण सिद्धई ॥ ५२ ॥
 उपोसोगाह्याण उ, सिद्धंते जुगयं दुवे । चत्तारि य जहन्नाए, भज्जे अहुत्तरं सयं ॥ ५३ ॥

पउरुदलोण य दुवे समुद्रे, तओ जले वीसमहे तहेय य ।
 सयं च अहुत्तर तिरियलोण, समण्णेगेण उ सिद्धई युवं ॥ ५४ ॥
 व्याख्या—एणम् ॥ ५१-५२-५३-५४ ॥ सम्प्रति तेषामेव प्रतिपाणादिप्रतिपादनायाह—
 काहं पट्टिया सिद्धा?, काहं सिद्धा पट्टिया? । काहं बुद्धिं बइत्ता णं, कत्थ गंतूण सिद्धई? ॥ ५५ ॥
 अलोण पट्टिया सिद्धा, लोगगे य पट्टिया । इहं बोद्धिं चइत्ता णं, तत्थ गंतूण सिद्धई ॥ ५६ ॥

१ यवमन्मिच यवमन्म मापमाऽऽगाहना बलामहोसततए, यवमन्मत्वं च उल्लापल्लापन्यायागाह्याणां भववत्तित्वात्सदेयैक्षया च
 बुद्धिपट्टिकायाः पृष्ठपदव आसमानत्वात् ।

श्रीउचरा-
ध्ययनघ्ने
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ल्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३७९ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“तत्थ” त्ति लोकाग्ने “सिद्धिह” त्ति ‘सिध्यन्ते’ निष्ठितार्था भवन्ति ॥ ५५-५६ ॥ लोकाग्ने गत्वा सिद्धवन्तीत्युक्तम्, लोकाग्निं च ईपत्याग्भाराया उपरीति यस्मिन् प्रवेष्टो यत्संस्थाना यत्प्रमाणा यद्वर्णाज्ञासो वद्वाऽऽह—
बारसहिं जोयणेहिं, सबट्टस्सुवरिं भवे । ईसीपब्भारनामा उ, पुढवी छत्तसंठिया ॥ ५७ ॥
पणयाल सयसहस्सा, जोयणाणं तु आयया । तावहयं चव विच्छिन्ना, तिगुणो तस्सेव परिरओ ५८
अट्टजोयणचाहल्ला, सा मज्झम्मि वियाहिया । परिहायंती चरिमंते, मच्छियपत्ताओ तणुययी ॥ ५९ ॥
अलुणसुवन्नगमई, सा पुढवी निम्मला सहावेणं । उत्ताणयछत्तयसंठिया च भणिया जिणवरेहिं ६०

संस्कंदसंकासा, पंडुरा निम्मला सुभा ।

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—अर्जुनं—शुद्धं यत् सुवर्णं तन्मयी । प्रथमसूत्रे च सामान्येन छत्रसंस्थितेत्युक्तम्, चतुर्थसूत्रे तु उत्तानत्वं तद्विशेष इति न पौनरुक्त्यम् ॥ ५७-५८-५९-६० ॥ यदीदृशी पृथिवी ततः किम् ? इत्याह—

सीयाए जोयणे तत्तो, लोयंतो उ वियाहियो ॥ ६१ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ६१ ॥ यदि श्रोत्रे लोकात्तस्तत् किं तत्र योजने सर्वत्र सिद्धाः सन्ति ? इत्याशङ्क्याह—
जोयणस्स उ जो तत्थ, कोसो उवरिमो भवे । तस्स कोसस्स छब्भाए, सिद्धाणोगाहणा भवे ॥ ६२ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ६२ ॥ अवगाहना च चलनसम्भवेऽपि स्यादत आह—अथवा केचिदुत्तरसूत्रार्द्धमधीयते—
“कोसस्स वि य जो तत्थ, छब्भाओ उवरिमो भवे” त्ति । तत्र किम् ? इत्याह—

तत्थ सिद्धा महाभागा, लोगगम्मि पइट्टिया । भवप्पवंचउम्मसुक्का, सिद्धिं वरगइं गया ॥ ६३ ॥

पदत्रिंशं
जीवाजीव-
विमक्ति-
नामकम-
ध्ययनम् ।

सिद्धजीव-
यच्छव्यता ।

॥ ३७९ ॥

व्याख्या—एतन्न सिद्धा महाभागा लोकाग्ने 'प्रतिष्ठिताः' सदाऽवस्थिताः, एतच्च कुतः ? इत्याह—भवप्रपञ्चोऽन्युक्ताः सन्तः सिद्धि वरगतिं गताः ॥ ६३ ॥ तदवगाहनामाह—

उत्सेहो जस्स लो होह, भवम्मि चरिमम्मि य । ति भागहीणा तत्तो य, सिद्धाणो गाहणा भवे ॥ ६४ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ६४ ॥ एतानेव कालतः प्ररूपयितुमाह—

एगत्तेण साईया, अपज्जवसिया वि घ । पुहुत्तेण अणाईया, अपज्जवसिया वि घ ॥ ६५ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—'पृथक्त्वेन' बहुत्वेन सामर्थ्येनेत्यर्थः ॥ ६५ ॥ एपामेव स्वरूपमाह—

अरुविणो जीवघणा, णाणदंसणसणिया । अउलं सुहं संपत्ता, उवमा जस्स णत्थि उ ॥ ६६ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—जीवाश्च ते पचाश्च-शुण्णिरपूरणतो निचिता जीवघन्ताः, ज्ञानदर्शने एव सञ्ज्ञा सा सञ्ज्ञावा येषां ते ज्ञानदर्शनसञ्चिताः, "सुहं" ति सुखम् ॥ ६६ ॥ उक्तग्रन्थेन गतमपि विप्रतिपत्तिनिराकरणार्थं पुनः क्षेत्रस्वरूपं च तेषामाह—

लोएगदेसे ते सबे, णाणदंसणसन्निया । संसारपारनित्थिन्ना, सिद्धिं वरगं गया ॥ ६७ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—लोकैकदेशे ते सर्वे इत्यनेन सर्वत्र मुक्तास्तिष्ठन्तीति मतमपास्तम् । ज्ञानदर्शनसञ्चिता इत्यनेन केषाञ्चिन्मा भूत् ज्ञानसञ्ज्ञाऽपरेषां दर्शनसञ्ज्ञैव केवळा, किन्तुसे अपि सर्वेषामिति । संसारपारं 'निस्तीर्णाः' अतिकान्ताः, अनेन तु—"ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य, कर्त्तारः परसं पदम् । गत्वाऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, भवं तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥" इति मतं निराकृतम् । सिद्धि वरगतिं गताः, अनेन तु क्षीणकर्मणोऽपि लोकाग्रगमनात् स्वभावेनैवोत्पत्तिसमये सक्रियत्वमप्यस्ति इति ख्याप्यते । वाचनान्तरे तु इदं सूत्रं नास्तेव ॥ ६७ ॥ इत्थं सिद्धानभिधाय संसारिण आह—

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
शुचिः ।
॥३८०॥

संसारत्या उ जे जीवा, दुविहा ते वियाहिया । तसा य थावरा चेष, थावरा तिविहा तहिं ॥ ६८ ॥
न्याख्या—स्पष्टम् ॥ ६८ ॥ त्रैविध्यमेवाह—

पुढची आउजीवा य, तहैव य वणस्सई । इचेए थावरा तिविहा, तेसिं भेए सुणेह मे ॥ ६९ ॥
न्याख्या—स्पष्टम् ॥ ६९ ॥ तत्र पृथिवीभेदानाह—

दुविहा पुढविजीवा उ, सुहुमा थापरा तथा । पज्जत्तमप्पज्जत्ता, एवमेए दुहा पुणो ॥ ७० ॥
थापरा जे उ पज्जत्ता, दुविहा ते वियाहिया । सण्हा खरा य बोद्धवा, सण्हा सत्तविहा तहिं ॥ ७१ ॥

किण्हा नीला य रुहिरा य, हालिहा सुक्किला तथा । पंडुपणगमट्टिया, खरा छत्तीसईविहा ॥ ७२ ॥
पुढवी य संफ़रा वॉल्लया य उँवले सिलो य लोणूसे । अय-तंडय-तंबं-सीसंग-रुप्पे-सुचण्णे य वेंपरे य ॥
हरिपोले हिंगुल्ले मंगोसिला, सासंगंजणपवंले । अंभेपडलडभवाँल्लय, वायरकाए मणिविहाणा ॥

भोमिज्जप य रेंपणे, अँके फलिहे य लोहिँयवखे य । मरगय-मसंरगले, सुँयमोयग इँदंनीले य ७५,
चंदण गेरुय इंसगळंभं, पुल्लेण सोगंधिँपे य बोद्धवे । चंदप्पम वेरुलिए, जैलकंते सुँरकंते य ॥ ७६ ॥

न्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—श्रद्धणा' इह चूर्णितलोष्टकल्पा मृदुः पृथिवी तदात्मिका जीवा अप्युपचारतः श्रद्धणाः,
एवमुत्तरत्राऽपि । 'तराः' कठिनाः ॥ सप्तविधत्वमेवाह—“किण्हे”त्यादि, “पंडु”ति 'पाण्डवः' आपाण्डुराः—आ-ईपत्

शुभ्रत्वभाव इत्यर्थः, इत्थं वर्णभेदेन पट्टिपत्यम् । इह च पाण्डुमर्दणं कृष्णादिवर्णानामपि स्वस्थानभेदान्तरसम्भवसूचकम् ।
पनकः—अत्यन्तसूक्ष्मरजोरूपः स एव मृत्तिका पनकमृत्तिका, पनकस्य च नमसि विवर्तमानस्य लोके पृथिवीत्वेनारूढ-

त्वाद् भेदेनोपादानम् ॥ 'पृथिवी'ति शुद्धपृथिवी, 'शर्करा' लघुपुलशकलरुपा, 'उपलः' गण्डधौलादिः, 'शिला च' वट्टा,

पट्टिचिं
जीवाजीव-
विमक्ति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
संसारिजीव-
यकव्यता ।

॥ ३८० ॥

‘रूपः’ श्वास्तिका, ‘वयं च’ हीरकः ॥ ‘सासकः’ धातुविशेषः, ‘अञ्जनं’ समीरकं, ‘प्रबालं’ विद्रुमः, ‘अभ्रपटलं’ प्रतीतम्, ‘अधवालुका’ अभ्रपटलमिश्रा बालुका, ‘बादरफाये’ बादरपृथिवीकायेऽमी मेदा इति शेषः, “मणिविद्याण” ति पस्य गम्यमानत्वाद् ‘मणिविधानानि च’ मणिभेदाः ॥ कानि पुनस्तानि ? इत्याह—“गोमेज्जए”त्यादि, इह च पृथिव्यादयश्चतुर्दश हरितालादयोऽष्टौ गोमेयकादयश्च क्वचिन् क्वचिदन्तर्भावाच्चतुर्दशेति, अमी गीलितः पद्विंशद्भूवन्तीति सूत्रसप्तकार्यः ॥ ७०-७१-७२-७३-७४-७५-७६ ॥ प्रकृतोपसंहारपूर्वकं सूक्ष्मपृथिवीकायानाह—

एष खरपुढवीप, भैया छत्तीसमाहिया । एगविहमणात्ता, सुहुमा तत्थ वियाहिया ॥ ७७ ॥
न्याह्या—स्पष्टम् । नवरम्—“एगविह” ति आर्पत्याद् एकविधाः, किमिलेवंविधाः ? यतः ‘अनानात्वाः’ अभेदाः ‘तत्रै’ति पृथिवीजीवेषु ॥ ७७ ॥ पृथिवीकायानेव क्षेत्रत आह—

सुहुमा य सबलोगम्मि, लोगदेसे य बायरा । इत्तो कालचिभागं तु, तेसिं बुच्छं चउविहं ॥७८॥
न्याह्या—स्पष्टम् ॥ ७८ ॥ अधुना कालत आह—

संतइं पप्पण्णाईया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुच सार्इया, सपज्जवसिया वि य ॥ ७९ ॥
पार्वांससहस्साइं, वासाणुक्कोसिया भवे । आउठिइं पुढवीणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥ ८० ॥
असंपकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । कायठिइं पुढवीणं, तं कायं तु असुंचओ ॥ ८१ ॥
न्याह्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘स्थिति’ भवस्थिति-कायस्थितिरूपम् ॥ “तं कायं तु असुंचअ” ति ‘तं’ पृथिवीरूपं मायमसुचतामेव ॥ ७९-८०-८१ ॥ कालान्तर्गतेवान्तरसाह—

अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नगं । विजडम्मि सए काए, पुढवीजीवाण अंतरं ॥ ८२ ॥

थीउचरा-
 व्यपनस्ये
 भीनेमिच-
 न्नीया
 सुखपोषा-
 ख्या लघु-
 श्रुचिः ।
 ॥३८१॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“विजडम्मि” चि ल्येके ल्येके क्राये ॥ ८२ ॥ एतानेव भावत आह—
 पृषति वक्षओ चेष, गंधओ रसफासओ । संटाणभेयओ वा वि, विहाणाइं सहस्सतो ॥ ८३ ॥
 व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘विधानानि’ भेदाः ‘सहस्रशः’ इति च बहुवचनोपलक्षणम् ॥ ८३ ॥ एवम्—
 दुविहा आउजीवा उ, सुहुमा वायरा तथा । पञ्चत्तमपज्जत्ता, एवमेते दुहा पुणो ॥ ८४ ॥
 पायरा जे उ पज्जत्ता, पंचहा ते पकित्तिया । सुद्धोदप य उस्से, हरतणु महिया हिमे ॥ ८५ ॥
 एगविहमणाणत्ता, सुहुमा तत्थ यियाहिया । सुहुमा सबलयम्मि, लोगदेसे य वायरा ॥ ८६ ॥
 संतंइं पप्पणाइंया, अपज्जवसिया चि य । ठिइं पडुच साइंया, सपज्जवसिया चि य ॥ ८७ ॥
 सत्तेव सहस्साइं, वासाणुकोसिया भवे । आउठिइं आज्जणं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं ॥ ८८ ॥
 असंखकालसुकोसं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं । कायठिइं आज्जणं, तं कायं तु असुंचओ ॥ ८९ ॥
 अणंतकालसुकोसं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं । विजडम्मि सए क्काए, आउजीवाण अंतरं ॥ ९० ॥
 पृषति वणओ चेष, गंधओ रसफासओ । संटाणभेयओ वा वि, विहाणाइं सहस्सतो ॥ ९१ ॥
 व्याख्या—सुवाक्कमपि सुगमम् । नवरम्—‘हरत्तुः’ क्षिप्रपृथिवीसमुद्रकयः कृणामविन्दुः, ‘महिका’ गर्भमासेषु
 सुस्नवर्षम्, ‘हिमे’ मतीतम् ॥ ८४-८५-८६-८७-८८-८९-९०-९१ ॥ कनस्पतिसुवाण्यपि चतुर्दश—
 दुविहा वणरसइंजीवा, सुहुमा वायरा तथा । पञ्चत्तमपज्जत्ता, एवमेते दुहा पुणो ॥ ९२ ॥
 पायरा जे उ पज्जत्ता, दुविहा ते वियाहिया । साहारणसरीरा य, पत्तेगा य तहेच य ॥ ९३ ॥
 पत्तेपसरीरा उ, नेगहा ते पकित्तिया । ख्ख्खा गुळ्ळा य गुम्मा य, लया बल्ली तणा तथा ॥ ९४ ॥

पट्टिंशं
 जीवाजीव-
 विभक्ति-
 नामकम-
 ध्ययनम् ।
 संसारिजीव-
 वक्तव्यता ।

॥३८१॥

बलया पधया कुहुणा, जलरुहा ओसही तहा । हरियकाया य बोद्धवा, पत्तेया इति आहिया ॥९५॥
 सारारणसरारा उ, णेगहा ते पकित्तिया । आलए मूलए चेव, सिंगबेरे तहेव य ॥ ९६ ॥
 हिरिली सिरिली सिस्सिरिली, जावई केतकंदली । पलंडु-लसणकंदे य, कंदली य कुहवए ॥ ९७ ॥
 छोहिणीह य धीह य, कुहगा य तहेव य । कंदे य वज्जकंदे य, कंदे सूरणए तहा ॥ ९८ ॥
 अस्सकन्ती य बोद्धवा, सीहकन्ती तहेव य । सुसुंदी य हल्लिद्धा य, णेगहा एवमायओ ॥ ९९ ॥
 एगविहमणाणत्ता, सुहुमा तत्थ वियाहिया । सुहुमा सवलोगम्मि, लोगेसे य बायरा ॥ १०० ॥
 संतइं पप्पण्णार्इया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुच सार्इया, सपज्जवसिया वि य ॥ १०१ ॥
 दस चेव सहस्साइं, वासाणुकोसिया भवे । वणस्सइण आउं तु, अंतोमुहुत्तं जहन्नगं ॥ १०२ ॥
 अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नगं । कायठिइं पणगणं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १०३ ॥
 असंत्वकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नगं । विजढम्मि सए काए, पणगजीवाण अंतरं ॥ १०४ ॥
 एणसिं वणणओ चेव, गंधओ रसफासओ । संठाणादेसओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ १०५ ॥

व्याख्या—स्पष्टान्येव । नवरम्—‘दृक्षाः’ चूतादयः, ‘गुच्छाः’ दृन्ताकीप्रसृतयः, ‘गुल्माः’ नवमालिकादयः,
 ‘लताः’ चम्पकलतादयः, ‘वह्यः’ त्रयुष्यादयः, ‘दृणानि’ जुञ्जुकानुनादीनि, “वल्य” त्ति ‘लतावल्यानि’ नालिकेरी-कद-
 ल्यादीनि, तेषां च शाखान्तराभावेन लतारूपता त्वचो बलयाकारत्वेन च बलयता, ‘पर्वगाः’ इक्ष्वादयः, ‘कुहुणाः’
 भूमिस्फोटकादयः, ‘जलरुहाः’ पद्मादयः, ‘ओपधयः’ शाल्यादयः, ‘तथे’ति समुच्चये, हरितान्येव काया येषां ते ‘हरि-
 वक्रायाः, तण्डुलेयकादयः, चशब्दः स्वगतानेकभेदसंसूचकः ॥ आलुकादयः प्रायः कन्दविशेषाः ॥ ‘पतकानां’ पत्तको-

श्रीउचरा-
प्यनयत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखयोषा-
ख्या लपु-
दृषिः ।
॥३८२॥

पलक्षितानां सामान्यवनस्पतीनाम् ॥ ९२-९३-९४-९५-९६-९७-९८-९९-१००-१०१-१०२-१०३-१०४-१०५ ॥
प्रकृतमुषंधरुत्तरप्रन्यं सम्बन्धयितुमाह—

इचेष्ट थावरा तिविहा, समासेण वियाहिया । इत्तो उ तसे तिविहे, बुच्छामि अणुपुवसो ॥ १०६ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १०६ ॥

तेज वाज य धोद्धवा, ओराला य तसा तथा । इचेष्ट तसा तिविहा, तेसि भेष्ट सुणेह मे ॥१०७॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘इत्येते’ अनन्तरोक्ताः, त्रस्यन्ति-चलन्तीति त्रसाः तत्र तेजोवाक्योर्गतित उदाराणां च
द्वीन्द्रियादीना लब्धितः त्रसत्वम् ॥ १०७ ॥ तत्र तेजोजीवनाह—

इविहा तेउजीवा उ, सुहुमा चायरा तथा । पञ्जत्तमपञ्जत्ता, एवमेष्ट दुहा पुणो ॥ १०८ ॥
चायरा जे उ पञ्जत्ता, णेगहा ते वियाहिया । इंगाले सुम्पुरे अगणी, अचिं जाला तहेव य ॥ १०९ ॥
उक्का विज्जु य योधवा, णेगहा एवमायओ । एगविहमणात्ता, सुहुमा ते वियाहिया ॥ ११० ॥
सुहुमा सबलोगम्मि, एगदेसम्मि चायरा । इत्तो कालविभागं तु, तेसिं बुच्छं चउविहं ॥ १११ ॥
संतं पप्पणाईया, अपञ्जवसिया वि य । ठिं पडुच सादीया, सपञ्जवसिया वि य ॥ ११२ ॥
तिंनेव अहोरत्ता, उक्कोसेण वियाहिया । आउठिं तेऊणं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ ११३ ॥
असंखकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । कायठिं तेऊणं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ ११४ ॥
अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । विजटम्मि सए काए, तेउजीवाण अंतं ॥ ११५ ॥
एणसिं वत्तओ चेव, गंयओ रसफासओ । संठाणादेसओ वा वि, विहाणां सहस्ससो ॥ ११६ ॥

पदत्रिशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
व्ययनम् ।
संसारिजीव-
वक्तव्यता ।

॥३८२॥

व्याख्या—स्पष्टानि । नवरम्—'अद्भूतः' भास्वरूपः, 'सुन्दरः' भस्मसिम्भारिकणरूपः, 'अग्निः' उक्तभेदातिरिक्तः,
'अग्निः' मूढप्रविपद्य, 'ग्नावा' छिन्नमूला ॥ १०८-१०९-११०-१११-११२-११३-११४-११५-११६ ॥ वायु-

पुनरुचम्—
दुयिहा याउजीवा य, सुहुमा पापरा तथा । पञ्चतमपञ्चता, एवमेते दुहा पुणो ॥ ११७ ॥
पापरा जे उ पञ्चता, पंचहा ते पकितिया । उफलिया-मंडलिया-घण-गुंजा-सुद्धवाया य ॥ ११८ ॥
संपदगवाए य, जेगहा एवमापओ । एगचिहमणणता, सुहुमा तत्थ वियाहिया ॥ ११९ ॥
सुहुमा सपलोगम्मि, लीगंदसे य पापरा । इत्तो कालचिभागं तु, तेसिं बुळ्ळं चउधिहं ॥ १२० ॥
संतं पप्पणादीया, अपञ्चवसिया वि य । ठिहं पडुच सादीया, सपञ्चवसिया वि य ॥ १२१ ॥
तिगोय सहस्सार्हं, घासाणुणोसिया भवे । आउठिहं वाऊणं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं ॥ १२२ ॥
असंखकालमुणोसं, अंतोसुहुत्तं जहन्नगं । कापठिहं वाऊणं, तं कायं तु असुंचओ ॥ १२३ ॥
अणंतकालमुणोसं, अंतोसुहुत्तं जहन्नगं । विजदम्मि सए काए, वाउजीवाण अंतरं ॥ १२४ ॥
णंसि यन्नओ चेव, गंधओ रसफासओ । संठाणादेसओ वा वि, विहाणाहं सहस्ससो ॥ १२५ ॥

व्याख्या—गुणगम् । नवरम्—'पञ्चमे'तुपलक्षणम्, अत्रैवास्त्र अनेकवेत्तमिषानाम्, उक्तलिकावाताः—ये
क्षित्वा क्षित्वा यान्ति, मण्डलिकावाताः—यावोलीरूपाः, पनवाताः—रत्नप्रभायाधाराः, गुञ्जावाताः—ये गुञ्जन्तो वान्ति,
मुद्रपाताः—यथोक्तविशेषविफला मन्दानिजादयः ॥ 'संबतंक्रवात्त्रय' ये बहिःस्थितमपि रुणादि विषधितक्षेत्रान्तः क्षिपन्ति
॥ ११५-११८-११९-१२०-१२१-१२२-१२३-१२४-१२५ ॥ उदारत्रसामिधित्सयाऽऽह—

श्रीउच्यते
 अथनमो
 धीनेभ्यः
 न्त्रीया
 शुलभोपा-
 स्था लघु-
 श्चिः ।
 ॥३८३॥

ओराला तसा जे उ, चउहा ते पकितिया । बेइंदिय तेइंदिय, चउरो पंचिदिया चेव ॥ १२६ ॥
 ध्याल्या—स्पष्टम् ॥ १२६ ॥ द्वीन्द्रियानाह—

बेइंदिया उ जे जीया, इविहा ते पकितिया । पञ्चतमपञ्चता, तेसिं भेदे सुणेह मे ॥ १२७ ॥
 किमिणो सोमंगला चेव, अलसा माइवाहपा । वासीमुहा य सिष्पीया, संखा संवगणा तहा ॥ १२८ ॥
 पद्योयानुद्धगा चेव, तहेव य चराहगा । जदगा जालगा चेव, चंदणा य तहेव य ॥ १२९ ॥
 इह बेइंदिया एण, योगहा एचमायओ । लोएगदेसे ते सधे, न सवत्य वियाहिया ॥ १३० ॥
 संतइं पप्पडणाइपा, अपञ्चसिया वि य । ठिइं पडुच सार्इया, सपञ्चवसिया वि य ॥ १३१ ॥
 चासाइं पारसेव उ, उफोसेण वियाहिया । बेइंदियआउठिइं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ १३२ ॥
 संलेज्जकालमुफोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । बेइंदियकायठिइं, तं कायं तु असुंचओ ॥ १३३ ॥
 अणंतकालमुफोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । बेइंदियजीवाणं, अंतरेयं वियाहियं ॥ १३४ ॥
 एणसि वणणओ चेव, गंधओ रसफासओ । संठाणाएसओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ १३५ ॥

ध्याल्या—सूत्रनवकं स्पष्टम् । नवरम्—'कमयः' अशुन्यादिसम्भवाः, शेपास्तु केचित् प्रकटाः केचिद् यथास-
 न्यसायं पाच्याः ॥ १२७-१२८-१२९-१३०-१३१-१३२-१३३-१३४-१३५ ॥ श्रीन्द्रियानाह—

तेइंदिया उ जे जीया, इविहा ते पकितिया । पञ्चतमपञ्चता, तेसिं भेदे सुणेह मे ॥ १३६ ॥
 इणुपिर्वालिउइंसा, उफालेइहिया तहा । तणहारा कटहारा य, मालुगा पत्तहारगा ॥ १३७ ॥
 फप्पासगट्टिमिजा य, तिटुगा तउसमिजगा । सदावरी य गुम्मी य, बोधवा इंदगाहया ॥ १३८ ॥

पद्मत्रिंशं
 जीवाजीव-
 विभक्ति-
 नामकम-
 ध्ययनम् ।
 ससारिजीव-
 यकव्यवा ।

॥ ३८३ ॥

इंदगोवगमाहया, णेगहा एवमायओ । लोगेगदेसे ते सधे, न सधत्थ वियाहिया ॥ १३९ ॥
 संतहं पप्पण्णार्हिया, अपज्जवसिया चि य । ठिहं पडुच्च सार्हिया, सपज्जवसिया चि य ॥ १४० ॥
 एण्णपण्णसहेरत्ता, उक्कोसेण वियाहिया । तेहंदियआउठिहं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ १४१ ॥
 संखेज्जकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । तेहंदियकायठिहं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १४२ ॥
 अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । तेहंदियजीवाणं, अंतरेयं वियाहियं ॥ १४३ ॥
 एणसिं वण्णओ चेव, गंधओ रसफासओ । संठाणाएसओ वा चि, विहाणाहं सहस्ससो ॥ १४४ ॥

व्याख्या—त्रीन्द्रियसूत्रनवकमपि स्पष्टम् । नवरम्—‘गुप्ती’ शतपदी ॥ १३६-१३७-१३८-१३९-१४०-१४१-

१४२-१४३-१४४ ॥ चतुरिन्द्रियानाह—
 चउरिंदिया उ जे जीवा, इविहा ते पकित्तिया । पज्जत्तमपज्जत्ता, तेसिं मेए सुणेह मे ॥ १४५ ॥
 अधिया पोत्तिया चेव, मच्छिया मसगा तथा । अमरे कीडपयंगे य, ढिक्कुणे कुंक्कुणे तथा ॥ १४६ ॥
 कुक्कुडे सिंगिरीदी य, नंदावत्ते य विच्छिण्ण । डोले भिंगिरीदी य, विरिली अच्छिवेहए ॥ १४७ ॥
 अच्छिणे माहए अच्छि-विचित्ते चित्तपत्तए । ओहिंजलिया जलकरी य, नीया तंवगाइया ॥ १४८ ॥
 इह चउरिंदिया एए, णेगहा एवमायओ । लोगरस एगदेसम्मि, ते सधे पकित्तिया ॥ १४९ ॥
 संतहं पप्पण्णार्हिया, अपज्जवसिया चि य । ठिहं पडुच्च सार्हिया, सपज्जवसिया चि य ॥ १५० ॥
 छेचव य मासा उ, उक्कोसेण वियाहिया । चउरिंदियआउठिहं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १५१ ॥
 संखेज्जकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया । चउरिंदियकायठिहं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १५२ ॥

श्रीउचरा-
 व्ययनस्ये
 श्रीनिमित्त-
 न्नीया
 शुभयोगा-
 र्त्वा ल्यु-
 श्रुतिः ।
 ॥३८४॥

अणंतकालमुक्त्वा, अंतोमुद्भुतं जहन्नयं । विजहम्मि सए काए, अंतरेयं वियाहियं ॥ १५३ ॥
 एएसि चत्तओ चेष, गंधओ रसफासओ । संटाणादेसओ वा वि, विहाणाहं सहस्ससो ॥ १५४ ॥
 व्याख्या—सुवदशकमपि स्पष्टम् ॥ १४५-१४६-१४७-१४८-१४९-१५०-१५१-१५२-१५३-१५४ ॥
 पञ्चेन्द्रियानाह—

पंचिदिया उ जे जीवा, चउविहा ते वियाहिया । णेरइय तिरिक्खा य, मणुया देवा य आहिया १५५
 व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १५५ ॥ तत्र तावन्नैरयिकानाह—

नेरइया सत्तविहा, पुढवीसू सत्तसू भवे । रयणाभ सक्कराभा, वाल्याभा य, आहिया ॥ १५६ ॥
 पंकाभा धूमाभा, तमा तमतमा तथा । इइ नेरइया एए, सत्तहा परिकित्तिया ॥ १५७ ॥
 लोणस्स एणदेसम्मि, ते सवे उ वियाहिया । इत्तो कालविभाग तु, तेसिं बुच्छं चउधिहं ॥ १५८ ॥
 संतइं पप्पणाइया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुच सार्इया, सपज्जवसिया वि य ॥ १५९ ॥
 सागरोचमंगं तु, उक्कोसेण वियाहिया । पढमाइ जहन्नेण, दसयाससहस्सिया ॥ १६० ॥
 तिनैव सागराज्ज, उक्कोसेण वियाहिया । दुचाए जहन्नेणं, एणं तु सागरोचमं ॥ १६१ ॥
 सत्तेव सागराज्ज, उक्कोसेण वियाहिया । तइयाए जहन्नेणं, तिनैव उ सागरोचमा ॥ १६२ ॥
 दससागरोचमाज्ज, उक्कोसेण वियाहिया । चउत्थीए जहन्नेणं, सत्तेव उ सागरोचमा ॥ १६३ ॥
 सत्तरससागराज्ज, उक्कोसेण वियाहिया । पंचमाए जहन्नेणं, दस चेष उ सागरा ॥ १६४ ॥
 पायीससागराज्ज, उक्कोसेण वियाहिया । छट्ठीह जहन्नेणं, सत्तरस सागरोचमा ॥ १६५ ॥
 तित्तीससागराज्ज, उक्कोसेण वियाहिया । सत्तमाए जहन्नेणं, पायीसं सागरोचमा ॥ १६६ ॥

पट्टत्रिंशं
 जीवाजीव-
 विभक्ति-
 नामकम-
 व्ययनम् ।
 संसारिजीव-
 यक्यता ।

॥३८४॥

जा चैव आउठिई, नेरइयाणं वियाहिया । सा तेसिं कायठिई, जहहुक्कोसिया भवे ॥१६७॥
अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । विजढम्मि सए काए, नेरइयाणं तु अंतरं ॥१६८॥
एएसिं यन्नओ चैव, गंधओ रसफासओ । संठाणभेदओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥१६९॥

व्याख्या—नारकसूत्राणि चतुर्दश प्रकटानि ॥ १५६-१५७-१५८-१५९-१६०-१६१-१६२-१६३-१६४-१६५-

१६६-१६७-१६८-१६९ ॥ तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानाह—
पंचिदियतिरिवत्वा उ, दुविहा ते वियाहिया । सम्मुच्छिमतिरिवत्वा उ, गम्भवकंतिया तहा ॥१७०॥
दुविहा वि ते भवे तिविहा, जलयरा थलयरा तहा । खहयरा य बोद्धवा, तेसिं भेए सुणेह मे ॥१७१॥
मच्छा य कच्छभा य, गाहा य मगरा तहा । सुंसुमारा य बोद्धवा, पंचहा जलयराऽऽहिया ॥१७२॥
लोएगदेसे ते सवे, न सवत्थ वियाहिया । इत्तो कालविभागं तु, तेसिं बुच्छं चउधिहं ॥१७३॥
संतइं पप्पणाईया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसिया वि य ॥१७४॥
एगा य पुवकोडी उ, उक्कोसेण वियाहिया । आउठिई जलयराणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥१७५॥
पुवकोडीपुहुत्तं तु, उक्कोसेण वियाहिया । कायठिई जलयराणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥१७६॥
अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । विजढम्मि सए काए, जलयराणं तु अंतरं ॥१७७॥
एएसिं धणओ चैव, गंधओ रसफासओ । संठाणाएसओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥१७८॥
चउप्पया य परिसप्पा, दुधिहा थलयरा भवे । चउप्पया चउधिहा उ, ते मे कित्तयओ सुण ॥१७९॥
एगलुरा दुलुरा चैव, गंडीपय सणप्पया । हयमाई गौणमाई, गयमाई सीहमाइणो ॥१८०॥

श्रीउच्यते-
 ध्ययनयन्त्रे
 धीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुतरोपा-
 रुपा ल्यु-
 इचिः ।

॥ ३८५ ॥

मृओरगपरिसप्ता य, परिसप्ता दुविहा भवे । गोहार्द अहिमार्द य, इकोका णेगहा भवे ॥ १८१ ॥
 लोएगदेसे ते सवे, न सवत्थ वियाहिया । एत्तो कालविभागं तु, तेसिं बोच्छं तु चउच्चिहं ॥ १८२ ॥
 संतं पप्पणार्दया, अपज्जवसिया वि य । ठिं पट्टच सार्दया, सपज्जवसिया वि य ॥ १८३ ॥
 पलिओयमा उ तिन्नि उ, उक्कोसेण वियाहिया । आउठिं थलयराणं, अंतोमुट्टुत्तं जहन्नयं ॥ १८४ ॥
 पलिओयमा उ तिन्नि उ, उक्कोसेण वियाहिया । पुषकोडीपुट्टुत्तं तु, अंतोमुट्टुत्तं जहन्नयं ॥ १८५ ॥
 कायटिं थलयराणं, अंतरं तेसिमं भवे । कालं अणंतमुक्कोसं, अंतोमुट्टुत्तं जहन्नयं ॥ १८६ ॥
 एत्तं यत्तओ चय, गंधओ रसफासओ । संटाणादेसओ वा वि, विहाणां सहस्ससो ॥ १८७ ॥
 थिजदम्मि सए काए, थलयराणं तु अंतरं । चम्मो उ लोमपक्खीया, तहया समुग्गपक्खीया ॥ १८८ ॥
 थियपपयली य वोद्धा, पक्खिबणो उ चउच्चिहा । लोएगदेसे ते सवे, न सवत्थ वियाहिया ॥ १८९ ॥
 संतं पप्पणार्दया, अपज्जवसिया वि य । ठिं पट्टच सार्दया, सपज्जवसिया वि य ॥ १९० ॥
 पलिओयमस भागो, असंखिज्जहसो भवे । आउठिं खहराणं, अंतोमुट्टुत्तं जहन्निया ॥ १९१ ॥
 अंतंभभागो पलियरस, उक्कोसेण उ साहियो । पुषकोडीपुट्टुत्तेणं, अंतोमुट्टुत्तं जहन्निया ॥ १९२ ॥
 कायटिं खहराणं, अंतरं तेसिमं भवे । कालं अणंतमुक्कोसं, अंतोमुट्टुत्तं जहन्नयं ॥ १९३ ॥
 एत्तं यत्तओ चय, गंधओ रसफासओ । संटाणादेसओ वा वि, विहाणां सहस्ससो ॥ १९४ ॥
 थ्यास्या—प्रकटान्येय । नवरम्—‘एकसुराः’ हयादयः, ‘द्विसुराः’ गवादयः, गण्डी-वकोत्पक्षिका तद्वद् वृत्त-
 वया पदानि येषां ते ‘गण्डीपदाः’ गजादयः, ‘सणप्पय’ ति सूत्रत्वात् ‘सनत्तपदाः’ सिंहादयः, ‘चम्मो’ ति प्रत्यमात्

पदत्रिंशं
 जीवाजीव-
 विभक्ति-
 नामकम-
 ध्ययनम् ।
 संसारिजीव-
 वक्तव्यता

॥ ३८५ ॥

चर्मचटका; 'रोमपक्षिणः' हंसादयः, 'समुद्रपक्षिणः' समुद्रकाकारपक्षयन्तः ते च मनुयोत्तराद् बहिर्भवन्ति, 'वितत-
पक्षिणः' ये सर्वदा विल्लारित्ताभ्यां पक्षाभ्यामासते ॥ १७०-१७१-१७२-१७३-१७४-१७५-१७६-१७७-१७८-१७९-
१८०-१८१-१८२-१८३-१८४-१८५-१८६-१८७-१८८-१८९-१९०-१९१-१९२-१९३-१९४ ॥ मनुष्यानाह—

मणुया बुविहभेया उ, ते मे कित्तयओ सुण । सम्मुच्छिमा य मणुया, गभ्वकंतिया तथा ॥१९५॥
गभ्वकंतिया जे उ, तिविहा ते वियाहिया । अकम्म-कम्मभूमा य, अंतरदीवया तथा ॥१९६॥
पणरस-तीसइविहा, भेया अट्टवीसई । संखा उ कमसो तेसिं, इति एसा वियाहिया ॥१९७॥
सम्मुच्छिमाण एसेव, भेओ होइ आह्मिओ । लोगस्स एगदेसम्मि, ते सन्ने वियाहिया ॥१९८॥
संतं पप्पणाईया, अपज्जवसिया वि य । ठिं पडुच साईया, सपज्जवसिया वि य ॥१९९॥
पलिओवमां तिन्नि उ, उक्कोसेण वियाहिया । आउठिई मणुयाणं, अंतोसुहुत्तं जहन्निया ॥२००॥
पलिओन्नमां तिन्नि उ, उक्कोसेण वियाहिया । पुवकोडिपुहुत्तेणं, अंतोसुहुत्तं जहन्निया ॥२०१॥
एणसिं यण्णओ चेव, गंधओ रसफासओ । संठाणभेद्रओ वा वि, विहाणां सहस्ससो ॥२०२॥

स्वाख्या—एष्टम् । नवरम्—“अकम्म-कम्मभूमा य” ति भूमशब्दस्य प्रत्येकमभिसम्बन्धाद् अकर्मभूमाः कर्म-
भूमाश्च, इह च क्रमत इत्युक्तावपि पञ्चाग्निर्दिष्टानामपि कर्मभूमानां युक्तिसाधकत्वेन प्राधान्यतः प्रथमं भेदाभिधानम्,
पठन्ति च—“तीसइपन्नरसविह” ति । “अंतरदीवय” ति भेदा अष्टाविंशतिरन्तरद्वीपजानामिति विभक्तिपरिणासेन
सम्बन्धीयम्, अष्टाविंशतिसङ्ख्यात्वं चैपामेतत्सङ्ख्यात्वात्पञ्चद्वीपानां, ते हि हिमवतः पूर्वापरप्रान्तविदिक्प्रसृतकोटिषु

श्रीउपरा-
 पपनष्टे
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीपा
 सुसुनोपा-
 ख्या लु-
 श्चिः ।
 ॥ ३८६ ॥

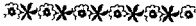
श्रीणि श्रीणि योजनशतान्यवगाह्य तावन्त्येव योजनशतानि आपामविस्तारान्भ्यां प्रथमेऽन्तरद्वीपाः, ततोऽप्येकैकयोजनशत-
 वृद्धाऽपगाहनया योजनशतचतुष्टयायायामविस्तार द्वितीयादयः पट्ट, एषां च पूर्वोत्तरादिक्रमात् प्रादक्षिण्यतः प्रथमस्य
 चतुष्कस्य पक्षोक्त आंभापको लाङ्गलिको वैश्याणिक इति नाम । द्वितीयस्य हृदयकर्णो गजैकर्णो गोकर्णः शङ्खलीकर्णः ।
 तृतीयस्य आर्द्रांशुरजो मेघमुलो दैवमुक्तो गर्जमुलः । चतुर्थस्य अश्वमुखो हस्तिमुखः सिद्धमुखो व्याघ्रमुखः । पञ्चमस्य
 अश्वकर्णः शिर्षकर्णः गजैकर्णः कर्णप्रावरणः । षष्ठस्य उल्कामुखो विद्युत्मुखो जिह्वामुखो मेघमुखः । सप्तमस्य यनदन्तो
 गण्डदन्तः भेष्टदन्तः शुद्धदन्त इति, एतन्नामान एव चैतेषु युगलघर्षिकाः प्रतिवसन्ति, तच्छरीरमानाद्यभिधायि चेंदं
 गायायुगलम्—“अंतरदीवेशु णरा, यणुसयअट्टसिया सया गुइया । पालंति मिट्टुणभावं, पडस्स असंलभागाऊ ॥ १ ॥
 चतसदी णिट्ठकरंढयाण मणुयाण तेसिमाहारो । भत्तस्स चउत्थस्स अडणसीइदिणण पालणया ॥ २ ॥” एते च शिख-
 रिलोऽपि पूर्वोऽपरप्रान्तविदियुप्रस्तुतकोटिषु उक्तन्यायतोऽष्टाविंशतिः सन्ति । सर्वसाम्याचैषां भेदेनाऽविषक्षितत्वात् सूत्रेऽ-
 षाविंशतिसप्तगाविरौप इति भावनीयम् ॥ सम्मूर्च्छमानामेप एव भेदो यो गर्भजानां, ते हि तेषामेव चान्तपित्तारिषु
 सम्भवन्ति ॥ फायशिविञ्च पत्त्योपमानि त्रीणि पूर्वकोटिषुक्त्वेनाऽधिकानीति शेषः ॥ १९५-१९६-१९७-१९८-१९९-
 २००-२०१-२०२-२०३ ॥ देवाधिकारः—
 देवा षडधिहा युत्ता, ते मे कित्तपओ सुण । भोमिञ्च वाणमंतर, जोइस वेमाणिया तथा ॥ २०४ ॥
 दसहा भवणवासी, अट्टहा वणचारिणो । पंचविहा जोइसिया, दुविहा वेमाणिया तथा ॥ २०५ ॥

१ “अन्वद्वेषु नरा षडुःपताशोरिपुताः सदा मुधिताः । पालयन्ति मिश्रुगभावं, पत्यस्यासह्यभागायुषः ॥ ३ ॥ चतुःपदिः
 एतद्वरं चकन्त मनुजानां तेषामाहारः । मकेन चतुर्थेन एकोनातीविदिनानि शाकन्ता ॥ २ ॥”

पट्टत्रिंशं
 जीवाजीव-
 विभक्ति-
 नामकम-
 धयनम् ।
 संसारिजीव-
 वकञ्च्यता ।

॥ ३८६ ॥

अंसुरा नांग सुवंधा, विष्णु अंगी य आहिया । दीवोदही दिसा वांया, धंणिया भवणवासिणो ॥
 पिंसाय भूया जयंखा य, रंखलसा किन्नरा य किंपुरिसा । महोरगा य गंधधा, अट्टविहा वाणमंतरा ॥
 थंदां सुरा य नयंलत्ता, गहां तारांगणा तथा । दिसाविचारिणो चेष, पंचहा जोइसालया ॥२०८॥
 वेमाणिया उ जे देवा, दुविहा ते पकितिया । कप्पोवगा य बोद्धधा, कप्पाईया तहेव य ॥२०९॥
 कप्पोवगा य वारसहा, सोहंमीसांणगा तथा । सणंकुमारमोहिंदा, बंभेलोगा य लंतंगा ॥२१०॥
 मंहासुक्का सहंस्सारा, ओणया पाणंया तथा । ओंरणा अबुंया चेष, इति कप्पोवगा सुरा ॥२११॥
 कप्पातीता उ जे देवा, दुविहा ते वियाहिया । गेविज्जाणुत्तरा चेष, गेवेज्जा नवहा तहिं ॥२१२॥
 हिट्ठिमा हिट्ठिमां चेष, हिट्ठिमा मज्झिमां तथा । हिट्ठिमा उवरिमा चेष, मज्झिमा हिट्ठिमां तथा ॥
 मज्झिमा मज्झिमां चेष, मज्झिमा उवरिमां तथा । उवरिमा हिट्ठिमां चेष, उवरिमा मज्झिमा तथा ॥
 उवरिमा उवरिमां चेष, इह गेविज्जगा सुरा । विजंया वेजंयंता य, जंयंता अप्पराजिया ॥२१५॥
 सवेद्वसिद्धगा चेष, पंचहाणुत्तरा सुरा । इह वेमाणिया एए, नेगहा एवमायओ ॥२१६॥
 लोगस्स एादेसम्मि, ते सबे परिकितिया । इत्तो कालविभागं तु, तेसिं वोच्छं चउधिहं ॥२१७॥
 संतइं पप्पणाईया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुच साईया, सपज्जवसिया वि य ॥२१८॥
 साहियं सागरं इक्कं, उक्कोसेणं ठिइं भवे । भोमिज्जाण जहन्नेणं, दसवाससहस्सिया ॥२१९॥
 पलिओवमं तु एगं, उक्कोसेणं ठिइं भवे । वंतराणं जहन्नेणं, दसवाससहस्सिया ॥२२०॥
 पलिओवमं तु एगं, वासलक्खेण साहियं । पलिओवमज्झभागो, जोइसेसु जहन्निया ॥२२१॥

श्रीउपरा-
प्यपनप्ये
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
सुलभोपा-
ख्या लघु-
शुधिः ।
॥३८७॥

दो चैव सागराहं, उक्कोसेण वियाहिया । सोहम्मम्मि जहक्षेणं, एणं तु पलिओवमं ॥ २२२ ॥
 सागरा साहिया दुन्नि, उक्कोसेण वियाहिया । ईसाणम्मि जहक्षेणं, साहियं पलिओवमं ॥ २२३ ॥
 सागराणि य सत्तव, उक्कोसेणं ठिई भवे । सणकुमारे जहक्षेणं, दुन्नि क सागरोवमा ॥ २२४ ॥
 साहिया सागरा सत्त, उक्कोसेणं ठिई भवे । माहिंदम्मि जहक्षेणं, साहिया दोन्नि सागरा ॥ २२५ ॥
 दस चव सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । बंभलोपु जहक्षेणं, सत्त क सागरोवमा ॥ २२६ ॥
 चउदस उ सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । लंतगम्मि जहक्षेणं, दस क सागरोवमा ॥ २२७ ॥
 सत्तरस सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । महासुक्के जहक्षेणं, चउदस सागरोवमा ॥ २२८ ॥
 अट्टारस सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । सहस्सारे जहक्षेणं, सत्तरस सागरोवमा ॥ २२९ ॥
 सागरा अउणवीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । आणयम्मि जहक्षेणं, अट्टारस सागरोवमा ॥ २३० ॥
 वीसं तु सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । पाणयम्मि जहक्षेणं, सागरा अउणवीसई ॥ २३१ ॥
 सागरा एक्कीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । आरणम्मि जहक्षेणं, धीसई सागरोवमा ॥ २३२ ॥
 यवीस सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । अणुयम्मि जहक्षेणं, सागरा इक्कीसई ॥ २३३ ॥
 तैवीस सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । पढम्मि जहक्षेणं, चावीसं सागरोवमा ॥ २३४ ॥
 चउवीस सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । वीयम्मि जहक्षेणं, तैवीसं सागरोवमा ॥ २३५ ॥
 पणवीस सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । तइयम्मि जहक्षेणं, चउवीसं सागरोवमा ॥ २३६ ॥
 एवीस सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । चउत्थम्मि जहक्षेणं, सागरा पणवीसई ॥ २३७ ॥

पट्टविद्यं
जीवाजीव-
विगच्छि-
नामकम-
व्ययनम् ।
संसारिजीव-
वकञ्च्यता ।

॥ ३८७ ॥

सागरा सत्तयीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । पंचमम्मि जहल्लेणं, सागरा उ छवीसई ॥ २३८ ॥
 सागरा अट्टयीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । छट्ठम्मि जहल्लेणं, सागरा सत्तवीसई ॥ २३९ ॥
 सागरा इगुणतीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । सत्तमम्मि जहल्लेणं, सागरा अट्टवीसई ॥ २४० ॥
 तीसं तु सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । अट्ठमम्मि जहल्लेणं, सागराहं उणतीसई ॥ २४१ ॥
 सागरा श्कतीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । नवमम्मि जहल्लेणं, तीसई सागरोचसा ॥ २४२ ॥
 तिप्पीस सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । चउसुं पि विजयाईसुं, जहल्ला एकतीसई ॥ २४३ ॥
 अजहल्लमणुक्कोसं, तिप्पीसं सागरोवसा । महाविमाणसवट्ठे, ठिई एसा वियाहिया ॥ २४४ ॥
 जा वेव य आउठिई, देवाणं तु वियाहिया । सा तेसिं कायठिई, जहल्लमुक्कोसिया भवे ॥ २४५ ॥
 अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहल्लयं । विजढम्मि सए काए, देवाणं हुज्ज अंतरं ॥ २४६ ॥
 एणसिं वसओ वेव, गंयओ रसफासओ । संठाणादेसओ वेव, विहाणाहं सहस्ससो ॥ २४७ ॥

ख्यालया—सूत्राणि द्वि(चतुः)चत्वारिंशत् प्रकटानि ॥ २०४-२०५-२०६-२०७-२०८-२०९-२१०-२११-२१२-
 २१३-२१४-२१५-२१६-२१७-२१८-२१९-२२०-२२१-२२२-२२३-२२४-२२५-२२६-२२७-२२८-२२९-२३०-
 २३१-२३२-२३३-२३४-२३५-२३६-२३७-२३८-२३९-२४०-२४१-२४२-२४३-२४४-२४५-२४६-२४७ ॥ स-
 म्यति निगमनमाह—

संसारत्त्या य सिद्धा य, इति जीवा वियाहिया । रूविणो वेवऽरूवी य, अजीवा दुविहा वि य ॥२४८॥

श्रीउचरा-
 व्ययनद्ये
 श्रीनेमिच-
 न्नीया
 सुलभोपा-
 र्ख्या लघु-
 वृधिः ।
 ॥३८८॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ २४८ ॥ सम्प्रति कश्चिज्जीवाऽजीवविभक्तेः श्रवणश्रद्धानमात्रेणैव कृतार्थतां मन्येत अतस्तदा-
 सद्वाऽपनोदार्थमाह—

इति जीवमजीवे य, सोचा सहहिज्जा य । सद्यनयाण अणुमए, रमेज्जा संजमे सुणी ॥ २४९ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ २४९ ॥ संयमरतिकरणानन्तरं यद्विधेयं तदाह—

तओ षट्ठणि यासाहं, सामन्नमणुपालिया । इमेण कमजोएण, अप्पाणं संलिहे सुणी ॥ २५० ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—ऋमेण योगः—तपोऽनुष्ठानरूपो व्यापारः क्रमयोगक्षेत्र ॥२५०॥ क्रमयोगमेवाह—

पारसेव उ यासाहं, संलेह्कोसिया भवे । संवच्छरं मज्झमया, छम्मासा य जहन्निया ॥ २५१ ॥

पदमे वासचउक्कम्मि, विगहंनिज्जूहणं करे । विइए वासचउक्कम्मि, विचित्तं तु तवं चरे ॥ २५२ ॥

एगंतरमायामं, कट्टु संवच्छरे हुवे । तओ संवच्छरऽद्धं तु, नाहविणिट्ठं तवं चरे ॥ २५३ ॥

तओ संवच्छरऽद्धं तु, विणिट्ठं तु तवं चरे । परिमियं चैव आयामं, तम्मि संवच्छरे करे ॥ २५४ ॥

कोढीसहियमायामं, कट्टु संवच्छरे सुणी । मासद्ध-मासिएणं तु, आहारेणं तवं चरे ॥ २५५ ॥

व्याख्या—द्वन्द्वसौव 'तुः' पूले षर्षणि 'संखलता' द्रव्यतः शरीरस्य भावतः कपायाणां कृशतापादनमुच्छ्रा भवति, संवत्सरं मध्यमा, पण्मासान् जयन्विका ॥ उच्छ्रायाः क्रमयोगमाह—प्रथमे वर्षचतुष्टके 'विकृतिनिर्धूहणं' विकृतित्यागं कुर्यात्, इदं च विचित्रतपसः पारणके, यदाह निशीथचूर्णिकारः—“अन्ने चत्तारि वरिसे विचित्तं तु तवं काळं आरंभिलेण निपीएण वा पारेद” चि । केवलमनेन निर्युक्तिकृता च द्वितीये वर्षचतुष्टके इदमुक्तम् । अत्र च प्रथमे

१ “अभ्यानि चत्तारि विचित्रं तु तपः कृत्वा भाचारुटेन निर्युक्तिकेन वा पारपति” इति ।

षट्त्रिंशं
 जीवाजीव-
 विभक्ति-
 नामकम-
 ध्ययनम् ।
 संसारजीव-
 चक्यता ।

एतद्वत् इत्युभयथाऽपि करणमनुमतं मन्यामहे । द्वितीये वर्षे चतुष्के "विचितं तु" विचित्रमेव चतुर्थपक्षाऽऽष्टमादिरूपं तपश्चरेत्, अत्र च पाणके सम्प्रदायः—“उत्तरीमविसुखं सर्वं कण्ठणिजं पारेद्” इति ॥ एकेन-चतुर्थलक्षणेन तपसा अन्तरे-व्यवधानं यस्मिन् तदैकान्तरं ‘आयामम्’ आषाढं कृत्वा संबत्सरी द्वौ, ततः संबत्सरादं ‘तुः’ पूरणे ‘न’ नैव ‘अतिविशुद्धम्’ अष्टमादि तपश्चरेत् ॥ ततः संबत्सरादं ‘तुः’ पुनरर्थे “विगिहं तु” विशुद्धमेव तपश्चरेत्, अत्रैव विशेषमाह— “परिनियं चैव” इति ‘चाः’ पूरणे, ‘परिमितमेव’ स्वल्पमेव, द्वादशे हि वर्षे निरन्तरम् आयामम् इह तु चतुर्थविपारणके एव इत्येवमुक्तम्, ‘तस्मिन्’ द्विधा विभक्ते संबत्सरे कुर्यात् ॥ कोट्यौ-अधे सहिते-मितिते यस्मिन् तत्कोटीसहितम् आयामं कृत्वा ‘संघत्सरे’ प्रक्रम्याद् द्वादशे युनिः “मास” इति सूत्रत्वान्मासं भूतो मासिकत्वेन एवमर्द्धमासिकेन “आहा-रेण” इति उपलक्षणत्वाद् आहारत्वान्नो ‘तपः’ इति प्रस्तावाद् भक्षपरिज्ञादिकमनशनं चरेत् ॥ निशीथचूर्णिसम्प्र-दायश्चाऽत्र—“दैत्य वारसस्त वासस्त पच्छिमा जे चत्तारि मासा तेषु तेहगंइसं निसदं धरेड खेहमहए निट्टुभइ, मा अइरुकरत्तणओ सुहजंतविसंवाओ भविस्सइ ति, तस्स प विसंवाए नो सम्मं तमोक्खारमारहेइ” इति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ २५१-२५२-२५३-२५४-२५५ ॥ इत्थं प्रतिपन्नाऽनशनस्याऽप्यष्टुभभावनात् मिथ्यादर्शनादुपगामीनां चानर्थहेतुतां

तद्विपर्ययाणां चार्थहेतुतामाह—
कंदप्पमाभिओगं, किविसियं मोहमासुरत्तं च । एआओ इग्गईओ, मरणम्म विराहिया हुंति ॥ २५६ ॥
मिच्छादंसणरत्ता, सणिपाणा हु हिंसगा । इय जे मरंति जीवा, तेसिं पुण इल्लहा वोही ॥ २५७ ॥

१ “वृत्रमविशुद्धं सर्वं कल्पनीयं पारयति” इति । २ “अथ द्वादशस्य वर्षस्य पञ्चिमा ये चत्वारो मासस्तेषु तैलगादूपं तिष्ठं पृथा केषामहोष्टे निक्षिपति, माऽतिरुक्षत्वात् सुखमन्नविसंवादो भूदिति, एस्य च विसंवादे न सम्पन्नं तमस्कारमारोपयति” ।

श्रीउषरा-
 प्यनपत्रे
 श्रीनिमिच-
 न्द्रीया
 सुसुषोषा-
 स्या लपु-
 श्चिः ।
 ॥ ३८९ ॥

सम्भ्रं सणरत्ता, अणियाणा सुक्कलेसमोगाढा । इय जे मरंति जीवा, सुलहा तेसिं भवे बोही ॥ २५८ ॥
 मिच्छां दंसणरत्ता, सनियाणा कण्ठेलेसमोगाढा । इय जे मरंति जीवा, तेसिं पुण दुल्लहा बोही ॥ २५९ ॥
 इयाह्या—“कंदप्प” त्ति उपलक्षणत्वात् कर्त्तृभावना, एवमाभियोग्यभावना, किस्विकभावना, मोहभावना,
 आमुत्त्वभावना च, एता भावना दुर्गतिहेतुतया दुर्गतयः, एतद्विधातृणां तद्विधसुरेभ्योत्पादात्, ‘मरणे’ मरणसमये
 कीदृश्यः सत्यः ? इत्याह—विराधिकाः सम्यग्दर्शनादीनामिति गम्यते । मरण इत्यसिधातं चेह पूर्वमेतत्सत्तायामप्यु-
 परकाळं शुभयावभावे सुगतेरपि सम्भवात्, शेषं सुगमम् ॥ इह चाऽऽद्येन सूत्रेण कर्त्तृभावनादीनां दुर्गतिरूपाऽनर्थस्य
 हेतुत्वमुच्यते, अथांशं तद्विपरीतभावनाणां सुगतिस्वरूपार्थस्य, द्वितीयेन मिथ्यादर्शनरक्तत्वादीनां दुर्लभयोधिलक्षणऽनर्थस्य,
 एतीयेन सम्यग्दर्शनरक्तत्वादीनां सुलभयोध्यात्सकार्यस्य, चतुर्थेन तूक्तनीत्या मिथ्यादर्शनरक्तत्वादीनामेव विशेषज्ञापन-
 निम्नि सूत्रचतुष्टयायः ॥ २५६-२५७-२५८-२५९ ॥ जितवचनाराधनामूलमेव सकलं संलेशनादि श्रेयः, अतस्तत्रैवा-
 ऽऽदरक्यपनार्थमन्वयव्यतिरेकान्यां तन्माहात्म्यमाह—
 जिणवयणे अणुरत्ता, जिणवयणं जे करंति भावेण । अमला असंक्लिद्धा, ते हुंति पंरित्तसंसारा ॥

इयाह्या—स्पष्टम् । नवरूप—‘अमलाः’ श्रद्धानादिमालिन्यहेतुमिथ्यात्वादिभावमलरहिताः, तथा ‘असङ्किष्टाः’
 पागारित्वहेतुशुद्धाः ॥ ‘यालमरणेः’ बहुश्रुतिः, सर्वत्र सुव्यत्यल्यः
 ‘अकाममरणैश्च’ अविच्छामरणैः बहुभिः, सर्वत्र सुव्यत्यल्यः

१ परीवा—सलक्षणेवादिमयाऽऽशादनेन समन्यात् परिमितं, संसारो विघते येषां ते परीतशंखारिणः कतिपयमवाऽऽभ्यन्त-
 यमुक्तिभाज इत्यर्थः ।

पद्मत्रिशं
 जीवाजीव-
 विभक्ति-
 नामकम-
 ध्ययनम् ।
 संसारिजीव-
 वक्तव्यता ।

॥ ३८९ ॥

श्रीउत्तरा-
 ध्ययनग्रंथे
 श्रीनेमिच-
 न्द्राया
 गुप्तसोपा-
 ख्या लघु-
 श्रुतिः ।
 ॥३९०॥

निद्रुक्प्रोक्त्वादित्था, पन्द्रपंकवा-रामस्य कवा, कौकुल्यं द्विधा-कथेन वाचा, तथा च—“भूतयणवयणदस्यच्छयद्वि
 फरपरणकणगमादेदि । तं तं फरेद जह जह, हसद परो अत्तणा अहस ॥ १ ॥ वायाए कोक्कुइथो, तं जंपइ जेण
 हारसए असो । नाण्यविइजीयरह, बुवइ सुहतूए चेव ॥ २ ॥” “तद्” ति येन प्रकारेण परस्य विसाय उपजायते
 तथा यच्छीञं च-फलत्रित्येषा श्रुतिः स्वभावश्च-परविसयोरुपादानाभिसन्धिवैव तत्तन्मुत्तरकारादिकं स्वरूपं हसनं
 च-अट्टाट्टासादि विरुधाश्च-परविसापकविति गोष्ठापरुपाः शीलखभावहासविकथास्ताभिविस्मापयन् परं “कंदप्य” ति
 कन्दप्ययोगात्कन्दराः ते च प्रस्ताभाद् देवाखेरामियं कान्दर्वा तां ‘भारनां’ तद्भावाऽभ्यासरूपां करोति ॥ “मंतायोगं” ति
 सूत्रत्यान् मन्त्राश्च योगाश्च-तयविविवद्रव्यसंयोगा मन्त्रशोभं तत् कृत्वा भूत्या-उपलक्षणत्वात् यदा सूत्रेण च कर्म-रक्षायं
 क्रिया श्रुतिकर्म, चक्रान्तात् कौतुकादि च “जे पञंजति” ति प्राकृतत्वाद् यः प्रयुक्ते ‘सातरसद्धिदेतोः’ साताचर्यमिति
 भावः, अनेन पुष्टालम्बने निःशृहस्यंत्कुंरः प्रश्रुत गुण इति ज्ञापयति, स आभियोगी भावनां करोति ॥ नाणे”त्यादि
 प्रकटम् । नयरम्—अनस्ताऽयणंयादी, यथा—“काया धया यते धिय, ते चेव पमायमप्यमाया य । मोक्त्वादिगारियाणं,
 जोरसजोयीदि किं फम् १ ॥ १ ॥” घर्मोचार्यस्य—“जैसाईदि अयन्नं, विहसद वट्टइ न यावि उववाए । अहिओ
 छिरसंपदी, पगासपाई अणशुबूजे ॥ १ ॥ सायूनां च—“अविसरहणाऽतुरियगई, अणणुवत्ती इमे गुरुणं पि ।

१ “भूतयणवयणदस्यच्छयद्वि फरपरणकणगमादेदि । तत्तत्करोति यथा यथा इत्यति पर भासनाऽइत्यत् ॥ १ ॥ वाचा कौकुपिकस्त्रज्जदपति
 रित्यां शोभितेषां विभिः किं कादंम् १ ॥ १ ॥” २ “कायाप्रणामि च सान्येव चायेव प्रगादाप्रमादां च । मोक्षाधिक-
 ३ “अविपद्वाऽपरिगतयोऽनुशुभपथेमे गुण्यासपि ।”

पट्टविंशं
 जीवाजीव-
 विमक्ति-
 नामकम-
 ध्ययनम् ।
 संसारजीव-
 वक्तव्यता ।

रणमेतर्थाद्रोसा, निदिवच्छला य संजइया ॥ १ ॥” ‘मायी’ स्वस्वभावनिगूहनादिमान्, यथोक्तम्—“गूहइ आय-
सदावं, पायइ य गुणे परस्स सते वि । चोरो व सखसंकी, गूढायारो वितहभासी ॥ १ ॥” इदानीं विचित्रत्वात्
सूत्रकृतेर्मोहीप्रसावेऽप्यासुरीभावना यत्सुर्वता कृता भवति तदाह—‘अणुबद्धे’त्यादि स्पष्टम् । नवरम्—अनुबद्धरोप-
प्रसरस्वरूपम्—निषं तुगाइशीलो, काऊण ण याणुतप्पइ पच्छा । न य र्नामिओ पसीयइ, अवरहीणं दुवेण्हं पि
॥ १ ॥” ‘तथा’ समुच्चये, ‘चः’ पूरणे, निमित्तम्—अतीतादि तद्विषये भवति ‘प्रतिसेवी’ अपुटालम्बनेऽपि तदासेवनात् ॥
शस्त्रस्य ग्रहणम्—आत्मनि वधार्थं व्यापारणं शस्त्रग्रहणं, विषमक्षणं, चशब्द उत्ससमुच्चयार्थः पर्यन्ते योक्ष्यते, ‘ज्वलनं’
दीपनमात्मन इति गम्यते, जलप्रवेशः, चशब्दोऽनुकथुपतादिपरिग्रहार्थः, आचारः—शास्त्रविहितः व्यवहारस्तेन
भाण्डम्—उपकरणमाचारभाण्डं न तथा अनाचारभाण्डं तस्य सेवा—दासमोहादिभिः परिभोगः अनाचारभाण्डसेवा, सा
च गम्यमानत्वाद् एतानि कुर्वन्तो यतयः ‘जन्मजरामरणानि’ उपचारात् तत्तन्निमित्तकर्मणि वदन्ति इति, अनेन चोन्मार्गे-
प्रतिपत्त्या मार्गविप्रतिपत्तिराक्षिप्ता, तथा चाऽर्थतो मोहीभावनोक्ता । यतस्तल्लक्षणम्—“उम्मगगदेसओ मगनासओ
मगविप्पढीवत्ती । मोहेण य मोहेत्ता, सम्मोहं भावणं कुणइ ॥ १ ॥” फलं चाऽऽसाम्—“एँयाओ भावणाओ,
भावित्ता देवदुगाइं जंति । तत्तो य चुया सत्ता, पडंति भवसागरमणंतं ॥ २ ॥” इति सूत्रपञ्चकार्थः ॥ २६३-२६४-
२६५-२६६-२६७ ॥ सम्प्रत्युपसंहारद्वारेण शास्त्रस्य माहात्म्यमाह—

अणमात्रतीतिरोथा गूहिवत्सलाश्च सयताः ॥ १ ॥” १ “गूहते आत्मस्वभाव घातयति च गुणान् परस्य सतोऽपि । चौर इव सर्वशक्ती,
गूढाकारो वितयभापी ॥ १ ॥” २ “नित्य व्युद्धदशीलः हृत्वा न चातुत्प्यते पश्चात् । न च क्षामितः प्रसीदति अपराधिनोद्धयोरपि ॥ १ ॥”
३ “उम्मार्गोदेसको मार्गनाशको मार्गविप्रतिपत्ति । मोहेन च मोहयित्वा सम्मोहीं भावनां करोति ॥ १ ॥” ४ “पुला भावना भाव-
यित्वा देवदुर्गांति यान्ति । ततश्च व्युताः सन्तः पतन्ति भवसागरमन्तवम् ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनध्वरे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
रुपा लघु-
शुचिः ।
॥३९१॥

इह पाउकरे बुद्धे नायप परिनिष्ठे । छत्तीसं उत्तरञ्ज्ञाप भवसिद्धीयसम्मए ॥२६८॥ त्ति वेमि ॥
 व्याख्या—'इति' एतानन्तरमुपवर्णितान्, "पाउकरे" त्ति 'प्रादुःकृत्य' कांश्चिदर्थतः कांश्चन सूत्रतोऽपि प्रकाश्य 'बुद्धः'
 केवलज्ञानागतसकलयस्तुतस्वः 'ज्ञातज्ञः' ज्ञातकुलसमुद्भवः, स चेह भगवान् महावीरः 'परिनिर्वृतः' निर्वाणं गतः,
 पट्टत्रिसद् उत्तराः—प्रधाना अध्यायाः—अध्ययनानि उत्तराध्यायाद्यान्, भवसिद्धिकानां—भव्यानां सम्मतान्—अभिप्रेतान्,
 'इतिः' परिसमाप्तौ, प्रवीमीति पूर्ववदिति सूत्रार्थः ॥ २६८ ॥ निर्युक्तिकार एतन्माहात्म्यमाह—'जे' किर भवसिद्धीया,
 परिचसंसारिया य जे भवा । ते किर पढंति एए, छत्तीसं उत्तरञ्ज्ञाप ॥ १ ॥ तम्हा जिणपण्णत्ते, अणंतगम-पज्जवेहि
 संजुवे । अज्झाप जहजोगं, गुरुप्पसाया अहिज्जिजा ॥ २ ॥" योगः—उपयानादिव्यापारस्तदनतिक्रमेण यथायोगम् ॥

१ "ये किल भवसिद्धिकाः परितसंसारकाश्च ये भव्याः । ते किल पठन्त्येतान् पट्टत्रिसद्दुत्तराध्यायान् ॥ १ ॥ तस्मान्जिनप्रज्ञसात्
 भनन्तगमपर्यपः संजुञ्जान् । अण्णापान् यथायोगं गुरुप्रसादाद्दर्शयेत् ॥ २ ॥"

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
 बोधायां जीवाजीवविभक्तिनामकं पट्टत्रिंशमध्ययनं समाप्तम् ॥
 ॥ समाप्तानि चाशेषाण्युत्तराध्ययनानि ॥

पट्टत्रिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
शास्त्रल्य ।
माहात्म्यं
समाप्तिश्च ।

॥ २९१ ॥

श्रीउत्तराध्ययनसूत्रलघुव्याख्याख्यातुः प्रशस्तिः ।

अस्ति विस्तारयाजुष्यां, गुरुसारासमन्वितः । आसेव्यो भव्यसार्थानां, भीकोटिकणहुसः ॥ १ ॥ तदुत्थवैरिशूखायाम-
भूदायतिसालिनी । विगाला प्रतिशालेव, श्रीचन्द्रकुलसन्ततिः ॥ २ ॥ तस्माद्धोतपद्यमानच्छदनिचयसदृक्षावर्णान्वयोत्य-
श्रीधारापद्मगच्छप्रसवभरलसद्धर्मकिञ्चलकपानात् । श्रीशान्त्याचार्यभृङ्गः प्रवरमधुसमामुत्तराध्यायशुक्तिं, विद्वद्धोकल्य-
दत्तप्रगुदसुदगिरिद् या गभीरार्धसारम् ॥ ३ ॥ तस्याः समुद्धृता शेषा, सूत्रमात्रस्य श्रुतिका । एकपाठगता मन्दबुद्धीनां हितकाम्य-
या ॥ ४ ॥ आत्मसस्पर्णार्थाय, यथा मन्दधिया यथा । अतोऽपराधमेतं मे, क्षमन्तु श्रुतशालिनः ॥ ५ ॥ आसीच्चन्द्रकुलोद्भूतो,
विख्यातो जगतीतले । अक्षमाराजितोऽप्युर्ध्वैः क्षमाराजितः सदा ॥ ६ ॥ धर्मोऽथ मूर्त्तिमानेव, सौम्यमूर्त्तिः शशाङ्कवत् । वर्जि-
तत्राशुर्भोर्वे रागद्वेषमदार्दिभिः ॥ ७ ॥ सुनिर्मलगुणैर्नित्यं, प्रशान्तैः श्रुतशालिभिः । प्रद्युम्न-मानदेवादिस्मरिभिः प्रविराजितः
॥ ८ ॥ विदुतस्य महीपीठे, दृढद्वन्द्वस्य गण्डनम् । श्रीमान् विहारुकप्रथः, सूरिरुद्योतनाभिधः ॥ ९ ॥ शिष्यस्तस्याऽऽसन्नदेवोऽ-
मूढुपाध्यायः सत्तां मतः । यत्रैकान्तगुणापूर्णं, दोषैर्लेभे पदं न तु ॥ १० ॥ श्रीनेमिचन्द्रसूरिरुद्धृतवान् श्रुत्तिकां तद्विनेयः । गुरु-
सौन्दर्यश्रीमन्मुनिचन्द्राचार्यपचनेन ॥ ११ ॥ शोधयतु बृहदनुग्रहशुद्धिं सयि सविधाय विद्वज्जनः । तत्र च मिथ्यादुष्कृतमस्तु
कृतमसन्नं तं यद्विद्व ॥ १२ ॥ अणहिलपाटकतारे, दोहृदिसच्छ्रेष्ठिसत्कवसतौ च । सन्तिप्रता कृतेयं, नेवकरहैरवत्सरे शैव
॥ १३ ॥ पट्टिकातोऽलितशेमां, सर्वदेवाभिधो गणी । आत्मकर्मक्षयाऽथ, परोपकृतिहेतवे ॥ १४ ॥ दोहृदिश्रेष्ठिना चाऽस्या,
लेखिता प्रथमा प्रतिः । जित्वाक्यानुरत्नेन, भक्तेन गुणवज्जने ॥ १५ ॥ अनुभूमां सदृशानि, गणितक्रिययाऽभवत् । द्वादश प्रन्थ-
मानं तु, दृत्तेरत्या विनिश्चितम् ॥ १६ ॥ ग्रन्थायं सूत्रेण सह [१३५५०] श्रीउत्तराध्ययनलघुशुक्तिः परिपूर्णा ॥ सवत् १५४५
वर्षे कार्तिकशुदि ३ दिने श्रीधर्मघोषगच्छे मूलपट्टे श्रीधर्मसूरिसन्ताने श्रीपद्मशेखरसूरिपट्टालङ्करणगच्छाधिराजश्रीपद्मान-
न्दसूरिशिष्ययाचकश्रीभावशेखरधावनार्थं लिखितमिदं सुनिता क्षमारक्षेण श्रुतज्ञानदृढये ॥ शुभं भवतु श्रीपार्थप्रसादात् ॥